БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРЛАРЫ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. декабрь 1 | ВОСКРЕСЕНЬЕ | № 281 (7823) | Өртээ 2 көп.

Ленин ордени—совет чурукчуларның тугунда

МОСКВА, ноябрь 29 (СЭТА). Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга чурукчуларның III Бүгү-эвилел съездизи бөгүн болуунуң ажылын үргүлчүлээн.

Эртенги хуралга совет чурук уран чүүлүнүң хөгжүлдеринге ачы-хавыяалары дээш ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң шаңнатканы Ленин орденин аңаа тыпсырының ёзулалы болган.

Бедик шаңналды съездиниң делегаттары болгаш аалчылары диңмиттиг адыш часкап турда, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. А. Яснов тывыскаш, чүве чугаалаан.

Е. Белашова харыы сөзүн чугаалаган.

Делегат Н. Томский СЭКП-ниң Төп Комитединге съездиниң байырлыг чагаазын номчаан.

Залга диңмиттиг адыш часкаашкыны боол турда, съезд партияның Төп Комитединге совет чурукчуларның чагаазын хүлээп алган.

Оон соонда ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң болгаш Эвилелдиң төп ревизия комиссиязының чаа составын соңгааның түңнелдерин үндүрген.

Съездиниң доктаалы хүлээп алдынган. Ында чугаалап турары болза, чурукчуларның III Бүгү-эвилел съездизи ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелин Ленин ордени-биле шаңнаан чорукту улуг өөрүшкү-биле үткүп хүлээп алган. Совет чурукчулар бо бедик шаңналды бистиң уран чүүлүвүстү чечектелдирер дугайында партияның болгаш чоннуң сагыш салышкынының илерели, болуунуң ажылынга соруктуг кииржикчи үнелел кылдыр санап турар.

Чурукчуларның съездизи ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыжарынче, коммунистиг идеалдарны тургузарының хереенге боттарының бүгү талантызын, чүткүл-соруун болгаш уран мергежилин бээринче совет чурук уран чүүлүнүң бүгү мастерлерин кыйгырып тур деп, түңнелинде чугаалап турар.

Чурукчуларның III Бүгү-эвилел съездизи ажылын дооскан.

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭ БОЛГАШ ПРОФЭВИЛЕЛДЕР

[illegible]

болгаш профэвилел организациязы керээде айыттынган чүүлдерниң күүселдезин өй-шаанда хынап көрбейн, чыл түңнелинде келгеш, четпестерни санап айтыр ужурга боттарын таварыштырып турарлар.

Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводтары, Сарыг-Септиң болгаш Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинаттары, «Тес-Хем» совхоз болгаш оон өске-даа черлер бо чылдың он айларының планныг онаалдаларын күүседип шыдавааннар. Оон чылдагаанын хынап көөрге, коллективтиг керээниң күүселдезин хынап турбааны болган. Керээни чаргаш, талалар ат салган соонда ону ажып көрбейн турганы керээде айыткан чүүлдерниң күүселде чок артарынга чедирген.

Тываның ажылчы чону бүгү совет улус ышкаш, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка массалыы-биле киришкеш, беш чылдың планныг онаалдазын 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседирин хүлээнген. Партия организацияларының удуртулгазы-биле ажылдап турар профэвилел организацияларының бир чугула сорулгазы болза, коллективтиг керээлерниң күүселдезин хынавышаан, бо чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче угланган бүгү хемчеглерни алыры болур. Оон-биле кады профэвилел организациялары келир чылдың коллективтиг керээлерин белеткеп эгелээр хүлээнгелиглер. Чаа коллективтиг керээни чарарда, бүдүрүлге чериниң бүгү болдунар аргаларын болгаш курлавырларын ыяк өөренип көөр болгаш керээниң күүселдези боттуг болурун барымдаалаар херек. Коллективтиг керээни чарар ужурлуг-ла чүве болгай дээш, аңаа күүсеттинип шыдаттынмас хире чүүлдү мурнуку чылдарда ёзу барымдаалап айтып турган чорукту соксадыр херек.

СЭКП-ниң XXIII съездизи болгаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIV съездизи бүдүрүлге черлерин эргелеп башкарарын демократтыг болдурарының эргежок чугулазын айыткан болгай. Ол болза ажылчыннарның, албан-хаакчыларның калбак массазы бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга массалыг киржилгениң бир хевири болур коллективтиг керээлерниң ужур-дузазын бедик-биле үнелээни болур-дур.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

[illegible]

Школаның юбилейи

Туранның № 1 ортумак школазы 60 харлаан. Ол дугайын школаның 1947 чылдан бээр директору, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Н. В. Селина бистиң редакцияга мынча деп дыңнаткан:

— Бистиң школавыс 1908 чылдың ноябрь 11-де «Чаңгыс класстыг көдээ училище» деп ат-биле ажыттынган. Оон мурнунда школа турбаан чүве болганда бирги класска 14—15 харлыг-даа оолдар, уруглар өөренип кирген турган. Эртемче чүткүлдүң күштүг ол. Оларны башкы Лев Иванович Ефименко өөредип турган.

Школа 1932 чылда чеди чыл школазы апарган болгаш аңаа 170 уруглар өөренип турган. 1948 чылда школаны баштайгы онгу класстылар дооскан болгаш оон бээр 10 классты 792 кижи дооскан. Оларның аразында башкылар, эртемденнер, агрономнар болгаш өске-даа мергежилдиг специалистер бар. Бистиң школаны дооскаш, оон соонда Чепсектиг Күштерниң В. И. Ленин аттыг академиязын дооскан Туран чурттуг Александр Евтешин школаның юбилейинге хамаарыштыр мындыг телеграмманы чорудкан-дыр: «Төрээн болгаш амыдыралче орукту алганым школаның 60 харын дамчыштыр бүгү коллективке изиг байыр чедирбишаан, ажылга, өөредилгеге эң эки түңнелдерни чедип алырын күзеп тур мен. Школаңарның бедик алдарын сыкпаңар!».

Школаның 60 харлаанынга тураскааган байырлыг хурал аңаа болган. 60 чыл иштинде эрткен алдарлыг оруктуң дугайында илеткелди төөгү башкызы Мария Васильевна Селина кылган. СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бирги секретары М. С. Харченко коллективке байыр чедирген. Школада төөгү башкызы Е. Д. Матюшкина, сески класстың өөреникчизи, Зоя Космодемьянская аттыг дружина чөвүлелиниң даргазы Натя Белек-оол олар чүве чугаалааннар.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары К. С. Шойгу делгерэңгей чүве чугаалааш, өөреникчилерни өөредиринге болгаш кижизидеринге чедип алган чедиишкиннери дээш база үнелеттингенинден бээр 60 хар харлаанынга холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчуп, ук школаның коллективинге Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин байырлалдыы-биле тывыскан.

Чыылганнар школаның эрткен оруунуң дугайында делгелгени болгаш коллективтиг байырлал концертин сонуургал-биле көргеннер.

БАШТЫҢЧЫГА ТУРАСКААТКАН КЕЖЭЭ

ЧАДААНА (Телефон-биле). Дүүн Чадаана хоорайга Ленин болгаш музыка уран чүүл деп кежээ эрткен. Ында музыка школазының директору эш Рыбак, район библиотеказының эргелекчизи эш Романюк олар чыылганнарга кежээ солун болзун дээш белеткел ажылын баш бурунгаар эки организастааннар.

Владимир Ильич Ленинниң пластинкага бижээн үнүн, «Аар-берге хоругдалга хилинчектеттиргеннер» деп оон үнелеп, дыңнап чораан ынак ырызын күүсеткенин кежээниң киржикчилери катап-катап дилеп дыңнааннар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

[illegible]

ССРЭ-НИҢ ЧУРУКЧУЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ III СЪЕЗДИЗИ.

ССРЭ-НИҢ ЧУРУКЧУЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ПЛЕНУМУ

Ноябрьның 29-та ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң чаа составының бирги хуралы болуп эрткен. Баштаар черге 159 кижи соңгуттурган.

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазынга Е. Ф. Белашова соңгуттурган.

Пленум Секретариаттың 35 кижи составын тургузуп соңгаан.

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң чаа соңгуттунган Төп ревизия комиссиязының бирги хуралы база болган. Комиссияның даргазынга И. Ф. Титов соңгуттурган.

(СЭТА).

«КОСМОС-255»—УЖУДУУШКУНДА

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Ноябрьның 29-та Совет Эвилелинге «Космос-255» деп кезек спутниги эгелээр салдынган.

1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программа ёзугаар космос делегейин шинчилээри уламчылап турар.

Спутник дараазында параметрлиг орбитаже салдынган:

— долганыышкынның эге үези — 89.7 минута;

— Черден кырынга эң ырак хемчээли (апогей) — 336 километр;

— Черден кырынга эң чоок хемчээли (перигей) — 201 километр;

— орбитаның ийленнишкини — 65.4 градус.

Эртем аппаратуразындан аңгыда спутникте бар чүүлдер: 19.995 мегагерц частотага ажылдаар орук радиопередатчиги; орбитаның элементтерин чаагай хемчээр радиосистема; приборларның болгаш эртем аппаратуразының ажылының түңнелдерин Черже дамчыдарының радиотелеметриктиг система.

Спутниктиң эртем тургузуу болгур-чогуур-биле ажылдап турар. Башкарылга-санаашкын төвү келген медээлерни ажылдап кылып турар.

Башкылдыы кээп эгелээн

[illegible]

Н. НОЛ.

Тудугжуларның үлүү

[illegible]

С. МАЧЫЫЛАП.

[illegible]

ЧУРУКТА: тудугжу цехте. Мурнуу черинде шенекчи слесарь А. П. Савицкий (он талазында), участок мастери Н. П. Суханов.

Фото П. ФЕДОТОВТУҢ.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин— амыдыралга

КАДРЛАРНЫ ДАРГАННААР

Таңды районнуң ажыл-агыйларында 650 трактор, 335 тараа комбайны, 250 чүъы машиналары болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин механизастаарынга эргежок чугула өске-даа хөй техника бар.

Районнуң 5 совхозунда болгаш 2 колхозунда 4689 ажыл кылып шыдаар кижи бар. Оларның хөй кезии тараажылар, малчыннар, механизаторлар, мелиораторлар. Амгы үениң кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бурунгаар хөгжүлдези бүдүн-бүрүн коллективтерден болгаш оларның кежигүн бүрүзүнден бедик харыысалганы негеп турар. Чижээ: бир механизатор ажылдап турары ДТ-75 тракторну-биле чылда чымчак черге шилчидерге 1.5 муң га черни ажылдап кылыр, азы бир саанчы аңаа быжыглаан инек бүрүзүнден чылда 2 муң кг сүттү саап алыр ужурлуг. Эртемниң бурунгаар хөгжүп турары-биле техниктиг депшилге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турар болганда, бо чедип ап болур күш-ажылчы норма-чижектерни бодунуң техниктиг билиин хүн бүрүде бедидип чорууру ажылдакчы чедиишкиннинг күүседип болур. Ол негелде кедээ ажыл-агыйның ажылдакчыларынга бүрүнү-биле онаажыр.

Чыл бүрүде бистиң ажыл-агыйларывысиа бедик бүдүрүкчүлүг чаа техника кээп турар, а оларны башкарарынга бедик техниктиг билиглерлиг кадрлар негеттинер. Маңаа тодаргай чижек кылдыр «Революцияның чалбыыжы» колхозта бүрүн механизастаан Кызыл-Эрик сүт-бараан фермазын көргүзүп болур. Аңаа ажылдаар кижиге техниктиг билиглер ылап-ла негеттинер. Ынчангаш бо чылдың кыжынында ол ферманың ажылдакчыларын техниктиг билиглерге өөредип, оларга бирги болгаш ийиги класстарны тыпсырын шиитпирлээни чөптүг.

Ындыг өөредилгени республиканың өске-даа ажыл-агыйларынга организастаары чугула.

Амгы үеде бистиң республикада калбак мергежилдиң механизатор кадрларын Кызылдың болгаш Балгазынның кедээ профессионал-техниктиг училищелеринде белеткеп турар, а мал ажылынга ажылдаар техниктиг мергежилдиг саанчы, кадарчы кадрлар белеткээр өөредилге черн бисте амдызында чок.

Ук училищелер бистиң районнуң ажыл-агыйларынга чыл бүрүде 100—120 хире механизатор кадрларны, азы бүгү ажылчыннарның болгаш колхозчуларның 3 четпес хуузун белеткеп турар. Ажыл-агыйларның ажыл кылып шыдаар өн кижизиниң бирээзи ындыг тускай мергежилдиг болурун чедип алыр дээр болза, ам-даа 3—4 чыл хире үе негеттинер.

Ынчангаш сорулга болза, ажылчыннарны болгаш колхозчуларны тус-тус ажыл-агыйларга техниктиг билиглер өөредир курстарны ажытташ, аңаа өөредири болуп турар-дыр. Ол өөредилгени организастаарынга өөредилге херекселдери-даа, техниктиг тускай мергежилдиг кадрлар-даа бисте четчир бар.

Чижээ, «Тииленге» совхозта дээди эртемниг 5 инженер бар.

Механизатор кадрларның чедишпезинден органиктиг чемишчидилгелер сөөртүр болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый ажылдары кылыр кижилер чедишпейн турар. Оон уламындан механизастаан бригадаларның хөй ажылдары чедир кылдынмайн келген. Чижээ, 1967 чылда бистиң районга 123 муң га. азы трактор-биле кылыр ажылдарның 23.4 хуузу чедир кылдынмаан.

Дүжүт ажаап алыышкынының үезинде «Тииленге» совхозка 45, «Элегес» совхозка 20, дуржулга станциязынга 25 чедир илчирбе дугуйлуг тракторлар аңаа турарынга таварыжып тургулаан. Ынчангаш бо чылын чижекке алган бир тракторга онаштыр ажылдап кылыышкын октябрь айда бир хүнде дуржулга станциязынга 0,5, «Элегес» совхозка 0,4, «Россия» совхозка 0,6, «Коммунизмниң хереи» колхозка 0,8 га болган.

Хову ажылдарын чаңгыс ээлчег-биле организастап турда безин илчирбе дугуйлуг тракторларга ажылдаарынга 238, ажаап алыышкын машиналарынга 315 механизатор чедишпейн турган.

Сөөлгү үш чылдарда районнуң ажыл-агыйларынга 309 механизаторну өөреткен турбуже, оларның ажылдан үнери хөй болганы-биле механизатор кадрлар чедишпейн турар. Ол-ла чылдарда чамдык ажыл-агыйлар боттарынга механизаторлар белеткээр курстар ажыдарын соксаткан. «Межегей» совхоз ындыг курсту ажытташ, аңаа 25 кижини тракторист мергежилге өөредип, оларга стипендияны боду төлеп, эки үлегер-чижекти көргүзүп турарын демдеглээри чугула.

Балгазынның механизация училищези ажыл-агыйларның баазазынга чыл хуусаалыг очно өөредилгелиг салбырларны ажыдып, өг-бүлелиг кижилерни механизатор тускай мергежилдерге өөредип турары деткиири күзенчиг эгелээшкин болур. Сөөлгү үш чылда ол салбырлар 162 кижини өөреткен.

«Элегес», «Межегей» совхозтар, дуржулга станциязы боттарының ажыл-агыйларынга ындыг салбырларны ажыдып ап болур аргалыг турган, бо өөредилгени чугулалап көрбээннер. Ынчангаш ол совхозтар механизатор кадрлар белеткээр планын чыл бүрү күүсетпейн келгеннер. Эртен өөредилге чылында олар тус-туста 54 механизаторну өөредип алыр тургаш, «Межегей» совхоз чүгле 32, «Элегес» 34-ле механизаторну белеткээн.

Бо өөредилге чылында район Балгазынның профтехучилищезинче 95, Кызылдың училищезинче 25 кижини, колдуунда трактор-хову бригадаларының бригадирлери, электриктер, эдикчи-мастерлер, мелиораторлар болур кылдыр өөредип чоруткан. Ол план чүгле «Тииленге», «Россия» совхозтарның, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң күзели-биле күүсеттинген.

Дуржулга станциязының удуртукчулары механизатор кадрлар белеткээр ажылды чугулалап көрбестээн. Станция 1965 чылда 30 механизатор кадрны белеткеп алган болза, 1966 чылда 14, эртен чылын чүгле 2, а бо чылын чаңгыс-да кижини өөредип чорутпаан.

«Элегес» совхоз бо чылын Балгазынның профтехучилищезинче 7 уругну өөредип чоруткаш, эки эгелээшкинни кылган.

Районнуң ажыл-агыйлары трактористерниң, комбайнерлерниң, чолаачыларның мергежилин бедидериниң талазы-биле улуг ажылды чорудуп келген, оон түңнелинде класстыг механизатор кадрларның саны чыл бүрүде өзүп турар.

Ажыл-агыйларда амгы үеде бирги болгаш ийиги класстың 280 механизатору, азы бүгү механизаторларның 38 хуузу ажылдап турар. Ажыл-агыйларның инженер-техниктиг ажылдакчыларының мурнунга ийи механизаторнуң бирээзи класстыг болурун чедип алыр сорулганы салган. «Россия» совхозтуң механизаторларының 72 хуузу класстыг, оларның 32 хуузу бирги, 38 хуузу ийиги класстыг болуп турар. Орта кичээлдерни дуржулгалыг инженер В. П. Бронёрт болгаш өске-даа хөөчүн механиктер эрттирип келген. Олар чүгле класстарга кичээлдер эрттирери-биле кызыгаарлаттынмайн практиктиг кичээлдерни база эрттирип турар.

«Тииленге» совхоз, «Коммунизмниң хереи» колхоз (кол инженерлери эштер М. Каретников, И. Козлов) олар база кичээлдерни эки эрттирип турар. Класстыг механизаторлары 33-ле хуу болуп турбуже, «Революцияның чалбыыжы» колхоз оларның клазын бедидер кичээлдерни эрткен кышкын ара соксаткан. «Элегес» совхозта, дуржулга станциязында класстыг механизаторлар кончуг ээзи.

Районда алдар-сураглыг механизатор херээжейнер бар. Олар чүгле ажылдап турар техниказын эки башкарып билир эвес база ол ышкаш агротехниканы эки билирлер. Оларга тракторист Мария Михайлова, электри-биле каңнакчы Мария Мамонтова олар хамааржыр.

Бо чылын бирги, ийиги, үшкү класстарның 103 чолаачызын белеткээн. Чолаачы, тракторист, комбайнер мергежилдерби-ле ажылдап билир кижилерни белеткээри база хүнүң чугула айтырыы апарган. Эртен чылын «Межегей» совхоз 35 чолаачы-комбайнерни белеткээн. Оон түңнелинде, ол ажыл-агый дүжүт ажаап алыышкынының үезинде өскээртен комбайнерлер албаан.

«Элегес» совхоз чаа автогаражты, «Коммунизмниң хереи» колхоз автогаражты болгаш септелге мастерскаязын ажыглалга кииргени. 1969 чылда бирээзинге-ле 100 автомашина турар чаа автогараждар «Тииленге», «Элегес», «Россия» совхозтарга ажыглалга кирер.

Сөөлгү үеде механизаторларга ажыл стажы дээш ортумак шалыңның 25, класс дээш ындыг шалыңның 10-дан 20 хуузу чедир төлээр апарган.

1967 чылда «Межегей» совхозка 56 механизаторга ажыл стажы дээш төлевирни тывыскан. Чижээ, механизаторлар П. Ермолаев 654, В. Поленов 336 рубль алган.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң доктаалында: «МАССАЛЫГ МЕРГЕЖИЛДИҢ КАДРЛАРЫНЫҢ, ЫЛАҢГЫЯ МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИН БОЛГАШ БИЛИИН БЕДИДЕРИН КҮШТЕЛДИРЕР, КОЛХОЗ, СОВХОЗ БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ МУРНАКЧЫ КИЖИЛЕРИН УДУРТУР АЖЫЛЧЕ ДОКТААМАЛ ИДИП ҮНДҮРЕР» деп айыткан. Пленумнуң доктаалын амыдыралга боттандырар дээш районнуң ажыл-агый бүрүзү тодаргай хемчеглерни планнап чорудар ужурлуг.

Е. КИСЛЯКОВ,
Таңды районнуң кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кол инженери.

ЭГЕЛЕКЧИ ЭЖИШКИЛЕР

Кызылда «Сельхозтехниканың» Таңды каттыжыышкынының коллективи төнүп турар чылдың үшкү кварталынга техника септелгезиниң график-планын хуусаадан эрте күүсеткен. Бүгү септелге ажылдарын шуулдурып эптээр арга-биле чорутпушаан, коллектив комбайннар болгаш тракторлар моторларының септелгезин 110 хууга күүсеткен. Мурнунда чылдарда техниктиг хандырылганың кандыг-бир чылдагааннарындан септелгениң график-планы бола үсту бээр турган болза, ам коллектив графикти мурнап ажылдап турар апарган.

«Сельхозтехникада» мурнакчыларның саны өскен. Мурнакчы слесарь-чыныкчы Станислав Луцевич (оң талада) дөртку кварталдың график-планын хуусаадан эрте күүседир деп эгелекчи саналды үндүрген. Оон эжи токарь Роберт Прилепов (солагай талада) эжин деткип, септелгениң шынарын чүгле 100 хуу болдурарын саналдаан. Эгелекчилерниң саналын оларның кады ажылдап турар өөрү деткээн.

В. МОЛЬБИНИҢ фотозу.

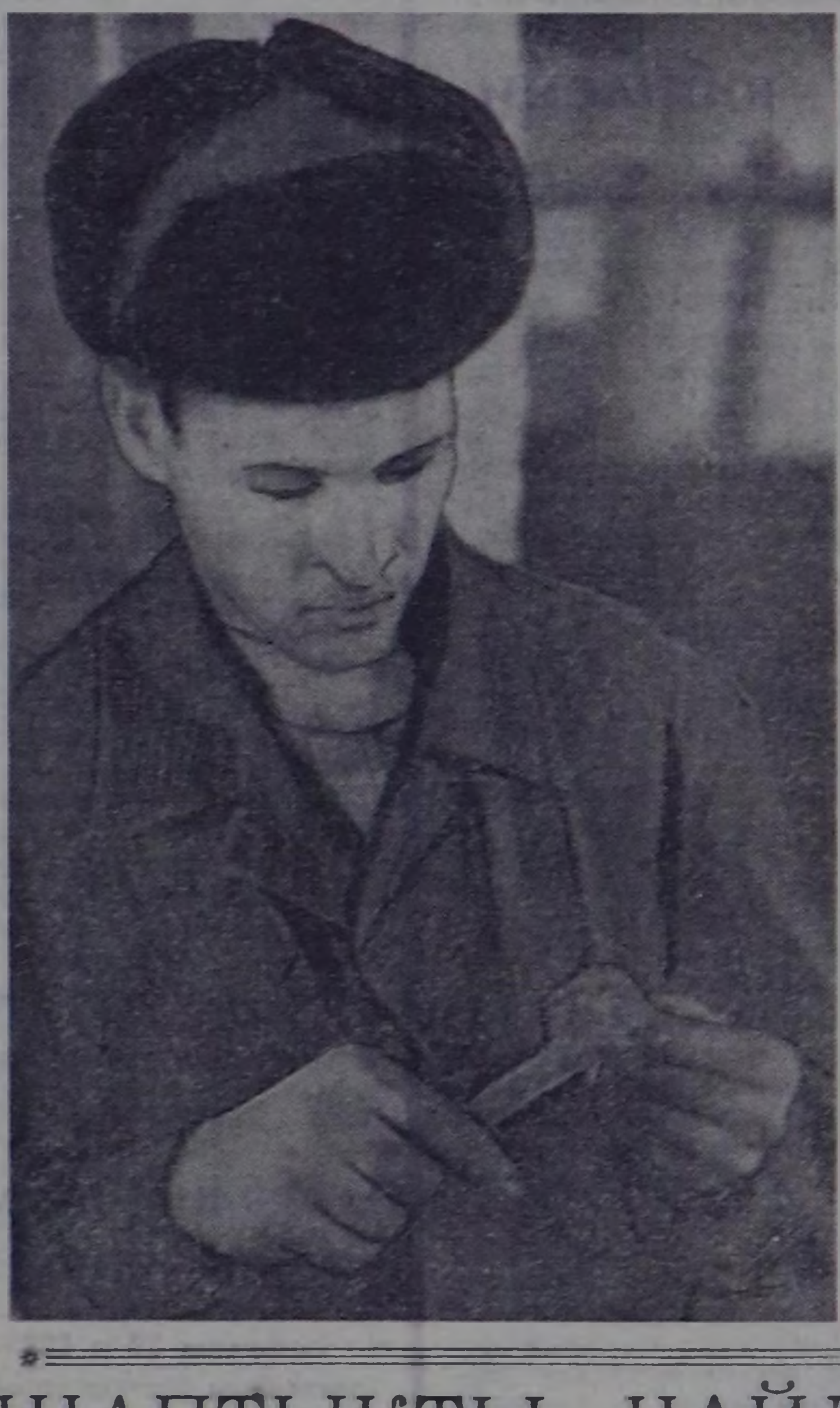

КОЛЛЕКТИВ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ КӨРҮНЧҮҮ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелеринде болгаш албан организация черлеринде хана солуннарының көрүлдезин чорудуп турар. Ону бедик деңнелге эрттирер, хана солуннарның ажылын үндезини-биле экижидер дээш тус-тус партия организациялары чамдык ажылдарны кылып турарлар. Хана солуннарның редколлегиялары бүгү-ле бүдүрүлгелерде тургустунган болгаш оларның хөй нуруузу хана солуннарны, дайынчы хуудустарны, шоодугаут солуннарны чогуур өйүнде доктаамал үндүрүп турар. Оларның номер бүрүзү коллективтиң амыдыралының көрүнчүү болуп, ажыл-херекти ханызы-биле чырыдып, кол кичээнгейни мурнакчы дуржулганы нептередиринче, эгелекчи саналдарны деткиириинче, четпестерни сойгалап илередир, оларны чайладырының оруктарын дилеп тыварынче угландырып турар апарган. Ол ышкаш хана солуннары коллективтиң кежигүннерин коммунистиг ёзуга кижизидер айтырыгже улуг кичээнгейни салып, партияның болгаш комсомолдуң политиктиг өөредилгезин, агитколлективтериниң ажылын, лекция пропагандазының байдалын үргүлчү чырыдып бижип турар.

Маңаа чижек кылдыр № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң (партия эге организациязының секретары эш Краснопёров) «Руль артында» деп ай санында бир удаа доктаамал үнүп турар хана солунунуң ажылын көргүзүп болур. Ону коммунист эш Нина Медведева баштаан 6 кижи составтыг редколлегия үндүрүп турар. Олар оон номер бүрүзүнге чырытса чогуур материалдарны баш удур планнап, оларны бижииринге коллективтиң кежигүннерин калбаа-биле киириштирип турарындан ында амыдырал бүгү тала-биле чырыттынып турар. Ында мурнакчыларның ажылының дуржулгазын, социалистиг чарыштың түңнелдерин, чаа эгелекчи саналдарының дугайын, коммунистиг кижизидилге айтырыгларын, шүгүмчүлелдиг материалдарны парлап турар. Оон чурук, каасталгазы база дыка эки. Редколлегия «Руль артында» деп солундан аңгыда «Медээ» дээр шоодугаут капсырылганы база «Чаңнык» дээр хуудусту үндүрүп турар. «Медээ» айда 2 удаа доктаамал үнүп турар болгаш аңаа шүгүмчүлелдиг материалдарны шоодугаут чуруктар-биле көргүзүп турган, парлагылаар. «Чаңныкты» социалистиг чарыштың ай азы квартал түңнелин үндүрген ийикпе коллективке онза болуушкун болган таварылгада дайынчы ёзу-биле дүрген үндүрүп турар.

Бо автотранспорт бүдүрүлгезинде партия организациязы хана парлалгазынче улуг кичээнгейни салып, аңаа үндүрзе чогуур материалдарны редколлегия кежигүннери-биле кады өөренип көрүп, оон ажылының дугайында айтырыгны партия хуралдарынга чугаалажып турар.

Ол ышкаш электростанция, № 3, 12 автотранспорт бүдүрүлгелеринде «Кызыл-Хавак» шахтазында, орук эргелелинде, дааранылга комбинадында партия организацияларының хана солуннарының ажылын экижидип, оларның доктаамал үнүп, коллектив амыдыралын бүгү тала-биле чырыдып, салдынган сорулгаларны күүседиринге хана парлалгазының салдарлыг чоруун чедип алган.

Бо автотранспорт бүдүрүлгезинде партия организациязы хана парлалгазынче улуг кичээнгейни салып, аңаа үндүрзе чогуур материалдарны редколлегия кежигүннери-биле кады өөренип көрүп, оон ажылының дугайында айтырыгны партия хуралдарынга чугаалажып турар.

Коллективтерге хана солуннарының ажылын экижидер талазы-биле СЭКП хоорай комитеди чамдык хемчеглерни ап турар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга турасказткан көрүлдени чорударын хоорком чарлаан. Бо чылдың апрельде хоорайның бүдүрүлгелеринде болгаш албан организацияларында хана солуннарының редколлегия кежигүннериниң семинарын болгаш эң дээре хана солуннарның делгелгезин организастап эрттирген. Оон аңгыда дээре ажылдыг редакторларның чүүлдерин солуннарга парлаарын, радиога дамчыдарын организастаан. Хана солун ажылының дугайында айтырыгларны хоорком пропаганда болгаш агитация килдизинге чугаалажып келген. Бо талазы-биле айтырыгны хоорком бюрозунга чоокку үеде чугаалажыры база редколлегияларның семинарын бо чылдың декабрьда эрттирерин планнап турар.

Хоорайның бүдүрүлгелеринде болгаш албан организацияларында хана солуннар ажылында чамдык эки талалар оларның ажылын үндезини-биле экижидер херектиң чүгле эгези-дир. Бо чугула ажыл-херекти чедир үнелевейн, ону эрес удуртуп турар партия организациялары бисте ам-даа бар. Чижээ, эът комбинадында, типографияда, автосептелге заводунда, «Кодээ электротудуг» эргелелинде, «Кызыл тудуг» эргелелинде, хлеб заводунда, алгы болгаш пиво заводтарында база өске-даа чамдык коллективтерде хана солуннарын чыл иштинде 2—4 удаа, чүгле улуг байырлалдар таварыштыр үндүрүп турар. Ындыг хана солуннар белеткел чок, буу-хаа үнүп турар болганы-биле олар коллективтиң ажыл-амыдыралын долузу-биле чырыдып шыдавайн турар болгаш салдынган сорулгаларны күүседиринче оон ажыл-ишчилерин мобилизастаарынга кошкак дузалап турар.

Партия организацияларының чамдыктары хана солун ажылын шуут уттуп турар фактылар база бар. Хоорайның амыдырал-хандырылга комбинадында, автосептелге заводунда парторганизацияларның (секретарьлары эштер Дорошенко, Борисова) хана солуннары сөөлгү үеде шуут үнмейн турар. Кызылдың сайгарлыга баазазында «Тараажы» деп солун бар. Ол, бо чылын чүгле 3 удаа үнген. А партия организациязының секретары эш Неделин хана солунга кандыг материалдарны бижип турарын, оон коллективтиң ажылынга кандыг рольдут бооп турары хамаан чок, солуннуң адын безин билбес болган.

Оон аңгыда чамдык бүдүрүлге черлеринде партия организациялары хана солуннарның көрүлдезин чарлаан дугайында партия хоорком-унуң бюрозунуң доктаалын, көрүлдениң негелделерин коммунистерге амга чедир таныштырбааннар. Ол болза партияның үстүкү органнарының шиитпирлериниң күүселдезин организастаар талазы-биле партийжи Уставтың негелдезин чамдык секретарьларның амыдыралга күүсетпейн турары ол-дур.

Хана парлалгазы — парторганизацияларның боттарының органы, коллективте ажыл-ишчилерни санал-оналының индири чүве төлээде, оларның ажыл-чорудулгазынга удуртулганы күштелдирер ужурлуг. Ылаңгыя хоорайның бүдүрүлгелеринде болгаш албан организацияларында хана солуннарының көрүлдезин СЭКП хоорком В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур чорудуп турар. Ынчангаш редколлегияларның ажылын улам идепкейжидип, кааныг чорудуп турган, оларның идейлиг уткаларын улам бедидеринче, бижиттинген материалдарын дээштиг чедип алырынче партия организациялары доктаамал кичээнгейни салыры чугула.

Т. ДАЛАЙ-ООЛ,
СЭКП хоорхомунуң инструктору.

АНЫЯК ХООРАЙ НОГААЛЫГ БОЛУР

Республиканың эң улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи— «Тыва даг-дугу» комбинат орулгалыг ажылдап турар болганындан дузалаар ажыл-агый бүдүрүлгелерин тудуп, ажыглалга кирер аргалыг апарган. Чоокта чаа комбинат бодунуң күзели-биле ногаа өстүрер черни тудуп ажыглалга кирген.

Ак-Довурактың электростанциязының үстүү талазында, чазаглыг оруктуң кыдыында бүгү бодун шилден кылган чаа тудугну долгандыр херимнеп каан. Оон чанында база бир тудугнуң фундаментизи салдынган. Аныяк хоорайда ногаа өстүрер чаа ажыл-агыйның ажылдап эгелээни бо.

Ноябрь айның сөөлгү хүннериниң бирээзинде аңаа чордувус. Шил ханаларлыг болгаш дээвирлиг делгем теплицаның делгем шөлүнде он ажыг кижи өдек-биле довуракты холааш, ону үлдүреткен турлар. Чимистиг ыяштар олурткан салтарны ажылдап кылыр тускай бичии трактор хөрзүнүң кадыг-шириктерин үүриектей кескен, ажылдың ындазында шалыпкыны кончуг чоруп тур. Кожа бичежек өрээлде аныяк уруглар согуна ангылаан, өстүрүп каан огурецтерни сугарган турар. Кайы-даа өрээлдиң чылыы кончуг, ногаан үнүштерниң думчукка дээп келир чыды, шыксымаар агаар шыктыг, көктүг ногаан чайны чайгаар-ла сагындырып келир.

— Бо участокту харыылаар бистиң тускай эртемниг агрономувус бо-ла болгай, оон-биле көөрежип көрүнер—дээш комбинат директору эш Ухов огурецтер өстүрген өрээлдиң температуразын хынап турган аныяк урут-биле бисти таныштырды.

Людмила Михайловна Шуть Омскиде кат-чимис болгаш ногааның эртем-шинчилел институдун доосказ, Красноярск хоорайга ажылдап турган. Ону комбинаттың дирекция черн бо чылын чалап келген.

Ногаа тарыыр черни Тываның агаар бойдузунуң бүгү байдалдарынга таарыштыр туткан. Ылангыя кыжын хүн дурту кыска, эң соок үеде аңаа өстүрер үнүштерге чылыгның, чырыктың бүгү таарымчалыг байдалын тургузары белен эвес айтырыг. Ханаларда, дээвирде демир рамаларның шилдерин эки чылыглаан. Электростанциядан кирген изиг бус хоолайларын теплицага доктаамал температураны тургузар кылдыр таарыштыр кылган. Ол хоолайларны болгаш чылыдылга батареяларын чүгле ханаларда эвес, дээвир адаанда, үнүш олуртур хөрзүнүн адаанда база кииргилээн. Аңаа температура режимин слесарьлар хайгаараар болза-даа, магадылал кылдыр автоматика, сигнализацияны база тургускан. Бир эвес теплицаның иштинде чылыг айыткан градузундан соок эгелээр болза, термореле боду-ла изиг суг келир кранны ажыттар.

Ногаа өстүрүкчүлериниң маңы улуг. Амдызында согуна, редиска, укроп, огурец, салат болгаш оон-даа өске ногаа аймаан олуртуп эгелээн. Ажыл шулуудап, дериг-херекселдер эдикший бээрге, чыл дургузунда ногаа өстүрериниң доктаамал чуруум, эргилдезин тургустунар. Тодаргайлаарга, ногаа дүжүлүн ажаап алырының доктаамал үелери тургустунар. Огурец, помидор дээн ышкаш ногааларның ноябрьның эгези, чаа чыл, март 8 болгаш Май бирниң байырлалдарын таварыштыр эң хөй дүжүлүн алыры чурумчуттунар.

— Чаа чыл таварыштыр ногаан кулчаны, редисканы, март 8 таварыштыр огурецти эвээш-даа болза, байырлал столунга сөннээрин теплицаның ажылдакчылары күзээнип турарлар. Бо ногааларны хөйү-биле олурткан бис. Амгы үеден эгелеп үнүштерниң дүрген өзеринге таарыжыр тускай лампаларны ажыглап эгеледивис—деп Людмила Михайловна чугаалады.

Эки үлениң эгези салдынган. Теплица тударынга комбинат эвээш эвес акша-хөреңгини болгаш кижи күжүн үндүрген. Тудуг баңкызындан чүс муң рубльдиң чээлизин алгаш, комбинат бо тудугну болдурун күжү-биле кылган. Бызанчылар, каңнакчылар, шил кезикчилери дээш өөн-даа өске мергежилдиң кижилери боттарының күзели-биле маңаа ажылдааннар. Ынчангаш В. И. Ленинниң төрүттүнгениндан бээр чүс чыл болур оюнга чедир теплицаны тудуп, ажыглалга кирер дээн хүлээлгезин күүсеткеннери ол.

Ногаа өстүрер черни чоорту алгыдары планнаттынган.

— Тываның агаар-бойдузу кадыг-дошкун болганда маңаа кышкы үеде ногаа өстүрери берге деп чугаага каттышпас мен. Ажыл улуг-ла харын, чарыгдал база эвээш эвес, баштайгы чылдарда моон оргуга алыр дугайында чугаа турбас. Чүге дээрге, өстүрген ногаавысты күрүне өртээн ёзугаар садар бис. Кол чүүл, комбинаттың ажылчыннарын чылдың кайы-даа үезинде чаа ногаа-биле доктаамал хандырарында болур—деп, эш Ухов бистиң чугаавысты түңней аарак чугаалады.

Теплицадан чорууп деп турувуста, ажылчыннар хаартакта үш бүрү чедир өзүп келген огурецтерни парниктерде олуртуп эгеледилер.

С. МААДЫ.

ШАПТЫКТЫ ЧАЙЛАТПААЖЕ

Ниитиниң бүдүрүлгезин эртемге, мурнакчы дуржулгага үндезилеп башкарар талазы-биле совхозтар колхозтарга үлегер көргүзер күлээлгелиг дээрзин СЭКП-ниң Программазында айыткан. «Тес-Хем» совхоз районнуң өске ажыл-агыйларынга ындыг үлегерни көргүзерден туржук, харын олардан кезүлдүр дорайтап турар.

Бо дугайында чугаа чоокта болуп эрткен совхозта партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткелден, шүгүмчүлелдиг саналдардан база дыңналган.

Чүл дизе партком секретары эш Чоодуңуң илеткелинге-даа, тус-тус саналдарга-даа эки көргүзүглер болгаш түңнелдер эвээш болган. Мал ажылында коммунистерниң деңкезин ажылдап турар болза-даа, олар мында авангардчы күш болбайн, өскелерге үлегер-чижек көргүспейн турар.

Малдың баш саны чылдың-на кудулап турар. Чижээ, эртен чылын мыйыстыг бода малдың саны 3391 турган болза, ол ам 3032, а хөй база муң баш чедир кудулаан. Өшкүнүң, тевениң, чылгының баш саны шуут эвээжээн. Чүс баш төрүүр малга онаалтыр 48 бызаа, 45 хураган, 24 ле анай камгалап алдынган. Бир хойдан кыргып алган дүк килограммдан бичииже ажыг, төс айларның түңнели-биле алырга, бир саар инек 786 килограмм сүттү берген. Бо үеде совхоз күрүне мурнунга планныг онаалдаларның чаңгызын-даа күүсетпээн: эъттиң 69,5, сүттүң 64,4 хуу четкен, дүктүң бештиң ийи кезин чедир безин саттынмаан.

Түңнелдер чүге багайыл? Бо айтырыгга харыыны хурал берген. Ол дээрге зооветеринарлыг ажылдарның четпези, оон иштинде тарып боозадылганы шынар чок чорудуп турганы, малдың орап-саваазынын эргижирээни, быжыг чем суурну тургузуп албаны, чамдык малчыннарның харыысалга чогу, совхозтуң, оон салбырларының удуртулгазының четпези болгаш өске-даа чүүлдер болур.

Мал ажылып хогжүдериниң баазазы — чер ажылы. Олче четпес кичээнгей салдынып турарын санал берген коммунистер сагыш аарып чугаалап турганнар. Багай агротехникадан, организас чок чоруктан, бойдустуң чайгаар болур күштериниң хоралыг салдарындан, малыңгы кандаашкындан камгалал, магадылал чогундан совхоз чылдың-на эвээш дүжүттү ап келген, а бо чылын тараа-даа, мал чеми-даа культураларындан болдууңда чүве алдынмаан. Суггарылга чорудуп болур турган деп коммунистер Б. Ховалыг, Б. Доюндуп болгаш өске-даа эштер бүзүрелдиг чижектерни айтып чугаалааннар. Шаанда Арысканның хемден суғну бугалап бадыргаш, багай эвес дүжүттү араттар ап турган. Бо чылын үстүү-шынаажылар ол буганы кол-биле катап казып эгелээш, аңаа техника деткимчези чок болганындан күш четпейн, ара соксаткан. Даглардан шынааже кирген доора хемнерниң, Тестиң суун суггарылгага ажыглаарын боттандырбайн турары тывынтыг. Ажыл-агыйжы эвес чорук деп көөр апаар.

Техника ажыглалында четпестерни хөйжу А. Монгалбии, кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кол инженери В. Иванов илередип шүгүмчүлээн. Автомашиналар доктаамал ажылдавас, долу нормаларынга чедир чүдүртүнмейн турарын дараазында саннар херечилеп турар: ай санында-ла оларның 64 хуузу ажылдап, оон иштинде чүктүг чорааны 58 хуу болуп турар. Техника эдилелинде, кывар чаар чүүлдер, артык кезектер чарыгдалында тодаргай учёт чок. Техниканы эки кадагалап, камныг эдилеп турар чолаачыларга, механизаторларга шаңнал-мактал тыпсыры боттанмайн турар.

Кадрлар-биле ажыл кошкак. Орукку-Шынаа салбырдан келген коммунистер Ш. Арбак, Н. Седен, М. Коштай-оол олар мында салбыр эргелекчизинде ажылдап турар зоотехниктен өске тускай эртемниг кижи чогундан бергедээшкиннер болуп турарын шүгүмчүлээннер.

Чон ортузунга политмассалыг ажылдар элээн чорттунуп турза-даа, мында четпестер ам-даа бар. Оларның уржуундан совхоз ажылчыннарында онаашкан ажылынга харыысалга чок, күш-ажылдың болгаш хөй ниитиниң сагылга-чурумун үрээр, харын чамдыкта онза айыылдыг кем-херектер үүлгедир чоруктар бар. Бөже онза кичээнгейни угландырары чаа соңгуткан партком бюрозунуң, оон секретары Э. Чоодудан негеттинер турар.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынның» корр.

Иван Федорович Посохин — кооперациянын хоочун ажыллакчызы. Ол, ук шугумга 1937 чылдан бээр ажылдап келген. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Иван Федорович белеткел ажылынга үр чылдарда ажылдап келгени дээш партияның Тожу район комитединиң, райкүүскомуның болгаш өке-дээ черлериниң Хүндүлел бижиктери-биле каш удаа шаңнаткан.

Күш-ажыл кижини каастаар. Оон амыдыралы чогум-на күш-ажыл-биле холбашкан. Эш Посохин ан-өлүк хүлээп алырындан хостуг үелерде Тожуның тайгаларынче аттаныптар. Ол, эрткен чылын он хонук иштинде 446 диинни, а бо чылдың октябрьның тоңчүзүнден эгелээш, 12 хонук иштинде 136 диидни өлүргеи. Бо чайын 1,5 тонна балыкты туткаш, бодунга алган хүлээлгезин күүсеткен.

— Эр кижи эзим-арга кезип аныаар болза күрүнеге орулга кирер. Ынчангаш бодумнуң мергежилимни комсомолчу Раиса Хуваалгага замчыдып бээримни шиитпирлээн мен. Ажылга кызымак, ан-өлүктүң байдалын эки билир кижи-дир. Ам үеде ол ан-чыларның олчазын хүлээп ап эгелээн. Мээң бодап турарым-биле алырга, Рая бетик мергежилиг белеткелчи болур. Анда бүзүрээр мен. Киш кежин оон хүлээп ап турарын көөрүмге мээң бодалымдан барык ылгалбас. Эрес кыска чедишкинии күзээрден еске бодалым чок—деп, Иван Федорович чугаалаан.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) Р. Хуваалга болгаш И. Посохин олар киш кежиниң шынарын тодарадып турлар.

А. АИРНИҢ фотозу.

Москвага база чораан

ОЛ ЧУГААНЫР, бодүүн тудуг-жу-биле чеже-даа катап ужурашкан бис. Сеолүүде-сеолүүде мырынай чоок өөнүктер апарган бис.

Ширнеп Сундуйовичиниң тудугжу амыдыралы 1950 чылда Хабаровскийге шериг албаны эртпирип турда-ла эгелээн. Чүвеге өөренниичел, сонуургаачал аныяк ор аңаа бирги чергениң тудугжузу деп тускай мергежилди кыска хуусаа иштинде шиңгээдип алган болгаш бүгү амыдырал-чуртталгазын тудуг ажылынга бараалгалырын шиитпирлээн. Шынап-ла эш Иргиттин күзели боттанган. Ам оон тудугжу стажы 8 чыл ажып турар.

Үш, дөрт хире чывыт, куу-куу бажыңнарлыг турган Кызыл-Хая суур ам оон караанга-ла көзүлүүр өзүп, сайзырап, каш чыл дургузунда-ла амгы үениң ёзулуг культурлуг сууру, чаагайжыттынган колхоз төвү апарган. Ол-ла бүгүде хоочун тудугжунуң биче эвес салымшкыны киргеп. Төрээн чери Мөгеп-Бүреңге тудугжу болуп ажылдап келген чыдарында ол дыка хөй тудугжу бригадаларны удуртуп, чамдык кижилерни ол мергежилге ёзулуг мастерлер кылдыр өстүрүп каан. Бодунуң арга дүржүлгазын өскелерге күзелдии-биле дамчыдып, ылаңгыя аныяктарны тудугжунуң уран мергежилинге өөредип келген. Оон өөренчилери, аныяк тудугжулар Иргит Хүреш-оол, Иргит Ойлуп, Иргит Сенги олар ам «Мөгеп-Бүреп» колхозтуң мурнакчы тудугжуларының одуругуна турар.

Эрткен күзүн эш Ширнеп Сундуйовичиниң амыдыралынга үттүндүрбас болуушкун болган. Чаңгыс чер чурттугларынга оон шүүдүрүү, ак сеткиллиг ажыл-ижии үнелеп көргеш, Москва—Ленинград чедер хадас путёвка-биле шаңнаан. Улуг Ленииниң чурттап, ажылдап чораан черлерии барып көөр аас-кежик аңаа ынчаар таварышкан.

Тудугжулар дугайында

Ол мынчаар чугаалаар: чүү дээр ону, хөйүү-ле көрдүм, ылаңгыя Владимир Ильичиниң чурттап, ажылдап турган чери — Разливти улуг сонуургал-биле көрдүм. Шүүтү-ла чүве: чадыр, том столдар, салгайлар болдуи. Ленин башкының онзагай болдуңуп ол бүгү хереченлеп турар болду. Шынап-ла улуг башкынчының төрүттүнге-ле 100 чыл болур оорга кижиниң төлептиг ужураккысаазы чайгаар-ла төрүттүүп көөр-дир.

Ч. СҮРЮН.

Шактар-оол Серенович

ТЫВА «КӨДЭЭ тудуг» трестиниң Шагаан-Арыг участогунуң бызаңчызы Шактар-оол Серенович Түлүштүң дугайын номчукчуларга танышдырып көрейн.

1945 чылда Тывага чаа-ла колхозтар тыптып үнүп турган үеде «УТКА 25 чылы» совхозтуң девискээри Белдир-Кежигте 7 хире харлыг Шактар-оол кырган авазының чанында ойнап маңнап турган. Кижи болуру чамындам, аът болуру мулунундан деп үлегер чугаа шын. Шактар-оолдуң кырган кези оглунуң төптүүн кайгаан, ол амыя дээнде дүнхүн дивес турган. Шактар-оол чамындан тура-ла кырган авазынга дузалажып, ону азырап келген.

1953 чылда совхозка чылгычылап эгелээн. Ийи чыл эрткен соонда совхозтуң дирекциязы чери Шактар-оолду келдиртиеп болган.

— Че, Түлүш, сээң ажылга кызымаандан кадарган малыкның онча-менди болганынга бистер өөруп тур бис. Ынчаарга сеи ам бо хүнден эгелээш тудугга бызаңчылап көр—дээн. Шактар-оол чепшээрешиеш, 1955 чылдан эгелеп тудугга ажылдап эгелээн.

Баштай аңаа бергелер-даа таварыжып турган. Улуг чудук кодурери, ылаңгыя азыг салып, соңга, эжим эптээри эң-не берге турган. Ынчалза-даа буяиның кижилериң хүн бүрү дузалажып келгени-биле, бодунуң күш-ажылга кызымаандан бергелерни эртип, тудугиуң арга-мергежилинге өөреии берген.

1968 чылдың баштайгы кварталдарының планын 110—120 хуу күүсеткеи. Шактар-оол Серенович Түлүш В. И. Ленииниң төрүттүнген хүнүндеи бээр 100 чыл соонга белеи кылдыр бодунуң хуузунда 5 чылдың планын 1970 чылдың ноябрь 7-де деозар деп соруулганы салган.

Шактар-оол Серенович чүге мурнакчы бызаңчы бовурундан аңгыда ол үлегерлиг ада. Кадайы Биченей-биле 9 уругларны өстүргеннер. Улуг оглу Даржың-оол совхозтуң комбайнери, уруу Зоя Кызылдың башкы институдунуң студентизи, оон бичези Таня Кызылдың башкы училищезинде, оон өске дөрт кижи 2-ден 9 чедир класстарның өөренниичилери. Саша, Зрес-оол олар ада-иезииниң азыралында. Оларның уругларының эки өөредилгезин школа башкылары үнелеп-биле чугаалазар.

Аңылдап келген чылдарының иштинде Шактар-оол Түлүш хөй удаа өөтептиг чүүлдер, хүндүлел биижиктер-биле шаңнадып келген. Совет эргечагырганың 50 чылын таварыштыр Шактар-оол Серенович РСФСР-иың тудуг министерстводуидан «Социалистиг чарыштың тергиинии» деп хөрөи демдээ-биле шаңнаткан.

С. САНДАН,
«Кызыл тудугчу» ажылчызы.

делегей бо хүннерде

Бухарестиге болган чөвүлел хурал

Каттышкан командылал черииң планын ёзугаар 1968 чылдың ноябрь 26-дан 29-ка чедир Варшава Керээзииниң киржикчилери күрүнелерииң армияларының удуртукчу составының чөвүлел хуралы Бухарестиге болуп эртиеи.

Варшава Керээзииниң киржикчилери күрүнелерииң каттышкан чепсектиг күштериниң кол командылакчызы Совет Эвилелиииың Маршалы И. М. Якубовскиий чөвүлел хуралды удуртқан.

Ол чөвүлел хуралга шериглериии дайынчы белетиилиинге болгаш Варшава Керээзииниң киржикчилери чурттарының камгаланыр аргазын улам быжыглаарынга хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаалажып көргеи.

Чөвүлел хуралдың киржикчилеом иезекетерге база шериглиң өөредилге черлериигe барган болгаш Румыииның Социалистиг Республиказының чепсектиг күштериниң хевирлеринге эрттирген өөредилгелеринге болгаш көргүзүг кичээлдеринге олурушканнар.

Румыииның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Румыииның Социалистиг Республиказының Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Николае Чаушеску республиканың өске-даа удуртукчуларының-биле кады каттышкан чепсектиг күштериниң кол командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовскиийни, каттышкан чепсектиг күштериниң штабының начальиги армия генералы С. М. Штеменкону болгаш Варшава Керээзииниң киржикчилери чурттарының армияларының төлээлериниң удуртукчуларын хүлээп алганнар.

Хүлээп алыышкын чылыг, эп-найыралчы байдалга эрткен.

Вьетнам улустуң туружу

ХАНОЙДАН СЭТА-ның корреспоидентизи С. Афонин мынчалдыр дамчыткан:

Вьетнам талазы-биле Парижте болуп турар чөвүлел хуралга киржиринге Сайгон администрациязының белеи бис дээни болгаш АКШ-тың чазааның ноябрь 26-да медеглели хоолуургап мактанныксаан түткүддүг болгаш авыластыг, хүлээп алдынмас үидезиннииг кылдыр туртустуигап деп, Ханойиуң хөй-ниитизи демдеглеп турар.

Парижке болур чугаалажыышкыннарга сайгончу чалчалар «удуртукчу ролдуг» болур деп, АКШ-тың чазааның медеглелиидe чугаалааның Ханойиуң парлалга тайыгырлакчылары алдепсиин демдеглээн. Ынчаиныже Сайгон ёзу-чуруму чүгле Каттышкан Штаттарның Вьетнамда дайының күштелдирериие кажарлап ажыглап турар чалчазы-ла болгай деп, ол тайылбырлакчылар демдеглээн.

АКШ-тың чазааның медеглели Парижке болур чөвүлел хуралдың утказын хажыдар, Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуиуң алдарын кудулаар болгаш бактаар тодаргай сорулгалыг. Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуи хамаарышпас деп эргелиг тала кылдыр Каттышкан Штаттарның хүлээп көрбейн турарындан ол медеглелдиң ыидыг сорулгалы иверээн деп, Ханойиуң хөй-ниитизи демдеглеп турар.

Каттышкан Штаттар боттарының Вьетнамга үүлгедир дайынзырак, кара сагыштыг бодаддарындан ам-даа ойталаан болгаш вьетнам улустуң эрге-ажыктары-биле дүжүр кылдыр вьетнам айтырыгны шиитпирлээрииге белеиин амдаа илергейлевейн турар деп чүвени АКШ-тың чазааның медеглели көргүскен. АКШ-тың чазааның медеглели АКШ-тың Мурнуу Вьетнамда эжелекчи дайының күштелдиреринге үргүлчүдел, Сайгон ёзу-чурумуига бүгү аргалар-биле херек кырында деткимче көргүзүп турар хирезиизе, Вьетнам Демократтыг Республика Төп Комитединиң Политбюроиуң 1968 чылдың 31 мартында киргизген шиитпиринге болгаш Вьетнам Демократтыг Республиканың Правительствазының 1968 чылдың 3 апрелиндеги Америка Штаттарының Президенти Линдон Джонсонга дамчыдып берген чөвүлел чарлалгазынга

Патриоттуг чаа шии

РЕВОЛЮЦИЯГА ДОРУККАННАР

Петроград. 1917 чылдың ортаа үези. Февраль революциязының соо Октябрьга чедир ам-даа каш айлар бар. Болуушкуннарның нарын, дүшкүүрлүг хөгжүлдези социалистиг революцияның тиилелгезинче чайлаш чок бар чыткан үе. Хоорайның төөгүлүг улуг шөлдериниң бирээзи Марс шөлүнге революсчу хөөннүг чонның митингилери удаа-дараа болуп турган. Россияның төөгүзүнде политика талазы-биле дыка ужур-уткалыг ол төөгүлүг үе дугайында А. Антокольскийниң «Марс шөлү» деп шиизин Тываның хөгжүм-шии театрынга аныяктар бөлүүнүң күжү-биле кол режиссёр Син-оол Оюн тургускан.

«Марс шөлү» — аныяктарга адрестээн шии, оон маадырлары база-ла аныяктар. Беженажыг чыл мурнунда Петроградтың ажылчын аңгызының салгакчыларының күзелдүткүлү, демисели сценага артистерниң ойнаашкынындан чуруттунуп көстүп кээр болгаш богуңгу аныяктарны бот-тарының амыдырал-чурттал-газын ылаптап бодаарынче чалап турар. Алексей Васин, Димыч, Анфиногеша, Серега, Натка, Маша, Устья, Филька — олар шупту бир чергениц оолдар, кыстары бот-боттарынга дөмейлешпес салымчолдуг, аажы-чаңныг. Олар политиктиг шимчээшкинниң күштүг чалгыынга хаара тырттырып, чоошулажып таныжа бээрлер. Оларны амыдыралга ынакшыл, чырыткылыг келир үеже изиг чүткүл каттыштырган, революцияның идеялары доруктурган. Ол дугайын прологка (кириилде сөске) хөйнүң күүселдези-биле шак мынчаар бат бурунгаар тодарадып шулуктээр: «Бистер бо бис, бир дем чурттап, ылап тулчуп, ынакшыжып, бирде өлүп, дошкун тулчуп, доңнашкан бис. Оон өске биске черле күзел турбаан».

Ол аныяктар «ыдык чаага белен орук дилевейн» тулчуп турган, чоңга чурттуң аас-кежиктиг келир үезин чаалап бергеннер. Кым-даа кижиге чаңгыс катап таваржыр амыдыралын бок-сак чүүлдерге төтчеглевейн, төөгүнүң мурнунга чалгы пазынын төлептиг бараан болдурганы дээш оларның чоргаараар бүтү эргези бар. Ынчангаш эпилогка (төнчү сөске) шиниң маадырлары он чеди чылдың аныяктарының өмүнээзинден бистиң үениң оолдар, кыстарынче кыйгы салып мынчаар чугаалаар:

— Чурттап каан бис.
— Артып каар бис.
— Амылыг бис.

Канчаар-даа аажок шын чугаалаан: олар маадырлыг ажыл-херектерниң күжү-биле мөңге артып, чурттап чоруурлар.

Кижи бүрүзүнүң оруу революцияже дорт келбээн, чамдыктары белен эвес шаптараазыннарны артып чораан келген.

Оптуг кадет пропагандист болгаш организакчы Швецтиң аайынга кирип, политика-биле холбаалыг дээш кызыл туктан дескеш, ыржым ак-көк дээр ышкаш өңнүг тукка чүдүп чораан Серега эжинге таварышкан халактыг болуушкунның соонда шын большевиктиң түңнел бодалга чедери тодаргай.

«Марс шөлү» эрткен төөгүнүң болуушкуннарын чыдып турар-даа болза, бистиң үениң амыдыралчы айтырыгларынга шуут хамаарылгалыг чогаал. Бодунуң үезиниң улуг ажыл-херектеринге аныяктарның киржилгезин романтиктиг ёзу-биле көргүскени бо шиини бөгүн онза идейкижизидилгелиг үнелиг болдуруп турар. Боттуң сонуургалдарын чүгле хууда эргежыктар-биле кызыгаарлаар. үениң чугула социал айтырыгларындан хоорлур чорукка бо шын согут берип турар.

Аныяк өскенин төөгүнүң шын оруунче углап баштаар дээш, буржуаз идеологияга удур демисел — «Марс шөлүнүң» чугула темазы. Ол демисел бистиң үевисте чаа төөгүлүг байдалдарда бир янзы хевирлиг чоруп турар. Келир үениң салгакчыларын коммунистиг тургузуушкунның улуг оруундан чайлады базарынче чыгап турар швептер ам-даа хөделбишаан, а оларга удур күштүг хүреш соксавас ужурлуг. Бо дугайын угаап билиринче шии көрүкчүлерни албадап турар.

И. Даваа бо удаала база-ла, мурнуңузу ышкаш, бодунуң ролюнга сагыш сеткилин долу бердинип ойнааның көрүкчүлер күзел ханып хүлээп алган. Оон дамчытканы-биле хөглүг ажылчын кыс Варя сагыш човангыр, кээргээчел, эш-өөрүнге ханы ынакшылдыг кижи кылдыр көстүп келир. «Делегей коммуназы» дээш күзеп-бодап чоруур, ону дээнде хууда амыдыралын чаптанчыг тоол көрбейн баар ажылчын оол Анфиногешаның ролюн Х. Шириин-оол бүзүренчиг ойнап күүсеткен. Берге болгаш кээргенчиг салымныг, каш-даа удаа бодунуң тынынга четтиипптер часкан Машаның овур-хевирин артист М. Солун-оол солун чогаадып тургускан. Чүгле үнүнүң аянында болгаш хөделиишкининде «тывазыг» чүүлдер ук овур-хевирниң национал мөзүзүн дамчыдарынга ында-кайда шаптыктап турар. Машаның аргажок берге амыдыралы (аарыг иезин, адазының кээргел чогу, хөлезиленир чорук) ону, чугаажок, кылыктыг болдурган. Ынчалза-даа эмин эртир алгыжыы, сертилээжи оон аажы-чаңынга чамдыкта дүүшпейн турар ышкаш.

Шииге комиктиг (каттырынчыг) агымны киирип турар маадыр — Филька. Ол оорлай кааптар чаңныг. Шынап-ла күзел киргенде, ол бай капиталистиң акшазынын хавын чай чок кадында уштуп аптар. Ынчалза-даа оорланып чыргаар деп күзел Филькада чок. Акша хавын кудумчуда чааскаанзырап түрен чоруур өскүс урут Наткага дузалаксаан бодалы-биле «часкаптар». Байларга хөөн чогу, ядыы үе-чергелеринге кижизиг чымчак хамаарылгалыы Филькаиы көрүкчүлерниң сеткилинге чоок болдурар. Оон ролюн Ч. Монгуш шын болгаш сонуурганчыг ойнап күүсеткен. Ч. Монгуш бо база мурнуку өске-даа рольдары-биле хоочун артист В. Монгалбиниң уктап, театрда комиктиг рольдарнын күүселдезинге кеңчуг таарыжыр артист боор оазуп келчылары өөрүнчүг.

Сереганың овур-хевири С. Оюннуң күүселдези-биле эки тода тургустунган. Оюннуң шимчээшкини онза чечен дээштиг: аң ылаңгыя шала мөгейген хевирлиг кылаштаары маадырның топтуун, хүндүлээчел, чымчак, бүзүрээчел аажы-чаңын улам көскү болдурар.

«Марс шөлү» деп шииде революцияга удур кижилер — бай капиталист Бакин, «партиядан дашкаар социалист» Швец чугула черни ээлеп турар.

Швецтиң ролюнда К. Сагдының ойнаашын артистиң чогаадыкчы чедиишкини деп санап болур. Ажылчын аныяктарны аңгы демиселинден, политикадан оякталдырар дээш хөделип турар кадеттиң овур-хевирин ниитизи-биле шын дамчыткан. Даштындан көөрге, Швец доктаамал чангыс байдалда турар ышкаш. Шынында ол болза оон бодун туттунуп чаңчыккан аажычаңы, а өске-өске байдалдарда база аңгы-аңгы кижилер-биле таварышканда, Швецтиң ишти-хөңнү үргүлчү хуулуп турары илден.

Завод ээзи Бакинниң ролюнда О. Чолбеней. Ниитилелде өскерлиишкиннерниң алыс утказын билип турар шырак угаанныг капиталистиң бир-моаүлеш шынарлары колдуунда бир дески илереп турар. Ынчалза-даа артистиң ийи дугаар дакпырлап күүседир ролю — эргетен хаак марли көжеге артынга караңгы иирде көстүр-даа болза Бакинден бичии-даа ылгашпайн, шииниң утказынга билдиимес чорукту болдуруп турар.

Антокольскийниң шиизин тыва сценага хевир талазы-биле чаа шыпарлыг боор турар. Болуушкуннарның кинокадрлар дег дүрген солчуру, диалогтарның допчузу, авансценаны үргүлчү ажыглаары, караңгылаашкынны удаа-дараа болдурары, артистерни зал дамчыштыр сценаже үндүрери — бо бүгү, бир талазында, шиини сонуурганчыг болдуруп, ийи талазында, оон утка-бодалын билип алырын алээн варыдадып турар. Шииде элдээртир (условный) аргалар хөй-биле чедиишкиниг ажыглаттынган. Ынчалза-даа чүрүк каасталгазын допчу болдурар дээш эмин эртир ядыы кылганы канчап-даа таарышпас. Оон аңгыда шииниң тыва дылче очулгазы хөй четпестерлиг болганы хараадаачыг. Домактарны орус чугаа аянынга чагыртып очулдурганындан оларның утказы билдиимейн баар таварылгалар эвээш эвес. Шииниң очулгазынга дуржулгалыг редакторнуң холун дегири ам-даа орай эвес.

«Марс шөлүнде» киришкен артистер шупту шииниң романтиктиг утка-бодалын база тургузуунуң онзагай чүүлдерин эки билгеш, сорук кирип ойнаарын оралдажып турар. Ынчангаш ында чедимчелиг рольдар-даа, сценаларда эвээш эвес. Ынчалза-даа чамдык таварылгаларда артистер маадырларның иштихөннүнче хандыр сиңнигип четтикпээн. Овур-хевир бүрүзү көрүкчүлерниң угаанынга таңмаланып артып каап шыдаар кылдыр ойнаар дээш сорулганы салыры чугула. Шии бодунуң чогуур деңнелинге чедир ажылдаттынган соонда театрның доктаамал репертуарының бир үндезини болбушаан, бистиң культура амыдыралывыска көскү чүүл апаар деп бүзүрээриниң бүтү барымдаалары бар. Чүге дээрге «Марс шөлү» бистиң аныяктарывысты маадырлыг ажыл-ишче, демиселче, хөй-нииити идепкейжи чорукче, ханы уткалыг чурттаарынче кыйгырып, оларның сагыш-сеткилин чалгыннандырып турар чогаал.

А. КАЛЗАН.

ДЫШТАНЫР ХҮНГЕ АРЫН

Самнак Монгуш

ДАГЛЫГ ЧЕРИМ

Өөр шулуктер

I. Меңгилиг даам

Чайынныг хар. Чалымнарда ужар саарыг,
Чаржалашкан аялга, өң — кашт янзы.
Эндеп болур чүүл-бүрү үнүштерини.
Элдеп чүзүн аңның, куштуң кайызын ол дээр!—
Бедик, чырык, тоолзуг чараш,
Меңгилиг даам — Мөңгүн-Тайгам ындыг.
Буурул сирттиг сыннарынга аңнап, малдап,
Булуттарга кожа өскен төлү-дүр мен.
Хүнү, чырыы — хүлүмзүрүүм, өөрүшкүм-дүр,
Хүрең чечээ—арның өңү, чыдым ол-дур.
Хензиг чаштан ынаам сиңген,
Кезек таңдым—Мөңгүн-Тайгам ындыг.
Аржаанымның дөзүн ишкен — күштүүм ында,
Агаарының арыын тынган — сергээм кончуг.
Ырларымның эгези моон чаңгыланган,
Ынакшылым дагларга мал төрүттүнген —
Чалаттынган байлак шыгжаа.
Чаагай оран — Мөңгүн-Тайгам ындыг.
Ховулуңда ине эпти белен чоруур,
Хоочун шевер кадалар-даа мында көвей.
Соңгулуурлуг даңза, хавын, оттук, бижээн
Чоргаар ирей астып чорда, көрүштүг-даа —
Омаан салбаан бурун черим,
Овуру чаа Мөңгүн-Тайгам ындыг.
Дуюглаарлыг, дугуйлуг-даа хөлге муңза,
Маңган баштыг бедиктер ам эндик чогул.
Малы бажын, эди шагда эктин ашкан,
Туруп-суржуң, соруктуг чон ээ болган —
Черим бөгүн таныттынмас,
Чечектелген Мөңгүн-Тайгам ындыг.

II. Биче-оол

Дыттар чарлып,
дызыртайнып
Кыштың соогу күштүг-даа
бол,
Дыттыг-Хемде колхозчунуң
Кышкы турлаа чүдеп чылыг.
Чүдеп чылыг.
Чүге дизе
Чураа чылыг Биче-оол ында.
«Бөгүн-даарта келир мен»
деп
Медээлеп каар халап
турбас.
Белдиң оъду курлаттынган,
Бөлген сиген одаанде—даг!
— Белен сен бе?
— Белен мен!— дээр
Мергежилдиг Биче-оол
ында.
Межеликке пала часкаар
Хураганнар дешкилежир.
— Менди-ле бе?—Менди
бис!— деп,
Кудуруктар калбаңнажыр
Билбес кижи
Бисте кым боор,
Бистиң малчын Биче-оол
ында.
Кедээвисте Ак-ла Баштыг,
Херең алган турар чүңүл?
«Менден бедик чүве чок!»
деп
Менээргенип туру сен бе?

— Кайын ындар,
Менден бедик,
Хавыналыг Биче-оол ында.

III. Дой

Кыйыында даш кандыы-даа
бар
Кызыл дойлуг Дөн-Шөл
бо-дур,
(Турган ышш өзүп турзуп!)
Тудуг кылыр чиг-эт ол-дур.
Келир өйү—туйбуда деп.
Бурунгаартан сөглеп кагза,
Кеди барып. чазыг болбас!

IV. Кудук

Өрге чылгаар өл-шык-даа
чок,
Өртен, изиг Кара-Ховаа
Үттекчи кан станок кээп,
Үш-дөрт хондур ырлап
келген.
«УРБ-3-ЗАМ» сайлыг черни
Үш чүс метр үнчүп чорда,
Булут чок хүн үер үнүп,
Буталандыр ага берген!
Ханы дөсте чаштып чыткан
Кара суугну кижи шинчип,
Техникага төрепчилээш,
Тереҥ кудук үндүрүп каан.

«Сугнуң бажы кайда болдур,
Черниң кыдыы ында» дижир
Чечен сөстүң утказы ам —
Шуут-ла чаа сут чок чер
чок!

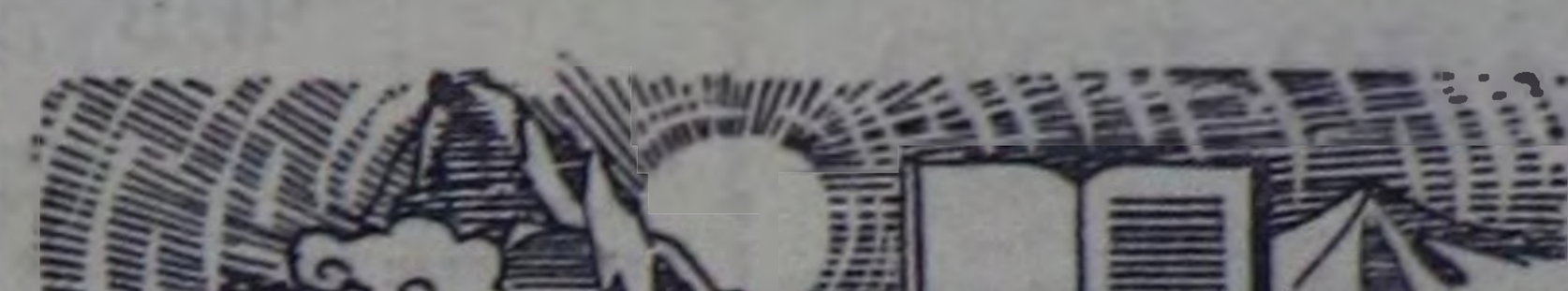

ДЕКАБРЬ

БӨГҮН чылдың сөөлгү айы декабрьның баштайгы хүнү. Кыш ам бодунуң бүрүн эргезинде турупкан болза-даа, Тываның девискээринде кышкы бойдустуң байдалы, оон чурумалы бир дески эвес: чамдык черлер шуут-ла ак «энчек»-биле шыптыныпкан, чамдык черлер ак болгаш кара дүктен салдынган «энчек»-биле шокарартыр шугланып алган, харга боралдыр чагдырып алган даглар, тайгалар-даа бар.

Тываның чамдык тайгаларында кылын хар чагганындан улуг болгаш чиңге аңнар чута харлыг белдерже шикээрлеп бады келген. Оларны чөппээрел чокка өлүрерин оралдашкан төтчеглекчилер-биле эптеш чок демиселди чорудары чүгле аңныыр ажыл-агый черлериниң, бойдус камгалалының ажылдакчыларының хүлээлгези эвес, харын бистиң эрес-кежээ малчыннарывыстың, бүгү-ле кижилерниң, хөй-ниитиниң хамааты хүлээлгези болур.

Кышкы арга-арыгның чурумалының чаражын, оон чүүлбүрү хевирлиин чүү дээр боор: хемнер, өзеннер ниитиниң чоон дыттары, селбегер пөштери база узун-чиңге шивилер ак ожуктар-биле будуктарып халаннадыр чонанып алгылаан, шыпшы апарган тургулаар, кырында кылын харлыг ушкан дазылдар, төштер кандыг-ла бир дүрзүлерге, харындаа диргиг амытаннарга дөмейлежир.

— Кик-кик-кик!— диген өткүт үн кайы ырактан-на дыңналы бээр. «Арыгның эмчизи» деп адаттырып турар улуг-ла шокар торганың ол үнү чүгле кижилерге эвес, харын-даа арыгның чурттакчылары болур аң-меңге безин тапыш. Чиңгир-кызыл боттуг ол «эмчи» курга, чоон сырада уннаштыр олурупкан, бажын эптиг кончуг борбаңнаткаш, чер казар күскун-хаай дег «кан» думчуу-биле сыраны токкуладыр тудускулаан даажы кайы ырактан-на илдең. Арга-арыгның ыяжының хоралыг курттарының кайда чаштып чыдарын ол эндевейн, хөй санныг хоралакчыларны узуткап, бодунуң «эмчи» хүлээлгезин кызымак күүседип, арга-арыг ажылдакчыларының дузалакчызы болуп турар. Бөөлүт арга-арыг кезип селгүүстээпилерниң ийи-чаңгызы ажыктыг «эмчи» куш торгаже боозун анны бээринден чалданмастар болдур ийин. Торгаже эвес, дүн чоруктуг үгү база хартыга даан ышкаш орга арыгның өске-даа хоралакчы куштарын хараалга киирип адар херек.

Көк-хөкпештер «чийн-чийн» кылдыр эткилеп каан. бир ыяштан бир ыяшче дамчып, чимзенип ужуп чоруурлар. Күскелерниң пнчирбелендир маңнап каап истеринден эгелээш, буурларның кылып харда уургайландыр баскылап каан истеринге чедир кандыг истер чок дээр. Койгуннар шуут-ла кокпаландыр маңнажып каан, эликтер чүм, терең харже чиңге даянгыыштар кадай иткилеп турган дег кылдыр баскылап каан. Чамдык черлерде дырбактыглар агбатар, чидиг салааларлыг истерин чуруп каан, олар келеңгирлеп баскылап чораан болгулаар.

Суббота, воскресенье хүннеринде хаак кедипкеш, азы чадаг-даа болза, фотоаппарат-биле чечеглэнгеш базын чоруурга экизин чүү дээр боор ону. Кышкы арга-арыгга селгүүстээри кадыкшылга кайгамчык ажык-дузалыг болуп, неделя дургузунда ажылдаарынга чаа күштерни немеп алыр.

Спорт

Чараш форма дээш

Кызыл хоорайның өөредилге черлеринден кедээ ажылагыи техникумунда күш-культура болгаш спорт ажылы эки деңнелде чоруп турар. Ол өөредилге черлериниң удуртукчулары өзүп олурар спортчуларның форма хеви, ойнаар эт-херекселдериниң четчелээри дээш доктаамал сагыш салып келген.

Техникумнуң спорт залынга эки, чараш спортчу форма дээш курстар аразынга конкурстуң түңнелин үндүрер үезинде спортчулар белеткеп алган хептерин кеткеш чыскаалышканнар. Чойган дег хөңү сынныг оолдар, кыстарны сарыг, ак, ак-көк, өкпей-кызыл өңнүг спортчу формалар аян киирипкен, үрер хөгжүмнуң хөглүг марш аялгалары чаңгыланып, оларны соруп киирген. Күш-культура башкызы И. К. Сможевский техникумнуң директору В. Н. Павловка рапортту берип, спортчуларның 16-гы кышкы спартакиадага белеңин дыңнаткан. Эрткен чылгы спартакиаданың тиилекчилери тукту кодурген. Эп Сможевский «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң топ чөвулелиниң шаңнаан хүндүлүг бижиктерин техникумнуң дээре спортчулары Марюшоваа, Рукавицынга, Бобковага, В. Монгушка Бабаковага, Мипчуваевага, Н. Зотовага, Н. Александрага болгаш оларның тренери В. Н. Павловка байырлал-биле тывыскан.

Оон соонда аң эки спортчу формаларның көрүлдези эгелээн. Командаларның киржикчилери жюриниң столунуң чаныкче кээп эртип-ле турган. Хынамчалыг көрүлдеге 32 командалар киришкен. Форма бүрүзүнүң өңнери, дугаарлары болгаш хемчээли, хевири шупту таарыжып турар болган. Жюриниң даргазы И. Солдатова көрүлдениң бирги черин оолдардан механизация салбырының үшкү курузунуң спортчулары, ийиги агрономия салбырының үшкү курсчулары, үш дугаарынга база-ла агрономия салбырының ийиги куруузунуң оолдары алганын дыңнаткан.

Уруглардан бир дугаар черни агрономия салбырының үшкү курста кыстары, ийиги черни ветеринария салбырындан ийиги курсчулар, 3-кү черни бухгалтерлер белеткээр салбырның үшкү курсчулары ап үнген. Тиилекчи командаларны торттар-биле шаңнаан соонда курстар аразының баскетболга маргылдаазын эрттирген. Баштай агрономия сургуулунда өөренип турар кыстар бухгалтерия салбырының кыстары-биле ужурашкан. Оларның кайызы-даа ол оюнга деп күштүүн көргүзүп ойнаан сөөлүнде келир үениң агрономнары тергиидеп, тиилекчи болган. Ол-ла хүн командалар аразынга демисел үргүлчүлээн. Сургуулдарның бо оюннары капш хүн уламчылаар.

Он. ОХЕМЧИК.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Резинкен

РАССКАЗ

Төтчеглээр оттуп кээп-тир. Турар дээрге турдунмас, аарла чүве-биле кырындан базырып каан. «Аңнап, черде келген кижи болгай мен»— деп ам-на сактып келгеш, эъди соолап дээш, угаан-кут-даа чок барган. «Ам дөмей-ле өлгеч. Канчаарыл? Мени адыг базырып алган-дыр» деп билип каан. «Бо араатан чанымда чыдыр-ла ыйнаан. Кайын чоруур деп. Дөмей-ле өлген-дир мен. Аңнап деп чүмул? Бодум бажынга сут куттаным ол-дур».

Чеже чыдар боор. Аар чүве-биле базырып каан болгаш, сорга-мойнунун шылаары-даа хөлчок. Аштаары, сукезары шылаштырар хире эвес. Төтчеглээр шыдашпайн, «канчаарга-даа өлген кижи ышкажыл мен» дээш, бижээп, боозун сактып келгеш, холу-биле суйбаттынган. Бодунуң чанында чүү-даа билдиртпээн. Чиңгис, сиген-биле так шуглап каан, чүве-даа көзүлбес. Черле чүңү кантаарыл дээш, боданы берген. Бодунда аарыыр чер чок. бүдүнүн бирээзин шимчеткен, билиннес хире, аар чүве базып алган. «Адыг кырымда чыдып алган эвес ирги бе?». Төтчеглээр чайгаар-ла чындырап калган. Оон база катап мезерен, орталанып келгеш, өске будун шимчеткен. Оозу база билинмес, шимчевес-даа мындыг. Холдары муң-не кадык. Болап чыдарга, бажы-ла хөлчок аарып турар. холу-биле бажын суйбаарга, ол-ол чүве бар. Куйгазы сывырык хире. «Өлгеним ол дижик» дээш, караан шимгеш чыдыпкан. «Бо адыг мени диригге чий берзе-ле аттыр. Аарышкылыы, хилинчектии та кандыг чүве. Дүрүм чок чүве кылып, хоруглуг үеде аңнап. хилинчек кылып келгенимниң шаажызы бо-дур. Ам-на шагым келген-дир».

Та кайы хире үр чыдып келген чүве. Амы-тын бодуунун негеп, шимченип хөделиринче албадапкан. «Өлзе өлгей мен. Чыда өлүр чылан эвес» деп бодап келгеш, ийи холу-биле кастынып, булганып эгелээн. Хенертен чырыткылаш дээн соонда, ак-көк дээрнин бичии оюу көстүп келген. Черзиг, шык агаарның орнунга, арыг, кандыг-ла-бир чаагай чыттыг агаар ол ойбактан кирип келген. Сактырга таптыы копчуг апарган. Кезек када арыг агаар тынып, дыңнаалап чыткан. Дааш-даа дыңналбас, ойбактан чүре-даа көзүлбес. Чүгле ак-көк дээр оюу. Даштын адыг бажын оора тыртыптар ирги бе дээш, холун аазар өру сунган. Шимаан чок. Ам-на эр арпып, хөрээ-биле өндейип үнүп келген. Бараандыва довурак, чиңгис кире берген болгаш, орта чүве көзүлбес, шырымнанчак. Холу-биле чода тутkаш, топтап көргүлээн. Чиңгис-биле овааландыр хөөп каан, долгандыр кара девис, хевирин бодаарга, адыг ону хөмер дааш чоок кавының хөрзүнүн чазарлап турган хире. Ыяштар будуктарын өттүр хүн карда көстүп турар, хүн дүш четкен. Чанында ылап-ла адыг чок деп бүзүрээш, арай боорда, бaглы кужун үндүрүп тургаш, ийи будун аар чулук адаандан ушта тыртып алгаш, элен-тендиң ковайып келген. Сактырга-ла сексегер сарыг адыг халып келгеш, сегирип алгы дег. Кезек олурган. Ындамында куштар ону кыжырып, кочулаан ышкаш. чиңелир эдери дыштаныр болган. Дискек кырынга хербейип келген, ийи буду шуут бастынмас, кежүп, билинместеп калган. Чанында ыяштан халбактанып, арай боорда туруп келген. Көргүнчүг, дүвүренчиг хөлчок. Маңнап чоруштар дээрге, буттары аайга кирбес. өскениң дег. «Че түвек, дүвүрээн бот. чүү-даа болза, болур ыйнаан» кылдыр бодааш. черде чыткан кургаг будук алгаш, оон-биле даянып, калгып чорупкан. Өлүм ону кайда-ла ийик, бир-ле черде манап чыдар. Ол бодал бажындан бичии-даа үнмээн. Харын-даа чалан боон. тынныг арткан. Чүктешкиизин-даа, боо-хөөзүн-даа дилээр харык чок, чүгле тын менди аалынга ээн кээптир.

...Кажарлап аң алып чип амдажый берген Төтчеглээр шыргай иштинге, улус эскербес черге чажыт соруг кылып алган чүве-дир. Ол «чемиштиг» черинден кавырактанып амдажып калган Төтчеглээр бир-ле катап. эът чиксеп, чаагынын суу сайырап келгеш чажыт черинге кежээ каксы чаштып барган, онгузунга олуруп алган чүвен иргин. Имир дүжүп, караңгылап эгелээн, аң-мең сураг болган. Арай сооксумаар боорга, «соок-каразын» бүдүү соруп каап олурган ышкажыл. Дүннүң караңгылааны-даа, медерелдин оскундурганы-даа билдинместеп, бир-ле думбей, мунгаш болуп, Төтчеглээрниң караа чайгаар-ла шимдине берген. Дүжеп чыдарга-ла, бажынында калайы ону удулары-биле көдүрүп турар болган. «Эзирий бээримге ынчан турарзыр ийин бо. Шуугай бээрге шугулдааш чула дажыпса хеннү кадай болгай аан деп бодааш, калайының аайындан эртпээн. Оон ындай чүнү-даа билбес...

Оон ындай чүү болганыл? Оозун дем-не билип алган болгай бис. Харын-даа чаңан боон, чорумал мажаалай таваржып келгеш, ол чолукту ужуп калган черинден көдүрүп чорукташ, чылты шуглап каан ышкажыл.

К. АРАНЧАА.

КИНО

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Чыыңды кино-чуруктар 9.30. «Кибальчиш оолакчыгаш дугайында тоол» 11, 12.45, «Алдын оък» 2.50, 4.25, 6.20, 8.15, 10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Чыыңды кино-чуруктар 9.40, «Үш чоон кижи» 10.50, 12.40, «Элээди оолдар» 2.30, «Белаяның кырында чаңнык» 3.40, 5.30, 7.20, 9.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга дириг-чуруктар 10.30, «Резидентиниң чазыы» (1-ги, 2-ги серияалары) 12, 2.40, 5.20, 8 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бичии урут ачазын дилеп тур» 10, 11.40, 1.20, «Алдын сыргалар» (1-ги, 2-ги серияалары) 3.20, 5.50, 8.20 шактарда.

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Карнавал дүнезп» 10, 2, «Оскар» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Үш чоон кижи» 9.40, «Алдын оък» 11.35, 1.20, 3.15, 5.10, 7.05, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Иван Макарович» 3.30, 5.15, 8.10, «Элээди оолдар» 7 шактарда.

«ВОСТОК»: «Билектээш-2» 3, «Венгер чыыш» (1-ги серияазы), «Золтан Карпаттың салым-чолу» (2-ги серияазы) 4.30, 7.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-51, культура килдизиниң 37-13, кожээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01483.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 3 ВТОРНИК № 282 (7824)

Өртээ 2 көп.

ТЕХНИКТИГ ЧОГААДЫЛГА

Партияның XXIII съездиниң, СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырып, планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче үлетпүр бүдүрүлгелерин шилчидериниң шиитпирлиг үе-чадазында техниктиг чогаадылга ажылын күштелдирери чугула. Ажыл-агый чорудулгазының чаа системазы техниктиг депшилгеге даянып, бүдүрүлгениң комплекс айыбиле механизастаарын болгаш автоматчыдарын негээр. Ынчаарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзер, бүдүрүлгениң ажыктыы бедиир, орулга көвүдээриниң аргазы тургустунар.

Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг, транспорт организацияларында чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң эге организациялары, оон республика чөвүлели В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур өөнга тураскааткан бүгү улусчу социалистиг чарышка киржип, ол улуг байырлалды чогаадыкчы чедиишкиннер-биле уткуурун шиитпирлээн. Хөй-хөй коллективтерде чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар социалистиг хүлээлгелерни ап, камналганы көвүдедир, бүдүрүлгениң культуразын бедидер, технологтуг чорудулганы сайзырангайжыдар саналдарны киирип турар.

Бо чылдың эрткен тос айларында чогаадыкчылар болгаш чаартыкчыларның киирген саналдары 261,8 муң рубльдиң ажыын берген. Үлетпүр бүдүрүлгелеринден «Тыва даг-дүгү» комбинатта техниктиг чогаадылга ажылын идепкейжидип, аңаа инженер-техниктиг ажылдакчыларны болгаш бөдүүн ажылчыннарны хаара туткан. Комбинатта ВОИР эге организациязының даргазы бүдүрүлге килдизиниң инженери А. Либенко, чогаадыкчылар, чаартыкчылар бюрозунуң инженери Л. Шишкинская техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин тайылбырлап, бо талазы-биле комбинатка чорутса чогуур ажылдарны планнап, бүдүрүлгеде инженер-биле сүмележип, боттуг хемчеглерни ап турарлар. Техниктиг чогаадылга херээн бөлүр-чогуурубиле көрүп, чоннуң чогаадыкчы идепкейин көдүргенинден комбинат бо чылдың тос айларында экономиктиг ажыы 119 муң рубльдиң 62 саналын бүдүрүлгеге шиңгээткен. Ол дээрге эрткен чылдың ол үезинден ийи катап хөй камналганы алганы-дыр. Чыл эгезинден бээр тос ай иштинде 138 санал киирген. Оларның чамдыызын шиңгээдиринге белеткеп, шенелде ажылдарны чорудуп турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинатка чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның киирген саналдарындан даг-дүгү холуксаалыг шылиттинген руданы механизм-биле тывар арганы чогаатканы улуг чедиишкин. Ол саналдың авторлары Хертек Амыр-Сат, Хомушку Семис-оол, Хомушку Мөөпүр болгаш өске-даа эштер ажылчын аңгының хүрээлеңинге чээкта чаа-ла кирген кижилер. Оларның чогаадылгага сундулуун хайныктырып, чоннуң мерген угаанынга даянып ажылдаарының чедимчелиин бо чижектен көрүп болур-дур.

Чаартылга саналдарын хөйнү киирип, ол ажылды идепкейжиткен организацияларга «Востоксантехмонтаж» коллективи, Кызыл аэропорту, «Кызыл-Хавак» шахтазы, типография хамааржыр. Чижээ, Кызыл аэропортунуң чаартыкчылары Красноярск крайның хамааты ужар-чүүл эргелелиниң коллективтериниң аразынга чарлаан социалистиг чарышка бо чылдың үш кварталының түңнелинде бирги черни ээлээн. Самолёт ажыглаар экиндер, ушудукчуларның болгаш өске-даа ажылдакчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар үжен хире чаартыкчы санал 11867 рубльдиң камналгазын берген. Техниктиг чогаадылга херээн аэропорттуң партия, комсомол организациялары кичээнгейге ап, ону башкарып, контрольдап турар.

Үлетпүр бүдүрүлгелеринде чогаадылга болгаш чаартылга ажылы чүгээр турда, тудуг, транспорт организацияларында бо ажыл ам-даа куду деңнелде тургустунган. Тудугда хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаарынче ам-даа ээзэш кичээнгей салып турар. ВОИР-ниң эге организациялары бодунуң ажылын планнавайн, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның шимчээшкинин эки башкарып шыдавайн турар. Тудуг организацияларында инженерлер, техниктер бөдүүн ажылчыннарны чаартылга ажылынче хандыкшыдар, оларның саналдарын документ кылдыр хевирлээрин херекке албас таварыыглар хөй. Ук коллективтерде партия эге организациялары, парткомнар ВОИР эге организацияларының ажылын контрольдаар, ону башкарар талазы-биле четпес ажылдап турар. Чүгле бо чылдагааннардан тудуг, транспорт организацияларынга бо чылын бүдүрүлгеге шиңгээткен саналдар ээзэжээн болгаш олар шынар талазы-биле чавыс болуп турар. «Тыва тудуг», «Тыва малдэ тудуг» трестеринде, тудуг материалдары үлетпүр эргелелиниң бүдүрүлгелеринде чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның эге организациялары тематиктиг планнарны чогаатпайн, сорулгаларны айытпайн турар.

Чогаадылга болгаш чаартылга ажылының ажыктыын бедидерде мурнакчы дуржулганы нептередир, төрелдешкен бүдүрүлгелер аразынга техниктиг информацияны тарадыры чугула. Ынчангаш техника бюллетенин доктаамал үндүрүп, чуртта, делегейде техниктиг бодалдың чаа-чаа чедиишкиннерин пропагандалаар херек. Чамдык бүдүрүлгелерниң дуржулгазы ол ажылдың ажыктыын бадыткап турар. Тываның комплекстиг геология-шинчилел экспедициязында ВОИР организациязы техниктиг информацияны эки кылып, төрелдешкен ажыл-агыйлар-биле харылзааны тургускан.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга белеткенип тургаш, бистиң республиканың чогаадыкчылары, чаартыкчылары камналганың ленинчи фондузун өстүрер, экономиктиг ажыы бедик саналдарны киирер сорулгалыг.

Келир чылдың дүжүдүнге

Келир чылдың дүжүдүнүң салым-хуузу аңаа амдыгаалтан белеткенириндеи, ыланғыя тарылга шөлдеринге чемишчидилгелерин төгериндеи улуу-биле хамааржыр. «Улуг-Хая» совхозтуң Кок-Чыраа салбырының тараажылары аңаа улуг кичээнгейни салып турарының ужуру ында. Аңаа бо чылын багай эвес дүжүттү өстүрген турган. Беш чыл планының дөрткү чылында оон-даа бедик дүжүттү алыр дээш, салбырның механизаторлары СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин чугаалажып көргеш, келир чылдың дүжүдүнге белеткелди калбартып эгелээннер.

Салбырның улуг агроному Д. Молоновтуң удуртулгазы-биле өдек сөөртүр тускай звено күзүн-не ажылдап эгелээн турган. Ук звенода 9 тракторларны бижыглаан. Оларның 8-зи өдекти сөөртүп турар, а «ДТ-54» деп бир тракторда механиктиг хүүректи кошкан, ол трактор өдекти бичии-даа саадаашкын чокка чудуруп турар. Тракторну хоочун механизатор Кыргыс Хуурапай мергежилдии-биле башкарып турар.

Звенонуң бо салбырда ногаа шөлүнге сөөртүп төгер өдээниң планы 600 тонна азы бир гектарга-ла 20 тонна оннаажыр. Ол дээрге эрткен чылын бир гектарга төккен өдектен 10 тонна хөй болуп турар.

Органиктиг чемишчидилгеге немей, ногаа культураларының га бүрүзүнге-ле 5—6 центнер минералдыг чемишчидилгелерни төккен турар. Салбырның механизаторлары ындыг арга-биле келир чылын ногаа культураларындан бедик дүжүттү четип алырын планнап турарлар.

Өдекти Дөң-Терек болгаш Алдыы-Шынаа фермаларындан сөөртүп турар. Чер аразы элээн ырак, 12 километр болганда, чүдүрер тракторнуң күчүзү долузу-биле ажыглаттынмайн турарынга механизаторлар хараадап турарлар.

Чемишчидилге сөөртүлгезин дүрген доозар дээш, механизаторларның аразында социалистиг чарыш калбарган. Шалышкын ажылдаанының түңнелинде ноябрьның 25-ке чедир 500 тонна өдекти ногаа шөлүнде аппарып төккен. Өдек сөөртүлгезинге ажылдааш, механизатор К. Кызыл-оол хүн нормазын 130—140 хуу ажыр күүседип, чарышка мурнакчы болуп турар. Ол ышкаш К. Сюрюн-оол оон база-ла дудак чок болуп, база-ла мурнап турар.

Сөөртүкчүлерниң ол звенозу оон мурнунда совхозтуң Арыг-Бажы салбырынга 1200 тонна өдекти тарылга шөлүнге сөөртүп төгер планныг турган, ону 1500 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Өдек сөөртүлгези ам узавас доостур.

О. ТАВАА.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

СВЕРДЛОВСК ОБЛАСТЬ. Нижний-Тагильдың металлургия комбинадының алдыгы домназының тудуг шөлүнде ажылдың темпизи калбарган. Кайгамчык улуг домнаның агаар чылыдар черинде, хавазарында ажыл хайныккан. Хөй эвес үе эрткен соонда домна беш чылдың улуунге ажылдап эгелээр.

ЧУРУКТА: электробаннакчы, чоокта чаа шериг албанындан халажып келген солдат Евгений Шираковский. Ол —комсомолчу путёвка-биле аңаа келген. Баш дескиниң болур бедик черге каннаашкын ажылын ол боттандырып турар.

А. ГРАХОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ТУДУГЛАРЫНДА

АЛДЫЫ-ВОЛГАНЫҢ ЭҢ УЛУГ КОМБИНАДЫ

Алдыы-Волганың идик бүдүрер эң улуг комбинадының кол корпузунуң демир-бетон хаяалары сес кат бажың дег бедий берген. Фабрика чылда 650 миллион ажеш идиктерни бүдүрүп үндүрер. Оон бүгү бүдүрүлге ажылдары механизастаттынып турар.

Фабриканы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга таварыштыр ажыглаалга киирери төлевилелттинген.

ДӨРТ РЕСПУБЛИКАНЫ ЧААСКААН ХАНДЫРАР

Шауляйның кыдында өннүг шуткуулга заводунуң цехтерин тудуп турар. Ол завод Литваның, Латвияның, Эстонияның болгаш Белоруссияның машина бүдүрүлгелерин алюминий, чес шуткуглар-биле хандырар. Ында баштайгы залчегиниң дериглерин эптеп эгелээн. Бүдүрүлге чери чылда муң-муң тонна шуткугларны бээр.

СИНТЕЗТЕП БҮДҮРГЕН КАН

Ындыг канның элевес шынары шарик-подшипник канныындан ийи катап ажыг. Ону Украинаның эртемнер академиязының материалдар шинчилелиниң айтырыгының институдунга чогаадып тургускан. Канны заилдирип алырының холуксаалары демир, ак шой, графит порошогу болган, а быжыг шынарлыг болдурар холуксаа кылдыр аңаа хөй хромнуг немелделер ажыглаттынган. Ол составты заилдирбес, белен хевирлиг кылыглар кылдыр хевирлээш, улуг температуралыг суугуга изиткен соонда кадырып алыр.

ЧЫЛЫКТЫРЫЛГА ЧЕРЛЕРИНГЕ ШИЛ ПЛАСТИК

РИГА. Тудуг материалдарының Калциемс комбинады ногаа өстүрер чылыдылга черлеринге ажыглаар баштайгы тос муң метр кылагар пластикти бүдүрүп үндүрген. Температура өскерлиринге таарышпас полиэтилен пленканы болгаш аажок хээрек шил шыныгларны ол солуур. Оон олардан артык шынарлыында маргылдаа чок: үрелбес болгаш хүнүң көк өннүг херелин эки эрттирип бээр. Чылыдылга черин шил пластик-биле шып алырынга рама херек чок, чүгле чиик ыяш база-ла мурнап негеттинер (бир дөрбелчин метр шил пластиктиң деңзизи 400 грамм).

(СЭТА).

Картофель: шынар, дүжүт

Агротехниканың дүрүмнерин хоойлу болдуруп турар ындыг ажыл-агыйлар бедик дүжүттү болгаш шынар талазы-биле эки картофельди ап турар. Бистиң картофель ажыл-агыйывысты улам ыңай хөгжүдериниң сорулгаларын чугаалажып көрген, Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының —семинарының үндүрген түңнели ындыг болган.

Ол түңнел черле шынныг. Картофель болза долгандыр турар чүүлдерге онза негелделиг ындыг культураларның сагынга кирип турар. Ыланғыя аң-не улуг болгаш чаагай амданныг картофельди чер ажылдыглар чымчак херзүнге өстүрүп ап турар. Дүжүттүң тургустунарынга (крахмалдың чыглырынга) ол-шык чугула рольду ойнап турар: ыланғыя үнүштүң чечектелип турар үезинде ол-шык кончуг ажыктыг. Кандаачал зоналарга суггарар чорук картофель дүжүдүн элээн каш катап улгаттырып турары чугаажок. Ол-шык хөй дүжер районнарга ол хөрзүннерниң кургадылга мелиорациязы чокка хоржок.

Картофель органиктиг чемишчидилгелерге азы оларны минералдыг чемишчидилгелер-биле холуй ажыглаарынга кедергей таарыжыр үнүш. Ынчалзажок, бир эвес хлору хөй минералдыг дустарны —каинитти, сильвинитти, чамдыкта хлорлуг калийны херегле бээр болза, картофельдиң шынары, амданы баксырай берип болур. Ажыг сералыг калий аң-не үнелиг чемишчидилге болуп турар.

(СЭТА).

КОЛХОЗЧУ СЕЛЕКЦИОНЕРНИҢ КЫЗЫЛ-ТАЗЫ

ДУШАНБЕ. (СЭТА). Даг-Бадахшан автономнуг облазының «Ватан» колхоз ажыл-агыйы артелиниң колхозчузу Саидмирзо Саидалидов ол черниң кызыл-тас сорттарын сайзырангайжыдып турган, Памир девискээринге таарымчалыг «Бобило» деп чаа кызыл-тас сортун өстүрүп үндүрген.

Ол сонуургакчы-селекционер бедик дагларлыг черлерге быжар аң улуг тараалыг сыптарны хөй чылдар дургузунда шилип ап келгеш, оларны ар-былдыр өстүрүп алган. Шенелде шөлүнден алган баштайгы дүжүдү бир гектардан-на 40 центнер болган. Ам «Ватан» колхоз «делегей дээвири» Памирниң хөй ажыл-агыйларын «бобило» үрезиннери-биле хандырып турар. Олар бо чылын ол кызыл-тастың дүжүдүн бир гектардан-на 20—25 центнер кылдыр алган.

Чаа кызыл-тас сорту кургуне шылгалдазын эрткен болгаш Памирниң ажыл-агыйларында райончуттунган.

ЧИМИСЧИЛЕРНИҢ САЛЫЫШКЫНЫ

РСФСР-ниң кодээ ажыл-агый ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткаш, бо чылын чимистерниң чаагай дүжүдүн өстүрүп үндүрген, ону аажап алырын организастыг эрттирген болгаш күрүнеге садарының чыл планын дыка ажыр күүсеткен.

Белеткел болгаш садгарыг ажылдаар бүдүрүлге черлеринге чедирип берген. Хоорайларның үлетпүр төптериниң ажыл-ишчилеринге чорудуп берген чимис аймаа 659 муң тонна болган.

Чимистер садары үргүлчүлевишаан.

Тураскаалдыг хүнге уткуштур

Грузия ССР-ниң Цаленджих, Тетрицкарой, Сачхер болгаш өске-даа районнарынга «Коммунизм дугайында ленинчи өөредиг», «Грузияга ленинчи национал политиканың чиилээзи», «Кодээни социалистиг ёзу-биле чаарттырының ленинчи планының Грузияда боттанганы» темаларлыг теория конференциялары эрткен. Чер-черниң партия организацияларының конференциялар эрттирериниге Грузияның КП ТК-зының чанында лекторлар бөлүктери улуг дуза чедирген.

• • •

Армян пес-таавы аргыкчыларының хоорайы—Ленинаканда революция баштыңчызының төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга тураскааткан ленинчи номчулгалар эгелээн. Май тура халышкыны аттыг аргылга комбинадынга «Улустарның ленинчи найыралы» деп лекция номчуттунган.

• • •

Совет Армияның М. В. Фрунзе аттыг Төп бажыңынга «Баштыңчының чалыы чораан үези» темалыг литература кежээзи эрткен. Улуг баштыңчының чогаалдарын өөренип турар Москва гарнизонунуң дайынчыларынга «В. И. Ленинниң чалыы чораан чылдары» болгаш «Аныяк Ленин» номнарының автору чогаалчы А. И. Ивановский номчулга кылып берген.

Рекомендация

ВЛКСМ-ниң Каа-Хем райкомунуң бюрозу «Совет Тыва» совхозтуң хойжузу Нина Сундуй, ол ажыл-агыйның тудуг бригадазының штукатурщумалары Зоя Сат оларга Совет Эвилелиниң коммунистиг партиязының кежигүнүнге кандидат кылдыр кирер рекомендация берген.

Чагыдылга

«Совет Тыва» совхозтуң комсомол организациязында 76 комсомолчу бар. Олар «Комсомольская жизнь» журналды 12, «Молодой коммунист» журналды 5, «Комсомольская правда» солуннуу 10, «Шын» солуннуу 75, «Тываның аныяктары» солуннуу 65 кезекти келир чылга чагыдып алган. Республика солуннарынга чагыдылга ам-даа уламчылап турар.

КОПТУ УНУНДА

Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң 8 кодан шээр малынга кыштадыр чиртири-биле 314 тонна сигенни, 296 тонна саванны, 78 тонна концентраттарны белеткээш, ол мал чемнериниң 30 хуузун бо үеге чедир кыштагларда сөөртүп чедирген.

Ажыл-агыйның дуржулгалыг малчыннары Валерий Балан, Самбуу Назык, Салчак Сарыг-оол олар кышка хыналчалыг белеткенген.

Район Совединиң депутаты, хойжу П. Пар-оол-биле дуржулгалыг хойжу Х. Дастак Копту хемниң унунда чаа кыштагларда кожуп келгеш, кыштагларда хөй, хураган кажааларын болгаш чурттаар бажыңнарын кышка белеткеп алган. Оларның кайызы-даа 400 ажыг дөгпени кадарып турар. Дөтпелериниң күштенгели эки.

Хойжу Дастак Балыкыевич Хомушкунуң хары ам 62 ашкан, ынчангаш ол кодаңда аныяк хойжу Хөвеңмей Калининиң өг-бүлези дузалакчы кадарчылап, хоочун хойжунуң байлак дуржулгазын шиңгээдип ап турар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Партбюронуң кичээнгейинде

Чөөн-Хемчик районда «Сут-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының шээр малы 60, инээ 16, чылгы, сарлыы бир-бир кодааннарда кыштаглап турар. Кыштагларда мал кажаалары, малчыннар чурттаар бажыңнарының септелгези эки, оваар чүүл чедиртинген, өдек белеткенген. Салбыр девискээринде амыызында соок чок, хар чүгээ болгаш малдың күш-деңгели эки.

Кыштагларже «ДТ-54» маркалыг 2, «Беларусь» 4 тракторлар сиген болгаш өске-даа мал чемнерин аппарып чедирип турар. Амдыызында 26 кодан хойжулар мал чеми-биле хандыртынган. Бо хүннерде Д. Ондар бригадирлээн өшкү малчыннарының турлагларынче сиген сөөртүлгезин эгелээн.

Өшкү бригадазының малчыннарында 4, хойнуунда 2 агитквартиралар партия организациязы организастап тургускан. Агитквартираларда болгаш фермаларда 2 кызыл булуңнарда политбөлгүмнер, зооветеринарлыг өөредилге айыткан хүннеринде эртип турар. Мал эмчизи эш Дөмүр-оол, зоотехник эш Артур олар ыраккы малчыннарга үргүлчү барып, зооветеринарлыг өөредилгени база солун беседаларны кылып турарлар.

Үстүнде фермаларда болгаш агитквартираларда эртип турар бөлгүмнерниң дыңнакчылары пролетариаттың улуг баштыңчызы В. И. Ленинниң допчу намдарын база өөренип турар. Салбырда партия бюрозу СЭКП ТК-ның бо чылгы октябрь Пленумунуң шиитпирлерин кижи бүрүзүнге чедирип, өөредириниң боттуг хемчеглерин ап келген. Пленум материалдарын пропагандалаар турарының талазы-биле ында лекторлар бөлүгүнүң удуртукчузу О. Халбыш-оолдуң илеткелин партбюрога дыңнааш 13 кижини ыраккы оларларже катап үндүрген.

АГИТКВАРТИРАЛАРЫВЫС

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» колхоз экономика талазы-биле улам быжыгып, ажыл-агыйы хөгжүп турар. Колхозтуң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттаалгазы хүн келген тудум-на экижип, материалдыг байдалы улам бедип келген. Ынчангаш кара-хөлчүлер ажылдап-даа, дыштанып-даа, хөглеп-даа билир.

Бистиң Даспы-Аксы суурда 11 агитквартира ажылдап турар, олар боттарының аразында арыг-шевер болгаш өске-даа көргүзүглер дээш социалистиг чарышты калбарткан. Чүткүлдүг ажылдап турар. Чижээ, № 1 агитквартира (даргазы комсомолчу башкы Мая Хертек), аңаа 12 өреге хамааржыр, оон тову — комсомолчулар Алдын-оол Араптан биле Долчанмаа Араптан оларның бажыңы. Бажыңның иштии, дашты арыг-силиг, корум-чурумнуг. Чурттакчылар хурал кылыры-биле азы концертке белеткенири-биле аңаа чеде бээрге, аныяк не Долчанмаа аалчыларны эптиг-эвилек хүлээп алыр.

Бо агитквартирага хамаарышкан чурттакчыларның колдуу элээн улуг назылыглар. Агитквартира ниити план ёзугаар ажылдаар. Ында тускай бөлүкте ажылдын планын, В. И. Ленинниң дугайында монтажты кылгаш, делгегилээн.

№ 1 агитквартирага хамаарышкан чурттакчыларга № 3 агитквартирага хамаарышканнар каттыжып алгаш, солун концертти белеткээш, бүгү малчыннарның суурга болган хуралының киржикчилеринге көргүскен.

Бистиң назы-хары элээн улгады берген эштеривис Лина Саая, Хертек Дызынмаа, Айылдаа Чаштанмай, Хорлуу Эртежи олар ырлай бээрге, клубка олурган кижилер шимээн чок барып, аажок таалап дыңнаарлар. Аныяк ыраажылар Анчымаа, Күске оларның сценага кажан көстүп келиринде чоп четтикпейн манзар. Оларның ырлаары үн-даа, аян-даа талазы-биле кижилерни күзелдиг-биле хандыкшыдып келир.

№ 11 агитквартирада (даргазы Хертек Сенмит) болгаш № 6 агитквартирада (Иргит Докпаш) ажылдап турарларның ажылы база эки. 7 болгаш 6 дугаар агитквартираларның чурттакчылары каттыжып алгаш, чоңга база концерт сонуургаткан. «Келин» деп шиини ойнай бээрге, склад эргелекчизи Хожумааның ролюн Хертек Сенмиттиң эки ойнаанын көрүкчүлер үнелээннер.

Агитквартираларга хамаарышкан чурттакчыларның аразынга амданныг чемнер делгелгезин Улуг Октябрьның 51 чыл оюнга таварыштыр эрттиргени солун болган. Аңаа киришкеннерден бирги черни № 9 агитквартирага хамаарышканнар (даргазы Декабрь Чалзаш) ээлээн. Ийиги черге № 8 агитквартираның (даргазы Шожунчап Чимис), а ушкузунде— № 3 агитквартирага хамаарышкан чурттакчылар. Делгелгеге Лина Дуган болгаш Мерзек оларның хуужуур кылганы эки болган. Лина Саая үүргене кадыкты белеткээнин мактаан. Доңгак Соксалдың кылган чемнерин көрүкчүлер база үнелээн.

Ам удавас бүгү 11 агитквартираларның түңнел концерти болур, аңаа тиилекчилерни тывар апаар. Март 8-тиг таварыштыр «Уран холдар» деп делгелгени организастаар дээш бисте амдан эгелеп белеткени берген.

Ажылывыста кылдынган чүүлдерни демдеглеп тура, четпестерниң дугайында база чугаалаар апаар. Чамдык агитквартиралар ам-даа чогуур деңнелинге чедир ажылдавайн турар. Ындыгларга № 2, 10,4 болгаш № 5 агитквартиралар хамааржыр. Бисте кылдынган ажылдар ам-даа эвээш. Ынчангаш моон соңгаар бистер республиканың мурнакчы ажылдап турар херээженнер чөвүлелдериниң ажылының үлегерин эдерип тургаш, партия организациязының удуртулгазы-биле бүгү ажылды улам идепкейжидер дээш бистиң колхозта херээженнер чөвүлели улам кызымак ажылдаар.

Улуг баштыңчы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга уткуштур алдынган социалистиг хүлээлгелерни чүгле долузу-биле эвес, харын ажыр күүседир дээш колхозтуң ажыл-ишчилериниң чарыжынга боттуг салыышкынны киирер деп кол сорулга-биле «Кара-Хөл» колхозтуң бүгү херээженнери чүткүлдүг ажылдаарлар.

Анай БАРБА,
башкы.

Экономиктиг реформа боттаныышкында

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

В. ПОПОВ, СЭКП Тыва обкомунуң секретары

Беш чыл планының күүселдезиниң ушку чылы доостур четкен. Бо чыл алдарлыг Коммунистиг партияның удургулазы-биле совет улустуң экономика болгаш культура амыдыралынга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглеттинген. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлери чедиишкиниг күүсеттинип турар, делегей ареназында Совет Эвилелиниң туружу улам быжыккан. Бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-күжүнүң болгаш хамаарышпас чоруунуң үндезини — үлетпүр кестүп көрбээн темпилер-биле хөгжүп орар. Кодаа ажыл-ишчилер магалыг чедиишкиннерни чедип алган. Социалистиг экономиканың хөгжүлдезинге үнелеттинмес салыышкыны хөй миллион хүрээлениг түдугжулар коллективтери киирген. Үлетпүр продукциязының чылда ортумак өзүлдезиниң темпизи чуртта 10 хуу хире четкен. Сөөлгү үш чылда 1000 ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап эгелээн. Чоннуң амыдыралының деңнели элээн бедээн, оон материал болгаш угаан-бодал талазы-биле херегледи улам долу хандыртынып турар апарган. Совет кижилерниң өндүр улуг ажылы ленинчи идеяларның амыдыралчы күштүүн, коммунистиг тургузуушкунну удуртур талазы-биле бистиң партиявыстың мерген угаанныын бадыткап турар.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң өстүрериниң темпилерин бедидеринге СЭКП ТК-ның сентябрь (1965 ч) Пленумунуң шиитпирлери улуг салдарлыг болган. Оон эгелээш улус ажыл-агыйының өөң келген айтырыгларын шиитпирлээрде чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң объективтиг хоойлузун бүгү тала-биле хандыр өөренип, анализтээриниң чаа аргалары тургустунган.

Бүдүрүлгени эгелеп-башкарарының үндезини болза ленинчи демократтыг централизмниң принциви болур. Ол дээрге төпчүткен планныг удуртулганы хөгжүдүп, бүдүрүлгениң болгаш коллективтерниң ажыл-агыйжы инициативазын көдүрери болур. Ынчаарда бот-орулга-чарылга өртек, фонд дээш төлевир, чээли, орулга болгаш бүдүрүлгениң хөгжүлдериниң материалдыг идиг бериишкиннери ыңкаш экономиктиг быраларны күштелдирер.

1967 чылдың июль 1-ден эгелеп күштүг болган, үлетпүр продукциязын белеткеп кылырынга үндүрер ниитилелге эргежок чугула чарыгдалдарның деңнелинге чоокшулаштырган мөөнне садар өртектиң чаңгыс аай системазын, кол болгаш саарылга фондулары дээш өртекти, планныг көргүзүглерни эвээжедириниң экономиктиг реформада көрген. Бүдүрүлгелер бодунуң цехтерин болгаш салбырларын чаартып, алгыдарда банк чээлизин ажыглаар; ажыл төлевириниң фондузун сагып тургаш штаттарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларның шалыңын өскертир; орулгадан саналгаларның күсели-биле шаңнал-мактаалдын, бүдүрүлгени сайзырадырының, социал болгаш культура-амыдырал хемчеглериниң фондузун тургузар эргени реформаның ачызында алган. Харында орулгадан саналгалар пландан хамаарылгалыг болур кылдыр тургустунган. План күжениишкиниг, сайгарылганың хемчээлиниң, орулганың болгаш орулгалыг чорукту өзүлдезиниң темпизи бедик болган тудум-на, бүдүрүлгеге чери хөй саналганы алыр. Ынчангаш чаа системаже шилчээн соонда бүдүрүлге коллективтери бүдүрүлге фондуларын күш-ажыл, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын долу ажыглаар, техниканы болгаш технологияны болбаазырангайжылар ажылга сонуургалдыг болу бээр.

Экономиктиг реформаның кол сорулгазы болза ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедиткеш, совет улустуң амыдырал деңнелин улам бедидерин хандырары болур. Реформаны үе-чадалап боттандырар. Чаа системаже эгезинде түс-түс эң эки белеткеттинген бүдүрүлгелерни шилчиткен. Практиктиг дуржулганы мөөнназынның соонда чаа системаже шилчиткен бүдүрүлгелерниң саны көвүдээн болгаш бо чылын 25 муң четкен. Чуртта бүдүрүп үндүрүп турар үлетпүр продукциязының 70 хуузу болгаш орулганың 80 хуузу ол бүдүрүлгелерниң үлүүнге онаажыр. Ол коллективтер чаа ёзу-биле ажылдааш, бедиткен планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседип, деңдески ажылдап, продукцияның шынарын элээн бедиткен база бүдүрүлгениң ажыктыын көдүрген. Чаа системаның хүрээлгезы болгаш планнаашкынның база экономиктиг идиг бериишкинниң методунче шилчээн бүдүрүлгелерниң чедип алган бедик көргүзүглери СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң болгаш партияның XXIII съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралчы күштүүн бадыткап турар.

Бодунуң шиитпирлиг үе-чадазынче кирбишаан, экономиктиг реформа бүгү чуртта калбарган. Бо чылын Совет Эвилелиниң 26 демир-орук шугумунуң шуптузу, далай флодунуң 16 пароходствозу, РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозунуң бүгү бүдүрүлгелери болгаш организациялары, хамааты ужар чүүлдүң бүгү эргелелдери болгаш автомобиль транспортунуң бүдүрүлгелеринде планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазы боттаныш эгелээн.

Бо чылын «Тыва даг-дүгү» комбинат, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, «Тыва автоорукртранс» каттыжыышкынының бүдүрүлгелери болгаш Кызыл аэропорту чаа система ёзугаар ажылдап эгелээн. Ам ээлчегде хөмүр-даш, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрлериниң бүдүрүлгелерин чаа системаже шилчидеринге белеткел ажылы калбарган.

Чаа байдалда ажылдап турар коллективтер эки түңнелдерни чедип алган. Деңнелге кылыры-биле чамдык сан-чурагайларны алыыл. Эрткен он айлар дургузунда үлетпүр бүдүрүлгелери продукция сайгарарының планын ниитизи-биле 104,7 хуу күүсеткен болза, чаа чуруунче шилчээн бүдүрүлгелер ол көргүзүгнү 107,4 хуу чедирген. Эрткен чылдын сайгарган продукциязынга деңнээрге бо чылын сайгарылга хемчээли 8,1 хуу өскен, шилчээн бүдүрүлгелерде 24,1 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң көргүзүү база чаа системаның ажыктыын көргүзүп турар. Он айлар дургузунда үлетпүр бүдүрүлгелеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,3 хуу өскен болза, шилчээннеринде 9,3 хуу четкен.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың көргүзүглери мурнукузундан дыка экижээн. В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш калбарткан социалистиг чарышка киришпишаан, комбинаттың коллективи он ай дургузунда эрткен чылдың ол үезинден дагдүгү бүдүрерин 4257 тонна азы 25,7 хуу өстүрген. Продукция сайгарарының планы 107,2 хуу күүсеттинген. Ол дээрге эрткен чылдың көргүзүүнден 26,4 хуу бедик болганы ол. Продукцияның шынары багай деп херелекчиниң хомудалы комбинатка чаңгыс-даа кээп көрбээн.

Комбинат бо чылдың тос айларының дургузунда 680 муң рубльдиң орулгазын алган. Орулга өзүп, фондулар тургустунган соонда ажылчыннарга 141,4 муң рубльди шаңналга, 4 муңну материалдыг дузаламчыга, 70 муңну чаа техника шиңгээдиринге, 14 муңну чуртталга бажыңнарынга газ киирееринге чарыгдаан.

Сөөлгү үеде ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларының чогаадыкчы идепкейиниң бедээнинден бүдүрүлгени башкарарынга оларның ролюнуң улгатканын демдеглээри чугула. Бүдүрүлге чорудулгазын механизастаар, автоматчыдар, эргижирээн дериг-херекселдерни чаартыр, технологияны сайзырангайжылар, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын экижидер, бүдүрүлге культуразын бедидер талазы-биле боттут хемчеглер алдынган.

Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң темпилерин бедидеринге болгаш техника-экономика көргүзүглерин экижидеринге кадрларның мергежили улуг рольду ойнап турар. «Тыва даг-дүгү» комбинатта ажылдап турар 2300 кижиден чүгле 1967—1968 чылдарда бүдүн чартык муң кижи өөренген. Оон иштинден 362 кижи чаа мергежилди шиңгээткен, 956 кижи мергежилин бедиткен, а 74 кижи хары угда элээн каш мергежилдерни өөренип алган. Ак-Довуракта күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын, техминимум өөренир бөлгүмнер, коммунистиг күш-ажыл школазы, профессионал-техниктиг училище, политчырыдыышкын четкизи болгаш ажылчыннар, инженерлер, техниктер билиин бедидер өске-даа өөредилге четкилери ажылдап турар. Комбинат бодунуң күсели-биле 19 кижини чурттуң дээди өөредилге черлеринче чоруткан, оларның 12-зи тывалар. Институттарда, техникумнарда 20 кижи бот-өөредилге салбырында кирген. Билигже чүткүлдүң херечизи — мурнунда турбина машинизи турган Монгуш Декте ам ТЭЦ-те дежурный инженер, фабрикага машинистеп турган Михаил Сундуй-оол арыглаал фабриказында ээлчег начальниинге чедир депшээни болур.

Комбинаттың ажылын экижидеринге чогаадыкчыларның, чаартыкчыларның салыышкыны эвээш эвес. Чүгле тос айлар дургузунда безин бүдүрүлгеге нептереткен чаартыкчы саналдар 243,6 муң рубльдиң орулгазын берген. Бүдүрүлгениң мурнакчылары, чаартыкчылар — забойщиктер бригадазының удуртукчузу Хертек Амыр-Саттың, транспорт цегинде слесарьлар бригадири Геннадий Селивановтуң, забойщик Хомушку Семис-оолдуң, чер үттекчизи Николай Кузнецовтуң, дериглелер машинизи Ооржак Долчуннуң, забойщик Хомушку Моопурнуң аттарын чүгле Ак-Довурак эвес, а бүгү республика билир.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы черин 1968 чылдың январь 1-де шилчиткен турган. Бо бүдүрүлгениң ажыл-агый көргүзүглерин анализтеп көрээлиңер. Үлетпүр продукцияларының бүдүрүлгези эрткен 10 айларда 1967 чылдың ол үези-биле деңнээрге 13,9 хуу, а бараан саарылгазының хемчээли 19,2 хууга көвүдээн. Ол үениң дургузунда түлүг ыяжының сөөртүлгези 14,7 хуу өскен ийикпе, азы 11 муң кубометр көвүдээн, дилиг материалдарын бүдүрери 9,9 хууга, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,8 хууга өскен. Чаа реформа ёзугаар ажылдап келген үезиниң дургузунда бүдүрүлге чери 622 муң рубльдиң орулгазын алган, оон иштинде 85,4 муң рубльди материалдыг сонуургалдың фондузунга киирген.

Чаа байдалче шилчииринниң мурнунда бо бүдүрүлгениң администрациязы, партия болгаш хөй-нийти организациялары тайылбыр-массалыг болгаш организакчы улуг ажылды кылганнар. Артык дериг-херекселдерни, чиг-этти болгаш материалдарны садып сайгарып турган нормативтен артык чүүлдерни кызырган. Тускай кордунген фондудан ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны шаңнаарының негелде чурумун эде көрген. Шаңнал фондузун көвүдедири-биле 1968 чылда элээн бедиткен планны алган турган, ону чедиишкинниг күүседип турарын үстүнде чижектерден көрдүвүс. Ыяш үлетпүр ажыл-агый чериниң коллективи республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринден дээре көргүзүглүг деп каш удаа мактадып келген. Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжынга Чербинин ыяш белеткээр пунктузунда Саая Очурга, Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунда Анатолий Третьяковка удурткан бригадалар эки көргүзүглүг болган. Ол ышкаш пилорамада Павел Воротников, чолаачылар Валерий Никифоров, Владимир Рязанов болгаш оон-даа өскелерниң күш-ажылга бердингенин демдеглээр херек.

Тываның автотранспорт бүдүрүлгелерин чаа системаже шилчиткенден бээр чүгле 5 ай чедип чоруур, ынчангаш оларның ажыл-чорудулгазында кандыг-бир өскерилгелерниң дугайын чугаалаары ам дээрезинде берге. Ынчалзажок бир эвес белеткел үезинден бээр эрткен 10 айларның көргүзүглерин түңнеп көөр болза, транспорт бүдүрүлгелериниң ажылында чамдык эки көргүзүглер бар апарган. Он айларда чүък сөөртүлгезиниң планы чижеглеттинген тонна-километр-биле 101,4 хуу күүсеттинген, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге өзүлде 9,4 хуу болган, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 104,9 хуу күүсеттинген. Ниитизи-биле 4 млн. 105 муң рубльдиң орулгазы алдынган, бо дээрге эрткен чылда турганындан ийи катап хөй болуп турар. Мону канчап чедиишкин дивезил?

Транспорт организацияларының ажылын ам-даа сайгарып көрээлиңер. Бүдүрүлге фондуларының бир рублинге онаалтыр орулга 11,7 копеек турганындан 25,5 копеек чедир өскен. Бүдүрүлге фондуларының кайы хире ажыглаттынып турарын тодарадыр бо кол көргүзүгнүң ийи ажыг катап өскени чаа системаның ажыктыын тодаргайы-биле херечилеп турар. «Тыва автооруктранс» каттыжыышкынында мурнакчыларның саны хүн бүрү өзүп турар. Пассажирлер автоажыл-агыйында Ондар Комбуевич Хунажык 35 чыл дургузунда үзүктел чок ажылдап келген. Үр үеде эки көргүзүглерлиг ажылдап келгени дээш эш Хунажыкка чазактың дээди шаңналы — Ленин орденин тывысканың республиканың хөй-ниитизи билир болгай. Эш Хунажыкты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгааны тавалыгга эвес. Ак-Довурак АТБ-зинде чолаачы Мажы Домчутович Күжүгет ай планын үргүлчү 102—101 хуу күүседип келген. № 1 АТБ-де Александр Шевченко бо хүннерде 1970 чылдың март айының үлүүнге киириштир ажылдап турар. Бо ышкаш чижектерни он-ону-биле көргүзүп болур. Транспортчуларның ажылында политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүн күрүне планын бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүседирин хандырар дээрзинге долу бүзүрел бар.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче шилчээн Тываның аэропорт коллективи эрткен чылдарга бодаарга бодунуң ажылын бо чылын көскүзү-биле экижиткен. Красноярскиниң хамааты ужар чүүл коллективтериниң социалистиг чарыжынга биениң авиаторларывыс каш удаа бирги черге кирип, шаңнал-мактаалды ап келгеннер.

Чедиишкиннер-биле черлештир бо чугула кампанияда чамдык четпестерниң барын демдеглээр херек. Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче шилчири, оон негелделерин ёзугаар ажылдаары дээрге бүдүрүлгениң удуртулгазын болгаш ажыл-чорудулгазын амгы үениң негелделеринге дүүштүр организастаары болур. Маңаа хынамчалыг белеткенири чугула. Чоннуң Амыдырал хандырылга министерствозунуң, үлетпүр тудуг материалдарының болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелдери, республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны чаа системаже шилчииринниң белеткел ажылдарын кошкак чорудуп турарлар. Ажылчыннарның ортузунга масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылының деңнели сөөлгү үеде бо черлерде кудулаан. Бүдүрүлге чорудулгаларын механизастаар болгаш автоматчыдар, күш-ажылды эртемге үндезилээш организастаар болгаш оон-даа өске айтырыгларже чогуур кичээнгей салдынмайн турар. Бо бүгүнүң түңнелинде үстүнде адаан черлеривисте бүдүрүлге планының кол көргүзүглери күүсеттинмейн келген. Кызылдың дааранылга фабриказы, Шагаан-Арыгның, Тураннын, Сарыг-Септиң, Чадаананың, Тожунуң, Хову-Аксының болгаш Өвүрнүң амыдырал хандырылга комбинаттары, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының организациялары, Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу, Ак-Довурактың болгаш Чадаананың хлеб заводтары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнелин эрткен чылда турганындан кудулатканнар. Үстүнде адаттынган бүдүрүлгелерниң партия болгаш хөй-нийти организацияларының ажыл-чорудулгазы үениң негелдезинге дүүштүр ам-даа эде тургустунмаан дээрзин маңаа чугаалаары артык эвес. Ол организацияларның ап чорудуп турар ажылдары ам-даа үре-түңнелдиг болбайн турар. Партия эге организацияларын бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын шыңгыы контрольга ап, күрүне планының күүседириниче бүгү ажылдарны мобилизастаар болгаш оларның ёзулуг организакчылары болур ужурлуг. Ажыл-агый айтырыгларының көргүзүглери партия организацияларының талазындан политиктиг болгаш организакчы ажылды кайы хире тургусканындан хамааржыр. Ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның күш-ажылчы инициативазын көдүрүп, оларның мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле нептередип тургаш, салдынган сорулгаларны күүседириниче бүгү күштү мобилизастаар ужурлуг бис.

Эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге шиңгээдир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, бүдүрүп турар продукцияның шынарын экижидер болгаш оон-даа өске айтырыглар партия организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Улуг баштыңчы В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга холбаштыр алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкинниг күүселдези чаа системаже шилчииринниң айтырыгларын кайы хире үре-түңнелдиг шиитпирлээнивистен улуу-биле хамааржыр.

МОСКВА. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде «Фиат-124» деп автомобильди көргүзүп турар. Ындыг хевириниң автомашиназын Тольятти хоорайның заводу бүдүрүп үндүрер. Автомашинаны 4—5 кижиге ойлеп таарыштырган, ол 60 аът күштүг дөрт цилиндрлиг моторлуг, шакта 145 километр дүрген чоруур. 100 километрге 7,5 килограмм кывар чүүл чарыгдаар. Автомобильдиң деңзизи бүрүн дериттингенде 853 килограмм.

ЧУРУКТА «Фиат-124».

Н. КУЛЕШОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаЗы.

Чалыы назын чалбыраажы

Бии-Хем районнуң комсомолчулары болгаш аныяктары ВЛКСМ-ниң юбилейлиг чылында ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле элээн чедиишкиннерлиг болган. Оон ыңай комсомолчулар болгаш аныяктар В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга алдар болдурган социалистиг чарышка массалыг киржип, оон күүседвези дээш кызымак ажылдап турарын демдеглээр херек.

Бир чугула соруга сүт-бараан фермаларын механизастаары турган. Орта комсомолчулар болгаш аныяктар эң идепкейлиг киришкеннер. Чижээ, «Өөк» совхозтуң Чкаловка болгаш Малиновка фермаларын механизастаарынга аныяктар кол күш болган. Ол черлерде электри-биле саалда чорудуп турар апарганы кижилерниң күш-ажылын чиигеткен болгаш өөренир, хөй-ниити ажылынга киржир хостуг шакты ферма ажылдакчыларынга, оон иштинде аныяктарга берген.

«Кызыл тараачын» колхозтуң Билелиг сүт-бараан фермазы комсомолчуларны болгаш аныяктарны. Ол коллектив бо чылын чедиишкинниг ажылдап турар. Ферма бо чылдың үшкү кварталының түңнелинде саар инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 1568 кг сүттү сагган. Ук коллективте хөй-ниитиниң ажылы база эки чоруп турар. Комсомолчулар болгаш аныяктар воскресниктерге үргүлчү идепкейлиг киржип, элээн хөй ажыктыг ажылды бүдүргеннер.

Билелиг сүт-бараан фермазының коллективи ВЛКСМ 50 чыл оюн таварыштыр ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиии-биле шаңнатканы коллективтиң аныяк ажылчыларын хөй-аът киирген.

Комсомол организациялары хоочун салгалдың кижилери-биле ужуражыгалар организастаарын калбаа-биле чорудуп келген. Ыландыкта «Тиилелге» колхозтуң төвүнге хоочун аревэчи Мөңгени чалааш эрттирген ужуражылга дыка солун болган. Ындыг ужуражылгалар хөй комсомол организацияларынга болган. Ол ужуражылгаларга партизан шимчээшкининиң, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, хоочун партия, совет ажылдакчылары, мурнакчы кижилер чалаттырып турган. Ындыг ужуражылгалар ажыктыг дээрзин билгеш, комсомолдуң байырлаалдыг үези эрте берген болза-даа, оларны ам-даа чорударын комсомол организациялары уламчылап турарлар.

Комсомолдуң юбилейлиг чылында дээре ажылдаан комсомол организацияларын демдеглээри мүзенчиг. «Өөк» совхозта комсомол организациязы (секретары эш И. Биче-оол) улуг организакчы ажылды чоруткан. Оон хүрээлеңи бүдүрүлге мурнакчылары — аныяктарның күсели-биле өзүп турар. ВЛКСМ обкомунуң кежигүнү Владимир Сундуй акаа-ла бир хойжу тургаш, мурнакчы хойжу апарган. Ол ам хойжу бригаданың бригадиринге депшээн. Ол коллективте механизаторлар Н. Бюрбю, Ч. Чолдак-оол, саанчылар А. Тюлюш, К. Дагбажык, кадарчы Сэт олар дээш өске-даа комсомолчулар болгаш аныяктар бар.

Туранның кижи эмнелгезинде комсомол организациязы база дээре ажылдыгларның бирээзи. Аныяк эмчилер боттарының кол кылып турар ажылындан аңгыда, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Олар агиткультбригаданың составынга кирип алгаш, культура-массалыг ажыл-биле боттарының ажылын таарымчалыг холбаштырып турарлар. Ында комсомолчуларның өөредилгезин база эки организастаан. Комсомолчулар Л. Колзаева биле Г. Кирюшкина олар долу ортумак эртемни кежээки школага өөренип тургаш чедип алганнар.

Комсомолдуң район комитединиң мурнунда амгы үеде салдынып турар сорулгалар улуг болгаш харысалгалыг. Хамыктың мурунда В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга турасгааткан чарышка комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгезин улам массалыг болдурары, комсомолдуң политөөредилгезин болгаш мергежил бедидериниң өөредилгезин организастаары база кежээки школаны аныяктар доозуп алган турарынче угланган ажылды башкарары болгаш өске-даа сорулгалар бар.

Чалыы назынның чалбыраашы хып турар болганда, районнуң комсомолчулары болгаш аныяктары боттарының мурнунда сорулгаларны күүседип шыдаар.

В. ЧОЛДАК-ООЛ,
ВЛКСМ райкомунуң оргмайдизиниң эргелекчизи.

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

Холга алыр

Корум-чурум үрээр, арагалаар, кулиганнаар, чылдагаан чокка ажыл шагы үзер чоруктар-биле демисел «Тере-Хөл» колхозка багай эвес чорун турган болза, ам сөөлгү үеде кошкаан. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарны эш-хуузунуң суду, улусчу дружинниктер үргүлчү көрүп, хемчээн ап турган болза, чоокку үеде ындыг чоруктарны анаа-ла эрттирип турар апарган. Үнүп турган шугумчүлелдиг, шоодуглуг хана солуннар үнместээн. Арага аймаан садарының чурумун ында магазиннерниң садыгжылары сагывайн турар.

Бо дугайында айтырыгны колхозта партия организациязының хуралынга чугаалажып көрген, корум-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудуп, ону хөй-ниити холга алыр дугайында шиитпирни хүлээп алган.

С. ЧИГЖИТ.

Дедир-ле чоруптар

Өвүр районнуң «Кызыл тук» кодээ ажыл-агый артелинде кышка белеткел ам-даа доозулбаан болгаш багай чорул турар. Малчыннарның кыштагларынче сиген сөөртүлгезин организаствайн турар. Чамдык малчыннарның кыштаглары четче септеттинмээн. Ол ышкаш малчыннарның хөй кезии эглерде чурттап турар. Чүге дээрге бажыңнар септеттинмээн, соңгалары ойбак, шилдери чок, хат-шуургандан рамалары чарлып, эжиктери орлуп калгылаан. Ынчангаш ук бажыңнарга кижи чурттаар арга чок болуп турар.

Малчыннарның хереглелдери хандыртынмайн турар. Ылаңгыя Саглы бажында малчыннарга автолавка ында-хаая баргылаар, ынчангаш хойжулар хереглээн бараанныарын садып ап шыдавайн турарлар. Чамдыкта автолавка чүгле ферма төвүнге келгеш, чоокка выда аалдарга садыглааш, ырак-узакта малчыннарга барбайн, дедир-ле колхоз төвүнче хап чоруптары ховар эвес.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы бо талазы-биле хемчег албайн, малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринге кошкак сагыш салып турар.

Д. ООРЖАК.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Өвүр районнуң Торгалыг ортумак школазының өөреникчилериниң чалааны-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тыва эки-турачы танкистерниң командири Тюлюш Самбуевич Нурсат школага аалдап кээп, фашизмге удур хөй нация совет улустуң маадырлыг демиселиниң дугайын делгереңгей чугаалап берген. Ылаңгыя тыва танкистерниң дайзын-биле сегиржип алыышкыннарындан аңгы-аңгы болуушкуннарны Тюлюш Самбуевичиниң чугаалааны өөреникчилер дыка сонуургап дыңнааннар.

Аас-кежиити амы-тыны-биле чаалап берген адаларга болгаш акыларга төлептиг болурун школачыларга ол чагаан.

Н. ДАВЫН-ООЛ.

Ногаажының дуржулгазы

Ногаа ажылы белен эвес ажылдарның бирээзи. Чүге дээрге ногаа кодээ ажыл-агыйның өске культураларынга бодаарга, агротехниканың нарын негелделерин хереглээр болгаш түс-түс ногаалар онзагай шынарлыг деп чүвени ногааны өстүрүп, ону ажылдап кылып турар кижилер билир.

Бай-Тайганың «Тээли» совхоз 1964 чылдан бээр ногаадан бедик дүжүттү өстүрүп, районнуң школаларын, эмнелгелерин болгаш Ак-Довурак хоорайның албан черлериниң чагыгларын ногаа, картофель-биле хандырып, совхозка арбын орулганы киирип турар апарган. Ол совхозта огород бригадазын 1964 чылдан бээр Зоя Хертек бригадирлеп эгелээн, а ногаадан алыр дүжүт чыл бүрүде өскен.

З. Хертектиң ажылының дуржулгазын долчузу-биле тайылбырлаарга мындыг: ногаа өстүрер парниктерни күзүн аштап арыглаар, рамаларны четчелээш, ногаа тарыыр участокту ханы чардырар. Кышкы үеде парниктерге рассада өстүрер. Чаа өдекти сөөртүп белеткээш, рамма базырар херекселди база белеткеп алгаш, огородту ириңди өдек-биле чемиштидер. Картофель тарыыр шөлге 1 гага 10 тоннаны, ногаа шөлүнге 15—20 тоннаны төгер.

Чазын парниктерге помидорну, капустаны өстүргеш, бок үнүштерни аштаар, суггарар, чаңгыс аай температураны тудуп, үнүшке чугула херек чүүлдерни тургузар. Картофельди, ногааларны шөлге тарып олурткан соонда 25 кижи составтыг бригаданың ажылы улам немежир. Суггарар, одуруглар аразын сайзырадыр, бок үнүштер аштаар, хоралакчы курттар-биле демисел чорудар ажылдарның кол-дуун механизастаан. Картофельге бок үнүштерниң кестүп кээри билек-ле бижек бистиг культиватор-биле ханывын 6—8 см кылдыр одуруглар аразын сайзырадыр, картофельдиң өзүмнериниң баштайгы бүрүлери кестүп кээрге чиик илиир-биле илиирткээш, дараазында база ийи катап илиирткээрге бок үнүштерниң барык 90 хуузу узуткаттынар. Картофельдиң сывы четчип үнүп келгенде культивация-биле кады бир гектарга 2 центнер онаажыр кылдыр фосфорлуг чемиштидилгени чорудар, а картофель чечектелир мурнунда одуруглар аразын сайзырадыр. Суггарарын трактор-биле чаъсталдырып чорудар.

Бир эвес ногаага хоралакчы курттар тыпты берзе оларны «марофос» деп хоран-биле азы «гексохлоран»-биле хораннаар. Кандыг-ла хоралакчы курттар тывылган болдур аңаа удур хораннаашкынны доозуннадырар арга-биле чорудар. Дуржулгалыг ногаажының сөөлгү чылдарда ажылының түңнелин көөрге мындыг: 1966 чылда совхоз 7 га черге ногаа, 10 га черге картофель тарааш, ногааның 1 газындан 48,5, а картофельдиң 1 газындан 65 центнер дүжүттү өстүрүп алган.

1967 чылда ногаа, картофельдиң дүжүдү бедээни ылаңгыя. 10 га ногаа, 10 га картофель тарааш, ногаадан бир гектарга онаажтыр 64,2, картофельден 110 центнер дүжүттү өстүрген. 1968 чылда база-ла багай эвес дүжүт алдынган. 15 га картофельден 85 центнерни, а 6 га чериң 1 газындан 130 центнер картофельди алган, 5 га капустадан 115 центнерни болгаш өске-даа морковь, огурец, помидорнуң дүжүүн 30 центнерден эвээш эвести ажаан алган.

1969 чылда ол бригада 15 га черге картофель тарыыр. 40 тонна эки шынарлыг үрезин ам белен. Огородтуң кышкы белеткелин кылып турар. Совхозта огород ажылын эки билир ажылчыннар көвүдээн. Чижээ: комсомолчу кыстар И. Чечекмаа, К. Хертек, Ч. Хертек дээш өскелер-даа огород ажылынга мергежилдиг апарганнар.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш огород бригадазы бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар.

Н. САЛЧАК.

Бистиң кожавыста

Чечектелген Хакасияда

ХОСТУГ, НАЙЫРАЛДЫГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Бистиң чурттуң бир улуг эртемдени, Эртемнер академиязының Сибирь салбырының даргазы академик Лаврентьев: «Хакасияны чер бөмбүрзээнде эң-не чаагай булуңнуң бирээзи кылдыр санаар мен» деп, бир-ле катап ынча дээн.

Шынап-ла, бурунгу-даа бол, мөңгеде аныяк чериниң чурттакчылары биске кезээде ындыг сагындырар. Хакасияның бойдузу солун. Бедик тайгалар бистеп агып эртип чыдар, маадыр-Енисей. Балыктар, куштар өлээн хөлдер, хемнер. Эң үнелиг дыт, пөш ыяштарлыг арга-арыглар. Кааң хүннер бисте Крымдаазындан хөй.

Базырыктар. Суттарылга буттары. Олар эрткен шагның болуушкуннарының ыыт чок херечилери-дир. Хостуг амыдыраар эрге дээш чон үр демисежип чораан. Үш чүс чыл бурунгаар бистиң черивиске орус кижилер четкилеп келгеп соонда тынары чиигей берген. Орус, хакас кижилер, ажылчын болгаш тараачын хол-холундан туттунчуп алгаш, эки салым-чол дээш, хаанныг ёзу-чурумну дүжүрери, совет эрге-чагырганы тургузары дээш демисежип турган. Ынчангаш 1917 чылдың Октябрьның уттундурбас хүннеринден эгелээш, хакас улустуң ёзулуг төөгүзү эгелээн.

Ам, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнуң мурнуу чарыында көөрге, мерген угаанныг ленинчи национал политиканы чайгылыш чокка боттандырганының түңнелинде, бистиң областың кайы хире хөгжүлдени чедип алганы онза илден болуп турар-дыр. 170 катап! Совет эрге-чагырганың чылдарында үлетпүр бүдүрүлгези ынча катап көвүдээн. Хөмүр-дашты, демир руданы, молибденни, ыяшты, чаңгыс телевилелдиң бажыңнарын, колбаса кылыгларны, консерваларны чурт бистен улам хөйү-биле ап турар. Тейниң болгаш Абаканның рудниктерин ап көрүңер, удавас олар чылда-ла 8—10 миллион тонна бедик шынарлыг руданы бээр.

Ийи үрелик барак турган черде хөмүр-дашчыларның 70 муң хире кижи чурттакчылыг хоорайы өзүп келген. Хөмүр-даш казар комбайн башкарган хакас шахтёр, Төрээн чурттуң аңгы-аңгы булуңнарынче 15 минута санында-ла чоруп турар хөмүрлүг составтар магалыг-дыр. Черногорск—шахтёрлар хоорайы болурундан аңгыда, ам пөсчүлерниң база хоорайы болур. Сибирьде деңнежирп чок пөс комбинадында ам 6 муң кижи ажылдап турар. Бир-ийи чыл эртерге, чурт кылымал алгыны алыр. Ону бүдүрер завод Черногорскиниң кыдыынга туттунар.

Абаканның трикотаж фабриказы чүгле чуртта эвес, харын Европада эң улуг. Абаканның идик фабриказы чаа чылдың бүдүүзүнде ажыглалга киргеш, чылда 5 миллион ажыг эжеш идикти бүдүрер болур. Ынчангаш, Хакасия ам Сибирьниң чиик үлетпүрүнүң эң улуг төптериниң бирээзи болу берген.

Хакас ыяшты дашкаар-даа үндүрер, а аң-өлүк, энергетика. областы бүгү угланыышкыннарже кезип кирген демир-оруктар? Маадырларның оруу—Абакан-Тайшетти кым билбес боор!

1968 чылдың сентябрь 12 областың төөгүзүнге кезээде артар. Ол хүнде Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуунуң кол ажылдары Карлово өөшке эгелээн. В. И. Ленинниң шөлүлгеге турганы Шушенскоеден ырак эвеске, Енисейге совет энергетиканың кайгамчык улуу—Ильич аттыг ГЭС-тиң туруп келир үези ырак эвес.

Көдээ ажыл-агый дүргени-биле хөгжүп турар. Амгы үеде бистиң областа улуг, бедик механизастаттынган совхозтар, колхозтар ажылдап турар. Оларның тарылга шөлү 700 муң гектар ажыт, нарын дүктүг 1300 муң хойларлыг. Мыйыстыг бода мал, хаваннар, куштар база хөй. Степной, Московский, Калинин аттыг дээн ышкаш совхозтар тус бүрүзүнде 70 муң ажыг хойларлыг. Шөлдерде 5 муң ажыг тракторлар, 2500 комбайннар ажылдап турар. Совхоз, колхоз бүрүзүнге 40—50 трактор, 30—40 автомашина болгаш өске-даа техника онаажып турар.

Дүжүт база эки. Эрткен чылын ортумаа-биле гектардан-на 14 центнер дүжүт алдынган, а бо чылын оортан бир гектар эвээш. Күрүне чылдың-на 280—300 муң тонна тарааны, хөй эътти, сүттү, дүктү, куш чуургаларын ап турар.

Көдээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле демиселге өскен мергежилдиг кадрларывыска чоргаарланыр бис. Ол болза Московский совхозтуң хойжулары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары А. А. Щетинин, Т. В. Окунева, «Россия» совхозтуң хойжузу А. И. Глазко, Аскизте хөй ажылының совхозунуң улуг хойжузу И. Ф. Межеков олар-дыр. Татьяна Васильевна Окунева төрүүр чүс хойга онаашты 141 хураганы, хойдан-на — 6,4 кг дүктү бо чылын алган. Кайгамчыктыг чедиишкин!

Чоннуң амыдыралында үндезин өскерилгелер болган. Ыштыг кара өглер ам чок. Караңгы бүдүүлүк чорук кезээ мөңгеде узуткаттынган. Хойжунуң бажыңында ам телевизор, газ бар. Кадарчыларның, саанчыларның, механизаторларның бажыңнарында В. И. Ленинниң, А. С. Пушкинниң чогаалдарының чыындылары. Ырак улустан келген уруг англи дылга уругларны өөредип турар. Бөжүлга бажыңы, клуб, библиотека, радио, номнар, солуннар шуптузунга четчир. Бодунуң салым-чолунуң ээзи — хакас чон аас-кежиктиг чурттап турар.

Культура талазы-биле өскерилге улуг. Шаанда чүс кижиниң ийизи деңгүп номчуур турган. Ам инженерлер, эмчилер, башкылар, агрономнар, зоотехниктер улус бүрүзүнде бар. Суур саны-биле школаларлыг. Малчыннарның урут-дарыы чурттап турар интернаттар чер болгандыр бар. Шаанда байларга хөлечиктеп чораан Сирлеп Чанковтуң өг-бүлезин көрээли. Улуг оглу Гавриил — артист, ортумак оглу Дмитрий — эртемден, филология эртемнериниң кандидады, Хакасияның эртем-шинчилел институдунуң директору, база бир оглу Степан—зоотехник, уруу Зоя—башкы.

Революция мурнунда бүгү Хакасияга он беш хире башкы, чаңгыс фельдшер бар турган, инженер-техник шуут чок. Ам областа 6 муң хире башкылар бар, интеллигенция шуптузу — 18 муң кижи ажыг. Хакасияның эртем-шинчилел институдунда эртемнерниң 8 кандидаттары ажылдап турар. «Ортаакы чүс чылдың Тывазы» деп ном бижээш, В. А. Асочаков төөгү эртемнериниң кандидады атты чедип алган. Л. Р. Кызласов төөгү эртемнериниң доктору. Ирина Карачакова — сураглыг скульптор, ооң ажылдарын Индияның, Индонезияның музейлеринде, Эрмитажта, Орус музейде делгелээн.

Абаканның 4 муң ажыг студентилерлиг башкы институдунда С. П. Ултургашев, М. К. Баинова, С. В. Анжиганов болгаш өскелер-даа доцентилер болуп ажылдап турар. «Сибирские огни» журналга ам удавайн Н. Доможаковтуң «Ырак аалда» деп романы орус дылга үнер. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, улустуң ыраажызы С. П. Кадышев үре-түңнелдиг ажылдап турар. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери А. Щетинин биле В. Чебодаева, РСФСР-ниң алдарлыг артистери Кл. Чаркова, А. Шукин, А. Тодикова болгаш өскелер-даа чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Хакасия — көдүрлүүшкүнде. Үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның, культураның ажылдакчылары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткенип турар. Бүгү кижиниң күзели чаңгыс: ол байырлалга эки белектерлиг ужуражыр. Тываның ажылчы чоннары-биле биске чаңчыл болу берген чарыжывыс курлавырларны улам дилеп тывар, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр талазы-биле биске дузалап турар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң чаа-чаа тиилелгелеринче!

Сураглыг тудугжу С. Сельвониктиң бригадазының кежигүннери.

САЯН-ШУШЕНСК ГЭС 1968 ЧЫЛДЫҢ НОЯБРЬДА

Ам Енисей бодунуң чылыг «чоорганы-биле»—кылын доштары-биле шугланыпкан. Күчүлүг агым оон-моон чаза теп үнүп кээп турарын-даа көрүп чор бис. Чамдык черлеп, хемниң ол чарыынче эликтер-даа маңнажып кешкен. Демир-орук оруу-биле чергелешкен шоссе орук-биле тутсуп-ла ор бис. Ол орукту хем биле чалым хаяларның аразында тутткан. Аңаа хоочун аңчыларның буду бези баспаан хире чер чорду.

Гидротудугжуларның чурттап турары Майна суур соовуста калды. Удавас Черемушка суур костүп келир. Оон бичии-ле үстүнде Карлов кызаазында Сибирьниң улуг хемин чагырып эгелээн болгай. Бо чылдың сентябрьның 12-де «Силерни чагырып эгеледивис, Енисей» деп бижиктиг хаяны хемниң дүвүнче бир-ле дугаар октаан. Хемни чоорту чырып, хая-дашты, сайны ынчаар топ эгелээн. Оон бээр ийи ай хире хуусаа эрткен, а тудугжулар Төрээн чуртка кол котлованның (тудуг эгелээр шөлдүң) белен болганын рапорттаан.

Ам тудуг ажылдары калбарган. Аңаа туттунар ГЭС-тиң күчүзүнүң дугайында Ленинчи комсомолдуң 50 чыл оюнга тураскааган байырлыг пленумга бистиң партиявыстың Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев мынча дээн:

«... Бо чылын тудуп эгелээн Саян-Шушенское ГЭС-ти ап көрүңер. Ол — он ДнепроГЭС-ке деңнежир болгай. Бистиң үениң хемчээлдери ындыг».

Он ДнепроГЭС-ке деңнежир электриниг хүн Саянның кырынга чырый бээр болгаш бодунуң күчүзү Хакасияның, Тываның, Красноярск крайның үлетпүрүнге, көдээ ажыл-агыйынга хайырлай бээр.

Муң-муң кижилиг улуг коллективтиң ниитинден эң дээре ажылдыгларны тып алыры бези берге болду. Чаа техника, кижилер боттары чуну-ле бүдүрүп шыдаар болдур, ол ёзугаар ажылдап турар болгай. Ынчангаш шупту кижилер эки ажылдап турар-дыр. Ынчалза-даа Степан Сельвониктиң бригадазы адавайн баар болза, частырыг болур ийик. Ажыл-херекке чедиишкиннери-биле алдаржаан бригада.

Бригадада 26 кижи бар, оларның 18-и комсомолчу, а бир кижи коммунист. ДнепроГЭС-ти тудуп турган адаларга төлептиг өлчег ол-ла болгай. Степан боду хоочун тудугжу. Красноярск ГЭС-тиң бир чугула объектизин ажыглалга кирипкеш, Качканарны тутчурунга база Красноярскиниң алюминий комбинадын тударынга киришкен. Ам комсомолчу-аныяктарның ВЛКСМ-ниң 50 чыл оюн деп аттыг бригадазын удуртуп турар.

Үш алышкы Семухиннер Тюменьден келген. Оожум океан флодунуң матрозу Борис Беленький, Горький чурттуг Василий Виноградов, Макеевскиниң № 2 школа-интернадының доозукчулары Александр Киреев, Леонид Беляков, Александр Мухортов, Иван Тиунов болгаш өскелер-даа тудугжуларның мурнуку одуруунда.

Кол котлованның дамбазын кылып турар коллектив база байлак алдарлыг. Экскаваторлар машинистери Баженов болгаш Агошков, аар чүък сөөртүр машиналарның чолаачылары Илья Кожура, Александр Шин, Николай Тищенко, Леонид Яровой олар буурул, ынчалза-даа кезээде апыяксыг Енисейни чоннуң чаагай чоруунга бараалгадыр дээш хөй-ле кириишкиниг ажылдап турарлар.

Хакасияның чаа тудуглары

АБАКАН. Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарышкан, «Абаканпромжилстрой» трестиң хөй-хөй тудуг-монтаж эргелелдериниң коллективтери ноябрьның эгезинде-ле он бир айларның программазын күүседипкен.

Чылда 5,6 миллион эш идикти бүдүрер фабриканың корпузун, «Хакасия» фабриканың трикотажтан иштики хеп кылыр цегин декабрьде ажыглалга киирер дээш тудугжулар күженишкиннииг ажылдап турар.

ЧЕРНОГОРСК. Камвол-сукно комбинадының корпустарындан ырак эвес, ээнзиргей турган шөлде тудуп эгелээн кылымал алгы-кеш заводунуң бажыңнары улам көвүдеп турар. Тудугжулардан бирги черни Иван Деденкиниң шывыгжылар бригадазы ээлеп турар. Ийи ай болгаш олар беш чыл планын күүседиптер.

СОРСК. Молибден болгаш чес-хола тывыкчыларының хоорайы —Сорск бодунуң девискээрин улам калбартып турар. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг ол комбинаттың тудугжулары чүгле бо чылын безин муң-муң дөрбелчин метр шөлдүг чаа чуртталга бажыңнарын, 960 олуттуг деңзем школаны туткан. Бо хүннерде кышкы эштир бассейнниң дүрген ажыглалга киирер дээш ажылдар үзүктелбейн турар.

ТЕЯ. Демир рудалыг Теяның дагжылары байырлалга белеткенип турар—каш хонгаш рудниктиң үшкү ээлчээ ажыглалга кирер.

Дашчыларның область чарыжының тиилекчизи — Евгений Холоповтуң бригадазында эки ажылдап турар.

Үшкү кварталда ол бригада «Главкрасноярскстрой» шугумунда дээрелерниң бирээзинге санаткан.

Хакасияның алдарлыг хойжузу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Т. В. Окунева.

КЭО-ГА ҮНДЕЗИЛЭЭШ...

Черногорскиде № 9 шахтаның коллективи беш чылдың үшкү чылының хүлээлгелерин күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Эрткен он айларда пландан ажыр 10870 тонна оттулар чүүлдү шахтёрлар берген. Үшкү кварталдың ажылының түңнели-биле шахтага ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ноябрьда байдал база эки чоруп турар.

Коммунист В. Табунов удурткан механизастаттынган бешки участоктуң ажылдакчылары ол тиилелгеге улуг салыышкынны киирген. Олар кыска хуусаада механизастаттынган арыглаар комплексти шиңгээдип алган болгаш участок күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын ёзугаар ажылдап турар, а ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң шын оруу болгай. Ынчангаш маңаа мурнунда хонукта ортумаа-биле 560 тонна хөмүр-дашты казып ап турган болза, ам ол 800 тонна четкен.

Чүгле механизация-биле ажылдап, ыяш материалдарны чарыгдавайн турган, ол мурнакчы участоктуң шахтёрлары пландан ажыр 17 эшелон хөмүр-дашты берген. Чарышка ийиги черни № 4 участок ээлээн, аңаа база-ла күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары кол идиг болган.

ЛЕНИННИҢ ЧАГЫГЛАРЫ-БИЛЕ

«Коммунизмче орук» колхозтуң баштаар чериниң даргазы Михаил Карпович Сунчугашев, күш-ажылдың хоочун кижилери Алексей Иванович Сарлин, пенсионер-башкы Нина Аверьяновна Кичеева, ажыл-агыйга 37 чыл ажылдаап, мурнунда кол бухгалтер турган Станислав Яковлевич Круг, тракторист Фаддей Федорович Аршанов болгаш өске-даа хөй көдээ активчилер чоокта чаа ук колхозтуң партком секретарының өрээлинге чыглып келгеннер. Баштыңчы болгаш башкы Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга канчаар эки белеткензе чогуурул дээрзиниң дугайын кады дугуржуп алыры-биле олар аңаа чыглып келгеннер. Ол кайгамчыктыг хүнну төлептиг уткууру —колхозтуң партия организациязының, ажыл-агый удуртукчуларының, бүгү-ле ажыл-иштчилериниң кол сагыш салыр чүүлү.

Аңаа чыглып келген кижи бүрүзүнге-ле бодунуң бодалдары, бодунуң саналдары бар турган. Ынчаарга ол бодалдарын чугаалавышаан, ук кижилер боттарының ажыл-агыйының төөгүзүнүң дугайын, Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда эрткен оруунуң дугайын сагынмайн барып шыдавас турган...

— Бистер Владимир Ильич Ленинниң ады-биле Советтерниң эрге-чагыргазы дээш демисежип, чаа амыдыралды тургузуп турдувус—деп, Алексей Иванович Сарлин чугаалаан. — Бистер фашистерге удур тулчуушкунче Ленинниң ады-биле чоруп турдувус. Бис ам Ленинниң ады-биле коммунизмни тургузуп тур бис. Бистиң суурувуска Совет эрге-чагырганың чылдарынын дургузунда кайы хире улуг чаартылгалар болганы кижи бүрүзүнге билдингир. Ынчангаш, биске билдингир чижектерге, фактыларга үндезилээш, ленинчи идеяларның тиилелгезиниң дугайын чаңгыс чер чурттугларывыска чугаалап бээр болза, ажыктыг болур ийик.

— Ийет, бисте чугаалаар чүве-ле хөй—деп, Сарлинни Станислав Яковлевич Круг деткээн. Оон ол шугумнааш, чурагайлар чыскаай салып каан кылын саазынны эта-жеркадан ап алган. Одуруг бүрүзү — ол дээрге бир чылда-ла колхозтуң ажыл-чорудулгазының характеристиказы-дыр. Кылын саазында ындыг одуруглар үжен чеди — 1930 чылдан 1968 чылга чедир.

— Бо чурагайларны көрүңер даан, бистиң колхозувус канчаар тургустунуп, өзүп, быжыгып келгенин силерге тодаргай апаар — деп, Станислав Яковлевич чугаалаан.— Бистер, тараачыннар, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле ленинчи кооператив планын амыдыралга канчаар боттандырганывысты бо чурагайлардан көөр силер.

1930 чыл чүве. Бистиң суурнуң ядыылары болгаш ортумактары Ильичиниң чагыгларын күүсетпишаан, чогум-на ол чылын «Изых» деп артельди организастааннар. Аңаа 61 өреге каттышкан, ажыл кылып шыдаар 83 кижи санаттынып турган. Ол ажыл-агый баштайгы үезинде кошкак турган. Тарылгазының шөлү чүгле 115 гектар. Гектар черден тарааның дүжүдү 3,2 центнер. А мал ажылы кандыг турганыл? Ниитиниң фермаларынга 514 баш чылгы, 512 баш мыйыстыг бода мал, 3258 хой болгаш 68 дагаа бар турган. Ажыл-агыйның ажыл-чорудулгазының түңнелдериниң дугайын маңаа сактып көрейн. Колхозтуң чылда акша орулгазы 26853 рубль болган. Ол чылын ажыл-агыйны калбартырынга 1838 рубль чарыгдаан.

Баштайгы үелерде берге-ле турган. 1938 чылга чедир ажыл-агыйга чаңгыс трактор-даа, чаңгыс нарын машина-даа чок турду. Аът—кол күш ол турду. Ынчалза-даа кижилер колхозка каттыжып, коллективтиг күш-ажылга киржип турган. 1936 чылда колхоз муң-не шору быжыг ажыл-агый апарган болгаш чедип алган чедиишкиннери дээш, ону Красноярск крайның «Колхозтарының кызыл деңзеринге» бижээн. Баштайгы коллективтиг тиилелгелерге колхозчулар вежок өөрүп турган.

— А ам бо үени эрткен үе-биле деңнеп көрээлиңерем — деп, колхозтуң даргазы Михаил Карпович Сунчугашев чугаага киржип берген.— Колхоз төрүттүнген чылын аңаа 61 өреге турган деп, Станислав Яковлевич Круг биске чугаалады. А ам колхоз 358 өрегени каттыштырып турар-дыр. Ол — барык-ла алды катап хөй-дүр. Тарылга шөлү 115 гектардан 4064 гектар чедир өскен. Сөөлгү үш чылдар дургузунда ортумак дүжүт гектар бүрүзүнден 14 центнер четкен. Колхозтуң орулгазы 1930 чылда 26 муң рубль турганындан 1967 чылда миллион рубль ашкан. Ол чурагайлар бодуп боду-ла чугаалап турар-дыр.

— Ам бистиң колхозувус болза, сайзыраңгай чер болгаш мал ажылдыг улуг ажыл-агый-дыр — деп, Михаил Карпович уламчылаан.— Бистиң фермаларывыста муң баш ажыг мыйыстыг бода мал, 25 муң хой бар. Бисте улуг машина парыгы бар. Ында 37 трактор, 21 комбайн, 20 автомашина, он-он сеялкалар, андазыннар, культиваторлар, калбарты кезер машиналар, тараа арыглаар машиналар бар. Бистиң үш суурларывыстың кудумчулары-биле эртер болзуңарза, он-он чаа чурттаалга бажыңнарын көөр силер. Сөөлгү чылдар дургузунда суур бүрүзүнге-ле чаа клубту туттувус. Төп турлагда ортумак школа, уруглар комбинады. 50 орунпуг эмнелге туттунган. Бистер хөй-хөй бүдүрүлге черлерин туттувус. Оларның санында механизастаттынган шаң база бар. Ам дээрбени база тудуп турар бис. Мал кажаалары-даа чаартынып турар.

Ажыл-агыйның экономиказының быжыккапы-биле кады, колхозчуларның материалдыг чаагай амыдыралы база өзүп турар. Чөр болгаш мал ажылдыгларның бедик амыдырал деңнелин көргүзүп турар хөй-хөй фактыларны ужуражыышкынның киржикчилери чижек кылдыр киирген. Ындыг чурагай солун: колхозчу бүрүзүнүң айда ортумак ажыл төлевири 131 рубль ажып турар. Чүгле эки чемнениришкиниң болгаш хепкертинериниң эвес, харын-даа бажың тудуп алырының, амгы үениң бажың херекселдерин, машиналарны, мотоциклдерни болгаш өске-даа чүүлдерни садып алырының болдунар аргазы хөй-хөй кижилерде бар апарган. Барык-ла дөрт өг-бүле бүрүзүнүң бирээзи-ле телевизорлуг болгаш Абакандан дамчыдылганы көрүп турар. Солуннар, журналдар чагыдып албайн турар ындыг өг-бүле колхозта чок. Уламна хөй чурттакчылар хууда библиотекаларлыг.

Хойжуларның амыдырал деңнелиниң өзүп турарының дугайын херечилеп турар элээн каш чижектерни колхозтуң партия организациязының секретары Андрей Михайлович Уланзаков киирген. Колхоз мурнунда, харын артельди организастааның соонда баштайгы чылдарда-даа, ыраккы одарларда малчыннар чадырларга, а оон туржук чадагай черге чурттап турган. Ам хойжу бригада бүрүзүнге эки чурттаалга бажыңнарлыг суурлугаштар тургузуп берген.

— А ам колхоз баштаар чери хойжу бригада бүрүзүнге газ плитазын садып берген— деп, Андрей Михайлович чугаалаан. — Хойжуларның чурттаалга байдалдарын моон соңгаар-даа улам экижидерни бодап турар бис. Чижээ, баштаар чер хойжу бүрүзүнге транзисторлуг приёмниктерни садар акшаны тускайлап берген.

Улуг Октябрьның тиилээниниң соонда хаанныг Россияның мурнундагы кыдыг булуңнарының биче-буурай улустары улуг орус улустуң ачызы-биле, чүс-чүс чылдардагы экономика болгаш культура талазы-биле хожудаңгай чорукту дүрген ажып эрткеш, коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары болу бээр дээрзинге Владимир Ильич Ленин быжыы-биле бүзүреп турган. Владимир Ильич Ленинниң ажылдап кылганы культура революциязының планын Коммунистиг партия бистиң чуртувуста практика кырында боттандырып турар. Ынчаарга культура революциязы Хакасияга чүнү бергенин «Коммунизмче орук» колхозтуң чижээнден көрүп болур.

Суурнуң баштайгы башкыларының бирээзи Нина Аверьяновна Кичееваны дыңнап көрээлиңер:

— Революция мурнунда бистиң суурга харын бүгү округка безин, чаңгыс-даа школа чок турган. Чогуур назылыг чүс кижиге онаашатыр чүгле чаңгыс кижи бодунуң адын дөңгүп бижип, бижээн чүүлду үжүглеп номчуп билир турган.

Аршанов суурга мен 1936 чылда ажылдай берген мен. Ынчан маңаа эге школа, аңаа чедеп хире уруглар санаттынып турган. Олар шуптузу кызып өөренип, билиглерже чүткүп, хойну билип алырып күзеп турганнар. Ынчаарга бистер, баштайгы хакас башкылар, социализмниң бүзүрелдиг тургузукчуларын кижизидерин оралдажып турган бис. Бистиң школавыстың баштайгы өөреникчилериниң дыка хөйү ат-алдарлыг кижилер кылдыр өзүп келгенин чугаалаары меңээ онза өөрүнчүг-дүр. Мурнуңдагы ол өөреникчилерниң аразындан — башкылар, эмчилер, инженерлер, техниктер, партия болгаш совет ажылдакчылар үнгүлээн.

Ам колхозта бир ортумак болгаш ийи эге—үш школа бар, оларда колхозчуларның беш чүс ажыг уруглары өөренип турар. А колхоз удавас 640 олуттуг база бир школаны тудар. Ынчангаш, бистиң артелививстиң бүгү колхозчулары дээди болгаш ортумак эртемниг болур ындыг үе ырак эвес дээрзинге бүзүрээр мен...

Владимир Ильич Ленинниң улуг идеялары артельдиң бүгү колхозчуларының тугу болу берген. Оларның хөй-хойу бодунуң амыдыралын Коммунистиг партия-биле мөңгеде холбаштырган.

Ужуражыышкынның киржикчилери мындыг түңнелди кылган: Владимир Ильич Ленинниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының, ооң теоретиктиг номчалының дугайында, ленинчи идеяларны амыдыралга боттандырары дээш Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң демиселиниң дугайында лекциялар номчууру-биле чергелештир, Владимир Ильичиниң чагыглары колхозта канчаар боттанып турарын калбаа-биле пропагандылаар, Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда экономикага болгаш культурага болгулаан улуг чаартылгаларның дугайын чугаалаар, СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр ажыл-агыйны хөгжүдериниң перспективаларының дугайын чугаалаар. Ол чорук колхозчуларны коммунистиг ёзуга кижизидеринге, улуг баштыңчының юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш демиселче оларны мобилизастаарынга идиг болур.

Бо арынны Хакасияның «Ленин чолы» солунунуң ажылдакчылары С. Добров биле Б. Баинов белеткээннер.

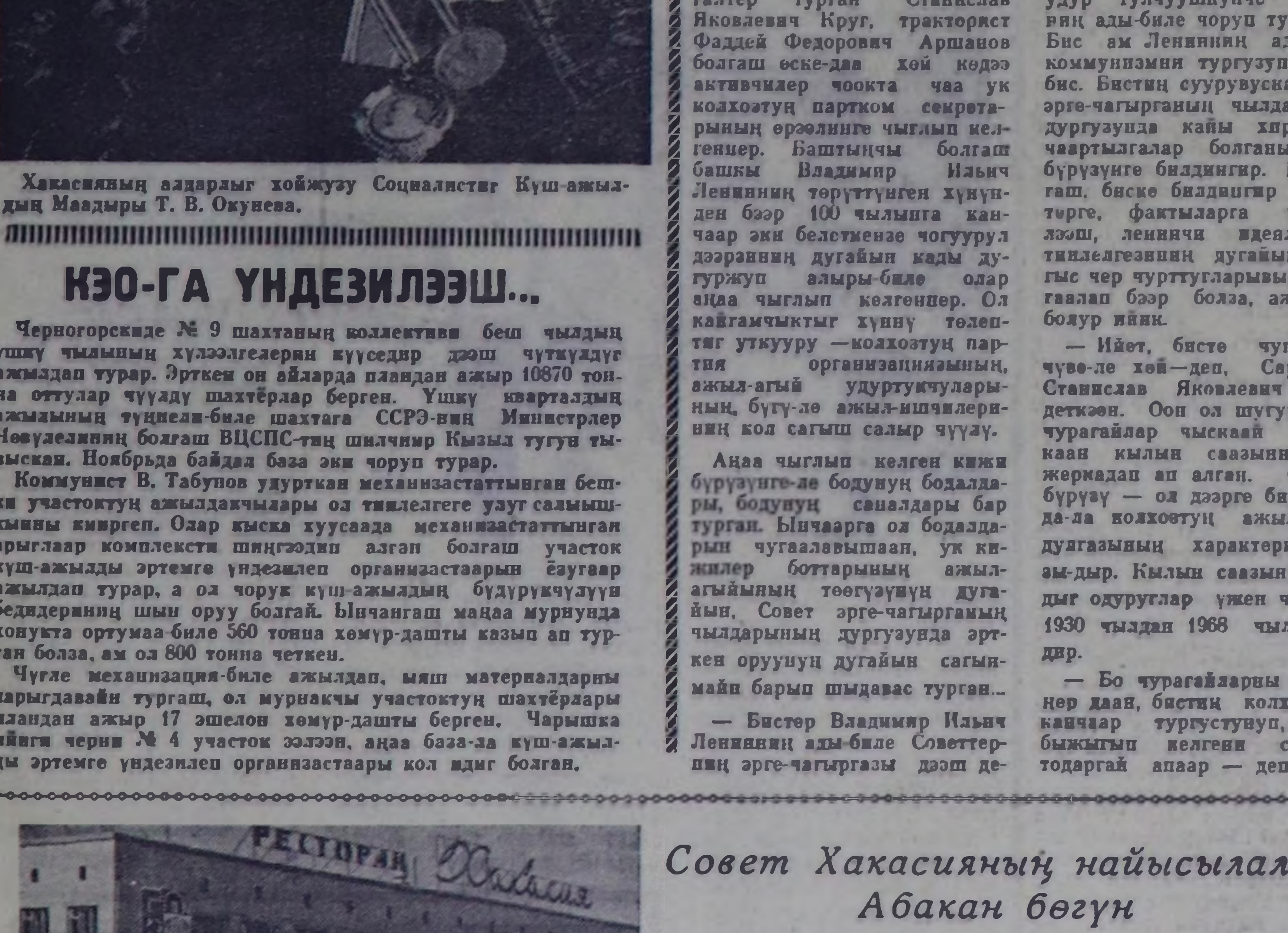

Совет Хакасияның найысылалы— Абакан бөгүн

БАЙЛАКТАРНЫҢ КАДАГАЛАКЧЫЛАРЫ

I.

Советская шөлде, Моссоветтин дужунда бажыңче эртемденнерниң — төөгүчүлерниң, философтарның, экономистерниң, социологтарның сонуургалы ажок улуг. Ол бажыңга журналистерден аңгыда чогаалчылар, драматурглар, сценаристер үргүлүү барып турар. Ында кадагалаттынган документилерден номчуттуғаш одурүглар эртем ажылының үндезини азы уран чогаалдың темазы болуп турар. Ол дээрге СЭКП ТК-ниң чанында Марксизм-ленинизм институдунуң Төп партия архиви-дир.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр үе чылының байырлалы чоокшулаан тудум-на бо архив чери хөйге улам нептерең болуп, олче сонуургал улуу-биле өскен. Мында тускай кең өрээлде — сейфте В. И. Ленинниң ажылдары — үжен бир муң чогаалдары болгаш документилери, чагаалары болгаш бижилгелери, телеграммалары болгаш демдеглелдери кадагалаттынып турар... Ленинниң ажылдары дээрге күрүне хоойлулары азы ажыл-агыйның улуг планнары болу бергеш бижилгелер болгаш демдеглелдер-дир.

— Көрүнерем, почта-биле келген чагаанның хөйүн — деп, архив эртелекчизиниң орлакчызы Ростислав Александрович Лавров меңээ чугаалады. Чагааларның хаптарындан көөрге бистиң чурттуң хоорайларының болгаш суурларының таңмаларын каккан, даштыкы чурттардан келген чагаалар. Партия ажылдакчылары, эртемденнер, публицистер, ном үндүрүкчүлери, кинодокументчилер айтырыглар салып, тайылбыр бээрин дилеп, тывылган чаа чүүлдер дугайын медээлеп, сүме айтырыш тураралар.

Архивтиң ажылдакчылары ам чүнү кылып турарын Лавровтан айтырдым. Оон харыылаары:

— Бистиң институт, оон-биле кады бистиң Архив байырлалга уткуштур кашкаш чаа номнарны парлап үндүрер. Ленинниң чамдык документилерин номчукчу бир дугаар көрүп, номчуур.

— Ол чамдык документилер мурнунда чүге парлаттынмаан ирги?

— Яңзы-бүрү чылдагаанныг. Чамдык документилер чоокта чаа тывылган болгаш оларны парлаар кылдыр белеткээри доозулбайн турган, бир чамдыктарын үр үе дургузунда номчуп чадап турган. Берге бижиттинген документилерни номчууру берге болгаш харыысалгалыг ажыл болур.

2

«Совет эрге-чагырганың декреттери» деп чылда. Бешки том. Ол ам дээрезинде кылын кылдыр чыып каан саазынар, будүк-биле болгаш карандаш-биле эдиглерлиг машинага парлаан арынар.

— Үш томнарны политтном үндүрер чер парлап үндүргеш, дөртқү томну парлап турар. А бешки номну Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр үе чылының байырлалдыг чылында парлап үндүрер бис. Мында он тос чылдың апрель, май, июнь болгаш июль айлардагы документилер киргеш, хемчээли дөртен хире парлаар ама — деп, институттуң улуг артем ажылдакчызы Юрий Александрович Ахапкин меңээ тайылбырлап берди.

— Бешки томуң ййиги бөлүүнде мурнунда парлаттынмаан он-он хоойлужудулга документилерин киргеш. Ол дээрге колдуунда-ла Ленинниң даргалааны-биле хүлээп алдынган Камгалал Төвүлелиниң докталдары болур.

Парлап үндүрген документилерни болгаш архив материалдарын барымдаалап, документилерни илередип, хынап алыры дээрге ажылдың түгле чамдыкты. Оон соонда документиниң тывылган төөгүзүн база илередир: ол документ дугайында азы ол айтырыг талазы-биле Владимир Ильич чүве чугаалаан бе? Анаа хамаарыштыр Ленинниң бижээн азы оон холу-биле эдиг-чазаан төлевилелдерни база илередир. Ленинниң планнарын, теезистерни база. Ол бүгүнү шуптузун оларның ай, хүнүнүң айыбиле эмгелээр.

—Ленинниң холуның үжүүн кайы хире номчуур силер?

— Архивтиң хоочуйнарының хөй нуруузу оон холуның үжүүн алдагал чокка номчуур. Чижээ, мен мында он тос чылда ажылдап келдим, чамдыктар оон-даа үр ажылдап турар. Ленинниң холу-биле бижээн чүс-чүс документилерни көрген мен. Чамдыкта бир хүн иштинде бижээн материалдарын саналдыр көрүп кээрге, ынчаарда оон кандыг байдалдыг болуп турганын билип ап болур. Оон оожум шөлээн олурганда кылган демдеглелдериниң бижээни чараш. Анаа чаа бодалдар тыптып келгенде бижээни— дүргедей бергени илдең апаар. Далажы бергенде, чүгле ажык авес үжүктер-биле демдеглел кылыр. Хурал болуп турда, Ленин демдеглеп ап олурар. Чамдыкта үжүктер улгадып, деп авес апаар— ол болза шугулданы бергенде бижээни ол. Оон соонда оожургай бергени хол үжүүнден база илдең апаар.

— Архивтерден Ленинниң документилерин бодүүр тыпкан силер бе?—деп айтырдым.

— Ындыг аас-кежик таварышкылаан. «Хереглел коммуналарының дугайында декрет» дөртқү томга парлаттынар. Машинага парлаан теезистер база тывылган, ол хуудус Улус Комиссарлар Төвүлелиниң хуралының протоколдарының араазынга чыткан. Оны каш айлар дургузунда хынамчалыг өөренил, оске документилер-биле нүүрттештирип хынаан. Ол документиге Ленинниң бодалы хевээр кадагалаттынган, ол бодал партияның он тос чылдагы программаазының төлевилелиниде илереттинген болган.

3.

«Россияның социал-демократтыг организацияларының» Ленинниң болгаш «Искраның» редакциязының бижилгежилгелерин» улуг артем ажылдакчызы Зоя Николаевна Тихонова биле Владлен Николаевич Степанов парлап үндүрериниң белеткеп турар. ССРЭ-ниң Октябрь революциязының Төп күрүне архивиниң ажылдакчызы Клара Ивановна Лященко оларга дуаалажып турар. Бо ажыл дыка улуг, үш томнарга чүс ажыл парлаар ама кирер: баштайгы ййи томну келир чылын «Мысль» деп парлалга чери үндүрер, соолгу тому — чеден чылда үнер. Россияның социал-демократтарын каттыштырарда болгаш большевик партияны тургузарда Владимир Ильичиниң ажылчорудулгазы-биле холбашкан 1400 документилерни эң-не баштай чаңгыс аай кылдыр чыып үндүрери ол болур.

Бо чылдада тайылбырлалдың улуг бөлүү бар: аттар айтыкчызында ййи муң чыгы кижилер дугайы болгаш кыска тайылбырлар киргеш, ол дээрге «Искраның» организакчы болгаш кижилерниң орган болу бергенин көргүзүп турар. Номну чыып тургускаанар хөй чылдарда нарын дилээшкиннерни кылгаш, «Искраның» корреспондентилериниң болгаш ажылдакчыларының фотографияларын безин чыып ап шыдаан. Хөй санныг тайылбырларны, оларның иштинде амга чедир тывылбаан документилер данзызын, ол үениң чажыт организацияларының, чажыт сөстерниң тайылбырларын база кылгылаан.

— Ол бүгүнү канчап тодарадып алырыл?

— Фондуларыны катап-катап көрүп, оон-моон айтырып, бижиглежип тургаш тодарадыр —деп, Степанов чугаалады.

Архивтиң бүгү ажылдакчыларынга мышкаш, Степановка документилерни мынчаар катап-катап көөрү, оон-моон айтырары, бижиглежири чогаадыкчы дилээшкиннер болуп турар, дыңныг амытаннарның чажыттарын болгаш чер иштиниң байлактарын эртемденнериң шинчилеп тывары мышкаш дилээшкиннер-дир.

«Ленинге дашткыдан чагаалар» деп чымынды кылырынга Клавдия Федоровна Богданова киржип турар. Чагаа бүрүзүн (колдуунда-ла хоолгаларны, чамдыкта чагааларының боттарын) ол боду тып шилээн. Ол чылда бурунгу чылын үнген. Оон соонда ону англи, франпуз, немец дылдарже очулдурган. Ону ам улам тодаргайлап, немээш, парлап үндүрүп турар. «Ленинге ажылчы чоннарның чагаалары» деп чылданы архив эртелекчизиниң орлакчызы, төөгү эртемениниң кандидады Василий Васильевич Аникеев белеткеп турар. Ййи дугаар чергениң үжүрдүзалыг үе ажыг документилерни оон казып каапкан, а үш үе ажыг чаа, утка талазы-биле чугула үжүр-дузалыг документилерни инда киирген. олардан бежең хире чагаалар бир дугаар парлаттынар.

4.

Төп партия архивиниң ленинчи фондузунуң немежизи үргүлүчүлеп турар бе?

Чыып четчелээр секцияны Юрий Николаевич Аминтов удуртуп турар, ол мырыңай аныяк кижи. Анаа чаа чүүлдер бир дугаарында келир. Кандыг-даа документини ол секцияга эң баштай сайгарып, ол документ-биле ажылдап эгелээр.

— Бо чыл чүнү бергеник? —деп сонуургадым.

— Солун чүүлдер бар,—деп, Аминтов үргүлүледи.— Маркстың Англияда бажың-музейиниң эртелекчизиниң дузаламчызы-биле Ленинниң улуг эвес ййи бижимелдерин кадагалаан херээжен кижи тывылган. 1921 чылда РКП(б) ТК-ниң пленумунуң хуралынга олурда тырттырган Ленинниң фотографиязы бодур. Бис мону Иван Михайлович Майскийден алган бис, ол фотографияны Красинниң уруу шаанда анаа дамчыдып бергеш илерээн.

— Ленинчи фонд ам кайы хире хөй документилер-биле долдунуп болурул?

— Кол-кол болгаш улут ажылдары бисте бар. Чамдык чагаалар, бижимелдер, чөвүлел хуралдарның яңзы-бүрү ажылчын документилерни немежин өзүп турар. Соолгу бөш чылдың дургузунда Владимир Ильич Ленинниң фондузунга бөш чүс ажыт ленинчи документилерни немей алган бис. Ам күрүненик төп архивтеринде улуг ажыл чоруп турар. Албан черлериниң архивтеринден документилер база тыптып турар, хөй-хөй эрги херектерни арын санай дилеп, көрүп турар. Бистиң институттуң болгаш архивтиң удуртукчулары төп солуннар, радио болгаш телевидение дамчыштыр ленинчи документилерни дилеп тынар чорукту үргүлүчүлээрин кыйгырган. Хөй санныг чагаалар кээп, дилеп тыварынга мүнмүң кижилер киржип турар.

Ленинчи документилерни үрелиг балалдырбас болгаш үрелир деп барганнарны чаартып кылыр талазы-биле архивте улуг ажылды кылып турар.

Марксизм-ленинизм институдунуң Төп партия архивы дээрге ам анаа-ла документилер кадагалаар чер эвес, а боттарының ажыл-херээнге сиңиишкин хандыкпаан кижилериниң найыралдыг, күш-ажылга ынакшылдыг өгбүлезиниң чурттап турар базыңы-дыр.

А. ТАРАДАПКИН,
ПМА-ның тускай корреспондентизи.

Швейцария. Чоокта чаа Женевалың «Номчулгага ыпактар иштилели» деп библиотеказы бодунуң чүс бежең чыл болган оюн байырлап эрттирген. 1904 чылдан 1908 чылга чедир В. И. Ленин ол иштилелдиң кежигүнү турган. Ол иштилел ажылдаарынга ажок таарымчалыг боорга. Владимир Ильич анаа бижидип ялган турган. Анаа Ленин немец, француз, англи дылдарда чаа солуп, сетиүүлдерин номчуп, бодунуң «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп номун бижирип-биле ажылдап турган.

Иштилелдиң кежигүннери бо бүдүн чартык чүс чыл дургузунда аңаа ажылдап чораан шылгараңгай кижилеринге чоргаарланып турар. «Номчулгага ыпактар иштилелинде» В. И. Ленинниң номчаан документилерин камнып-биле кадагалап турар, оон демдеглеп каан чердери бар номнар тускай шкафта кадагалаттынып турар.

ЧУРУКТА: Ном шыгжамырының бир залында. Оң талазында — кол библиотекарь Пико.

Е. КОРЖЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Эрге-ажыктарның ускулежиишкини

ЛОНДОНДАН СЭТА-ның корреспондентизи Н. Туркотеяконуң дамчытканында мынча дээн:

Даунинг-стрит кудумчуунуң 10 дугаар бажыңында Англияның премьер-министриниң саадап турар черинден сан министерствозунуң кол секретары Даймондуның бажыңына ноябрь 19-тан 20-же дүнеэнинде телефон медээзи дыңналып келген соонда доюлгаазынып-ла үүле хөлеп эгелээн. Даунинг-стриткe оон бүдүүзүнде чүгле Францияның франк-даа эвес, харын Англияның фунт стерлинг акшазының ортек-үнезиниң база халаптыг кудулап турарынга холбаштыр буу-хаа чөвүдел хурал эрткен. Ол хүн Бонига ол халапты чайладырын чугаалажыр дээш «бир бөлүк он күрүненинң» чөвүдел хуралын чыылдырары чарлаттынган турган. Ол аразында ук кризисти узуткаарынче углавган саналдар ГФР-пиң эрге-ажыктарынга биче-де таарышпайн баар болза, оларны хүлээвес деп, Бонның шинтпир үндүрүп апконы Даунинг-стрит кудумчуунуң 10 дугаар бажыңынга дыңналы хонуп келген.

Мында дыңнаттынып турарын ёзугаар алырга, премьер-министр Вильсон болгаш оон саадап олурар черинге турган даштыкы херектер министри Стюарт, сан министри Дженкинс ГФР-ниң Лондонда элчиниң Бланкенхорнну доп-дораан кыйгыртып экижээр, оон тайылбыр бээрин негээр деп шинтпирлээн. Элчиң Даймондуның бажынынга аалдап келген турган. Оортан ону телефон дамчыштыр Даунинг-стриткe келдирткен.

Бланкенхорн премьер-министриниң саадап турар черинге дүвекинин бир шак чартык хиреде чедип келген. Демги дыңнадыгның дугайын чугаалап бээрге, ол опу бадыткаваа, буруу-даа шаппаан.

Парлалганың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, франк, фунт стерлинг болгаш доллар акшаларга удур чиижең саарыга кылырының нептерээнин чавырылдырар дээш, ГФР барыын-герман марка акшазының үнезин доп-дораан кудуладыр үжүрлүг деп чүвени Бланкенхорнга шуут чугаалаан. Акшаларның үнезин оскерттирге, барыын-герман барааннарны даштыкы чурттарже садып үндүрер өртээ улгадыр, ындыг болганда, оон даштыкыже барааннар үндүрери кызырлыр болгаш даштыкыдан садып алыр барааннарының өртээ чиигээр төлээде, ол барааннар улам ковудээр, Барыын Европаның рыногунда ГФР-ниң өөрүнүн, хамыкты мурнай Франция биле Англияның байдалын чиигедиринге чедирер турган.

ГФР-ни чеже-даа ээрежирге, найыралдыында найыралдыг-даа бол, акша-херектиин ангы-ла турган дээр сагыштыын оскерттес болган. Ынчангаш ГФР марка акшазының үнезин оскерттиринден ойталап каапкан.

Боин күзел анаа-даа хынмайн, дипломаттыг фронтуга база шавар халдаашкын кылып эгелей бергеш. ГФР-ниң Лондонга эчиниң үш дүн ортузунда орун-дөжээнден тургузуп оттургаш, премьер-министрге кыйгыртып эккелгеш, ону ол-бо деп, аңаа хажагай негелделер салган, ынчангаш ГФР бодунуң алдарын камгаларын бодаап, аңаа ындыг янзылыг негелделер салырын чөпшээревес үжүрга таварышкан суг-суг дээш бадыткалдарны барыын-герман парлалга, Боннуң дыка улуг дужаалдыг албан кижилери тарадып үндүрген.

Аңаада-да ГФР-биле харылзааларга таарымча чок болуур турушту ээлексээр чамдык англи бөлүктер безин Бонну деткий берген. Ылангыя «Таймс» солуп ГФР-ге хамаарыштыр «херекчок» болгаш «барымдаа чок кортпактаашкыннар» кылып турар деп бижээш, ону буруу шаппаан.

Ол бүгүнүң уламынан Англияга шуурган дег чугаасоот болган. Ноябрь 26-да общиналар палатазынга Вильсон барыын-герман бадыткалдарны «могечи болгаш шын эвес» деп буруу шапкан. Ол чугаалажыышкынар албан ёзугунуң чурумун барымдаалап эрткен деп демдеглээш, Вильсон ГФР-ниң ол дыңнадыгны кылырда ажыглаан «аргалын» шынгыы буруу шапкап. Мээн чазаамның эрге-чагырганы удуртуп, оске чурттарның чазактар, күрүнелер баштыңнары-биле харылзаа тудуп келген үезиниң дургузунда чаңгыс-ла катап, ындыг чүве болганы ол деп, Вильсон чугаалаан.

Англия парлалга «Англия биле ГФР-ниң аразында харылзааларның дыка баксыраанын» бадыткаан. «Таймс» солуп «ГФР биле Англияның аразында харылзааларның ындында-ла чажыртынмайн келген баксыраашкынының улам күштелгенин» айыткан.

Англия биле ГФР-ниң аразында харылзааларның ындыг мөсилдежишкинниң барыын-герман парлалганың болгаш албан кижилерниң аңаа-ла «шын эвес» медеглелдериндең оранчок ханы чылдагааннарлыг.

Кол-кол англи солуннарның миинип турарын ёзугаар алырга, валюта кризизи болуп турган үеде ГФР чүгле «күштүг күрүне» болу берген эвес, харын кортпактаашкын, кажарлаашкын кылыр фактыларны ажыглаш, бодунга ажыктыг негелделерни бодунуң өөрүнге албадалбиле хүлээдиринге олар-биле харылзааларын ажыглаарындан ыятпас шинтпирлиг апарган деп чүвенп Англия, Франция, АКШ-даа көрүп турган бүзүрээн. «Ам Европаның бир дугаар күрүнези болган бис» —деп, барыын-герман «Бильд-Цайтунг» солун чарлаан.

Ындыг байдал бар апаарга, Лондонда төөгүнүң түңнелдерин бодап турар кижилер хамыкты мурнай сагыш човаан.

Бодунуң шериг болгаш экономика эвилелдериниң талазы-биле Барыын Германияга хамаарышкан харылзааларын Англия өскертсе чогуур эвеспе деп айтырыгны соолгу болуушкунварга капсырлаштыр хөй кижилер салып турар.

ДАШТЫКЫДА

Кыдатта болуушкуннар

«Тибетте хөлзээзиннерни баскынының дугайында» Тибет шериг округунуң типографияга парлаттынган дыңнадыг хуудустарын Пекинде таратып, аскылаан. «Мао дарганың болгаш оон оралакчызы Линь Бяонуп удурткан штавныга удур угланган чаа агымны баскынының» дугайын ында дыңнаткан. Ол шинчээшкинге киришкен дээш туттуруп хоруглаткаларның (100 ажыг кижи) дыңнадыгын ол дыңнадыгда чарлаан. Туттурганнарның аразында Тибет автономнуг районнуң ККП комитединиң секретарлары турган Чжоу Жэнь-шань, Ван Ци-мэй бар. Хуудустарда чугаалаанын ёзугаар алырга, олар «Маога удурланып үнген».

Тибетте ханныг демисел болуп турарын болгаш Лхасаның тургустуунга-ла үш ай болган Тибет «ревкомунга» чепсектиг отрядтар халдаанын даштыкы парлалга оон мурнунда-ла дыңнаткаш. Ол черниң Тибет чону маочу чаа эрге-чагыргага удурланганнарны деткээн.

Соңгулда ёзугаар тургустуунган болгаш тарадыр сывырткан партия комитеттериниң, эрге-чагырганың күрүне органнарының орнунга көдээ черлерге, үлетпүр бүдүрүлгелеринге «ревкомнар» тургузарда амгы кыдат удурткучуларга таваржып турар «улут бергелериниң» дугайын кыдат парлалга соолгу үеде үргүлүү бижип турар апарган. Фучжоу можутга үезил «ревкомнарын» тургузуп турда, демисел болган. Солуннар аңаа «Лю Шао-цинин агентилери» буруулуг деп бижээш, «олар хамааты дайын өөскүдерин оралдажып турар» деп медеглээн.

* * *

Кыдат солуннар Мао Цзэдунуң барык чээрби чыл мурнунда чугаалаан бир чугаазын парлап үндүрген. 1949 чылдың мартта ККП ТК-ның 2-ги пленумунга оон илеткелп ол. Кыдатка улус эрге-чагыргазының типлээринин бүдүүзүнде чыылган ол пленум улус-демократтыг тургузугну болгаш социализмни тургузары дээш демисел чорударынче партияның сорулгазын угландырган. Мао Цзэдунуң ол илеткелинде ангы демисели чидигленир, барыын үзелдиг угланышкынын айыылдыг апаар дээн.

Ам ол илеткелди «улуг баштыңчының эң чаа айтышкыны» кылдыр кыдат солуннар тайылбырлап турар. Ук илеткелдиң база катап парлаттынганынга байыр чедирер дээш бүгү чуртка митингилер эрттирглээн. Маочуларга ол бүгү шүүгаазын чүге херек апарганы? Бо илеткел «өскерликчи, чонгээчи болгаш ажылчынар херээнге удур саттынакчы Лю Шао-ци-биле бүгү негелделерни үзе санажырынга» тергиин чугула үжүр-дузалыг деп, «Хунци» журналга болгаш төп солуннарга удуртулга болур айтышкын кылдыр хары угда парлаттынып үнген чүүлде демдеглээн.

Маочу пропаганда ам Лю Шао-цинин болгаш оон талалакчыларын оларның партияга киргенинин эң эгезинден тура-ла, тодаргайлаарга, революция типлээриниң мурнунда-ла «империализмниң, Чан Кай-шинин агентилери» турган деп бүзүредирин оралдажып турар. Лю Шао-цинин олла парлалга хөй чылдарның дургузунда «Маонуң эң чоок ажы» деп чайгылыш чок мактап келген, ынчангаш кыдат коммунистери болгаш улусту демги суртаалга бүзүредип алыры ындыг-ла белен эвес. Лю Шао-цинин эң харыысалгалыг ажылдарга Мао Цзэдун боду депшидип келген деп чүве Кыдатта ажок сураглыг. 1949 чылда, «улуг шураашкынның» болгаш «улусчу коммуналарның» буурап дүшкенинин соонда Мао Цзэ-дуи күрүне херектеринден чайлаттынып алырга, «малгашка дүшкен тергени уштa сөөртүр» дээш, Мао Цзэдунуң орнунга чогум-на Лю Шао-пи КУР-нуң даргазы болган деп чүвенп Пекин улузу ынчан чугаалажып турган.

Ам маочу пропаганда ККП-ниң төөгүзүн Мао Цзэ-дун биле Лю Шао-цинин «ийи шугумунуң» демиселиниң төөгүзү кылдыр хажыдар дээш, Мао Цзэ-дуниуң ол эрги чугаазын ажыглап турар.

Мао Цзэ-дуниуң эрги илеткелин ажыглаары маочуларга оон өске сорулгалыг кылдыр база хереглеттинген. Мао Цзэдунуң болуу эрге-чагырганы алырының будүүзүнде партияның салып турган лозуңнарын амгы үеним байдалынга капсырлаштыргаш, «культура революциязын» болгаш Кыдаттың Коммунистиг партиязын херек кырында тарадыр сывырып алганын оонбиле шыпаыктырар деп оралдажып турар.

(СЭТА).

„ТАЙГА" ЧАЛАП ТУР

Дыштанылга

Хар «Тайга» станциязының девискээринде кылынналы урупкан.

Чаа чылдың хөглүг байырлалын сагындырып келир өңгүр ак хар шыпкан селбегер ноогаан шивижигештериг эзимнериниң аянарынга хаактыг селгүүстеп чоруурга, магадының кандыг дээр! Бижиниң сеткил-сагыжын өөрүшкүлүг бодаллар долуп, төрээн черниң тоолаг чараш кышкы чурумалы кижиниң магададыр.

Эрткен дыштаныр хүннерде ындыг магалыг дыштанылганы, ол хаак баазазын ажылып турган баштайгы хүннерге бодаарга, элээн хөй кызылчылар алган. Суббота хүнүнде республиканың «Даг-руда» эргелелиниң коллективи боттарының автобузунга эртежиик хап келгеш, чаш хар чаап турган борадныг, ынчалзаал хат чок чылыг хүнде дөрт шак ажыг үениң дургузунда магалыг эки селгүүстээнер.

Кызылчылар! Ажыктыг, таарымчалыг ийи дыштанылганың хүннериниң дүшкүүрлүг, кыска ажылчын неделязында шагзыраан организминерни күш-культура-биле дажыктырып, арыг агаарга сергедя дыштандырып алырынга чөп ажылганар.

Хөглүг, сергек дыштанылгаже кижилер сөөртүп чоруп турар автобусту кижилерни арыг агаарже чалап, дөстүзүрбейн кыйгырып келир өңгүр ак хар шыпкан селбегер ноогаан шивижигештериг эзимнериниң аянарынга хаактыг селгүүстеп чоруурга, магадының кандыг дээр! Бижиниң сеткил-сагыжын өөрүшкүлүг бодаллар долуп, төрээн черниң тоолаг чараш кышкы чурумалы кижиниң магададыр.

Эрткен дыштаныр хүннерде ындыг магалыг дыштанылганы, ол хаак баазазын ажылып турган баштайгы хүннерге бодаарга, элээн хөй кызылчылар алган. Суббота хүнүнде республиканың «Даг-руда» эргелелиниң коллективи боттарының автобузунга эртежиик хап келгеш, чаш хар чаап турган борадныг, ынчалзаал хат чок чылыг хүнде дөрт шак ажыг үенин

ВҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1968 ч. ДЕКАБРЬ 4 СРЕДА № 283 (7825).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Ленинчи юбилейге уткуштур

Туркменияда эң эки романнар, шүлүглелдер, тоожулар, хөй кежегелиг шиилер чогаадырының, опера, балет либреттоларын, хөгжүм чогаалдарын, чурулга уран чүүлүнүң чогаалдарын тургузарының **республика конкурузу** чарлаттынган. Конкурсту В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден хүнүнден бээр 100 чыл болурунга холбаштыр эрттирип турар. Ол конкурс тураскаалдыг хүнге уткуштур ленинчи идеяларның өндүр улуг мөзүлүүн, туркмен улустуң экономика, культуразының чечектелиишкинин, совет кижилерниң маадыр күш-ажылын чайынналчак илередир, бедик мергежилдиг бижиттинген чечен, чурулга, хөгжүм чогаалдарын тургузар сорулгалыг.

• • •

Пензага **«Пролетар революциязының дугайында В. И. Лениниң өөредии болгаш амгы үе»** деп темалыг кежээ эрткен. Аңаа областың ленинчи номчулгалары эгелээн. Ол номчулгаларның киржикчилери—ажылчыннарга, тускай эртемниглерге, студентилерге, тараажыларга, партия активинге Ленинградтан келген хоочун коммунистер—В. И. Лениниң харылзаачызы чораан Л. П. Парвийнен, Питерниң кызыл гвардейжизи И. С. Смирнов сактыышкыннарын чугаалап берген.

• • •

Чимкент хоорайның (Казах ССР) массалыг библиотекаларында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң органиакчызы болгаш удуртукчузунуң амыдыралын, революстуг ажыл-чорудулгазын көргүскен **ном-чурук делгелгелери** ажыттынган. Делгелгелер чанынга номчукчулар-биле беседалар эртип турар. Ленинчи теория эртемнезин пропагандалаарынга аас журналдары тураскааттынган.

• • •

Махачкаланың Гаджиев аттыг заводунда **ленинчи лекторий** тургустунган. Башкы институдунуң профессорлары болгаш башкылары улуг баштыңчының дугайында лекцияларын номчуп берип турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Дагестан салбырының эртемденнери III Интернационал аттыг артылда фабриказының цехтеринде ленинчи лекторийлер тургускан.

• • •

Кишинёвтуң кодээ ажыл-агый институдунуң юбилейжи лекторийиниң номчулгалары **«Совет кодээ ажыл-агый эртемиң болгаш бүдүрүлге практиказында ленинчи идеяларның боттанып турары»** деп темалыг. Ленин кодээ ажыл-агыйның социалистиг ёзу-биле чаарттырынга болгаш хөгжүлдеринге ажылчын ангының ролюнуң дугайында; Кодээ ажыл-агыйның интенсификастаарының дугайында марксисчи-ленинчи өөредиг деп эртем илеткелдери-биле ол лекторий ажыттынган.

• • •

Астрахань хоорайның библиотекаларында **ном хүннери** эртип турар. Библиотека ажылдакчылары «Ильичиниң бодалдарының, состериниң болгаш ажыл-херектериниң базымнары калбарып турар», «Сээң адыңга чоргаарланыр бис, салгалдарның алдары болгаш чаагай мөзүзү ол» деп темаларның аайы-биле литература тайылбырлалын дыңнакчыларга чугаалап берип турар.

• • •

Красноводск хоорайның Ата Баушутов аттыг төп библиотеказында **ленинчи өрээл** тургустунган. Баштыңчының чогаалдарын болгаш оон дугайында номнарны көргүскен делгирде «Ленин мөңге» деп состерин улгаттыр бижип көргүскен. Ленинчи өрээлге номчукчулар Ленин дугайында беседаларны, оон чугааларының үн бижидилгезин дыңнап турар.

Кышкы спорт СЕЗОНУ

Республиканың девискээринде кыштың кидин-түлүү үези. Кодээниң ажыл-ишчилери, бүдүрүлге черлериниң коллективтери беш чыл планының үшкү чылының онаалгаларын күүседири дээш улам күженишкиннииг ажылдап турарлар. Күш-ажылчы тиилелгелерге чоннуң организастыг кадыкшылга ажылы улуг ужур-дузалыг деп чүве билдингир. Маңаа күш-культура болгаш спорт шимчээшкини улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Спорттуң кышкы хевирлерин — хаак болгаш коньки-биле маргылдааларын — чуул-бүрү дистанцияларга чарыштарны, массалыг кросстарны эрттирери чылдың бо үезиниң кол сорулгазы. Кандыг-даа ажылга ышкаш, чедиишкинниң үндезинин аңаа шыңгыы белеткелден хамааржыр.

Республиканың күш-культура болгаш спорт талазы-биле организациялары чер-черде парторганнарның хүн бүрү удуртулгазы-биле 1967—68 чылдың кышкы сезонунда чамдык таарымчалыг ажылды кылган. Ниитизи-биле чеди муң ажыг кижи хаак болгаш коньки талазы-биле районнарга база Кызылга эрткен массалыг маргылдааларга киришкеннер. Ол-ла сезоннуң үезинде спорттуң бо-ла хевирлериниң бирги, ийиги болгаш үшкү разрядтарының нормаларын 2200 ажыг кижи дужааган. Ылаңгыя аныяк спортсменнерниң ортузунга ажыл чүгээр чоруттунган: 1307 кижи хаак болгаш коньки-ниң кышкы разрядчылары болганнар.

Ынчаарга спорттуң бо кышкы сезонунга баш бурунгаар белеткел республикага канчаар чоруттунганыл? Дорту-биле чугаалаарга бо чугула ажыл республикага дыка четпес чоруттунган. Бистиң спорт чөвүлелинде кирген медээ ёзугаар алырга, Кызылдың «Хүреш» стадионунда, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның төптеринде катоктарны доңурган. А өске суурларда, колхозтар, совхозтар төптеринде кышкы спорт сезонунга белеткел шуут кылдынмаан деп болур. Ол ышкаш хаак, коньки баазаларын тургузуп, спорт дериг-херекселдерин септеп селиир ажылдар кончуг багай чоруттунган. Хаакчыларның, конькичилерниң командаларын четчелеп, кускү белеткелдерин кылбаан. Кышкы спорт сезонун организастыг уткуп болур коллективтер школалар, ортумак, дээди өөредилге черлери, бүдүрүлгелер безин бо чугула ажылды чогуур негелдезинге чедир чорутпааны республиканың спортчөвүлелиниң (даргазы эш Н. Бегзи) спортчу экитура ниитилелдери «Урожайның» (даргазы Н. Капустин) «Спартак» (даргазы Ю. Мыльников), чер-черде спортчу органнарның четпес ажылдаанының түңнели-дир.

Спорттуң кышкы сезонунга үргүлчү киржип турар командалар, тус-тус разрядчы спортчулардан аңгыда муң-муң кижилер амгы үениң бо эргежок чугула хемчеглеринден хомудап, аңаа киришпейн турар. Күш-культура болгаш спорт — коммунизм тургузукчуларының күш-дамыр талазы-биле дадыгышкынынга, каң-кадык, омак-сергек болурунга чугула чүүл болурун Коммунистиг партия болгаш Совет чазак онзалап айтып, тускай доктаал, шиитпирлерни үндүрүп турар. Оон чижээ 1966 чылдың августа СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бистиң чуртка күш-культураны болгаш спортту улам массалыг болдурар дугайында тускай доктаалы болур. Оон бээр ээзи үр үе эрткен. А спорттуң болгаш күш-культураның чамдык коллективтерин ёзу барымдаалап тургуспаан, оон удуртукчулары боттарының улуг харысалгазын чедир билбейн турарлар.

Чер-черде партия, совет болгаш комсомол, профэвилел организациялары, а ол ышкаш, колхоз, совхозтарның удуртур черлери, бүдүрүлге, албан организация черлериниң администрациялары спорттуң кышкы хевирлерин чоннуң ортузунга массалыг болдурарынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Чамдык улуг-улуг коллективтерде күш-культура коллективи безин тургустунмаан, а бар-даа болза, ёзу барымдаалаан организациялар болгулаар. Оон чижээнге, Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы — аныяктар колдаан Ак-Довурак хоорайны болгаш Хову-Аксы суурну киирип болур. Бо черлерге кышкы үеде спорт ажылын чедиишкинниг чорудуп болурунуң бүгү аргалары бар. Бөдү бүткен катоктарга, кадыр дагларга аныяктарның массалыг чуңгуулаашкынын, тус-тус коллективтерниң аразынга янзы-бүрү маргылдааларны чүге организастап болбазыл? Ындыг хемчеглерни алыр болза, кышкы спорт улам-на массалыг болурунга дыка дегүмчелиг болуру чугаа чок. Кызылдың улуг-улуг бүдүрүлгелеринде спортту массалыг болдурарының хемчеглери база дыка четпес.

Кызылдың болгаш районнарның өөредилге черлеринде — школаларда, пединститутта, училищелерде, техникумнарда күш-культура кижизидилгези дыка кудуу деңнелде. Чамдык планныг маргылдааларга белеткел, оларга киржилгеден аңгыда хаактыг, конькилиг массалыг үнүүшкүннерни бо чылын дыка четпес организастап турар. Районнарны чугаалавааска Кызылга безин спорттуң кышкы сезону, амдыгаа чедир ажыттынмааны оон тодаргай чижээ болур.

Күш-культура болгаш спорт ажылын экижидеринге кадрларны шын шилип, таарыштыр тургузары, оларның удуртукчу мергежилин бедидери кол чүүл. Бо талазы-биле ылаңгыя районнарның спорт чөвүлелдеринде улуг четпестер бар. Ырак-узак Эрзин, Өвүр, Тожу дээн ышкаш районнарның спорт чөвүлелдериниң удуртукчулары чыл дургузунда 2—3 удаа солчуп турары ол черлерге спортчу шимчээшкининге канчап-даа идиг бербези билдингир.

Кыштың баштайгы айы декабрь чаа эгелээн. Үстүнде четпестерни эдип, спорттуң кышкы хевирлерин эң-не массалыг болдурарының аргалары ам-даа бар деп бышкы-биле чугаалап болур. Ынчангаш Тываның спортчу, профэвилел, комсомол, совет болгаш партия органнары кышкы үеде күш-культура болгаш спорт ажылын экижидип, аңаа улам-на хөй ажылчы чоннарны кииришкирип, ёзулуг массалыг чоруукту чедип алыры—чугула сорулга. Ону чедип алырда бар-ла аргаларны, курлавырларны ажыглаар, районнар төптеринде, суурларда стадионнарга катоктарны доңурар, хаактыг чунгулаар черлерни, маңнаар дистанцияларны тодарадып, хемчээр, хаак болгаш коньки хөлезилээр черлерни хөйү-биле организастаар херек.

Бистиң республикага күш-культураның массалыг чоруун чедип алыры—чер-черде партия организацияларының чугула сорулгазы. Ынчангаш күш-культураның кышкы хевирлеринге бүгү ажылчы чоннарның идепкейлиг киржилгезин чедип алыры дээрге, хүннүң чугула айтырыы апарган. Чүгле ниити куженишкин, идепкейлиг чорук кышкы спортчу сезоннуң чедиишкинин хандырар.

Сыстыг-Хемде күрүнениң аңныыр-тывыш ажыл-агый черниң хоочун аңчылары Лопсаң Кол, Сүзүңмаа Ак болгаш Хараачыгай Кол олар бо аңныыр сезонунда бир бригада бооп алгаш, аңнап чораан.

Хоочун аңчыларның өлчазы база арбын болган. Лопсаң Кол 62 харлы ажа басса-даа эрес болуп, 14 киш, 94 дииңни өлүрген. Сүзүңмаа Ак угбай 4 киш, 73 дииңни, Хараачыгай Кол 14 киш, 74 дииңни өлүрген. Хоочун аңчылар бо хүннерде тайгаже катап аъттанып болгаш чүгле чаа, 1969 чылдың бүдүүзүнде чанып келирлер.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Л. Кол, С. Ак болгаш Х. Кол олар.

А. АИРНИҢ фотозу.

КОНСТИТУЦИЯ ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Хуусаа бетинде

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң саанчылары күрүнеге сүт садар чыл планын бо үеге чедир 101 хуу күүсеткен. Совет конституцияның хүнүнге экп күш-ажылчы белекти сөңнеп, чыл төнчүзүнге чедир ам даа 3 тонна сүттү садарын хулээнген.

Саанчылар ортузунга калбарган чарышка Хараган сүт-бараан фермазының саанчызы М. Борбак-Кара, Оймак фермазының саанчызы Т. Чанчыкмаа олар тиилекчилер болган.

Оймак сүт-бараан фермазының коллективи СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң фермалар аразынга шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Д. АРАКЧАА.

Бир совхозтуң кижилери

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырының Өленде дугаары бир хойжу бригадазының кежигүнү Куулар Хөөкүй оолдуң ажыл-ижи өскелерге үлегерчижек. Ол эрткен чылын 100 хойга онаалтыр 100 хураганны менди камгалап алгаш, совхозтуң мурнакчы хойжуларының одуруунда кирген, а эртип турар чылда 100 хойдан-на 98 хураганны, бир баштан-на 2.3 кг дүктү кыргып алган. Ам оон сорулгазы бодунуң ажаалдазында хойларын менди кыш ажырып алыры болур. Ынчангаш малчын кыштаан үе чылыг турда-ла баш бурунгаар белеткеп, кышкы үеде эргежок чугула чем курлавырларын белеткеп алган.

Мурнакчы малчын кол ажылын хөй-ниитиниң даалгалары-биле холбап, чоннуң идегелин ак сеткилдиг күүседип келген. Ол ында хойжу бригаданың партгрупоргу. 1969 чылда ол төрүүр 100 хойга онаалтыр 100 хураганны менди камгалап алыр сорулгалыг ажылдап турар.

• • •

Ол-ла совхозтуң Бора-Тайга салбырының Ак-Даш сүт-бараан фермазында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, совхозтуң мурнакчы саанчыларының бирээзи Ооржак Шортактың ук ажылга стажы 9 чыл чедип турар. Ол бодунуң байлак дуржулгазын кады ажылдап турары аныяк эш-өөрүнге күзелдии-биле дамчыдып келген.

Ооржак Шортак сөөлгү үш чылдарда бодунуң саалда талазы-биле көргүзүүн кудулатпайн келген. Эрткен он бир айларда бир инекке онаалтыр 1600 литр сүттү саап алган. Ол бодунуң хөй-ниити даалгазын бедик көрүп, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн көргүзүп турар.

С. МОҢГАЛ.

Чоннуң парлалга чагыдылгазы

Бай-Тайга районда 1969 чылда чагыткан солуннарның, журналдарның ниити саны 6500 ажып турар.

«Мурнакчы» колхозтуң парткому боттуг хемчеглерни ап, партия эге организацияларының секретарьлары-биле, хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчылары-биле эки ажылдааның түңнелинде колхозта 1164 кезек солун, сеткүүл чагыттынган. Ол ышкаш Тээли, Кара-Хөл ортумак школаларында, Кызыл-Даг 8 чыл школазында чагыдылга эки чоруп турар.

Хөй-ниитичин парлалга тарадыкчылары «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының почтачызы коммунист Иван Чылба, Тээлиде харылзаа ажылдакчызы Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы Салчак Дуу-Дарый, Бай-Талда почтачы Сыргыт-оол Шагдыр, Шуйда, Кара-Хөлде почта ажылдакчылары Дамба Оңгай-оол, Иргит Даңзымаа болгаш өскелер-даа парлалга чагыдылгазының талазы-биле эки ажылдаан.

Х. ШОНГУ.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң ийиги тудуг участогунуң Түлүш Тенек-оолга удурткан бригадазының дашчылары кижи бүрүзү 2—3 чагыдалыг. Ылаңгы бригадир Т. Тенек-оол 4, О. Тыртык-оол—9, Х. Чылбак—3 чагыдылгалыг.

Янзы-бүрү солуннарны 21-ни, журналдарны 17-ни чагыткан нар.

Күзел турда

Петр бичезинден тура-ла механизатор болурун күзээн чораан. Петр Ситниковту «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери мактаар, аңаа улуг идегелди көргүзүп турар. Эрткен күзүн дужут ажаап алыышкынының үезинде оон комбайнын кестирилгеже бир дугаар киирген, аңаа эң харысалгалыг участокту кестерерин хүлээндирген. Ол чаңгыс чер чурттугларының идегелин ак сеткилдиг күүседип, сезон дургузунда 530 гектарны кестирип, 2700 центнер тараамы төрээн колхозунга чидириг чокка ажаап берген.

Аныяк механизаторнуң ол көргүзүү эң дээре болган. Артель баштаар чери комбайнер эш Ситниковту Москва—Ленинград баар турисчи путёвка-биле шаңнаан. Ам ол техника септелгезинде чедиишкинниг ажылдап турар.

О. ЧҮЛДҮМ-ООЛ.

Каа-Хем район.

Москвадан медээлер

Словак национал чөвүлелдиң даргазының оралакчызы Йозеф Криж баштаан Чехословак-совет найырал эвилелиниң төлээлери Москвада чедип келген. Аалчылар бистиң чуртуңга ийи неделя эрттирер. Олар совет-чехословак найыралдың улустар аразының айын эрттирериниң ажылынга болгаш Найырал, дузалажылга дугайында керээниң 25 чыл оюнуң байырлалынга киржир. Чехословак төлээлериниң кежигүннери Совет-чехословак найырал ниитилелиниң активчилери-биле ужуражыр.

• • •

ССРЭ биле КУДР-ниң аразында экономика талазы-биле кады ажылдажылганы улам хөгжүдериниң айтырыгларын Эртем-техниктиг болгаш экономика айтырыгларының талазы-биле чазактар аразының консультативтиг совет-корей комиссиязының хуралынга чугаалашкан. Эртем, техника талазы-биле күрүне комитединге ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ниң аразында кады ажылдажылга талазы-биле доктаамал комиссия төлээлериниң ээлчеглиг сессиязы болган.

• • •

Партияның Москва хоорай комитеди эртем болгаш конструктор организацияларының актив ажылдакчыларының чөвүлел хуралын эрттирген. Чөвүлел хуралга «Эртем организацияларының ажылын улам чогумчалыг болдурар, улус ажыл-агыйында эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглаарын дүргедедир хемчеглерниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле Москваның эртем-шинчилел институттарының, төлевилел-конструктор организацияларының ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Илеткелчи — Эртем-техника талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күрүне комитединиң даргазы В. А. Кириллин.

• • •

Төп аэрогидродинамика институду бодунуң бежен чыл оюн демдеглеп турар. Москва чоогунда Жуковск хоорайга ол институттуң баштайгы удуртукчузу, «Орус ужар чүүлдүң өгбези» Н. Е. Жуковскийниң тураскаалын тургузуп эгелээрииниң ёзулалы болган.

(СЭТА).

Ленин болгаш төөгү эртеми

МОСКВА, декабрь 2. (СЭТА-ның корр). Бөгүн «Эртем» деп парлалга черинге парлап үндүрер кылдыр «В. И. Ленин болгаш төөгү эртеми» деп номга ат салдынган. Совет төөгүчүлерниң коллективтиг ол ажылы баштыңчының төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга тураскааттынган.

Сураглыг төөгүчүлер —академик П. Н. Поспелов, Е. М. Жуков, М. В. Нечкина болгаш оон-даа өскелер Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Россияга революстуг шимчээшкинниң, амгы үениң революстуг хөгжүлдезиниң төөгүзүн өөренирин ге Лениниң берген теория эртинезиниң кайгамчык улуг рольдуун тайылбырлаан.

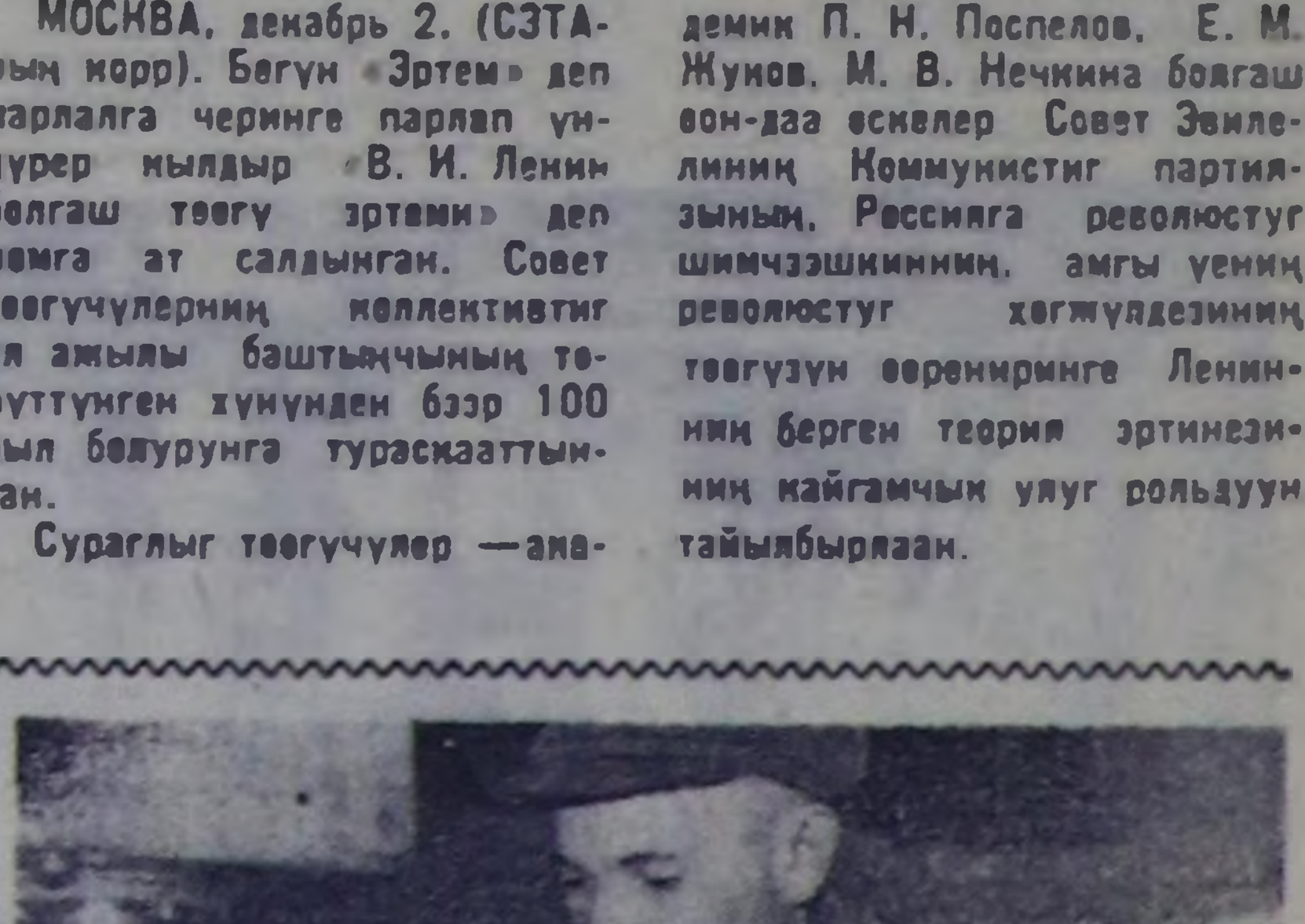

Василий Космин № 3 АТБ бүдүрүлгезинге слесарь-моторист болуп, 8 чыл иштинде ажылдап келген. Ол, автомобиль шимчедикчиниң үс пасостарын септээр болгаш таарыштырар харысаалгалыг ажылды күүседип турар. Мурнакчы бүдүрүлгечи ээлчег нормазын 120—130 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: слесарь-моторист В. Космин үс насоаун таарыштырып тур.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

ӨӨРҮНЧҮГ ТҮҢНЕЛДЕР

Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозу эрткен каш чылдар мурнунда экономика талазы-биле дыка кошкак байдалга турган. Сөөлгү үеде ап чоруткан хемчеглерниң түңнелинде колхозтуң экономиказы көдүрлүп, ажыл-агыйы ниитизи-биле экижип эгелээн. Ону мындыг чижектерден көрүп болур.

Колхозта ажыл-агыйның эң-не кол, орулгалыг адыры мал ажылы болуп турар. Мында бо чылгы көргүзүглер дыка өөрүнчүг. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге дужаары бүрүн күүсеттинген: 230 тонна эътти дужааган, азы план 100 хуу, 14 тонна дүктү дужааган, азы план 100 хуу болган. 1968 чылда колхозтуң мал ажылындан алыр орулгазы 278 муң рубль планныг турган болза, херек кырында 316 муң рубльди киирип алган. Шээр малдан аң хөй орулганы — 115 муң рубльди алган.

Эрткен чылдарга бодаарга, мал ажылындан бо хире бедик көргүзүглерни колхоз чүнүң ачызы-биле чедип алганыл? Маңаа мал ажылынга хамаарыштыр ап чоруткан чамдык чаартылгаларны демдеглээри чугула. Хамыктың мурнунда малдарның уксаазын экижидер ажылды чорудуп, әъткир угланыышкынныг малдарны өстүрүп эгелээн. Ол чорук бодунуң чогумчалыг түңнелин берген. Оон аңгыда малдарның баш санын өстүреринге база-ла улуг кичээнгейни салган.

Малдарны одарладыр черлерни оларга таарыжыр аайы-биле тус-тус кылдыр аңгылаан. Ыраккы Балыктыгга турган шээр малды азырап өстүреринге таарыжырын барымдаалааш, колхоз төвүнче чоокшуладып, Каргы, Хөл-Арты болгаш Даг-Чарык деп черлерже сайгарган. Малдың одар-белчиирин ынчаар таарыштырар чорук улуг ужур-дузалыг болган. Азырал-тежээлин экижиирге, хойларның боттары-даа, чаш төлү-даа бүрүн менди болур апарган.

Соокка шыдамык, даглыг черге таарыжыр сарлык ышкаш бода малдарны Балыктыг бажында тайгаларже одарладып үнүрген. Оон түңнелинде бода малдың өлүп хораар чоруу база-ла кызырылган.

Артельде мал ажылының мурнакчыларының саны өзүп турар. Малчыннарның хөй кезии алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Чижээ, хойжу Докуу Долгар төрүүр 100 хойга онаалтыр 100 хураганны, Самдан Хертек 94 хураганны, Бады Иван биле Илам Макар олар 90-90 хураганнарны менди доруктуруп алганнар. Ол хойжулар ук черниң тыва уксаалыг хойларының бирээзинден-не 1.3 кг чедир дүктү кыргып дужааганнар. Сарлык кадарчылары Чамыян Норбаа биле Ак Аким олар 75—85 чедир сарлык бызааларын, иви кадарчылары Кол Сотпа, Эртине Сотпа болгаш Зинаида Чараш олар төрүүр 100 ивиге онаалтыр 100 иви анайларын менди алгылаан.

Малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталга байдалын экижидери база бир эң чугула чүүл. Хойжу, кадарчы, ивижи—ол дээрге, мал ажылында эң кол кижилер-дир. Маңаа чедиишкин чүгле оларның кызымак, шудургу күш-ажылындан хамааржыр. Олар чайлыын-даа, кыштын соогун-даа барымдаалавайн, үйгу-дыжын бодавайн ажылдап турарлар. Ынчангаш, оларның амыдырал байдалын экижидери эргежок чугула сорулга. Колхоз бо талазы-биле чыл бүрүде боттуг ажылдарны чорудуп келген. Чүгле бо чылын безин Каргының малчыннарынга бир кызыл-булуңну туткан, бажыңнар чугайлаары-биле 25 тонна чугайны белеткээн, 3 муң ажыг кубометр оттулар ыяшты белеткээш, тус-тус черлерде сөөртүп чедирген.

Бо чылын мал кажаалары-ның тудуун база-ла кылган. Сарыг-Хөлдүң төп фермазында 120 баш бызаа кирер кажааны, Даг-Чарыкта 600 хой кирер кажааны тудуп белеткээн.

Колхоз малды кыштагладырынга багай эвес белеткенген. Малчыннарның кыштаглары септеттинген. Чамдык Т. Сактаагай, Ч. Дамдын, Х. Самдан дээн ышкаш малчыннар мал кыштадыр кыштагларын боттарының күжү-биле септеп, белеткеп алганнар. Ынчангаш бо күзүн мал кыштаглаашкыны организастыг чоруттунган.

«Тере-Хөл» колхозтуң малчыннары СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлери-биле таныжып көргеш, кодээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер дугайында партияның сагыш салыышкынынга харыы кылдыр база В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга төлептиг уткуураар дээш, чаа бедиткен хүлээлгелерни боттарынга алган болгаш улам-на сорук кириишкиниг ажылдап турарлар.

С. ЧИГЖИТ.

«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Ажыл-ишчи керээ

Москваның Маяковский аттыг үлегерки театрының коллективи биле Москва демир-оруунуң Москва-Сортировочная локомотив депозунуң коммунистиг күш-ажыл бүдүрүлгезиниң коллективи найыралдың керээзин чарааш, аңаа ат салган.

Депонуң демир-орукчулары В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга белеткенмишаан, 1970 чылдың апрель 22-ге таварыштыр пассажирлер дажыдаар талазы-биле беш чыл планын күүседирин хүлээнген. Маяковский аттыг театрның коллективи тураскаалдыг ол хүннү амгы үениң чаа шиилери-биле демдеглээр. Ол театр бүдүрүлге черинин ажыл-ишчилериниң эстетиктиг кижизидилгезинге ажылын чорударынга дугаалажыр.

(СЭТА).

ОТЧЁТ-СОҢГУЛДАЛЫГ ХУРАЛДАР ТҮҢНЕЛДЕРИ

Хоорайның партия эге организацияларында отчёт-соңгулдалыг хуралдар колдуунда дооступ турар. Оларга партия эге организацияларының отчёттуг үениң дургузунда чорудуп келген ажылдарын анализтеп, моон соңгааргы сорулгаларын тодаргайлаан.

Бо чылын ол хуралдарның хөй кезии бедик идей-политиктиг деңнелге эрткен. Хуралды бодамчалыг, баш бурунгаар шыңгыы белеткээри, хуралга коммунистерниң шуптузунуң олуржуруун чедип алыры, организацияның ажылын түңнеп чугаалажырынга оларның идепкейлиг киржилгези, шиитпирлерни чогаадыкчы ёзу-биле хүлээп алыры, коммунистерниң санал, шүгүмчүлелдерин хостуг солчуру — отчёт-соңгулдалыг хуралдарның кол негелдези болуп келген. Эрткен хуралдарга партия эге организацияларының болгаш партбюролар секретарьларының хөй кезииниң ажыл-чорудулгазы чүгээр деп үнелеп алган.

Кызылдың электростанциязында партия эге организациязының хуралынга кылган илеткелинге ооң секретары эш Григорьев бүдүрүлгениң ниити ажылын база партия эге организациязының ажылын хандыр анализтээн. Партия эге организациязы коллективти сырый каттыштырып, бүдүрүлге ажылының эки түңнелдери дээш коммунистерниң бедик харысалгалыг болуруун чедип ап шыдаан. Социалистиг чарышты калбартканының, аңаа партийжи удуртулганы экижиткениниң түңнелинде коллектив бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип алган.

Кинофикация эргелелинде партия эге организациязының секретары эш Стариковтуң отчёт илеткелинге база коммунистерниң саналдарынга ол организацияның чорудуп келген ажылдарын бүгү тала-биле анализтеп, хуралды эки белеткеп, солун эрттирген. Чонга кино көргүзерин экижидеринче угланган хемчеглерни чорударынга коллективти организастап, коммунистерге берген партийжи даалгаларны доктаамал контрольдап, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин мурнукузундан экижээн.

Эш Стариков партия эге организациязының секретарынга бир дугаар чыл ажылдаан болза-даа, ол хүлээлгезин эки күүседири-биле кады марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколага бир чыл улаштыр чедишкинниг пропагандистеп келгенин демдеглээр херек. Коммунист эштер Щербаков, Успенская боттарының саналынга эш Стариковтуң эки ажылдаанын, комсомол, профэвилел организацияларының ажылынга ооң доктаамал дузалажып келгенин, сөөлгү үеде ол организацияларның ажылы элээн экижээнин демдеглээннер.

Тараа продуктуларының сайгарылга баазазында партбюронуң (секретары эш Неделин) отчёт-илеткелинге база-ла бүдүрүлгениң болгаш партбюронуң ажылын бүгү тала-биле анализтеп, чедир четпестерни илередип, хуралды эки белеткелдиг эрттирген. Партбюро бүдүрүлге айтырыгларынче улуг кичээнгей салып келгениниң түңнелинде сайгарылга баазазы үлетпүр продукциязын саарарының 9 ай планын 105,8 хуу күүседип, продукцияның бот-үнезин чиигедип, пландан дашкаар 18 муң рубльдың орулгазын алган. Ылангыя коммунист эш Ярлыков удуртаан дээрбе коллективи база тудугжулар коллективи эки көргүзүглерни чедип алган. Чылдың планы апрель айда элээн улгаткан турза-даа, тудугжулар бүгү күжүн мобилизастап турган, 9 айларда капиталдыг тудуушкунуң планын 103 хуу күүсеткен. Бо чылын 2 чаа тараа складын ажыглаалга кирип, чоокку хүннерде үшкү складтың тудуун доозар деп турар. Маңаа ында тудугжу коммунистерниң авангардчы рольдуг болганын хурал сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Отчёттуг үениң дургузунда партия хуралдарын ай санында доктаамал эрттирип, политиктиг өөредилгеже улуг кичээнгей салып, хуралдарны солун эрттирип, ажыл-агыйжы эки шиитпирлерни хүлээп ап, оларның боттуг күүселдезин хандырып келгенин сапал бергеннер демдеглээн.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенле 100 чыл болуруунга белеткел-биле холбаштыр партбюро бо чылдың эгезинде полит-массалыг ажылдың перспективтиг планын чогаадып кылгаш, партия хуралынга бадылааш, бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Республика эмнелгезиниң партбюрозу (секретары эш Дикупова) база дээре ажылдыгларның одуруунга санадып келген. Партбюро коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң идей-политиктиг кижизидилгезинче улуг кичээнгей салып келген. Чонга көргүзүп турар эмнелге-профилактиктиг дузаны, аарыг кижилерни эмнеп, ажаарының шынарын болгаш культуразын экижидеринче угланган хемчеглерни чорударынга парторганизация тодаргай рольду ойнаапын сапал берген коммунистер тодаргай демдеглээн.

Эмнелгениң бүгү-ле коллективтери коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге идепкейлиг киржип келген. Ооң иштинде 158 кижи коммунистиг күш-ажылдың паланчылары деп атты, 7 салбыр коммунистиг күш-ажылдың салбыры деп хүндүлүг атты эдилеп турар.

Партия хуралдары база-ла үргүлчү ай санында эртип, оларның иштинде ажык хуралдарны колдады чорудуп, оларга эмнелге-профилактиктиг, агитас-массалыг болгаш өске-даа чүүл-бүрү айтырыгларны чугаалажып келген. Партия хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин доктаамал контрольга тургусканындан, оларның хөй кезии боттуг түңнелдерни берип турганын коммунистер демдеглээн.

№ 1 АТБ-ниң, типографияның, хандырылга-сайгарылга эргелелиниң, столоваялар болгаш рестораннар трезиниң, эртем-шинчилел институдунуң, № 7 школаның, руда эргелелиниң, ном үндүрер чериниң партия эге организациялары отчёт-соңгулдалыг хуралдарга эки белеткенип, оларны организастыг бедик деңнелге эрттиргенин база демдеглээр херек. Ол партия организацияларында партияның иштики ажылы, ооң арга-методтары экижип, бүдүрүлге болгаш хөй-нитти ажылдың бүгү талаларынга коммунистерниң салдары улгадып турары илдең болган.

Ынчалза-даа хоорайның бүгү-ле партия организацияларында партияның иштики ажылы чогуур негелдезинге дүгжүп турар деп болбас. Чамдык организацияларда коммунистерниң идепкейи куду, коллективтиң амыдыралының чугула айтырыгларын шиитпирлээринге олар багай киржип турары хомудалчыг. Чамдык коммунистер даалган партийжи хүлээлгелерни мөлдүк-калдык күүседип, а бир чамдыктары харын-даа даалга безин чок боол, боттарының ниити база политиктиг билиин бедидеринче сагыш салбайн турар чүүлдер бар.

Сүт заводунуң партия организациязын ап көрээлиңер. Ында коммунистерниң саны хөй эвес. Ынчалза-даа коммунистер бүдүрүлгеге мурнакчы рольун көргүспейн турар, а чамдык коммунистер күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, арагалап, партийжи даалгаларны багай күүседип турганын, коллективте бүдүрүлгениң мурнакчылары бар турда-ла, оларны партияның хүрээлеңинге киирип алыр талазы-биле чогуур кижизидилге ажылын чорутпайн келгенин отчёт илеткелге болгаш коммунистер саналдарынга чидии-биле шүгүмчүлээн.

Үш совхозта, 1 колхозта парторганизациялар база хоорайның партия организациязынга хамааржып турар. Оларның иштинден «Сукпак» совхозтуң партия организациязының четпес ажылдаанын демдеглевес аргажок. Партбюронуң кежигүнү эш Котосов партбюронуң секретары эш Санчайның бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээринге кончуг кошкак киржип турганын кончуг шыы шүгүмчүлээн. Политкижизидилгелиг ажылды партбюро багай чорудуп, хөй-нитти организацияларындан хоорук ажылдап турганын, ооң уламындан комсомол комитеди, херээженнер чөвүлели, улусчу контрольдуң бөлүү, эш-хуузунуң суду багай ажылдап турганын коммунист эш Кенен чугаалаан. Малчыннарга лекцияларны кончуг ховар номчуп турган. Бо ажылга ында ажылдап турар тускай эртемниглерни хаара тутпаан. Оон ыңай бир кол четпес чүүл — партбюро биле совхозтуң дирекциязының аразында харылзаа кошкак турган. Партбюронуң ажылында мындыг улуг четпестерниң ужун эш Санчайны партбюроның секретарынга соңгуваан.

Садыг министерствозунуң садыг баазазы бүдүрүлге онаалгаларын күүседир талазы-биле чүгээр көргүзүглерни чедип алган. Ынчалза-даа бүдүрүлге пландарын күүседиринге коммунистерниң киржилгези четпес турганын, партия хуралдарын доктаамал чорутпайн келгенинден чамдык чугула айтырыгларны чугаалажып, шиитпирлеп шыдавааның ужун партия организациязының секретары эш Изместьева шыңгыы шүгүмчүлелге таварышкан.

Чамдык партия организацияларының секретарьлары отчёт-соңгулдалыг хуралдарга далаш белеткенип, активти киириштирбейн, чорудуп келген ажылын хандыр анализтевейн барган таварылгалар база эвээш эвес. Чижээ, кедээ ажыл-агый техникумунда партия организациязының секретары эш Сможевский отчёт илеткелин хандыр белеткеп албайн, ону чүгле хурал эгелээр мурнунда партбюрога далаш-биле бадылаткан. Ооң ужурундан коммунистерниң саналы кончуг эрендей болган.

Ынчаарга хлеб заводунда партия организациязының секретары эш Соболев илеткелинге бүдүрүлге ажылын хөй көргүскеш, партияның иштики айтырыгларын четпес сайгарган. Ынчангаш аңаа коммунистерниң саналы чүгле ажыл-агый характерлиг болуп, партийжи-организастыг, масса-политиктиг ажылдар сайгартынмайн барган. Чамдык отчёт илеткелдерде шүгүмчүлелдер четпес турган таварылгалар база эвээш эвес.

Коммунистерниң четче келбээнинден отчёт-соңгулдалыг хуралдар шуут үзүлген таварылга турбаан-даа болза, хуралдарны айыткан хүнүнден соңгаарладыр таварылгалар республиканың херелекчилер эвилелиниң (2 катап), № 3 профессионал-техниктиг училищениң (3 катап). Дээди судтуң, Садыг министерствозунуң, № 3 АТБ-ниң, «Тываның аныяктары» солуннуң редакциязының партия организацияларынга болган.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар эртип турар үеде чамдык черлерге мындыг хажыдышкыннар база турган: № 2 школада парторганизацияның учётунда 14 коммунистер бар турда-ла, Уставты хажыдып, ында 5 кижи составтыг партия бюрозун соңгаан. Чырыдышкын министерствозунуң партия организациязы (секретары эш Таштандинов) багай белеткелдиң ужурундан, хурал эгелээриниң мурнунда чажыт бадылаашкын бюллетеньнери биле хааржак белен эвес болганындан хуралды 30 минута соңгаарлаткан.

Партия эге организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар — партияның амыдыралында политиктиг улуг болуушкун болур. Ону чедиишкинниг эрттирери партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазын улам көдүрер болгаш моон соңгаар айыткан четпестерни чайладыр хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула.

С. КУДАЖИ,
СЭКП Кызыл хоорkomунуң секретары.

СЭКП ТК-НЫҢ ОКТЯБРЬ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛГА

КАРА-ХӨЛДҮҢ ХОЙЖУЗУ

Кыштагдан репортаж

Хертек Маадырович Капшык-оол-биле ийилээ Дапсы-Аксы суурдан Алаш хемин өрү хаптывыс. Кышкы доң оруктуң сойгаа, тайгыры-даа аажок. Ол аразында агаарның байдалы чүдерел, харлыг шуурган ажыңнадып келди. Мурнунче көөрге чүү-даа көзүлбес: чүгле хар-дуву агараңнаар. Ыяштар баштары ноолаан, аңа бөрү улуп турган-на чүве. Чер билбес кижи болза, дораан-на азар хире. Ол-ла хар-дувуге шывай шаптырып чораш, шала кежээликтей апарганда, Бүүреде бир кыштагга арай боорда чедип келдивис. Ол болза «Кара-Хөл» колхозтуң хоочун малчыны Хертек Одаң Дамбаевичиниң аалы болду.

Мындыг хат-шуурганда хойну өдектен кайын үндүрген боор кылдыр бодааш, өдекти эргий көргүледим: чүү-даа чок, ыржым-шыпшың. «Азы кажаалап алган ирги бе?» Ол аразында аал чанында даг эдээнден бир кижиниң бараазы көстүп, кодапче чоокшулап кел чор. Ооң соондан кара-шаар апарган хойлар шуужуп кел чорлар. Кадарчы хойларын чаа киирип кел чорааны ол ышкажыл.

— Бо хат-шуурганга тоовазын бодаарга, Одаң Дамбаевич боду хоюн кадарып чораан болгай аан — деп, ажимбиле аравыста чугаалажып турувуста, хойжу өдекке чедип келзе-ле, Одаң эвес, а ооң кадайы Хертек Номчулаевна болду.

— Бо хат, соокта шыдаарла-дыр силер але — деп, оон айтырдывыс.

— Ам канчаар, хат-шуурган дээш олурар арга бар эвес. Хойнуң малы аштай бээр-ле болгай — дээш, Хертек Номчулаевна, улуп турган шуурганның-даа тоовааан чүве дег, хүлүмзүрүп тур оң. Ооң арын-шырайы соокка көңгүс доңган шинчи чок, харын аян кирип, хүрере берген, карактары дозургай кара, ындазында өөрүшкү-маннайлыы аажок.

Хойжувус үр-даа саадавайн, өгден аңаа уткуй үнгүлеп келген оолдарынга команда берди:

— Хойларның дүгүнде чаш хар шуткула берген-дир, оолдарым. Олар ам даштыгаа турар болза, шыырныгып доңа бээр, доо ол шеден кажааже дүрген киир сүрүңер. Кажаалаптарга, дүгүнде хар эрээш, кургай бээр. Шымданар!

Бүүрениң Арга-Баары шагшаандан тура-ла улуг кыштаг чер. Аңаа эрги үеде байлар чурттап, малын одарладып турган. Эбек эки одарлыг, ыжык-чылыг ол чер ам ёзулуг ээлерниң — колхозчу малчыннарның турлаа апарган. Ында чурттаар чылыг бажыңны, эки кажааларны туткулаан, сигенни, ногаан суланы өдекте эжеп сараатап каан.

Малчынывыс хоюн кажаалап кааш, өөнге кээп дыш ап, чылыгып, чемненип олурар аразында, чугаалажы бердивис.

— Одаң Дамбаевич кай барганыл?

— Шагда-ла Москвалап чорупкан — деп, ол дончу харыылады.

Мен улам-на ылавыладым:

— Москва чорутканы ол бе?

— Абакан—Москва—Ленинград чоруур халас бижикти колхозтан алгаш, туристеп чорупкан кижи ышкажыл. Эки малчын дээш чоруткан ол чүве ыйнаан.

Хертек Номчулаевна хойларын хат-шуурганда боду кадарып чорааны ол чүве-дир. Ол ажылдап турда шынап-ла эр кижилерден тудак чок. Тудунгур, кашпагай деп чүвези кедергей-ле. Көрүп турган кижи кайгай бээр. Артында чугаа-сооткур. Ындыг эрес кижи чааскаан-даа малын кайын шыдар боор.

Одаң-даа, ооң кадайы Кылбыш-даа ажылга кончуг кызымак улус. Олар ам колхозтуң малын малдааш, тос чылдың ууруун көрүп турар. Бо үениң дургузунда үргүлчү мактадып, шаңнадып келген. Көргүзүү чыл бүрүде-ле бедип турар.

Хертектер боттарының малчын амыдыралын эге бажында өшкү кадарарындан эгелээн. Ынчан 1960 чылдың эгези турган. Ол үеде мал кадарарынга арга-дуржулгазы-даа чок турган. Ынчалзажок ийи чыл иштинде өшкү кадаргаш, боттарының ажылга кызымак шудургузун көргүзүп, төрүүр 100 өшкүге онаалтыр 102 анайларны менди доруктурганнар.

Колхоз баштаар чери аныяк малчыннарның ук ажылынга ылавылашкынын билгеш, оларга хөй малдадыр деп шиитпирлээн. Одаң биле Кылбыш ам чеди чыл улаштыр хөй кадарып турар. Ол аразында оларның ат-сураа чүгле төрээн колхозунга эвес, харын оон өске-даа черлерге билдингир апарган.

Одаң Дамбаевич бо чылын төрүүр 303 хойдан 308 хураганны менди доруктурган. Ук чер уксаалыг хойларының бирээзинден-не 2,2 кг дүктү кыргып дужааган. Ак сеткилдиг ол кижилерниң эки ажылы чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынмаан. Олар боттарының күжү-биле 29 тонна сигенни белеткээш, ооң он тоннаазын кыштаанда чедирип алган, а арткан сарааттары ырак эвесте, өдектен-не бараааны көстүп турар. Ындыг кызымак, кежээ кижилерге кыш коргунчуг эвес болбайн аан. Ындыг кижилер малды өстүр азырап-даа турбайн канчаар.

Хертектер мал кадарып келген 8 чылдарының дургузунда төрээн колхозунга 1870 ажыг баш хураганнарны, 4 тонна ажыг дүктү берген. Ынчангаш оларны колхозчуларның хүндүлеп, мактап турары чөптүг.

...Биче када үзүктели берген чугааны Хертек Номчулаевна база катап эгеледи:

— Хойларывыстың хөй кезии ам чемнеп эгелей берген. Декабрь, январь айларда оолдаашкын колдуунда доостур. Кадарчы кижиниң ажылының эң-не чымыштыг болгаш харысалгалыг үези удавас эгелээр. Ынчалза-даа бис аңаа бүрүн белен бис.

— А хойларны оон шала орайтадыр, часкаар, хүн дургузу узап, чылып келгенде оолдадып болуруунуң аргазы чок турган бе? — деп, Хертек Маадырович хойжудан айтырды. Айтырыг кадарчыга элдептиг ышкаш сагындырганы ол ийикпе, Хертек Номчулаевна арай хүлүмзүрүй аарак тайылбырлады:

— Ынчаар кылып ап болур арга бар болбайн аан. Ынчалза-даа ол ажык чок. Аргалыгла болза, хойларны декабрь-январь айларда, харын оон-даа эрте оолдадырга улам-на ажыктыг болур. Ынчап хөй боду шырак турар болгай, ындыг болганда, ооң төрээн төлү база шырак, сөөкүр болур. Оон аңгыда, эрте төрүттүнген хураганнар часкы доңатка чедир өзүп, дорүга бээр. А бир эвес хойларны чазын орай оолдадыр болза, ынчан хөй боду кыш ашкан болгаш, арып, баксыраптар. Ындында-ла арган хой иштинде боозу-биле аартааш, улам-на дорайтаар апаар. Ол аразында соокка база алзыр. Эрте оолдадырының ажыктыы ында чүве-дир ийин.

Бис малчынның дуржулгазы-биле бадыткаттынган ол тайылбырынга каттыштывыс. Хөй-хөй малчыннарның дуржулгазы ону шынап-ла бадыткаан.

— Хөй оолдаашкынынга белеткелиңер кандыгыл? — деп, айтырдым.

— Бүрүн белен бис — деп, Хертек Номчулаевна бүзүрелдиг харыылады. — Хураган киирер чылыг кажаалар бар. Мал чеми белен. Хураган адаанга төгер 20 тонна курагаг өдекти бөлүп алган бис. Ам чүгле дузалакчылар херек апаар.

Элээн болганда, Хертек Номчулаевна арай-ла хомудаан аянныг мынча диди:

— Кыштаавыстың одары делгем, оъду эки-ле харын. Сигенивис база четчир. Чаңгыс-ла четпес чүве сүт чогу. Хар бар болза-даа, малга суггат болуп шыдавас. Хар, дош эргизер бир берге ажыл бо. Кудук казып каан турган болза, магалыг-ла болур ийик!

Шынап-ла ол хире делгем одарлыг, перспективтиг черлерге кудук казып каан болза, малчыннарның ажылын дыка-ла чиигедир ийик. Колхоз баштаар чери, ооң тускай эртемниглери ону сагынмааның кижи кайгаар чүве.

Малчын-биле бистиң чугаалажылгавыс дыка орайга чедир үргүлчүлээн. СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлериниң дугайында бодунуң бодалын-даа, кедээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер дугайында партияның сагыш салыышкыны кедээ ажыл-ишчилерни чаа-чаа ажыл-херектерже сорук киирип турарының дугайын-даа, башкы Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга төлептиг ужуражыр дээш алган хүлээлгелерин-даа Хертек Номчулаевна тодаргай чугаалады.

Бис оон ыңай оруувус уламчылап чорупкан бис.

А. АДЫГБАЙ.

Анна Никитична Бузунова Кызылдың сүт заводунда ажылдап турар. Ооң кылып турар ажылы бодүүн-даа болза, харысалгалыг болгаш чымыштыг.

Сүт заводунга хүн бүрүде-ле 10-10 тонна сүттү ажылдап кылып турар. Оларны савалаарынга чүс-чүс бидоннар болгаш өске-даа савалар херек. Чогум-на оларны Анна Никитична чуп турар. Сүт кудар саваларны тергиин арыг кылдыр чуур апаар. Оларны баштай буска, оон соонда изиг сугга чуггаш, кургадыр. Чугдунган бидоннар оваалаадыр салдынып турар.

ЧУРУКТА: А. Бузунова ажылдап тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Василий Никитович Логачев «Сельхозтехниканың» Таңды каттыжыышкынында ам он ажыг чыл мотористеп ажылдап турар. Ол коллективте дуржулгалыг болгаш мурнакчы кижилерниң бирээзи. Василий Никитович ажылын график барымдаалап чорутпушаан, хүнде ийи норманы күүседип келген. Ону кады ажылдап турар өөрү хүндүлээр, аңаа идегээр.

ЧУРУКТА: Василий Никитович Логачев ажыл үезинде.

В. МОЛЬБИНИҢ фотозу.

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

Беш чылдың үшкү чылының планныг онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир болгаш улуг башкывыс В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 100 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыннары бо чылын багай эвес түңнелдерни чедип алганнар.

Күрүнеге эът, тараа, дүк садарының чыл планнарын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Бо чедиишкиннерни чедип алырынга боттарының күш-ажылчы үлүг-хуузун киирген коллективтер болгаш аңгы-аңгы мурнакчылар көвүдеп турары өөрүнчүг. Ак-Даштың коммунистиг күш-ажыл фермазы он айлар дургузунда бир инектеп-не 1732 кг сүттү саап ап, районнуң дээре ажылдыг фермаларының санында кирип турар. Он айлар дургузунда саар инек бүрүзүнден саанчы Ондар Көпеек 1889 кг сүттү саап ап, саанчылар ортузунга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Алдан-Маадыр салбыр төрүүр чүс хойдан-на 93, Ишкин — 92, а совхоз — 87 хураганны камгалап алган. Соорнуң хойжу бригадазы 100 хойдан-на 92 хураганны, бир хойдан-на 2,1 кг дүктү. Чодураалыг-Сайырның болгаш Шекпээрниң хойжу бригадалары чүс хойдан-на 93—94 хураганны менди камгалап алганы эки түңнел болур.

Хойжулардан 16 кижи чүс хойдан-на 100-тен 119 чедир хураганны алган. Оларның тергиингери Ооржак Доржу 119, Ооржак Дажы-Намчал 112, Самбыл-Норбу 110, Ооржак Сүрүңчап 109 хураганнарны түс-түзүнда камгалап алганнар. Алдын-Ишкинниң өшкү бригадазы 100 өшкүден-не 97, совхоз — 90 анайны алган.

Социалистиг чарышты улам калбартыр, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле элээн ажылдарны совхозта партком болгаш салбырларда партия организациялары чорудуп турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин партком ажылчын комитеди-биле кады квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Тиилекчи болган бригадаларга, фермаларга, салбырларга тураскааткан Күш-ажылчы алдарның тугун совхоз төвүнде көдүрүп турар. Ак-Даштың, Сарыг-Булуңнуң сүт-бараан фермаларынга, Шаттың болгаш Оргу-Шөлдүң хойжу бригадаларынга коммунистиг күш-ажылдың коллективтери деп бедик аттарны тывыскан. Ынчалза-даа мал ажылында хөй четпестер барын айтыр херек.

Сарыг-Булуң болгаш Ортаа-Тал сүт-бараан фермаларының одар-белчиир болгаш хандырылга талазы-биле ылгалыр чүвези чок. Оларның ажылының түңнелин көөрге, он айлар дургузунда Сарыг-Булуң фермазы бир инектен-не 1732 кг сүттү сагган болза, а ортаа-талчыларның оон куду болган. Совхоз иштизи-биле бир инектен-не чыл дургузунда 1300 кг сүттү саар планныг, а он айлар дургузунда 902 кг сагган. 47 саанчылар сүт саап алырының планын күүсетпээн. Моон чылдагааны чүдел?

Малдың ажаалда, чемгериглези багай турганындан кол хамааржыр. Ортаа-Тал фермазында күш-ажылды организастааны чавыс деңнелде, механизациязы чок. Черле ышчаш, совхозта ниитизи-биле мал ажылын механизастаарынче кошкак кичээнгей салып келген. Ак-Даш фермазынга турган электросаалда аппарады амгы үеде ажыглалдан үнген. Хойжулардан чээрби кижи төрүүр чүс баш хойдан-на чүгле 40-тан 80 чедир хураганны, совхоз 100 инектен-не 58, ооң иштинде Бора-Тайга салбыр 43 бызааны ап, чаш малдың хорамчазын көвүдеткен. Совхозта эки дерилгелиг чаңгыс-даа тарып боозадылга пунктузу чок. Мал ажылының тускай эртемниглери бо чугула ажылды тооп көрбейн, харысалгазын уткан турда, совхозта партком болгаш салбырларда түс-түс партия организациялары чогуур өйүнде дээштиг хемчеглерни албаан.

Мал ажылындан ап турар продукцияның бот-үнези амдаа улуг. Чаңгыс чижек. Бир центнер сүттүң 1964 чылда бот-үнези 13 рубль 20 көпеек турган болза, бо чылын 23 рубль 68 көпеек болган, ол үениң иштинде 1 центнер дүктүң бот-үнези барык ийи ажыг катап улгаткан. Малдың продуктулуг чоруун бедидип, эвээш чарыгдал үндүргеш, хөй орулганы алыр дээш тодаргай хемчеглер алыр сорулга ажыл-агыйның мурнунда тургустунуп турар. Колхозтарга, совхозтарга экономика ажылын экижидеринче, күш-ажылды организастаарынче, ону сайзыраңгайжыдарынче, кедээ ажыл-агый продукциязының бот-үнезин чиигедиринче, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларын орулгалыг болдурарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү хемчеглер-биле бедидеринче совет, кедээ ажыл-агый органнары онза кичээнгей салгап турарын СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң доктаалында айыткан.

Ишкин, Киров салбырларда, кижи эмнелгезинде болгаш Суг-Аксы ортумак школада партия организациялары боттарының ажылын план ёзугаар чорудуп, хөй-нитти организацияларын боттуг удуртуп турган, ажыл-агыйга база ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге багай эвес түңнелдерни чедип алганнар. Бо партия организацияларының ажылының өскелерден онза ылгалыр чүүлү — коммунистерниң бот-харысалгазын бедидип, хамааржышкан участоктарында ажыл-херектиң салым-чолу дээш оларның харысалгалыг болур чоруун чедип ап, коммунистерни ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында шын хуваап тургусканында болгаш хөй-нитти организациялары-биле бир демниг ажылдап турарында.

Совхозтуң партия комитединиң мурнунда салдынып турар кол сорулга болза, бүгү ажыл-ишчилерге СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң материалдарын таныштырбышаан, 1969 чылда ажыл-агыйның бүгү адырларын орулгалыг болдуруп, оон-биле ленинчи юбилейге уткуштур бүгү улустуң калбарган күш-ажылчы чарыжынга төлептиг сагышкынны киирери болур.

М. СЫКЫРБАН,
СЭКП Чоон-Хемчик райкомунуң инструкторы.

ДУБНА (МОСКВА ОБЛАСТЬ). Ядролуг шинчилелдер чорудар каттышкан институттуң ажылдакчылары эң соок температураны алырының чаа аргазын ажыткан.

Физика-математика эртемнериниң кандидады Б. С. Неганов удурткан бөлүк ажылдакчылар янзы-бүрү бүдүмелдерни соодар чаа тургузугну кылган. Ол тургузуг кандыг-даа бүдүмелди дыка соодар арганы берип турар.

Бо ажылдың түңнели принципиалдыг ужур-дузалыг. Ону бедик энергияларның незенчигештерин шинчилээринге болгаш техникага ажыглаар апаар.

Физика-математика эртемнериниң кандидады Б. С. Негановтуң удуртулгазы-биле аныяк эртемденнер Николай Борисов, Марсель Либург болгаш Флера Тагарова олар ажылдаапнар.

ЧУРУКТА: Б. С. Неганов чаа тургузугнуң чанында тур.

Ю. ТУМАНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының соңгулдаларының түңнелдери

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязынга соңгулдалар — чурттуң амыдыралында улуг болуушкун. Күрүнениң эртем ажылының дээди албан черинге чаа күштер немежип кирген, ол бодунуң хүрээлеңинге билиглерниң хөй адырларының эң эки төлээлекчилерин, социалистиг Төрээн чурттуң күчү-шыдалын быжыглаарынга боттарының бүгү ажыл-ижин, талантызын берген кижилерни хүлээп алган.

Москвага ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ниити хуралы доозулган. Аңаа ээлчеглиг соңгулдаларны эрттирген, бистиң чуртувуста эртемниң калбак фронтулуг хөгжүп турары көзүлген.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының академиктеринге 190 кандидаттарны болгаш корреспондент-кежигүннеринге 866 кандидаттарны эртемниң албан черлери, күрүнениң, хөй-ниитиниң организациялары, дээди өөредилге, бүдүрүлге черлери, бөлүк эртемденнер, түс-түс кижилер дептиткен, оларны Академия бүрүткээн.

Ам Академияның 40 чаа академиктери болгаш 80 корреспондент-кежигүннери соңгуткан. Чаа соңгутканнарның аразында чурттуң аңгы-аңгы булуңнарының: Ленинград биле Новосибирскиниң, Свердловск биле Тбилисиниң, Иркутск биле Челябинскиниң, Горький биле Красноярскиниң, Симферопольдуң, Днепропетровскиниң, Якутскиниң, Казаньның, Куйбышевтиң, Бакунуң, Фрунзениң хөй эртемденнери бар деп чүве демдеглексенчиг. Ам Академияга чаа соңгуткан хөй эртемденнер түс-түс адырларның эртем-шинчилел институттарында, дээди өөредилге черлеринде, үлетпүрде ажылдап турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш эрткен соңгулдаларның түңнелдерин үндүрбүшаан, Академияның чаа соңгуткан кежигүннеринге ниити хуралдың өмүнээзинден изиг байыр чедирген болгаш бистиң Төрээн чуртувуска бараан болур эртем ажылынга оларның улам чедиишкинниг болурун күзээн. Эртемденнер В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болуруун марксистиг-ленинчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерниг уткуурунга белеткенип турар деп, ол демдеглээн. (СЭТА).

Экономиктиг аргалар

СЭКП Төп Комитединиң октябрь Пленуму көдээ ажылагийны, ылаңгыя мал ажылын чедиишкинниг сайзырадырда эртемге үндезилээн аргаларны ажыглазары эргежок чугула деп айткан.

Малды өстүрериниң болгаш оон продуктулуун бедидериниң улуг дуржулгалары бистиң республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында бар.

Мурнакчы зоотехния эртемниң сүмелеп турар аргаларын ажыглаарынга база соцплаветтиг чарышка үндезилээш, хөй-хөй саанчылар, кадрчылар мал ажылының продуктулуун бедидер талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип ап турарлар. Маңаа чижек кылдыр «Межегей» совхозтуң саанчылары М. Сабельникованың, З. Карташованың, «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран фермазының бригадири Д. Доронинниң, бызаа ажаакчылары Е. Пиченниң, К. Сургакчының дээш хөй-хөй эштерниң аттарын адап болур.

Эът, сүт бүдүрерин көвүдедириниң айтырыгларын дүрген шиитпирлээриниң кол чүүлү болза, чаш бызааларны эки чемгерип доруктурары болгаш аныяк малдарның семиртилгезин шын, зоотехниктиг чүрүм ёзугаар организастаары болур.

Бо талазы-биле зоотехния эртемнерниге үндезилээн мурнакчы арганы Туран фермазында чедиишкинниг ажыглап турар.

Ол фермада бызаа төрүттүнери билек-ле оларны интенсивтиг чемгерип турарының түңнелинде, чаш мал дүргеи өзүп, улуг немелде деңгээни берип турар. Ук фермада 20 ай чедир пазылыг каазылар 350—400 килограмм дириг деңгээлиг боон турар.

Шак ындыг интенсивтиг азыралга колхозка 18—20 ай пазылыг малдарны эътке дужаар база ол-ла назыда эдержилгеге киирер арганы берип турар. Оон-биле чергелештир олардан эки малдар үнүп турар.

Бо арганың экономика талазы-биле колхозка ажыктыг чүүлү чүл дээрге, мурнудагызы шыкаш, 3 харлыңга чедир шарыжыгаштарны, хунажын инектерни азыраар артык чарыгдалдарны кызырып турары болур. Оон ынай, хунажын инектер эрте төрээш, 8—10 ай бурунгаар судун берип эгелээр. Ынчаарга хунажын инектерниң дириг деңгээи четпээнде эдержилгеге киирерге, ол инек төрээнде бээр судуу эвээш, чаш төлүү-даа суларгай болур.

1968 чылда республиканың чамдык совхозтарының хунажын инектерниң дириг деңгээи четпес болганда, оларны чогуур өйүнде эдержилгеге киирбейн азырап турганының чарыгдалы бир башка онаалтыр 60 рубль чедип турар. А бир эвес республикага инитизи-биле санаар болза, 900 муңдан 1 миллион рубль чедир артык чарыгдал үнгени олдур. Мынча хөй ажшаны мал ажылынга өскээр ажыглаан болза, улуг ажыктыг болуру чугаажок!

Чогум кандыг чемнер-биле бызааны азыраарга, экономика талазы-биле ажыктыг болурул? Оон чеже акшаны камнап ап болурул? Бо айтырыгларга харыны Туран фермазының бызааларны 6 ай назыга чедир азырап турарының схемазындан ап болур.

Туран фермазында бызааларны азырап доруктуруп турарының аргалары өске ажылагийларыныңдан сөөлгү чылдарда онза ылгалдыг апарган. Оон ынай ферманың бодунуң 1962 чылда ажыглап турган аргаларындан база улуг ылгалдыг боон турар. Мурнуда бызааларны чемгерериниң рационунга кылымал сүт көңгүс чок турган болза, амгы чаа схемада кылымал сүт бызааларның кол чеми болуп, 720 кг чедип турар. Чаа схеманың онза ажыктыг чүүлү болза, чүгле бызааларны эки азырап, доруктуруп турарында эвес, а экономика талазыбиле улуг орулганы колхозка берип турарында болур. Маңаа колхоз чеже акшаны камнап ап турарын бедүүн чижек-биле көргүзээли: 1967 чылда Туран фермазынга бызаалар азыраарынга 1874 центнер чалаң сүттү, 12637 центнер кылымал сүттү чарыгдаан. Бир центнер чалаң сүттүң өртээ 14 рубль, а кылымал сүттүң — 2 рубль 80 көп.. Моңу санап көөрге, бир чыл иштинде колхоз кылымал сүттү ажыглаанындан 100—150 муң рубльди камнап өлгән-дир. Чаа схеманың ажыктыг чорууу ындыг-дыр.

Туран фермазында бызааларның ажаалгаазын болгаш чемгерилгезин чүгле чаа схема-биле эвес, а экономика талазы-биле эки таарыштыр кылган. Бо чылдың эрткен 9 айларының ишти чарыгдаын барымдаалап алырга, 38 муң ажыг рубльди колхоз камнап алган.

Бо эрткен 9 айларның иштинде Туран фермазы бызаалар азыраарынга шиитпи-биле 113.100 килограмм чалаң сүттү, 521.855 килограмм кылымал сүттү, 467664 килограмм тыртыкан сүттү чарыгдаан. Кампаттынган акша колдуунда кылымал сүттү ажыглаанындан болгаш ажылды шын организастаанындан алдынганы маргылдаа чок.

Ферманда бызааларның немелде деңгээзиниң бот-үнези өске ажыл-агыйларга бодаарга, кончуг чиик болуп турар ужуру ында-дыр. Өске колхозтарда болгаш совхозтарда 1 центнер немелде деңгээзиниң бот-үнези 180—200 рубль чедип турар, а Туран фермазынга 1968 чылдың 9 айларының түңнели-биле алырга, чүгле 84 рубль болган.

Ферманың 6 ай чедир назылыг бызааны чемгереринің эрги болгаш чаа схемаларында бир баш бызаага чемнер чарыгдалының хемчээли мындыг.

Чемнер аттары	Чаа ажыглап турар схемада	Эрги, 1962 чылдың схемазында
Тырттырбаан сүт	180 кг	250 кг
Тырттырган сүт	400 кг	700 кг
Кылымал сүт	720 кг	—
Сула чарбазы	3 кг	14 кг
Чарбалаан тараа	130 кг	136 кг
Дазыл-чемиштер	120 кг	72 кг
Силос	520 кг	339 кг
Сиген	180 кг	252 кг
Дус	2 кг	2 кг 300 г
Чуурган чутай	2 кг	2 кг 400 г

Бо схема болза хонукта бир бызаадан 600—700, а чамдык бызаалардан 1100 грамм чедир немелде деңгээни ап болурунга таарыштыр санаттынган. Ол чорук 6 ай назылыг бызааларның 160—200 килограмм дириг деңгээлиг болурун чедип алырының аргазын берип турар. Шак ындыг дириг деңгээлиг бызааларны республиканың 1966 чылда болган инек мал делгелгезинге сонуургадып көргүскен турган.

Бир эвес чаа төрүттүнген чамдык бызааларның дириг деңгээзи 45—50 килограмм чедип турар болза, аңаа бээр чеминиң нормазын ол-ла дораан улгаттырып турар.

Республиканың ажыл-агыйлары бызааларны шак ынчаар интенсивтиг азырап өстүрериниң бо деңшилгелиг аргазынче шилчиири эргежок чугула болуп турар. Эът бүдүрерин көвүдедириниң айтырыын шиитпирлээриниң база бир дулгуурар ында болуп турар. «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран фермазының бызааларны азырап өстүрер талазы-биле мурнакчы аргазы ону ажыглаан өске-даа ажылагийларга улуг экономиктиг ажыкты бээр дээрзи чигзинниг чок.

С. БИМБИН,
Кызылдың уксаажылгага ажылының талазы-биле станциязының улуг зоотехник-селекционери.

Малчыннар өөредилгези

Тес Хем районнуң «Чодураа» колхозунга аймың сөөлгү хуну зооветеринарлыг өөредилгениң өөренир хуну кылдыр чарлаттынган. Ынчангаш өөредилге чылының эгезинден бээр үш кичээл эрткен. Колхозтуң мал гичиизи, ында партбүроның секретарының оралакчызы Шоан Комбу, зоотехник Монгуш Бавыр-оол олар малчыннарга зооветеринарлыг башкылап, кичээлдерни эки белеткелдиг эрттирип турарлар. Көдээ ажыл-агыйның үстүнде тускай эртемниглери чугле бердинген тема-биле кызыгаарлаттынмайн, партия болгаш чазактың үндүрүп турар доктаал шиитпирлеринге хамаарыштыр малчыннар-биле беседалажыышкынны чорудуп келген. Ол ышкаш бот өөредилге-биле өөренип турар малчыннарның өөренип турар байдалын хынап, оларга консультацияларны кылып берип турарлар.

Партбюро сөөлгү үндүрген шиитпиринге зооветеринарлыг өөредилге-биле чергелештир малчыннарга Владимир Ильич Ленинниң допчу намдарык өөредирин шиитпирлээн. Бөлүүнүң башкылары дыңнаачыларга чедиирер болдурар дээш бо улуг ужур-дузалыг темага ханызы-биле белеткеп турарлар.

Ноябрь 30-де зооветөөредилгени чугле башкылап турар башкылары эвес, колхоз баштаар черинден, партбюродан болгаш көдээ Советтен түс-бүрү үнген калбек активтиг кежигүннери эрттирген. Олар СЭКП ТК-ның октябрь (1968 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң боттанышкыны дээш канчаар ажылдаза экил?— дээ темага кичээлди эрттиргенмер.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГНЫ КӨДҮРГЕН

«Чүрээм сээң-биле» деп чаа шинни Тываның хөгжүм-шын театрының орус бөлүү ойнап эгелээн. Кызылдың көрүүчүлериниң башкылыы артистериниң ажылы-биле танышып, шинниң маадырлары-биле чугаалажып, ында көдүргүнген айтырыгларга харыларын бээрин бодаып эгелей берген.

Бистиң бо хүнеривисте совет көдээ биле хоорай аразында харылзаалары улам ыңай боттуг кылырының оруктарының дугайында бодалдар, күзелдер сииртинген. Төрээн чуртуңга ынаа, сеткилдиң одунуң өшпес күштүүн, чүректериниң дамырлары улашкан наймаадың моондактарга торулбазын, коммунистиг ёзунуң идеяларының чаңчыл-сүүгүүнүң кижилериниң мээ-медерелинге, хан-дамырынга сиңеринге мещаиствонуң, шажының доктаалыг боон турарын дээш, амыдыралдың өске-даа нарын шимчээшкиннерин көргүскен бо шинни режиссёрлар О. Син-оол, Л. Бузина дем кадыш туртусканнар.

Чогаалдың автору, Совет Эвилелинде бир шырак дээн шин чогаадыкчызы Ю. Чепурин ук шинээвинң үшкү варнантызын ажылдап дооскан, а шинни чурттуң элээн хөй театрларынга көргүскен, ам Москвада Моссовет аттыг сураглыг театрга үвдүрер деп белеткеп турарын — бо барымдааларны чугаалааргa-ла, ук шинни режиссёрларның шилип алганы таварылга эвес деп чүве көскү апаар.

Хөй сюжеттиг, нарын уткалыг бо чогаалды профессионал дужулгазы демейлешпес чаэрби ажыг артистериниң арга-мергежилиин, бодалгагижин, дем-күжүн каттыштырып турган, амыдыралдың бүдүн, боттуг кезии кылдыр хуулдуруп келгенин шинни тургусканнарның улуг чедиишкини болур-дур.

Чүүүн-даа мурнунда колхоз даргазы Мефодьевтиң ролюн артист А. Фроловтуң күүсеткенин көрүүчүлөр солуургаан. Көдээниң амыдыралын улам өрү көдүрүп алырының дугайында коммунист кижиниң бодалдарын ханы илереткен. Мефодьевтиң даргазымрак чорун чогун, колхозчуларга эттиг-ээлдиин, оларның өөрүшкүүнүн, муңчулуушкуннарын үлежип билирин, нарын айтырыгларны амыдыралдың пегелделеринге дүүштүр сайгарып билирин артист көрүкчүүнүң сеткилинге дээш, аңаа чаңгыланып турар кылдыр ойнаан шыдаан. Мефодьев бодунуң хуу арге-ажыын, чыргал-тамчыын артынга каггаш, чонуңң арге-ажыы дээш демисежин турар кижи-дир деп чүве А. Фроловтуң ойнаарындан илереэр.

Аким ашактың ролюн артист Л. Насоновтуң тургусканы кончуг шыңзыг. Ээулуг-ле эгээртинмее амыдырачы дужулгалыг, уганныг, төрээн черинге сөөгүнге кирер шинакшаан орус тараачын кижиниң оң өөрүшкүнүн черле артык, тудуу чүве чок болбаазырааңгай болган дизе хөөрем эвес. Эң ылаңгыя ногаа, тараа тарыырының үе-шаанын, хоруунуң чемиш-сүүгүнүнүң, ажылагыйның «үүрмек» айтырыгларын тайылбырлай бергенде, Аким ашактың сагыш бодалының байы, нарыны онза илереп келир.

База бир боттуг, долузу-биле бүткен өөрүшкүнүн Ф. Дубовская тургускан. Оон Глашаэи аар аарыгга таварышкаш, мунгаралга буугуп, чоорту «соглуп, өжүп-хөмүреринө бар чыдар. Совет артемниң, ёзулуг шинакшылдың дузазы-биле Глашаның сагыш-сеткилиниң часкарлыш, амыдыралының утка кирип, «чулуктаныр» келгенин Ф. Дубовская мергежилдиг дамчыдып турар.

Шинниң ээ-не эгезинде каттырынчыг кылдыр иеттинген, чайтыладыр каттырган, соксаал чок төөрээн Поленька дазй-авазы Фаина-биле олурар. Ол чыртыкылыг, өөрүшкү-маннайлыг чараш өөрүшкүнүн үнүп, ажыктыг ойнаан. Аныяк артистиң бо ажызы шинниң чедиишкинниг талааларын арбыладып турар. Поленька — Даваа сценага кестүп келирге-ле, театрның ишти чыртыкыланы берген ышкаш болу бээрин көрүкчү бүрүзү эскерген боор.

ШИИ

Шии нарын утка-шыңарлыг, өөрүхевирлерлиг деп үстүнде демдеглээн болгай бис. Оларны авторлуң бодалдарынга чоок кылдыр дамчыдар дээш шуулу артистер билинир, мергежилин харакпанган, чогаадыкчы дилээшкиннерин уламчылап турар. Ам бо шии республиканың сценаларыны эргин чоруур дep турар. Ол чүл дээрге артистер көрүкчүлериниң сүмелеринге, адыш часкаашкынынга, улуг тыныгынга, катыы-шоодутга даянгаш, онаашкан ролъдарын улам болбаазын кылырыңче угланыдыр ажылдаар дээш ол болур. Ындыг төлээде, бөгүн, шинниң амыдыралы чаа эгелеп турда, кым бир артистиң оюну сула болган дээн янзылыг балыткал кылыры арай арте, алызы барып шыи эвес апаар деп бодаар мен. Ынчангаш мен чамдык өөрүшкүнүн амгы байдалынга хамаарыштыр ында айтырыгны эшөөрлериниң мурнунга маргылдаалыг, чугаалажып көөр кылдыр салыр бодалдыг мен.

Партияның удуртукчу ажылдакчызының өөрүшкүнүн тургузары чамдык тускай байдалдардан хамаарышкан болгаш черле нарын. «Чүрээм сээң-биледе» райком секретары Теньгаевтиң ролюн артист Г. Беседин күүседи турар. Ук ролду артист болгаш режиссёрлар ажыл-ишчи кижилерге чоок, олардан даштыкы байдалы, аян-янзызыбиле эвес, а күрүне масштабтыг билиг, дуржулгазы-биле ылгалыр кылдыр көргүзерин орадашканнар. Ынчалзажок амгы үе-чадада артистиң ажызы оон күзелинге дүүшпейн турар шыкаш. Колхоз даргазыбиле райком секретарының аразында Мефодьевтиң Теньгаевке харызылары бүзүрелчиг, а соолгүүнүң бадыткалдары, артистиң чугаазының чевенинден оон аян интонациязыны эки таарыштырып албаанындан көрүкчүге орта билдинмейн баар. Оон ниити түңнели — секретарь аштырган ышкаш сеткилге артар-дыр. Бо чорук авторлуң бодалдарын режиссёрларының чедир сайгарып ап четтикпээнинден үнген база чадавас.

Адаанывыс ийи маадырның аразында колхозче хоорай аныяктарын тыртар бе аза көдээниң аныяктарын аңаа быжыглаар бе дээр дугайты чугаа колдуу түңнел чок боон артар. Маргышканнарның бирээзи бирээзин бүзүредир, чөрүдээлериниң бирээзи тиилээр ужурлуг.

Колхозака дузалажыры-биле алдан чыддарда келген аныяктарның өөрүшкүнүнүң үеэниң аянызга дүүшпейн турар дeп бодаар мен. Ол аныяктарга колхозчуларның хоюн чок хамаарыгласы, оларны «патриоттар» деп кыжырый аарак шоалап алганы, бажың ээзи кадайы аартыктап, чемелеп турары — бо бүгү алызы барын, болуушкунну үжеп чылдар үезинде болуп турар ышкаш ындыптар. Мындыг черден, үеден хоорук болганы-биле ук өөрүшкүнүн тода эвес болгулаан.

«Чүрээм сээң-биледе» Тываның амыдыралынга шуут хамаарыглалыг сценалар, айтырыглар арбын. Бистиң аныяктарывыстың аразында нөдээ суурнуң амыдыралы чалгаарачыг, хоорайның солуун ёзыр үнезиниидеи шын эвес болза бодап барын билир бис. «Чүрээм сээң-биледе» бо айтырыгже кичээнгейни күштелдиргеи шын, биске дузалыг дээр мен. Коммунизм тудуунуң бир улуг сөрүлгазы — нөдээни хоорайның дениелиичe көдүрери болгай. Бо айтырыгны шиитпирээринге аныяктар киржир ужурлуг. Шии бистерге оны база катап сагындырып турарм артык эвес боор.

Шажының артышкыннары-биле демисежиринің чугулазын шиидеи база көөр бис. Шажын чүгле бодуңуң идеяларын тодарадырынче, чүдүүлериниң сеңии нөөдедиринче сагыш салып турар эвес, а чамдыкта бистиң ниитилеэдиң политиктиг, хөй-ниитизиниг аммадыралынга катап халдагылай бээр деп чүвени шиидe сектантының хөделиишкиннериниден көөр бис.

Шииниң эстетиктиг болгаш кижизидикчи утказарынга оон музыкалыг база чүрүмалдыг кавталгалары (чурукчуу И. Каширов) шыпаң немелде боон турар. Эң ылаңгыя мидий-сырынныг ырларны «дириг үнериниң» сценаларынын ниити аянын күштелдирип турар кылдыр ырлажып турары сеткилге таварымчалыг.

Бо одуругларны доозуп олура, Ю. Чепуриниң «Чүрээм сээң-биледе» бистиң артистериң чогаадыкчы мергежилин дамчыштыр тыва көрүкчүлериниң үрекгеринде сотуун дүргедедир, оларның амыдыралында элээн айтырыгларже кичээнгейни күштелдиреринге өмөк болур деп бодаар мен.

Д. КУУЛАР.

Сайзырадыкчыларның чедиишкини

СОФИЯ. Болгарияда будүүлге ажылын улам чогумчалыг болдурарынче угланган, сайзыраңгайжыдылга кылыр дугайында 30 муң ажыг сакаларны будүүлгеге чылдың-на боттандырып турар. Чүгле эрткен чылын беэш үлүс ажыл-агыйларга чогаадыкчылар биле сайзыраңгайжыдыкчыларның киирген улуг-хуузу 53 миллион ажыг лев болган.

1969 чылдың сентябрьда болгар улустуң национал байырлалы — Хосталга хүнү демдеглеттинер. Аңаа алдар кылдыр чогаадыкчылар болгаш сайзыраңгайжыдыкчылар чуртка база чүс миллиондан эвээш эвес лев түңнүг кажалганы бээрин хүлээнген.

Замбияже халдаашкын

ДАР-эс-САЛАМ, декабрь 2. (СЭТА). Португалияның агаардан халдаашкын кылыр үптенчилери Замбияның девискээрин бомбалаар халдаашкын кылган. Дүүн олар Мозамбик-биле кызыгаардан ырак эвесте Замбияның чоон можузунуң тайбың африк суурунче орттедикчи 18 бомбаларын октаан. Бөгүн чазактың «Таймс оф Замбия» солунунга Замбияның президентизи Кеннет Каунда бодунуң чүүлүн парладып үндүргеш, оон чуртунга удур Португалияның чарлаттынмаан дайын чорудуп турарын буруу шапкан. Замбия дайын үүлгедиглеринге харыы кылдыр доп-дораан хемчеглер алыр деп, колонизаторларга президент сагындырыг берген. Замбия харыы согуушкуннарны саадатпайн бээр деп, ол бижээн.

Каунда португал колонизаторларның дайынзырак чөнгээлерин чуртка чоп кортпактаар болгаш декабрь 19-та болур парламент, президент соңгулдаларының бүдүүзүнде бүзүрел чок байдал тургузар дээн оралдажыышкыннар деп база тайылбырлаан.

Планын хуусаа бетинде

ВАРШАВА. Варшаваның кылымал материалдар фабриказының коллективи миллиард ажыг злотый үнелиг материалдарны бүдүрүп үндүргеш, чыл планын хуусаазындан бир ай эрте күүсеткен.

Ол фабрика бурунгу чылын 460 миллион-на злотый түңнүг продукция бүдүрүп үндүргеи турган.

МООЛ ҮЛЕТПҮР

УЛАН-БАТОР. Чуртунуң үлетпүрүн хөгжүдерингe моол улус чаа-чаа улуг чедиишкинерни чедип алган. МОНЦАМЭ агентилелдиң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, ам республиканың үлетпүрү 1940 чылдың бүгү дургузунда бүдүрүп турганы хире продукцияны 40 хүн дургузунда бүдүрүп турар.

Дүткен чылдарда чаа оң-оң үлетпүр объектилерни тудуп турган болгаш ажыглалга хүлээдип берген, хой бүдүрүлге черлерин делгемчиткен болгаш чаартkан.

1960 чылдан 1967 чылга чедир чеди чыл дургузунда үлетпүрүнүң ажылчыннарының саны дөрт катап көвүдээн.

ЮНЭ ТК-ның пленуму

БЕЛГРАД, декабрь 2 (СЭТА). ТАНЮГ агентилелдиң дыңнадыгы турарын ёзугаар алырта, бөгүн Белградка М. Тодоровичиниң даргалаапыбиле Югославияның коммунистер эвилелиниң ТК-ның эээлчегиир пленуму ажылының эгелээн.

Пленум бот-тускайлаң башкартынылганың ниитилел-экономика харылзаалары улам хөгжүдер талазы-биле Югославияның коммунистер эвилелиниң сорулгаларын, ЮКЭ-ниң уставының толевилелии, ЮКЭниң IX съездизиниң чыылдырарыны, ону эрттирер хүнүнүң, черинин болгаш идеа чугаалажыр айтырыгларның дугайында доктаал толевилелии, өскедээ айтырыгларны чугаалажыр.

Пленумга Э. Кардель илеткел кылган.

Шаптыктап турар

ХАНОЙ, декабрь 2. (СЭТА). «Мурнуу-вьетнам айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээриниң политиктиг аргазын тывырын америк тала шынап-ла күзээр болза, 14 миллион кижилиг мурнуу-вьетнам улустуң ёзулуг төлөэлекчизи Хосталганың национал фронтузу-биле, Мурнуу Вьетнамга хамаарышкан бүгү айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээр эргелиг болгаш херек кырында эрге-чагыргалыг од төлөэлекчи-биле шуут чугаалажыышкыннар чорудар ужурлуг»—деп, Мурнуу Вьетнамны хосталарының национал фронтузунуң тускай органы Хосталга агентилелдиң чарлап үндүрген таймабырлалында чугаалаан.

ВИА агентилелдиң дамчыдыкчызы Теньгаевтиң ролюн артист Г. Беседин күүседи турар. Ук ролду артист болгаш режиссёрлар ажыл-ишчи кижилерге чоок, олардан даштыкы байдалы, аян-янзызыбиле эвес, а күрүне масштабтыг билиг, дуржулгазы-биле ылгалыр кылдыр көргүзерин орадашканнар. Ынчалзажок амгы үе-чадада артистиң ажызы оон күзелинге дүүшпейн турар шыкаш. Колхоз даргазыбиле райком секретарының аразында Мефодьевтиң Теньгаевке харызылары бүзүрелчиг, а соолгүүнүң бадыткалдары, артистиң чугаазының чевенинден оон аян интонациязыны эки таарыштырып албаанындан көрүкчүге орта билдинмейн баар. Оон ниити түңнели — секретарь аштырган ышкаш сеткилге артар-дыр. Бо чорук авторлуң бодалдарын режиссёрларының чедир сайгарып ап четтикпээнинден үнген база чадавас.

Адаанывыс ийи маадырның аразында колхозче хоорай аныяктарын тыртар бе аза көдээниң аныяктарын аңаа быжыглаар бе дээр дугайты чугаа колдуу түңнел чок боон артар. Маргышканнарның бирээзи бирээзин бүзүредир, чөрүдээлериниң бирээзи тиилээр бүзүредир, чөрүдээлериниң бирээзи тиилээр ужурлуг.

Колхозака дузалажыры-биле алдан чыддарда келген аныяктарның өвур-хевири болуушкуннарының үеэниң аянызга дүүшпейн турар дeп бодаар мен. Ол аныяктарга колхозчуларның хоюн чок хамаарыглазы, оларны «патриоттар» деп кыжырый аарак шоалап алганы, бажың ээзи кадайы аартыктап, чемелеп турары — бо бүгү алызы барын, болуушкунну үжеп чылдар үезинде болуп турар ышкаш ындыптар. Мындыг черден, үеден хоорук болганы-биле ук өвур-хевирлер тода эвес болгулаан.

Полицияның нүүрүнге онаашкан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Эрткен чайын Чикагога демократтыг партияның съездизи болуп турда, өөң иудумчуларынга болган хан тогуушкуннуг үүлгедиглериниң нем-буруузу бүрүнү-биле полицияның нүүрүнге онаашкан. «Чикагога болган хыдылганың» умурун истеп хынээр тускай комиссияга көөр кылдыр киирген ипетнелди тургусканнарның кылган түңнели ындыг болган.

Бо чылдың августа ол хоорайның иудумчуларынга чонның дең эргелериг болуру дээш база АКШ-тың Вьетнамда бужар дайынынга удурлажыышкынны илергейлээриниң чыскаалдары болган. Удурланыышкынны илергейлээриниң чыскаалын ылганнарга удур полицияны салып чорударга, чыскаалга киришкиннерни араатанзыг кыра шавар үүлгедигини кылган. «Корумчурум хөйгааранчылары» чонның чыскаалын дээрзии баскан. Полицияның дерзилелиинге чурттуң чонунуң калбак иезектери идепкейлиг удурланган. Ындыг апаарга чээзи Чикагога болган ол ханаптың умурун болгаш чылдагааннарын истеп хынаар тускай комиссияны тургузар умурга таварышкан.

Малчыннар өөредилгези

Тес Хем районнуң «Чодураа» колхозунга аймың сөөлгү хуну зооветеринарлыг өөредилгениң өөренир хуну кылдыр чарлаттынган. Ынчангаш өөредилге чылының эгезинден бээр үш кичээл эрткен. Колхозтуң мал гичиизи, ында партбүроның секретарының оралакчызы Шоан Комбу, зоотехник Монгуш Бавыр-оол олар малчыннарга зооветеринарлыг башкылап, кичээлдерни эки белеткелдиг эрттирип турарлар. Көдээ ажыл-агыйның үстүнде тускай эртемниглери чугле бердинген тема-биле кызыгаарлаттынмайн, партия болгаш чазактың үндүрүп турар доктаал шиитпирлеринге хамаарыштыр малчыннар-биле беседалажыышкынны чорудуп келген. Ол ышкаш бот өөредилге-биле өөренип турар малчыннарның өөренип турар байдалын хынап, оларга консультацияларны кылып берип турарлар.

Партбюро сөөлгү үндүрген шиитпиринге зооветеринарлыг өөредилге-биле чергелештир малчыннарга Владимир Ильич Ленинниң допчу намдарык өөредирин шиитпирлээн. Бөлүүнүң башкылары дыңнаачыларга чедиирер болдурар дээш бо улуг ужур-дузалыг темага ханызы-биле белеткеп турарлар.

Ноябрь 30-де зооветөөредилгени чугле башкылап турар башкылары эвес, колхоз баштаар черинден, партбюродан болгаш көдээ Советтен түс-бүрү үнген калбек активтиг кежигүннери эрттирген. Олар СЭКП ТК-ның октябрь (1968 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң боттанышкыны дээш канчаар ажылдаза экил?— дээ темага кичээлди эрттиргенмер.

Шии

Шии нарын утка-шыңарлыг, өвур-хевирлерлиг деп үстүнде демдеглээн болгай бис. Оларны авторлуң бодалдарынга чоок кылдыр дамчыдар дээш шуулу артистер билинир, мергежилин харакпанган, чогаадыкчы дилээшкиннерин улам болбаазын кылырыңче угланыдыр ажылдаар дээш ол болур. Ындыг төлээде, бөгүн, шинниң амыдыралы чаа эгелеп турда, кым бир артистиң оюну сула болган дээн янзылыг балыткал кылыры арай арте, алызы барып шыи эвес апаар деп бодаар мен. Ынчангаш мен чамдык өвур-хевирлериң амгы байдалынга хамаарыштыр ында айтырыгны эшөөрлериниң мурнунга маргылдаалыг, чугаалажып көөр кылдыр салыр бодалдыг мен.

Партияның удуртукчу ажылдакчызының өвур-хевирин тургузары чамдык тускай байдалдардан хамаарышкан болгаш черле нарын. «Чүрээм сээң-биледе» райком секретары Теньгаевтиң ролюн артист Г. Беседин күүседи турар. Ук ролду артист болгаш режиссёрлар ажыл-ишчи кижилерге чоок, олардан даштыкы байдалы, аян-янзызыбиле эвес, а күрүне масштабтыг билиг, дуржулгазы-биле ылгалыр кылдыр көргүзерин орадашканнар. Ынчалзажок амгы үе-чадада артистиң ажызы оон күзелинге дүүшпейн турар шыкаш. Колхоз даргазыбиле райком секретарының аразында Мефодьевтиң Теньгаевке харызылары бүзүрелчиг, а соолгүүнүң бадыткалдары, артистиң чугаазының чевенинден оон аян интонациязыны эки таарыштырып албаанындан көрүкчүге орта билдинмейн баар. Оон ниити түңнели — секретарь аштырган ышкаш сеткилге артар-дыр. Бо чорук авторлуң бодалдарын режиссёрларының чедир сайгарып ап четтикпээнинден үнген база чадавас.

Адаанывыс ийи маадырның аразында колхозче хоорай аныяктарын тыртар бе аза көдээниң аныяктарын аңаа быжыглаар бе дээр дугайты чугаа колдуу түңнел чок боон артар. Маргышканнарның бирээзи бирээзин бүзүредир, чөрүдээлериниң бирээзи тиилээр ужурлуг.

Колхозака дузалажыры-биле алдан чыддарда келген аныяктарның өвур-хевири болуушкуннарының үеэниң аянызга дүүшпейн турар дeп бодаар мен. Ол аныяктарга колхозчуларның хоюн чок хамаарыглазы, оларны «патриоттар» деп кыжырый аарак шоалап алганы, бажың ээзи кадайы аартыктап, чемелеп турары — бо бүгү алызы барын, болуушкунну үжеп чылдар үезинде болуп турар ышкаш ындыптар. Мындыг черден, үеден хоорук болганы-биле ук өвур-хевирлер тода эвес болгулаан.

«Чүрээм сээң-биледе» Тываның амыдыралынга шуут хамаарыглалыг сценалар, айтырыглар арбын. Бистиң аныяктарывыстың аразында нөдээ суурнуң амыдыралы чалгаарачыг, хоорайның солуун ёзыр үнезиниидеи шын эвес болза бодап барын билир бис. «Чүрээм сээң-биледе» бо айтырыгже кичээнгейни күштелдиргеи шын, биске дузалыг дээр мен. Коммунизм тудуунуң бир улуг сөрүлгазы — нөдээни хоорайның дениелиичe көдүрери болгай. Бо айтырыгны шиитпирээринге аныяктар киржир ужурлуг. Шии бистерге оны база катап сагындырып турарм артык эвес боор.

Шажының артышкыннары-биле демисежиринің чугулазын шиидеи база көөр бис. Шажын чүгле бодуңуң идеяларын тодарадырынче, чүдүүлериниң сеңии нөөдедиринче сагыш салып турар эвес, а чамдыкта бистиң ниитилеэдиң политиктиг, хөй-ниитизиниг аммадыралынга катап халдагылай бээр деп чүвени шиидe сектантының хөделиишкиннериниден көөр бис.

Шииниң эстетиктиг болгаш кижизидикчи утказарынга оон музыкалыг база чүрүмалдыг кавталгалары (чурукчуу И. Каширов) шыпаң немелде боон турар. Эң ылаңгыя мидий-сырынныг ырларны «дириг үнериниң» сценаларынын ниити аянын күштелдирип турар кылдыр ырлажып турары сеткилге таварымчалыг.

Бо одуругларны доозуп олура, Ю. Чепуриниң «Чүрээм сээң-биледе» бистиң артистериң чогаадыкчы мергежилин дамчыштыр тыва көрүкчүлериниң үрекгеринде сотуун дүргедедир, оларның амыдыралында элээн айтырыгларже кичээнгейни күштелдиреринге өмөк болур деп бодаар мен.

Д. КУУЛАР.

Күүседип эгелээр

КАИР. (СЭТА). КНО-нуң чиңгине секретарының Чоокку Чоон чүкте тускай толээлекчизи Гуннар Ярринг декабрьның 4-те Каирге келир, аңаа КАР-ның даштыкы харектер министри Махмуд Риад-биле ужуражыр.

«Журналь де Эжипт» солуунуң дыңнадыы турарын ёзугаар алырга, Ярринтиң аңаа келири Чоокку Чоон чүкте байдалдың дугайында айтырыгның талазы-биле Египеттиң албан кижилери-биле катап сүмележилгелер кылырын дүргедедир.

Ярринг КАР-га чораан соонда Иорданияның албан кижилери-биле чугаалажышкыннар эрттирер дээш Иорданияга баар.

Ярринтиң Нью-Йоркка чораан, 1967 чылдың ноябрь 22-де Айыыл чок чорук Чөөүелиниң үндүрген шиитпирин амыдыралга боттандырарынга үндезилеттингеш, Чоокку Чоон чүкте месилдежиишкинин тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлерин чедип алырынче чүткүлүн салбышаан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIII сессиязының ажылынга киришкен араб чурттарның болгаш Правльдың толээлекчилери-биле чугаалажышкыннар эрттирген соонда КАР-га, Иорданияга эң баштай базары ол деп демдеглеэ чогуур.

Израиль шериглериниң эзлээни араб девпекээрлерден оларны үндүрер деп айткан Айыыл чок чорук Чөөүелиниң шиитпирин күүседирин Израильдиң черле күзелейн турарының уламындан политиктиг ол кризисти шиитпирлээри бергелерге таварышкан деп чүве билдингир.

Чазак декреди

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз банкының тускай шиитпири чокка акша-хөреңгини болгаш үнелиг чүүлдерни Францияның кызыгаарының даштыче почта-биле чорударын моон соңгаар хорап турар декретти чазактың «Журналь офисьель» деп солуну парлаан. Ол хемчег чурт иштинден капиталды үндүрүп чорударынга чазактың хыналдазын күштелдирип турар.

Биржаның болгаш акша солуур черлериниң хагдынарыының мурнунда, чүгле чаңгыс неделяның — ноябрь 14-тен 20-ге чедир үениң дургузунда — Франциядан даштыкыже 2 миллиард 150 миллион франк-акшаны шилчидип чорутканын айтып турар сан-түңнерни парлалгада база айыткан.

ЧЕХОСЛОВАК ЧИГИР

ПРАГА. Чехословакияда чигир бүдүрер ажыл кампаниязы кидин түңүк. Чигир заводтары улуг оваалгалыг ажылдап турар. Ам оларның хүнүң-не сайгарып ажылдап турар чигир сөөкпазы 100 муң ажыг тонна.

Бо чылын 188 муң гектар шөлдерге чигир сөөкпазы төрыттынган. Кодээ ажыл-агый кооперативтери болгаш күраажыл-агыйлар бир гектардан-на ортумаа-биле 400 центнер хире — чаагай дүжүттү республиканга ажаап алган.

Чехословакияның даштыкы чурттарга чигир садары чаңчылчаан. Ол продукциязының үштүң бирн кезии чурт даштыкыже үндүрүп турар.

Чаа ажыглап турар

ДАШТЫКЫДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

„ЛЮФТВАФФЕНИҢ“ КРЕСТЕРИ ДЕМДЕКТИГ „ФАНТОМНАР“

Реактивтиг америк 88 «фантом» самолёттарны садып алырын бундестагтың бюджет комиссиязы камгалал айтырыгларының комиссиязының соонда база бадылаан дугайы Боннда чарлаттынган. Ол самолёттар будесверниң шериг-агаар күштериниң чепсеглелиинге эң баштаң кирер. Ол шериг чагыын нүүсеттирип алырының ниити чарыгдалы ийи миллиард ажыг марка болур.

Ындыг болганда Каттышкан Штаттарның Вьетнамда ооскүткен дайынынга шериг

РЕПОРТАЖ

«ӨӨРЕНИП ӨӨРЕН»

Кызылда ам-даа бысканнавышаан, а Сарыг-Септе хар ныланнады чаапнан. Дүктегер, хевеп дег чымчак, үлдургей харның ныры-биле шанактыг аътты киминер ынаар-мынаар халдып чоруп, тайгада суурнуң ийленчек аймнарында школачылар, бичии чаштар катны-хеглүг чыңгыланаан тур. Харлыг делгемнерниң арыг агаарынга селгүүстеп чоруурга, магалыым!

Башыңымдан үнүп келдим. Баштайгы хар чаап туру... дээш шүлүк одуруглары сагышка беттары-ла кирип иээп, сеткил-сагышты туттунмас оорушку-биле хөгледи бээр.

Суур ыдыынга ындыг, а Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының херииниң иштинге кирип келиримге, хаактарын тутканы, спортчу хептериниг белүүн школачылар суглуун чон оюн-баштаан те каап, күш культура ничээлиниче үнүп чоруптулар.

Кичээлдер эгелей берген. Башкыларның тайылбыры, өөренчилериниң харыылары школаның коридорунга дыңналып иээп турду. Ынчалзада коридорда ыржымзыг.

«Өөренип өөрен» деп эгезин коскү, чараш ыыдыр биижип каан бюллетень ничээнгейим хаара туда берди. Ында совет башкылал эртемииң кол-кол принциптерии, школачыларның этиказының болгаш эстетиказының кол-кол негелделерин биядингир, тода биижээн болду. Школаның иончүг эки өөредилгелиг, чурумнуг өөренчилериниң чуруктарын азып, аттарын биижип көргүскен хүндүлел самбыразын оок-биле кожа аскан. Тергиининиң аттарын номчуй бердим: тоснуклассчы Олег Одумачы, алдыгыклассчы Саша Куулар, дөртнүклассчы Аля Адымачы, ийиги клаасчы Роза Иргит, бирги клаасчы Таня Чаш-оол...

Школа директору Алексей Оширович Антонов чапсарда мөңгэ ыынча деп чугаалады:

— Бистиң школавыс интернаттыг, районда чүгле чаңгыс ындыг школа, аңаа колдуунда малчыннар уруглары өөренир. Амгы үеде 250 кижи күрүнеиниң долу хандырылгазында өөренип, чурттап турар. Тыва школа. Орус дыл башкызы Галина Яковлевна Сайгутина, физика башкызы Владимир Гаврилович Назимов ышкаш, удуртуп турар класстарының чүс хуу өөредилгелиг болуруи чедип ап, школаның хөй-нии-ти ажылынга идепкейлиг киржип турар башкылар бар. Интернаттың эргелекчизи Зинаида Васильевна Листкова ук интернатка он бир чыл ажыг ажылдап, интернатчыларны эзилден-эвилеп ажаап, оларның ада-иелери-биле харылзааны донтаамал тудуп турар.

Зинаида Васильевна ада-иелер, «Ленинчи орук» колхозтуң хөй-чүлүлары Пар-оол, Билзем, «Кызыл тук» колхозтуң малчыннары Сеңгижен, Өглүге оларның школага үргүлчү иээп, уругларының канчаар өөренип, чурттап турарын көрүп турарынга сетиил ханып чугаалады.

Зге классчыларга хостуг шактарында оймаар оймаараантар бар болгаш оларны чараш оюннарга, даараныга болгаш чуруулгага өөредип турар, а үстүнүлаасчыларга слесарь, чээнныкчы, чурук тырттырар, кино көргүзер, төрээн черйн өөренир, домоводство белгүлиери доктаамал ажыядап келген. Тематиктиг кежээлерни база эрттирип турар. Чаокта чаа эрттирген «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп тематиктиг кежээге массалыг оюн-тоглааны организастал, Люда Дармага, Вера Коига болгаш өскелерге-даа паспорттарны тывыскан.

Интернатчылар боттарыы тускай илубтуг. Тоснуклассчы Вера Кол оны эки эргелекчилеп, культура-массалыг ажылдарны эрестиг удуртуп келген. Ында киномеханик сесиниклассчы Серёжа Тиинмей база эки ажылдап турар.

Сарыг-Септиң № 2 тыва орта школазының өөренчилери каяа-даа чоорааңда, бот-боттары-биле болгаш улуг, биче кижилер-биле мендилежип эртип, ээлден-эвилеп чугаалажып чоруурлар. «Өөренип өөрен» деп бюллетеньниң негелделери оларның чурттал-газының чаңчылы аппарганының бир тода херечизи ында.

Каа-Хемниң даглар аразында, хемнер иштинде, арт-сынар аразында чаштынып чыдар ыяан, делгем одарларында маячыннарның уруглары чыры, делгем школада өөренип, арыг-силиг, чылыг интернатта чурттап турар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда чуруктар) 3. Листикова болүк кижизиттиргеннери-биле кады. Үстүнде чуруктар: орус дыл башкызы Г. Я. Сайгутина ничээлэ эрттирип турары. Алдыгыклассчы С. Маспык-оол харыылап тур.

Авторнуң фотолары.

УЛАМ СЕРГЕДИР

Кап-ла чыл бурунгаар мраккы Тожуңуң чурттакчыларлыг черлериниг клубтар, кызыл-өглер улус чыылбас, күрүт чыгыы тургулаар турган. Оюн-тоглаа, концерт, кино ховар үпер, лекция, беседа кыптаң кижи көзүлбес турган. Бо хүннерде районда 200 олуттуг культура бажыңы, 3 көдээ клуб, 7 библиотека, 8 кино үндүрер чер болгаш бир көжүп чоруур кино, бир ызыл-өг ажылдап турар. Культураның ол одаглары чаңгыс-даа хүн күрүг турбас. Ол дугайын ноябрь 20-де район төвүнге болуп эрткен культура ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга районуң культура килдизиниң эргелекчизи Д. В. Байыр-оол илеткээн.

Дөшпилгелиг кижи төрелгетениин улуг баштыңчызы В. И. Ленининиң төрүттүнгениинден бээр 100 чыл оюнга уткуштур хүдээп алган үш чыл планын күүседир дээш бүгү күштү мөөннээр талазыбиле улуг харыысалга районуң культура ажылдакчыларының мурнунда туруп турар. Ленинчи комсомолдуң 50 чылынга тураскаатkан ажылдарның догерези ындыг лозунун адаа-биле чоруп келген.

Сөөлгү үеде районда культура одаглары, библиотекалар партияның, комсомолдуң болгаш areвaның хоочуларын-биле ужуражышкын кежээлерин, диспуттарны, лекция болгаш беседаларны эрттирип турар апарган. Комсомолдуң чартык чүс чылынга тураскаатkан комсомолячу ырларның күүседеэн дээш район конкурузу ол байырлалды демдеглеп эрттирип турган хүннерде ёаулуг байырлалдыг байдалга эрткен. Суурларга эрткилээн коруулелерниң түнелии комсомолдуң 50 чыл оюнга тураскаатkан райкомнуң байырлыг пленумунуң киржакчилерииге көргүскен. Тематиктиг көжээлер, ужуражышкыннар, диспуттар библиотекалар, клубтар бүрүзүүде болуп турарын илеткежип чугаалаан.

Эрткен айларда районуң культура одагларынга 257 лекция номчуттуунган, 107 концерт көргүстүнген. Бот-тывынгыр уран чүүл алаэн неитерөкгей болу берген. Ырбая суурда көдээ клубтуң эргелекчиэн В. И. Скатковтуң ийициативазы-биле ында ёзулуг хөгжүм бөлүү тургустунган, херекседдер четчелеттинген. Ий, Азас, Тоора-Хем суурларының хорлары ийи-үш үнмер-биле ырлап турар апаргаи. Шпп бөлгүмиери бо чылын эдээн каш шиилерни ажылдап кылгаш, көрүкчүлерге бараалгатkапнар. Оон иштинде «Кожалар» деп шиини Ий 8 чыл школазының башкылары профессионал артистерден тудак чок көргүскенер.

Бот-тывынгыр уран чүүлге көдээ интеллигенция идепкейлиг киржип турарын чөвүлел хуралга демдеглээн. Ий 8 чыл школазының башкызы К. Д. Кара-Сал, Азас ортумак школаның директору К. М. Торжу, «Совет Тыва» колхозтан Ч. Бузураш, Тоора-Хемден Самосенко, Баканова, Уколова, Ырбандан Мельниченко болгаш өскелерии-даа эки деп демдеглээн.

Культура албан черлерии массаның дыштанылгазының төвү болдурар дээш чүткүлдүүн аяның тускай эртемииглер В. Лопатина, В. Карагодина, В. Каверина олар көргүүүн турар.

Культура одагларының ажылында четпестерииң дугайын чөвүлел хуралга санал берген эштер база чугаалаан. Сыстыг-Хем көдээ клуб (эргелекчиэн турган Д. Кол) бүдүн чыл иштинде ийи-ле концерт көргүскен. Лекция, беседа, диспуттар, ужуражышкыннарны Азас көдээ клуну багай органнавастап келген. Чогум-на ол клубтуң ажылының четпезиниден ук суурда чурттакчыларның арасында арага-харылаар, чогусподаа кылыр, харын-даа амытынынга чедер чоруктар барын санал берген эштер чугаалап турганнар.

— Он ай ажылдап тур мен. Бо үениң дургузунда фабрика-заводтарга чеже-даа материалдыг чүүдерии будуруп каапкап, а бис белгүмнер тургузуп алыр дээш чадаштывыс. Аныяктар, комсомолчулар уран чүүлге киришпее боордур—деп, Тоора-Хем культура бажыңының директору эш Ерлина шүүмүүлээн.

— Бөгүнгү кылган анализивистен культура ажылдакчылары чогуур түнелди кылып, школалар, кинофикация черн, хөй-иитии организацияларыбиле сырый харылзаалыг ажылдаар боор дээринге будурел улуг. Культура одаглары бо хүннерде багай ажылдан турары эштериң санал-шүүмүүлелиниден иледен-дир. Оларның ажылын сегидер, уран чүүлдүн массалыг чоруун бедидериниң бүгү-де аргалары бисте бар. Ам чаа чылдан ынай районнуң уран чүүл декадазын республиканың найысылалынга эрттирер деп турар болгай бис. Орта шыңгыы белеткеннир, чер-черге бот-тывынгыр уран чүүлду дыргаанн чорудар улуг соруга мурнувуста туруп турар — деп, партияның Тожу райкомуның секретары эш Загайнов чугаалаан.

Библиотекаларның ажылында четпестерииң дугайында, номчукчулар-биле ажылды экижидерин чөвүлел хуралга эштер Скобеева, И. А. Дорофеев, И. Д. Селин олар саналаданнар. Библиотекаларның ном фондузу эвээш, Ырбан библиотеказында, Салзамда чаа тургустунган урутлар библиотеказында стол, сандай чок. Сыстыг-Хем, Тоора-Хем көдээ Советтер, Ырбанда мяш белеткээр чер ол черлерни хандырбайн турарын чөвүлел хуралга чептүг шүүмүүлеп турганнар.

Бот-тывынгыр уран чүүлге район төвүнде чамдык организациялар, чижээ, Тоора-Хем ортумак школаның башкылары, район эмнелгезиниң ажылдакчылары, киришпейн турарын четпес деп демдеглээн.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери районуң бот-тывынгыр уран чүүлүн улам күштелдириниң, ону массалыг болдурарының хемчеглерин дутуржуп чугаалашкан.

О. НАМЧЫЛАК,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

ГРИПП — КАРА САГЫШТЫГ ААРЫГ

ЭМЧИНИҢ СУМЕЗИ

Грипп — туюлунга чедир тиилеттинмээн аарыгларның бирээзи. Ол онаа калбаа-биле неитерей берип, хөй чурттарга тарай бээр чылдар база турар. Аас-кежии болуп, грипптиң ындыг массалыг хамыктары хаая болгулаар, ынчалза-даа чамдык чурттарга оок черле улуг неитереэшкини 2—3 чыл санында-ла болгулай бээр. ССРЭ-те ол 1962, 1965 болгаш 1967 чылдарда болгулаан. Амгы үеде грипп неитереэшкинииниң чаа көдүрлүп үнериниң айылы бар болуп турар. Мурнуу-Барыын Азияның элээн каш чурттарынга грипптиң өскерли берген А, деп вирузунуң өөскүткени оон хамчы болуп эрткен.

Грипп аарыг чоннуң кадыынга, чурттуң экономиказынга улуг хораны чедирип, будурулгелериниң, ниитиниң транспортунуң, өөредилге черлериниң болгаш уруглар алдан черлериниң таарымчалыг ажылдаарынга моондакты кылып турар дээринге катаптап чугаалаар-даа чүү боор.

Чүрек-дамыр аарыгларыбиле болгаш өске-даа хоочу аарыглар-биле хоочураанналарның салын дыка көвүдедип турар иарыыдаашкынар-биле база грипп холбаалыг. Хөй халдавырлыг аарыгларның демдектери-биле холбашкан ол аарыг улуг халдавырлыг. Билдинмес үзенииң кысказы, оон халдавырынга алыспас үенин кысказы база грипп өөскүдүкчүлериниң үргүлчү өскерлиэ турары грипписе удур демиселди улуу-биле нарыыдадыл турар. Ону «тарпи» деп адагылаар, ол болза, бурунгу грек дылдан очулдурарга, «хораллыг, өскерлиичел чараш чүве» дээни ол-дур. Грипптиң вирустары черле чаңгыс аай эвес, оларның калбак билдингир ийи хевири домей байдалдыг аарыг болуп неитереэр. Ынчаарга А болуктуң вирустары өөскүткен грипптен аараан кижи В вирус өөскүдер грипптен база аарый баэр болгаш дедир база болгулаар. Оон-биле кады ол вирустар боттары үргүлчү өскерлиэ турар, ол шаңгыы А вируска хамаарыжыр.

Кижилерниң хөй кезии грипп-биле аажок аарыйчал болгулаар, оон калбаа-биле, дүргени-биле неитерей бээриниң кол чылдагааны харын ол-дур. Ынчаарга камгалалдың хемчегери чүл? Биргн, дүржулганың шыналыткыны аргаа—аарыгны эрте илередири болгаш аараан кижини өскелерден аңгылаары болур. Грипптээн чаңгыс кижи-ле коллективиниг киргеш баар болза, он-он кижи аарып үнер. Ынчангаш мында медерелдиг кижилер дугайында чугаа чорүп турар-дыр, ындыг болганда, «гриппте чүү боор, ажылдап тура эртирип албазыкпе» дээр хоралыг бодалдан чайлаар үжурлуг.

Өске кадыг-даа аарыг-биле деннээрге, грипптен бодум аминиин алыр мен дээр таварылга аажок хөй. Ынчаарга боду аминиринниң «аргазы» улуг хоралыг, ол чорук ол аарыгның аартап нарыыдарынга чедирер. Оон-биле кады йнзы-бүрү антибиотиктерни ажыглаары база-ла багай түнелдерге чедирер, чүге дээрге ол үндезилел чок болганда, гриппти ол соксатпас болгаш ону эттиндир амнеп шыдавас.

Грипп бичии уругларга онза халдавырлыг. Күскү-кыышкы үелерде школачыларның, уруглар салгарының, яслилериниң кижиэнттирикчилериниң кадыын кичээнгейлии-биле хайгаараары онза чугула. Мында ада-иелер улуг дузаны чедирип болур. Аарыг аар болуп эртип турда, ылаңгыя бичии уругларга хамаарыштыр түскай гамма-глобулинии шынганнар иштинче книрсыскыртырын ажыглап турар, ында гриппке удур чүүл бар. Ол препарат кижиниң чүгле эмнээр аевс, харын аарыг кижиниң өске кижилерге халдавырлыг айылын эвээжедип турар. Эки ажаары, шын чемненнери база улуг ужар-дузалыг.

Үлетпүр будурулгелериниң пехтеринге ажылчыннарының соокка аламыптарын болдурбас байдалды далаштыы-биле тургузар керек. Оон-биле кады оон дедир талазынче база ишпи болбас, тодаргайгаларга бажың иштин үргүлчү, ой-ойлеп агаарладып турарынган ойталап болбас. Эки агаарладып турары—профилактиканың боттуг хемчегериниң биржээн-дир.

Гриппке удур ам бар турар эмнер чамдык тала-биле четче сайзырангай эвес-даа бол, олар медицинаның чепсээ болуп хевээр артар. Дирит, кошкадып каан вакцина-биле сыккыртыры черле боттуг болгаш ону ийи аза оон-даа хөй сыккыртканнарның грипптен аарыкыя ол эвээжедип «турар. Ындыг сыккыртыр чорукту массалыы-биле чорудуп тургаш, соолуңде чыл санында база кәтап сыккыртыр хемчегерни алганда, грипптен аарыкыя дыка эвээжедип болур. Сыккыртып каан кижилерге грипп чиик эртер.

Грипптен аараанналарны эмнээриниң, оон профилактиказының талазы-биле чүткүлдүг шинчилел ажылдарын бистиң чуртта база даштыкыда чорудуп турар. Грипп вирузунуң мөгүдүн, оон өскерлиичел болгаш

БӨГҮН—СОВЕТ КОНСТИТУЦИЯ ХҮНҮ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 5 ЧЕТВЕРГ № 284 (7826).

Өртээ 2 көп.

В. ВОЛЧЕНКОВУҢ чуруу.

СЭКП Тыва обкомунуң IV пленуму

Обкомнуң ээлчеглиг пленуму «СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлери болгаш областың партия организациязының сорулгаларының дугайында» СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Токанның** илеткелин база «СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Пленумунуң үндүрген доктаалының дугайында» партия обкомунуң ийиги секретары эш **В. Н. Филипповтуң** илеткелин дүүн дыңнап чугаалашкан.

Үстүнде ийи айтырыг талазы-биле пленумнуң киржикчилери эштер **М. М. Сухачев** (СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары), **Н. И. Куценко** (республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы), **С. Д. Киров** (көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы), **Н. П. Федоров** (СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары), **К. М. Шыырап** (республиканың улусчу контроль комитединиң даргазы), **И. М. Шершнева** (Улуг-Хемде «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң кол зоотехниги), **Б. М. Достак-оол** (республиканың мелиорация болгаш суг ажылының министри), **М. С. Харченко** (СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары) болгаш өскелер-даа санал берип, ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр республикада, районнарда база тус-тус ажыл-агыйларда чер болгаш мал ажылының амгы байдалын аналистеп, ээлчеглиг сорулгаларны чугаалааннар.

СЭКП Тыва обкомунуң пленуму СЭКП ТК-ның иштики база даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп көрген.

СЭКП обкомунуң пленуму чугаалашкан айтырыглар талазы-биле тодаргай шиитпирлерни хүлээп алган.

СЭКП Тыва обкомунуң пленуму организастыг айтырыгны база чугаалашкан. СЭКП Тыва обкомунуң школа болгаш өөредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизи эш **Г. С. Сабирзяновтуң** өөренип чорутканы-биле холбаштыр ону ол хүлээлгезинден хостааш, ук килдистиң эргелекчизинге эш **Б. Л. Ондарны** бадылаан.

Пленумнуң ажылының дугайында отчёт «Шынның» декабрь 8-те үнер номеринге парлаттынар.

СОЦИАЛИСТИГ ДЕМОКРАТИЯ

Улуг Октябрь кижилерниң нүзеп чораан бодалын төөгүде бир-ле дугаар боттандырган — ниитилелдиң бүгү херектерин шиитпирлээринге кижи бүрүзү киржир, ажылчы чоңга эң-не таарымчалыг эрге-чагырганы тургускан. Октябрь революциязы тиилээн соонда лозуңнар декретче шилчип, а декреттер амыдыралга боттанып эгелээн. Ленинчи партия: улустарга тайбың деп чарлааш, тайбыңны тургузар дугайында бүгү хемчеглерни алган: черни тараачыннарга дээш, оларга черни берген; эрге-чагырганы Советтерге дээш, ёзулуг улусчу эрге-чагырганы тургузуп берген.

Декабрьның 5-те Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары Конституция хүнүн—бистиң чуртувустуң Үндезин Хоойлузунуң хүнүн демдеглеп турар. Ында ажылчы чоннуң политиктиг чаалап алыышкынының, социалистиг тургузуушкуннуң чорудулгазының дургузунда тургустунган демократтыг принциптериниң бижиглаттынганы илереттинген. Декабрь 5—ол бистиң демократиявыстың байырлалы.

Совет социалистиг демократия сайзыраңгайжып орар. Ону ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ролюнуң бедээниниден, оларның ажыл-чорудулгазында хөй-ниити эгелээшкиннериниң күштелгениниден, бүдүрүлге, социал болгаш культура амыдыралының айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчын коллективтерниң болгаш хөй-ниити организацияларының ролюнуң улгатканыдан көрүп болур. Ажылдаарынга, дыштанырынга, социал хандырылга алырынга, өөренирингэ дээн ышкаш совет кижилерниң кол эргелери оон-даа ыңай калбарган.

Буржуаз демократияның байдалдарында социал эрге-шөлээ болгаш хосталга чоннуң дыка хөй массаларынга ажаа-ла ёзу барымдаалаан хевирлиг туруп турар болза, оон ылгалыштыр ниитиниң өнчүзүнүң үндезининге тывылган социалистиг демократия ажылчы чоннарга социал-политиктиг эргелерни болгаш чүдүлгениң хостууң хандырып берип, күрүне, ажыл-агый болгаш ниитилел херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржириниң калбак аргаларын ажыдып берип турар. Ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң сессияларынга, партия, профэвилел болгаш ниити хуралдарга, улусчу контрольдуң органнарын, парлалганы, радиону, телевидениени дамчыштыр ажылчы чоннар ниитилел амыдыралының янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле санал бодалдарны илередип, хоойлу төлевилелдерин чугаалажып, четпестерни болгаш алдагдалдарны шүгүмчүлеп, хоойлу үрээшкиннеринге болгаш организас чок чорукка удур демиселди чорудуп турарлар.

СЭКП-ниң XXIII съездизинге ажылчы чоннар депутаттарының Советтеринде совет социалистиг демократия эң-не илезибиле боттанганын демдеглээн. Олар күрүне эрге-чагыргазының органнары болбушаан, ажылчы чоннарның эң-не массалыг хөй-ниити организациялары болуп турар. Ол чорук бистиң улусчу эрге-чагыргавысты бижыг, авторитеттиг, чоңга чоок болдуруп турар. Советтерде амгы үеде ийи миллион ажыг депутаттар соңгуттурган, а оларның активтери — 25 миллион кижи. Ол дээрге күрүнени эргелеп башкарарынга чоннуң практиктиг киржилгези-дир.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң амгы чыылдазының 1517 депутаттарында 404 кижи ажылчыннар, 294 колхозчулар болгаш 154 культура, эртем, чырыдыышкын, кадык камгалалының ажылдакчылары бар. Чер-чер Советтериниң депутаттарының 30 хуузу ажылчыннар, 31 хуузу колхозчулар болуп турар. Бо саннар бистиң эрге-чагырга органнарывыстың ёзулуг демократтыг характерин көргүзүп турар.

Совет Эвилелинде бүгү-ле национарга, улустарга деҥ политиктиг эргелерни бергениниден аңгыда, оларның экономиктиг, социал культурлуг хөгжүлдезинге бүгү-ле таарымчалыг аргаларны тургузуп берген.

Бистиң күрүне системавыстың демократтыг характери ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң соңгукчуларының контролюнуң адаанга ажылдап, оларның мурнунга үргүлчү отчёттуг болуп турарындан база илереттинер. Ону бистиң республиканың Советтериниң амыдыралындан-на көрүп болур. Эртиен чылын район Советтериниң, Кызыл хоорай Совединиң, көдээ Советтериниң депутаттары соңгукчуларының мурнунга боттарының отчёдун бергеннер. А Советтерниң күүсеңчи комитеттери сессияга, ажылчы чоннарның мурнунга отчёттарын база бергилээн. Ажылчы чоннар ол отчёттарга эрге-чагырга органнарының ажылы-биле таныжып, саналдарны берип, четпестерни шүгүмчүлээн.

Коммунистиг партия Советтерниң органнарын быжыглаарынга доктаамал кичээнгейни салып турар. СЭКП ТК чоңга эң-не чоок турар эрге-чагырга органнары—көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында доктаалды хүлээп алган. Ол чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазын экижидеринге улуг рольдуг болган. Олар улам инициативтиг, харыысалгалыг, чон-биле быжыг харылзаалыг апарганнар.

Совет социалистиг демократия аныяк — ол чартык чүс чыл чаа-ла ажып чоруур. Бо үениң иштинде бүгү национарының болгаш ажылчы чоннуң, улустарның деҥ эргелеринге үндезилеттинген күрүне тургузуушкуну боттанган. Бистиң ниитилел тургузуувуста, күрүне системавыста, хоойлу-дүрүмнеривисте совет улустуң экономиктиг болгаш социалдыг чедиишкиннери быжыглаттынган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязындан төрүттүнген ниитилел болгаш күрүне тургузуувустуң демократтыг эргелери улам сайзыраңгайжыыр. Социалистиг демократияны сайзыраңгайжыдары экономиктиг болгаш социалдыг хөгжүлдени дүргедедир, коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээрин дүрген болгаш дээштиг чедип алыр арганы бээр.

Чыл планы ажыр күүсеттинген

Тываның көдээ ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оон телептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, мал ажылының продукциязын күрүнеге садарының планын хуусаа бетинде күүсеткенин СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП ТК-га болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткээн.

Декабрьның 1-ге чедир чыл онаалгазы күрүнеге сүт садар талазы-биле 100,2 хуу, эъттиң—101,8 болгаш дүктүң—106,5 хуу күүсеттинген. Ынчаар чүүргаларын бүдүрериниң болгаш саарарының планы күүсеттинип турар.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, колхозчулар болгаш совхозтарның ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, республиканың бүгү ажылчы чоннары мал кыштаглаашкынының организастыг чорудар, үрезиннерни, көдээ ажыл-агый техниказын часкы тарылгага чогуур өйүнде белеткээр талазы-биле бүгү күштерин мобилизастаарлар.

А. Н. КОСЫГИННИҢ ЛИ ДЮ ЕН-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Корейның Күш-ажылчы партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, КУДР-ниң Министрлер Кабинединиң Даргазының оралакчызы Ли Дю Енни декабрь 3-те Кремльге хүлээп алган. Ли Ен эртем-техниктиг айтырыгларның талазы-биле чазактар аразының консультативтиг совет-корей комиссиязының Москвада эртип турар III сессиязының ажылында киржип турар.

А. Н. Косыгин биле Ли Дю Енниң аразынга найыралчы совет-корей харылзааларны улам хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле беседа болган. Беседа чүректиң ханызындан эш хуузунда байдалга эрткен. (СЭТА).

СЭКП ТК-ның ОКТЯБРЬ (1968 ч.) ПЛЕНУМУНУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ БОЛГАШ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫ КӨДҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОБЛАСТЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. ТОКАНЫҢ илеткели

СЭКП ТК-ның октябрь (1968 ч.) Пленуму «СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының көдээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле шиитпирлериниң күүсеттинип турарының чорудулгазының дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген. 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларны съезд бадылаан үеден бээр ийи чартык чыл ажыг үе эрткен. Ол үениң дургузунда Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алганнар. 1966—1968 чылдарда ССРЭ-ниң үлетпүр продукциязы барык 30 хууга өзүп турар. 1000 ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирген.

Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге чедиишкиннер база чедип алдынган. 1965—1967 чылдарда чуртта көдээ ажыл-агыйның нийти продукциязының чылда ортумак хемчээли ооң мурнундагы үш чылдарга бодаарга, 15 хууга ажыг болган.

Ол чылдарның дургузунда Тыва АССР-ниң экономиказы болгаш культуразы дыка өскен. Республиканың ажылчы чоннары кайгамчыктыг хүнну—В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын тодептиг уткууру болгаш беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш социалистиг чарышка бүгү совет улус-биле кады кирипкен. Беш чыл планының үш чылдарының дургузунда республиканың үлетпүр продукциязы 20 хууга көвүдээр, күш-ажылдың бүдүрмелүү 9 хууга өзер.

Тываның көдээ ажыл-агыйы база эки хөгжүп турар. 1965—1967 чылдарда көдээ ажыл-агыйга күрүнениң капитал салыышкыннарының хемчээли 1962—1964 чылдарда 61,5 млн. рубль турганынга удур 71,3 млн. рубль болган. Садып алыр өртектерни бедиткениниң болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын пландан ажыр сатканы дээш немелде төлевирни тургусканының түңнелинде, республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының орулгалары 35 млн. рубльге өскен. СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соонда Тываның көдээ ажыл-агыйы 1.247 тракторларны, 670 тараа комбайннарын, 1.447 чүък автомобильдерин, 11,3 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни, хоран химикаттарны алган.

Көдээ ажыл-агыйны көдүрерин улам ыңай дүргедедир дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкыны көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал деңнелиниң өзүлдезин хандырган. Бир эвес 1964 чылда бистиң республиканың күш-ажыл кылып шыдаар колхозчуузунуң айда ортумак ажыл төлевири 49 рубль турган болза, 1967 чылда ол 68 рубль четкен.

Көдээ ажыл-агыйда эң чугула сорулга болза, тараа бүдүрериниң бүгү хемчег-биле көвүдедири болгаш ниитиниң мал ажылын улам ыңай хөгжүдери болур деп, СЭКП-ниң XXIII съездизи тодаргайлаан. Ону барымдаалааш бистиң республикага хөрзүннүң ииш-дужуткуруун болгаш чер ажылының культуразын бедидерниң, малдың баш санын көвүдедириниң болгаш ооң продуктулуун бедидериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган турган. Суггаттыг черлерни үре-түңнелдиг ажыглап, үрезин ажылын чорудуп турар апарган. Чер ажылының культуразында, тарылга шөлдериниң структуразын сайзырангайжыдарынга чамдык чедиишкиннер бар. Эки мал ажылы, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң специалистарлары хөгжүп эгелээн, колхозтарда, совхозтарда күш-ажылды органзастаары болгаш төлевирниң экииүп турар. Ооң түңнелинде республиканың көдээ ажыл-агыйының нийти продукциязының чылда ортумак хемчээли сөөлгү үш чылдарның дургузунда 12,1 хууга улгаткан. Малдың баш саны элээн өскен. Таңды, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарның колхозтары, совхозтары мал база чер ажылын хөгжүдеринге дээре түңнелдерни чедип алган.

Ынчалзажок көдээ ажыл-агыйны бүгү хемчег-биле хөгжүдериниң дугайында XXIII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының айтыышкыннары ам-даа четпес шиитпирлеттинип турар. Республикада көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрү болгаш мал ажылының продуктулуу коошкак өзүп турар. Сөөлгү үш чылдарның дургузунда чүгле 15 колхозтар болгаш совхозтар гектар черден он центнер тарааны ап келген, а артканнарында ол ийи катап куду болуп турар. Бо чылын республикага гектар черден ортумак дүжүт чүгле 3,6 центнер тараа болган, ооң түңнелинде күрүнеге тараа дужаарының онаалгазы күүсеттинмээн, ажыл-агыйлар үрезин болгаш мал чеми тараа-биле бүрүн хандыртынмаан. Чүгле СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкынының ачызы-биле бистер агаар-бойдустуң берге байдалының аар үржүүн билбейн турар бис. Республикага үрезин, мал чеми тараа болгаш өске даа материалдар-биле эргежок чугула дузаламчыны көргүзүп турар. СЭКП Төп Комитединиң ленинчи национал политиказының өндүр чаагайы оон база катап тодаргай илерэп турар.

Тараа дүжүдүнүң туруштуг эвес болуп турарының кол чылдагааны болза, чер ажылын чорударының эртемге үндезилеттинген методтарынга партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының хүн бүрүде кичээнгей салырын бистиң чедип албаанывыста болуп турар. Кандаашкып республиканың барыкла бүгү ажыл-агыйларының черлеринге таваржып турда, а түңнелдер янзы-бүрү болуп турар. Чижээлээрге, Таңды районда «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хем районда «Коммунизмче оруук», «Тиилелге» колхозтар болгаш «Межегей», «Барлык», «Россия», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар болгаш чамдык өске-даа ажыл-агыйлар барык чыл бүрүде тарааларның чаагай дүжүдүн ап турар.

Ынчалза-даа хөй ажыл-агыйларда ооң ындыг эвес болуп турары хомуданчыг. Чижээ, сорттуг үрезиннерже шилчиир дугайында бисте шуугаазын чүгле хөй. Бо чылын сорттуг эвес үрезиннер-биле 66 муң гектар тараа культуралары тарыттынган азы 28 хуу, ооң иштинде Бай-Тайга районга 98,4, Барыын-Хемчикке—65, Чөөн-Хемчикке—44 болгаш Каа-Хемге—32 хуу.

Чылдың-на колхозтарның, совхозтарның фермаларынга хөй санныг органиктиг чемишчидилгелер мөөннели бээр. Ынчалза-даа оларны хөрзүнге төп турары эвээш. Планда көрдүнген 200 муң тонналың оорнунга 1968 чылдың дүжүдүнге чүгле 64 муң тонналы төккен. «Улуг-Хая», «Тээли», «Шекпээр», «Тиилелге» совхозтарда, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтарында бо талазы-биле онза багай сагыш салып турар.

Бок үнүштер-биле идепкейлиг демисежирин, черге ол-шыкты мөөннээрин, чайгы арыг аңдарылганың болгаш эрте аңгыс аңдарылгазының дузазы-биле чажып тарылганың хуусаазын кызырарын республиканың хөрээн-бойдус байдалдары негеп турар. Чижээ, «Революцияның чалбыыжы» колхозта чайгы арыг аңдарылганы улуг чугулага көрүп турар, ынчангаш ында «кандааш-кын» деп чүвени билбес. Сөөлгү он чылдар дургузунда чайын аңдарган черлерге ортумак дүжүт гектарга онаажтыр тараазын 13,5 центнер, а эң таарымчалыг чылдарда—17—19 центнер болган, ынчаарга «Найырал» совхозка сөөлгү 5 чылдарда ортумаа-биле тараа культураларының 34,3 хуузун чазын удур аңдарган шөлдерге чажып турган, ооң ортумак дүжүдү гектарга онаажтыр 4,5 центнерден ашпаан.

Республиканың хөй ажыл-агыйларында черни чайын болгаш күзүн белеткээриниң планы үстүп турар. 1967—1968 чылдарда республиканың бүгү тарылга шөлдериниң 35 хуузун чазын удур аңдарган черлерге чоруткан. «Найырал», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы» совхозтар, Чөөн-Хемчик районнуң колхозтары болгаш чамдык өске-даа черлер чайгы, күскү чер аңдарылгазын барык чорутпайн турар, ол чорук дүжүттүң кудулаарынга чедирер. СЭКП ТК-ның октябрь Пленуму суг ажыл-агый тудуушкунунуң айтырыынче болгаш суггаттыг черлерни ажыглаарынче улуг кичээнгейни салган. Бисте ол угланыышкынында эгээртинмес куралвырлар бар.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунга суггаттыг черлерге тараа культураларының дүжүдү сөөлгү үш чылда гектарга ортумаа-биле 15,4 центнер, совхозтар «Элегесте»—13,6, «Чыраа-Бажынга»—14,3 центнер болган. Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозу болгаш «Элегес» совхоз суггарылгалыг черлерге хөй чылдыг ситеннер-

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ IV ПЛЕНУМУ

Эш С. К. ТОКАНЫҢ илеткелиниң төнчүзү

(Эгези 1-ги арында).

ниң гектардан-на 20—25 центнер дүжүдүн ап турарлар.

Бо ажылдарны күрүне харам чокка акшаландырып турар. Ынчалзада Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң бүрүүлүгүбиле 1340 муң рубль ажыглаттынмайн барган. Шөлдерни экижидер талазы-биле ажылдар чорударының планы чылдың үстүү турар. Тудуг болгаш монтаж ажылдарының шынары база кончуг күду. Чижээ, Барлык, Алаш болгаш Чадаана суг-гарылга системаларын тудуп турда. Ынын эвес кызган түүдер хөй болган, оон харааныда хөй бугалар шөлдерже суг бербээн.

Хөй колхозтар болгаш совхозтар суггаттыг чер ажылын кааш, суггат чогуинче шилчигилээн. Суггаттыг чер ажылын күрүне болгаш партийжи бүү-биле көрбейн турары Тываның бүгү 25 чылдың дургузунда, илаңгыя бо чылын ап-не күду дужүттү алырынга чедирген. Чижээлээрге, бо чылын суггаттыг 58,4 муң гектар черниң түгле 34,4 муң гектарынга тараан турган, а суггарган чер түгле 17,7 муң гектар, оны бээни дескиге эвес суггарган. Каа-Хемде, Таңдыда, Бии-Хемде, Тес-Хемде, Эрзинде суггаттыг чер ажылын барык кагган. Барыын-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарының ажыл-агыйларында суггарылганы ёзу барымдаалап чорудун турар. Сугтаттыг чер ажылынга корум-чуруумпу долуур-биле тургузар, күрүненин үндүрүп бериң турары бүгү акша-харенгини ёзулуг суггат херээнге, чаа буталарны тударынга болгаш эрги буталарны сеттээринге ажыглаан турарын чедип алыр херек.

Хөрээнүнүң хаттан болгаш суггаттыг үрелиг чер ажылынга улуг когаралды чедирип турар. Республикада көдээ ажыл-агыйының ажыглалдыг шак ындыг черлери 175 муң гектар болуп турар, оон иштинде тарылга шөлүү 84,3 муң гектар. Ындыг черлериң 72 ажыг хуузу Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем болгаш Чөөп-Хемчик районнарда. СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң айтыышкынналарын үдуртулга болдурбушаан, хөрээнүнүң үрелиринге удур демисел талазы-биле боттуг хемчегларын ажылдан кылыры, хөрээнүң аңдара кагбайн ажылдан кылырын, дилиндектер кылдыр аралаштыр аңдарар системаны, хову камгалалының мяш тарын олуртуушкунун, хөрээнүн дескилей бастырарын, суггатталганы дескилээн черлерге чорударын болгаш эске-даа түүлдерни ажыглаарды эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң демдеглээнин ёзулаар алырга, ажыглалдыг черлерни боттуг ажыглаарының болгаш чер ажылының культуразын бедидериниң үнделиин болза тарылга эдлечеттирилгезин эртемге үндезилеп чорудары болур. Моон үжүрүнде 1969 чылда-ла бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга тарылга эдлечеттирилгезин шептередир талазы-биле ажылды доозкан, а беш чылдың төнчүзүнде—оларны шиңгээдип алырын доозкан турарын чедип алыр херек. ТК-ның Пленумунга чиңге-тараа будуреринң дүргени-биле көвүдедиринииң эргежок чугузазыпче кичээнгейин база катап углаан. Сөолгу үш чылда Тывага ол культураның шөлүү көвүдээ-дээ бол, оны будуреры эвээжээп. Тыва чиңге-тараанын алдарын база катап эгидери аргежок чугула.

Республиканың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары нөгаалар болгаш картофель будуреринче онза кичээнгейни салза чогуур, чамдык колхозтар, совхозтар база белеткел органнары ол культураларның тарылга шөлүү улуу-биле кызырарының «утланыышкынының» чорууда берген чүүл бар. Ногааланы болгаш картофельди бөктүг, бай ажылдан кылган черлерге тарып, оон түнелиниле эвээш дүжүттү ап турар бис. Картофельди болгаш ногааларны түгле республиканың хандырарынга чедиштир тарыыр эвес, харын оларны күрүнеге садар арганы чедип алыр ужурлуг. Ажыл-агый бүрүзү оларны тарыыр ужурлуг, а ногаа тарыыр «Дөн-Терезин», «Кара-Хаак», «Межегей» совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның дүржулга станциязы бо херекке үлегер-чижек болур ужурлуг.

Бистиң республиканың колхозтары болгаш совхозтары көдээ ажыл-агый техниказы-биле хандыртынган. Ам үеде оларда 15 аът күжүнче шилчидерге 5000 тракторлуг, 1400 ажыг комбайныг, чүс-чүс улуг, бүче автомашиналыг болгаш көдээ ажыл-агыйның эске-даа техниказы бар. Машина-трактор парктыны ажыглап турары дыка четпес. Ажылдап кылыышкын чавыс, аңаа турар чоруктар хөй, механизаторларның күш-ажылыкын бүдүрүкчүлүү бедивейн турар. 1967 чылда 15 аът күштүг тракторга онаштыр эдлечеттирилгезинде ажылдап кылыышкын түгле 1,6 гектар (чымчак черге) болган, а нормазы ийи гектар болгай. ынчаарга тараа кезер комбайнга хүнде 10—11 гектарны ажылдап кылыр норма 6—8 гектар болган. Бо чылдың ноябрь 1-де чижекке алган тракторга чымчак черге шилчидерге ажылдап кылыышкын Өвүр районга 148,3 гектар, Эрзинге—166,5, Тес-Хемге—168,1 гектар болган, а республиканга ортумаа-биле план ёзулгаар 330 гектар турда, түгле 230 гектар болган. 1967 чылда тракторларның ажылдаарының эдлечеттирилгезиниң коэффициентизи колхозтарга 1,05, совхозтарга 1,15 болган.

Кол-да кичээнгейни механизаторлар ортузунга чорудар партийжи-политиктиг ажылче, оларга культура-амыдыралдың таарымчалыг байдалын чылдың бүгү дургузунда тургузарынче угландырар херек. Көдээниң профтехучилищелеринче четчир санныг аныяктарны чорудуп тургаш, чоокшу ийи—үш чылдарда 1000—1200-тен эвээш эвес механизаторларны белеткээр, механизация үчилищелеринче хөрээженнерни хаара тудар талазы-биле немелде хемчегларни алыр. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу облпрофчөвүлел-биле бады хөрээженнерниң механизаторлар болуп ажылдаарынга эргежок чугула байдалды тургузаар талазы-биле хемчегларни ажылдап кылыр ужурлуг.

Сөолгу чылдарда дыка хөй ажыл-агыйлар техниканы үндүр бижиири күрүне негелдээнге дүүштүр чоруттайын турар. 1965—1967 чылдарда 6.784 муң рубль үнелиг тракторларны, комбайннарны болгаш эске-даа техниканы үндүр бижээн. Техниканың чогуур хуусаазы четпейн турда үндүр бижиш турарының түнелиниде эрткен чылын Эрзинде «Чаа орук» колхоз 15,7 муң рубль, Тыванның дүржулга станциязы—20 муң, «Элегесэ» совхоз—28 муң рубль карылгалыг болган. Эрткен чылын «Тес-Хем» совхоз 1967 чылда кылган «ДТ-175» деп ийи трактормуу үндүр бижээн.

Мал ажылынга байдал база дүүренгир. 1966—1967 чылдарда колхозтарга болгаш совхозтарга мыйыстыг бода малдың немей өзүлдезиниң чылда ортумак темпиан түгле 5,4, а хөй болгаш ошкуүүү—12 хуу болган. Оон түнелиниде республика беш чылдың үш чылдарының мал өстүрер планыны күүседиишин, колхозтар, совхозтар 5000 тонна этти, 4323 тонна сүттү болгаш 299 тонна дүктү чедир алдаан.

Тес-Хем. Эрзин районнарының ажыл-агыйларында мал ажылының хөгжүлдези оңза четпес күүседип турар. Тес-Хем районда мыйыстыг бода малдың саны 1.200 башка, хойнуң болгаш ешкүүнү — 11.600 башка. Эрзинде ол-ла дараалаштыкаа-биле 1.600 болгаш 11.700 башка кызырылган. Ол-ла үеде үк районнарда хүү секторда малдың баш саны «хайныышкынының» өзүп турар. Ол болза партия райкомнарының, райкүүскомнарның болгаш районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң үдуртукчулары колхозтуң болгаш совхозтуң мал ажылын хөгжүдеринге чогуур кичээнгейни салгайн турарының, хүү ажыл-агыйга мал тургузарының нормаларын хажыдып турарының фактылары-биле аптежип турарының түнелиндир.

Мал ажылынга кичээнгейни күштелдирип, ону малдың баш санын көвүдедиринге болгаш ол ышкаш колдуунда оон продуктулуун бедидериниң шүгүмү-биле хөгжүдерин СЭКП-ниң XXIII съездиин партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарындадыр негээн. Ынчалзажок ол негелде бисте ам-даа кошкак күүсеттиишин турар. Ажыл-агыйларда, иланғыя Бай-Тайга болгаш Тес-Хем районнарда малдың өлүп хораар чоруу улуг.

Төрүүр малдарның кызыраар чоруу мал ажылынга улуг болуп артып турар. 1967 чылда республикага төрүүр 100 ишекке онаштыр түгле 66 бызаның болгаш 100 хойга онаштыр—78 хураганы алган, а бо чылын хураган алыры харын-даа кудулаш турар. Тес-Хем, Эрзин районнарының ажыл-агыйларында ол көргүзүүт оон-даа күду. Чижээлээрге, «Тес-Хем» совхозка төрүүр 100 баш малга онаштыр түгле 51 бызаны, 62 хураганы алган. Бии-Хем районның «Хадың», Каа-Хем районда «Кызыл тук» болгаш «Тиилелге» колхозтарда. «Тиилелге», «Чыраа-Бажы» совхозтарда малдың чаш төлүн коичуг эвээштии ап турар.

А ынчаарга малды остүрериниге хөй-хөй ажыл-агыйлар болгаш түстүс малчыныар бодик көргүзүглерни чедип ап турар-ла болгай. Чижээ, СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозка төрүүр чүс хөй бүрүзүнден 96 хураганны болгаш чүс ишектен 91 бызаны алган. «Торгалыг», «Өөк», «Межегей» совхозтарда малдың чаш төлүн хөйнү ап турар. «Элегесэ» совхозта хойнуң Салчак Сүрээ төрүүр чүс хөй бүрүзүнден бо чылын 128 хураганны алган. «Терек-Хөл» колхозта ишкин Кол Сатпаның. Тес-Хем районда «Ак-Эрик» көдээ ажыл-агый артелининг тева кадарчызы Донгуннуң, «Х Улуг хураа» колхозтуң чылгычызы Ховалыгның болгаш эске-даа хөй-хөй малчыныарның көргүзүглерин эки болуп турар.

Малдың немежин өөренниң айтырыглары республикада ала чайгаарлаашкын-биле шиитпирлеттиишн турар. Чижээлээрге, Өвүрде «Коммунизмче орук», Эрзинде «Чаа орук», «Мөрен», Тес-Хемде «Чодураа», Бай-Тайгада «Кара-Хөл» колхозтарда үрелиг кошкарлар болгаш бүдүрүкчү бугалар немежде чемгерилге бээнин албайн, бүдүн чыл дургузунда ишти коданда туруп турар. Малдың баш санының оожум өзүп турар чоруу коданда төрүүр малдарның улуг-хуузунуң кедертей куду болуп (төрүүр ишектер—38,3 болгаш төрүүр хойлар—54,4 хуу) болуп турары-биле база тайылбырлаттынар.

Мал ажылын хөгжүдеринде улуг четпестерниң бирээзи — оон куду продуктулуу. Республикада бир ишектен саап алыр сүт ортумаа-биле түгле 1.300 килограмм, бир хойдан кыргын алыр дүк—2,2 килограмм, мыйыстыг бода малдың дужаар деңзиин — 285 килограмм, хойнуу — 40 килограмм болуп турар.

Тус-тус районнарда ол көргүзүглер оон-даа куду болуп турар. Чижээлээрге, Бай-Тайга районга бир ишектен саап алыр сүт түгле 855 кг, Чөөп-Хемчикке — 895 кг болган. Сүт будуреригээниң көргүзүглери «Торгалыг», «Сүт-Хөл», «Бурунгаар» совхозтарда болгаш хойдан кыргын алыр дүк Мөңгүн-Тайга районунуң «Малчын», «Мөген-Бүрен» колхозтарда болгаш эске-даа ажыл-агыйларда кончуг куду болуп турар. Ол-ла үеде Таңды, Бии-Хем районнар болгаш Кызыл хоорай Советиниң ажыл-агыйлары сүт саалдазын дыка көвүдедирип чедип алган. «Межегей» совхозка бо чылдың он айларының дургузунда бир ишектен саап алыр сүт ортумаа-биле 700 килограмма эскен болгаш 2316 килограмм болган.

Көдээ ажыл-агыйны специализастаарының талазы-биле хемчегларни бисте агаар-бойдустуң байдалдарынга дүүштүр ажылдап кылган. Мал ажылы мурнуку хевээр кол адыр болуп артып турар, а оон кол угланыышкыны — хой ажылы болгаш ээтккир мал ажылын өргенизастаарын ёзу барымдаалап корүп турар. Ээтккир мал ноданынга үскен инектерни ам-даа саап, бызааларын эмзирип турар. Чижээлээрге, Эрзин районда «Чаа орук» колхозка (даргазы эш Сакты-Сюрюн) ындыг турган. Аңаа колхозтуң ээтккир инектерни чайгы үеде чайлагга семиртирп-биле колхозчуларга үлеп бээрге, олар ук инектерни чай дургузунда саап, сүттү хуузунда ажыттап турган.

Ээтккир мал ажылынче шилчээни-биле холбаштыр, мурнуу чүк районнарында сүттү будуреринин болгаш садыш алырының планы дыка будулаан. Ынчалзажок ажыл-агыйларның фермаларының четпес ажылдап турарының түнелиниде столоваяларга, эмнелгелерге, уруглар албан черлерине эргежок чугула оз хире сүттү беэнн бербейн турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның, фермаларның болгаш тус-тус малчыныарның дүржулгазын база сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле бисте дыка улуг курлавырлар барын чүгаалаар турар. Чижээлээрге, «Межегей» совхозка 1965 чылдан эгелээш, уксаажыдыгга хереэн дыка экижиктен, малды чемгеририн, ажаарын эки организастаан, фермаларда саанчы болгаш кадарчы кадрлар доктаамал болуп турар. Ол чорук инектерниң сүтүүр продуктулуун дыка бедидериниң аргазын ажыл-агыйга берген.

Ындыг чижектерни хөйнү көргүзүп болур. Сүткүр мал ажылының продуктулуун бедидерин харыысалгалыы-биле холга алыр херек. Ындыг болза-даа хөй-хөй фермаларда ажыл-агыйжы эвес чорук бар болуп турар. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажында СБФ-зында сөолгу күнирге чедир-ле кышка белеткөмейн, инектерни хар кырында чемгерип турган. «Сүт-Хөл» совхозтуң фермаларында байдал база-ла ындыг. Таңды районда «Коммунизмниң хереле» колхозтуң Шаңган фермазында инектерни багаап турган чергир үлегерлиг инек кажаазы бар. Ынчалза-даа колхозтуң зоотехниги эш Сарыглар мал чеми чедишпес болганы-биле инектерни багавас болгаш соок багай кажаага тургузаар деп айтышкын берген.

Хөй-хөй ажыл-агыйлар «специализастаар» деп сылдаг-биле хавааннарны барык-ла өстүрбес апарган (көдээ ажыл-агыйның дүржулга станциязы, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхоз). Хаван ажылы болза, мал ажылының дүрген четчир адыры болур, ынчангаш оон хөгжүлдезинге шыңгыы кичээнгейни салыр херек.

Мал ажылын үлам ынай хөгжүдери чемгеринге баазазындан хамаарыжыр. Ол дугайын СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпиринде онзалап демдеглээн. Сөолгу үениң дургузунда биске мал чеми культураларын, иланғыя кукурузаның дужүдү кудуваан. Хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар кукурузаны тарылгазының шөлүү кызырган. тарырының чогумчалыг хуусаазарын сагывайн, тарылгазы болгаш ажаалданы багай чорудуп турар. Бистер тарыыр сигеннерниң болжуун дыка бедидериниң аргазын ажыл-агыйга берген.

Мал ажылын үлам ынай хөгжүдерин чемгеринге баазазындан хамааржыр. Ол дугайын СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпиринде онзалап демдеглээн. Сөолгу үениң дургузунда биске мал чеми культураларын, иланғыя кукурузаның дужүдү кудуваан. Хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар кукурузаны тарылгазының шөлүү кызырган. тарырының чогумчалыг хуусаазарын сагывайн, тарылгазы болгаш ажаалданы багай чорудуп турар. Бистер тарыыр сигеннерниң болжуун дыка бедидериниң аргазын ажыл-агыйга берген.

Ындыг чижектерни хөйнү көргүзүп болур. Сүткүр мал ажылының продуктулуун бедидерин харыысалгалыы-биле холга алыр херек. Ындыг болза-даа хөй-хөй фермаларда ажыл-агыйжы эвес чорук бар болуп турар. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажында СБФ-зында сөолгу күнирге чедир-ле кышка белеткөмейн, инектерни хар кырында чемгерип турган. «Сүт-Хөл» совхозтуң фермаларында байдал база-ла ындыг. Таңды районда «Коммунизмниң хереле» колхозтуң Шаңган фермазында инектерни багаап турган чергир үлегерлиг инек кажаазы бар. Ынчалза-даа колхозтуң зоотехниги эш Сарыглар мал чеми чедишпес болганы-биле инектерни багавас болгаш соок багай кажаага тургузаар деп айтышкын берген.

Хөй-хөй ажыл-агыйлар «специализастаар» деп сылдаг-биле хавааннарны барык-ла өстүрбес апарган (көдээ ажыл-агыйның дүржулга станциязы, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхоз). Хаван ажылы болза, мал ажылының дүрген четчир адыры болур, ынчангаш оон хөгжүлдезинге шыңгыы кичээнгейни салыр херек.

Мал ажылын үлам ынай хөгжүдери

Чоннуң төлээлекчилери

Сөөлгү үеде күрүнени эргелеп башкарар херекке чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының ролю дыка калбарган. Оларның ажыл-чорудулгазы хөй талалыг апарган.

1967 чылдың мартта бөлүп эрткен чер-чер Советтеринге соңгулдаларның соонда район болгаш кожуун Советтериниң баштайгы организастыг сессияларынга доктаамал комиссиялары тургустунган. Районнуң кожээ Советтеринде 31, а район Совединде 7 доктаамал комиссия ажылдап турар.

Мээң удуртуп турарым район Совединиң улус чырыдыышкын болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссиязында депутаттарны, активтерни хаара туткан. Олар шупту аңгы-аңгы профессияның кижилери. Саанчылар Д. Седен, С. Санчытмаа, бригадир В. Кустов, башкы А. Белова, СЭКП райкомунуң хереэженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи С. Маады болгаш өскелер-даа культура тургузуушкунунуң янзы-бүрү айтырыгларын шиитпирлежип, бөттарының санал-оналын, арга-сүмезин киирип турар. Комиссия кежигүннери перспективтиг план ёзугаар ажылдаарын дугуруушкан. Квартал санында чорудар ажылдың планын сүмележип тургаш тургузуп ап турар бис. Ооң күүселдезин чедип алыры бистиң база бир сорулгавыс ол. Доктаамал комиссиялар дугайында дүрүмнү база ажыл планын кижи бүрүзүнде берип каан. Комиссия хуралынга чугула ажыдыралчы айтырыгларны чугаалажып келдивис. Культура башкынарының, школаларының, библиотекаларының ажылы, школа назылыг уругларны күрүне хандырылгазынга киирери, ажылдап турар аныяктарның өөредилгези, башкыларның амыдырал хандырылгазы дээн ышкаш айтырыгларны комиссияга көрген. Хуралдың шиитпири саазын кырынга артпазын дээш болдунар-ла хемчегни алыр апаар. Ол чорук чамдык эки түңнелди бергенин чугаалавас аргажок. Чаңгыс чижекке доктаап көрейн. Бүрен-Аксыңда башкылар башкынының тудуу эгелээнден бээр үр апарган. Ол деэзулбастааш туруп берген. Бо талазы-биле хемуудалдар бистиң комиссияга база кирген. Комиссия кежигүннери тудугну кылып турар организацияның удуртукчулары-биле каш катап харылзажып сүмелешкен. Ук айтырыгны күүскомга чедир тургузуп келгенивис соонда бо чылын башкылар бажыңы ажыглалга кирген. Мааңа ээзэш, биче-даа болза, бистиң үлүүвүс база кирген деп санаар мен.

Доктаамал комиссияның кежигүннери тус-туста харылаар ажылдарын хуваажып алган. Бөттарының өкругтарында турар клуб, библиотека, культура бажыңнарының ажыл-чорудулгазы чаа негелдеге дүүшкен турарын хайгааралга алырын депутаттарга комиссия сүмелээн. Хөй-нити хүлээлгезинге ак сеткилдиг, онаашкан даалгазын кезээде улуг күзел-биле күүседир идепкейлиг депутаттарны байырлал таварыштыр адап демдеглекседим. Ленин аттыг колхозта бригадир В. Ф. Кустов суурнуң клувунга организас-массалыг ажылды, кино, концерт көрүлдезин канчаар организастап келгенин, школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылды үргүлчү сонуургап көрүп база бо талазы-биле чедер, четпес чүүлдерни комиссияга дыңнадып кээп турар. Комиссияның база бир кежигүну Эржейде башкы коммунист А. Белова чон ортузунга кижизидилге, культура, эстетика темаларынга лекцияларны номчуп турар. Ол депутат хүлээлгезинге идепкейлиг. Соңгукчулар-биле ужурашылгаларны организастап, делегейде болуп турар солун болуушкуннарны, партия болгаш чазактың чорудуп турар политиказын, сессияларның шиитпирлерин оларга таныштырып турар.

Бир-тээ комиссия районда культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын сонуургап көрүп турар чүве болганда, бо талазы-биле нити байдалга кысказы-биле доктаап көрейн. «В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга белеткелдер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурганш, районнуң культура-чырыдыышкын албан черлери ээзэш эвес ажылды чорудуп турар. Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге культура албан черлериниң ролю бедээн. Бүрен-Бай-Хаак болгаш Көк-Хаак суурларда библиотекаларның ажылдакчылары беседа кылып, солун номнарны, бедик идейлиг уран-чечен чогаалдарны номчукчуларга барааңгадып турар. Ленин дугайында стендилерни, хамааты болгаш Ада-чурттуң дайыннарының киржикчилеринге, комсомолчуларга турасхааткан делгелгелерни организастап келген. Күүскомнуң, культура килдизи семинарларны, дуржулга солчулгазын доктаамал чорудуп турар.

Хөй-нити организацияларының талазындан культура-чырыдыышкын албан черлерин хайгааралга ап келзе-даа, четпестер ам-даа бар деп чүвени миннип чугаалаар апаар. Чимээзэрге, Сарыг-Септиң Культура бажыңы дыштаныр хүннерде культура-массалыг ажылдарны, янзы-бүрү солун кежээлерни, ужуражылгаларны организаставайн келген, уран чүүл бөлгүмү ажылдавайн турар. Бистиң комиссияның сөөлгү бөлүп эрткен хуралынга Сарыг-Септиң Культура бажыңының директору эш С. Иночкинаның дыштаныр хүннерде культура бажыңының чөн-биле ажылының дугайында илеткелин чугаалажып көрген бис. Аңаа профэвилелдиң, ВЛКСМ райкомунуң төлээлерин чалап олуруштурдувус. Районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын бедик деңнелче көдүрерде нити күш, комсомол, профэвилел организацияларының практиктиг дузазы эргежок чугула деп комиссия кежигүннери-даа, чалатман актив-даа демдеглээн чүве.

Комиссия кежигүннери, активтер моон соңгаар кожээ суурларның культуразын бедидер хемчеглерни ап чорудар ажылдарны чорудуп турар.

Д. ПОПКОВ,
Каа-Хем район Совединиң улус чырыдыышкын болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы.

Улуг эрге

Улуг назылыг кижилер Октябрь революциязының мурнунда чурттап, ажылдап, көргүнчүг бергелерни көрүп чораан болгай. Арат кижи хостуг хоойлу—конституция деп чүвени билбес чорду, амгы үени, совет үени чүге деңнээр боор, магалыг-дыр!

Башкы Лениниң башталгазы-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бистиң Төрээн чуртувустуң аймак-сөөк улустарынга чаалап бергени бүгү эрге-хүлээлгени совет Конституцияда дүрүмчүдүп быжыглаан. ССРЭ Конституциязының хүнү бүгү совет улустуң байырлалы апарган, ооң алдын хереллинде арат кижи аас-кежиктиг-даа, өөрүшкү-маңнайлыг-даа чурттап, ажылдап, өөренип, Төрээн чуртунга, коммунизм тургузуушкунунга өндүр-чаагай үүлезин бүдүрүп турар.

Революция мурнунда Тываның чону иштики болгаш даштыкы дарлалдың кадыг-дошкун каргыс хоойлузунуң адаанга чорду, ону бодум база көрүп, эрттирип чордум. Шаанда өөренир, дыштаныр, назылап кыраанда, ажыл кылып шыдаар шинээзин оскунганда дузаламчы алыр деп чүве кижиниң дужунге-даа кирбес чорду. Феодалдарга амыр-дыш, үйгү-чыдыш чокка ажылдап берип, алег-түрег көрүп, аштап-суксап чораан, назылап кыраан, ажыл кылыр аргазын оскунган соонда ону кым-даа тоовас, кээргевес, чүгле «салым-чолу» билир болгай. Совет хоойлу ёзугаар хамааты кижи бүрүзү бодунга таарзыр ажылды ап, өөренип, хөглүг дыштанып, ажыл кыла албастаанда, кыраанда дузаламчыны, пенсияны ап турар-дыр. Бо дээрге Улуг Октябрьның, улуг Лениниң Коммунистиг партиязының, Совет күрүнениң ачызы-дыр.

Октябрьның хереллинден озунган тыва чер, ооң кижилери, ажыл-агыйы, культуразы таныттынмас кылдыр чаартынган. Ол дээрге совет Конституцияның алдын хереллинге чырыттырган чедип алдынган түңнелдер-дир. Коммунистиг партия, Совет чазак шак ол күш-ажылчы кижилер дээш үргүлчүнүң сагыжын салып турар. Ол дугайын назылап кыраан азы ажыл кылыр аргазын оскунган кижилерге күрүнениң пенсиязын, дузаламчызын тыпсып турары херечи болгай. Ам чеден сестиг мен, совет Конституцияда көрдүнген эргени ёзугаар пенсияны ап чор мен. Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң № 2 салбырының хову-трактор бригадазының ажылчыны мен. Алдын хоойлуда быжыглаттынган, хамаатының ажыл кылыр эргези ол-дүр, күрүне пенсиязын четтирип чорзумза-даа, ажылдап чор мен.

Бижиин күш-ажылы алдаржыдар, ажылдаары бирги хүлээлге деп совет Конституцияның сөстери — материалдыг хандырылга-биле туруш. Ынчангаш күш-ажылчы-даа, пенсионер-даа совет хамаатызының өөрүшкүзү кызыгаар чок. СЭКП-ниң XXIII съезидизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, В. И. Лениниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка совхозтуң ажыл-ишчилериниң алган хүлээлгелерин күүседир дээш күжүмнү салыр мен. Улуг Октябрьның нийти чарттык чүзүнүн эгезин байырлап эрттирдивис, а бөгүн совет Конституцияның хүнүн байырлап тур бис. Алдын хоойлунуң хүнүн холбаштыр партиямга четтиргенимни илергейледим.

М. БИЧЕ-ООЛ,
пенсионер, ажылчын.

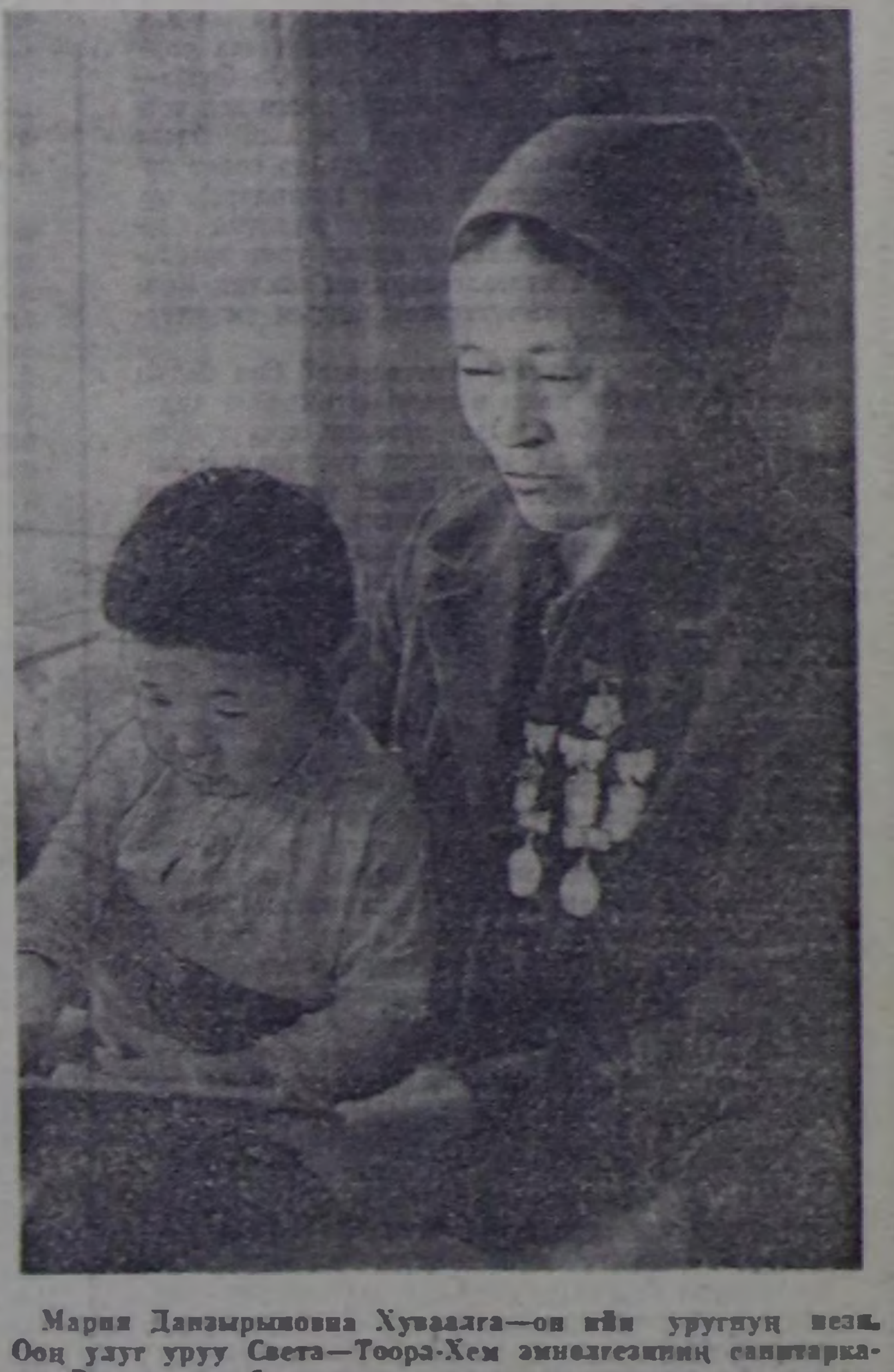

Мария Данзырыновна Хуваалга—он ийи уругнуң иези. Ооң улуг уруу Света—Тоора-Хем эмнелгезиниң санитаркасы. Раязы өлүк белеткелчизиниң мергежилинге өөренип турар. Алексей бо хүннерде Совет Армияның хүрээлеңинге албан эрттирери-биле чоруптар.

Хуваалгаларның беш уруу школада, а дөрт иезиниң эргелиг кижизидилгезинде. Маадыр-ие школада болгаш бажыңында уругларының ажаалга-кижизидилгезин терңии эки кылып турар.

— Авай, ынак авам, эргим авам—деп, чылыг сөстерни уруглары үргүлчү илередирлер.

ЧУРУКТА: М. Хуваалга оглу Володя-биле ном номчуп олур.
А. АПРНИҢ фотозу.

БИСТИҢ ӨГ-БҮЛЕВИС

Совет Конституцияның тугунуң адаанга төрүттүнгеш, өзүп доруккаш, өөренип, ажылдап чораш, өг-бүле туткаш, уруг-дарылыг болуп, оларны өстүрүп, кижизидип, өөредип чор мен. Ие-чаштар дугайында хоойлуда дүрүмчүткен эргелерни мен бүрүн ажыглап, чаагай амыдыралдыг чурттап чор мен. Мээн база өөм ээзиниң-даа авазы, ол ышкаш бүгү херээжен чон Октябрь революциязының мурнунда кандыг-даа эргехүлээлге эдилеп чорбааның чондан дыңнап, ном-дептерден номчуп билген мен. Советтер чуртунуң бүгү херээжен улус-биле деңг эргелиг ажылдаар, өөренир, дыштаныр, назылап кыраанда, ажыл кыла албастаанда, хөй уругларны божуп, кижизиткенде күрүне дузаламчызын ап турар.

Сес уругну кижизиттим, оларның улуу шериг албаның эрттирген, ам чолаачылап турар, дөрт уруг школада өөренип турар, үш кижи школа назыны четпээн. Хөй уруглуг ие дараазында уругну божааш күрүнениң бир катап көргүзер дузаламчызын алыр, чаа төрүттүнген уруг божулга бажыңындан үнерде чөргек-чооргаты бүрүн ап үнер, ие ай санында уругнуң акшазын база алыр. Чаш уруг бичии-ле өзүп келирге ясли-садка тургузуп каар, ол чараш аажы-чаңга өөренир болгаш арыг-силиг, культурлуг өскеш, школаже шилчиир. Күрүне дузаламчызы чаштарны өстүрүп кижизидилеринге улуг ужур-дузалыг, ону угаазылалдыг ажыглаары ада-иениң хүлээлгези. Хөй уругларны божуп кижизиткен дээш Совет чазак хавына шаңналдарны мөңээ база тывысты.

Өг-бүлевис күш-ажылчы улус бис. Нитиниң ажылын кылыры кижиге хүндүткел болгай. Улуг-Хем райпозунуң Шагаан-Арыг хоорайда столовайзында аът-биле ажыл кылыр, ажылчы чоннуң хандырылгазында бараан болуп чор бис. Ие-чаштың камгалалы дээш совет күрүне бүгү-ле чүвени кылып турар, бөгүн совет Конституцияның хүнүнде бүгү совет херээженнер ССРЭ-ниң деңг эргелиг хамаатылары бис деп чоргаарал-биле чугаалаарлар. Келир үениң кижилери — бистиң уругларывыс ленинчи Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң өпейинге, совет Конституцияның хереллинге маңнып өзерлер.

З. ТҮЛҮШ.

КОМСОМОЛЧУ КУДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырынга совет кижилерниң амыдыралынга бир чугула болуушкун — куда солун эрткен. «Салбырның клувунга комсомолчу Гас-оол Моңгуш биле Антонина Ондарның кудазы кежээкиниң 6 шакта болур, аңаа келириңерни чаладывыс» деп каан чалалга биске келди.

Куданың болур дээн шагында клубка чеде бердивис. Куда эгелээр дей берген болду. Моон мурнунда комсомолчу куда дугайын чүгле солун-сеткүүлдерден номчуп чораан боордан өске, чогум ооң боду капчаар эртерин көрбээн бис. Шынап-ла комсомолчу куда солун-даа, эки-даа эртти. «Сүт-Хөл» совхозта комсомол комитеди, ооң секретары эш О. Чалчыктың ол куданы ёзулуг чаа, комсомолчу ёзу-биле белеткеп, организастыг эрттиргенинге аңаа чаладып келген аалчылар, өгленичип турар аныяктарның төреддери дыка-ла өөрдүвүс.

Аныяк кижилерниң кудазынга салбырда партия, комсомол организацияларының, кожээ Советтиң, салбырның удуртур ажылдакчылары келгилээн. Чаарбы ажыт комсомолчулар хөй-нитиниң корум-чурумун хайгаарап, куданың ёзулалдарын, оюн-доглаазын организастап, ону айлап башкарып турган.

Төрелдер, өгленишкеннер, чалаткан аалчылар столдарга саадашкан. «Сүт-Хөл» совхозтуң комсомол комитединиң секретары эш Ондар Чалчык эге сөс чугаалааш, комсомолчу куданы ажыдып, өгленип турар комсомолчуларга хууда амыдыралынга аас-кежикти, ажыл-ижинге чедиишкиннерни күзээн. Дараазында Сүт-Хөл кожээ Советтиң даргазы Ондар Серенович Лопсаң Гас-оол Моңгуш биле Антонина Ондар оларга өг-бүле болуп бадылашканының дугайында херечилекчи байырлалдыг байдалга, адыш часкаашкыннары диңмиреп турда, тывыскан. Ынчан бажы макталганың марыжын ойнай берген.

Аалчылар болгаш төрелдер столдарда делгеренгей салдынган янзы-бүрү аъш-чемниң дээжизин чооглап, шаска-даа көдүрүлээн. Ооң сооңунда баян, музыканың үннери чаңгыланып, янзы-бүрү ырларны, танцыларны ойнай берген. Кудага чаладып келген аныяк өскеннер ырлажып, танцылап мага хандыр-ла хөөрежип алдывыс. Ооң аразында комсомол организациязындан, школа коллективинден дээш, байыр чедиришкиннери, сагыш сеткилге ханып турар чаагай күзээшкиннер, эки сөстер база улажып-ла тургулаан. Комсомолчу куда корум-чурумнуг, омак хөглүг магалыг-ла эрткен. Ооң организакчыларының болгаш ону бараалгаткан аныяктарның сагыш сеткилинге бо куда дыка хөй эки чүүлдерни артырган, өскелерге улуг үлегер-чижек-даа болган.

Мурнунда болгулап турган кудаларга бодаарга, бо черле онзагай болган. Шыныы чугаалаарга, Сүт-Хөлге моон мурнунда куда болурга, улуг, аныяк-даа дивес, чалаткан, чалатпааны-даа хамаан чок сырлып-ла келир. Столдарга холуй-бүлүй олурупкаш, «кылаң караны» өй-хемчээл, нары-шаар чокка пактап-ла билир турду. Ооң уламындан кижилер холун эртир_ азынып, чалчык-шуугаан, харын-даа шоош-содаа үндүрер болгай. Ынчангаш бо талазы-биле Сүт-Хөл «сурагжаан» турган үелер база бар. Ынчангаш моон соңгаар куда болганда өске-даа ёзулалдарны коммунистиг чаа ёзу-биле мынчаар демдеглээриң биске калбактыры кончуг күзенчиг-дир. Аңаа кескү чижек бо ийи аныяк кижиниң комсомолчу кудазы болуп шыдаар-даа.

О. ЧАШ-ООЛ.
О. СЕВЭЭН-ОЙДУП.

Холум дыңзыг, соруум чырык

Совет хоойлунуң мөңээ шаңнаан эргехүлээлгелерин долу ажыглавышаан, дарлал-түрегделдиг, үжүк-бижик чок, бүдүүлүк кошкун амыдыралдан өске, өөрүнчүг чүве көрбейн чурттап келген адамның көрбээнин оглу мен көрүп, социалистиг төрээн Тывамның улуг тудугларынга 10 чыл ажылдап, билиг-мергежилим бедидип ап, Кызылдың болгаш Хову-Аксының хөй-хөй улуг тудугларынга улуг-хуум киирип, коммунизм тургузуушкунунуң чугула участогунда хоочун тудугжу болу бергенимге чоргаарланыр мен. Бо—совет хоойлум ачызы.

Д. Чүлдүм-оол, тудугжу.

Декабрьның ортан үезинде «Тыва кобальт» комбинаттың чугай өрттедир цеги баштайгы продукцияны берип эгелээр. Ону республиканың тудугларынга ажыглаар.

Ажыглалга кирер цехтиң ажылдарынга Красноярскиде «Теплоизоляция» трестиң ажылчыннары С. Зайцев, Г. Денисов, И. Осечкин, И. Федин, Г. Зарипов олар эки ажылдаап. Совет Конституцияның хүнүп таварыштыр чугай өрттедир суугуну белеткээн. Оларны бо чурукта көргүскен.

Г. Сиротининиң фотозу.

нити өөредилгезиниң 53 ортумак, 111 сес чыл болгаш эге школаларында, школа-интернаттарда 50 муң ажыг уруглар өөренип турарлар. Оларның 8305-ки чырык, чылыг, арыг-силиг интернаттарда, школа-интернаттарда, кадыкшылга болгаш тускай школаларда күрүнениң долу хандырылгазында өзүп, өөренип, чурттап турарлар. Мергежилдиг башкы кадрларның хүрээлени өзүп, школаларда өөредилге кижизидилгелиг ажылдың шынары өскен турар. Ак-Довурак 8 чыл школазының башкызы Сесенмаа Саятовна Тамдын-оол уругларны өөредип кижизидер херекке хөй чылдарда кызымаккай, түңнелдиг күш-ажылы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты алган.

Чурттуң дээди өөредилге черлеринде Тывадан 800 хире аныяктар өөренип турар. Оларның 25-ки бо чылын күрүнениң долу хандырылгазында хүлээп алдынган. Кызылда Күрүнениң педагогика институду, башкылар билиин бедидер институт, педагогиканың, медицинаның, кожээ ажыл-агыйының ортумак өөредилге черлери, политехниктиг техникум, уран чүүл училищези республиканың ажыл-агыйларын, культура албан черлерин тускай эртемниг билиглиг кадрлары-биле хандырып келгеннер. Тываның дыл, литература болгаш төөгү эртем шинчилел институду эртемнерниң эртинезиниң шыгжамырынга бодунуң улуг үлүг-хуузун киириштирип турар. Тыва школаларга өөренип өскеннерниң иштинден эртемнерниң кандидаттары атты боттарының кызымаккай шудургузу болгаш билигже чүткүлү-биле чедип алганнарының саны немежип турар. Оларга Юрий Аранчын, Антон Калзан, Хомушку Алдын-оол, Фая Сулапай, Доруг-оол Моңгуш, Доржу Бузур-оол болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Амыдырал-чуртталганың чаагай чорууну бедээнинден, тускай эртемниг эмчилерниң саны өскенинден база медицина хандырылгазының экижээниниң түңнелинде республиканың чурттакчыларының саны чыл келген түдүм-на өзүп орар. Ооң иштинде акы-дуңма интернационалчы пайыралдыг 54 нация бар. Тыва чон-биле кады орустар, украиннер, белорустар, буряттар, хакастар болгаш өскелер-даа бистиң республиканың хөгжүлдезинге идепкейлиг киржип турарлар.

Ажылчы чоннуң культурлуг чуртталгазы бай болгаш каас бөлүп бар чыдар, ооң амыдыралында ном, журнал болгаш солуннар, кино болгаш радио-телевидение чарылбас кожээ болу берген. Тыва дыл кырынче бистиң чурттуң чогаалчыларының чогаалдары очулдуртунуп, орус классиктиг база даштыкы литератураның төлээлериниң номнары Тывада хөйү-биле үнүп турар. «Шын» болгаш «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» солуннар республиканың кайы-даа ырак-узак булуңнарынче хүнүң-не саат чокка үжүгүп турар. Тываның картазы культура албан черлериниң четкизибиле шыптынган болгаш олар ажылчы чоннуң культурлуг дыштанылгазының төптери болган. Хөгжүм-шии театры, концерт эстрада бюрозу, улусчу чогаадылга бажыңы болгаш театрлары, культура университеттери, чогаалчыларның болгаш чурукчуларның эвилелдери ажылдап турар.

Эң-не шилилдек уран мергежилдиглернин киржип турары Кызылдың «Чечек» ансамбли база театрның мергежилдиг артистери чүгле бистиң республиканың девискээринге алдар-сураглыг эвес, харын чурттуң чамдык хоорайларынга болгаш акы-дуңма Моол Арат республиканың бистиң биле кожа чоок аймактарынга Тываның уран чүүлүнүң чедиишкиннерин төлептиг-биле бараалгадып келгеннер. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, уран чүүлдүң шылгарангай ажылдакчызы Владимир Оскал-оолдуң удурткан делегейниң дыка хөй чурттарын, хоорайларын дескинип эргип турар цирк бөлүүнүң чайынначак чедиишкиннеринге чоргаарланып тур бис.

ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Дээди Советтеринге Тыва АССР-ден 14 депутат соңгуттурган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш чер-чер Советтеринге 2882 кижи соңгуттан, ооң иштинде 709 колхозчулар, 899 ажылчыннар культураның, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, ажыл-агыйның өске-даа адырларының 1274 төлээлекчилери бар.

Назылап кыраанда, ажыл кыла албас апарганда пенсия ап дыштаныр эргезин колхоз, совхозтарның ажыл-ишчилери, ажылчын, албан-хаакчылар долузу-биле ажыглап турарлар. Пенсия болгаш өске-даа хары угда дуза чедириериниң төлевирлеринге 7 миллион ажыг рубльди күрүнениң күсели-биле чылдың-на төлеп турар. Назылап кыраан 200 ажыг кижи күрүнениң долу хандырылгазы-биле кырганнар бажыңында тамчыктыг чурттап олурарлар. Совет Конституцияда көрдүнүп турар хоойлу-дүрүмнү, күш-ажылчының сагылга-чурумун сагыыр нитиниң өнчү-хөреңгизин, совет тургузугнун, бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүнүң болгаш бай тодуг чуртталганың үнер дөзү, үнелээнин бөлүр социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар хүлээлгезин Тываның ажылчы чону алдарлыы-биле күүседип келген. Совет чуртту камгалаар ыдыктыг херекке тывалар Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде аңгыра-биле кирипкеннер. Маңаа Совет Эвилелиниң Маадырлары Хомушку Чургуй-оолдуң, Михаил Бухтуевтиң, Николай Макаренконуң болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының өскелерниң кирижикчилерин адап болур.

Октябрьның Социалистиг улуг революциязының 51 чыл оюн политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг чедиишкиннер-биле байырлап демдеглээш, Тываның ажылчы чону бо чылдың 11 айларында күрүнениң планныг онзалгаларын күүседириниң талазы-биле ээвээш эвес ажылдарны кылганнар. Бай-Тайга районнуң «Бара-Хөл» колхозунуң мурнакчы хойжулары төрүүр 100 хойдан-на 100 хураганны, а Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхоз (даргазы эш М. А. Баков) төрүүр 100 хойдан-на 97 хураганны өстүрүп алганнар. Социалистиг чарыштың 9 айларда күүселдезин үнелүрүп көөрге Тандының «Межегей» совхозунда Алаак фермазы бир инекке онаашпыр ортумаа-биле 2346 килограмм сүттү, ол ышкаш Бии-Хемниң «Искра» колхозта Өөк фермазы 1949 кг-ны. Чөөн-Хемчиктиң «Сүт-Хөл» совхозта Ак-Даш фермазы 1651 кг-ны алган. Кызыл хоорайның «Көк-Тей» совхозунуң саанчызы В. Долганова саар инек бүрүзүнден 2279 кг сүттү. Бии-Хемниң «Искра» колхозунуң саанчызы Б. Кызыл-Уруг 2091 кг-ны саап алганнар. «Сүт-Хөл» совхозунуң кадарчылары М. Шагдыр, Д. Ондар. «Элегес» совхозунуң кадарчызы С. Сүрээ олар төрүүр 100 хой бүрүзүнден-не 121—128 чедир хураганнарны өстүргеннер.

Кожээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Октябрь (1968) Пленумунуң шиитпирлерин бир үн-биле деткивишаан, ону күүсеттиринче онза кичээнгейни салып, продуктулар бүдүрериниң элбекшилгезин улам көвүдедир чаа-чаа сорулгаларны салып турарлар.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң 10 айларында планын 102.9 хуу күүсеп азы 1151 муң рубль түңнүг продукцияны бүдүрген. Бардан саарылгазының кол планы 102 хууга күүсеттинген. Үүрмектеп садар бараанннар саарылгазының планы 102,6 хууга күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планы 102.6 хуу болган. Республиканың 36 бүдүрүлгелери бөттарының планнарын күүсеткен болгаш ажыр күүсеткеннер. Оларга Чадааннаның «Кызыл-Хаактың» хөмүр-даш черлери, «Тыва даг-хүдүү», «Тыва кобальт» комбинаттары, Кызылдың алгы заводу, Тээлиниң амыдырал хандырылга комбинады болгаш Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери болгаш өске-даа бүдүрүлге черлери хамааржыр. Он айларның иштинде электроэнергияны 88.5 миллион кв. шакты, хөмүр-дашты 287.1 муң тонн, белен хептерни 644 муң рубльге, тудугнуң билиг материалдарын 85.2 муң кубометрге бүдүрген. Республиканың тудугжулары он айларның иштинде чүгле чуртталга шөлүн безин 31648 дөрбелчинметрни дужааган. Бүдүрүлге, албан черлериниң өске-даа дыка хөй тудугларын ажыглалга кииргеннер.

Республиканың ажыл-ишчилериниң мурнунда ам кол сорулга болза, 1968 чылдың сөөлгү айында үлетпүр-бүдүрүлгениң, кожээ ажыл-агыйның, тудуг болгаш транспорттуң база улус ажыл-агыйының өске адырларының чыл планын долузу-биле күүседирин чедип алыр дээш улуг ажылдарны чорудары болур. Ылангыя кожээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери малды мени чыл ажырып, келир чылдың тараа дүжүүн бедидер дээш чаа-чаа хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Үлетпүрнүң, садыгның, транспорттуң, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге бүрүзү, ооң цех, салбырлары, колхоз, совхозтар, ыяш фермалары, бригадалар, культураның, кадык камгалалының, өөредилгениң албан черлери болгаш өске-даа албан черлери бөттарының алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселделерин кынамчалыы-биле база катап көрүп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үнелезилекчизи болгаш делегейде бирги социалистиг күрүнениң тургузукчузу В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш ажыл-агыйларда ажыглаттынмайн турар аргаларны, курлавырларны ам-даа ажыглаарын организастаар ужурлуг.

Чоргаар дыңналыр

ЧҮГЛЕ бистиң чуртувуста эвес, харын-даа чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарында чоргаар дыңналып турар ийи сөс бар. Ол болза—Совет кижи деп сөстер-дир. Совет кижи деп чоргаарал-биле адаттынар чаагай эргени биске Улуг Октябрь хайырлаан. Бир дугаар совет кижи—улуг Ленин бистерге, совет кижилерге, эрге-шөлээже, аас-кежикче оруктуу ажыдып берген. Совет кижиниң чаалап алган улуг эргелери болгаш чаагай хүлээлгелери ам бистиң Конституциявыста дүрүмчүттүнген, алдын үжүктер-биле бижиттинген.

Кижи черле канчаар чурттаары? Сен бодуң болгаш сээң-биле кады чырык өртемчейде чурттап турар кижи бүрүзү деӊ эргелиг, хостуг күш-ажылдыг болгаш аас-кежиктиг чурттаар төлээде, чүнү кылза чогуурул? Кижи төрелгетенниң мурнакчы угаанныглары, бистиң бурунгуларывыс бо айтырыгны хөй чүс чылдарда салып келген. Бо айтырыгга эң баштайгы шын харыыны Карл Маркс берген. Ол харыыныӊ амыдыралга боттандырылгазын Владимир Ильич Ленин баштаан. Кижилерниң чүс-чүс чылдарда күзеп келген күзели, бодап келген бодалы ам совет кижиниң амыдыралында боттанган. Делегейде эң-не баштайгы совет күрүнениң тургузукчузу, социализмниң тургузукчузу кымыл? Совет кижи деп харыылаары—улуг чоргаарал-дыр.

Сураглыг он чеди чылдың октябрьда Петроградтың кудумчуларынга, хамааты дайынның чылдарында Украинаның ховуларынга, Сибирьниң тайгаларынга аас-кежик дээш, чөптүг чорук дээш ханын төккеннер—совет кижилер-ле болгай. Баштайгы беш чыл планнарында Сталинградтың болгаш Харьковтуң трактор заводтарын, Кузбасстың болгаш Днепрогэстиң тудугларын совет кижи кыштың соогун соок дивейн, чайның изиин изиг дивейн туткан.

Дайын мурнундагы стахановчулар болгаш демченколар боттарының маадырлыг күш-ажылы-биле бистиң бөгүнгү чурттап турарывыс чаагай болгаш тургузукчу үеңистиң эгезин салганнар. Бөгүнгү ажы-төлдүң, ал-бодувустуң аас-кежиин Ада-чурттуң Улуг дайынының чаңныктыг чылдарында матростар болгаш маресьевтер боттарының мага-боду-биле, маадырлыг чоруу-биле камгалап берген. Совет кижиниң хосталгазын, аас-кежиин совет кижи камгалааш, тиилеп үнген. Ынчангаш совет кижи—тиилекчи-дир, маадыр-дыр.

Кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези—коммунизмниң тургузукчузу—база-ла совет кижи. Амгы совет кижиниң хүн бүрүдеги амыдыралы, ажыл-ижи ооң бодунга анаа-ла эзлчег-биле эртип турар ышкаш. А херек кырында ооң ажылдап, чурттап эрткен шак бүрүзү коммунизмче ужудуушкуну, космосче кылыйтылышкын-дыр.

Волга биле Дон хемнерниң аразын тудуштур каскаш, В. И. Ленин аттыг каналды, күчүлүг Енисейде Красноярск ГЭС-ти, делегейде эң-не баштайгы атомнуг электри станциязын, «Ленин» деп атомнуг ледоколду тутканнар, үнден дүрген ужудар самолёттарны чогааткан-нар—Совет кижилер ол.

ОКТАРГАЙ корабльдерин тутканнар — совет кижилер. Октаргайже эң баштай ужутканнар—совет кижилер, гагариннер болгаш королёвтар-дыр. Совет кижиниң — бистиң эртемденнеристиң, инженерлеристиң угааны-биле чогааткан октаргай корабльдери Айның ындыы чарының чуруун тырттырган, черге ээп кээп турар апарган. Бистиң чер бөмбүрзээвистиң ыраккы октаргайдан совет космос аппарады эң-не баштай чурукка тырттырган.

Черле ынчаш совет кижини чүнү кылбас, кандыг үүле бүдүрбес дээр ону! Тоолда ышкаш кайгамчыктыг чүүлдерин олар хүн бүрүзүн анаа-ла бөгүнгү боттуг чүүлү болдуруп турар. Совет кижи—ол дээрге өзулуг хуулгаазын-дыр.

Хуулгаазын болур эргени, хуулгаазынны кылыр хүлээлгени—совет кижиниң эргезин болгаш хүлээлгезин бистиң улуг хоойлувус, хоойлуларның хоойлузу—Совет Конституция хандырган.

Совет Конституцияның ачылыг болгаш сорук кииринкчи херелиниң адаанда тыва кижи—совет кижи ам аас-кежиктиг, эрге-шөлээлиг, омак хөглүг чурттап турар. Совет кижи деп чоргаарал-биле адаттынар эргени тыва аратка Улуг Октябрь, башкы Ленин хайырлаан. Бо улуг хайырлал дээш тыва кижиниң чүрээ улуг өөрүшкү-биле, ханы өөрүп четтириишкинниң бодалы-биле ам долдунган. Тыва кижи ам улуг херекке киржир эргелиг-даа, улуг үүлени бүдүрүжүр хүлээлгелиг-даа. Ооң эргелери болгаш хүлээлгелери чарылбас.

Шаанда муңгаргай, караңгы-дүмбей, чалгааранчыг-шышпың, хос-куруг ышкаш сагындырар, ында-мында ыштыг кара өглерден өске көрүштүг чүве чок, амыдыралдың эң түреңгизиниң үлегер-чижээ Тыва чурту ам кырында ашпас хүннүг, черинде оңмас чечектерлиг апарган. Тыва чуртунга каш он чылдар мурнунда аалдап чораан кижи бөгүн база катап аалдап кээр болза, черле таныывас. Ооң шаанда турганындан арткан-на чүвези—муң-муң чылдарда туруп келген даглары, хемнери ол-ла. Өскези шуптузу чаартынган. Ооң даглары, хемнери безин ам хүлүмзүрүп турар ышкаш сагындырар.

Дагларының идектерин болгаш хемнерниң уннарын, ховуларны болгаш шынааларны хоорай, суурлар каастаан. Ол-бо чүктерже олуй-солуй маңнашкан машиналар, агаарда ээргилештир ужуткан самолёттар ээнзиргей, хос-куруг ышкаш турган Тыва чурту омак-сергек, тодуг-догаа апарган.

Тыва чуртун ынчалдыр «Бурган башкы-даа» хуулдурбаан, а Совет кижи боду, хуулгаазып боду шыңган эттиг ажылчын холу-биле, өткүт угааны-биле хуулдурган. Каракка көстүр, кулакка дыңналыр бүгү чүвени, кижиниң канчаар чурттаар салым-хуузун, «Бурган башкы» номнаан деп бүзүреп, чүдүп чораан тыва кижи, совет кижи ам ол бүгүнүң ээзи, бодунуң салым-чолунуң ээзи кижи боду болган дээрзинге бүзүрей берген.

«Оттуг-тергени», «ужар-бажыңны» кандыг-ла бир элдептиг, коргунчуг чүве кылдыр көрүп, оларны мал-маганның дайзыны деп лама, хамнарга мегелеттирип чораан тыва кижи ам автомобильди чоржаң шары орнунга, самолётту чүгүрүк аът орнунга ажыглап, хүн бүрү амыдыралдың чарылбас чепсээ болдуруп алган.

ТЫВАНЫҢ черин, ооң эгээртинмес байлактарын, бүдүрүлгениң бүгү чепсек-херекселин тыва кижиниң—совет кижиниң бодунуң байлаа, күрүнениң байлаа кылдыр Конституция дүрүмчүткен. Ол бүгүнүң ээзи, күрүнениң ээзи болу бергенинге, «Күрүне дээрге бис-тир бис» деп чугаалаар эргелиг болганынга тыва кижилер ам чоргаарланып турар. Чүгле Коммунистиг партияның, Совет эрге-чагырганың ачызында тыва кижи көрбээн чүвезин көрүп, кедирбээн хевээн кедирүп, билбээн чүвезин билип алган.

Өрген чок турган черлерде—өөрлешкен суурлар, куруг чыткан ховуларда кулузун дег тараа, чадаг кижи безин эртинмес черлерде—чазаглыг оруктар. Чер бүрүзүнде тудуглар, бажың бүрүзүнде аас-кежик, мал-маганны ховуларга дөңнеп хавырар апарган. Ак-Довурак болгаш Хову-Аксы араттарның чоргаарады болуп турар.

Ажы-төлү школада өөренген, аныяктары эртемнерже чүткээн, хоочуннары хоойлу езугаар пенсиялаан, ал боду ажыл-ишче шымдыккан арат кижиниң аас-кежиин чүү чүвеге дөмейлээр боор. Ол бүгүнү совет Конституцияда чүгле алдын үжүктер-биле бижээн эвес, харын боттуг чүүлдер-биле совет кижиге үндезин хоойлу хандырып берген.

Үжүк-бижиктиң бараанын-даа көрбейн, эртем билигже чаңгыыр-даа арга чок чораан тыва кижиниң оглу, кызы ам хамыктың ээлери болу берген. Олар болза Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Моңгуш Чола, Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оол, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң депутады Оюн Ак-кыс, сураглыг чогаалчы Степан Сарыг-оол, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-кыс Мунзук, филология эртемнериниң кандидады Моңгуш Доруг-оол болгаш оон-даа өске чүс-чүс, муң-муң башкылар болгаш эмчилер, инженерлер болгаш агрономнар, ужудукчулар болгаш тудугжулар ол-дур.

Оларны Совет эрге-чагырга өстүрүп, кижизиткен. Совет демократия кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы аргазын үндүрерин, чогаадыкчы ёзубиле ажылдаарының аргазын делгеми-биле ажытканының ачызында тыва кижи ам хамыктың ээзи болуп, хамык үүлениң бүдүрүкчүзү болган. Совет Конституцияны ёзугаар тыва кижи ам ажылдаар-даа, өөренир-даа эргелиг.

Шаанда нояннарның, байларның мурнунга менди айтырарындан безин харлыгып, үнү үнмейн чораан тыва кижи ам мынча деп ырлап турар:

> **Тываларның хостуг үнүн, чоргаар үнүн**
> **Дыңнаваанар дыңназын дээш, көрбээннер дээш,**
>
> **Элег-түрег, базымчадан аңгыжыраан**
> **Эктим бедик, хөрээм хостуг ырлап тур мен...**
> **Хоойлуларда совет чуртум хоойлузу дег,**
> **Хостуг, шынныг, ындыг хоойлу кайда-даа чок,**
> **Дээди шынның хоойлузун мактап ырлаан,**
> **Делегейде мен дег чоргаар хамааты чок!**

Коммунистерниң улуг партиязының болгаш Ленинниң тургусканы совет күрүнениң сактып ханмас ачызында Тыва чурту чаартынган, тыва кижи чалгыннанган деп тыва арат бүрүзү улуг өөрүшкү-биле бөгүн чугаалап турар.

Тыва кижи шаанда ышкаш чааскаанзырап, чүгле бодунуң думчуун боралаңып чытпас апарганы — тыва араттарның бөгүнгү амыдыралында бир онзагай чүүл ол. Бөгүнгү тыва кижиниң бүгү чедип алган чүүлдериниң бир эгээртинмес, магадап ханмас үндезини — янзы-бүрү дылдарга чугаалажыр, янзы-бүрү национал дыг бүгү совет кижилерниң акы-дуңма найыралы ол. Тыва аратка самолётту орус акызы, тракторну Украинаның Харькову, кывар чүүлдү азербайджан нефтичи, самосвалды белорус эжи чорудуп берген. Тыва кижи бөгүн узбек эштиң хөвеңинден кылган пөс-таавыны кедип, грузин эштиң өстүрген шайын ижип турар. Тыва аратка татар, хакас өнүктери бажыңны тутчуп, үжүк бижикти орус эртемденнер чогаадып берген. Ол бүгү дээш тыва кижи бөгүн кызыгаар чок өөрүп четтириишкинин илередип турар.

Тыва кижи бөгүн, бүгү совет эш-өөрлери-биле кады коммунизм тургузукчузу болуп турар. Анаа чоргаарланмайн чүү чүвеге чоргаарланыр боор! Тыва кижи бөгүн, бүгү совет эш-өөрү-биле хол-холундан туттунчуп алгаш, чырыткылыг келир үеде, бараанымагалыг кылдыр көстүп келген чаагай бедикче бүзүрелдиг базып орар.

Тулчуушкунга каңналган, тудуушкунга бышкан совет кижи бүрүзүнүң чүткүлүн, эчис сорулгаже күзел-соруун делегейде кандыг-даа күш сокадып шыдавас. Ону ленинчи туг, совет Конституция тугу сорук киирип турар.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

ЧЕТТИРДИВИС

Александр Иванович КАНУННИКОВКА

Пөш катап өлүм меңгэ шоглап кээрге,
Идегелдиг эмчим сеңээ соглеп келдим.
Хымамчалыг шинчип, угааш, эмнээриңге,
Кызыл тыным эглип келди, амырадым.
Кээргенчиг, оңдап-октаап аарыг кижээ
Кежик чолдуг алдын тынны чаалап бээр дээш.

Кестик-биле кезип турган эмнериң каар
Кедилиг-даа мерген-дир сен, четтирдивис,
Чүнүң-биле хармыдаарын тыппас-тыр мен,
Чүс хар чурттап, совет чонга бараан болам!

Кылып чоруур ажыл-ижим бүдүмчелиш
Кымдан артык бедидерин шилип алдым.
Канчаар өөрүп четтиргеним ам-даа сеткээйн,
Катап-катап, эмчим сени алгап йорзайн.
Кайгамчыктыг Төрээн чуртка сеңээ үүзэм
Каш-даа удаа чайынналып маадыр болзун!

М. КОНГАР.

Титонуң парлаалга конференциязы

ДАШТЫКЫДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

БЕЛГРАД. (СЭТА). Йўго хоорайга Югославияның интернационал байырлалы — республика хүнүнүң байырлалы эртип турда, СФЮР-нуң президентизи И. Броз Титонуң югослав болгаш даштыкы журналистерниң парлаалга конференциязынга чугаалы югослав парлаалгага парлаттынып үнген.

Корреспондентилерниң айтырыгларын харылаазыӊ, Тито Югославияның өске чурттар-биле харылзааларын чугаалаан. Социализм тургузуп турар Югославия чүгле социалистиг эвес, харык өске-даа бүгү чурттарның ниитилел системазындан хамаарылга чокка олар-биле эң эки харылзааларлыг болурун күзээр деп, Тито демдеглээн.

Чехословакияга болуушкуннарның соонда делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң канчалдыр көрүп турар силер деп айтырыгга, Тито мынча дээн: амгы үеде ук байдалды нарыыдатпазын күзенчиг. Делегейниң ажылчыны шимчээшкининге болдунары-биле эки кады ажылдажылга тургустунган турар кылдыр ол байдалды чогумчалыг болдурун эгелээр ужурлуг бис.

Совет Эвилели Югославияга халдаар деп турар дигилеп, НАТО бөлүктериниң чеңгээлиг дамчыыр чугаалар таралып турарын Тито шиитпирлиг бурууу шапкан. Ындыг чүве болуу бээрин кандыг-даа чыдлагааны чок деп, Тито медеглээн.

Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле эки харылзааларлыг турарынче Африка чурттарының чүткүзу салып турарының дугайында Судан агентилелиниң корреспонденти айтырыг салырга, ону чогум-на шын күзел деп бодап турар мен деп, Тито харылаан. «Олар-биле моон соңгаар-даа база чаагай харылзааларлыг турарынче чүткүл салыр ужурлуг бис»—деп, ол демдеглээн.

КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинге үндүрген бүгү шиитпирлерин Израильдиң херекке албаставышаан турарының уржуу-биле Чоокку Чөөн чүкте байдалга хамаарышкан айтырыгның ам-даа шиитпирлеттинмээнинге харааданын илергейлеп, Тито чугаалаан. «Совет флоттуң бар турары ол айтырыгны шиитпирлээринге дуза болур деп бодап турган, ынчангаш ол девискээрниң байдалынга ону таарымчалыг деп санап келген бис»—деп, Тито демдеглээн.

Совет-югослав харылзааларының перспективаларының дугайында айтырыг салырга Совет Эвилелиниң удуртукчуларының байыр чедирген телеграммаларын алган мен деп, Тито дыңнаткан. Ында «Югославия-биле бижиг эки харылзааларны хөгжүдеринче чүткүл кончуг шын болгаш бүзүрелдиг-биле илергейлеттинген» деп, ол демдеглээн. Бүгү совет улустуң чүткүлү ол деп чүвеге бүзүрелдиг мен деп, Тито аңаа немей чугаалаан. «Идеология чорудаалери моон соңгаар-даа база турар апаар боор, ындыг болзаа бистер социалистиг куругунелер болгай бис, ынчангаш эки харылзааларлыг турарынга олар, бистер-даа база сонуургалдыг бис» деп, ол оон ыңай чугаалаан.

КУДР-ниң ДХМ-ниң медеглели

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Корейге хамаарышкан айтырыгларны чугаалажырынга киржир кылдыр КУДР-нуң болгаш Мурнуу Корейниң төлээлекчилерин КНО-га чалап келдирип болурунуң дугайында АКШ-тың кыйыдыышкыны-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының бирги комитединиң ноябрь 27-де шиитпирин буруу шаап, КУДР-нуң даштыкы херектер министерствозу медеглел чарлап үндүрген. Медеглелде демдеглеп турарын ёзугаар алырга, ук комитеттиң ол айтырыг талазы-биле үндүрген доромчылалдыг шиитпиринде чугаалажышкынга КУДР чугаа чок киржир ужурлуг деп айыткан-даа болза, херек кырында оон ыңай КУДР-нын төлээлекчилерин анаа киржип болур арга чок болдурган.

«Каттышкан Нациялар Организациязының принциптерин безин чөрчүп үрээн кажаралдыг болгаш корей улустуң бүрүн эргезинге хажатай халдаашкын» деп, ол шиитпирлерни КУДР-нуң чазаа шиитпирлиг бурууу шапкан болгаш хүлээп албас деп, медеглелде айыткан.

КУДР-нуң чазаа оон чепсеуушкынныг болгаш төлээлекчилиг чокка, корей улустуң эрге-ажыктарынга удур КНО кандыг-даа шиитпир үндүрер болза, ону моон мурнуңдаазы-биле база-ла бир дөмей, күш чок деп чарлаар деп, медеглелде чугаалаан.

ВДР-ниң ДХМ-ниң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Хавойга Вьетнам Демократтыг Республиканың даштыкы херектер министерствозунуң медеглели чарлаттынып үнген. Сөөлгү үеде америк империалистерниң Лаоска бомбалаашкыннарын күштелдиреринче болгаш хоран-химиктерин ажыглаарынче углаанган үүлгедиглер кылып турарын ол медеглелде буруу шапкан. Америк реактивтиг бомбалакчы-кыдыкчы болгаш «В-52» самолёттар Лаостуң патриоттуг фронтузунуң контрольдап турар девискээрлеринче бомбалар октап, хөй чоннуг суурларын, хоорайларын частыр октябрь-биле боолашпаан, бо чылдың ноябрь айындан бээр чүс-чүс ужудуушкуннарны кылып келген. Америкалар моон чоокта хөй черлерже хоран-химикаттарны база хөй удаа салып келген, ооң түңнелинде хөй кижилер айыылга таварышкан болгаш тараа шөлдери улуг когараалдыг болган деп, медеглелде чугаалаан.

«Боттарының Лаоска болгаш Вьетнамга аштырышкынының таварышканының өжээнин негээр дээш америк империалистерниң дайын үүлгедиглерин оңаа дераан күштелдиргени ол болгап. Лаостуң бүрүн эргезинге, хамаарышпас чоруунга, нейтралитединге хажагай халдаашкын, Лаос талазы-биле 1962 чылдың Женева дүрүмчүлгелерин кончуг калчаалы-биле чөрчүп үрээни ол. Ук дүрүм-журулгаларны күүседирин Каттышкан Штаттар хүлээнип турган болгай»—деп, медеглелде демдеглээн.

ВДР-ниң чазаа Лаостуң патриоттуг фронтузунуң политиктиг программазын бүрүнү-биле деткип, лаос аштырыкчы чогуучалыг шиитпирлээриниң шын үндезиини ол деп санап тур деп, медеглелде чугаалаан.

Никсонуң база бир дузалакчызы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың чаа чазааның тур штаб-бажының, Нью-Йорктуң «Пьер» гостиницазынга президент Никсон национал айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле бодунуң дузалакчызынга Гарвард университединиң профессору Генри Киссинжерни томуйлаан дугайын дыңнаткан.

«Айыыл чок чорук айтырыгларының бүгү планнаашкынның машиназын бүрүнү-биле эде организастаары, эле кээп Киссинжерниң сорулгазы болур. Президент биле күрүне департаментизинин болгаш камгалал министерствозунуң аразында харылзаштырылга звенозу херек кырында ол болур деп, Никсон демдеглээн.

«Национал айыыл чок чорук чөвүлели чаартынган сайзыраңгай ажыттынган турар» деп, Никсон база айыткан.

Национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң кежигүннери-биле удуртукчу ужуражып турар боор мен деп илеп тур мен деп, Никсон оон ыңай чугаалаан.

1956—60 чылдарда Генри Киссингер АКШ-тың штаптар начальниктериниң комитединиң чөвүлекчизи турган. Ол 1961—1962 чылдарда национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң болгаш чепсегленишкин дужурериниң, чепсеглениишкин контрольдаарының талазы-биле агентилелдиң база консультантызы. Профессор Киссингер — шериг айтырыгларының талазы-биле алдан хөй номнарны, чүүлдерниң бижээн, ядролуг чепсек стратегиязының теоретиги.

Никсон кадрлар талазы-биле Киссингерниң дузалакчызы кылдыр Стэнфорд университединиң чанында Гувер институдунуң кол ажылдакчыларының бирээзи Ричард Алленни томуйлаан дугайын база чарлаан.

Редактор **К. К. КУДАЖЫ.**

КУЛЬТУРАДА чаа чүүлдер

«Чадаганның» көргүзүү

Өвүр районнуң «Чадаган» агиткультбригадазының бот-тывынгыр артистери чоокта чаа «Торгалыг» совхозтуң девискээринде малчын бригадаларга болгаш суурнуң чонунга концерттиг аалдап чораан. Ук концерттиң программазында орус болгаш тыва композиторларның чаа-чаа ырлары, танцылар база солун интермедиялар бар. Бот-тывынгыр композитор Мерген-Хереелдиң «Чаңгыс хадың» деп ырызын дөрт оолдарның күүсеткени чонуң сонуургалын улуу-биле чаалап алган. Ол ышкаш Кызылдың хөгжүм училищезиниң практикант-доозукчулары Доңгак Эрес-оолдуң, Моңгуш Оюн-оолдуң, Ак-кыс Доржунуң, Раиса Болдуң талантызын көрүкчүлер кончуг улуг сонуургал-биле көргеннер.

Республиканың алдарлыг «Чечек» ансамблиниң киржикчилери Доңгак Эрес-оол биле Ак-кыс Доржунуң удуртулгазы-биле бөлүк күүседикчилер «Аъдым» деп танцыны чараш, тода болгаш шимчеңгир күүсеткеннер.

Районнуң Культура бажыңының уран чүүл талазы-биле удуртукчузу Надежда Кууларның өткүт, хоюг үнү залда көрүкчүлерниң дииниттиг адыш часкаашкыннарын чаалап ап турган. Түс черниң чурттакчылары концерттиң киржикчилеринге уран чүүлге моон-даа соңгаар улуг-улуг чедиишкиннерлиг болурун күзевишаан, ам база катап чаа программалыг аалдап келирин дилээннер.

Д. САНЧЫ.

БАЙЫРЛАЛ КЕЖЭЭЗИНГЕ КОНЦЕРТ

Бай-Тайга районнуң Культура бажының уран чүүл бөлгүмү Совет Конституция хүнүнге тураскаатакан концертти белеткээн. Чаа программалыг ол солун концертти чонга ам көргүзүп эгелээн. Уран чүүл артистериниң баштайгы концертиң Кызыл-Даг суурнуң чону көрген. Декабрь 2-де Бай-Тал суурнуң чурттакчыларынга көргүскен.

Концертте 40 ажыг кижи киржип чоруп турар. Кызылдың «Чечек» ансамблиниң киржикчилери болгаш республиканың уран-чүүл училищезиниң сургуулдары ол концертти белеткээринге идепкейлиг киришкен.

Композитор Алексей Чыргал-оолдуң «Ленин — партия»—деп ырыга аялгазын уран-чүүл артистери дөрт үнге чедиишкинниг-биле ырлап күүседип турар. Концерттиң программазы байлак болгаш солун. Ону район төвүнүң чурттакчылары Совет Конституцияның байырлал кежээзинде көөрлер.

* * *

Республиканың хөгжүм-шии театрының аныяк артистериниң бөлүү А. Антакольскийниң «Марс шелү» деп шиизин Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал суурга көргүскен.

К. СТАЛ-ООЛ.

ААС-КЕЖИКТИГ ЧАШ НАЗЫН

Кызылдың А. Гайдар аттыг уруглар библиотеказы «Тыва АССР-ниң эң дээре библиотеказы» деп атты төлептиг-биле бижиг тудуп, хоорайның аныяк номчукчуларының ынак библиотеказы апарган. Оон чүгле школачылар ном бижидип ал турар эвес, школа назының четпээн уруглар база-ла оон идепкейлиг номчукчулары болу берген.

Библиотеканың ажылдакчылары бичии болгаш аныяк номчукчуларының ортузунда массалыг ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин чорудуп турар. Ылангыя В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга таварлаштыр улуг баштыңчының чаш, школачы чылдарының база революциячы ажыл-чорудулгазының дугайында номнарга хамаарыштыр тайылбыр ажылдарын чорудуп, делгелгелерни органиазастап турар.

Совет Конституцияның хүнүнге хоорлаштырган делгелгени өөренир, дыштаныр, ажылдаар эргелерге хамааржыштыр янзы-бүрү чуруктарлыг кылдыр тургускан.

Чамдык школачылар аңаа будун класстары-биле келгилээр.

Чурукта: № 5 школаның 2-ги класстың өөреникчилери.

Г. СПРОТИННИҢ фотозу.

Дыштаныылга хүннеринде...

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ. Бо чылгы кыштың спортчу сезонну ажыдарынга тураскааткан эр улустуң 4 база 5, херээжен улустуң 3 база 4 километрлерге хаактыг эстафеда маргылдаалары «Тайга» станциязында хаак баазазынга эртенгиниң 12 шакта эгелээр.

Декабрь 5, 6, 7 хүннеринде кызылчыларның массалыг хаактыг селгүүстээшкини ол баазага болур. Оолче баар автобустар Кызылдың автовокзалындан хүннүң-не эртенгиниң 8 шак 40 минутада, 11 база 13 шактарда чоруп турар.

ДЕКАБРЬ 6-ДА. «Спартак», «Енисей», «Динамо» болгаш кодээ ажыл-агыйлыг техникумнуң хоккей командаларының ужуражылгызы «Хүрешкечи» катоктага хүндүскүнүң 12 шакта эгелээр.

ДЕКАБРЬ 5, 6, 7 хүннеринде аңаа массалыг коньковиг селгүүстээшкин болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трембита» 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Чыныды кино-чуруктар 10, «Шуптузун биликсеп тур мен» деп кинэклуб 11.15, «Чаа тепсинген тамы» 1.15, «Алдын ок» (делгем экраныг) 3.10, 5.10, 7.05, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хоккеистер» (делгем экраныг) 10, 12, «Гранат дап билектээш» (делгем экраныг) 2, 4, «Дагларда өжээн негекчилер» (1-ги, 2-ги сериалары) 5.45, 8.45 шактарда.

«ВОСТОК»: Удуп негээн оюн» 10, 11.20, «Резидентиниң чазыы» (делгем экраныг, 1-ги, 2-ги сериалары) 12.40, 4.40, 7.30, «Элээди оолдар» 3.40 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Трембита» 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Удуп чыдар арзылан» 10, «Оскар» (делгем экраныг) 11.30, 1.40, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хөктүг оолдар» 10, 12, «Алдын ок» 1.45, 3.30, 5.15, 7, 8.45 шактарда.

«ВОСТОК»: «Иван Макарович» 3.30, 4.10, 5, 5.50, 8.30, «Элээди оолдар» 2.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трембита» 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Чыныды кино-чуруктар 10, «Алгыш-ыырыптың чылдаа» 1.40, «Оскар» 11.30, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «15 харлыг капитан» 10, 12, «Алдын ок» 1.45, 3.30, 5.15, 7, 8.45 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың, № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-25, партийжа ажылдар килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, хөдөө ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлегерлиг килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун кээлбейн баргаш 32-75 телефонче долдар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01328

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 8 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 285 (7827).

Өртээ 2 көп.

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯНЫҢ СОЛДАТТАРЫ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болза большевиктерниң эге үезинде-ле В. И. Лениниң «...Партияның кежигүн бүрүзү партиязы дээш харысалгалыг, а партия кежигүн бүрүзү дээш база харысалгалыг» деп, РСДРП-ниң II съездинге чугаазын айтыышкын боддуруп келген болгаш боддуруп-даа турар.

Коммунист кайда-даа ажылдап, кандыг-даа эрге-хуулгаа эдилеп турза, ол чүгле бодунга тодаргай даалган ажыл дээш харысалгалыг эвес, харын база бүгү партияның ажыл-чорудулгазы дээш харысалгалыг болгаш ол харысалганы өске кымның-даа кырынче чая каап шыдавас. Партия ону барымдаалааш, коммунист бүрүзүнүң күш-ажылчы идепкейиниң бедидери дээш, идейлиг болгаш политиктиг өзүлдези дээш үргүлчү сагыш салып келген болгаш салып-даа турар.

Партияның ажыл-херээ—ол коммунист бүрүзүнүң ажыл-херээ. Партия улус ажыл-агыйының бүгү адырларында, эртем болгаш культура черлеринде ажылдап турар бодунуң организацияларын дамчыштыр коммунист бүрүзүнүң ажыл-херээн билип, ону бүгү партийжи сорулгаларны идепкейлиг шиитпирлээринге киириштирип турар.

Ынчангаш ленинчи партияның солдаттары чер болганда ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң эң чугула харысалгалыг черлеринде ажылдап турарлар.

Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлге черинде ленинчи партияның бир кезээ ажылдап турар. Кезектиң командири, партия организациязының секретары Анастасия Михайловна Винокурова коммунистерни бүдүрүлгениң эң чугула черинге таарыштыр тургусканының ачызы-биле ооң бүгү ажылы партийжи хайгааралдың төвүнде. Коммунистер ленинчи партияның ёзулуг дайынчылары болуп турары бүдүрүлге черин мурнакчыларның одуруунга киирген. Айның, кварталдың бүдүрүлге планнары үргүлчү ажыр күүсеттинип келген. Ук черде өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар коммунистер хөй. Коммунист чолаачы Степан Михайлович Абрамов бо чылдың бүдүрүлге программазын күүседипкеш, ам 1969 чылдың апрель айның планын, база бир коммунист чолаачы Виктор Николаевич Микишев чылдың планныг онаалдазын күүсеткеш, ам келир чылдың март айның үлүүнде ажылдап турарлар.

Ленинчи партияның дайынчызының мурнакчы, үлегерлиг болуру ооң командирлеринден улуу-биле хамааржып турарын өске-даа черлерден көрүп болур. «Тыва даг-дүгү» комбинатта партком секретары эш Кленов, Чадаананың хөмүрдаш шахтазында партия организациязының секретары эш Ирха партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылды чогуур деңнелге чорудуп турарлар.

Кайда-ла коммунистер ол бедик атты төлептиг эдилеп турар болдур, ында ажыл-херек эки чоруп турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда СЭКП XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дөргүн фермазының эргелекчизи Алдын-кыс Санаа-Байыровна Монгуш коммунист хүлээлгезин эң бедик-биле медереп билгеш, улуг организакчы ажылды чорудуп турган. Совхоз чылда сүт садар планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Ферма кыштаглаашкынга эки белеткенген. Алдын-кыс Санаа-Байыровна организакчы, массалыг ажылды чорудардан аңгыда, боду мурнакчы саанчы. Ол он айларның дургузунда саар инек бүрүзүнден-не 1800 килограмм сүттү сагган.

«Ажыл-иштиң кандыг-даа бачым үезинде Лениниң тургусканы партияның кежигүнү мен дээрзин утпайн чоруур мен. Ынчаар бодаптарымга-ла ажылды ынавыла эки, үлегерлиг кылыры албан күүседир хүлээлгем болу бээр» деп, Таңдыда «Межегей» совхозтуң мурнакчы саанчызы Зинаида Петровна Карташова чугаалап орар. Саанчы бодунуң партийжи сөзүн ээлеп шыдаан-даа. Чылда бир инектен-не 2000 кг сүт саар хүлээлгезин октябрь айда-ла ажыр күүсеткен.

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде чолаачы коммунист Чайган-оол Шокар-оолович Монгуш: «Машинаның тудазы коммунист кижиниң холунда болганда, ол кандыг бир чылдагаан-биле ажыл чок туруп албас ужурлуг» деп сөзүн ол ээлеп шыдаан. Ол планныг онаалдазын үргүлчү ажыр күүседип, кывар, чаар материалдарны хөй-биле камнап ап келген.

Үлетпүрде, тудугда, транспортта, харылзаада, садыгда, ниитиниң чемненилге черлеринде, улус өөредилгезинде, культурада болгаш өске-даа адырларда ажылдап турар хөй-хөй коммунистерниң ленинчи партияның солдаттары хүлээлгезин күүседип турарының эки чижектерин оон-даа хөйнү санап болур.

Ынчалза-даа бисте элээн хөй партийжи удуртукчулар ленинчи партияның командири, а коммунистер ол партияның дайынчызы атты эдилеп шыдавайн турарының чамдык чижектери бар. Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының начальниги, коммунист чораан Громов дээрзи хүлээнгени ажылынга харысалга чок, эренгейлеп ажыл «баштаар», арагачы кижи турган. Ол арыг-нүүрүн чидирген кижи херек ужурунда шииттирип чораан Морозов дээрзи-биле аал-оранныг, ажы-төлдүг бир хамаатыны машина-биле аар моңнаткаш, ону дүрген эмнелге черинге чедирериниң улуу кем-буруулуг херекти чажырып бузурар сорулга-биле бужар бак үүлгедиг кылган. Громов ышкаштарның партияның хүрээлеңинге турар чери чок.

«Тес-Хем» совхоз республикада улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Ында ленинчи партияның комитеди (секретары эш Чооду) эң кошкак ажылдап турар. Коммунистерниң авангардчы ролю көзүлбестээн. Бо чылын отчёт-соңгулдалыг хуралга илеткелинге эш Чооду мурнакчы коммунистерни адаар дээш тып чадап, берге байдалга таваржып турганы ынчангаш таварылга эвес. Ленинчи партияның ол совхозта отрядының дайынчыларының идепкей чок чоруу ажыл-херекке багай салдарны чедирген. Совхоз көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң-даа, садарының-даа планныг онаалдаларының чаңгызын-даа күүсетпээн.

Партийжи удуртукчуларның болгаш коммунистерниң ролю куду болуп турар черлер ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң өске-даа чамдык адырларында ам-даа бар.

Коммунистиг партияның, Совет чазактың үндезилекчизи В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл оюнга бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен, бүгү совет улус, бүгү совет коммунистер чедиишкиннинг ужуражыр дээш хайнышкынныг белеткенип турар үеде ленинчи партияның түс-түс организацияларының командирлериниң болгаш ооң дайынчыларының авангардчы ролю ниитизинден-даа ертык бедиир ужурлуг.

Коммунист! Ленинчи партияның солдады, дайынчызы болур бедик адыңны арыг эдиле!

План күүсеттинген

Россия Федерациязының көдээ ажыл-агый ишчилери 1968 чылда күрүнеге чигир свёклазын садарының доктааттынган планын күүсеткен.

Республиканың колхоз, совхозтары белеткел черлеринге болгаш чигир заводтарынга 24 миллион 81 муң тонна свёкланы чедирип берген.

• • •

Фергана областының хөвенчилери күрүнеге чиг хөвең садарының планын күүсеткен. Белеткел черлеринге чедирип берген чиг хөвең 473 муң тонна болган.

• • •

Ставрополь крайының, Волгоград болгаш Тамбов областарның көдээ ажыл-агый ишчилери күрүнеге үс культураларының үрезиннерин садарының планын күүсеткен. Белеткел черлеринге Волгоград областан 227 муң, Ставрополь крайдан 215 муң, Тамбов областан 98 муң тонна үрезин киирген.

• • •

Джамбул, Омск болгаш Челябинск областарның малчыннары күрүнеге мал, куш, сүт, чуурга, дүк садарының чыл планнарын күүсеткен.

• • •

Көдээ ажыл-агый продуктуларын садары үргүлчүлевишаан.

Хмельницкий область. Волочисский районда «Сельхозтехниканың» механизаторлары болгаш инженерлери колхозтарның автомашиналарының техниктиг хандырылгазының станциязын боттарының күжү-биле тудуп, ажыглалга хуусаа бетинде киирген. Станцияда ийи цех бар. Бирээзинде шуудулга шугумун тургускан, ында автомобильдерниң техниктиг ажаалдазын кылып, ийиги залда септелге чорудуп турар.

Станция чылда 500—550 автомобильдерниң техниктиг хандырылгазын чорудар. Ындыг станцияларны тударынче өске районнар база кирипкен.

Чурукта: Автомобиль септээр залдың ниити хевири.

В. Степанчуктуң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Ленин орденениниң эдилекчизи

ИЕШКИЛЕР

Барыын-Хемчик районнуң комсомол организациязы комсомолдуң 50 чылын таварыштыр бедик үнелеп ап, ВЛКСМ Төп Комитединиң тураскаалдыг Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ону чедип алырынга Бижиктиг-Хаяда комсомолчу-аныяктарның коммунистиг күш-ажыл сүт-бараан фермазының саанчылары төлептиг үлүүн киргеннер. Бо ферманың аныяктары сүт саалдазын көвүдедир, чаш малды онча-менди камгалап алыр талазы-биле өскелерден чыл бүрү эки көргүзүглерлиг болуп келгеннер. Фермага арыг-шевер, культурлуг чурттаалга, боттарының ниити билиин бедидер дээш аныяктар хөй чүүлдерни кылып турарлар. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү, дааранып бөлгүм, херээженнер чөвүлели дээш оон-даа өске хөй-ниитиниң ажылдарын аныяктар боттарының холунга алганнар.

Чаңгыс эп-сеткилдиг 18 саанчы кыстың ажыл, амыдыралын ферманың улуг кижилери хайгаарап, оларга үлегер-дуржулгазын дамчыдып берип турарлар. Ындыг болбайн канчаар. Бо аныяктарны оларның ада-иелери чүгле эки чаңчылдарга кижизиткен эвес, оларны күш-ажылга өөредип, аас-кежиктиг чаагай амыдыралдың делгем оруунче киир-геннер. Оларның күш-ажылчы чаагай үлегезин аныяктар бүзүрелдиг-биле уламчылай бергеннер.

Маңаа хамаарыштыр Бижиктиг-Хаяда бир өг-бүлениң амыдыралын көргүзүп болур. Оюн Наскыл-оол биле Куулар Хажыт оларның өг-бүлези улуг, олар алды уругну өстүргеннер. Чолаачы, тракторист, саанчы, сан-хөө институдунуң студентизи, өөреникчи—уругларның шилип алган ажылы. Бар чылар оруу ындыг. Өг-бүлениң бүгү кижилериниң арткен оруун, ажыл-ижин коптарган канчаар. Олар шуптузу эки ажылдап, өөренип чоруурлар. Маңаа ол найыралдыг, күш-ажылчы өг-бүледен саанчы иешкилерниң дугайын чугаалаксадым.

Саанчылап турган, чазактың дээди хаизазы—Ленин ордени-биле шаңнаткан Хажыт Самбаовна Куулар бо ферманың баштайгы саанчыларының бирээзи турган. 1954 чылда ол маңаа саанчылап эгелээн. Ынчан Бижиктиг-Хаяга инек кажаазы, үш бажың, дөрт-беш хире өг турган. 6 саанчының бирээзи-ле 12 инек саар, инектерниң сүдүдаа чер албас турган. Саанчыларның күш-ажылының ачызында ажыл-агый чыл келген тудум экижип, ниитиниң малының баш саны соксаал чок өзүп, Бижиктиг-Хая хөй чурттакчылыг чараш суур апарган. Хажыт Самбаовна херээженнер чөвүлелин даргалап, ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң депутадынга тургаш, хөй-ниити ажылынга саанчы аш-өөру-биле бир демей идепкейлиг киржип келген. Сүрүнүң ажыл-агыйының экижээнинге, ооң өзүп сайзыраанынга ол коңчуг чоргаарланыр.

— Бис маңаа саанчылап эгелеп турувуста Бижиктиг-Хаяның кандыг турганын силерге чугааладым. Ам бистиң фермавыстың таныттынмас кылдыр чаартынганын көрүңерем. Суурда чаагайжыды туттунган 66 чуртталга бажыңы, өске-даа тудуглар школа, эмнелге пунктузу, клуб, ясли, столовая бар. Чурттакчы чону 400 ашкан. Электри чырыы, радио, телефон киирттинген, үлегерлиг улуг кажааларлыг ферманы канчап ёзулуг чаа суур дивезил?—деп, эш Куулар сеткилинден өөрүп чугаалаар.

Оон болгаш саанчы чораан өске-даа улгады берген кижилерниң эң улуг чоргааралы, изиг идегели—оларның изин баскан аныяктар болуру билдингир. Оларның бирээзи Хажыт Самбаовнаның ортун кызы—Лида. Эрткен чылын 7 классты дооскаш, ол авазының саап турган инектерин хүлээп алган. Авазы кадыының байдалы-биле яслиде ажылдай берген, ынчалзажок эш Кууларның сагыш-сеткили саанчыларда. Оларның канчаар ажылдап турарының дугайын чугаалап орарын дыңнаарга, оон ам-даа саанчылардан хоорулбааны илдең.

— Совет эрге-чагырганың ачызында бистиң амыдыралывыс чыл келген тудум экижип орарын көрүп тур бис. Фермада аныяктарывыс коммунистиг күш-ажылдың бедик адын чедип алганнар. Саанчының хүндүлүг ажылынга өөредип каан кыстарывыс эки ажылдап, районда чүгээр диртип турарлар. Монгуш Чолураа, Саая Саара болгаш өскелер-даа черле эки ажылдап турарлар. А мээң Лидам сүт саалдазының талазы-биле ийиги черде чоруп турар кижи.

ЧУРУКТАРДА: Куулар Хажыт, ооң саанчы уруу Лида.

С. МААДЫ.
Авторнуң фотозу.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Австрияның Коммунистиг партиязының төлээлериниң аразынга болган чугаалажыышкыннарның дугайында

ДЫҢНАДЫГ

СЭКП ТК-га бо чылдың декабрь 2—3-те Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Австрияның Коммунистиг партиязының төлээлериниң ужуражыышкыны болган.

Ужуражыышкынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязындан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның делегей харылзааларының килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы А. С. Беляков киришкен.

Австрияның Коммунистиг партиязындан АКП-ның даргазы, ооң Политбюро кежигүнү, АКП ТК-ның секретары Ф. Фюрнберг болгаш АКП ТК-ның Политбюро кежигүнү А. Ружичка киришкен.

Чүректиң ханызындан эш-хуузунда байдалга эрткен ол чугаалажыышкыннар болуп турда, делегей политиказының өйү келген кол айтырыгларының талазы-биле, коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң айтырыгларының талазы-биле база ийи партияның аразында харылзааларны, кады ажылдажылганы хөгжүдер дугайында саналдарын солчуушкуну болган.

Империализмниң реакцылыг бөлүктери делегей байдалын дүшкүүрлүг болдурарын үргүлчүлеп, эндере чепсегленириниң, дайынзырак НАТО эвилелдиң быжыглаарларының чаа-чаа планнарын чогаадып, улустарның национал-хостаалгалыг демиселиниң улам ыңай хөгжүүрүнге шаптык таварыштырар болгаш мегелээшкин, күчүлел кылырының дузазы-биле неоколониалистиг политиканы чорудар деп оралдажып, социализм чурттарынга удур, революстуг, демократтыг бүгү шимчээшкинге удур демиселин күштеддирип турар деп, СЭКП биле АКП-ның төлээлери делегей айтырыгларын чугаалажып турда демдеглээн.

Улустарның серемчилелиниң бедидерин, тайбыңның болгаш депшилгениң бүгү күштериниң сырый каттыштырарын ол бүгү негеп турар. Ол күштерниң идепкейлиг болгаш каттышкан демиселин калбартып тургаш, империализмниң дайынзырак планнарын кыңчыктырбайн, бүгү-нити тайбыңның, улустарның айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга дүүштүр делегей айтырыгларын шиитпирлээрин чедип ап болур боттуг аргалар амгы үеде херек кырында бар.

ВДР-ниң девискээрин бомбалаар чорукту соксадырын болгаш Мурнуу Вьетнамның хостаарының национал фронтузунуң төлээлекчилериниң киржилгезин-биле вьетнам айтырыгны политикага чогумчалыг кылдыр шиитпирлээр талазы-биле чугаалажыышкыннар чорудар дугайында дүгүржүлгени чедип алдынганын вьетнам улустуң тайбыңга ынак бүгү кижи төрелгетенниң чугула тиилелгези, америк империализмниң аптырышкыны деп, ийи таланың төлээлери үнелеп көрген. Төлээлерниң болап турарын ёзугаар алырга, ындыг болзада вьетнам девискээрден америк шериглерни бүрүнү-биле үндүрерин, Вьетнам Демократтыг Республиканың, Мурнуу Вьетнамның хостаарының национал фронтузунуң саналдарын барымдаалап бодунуң салым-чолун боду шиитпирлээр эргени вьетнам улуска тыпсырын чедип алыр дээш тайбыңга ынак бүгү күштер чаа-чаа хемчеглерни алган турар ужурлуг.

СЭКП биле АКП-ның төлээлери Чоокку Чөөн чүкте байдалга хамаарыштыр Израильдиң талазындан чепсектиг бүгү чөңгээлерин соксадыр, 1967 чылдың ноябрь 22-де Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң үндүрген шиитпирин барымдаалап, израиль шериглерни эжелеткен араб девискээрлерден үндүрер база ол девискээрниң бүгү күрүнелериниң догуннаар эргезин хүлээп көөрү-биле чергелештир палестин арабтарның хоойлу ёзугаар эргелерин хандырар дугайында негелделерин деткиир сагыш-бодалдыын чугаалаан.

СЭКП биле АКП-ның төлээлери улустарның, Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарының, барыын-герман реваншизмниң болгаш милитаризмниң талазындан улам улгадып турар кыжаныышкынга удур демисежириниң айтырыгларының өйү келген онза чугулазын демдеглээн. Бистиң дипвисте тайбыңга, бүгү улустарның айыыл чок чоруунга кол айыыл ГФР-ниң политиказы болуп турар деп чүвени сөөлгү үениң болуушкуннары көргүзүп турар. Европаның айыыл чок чоруу дээш чогумчалыг демиселдиң программазы деп, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Карловы Вары конференциязының шиитпирлериниң боттарының деткип турарын база катап бадыткааш, ук төлээлер Европаның дайын сөөлүндеги кызыгаарларының чайгылыш чогун камгалап, Европада дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарынче, бот-тускайлаң догуннаан болгаш деӊ эргелиг күрүне кылдыр Герман Демократтыг Республиканы хүлээп көөр дугайында негелдени деткип, ядролуг чепсекти тараатпазының дугайында керээге удур ГФР-ниң кажарлаашкыннарын ыңчыктырбазынче углаңган чаа хемчеглерни тайбыңга ынак депшилгелиг бүгү күштер-биле кады алыр деп, боттарының партияларының ылап шиитпирлиин илергейлээн.

Доктаамал нейтралитеттиң политиказын Австрияның чорударынга болгаш Күрүнеге ону шыңгыы күүседиринге ийи партияның сонуургалдыын, ол чорук барыын-герман монополистиг капиталдың Австрияже экономиктиг болгаш политиктиг шургуушкунунуң өзүп турары-биле холбаштыр онза чугула болуп турарын СЭКП-ниң болгаш АКП-ның төлээлери база дагын айыткан. Ийи улустуң эрге-ажыктарынга база Европага тайбыңны камгалаарынга болгаш быжыглаарынга, анзы-бүрү социал тургузуглуг чурттарның тайбың догуннаашкынының принциптеринге үндезилээш, күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдеринге таарыштыр ССРЭ-ниң болгаш Австрияның аразынга найыралчы харылзааларны улам ыңай хөгжүдүп калбартыры болгаш быжыглаары дээш СЭКП биле АКП туржуп турар.

Чехословакияда болуушкуннар-биле холбаштыр саналдарын солушкаш, СЭКП-ниң болгаш АКП-ның төлээлери ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аразында чедип алдынган дүгүржүлгелер Чехословакияга социализмни быжыглаарынга база хөгжүдеринге, Чехословакияның экономиказын, культуразын көдүреринге болгаш хөгжүдеринге, марксизм-ленинизмге үндезилээш, социалистиг демократияны хөгжүдеринге чугула чүүл болуп турарын демдеглээн. Ол чорук ниитизи-биле бүгү социалистиг демкаттыштырылгазын быжыглаарының эрге-ажыктарынга, Европаның улустарының тайбыңының болгаш айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга таарыжып турар. ЧКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга херек кырынга боттандырып чорударынга Чехословакияның Компартиязы чедиишкиннерлиг болзун деп чаагай күзелин төлээлер илергейлээн.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң айтырыгларын чугаалашкаш, улустарның кол дайзыны — империализмге удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, бүгү-ле антиимпериалистиг күштерниң чаңгыс эвилел быжыглаары амгы үе-чадада бирги чергениң ужур-дузалыг деп чаңгыс эп-сеткилдиг түңнелди ийи партияның төлээлери кылган. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаа делегей чөвүлел хуралы чыылдыжары ол орукка эң чугула базым болур. Бо чылдың ноябрьда Будапештиге Белеткел комиссиязының хуралынга хүлээп алдынган шиитпирлерни ийи партияның төлээлери боттарының бүрүн деткип турарын болгаш чөвүлел хуралды белеткээринге база эрттирерiнге боттарының талазындан бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылырынга белени бадыткаан.

Марксизм-ленинизмниң, деӊ эргениң болгаш бот-тускайлаң болуруунуң, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, боттарының аразынга кады ажылдажылганы быжыглаар болгаш калбартып хөгжүдер деп ийи партияның Төп Комитеттериниң чүткүлүн СЭКП-ниң болгаш АКП-ның төлээлери илергейлээн.

Бистиң дайынчы программавыс

СЭКП обкомунуң IV пленумундан

«СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлери болгаш областың партия организациязының соруулгаларының дугайында» СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Томаның** илеткелиниң талазы-биле пленумга санал-оналл делгеренгей болган.

СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары эш **М. М. Сукачев** бир дугаарында сес алгаш,— ТК-ның Пленуму болгандан бээр улуг эвес хуусаа эртее-даа, чуртка кодээ ажыл-агый будурулгезинниң улам шапкын хогжулдезин хандырарынче угланган оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары, колхозтуң бүгү ажыл-ишчилери чамдык практиктиг хемчеглерни ап эгелээн—деп, ол саналының эгезинге дыннаткан.

Тараа болгаш дүк будурер талазы-биле бистиң район беш чылдың планныг онаалгаларын амыдыралга мурнап турар болгаш оларны хуусаа бетинде, дөрт чыл дургузунда, күүседип болур арга бисте бар. Кол чүве—чеминшкиннерни демдеглээри эвес, а шиитпирлеттинмээн айтырыгларже кичээнгейни моонаээри чугула деп, илеткелчиниң чугаалаанга кончуг шын. Бисте чер ажылының культуразы ам-даа дыка чавыс. Чер эдлечештирилгезин ап корээл. Бо дугайты чугаа хөй турган, а күүселле чок. Ылангыя «Россия», «Тинделге» совхозтарга чер эдлечештирилгези кончуг багай. Бо талазы-биле ажыл-агыйлар удуртукчуларындан, түскай эртемниглерден негелдеривс кошкак болганы тодаргай-лыр.

Районда тараа шөлдериниң хөрзүнү хатка аажок үрелип турар. Мындыг байдал хөрзүнүү андырбайн ажыдап кылыр аргаже шилчиринче бистин ам чайгаар-ла албадап келген, а берге чүве болза, ынчаар ажылдап кылыр чепсек-херекселдер бисте чок, бо айтырыгны дарый шиитпирлезе чогуур. Бистиң хөрзүнүвүс фосфорлуг чеминшчидилгелерни хөйнү негеп турар, а оларны бис чазын чүле 187 тоннаны аллывые, ол кончуг эвээш, моон соңгаар биске ол чеминшчидилгелерни көвүдедир бээрин республика организациялырындан дилеп тур бис.

Үрезин айтырыы шынап-ла кайдаа сандараан. Мен бодаарымга шилиттинген үрезиннер өстүрер түскай ажыл-агыйларны организастааш, оларны тараа садар хүлээлгеден хостаар болза эки—деп, ол чугаалаашкын, мал ажылының уксаазын өкижидериңге, совхозтар будурулгеженге бот-орулга-чарылганы неттередиринге, экономиктиг анализти эртемниң чеминшкиннериңе, мурнакчы дуржулгага үндезилеп чорударынга хамаарыштыр чугула саналарны бербишаан, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүнү-биле деткээн.

Индирде республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы эш **Н. И. Куценко.**

— Республикада мал болгаш чер ажылының хогжулдезинде четпестерге хамаарыштыр илеткелчиниң бистиң адрезивиске кылган шүгүмчүлелериң бүрүнү-биле хүлээп ап тур бис. Кодээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле бисте шиитпирлер күүселдези багай, чылтагааны — негелдериң кошкаанза. Мынчангаш кодээ ажыл-агыйны дөрт харыылаза чогуур министерстволарның, оларның чер-черде органнарының ажыл-чорудулгазын СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумунуң салган бедик негелделеринге дүүштүр үндезинин-биле эде тургузар дээш практиктиг хемчеглерни дарый алыр апаар бис—деп, ол саналының эгезинге демдеглээш, беш чыл планының онаалгаларындан республикада эът будурери 6300 тоннага, сүттүү — 6600 тоннага, дүктүү — 81 тоннага, саар инектериниң саны 3500 башка хөөлээп турарын айыткан.

Мал ажылының байдалы республиканың Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Бай-Тайга районнарында онза дүвүрээнинниг, ылангыя оларда шаар малдың баш саны аажок кызырылган. Чүгле Тес-Хеминиң үш-ле ажыл-агыйларында эрткен ийи чылда 35000 баш мал хораан. Мурнуу районнарда мал ажылының мындыг чогенчиг байдалы ында малчыннар ортузунда партийжи-организастыг, партийжи-политиктиг ажылдың кулу деннелдинзе дээрзин эш Куценко айыткаш, бо чылдың мал кыштагладышкынынга белеткелди багай удуртканы дээш үстүнде районнарның удуртукчуларын шыңгыы шүгүмчүлээн.

Агаар-бойдузу таарымча чок бо чылдың кыжы мал ажылынга онза айыылды тургузуп келирин барымдаалаашкын, белеткеттинген мал чемнерин эң каинаг чарыгдарын, чер одарынга далбыйлаашкынны амыгаштап эгелеп ажыглаарын, савапны хээндектээш, ылбырады хайындырып чиртирин, малдың суггадын шын организастаарын оратор саналының түннелинге сүмелээш. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүн чүүлдүгүнген.

— СЭКП ТК-ның октябрь Пленуму кодээ ажыл-агый будурулгезинниң эдлечглиг соруулгаларын тодаралып, ону улам шапкын хогжүзериниң программазын ажылдап кылган — деп, кодээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының обкомунуң даргазы эш **С. Д. Киров** болгунуң саналын эгелээн. Республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелдери кодээ ажыл-агыйның хогжүлдезинге боттарының төлептиг салыышкынын киирер дээш кодээ ишчилериң ортузунга чамдык организас-массалыг хемчеглерни чорудуп келген. Совхозтар ажылчыннарының алаан улуг хуузу социалистиг чарышта хаара туттунган, 5,5 муң кижи коммунистиг күш-ажыллың шалыпчызы кылдыр адаар дээш чаржып турар.

Социалистиг чарышта киржип турар 1000 ажыг саанчыларның иштинден 28 кижи бо чылдың эрткен 10 айларында 2000 кг-дан хөй сүттү инек бүрүзүнден сааган, 4727 хойжуларның аразында төрүүр 100 хойдан 100—128 чедир хураганнарны доруктурган болгаш баш бүрүзүнден 3—4 кг чедир дүк кыргыл алганнар эвээш эвес. Кыргыкчылар болгаш тараажыларның аразында чорутқан республика конкурузу эки түннелдерни берген.

Ындыг болза-даа массаның чогаадыкчы идепкейин остүреринин шылгаттынган аргазы—социалистиг чарышты организастаи турарывыс амдаа дыка четпес. Ылаңгыя «Шивилиг», «Тес-Хем» совхозтарда ажылчын комитеттерни социалистиг чарышты онза багай организастап келген — деп, оратор чугаалаашкын, күш-ажылдың айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле сагыш салбайн, аңаа көрдүнген акша-хөрениниң ажыглавайн барганы дээш совхозтар трезининң, хлебпродуктулар эргелелиниң, «Сельхозтехника» каттыжышкынынын удуртукчуларын шыңгыы чемелээн.

Мал ажылында хөй күш үнер ажылдарны механизастаарының чугулазын, кодээ ажыл-агый түскай эртемниглериниң будурулгеге ролюнуң чавызын, оларның ажылының деннели амгы үениң негелдезинге-биле канчап-даа дүүшпейн турарын эш Киров демдеглээш, саналының түннел кезиинге СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының шынныын деткип чүүлдүгүнген.

СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары эш **Н. П. Федоров** сөс алгаш,— бистиң районнуң ажылчы чону партияның ленинчи Төп Комитединиң даштыкы-даа, иштики-даа политиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүнү-биле деткивишаан, ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлери болза, кодээ ажыл-агыйны улам шнай сайзырадырының дайынчы программазы-дыр кылдыр билип турар — деп саналын эгелээн.

— ТК-ның Пленумунуң шиитпирлеринге харыы кылдыр районнуң партия организациялары кодээ ажыл-агыйны удуртуун эдиижидер дээш чамдык хемчеглерни алганының түннелинде район эът, дүк будурериниң, оларны күрүнеге садарының бо чылгы планныг онаалгаларын хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседип шылаан, а сүттүү база удаазы күүсеттинер дээрзин секретарь пленумга дыннаткан, экономиктиг анализ айтырыглары, мал ажылын комплекстиг механизастаары, райончуткан үрезиннерниң шилип алышкыны, кодээ ажыл-агый будурулгезинге күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары районда кончуг четпес шиитпирлеттинип турарын, бо чугула айтырыгларга кодээ ажылагый эргелели барык-ла киржилге чок болуп келгенин демдеглеп, мал продуктуларының хүлээп алышкынынга белеткел органнары окта таарышпае шаптараазынны таварыштырып келгенин шүгүмчүлевишаан, ону дарый чайладырын саналдаан.

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары ажыл-агый чыдынын түннелдерин үндүреринге белеткенин эгелээнин, мал кыштагладышкынын организастыг эртирер дээш чер болганда шиитпирлиг хемчеглер алынып турарын ол саналының түннелинге дыннаткаш, тараа будурериниң беш чыл планын район келир күзүн ыяап-ла күүседип шыдаар дээрзин шынзыткан.

Республиканың улусчу контроль комитединиң даргазы эш **М. К. Шыырап** санал бергеш, октябрь Пленумунуң шиитпирлерин боттандыраринга дээштиг улусчу контроль улуг ужур-дузалыг дээрзин онзалап демдеглээн.

— Партияның дузалакчылары улусчу контролёрдар кодээ ажыл-агый будурулгезинче биче эвес кичээнгей салып келген. Чүгле бо чылдың эрткен 11 айларында бээин республика болгаш районнар комитеттеринге чер-черге чоруткан хыналдан илерээн 60 ажыг хереткерни шиитпирлеп көргеш, организастыг хемчеглерни ап, буруулугларга кезенче хүлээткен. Ылангыя бо чылдың мал кыштагларлашкынынга белеткелде дыка улуг четпестер, ажыл-агыйжы эвес чоруктар бары илерээн. «Тес-Хем» совхозта кыштагларашкын белеткели онза багай болганын барымдаалааш, оон директору турган Балчыр-оол дээрзин ажылдан дүжүрининге чедир хемчег алган бис—деп, оратор пленумга дыннаткаш, колхозчуларның база совхозтар ажылчыннарының хууда малын ниитининң малынган дүрген ангылаарын, хууда мал азыраарын Уставтың нормативтерин ёзугаар болдурар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын саналдап, малчыннарның күш-ажылын чнигедиринче, оларның амыдырал байдалын эдиижиринче Бай-Тайга, Улуг-Хем болгаш өскедээ районнарга, кончуг четпес сагыш салдынып келгени-биле ам-даа республикада 1100 хире малчын өрегелер соок өглерге кыштаар ужурга таварышканын, хөй-хөй малчыннар аар ажылдарны хол-биле кылбышаан турарын хараадап чугаалаан.

— Республика малчыннарының школа назы четпээн 37000 уруглары-ның чүгле 3000 хирези уруглар албан черлеринде хаара туттунган, оон артканы ада-иези-биле чайын, кыжын чер санай көжүп, кижизидилгеден аажок чыдып каап турар болганда, ясли, салтарның түдүүн дурген калбарткаш, ол айтырыгны үзе шиитпирлээр ой келген—деп, эш Шыырап саналының түннелинге айыткаш, СЭКП ТК-ның даштыкы политиктиг шүгүмүн бүрүн чүүлдүгүнген.

Улуг-Хемде «УТБА 25 чылы» совхозтуң кол зоотехниги эш **И. М. Шершнёва** индирге үнүп келгеш, саналын мынчаар эгелээн:

— Бистиң совхоз мал продуктуларын будүреринин база күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде күүседип шылаан. Бисте мал ажылы кол адыр. Эрги совхоз болганда, оон мал кажаалары амгы үениң негелделеринге шуут-да таарышпастаан ындыг кажааларга механизация ажыглаттынмас-тыр. Бо айтырыгны чоокку үеде шиитпирлезе чогуур.

Бистиң бүгү малчыннарывыс мал чемнери-биле чүгээр хандырган деп болур, ынчалза-даа оларны угаазылалдыг чарыгдавае болза хорлок. Хөй ажылы бисте ян-не орулгалыг адыр апарган: эрткен чылын оон 200 муң рубльдиң орулгазын алган бис. Моон соңгаар биске эът угланыышкынныг мал ажылын сайзырадыры көрдүнген болганда, ыяшг чем-суур тургузар талазы-биле республика организациялары совхозка дузалажыр боор деп идегээр бис. Ылангыя 2000 ажыг гектар мал одарларын эжижиерииге хөй түнүүг капитал салыышкын негеттинер апаар, ону бодувус күүвүс-биле шиитпирлеп шыдавас бис—деп, ол чугаалаашкын, В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болуруна үткүштүр алган хүлээлгелеривисти чедиишкинниг күүседип шыдаар бис дээрзин аазаан.

Дараазында республиканың мелиорация болгаш суг ажылының министри эш **М. Б. Достак-оолга** сөс берген.

— СЭКП ТК-ның май Пленумунуң сөөлүнде чазак бистиң республиканың суггарылга системазын калбартырынга 1967 чылда турганынан бо чылын ийи катап хөй капитал салыышкыннарны берген. Оон өлээн хөйүн шингээткенивистиң түннелинде мелиорация ажылдарының планын 103 хуу күүседип шыдаан бис.

Бистиң республикага суггарылгалыг чер ажылы хамыктын чугула, олче кайда-ла чогуур кичээнгейни салып, суггарылганы шын чорудуп турар болдур, ында гектар бүрүзүнден 30—37 центнер дүжүт алдынып турар, а шын эвес суггарылга шоолуг-ла ажык бербес. Чижээ, Улуг-Хемже Жданов аттыг колхоз, «Пайырал» совхоз бо чылын гектардан чүгле 2—3 центнер дүжүт алган.

Суггаттыг чер ажылын шуут-ла чедир үнелевес чоруктар республикада ам-даа бар. Ылаңгыя Эрзин районнуң ажыл-агыйлары бо чылын чаңгыс-даа гектар черге суггарылга чоруткан. Оон ынай суггаттыг черлерге чемишчидилгени чөп ажыглары чугула, оон башка суггат чок черлерден олар барык-ла ылгалбайн баар. Барыын-Хемчик районнуң удуртукчулары эрткен чазын тарылга мурнуңуң суггарылгазындан шуут ойталаашкын, шоолуг эвес дүжүт алганы окта таарышпае.

Черни суггарар-ла дээш, оон дүжүттүүр хөрзүнүү камнавас болза база хоралыг. Тандыда «Коммунизмниң херели» колхоз эрткен чазын Шаңган шөлүнүң хамык хөрзүнүү эмин эртир суггга каксын каапкээш, оон чүнү-даа албаан болгай.

Хатка, суггга хөрзүнүүн үрелир чоруу бисте онза улгаткан, мынчангаш улуг хемчээлиг шөлдерге хөрзүн камгалалдыг ыяш дилиндектерин база оът-сиген тарылгазын чорудар дугайында шыңгыы боданыр үе ам черле келген — деп, министр чугаалаашкын, сут чок одарларны суггжудар, кудуктар, хөөлбектер түдүүн чорудар айтырыгга өлээп доктаап, келир чылын 3.5 миллион рубль түңнүг капитал ажылларны кылыры бистиң мурнувусте салыынып турар дээрзин саналының түннелинге айытпышаан. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ниити политиктиг шүгүмүн изии-биле деткээн.

Индирде СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш **М. С. Харченко.** Районнуң ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин улуг өөрүшкүбиле хүлээп ап, чер-черде таныжып турарын демдеглээш, оратор сөөлгү каш чылларда районнуң кодээ ажыл-агыйының хөгжүлезинден каш чижектерни чугаалаан.

Районнуң бүгү коммунистериниң бежен ажыг хуузу кодээ ажыл-агыйда ажылдап турар. Колхозтарның болгаш совхозтуң кол будурулге участоктарында партия бөлүктерив тургускан. Партия организациялары социалистиг чарышты улуттуруп эжижиткен. Ажыл-агыйларда түскай эртемниглерниң киржилгези-биле ажыл-ишчилерниң материалдыг сонуургалын белидеринин хемчеглерин ажыллап кылган. Район тараа болгаш мал ажылының продуктуларын будүреринин беш чыл планын үш чыл иштинде ажыр күүсеелип шылаан. 1965 чыл-биле деннээрге эът будүрери 17.5, сүт—9.0, дүк—75 хуу өскен. Дүктүн шынары эжижээн. Хойжуларның үштүн бир кезии хой бүрүзүнден 3—4 кг дүктү алган. Бо чылдың тос айларында 33 саанчы саар инек бүрүзүнден 2300 кг чедир сүттү сааган.

Районнуң ажыл-агыйларында мурнакчы аргалар бар. Ынчалза-даа оларны калбаа-биле неттеретпейн турарывыс четпес. Тараа культураларының үрезиннериниң 80 хуузу, сорттуг, райончуттунган. Тарылга шөлдериңге гербицидтерни ажыглап турар. Саалданы механизастаан, мыйыстыг бода малды интенсивтиг чемгерилгеге тургускан. Ынчангаш эът будүрери өскен болгаш шынары эжижээн. Бо талазы-биле «Кызыл тараачын» колхозтуң дүржулгазы улуг. Ында эът будүрерин эки организастааны экономика талазы-биле ажыктыг болуп, арыг орулганы берип турар. Күрүнеге сатkан малдың 70 ажыг хуузу ортумак болгаш оон өрү деңгилгелиг болган. Бо эки чижекти өскелерге, ылангыя кожазы «Искра» колхозка бээин неттеретпейн турарывыс четпес.

Оон ынай эш Харченко бар четпестерге доктааган. Районнуң партия организациязының көдээ ажыл-агыйны удуртуун турарында четпестер хөй. Чер ажылының культуразы чавыс. Бо чылын тараа культураларының гектардан ортумак дүжүдү 3-ле центнер болган. Малдың хорамчазы улуг. Төрүүр 100 баш хойга онаалтыр 71-ле хураган алдынган.

Сөөлгү үш чылда хойнуң, саар инектериниң баш санга өссе-даа, кажаа-хораанын байдалы ол өзулдеге дүүшпейн турар. Малдың саны өзүп турар болганда, малчыннар база немежир ужурлуг. Ынчалза-даа чуртталга тудуу шоолуг немешпээн. Районнуң ажыл-агыйларында тудугжулар эвээш. Ййи чыл бурунгаар Тываның көдээ-тудуг черин тургускан болза-даа, оон биске дузазы онза илеревейн турар. Чүгле инек саалдазын механизастаар эвес, а комплекстиг механизация херек.

Төп Комитеттиң Политбюрозунуң болгаш Совет чазактың даштыкы политика талазы-биле чорудуп турар хемчеглерин районнуң ажылчы чоннарының мурнундан изии-биле деткип турарын эш Харченко илергейлээн.

СЭКП обкомунуң секретары эш **К. С. Шойгу** санал берген. СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлери көдээ ажыл-агыйны улам шнай хөгжүдери-биле холбаштыр партия, профэвилел, комсомол организацияларының организастыг, политикижидилгелиг ажылларын эжижиерииге аажок улуг ужур-дузалыг.

Көдээнии будурүкчү күштерин кодурери бүгү ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын улам эжижиерин хандырар, көдээге культураның өзүлдезинге чаа калбак аргаларны ажыдар. Оон-биле кады айыткан хемчеглерни боттандырары көдээ чоннуң күш-ажылының байдалын өскерптиринге, ону индустриалдыг күш-ажылдың бир янзы хевиринче улам-на хуулдурарынга чедирер. Бо орук-биле чорбушаан, бистер коммунистиг тургузуушкунуун эң чугула сорулгаларының бирээзин — хоорай биле көдээнин аразында боттуг ылгалдарны чидирер сорулганы чоорту шиитпирлээр бис деп, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев Пленумга кылган илеткелинге чугаалаан.

Республикада социалистиг чарышты чорударының аргаларын, хевирлерин сайзырангайжыдар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыдар талазы-биле чамдык ажылдар чорутунуп, бүгү хемчеглерни В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр чүс чылынга чедиишкинниг ужуражырынче угландырып турар. Хоорком, райкомнар, партия эге организациялары, солуннар, радио болгаш телевидение база үстүнде сорулгаже угландыр ажылдап турарлар. Райкомнарда Ленининиң чүс чылынга тураскаатkан илеткелдер, лекциялар чорудар илеткелчилерни, лекторларны тургускан. Политмассалыг ажылдарны чорударынга агитквартиралар улуг рольду ойнап турар. Хоорком, райкомнар болгаш эге организациялар ажылчы чоннуң ортузунга В. И. Ленининиң биографиязын өөренир ажылды калбарткан. В. И. Ленининиң чүс чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын чер-черде өөренип турар.

Бо чылын республикага культура көрүлдезинин декадазын Улуг-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарга бир дугаарында чоруткан, а районнарның уран чүүл көргүзүү Кызылга болгулаан.

Оон-биле кады четпестер, шиитпирлеттинмээн айтырыглар бисте хөй. Чамдык черлерде коммунистерниң, комсомолчуларның маркенечиленинчи өөредилгезин организастап турары четпес. «Россия», «Бурунгаар» совхозтарга, «Октябрь 14 чылы» колхозка (Каа-Хем), Чадаананың хөмүр-даш разрезинге ноябрь ортанга чедир партия өөредилгези бээзин эгелевээн турган болгай. «Тес-Хем» совхозта партия чырыышкынының өөредилгезинге чүгле 8—10 кижи, Каа-Хеминиң «Кызыл тук» колхозунга 6—7 кижи кээп турар.

Чамдык райкомнар пропагандист кадрларны белеткээринче кошкак кичээнгей салып турар. Пропагандистерниң семинарынга Чөөн-Хемчик, Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем районнардан эвээш кижилер чорутқан. Кызыл хоорайдан бээин эвээш пропагандистер киришкен.

Сөөлгү үеле ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, оон дендезе хулганнаар чүвүрүн чүс бистиң республикага культура көрүлдезинин декадазын Улуг-Хем, Бай-Тайга. Барыын-Хемчик районнарга бир дугаарында чоруткан, а районнарның уран чүүл көргүзүү Кызылга болгулаан.

Оон-биле кады четпестер, шиитпирлеттинмээн айтырыглар бисте хөй. Чамдык черлерде коммунистерниң, комсомолчуларның маркенечиленинчи өөредилгезин организастап турары четпес. «Россия», «Бурунгаар» совхозтарга, «Октябрь 14 чылы» колхозка (Каа-Хем), Чадаананың хөмүр-даш разрезинге ноябрь ортанга чедир партия өөредилгези бээзин эгелевээн турган болгай. «Тес-Хем» совхозта партия чырыышкынының өөредилгезинге чүгле 8—10 кижи, Каа-Хеминиң «Кызыл тук» колхозунга 6—7 кижи кээп турар.

Чамдык райкомнар пропагандист кадрларны белеткээринче кошкак кичээнгей салып турар. Пропагандистерниң семинарынга Чөөн-Хемчик, Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем районнардан эвээш кижилер чорутқан. Кызыл хоорайдан бээин эвээш пропагандистер киришкен.

Сөөлгү үеле ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, оон дендезе хулганнаар чүвүрүн чүс чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын чер-черде өөренип турар.

Бо чылын

Межегейжилер

Межегейжилер улуг баштынчы Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгениниң бәәр түс чылының юбилейин чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир, ооң-биле коммунизминиң материл-техниктиг баазазын тургузарынга үлүг-хуузун кирер дәәш күжениишкинниг ажылдап турар.

Совхоз күрүнеге тараа дужаарының беш чыл планын әрткен чылын-на күүседипкен. Сүт бүдүрер, бода малдың уксаазын экижидер дәәш улуг ажылдарны кылган.

Сөөлгү үш чылдарда бирээзинге-ле ийи аал иштиг чурттаар 20 бажыннар, септелге мастерскаязы, ортумак школа ажыглалда киргеи. Бо чылын чаа «Эрик кыры» деп кудумчу немешкеи. Урутларның музыка школазын ажыдып алган.

«Межегей» совхозтуң найыралдыг коллективинде 12 нацияның кижилери бар. Орустар, украиннер, тывалар, эстоннар, хакастар, чуваштар, молдаваннар дәәш кымнарны чок дәәр.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге дужаар талазы-биле районнуң бүгү ажыл-агыйларының аразында калбарган социалистиг чарыштыг тинлекчизи болган.

Межегейжилер байырлал мурнунуң күш-ажылчы ээлчәәнге киришкеш, күрүнеге эът, дүк, сүт дужаарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир кызыл тугун чаалап алган. Алаак фермазы районда туржук, республикада сураглыг. Районнуң фермалар аразында шилчиир кызыл тугу база-ла алаакчыларда.

Алаак фермазының саанчылары бо чылын бир инектеннe 2100 кг сүт саар хүлээлгелиг тургаш, октябрь 1-ге чедир безин 2346 килограммны сагган.

— Бистиң Коммунистиг партивыстың ленинчи Төп комитединиң кодээ ажыл-агыйны кодуреринче, ында ажылдап турар кижилериң материалдыг чаагай чоруун бедидеринче докгаамал сагыш салып келген. Эрткен чылын малчыннарга немелде төлевирге чедиг мүң рубльди берген. Ферманың саанчылары болгаш калбарчылары пландан ажыр сагган сүт, немелде денги дәәш квартал санында немелде төлевирни ап турар. Бо дәәрге өөрүнчүг чедиишкин-дир — деп, Алаак сүт-бараан фермазының эргелекчизи эш Лебедев чоргаарланып чугаалаар.

Ам ооң кижилерин көрээли. Хөй сүт саарының ёзулуг мастерлери, күш-ажылдың кайгамчык шалыпчылары ында бар. Чарыштың тинлекчилериниң бирээзи украин Зинаида Кравченко болган. Ол чыл тоңчузунге чедир инек санындан 3000 кг чедир сүттү саап алыр сорулганы салган. Сүт саалдазының шалыпчыларынга хакас Лидия Сиренева, тыва Оюн Кара-Кыс, эстон Милия Нару олар база киргеннер.

Ажыл-ишчилерниң культурлуг болгаш материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле районнуң бүгү ажыл-агыйларының аразында калбарган социалистиг чарыштың тинлекчизи болган.

Совхоз бүдүрүлгезинге хөй чылда ажылдаан кижилерге 15 мүң, бедик классы дәәш 54 мүң рубль төлээн. Бир ажылчын кижиниң айда шалыңы әрткен чылын ортумаа-биле 130 рубль, механизаторларны—175, сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларының—174, албан-хаакчыларны—103 рубль болган.

Бо чылдың тос айларында совхоз малчыннарга 9500, ооң иштинде хойжуларга 3500 рубльди, 40 хураганны база немелде төлевирге берген. Мурнакчы хойжулар Оюн Декел-оол, Оюн Сырат олар 15—17 хураган-биле шаңнаткан.

Совхозта ат-сураглыг кижилер дыка хөй. Оларның бирээзинге Петр Алексеевич Ермолаевти чоргаарал-биле адап болур. Ол хову бригадазының бригадиринге 22 чыл ажылдап келген. Ол Ленин орденниң адилекчизи.

Петр Алексеевич ажыл дәәнде амыр-дыжын бодавас, кижилериң кылган ажылының эки шынары, бедик дүжүт дәәш демиселчи. Ону межегейжилер алдын ходлуг киживис лижирлер. Ол машина, трактор-ну, комбайнны башкарар талазы-биле ёзулуг-ла мастер. Кижилер дәәш кезээлеле сагыш салып чоруур. Механизаторларга бодунуң байлак дүржулгазын дамчыдып бәәрингe кончуг күзелдиг, кижилерге кезээде дузалакгаар, оларның билбес чүвезин айтып бәәр, өөредир. Ол совхозта № 3 трактор-хову бригадазының бригадири. Ук бригада келир чылдың дүжүдүнге хереглээр үрезиннерни болгаш черни четчири-биле белеткээн. Ам бригаданың кежигүннери трактолар септелгезин чорудуп турар.

Чуваш Мария Петровна Михайлова—Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Ажылдап турда, кымдан-даа дудак чок: чае кээрге, трактоурунга олурупкаш, тараа тарыыр, чайын ногаа суттарар машина-биле суттарылга чорудар, кыш бооргa малчыннарның кыштагларынче мал чеми сөөртүр, одарларның харын далбыйлаар.

Дмитрий Пильганчук—совхозунуң хоочун дарганы, ооң эки ажылы дәәш аңаа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты тывыскан. Ол уран-шевери-биле совхоз ажылчыннарын кайгаткан. Ооң кылган ажылының шынары доктаамал эки. Биргеи чагыгларны чогуур хуусаазында эки шынарлыг кылып бәәри ооң ажылында кол чүүл болу берген.

Амгы үеде совхоз бүдүрүлгезинин ангы-ангы адырларындан 42 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп адаглыг атты төлептиг адилеп чоруурлар. Оларның аразында Оюн Сыратты ап көрээли. Ол төрээн совхозунга 6 чыл иштинде 2100 ажыг хураганны өстүрүп берген. А бо чылын хойжуларның аразында калбарган социалистиг чарыштың тинлекчизи болган. Ону халас путёвка-биле Кызыл—Ленинградче аян-чорук кылыры-биле чоруткан.

Оюн Сырат кыштаглаашкынга база эки белеткениг алган. Ол чүгле эки ажылдыг хойжу эвес, үлегерлиг ада. Үлүг кызы Рая Кызылдың башкы училищезинде, Валентинаэы Бай-Хаак школазының 5-ки, Виктору ол-ла школаның ийиги классында эки өөреиип турар.

Хойжу Ховалыг, Дамбы-Сюрюн, тракторист Владимир Попов, чолаачы Евгений Смирнов, тудугжу Сарыглар Чылбак, тракторист Михаил Ойнаарак, саанчы Хроменко олар база совхозтуң мурнакчыларыдыр. Олар Кызыл—Ленинградче халас путёвкаларны алгаш, пайыралдың демир-оруу-биле солун аян-чорук кылып чораан келгеннер.

Бодүүн ишчилерниң күш-ажылын ынчаар үнелээри кижилерниң улам ынай ажылдарынга улуг ужур-дузалыг. Совхозтуң чамдык ажылчынары чиик машиналарны, мотоциклдерни садып алгылаан. Алаак суурнуң әлээн хөй бажыннарында телевизорларны киирген. Ынчангаш совхозтуң ажылчыннарының амыдыралчуртталгазы хоорай чурттакчылары-биле барык демей.

Совхоз ургулларның музыка школазын бодунуң күсели-биле тудуп алган. Школага 2 пианиноларны, баяннарны садып берген. Ол школада ам 80 ажыг өөреникчи үш бөлүктерде өөренип турар. Оларны музыка эртемнинiң мергежилдиг башкылары Светлана Мадыр-оол, Нелля Нейферт, Людмила Хруснова олар башкылап эгелээн. Музыка школазының салбырын ажытканынга өөреникчилер-даа, оларның адаиелери-даа аажок өөрүп турар.

Бо чедиишкиннер бистиң Коммунистиг партивыстың болгаш Совет чазаавыстың ленинчи национал политиказының ачызы-дыр.

К. ХЕРТЕК.

«Кызыл тараачын» колхозтуң Турап сүт-бараан фермазында коммунист Саара Шырап — бодунга алган социалистиг хүлээлгелерни үргүлүг ажыр күүседи келген мурнакчы саанчыларның бирээзи. Бо чылын бодунга онаатынган 26 инектеринiң бирээзинден-не 2099 литр сүттү ооң айлар дургузунда саап алган. Ол ооң-биле кады бодунуң ажылынның мурнаачы арга-дужулгазын өөрүшге, илаңгыя фермага чаа келген аныяк саанчызарга күзелдин-биле дамчыдып берип турар.

ЧУРУКТА: Саара Шырап (оң талазында) ортумак школаны дооскан, фермага чоокта чаа келген комсомолчу Зоя Сединейге ажылынын аргазын айтып берип турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Хуулар тайылбырлап тур

Барыын-Хемчик районнуң кодээ ажыл-агыйының ажылыштилери ноябрьның тоңчузунге чедир күрүнеге эът садарының чыл планын 119 хуу, дүктү—110 болгаш сүттү 95 хуу күүседип алган.

Күрүнеге эът садарының талазы-биле «Барлык», «Дөн-Терезин» совхозтар, сүт садар талаазы-биле «Шекпээр» совхоз хожудап турар.

Бо хүннерде тарылга шөлдериие өдек сөөртүлгези Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйларында чоруп турар. Ам өдек сөөртүлгезиниң чыл планының 55 хуузу күүсеттинген. «Большевик» колхоза болгаш «Шекпээр» совхоз бо талаазы-биле мурнуку одурүгди чоруп турар.

Октябрь — ленинизмниң стратегиязының болгаш тактиказының тиилелгези

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы — бүгү делегейге ужур-дузалыг болуушкун, ол болза кижи төрелгетен хөгжүдезиниң бүгү чорудулгазынга ең хаиы салдарны чедирген, бүгү делегей төөгүзүнүң чаа үе-чадазы — оран делегейни революсчу ёзау-биле бүгү-иитти сайзырадып чаартырының үе-чадазы болган.

Социалистиг революцияның тиилелгезинче орукту марксизчи-ленинчи теория айыткан. Большевиктерниң партиязы Октябрьның тиилелгезиниң организакчызы боон үнген. Иитиилел хөгжүдезиниң дүрүм ёзугаар болур объективтиг боттуг чорукгарын шын билиринге үндезилеттинген партияның политиказы ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның алыс эрге-ажыктарын барыдаалаан, ынчангаш бистиц чуртувустуң улузунуң деннел чок хөй вуруузунга идепкейли-биле детиктеп турган.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга белеткенир дугайында СЭКП ТК-ниң Доктаалында мынчаар чугаалап турар: «Партия, Ленин демократтыг болгаш социалистиг революсчу чаартылгаларның программазын ажылдап кылган, хаанныг ёзупу болгаш капиталзымнын шүүрегдиринче ажылчын аңгыны, бүгү ажылчы массаларны политика талазы-биле организастаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы, социализмниң бүгү делегейге төөгүлүг чаалап алышкынынары — ленинизминиң стратегиязы биле тактиказының ең улуг тиилелгези ол».

* * *

Марксизмнин төөгүдүг чаа байдалдарга — империализм үеэниниң байдалдарынга таарыштыр хөгжүтүшаан, В. И. Ленин эртемниг коммунизминиң теориязын чаа үүлдер болгаш түңнелдер-биле байыткан, олар революцияга партияның стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырынга үндезин болган кол үүлдер апарган.

Революцияның ырак мурнунда-ла Ленин болза пролетариаттың удуртур организациязы болгаш эрге-чагырганы тудуп алыр дээш демиселге ооң кол-ла чепсээ болур партия дугайында өөредигнин ажылдап кылган, партияның ажыл-чорудулгазының идеологтуг, организастыг база тактиктиг принциптерин болгаш партийжи амыдыралдың нормаларын номнап чогаатkан. Ленин ажылчын аңгы биле тараачын чоннуң эвилелиинiң дугайында өөредигнин ажылдап кылгаш, ук эвилелге ажылчын аңгының удуртур ролюн онзалап демделээн. Бирги орус революцияның чылдарында Ленин буржуаздемократтыг революцияга партияның тактиказын болгаш буржуаз-демократтыг революцияның социалистиг революция кылдыр шилчип өзеринiң теориязын ажылдап кылган.

Империализминиң алыс утказын хапызы-биле аналиэтээриите үндезилээш, делегейниң бирги дайынының үезинде В. И. Ленин империализм дээрге өлүп бар чыдар капитализм-дир, пролетариаттың социал революциязының бүдүүзү-дүр деп түңнелди кылып үндүрген. Капитализминиң империализм хөгжүдезиниң дүрүм ёзугаар болур үүлдерiп ажыткаш, ол болза социализминиң баштай чаңгыс, тускай кордүнген чуртка тинлеп болурунуң дугайында шылгараңгай түңнелди кылган. Империализминиң системазында ең кошкак болгаш хээрек звено боон база пролетаржы массаларының делегейниң революстуг шимчээшкинниите авангард маңнай боон турган чурт болур Россияга хамаарыштыр алырга ленинчи ол түңнел шуутла практиктиг үжүр-дузалыг болган. Ол түңнел хаанныг ёзууже болгаш буржуазияже халдаарда Россияның пролетарпадының революсчу инициативазын өөскүткеи, демиселди тинлелгелиг доозарыпга бүзүрел-биле ону чепсегээн.

Октябрь революциязының удуртукчузу болгаш организакчызы болур бодунуң ролюн большевиктер партиязының чедиишкинниг күүседип шыдапканының үжүру хамыктын мурнунда чүдел дээрге, марксизм-ленинизминiң теориязы-биле ооң чепсеглеттинген турганында, демиселдиң эчис сорулгаларын болгаш аргаларын билгенинде, революция боон турда пролетариатты кайнаар база каичап эдертии баптаарыл дээрзин билир турганында-дыр.

Революцияга партияның теориязының болгаш тактиказының хой-хөй айтырыгларын В. И. Ленин Россияга революстуг шуурганның киискип үнериниң ырак мурнунда шиитпирлеп каан турган.

Февраль революциязының түңнелиинде Россияга ийи эрге-чагырга доктаап, дыка онзагай байдал тургустунган. Мурнунда баш удур көөр арга чок турган чаа-чаа айтырыгларны амыдырал партияның болгаш пролетариаттың мурнунга тургузупкан. «...Херектиң **тодаргай** байдалдары мурнунда (кым-даа кижиниң) сактып бодап турганындан **оске** кылдыр, важок онзагай, өң-бажын, биргээр боон келген» деп, В. И. Ленин бижээн (Бүрүн чыгдынган чогаалдары, т. 31, арын 133).

Чаа, нарын байдалды дүргеи тодарадып билип алырынга, партияның шын стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырынга ленинчи шылгараңгай мерген чорук херек апарган. **Социалистиг революциияны чорударының ленинчи үлгелиишкины алдар сураглыг Апрель тезистеринде тодаргаттынып киргеи.** Ону Ленинниң ол үеде бижээн түүлдеринде болгаш чугааларында, а ол ышкаш партияның VII (Апрель) конференциязында ооң кылган плетклелдеринде бүгү тала-биле үндезилеп хогжүткеи.

Ленин Россияга ээп чедип келирге Циммервальд конференциязының платформазыпга үндезилээш меньшевиктер-биле каттыжар, ыңдыг каттыжыкышкын ёзугаар массалыг партияны азы «революсчу массаларның партиязын» тургузар дээн чүткүлдер бар апарган турган. Ылаңгыя Каменев ындыг партияны тургузарыынын талалаичызы боон, ооң сөзү-биле алырга «суртаалдакчы коммунистерниң» болуунге, «революсчу массаларның партиязы» дээр чүвезин экингеи чөрүттүр салып үүп турган. Ленин ону революциияның ол душта турган байдалын көңгүс-де чазыглыг үнелээн чорук кылдыр көрген.

Ленин мынчаар бижээн: «Массалыг» хаадамнаар чорукка удур биче када эвээш шуруу боон биларп албан эвес ирги бе? Харын-даа суртаалчыларның ажылы чогум-на амгы үеде «массалыг-биле камгаланыр дээр, биче-буржуазчы хаадамнаашкындан пролетаржы шугумну **хостап** үндүрериниң төп түүлү болбас ирги бе?» (т. 31, арын 144).

Социализм биле империализминиң аразында идеологтуг демисел онза чидиг шинчилиг болу берген, делегей реакциязының күштери аныяк социалистиг чурттарга биче-буржуазчы ала-чаягаарлаашкыны, биче-буржуазчы болгаш национализм артышкынларны күштелдирип, идепкейжидип турган, ол чурттарны саналарыпче буржуа-демократты

Октябрь—ленинизмниң стратегиязының болгаш тактиказының тиилелгези

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

гүскен. Чижээлээрге, 1917 чылдың июль айда, монуларда революсчу чорудулганың хөгжүлдези Петроградтының-дан хожудаан болгаш большевиктер чуртта чонуң хөй нуруузун боттарының талазынче хандыдып алгалак турган үеде, Ленин эрге-чагырганы ажелеп алыры элек деп санаан болгаш ол талазы-биле массаларның чаяткаар хөделиишкиннерин доктаадып оожуктурар дээш бүгү-ле чүүлдерни баш удур кылган. А октябрь 24-түң кежээзинде ТК кежигүннеринге чагаазынга байдалдарны ниитизи-биле сайгарып көргеш, Ленин «тура халышкынның саададыр чорук өлүм-биле дөмей-дир», эрге-чагырганы Керенскийниң холунга 25-ке чедир канчап-даа арттырып болбас деп бижээн болгаш «херекти бүгү дораан, мырыңай кежээ азы дүне шиитпирлээр» деп ТК-дан негээн (т. 34, арын 435—436).

Ленинчи шын стратегия болгаш тактика Россияның пролетаржы массаларын 1917 чылдың Октябрьда бүгү делегейге тоогулуг тиилелгеге чедирип келир арганы большевик партияга берген. Тайбың дээш ниити-демократтыг шимчээшкинни, помещиктерниң черин ажелеп алыры дээш тараачын-демократтыг шимчээшкинни, дарлаткан улустарның национал дең эрге дээш национал-хосталгалыг шимчээшкинни база буржуазияны дүжүр октаары болгаш пролетариат диктатуразын тургузары дээш ажылчын аңгының социалистиг шимчээшкинин партияның чаңгыс аай күчүлүг революсчу агым кылдыр каттыштырып шыдаан чоруу революцияның чедиишкинин хандырган.

Октябрь революциязының улусчу шинчизиниң илерээни аң-не боттуг чүгүла болгаш аң-не кол чүүл болза ажылчын ангы биле тараачын чонуң эвилели, бүгү нацияларның ажылчы чоннарының дарлакчыларга удур кады демиселин болгаш акы-дуңма боол кады ажылдажылгазы болган. Октябрь революциязының ханызындан улусчу шинчизи оон чаалап алышкыннарын тендиш дивес быжыг болдурган.

Дүжүр октатырган мөлчүкчү аңгылар боттарының ашырганынга эптежип олурбастар, олар боттарының оксунган турушталарын дедир эгидип алыр дээш бар-ла шаа-биле ораалдажып болгаш ол соруунга-биле тиилээн социалистиг революцияга удур контрреволюстуг үймээннерни болгаш тура халышкыннарны организастаарлар деп марксизм-ленинизм өөредип турар. Ооң ужурунда капитализмден социализмче шилчиир турда аңгы демиселиниң кадыг-дошкунунуң хире-чергези төөгү кавызындан үнүп турар мөлчүкчү аңгыларның удурланышкынының хире-чергезинден шуут хамааржыр апаар. «Мөлчүкчүлер-биле демиселдиң бодун бис дуржулгадан алган бис — деп, В. И. Ленин чугаалаан.— Бир-тээ бисти ол дээш чамдыкта буруу шаап турар чүве болганда, бис ол орта мынча деп болур бис: «Капиталист дээргилер, силер бодунар буруулуг силер. Бир эвес силер ындыг черлиг, ындыг баш мунгаш, дерзии болгаш калчаалыг удурланышкынны кылбаан болзуңарза, бир эвес силер бүгү делегейниң буржуазиязы-биле эвилелдежи бербээн болзуңарза, эргилдээ оон тайбың чааш хевирлиг болур ийик» (т. 38, арын 201).

Буржуаа-помещик аңгыларның баш мунгаш, дерзии болгаш калчаалыг удурланышкынынга Россияның ажылчыннары болгаш тараачыннары революцияның тиилээниниң эң баштайгы күннеринден эгелээш-ле таваржы берген. Революцияга дужурткен Түр чазакты эгидип тургузарын база Москвага Советтерниң эрге-чагыргазын тургузар чорукту болдурбазын оралдашкаш, буржуаа-помещикчи контрреволюцияның күштери эсерлерниң болгаш меньшевиктерниң чөпшээрежикчи партияларынга деткиткеш, аңаа октябрь 27-де юнкерлерниң ак-гвардейжи үймээнин үндүргеннер. Аңаа контрреволюцияның күштерин чылча базар болгаш дүжүп бээринче албадаар төлээзе, Москва пролетариады болгаш гарнизону барык бир неделя иштинде маадырлыг боо-чепсектиг демисешкен болгай. Москвага боол турган хөлээзин-биле чергелештир Керенский-Красновтуг кезек Петроградче поход кылган. Ол дээрге чаңгыс аай контрреволюстуг удурланышкынның түс-түс звенолары-дыр.

Чурттуң төөгү орта кадыгшынгыы аштырышкынга таварышкаш, контрреволюция мурнуу чүкке база хөделип үнген, ынчаимыже аңаа база-ла чылча шаптырган. Совет эрге-чагырганы чүгле бодунуң күштери-биле дужур октап шыдавазынга бүзүрээш, иштикиниң контрреволюциязы делегей империализминиң күштери-биле каттыжып алган. Бистиң чуртувуска хамааты дайын шак ынчаар өөскүп үнген, ол дайын иштики контрреволюцияның болгаш даштыкы интервентилерниң күштерин бүрүн чылча шапканы-биле доозулган болгай.

Октябрь революциязының онза шынарларының бирээзи—оон интернационалчы шынчызы ол. Пролетариаттың диктатуразын чаалап албышаан, Россияның пролетариады чүгле национал эвес, харын база интернационалчы сорулганы шиитпирлеп, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының социал хосталгазының оруунга баштайгы базымны кылып турган. Ынчангаш Октябрь революциязынга өске чурттарның пролетарийлериниң идепкейлиг киржип, совет республиканы камгалаар дээш бүгү делегей пролетариадының идепкейлиг демисежип турганы шак оон-на билдингир.

Орустуң үш революциязының, делегейниң ажылчын аңгызының демиселиниң дуржулгазын сайгарып түңнээринге үндезилээш, Ленин коммунистиг шимчээшкинниң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырынга кайгамчык улуг салышкынны киирген. «Орус үлегер бүгү чурттарга оларның чайлаш чок болгаш ырак эвес келир үезинге хамаарыштыр эвээш, биче-даа бод, черле дыка чугула боттуг чүүлдү көргүзүп турар» деп Ленин айыткан.

Революцияның болгаш хамааты дайынның одунга ажылчы чоннарның интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгаазы тоогулуг хыналданы эрткен болгаш улам быжыккан, социалистиг революцияның дүрүм ёзугаар болур чоруктарының бирээзи — **иштики антисоциалистиг күштерге болгаш оларны дапкаартан деткип турар делегей реакциязының күштеринге удур демисежирде тиилээн социализмниң чуртунга бүгү чурттарның ажылчы чоннарының акы-дуңма дузаламчызы** тодараан.

Дужур октаткан мөлчүкчү аңгыларның артынчыларынга болгаш даштыкы реакцияның деткип турары антисоциалистиг күштерге хамаарыштыр серемчилел суларавр, оларга чогуур өйүнде ойтур шавыышкын бербес болгаш оларга организастаттынар арганы бериптер болза, олар революцияның соонда хөй чылдар эрте бергенде безин социализмниң чаалап алышкыннарынга удур демисежип үнүп кээп болурлар деп чүвени дуржулга көргүзүп турар. 1956 чылда Венгрияга болган контрреволюстуг үймээн болгаш чоокта чаа Чехословакияга болган болуушкуннар оон чижээ болур.

• • •

Социализм бодунуң чаартыкчы улуг күжүн бүгү делегейниң мурнунга көргүскен. Совет Эвилелиниң чартык чүс чыл хөгжүлдезиниң түңнелдери болза марксизм-ленинчи өөредигниң шынныының, Коммунистиг партияның баштаргазы-биле бистиң улустуң чоруп орар оруунуң чөптүүнүң маргыш чок херечизи болур.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы кижи төрелгетен төөгүзүнүң эргилделиг үе-чадазы кылдыр Ленинниң үнелеп көргенин кижи төрелгетенниң эрткен чартык чүс чыл хөгжүлдези бүрүн бадыткаан. Октябрь революциязының идеялары болгаш херээ төөгүлүг хыналданы эрткен. Бодунуң аштырбас күжүн, марксизм-ленинизм теориязының бистиң чуртка-даа, делегейниң бүгү улустарынга-даа чайлаш чок ужур-дузазын көргүзүп бадыткаан. Бистиң чуртувуста социализмниң бүрүн болгаш шуут тиилелгези база коммунизм тургузуушкунунче шилчилге, делегейниң социалистиг системазының тургустунганы—кижи төрелгетенниң Октябрь соондагы хөгжүлдезиниң кол түннели, делегейниң революстуг чаартылгазының кол түннели ол-дур.

Ленинниң херээ тиилеттирбес.

А. ЛУКАШЕВ.

СПОРТ

Кышкы сезон ажыттынган

Кызылдың спортчуларының бо чылдың кышкы спортчу сезонун ажыдарынга тураскааткан хаакка эстафета маргылдаалары «Тайга» станциязында хаак баазазынга декабрь 5-те болуп эрткен. Аңаа оолдарның 7, уруглардың 4 командалары киришкен.

Бо чылдың чайынының чаашкынныг үези республиканың девискээринге дески эвес болганы деп. Улуг-Хем, Каа-Хем районнарга хар ноябрьның ортан үезинде-ле кылыннады чаапкан турда, Кызыл хоорайның чоок-каны девискээринде бо үеге чедир чер кара чыттышаан. Ынчангаш Кызылдың спортчулары хаакка дүрген маннаарынга кужун шенеп, мергежилин бедиилер чай алынмаан. Ынчалза-даа спортчу мергежилин доктаамал бедидип, улуг спортчу оруктче үнеринче шуулургу чүткүп чоруур Маады Анчыккай, Юрий Зырянов, Непомнящих, Ахметов, Нелля Линденберг, Байкалова (башкы училищези) Егашов, Тулин, Губарь, Цепелев (башкы институду) олар ышкаш аныяк спортчуларның спортчу мергежили бедип турарын айтыры чугула. Оларның аттары Кызыл хоорайга чоокта чаа болган кускуу кросстуң түңнелинде илерээн шилиндек спортчуларның аразынга кирип турганын көрүкчүлер билир болгай.

Бо маргылдаага база Кызылдың башкы институдунуң спортчулары оолдарның 2, уругларның 1, башкы училищези оолдарның 3, уругларның ийи командазын киириштирип, идепкейлиг болган.

Судья кышкы спортчу сезонну ажыдарынга тураскааткан хаакка эстафета маргылдааларының эгелээнин чарлааш, оолдарның 5 километрге эстафетазынга маннаар баштайгы болукнуң стартын бериптерин билек, Зырянов, Цепелев, Маады олар өөрүнден дораан-на ушта халый бергеннер. Кылын, чаш, ылдургей харга чоокта чаа изээн хаак оруун ожуктар дуй дужуп, хат бораан кагза-даа, аныяк спортчуларның шыдамыккай чоруу оларның темпизин дургедедип, хаактың дедир чылыышкынынга алыспайн, орукту изеп чорааш, баштайгы үеле ындыг-да кончуг багай эвес түңнелдерни чедип алырынга дузалаан. Ол баштайгы үш маңнакчының түңнелдери дараалаштыр 23 минута 45 секунда, 24 минута 25 секунда, 24 минута 30 секунда болуп, командаларының түңнелдерин баш удур тодараткан.

Бо эстафетага башкы училищезиниң Зырянов, Непомнящих, Груздев, Ахметов олар составтыг бирги командазы бирги, башкы институдунуң Егашов, Тулин, Губарь, Цепелев олар составтыг командазы ийиги, башкы училищезиниң Маады Анчыккай капитаннаан ийиги командазы үшкү черни чаалап алган.

Оолдарның эстафетазы-биле деңге чоруп турган, 3 километрге өске хаак оруунга уруглар эстафетазының баштайгы болуунун оруг изекчизи Нелля Линденбергтиң дүргеи маннап, берге орукка 20 минута 50 секундада эрткенин баштайгы үеле багай эвес түңнел деп чугаалаары чугула. Нелля эстафетага маңнаан өске 15 эштеринден аң дээре түңнелдиг болган.

Уруглардың бо эстафетазынга башкы институдунуң Гриба, Грибачёва, Пономарёва, Степанова олар составтыг командазы бирги, башкы училищезиниң Нелля Линденберг капитаннаан бирги командазы ийиги, а үшкү черни база-ла ол училищениң ийиги командазы алган.

Тиилекчи командаларга болгаш түс-түс хаакчыларга Кызыл хоорайның спорт чөвүлелиниң хүндүлүг бижиктерин тывыскан.

Кышкы спортчу сезон эгелээн. Республиканың хаакчыларын республика, зона маргылдаалары манап турар. Аңаа белеткел хар чугаазынга, спортчу херекселдер чедишпезинге чылдагааннарны эвес, а бүгү талалыг, шынарлыг спортчу каңналганы негээр деп чүвени спортчу бүрүзү билири чугула.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Демисел эгелээн

ШЫДЫРАА

Декабрь 4-те республиканың типография клувунга республиканың бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы эгелээн. Чүнүң-даа мурнунда маргылдааның киржикчилерин номчукчу-биле таныштырар-дыр бис. Дугаар тутткан аайы-биле олар бо: Х. Ондар (Кызыл), Б. Хомушку (Таңды), П. Артамонов (Тес-Хем), К. Саян (Кызыл), Н. Онуфриев (Каа-Хем), Н. Шишигин (Кызыл), И. Махоткин (Кызыл), Д. Монгуш (Өвүр), Н. Чыргал-оол (Хову-Аксы суур), Ч. Оюн (Кызыл), Д. Ооржак (Бай-Тайга), П. Беркович (Кызыл), М. Тюлюш (Кызыл), Т. Буду (Эрзин), О. Куулар (Барыын-Хемчик), О. Бегзи (Чөөн-Хемчик.

Бирги салыгда Ондар—Бегзи, Махоткин — Оюн оларның салымы шыдыраага ынак кижилерниң кичээнгейиниң төвүнге турган. Махоткин бо чылын П. Беркович-биле кады Кызылдың чемпиону болганын номчукчулар билир. Ч. Оюн бодунуң шыырак удурланыкчызы-биле кара талага ойназа-даа эге коштерде-ле эки турушту чедип апкан. Ч. Оюннуң бир аъды ак ноянның чанынга чыпшыр халдап кире бергеш, ак таланың бодалдарынга коңгүс кош бербейн барган. И. Махоткин камгалалтын чадааш, удурланыкчызының баштайгы тиилелгезинге байыр чедиргеш, дужуп берген. Ондар агы-биле ойнааш, камгалалды чедимче чок тургускан Бегзиниң улуп үнген. Өске салыгдардан Хомушку Куулары, Артамонов Будуну, Тюлюш Саяны, Беркович Онуфриевти, Шишигин Ооржакты. Чыргал-оол Монгушту түс-түзүнде улуп алганнар.

Дараазында хүн болган ийиги салыгда республика чемпиону Шишигин, Тес-Хемниң чемпиону П. Артамонов, Кызылдың шыырак шыдыраачылары Тюлюш биле Ондар олар тиилелгелиг базымын уламчылавышаан турганнар. Шишигин Берковичиге удур кара тала-биле хоочун индий камгалалды шилип алгаш, ноянын солуур эргезин ышкынган турган. Беркович шаап халдап-ла кирген. Ынчалза-даа оон ол халдаашкыны электен эгелээн болгаш дораан-на өже берген. Ол аразында Шишигинниң кара тевези, тергези база мерзези ноянче дөрт халдап кириптерге, Беркович дужуп берген. Ол хүн Ондар Хомушкуну, Артамонов Куулары, Тюлюш Онуфриевти, Оюн Монгушту уткаш таблицада алышык дужунга бир-бир санны немеп алганнар. Махоткин кошкак ойнаан Ооржакты дораан уткан. Буду биле Саян ийи бир санны деңге үлежип алганнар. Бегзи биле Чыргал-оолдуң салыы доозулбаан.

Үшкү салыгда Тес-Хемниң чемпиону Артамонов алды дугаар кошке-ле бир чиик бодазын Ондарга алзыпса-даа, эки турушту чедип алган. Байдал талазындан чазыглыг ол салыгта ак-даа, кара-даа тала улуп болур хире байдал катдаа катап тургустунган. Эң сөөлүнде часкан кижи уттурар деп шыдыраачыларның чугаалары ышкаш, сөөлгү чазыгны Артамонов кылгаш, уттурган. Шишигин бодунуң шыырак удурланыкчызы Тюлюшту уткаш, байдалын улам-на экижиткен. Кызылдың чемпионнары Махоткин биле Берковичиниң салыы кончуг чидиг демиселге эрткен. Нарын байдалды Махоткин эки сайгаргаш, Берковичиниң дужуп бээринче албадаан. Монгуш биле Саян олар кошкак ойнаан Куулар биле Ооржак оларны утканнар. Чыргал-оол биле Бегзиниң салыы доозулбаан. Байдал кончуг нарын. Чамдык шыдыраачыларның турушту үнелеп турары-биле алырга, Бегзиниң улуп алыр хире аргазы бар болуп турар. Чыргал-оол биле Оюнуң салыы база доозулбаан. Ол салыгда Чыргал-оолдуң байдалы кончуг берге болуп турар.

Үш салыгларның түңнелинде Ондар биле Шишигин үш-үш санныны алгаш, киржикчилерниң мурнунда чоруп турарлар. Оюнуң саны ийи-даа болза, оон эки байдалдыг соңгаарлаткан салыы бар. Артамонов, Махоткин, Тюлюш олар ийи-ийи санныг. Куулар биле Ооржак (адаан аайы-биле Барыын-Хемчик биле Бай-Тайганың шыдыраачылары) амдызында тиилелге чедип албааннар.

С. ТАМБА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң септелге-механика мастерскаязының ажылчыны эш Н. Сухинин бодунуң ажылының мастери. Бүдүрүлгеге хөй чылдарда ажылдап келген мурнакчы электрослесарь хүнүң үлүг онаалдазын 105—110 хуудан кудулатпайн турар.

ЧУРУКТА: электрослесарь Н. Сухининниң ажылдап турары.

В. Рачковскийниң фотозу.

БИР ШИИДИН ТЫПСА

«Дөң-Терезин» совхоз республикада эңне аныяк совхозтарның бирээзи. Ол эъткир, сүткүр малдарны өстүргеш, мал продуктулары-биле болгаш ногаа аймаа-биле Тываның баштайгы индустриалдыг төвү—Ак-Довурак хоорайны хандырар сорулгалыг.

Совхоз тургустунгаш, чүгле чаа чыл чедип турар болганда, бедик көргүзүглер дугайын чугаалаары элек болбайн аап. Ынчалзажок хамык ужур ажыл-херекти кайы хире билдилиг, кызымак организастаарындан хамааржыр апаар. Амгы үеде ында ажыл-агыйның байдалы кандыгыл? Мааа мал ажылындан чамдык чижектерни көрүптээлиңер. Малды кыштаглаашкынга белеткээри эң чугула ажылдарның бирээзи дээрзи бүгүдеге билдингир. Совхозтуң дирекциязы бо ажылды багай организастаан болгаш харын ам-даа доозулбаан.

Хойжу Комбу-Доржуну Алашта белеткел чок черде кожуруп хондурган. Ында 400 хураганнарның кажаазы сынмас болганы-биле 200-зу даштын доң черде туруп турар. Актың Сайыр-Бажында Көк-оолдуң кажаалын, Алашта Бегзиниң кажаазын чоокта чаа бүү-хаа септегилээн.

Тулаан-Караның мээстериниң электеринде хар чуга, мал суггадынга четпес. Ында турар казарчылар О. Данзы-Белек, О. Кыдыран, О. Алыя болгаш С. Чимит-оол оларның коданнарында хойларга сүт сөөртүп бербейн турар. Ынчангаш мал арып баксырап турар. Ону совхозтуң тускай эртемниглери билип тураа-даа, сүт сөөртүлгезин кошкак организастап турар.

Малчыннар узавас чаа «дужутту» хүлээп алыр апаар болгай. Малдың чаш төлүн менди азырап доруктуралары малчыннарның ажылында эң-не харысалгалыг үе. Бо талазы-биле совхозта белеткел кандыгыл? Байдал база-ла өөрүнчүг эвес. 4 коланда чаш хураганнар кирер кажаалар чок, мал чемин ам-даа чедирбээн. Чеже сагчааниктер ажылдаары тодараттынмаан.

Совхоз дирекциязының болгаш мал ажылының тускай эртемниглериниң контролю чок болган ужурунда, төп сүт-бараан фермазында белеткээн сигенни казарчылар кайы-хамаан чок төтчеглеп турар. Тей деп черде кажаалап каан сигенниң чүгле орну арткан, ону улустуң хуузунда малы арлыдырыпкан. Баян-Болда, Мунгаш-Акта хөй сигенниң база-ла орну артыкылаан.

Сентябрьда совхозка хөй, өшкүнүң үкен ангылаар, назы-харын ылгаар ажылды чоруткан турган. Оон түңнелинде 151 баш хөй, өшкүнү кужу арган болганы-биле азыралга тургузар дээш, тускай кодан кылдыр үскен. Совхозтуң кол зоотехниги К. Монге, салбыр эргелекчизи М. Максим олар үстүнгэн «арган» малды кыштагладыры-биле таарыштыр тургузарының орнунга, «оларны азыраан херээ чок, совхозка хей-ле каража чедирер. Ынчангаш чишке херегтээр чүве» дишкеш, кижи болганынга-ла өлүрүп чиири-биле чөпшээреп берип турар.

Мал ажылынга кирер кижилерни шилип алырынга кичээнгей салбайн турар. Ажыл кылбас чалгаа, арагачы дээш чоокта чаа ажылдан үндүрткен О. Шалдан-оолчыны кол зоотехник бодунуң турачы-биле мал ажылынга киирип алган. 49 баш хөй самчыгдаан М. Датты, 5 инек дугагалдыг О. Алыварны мал ажылынга ам-даа тургусушаан.

О. БАДАН-ООЛ.

Сыстыг-Хемче кичээнгей салыр

Күрүнениң аңныыр-тывыш ажыл-агый чери Сыстыг-Хемге тургусканындан бээр каш чылдар эрткен. Ук коллектив бо үениң дургузунда плановыг даалгаларны күүседир, экономиканы быжыглаар болгаш бойдустуң чайгаар бүткен байлактарын шиңгээдип алыр талазы-биле чамдык ажылдарны кылган.

Ынчалза-даа ол ажыл-агый беш чылдың үшкү чылында мурнундагы чылдардан дыка хожудангай ажылдап турар. Кандыг-даа бүдүрүлге, ажыл-агый чери чыл келген тудумна быжыгып, сайзыраар, келир үедеги перспективазы улгадыр, ажылды план ёзугаар боттандырып, оруутталыг ажылдаар болгай. Негелде-даа ындыг. Ында херек кырында байдалды ап көөрге үстүнде негелделерге шуут дүүшпейн турар-дыр.

Аңныыр-тывыш ажыл-агый чери бо чылын күрүнеге балык, тоорук, кат, аң эъди дужаар пландарын күүседиэн. Дилиг материалы, тудуг ажыы белеткээр пландар күүсеттинмээн. Бо аңныыр сезонунда коллектив күрүнеге хөй аң-олукту дужаарын хүлээнген, а оон күүселдези база багай. Чүгле киш өлүрер план күүсеттинип болур, а дииң, элик дужаар план канчап-даа күүсеттинип шыдаттынмас. Моон түңнелинде тывыш чериниң агар санында ам чаңгыс-даа көпеек чок, харын өске албан черлеринге өрелери көвүдээн.

Сыстыг-Хемде аңныыр-тывыш ажыл-агый чериниң удурткукчулары ажылда үнүп келген четпестерин агаар-бойдустуң багай болганынга шаңнап, агартынарын бодап турар. Ол ындыг эвес, ук четпестерниң чамдыктары чүгле бо чылын илереттине берген эвес, харын мурнундагы чылдардан бээр-ле хөрлээлеп келген. Аңаа хамаарышкан чылдагааннарны, бодалдарны илередирге мындыг янзылыг:

ОЛУТТА ОЛЧА ЧОК. ЧЫДЫНДА ЧЫРГАЛ ЧОК

Алдыннаачак бүрүлер дүжүп, ыраакы тайгаларга хар чаап эгелей бээрге аңчыларның сагыжы дөспес апаар: сырбыктар, киштер каракка көстүп, одагның чалбыыжы чааттарны чылыдып турган ышкаш сагындырар. «Олутта олча чок, чыдында чыргал чок» деп аңчылар чугаалажы бээрлер.

Сыстыг-Хемниң аңчылары сезонну чогуур үезинде эгелээш, олча-омактыг ээп келгеннер. Октябрьның 51 чыл оюн ааддарынга демдеглеп эрттиргеш, чем, ок-чемзек, аът, чары херегселин четчелээш, тайгаларже катап аңнап чоруптарын олар бодап турган. Ынчалза-даа оларга алаан бергелер таварышкан. Чүл дизе, аъш-чем садып алыр акша авансызын саадаткан. Оон туржук сухарай безин чок болган. Аңчылар хлеб садып алгаш, ону сухарай кылдыр кадырып турган.

Өске бир четпес чүүл болза аңчылар мунар ивилер кадарчызының чогу. Оон уржуунда келген аңчыларның мунуп чораан ивилери фермазынче чана маңнажы берген. Барык 20 км чыгыы черде фермадан ивилерни чедип алыры ындыг-ла белен эвес. Аңнап мунар ивилерни кадарар тускай кижини тургузарын аңчылар хуралынга шиитпирлээн турган, ынчалза-даа ол саазын кырынга арткан. Моон ужурунда аңнаашкындан келген кижилер 20 ажыг хонукту суурга олура эрттирген. Аннаар сезоннуң эң үнелиг хүннери ынчаар эрткен. Аңаа аңчылар дыка хомудааннар.

МАЛ ӨСТҮРЕРГЕ МАНДЫЫР

Ажыл-агыйның удурткукчулары беш чыл планын тургузуп турган, иви болгаш чыгы малды дыка өстүрерин көрүп турган. Ам херек кырында байдал аңаа канчап-даа дүүшпейн турар. Алды чыл бурунгаар ук ажыл-агый чери районнуң колхозтарындан ниитизи-биле 310 баш ивини садып алгаш, өстүрерин шиитпирлээн.

Иви — өзүүчел мал. Ол дугайын районнуң мурнакчы ивижилерниң дуржулгазы херечилеп турар. Олар төрүүр 100 ындыга онаашты 80-ден хөй анайны ап турар. Сыстыг-Хемде ындыг эвес. Ивилерниң баш санының дугайында ылаптыг чыг-данзы бухгалтерия чериндe безин чок болду. Бо чайын иви санап чораан кижилерниң чугаазын ёзугаар алырга ында 400 четпес иви бар болуп турар азы алды чыл иштинде 90 анай немешкен ышкажыл.

Чыгы малды өстүрер план база күүсеттинмээн. «Сукпак» совхозтан болгаш Сыстыг-Хемге турган ыяш ажыл-агый чериниден 70 баш малды садып алган. Бо-ла үениң иштинде оларның саны база өспээн. Ам оларның саны база-ла 70 ашпайн турар. Хөй кезии аныяк малдар, оларны шанактап, тергелээринге өөретпейн турар.

Мал өзүлдезинге хора чедирген бир шаптык болза шыгыы учётту тургуспааны. Кандыг-даа малды бир малчындан бир малчынга дамчыдып бээрде санаар болгай. Ону кылбайн турар. Ивилер өлүп-даа, чидип-даа турар, бөрүлер-даа чип турар. Ол дугайы кымга-даа хамаан чок болуп турары таарышпас. Иви болгаш аът — аңчының транспорту. Ону өстүрер херек.

СЫЫН БАЖЫНДА МЫЙЫС

Аңныыр-тывыш ажыл-агый чери сыыннар өстүрүп, оон оруга чедип алыры-биле 15 сыынны тудуп, азырап турар. Оларның кажаазын малгаштыг, хадынныг черге бодал чок тутканы-биле сыыннар өспейн турар. Оларның мыйызының шынары багай. Ажыл-биле чугаалаарга амгы сыын кажаазы туткан черге сыын хамаан чок, инек-даа, чылгы-даа кадарып болбас, таарымча чок чер-дир. Ону өскээр кежүрер дээрге чарыгдал улуг.

Ол чериниң хоочун чурттакчыларының чугаалап турарын ёзугаар алырга амгы сыын кажаазын доп-дораан өске черже көжүрер. Ынчангаш чаа кажааны аргалыг-ла болза Севи болгаш Хүт бажының тайгаларынга тутса таарымчалыг хире. (Шаанда ол черлерге хуу ажылдыг кижилер түс-түзүнда 70—80 сыыныы азырап, мыйызын ап турган).

Бо чылын сыстыг-хемчилер күрүнеге 56 кг мыйысты (чиг деңнели-биле) дужааган. Бо дээрге коллуунда-ла азыраз эвес, а тайга сыыннарының мыйызы болган. Ындыг болганда бакка-сокка сыын азыраар орнунга тайга сыыннарының мыйызын алза аки эвеспе деп айтырыг тургустунуп келир. Чок, ындыг эвес, эвээш-даа бол, сыынны өстүрер херек, ол — күрүне ужур-дузалыг херек. Ону барымдаалааш, сыыннарның ажаалдазын экижидип, немелде продукцияны алыр херек.

ТЕХНИКА САНДАРААН

Ук ажыл-агыйда 5 трактор, бир чиик, бир чүък машиназы бар. Бо хүннерде олардан 4 трактор, ийи машина үрелик, чүгле чаңгыс трактор ажылдап турар. Техника септээр артык кезектер чок. Тракторларны, машиналарны үрээн механизаторлар олче бичии-даа сагыш салбайн турарлар.

Балык тывыжы чорудары-биле «Вихрь» болгаш «Москва» деп, марказын 20 моторун, 20 янзы-бүрү хемени садып алган турган. Ам ол моторлардан чүгле ийи мотор будун, өскелери үрелик, хемелер читкен. Балыктаары-биле мотор алган чамдык кижилер бүдүрүлге чериниң чаа моторларын ап алгаш, оон орнунга боттарының эрги моторларын бергилеп каан. Кымга кандыг мотор, хемени бижип каан даңзы бижик албан чериндe чок болуп турар. Ак сеткилдиг эвес кижилер чогум-на ону ажыглап турар. Кымга кандыг боо-чепсекти берген дугайында даңзы база чок. Боолар чидип-даа турар, а чамдык кижилер алган боолары дужаавайн өске черлерже кежүп чорып турар. Суурда ажыл кылбас, арагалаар, хуу өнчүзүрек чорукче хандып, байып турарлар база хөй.

Бот-оруктарынга-биле ажылдап турар бо организацияда мындыг дүвүренчиг байдал тургустуна берген турда, ол талазы-биле удуртур органнар, тодаргайлаарга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелели (начальниги О. Оолак), Тожунуң партия райкому (секретары Н. Бойду), райкүүсеком (даргазы В. Тамдын-оол), районда улусчу контроль комитеди (даргазы Т. Каражыкпай) боттуг хемчеглер албайн турар.

А. АИР,
бистиң тускай корреспондентивис.

КИНО

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Трембита» 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.45 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: Кино чыындызы 10, «Туннел» 11.30, 1.30, «Оскар» 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Спартакиада. юбилейлиг чыл» 11, 1, «Алдын ок» 3, 6.25, «Телефончу» 4.40, «Кижилер болгаш аңнар» (ийи сериалдыг) 8, 10 шактарда.
«ВОСТОК»: кино чыындызы 10, Белаяның кырында чаңнык» 11.30, 1.15, 3, 6.40, «Херээженнер тергиидели» 4.45, 8.35 шактарда.

ДЕКАБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Вий» 10, 2, «Бажың болгаш ээ» 12, 4, 5.45, «Болуунуң чонунга», «Бажың болгаш ээ» 7.30 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Агаар шарынга аян-чорук» 10, «Трембита» 11.50, 1.40, 3.30, 5.20, 9.20, «Советтиг Русь», «Чингиз Айтматов», «Трембита» 7.10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Аршин Мал-Алан» 3, «Оскар» 4.45, 6.30, «Эш Абсолют», «Н. В. Подгорныйның Финляндияга чорааны», «Оскар» 8.15 шактарда.
«ВОСТОК»: «Бөгүн чаа аттракцион» 3, «Алдын ок» 4.40, 6.30, «Москва Кремлиниң архитектуразы», «Алдын ок» 8.20 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Джезказган хоорайда № 36 профтехучилищеге ийи чыл өөренген сургуулдар бүдүрүлге практиказын эртери-биле училищезинге кээрин чарладывыс. Училищениң төлээзи «Кызыл» гостиницаның 73 дугаар өрээлинде турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01333.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 10 ВТОРНИК №286 (7828). Өртээ 2 көп.

ДЫҢНАДЫГ

1968 чылдың декабрь 7—8-те Киевке Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Чехословакияның Коммунистиг партиязының удуртукчу ажылдакчыларының ужуражылышкыны болган.

Ужуражылышкынга совет таладан киришкеннер: СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның бирги секретары П. Е. Шелест, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов.

Ужуражылышкынга чехословак таладан киришкеннер: ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Дубчек, ЧССР-ниң Президентизи, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү Л. Свобода, ЧССР-ниң чазааның Даргазы, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү О. Черник, Словакияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү Г. Гусак, ЧКП ТК-ның чех областарга партия ажылын удуртур талазы-биле бюрозунуң даргазы, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү Л. Штроугал.

Талалар СЭКП биле ЧКП-ниң, ССРЭ биле ЧССР-ниң аразында кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдер дугайында санал-оналдарны солушкан, а ол ышкаш кайы-кайызынга сонуургалдыг өске-даа айтырыгларны чугаалажып көрген.

Чугаалажыышкыннар чуректиң ханы байдалынга, эш-хуузунуң болгаш найыралдың ёзузунга эрткен.

Декабрь 8-те чехословак төлээлер төрээн чуртунче чаныпкан. Чугаалажыышкыннарга киришкен совет удуртукчулар төлээлерни үдээн.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1968 чылдың декабрь 9-та СЭКП ТК-ның Пленуму болуп эрткен.

Пленум дараазында айтырыгларны чугаалажып көрген:

«1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелиниң дугайы» — илеткелчи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы эш **Н. К. Байбаков**;

«1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайы» — илеткелчи ССРЭ-ниң сан министри эш **В. Ф. Гарбузов**.

Пленум бо айтырыгларның талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

Пленумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш **Л. И. Брежнев** чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму моон-биле ажылын дооскан.

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң дугайында

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУНУҢ 1969 ЧЫЛДЫҢ ДЕКАБРЬ 9-ТА ХҮЛЭЭП АЛГАН ДОКТААЛЫ

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүг деп санаар.

ЛЕНИНЧИ ТЕМАГА

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур күжениишкинниг белеткелдиң бо хүннеринде улуг баштыңчының теоретиктиг номналын болгаш ажыл-амыдыралының дугайын пропагандалаарынга болгаш өөреникирге сонуургал кажангызындан артык күштелген. Амгы үеде партия организацияларының идеологтуг бүгү ажыл-чорудулгазынга кол черни ленинчи тема ээлеп турар.

Улуг баштыңчының өндүр-чаагай революсчу ажыл-чорудулгазын ажылчы чоннар ханызы-биле таныжып өөренмишаан, аңаа кызыгаар чок ынакшылдың болгаш хүндүткелдиң сеткилин илергейлеп турар. Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында маңаа холбаштыр мынчаар айтып турар: «Коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге күштерни болгаш сорук кириишкинни ленинчи идеялардан доктаамал ап турар бис. Коммунистиг партия, бүгү совет улус, бүгү чурттарның ажылчы чоннары Ильичиге кызыгаар чок ынакшылдың болгаш хүндүткелдиң сеткилин илередип, боттарының эң эки бодалдарын болгаш күзээлдерин өлче угландырып турар».

Бистиң хөй-хөй партия организациялары ленинчи тематиканы боттарының идеологтуг ажылының үндезини болдуруп, өлче доктаамал кичээңгейни салып турарлар. Ындыгларга бирги ээлчегде Чөөн-Хемчиктиң, Өвүрнүң, Каа-Хемниң болгаш өске-даа партия организацияларын хамаарыштырып болур. Чижээ, СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому ленинчи тематиканың талазы-биле лекция пропагандазының тускай планын ажылдап кылгаш, ону амыдыралга боттандырып турар. Районнуң партия, совет ажылдакчыларындан, ажыл-агый удуртукчуларындан, тускай эртемниглеринден эң шылыраң 58 лекторларны шилип алган болгаш олар улуг баштыңчының революсчу ажыл-чорудулгазының дугайында бо чылдың 9 айларында чонга 170 лекцияларны номчааннар. Ооң-биле ында В. И. Ленинниң чамдык ажылдарының талазы-биле теоретиктиг конференциялар, семинарлар эрттирерин калбаа-биле практикалап турар. Ылаңгыя «Ленин—Октябрьның удуртукчузу», «Ленин—баштайгы совет күрүнениң баштыңчызы», «Ленин болгаш аныяктар шимчээшкини», «Ленин — күрүне дугайында», «Социализм тургузарының ленинчи планы» болгаш өске-даа темаларга конференциялар бедик идейниг деңнелдиг, утка-шынарлыг эрткилээн.

Ынчаарга Өвүр районнуң партия организациязы ленинчи темага партия хуралдарын чорударын планнавышаан, улуг баштыңчының кайгамчык маадырлыг ажыл-амыдыралын массалыы-биле өөрениринче улуг кичээңгейни салып турар. Бо өөредилге чылында В. И. Ленинниң намдарын өөренир бөлгүмнерде ол районга 3000 ажыг кижи хаара туттунганы маңаа тодаргай чижек болур.

Ленинчи тематикага пропаганда чорударынче чамдык парторганизациялар культура албан черлериниң кичээңгейин угландырган. Ылаңгыя республиканың библиотека ажылдакчылары амгы үеде «Ленинчи номнарны өг-бүле бүрүзүнге» деп, лозуң-биле ажылдап, ырак Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксында, Эрзинниң «Чаа орук» колхозта, Кызылдың А. Гайдар аттыг болгаш өске-даа хөй-хөй библиотекалары В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралынга холбашкан стендилерни кылып, ленинчи тематикага холбашкан кежээлерни, номчуурга конференцияларын эрттирип турар.

Ооң-биле кады чамдык партия организациялары ленинчи номналды болгаш улуг баштыңчының ажыл-амыдыралын чон ортузунга калбаа-биле пропагандалаарынче ам-даа кошкак кичээңгей салып турарлар. Ылаңгыя бо чылдың 9 айларында Тес-Хем районга ниитизи-биле 516 лекциялар чоруттунган, оон 149-зу ленинчи темага номчуттунган, а Эрзинде оон-даа дора, шупту 326 лекцияларның чүгле 46-зын ленинчи темага холбаштырган. СЭКП-ниң Эрзин, Тес-Хем райкомнары болгаш ажыл-агыйларда, албан организация черлеринде партия организациялары моон чөгүүр түңнелди кылыр ужурлуглар. Ол ышкаш Кызылдың тудуг организацияларында, тууйбу заводунда бо талазы-биле ажылдар база дыка кошкак чоруттунуп турар.

Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга чедир барык-ла бир чыл дөрт ай ажыг үе арткан. Ынчангаш чер-черде партия организациялары боттарының идеологтуг ажыл-чорудулгазынга ленинчи тематикаже кичээңгейни улам күштелдирер ужурлуг. Маңаа идеологтуг фронтунуң бүгү күштерин болгаш чепсектерин калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Ылаңгыя партия чырыдыышкынының бүгү звеноларынга ленинчи номналды ханызы-биле өөренирин, улуг баштыңчының намдарын чон ортузунга калбаа-биле таныжып, өөренирин чедип алыр херек.

Ленинчи тематиканың талазы-биле пропаганданы тускай план-биле системалыг кылдыр доктаамал чорудар ужурлуг. Маңаа холбаштыр СЭКП райкомнары, оларда партия чырыдыышкынының кабинеттери болгаш чер-черде партия организациялары лекторларының, илеткелчилериниң, агитаторларының, политинформаторларының ажылын улам идепкейжидер, оларга методиктиг дузаны көргүзер, эргежок чугула чүүлдер-биле хандырар хүлээлгелиглер.

Улуг баштыңчының революсчу өөредиин, ажыл-амыдыралын массалыы-биле пропагандалаарынга партия организациялары эртем-теоретиктиг конференцияларны, семинарларны, диспуттарны, тематиктиг кежээлерни, улусчу университеттерни, лекция пропагандазын, политиктиг агитацияны калбаа-биле ажыглаап турар ужурлуг. Ол бүгү хемчеглерни ленинчи идеяларның амыдыралга канчаар боттанып турары-биле, коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг сорулгалары-биле сырый холбаштырары эргежок чугула.

Ленин темага чоруттунар бүгү ажылдар ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин улам көдүреринге дээштиг салдарны чедирген, оларны беш чыл планның хуусаа бетинде күүседиринче болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын төлептиг уткуур кылдыр мобилизастаарынче угланган турар дээрзин утпас херек.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

Ажыл-ишчи коллектив

«Сибирь транспецстройнуң» № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң Александр Яковлевке удурткан хоолай салыкчыларының бригадазының кежигүннери беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир. Совет күрүнениң үндезилеттинген, пролетарияттың баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш күженишкинниг ажылдап турарлар. Хоолай салыкчыларының кежигүннери колдуу-ла хөй чылда ажылдап келген арга-дуржулгалыг, бедик мергежилдиг ажылчыннар. Олар ажылга чаа кирген арга-мергежили эвээш аныяктарны ол мергежилге өөредип турар. Ынчангаш дыка хөй аныяк салгакчылар 2—3 разрядтыг хоолай салыкчылары болган.

Оларның аразында быжыг чурумнуг, ак сеткилдиг ажылчыннар хөй. Чижээ Б. Френк, Т. Серен, А. Яковлев олар октябрь байырлалын таварыштыр эгелелдиг хүндүлел бижиктери-биле болгаш өртектиг барааннар-биле шаннатканнар.

М. АШАК-ООЛ.

Ажыр күүсеткен

Партияның XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражып, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш Улуг-Хем районда көжүп чоруур № 586 механизастаттынган колоннаның «Улуг-Хая» совхозта ажылдап турар дөрт бригадаларының болгаш совхозтуң тудугжуларының шудургу күш-ажылының түңнелинде бо чылдың чурттаалга бажыңнарын тудар планы хуусаа бетинде дыка ажыр күүсеттинген. Совхоз бо чылын ийи аал ишти чурттаар 18 бажыңнарны тудар турган, 19-ту туттунган, ол ышкаш малчыннарга бир аал ишти чурттаар 5 бажыңның орнунга 8 бажыңны тудуп берген. Оон аңгыда Хайыраканда бус-биле ажылдаар одалга системалыг 50 орунннуг уруглар яслизиниң тудуун доосказ, ажыглалга киирген. Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш тудугжулар аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуну одуруунда Байыр-оол Базыр-оол, Мөңгүш Доспан-оол, Тюлюш Биче-оол олар чорупп турар.

О. ТАВАА.

ФЕРМАДА КЫШ

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи ниитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер дээш шудургу ажылдап, кыштаглаашкынны организастыг эгелээн. Инек, бызаа кажаалары негелдезинге чедир септеттинген. Малчыннар чурттаар бажыңнар бар, чунар-бажың ажылдап турар.

Сүт саалдазын кышкы үеде кудулатпазы-биле мал чеминиң белеткелинче кол кичээңгейни угландырып, фермага 80 тонна сигенни, 45 тонна саваңны, 17 тонна чарбаны, суланы сөөртүп чедирип алган.

Хараал-Тей сүт-бараан фермазы сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының чыл планын күүседиринге чоокшулай берген. Мында сүт саалдазын кудулатпайн, доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап турар дуржулгалыг саанчыларга Баткар Чедей, Нурзат Маңырык олар хамааржыр.

Ажылынга кызымак инек кадарчылары фермада бар. Инек кадарчызы эш Серен-оол өг-бүлезиниң деми-биле 22 тонна сигенни, 15 тонна өлекти белеткеп алган. Оюн Артына 112 бызааны чайгы үеде эки семирткен, оларга чидиртири-биле боду 14 тонна сигенни кезип алган.

Т. ХЕРТЕК.

МАҢНАП ЭГЕЛЭЭН

Ак-Довурак—Абаза аразының оруун 245 километрин кылып дооскан. Ол оруктуң бир талазы-биле машина маңнап эгелээн.

Амгы үеде оруктуң арткан кезиинде буза тепсир улуг хемчээлдиг ажыл, сай, довурак төп чалдаары дооступ турар.

Чаа чылдың январьдан эгелеп бо оруктап Тываның даг-дүгүн сөөртүп эгелээр. Ынчангаш демир орук оруунга чедир оңу сөөртүп чедирери мурнунда Кызылдан дескинип турганындан үш катап кызырлыр.

Чадаана автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга холбаштыр алган бедиткен хүлээлгезин эки күүседип турар. Коллективте чолаачылар бригадаларының аразында социалистиг чарыш хүн келген тудум улам калбарып турар. Ылаңгыя эш Шоевке удурткан бригаданың кежигүннери орук тудуунга сай, довурак сөөртүп, хүнниң нормазын 150—190 хуу чедирип турар.

ЧУРУКТА: ол бригаданың мурнакчылары (солагай талада) И. Денисов, Д. Ооржак, бригадир Н. Шоев, В. Петров.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Чаа цех ажыттынган

ХОВУ-АКСЫ. «Тыва кобальт» комбинаттың директорунуң кадрлар талазы-биле оралакчызы эш С. Чанзан-оолдуң бисте телефон-биле дыңнатканы болза:

— Хову-Аксы комбинат тудугунуң тудугжулары Совет Конституцияның хүнү декабрь 5-ке чедир келир үелиг бо улуг бүдүрүлгениң чугула цехтериниң бирээзи — чугай өрттедир цехтиң тудуун дооскаш, ажыглалга кииррерин хүлээнген турганнар. Олар боттарының сөзүн ээлеп шыдаан-даа. Хонукта 120 тонна ийикпе чылда 40 муң тонна чугайны өрттедип белеткээр күчүлүг цехти хүлээп алыышкын комиссиязы декабрь 6-да бүрүнү-биле хүлээп апкан. Тудугнуң шынары эки деп үнелелди алган.

Төлевилеттинген санаашкынны ёзугаар алыр болза, ук цехтиң чылда бүдүрер 40 муң тонна чугайының 20 муңу комбинаттың технологтуг иштики херегледиинге ажыглаттынар, а оон артканын республика иштинде херек черлерге садып сайгарар.

Комбинаттың руда казыкчылары 120 тонна чугай дажын белеткээш, дробилкага үредип чуургаш, чаа туткан цехтиң бункеринде урган. Ынчангаш ук цех бо айның 15-те баштайгы продукцияны берип эгелээр. Комбинат директциязы цехке ажылдаар 50 кижи составтыг ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның бүрүн штадын четчелеп тургускан.

Барыын-хемчикчилерниң улуг чедиишкини

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары күрүнеге эът дужаарының чыл планын 119,9, дүктүң 110,8, сүттүң 93 хууга күүсеткен. Тарааның 236,5 хууга күүсеткен ийикпе 600 тоннаның орнунга 1419 тоннаны киирген.

Ажыл-агыйлардан «Большевик» колхоз үстүнде бүгү көргүзүглерниң талазы-биле бердинген планын шуптузун ажыр күүсеткилээн. Эрги-Барлык, Шекпээр кодээ Советтериниң күүскомунуң даргалары Иргит Севээн, Сарыглар Төгүс-оол бо чаагай херекке идепкейлиг киришкеннер.

СИБИРЬ ЧЕРГЕ ТУРАСКААЛ ХООРАЙ БОЛУР

В. И. ЛЕНИННИҢ төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылы оюнга уткуштур

Эрткен чүс чылдың төнчүзүнде Сибирьде Шушенское суурга Владимир Ильич Ленин шөлүлгеге турган. 1897 чылдың майдан 1898 чылдың июльга чедир тараачын Зыряновтуң бажыңчыгажынга ол чурттап, а оон соонда Надежда Константиновна Крупская чедип келирге, тараачын Петрованың бажыңынга чурттап турган. 1900 чылдың январь 29-ка чедир азы шөлүлгениң доостур хүнүнге чедир олар аңаа турган.

Ужен чыл мурнунда, 1938 чылдың ноябрьда, Шушенскоеге В. И. Ленинниң тураскаал музейин ажыткан. Ол үениң бажыңының иштики дериг байдалын ол тараачын бажыңнарга катап тургускан. В. И. Ленинниң болгаш Н. К. Крупсканың ажыглап турганы дыка хөй эт-септи чыгган.

Тураскаал музейиниң директору Николай Данилович Городецкий биле Парлалга медээлериниң агентилел черниниң корреспондентизи ужурашкан. Шушенскоеде Бажын-музейниң делгиири кылдыр кол нургулайында-ла Сибирь материалдарын ажытлаан деп ол чугаалаан.

Чээрби чеди харлыг Ленинни Сибирьже шөлүпкеш, хаанның эрге-чагырга оон тура-соруун сыгарып, демиселден ойталаар кылдыр ону албадаарын күзээн. Ынчалза-даа болунун революсчу болгаш эртемчи эрес-маадырлыг чоруун Ленин Сибирьге база үргүлчүлээн. Шушенскоеге болунун он-он эртем ажылдарын бижип, оон иштинде «Россияга капитализм хөгжүлдези» деп номун бижип дооскан. Партияның Х съездизиниң делегаттарынга үлеп берген анкетага Владимир Ильич Ленин 1897—1900 чылдар үезинде революсчу ажыл кылып турган черин даан черинге: Сибирь (Енисей губерниязы) деп бижээн.

Полицейжи хайгаарал, чурттаалганың таарымча чок байдалы, эргежок чугула литература чогу чергелиг ындыг моондактар туразажок, В. И. Ленин ээн дүмбей сибирьжи суурну революсчу болдуннуң болгаш херек кырында революсчу ажылдың төвү болдурган: Шушенскоеден революсчу харылзаалар үш чыл дургузунда чурттуң бүгү уштарынче болгаш даштыкыже шөйлүп калбарган.

Чер быдаргай социал-демократтыг организацияларны болгаш бөлгүмнерни сырый эвилелдеп, оларны пролетарияттың чаа хевириниң күчүлүг партиязы кылдыр организас талазы-биле каттыштырып болур ниити орус политиктиг солунну тургузаар дугайында В. И. Ленинниң бодалы харын Шушенскоеге төрүттүнүп келген. Бедизинде келгеш ындыг сөзүн ленинчи «Искра» болган.

Ленин Россияны, чижээ, оон чөөн талакы можуларын эки билип, оларның экономиказын өөренип, шинчилеп чораан. Красноярскиден Минусинск чедир ол ийи удаа эртип, Шушенскоеден Ачинск чедир Сибирьни шанак-биле эртип, Сибирьниң Ермаковск, Ивановка дээр суурларынга чораан. Красноярскиге ийи ай чытаан болгаш Минусинскиге ол бир ай чыгаан чурттаан. В. И. Ленинниң амыдырал-чурттаалгазының Сибирь үезиниң дугайын музейниң делгиир чүүлдери тодаргай чугаалап турар.

Совет Эвилелинден болгаш даштыкы чурттардан туристерни Шушенскоеде Бажын-музей болунче ханыкшылып турар. Шушенское бир янзының Ленинчи университеди апарган. Үжен чыл дургузунда бо музейге ийи миллион чыгаан экскурсантылар чораан.

Музейниң доктаамал 768 делгиир чүүлдеринге сөөлгү чылдарда 600 ажыг чүүлдер немешкен. Ол дээрге музейге белектер-дир. 1964 чылда, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнде, Красноярскиниң чаа алюминий заводунга баштайгы металл алдынган. Ол-ла хүн заводтуң комсомолчулары алюминийден шуткулганы Шушенское музейинге эккелген. Совет эрге-чагырганың 50 чылында В. И. Ленинге Кремльде ажыттынган тураскаалдың чогаадыкчызы скульптор Вениамин Пинчуктуң каннап кылганы ак фарфорлан Ильичиниң херек тураскаалдын Ленинградтың оолдары болгаш кыстары музейге чедирип келген. Маадырлыг Мамаев курганның черинден довуракты болгаш Волгада хоорайда ол мемориал тураскаалдың үлегер майын Волгоград бүдүрүлгелериниң ажылчыннары чедирип келген. Корей-совет найырал ниитилелиниң кежигүннери В. И. Ленинниң чогаалдарының корей дылда үнген дөртен чеди томнарын музейге белек кылдыр дамчыдып берген. А Хей-Лу-Дзян дээр можунуң кыдат ажылчыннары торгудан даарап кылган ийи чуруктту музейге берген.

В. И. Ленинниң Шушенскоеде Бажын-музейи «В. И. Ленинниң Сибирь шөлүлгези» деп тураскаал комплекизинге кирер, СЭКП ТК-ның болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар ол комплексиниң аңаа 1970 чылдың чазынынга чедир кылып дооскан турар. Тураскаал зоназы 6,6 гектар шөлдү ээлээр болгаш он тос чүс чылдың төнчүзүндеги — чээрби чүс чылдың эгезиндеги Шушенскоениң турган байдалының чамдык талалай аңаа катап тургузар. Бажын-музейлерден аңгыда, аңаа кодан кавызының черлерлиг үжен бир тараачын бажыңчыгаштар турар. Шөлүлгеге талазы-биле Ленинниң эштери — польша революсчу Иван Промынский биле путиловчу ажылчын Оскар Энбергниң чурттап турганы бажыңнарга он тос чүс чылдың ийиги чартыында Россияга революсчу шимчээшкинниң дугайында делгиир чүүлдери турар. Мурнуу Сибирьниң, чижээ, Шушенское суурнуң чонунуң социал составының, амыдырал-чурттаалга угланыышкынының, культуразының дугайында билиишкинни берип турар төөгүлүг болгаш этнографтыг материалдар чыгдынган турар. Тураскаалдыг зонадан аңгыда, камгаладыг черге Шушенскоениң чанында Ленинниң ынакшылдыг черлери: «Элезинниг дагчыгаш», «Дургаалыг дагчыгаш», «Хадылыг аърга», «Хадынныг аърга», «Перово хөл» база кирер.

1970 чылга чедир Шушенское суур чээрби беш муң чурттакчылыг тураскаал хоорай болу бээр. Культураның чаа бажыңы, аалчылар бажыңын, калбак экранныг кинотеатрны ам безин тудуп дооскан. Енисейниң эриинге спорт комплексизин болгаш бассейнни тударын төлевилээн. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының География болгаш ниитилел-политиктиг эртемнер институттарының салбырлары Шушенскоеге ажыттынар.

Жан КАЦЕР.

ПМА-ның корреспондентизи.

ЧААГАЙ СОРУК КИРИИШКИН-БИЛЕ

Ленинчи юбилейге уткуштур

«В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткел дугайында» СЭБП ТК-ниң докталында, ол улуг байырлалга белеткедир бүгү партияның, бүгү улустуң херээ кылдыр көрбүшаан ол талазы-биле политиктиг болган организаторчу ажылды казбартырын бүгү партия организацияларынга даскан.

Ону барымдаалаар бо докталды бистиң районнуң чурттакчылыг суурларынга, бригада, ферма бүрүзүнге, албан организацияларынга таныштырарын сентябрь айда бүрүнүбиле доозан болгаш ол хуралдарга беш чылдың үшкү чылын ажыл-агый талазы-биле чедиишкиниг доозарының талазы-биле хөй-хөй чаа саналдар үнген. Ылангыя «Торгалыг» совхозу болгаш «Кызыл тук» колхозу күрүнеге эът садарының чыл планын октябрь 1-де ажыр күүседикпээн, пландан ажыр 148 центнерни сатканнар. Хандагайты суурда Александр Ойдуп мастерлээн тудуг сентябрь участогу сөөлгү үш чылдарда ийи аал ишти чурттаар 18 бажыңнарны тудуп, планын ажыр күүседип турар. Олар планындан ажыр район эмнелгезинге амбулаторияны, музыка школазын болгаш электростанцияның бажының тутканнар, ам бо хүннерде 1969 чылдың үлүү кылдыр ийи аал ишти чурттаар 2 бажыңнарның тудуун доозар чоокшулаан болгаш 25 орунчуг ийи кат гостиницаны тудуп турар. Төп Комитеттиң докталын таныжып көргеш коммунист Станоолдуң бригадазы коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш ажылдап өгелээннер.

Коммунал ажыл-агый конторазының коллективи 10 айларның хүлээлгезин 130 хуу ажыр күүседикпээр. Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективи база-ла багай эвес көргүзүглерлиг. Ылангыя даараныла цеги эки ажылдап, өскелерден ылгалдыг болуп, бодунуң планныг даалгаларын ажыр күүседип турар. Орук септелге участогу чыл планын ажыр күүседип, будурулге организацияларының талазы-биле хөй-хөй чаа саналдар үнген. Ылангыя «Торгалыг» совхозу болгаш «Кызыл тук» колхозу күрүнеге эът садарының чыл планын октябрь 1-де ажыр күүседикпээр, пландан ажыр 148 центнерни сатканнар. Хандагайты суурда Александр Ойдуп мастерлээн тудуг сентябрь участогу сөөлгү үш чылдарда ийи аал ишти чурттаар 18 бажыңнарның тудуун доозар чоокшулаан болгаш 25 орунчуг ийи кат гостиницаны тудуп турар. Төп Комитеттиң докталын таныжып көргеш коммунист Станоолдуң бригадазы коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш ажылдап өгелээннер.

Коммунал ажыл-агый конторазының коллективи 10 айларның хүлээлгезин 130 хуу ажыр күүседикпээр. Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективи база-ла багай эвес көргүзүглерлиг. Ылангыя даараныла цеги эки ажылдап, өскелерден ылгалдыг болуп, бодунуң планныг даалгаларын ажыр күүседип турар. Орук септелге участогу чыл планын ажыр күүседип, будурулге организацияларының талазы-биле чедиишкиниг доозарының талазы-биле хөй-хөй чаа саналдар үнген. Ылангыя «Торгалыг» совхозу болгаш «Кызыл тук» колхозу күрүнеге эът садарының чыл планын октябрь 1-де ажыр күүседикпээр, пландан ажыр 148 центнерни сатканнар. Хандагайты суурда Александр Ойдуп мастерлээн тудуг сентябрь участогу сөөлгү үш чылдарда ийи аал ишти чурттаар 2 бажыңнарның тудуун доозар чоокшулаан болгаш 25 орунчуг ийи кат гостиницаны тудуп турар. Төп Комитеттиң докталын таныжып көргеш коммунист Станоолдуң бригадазы коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш ажылдап өгелээннер.

Коммунал ажыл-агый конторазының коллективи 10 айларның хүлээлгезин 130 хуу ажыр күүседикпээр. Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективи база-ла багай эвес көргүзүглерлиг. Ылангыя даараныла цеги эки ажылдап, өскелерден ылгалдыг болуп, бодунуң планныг даалгаларын ажыр күүседип турар. Орук септелге участогу чыл планын ажыр күүседип, будурулге организацияларының талазы-биле чедиишкиниг доозар

Оларга чоргаарланыр

Төрээн колхозумнуң меңээ онаашкан ажыл-ижин дүргенне кылыпсымза, ооң ажыл-агыйын улам сайзырадырынга улуг-хуумну киирипсимзе деп дүвүреп, сагыш-сеткилин хайнызып чоруур кижилерниң бирээзинге Бузур-оол Дылдыйны киирип болур. Өвүрнүң «Кызыл туг» колхозунга Б. Дылдый машинаның рулюн туткандан бээр элээн каш чылдар эрте берген.

Сагылының кадыр-берт, ырак-чоок оруктарынга болгаш өске-даа черлерге Дылдыйның машиназы үрелген, аңаа дузалажыр деп дүвүрээзин үндүрүп турган таварылганы кым-даа дыңнаваан. «Эргелиг ээниң мунган аъдының дугу силиг болур» деп, шаанда чон чугаалажыр чүве болгай. Ам чолаачының мунар «аъды» каң демирден бүттедаа, ол аңаа камныг эвес, мергежили чавыс, алыс боду чалгаа болур болза, үр эдилеттинмес, дораан үрелир болгаш харын-даа ажыглалдан үнеринге чедер.

Бо чолаачыны көөрге, машиназын бо-ла аштаан чурлаш, эриндерин дыңзытпан, үзеп чаггаи, хынап көрген турар. Ол өске эш-өөрүнге бо-ла дузалажы берген чоруур. Колхозтуң девискээринден дашкаар ырак черлерже командировкалаар чолаачыларының аразынга Дылдый бола кирген турар, азы чаасказ хаптар.

Б. Дылдый ГАЗ-51 маркалыг чүък машиназын эдилеп турар. Ол чүс муң километр ажыг оруку капитал септелге чокка эрткен. Сагылының кадыр-берт, хая-даштыг оруктарынга кандыг бергелерге таварышпас дээрил. Белен-селен кижи машина чоруда албас оруктар бар. Моон ап көөрге, чолаачының бо көргүзүү белен эвес түңнел-дир.

Техниканы карак огу дег камныг эдилеп, бедик көргүзүгну чедип ап турар кижилерге колхозчулар чоргаарланыр. Б. Дылдый ышкаш кижилерге Ооржак Чоңун-оол, Кара-Сал Көк, Кара-Сал Комбуй-оол хамааржыр. О. Чөнүк-оол ГАЗ-63 машинаны башкарып, база чүс муң километрни капитал септелге чокка эрткен, ам 40 муң километрни эртерин аазаан. Ол өөренип, мергежилин бедидип турган, ийиги класс мергежилдиг чолаачы болган.

Б. Дылдый чолаачыдан аңгыда, механик, тракторист мергежилдиг. Колхозка бир дугаарында электри моторун ходелдирип үндүрген кижи ол. Ооң соонда трактористер, механизаторларның бригадазының ажылын башкарып турган. Саглы хемниң суун тарылга шөлүн суггарарынга ажыглаар дугайында хөй өртектиг саналдарны ол үндүрүп турган. Ол ажылдап чок чыдар сугну ховуже буталап үндүрер дээр болза, чүгле километр ажыг черни аштап казар. Ийи-үш хүн шеф организастааш, ону кылып ап болур. Мурнакчы механизаторнуң үндүрүп турган саналын боттандырар өй келген.

Т. АЙДЫС-ООЛ.

ПАРЛАЛГА ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

Бо чылдың сентябрь айда Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязынга партком солуннар болгаш журналдар чагыдар хөй-нийти тарадыкчыларының хуралын чыылдырган. Эрткен чылын дуржулга станциязынга парлалга чагыдылгазы организастыг эрткен. Муң чурттакчыга онаашыр-ла 600 экземпляр солуннарны болгаш журналдарны чагыткан.

Парлалга чагыдылгазын комсомолчу Галина Бороздина, коммунист Елена Половинко болгаш өскелер-даа эки организастааннар. Бо чылын чурттакчы чоннуң саны элээн өскен, ону барымдаалааш, партком түс-түс участоктарны харылаар парлалганың хөй-нийти тарадыкчыларынга кижи бүрүзү 100-тен эвээш эвес экземпляр солун, журналды чагыдарын сүмелээн турган.

Станцияның сүт-бараан болгаш хой фермаларында, автопаркта, тудугжуларда эң дээре тарадыкчыларны быжыглаан. Олар почта салбырындан чогуур квитанцияны алгаш, ажылдап эгелээн. Станцияның эртем ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ортузунга чагыдылга чорудуп турар Вера Пиманова 125 экземпляр солун, журналды чагыткан. Елена Половинконуң харыылап турар участогунуң чурттакчылары өг-бүле бүрүзүнге онаашыр 4-тен 8 чедир чагыдылганы кылган. Бо дээрге багай эвес көргүзүг.

Ыраккы кыштагларда малчыннар ортузунга чагыдылга чорудуп турар тарадыкчы Михаил Белозеров, Хадың фермазында Саара Байлан-оол. Сосновка ортумак школазында Зинаида Селигеева планда көрдүнгенин ажыр 75—75 экземпляр солун, журналдарны чагыттырган мурнакчылар болганнар.

Ынчалза-даа парлалга чагыдылгазы бүгү участоктарда бир дески болбайн турар. Автопарк ажылдакчыларының ортузунга чагыдылга чорудар тарадыкчы комсомолчу Петр Лабутин чайым чок деп чылдагааннааш чагыдылганы багай организастаан. Херек кырында автопаркта 80 ажыг кижи ажылдап турар болгай. Ол ышкаш Вера Жульмина, коммунистер Павел Санников, Мандай Оюн, М. Мамбый-оол олар парлалга чагыдылгазы чорудар талазы-биле парткомнуң даалгазын багай күүсеткеннер. Харын-даа оларның чамдыктары өске бижидикчилерден дора болуп, солун, журналдарны эвээшти чагыткан.

Ооң-биле кады «Союзпечатьтың» Бай-Хаак салбырының багай ажылдап турарын демдеглээр херек. Эрткен чылын ук салбыр чоннуң чагыткан солун, журналдарын улуг озалдаашкын-биле чорудуп турган. Чамдык чагылгалар ийи-үш ай болгаш чагыкчыларга чедип турган таварылгалар бар. Чамдык эки ажылдап турар тарадыкчыларга мактал-шаңналды безин тывыспаан болгай. Ындыг таварылгаларны бо чылын болдурбазын чоннуң негеп турары черле чөптүг.

Н. АФОНИН.

Чагаалардан одуруглар

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозтуң № 2 салбырының төвү Алдыы-Шынаа суурнуң чурттакчыларының чагыткан солуннары, журналдары 2 неделяда чүгле чаңгыс катап кээп турар. Почтаның озалдап кээп турарының чылдагааны транспорт чогунга шамнап каар, а ынчаарга автобус бо аразында үргүлчү чоруп турар, черле аргыжылга үзүлбес. Чагыдылганы чогуур өй-шаанда чедирериниң кандыг-даа аргалары бар.

А. МАЧЫЛАЙ.

• • •

Чодураа суурнуң чурттакчылары чагыткан солуннар, журналдарын четче албайн турар. Ында почтачы комсомолчу Рая Дугур-Сереп ажылынга харысалга чокталып, чамдыкта өөреникчи уруглардан солуннарны бердириптерге чиде бээр таварылгалар турган.

Парлалга тарадылгазында мындыг четпестер турда ында харылзаа салбырының эргелекчизи А. Базыр-Сады кандыг-даа хемчег албайн турар.

М. ДАЖЫРКАП.
Улуг-Хем район.

Радионуң „эмчизи“

Очерк

Бир бажыңның радиорепродуктору сымыранып чугаалаар апарган. Оларның үш харлыг уруу тура:

— Ачай, радиовустуң боску аарып турар-дыр, эмир мен ышкаш ангинадай берген боор. Эмчиже телефоннап көрем, дүрген экиртип кагзын. мен уругларга солун дамчыдылга дыңнаайн — диген.

— Ылап-ла телефоннаар мен, уруум. Аңаа эмчи эвес, радио эмчизи келир — деп, ачазы чугаалаан.

— Радио эмчизи кандыг болур чүвел, ачай?

— Аан келирге көре бээр сен — дээрге, уруу чүнү-даа ыттавайн, болаңнып туруп калган.

Ачазы бажыңынга кирип олурда-ла, радиозунуң аажок ыткыр чугаалап турары дыңналган. Уруу аңаа үткүй маңнап келген.

— Радио эмчизи чорду, ол аңаа эмчи ышкаш ак халаттаа кетпес, дыңнаалаар чүвези база бир аңгы. Радиога эм-даа бербеди, сыкыртпады-даа, дораан-на эмнеп каапты, ачай — дигеш, таңцылай каапкан.

Кымның чорааның, сымыранып турган репродукторну кыла шаап кааның уругнуң авазы чугаалаан. Ачазы тура:

— Доржу харылзаачы ышкажыл. Ону танывас кижи, албан чери ховар болгай аан. Шаандагы-ла харылзаачыдыр ийин.

Шынап-ла Николай Аракчааевич Доржуну көрген, ону билир кижиниң кайызын ол дээр. Ону баштайгы тыва харылзаачыларның бирээзи деп улуг чоргаарал болгаш хүндүткел-биле адап турар.

Ол, кыштың чыккылама соогунда чылыгландыр кеттинипкен, чайның кончуг изиинде харылзаачының демдээн кадаан фуражка бөргүн кедипкен, чадаг-тергезин мунупкан, хоорай кезип бо-ла хап чоруур. Чамдыкта кудумчуда чагылар баштарынче, ында аскылаан чиңге демирлерже чиге көрүпкен, наушнигин кулаанда кедипкен, узун урук ышкаш херекселин чиңге демирлерге дегзип, кичээнгейлиг дыңнаан турар.

— Алло! Бистиң радиорепродукторувус орта дыңналбас апарды. Кээп көрүп, кылып берип көөрүңерни диледивис — диген үннер Кызылдың радио-харылзаа белдиринге телефон дамчыштыр бо-ла дыңналып келир.

Ындыг чалаашкынче баар кижилерниң бирээзи Николай Аракчааевич Доржу. Ол, чуртталга бажыңнарынга, албан организация черлеринге чеде бергеш, репродукторнуң чүге сымыранып турарын азы шуут ыттавазының чылдагаанын дилеп тыпкаш, дораан-на кылып каар, өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстерин дыңнаар.

Н. А. Доржу 1932 чылда шеригден халашкаш, Кызылдың радио-харылзаа белдиринге ажылдап кирген. 1963 чылда Новосибирскиге радио-телеграфистерниң курзун дооскаш, радио-харылзаа талазы-биле тускай эртемни чедип алгаш, радионуң «судазын» тудуп дыңнаалаар, ооң «чүрээниң» согарын шинчиир, ону чугаалаар кылдыр албадаптар тускай эртемниг кижи болу берген. Оон бээр ам 32 чыл болган. Ынча чылдың дургузунда ооң эрткен оруу каш-каш хемнерни, тайга-сыннарны, арттарны, хову-шөлдерни ажыр-кежир шуужуп алгаш чоруткан чагыларда шөйген. Дүн-хүн чокка шимээргеп турар чиңге демирлер ышкаш узун. Кээргел чок, кара-сагыштыг хат келгеш, кандыг-даа кем-буруу чок турган чагыны деңдиинедир силгип, ону ужур шаптары ышкаш, ындыг бергелерге Николай Аракчааевич база-ла таварыжып турган. Ынчалза-даа солдаттың кезээде-ле солдат болуру ышкаш, ол чонунга, күрүнезинге болуннуң улуг-хуузун киирип чоруур, төлептиг коммунист болуп хевээр арткан.

Ада-чурттуң дайынының үезинде шырак мергежилдиг харылзаачылар-биле Тываның кожууннарының төптеринде радио белдирлерин быжыглаары чугула болу берген. Ынчангаш ону 1941 чылда Чадаанаже, радио белдириниң техник-харылзаачызы кылдыр чоруткан. Аңаа алды чыл дургузунда шеригзиг ёзу-биле ажылдап келгеш, бүгү-ле даалгаларны ак сеткилдиг-биле күүседип келген.

Чадаана биле Чаа-Хөл аразының Чөөн-Хемчикче талазында девискээрде харылзаа шугуму үрелгениниң медээзи келген. Ону кандыг-даа озалдаашкын чокка кылырының дайынчы даалгазы Николай Доржуга онаашкан.

Кыштың чыккылама соогу. Караңгы дүн. Аъттыг харылзаачы шөйлүп чоруткан чагыларның аайын эдерип, үрелген шугумну дилеп чоруп орган. Адар-Төш артының Чөөн-Хемчикче доңгайып баткан талазындан үрелген шугумну тып алган. Ынчап турда эзим коонайындыр шимээргеп, хат-даа келген. Удаваанда шуурган мырыңай дендеп, дүвүлүг хат арынны аарышкылыг кылдыр хоме хап, тынышты харлыктыр шаап эгелээн. Чагыда баглап каан аъды үзе сол алгы дег тевиржий берген. Ажыл ам-даа доозулбаан, ону чүгле кызыл хол-биле кылыр, оон башка алгы хол-хап туттунмас. Ынчап кээрге доңган холдар туттунмастап турган. Канчап-даа тургаш үрелген черни тудуштуруп кылырын шиитпирлеп алган. Холдар, арын-баш үжүгүже дээр тургаш, үрелген черни тудуштуруп апкан.

Аъттангаш, орукту кулу бадыпкан. Шуурган намдаар турждук, харын улам-на коргунчут кылдыр улуп, харны черден кам-хайыра чокка ширбий шаапкаш, агаарже дөглүр чажып турган. Борбак дашчыгаштар, сайлыг довурак арынны аарышкылыг кылдыр сога кагылаптар.

Бора-Булак ховузунуң бажынга кирип олурда, аъды бурунгаар көрүпкеш, кулактарын кыскаш, дөрт даванын черге быжыгландыр баскаш турупкан. Бымчы-биле коңдаалайнче кагарга-даа доовас. Хаарыктааш, холу-биле чер тепсепкен. Мурнунче көөрге, дүвүлүг шуурган өттүр көк оттар каш-ла базым черде көстүп турган. Бөрү. Мырыңай өлче халып келиринге белен.

«Ойт!» дигеш, кускуннапкан. Чүгле оруктан чайлай басбаш, туруп алган. Аъдын чораан сумказындан солун уштуп алгаш, ону ора тырткаш, от шап, кывыскаш октапкан. Бөрү ам-на көзүлбейн барган.

Аъттың маңы-биле халдып ыңай болган, үргүлчү-ле сообче хая көрүп чораан. Аъды база катап тура душкен. Бөрү мурнунда бо турган, демги салдунуңун чартыынга база-ла от шапкаш, мурнунче чалбыыштандыр октапкан. Бөрү оруктан биче ырадыр шошкааш, туруп алган. Ээрги-лерин кыңгырадыр каккылап, кускунагылапкан. Дужунда белде девин аал көргенин сактып келгеш, өлче углапкан. Бөрү оон соондан бараадажып кылаштап чоруп-ла орган. Сумказында бар саазыннарны шуптузун өрттедипкен. Удаваанда аалдың оваанге чоокшулап келгени билдинип, ыттар ээре берген, ам-на сагыш амзаан.

Чадаанага ажылдааныныц соонда Бай-Тайга районнуң электри-харылзаа белдириниң эргелекчизинге, ооң соонда ол-ла районга техниктиг электри-харылзаа начальниинге ажылдап чораан. Оон Кызылга ажылдаары-биле эккелген.

Николай Аракчааевич Доржу 32 чылдың дургузунда харылзаа шугумунга ажылдап келгеш, чеже кижини радио херээнге өөретпээн дээр. Олар хоочун харылзаачы башкызынга өөрүп четтиргенин илередип, ону утпайн чоруурлар.

Кызылдың радио-харылзаа белдириниң коллективи хоочун коммунист, үр чыл дургузунда харылзаа шугумунга ажылдап келгени Николай Аракчааевичини аажок хүндүлээр. Байырлалдар уткаан хуралдарга мактаашкынның чылыг-чымчак сөстерин ооң адынга адап, шаңнал-макталдарны бо-ла тыпсы берген турар.

Бешки разрядтың радио механиги Н. А. Доржу чонунга, күрүнезинге ажыктыг, эки-чаагай херектерни шылаар-ла шаа-биле хөйнү кылырын күзеп-бодап, ындыг сөрүлга-биле чурттап, ажылдап чоруур.

Тюлюш КЫЗЫЛ-ООЛ.

ЧУРУКТА: хоочун харылзаачы, коммунист Н. А. Доржу ажыл үезинде.

Авторнуң фотозу.

Кичээнгейни — четпестерни чайладырынче

Совхоз бүдүрүлгезинге партийжи салдарның улгатканының ачызында ажыл-херек мурнукузундан дээре чоруп турар апарганын «Чыраа-Бажы» совхозта партком секретары эш Куулар отчёт-соңгулдалыг хуралга чугаалаан, а санал берген коммунистер аңаа каттыжып, шүгүмчүлелдиг болгаш бот-шүгүмчүлелдиг калбартканнар.

Ажыл-агыйның кол адыры болур мал ажылының продуктулуг чоруу бедип. Ооң продукциязын күрүнеге садары элбекшээн. Эрткен чайын агаар-бойдустуң дошкун байдалы үнүш-дужутке таарымчалыг эвес турза-даа, совхоз 750 тонна тарааны күрүнеге шыгжамырынче урган.

Ажыл-ишчилерниң ортузунда социалистиг чарыштың калбарганы, коммунистиг күш-ажыл дээш идепкейниң көдүрүлгени үре-түңнелдиг болуп турар. Ылангыя Шык-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи мурнакчы болган, ында саанчылар Т. Кара-Сал. Б. Хомушку адаан айы-биле 1672-1804 кг сүттү чылдың он айларында инек бүрүзүнден сагган.

1968 — 1969 чылдарның кыжынында малдың чем-суурун магадылап белеткээриниче партия организациязы кичээнгейни күштелдирген. Ам 2760 тонна сиген, 4500 тонна силос, 400 ажыг тонна мал чеми тараа, 2680 тонна саван малчыннарның кыштагларынга дүшкен.

Ындыг-даа болза партийжи организастыг ажылда улуг четпестер бар. Совхоз хөй ажылынче угланыышкынныг-даа болза, ооң баш санын өстүрериниң планы күүсеттинмейн турар. Чүс төрүүр хойга онаашыр алдынган хураган эвээш. Чижээ, коммунистер К. Шагдыр биле М. Уduur-оол алаан айы-биле 44—56 хураганны камгалап ап, чүгле 1,2-1,3 кг дүктү кырган. Хой малдың өлүр чоруу хөй. Бо чылдың он айларында өлген хойнуң саны 1110 баш четкен.

Экономиктиг айтырыглар база-ла коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарынга көдүрлүп үнүп турган. Центнер дүктү бүдүреринге 290 рубль планнаттынган болза, ол 354 рубль четкен, а центнер тарааның бот-үнези 5 рубль 42 копеектиң орнунга 13 рубль 02 копеек болган. Моон соңгаар партком экономиктиг айтырыгларны кичээнгейге алырын коммунистер саналдарынга чугаалааннар.

Оон ыңай хөй-нийти организацияларының ажылында улуг четпестер бар. Ооң харазы-биле партияның, күрүнениң сагылга-чурумун үрээр, ажылшагы үзер, арагалаар чорук ам-даа хөй.

Коммунистерниң саналдарынга үндезилээн доктаал хүлээп алдынган.

Хурал соонда партбюронуң организастыг хуралынга эш К. Б. Куулар партком секретарынга катап соңгуткан.

С. ШАГЖЫ.

Экономика темазынга

КАРПАТТАРДАН ООЖУМ ОКЕАН ЧЕДИР

ССРЭ-ге бүдүрүкчү күштерниң дүрген хөгжүдериниң болгаш чөп сайгара тургузарының аргалары — Улуг Октябрьның эң чугула чаалап алышкыннарының бирээзи. Бо аргалар бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузар талазы-биле В. И. Ленинниң айыткан чүүлдерин болгаш Коммунистиг партияның национал политиказының боттанышкынын боттарынга дүүштүрген. Совет Эвилелинде бүдүрүкчү күштерни дүрген хөгжүдериниң болгаш чөп сайгара тургузарының эртемге үндезилеттинген чаңгыс аай системазын чайгылыш чокка боттандырып турар.

Улус ажыл-агыйын чурт-девискээрге план ёзугаар сайгара тургузары чурттуң экономика хөгжүлдезиниң дүрген темпилерин хандырарынга чугула рольду ойнап келген.

Бүдүрүкчү күштерни география талазы-биле чөп сайгара тургузары дагын бүдүрүүшкүннүг бүдүрүлгелерниң бүгү үе-чадаларынга ниитилел күш-ажылын чүгле камнап алырынга эвес, харын база кыдыг-кызыгаар девискээрлерниң экономиказын көдүреринге, бүгү чурттуң ажыл-агыйын хөгжүдериниң темпилерин дүргедедиринге дузалап турар. Бүдүрүкчү күштерни социалистиг сайгара тургузарының кол принциптери болза, түс-түс районнарның бойдус болгаш экономика талазы-биле онзагай чүүлдерин бүгү талалыг барымдаалап көөрү, минерал-чиг-эт болгаш өске-даа бойдус курлавырларын ажыктыг кылдыр ажыглаары, районнарның ажыл-агыйын комплекстиг хөгжүдери болгаш специализастаары, күш-ажыл курлавырларын чөп ажыглаары, чурттуң районнарының экономиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң деңнелдерин улам ыңай деңнештирери болур.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында чугаалааны болза, баштайгы беш чылдарда калбарган чурттуң индустриализациязы социализм дээш совет улустуң канчаар-даа аажок улуг тулчуушкуну болган. Индустриализация улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге болгаш чоннуң чаагай амыдыралын көдүреринге быжыг суурну тургускан, бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын хандырган, чурттуң эртем-техниктиг депшилгенин мурнуку одуругларынче үндүрген.

Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда ССРЭ-ге чүгле 40 муң ажыг улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни, 50 муң километр демир-оруктарны тудуп база чаарткан. 25 миллион үүрмек тараачын ажыл-агыйларының орнунга 37 муң улуг колхозтар, 11,7 муң совхозтар тургустунган. Ол-ла чылдарның дургузунда ажыктыг казар байлактар чыдар 15 муң ажыг черлер ажыттынган, кара болгаш өңнүг металлдар рудалары, нефть, газ, алдын, алмаз чыдар черлерни шинчилээн болгаш шиңгээдип ап турар. Эрткен чылда үлетпүр продукциязын бүдүрери 1913 чылдыы-биле деңнээрге 73 катап, кодээ ажыл-агыйын — 2,9 катап өскен. Национал орулга революция мурнундагы үе-биле деңнээрге 39 катап көвүдээн.

Үлетпүрнүң чаңчыл болган адырларының географиязы үндезини-биле өскерилген. Чурттуң техниктиг депшилгезин тодарадып турар чаа сайзыраңгай адырлар тургустунган. Волганың болгаш сибирь хемнериниң энергиязын ажыглааны, Төпте болгаш Чөөн чүкте металлургияның тургустунганы, машина тудуушкунунуң адырларының сайгара тургустунганында өскерилге, нефти тывылының кол хемчээлиниң Баку районундан Волга-Урал нефтилиг зонаже шилчээни — ССРЭ-ниң бүдүрүкчү күштериниң географиязында эң чугула бурунгаарлаашкыннар ол.

Чурттуң бүдүрүкчү күштериниң эртем ёзугаар экономика райончудулгазынга үндезилээш сайгара тургузуп турар. ССРЭ-ниң район бүрүзү ниитилел күш-ажылының Бүгү-эвилел хуваалдазынга киржип, продукцияның эң-не ажыктыг хевирлерин бүдүреринге специализастаттынып турар. Планныг ажыл-агый ССРЭ-ниң бүгү районнарының ылап таарыштынган экономиктиг кады ажылдажылгазын хандырып турар. Шаанда эң хожудангай чораан чөөн районнарның мурнап турар хөгжүлдези-биле хары утда эрги үлетпүрлүг районнарга бүдүрүлге база бедик темпилер-биле хөгжүп келген.

Социалистиг тургузуушкуннуң чылдарының дургузунда ССРЭ-ниң экономиктиг районнарының үлетпүр хөгжүлдезиниң деңнелдери 20 катап хире чоокшулаан. Республикаларның болгаш районнарның ажыл-агыйын хөгжүдериниң темпилери иледе янзы-бүрү болган. Капитал салышкыннарның эң хөй кезиин бойдус курлавырлары элбек районнар — Поволжье Урал болгаш Сибирь. Казахстан, Ыраккы Чөөн чүк. Ортаакы Азияның республикалары болгаш Закавказьеге чарыгдаары-биле киирген. Чоннуң кижи санынга онаашыр алырга, 1918—1965 чылдарда чөөн районнарга капитал чарыгдалдар эвилелдиң ортумак деңнелинге 155,3 хуу болгаш ССРЭ-ниң европа кезиниң районнарынга — 73,6 хуу болган.

ССРЭ-ДЕ БҮДҮРҮКЧҮ КҮШТЕРНИҢ САЙГАРА ТУРГУСТУНГАНЫ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИ.

Капитал салышкыннарның ниити хемчээлинде чөөн районнарның (Уралды катай алырга) 35,5 хуу, ынчаарга чурттуң чонунда оларның үлүү 22,9 хуу болган. Капитал салышкыннарның бедиткен деңнелдиг районнарының ийиги бөлүүнге эрги үлетпүрлүг районнар — Төп. Соңгу-Барыын болгаш Донецк-Приднепровский районнар хамааржыр.

1913—1965 чылдарда ниитизи-биле чөөн районнарга үлетпүрнүң ниити продукциязы 106 катап, чурттуң европа кезиниң районнарынга — 53 катап көвүдээн, үлетпүр продукциязының бүдүрүлгезинде чөөн районнарның (Уралды катай алырга) бот деңнези элээн бедээн. ССРЭ-ниң европа зоназында үлетпүр хөгжүлдезиниң бедик темпилери-биле оон чөөн кезии: Волга-Вят болгаш Поволжье экономиктиг районнар база ылгалып турар.

• • •

ССРЭ делегейде хөй националдыг баштайгы социалистиг күрүне болур. **Ооң хөгжүлдезиниң дуржулгазы — национал айтырыгның марксчы-ленинчи шиитпирлээриниң, пролетарлыг интернационализмниң херек кырынга боттанышкынының төөгүлүг үлегер-чижээ.** ССРЭ-ниң девискээринде чүс ажыг нациялар болгаш улустар чурттап турар. Совет Эвилелинде улуг-даа база улуг эвес-даа республикалар бактааган. Россия Федерациязының соонда эң улуг эвилелдешкен республика болза, чонунуң талазы-биле Украин ССР (46 миллион чурттакчылыг), девискээриниң талазы-биле Казах ССР (2,7 миллион дөрбелчин километр), эң-не улуг эвес республика чонунуң талазы-биле Эстон ССР (1,3 миллион кижи), девискээриниң талазы-биле Армян ССР (29,8 муң дөрбелчин километр) болуп турар.

Революция мурнунда националдарның болгаш улустарның хөгжүлдезиниң деңнели иледе янзы-бүрү болган. Ынчаарда мал ажылдыг кыргыстар боттарының бижик-билии чок. Закавказьениң улустары эрте-бурунгу шагның культуралыг турган. Ындыг болза-даа ССРЭ-ниң бүгү националдарынга болгаш улустарынга Совет эрге-чагырганың чылдары оларның экономиказының, улус өөредилгезиниң культуразының болгаш уран чүүлүнүң шапкын көдүрлүүшкүнүнүң үези болган.

Бүгү совет республикаларның экономиказы улус ажыл-агыйжы чаңгыс аай комплексиге хөгжүп турар. Моон-биле кады республика болгаш национал район бүрүзүнүң төөгү болгаш бойдус-экономика онзагай чүүлдерин барымдаалап, күш-ажыл болгаш бойдус курлавырларын ажыктыг кылдыр ажыглаарын хандырып турар.

Ленинчи национал политиканы партияның чайгылыш чокка боттандырып турарының ачызында улустарның экономика болгаш культура талазы-биле деңэвес чоруун чайгылыш чокка чайладып, оларның хөгжүлдезиниң деңнелин дескилештирип келген. Шаандагы Россий империяның хожудангай чораан национал кыдыг-кызыгаар черлеринге тургустунган республикалар эң дүрген хөгжүүрүн негеп келген. Оларга онза кичээнгейни көрүндүрүп, оларның индустриализациязын, кодээ ажыл-агыйын көдүрерин болгаш транспортун хөгжүдерин план ёзугаар боттандырып келген.

Республикаларда боттарының чылдалары четпес болган. Оон ужурунда ниити-күрүне бюджединден хөй хөреңгилерни ол республикаларның бүдүрүлгезин болгаш культуразын дүрген хөгжүдеринге үндүрүп берип турган. 1918—1965 чылдарда Ортаакы Азияның, Закавказьениң республикаларының, Казах ССР-ниң, Молдав ССР-ниң, Белорус ССР-ниң улус ажыл-агыйынга капитал салышкыннар 79,1 миллиард рубль, азы кижи санынга онаашыр 1.500 рубль хире болган. Капитал салышкыннарның уштуң бир кезиинден ийи кезиинге чедир түңүн үлетпүрнүң хөгжүдеринге, оон арткан кезиин кодээ ажыл-агыйны, транспортту хөгжүдеринге, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйга, культура албан черлериниң тудуунга киирген.

Бир эвес эвилелдешкен республикаларның айы-биле экономика хөгжүлдезиниң темпилерин деңнеп көөр болза, ол үениң дургузунда үлетпүрнүң ниити продукциязы революция мурнунда улуг нефти үлетпүрлүг турган Азербайджан ССР-ге 25 катап, Армян ССР-ге 119 катап, Кыргыс ССР-ге 117 катап көвүдээнин көрүп болур.

Ам республикаларның бүгүн ниити продуктузунуң 51-ден 70 чедир хуузу үлетпүрнүң үлүүнге онаажып турар, ол чорук оларның экономиказының индустриялыг характерин дугайын херечилеп турар.

Национал республикаларның колониалисчи уржуктан укталып келген чаңгыс талалыг чоруу узуткаттынган. Национал республикалар бүрүзүнде кол адырлар — энергетика, машина тудуушкуну, химия үлетпүрү, түс черниң бойдус болгаш күш-ажыл курлавырларын эң дээре ажыглаарынга дузалап турар бот-боттарының аразында харылзаалыг хөй адырлыг ажыл-агый тургустунган. Чижээ, шаанда Азербайджанга нефть болгаш хөвөң экономиканың кара-чаңгыс адыры болуп турган. Ам ында бот-боттарының аразында тудуш харылзаалыг бүдүрүлгелерниң комплекстиг хөгжээн. Нефть, төмүр водородтуң сууруунга үндезилээш органиктиг синтезтиң химия үлетпүрү (каучук бүдүрүлгези болгаш өске-даа) тургустунган, түс черниң алуниталарын дой-довурак болгаш алюминий бүдүреринге ажыглап, полиметалл комбинадын тудуп турар; мазут болгаш газ улуг электростанцияларнын одаар чүүлү болуп турар; демир руда тывыы, металл бүдүрүлгези, нефть үлетпүрүнге херекглээр дериг бүдүрүлгези хөгжээн; тудуг материалдар үлетпүрү, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрү тургустунган. Республикада чонунуң санының талазы-биле (1, 2 миллион чурттакчылыг) ССРЭ-де бешки хоорай болу берген эрте бурунгу Бакудан аңгыда чаа улуг үлетпүр төптери: Сумгаит, Мингечаур, Али-Байрамлы, Дашкесан тургустунган.

Шаанда кыдыг-кызыгаар хожудангай чораан черлерниң экономиказы үлетпүр продукциязын хөй чурттарже үндүрер аргапы оларга берип турар ындыг деңнелге чедир хөгжээн. Чижээ, Азербайджан болгаш Казахстан продукциязы 40 ажыг чурттарже, Узбекистан 80 чурттарже чорудуп турар.

Национал республикаларның культуразы хемчээ чокка хөгжээн. Революция мурнунда Ортаакы Азияга чаңгыс-даа дээди өөредилге чери чок, а Закавказьеге бир дээди өөредилге чери бар турган. Бо үеде ол республикаларда 140 дээди өөредилге черлери бар, оларда 60 муң студентилер өөренип турар, ол болза, бүгү Россий империязынга турган студентилерден барык беш катап хөй дээни ол. Узбек ССР-де бир муң чурттакчыга-ла онаашыр алырга, тускай эртемниглер барыын европа чурттарындан эвээш эвес болгаш Турциядан 7 катап, Ирандан 28 катап хөй болуп турар.

(Төнчүзү 4-кү арында).

делегей бо хүннерде

Социализм чурттарында

БОЛГАРИЯ

Варнаның бир чаа районунда ногаан паркларның арасында студентилер хоорайжыгажының аажок улуг комплексизиниң тудуу эгелээн. Бо өөредилге чылында машина-электротехниктиг дээди институттуң электротехниктиг факультединиң студентилери таарымчалыг беш наът бажыңның эдлери болу берген. Ам корабль тудуушкун факультединиң бажыңының тудуу чоруп турар. Иштиг эртем болгаш тускай кафедраларның 8 бажыңнарын, а ол ышкаш өөредилге-бүдүрүлге практиказының баазазын, 2 мүң студентилер чурттаар иштиг чурттарга бажыңнарын тударын база көрген.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Хоораа-прокат заводтарынга хереглээр технологтуг дериглии бүдүрер талазы-биле шугумну Витковица металлургия комбинадында шенеп турар. Шугумга бүдүрүлге ажылларының хөй кезиин автоматчыткан. Ол шугумну Совет Эвилелинче чорудар деп турар.

Витковицаның металлургия комбинады — Европада база бир эң улуг бүдүрүлге. Чыл бүрүде комбинат 1,5 миллион тонна продукцияны бүдүрүп турар. Комбинаттың продукциязы техника талазы-биле бедик деңнелдиг болгаш ажыглаарынга идегелдиг. Комбинаттың эң-не кол садып алыкчызы Совет Эвилели болуп турар. Ук бүдүрүлге бодунуң бүтү продукциязының 80 хуузун ССРЭ-же чорудуп турар.

РУМЫНИЯ

Бухарестиң ажылчы чоннары чыл планын күүседиривге улуг чедишкиннерни чедип алган. 11 айларның дургузунда республиканың наймыжлал үлетпүрүнүң иштии хемчээли 101,2 хуу болган. Үлетпүр кылыгларын дашкаар үндурериниң планын барык 4 хуу ажыр күүсеткен.

Бо хүннерде он-он румын бүдүрүлгелер болгаш улус ажыл-агыйының будуу адырлары чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен дугайын рапорттап турар. Оларның арасында — далай садыг флоду, тудуг-монтаж эргелели, Галацта тудуг тудар металлургия комбинады бар.

КУБА

Куба бодунуң революциязының 10 чыл ою—хосталга хүнүн байырлап эрттирериве белеткенип турар. Январь 2-де Гаванага болур чыскаалга болгаш митингиге сөөлгү он чылдарынындан эң-не хөй кижи киржир. Кубаның Коммунистиг партиязының Гавана можу комитединиң бирги секретары Хесус Бетанкур ол дугайын байырлалга белеткелге бараан болдурган чөвүлел хуралга дыңнаткан. Юбилейлиг байырлалдарны эрттирер талазы-биле комиссияны тургускан.

ГДР

1969 чылда ГДР биле Болгарияның аразынга бараан солчулгазының дугаймында протоколга ат салышкыны Берлинге болган. Ийи чурттарның аразынга бараан солчулгазын бо чылдыы-биле деңнээргe, 20 хуу өстүрери көрген. ГДР металл ажылдап кылыр, электротехниктиг болгаш электронныг үлетпүрүнүң кылыгларын, эртем приборларын болгаш машиналарны, химия кылыгларын, чиик үлетпүрүнүң продукциязын Болгарияга бээр.

Болгария машина тудуушкун болгаш химия үлетпүрүнүң продукциязын, электротехниканың болгаш электроникаларның продукциязын, фармацевканың, чиик үлетпүрүнүң кылыгларын Герман Демократтыг Республикаже чорудар.

(СЭТА).

Ажылын дооскан

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму ажылын дооскан.

Пленумга В. Роше «Демократия болгаш социализм дээш демиселдиң айтырыглары» деп темага илеткел кылган. Пленумунуң киржикчилери Москвага СЭКП-ниң төлээлери-биле ужуражышкыны дугаймында ФКП-ниң төлээлериниң отчёдун дыңнаан (илеткелчи ФКП ТК-ның Политбюро кежигүнү болгаш секретары Ж. Марше).

Пленум бо айтырыглардың талазы-биле чогуур резолюцияларны хүлээп алган.

Парлаага конференциязы

БЕРЛИН, декабрь 6. (СЭТА). Боннуң чагырыкчы бөлүктери дайын сорулгаларынга ажыглаар химия, бактериология чепсектерин бүдүрериниг идепкейлиг белеткенип турар. Бөгүн ГДР-ниң даштыкы херектер министерствозу Берлинге немеп болгаш даштыкы журналистерниң парлаага конференциязын эрттирген. Конференцинга билдингген чаа фактылар ону бүдүрелдиг хереченлеп турар.

Герман Демократтыг Республикажe мындаа чаа шилчин келген болгаш политиктиг хоргадал эргезин тыпсып баарын ГДР-ниң эрге-чагырга черлериниң биле, сураглыг барыын-герман эртемден-микробиолог доктор Э. Петрас парлаага конференциязынга сөс алган. Э. Петрас химия болгаш бактериология чепсээн тургузар талазы-биле ГФР-ниң хөй янзы, күштелдирген белеткелдер чорудуп турарын чугаалаан.

Мээң ажылдап турганым институт дайынга ажыглаар, хораннар бүдүмелдер ыкшыр талазы-биле ГФР-ниң хөй эртем-шинчилел институттары-биле сырый харылзаалыг болгаш дем каттыштырып турарын Петрас дыңнаткан.

Гитлериниң агрессиязын белеткээн эрги герман шериг монополиялары-биле барыын-герман химия концерниериниң аразында шуут салган алышкының харылзаалының тодаргай фактылар-биле көргүскен ГДР-ниң ДХМ-ниң чыынды документилерни парлаага конференциязынга тараткан.

Буурап дүшкен программа

НЬЮ-ЙОРК, декабрь 7. (СЭТА). АКШ-тың ядарал-түргедел-биле демисежиринин программазы миллион-миллион ядыы американнарга чиигедге бербээн деп, Калифорния штаттың Палм-Спрингс хоорайынга Арканзас штаттың губернатору Уинтроп Рокфеллер губернатор-республиканчыларның чылдынпа эрттирер конференциязынга чугаалаан.

Президент Джонсонның 1964 чылда эгелээн болгаш чуртка калбаа-биле чарлап алган «ядаралга удур дайыны» ажыл чок чорукту, миллион американнарның түргеделин, бижик билбес чоруун узуткаар сорулгалыг турган болгай. Ол программаны ботгандырарының кол чарыгдалдарынга ажыглаар хөренги чылдазы үндүрүг төлекчилеринге онаашкан.

Сөөлгү дөрт чылдың дургузунда ядаралга удур демисежиринге 6 миллиард хире доллар ажыглаттыкган. Миллион-миллион американнарның ядыы-түренги чурттап турарының кол чылдагаанарын узуткаар кайдыг-даа хемчегин чаазак албаан, ынчангаш ол байдал өскерилбээн деп, Рокфеллер медеглээн.

Губернатор Рокфеллер чазак программазын шүүмчүлээн хирезинде, америк чоннуң оргузунда ядаралга удур боттуг хемчегларни саналдаваан.

Коммунистерниң программазы

ПАРИЖ. (СЭТА). Коммунистер бо турар ёзу-чурумну улустыг чазак-биле, үе-шагнын болгаш чурттуң хереглелдериниң негеп турарын ёзугаар политиктиг, экономика, социал талаларынга ханы өскертелгелер кылырының оруубиле чурттуң баштап шыдаар, демократтыг чаңгыс эптиг чаза-биле солуур дээш туржуп турар деп. Францияның коммунистиг партиязының Төп Комитединиң декабрь 6-да доозулган пленумунга үлээп алдынган манифезинде чугаалаан.

Амгы үеде делегейниң кол оныа байдалы социализминиң, капитал чурттарында ажылчын шимчээшкинниң болгаш империализмге шуут иянкпе хажыышындан дараткан чурттарда национал-хосталгалыг шимчээшкинниң хөгжүлдези болуп турар. Делегей байдалы деппилгениң, хосталганың болгаш тайбыңның күштеринге ажыктыг кылдыр утланы берген.

Социализм Францияга чугаалажыр ужурлуг айтырыг болу берген, бүтү делегейде база ынды. Социализм—чүле идеал эвес, харын 50 чыл дургузунда херек кырында амыдырал болу берген.

Совет улус болгаш Ленининиң үндезилеп тургускан Коммунистиг партиязы социализм оруунче эң баштай кирген. Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнениң быжыккаш, араатанзыг гитлержи системаны узуткаарынга оон шиитпирлиг ролю, делегейниң бирги чергелиг күрүнелериниң бирээзи ол болганы делегей пролетариадының болгаш дарлаткан улустарның демиселинге дыка улуг дузаны чедирип турар деп, ол документинде чугаалаан.

Францияга социализм дээш социализм дээш демисел талазы-биле бодунуң программазын хөгжүптүүлээн. ФКП Франциияның ажылчы чоннарының эрге-ажыктарынга бодунуң бараан болуп, интернационалчы хүлээлгезин күүседип турарын манифесте айтыкан.

Барыын-герман разведканың үүлгедиглери

БОНН. (СЭТА). Даштыкы чурттарга шпиончу даалгалар күүседир кылдыр ГФР-ниң университеттеринге студентилер элээдири аажок калбарган хемчээлдиг апаргаан. Ынчангаш Шлезвиг-Голштейн деп черниң чазаа федералдыг разведка черииниң үүлгедиглериниң үжурунда Боннга хомудаал киирер ужурга таварышкан. «Франкфуртер рундшау» солун анаа холбаштыр «дайын сөөлүндеги чылдарның дургузунда федералдыг разведка черн биле ук девискизор чазаанның аразында эң улуг черүлдээ болганын» бижээн.

Киль университединге Бонн разведказының төлөлекчилериниң даштыкы чурттарга шпиончу ажыл кылырынче студентилер элээдирин организаастаан, эмин эртир чазыыл чок үүлгедиглер кылып турганы чөрүлдээлиг ол чаргының тыптып келир чылдагаанны болган. Киль университединиң ректору Браунерттиң балыткаанын ёзугаар алырга, барыын-герман разведканың бир ажылдакчызы разведкага ажылдаар «кадрлар» элээдип алыр талазы-биле меңээ дузадап чедирип көрүнер деп, ол университеттиң профессору Фройндуан ноябрь өгезинде дилет кылган.

Киль университединиң социология семинарының каш-даа киржикчилерин барыын-герман разведка элээдип алган деп чүве октябрьның эгезинде-де билдингген.

Бонн разведказының элээдип ап турары студентилер болгаш аспирантылар даштыкы, хамыкты чурнай социалистиг чурттарга шпион ажыл чорударынга ажыглаттыкын турар.

Герман Демократтыг Республика. 1960 чылдың май 1-де ажыглалга киргеи Ростоктун далай өртээлиниң чүк саварылгазы улгадып турар. Ол далай өртээли бо чылдың баштайгы алды айының дургузунда 41,5 миллион ажыт тонна чүктү сайгарып сөөрткен. Аңаа ол үениң дургузунда 48 чурттардан 13200 ажыг судиолар келген

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Эртем хоорайынга чорааныывыс

Кызылдың башкы институдунда өөренип турар мен. Чөөнта чаа бистиң болуктүн студентилери Новосибирскиниң эртем хоорайынга чорудувус. Бир неделя дургузунда хоорай-биле танышып келдивис.

Эртемденнер хоорайы Новосибирскиден 30 км черде, хадыларыг аргада туттунган. Бо база ангы үениң улуг эвес хоорайы. Бажыңнарны арга иштинде тутkан. Наймаар-даа баарга хадылар-на, хадылар база дытчыгаштар. Агаарының чүү дээр. Бо бүгү эртемденнериниң амылаарынга тааарымчалыг. Студентилериниң өөренириниге база эки.

Хоорайда шупту 20 ажыг эртем-шинчилел институттары, университет, саналга төөгү бар. Бис ядролуг физика институдунга болгаш саналга төөгүнге барган бис. Ында янзы-бүрү дериглелер, оларның соруглазының дугайын бисче тайылбырлаан. Үениң хөй иезиниң Новосибирскиниң күрүне университединге эрттирген бис. Аудиторияларны, лабораторияларны сонуургап, башкылар, студентилер-биле таныштывыс. Студентилериниң чурттап турарын, өөредилгезин, өөренип турар материалының объёмун, хостуг үеде чүнү кылып турарын болгаш өске-даа айтырыглапны сонуургаан бис.

Өөредилгеге хөй үе чарыгдаттынып турарды чугаажок. Ынчалза-даа студентилер хостуг үезин ажыктыг кылдыр эрттирип турааргар. Хаактыг солгүүстээшиннер, маргылдаалар эрттирери, немчулга залынга немнар немчууру дээш өске-даа сайын чүүлдерни кылып турааргар.

Бо хоорайда физика-математиктиг школа база бар. Ында студентилерден эгелээш, академиктерге чедир кыш-даа башкылап турар. Эки өөренирине белгаш дыштанырынга школада бүгү таарымчалыг байдалдар тургустунган. Ында Новосибирскиниң күрүне университединиң студентилерин, келир үениң эртемденнерин белетеп турар. Университеттиң студентилериниң 90 хуузу чурттуң ыңгы-ыңгы булуңнарының өртүнүк школа дөзүкчүлери, а 10 хуузу ФМШ-ының дөзүкчүлери. Эртем хоорайында 27 академиктер, ССРЭ-ниң эртемнер академиязының 40 корреспондентнеминүннери база 1500 докторлар белгаш эртем кандидаттары чурттап, ажылдап турар.

Университеттe Тывадан бергеи студентилериниң саны эвээш, ол хомуданчыг. Эртем хоорайындан чоруп турувуста университеттиң студентилери белгаш башкылары бистен ыңдыг дилег кылган. ФМШ-га өөренири-биле шилиндеп школачыларны өөредип чорударын дилээннер. Бистиң школаларывыста физика, математиканга улуг сонуургалдыг, ыңгыг билиглиг өөренинчилер бары чугаажок. Ынчангаш башкылардан улуг дилег: оларны илередип тывары, өөредип, белетиээри болур.

З. КОЛ,
студент.

ШЫДЫРАА

Н. Шишигин мурнунда

Республика чемпионы ат дээш демиселдиң беш салыглары эрткен. Бешки салыг болгуже эрткен чылгы республика чемпиону Шишигин биле Кызылдың бир шыырак шыдыраачызы Онзар олар дөрт-дөрт санныг киржикчилерниң мурнунга чоруп турганнар.

Декабрь 8-те болган бешки салыгда Шишигин бодунуң аныяк удурланыкчызы Куларны чиик уткан, а Онзар Онуфриевке удур карааы-биле ойнаан, эге коштерии кылырда, бодаларын таарымча чок тургускуулаан, кампалалче киргеи. Аар болган чиик бодаларны солушкан соонда Онуфриев Онзарны дораан удар байдалын өскүнгаш, оон соонда-даа тиилелге дээш демисежир тургаш-ла удурланыкчызынга хайым саналлаарга, оозу хүлээп алган. Ынчангаш Онзар Шишигинден чартык сан чыдып калган.

Тес-Хеминиң чемпиону Артамонов удурланыкчыларын улай-улай удуп турар. Ол бешки салыгда Бегзиңи чиик уткан. Бо чылын Кызыл хоорайның чемпионнарының бирээзи болган Махоткинни бешки салыг болгуже хоорай шыдыраачызы кылдыр санап турган, ынчалза-даа оон Тес-Хеме ажылдап чоруй барганы барымдаалаан, моон соңгаар район шыдыраачызы кылдыр санаарын судья коллегизызы шиитпирлээн. Махоткин беш салыглардан дөрт санны алган, чаңгыс чер-чурттуу Артамонов-биле денге чоруп орар.

Кызылдың бир шыырак шыдыраачызы Онзын үш санныг, бир эки байдалда соңгаарлаткан салыглыг эки чоруп орар. Оларның уламында Тюлюш биле Чыргал-оол олар 2-2 саннарлыг, кайызында-даа бир-бир төндүр ойнаваан салыг бар. Саян биле Онуфриевтиң саны 1,5-1,5, ынчалзында Саянда бир төндүр ойнаваан салыг бар. Беган биле Хомушку бир-бир санныг, 2-2 соңгаарлаан салыглармыг.

Куулар, Беркович, Ооржак оларда бир-бир сан бар. Эрзинниң аныяк шыдыраачызы Буду баштайгы салыгда алган хайымының кырында сан немеп шыдаваан, Ооржак беш салыглар эрткен соонда-даа тиилелге-даа, хайым-даа чедип албаан.

Маргылдаанның бир шыырак киржикчизи Беркович аарааш, ийи салыгны эрттирген. Шыдыраа дүрүмүнде үш салыг эрттирер болза үнген деп санаар болгай. Ол дутайын судья коллегизызы шиитпирлээр.

С. ТАМБА.

—⊙—

АВТОМОБИЛЬ ОЙНАП АЛГАН

Барыын-Хемчик районнуң «Шентээр» совхозунуң аныяк механизатору Ооржан Барыш-оолдуң ог-бүлези бо чылдың автомолотоөрээзының ийиги үндүрүлгезинден 12 биллетти садып алырга, оларның бирээзи «Москвич-420» деп чиик машинага таварышкан.

Аныяк ог-бүле ол чиик машинаның бодун алыр болуп дугурушкан.

Х. МОНГУШ.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Билдинмес солдат чок» 10, 1.30, «Бажың болгаш эр» 11.45, 3.15, 5, 6.45, «Анна Каренина» (1-ги, 2-ги сериялары) 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Трембита» (делгем экраннуг) 10, 11.50, 1.40, 3.30, 5.20, 7.10, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Волга-Волга» 3, «Оскар» 4.45, 6.30, 8.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кавроя четилер» 3, «Алдын оң» 4.40, 6.30, 8.20 шактарда.

(Төнчүзү. Эгези 3-ку арында).

Совет республикаларның экономиктиг болгаш культурлуг хөгжүдезиниң деңнелдерин дескилештирерн улустарның национал эрге-ажыктарынга-даа база иштинел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринид болгаш социалистиг бүтү нацияларның чаңгыс аай каттыжышкынының иштикүрүне эрге-ажыктарынга-даа дүгжүп турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Ортаакы Азияның улустары күрүнелиг болган; национал экзотпешкек чорукту чайладып, акы-дунма улустарның дузазы-биле олар экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чоруун узуткан, социалистиг цивилизацияже хандыкшаан.

Ортаакы Азияга экономиканың чаңгыл болган адыры хөвең ажылын чаарткан болгаш амгы үениң үлетпүрүн тургускан. Суг курлавырларын электроэнергияны бүдүрерине болгаш черни суггарарынга комплекстиг ажыглаар арганы берип турар суг ажыл-агыйының улуг тудуун ында боттандырган.

Ортаакы Азияның республикаларында бойдус газының, өөнүг металлдың, нефтиниң, күгүрүнүң, дустуң ажоок хой курлавырлары ажыттынган; газ, химия, нефть, даг-руда, машина тудуушкун үлетпүрү тургустунган. Ортаакы Азия республикалар аразында күшажылдың хуваалдазынга киржилгезин күштелдирип, чүгле хөвеның, волокнону, каракульду, хевисти эвес, харын база өөс-таавы болгаш көдээ ажылагый машиналарын, өөнүг металлдарны, химия үлетпүрүнүн продукциязын республикаларже чорудуп, газты берип турар.

Казах ССР-де 50 чаа хоорайдар тургустунган, оларның аразында Караганда, Темиртау, Балхаш, Джезгазкан, Рудный, Кытау, Каратау ышкаш, ындыг хоорайдар бар. Чартык чүс чылдың мурнунда казахтар парлаан чаңгыс-даа ному чок турган, а ам Казахстанда чыл бүрүде 1.500 түс-түс аттарлыг номнарны 20 миллион тираждыг кылдыр парлап үндүрүп турар. Төрээн дылынга ному чок чаңгыс-даа бажың, чаңгыс-даа өг чок. Чөөн чүктүң совет улустары хөгжүдениң капиталистиг оруун дамчывайн, социализмче шилчээн.

Соңгу чүктүң бичии улустары хаанныг ёзу-чурумнуң үеинде кырлып өлүр чорукче чыгаттырган чорээн. Совет эрге-чагырганың чылдарынын дургузунда ол улустар катап төрүттүнген. 1936—1966 чылдарда ССРЭ-ниң чону иштизи-биле 1,5 катап көвүдээн турда, соңгу чүктүң бүтү национал республикаларының, округтарының болгаш районнарының чону 3 катап көвүдээн. Соңгу чүк зоналарның агаар-бойдузунуң шириин байдалдарында турар национал кыдыг-кыыгаар черлерниң ажыл-агыйы база мурнап турар темпилер-биле хөгжүп келген. Соңгу доштуг далайның шириин тыныжынга удур туржуп шыдаар улуг үлетпүр төптери—Мурманск, Кировск, Воркута, Новый порт, Игарка, Дудинка, Норильск, Мирный, Певек, Анадырь, Магадан болгаш өске-даа хоорайлар ында тургустунган. Революция мурнундагы Россияның чурт чурууга ол хоорайлар чок турган.

Соңгу чүктүң ажыл-агыйы казар үнелиг байлактарның (өөнүг металлдар, апатиттер, хомүр-даш, алмаз, алдын, нефть болгаш газ тывынга, а ол ышкаш соңгу чүк далайларының байлактарын ажыглаарынга, ийи ажылына болгаш ам тывыжынга үндезилеттинген. Чүкотка даг-руда улуг үлетпүрүнүң району болу берген. Ында алдын, олово, вольфрам, моңгун суу, хомүр-даш тывынын организаастаан. Электростанцияларны тудуп, ажыглалга киргеи, атомнуг электростанцияны тудуп, Колыманың болгаш Амгуманың суг энергиязын ажыглаарын төлевилеп турар. Электростанцияларын чаңгыс аай энергетиктиг дээрбекке каттыштырар. 1957—1966 чылдарда Чүкоткада ивилериниң баш саны 300 муңдан 500 мунга чедир көвүдээн; балык, далай аңнарының тывыжы, өлүк белеткели көвүдээн. Түс черниң чурттакчыларының хөй нурузуу сууржун амыдыралче шилчээн, эмнелгелердиг болгаш школаларлыг чаагай-жыды тутkан суурлар тургустунган.

Совет Армения магалыг сайзырангай. Ам бо үеде республикада 200 мун ажылчынар ажылдап турар 600 үлетпүр бүдүрүлгелер бар. Ажыл-агыйның чаңчыл болган адырлары арга,чимистер (садтарының болгаш виноградникгерниң шөлү 10 катап калбарган) бүдүрүлгезин хөгжүдери-биле кады аар үлетпүр тургустунган: республика металл кестирер станоктарны, электромоторларны, электронныг санаага машиналарын, хемчээкчи приборларны, шакгарны, синтетиктиг каучукту болгаш дугуйларны бүдүрүп турар. Бойдус байлактарын калбаа-биле ажыглап турар —чес-хола, молибден тывыжын чорудуп, алюминийни бүдүрүп турар, улуг электростанцияларны тутkан. Армения 150 ажыг хевирлериниң продукциязын делегейниң 70 чурттарынче чорудуп турар.

Дайын сөөлүндеги үеде чурттуң европа талазынга прибалтика республикаларының, а ол ышкаш Белоруссияның болгаш Молдавияның экономиказы эң дүрген темпилер-биле хөгжүп келген.

Совет Прибалтиканың республикалары үлетпүр талазы-биле боттарының бүржуаз тургузугунуң үезинде турган деңнелиниден хөй катап ашкан. Прибалтика республикаларының ССРЭ-ниң составынга катап киргеи соонда тайбың социалистиг тургузуушкунуңун чөөрби чылдарының (1946—1966 чылдар) дургузунда үлетпүрүнүң иштии продукциязы 1940 чылдың деңнелии Эстон ССР-ге 19 катап, Латви болгаш Литва ССР-лерге 20 катап ашкан.

Күш-ажылдың иштинел-эвилел хуваалдазы болгаш бүдүрүлгениң кооперастаашкының республика бүрүзүнүң бүдүрүкчү күштерин көдүрериниге шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар. Чижээ, Риганың бүтү чурттка радиоланы болгаш приемниктi, телефон болгаш телеграф станцияларын бүдүрүп турар «ВЭФ» дээр заводу РСФСР-ниң, УССР-ниң, БССР-ниң болгаш өске-даа республикаларының 120 бүдүрүлгелериниң белдирлерин болгаш кезектерни ап турар. Риганың диаельдерин белеткээрине Совет Эвилелиниң 200 заводтары херек кырында киржип турар.

Эрткен бежен чылдар Украинаның, Белоруссияның, Молдавияның ажыл-агыйын болгаш культуразын база тазуп турар, экономиктиг районнарының болгаш эвилелдешкен республикаларның улус ажыл-агыйының адырларын бот-боттарындан харылзаалыг кылдыр хөгжүдериниң болгаш сайгара тургузарының, оларның ажыл-агыйын улам ынай комплекстиг хевирлээриниң эртем ёзугаар үндезинин ук схема айыткан. Бойдус курлавырлары эң хөйү-биле мөөнелеген девискээрлерни шиигээдип алыры, үлетпүр бедидирээри болгаш районнарны хөгжүдери, агропүлетпүр комплексилерин тургузары—бо бүгү иштилел бүдүрүлгезиниң экономика талазы-биле ажыктыын улам ынай бедидеринин херээнге бараан болур.

Эң ынзы-бүрү тускай эртеминг совет эртемденнериниң хөй кижилиг отряды Кол схеманы ажылдап кылырынга киржип турар. Ынзы-бүрү адырларның болгаш регионал угланышкынларының талазы-биле ажылга 360 ажыг эртем, шинчилел, төлевилел албан черлерин болгаш организацияларны киириштиргенин чугаалаарга-ла чечир.

Кол схеманы ёзугаар эртем шинчилелдериниң түнелдерин планнаашкынга иептередирн социалистиг бүдүрүлгени сайгара тургузарын барымдаалаар, планнаан турар. 1971—1980 чылдарда ССРЭниң бүдүрүкчү күштерин сайгара тургузарының Кол схемазын чогаадып кылыр талазы-биле ажылды бо үеде дооз

БҮТҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч.
ДЕКАБРЬ
11
СРЕДА
№ 287 (7829).

Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежнев Чехословакияның Коммунистиг партиязының Контроль-ревизия комиссиязының төлээлерин хүлээп алган

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның чалаанын ёзугаар Совет Эвилелинде чоруп турар ЧКП ТК-ның Контроль-ревизия комиссиязының төлээлерин оон даргазы М. Якеш баштадыр хүлээп алган. Л. И. Брежневтиң болгаш төлээлерниң аразынга чылыг, найыралдыг байдалга чүректиң, ханызындан беседа болган.

Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партия контроль комитединиң даргазы А. Я. Пельше киришкен. (СЭТА).

ССРЭ-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ БЕШКИ СЕССИЯЗЫ

Декабрь 10-да ортенгинин 10 шакта Москва Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң **Национаалдар Соведининиң** хуралы эгелээн. Ол хуралдың киржикчилери Национаалдар Соведининиң мөчээн депутады К. К. Рокоссовскийниң турасказалын сактып ёзулаан. Оон соонда ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Национаалдар Соведининиң чаа сонгуткан депутаттарының бүгүн эгелеринде хынаазынының дугайында Мандат комиссиязының иletкелиин дыңнаан.

Ол хуралга сессияның хүн айтырыгларын бадылаан:

1. 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрииниң Күрүне планының дугайы.

2. 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

3. ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үнделиннериниң төлевилелиниң дугайы.

4. ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайы.

5. Национаалдар Соведининиң болгаш Эвилелдиң Соведининиң Аныяктар херектериниң талазы-биле доктаамал комиссияларын тургузарының дугайы.

Эвилелдиң Соведининиң Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының депутаттар тургускан. Оон даргазынга депутат **Е. К. Лигачевту** сонгаан.

Эвилелдиң Соведининиң хуралы оон-биле доозулган.

Декабрь 10-да 14 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң чедиги чыыжының бешки сессиязынга **Эвилелдиң Соведининиң** болгаш **Национаалдар Соведининиң** каттышкан хуралы болган.

Президиумга эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев** олар каступ келирге чыыланнар чылы-биле уткаан.

Хуралдар залының балконунда — хөй санныг залчылар, найысалаалыг болган областиң ажылчы чоннарының төлөөлекчилери. Ложаларда — аңгы-аңгы дипломаттар, совет болган даштыкы корреспондентилер.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Эвилелдиң Соведининиң Даргазы **И. В. Спиридонов** даргалаан.

«1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрииниң Күрүне планының дугайында» иletкеди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаков** кыланн.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат эш Байбаковтуң иletкелиинге соонда ССРЭ-ниң сан министри депутат **В. Ф. Гарбузов** «1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында бадылаар 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» иletкел кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Соведининиң болгаш Национаалдар Соведининиң каттышкан хуралы оон-биле доозулган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязы ажылын бүгүн үргүлүдээр.

(СЭТА).

1969 ЧЫЛДА ССРЭ-ниң УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ иletкели

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң бо сессиязы бистиң улузувустуң чаа чогаадыкчы көдүрүүшкүнүүнүң байдалында чылган дээрзин иletкелчи чугаалаан. Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң үндезилекизин В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыш бүгү чуртта калбарган. Будурүлгелериниң болган тудуглараның, колхозтарның болгаш совхозтарның коллективтериниң ол төөгүлүг хүнүү будурүлгенин улуг чедишкиннери-биле — беш чыл планын хүүсаа бетинде күүседири-биле үтүүрүүгэ чүткүүдүт.

Доостуң турар 1968 чыл чуртту экономиказын, эртемин болгаш культуразын хөгжүдериниге, совет кижилериниң чаагай амыдыралын сайзырадырыга дээштиг ажыглаттынган салымнарны ниити хемчээли 61,6 млрд. хире рубль азы 1967 чылда херек кырынга күүсеткенинден 8,5 хуу ажыг болур. Оон-биле кады күрүнениң төпчүткен капитал салымнарының хемчээли 43 млрд. рубль азы 4,8 хуу хөй болур.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улустуң амыдырал деннелии бедидер талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырган. Чоннуң боттуг орулгалары улуу-биле өскен. Моонга ыңай сайзырангайкыдары болгаш интенсификастаары көрдүнген.

Хереглелге болгаш мөөнелеттеге ажыглаар национаал орулганы келир чылын 6,5 хуу улгаттырары телеттинип турар. Оон-биле чергелештиг национаал орулгага хереглелдеш республикаларның национаал орулгаларын хемчеглери улуг ажыл-агыйынга хереглелинг-хандыраар болгаш 1969 чылда оны хереглээрин үлетпуурге барык-ла 7 хуу, кодээ ажыл-агый будурүлгезинге — 11,5 хуу, хоорай чүрттакчыларының коммунал-чурттала херегледдериге — 9,4 хуу болгаш кодээ чүрттакчыларын херегледдериниге — 11,4 хуу бедидериниң аргазын бээр. Ыйдыг болза-даа чамдык улуг-улуг үлетпуур теп-тергe, алдынга ССРЭ-ниң европа кежээнге, хереглеттилерин ажыгтын энергизиң-биле хандыраринга чамдык чедишлеттээшкиннер бар бөлүр. Ол чорук энергизиң камналарлыг чарыгдаарыне утпаган аппан хөй хемчеглерни ажыглаттынган министерстволардан болгаш эргеледдерден, а ол шыкаан будурүлгелерниң удургукчуларындан негеп турар.

Одалга бадансымының структуразынга улам шиңгээ ажыккишкинер болур. Нефть болгаш газ тывыжының мурнаи турар хөгжүлдезиниң түнелиниге оттулар чүүлүүн кол-кол хевирлериниң ниити тывыжыкта оларның улуг-хуузу 1968 чылда 57,5 хуу тургааныдан 1969 чылда 59,5 хуу чедир өзер.

1969 чылда нефть тывыжы 326,5 млн. тонна болур. Нефть тывыжының кол немелде өзүлдезин Барыын Сибирьниң болгаш Казахстанның нефтилиг черлеринден алыр дээш төлевилел турар. Ынчаарга Барыын Сибирье нефть тывыжының хемчээли чыл дургузунда 57 хуу өзер болгаш 19 млн. тонна ажыр.

Нефтиниң ажыыдан кылырының хемчээли база-ла өзер. Ынчаарга будурүп үндүрүп турар нефть продуктуларының шыпары дыка эжикиир.

Газ үлетпүрүү улам шиңгээр. Газ тывыжының болгаш будурүлгезиниң хемчээли 6 хуу удаадыр болгаш 185,8 млрд. кубометрге болур.

Нефть продуктуларының чамдык хевирлериниң улус ажыл-агыйының хереглелдериге ол ышкаш ССРЭ-ниң европа кежээнин чамдык районнарынга хомүр-дашка хереглелдери ам-даа долгуза-биле хандырынмайн турарын демдеглээри эргежок чугула. Ол чорук болза, үлетпүрүүнү оттулар чүүл адырларының ажыдаккылырынга төлевилеттингеи онаалгаларны чүтле күүсеткиринге эвес, харын оларны ажыр күүсеткирин чедип алырын үүдээдип турар.

Кара металлургиялыг будурүлгелеринге келир чылын кан будурүлгезин 112, 6 млн. тонна, белен прокатты 78 млн. тонна болгаш кан хоолайларны 11,5 млн. тонна чеңиргин көрүп турар.

Сан талазының өзүлдези-биле чергелештир, прокаттың шынарын экижиринин, ассортиментизин калбартырының болгаш кэмнадгалыг хевирлерин үндүрүп көвүдеңиринин азаан хөй хемчеглерни боттандыраары төлевилеттинип турар, ол чорук ону чарыгдаарының үзүл-нормазын кыдыраарының аргазын бээр.

Оныуг металлургинга алюминийниң, чествң, шинкелдың, цинктиң, а ол ышкаш быжыглаар золуусаа болур металлларның, полупроводник материалдарның болгаш өске-даа продукциялың будурүлгези өзер. Глиноземниң будурүлгези көвүдеңирии чугула соруга болуп артып турар.

Кедир чылың минералдыг чемнигчидилгелер будурүлгезиниң хөгжүдеринге капитал салымшкыннар 35 хуу көвүдээр болгаш барык-ла 13 млн. тонналы бээр күүдериин ажыглалга киирип төлевилээн, азы сеолгу чыыдарда ажыглалга киирип турганындан 2—2,5 катап хөй болур. Ажыглалга киирериниң шак ыңдыг хемчээлдери делегей практиказынга кажан-даа турбаан.

Күш-ажыдың амгы үедеги бедик будурүлгелүүр болгаш кэмнадгалыг чепсек-хереклелдерн-биле улус ажыл-агыйының хөгжүдүрүлгезинге болгаш металл болбазырадырынга хамаарыжык турар. Ол соруглары барымдаалаашкы, 1969 чылда машина тудуун болгаш металл болбазырадырын хөгжүдериниге ког утланыышкын мурнукужазыр-ле техника талазы-биле болбазырангай чаа машиналарны, дериишкиннерни болгаш приборларны ажыдаан кылары, шиңгээдин алыры база будурүп үндүрери, оларның ыыларын болгаш ышкаштыын бедидери болуп турар.

Станок тудуунуң болгаш хереклелдер кылырының үлетпүрүүге статистиктиң машиналарының болгаш хереклелдериң амгы үедеги медьдерин будурүп үндүрери болган оларның структуразын экижидери көрдүнүп турар.

Электротехниктиг үлетпүрге депшилгелиг чаа полупроводник өскертичилерни будурүр талазы-биле эң улуг хөгжүлдени көрген. Яңы-бүгү күчүлүг шимчевичилерни будурүп үндүрери база өзер.

Приборларны болгаш автоматчыдыкта хереклеедиери будурүлгези 14 ажыг хуу, а саналга техниказының хереклеедиери будурүлгези 31 хуу өзер.

Прибор тудуушкунуга чаа приборларның, автоматчыдыктамал болган байкарыкта системаларының хереклеедиери хөйү-биле будурүп үндүрериин шиңгээдин алыр.

Тудуг организациялары, үлетүрүүну болгаш кодээ ажыл-агыйны механизациялыг хереклеедири-биле чепсегээр сорулгалы барымдаалаашкы экскаваторларны болгаш бульдозерлерни будурериин 9 ажыг хуу болгаш скреперлерни — 16,5 хуу өстүрериин планда көрген.

Тууйбу болгаш черепица будурүлгезиниге хереглээр пресстерни будурери азаан көвүдээр.

Автомобильдерни будурүп үлетүрин улам ыңай көвүдеринге көрүп турар, оларны будурери өзер болгаш 847 мун санныг апаар, оон иштинде чүүк машиналары 303 мун болур.

Кодээ ажыл-агый машиналарын будурүп үндүрери барык 9 хуу көвүдээр болгаш 2 млрд. ажыг рубль болур, оон иштинде тараа ажаар 100 чүүдан аазып эвес комбайнарны будурер. Кодээ ажыл-агыйның ону будурүкчулуг 80 ажыг тус-тус аттарлыг чаа машиналарын будурүп үндүрерии шиңгээдин алырын айыткан.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүүге машина тудуушкун талазы-биле 1969 чылда ол сайзырангай технологтуг чорудулгаларга хереглээр дериин будурерии хөгжүдерин көрген.

Илеткелчи целлюлоз-саазын болгаш ыыны аажылаан кылыр үлетпүрге улус чепсектери демдеглээн, ол тепчиестер оон будурүлгелерин толевилээрии болган тударын чүгле хожудалыы турар эвес, харын база ажыдаап турар будурүлгелерии багай удурүп турары-биле хозбашкан. Целлюлоз-саазын үлетпүрүүнү, ыыны болгаш ыыны ажыдаап кылыр үлетпүрүүнү министерстволарының ажыыдакчызары удурутулгазында будурулгелериин ажыыдаа чепсектерии дүрген чайладыры, а тудуг министерстволары целлюлоз, слалым, картон, шуутай, мебель болгаш өске-даа продукциялың будурүлгези талазы биле күүдериин ажыыдаа ыңай быжыглаар болгаш аңаа үүдээлээш, кодээ ажыл-агый будурүлгезин көвүдериг талазы-биле хемчеглерин улус ажыл-агый планында чедип алырын көрген.

Тараа болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүккүрүн, остүрериин хандырар сорулгалыг ыңай ажыл-агыйны механизациялың, химизациялың, электрификациялың, ажыл-агыйны хереглелин-хандырар болгаш 1969 чылда ону хереглээрии үлетпүрге барык-ла 7 хуу, кодээ ажыл-агый будурүлгезинге — 11,5 хуу, хоорай чүрттакчыларының коммунал-чурттала херегледдериге — 9,4 хуу болгаш кодээ чүрттакчыларын херегледдериниге — 11,4 хуу бедидериниң аргазын бээр. Ыйдыг болза-даа чамдык улуг-улуг үлетпүрүүг тепергe, алдынга ССРЭ-ниң европа кежээнге, хереглеттилерин ажыгтын энергизиң-биле хандыраринга чамдык чедишлеттээшкиннер бар бөлүр. Ол чорук энергизиң камналарлыг чарыгдаарыне утпаган аппан хөй хемчеглерни ажыглаттынган министерстволардан болгаш эргеледдерден, а ол ышкаш будурүлгелериң удургукчуларындан негеп турар.

Одалга бадансымының структуразынга улам шиңгээ ажыккишкинер болур. Нефть болгаш газ тывыжының мурнаи турар хөгжүлдезиниң түнелиниге оттулар чүүлүүн кол-кол хевирлериниң ниити тывыжыкта оларның улуг-хуузу 1968 чылда 57,5 хуу тургааныдан 1969 чылда 59,5 хуу чедир өзер.

1969 чылда нефть тывыжы 326,5 млн. тонна болур. Нефть тывыжының кол немелде өзүлдезин Барыын Сибирьниң болгаш Казахстанның нефтилиг черлеринден алыр дээш төлевилел турар. Ынчаарга Барыын Сибирье нефть тывыжының хемчээли чыл дургузунда 57 хуу өзер болгаш 19 млн. тонна ажыр.

Нефтиниң ажыыдан кылырының хемчээли база-ла өзер. Ынчаарга будурүп үндүрүп турар нефть продуктуларының шыпары дыка эжикиир.

Газ үлетпүрүү улам ыңай көвүдүр. Газ тывыжының болгаш будурүлгезиниң хемчээли 6 хуу удаадыр болгаш 185,8 млрд. кубометрге болур.

Нефть продуктуларының чамдык хевирлериниң улус ажыл-агыйының хереглелдериге ол ышкаш ССРЭ-ниң европа кежээнин чамдык районнарынга хомүр-дашка хереглелдери ам-даа долгуза-биле хандырынмайн турарын демдеглээри эргежок чугула. Ол чорук болза, үлетпүрүү оттулар чүүл адырларының ажыдаккылырынга төлевилеттингеи онаалгаларны чүтле күүсеткиринге эвес, харын оларны ажыр күүсеткирин чедип алырын үүдээдип турар.

Кара металлургиялыг будурүлгелеринге келир чылын кан будурүлгезин 112, 6 млн. тонна, белен прокатты 78 млн. тонна болгаш кан хоолайларны 11,5 млн. тонна чеңиргин көрүп турар.

Сан талазының өзүлдези-биле чергелештир, прокаттың шынарын экижиринин, ассортиментизин калбартырының болгаш кэмнадгалыг хевирлерин үндүрүп көвүдеңиринин азаан хөй хемчеглерни боттандыраары төлевилеттинип турар, ол чорук ону чарыгдаарының үзүл-нормазын кыдыраарының аргазын бээр.

Оныуг металлургинга алюминийниң, чествң, шинкелдың, цинктиң, а ол ышкаш быжыглаар золуусаа болур металлларның, полупроводник материалдарның болгаш өске-даа продукциялың будурүлгези өзер. Глиноземниң будурүлгези көвүдеңирии чугула соруга болуп артып турар.

Кедир чылың минералдыг чемнигчидилгелер будурүлгезиниң хөгжүдеринге капитал салымшкыннар 35 хуу көвүдээр болгаш барык-ла 13 млн. тонналы бээр күүдериин ажыглалга киирип төлевилээн, азы сеолгу чыыдарда ажыглалга киирип турганындан 2—2,5 катап хөй болур. Ажыглалга киирериниң шак ыңдыг хемчээлдери делегей практиказынга кажан-даа турбаан.

Күш-ажыдың амгы үедеги бедик будурүлгелүүр болгаш кэмнадгалыг чепсек-хереклелдерн-биле улус ажыл-агыйының хөгжүдүрүлгезинге болгаш металл болбазырадырынга хамаарыжык турар. Ол соруглары барымдаалаашкы, 1969 чылда машина тудуун болгаш металл болбазырадырын хөгжүдериниге ког утланыышкын мурнукужазыр-ле техника талазы-биле болбазырангай чаа машиналарны, дериишкиннерни болгаш приборларны ажыдаап кылары, шиңгээдин алыры база будурүп үндүрери, оларның ыыларын болгаш ышкаштыын бедидери болуп турар.

Станок тудуунуң болгаш хереклелдер кылырының үлетпүрүүге статистиктиң машиналарының болгаш хереклелдериң амгы үедеги медьдерин будурүп үндүрери болган оларның структуразын экижидери көрдүнүп турар.

Электротехниктиг үлетпүрге депшилгелиг чаа полупроводник өскертичилерни будурүр талазы-биле эң улуг хөгжүлдени көрген. Яңы-бүгү күчүлүг шимчевичилерни будурүп үндүрери база өзер.

Приборларны болгаш автоматчыдыкта хереклеедиери будурүлгези 14 ажыг хуу, а саналга техниказының хереклеедиери будурүлгези 31 хуу өзер.

Прибор тудуушкунуга чаа приборларның, автоматчыдыктамал болган байкарыкта системаларының хереклеедиери хөйү-биле будурүп үндүрериин шиңгээдин алыр.

Тудуг организациялары, үлетүрүүну болгаш кодээ ажыл-агыйны механизациялың хереклеедири-биле чепсегээр сорулгалы барымдаалаашкы экскаваторларны болгаш бульдозерлерни будурериин 9 ажыг хуу болгаш скреперлерни — 16,5 хуу өстүрериин планда көрген.

Тууйбу болгаш черепица будурүлгезиниге хереглээр пресстерни будурери азаан көвүдээр.

Автомобильдерни будурүп үлетүрин улам ыңай көвүдеринге көрүп турар, оларны будурери өзер болгаш 847 мун санныг апаар, оон иштинде чүүк машиналары 303 мун болур.

Кодээ ажыл-агый машиналарын будурүп үндүрери барык 9 хуу көвүдээр болгаш 2 млрд. ажыг рубль болур, оон иштинде тараа ажаар 100 чүүдан аазып эвес комбайнарны будурер. Кодээ ажыл-агыйның ону будурүкчулуг 80 ажыг тус-тус аттарлыг чаа машиналарын будурүп үндүрерии шиңгээдин алырын айыткан.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүүге машина тудуушкун талазы-биле 1969 чылда ол сайзырангай технологтуг чорудулгаларга хереглээр дериин будурерии хөгжүдерин көрген.

Илеткелчи целлюлоз-саазын болгаш ыыны аажылаан кылыр үлетпүрге улус чепсектери демдеглээн, ол тепчиестер оон будурүлгелерин толевилээрии болган тударын чүгле хожудалыы турар эвес, харын база ажыдаап турар будурүлгелерии багай удурүп турары-биле хозбашкан. Целлюлоз-саазын үлетпүрүүнү, ыыны болгаш ыыны ажыдаап кылыр үлетпүрүүнү министерстволарының ажыыдакчызары удурутулгазында будурулгелериин ажыыдаа чепсектерии дүрген чайладыры, а тудуг министерстволары целлюлоз, слалым, картон, шуутай, мебель болгаш өске-даа продукциялың будурүлгези талазы биле күүдериин ажыыдаа ыңай быжыглаар болгаш аңаа үүдээлээш, кодээ ажыл-агый будурүлгезин көвүдериг талазы-биле хемчеглерин улус ажыл-агый планында чедип алырын көрген.

Тараа болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүккүрүн, остүрериин хандырар сорулгалыг ыңай ажыл-агыйны механизациялың, химизациялың, электрификациялың, ажыл-агыйны хереглелин-хандырар болгаш 1969 чылда ону хереглээрии үлетпүрге барык-ла 7 хуу, кодээ ажыл-агый будурүлгезинге — 11,5 хуу, хоорай чүрттакчыларының коммунал-чурттала херегледдериге — 9,4 хуу болгаш кодээ чүрттакчыларын херегледдериниге — 11,4 хуу бедидериниң аргазын бээр. Ыйдыг болза-даа чамдык улуг-улуг үлетпүрүүг тепергe, алдынга ССРЭ-ниң европа кежээнге, хереглеттилерин ажыгтын энергизиң-биле хандыраринга чамдык чедишлеттээшкиннер бар бөлүр. Ол чорук энергизиң камналарлыг чарыгдаарыне утпаган аппан хөй хемчеглерни ажыглаттынган министерстволардан болгаш эргеледдерден, а ол ышкаш будурүлгелериң удургукчуларындан негеп турар.

Одалга бадансымының структуразынга улам шиңгээ ажыккишкинер болур. Нефть болгаш газ тывыжының мурнаи турар хөгжүлдезиниң түнелиниге оттулар чүүлүүн кол-кол хевирлериниң ниити тывыжыкта оларның улуг-хуузу 1968 чылда 57,5 хуу тургааныдан 1969 чылда 59,5 хуу чедир өзер.

1969 чылда нефть тывыжы 326,5 млн. тонна болур. Нефть тывыжының кол немелде өзүлдезин Барыын Сибирьниң болгаш Казахстанның нефтилиг черлеринден алыр дээш төлевилел турар. Ынчаарга Барыын Сибирье нефть тывыжының хемчээли чыл дургузунда 57 хуу өзер болгаш 19 млн. тонна ажыр.

Нефтиниң ажыыдан кылырының хемчээли база-ла өзер. Ынчаарга будурүп үндүрүп турар нефть продуктуларының шыпары дыка эжикиир.

Газ үлетпүрүү улам ыңай көвүдүр. Газ тывыжының болгаш будурүлгезиниң хемчээли 6 хуу удаадыр болгаш 185,8 млрд. кубометрге болур.

Нефть продуктуларының чамдык хевирлериниң улус ажыл-агыйының хереглелдериге ол ышкаш ССРЭ-ниң европа кежээнин чамдык районнарынга хомүр-дашка хереглелдери ам-даа долгуза-биле хандырынмайн турарын демдеглээри эргежок чугула. Ол чорук болза, үлетпүрүү оттулар чүүл адырларының ажыдаккылырынга төлевилеттингеи онаалгаларны чүтле күүсеткиринге эвес, харын оларны ажыр күүсеткирин чедип алырын үүдээдип турар.

Кара металлургиялыг будурүлгелеринге келир чылын кан будурүлгезин 112, 6 млн. тонна, белен прокатты 78 млн. тонна болгаш кан хоолайларны 11,5 млн. тонна чеңиргин көрүп турар.

Сан талазының өзүлдези-биле чергелештир, прокаттың шынарын экижиринин, ассортиментизин калбартырының болгаш кэмнадгалыг хевирлерин үндүрүп көвүдеңиринин азаан хөй хемчеглерни боттандыраары төлевилеттинип турар, ол чорук ону чарыгдаарының үзүл-нормазын кыдыраарының аргазын бээр.

Оныуг металлургинга алюминийниң, чествң, шинкелдың, цинктиң, а ол ышкаш быжыглаар золуусаа болур металлларның, полупроводник материалдарның болгаш өске-даа продукциялың будурүлгези өзер. Глиноземниң будурүлгези көвүдеңирии чугула соруга болуп артып турар.

Кедир чылың минералдыг чемнигчидилгелер будурүлгезиниң хөгжүдеринге капитал салымшкыннар 35 хуу көвүдээр болгаш барык-ла 13 млн. тонналы бээр күүдериин ажыглалга киирип төлевилээн, азы сеолгу чыыдарда ажыглалга киирип турганындан 2—2,5 катап хөй болур. Ажыглалга киирериниң шак ыңдыг хемчээлдери делегей практиказынга кажан-даа турбаан.

Күш-ажыдың амгы үедеги бедик будурүлгелүүр болгаш кэмнадгалыг чепсек-хереклелдерн-биле улус ажыл-агыйының хөгжүдүрүлгезинге болгаш металл болбазырадырынга хамаарыжык турар. Ол соруглары барымдаалаашкы, 1969 чылда машина тудуун болгаш металл болбазырадырын хөгжүдериниге ког утланыышкын мурнукужазыр-ле техника талазы-биле болбазырангай чаа машиналарны, дериишкиннерни болгаш приборларны ажыдаап кылары, шиңгээдин алыры база будурүп үндүрери, оларның ыыларын болгаш ышкаштыын бедидери болуп турар.

Станок тудуунуң болгаш хереклелдер кылырының үлетпүрүүге статистиктиң машиналарының болгаш хереклелдериң амгы үедеги медьдерин будурүп үндүрери болган оларның структуразын экижидери көрдүнүп турар.

Электротехниктиг үлетпүрге депшилгелиг чаа полупроводник өскертичилерни будурүр талазы-биле эң улуг хөгжүлдени көрген. Яңы-бүгү күчүлүг шимчевичилерни будурүп үндүрери база өзер.

Приборларны болгаш автоматчыдыкта хереклеедиери будурүлгези 14 ажыг хуу, а саналга техниказының хереклеедиери будурүлгези 31 хуу өзер.

Прибор тудуушкунуга чаа приборларның, автоматчыдыктамал болган байкарыкта системаларының хереклеедиери хөйү-биле будурүп үндүрериин шиңгээдин алыр.

Тудуг организациялары, үлетүрүүну болгаш кодээ ажыл-агыйны механизациялың хереклеедири-биле чепсегээр сорулгалы барымдаалаашкы экскаваторларны болгаш бульдозерлерни будурериин 9 ажыг хуу болгаш скреперлерни — 16,5 хуу өстүрериин планда көрген.

Тууйбу болгаш черепица будурүлгезиниге хереглээр пресстерни будурери азаан көвүдээр.

Автомобильдерни будурүп үлетүрин улам ыңай көвүдеринге көрүп турар, оларны будурери өзер болгаш 847 мун санныг апаар, оон иштинде чүүк машиналары 303 мун болур.

Кодээ ажыл-агый машиналарын будурүп үндүрери барык 9 хуу көвүдээр болгаш 2 млрд. ажыг рубль болур, оон иштинде тараа ажаар 100 чүүдан аазып эвес комбайнарны будурер. Кодээ ажыл-агыйның ону будурүкчулуг 80 ажыг тус-тус аттарлыг чаа машиналарын будурүп үндүрерии шиңгээдин алырын айыткан.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүүге машина тудуушкун талазы-биле 1969 чылда ол сайзырангай технологтуг чорудулгаларга хереглээр дериин будурерии хөгжүдерин көрген.

Илеткелчи целлюлоз-саазын болгаш ыыны аажылаан кылыр үлетпүрге улус чепсектери демдеглээн, ол тепчиестер оон будурүлгелерин толевилээрии болган тударын чүгле хожудалыы турар эвес, харын база ажыдаап турар будурүлгелерии багай удурүп турары-биле хозбашкан. Целлюлоз-саазын үлетпүрүүнү, ыыны болгаш ыыны ажыдаап кылыр үлетпүрүүнү министерстволарының ажыыдакчызары удурутулгазында будурулгелериин ажыыдаа чепсектерии дүрген чайладыры, а тудуг министерстволары целлюлоз, слалым, картон, шуутай, мебель болгаш өске-даа продукциялың будурүлгези талазы биле күүдериин ажыыдаа ыңай быжыглаар болгаш аңаа үүдээлээш, кодээ ажыл-агый будурүлгезин көвүдериг талазы-биле хемчеглерин улус ажыл-агый планында чедип алырын көрген.

Тараа болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүккүрүн, остүрериин хандырар сорулгалыг ыңай ажыл-агыйны механизациялың, химизациялың, электрификациялың, ажыл-агыйны хереглелин-хандырар болгаш 1969 чылда ону хереглээрии үлетпүрге барык-ла 7 хуу, кодээ ажыл-агый будурүлгезинге — 11,5 хуу, хоорай чүрттакчыларының коммунал-чурттала херегледдериге — 9,4 хуу болгаш кодээ чүрттакчыларын херегледдериниге — 11,4 хуу бедидериниң аргазын бээр. Ыйдыг болза-даа чамдык улуг-улуг үлетпүрүүг тепергe, алдынга ССРЭ-ниң европа кежээнге, хереглеттилерин ажыгтын энергизиң-биле хандыраринга чамдык чедишлеттээшкиннер бар бөлүр. Ол чорук энергизиң камналарлыг чарыгдаарыне утпаган аппан хөй хемчеглерни ажыглаттынган министерстволардан болгаш эргеледдерден, а ол ышкаш будурүлгелериң удургукчуларындан негеп турар.

Одалга бадансымының структуразынга улам шиңгээ ажыккишкинер болур. Нефть болгаш газ тывыжының мурнаи турар хөгжүлдезиниң түнелиниге оттулар чүүлүүн кол-кол хевирлериниң ниити тывыжыкта оларның улуг-хуузу 1968 чылда 57,5 хуу тургааныдан 1969 чылда 59,5 хуу чедир өзер.

1969 чылда нефть тывыжы 326,5 млн. тонна болур. Нефть тывыжының кол немелде өзүлдезин Барыын Сибирьниң болгаш Казахстанның нефтилиг черлеринден алыр дээш төлевилел турар. Ынчаарга Барыын Сибирье нефть тывыжының хемчээли чыл дургузунда 57 хуу өзер болгаш 19 млн. тонна ажыр.

Нефтиниң ажыыдан кылырының хемчээли база-ла өзер. Ынчаарга будурүп үндүрүп турар нефть продуктуларының шыпары дыка эжикиир.

Газ үлетпүрүү улам ыңай көвүдүр. Газ тывыжының болгаш будурүлгезиниң хемчээли 6 хуу удаадыр болгаш 185,8 млрд. кубометрге болур.

Нефть продуктуларының чамдык хевирлериниң улус ажыл-агыйының хереглелдериге ол ышкаш ССРЭ-ниң европа кежээнин чамдык районнарынга хомүр-дашка хереглелдери ам-даа долгуза-биле хандырынмайн турарын демдеглээри эргежок чугула. Ол чорук болза, үлетпүрүү оттулар чүүл адырларының ажыдаккылырынга төлевилеттингеи онаалгаларны чүтле күүсеткиринге эвес, харын оларны ажыр күүсеткирин чедип алырын үүдээдип турар.

Кара металлургиялыг будурүлгелеринге келир чылын кан будурүлгезин 112, 6 млн. тонна, белен прокатты 78 млн. тонна болгаш кан хоолайларны 11,5 млн. тонна чеңиргин көрүп турар.

Сан талазының өзүлдези-биле чергелештир, прокаттың шынарын экижиринин, ассортиментизин калбартырының болгаш кэмнадгалыг хевирлерин үндүрүп көвүдеңиринин азаан хөй хемчеглерни боттандыраары төлевилеттинип турар, ол чорук ону чарыгдаарының үзүл-нормазын кыдыраарының аргазын бээр.

Оныуг металлургинга алюминийниң, чествң, шинкелдың, цинктиң, а ол ышкаш быжыглаар золуусаа болур металлларның, полупроводник материалдарның болгаш өске-даа продукциялың будурүлгези өзер. Глиноземниң будурүлгези көвүдеңирии чугула соруга болуп артып турар.

Кедир чылың минералдыг чемнигчидилгелер будурүлгезиниң хөгжүдеринге капитал салымшкыннар 35 хуу көвүдээр болгаш барык-ла 13 млн. тонналы бээр күүдериин ажыглалга киирип төлевилээн, азы сеолгу чыыдарда ажыглалга киирип турганындан 2—2,5 катап хөй болур. Ажыглалга киирериниң шак ыңдыг хемчээлдери делегей практиказынга кажан-даа турбаан.

Күш-ажыдың амгы үедеги бедик будурүлгелүүр болгаш кэмнадгалыг чепсек-хереклелдерн-биле улус ажыл-агыйының хөгжүдүрүлгезинге болгаш металл болбазырадырынга хамаарыжык турар. Ол соруглары барымдаалаашкы, 1969 чылда машина тудуун болгаш металл болбазырадырын хөгжүдериниге ког утланыышкын мурнукужазыр-ле техника талазы-биле болбазырангай чаа машиналарны, дериишкиннерни болгаш приборларны ажыдаап кылары, шиңгээдин алыры база будурүп үндүрери, оларның ыыларын болгаш ышкаштыын бедидери болуп турар.

Станок тудуунуң болгаш хереклелдер кылырының үлетпүрүүге статистиктиң машиналарының болгаш хереклелдериң амгы үедеги медьдерин будурүп үндүрери болган оларның структуразын экижидери көрдүнүп турар.

Электротехниктиг үлетпүрге депшилгелиг чаа полупроводник өскертичилерни будурүр талазы-биле эң улуг хөгжүлдени көрген. Яңы-бүгү күчүлүг шимчевичилерни будурүп үндүрери база өзер.

Приборларны болгаш автоматчыдыкта хереклеедиери будурүлгези 14 ажыг хуу, а саналга техниказының хереклеедиери будурүлгези 31 хуу өзер.

Прибор тудуушкунуга чаа приборларның, автоматчыдыктамал болган байкарыкта системаларының хереклеедиери хөйү-биле будурүп үндүрериин шиңгээдин алыр.

Тудуг организациялары, үлетүрүүну болгаш кодээ ажыл-агыйны механизациялың хереклеедири-биле чепсегээр сорулгалы барымдаалаашкы экскаваторларны болгаш бульдозерлерни будурериин 9 ажыг хуу болгаш скреперлерни — 16,5 хуу өстүрериин планда көрген.

Тууйбу болгаш черепица будурүлгезиниге хереглээр пресстерни будурери азаан көвүдээр.

Автомобильдерни будурүп үлетүрин улам ыңай көвүдеринге көрүп турар, оларны будурери өзер болгаш 847 мун санныг апаар, оон иштинде чүүк машиналары 303 мун болур.

Кодээ ажыл-агый машиналарын будурүп үндүрери барык 9 хуу көвүдээр болгаш 2 млрд. ажыг рубль болур, оон иштинде тараа ажаар 100 чүүдан аазып эвес комбайнарны будурер. Кодээ ажыл-агыйның ону будурүкчулуг 80 ажыг тус-тус аттарлыг чаа машиналарын будурүп үндүрерии шиңгээдин алырын айыткан.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүүге машина тудуушкун талазы-биле 1969 чылда ол сайзырангай технологтуг чорудулгаларга хереглээр дериин будур

СССР Э-нин ДЭЭДИ СОВЕДИНИН СЕССИЯЗЫ

Депутат Н. К. БАЙБАКОВТУН илеткелиниң төнчүзү

(Эгези 1-ги арыда).

лап бәар, автомобиль оруктарының четкиаи калбарар.

Чурттакчы чонну агаар транспорту болгаш автомобиль-биле соорткүрүн хандырар төлээде, ол сорулгаларга дыка хей санныг чаа самолеттарны, чиик машиналарны болгаш автобустарны тускайлап бәәрин планда көрүп турар.

Харылзааның радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң бүгү чепсектерин улам ынайгы хөгжүлдени алыр. Харылзааның чаа-чаа кабельдыг болгаш радиорелейлиг шугумнарын ажыглалга киирери болгаш харылзааның бар турар шугумнарын күштелдирер талазы-биле ажылдарның чоруттунары 1969 чылда харылзааның чурттар аразында шугумнарынга телефонның иниги үзүн дүртүн 12 хуу, а телевизия шугумнарын 11 хуу өстүрер арганы бәәр.

Телевизия станцияларының саны 6,6 хуу өзер. Ийи ийикпе оон-даа хей программалар-биле 56 станцияны хөгжүдүп турар, ол программаның күүселдезинден беш чыл планының чедишкинниг боттанылгазы болгаш бистиң чурттуң экономиказының улам ынай хөгжүдези улуг хемчээлдии-биле хамаарыжыр деп, илеткелчи медегләән.

Национал орулганың өзүлдезиниң план төлевилелинде кордүнген темпилерни база капитал тудугга тускайлап турар материал-техниктиг курлавырларны өзүгаар акшаландырышкынның — күрүненің төпчүттүнген болгаш төпчүттүмээн хөренгилериниң бүгү үнер дөстериниң, колхозтарның болгаш еске-даа кооператив организацияларының база ол ышкаш хей-иниги организацияларының болгаш чурттакчы чонның хөреңгилериниң күсели-биле 900 мыңнаи хей номерлерге азы 12 хуу өзер.

1969 чылда капитал тудугның улуг программазын боттандырарны көрдүнүп турар, ол программаның күүселдезинден беш чыл планының чедишкинниг боттанылгазы болгаш бистиң чурттуң экономиказының улам ынай хөгжүлдези улуг хемчээлдии-биле хамаарыжыр деп, илеткелчи медегләәп.

Национал орулганың өзүлдезиниң план төлевилелинде кордүнген темпилерни база капитал тудугга тускайлап турар материал-техниктиг курлавырларны өзүгаар акшаландырышкынның — күрүненің төпчүттүнген болгаш төпчүттүмээн хөренгилериниң бүгү үнер дөстериниң, колхозтарның болгаш еске-даа кооператив организацияларының база ол ышкаш хей-иниги организацияларының болгаш чурттакчы чонның хөреңгилериниң күсели-биле чедип ажыглаарын күүсединиң.

1969 чылдың январь 1-деи эгелеп күштүг болдурар өртектерни ёзугаар капитал салымшкыннарының иниги хемчээн 1969 чылда 72,4 млрд. рубль, оон иштинде күрүненің төпчүттүнген капитал салымшкыннарының хемчээн 52,1 млрд. рубль болур.

Чурттагга тудуунга келир чылын 5,9 млрд. рубль хемчээлдиг ийикпе бо чылдың планы хире дениелдиг төпчүттиен капитал салымшкыннарын бәәри көрдүнүп турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүдүрүлгеге ажыглаар тудугларың аайы-биле төпчүттиен тудуг-монтаж ажылдарының иниги хемчээнин 2,5 хуузу болур кылдыр моон мурнунда чазактың чөпшээрээшиниң орнуна ол ажылдарның иниги хемчээнин 5 хуу хирези болур акшаландырышкынны оон чурттагга-коммунал тудуунга берип турар деп, илеткелчи чугаалаан. 1966—1968 чылдарда национал орулганың немей өзүлдези иезги-биле көвүдеп, үлетүр продукциязы барык 30 хуу өскен.

Бистиң партиявыс көдээ ажылагийны хөгжүдөринің айтырыгларынче улуг кичээнгейни салып турар. Партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ниң Пленумнарының көдээ ажыл-агый талазы-биле иниттирлерни боттандырып келгени ол эң чугула адырны көдүрерингө болгаш колхозтарның база совхозтарның экономиказын улам ынай быжыглаарында эки рольду ойнап, иниттилел бүдүрүлгезин хөгжүдөринге көдээниң ажыл-ишчилериниң сонуургалын бедиткен. Көдээ ажылагийның иниги продукциязы үрүлүү көвүдеп орар болгаш бистиң чуртувустуң бүгү төөгүзүнде эң-не бедик деңнелди бо чылын чедип алыр. Чер болгаш мал ажылының продуктузарын садып алырының планнары долдур болгаш ажыр чедишкинниг күүсеттинип турар.

Чуртта көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинің амгы деңнелин болдунар-ла кыска хуусаарда дыка ажып эртер төлээде, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдөринің темпилерин дүргедир сорулганы СЭКП ТК-ниң октябрь Пленуму салган. Ол дээрге чугле көдээниң ажыл-ишчилериниң эвес, харын бүгү совет улустуң хөрээ-дир.

Үлетүрүнүң, көдээ ажыл-агыйның болгаш улус ажыл-агыйының ескедаа адырларының хөгжүлдези мурнакчы эртемниң чедишкиннерибле дыка тодаргайлаттынар, ол эртем социалистиг иниттилелдиң бүдүрүкчү күштериниң кол кезектерин улам-на бир кол түүлү болуп бар чыдар дээрзин В. Ф. Гарбузов онзалап демдеглээн. Эртем шинчилелдерни калбаа-биле хөгжүдөринче углавышкын база ол шинчилелдерниң түңнелдерни бүдүрүлгеге дүрген ажыглаары партияның экономиктиг политиказының эң чугула кезектерининг бирээзи болуп берген.

Иниттилел бүдүрүлгезиниң чайгылыш чок көдүрлүүшкүүү болгаш национал орулганың көвүдээшкини улустуң чаагай байдалын өстүрер талазы-биле беш чылдың баштайгы үш чылының онаалгаларын дыка ажыр күүседир арганы берген. Чонның кижи санынга онааштыр ажылчы чоннарның боттуг орулгалары үш чыл дургузунда 20 ажыг куу өзүл турар-дыр.

Аъш-чем болгаш үлетүүр барааннарын чонга садыглаары көвүдээн. 1968 чылда үүрмектеп садыглаар бәрээн саарылгазы беш чыл планының бо чылга төлевилеттинген бараан саарылгазын дыка ашкан турар.

Ажылчы чоннарның чаагай байдалының бедиишкинин шыгжамырларның өзүлдезинден база илергейлеттинип турар. 1968 чылда ажаалга кассаларынга салымшкыннар дыка көвүдеэр, а салыкчыларның саны 68 миллион кижи чедер.

Бистиң чуртувуста чурттагга тудуун улуг хемчээлдерде чорудуп турар. Улус өөредилгезин, культура, кадык камгалалы улам ынай хөгжээн, ажылчы чоннарның социал хандырылгазы экижээн. Херегледиң иниттилел фондуларындан чонга тыпсын турар төлеглелер болгаш чингелделер 1966—1968 чылдарда 29 хуу көвүдээн болгаш бо чылын 54 млрд. рубль ажар.

Бо чылдың улус ажыл-агый планын чедишкинниг күүсединиң турар чорук бюджеттиң орулгалыг кезээн ажыр күүседирин хандырган, ол чонну чемненилге-биле хандырарын экижидеринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп берип турар.

Төлевирлиг ачы-дуза чедирериниң иниги хемчээ келир чылын 9 ажыг хуу улгадыр. Оон-биле чергелештир чонның амыдырал хандырылгазынга барааи болур ачы-дуза чедирерин боттандырарының хемчээ 21 хуу, оон иштинде кедээ черлерге—барык 28 хуу улгадыр.

Планда улус өөредилгезин, культураны болгаш кадык камгалалын улам хөгжүдөринче улуг кичээнгей салдынган. Келир чылды сөөлүүредир уруглар садыгарынга болгаш яслилерниг уруглар саны 9,5 млн. кижи болурунга чедир көвүдээр.

Иниги өөредилге школаларынга өөреникчилер саны барык 46 млн. кижи чедер, оон-биле чергелештир школаларга, уруглар саны 14 ажыг хуу көвүдээр. Чаа өөредилге чылынга сес чыл школазын 4 млн. ажыг кижи доозар, оларның 3,3 миллиону иниги эртем-биле бәәр иниги өөредилге школаларынга, техникумнарга, еске-даа өөредилге черлерингө оон ынай өөренир.

Тускай эртемниглер белеткээринің талазы-биле кол кичээнгейни оларны өөредилгезиниң шынарын экижидеринче болгаш үлетүрүнүң эң дүрген сайзырал турар адырларының, хандырылганың болгаш эртемниң чаа угланышкыннарының адырларын тускай эртемниглер-биле бир дугаарында хандырарынче мөөнүзөрин көрдүнүп турар. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң хүндүскү салбырларынга сургуулдар хүзээи алыры көвүдээр. Хүлээп алышкынны көвүдедирин колдууһда бүдүрүлгеге ажылдавайн турган өөренирин калбартыры-биле көрдүнүп турар.

Бо чылдың июньда болган ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирингө дүүштүр 1969 чылдың планының төлевилелинде чурттакчы чонга медицина дузаазын оон ынай экижидери көрдүнүп турар. Эмнелге орунларының саны 87 мунга өзер болгаш од муң чурттакчыларга онааштыр чижеглел-биле 107 четкен турар.

Эвилелдешкен республикаларның ажыл-агыйының хөгжүдөлинге болгаш бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарынга илеткелчи доктаагаи. Келир чылын республикаларның ажыл-агыйыны специализастаарының ханылаашкыны болгаш республикалар аразынга күш-ажылдың хувааларын боттанган турар деп, илеткелчи диилаткан. Ол хемчээлер бүгү республикаларның экономиказының дыка дүрген хөгжүүрүн болгаш иниттилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун белиндерни хандырар ужуулуг. Иниги эвилелдиң энергетиказ курлавырларының болгаш үлетүүр чиг-ээдиниң хей-хей хевирлериниң улуг кезии мөөнеттинген чурттуң чөөн районнарының экономиктиг күчүзүн улгаттырары ээн-не чугула. 1969 чылда чурттуң чөөн районнарының байлаан улам ынай шиитгээдин алыры боттанныр. Ол районнарның ажыл-агыйының хөгжүлдезинде дүргеп ажыл-агыйның

СССР Э-нин ДЭЭДИ СОВЕДИНИН СЕССИЯЗЫ

Депутат В. Ф. ГАРБУЗОВТУН илеткелиниң төнчүзү

(Уланчыгы. Эгези 2-ги арыда).

турар чээшкиниден болгаш акша-бараан потерелэрының билеттерин саарганындан кирер хөреңгилер 0,5 млрд. рубль кыдыр көрдүнген. Чурттакчы чондан ыяап-ла болгаш акы тура-биле кирер төлевирлер ниитизи-биле 1969 чылдың күрүне бюджединиң бүтү орулгаларының 9,3 хуузу, азы барык-ла бо чылдың деңнелинге турар.

1969 чылда бюджеттиң кол чарыгдаллары дараазында түңнерге көрдүнген:

	(млрд. рубль-биле)	
	1968 чыл	1969 чыл
Улус ажыл-агыйы	58,4	58,3
Социал-культура хемчеглери	48,7	51,0
Камгалал	16,7	17,2
Эргелел	1,6	1,6

Ажыл-агыйны башкарарының чаа байдалдарында улус ажыл-агыйын хогжүдеринге кирер боттуг акша-хөреңгизиниң үлүү чыл келген тудум-на олуп турар. 1969 чылда бюджеттиң болгаш бүдүрүлгелериниң боттарының курлавырларының күселп-биле улус ажыл-агыйынга чарыгдаллардың ниити түңү 116,5 млрд. рубль болур болгаш бо чылдынга деңнээрге 11 хуудан ажыр өзер. Ол чарыгдалларга бүдүрүлгелериниң боттарының акша-хөреңгизи 58,2 млрд. рубль болуур.

Улус ажыл-агыйынга улуг акшаландырымышкын келир чылын аар үлетпүрүңүн өзүлдезиниң бедик темпизин, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улам ыңай көдүрлүүшкүнүн, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүңүн дүрген хогжүлдезин, чурттакчы тудуушкунуңун калбарарын болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазын эжиждерин хандырар арганы бээр.

1969 чылда социал-культура хемчеглерин акшаландырарынга күрүнениң чарыгдаллары дыка улгадыр. 1969 чылда эртемге чарыгдаларның ниити түңү барык-ла 9 млрд. рубль өзер, оон иштинден бюджеттиң күселп-биле 6,3 млрд. рубльди үндүрер. 1969 чылдың бюджединде ССРЭ-нин даштыкы күрүнелер-биле экономиктиг болгаш культура харылзааларын улам ыңай хогжүдерин база көрүп турар. Сессияга чугаалажып көөрү-биле ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң киирпи келген ССРЭ-ниң 1969 чылда күрүне бюджези келир чылдың улус ажыл-агый планында көрдүнген бүтү хемчеглерин акшаландырарын хандырар деп, илеткелчи медеглээн.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң бедик темпилерн адырлар структуразының сайзыраңгайжыды-ры-биле, улус ажыл-агыйынга эртемтехниктиг дешпилгенин хандырар адырларның дүрген хогжүлдези-биле капсырлажыр апаар.

1969 чылда үлетпүрүң акшаландырары 14,2 хуу өзер болгаш 59,8 млрд. рубль болур. Үлетпүргe салыышкыннарның улуг өзүлдези бүдүрүлге фондуларының үлам ыңай көвүдээрин, чаа техниканы шингээдирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, национал орулганы улгаттырарын хандырар.

Аар үлетпүрүң, хамыкты мурнай бүтү улус ажыл-агыйынга техниктиг дешпилгенн хандырар адырларны хогжүдеринге хөй акша-хөреңгинн тускайлаан. 1969 чылда аар үлетпүргe 52,3 млрд. рубльди үндүрер, азы бо чылдыындан ол 13,4 хуу хөй болуур.

Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрериин калбартыр талазы-биле бедик планныг даалгаларны боттандырарынга чиик, аъш-чем болгаш чер-чер үлетпүрүңүн хогжүлдезин акшаландырары келир чылын 20 хуудан ажыр өзер болгаш 7,5 млрд. рубль болуур. Чиик үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлге черлериниң уруглар бараанарын бүдүрериин чарыгдалдарын чингедир дээш пөстерин чингеткен өртектер ёзугаар садыл турар. Уруглarның чүүл-бүрү бараанарын бүдүрерине ажыглаар пөстериин өртектериин карышкаан дутлаар кылдыр 1969 чылдың бюджединде 500 млн. рубль магадылаттынган.

Чиик үлетпүрүң чамдык бүдүрүлге черлери бо чылын уруглар бараанарын бүдүрериин планын күүсетпейн турар. Оон уламынан хөй хоорайларның үүрмектеп садар бараан аймаанга ол бараанар чедишпейн турар. Чиик үлетпүр министерствозу болгаш уруглarның бараанарын бүдүрүп турар өске-даа ведомстволар, бүдүрүлге черлери 1969 чылдың төлевилеттинген бүдүрүлге планын түгле долдур эвес, харын ажыр күүседир бүтү хемчеглерин алыр хүүседилиг.

Барааннар болгаш ачы-дуза хөрегээр талазы-биле чоннуң улам улгадып турар негелдезин хандырарынга чер-черинiң үлетпүрү, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге черлери эвээш эвес роньдуг. 1969 чылда чер-чер үлетпүрүнүң продукциязы 12 хуу көвүдээр, а чонга дуза көргүзериниң хемчээ—21 хуу улгадыр. Ол адырларны акшаландырары 1968 чылдаазындан 20 хуу көвүдээр деп, илеткелчи демдеглээн.

Бүдүрүлгениң нүүү-шыдалын үлам чогумчалыг ажыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чок бедидери болгаш аңаа үндезилеттинген, бүдүрүлгени калбартыры, продукциянның бот-үнезин чингедири, арыг-орулганы улгаттырары эргежок чугула.

Бүдүрүүшкүнүү болгаш чылдаларны улгаттырары ниитилел күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидерн-биле дыка холбаалыг. 1969 чылдың планының саналгаларын ёзугаар алырга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күселп-биле үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң 80 ажыг хуузу алдынган турар ужурлуг.

Чаа техниканы ажыглап, күш-ажылды, бүдүрүлгени организастаарын үргүлчү жижиттишпаан, биезкизи-биле бир демей, чамдыкта харын эвээш болдуру беэин хаая эвес болгулаар санныг ажылдакчыларлыг тургаш, продукция бүдүрүп үндүрерин көвүдедирин чедип ап турар бүдүрүлге черлери эвээш эвес апарган. Ынчыг болээ-даа бүдүрүлге черлериниң чамдык ажыл-агый удурткучулары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидер болгаш ортумак хемчээлдиг ажыл төлевириниң өзүлдезинге бодаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн мурнаан турар өзүлделиг болуруи хандырар хемчеглерни ам-даа албайн турар. Улус ажыл-агыйының ең чугула ол сорулгазын шинтпирлээринде четпестерни бүдүрүлге черлериниң, министерстволарның удуртукчуларының чайладыры эргежок чугула.

Чиг-этти, материалдарны болгаш электроэнергияны камнаарының күселп-биле бүдүрүлге чарыгдаларын улам эвээжедири продукция бүдүрүп үндүрерни көвүдедир болгаш ажыл-агыйның иштики чыылдаларын улгаттырар хөй аргалыг деп, министр демдеглээн.

Аар үлетпүр продукциязының 1967 чылда тургустунган моөннеп садар чаа өртектерни ниитилел бүдүрүлгезинн улам чогумчалыг болдурарынга, планнаашкынның, экономика талазы-биле идиг бээрининг чаа системазын ажыглалга нептередиринге дузалыг болган.

Оон-биле чергелештир бүдүрүлгениң болгаш продукция сайгарарының байдалының өскерлип турарынга холбаштыр бараанарны моөннеп садарының өртектерин улам сайзыраңгайжыдары-биле, улус ажыл-агыйынга эртемтехниктиг дешпилгенн хандырар адырларның дүрген хогжүлдезн-биле капсырлажыр апаар.

1969 чылда үлетпүрнү акшаландырары 14,2 хуу өзер болгаш 59,8 млрд. рубль болуур. Үлетпүргe салыышкыннарның улуг өзүлдези бүдүрүлге фондуларының үлам ыңай көвүдээрин, чаа техниканы шингээдирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, национал орулганы улгаттырарын хандырар.

Аар үлетпүрүү, хамыкты мурнай бүтү улус ажыл-агыйынга техниктиг дешпилгени хандырар адырларны хогжүдеринге хөй акша-хөреңгинн тускайлаан. 1969 чылда аар үлетпүргe 52,3 млрд. рубльди үндүрер, азы бо чылдыындан ол 13,4 хуу хөй болуур.

Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин калбартыр талазы-биле бедик планныг даалгаларны боттандырарынга чиик, аъш-чем болгаш чер-чер үлетпүрүңүн хогжүлдезин акшаландырары келир чылын 20 хуудан ажыг өзер болгаш 7,5 млрд. рубль болуур. Чиик үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлге черлериниң уруглар бараанарын бүдүрериин чарыгдалдарын чингедир дээш пөстерин чингеткен өртектер ёзугаар садыл турар. Уруглarның чүүл-бүрү бараанарын бүдүрерине ажыглаар пөстериин өртектериин карышкаан дутлаар кылдыр 1969 чылдың бюджединде 500 млн. рубль магадылаттынган.

Чиик үлетпүрүң чамдык бүдүрүлге черлери бо чылын уруглар бараанарын бүдүрериин планын күүсетпейн турар. Оон уламынан хөй хоорайларның үүрмектеп садар бараан аймаанга ол бараанар чедишпейн турар. Чиик үлетпүр министерствозу болгаш уруглarның бараанарын бүдүрүп турар өске-даа ведомстволар, бүдүрүлге черлери 1969 чылдың төлевилеттинген бүдүрүлге планын түгле долдур эвес, харын ажыр күүседир бүтү хемчеглерин алыр хүүседилиг.

Барааннар болгаш ачы-дуза хөрегээр талазы-биле чоннуң улам улгадып турар негелдезин хандырарынга чер-черинiң үлетпүрү, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге черлери эвээш эвес роньдуг. 1969 чылда чер-чер үлетпүрүнүң продукциязы 12 хуу көвүдээр, а чонга дуза көргүзериниң хемчээ—21 хуу улгадыр. Ол адырларны акшаландырары 1968 чылдаазындан 20 хуу көвүдээр деп, илеткелчи демдеглээн.

Бүдүрүлгениң нүүү-шыдалын үлам чогумчалыг ажыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чок бедидери болгаш аңаа үндезилеттинген, бүдүрүлгени калбартыры, продукциянның бот-үнезин чингедири, арыг-орулганы улгаттырары эргежок чугула.

Бүдүрүүшкүнүү болгаш чылдаларны улгаттырары ниитилел күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидерн-биле дыка холбаалыг. 1969 чылдың планының саналгаларын ёзугаар алырга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күселп-биле үлетпүр продукциязының немелде өзүлдезиниң 80 ажыг хуузу алдынган турар ужурлуг.

Чаа техниканы ажыглап, күш-ажылды, бүдүрүлгени организастаарын үргүлчү жижиттишпаан, биезкизи-биле бир демей, чамдыкта харын эвээш болдуру беэин хаая эвес болгулаар санныг ажылдакчыларлыг тургаш, продукция бүдүрүп үндүрерни көвүдедирин чедип ап турар

Каа-Хем районнуң Көк-Хаак суурнуң чурттакчы чону башкы Мария Ивановна Прончатованы Сарыг-Сеп кодээ Совединиң депутадынга соңгаан. Ол бедик идегелди шынвыдып, хөй-нити даалгазын ак сеткилдиг күүседип турар.

Мария Ивановна кодээ Советтиң чаагайжыдылга талазыбиле доктаамал комиссиязының кежигүнү. Соңгукчулар ортузунга бедик культура, үлегерлиг корум-чурум дугайында тайылбыр ажылын чорудуп келген. М. И. Прончатованың онрутунга хамааржып турар албан организация черлериниң девискээринде, чурттакчы бажыңнарының херимнериниң иштинде ыяштарны тараан, үргүлчү арыг турар.

ЧУРУКТА: М. И. Прончатова.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

Чоргааралым

Партияның болгаш Совет чазактың ачы-хавыязында бистиң уругларывыс — 6 харлыг Рада биле 4 харлыг Радик олар колхозтуң уруглар садында омак-хөглүг, кадыкшыырак өзүп, хөглеп турарлар. Уругларывыстың ажы-чаңы, кижизидилгезинче, адаэзи бистер хүн-бүрү сагыш салып турар бис. Олар ам орус дыл кырынга чугаалажып, шулуктеп, ырлап база танцылап турда эрестер-ле. Рада биле Радик уруглар садының бичии чаштары-биле кады концертке ырнын. Тааныының, шулуктериниң чаа номерлерин күүседиптерге, урууларымга чоргаарланмас аргам чок.

Б. ЧЕЧЕК.

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхоз.

Фармацевтилер

СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары Дмитрий Андреевич Попков районнуң эки эмчилериниң дугайында чугаа болу бээрге, район аптеказының эргелекчизи Г. П. Фёдорованы оларның аразынга кузелдиг-биле кирди.

Галина Петровна Фёдорова ам Тывага 21 чыл ажылдап турар. Оон ажылдап турар аптеказынга кирген кижи эмнерни салтаның чурумчыскаалдыын, өөрэлдер иштиниң арыг-силиин дораан-на эскерер.

Эш Фёдорова чүгле эки ажылдап турар эвес, база хөй-нити ажылынга идепкейлиг кижи. Ол чурттакчылар ортузунга медицина билиглериниң нептередир ажылга боттуг үлүүн киирип, янзы-бүрү аарыглар, оларны болдурбас, база кат-чимис аймаан угаазыландыг ажыглаар дугайында лекцияларны хөйнү номчаан.

Ажылының дугайын чугаалап бээрин дилээримге, Галина Петровна мынча диди:

— Чаңгыс-ла кижи чеже түвени кылып четтигер боор. Бистиң ажылывыска районнуң эмчилери эки дузалап келгеннер. Эмнелге пунктуларының кышка белеткели база эки доозулган. Бүрен-Аксы эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Лиза Полонкина, Бүрен-Хемде эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Валя Зубова олар бо ажылга ак сеткилдиг киришкен.

Аптеканың коллективи алды кижи, найыралдыг коллектив: Светлана Парилова, Мария Владышникова, Евдокия Орлова, Марина Неволина, Мария Коркина олар-дыр.

Д. АНАЙ-ООЛ.

«Шынның» материалдарының изи-биле

Буруузун билинген

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының ажылчызы Чалбаа Кызыл-оолдуң үргүлчү арагалаар, өг-бүлезинге каржы, кадайын дорамчылап эттээр, уругларынга хайгаарал чок дераап үлгедиглерин илереткен чагааны редакция алган. Ону хынап, хемчег алыры-биле, ук чагааны Улуг-Хем район Совединиң күүскомунче шилчиткен турган.

Райкүүском дарганының оралакчызы эш Н. Байкаловтуң редакцияга дыңнатканын ёзугаар алырга, кодээ бижикчиниң чагаазында илереткен фактыларны хыназа бүрүн бадыткаан. Ук айтырыгны Чалбаа Кызыл-оолдуң хамааржып турары коллективтиң хуралынга чугаалашкан.

Чалбаа Кызыл-оол бодунуң буруузун оонуң мурнунга билинген. Моон соңгаар ындыг четпестерин болдурбазын хүлээнген. Коллективтиң иштиң хуралындан анаа шынгыы сагындырыгны берген.

Мораль темазынга

Сотка олурткан

Чаа кижиниң кижизидери — бистиң партиявыстың коммунизм тургузуушкунунда программыг кол сорулгаларының бирээзи болгай. Бо нарын болгаш берге сорулганы шиитпирлээр дээш, чер-черде парторганизациялар коммунистиг кижизидилгениң хөй янзы арга, хевирлерин ажыглап, биче эвес ажылды чорудуп турары маргылдаа чок.

Маңаа хамаарыштыр алыр болза, бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында байдал кандыгыл? Кижилер-биле кижизидилге ажылы мында чорбайн турар деп чугаалап болбас: хурал-суглаа-даа өй-өйде болуп, лекция, беседалар-даа помчуттунуп, тематиктиг кежээлер болгаш алдар-сурагтыг мурнакчы кижилер-биле ужуражылгалар-даа эртип тургулаар.

Ынчалзажок партия кежигүнү-дээ, кежигүн эвес-даа кижилер-биле тускайлаң ажыл бисте чогуур негелдеде эвес. Мен бодаарымга кижилер-биле партийжи ажылды оларның эки-даа, багай-даа талаларын, онзагай аажы-чаңын, эртем-билииниң хире чергезин барымдаалап чорудар болза эки.

Ынчаарга бистиң салбырда кижилер-биле чогум-на ындыг хевириниң тускайлаң ажылы чок, шуптузунга бир дөмей, нити хевир колдап келген. Мындыг арга чамдык таварылгаларда күзенчиг түңнелге чедирбейн баар-дыр.

Коммунистиг бүзүредигниң аргазы-биле, мурнакчыларның эки үлегери-биле массаны кижизидери бистиң партиявыстың шылгаттынган аргазы болгай. Бо арга бисте ажыглаттынмайн келген. Шынында ажыл, амыдырал-чуртталгага үлегерин эдерип болгу дег мурнакчы кижилер бистиң салбырда эвээш эвес. Хөй-хөй чылдарда мал малдап, төрээн күрүнезинге чүс-чүс тонна эътти, сүттү, дүктү берип келген Чодураалыгда хойжу бригаданың хойжузу, «Хүндүлелдиң демдээ» орденниң эдилекчизи О. Самбыл-Норбу, Оргу-Шөлде хойжу бригаданың хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады О. Дажы-Намчал, Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазының саанчызы Э. Ондар дээн ышкаш күш-ажылдың өске-даа кайгамчык кижилери бисте бар.

Олар чүгле тергиин эки ажылдап билир эвес, харын амыдырал-чуртталгага база онза үлегер-чижектиг. Бистиң чоргаарларывыс болур бо хоочун кижилер күш-ажылдың, хөй-нитиниң сагылгачурумун үрепкен деп ындыг таварылга кажан-даа туруп көрбээн. Олар аныяктарны чүгле ажылга эвес, харын боттарының үлегери-биле амыдыралдың эки чаңчылдарынга база кижизидип чоруурлар.

Ынчаарга эртем-билии шоолуг эвес бо бөдүүн ишчилер-биле эртем-сургуулдуг, интеллигент кижилерни деңнештирип көөр болза, сөөлгүлери эки талазынче черле ылгалдыг болгу дег. Шынында сыр дедир болуп турары хомудаачыг.

Маңаа чижек кылдыр мындыг ийи кижиниң дугайын ап көрээлиңер. Бисте Куулар Садын-оол деп аныяк кижи бар. Ол Кызылдың механизация училищезин дооскан. Алдан-Маадыр кодээ Советтиң депутадынга соңгуткаш, оон секретарының хүлээлгезин-даа күүседип турган. Кижи бодаарга ол культурлуг, кижизиттинген кижи болур турган, а ооң аажы-чаңын, моральдыг меззузун алыр болза үстүнде бөдүүн малчыннар-биле деңнээр ужур чок.

Чоннуң идегелин, хүндүткелин ол хүлче борапкаш, эрге-чурум дүрүмүн хөй удаа хажыдып, улуг-даа, биче-даа хулиган херектерни улай-улай үүлгедип келгени-биле үш чылда шенелдеге шииттирген турган. Алдан-Маадыр салбырның баштаар чери ооң өг-бүлезиниң материалдыг байдалын өөренип көргеш, мал ажылынга ажылдаарын анаа чөпшээрээн турда, К. Садын-оол мынып, эки ажылдаарының улуу, харын кадарган малын ээн каапкаш, суурга каш хондур арагалааш турупкан. К. Садын-оол Алдан-Маадыр сес чыл школазының башкызы, дээди эртемниг Ондар Боттуг-оол дээрээн-биле кады ол-ла арагалап чорупп турган, содаа кылгаш, анаа үш черже бижектеткеш, ам эмнелгеде чыдып турар.

Ам Ондар Боттуг-оолдуң үүлгедиглерин көрээлн. Кызылдың башкы институдун дооскаш, школага ажылдап эгелээн дораан-на ол арагаже шымнып кирипкен. Күзүн ол Чадаана хоорайга арагалап турган. Тываның хоочун механизаторларының бирээзи, чоннуң хүндүткелдиг кижизи — К. Чавыдакты кемдеди эттээн.

О. Боттуг-оол кандыг-даа кем чок кижини эттээш, кеземче херээнге онаажып, судка кирген турда, Алдан-Маадыр школазының башкылар коллективи эттинип кижиэнир боор деп идегээш, ону холга ап, кижизидери-биле суд черинге дилег кылган, ук дилегни суд хандырган-даа. О. Боттуг-оол ам ооп улам аар херекти үүлгедипшаан, ону хүлээнип алган коллективиң сотка олурткан.

О. Боттуг-оол дээрэн бодунуң дүржок үүлгедиглери-биле чүгле совет башкының эвес, харын совет хамаатызы кижиниң бедик адын бужартаткан-дыр. Ам бис: «Коммунистиг партия, Совет чазак хөй түңнүг шүүделди үндүрүп турган, сени дээди эртемниг башкы кылдыр өөредип каан-дыр. Ону чүнүң-биле харылаар сен? Беш чыл дургузунда сээң институтка өөренип алган чүвең чүл?» — деп, О. Боттуг-оолдан айтырар эргелиг бис. Чаш салгалды өөредип, кижизидерин мындыг кижиге моон соңгаар идегеп болбазы билдингир болбайн аан.

Ынчаарга К. Садын-оол дээрзи О. Боттуг-оолга бижектедип алгаш, «хомудаар чүвем чок» дээрге. Суг-Аксында шагдаа салбырының ажылдакчылары анаа кандыг-даа хемчег хүлээттейн, анаа-ла хостап үндүрүпкени база алдептиг... Чогум кандыг хоойлу ёзугаар агартыпган кижил ол? деп айтырыг чайгаар тургустунуп келир-дир.

Бо чүүлде мен кижилерниң түс-түс үүлгедиглериниң ботботтарынга удурланышкак ийи чижээн деңнештирип көргүстүм. Мынчангаш коммунистиг кижизидилгениң айтырыынга бо ийи таланы хандыр өөренип көөрү чугула деп бодаар мен. Чурумнугларны, мурнакчыларны алдар болгаш хүндүткел-биле бүргедири, шаңнал, мактал-биле деткип кижизидери билдингир, а арагачыларга, содаачыларга кандыг-даа чиигелде, келдерел турбас! Хоойлу ёзугаар олар кеземчени ап, кижизээн турар ужурлуг.

С. МОНГУШ,

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбыр.

Дамдының деңзизи — 12 килограмм

Бүдүн чартык чүс чылдар мурнунда Белоруссияның кыры-биле метеориттиг улут «чаашкын» эрткен—деп, геология эртемнериниң Минск институдунуң эртемденнери ындыг түңнелди кылган. «Чаашкынның» изин кижилер ам-даа тып турар. Брагинск районда Осиновский суурдан институтка чоокта чаа экелген, ук «чаашкынның» сөөлгү «дамдызының» деңзизи 12 килограмм ажып турар. «Красное» совхозтуң тракторизиниң уруу, ушку класстың өөреникчизи Аня Федосенко дадара берген аажок улуг дээр дажын тып алган.

Полесьядан тывылган ол дашты эртемденнер институтта дээр даштарының коллекциязының аразында салып каан. 150 ажыг чылдар мурнунда ол районнуң кыры-биле метеорит чаашкын эрткен, ол даш оон кээп дүшкен. Амгы үеде ындыг дээр даштары он болуп турар. Ол дээр бүдүмелдериниң нити деңзизи 800 килограмм хире.

Чаңгыс ол-ла районда ындыг даштарның тыптып турар чоруу эртемденнерни республиканың мурнуу-чөөн кезээнге кедергей улуг метеорит частып чаштаан деп бодалга чедирген. Ооң бузундулары эллипс хевирлиг он-он километр шөлге демир-даш чаашкын болуп кээп дүшкен.

С. РАТГАУЗ.

Киштчилер тайгада

Каа-Хем районнуң аңчылары бо чылдың аңнаар сезонунда 77 муң рубльдиң өлүүн тывар планныг тургаш, ол планын бо үеге чедир 26 муң рубль чедирген.

Районнуң дуржулгалыг 107 аңчызы амгы үеде тайгаларда киштеп чорун турар. Оларның аразында Шагин, Пермяков, Долганов ышкаш хоочун аңчылар бар.

Бистиң корр.

ЧАМДЫК БОДАЛДАР

ШЫДЫРАА

Алды салыгларның соонда республика чемпионадында киржип турар шыдыраачыларның маргылдаага белеткели, тодаргайлаарга, салыгның эгезин, ортузун, төнчүзүн ойнаары, халдаашкынны чорудары, камгалалды тургузары чергелиг мергежилдери костүп турар апарган. Республика чемпиону Н. Шишигин салыгны теория ёзугаар чорудуп тура-даа, хөлде тургустунган байдалды көргеш, «бодунуң» көштерин кыла бээр. Удурланыкчызынга халдап киреринге эптиг арганы берипкен ышкаш хевирлиг боол, ооң чазыын, кошкак көштерин кылырын манап оргаш, улуг халдаар арганы ажыглап турар. П. Беркович биле О. Куулар халдаашкынче эрте киргеш, ойтур шаптыргаш, Шишигинге уттурганнар.

Х. Ондар теорияны дыка барымдаалап ойнап турар. Ынчалза-даа ооң кара тала-биле ойнаан кижи камгаралга турар ужурлуг дээн чергелиг билиг И. Онуфриев-биле салыгга Ондарны аштырышкынга хензиг-ле чедирбээн. П. Артамоновтуң ойнап турары элээн солун. Ол тывызык, эскет чок, ынчалза-даа күштүг көштерни эң-не хөй кылган киржикчи боор турар. Ол Хомушку биле Бегашин ындыг көштер-биле уткан. Ч. Оюн маажым ойнакчы болуру мурнундан тура билдингир. Ооң бо маргылдаага экелген чаа чүүлү көзулбээн, ынчалза-даа эки ойнап турар. Каа-Хемниң шыдыраачызы И. Онуфриев эге көштерин эки кылыр, шиитпирлиг үеге келгеш, салыгны күштелдирип шыдавас ойнакчы боор турар.

И. Махоткин теорияны аажок сагып ойнаар, комбинацияже чүткүлдүг ойнакчы кылдыр коступ кел чоруур. Ынчалзадаа ооң дидим эвези анаа шаптыктап турар.

Чамдык киржикчилер дугайында бодалдар мындыг.

Алдыгы салыг улуг өскерилге бербээн. Маргылдааның тергиидекчизи Н. Шишигинниң Ондар-биле салыы болбаан. Ынчангаш Н. Шишигин 5, Х. Ондар 4,5 санныг мурнунда хевээр. Ол ийиниң соондан мыртыр сүрүп орган П. Артамонов, И. Махоткин оларның К. Саая, О. Куулар-биле салыы төнмээн. Тюлюш Н. Чыргал-оолду, И. Онуфриев Б. Хомушкуну тиилээн. Беркович биле Оюнуң салыы Берковичиниң аараанбиле болбаан.

Маргылдаа төнмээн. Эрте берген хөй салыглар база бар. Судья коллегиязы бир хүнну орта тускай үндүрерин шиитпирлээр деп турар.

С. ТАМБА.

«Шын» солунунуң редакциязы республиканың юбилейлиг XXX чемпионадынга тураскаадып, ооң киржикчилеринге сөөлгү беш салыгда эң бедик түңнел дээш тускай шаңналды тургускан.

Чурукта: И. Онуфриев биле О. Куулар ээлчеглиг салыг үезинде.

С. Феоктистовтуң фотозу.

Хаакчыларга сүме

ҮСТЕР, ОЛАРНЫ АЖЫГЛААРЫ

Сөөлгү чылдарда совет болгаш даштыкы хаак үстерииниң шынары экижип, оларны ажыглаарының хуусаалары өскерилген. Кышкы спортчу сезон ажыттынган. Спортчу чедиишкинниң чедип алырынга, хаакты шын үзээри кончуг чугула.

Амгы үеде Москва болгаш Горький хоорайларда кылып турар совет «Темп» деп хаак үзү калбак ажыглалда. Ылангыя Горький хоорайга кылып турар «Темп» деп үстүң шынары ам онза экижээн. 1966 чылда бистиң республиканың хаак чемпионадынга «Динамо» спорт ниитилелиниң хаакчылары бо үс-биле хаактарын үзеп, маргылдаага дээре черлерни ээлээннер.

Ол үстерни Кызылдың спорт садыгларында хөйнү садып турар. Оларны мурнунда чылдарда шөйбек саазын хааржактарга садып турган болза, ам дербелчин саазын хааржактарда садып турар.

Үстер, өңнери	Ажылдаар соок температуразы	Чаары	Үстер, өңнери	Ажылдаар соок температуразы	Чаары
«Темп»			«Темп-1»		
Кара	18—30	Чугаладыр	Ногаан	1—28	Чугаладыр, кыр-кырындан үзээр
Ак	12—25	Чугаладыр	Кызыл	4—14	Кылыннадыр
Хүрең	4—10	Кылын кылдыр чаазын эки.	Сарыг	1—7	2—3 катап кылыннадыр.
			Кара-хүрең	0—2	Часкы шык харда хаакты дедир чылдарынга удур кылыннадыр чаар.
«Виро»					
Кызыл	4—8	Хаактың артыы талазын үзээр	Хүрең	0—0	Кылыннады үзээр
Көк	4—8	Дески үзээр	Кызыл	1—3	Дески чаар
Көк	2—7	Часкы харга эки чылдыр	Көк	3—10	Эрги, кыска хаак орууңга эки чылзыр
Кызыл	+1—2	2—3 катап үзээр	Ногаан	10—18	Дески үзээр
			Сарыг	18—35	2—3 катап, кыр-кырындан чуга кылдыр

Бо үстер шынар талазы-биле эки дээн даштыкы үстерден чыдып калбайн келген. Бир солун чүүл даштыкы хаакчылар бистиң чурттуң хаак маргылдааларынга келгеш, боттарының делегейге сурагжаан үстерин ажыглавайн, совет хаак үстерин ажыглап турары болур.

«Темп-1» деп үстүң комплектизи мурнунда алды кезек турган болза, ам чүгле дөрт кезек апарган. Сөөлгү чылдарда кылып турар «Темп» деп үстерниң кол эки шынары оларның хаакка дедир чылышкынны бербейн турары болур.

Сөөлгү чылдарда бистиң чурттуң улуг-улуг хаак маргылдааларынга Эстонияның хаакчыларының аттары костүп келген. Оларның ындыг чедиишкиннинг болурунга, оларның хаак үстерин шын ажыглап билири болгаш оларның шынарын экижидип турары дузалаан. Таллин хоорайга «Виро» деп чаа хаак үстерин үндүрүп эгелээн. Бо үстер садыгларда база кирген. 10 км чедир хаак маргылдааларынга бо үстерни чедиишкинниг ажыглап болур. Бо үстерни узун хемчээлдиг хаак маргылдааларынга ажыглаарга үзү төнүп, хаак чылыышкын чок апаар.

Тываның дошкун агаар-бойдузунуң байдалынга эң-не таарымчалыг үстер кара өңнүг «Темп» болгаш сарыг өңнүг «Виро» болур.

Хаак маргылдааларынга киржир спортчу-даа кижи, база анаа селгүүстээр дээн-даа кижи хаактарын шын үзеп алыр болза, оларның боттарынга могаг-шылаг чок болур.

Э. ЧОКСУМ,

бирги разрядтыг хаакчы.

Хоочун спортчу шөлден чорупкан

Бөмбүкчүтештиг хоккей ойнаарынга чурттуң бирги черин алырының ээр чылын эрткен маргылдаазының мөңгүн шаңналын алган найысылал динамочулары Иркутскиниң «Локомотив-биле» удук негежиришкин ужуражылгазынга тиилээн — 7:3 (3:1).

Шөл ээлерин чээрби ийи градус соок дөөлдүрупкан. Олар дораан атакалап эгелээн. Ынчангаштың минута-даа четпейн чорда, оюн соксай берген: Москва «Динамозунуң» хаалгазын 30 хире чыл дургузунда камгалап келген, чурттуң чеди дакпыр чемпиону, делегейниң беш дакпыр чемпиону, спорттуң алдарлыг мастери Анатолий Мельников ол хүлээлгезинден шуут халажып чорупкан.

В. ПИМЕНОВ,

СЭТА-ның корр.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ
ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи

КАРА-КЫС МУНЗУКТУҢ 50 ХАРЛААНЫНГА БАРААЛГАТКАН

КОНЦЕРТ

Программада ырлар, танцылар, шиилерден үзүндү көргүзүглер, интермедиялар.

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ В. КӨК-ООЛДУҢ

«ХАЙЫРААН-БОТ»

деп шиизи.

1935 чылдан бээр Караның ролюн ойнап келген РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи **КАРА-КЫС МУНЗУК** ол-ла рольду күүседир.

Шии кежээкиниң 7.30-де эгелээр.

Касса эртенгиниң 10 шактан ажылдаар.

Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

Конькилээриниң чуруму

Күш-ажылдың болгаш күш-культура мергежилгелериниң кижиге кайы хире халалыын хемчээрде кижиниң киир тынган агаарының санын барымдаалаар. Кижи анаа кылаштап чорааш, бир метр черге минута санында-ла бодунуң деңзизиниң бир килограмм бүрүзүнге 0,1—0,13 миллиметр кислород хереглээр.

Кижи конькилеп турганда, ол-ла сан хемчээлге 0,08, 0,09 миллиметр кислородту киир тынар. Анаа маңнаан кижиге деңнээрге конькилээн кижи кислородту ийи катап эвээш-ти хереглээр.

Ынчангаш конькилээринге эвээш күш чарыгдаттынар болгаш янзы-бүрү хар-назылыг кижилерге тааржыр. Конькилээри спорттуң эң-не белен хевири болур болгаш кижиге эң-не ажыктыг: нерв системазын быжыглаар, чем хайылдырарын дүргедедир, өкпениң болгаш чүректиң ажылын экижидер.

Конькилээриниң хөй-нити ыяп сагыыр ужурлуг дүрүмнери бар. Оларны сагывас болза конькилээри кижиге ажыктыг болурдан харын-даа хора чедирип болур.

Кадыг ажыл азы чемнентен соон дарый конькилеп болбас. Мындыг чүүлдерниң сөөлүнде ыяап-ла 1—1,5 шак дыштангаш конькилээр ужурлуг. Конькилээриниң мурнунда чемненген турар болза чогуур.

Улуг улус ийи-үш шактан үр конькилеп болбас. Элээн болгаш-ла дыштанып ап турар. Бичии уругларның кайы хире үр конькилээрин оларның хар-назының болгаш агаар-бойдустуң байдалын барымдаалап доктаадыр. Улуг кижилер 20 градустан, бичии кижилер 12 градустан соок эвес турда конькилеп болур. Хол, буттуң болгаш черле бүгү бодунуң шимчээшкининиң аайы-биле таарышкан кылдыр тывып ап чоруур. Ол ышкаш тынышкынны колдуунда-ла думчук дамчыштыр тынары чугула.

Конькилерни майыктаашкарга ийикпе кидис идикке-даа ылап быжытлап алыр. Коньки шын эвес баглааныңдан буттарның хан эргилдезинге багай салдар халдап болурун утпас херек. База ол ышкаш оон улам шоолуг эвес соокка-ла үжүй берип болур, ынчангаш тар идик база кедип болбас, эмин эрттир дыңзыды баглап база болбас. Соок улуг болза буттарын саазын-биле ораап алыр болгаш идикке чылыг кидис идик одундан салып алыр.

Конькичиниң идик-хеви чиик болур болгаш шимчээшкинге шаптыктавас, тар болбас ужурлуг. Ооң-биле чергелештир эмин эрттир чылыглаттынып алыр болза, оон ииргенгеш чедуруп болгаш челбикке алзып, аарып болур. Конькилээринге ынак кижилер иштинге дүктен кылган свитер-биле кылын чүвүр кедип алыр.

Бир эвес конькичи кижи дүпе удувастап турар болгаш эртен туруп кээрге бажы аарыксап турар болза, ол хөлүн эрттир тургузу конькилеп алгавын херечилеп турары олдур. Ындыг таварылгада элээн каш хонукта конькилевейн дыштанып алза чогуур.

Озал-ондакка таварышпас төлээде, катокка чаңгыс аай чурумну сагыыр ужурлуг: конькичилер шупту чаңгыс углуг (солагай талаже) шимчээр, кижиге уткужа бергенде өрүк ийинче үнер, хенертен эгбес, чүгүрер оруктарны эртпес. Дош кырынче шаккан оттуг-ыяш, шала тырткан таакпылар дээш оон-даа өске бок чүүлдерни октап болбас.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Соокка удур сүмелер

Кыжын күштүг сооктан кижиниң арны, холдары дүрген хорлаачал болур. Ынчангаш күзүн болгаш кыжын арынны хүннүң-не ажаар ужурлуг.

Чуга болгаш кургаг, ханзыраачал арыныг кижилерге чунар мурнунда хүнде бир-ийи катап «Утро», «Бархатный», «Миндальное молоко» деп суук кремнер-биле чаап ап турарыл сүмелээр. Ону кылыр үезинде карактар, думчук чоогунда болганчок-ла хорлай бээр кештерин, эриниң, хавакты болгаш мойнуну сиңиичел крембиле кылыннадыр чаттаа 30—40 минута хире сиңирип каар. «Янтарь», «Атласный», «Миндальный», «Питательный» деп кремнер кешти аажок чымчадыр.

Кургаг арынныг кижи дашкаар үнериниң мурнуу чарынында арнынга кремни чугааладыр чаггаш кандыг-бир үстүг пудрадан чаап алыр. Үстүг арынныг кижилер «Свежинка», «Белая ночь», «Красный мак» деп үс чок кремнер-биле чагдынарын сүмелеп турар.

Үр үеде даштыгаа ажылдап турар кижилер арының болгаш холунуң кештерин ажаарындан аңгыда чылыды болгаш эптиг кылдыр кеттинер ужурлуг. Кедип алган хеви шыңганнарның болгаш тынып органнарының шимчээшкиннеринге шаптыктавас болур. Иштинге хевең-саазындан кылган хеп болгаш ооң кырындан дүктен кылган хеп кедип алыр. Дыңзыг кур, тар моюндурук, чиңге резинка багланып болбас, чүге дээрге хан эргилдезинге шаптыктаашкындан болгаш ханның боолганындан үжүүшкүн болур.

Кыжын капрон уптарлыг болгаш чуга ак хеп кедер херээженнерниң болгаш уругларның үр үеде хан дамырларының болуп чоруурундан дисвектери ыжык апаар. Ол ыжыктарның өңү кызыл-көк сүглаанғы болу бээр. Ынчангаш соок хүннерде чылыг уктар болгаш иштики хеп кедер, буттарын чуп ап, гимнастика кылып ап турар.

Хан эвээжээр аарыгдан чыргадап чоруур аныяк кижилер соок хүннер эгелээрн билек думчуу, чаагының кежи, кулаа, холунуң салааларын ажып, көгерип кээр-дир деп хомудап кээп турарлар. Шак ындыг байдал хоочургай апаар болгаш бир эвес ооң эмнээшкинин ой-шаанда эгелевес болза, чылдың-на соок хүннер эгелээрн билек катаптап турар апаар. Ону чүнүң-биле чидирип ап болурул?

Чүнүң-даа мурнунда организмиң дамыктырар, амыдыралында хүн чурумун экижидер ужурлуг. Эртенниң-не күш-культура кылып турар, эът-кежин дустуг сүт-биле, одеколон-биле ажы өттүрүп каан чоттунар аржыыл-биле дүрбүп каантар. Ындыг таварылгаларда эмчилер «А» витаминин, кальций деп эмнерни хереглээрин сүмелеп турар.

Хол чымчадырынга «глицерин-велюр», «Душистый глицерин», ийикпе 50 грамм глицериниден болгаш нашатырлыг спирттиң элээн каш дамдызындан тургустунган холунсаа кончуг дузалыг. Ол ышкаш холдуң кежин чымчадып болгу дег оон-даа өске кремнерни хереглеп болур.

Бир эвес холдар кестип хорлангылаи берген болза үнүш үзүн чылыткаш чинээрн ажыктыг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мөңге шимчээшкиннер» 10, 2, «19 харлыында» 12, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Трембита» (делгем экранныг) 10, 11.50, 1.40, 3.30, 5.20, 7.10, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хомудаа дептерин берип көрүңер» 3, «Кара муштар» 4.45, 6.30, 8.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Нгуен Ван Чой» 2.30, «Үш мушкетер» (1-ги, 2-ги сериялары) 4.10, 7.50 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Джезказган хоорайда № 36 профтехучилищеге ийи чыл өөренген сургуулдар бүдүрүлге практиказын эртери-биле училищезинге кээрин чарладывыс. Училищениң төлээзи «Кызыл» гостиницаның 73 дугаар өрээлинде турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-21, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң занында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01500

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 12 ЧЕТВЕРГ № 288 (7830).

Өртээ 2 көп.

Найырал керээзиниң 25 чылы

Москваның хөй-ниитизи Чехословакия биле Совет Эвилелиниң аразынга найырал, ботбодунга дузалажыр болгаш дайын соонундеги кады ажылдажылга дугайында Керээниң 25 чыл оюн калбаа-биле демдеглээн. Ук керээге 1943 чылдың декабрь 12-де ат салган болгаш чехословак улустуң төөгүзүнге чугула эргилделиг үе болган. Керээ Чехословакияның хөгжүлдезиниң бүдүн үе-чадазын тодараткан, ол үе-чада социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунун, а даштыкы харылзаалар талазы-биле Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле сырый кады ажылдажылганы болгаш найыралды айтып турар. Керээниң 20 чыл хуусаазы доозулганынга холбаштыр 1963 чылда керээниң хуусаазын дараазында 20 чылга узаткан. Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң совет-чехословак керээниң 25 чылынга тураскаал болдурган байырлыг хуралы декабрь 11-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган.

УЛУС СУДТАРЫ

Партияның XXIII съездизинге ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң маадырлыг сагылга-чурумга кижизидери бирги чергениң ужур-дузалыг сорулга болуруп, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, хоойлуларны болгаш дүрүмнерни чугаа чокка күүседирин, ниитиниң байлаан, совет кижилерниң эргелерин камгалаарының дугайында онза чугулалап демдеглээн.

Сагылга-чурумнуг болгаш организастыг болур чорукка В. И. Ленин Октябрь революциязының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле кичээнгейин угландырган турган. Сагылга-чурум болза шынарының талазы-биле капиталистииден онза ылгалдыг болгаш кижилерниң аразында чаа харылзааның социалистиг сагылга-чуруму болурун Владимир Ильич айыткан. Ол сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээрде чүгле билиндирип, угаадып сургаар хемчеглер-биле күүседиринден аңгыда күрүнениң албадалдыг хемчеглерин херегээр апаар, аңаа совет суд улуг рольдуг болурун В. И. Ленин база чугулалап айтып турган.

Ынчангаш совет судтуң ажыл-чорудулгазы калбак болгаш хөй талалыг. Совет ниитилелди болгаш күрүне тургузуун быжыглаар, социалистиг өнчүнү, хамаатыларның хостуг эргезин болгаш хууда өнчүзүн хумагалаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар, кижилерни коммунистиг ёзуга, сагылга-чурумга кижизидер харысалгалыг сорулга совет судтуң мурнунда тургустунган.

Социалистиг хоойлу-дүрүм совет күрүнениң хөгжүлдезиниң төөгүлүг үе-чадазынга дүүштүр хөгжүп, сайзырап келген. Аар кем-херек үүлгедикчилери-биле демиседи күштелдирер хемчеглер дугайында Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылда доктаалы болгаш хулиганнааны дээш харысалга онаарын күштелдирер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июль 26-да Чарлыы улуг рольдуг болуп турар.

Партия органзацияларының, совет органнарның удуртулгазы-биле, оларның хүн бүрү көргүзүп турар боттуг дузаламчызынга даянып алгаш, республиканың суд органнары партия болгаш чазактың оларның мурнунга салган сорулгазын боттандырар талазы-биле сөөлгү чылдарда элээн ажылдарны чорудуп келгеннер. Тыва АССР-ниң улус судтары боттарының 1000 ажыг улус төлээлери-биле, 2000 хире кижи составтыг 256 эш-хуузунуң судтары болгаш өске-даа хөй-ниитиниң эки-тура организациялары-биле сырый харылзаалыг ажылдап турарлар.

Бо чылдың 9 айларының дургузунда шиитекчилер соңгукчуларның ортузунга 91 отчёт илеткелдерни кылган, хоойлу-дүрүмге хамаарылгалыг 179 лекцияларны номчааннар, ол ышкаш элээн хөй айтырыг-харыылар кежээлерин организастап, кем-херек үүлгедирин болдурбас талазы-биле кижизидилгелиг ажылдарны чорутканнар. Оон түңнелинде аар кемниг херек үүлгедир чоруктар чыл бүрүде кызырлып турар.

Суд ажылын организастыг байдалга тургузуп, кемниг херектерни баш бурунгаар болдурбас хемчеглер алыр талазы-биле Тес-Хемниң улус суду (шииткекчизи эш Д. Б. Ондар) өскелерге үлегерин көргүзүп, эки ажылдап турар. Ол улус суду чүгле чоннуң ортузунга отчёт, лекция, беседаны калбаа-биле чорудуп турарындан аңгыда, харын улус төлээлери-биле, эш-хуузунуң судтарының кежигүннери-биле өөредиглиг семинарын үргүлчү эрттирип турар. Өй-өйде улус төлээлериниң конференцияларын кылып, орта оларның секциялар даргаларының илеткелдерин дыңнап турар. Партия, совет, прокуратура болгаш милиция органнары-биле харылзааны эки тургускан. Ол ышкаш чоннуң ортузунга отчёт, лекция, беседа кылыр талазы-биле Бай-Тайганың улус судунуң шииткекчизи эш С. Ш. Серинмаа, Бии-Хемниң эш С. Ш. Соломатов, Чөөн-Хемчиктиң эш М. О. Өлзей, Улуг-Хемниң эш М. К. Далаа дээш өске-даа эштер эки ажылдап турарын демдеглээри чугула.

Совет суд болуунуң хевир шиңчизиниң-даа, сорулгазының-даа талазы-биле күрүнениң болгаш ажылчы чоннарның эрге-ажыын камгалаан, ону хажыын чокка күүседип турар улустуң суду болур. Суд органының ажыл-чорудулгазын үнелеп көрбүшаан, совет судтуң 50 чыл оюнга холбаштыр СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазында Совет суд туруп келген баштайгы хүнүнден эгелээш социализмниң улуг чаалап алышкынын болгаш ажылчы чоннуң сонуургалын камгалаарынга, социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар херекке партияның политиказын идепкейлиг чорудуп турар. Чөптүг шиидилгени боттандырарынга, болуунуң ажыл-чорудулгазы-биле хоойлуну болгаш социалистиг нитти чурттаганың корум-чурумун хүндүлеп көөр кылдыр совет кижилерни коммунистиг бедик принципке кижизидер талазы-биле харысалгалыг сорулганы совет суд күүседип турар деп ында айыткан. Партия болгаш чазактың совет судтуң ажыл-чорудулгазын ынчаар үнелеп көрген чоруу, суд ажылдакчыларының харысалгазын улам-на бедидип турар.

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур юбилейинге уткуштур социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш хамаатыларның эрге-ажыын камгалаар, ниитиниң корум-чурумун быжыглаар болгаш кижилерниң сагылга-чурумун бедидери дээш салдынган сорулганы чедиишкинниг күүседип, улам күженишкинниг ажылдаары суд ажылдакчыларының кол сорулгазы.

ССРЭ-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ БЕШКИ СЕССИЯЗЫ

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДӨРТКҮ ЧЫЛЫНЧЕ КИРИП ТУРА

Декабрь 11-де Кремльдиң Улуг ордузунда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы ийиги хүнде ажылдаан.

Чурт беш чылдың дөрткү чылынче кирер. Сессияның хүн чурумунга киирген айтырыглар совет кижи бүрүзүн ханы сорук киирип турар. Оон ужурунда депутаттар 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы. ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң илеткелин, 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында ССРЭ-ниң сан министри депутат В. Ф. Гарбузовтуң илеткелин ындыг изиг сонуургал болгаш ханы харысалгалыы-биле чугаалажып турар.

Декабрь 11-де палаталар түс-түс хуралдаан.

Эвилелдиң Советинде

Эртенгиниң 10 шак. Эвилелдиң Советиниң депутаттары Дээди Советтиң хуралдаар залынга чыглып келген. Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, М. С. Соломенцев оларны чылыы-биле уткаан.

Хуралды Эвилелдиң Советиниң Даргазының оралакчызы Б. Е. Патон даргалаан.

Эвилелдиң Советиниң план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдеринчи илеткелин кылыры-биле план-бюджет комиссиязының даргазы депутат П. А. Розенкога сөс берген. Партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының ажылдап кылган экономика политиказының шынныыч амыдырал бүрүн бадыткаан дээрзин чугаалаан. Бистиң социалистиг экономикавыс бедик болгаш турушттуг темпилер-биле хөгжүп турар дугайын беш чылдың баштайгы үш чылдарының планнарының чедиишкинниг күүсеттинип турары база катап херечилээн. Келир чылда үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай өстүрерин, чурттуң экономика болгаш камгалал күчүзүн күштелдирерин, улустуң чаагай амыдыралын бедидерин, бүгү эвилелдешкен республикаларның экономиказын болгаш культуразын көдүрерин көрүп турар.

Индустрияның элээн адырларының ажылының чамдык айтырыгларынга доктаагаш, депутат бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарын экижидериниң, чер-черниң түдүг материалдарын бүдүрерин эң бедик темпилер-биле хөгжүдериниң, демир-орук болгаш автомобиль транспортунуң ажылын сайзырангайжыдарының эргежок чугулазының дугайын чугаалаан. ССРЭ-ниң министерстволары болгаш төп албан черлери, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери бүдүрүлге чиириглерин болгаш бүдүрүлгечи эвес чарылгаларны шиитпирлиг чайладыры-биле ажыктыг хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар ужурлуг.

Националдар Советиниң чогуур комиссиялары-биле дугуржуканың ёзугаар план-бюджет болгаш адырлар комиссиялары 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агый планынга болгаш күрүне бюджединге чамдык өскерилгелерни кииреринге эргежок чугула деп санап турар. Хөвен-саазындан кылган пөстерниң бүдүрериниң болгаш сайгарарының планын үш миллион метрге, ук кылыгларын — үш миллион эшке, хевистерни — 200 муң дөрбелчин метрге, а ол ышкаш чоннуң херегленииниң өске-даа чамдык бараанналарын үүрмектеп садар өртек-биле шупту 108,4 миллион рубльге улгаттырарын саналдап турар. Барааннар бүдүрерин болгаш сайгарарын улгаттырар, а ол ышкаш бюджеттиң орулга талазы-биле чамдык саналдарын тодараткаш, 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң орулгаларын 122,7 миллион рубльге улгаттырарын саналдап турар. Оон-биле кады комиссиялар эвилелдешкен республикаларның бюджет талазы-биле чарылгаларының түңүн ол-ла хемчээлге улгаттырар арга бар деп санап турар.

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң талазы-биле чазактың кирип келген күрүне планының эдилгелерин болгаш комиссияларның саналын барымдаалап, чүүлдүгзүнүп көөр саналды депутат П. А. Розенко киирген. 1969 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң эдилгелерин барымдаалап бадылаар дугайында саналды ол база киирген.

Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат В. В. Щербицкий бир дугаарында санал берген.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының база күрүне бюджединиң төлевилелдеринде СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле практиктиг хемчеглерни көрүп турары онза чугула-дыр деп ол чугаалаан. Украинаның ажылчы чоннары көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер болгаш дерип-чепсеглээр талазы-биле партияның Төп Комитединиң ажылдап кылган хемчеглерин улуг күзел хавышкын-биле уткаан.

Чурттуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге украин улустуң киирип турар улуг-хуузунуң дугайында саннарны В. В. Щербицкий адаан. Беш чылдың үш чылдарының дургузунда Украинага үлетпүр бүдүрүлгези 28 хууга өскен. Бо чылын республикага үлетпүр продукциязын пландан ажыр 1.139 миллион рубльге саарган. Ажыл-агыйның чаа системазынче дөрт чартык муң ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери шилчээн. Олар үлетпүр продукциязының 65 хуузун болгаш орулганың 70 хире хуузун бүдүрүп турар.

Украинаның колхозтары болгаш совхозтары беш чылдың үш чылдарында тараа, мал продуктулары, чигир свёклазы, тарымал тооруу, картофель, ногаалар болгаш кат-чимис садып алыр талазы-биле күрүне планнарын күүсеткеннер. Украинага свёкла тарыыр талазы-биле төөгүде турупкан көрбээн бедик дүжүттү бо чылын алган. Бо чедиишкиннер болза келир чылдың планын күүседиринге эки үндезин болуп турар деп оратор медеглээн.

Москвачылар В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга алдар кылдыр, 1970 чылдың ноябрь 7-ге таварыштыр беш чыл планын күүседир деп эгелээшкин кылган. Ону сессияның киржикчилеринге ажылчы чоннар депутаттарының Москва хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы депутат **В. Ф. Промыслов** чугаалаан. Москваның үлетпүрү экономика реформазын ажыглаарга калбаа-биле нептеретпишаан, шудургу ажылдап турар. Хүлээлгелер күүсеттинер. Продукция бүдүрүп үндүрериниң чедип алдынган темпилери оон идегелдиг магадылалды деп чүвени саналгалар көргүзүп турар.

Москва Советиниң күүскомунуң даргазы ук хоорайның үлетпүрүн болгаш ажыл-агыйын чаарттырының айтырыгларынче улуг кичээнгей салган. Чугаалажып турар планнарын төлевилелдерин бадылаар деп ол саналдаан, оларга план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдилгелерин киирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **К. Г. Пысин** беш чыл планын хуусаа бетинде күүседири дээш республиканың ажылчы чоннарының чарыжын чугаалаан. Болуунуң чугаазынга бойдус камгалалының айтырыгларынче ол кол кичээнгейни салган. РСФСР-ге сөөлгү беш чыл дургузунда дөрт миллион гектар хире шөлдерге ыяштар тарыттынган. Ховулар камгалаар 95 муң гектар ыяш куржагларын тарып олурткан. Күрүнениң доктаамал болгаш түр камгалалдыг хөй девискээрлери тургустунган.

Үлетпүрнүң бүдүрүлге черлеринден үнер суг агымнарын болгаш боктаган агаарны арыглаар черлерни тударының планнарын күүседиринге шыын эвес хамааржылгалыг болуруунуң сагыш човаачыг фактыларын көрбээчеңнеп база болбас. Ол сорулагаларга ажыглаар кылдыр дөзевилеп берген акша-хөреңгини өңнүг металлургия, хөмүр-даш болгаш химия үлетпүрүнүң министерстволары багай ажыглап турар. Арыглаашкын черлерин тударын доозулбаан турда, чаа бүдүрүлге черлерин ажыглаарга киирип турар фактылар бар. Ыяжы кестинген черлерниң ыяжын катап тарып өстүреринге хөй хөреңгини берип турар хиреде-ле, чамдык ыяш ажыл-агыйлары ол ажылды кылбайн турар деп, депутат медеглээн.

Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат **Т. Я. Киселёв** 1969 чылдың январь 1-де болурун 50 чыл оюн болгаш Белоруссияның Коммунистиг партиязының чартык чүс чыл оюн демдеглээр ол республиканың чедиишкиннерин тодаргайлап чугаалаан. Келир чылын республикага үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээн 8,1 хуу улгаттырары төлевилеттинип турар деп, ол дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар тараа бүдүрерин оранчок көвүдедири, мелиорация ажылдарын улуг хемчээлдиг-биле калбартыры, кургаттынган черлерни ажыглаарын экижидери эргежок чугула.

Улустуң амыдырал деңнелин улам бедидери чедип алдынган турар. Национал орулга 8 хуу хире улгадыр деп, оратор медеглээн.

Казахстанның Компартиязының ТК-зының секретары депутат **Г. А. Мельник** болуунуң саналынга Коммунистиг партия болгаш Совет чазак республиканың эгээртиинмес бойдус байлаан чоңга бараан болдурар дээш Казахстанга дузалаар талазы-биле бөгүн-не эргежок чугула чүүлдерни кылып келген болгаш кылып-даа турар деп, демдеглээн. 1967 чылда Казахстанга үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 1940 чыл-биле деңнээрге 14,6 катап өскен. Республика өңнүг металлургияның, хөмүр-даштың болгаш нефть үлетпүрүнүң улуг баазазы апарган. Павлодар, Экибастуз, Бустанай болгаш ол чергелиг өске-даа үлетпүрнүң чаа райоңнары каңчаар-даа аажок сайзырап турар.

Павлодарның трактор заводунуң кол конвейериндеп республиканың трактор тудуушкунунуң баштайгызы болур мачирбе дугуйлуг баштайгы чүс трактор үнген деп, дыңналытны зал дииминттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң оон ынайгы перспективалары-биле холбашкан чамдык айтырыгларны депутат илии үндүрген. Ол ышкаш республикага Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый эртемнериниң академиязының салбырын тургузары черле чүүлдүг деп оратор чугаалаан.

— Хүн келген тудум-на В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болуруунуң алдарлыг юбилейин чоокшулап олурар — деп, Курган областың Шадрин районнуң «Россия» көдээ ажыл-агый артелиниң даргазы депутат **А. И. Сочнев** чугаалаан. Лениниң ады ыдаңгыя бистиң колхозтуң ажыл-ишчилеринге дыка эргим. Маңаа, Кремльге, Владимир Ильич «Скнемар» коммунаның уставын чүүлдүг деп көрген, бистиң колхозувус ол үеден бээр үктадып келген. Коммунаның адын оон органнизакчыларының аттарының эге үжүктеринден тургускан, ыдаңгаш ол артельдиң күш-ажылының шолбаны апарган. 1919 чылда коммунарларның ол кыпсып үндүрген шолбаны улам-на чалбыышталып чыраан. Ам «Россия» колхоз — улуг ажыл-агый. Ам оон түгүнда коммунарларның салгакчыларының күш-ажылчы алдарының символу — Ленин орден чайнап турар.

Колхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинде чедиишкиннер дугайын, тараачыннарның амыдыралында болуп турар кайгамчыктыг өскерилгелер дугайын чугаалааш, депутат чамдык саналдарны база киирген. Оон болган турары-биле алырга, чаа сорттарны өстүрүп үндүрер болгаш Зауральеге тараа культураларының дүжүдүн улгаттырарының талазы-биле рекомендация ажылдап кылыр тараа ажыл-агыйының эртем-шинчилел институдун Курганга ажыдары черле чүүлдүг деп турар.

Ол ышкаш депутаттар: ССРЭ-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри **В. П. Зотов**, Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Р. Курбанов**, ажылчы чоннар депутаттарының Оренбург область Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы **А. Н. Баландин** олар санал берген.

Моон-биле Эвилелдиң Советиниң бөгүнгү хуралы доозулган.

* * *

Хүндүскүнүн 3 шакта Националдар Советиниң хуралы ажыттынган. Депутаттар болгаш аалчылар эштер **А. Н. Косыгин, А. Н. Шелепин, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, Б. Н. Пономарев** оларны чылыы-биле уткаан.

Хуралды Националдар Советиниң Даргазының оралакчызы **В. Е. Лобанок** даргалаан.

Националдар Советиниң План-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдеринчи илеткелин депутат **К. М. Герасимов** кылган.

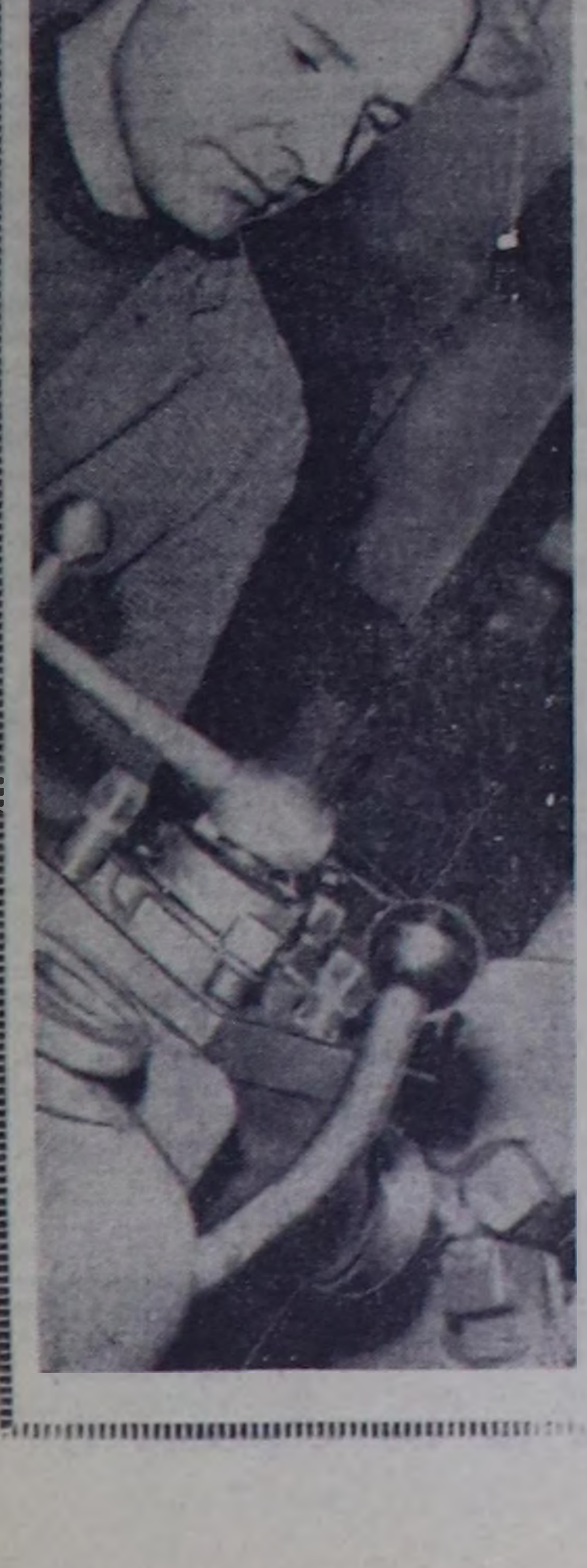

Чадаананың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны автомобиль, комбайн септээриниң чыл планын ноябрь 25-те күүседипкен. Ол ышкаш моторлар септелгезиниң планы база-ла ажыр күүсеттинген.

Техника септелгезиниң чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсединиринге коллектив кежигүннериниң аразында калбарган чарыш улуг рольду ойнаан.

Чурукта: мурнакчы токарь А. Шаповалов.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

Чурттакчылар көжүп кирген

Тываның аныяк үлетпүрүнүң хоорайы Ак-Довуракта 90 аал чурттаар № 17 бажыңны ажылчын комиссиязы ажыглаалга киирери-биле хүлээп алган. Дугаары 48 тудуг эргелелиниң эштер Мирушкова, Фоменкова, Семенов, Алексеев бригадирлээн шеверлекчилер бригадалары ноябрьның сөөлгү хүннеринде маңаа хайнышкынныг ажылдааннар. Совет Конституция хүнүн таварыштыр чаа бажыңче чурттакчылар көжүп кирген.

1969 чаа чыл эгезинде 58 аал ишти чурттаар № 18 бажыңны ажыглаалга киирер дээш үстүнде эштерниң бригадалары штукатур-маляр ажылдарын чоруда бергеннер. Ажыглаалда кирип турар чаа чурттаалга бажыңнарының шеверлел ажылдарынга бызаңчы-чазанынчылар М. Кара-Сал, А. Сидоров, штукатур-малярлар З. Салчак, З. Анчымаа олар онза идепкейлиг ажылдааннар.

Сөзүн ээлээн

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң саанчызы Евгения Коробейникованың алдар-сураа калбарып турар. Ол, В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга алдар болдурган чарышка каттышкаш, инек бүрүзүнден сүт саалдазын көвүдедирин, сүт бүдүрериниң чыл планын хуусаа бетинде күүседирин хүлээнген.

Дуржулгалыг саанчы болуунуң сөзүн ээлээн. Евгения Коробейникова ам 1969 чылдың үлүүнге киирипштир ажылдап, сүт саалдазының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Оон дуржулгазын өөренип ап турар аныяк саанчылар боттарының көргүзүглерин база-ла бедидип турарлар.

Түңнел үнген

Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң 11 ай иштинде ажылының түңнели үнген. Хоорайның бүдүрүлгелери продукция сайгарарының он бир ай планын 106,5 хуу, ниити продукция бүдүрүп үндүрерин 104,8 хуу күүсеткен.

Чыл эгезинден бээр пландан ажыр 1 миллион 442 муң рубльдиң продукциязын төрээн чуртка берген.

Декабрьның эгезинге чедир бүдүрүлгениң чыл планын алгы заводу, «Кызыл-Хавактың» хөмүр-даш шахтазы, типография, шинчилел-ажыглал бүдүрүлгелери күүседип апканнар.

Техниканы көдээге

Бир эвес машина-техника чедишпес, аар ажылдарны механизаставаc, материал-техниктиг баазаны доктаамал быжыглавас болза хөй адырлыг улуг ажыл-агыйларны чедиишкинниг хөгжүдери болдунмайн баар.

Бо чылдың 11 айларында республиканың садыг баазазынга барык 40 муң тонна янзы-бүрү чүъктер келген. Оларның шуптузун колхозтарга болгаш совхозтарга садып, сааргaн. Ажыл-агыйлар ийирбе дугуйлуг ДТ-75 деп 200, «Беларусь» болгаш ДТ-20 деп 156 тракторну, тараа кестирер 165 комбайнны, травторнуң 118 кожуун, тараа арыглаар болгаш кургадыр 11 пунктуну, 671 автомашинаны алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, мал продукцияларын өстүреринге кол черни комплекстиг механизация ээлеп турар. Сүт-бараан фермаларын механизастаарынга эргежок чугула механизмнерни ажыл-агыйлар алган. Бо чылын колхозтар болгаш совхозтар 38 саалда тургузуглары, мал чеминиң 25 үлекчилерин, өдек, көржең дажыглаар 23 транспортерну, мал чеми үүрмектээр 72 механизмни, бус кылып, доктаадыр 112 доскааны, 42 чылыг генераторун болгаш өске-даа дериг-херекселдерни садып алган.

Хөрзүннүң үрелип, баксыраарынга удур демисел чорудар янзы-бүрү дериглер алдынган. Хөрзүннүң дүжүткүр болур чоруун бедидеринге ажыглаар 3125 тонна минералдыг чемишкидилгелерни ажыл-агыйлар алган.

И. ОЛДЫРЕВ.

Пландан ажыр

Төөгүлүг беш чылдың үшкү чылының эрткен он бир айларында Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери эки көргүзүглерлиг ажылдааннар. Он бир айларның планын найысылалдың үлетпүрү ниити продукция талазы-биле 104,8 хуу, продукция сайгарылгазының планын 106,5 хуу күүсеткен. Ниитизи-биле пландан ажыр бир миллион 422 муң рубльдиң барааннарын бүдүрген болгаш бир миллион 827 муң рубльдиң барааннарын сайгарган.

Республиканың улус ажыл-агыйы чүгле Кызылдың бүдүрүлгелеринден пландан ажыр 3,5 муң кубометр дилиг материалдарын, 1,8 хуу кубометр бараанныг бетонну, 4 муң рубльдиң даараглыг кылыгларын, 9,2 муң ажыг кидис болгаш хөм идикти база өске-даа продукцияны алган. Ол ышкаш чоннуң калбак херегелелиниң барааннарын пландан ажыр хөйнү бүдүрген. 588 тонна хлебти, 186 тонна далганны, 2 тонна кондитер кылыгларын, 408 центнер саржагны, 800 центнер чалаң сүт продуктуларын пландан ажыр берген. Эрткен айларда электроэнергия бүдүрүлгези планда көрдүнгениндеп 3,8 млн. киловатт-шакка көвүдээн.

Эки көргүзүглер-биле чергелештир чамдык бүдүрүлгелерниң планныг онаалдаларын чедир күүсетпээнин демдеглээр херек. Чижээлээрге, Таңдының «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, чоннуң Амыдырал хандырылгазы министерствозунуң септелге-тудуг эргелели бүдүрүлге планының кол көргүзүглерин чедир күүсетпээннер. Автосептелге болгаш туттуу заводтары, «Тыва тудуг» тресттиң үлетпүр бүдүрүлге комбинадзы сайгарылга планын күүсетпээн.

А. ФЕДОРЧЕНКО.
Курстатистиканың инспектору

Келир чылдың үлүүнде

«Сибирь стальконструкциязының» Г. Ламыкинге удурткан прораб участогунуң ажыл-ишчилери 1969 чылды үш ай эрте уткааннар. Бо чылдың сентябрьда олар 160 муң хире рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын күүсеткеш, чылдың бүдүрүлге программазын күүседипкен.

Ноябрьда ТЭЦ алгыдышкынынында металл болгаш демир-бетон конструкцияларның эптелгезин доостан, участоктуң ажылчыннары «Тыва даг-дугу» комбинаттың ийиги ээлчээниң үүрмектеп сорттаар комплекстизиниң улуг база ортумак руда үүрмектер корпузунда панель ханаларын эптеп эгелээннер. Дөрт хүн иштинде олар 20 хана панельдерин эптеп тургускаш, тудуг-монтаж ажылдарын үш муң рубльге күүсеткен.

Оон-биле чергелештир «Сибирь стальконструкцияның» монтажниктери ДСК-ның улуг болгаш ортумак руда үүрмектээр корпузунда колонналарны металл-биле хааҗылап быжыглап турарлар.

Монтажниктерниң аразында Ак-Довуракта бо участокта дөрт чыл ажылдап турар электросварщик Григорий Маларчук, монтажник Михаил Чопик база оларның бригадири Виктор Ершов ажылга кызымак чоруун көргүзүп турарлар.

Улусчу контроль

ШИИТПИРНИ АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

СЭКП ТК-ның октябрь (1968 ч.) Пленуму кодээ ажыл-агыйның мурнунда улуг болгаш харысаалгалыг сорулгаларны салган.

Төп Комитеттиң ол Пленумунуң шиитпирлерин боттандырарынга амгы чугула хемчеглер болза колхоз, совхозтарга кыштаглаашкынны организастыг эрттирери, беш чылдың дөртүгү чылының часкы хову ажылдарынга бүгү белеткелди чогуур үезинде чорудары болур. Бо ажылдарны боттандырарынга республиканың улусчу контроль органнарының, бүгү контролёрларның ролю база улуг. СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын ёзугаар партия райкомнары, хооркому, улусчу контроль комитеттери районнарның, Кызыл хоорайның улусчу контролёрларының чөвүлел хуралдарын эрттиргилээн. Совхозтарда, колхозтарда кыштаглаашкынның байдалын болгаш контролёрларның сорулгаларын хуралдарга чугаалашкаш, практиктиг хемчеглерни айыткан доктаалдарны үндүргүлээн.

Улусчу контролёрларның район, хоорай чөвүлел хуралдарының шиитпирлерининиң күүселдезиниң дугайында түңнелдер чамдык черлерден республиканың улусчу контроль комитединде кээп турар апарган. СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш улусчу контролёрларның чөвүлел хуралдарының доктаалдарын бөлүктерниң, постуларның хуралдарынга чугаалажып көргеш, совхоз, колхозтарда кыштаглаашкынны организастыг чорударынче, малчыннарның хандырылгазынче угланган хемчеглерни ажылдап кылгылаан. Чер-черде улусчу контролёрлар партия организациялары-биле, мал ажылының тускай эртемниглери-биле харылзааны тудуп, кодаларда байдалды ханы анализтеп, чедир кылдынмаан ажылдарны илередип, немелде организастыг хемчеглерни ап турар.

Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитеди, совхоз, колхозтарда бөлүктер, постулар хойжу бригадаларда, фермаларда, мал чеми сөөртүр звеноларда улусчу контрольдуң постуларын четчелеп, түр постуларны чамдык улуг фермаларда бөлүктерни тургускаш, оларда коммунистерни, комсомолчуларны, партия, совет активтерин быжыглаан. Районнуң совхоз, колхозтарында улусчу контрольдуң 13 бөлүү, 25 постузу ажылдап турар болгаш оларда 480 контролёрлар хаара туттунган. «Өөк» совхозка, «Тиилелге» колхозка мал кыштаглаашкынынга турган улуг четпестер ам эттинип турар. Районнуң совхоз, колхозтарының фермаларында, хойжу бригадаларында бүдүн чартык айның мал чеми дужүртүнген, малдың суггарылгазы эки, кажааларның, чуртталга бажыңнарының чылыглаашкыны үргүлчүлеп турар.

Районнуң контролёрлары малчыннарның хандырылгазынче кичээнгейни салып, хыналдадан илерээн четпестерни ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, партия, профэвлел организацияларынга дыңнадып, дээштиг хемчеглерни ап турар. Совхоз, колхозтарда культбригадалар график ёзугаар малчыннарже айда ийи катап үнүп, медицина дузаламчызын көргүзүп, лекция, беседаны кылып, киноларны үндүрүп, номнарны солуп, хүн бүрүнүң чугула барааннарын, аъш-чемни чедирип садыглап турар. Районнуң контролёрларында үре-түңнелдиг ажылдап, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, партия организацияларынга, мал ажылының тускай эртемниглеринге улуг дузаны көргүзүп турарларны демдеглээри чугула. «Кызыл тараачын» колхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Сурнаков, «Хадын» колхозта Айыжы, «Искра» колхозта Сайлаа, «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында Чимбии болгаш өскелер-даа улусчу контрольду дээштиг болдурар талазы-биле эки ажылдарны кылып келгеннер.

Улусчу контроль органнарының ажылында эки чижектерни хөйү-биле көргүзүп болур. Ынчалза-даа кодээниң улусчу контролёрлары мал ажылынче кол кичээнгей угландырган, өске адырларны оюп турары канчап-даа таарышпас. Республиканың совхоз, колхозтарында амгы үеде часкы хову ажылдарынга чугула белеткелдер чоруп турар. Үрезин болгаш машина-техника белеткелинге, тарылга шөлдеринче өдек сөөртүлгезинге хыналдаларны чорудары контролёрлардан негеттинип турар апарган. Ажылчы чоннарны хандырып турар культура албан, эмнелге, садыг, амыдырал хандырылга, транспорт черлериниң ажыл-чорудулгазын доктаамал хайгааралга ап, хыналдалардан илерээн эки чүүлдерни болгаш четпестерни партия, совет органнарга, ажыл-агый, албан черлериниң удуртукчуларынга дыңнадып, мурнакчы дуржулганы нептередир, четпестерни эдер талазы-биле чогуур хемчеглерни алыры контролёрларның хүлээлгези болур.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы», «Тиилелге», «Коммунизмче орук» колхозтарында улусчу контролёрлар саңны болгаш өске-даа бөдүүн чемнерни чымчадыр хайындырып, малга бээрин чедип алганнар. Районнуң колхоз, совхозтарында бөдүүн чемнер чымчадыр хайындырар цехтер тургустунган. Нииттиниң малындан хуунуң үзер талазы-биле колхоз, совхозтарда контролёрларның чөвүлел хуралдарының сөөлүнде чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы», «Искра» колхозтарында, СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозунда нииттиниң коданнарындан хуунуң малы үстүнген, малдың учёду экижээн, мал чеминиң чарыгдалында шыңгыы контроль тургустунган. Ол ышкаш Эрзин районнуң колхозтарының малындан хуунуң малы аңгылаттынган.

Улусчу контроль органнары, контролёрлар хөй-нииттиниң эки тура организацияларының күжүн четпес ажыглап, ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга хыналданы үр үениң иштинде чорутпайн турар-биле кылдынмаан ажылдар болгаш четпестер хөй болуп турар. Чижээ, Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң Кадый-Бажында, Ак-Чыраада чамдык малчыннарының бажыңнарының соңгалары ойбак, хаалгалары үрелик, шити чугайлаттынмаан. Коданнарда малга чем каап бээр черлер, суг кудар оңгачалар кылдынмаан, мал чеми чедиртинмээн. Ол ышкаш «Кызыл тук» колхозта кыштаглаашкынның байдалы дүвүревиинниг, кажаалар мынчага чедир чылыглаттынмаан, эвээш-биче мал чеминиң кадагалы багай, бар сигенни мал чааза базып чий берген. Ажыл-агыйларда байдал мындыг турда, районнуң улусчу контроль комитеди бөлүктерниң ажылын идепкейжидер, совхоз, колхозтарда кыштаглаашкында четпестерни узуткаар талазы-биле хемчеглер албайн келген. Районнарның, Кызыл хоорайның улусчу контролёрларының чөвүлел хуралдарының шиитпирлерин чамдык бөлүктер, постулар багай күүседип турарын айтыр ужурлуг. Чижээ, Эрзинниң «Чаа орук», Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарда, Кызыл хоорай Совединиң «Сукпак», «Кара-Хаак» совхозтарында улусчу контрольдуң бөлүктери, постулары боттарының эрге-хүлээлгелериң ырак-та-ла чедир күүсетпейн, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, парткомнарга, Советтерниң күүскомнарынга чогуур дуза чедирбейн турар. Таңды районуң, «Элегес» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда ажылчын кооперацияларның баштаар черлери кыштагларда малчыннарны багай хандырып турда-ла мында улусчу контролёрлар дээштиг хемчег албайн, буруулугларга харысалга хүлээтпейн турарлар. Үлетпүр болгаш аъш-чем барааннары-биле, идик-хеп, оттулар чүүл-биле малчыннарның хандырылгазынга база оларның ажы-төлүнүң өөредилге-кижизидилгезинге шыңгыы контрольду тургузары улусчу контролёрлардан негеттинип турар апарган.

Республиканың контролёрлары улус ажыл-агыйның бүгү адырларынга хыналдапы, рейдилерни доктаамал чорудуп, илерээн четпестерни эдер талазы-биле партия, совет органнарынга чогуур дузаны көргүзүп турарлар. Колхоз, совхозтарда болгаш кодээ ажыл-агый органнарында улусчу контролёрларның беш муң ажыы малчыннар ортузунда ажылдап, амгы үеде нииттиниң малының кыштаглаашкынче кичээнгейни угландырган. Районнарның, Кызыл хоорайның улусчу контролёрларының чөвүлел хуралдарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, улусчу контроль комитеттери, бөлүктери, постулары организастыг ажылдарны сайзыраңгайжыдып, контролёрларның өөредилгелиг семинарларын эрттирип, оларга практиктиг дузаны көргүзери чугула.

А. СОТПА,
республиканың улусчу контроль комитединиң инструктору.

ТЫВАНЫҢ ЧАА ТУДУГЛАРЫНДА

Терлиг-Хаяның мөңгүн суу ажыглаттынар

Кызылдан 80 км черде, бойдустуң каас-чараш чурумалы бүргээн Терлиг-Хая деп хемчигештиң унунга чоокта чаа улуг бүза тевиишкинни боттандырган. Ол болза Тываның аар индустриязының үшкүү — Терлиг-Хаяның ажыглал-шинчилел бүдүрүлгезиниң тудуунуң эгелээни ол. Хөй чылдарда чоруткан шинчилел ажылдарының түңнелинде геологтар мынчаар медеглээннер: эскет чок чыткан ол хемчигештиң унунда үлетпүр ужур-дузалыг мөңгүн суу бар-дыр. Ындыг болганда канчаар-даа аажок улуг үнелиг ол байлакты чонга бараалгадыр бүдүрүлгени аңаа тудар херек.

Ийет, ол черле чоптуг, чүге дээрге үлетпүрнүң адырларында мөңгүн суу ажыглаттынмайн турар чер барык чок деп чугаалап болур. Ону электроникада, прибор тудуунда, кодээ ажыл-агыйда, даг херээнде болгаш медицинада, энергетикада калбаа-биле ажыглап турар. Ынчангаш мөңгүн суу өске металлдар-биле бир дөмей үлетпүр хогжүлдезинге кол черни ээлеп турар.

Мөңгүн суунуң курлавыры кайы-даа черлерде ховар, олар бар-даа болза колдуунда-ла кижи чедери берге черлерде турар, ынчангаш оларны шинчилеп, ажылдап кылырынга улуг чарыгдалдар үнер. Ооң ужурунда база аңаа херегледиң улуг болганы-биле бир тонна мөңгүн суунуң үнези дыка улуг болуп турар.

Тываның мөңгүн суун дүрген-не ажыглалга киирер айтырыгның чугула апарган ужуру мында. Мооң түңнелинде Терлиг-Хаяның ажыглал-шинчилел бүдүрүлгези баштайгы продукцияны келир чылын берип эгелээр.

Ам үеде Терлиг-Хаяның тудугжуларынга эргежок чугула төлевилел-смета документациязын, ол ышкаш мемелде техниканы: тракторларны, экскаваторларны, компрессорларны, пилораманы болгаш өске-даа механизмнерни берген. Республиканың партия, совет органнары тудугну дүрген чорударының, ону айыткан хуусаазында ажыглалга киирерниң бүгү хемчеглерин ап турар.

Тудуг ажылдары калбарган. Келир үениң үлетпүр шөлүн Кара-Тал суур-биле тудуптурар орукту, ол ышкаш кол корпусче орукту кылган, үүрмектээр салбырның вертикалдыг планнаашкынын доосжан. Кылыр ажылдар ам-даа эндерик. Чыл төнчүзүнге чедир кол корпустуң вертикалдыг планнаашкынын доозар, км ажыг оруктарны кылыр, үүрмектээр салбырның фундаментизин салыр апаар. Бо ажылдар ам хайныккан. Ол-ла суурда ийи болгаш дөрт квартиралыг беш бажыңны тудар болгаш хөй санныг эргежок чугула материалдарны болгаш дериг-херекселдерни аңаа чедирген турар.

Терлиг-Хаяның ажыглал-шинчилел бүдүрүлгезинде бүгү коллективке үлегер-чижек болу берген мурнакчылар ам безин бар апарган. Ооң чижээнге үттээр ажылдар чорудуп турар коммунист Иван Шубаровту болгаш ооң эштерин көргүзүп болур. В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш эш Шубаровтуң удуртуп турар коллективи үттээшкин ажылдарынга доктаамал бедик көргүзүгнү чедип ап турар. Олар ээлчегде 4—5 погон метр, а кадыг хая-даштыг черлерге 2—2,5 погон метр черниң үттээшкин ажылдарын чорудуп турар.

Бо көргүзүг болза өске ээлчеглериниден дыка бедик. Чүге дээрге Иван Прохорович скважиналарның үттээшкин ажылдарын чүгле Тывага безин 1961 чылдан бээр чорудуп келген кижи. Ак-Довуракка ийи чыл чартык ажылдааш, аңаа келген. Ак сеткилдиг, дуржулгалыг эш. Чүгле боду эвес, харын эш-өөрүнүң техника-биле озал-ондак чок ажылдаарын хандырар дээш кызымак ажылдап турар. Ооң ажылының кол хоойлузу — хоорааларны, штангыларны, электроэнергияны доктаамал камнап алыры.

Терлиг-Хаяның ажыглал-шинчилел бүдүрүлгезиниң директору Б. Больфцун мурнакчыларның аразынга бульдозеристер Алексей Шикинниң, Владимир Ставскийниң, Геннадий Бяковтуң аттарын база киирди. А. Шикин — алдын дег үнелиг холдуг кижи. Ол токарьның болгаш электрокаңнакчының мергежилин эки билир. Коммунист Афанасий Григорьевич Аксютин база хөй мергежилди билир. Слесарь, дарган ажылдарын эки шиңгээдип алган, а херек апарганда чес, холадан кылыр нарын ажылдарны күүседи бээр. Эң дээре чаартыкчыларның бирээзи, Баян-Кол кодээ Совединиң депутады А. Аксютин бүдүрүлгеде эш-кууу судун баштап турар.

Чолаачы В. Москаленко, ыяш дилдирикчизи Б. Очур-оол, ыяш кезикчизи К. Доржу, үттээшкин ажылдарының ээлчег мастери В. Македонов олар эштериниң хүндүткелин чаалап алган.

Ынчалза-даа Терлиг-Хая бүдүрүлгезиниң ажылында чамдык четпестер база бар. Чамдык машиналар, механизмнер болгаш артык кезектер, инженер-техниктиг ажылдакчылар, янзы-бүрү мергежилдиң ажылчыннары чедишпес. Ындыг байдалды эдер дээш бүдүрүлгениң удуртукчулары, партия организациязы хемчеглерни ап турар. Тываның мөңгүн суун Төрээн чуртка бээр хүн ырак эвес.

В. КАРА-ООЛ.

Аар аарыгга таваржып, бедик мергежилдиг тускай эмчилерниң дузазын негей берген кижини республика төвүнде эмнелгелерже санитар самолёттары эккеп турар. Самолёттуң экипажы-биле дүрген дуза чедирериниң медицина ажылдакчызы база аъттаныптар.

Галина Лобачева медицина училищезин доосканш, Кызылда дүрген дуза чедирериниң станциязында ажылдай берген. Дуржулгалыг эштериниң дузазы, аныяк фельдшерниң билигже чүткүлү, шилип алган мергежилинге сонуургалы Галинаның ажылын шуудаткан. Лобачева ам районнар үнүп, дүрген дуза негеп турар аарыг кижилерни хайгаарап турар.

ЧУРУКТА: фельдшер комсомолчу Галина Лобачева болгаш аэропортта дуржулгалыг ужудукчулар Е. Хатнюк (солагай талазында) биле В. Новодранов.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

Ханызы-биле танышпышаан

СЭКП ТБ-ның октябрь (1968 ч.) Пленумунуң документилерин ханызы-биле таныжарын болгаш өөренирин Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң ажыл-ишчилери үргүлчүлеп турар. «XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТБ-ның Пленумнарының кодээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле шиитпирлериниң күүсеттиниң турарының дугайында» эш Л. И. Брежневтиң илеткелин база Пленумнуң доктаалын партия чырыдыышкынында совхозтуң экономиказы-биле ханы холбаштыр өөренирин организастаан.

Пленумнуң материалдарын оон өске хевир-биле ажыл-ишчилерге таныштырарын совхозта партком организастаан. Сүт-Бажы сүт-бараан фермазынга, төп шанга, машина-трактор мастерскаязынга, Шамбалыг суурга, өөредилге комбинадынга Пленумнуң шиитпирлерин танышкан массалыг хуралдарның киржикчилери ол төөгүлүг документилерни изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткээн болгаш ону ханызы-биле өөренирин шиитпирлээн.

Лекторлар, агитаторлар боттарының участоктарында ажылдап, Пленумнуң материалдарын совхозтуң экономиказы-биле холбаштыр ажылчы чонга таныштырып турарлар. Совхозтуң бүгү малы 32 кодаңда кыштаглаан, малчыннар малды кыштан хүр ажырар дээш одарладылганы организастыг чорудуп турар болгаш мал чеминиң курлавырын кыштагларга тургузар ажыл чоруп турар. СЭБП ТБ-ның октябрь Пленумунуң документилерин малчыннарга таныштырары база өөредири үргүлчүлевишаан. Дуржулгалыг хойжу коммунист Оюн Дажый-оол Пленумнуң материалдарын танышкаш, мынча деп чугаалаан.

— Партия Төп Комитединиң Пленумунуң шиитпирлерин ханызы-биле танышкаш, ону изин-биле деткип тур мен. Беш чыл планының онаалгаларының күүсеттинип турарының дугайында чедип алдынган чедиишкиннерге өөрүшкүмнү кадып, аңаа бодумнуң биче-даа бол күш-ажылчы үлүүм киргенимни билип турар мен. Беш чылдын үшкү чылында алган хүлээлгем багай эвес күүсеттинген: төрүүр 100 хойдан-на 102 хураганны, хой бүрүзүнден 2,7 кг дүкту алган мен. Мал чеми белеткелинге күжүмнү база киириштирдим. Кыштаглаашкынга белеткеливис багай эвес. Кыштаавыс Ак-Даштың одарлары хуваалдалыг ажыглаттынып турар. Хураганнаашкынга белеткелди хынамчалыг чорудуп, малды кыштан хүр ажырар, чаш малды менди доруктурар дээш кызар мен. Бистиң совхозта мал чеми чегей, ынчангаш бар-ла мал чемнерин камныг ажыглаарынче кичээнгей салдынган. Коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннуң дайынчы программазы болур партия Төп Комитединиң октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга күжүмнү салып ажылдап турар мен.

Ол ышкаш патриотчу сестерин саанчы Оржунмаа Ондар, механизатор Доржу Монгуш болгаш өскелер-даа илергейлээннер.

М.СЕВЕН.

Ээр-Хавакта

⊙ БАЙ-ТАЙГА. «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының коллективи 11 айларның түңнелин үндүрген. Сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле ук ферма эрткен чылдың деңнелинден эки ажылдаан: 324 тонна сүттү саггаш, 223 тонна сүттү күрүнеге саткан.

Саанчыларның аразында Сагды Караш социалистиг чарыштың мурнакчызы болуп, бодунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 1842 килограмм сүттү сагган. Ооң даараазында Бавулаш Эртежи болган. Ооң инек санындан сагган сүдү 1418 килограмм болган.

КРАСНОДАР КРАЙ. Харьков заводу «Т-150» деп чаа тракторну бүдүрүп үндүрери-биле белеткеп турар дээрзин СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунга демдеглеп турган. Тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарын шылгаар талазы-биле Кубань эртем-шинчилел институдунда баштайгы тракторлар күрүне шылгалдазын эрттирип, колхозтарның шөлдеринде хыналып турар.

Чаа тракторнуң шимчедикчизи 150 аът күштүг. Ынчангаш аскылыг болгаш чартык аскылыг машиналардыг болгаш чепсектерлиг агрегат-биле хову ажылдарын чорудар арганы берип турар.

Тракторнуң даштыкы хевирин чаа шугумнарга болгаш пропорцияларга күүсеткен. Механизаторнуң күш-ажылының байдалдарын экижидеринче улуг кичээнгей салган, трактористин кабиназы герматиктиг, шимээнден болгаш доозундан камгалалдыг, одалга болгаш вентиляция бар. Гидравлика машинаны башкарарын чиигедир арганы берген.

ЧУРУКТА: Ново-Кубаньский районнуң «Ленинский путь» колхозунда «Т-150» деп чаа тракторларны шылгап турары.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроиказы.

Социализм чурттарында

СОЦИАЛИСТИГ ЕЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР БОЛГАШ ЧУРТТААР

БУДАПЕШТ. Венгрияның бүдүрүлгелеринде социалистиг күш-ажыл бригадаларының шимчээшкини 10 чыл юбилейин демдеглеп турар. Ол шимчээшкин «Социалистиг езу-биле ажылдаар, чурттаар болгаш өөренир» деп лозуңнуң адаа-биле чоруп турар. Сөөлгү чылдарда ук шимчээшкин бүгү чуртту, бүгү бүдүрүлгелерни хаара туткан. 43.700 ажылчын коллективтер социалистиг күш-ажылдың бригадалары деп хүндүлүг атты чедип алган, 42.500 бригадалар ол ат дээш демисежип турар. Бо үеде бүгү чуртта социалистиг бригадаларның кежигүннери 1 миллион хире ажылчыннар болуп турар.

Социалистиг күш-ажылдың 300 бригадалары шимчээшкинниң алдын медальдарын алган, ук медальдарны шимчээшкинге 8 чылда киришкени дээш тыпсып турар. 6 чыл дургузунда шимчээшкинге киржип келген 2.500 бригадаларны мөңгүн медальдар-биле шаңнаан.

Социалистиг күш-ажыл бригадаларының шимчээшкининиң 10 чылда хөгжүлдезиниң түңнелдерин бүгү чуртта чер болганда чугаалажып турар. Бригадалар удуртукчуларының келир чылдың мартта болур нийти-республика чөвүлел хуралынга белеткел эгелээн.

ПОЛЬША ШУТКУКЧУНУҢ ХҮНҮ

ВАРШАВА. ПУР-нуң шуткукчуларының 100 муң кижилиг отряды болунуң байырлалы—шуткукчунуң хүнүн демдеглээн.

Ам улусчу Польша чыл бүрүде 1.300 муң тонна янзы-бүрү шуткулганы бүдүрүп турар. Ам дээрезинде чурттуң шуткулга үлетпүрү улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының хереглелин долу эвес хандырып турар. Ооң ужурунда бар бүдүрүлгелерни чаартырып болгаш чааларын тударын шапкынчыдып турар.

ПУР-да шуткулга херээн улам ыңай хөгжүдерининге күрүне 6 миллиард злотыхты үндүрүп берген. 1970 чылга чедир чурт металл ажылдап кылыр 100 чыгам электри суугуларны болгаш 50 агрегаттарны алыр.

ДЕМИР-ОРУКТАРНЫҢ ЭЛЕКТРИЖИДИЛГЕЗИ

ПРАГА. Чехословакияда республиканың ийи улуг үлетпүр төвүнүң аразында демир-оруктуң электрижиткен чаа шугумун ажыглалга киирген. 270 километр узун дурттуг ол участокту чаартып, электрижиткени республиканың экономиказынга улуг ужур-дузалыг.

Чехословакияның демир-оруктарын электри-биле тыртар күшче шилчидери транспортчуларның база бир кол сорулгазы болуп турар. 1970 чылда чуртка электрижиткен оруктарның узун дуртун 3 муң километрге чедирерин планнаан, ол болза, республиканың демир-оруктарының бүгү узун дуртунуң дөрттүң бир кезии болур.

УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ КУЛЬТУРА — ЧОННУҢ ЭДИЛЕЛИ

БЕРЛИН. Социалистиг германкүрүне — ГДР-де чырыдыышкын, культура болгаш уран чүүл калбак массаларның өнчүзү болгап. Ол дугайын улусчу чогаадылганың айтырыгларының талазы-биле Котбуска доозулган нийти-республика конференциязының түңнелдери тодаргай херечилеп турар. Ооң киржикчилери ГДР-ге социализмниң сайзыраңгай нийтилел системазын тургузар үеинде социалистиг культураның сорулгаларын болгаш кижизидилге ажылынга ооң ролюн чугаалажып көрген.

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери чок бүдүрүлгелер азы суурлар республикада каш-ла санныг дээрзин конференцияга демдеглээн. Ол уран чүүл коллективтериниң эргезинде 2.120 театрлар болгаш клубтар бар. 20 муң хөгжүм-ыр бөлгүмнеринде 800 муң ажыг кижи өөренип турар. Кино уран чүүлдуң 150 муң хандыкшылдыглары кинофильмнерни чогаадыр ажылды кылып турар.

(СЭТА).

Кара-Чырааның ажыл-ишчилеринде

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында ажылынга кызымак, ак сеткилдиг янзы-бүрү мергежилдиг ажыл-ишчилер кайы хөй. Оларның аразында хой ажылында 9 чыл ажыг үзүктел чок ажылдап келген Шалык Хайдыпты адап болур.

Хойжулап келген чылдарында ол багай эвес көргүзүглерлиг болуп, ылаңгыя 1967 чылда төрүүр чүс хойга онаалтыр 104 хураганны, бир хойдан-на 2.5 кг дүкту алган, а бо чылын чүс хойга онаалтыр 95 хураганны, бир хойдан-на 2.7 кг дүкту алган. Кырый берген хойларын эрткен күзүн дужаапкаш, дуңгужун төрүүр, нарын дүктүг 670 хойну кадарып турар.

Ш. Хайдып кыштаан бодунуң кужу-биле шынарлыг кылдыр септеп, хураганнар хүлээп алырынга эки белеткенген.

Кара-Чырааның хойжуларынга сугну үзүктел чок чедирип турар, ол ажылды Василий Одинцев ак сеткилдиг күүседип, кыжын-даа, чайын-даа 21 кодан хойжуларга доктаамал барааш болуп турар.

Ак-оол Саячак пенсионер, ынчалза-даа ол амыр-дыжын бодап, аваа олурбайн, почтачылап турар. Малчыннарның чагыткан солун-сеткүүлдерин, чагаа-харылзаазын саадатпас, неделяда 3 удаа эргий чоруп турганш чедирип берип, чаа чылдың чагыдылгазын база эки организастаан. Бо эштер ышкаш мурнакчылар бисте хөй.

Ам бистиң бир күзелдивис чүл дизе, Кара-Чыраада клувувус багай эвес, ында кино, бот-тывынгыр уран чүүл артистериниң концерти болуп турар, ынчалза-даа хөгжүм-шии театрының артистери бисче кээп көрбээннер. Ылаңгыя чаа сургууя дооскан артистерниң «Деңгүр-оол» болгаш өске-даа шиилерни республикада ойнап чоруп турарын радиодан дыңнап, солуидан номчуп турар бис. Ынчангаш аныяктар бөлүүнүң ойнаарын малчыннар көрүксеп турар.

Оон ыңай малчыннар кыштагларже кешнен соонда кижи эмчизи кээп көрбээн. Аарыг болган таварылгада 30 ажыг км Бай-Хаакче бээр ужурга таваржып турар. Малчыннарга ай-айлеп эмчилер кээп турарын күзеп турарлар.

Т. ТАЖИ-САМБУ.

ЧАА ЧУРУМЧЕ ШИЛЧЭЭНДЕ...

Беш ажылдаар болгаш ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчизе чогуур бүдүрүлгелерниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чаа чурум ёзугаар ажылдап эгелээнден бээр чыл четкен. Бистиң республикавыстың бүгү ажылчыннарының 95 хуузу күш-ажылдың чаа чурумун ёзугаар ажылдап турар.

Күш-ажылдың чаа чуруму бүдүрүлгениң ажыктыг чорууну болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, кол фондуларның ажыглалын экижидеринге, ээлчеглер солужарының үе-шагын эвээжедиринге, электроэнергия база транспорт чарыгдалдарынга камналганы тургузарынга болгаш техника, херекселдерниң септелгезин экижидеринге улуг рольду ойнаан. Ону бадыткаары-биле элээн каш чурагайларны сайгарып көрээлиңер. Беш ажылдаар хүннүг неделяже шилчээн бүдүрүлгелерде продукция бүдүрериниң ниити хемчээли амгы үеде эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге дөрт хуу өскен.

Түс-түс продукцияларны бүдүрер талазы-биле алырга, электроэнергия бүдүрери 11,5 хуу, демир-бетон конструкциялар болгаш детальдар кылыры 11,5 хуу, даг-дүгүнүң тывыжы 25,6 хуу, тудуг ыяжының сөөртүлгези 12,9 хуу, хөм идик даараары 38 хуу, колбаса кылыгларын бүдүрери 11 хуу өскен. Бо саннарны оон-даа ыңай уламчылап болур. Бол продуктулар бүдүрериниң хемчээли өзүлделиг болганы демдеглээри өөрүнчүг.

Кызылдың электростанциязы электроэнергия бүдүрерин 11,4 хууга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 6,3 хууга, «Кызыл-Хавак» шахтазы хөмүр-даш тывыжын 8,8 хууга, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 8,1 хууга өстүрген. Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, Кызылдың дааранылга комбинады болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелер беш ажылдаар болгаш ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчээн соонда бүдүрүлгениң техника-экономиктиг көргүзүглерин көскүзү-биле экижиткеннер.

Ажылдың чаа чурумунче шилчээн бүдүрүлге, тудуг, садыг, транспорт, коммунал ажыл-агый болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының бүдүрүлге көргүзүглери экижээн. Күш-ажылдың чаа чурумунуң кайы хире ажыктыын үстүнде чурагайлар болгаш деңнелгелер тодаргайы-биле херечилеп турар.

Беш ажылдаар болгаш ийи дыштаныр хүннүг неделя күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыырын, ажыл шагын эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын негеп турар. Ындыг турбуже, чамдык бүдүрүлге черлеринде, тудуг организацияларында күш-ажылды четпес организастаанындан болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаандан дыка хөй ажыл шагы халаска эртип, бүдүрүлгеге улуг когарал таваржып турар. Ол дугайын чоокта чаа элээн каш бүдүрүлгелерге чоруткан хыналда тодазы-биле көргүскен. Ниитизи-биле ажыл үезин четче ажыглаваанындан, база прогулдардан республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери 300 муң ажыг рубльдиң янзы-бүрү бараанналарын чедир кылбааннар.

Ылаңгыя тудуг материалдарының үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде күш-ажылдың сагылга-чуруму кончуг кошкак. Кызылдың туулбу заводун ап көрээлиңер. Чылдың баштайгы чартыында бо бүдүрүлгеге күш-ажылдың сагылга-чуруму кончуг кошкак турган. Ажыл шагындан озалдаар, чылдагаан чок ажылга үнмес чоруктар-биле демиселдиң партия, хөй-нити организацияларының суларатканындан ийи-чаңгыс кижилерниң талазындан ажылга үнмес чорук шуут чаңчыл апарган. Ындыг байдал өскелерге багай салдарны чедирген дээрзин билдингир. Чүгле бирги чартык чылда заводка 1,2 муң ажыг кижи-хүн прогул болган, бир эвес ону четче ажыглаан болза Кызылдың туулбу заводу 20 муң ажыг рубльдиң продукциязын, тодаргайлаарга 44 муң кезек туулбуну бүдүрер аргалыг турган.

Чаа неделяже шилчээни-биле холбаштыр ажыл шагын чептүг ажыглаары кайы хире ажыктыг болурун база күш-ажылдың чурумун үрээр чорук бүдүрүлгеге, план күүселдезинге кайы хире багай салдарлыг болурун үстүнде чижектер тодаргай көргүзүп турар.

Беш ажыл болгаш ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчээнден бээр бо үениң дургузунда кайы-даа бүдүрүлге, албан организация черлери ажыл чурумун, бүдүрүлге чорудулгазын болур чогууру-биле таарыштырып алыр аргалыг турган. Бо айтырыглар чедимчелиг шиитпирлеттинген-даа. Ындыг турбуже, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыырынче онза кичээнгейни салыр херек. Ийи, чаңгыс кижилерниң талазындан бүдүрүлгениң сонуургалын тоовас, ажылга үнмес азы арагалаар чорук биске улуг когаралды таварыштырып турар. Чүгле чартык чылда чылдагаан чок прогулдаашкындан «Тыва тудуг» трест 55,7 муң рубльдиң, «Тыва кодээ тудуг» трест 69,8 муң рубльдиң, «Тыва септелге-тудуг» трест барык 29 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбааннар.

База бир чижектен ап көрээлиңер, октябрь байырлалында бүгү улус үш хүн улаштыр дыштанган болгай. А № 3 АТБ-ниң чолаачылары 9—10-нуң хүннеринде четче эвес ажылдааннар. Ол АТБ-ден 150 автомашина, № 1 АТБ-ден 19 автомашина ол хүннерде чолаачыларының буруузу-биле анаа турганындан 600 тонна чүък сөөртүнмээн. Амгы үеде республикада чүък сөөртүр транспорт чедишпезиниден Абаканда муң-муң тонна янзы-бүрү барааннар, тудуг материалдары үүжелеттине берген ындыг берге үеде чаңгыс чолаачының безин бир хүн ажылга үнмейн баары бүдүрүлгеге кайы хире когаралдыгыл? Оон аңгыда чүъкти чүдүрер, дүжүрер ажылдарда четпестерни чугаалаар болза автотранспорт организацияларында ажыл шагының чидирии моон-даа хөй.

Чонуң амыдырал хандырылгазының системазынга хамаарышкан бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылын чаа неделяның негелделеринге дүүштүр ам-даа эде организастаары негеттинип турар. Кызылдың эт-херекселдер холезилдедир пунктузунуң, бажың эргелелдериниң ажылдаар шагы ажылчыннарның, албан-хаакчыларның ажылдан хостуг шактарынга таарышпайн турар. Транспорт, эмнелге черлериниң, парикмахерскаяларның, банк салбырларының ажылдаар шактарын, хүннерин эде көөрү чугула.

Ажыл шагын чептүг ажыглаарынга хамаарыштыр база бир айтырыгны чугаалажып көрээлиңер. Бүдүрүлге айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээри удуртукчу болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның оперативтиг ажылдаарындан кол хамааржыр. Ажыл-херекти дүрген болгаш билдилиг шиитпирлээри бүдүрүлге чорудулгазын доктаамал хайгаарап, ажылчыннар-биле сырый харылзажырындан болдунар. Ынчаарга республиканың чамдык министерстволары, эргелелдери кандыг-даа айтырыгга, хамаарышкан бүгү участоктарның удуртукчуларын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын чыып алгаш, хуралдаар турумтар практика бар. Эрткен сес айларның дургузунда респотребсоюзтуң баштаар чериниң хуралдарынга ниитизи-биле 2130 кижи-хүн үнген. Февраль 23-те, май 5-те болгулаан хуралдарга 40 ажыг кижи олурушкан болгаш 8 шак дургузунда үргүлчүлээн болуп келген. А чамдык хуралдар ийи хүн уламчылаан-даа таварылгалар бар. Кызыл хоорукүскомда ындыг практика база бар. Чугааның ужуру болза хурал, чыышты чыылдырбазынга эвес, чугаалажыр айтырыгларны баш удур ынак белеткээш, ажыл-херекчи байдалга шалыпчы эрттиериниң дугайында турардыр.

Ол ышкаш бүдүрүлге, албан, организация черлериниң сургакчыларының ажылын ап көрээли. Бараан саларының, ону чүдүрүп чорударының дугайында айтырыгларны шиитпирлээри-биле телээлери ырак-узак хоорайларже хөйү-биле чорудуп турар бис. Оларның сургакчылаар хуусаазы база-ла эвээш эвес. Ылаңгыя Садыг министерствозунуң, «Тыва кодээ тудуг» трестиң болгаш оон-даа өске эргелелдерниң ажылдакчылары ырак черлерже үр хуусаалыг сургакчылап турарлар. Чижээлээрге, бо күзүн Абакандан картофель сөөртүр айтырыг дээш ынаар 11 сургакчы чораан. Маңаа күрүнениң эвээш эвес акша-хөреңгизи үнген.

Чамдык бараанналарны чурт ниитиге белетпээр, сайгарар талазы-биле айтырыглар чедир шиитпирлеттинмейн турары план органнарының буруузу болурун миннир херек. Ынчалзажок бүдүрүлге биле чагыкчының аразында кээр күүселдези дээш ийи таланың харыысалгазының негелделерин бүрүн сагыыр болза, бо чергелиг айтырыглар турбас ужурлуг.

Күш-ажылчы чаа неделяга хамаарыштыр чамдык айтырыгларны чугаалаарга ындыг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагып, чаа аргаларны ажыглап тургаш, бүдүрүлгениң ажыктыг чорууну чедип алыры бистиң сорулгавыс.

А. АРЛАНМАЙ,
республиканың күрплан даргазы.

делегей бо хүннерде

Кол Ассамблеяның ниити хуралы

НЬЮ-ЙОРКТАН СЭТА-ның корреспондентизи К. БЕЛЯЕВТИҢ дамчытканында мынча дээн:

Дүүн КНО-нуң Кол Ассамблеязының ниити хуралы болган. Хурал байырлыг байдалга эрткен. Ону делегейниң ол шуулганының төөгүзүнде чугула бир үе-чадага—Кижиниң эргелериниң бүгү-нити Декларациязын КНО-нуң Кол Ассамблеязының хүлээп алган хүнүнден бээр чээрби чыл болган оюнга тураскааткан.

Ассамблеяның даргазы Эмилио Аренадес, кижиниң эргелериниң талазы-биле бо чылын Тегеранга эрткен делегей конференциязының даргазы, иран хаан ызыгуурлуг Ашраф Пехлеви, кижиниң эргелериниң чүүл-бүрү айтырыгларын чугаалажып турар Кол Ассамблеяның комитеттериниң даргалары база кижиниң эргелериниң бүгү-нити декларациязын тургузарынга киришкен чурттарның төлээлекчилери ук Бүгү-нити декларацияның ужур-дузазын, ону чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарынга боттандырарының чедип алырының эргежок чугулазын чугаалаан.

Хөй чурттарның удуртукчулары ук Декларацияның хүлээп алдынган хүнүнден бээр чээрби чыл болган оюнга таварыштыр КНО-га байыр чедирген чагааларын чоруткан деп, Ассамблеяның даргазы Эмилио Аренадес дыңнаткан.

Оон соонда кижиниң эргелерин камгалаарының херээнге онза ачы-хавыяларлыг болганы дээш хөй ажылдакчыларга КНО-нуң шаңналдарын, алдын медальдарын тыпсырының ёзулал байырлалы болган. Ол шаңналдарны беш чыл эрткен үе бүрүзүнде тыпсыр. Шаңналдарны эң баштай-ла ам тывысканы ол.

Бо чылын шаңналдарны алды кижиге тывыскан. Оларның бирээзи—Т. Г. Шевченко аттыг Күрүне университединиң профессору П. Е. Недбайло. Кижиниң эргелеринге хамаарышкан айтырыгларны КНО-нуң чугаалажып турар хөй органнарынга база делегей конференцияларынга ол Украина ССР-ни төлээлекчилеп келген.

Кижиниң эргелерин хажагай, үргүлчү болгаш массалыг чорчуп үрээр, империалистиг агрессия, колониализм, неоколониализм, дээшпилгелиг ажылдакчыларга, организацияларга удур политиктиг террор, сөөк ылгаар дорамчылал, апартеид, нацизмниң, неонацизмниң политиказы, практиказы чижектиг үүлгедиглерге, тодаргайлаарга, тайбыңга кыжаныышкын болуп, кижи төрелгетенге удур кемниг херектер үүлгеткени болуп турар дуржоктаныышкыннарга удур демисежири КНО-нуң база бир сорулгазы, делегейге кижиниң эргелерин камгалаарының база бир хевири болур деп, профессор П. Е. Недбайло сөс алгаш чугаалаан.

КНО-нуң чиңгине секретары У Танның дончу сөзүн чугаалааны-биле ниити хурал доозулган.

СЫРЫЙ КАТТЫШТЫРАР

ТОКИО. (СЭТА). Окинаваның 139 демократтыг организациялары Окинава хамаатыларының демиселди кады чорудар талазы-биле чөвүлелин тургускан. Чаа организацияның сорулгазы болза, «В-52» дээр америк бомбалакчы самолёттарны ортулуктап ыраадыр дээш, сут адаа-биле чоруур америк хемелериниң Окинава портунга келиринге удур демисел болур.

Тургузулга съездиниң киржикчилери Окинава хамаатыларының удурланыышкынының массалыг митингизин декабрь 14-те Кадена америк баазаның чанынга эрттирерин, а «В-52» дээр америк самолёттарны чайладырын болгаш Окинаваны Японияга эгидерин негээн негелдени деткиир дээш бүгү-нити ажыл соксадыышкынын профэвилелдер-биле дем каттыштырып алгаш, келир чылдың январь ортаа үезинде организастаарын шиитпирлээн.

БАРЫЫН ГЕРМАНИЯГА...

БОНН. (СЭТА). Индонезий шеригниң офицерлери Барыын Германияга өөренир деп турар. Бундесверниң чиңгине инспектору Мазьерниң Джакартага Индонезияның президентизи болгаш ол чурттуң чепсектиг күштериниң дээди кол командылакчызы Сухарто-биле чугаалажыышкыннарының түңнелинде ындыг шиитпирни хүлээп алган. Боннда билдингени-биле алырга, баштайгы бөлүк индонезий офицерлер келир чылдың январьда Барыын Германияже өөренири-биле чоруур деп турарын Джакартага албан ёзузу-биле чарлаан. Бундесверниң инструкторлары оларны удуртур.

Дүшкүүрлүг чорукту чидиглендирип турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Барыын Европаның чурттарынга дүшкүүрлүг чорукту чидиглендирерин үргүлчүлевишаан. Барыын Европада америк шериглериниң өөредилгезин планнаанын ёзугаар 1969 чылдың ийиги чартыында эвес, а ол чылдың январьда чорударын шиитпирлээн дээрзин Пентагон чарлаан.

Лондонуң «Таймс» солунунуң айытканы-биле алырга, шериг өөредилгезин Чехословакияның кызыгаарларындан чүгле 30 миль ырак черге чорудар деп турар. Өөредилгеге киржир 15.500 солдаттарны болгаш «Фантом» дээр шүүргедекчи бомбалакчы 100 самолёттарны АКШ-тан чоокку үеде Барыын Германияже чорудар. 24-кү чадаг шериг дивизиязының АКШ-че ээп чанар дээн 5.000 кижилиг бригадазы Европага хевээр артар апаарын Пентагон база чарлаан.

Баштайгы түңнелдер

ПАРИЖ. (СЭТА). Баштайгы медээлерни ёзугаар алырга, декабрь 1-де Венесуэлага болган бүгү-нити соңгулдага чурттуң президентизиниң албан-дужаалы дээш демиселге социал-христиан партияның (копейниң) удуртукчузу Рафаэль Кальдер тиилээн.

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Республиканың президентизиниң албан-дужаазын хүлээшкен ийи кандидаттар Кальдерниң болгаш Барриостуң адаан-демиселиниң чылдагаанында Венесуэлада политика талазы-биле дүшкүүрлүг байдал күштелип турар дээрзин ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи Каракастан дыңнаткан. Бо ийи кандидаттың кайызы-даа декабрьда болган соңгулдага тиилээн мен деп бүзүредип турар деп, корреспондент демдеглээн. Сөөлгү хүннерде чурттуң найысылалынга бөө дааржы дыңналып келген.

Чадааның «Сельхозтехника» салбырында хоочун слесарь Михаил Сундуй мурнакчы ажылчыннарның бирээзи. Ол байлак дуржулганы мөөңнеп, бедик мергежилди чедип алган. Ынчангаш ооң ажылының түңнели бедик болуп турар.

ЧУРУКТА: М. Сундуй.

С. Феоктистовтиң фотозу.

КОЛХОЗТА КУРС

Техниканы шиңгээдип алыры — амгы үениң кижизиниң изиг күзели болу берген. Эртемниң болгаш техниканың хөгжээни-биле холбаштыр, бистиң чуртувус, үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйының янзы-бүрү чаа, эки шынарлыг, күчүлүг машиналарын хөйү-биле бүдүрүп үндүрүп турар. Машина, техниканы чаарты кылыры, ону чогаадып бүдүрери моон соңгаар ам-даа көвүдээр. Ынчангаш механизаторларның, чолаачыларның билиин бедидери, техниктиг кадрларны немей белеткээри чугула айтырыгларның бирээзи.

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта кышкы үеде техниктиг өөредилге чорудары сөөлгү чылдарда чаңчыл болу берген. Колхозтуң ажыл-ишчилери техниктиг билиглерни шиңгээдип алыр дээш кызымаан көргүзүп турар. 1967 чылда 12 кижи чолаачының ийиги клазының, 1968 чылда 26 кижи чолаачының үшкү клазының кежээки курстарын өөренип эртип, быжыг билиглиин көргүзүп, шылгалдаларны чедиишкинниг дужааган, шынзылгаларны алган.

Бо чылдың ноябрь 1-ден бээр чолаачыларның үшкү клазының кежээки курузунда 36 кижи өөренип эгелээн. Чолаачылар белеткээри-биле колхоз баштаар чери түрээй орам-саваны үндүрүп берген. Практиктиг кичээлдерни колхозтуң септелге мастерскаязынга эрттирип турар. Теоретиктиг болгаш практиктиг кичээлдерге курсантылар кызымаан көргүзүп турарлар. Оларның чижээнге Моңгуш Калан-оол, Хомушку Чайлаг-оол, Вера Хертек, Хомушку Дугар-оол, Николай Кудерек оларны адап болур.

Мурнуку чылдарда дег, бо чылгы бөлүктүң курсантылары база-ла шылгалдаңы чедиишкинниг дужаап, чолаачылаар эргениң документизин холга алырынга бүзүрел бар.

Даравзында ээлчегде трактористер белеткээр курсту ажыдарын планда көрген.

Х. МААДЫР-ООЛ,
техник-механик.

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында техника септелгези түлүктээн. Бо чарышка «Бурунгаар» совхозтуң септекчилери онза шалыпкын киржип, бо чылдың дөрткү кварталында ылчырбелиг үш тракторну септээр тургаш, бо үеге чедир ындыг беш тракторну бүрүн септээн.

Ол ышкаш «Кызыл түк», «Октябрь 14 чылы» колхозтарның септекчилери база шалыпкын ажылдап турар.

А. ПРОХОРОВ.

Даштыкы шериглерни үндүрер дээш

НЬЮ-ЙОРК, декабрь 10. СЭТА-ның корреспондентизи Э. Баскаков мынчалдыр дамчыткан:

ССРЭ-ниң, БССР-ниң, Болгарияның, Венгрияның, Гвинеяның, Камбоджаның, Конгонуң (Браззавиль), Кубаның, Мавританияның, Моолдуң, Польшаның, Румынияның, УССР-ниң болгаш Чехословакияның төлээлери Корейниң тайбың арга-биле каттыштырарының оруунда шаптыктарны чайладырынче, Ыракты Чөөн чүкте, Азияда тайбыңны, айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган шиитпир төлевилелин КНО-нуң Кол Ассамблеязының бирги комитединге чугаалажып көөр кылдыр киирген.

Корейге тайбыңчыдыга дугайында дугуржулга чардынганындан бээр 15 чыл болган. Ол дугуржулгада чуртка быжыг тайбыңны хандырар болгаш оон бүгү даштыкы шериглерни үндүрер деп айыткан. КУДР-де даштыкының кандыг-даа шериглери чок. Ынчангаш Мурнуу Корейниң девискээринге америк шериглерниң турар кандыг-даа барымдаазы база чок.

Аңаа холбаштыр «КНО шериглериниң» тугунга ыылдаглап алгаш, Мурнуу Корейде турумчаан америк болгаш өске-даа даштыкы шериглерни оон бүрүнү-биле үндүрери эргежок чугула деп айыткан шиитпирни Кол Ассамблея үндүрзүн, ол шиитпирниң хүлээп алдынган хүнүнден эгелээш алды ай дугуязында даштыкы шериглерни оон үндүрген турар ужурлуг деп, ук төлевилелди тургусканнар саналдаан.

АКШ-ка баштаткан бир бөлүк төлээлер корей улустуң иштики херектерин империалистиг күрүнелерниң дерзии холтаардаары үргүлчүлээр, «КНО тугунга» ыылдаглап алгаш, даштыкы чурттарның Мурнуу Корейни ажылдырып хевээр арттырар болгаш Мурнуу-Чөөн Азияда дүшкүүрлүг байдалды ынчалдыр деткиир, корей улустуң бот-башкартылыгга ёзугаар Корейни каттыштырарынга шаптык таварыштырар сорулгалыг шиитпир төлевилелин Кол Ассамблеяның бирги комитединге база киирген. Ол төлевилелди АКШ-тан аңгыда, Австралияның, Англияның, Японияның болгаш өске-даа чурттарның төлээлери деткээн. Ук төлевилел мурнуу-корей черге америк болгаш өске-даа даштыкы шериглерниң турарын, КНО-нуң Уставынга оон таарышпазын агартыр оралдажыышкынныг болган.

ЧЕДИИШКИННИГ БОЛЗУН

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга тураскааткан бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң бир кезээ, Күрүне шаңналының лауреады С. К. Токаның «Деңгүр-оол» деп шиизи Өвүр районнуң чонунуң мурнунга үнүп эгелээн. Ук шиини «Коммунизмче орук» колхозунуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң артистери консультант Клара Сагдының тургусканы-биле ойнап, районнуң колхоз, совхозтарының төптеринде ферма, бригадаларда 6 кезек черге 4 муң ажылчы чонга бараалгаткан.

Үүр даргазынга үш чыл болган Деңгүр-оолдуң төөгүзү Тываның ажылчын, тарачын чоннарының чаңгыс эп-сеткилдиг демиселиниң дугайын көргүзүп, намның, аревэниң ажыл-чорудулгазының стил-хевирин шиниде илереткениң сценада көргүзүг санында бот-тывынгыр артистерниң чедиишкинниг ойнаанын магадавас көрүкчү чок деп санап болур.

Шиниң болуп турар үезинде бистиң Тываның чонунуң бурунгаар дээшпилгелиг демиселинге моондак боол турган ийи, чаңгыс феодалдарның болгаш ламаларның ажыл-чорудулгазынга удур шиитпирлиг демиселди намның, сумунуң активчилери чорудуп, коллективтиг ажылдың эге базымнарын бистиң мурнукуларывыс шын оруктче башкарганын көрүкчү шиниден көөр.

Шиниде ойнап турар бистиң колхозтуң бот-тывынгыр аныяк комсомолчуларының рольдарда ойнап турарын номчукчуларга сонуургадып көрейн. Шиниң кол маадыры Төңгүр-оолдуң ролюн колхозтуң мал эмчизи, аныяк специалист Бай-Белек черле эки ойнаан. Частырыгларны кылза-даа ол шын оруктче киргенин шиниң сөөлүнде көргүскени ол шынап-ла намчы даалганы күүсеткен маадырлыг чорук деп шиниде түңнээн.

Интернационалчы дузаламчы, ССРЭ, МЧАЭ дугайында Чөвүк ашактың чугаазы, ооң чагыг сөзү бүзүренчиг кылдыр ясли завхозу Хөвеңмей чедиишкинниг ойнаан. Клубтуң киномеханиги Дээрбек феодал чораан Сандактың ролюн кончуг эки ойнаан. Ооң бүгү-ле шимчээшкин хевирлерин көргеш, ылап-ла артист-тир, харында келир үедеги «Мунзук-тур» деп бодай бээр. Сержинмааның ролюнда Александра Дагба, Ойнаар-оолда — чолаачы Комаадыр боттарының рольдарын багай эвес күүсеткеннер.

Ук шиини бистиң районда бир дугаар сценаже үндүргенинге, шенелде кылганынга база ооң чедиишкинниг чоруп турарынга республика төвүнден келген консультант Клара Сагдының дузаламчызын үнелеп, бистер улуу-биле өөрүп четтиргенивисти бот-тывынгыр артистерден болгаш чоннуң мурнундан солун дамчыштыр илередиксээн бис.

Ук шиини чоннуң мурнунга бараалгадып база оон бүгү-ле дериг-херекселдерин, идик-хевин четчелеп тургузарынга колхозта партия организациязы, колхоз баштаар чери эки дузалашкан.

Моон соңгаар шиниң көргүзүү оон-даа эки болурунга база чогум шии эки кылдыр тургустунарынга саналымны кадыксап турар мен. Шиниң ойнакчыларының идик-хевин кеттингенинде амгы үениң шынар-хевирлери бары арай-ла хомудаачыг. Музыказын делгередири база чурум кааспалгазын чурумалчы кылыры шиниде четпес кылдынган.

Амгы үеде «Доңгур-оол» Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарже аалдап чорупкан. Удавас республика найысылалы Кызылга баар. Оларның орук суур чедиишкинниг болурун чаңгыс чер чурттугларвы күзеп турар.

Х. СЕМПС.

КОНСТИТУЦИЯ АССАМБЛЕЯЗЫН ЧЫЫЛДЫРАР

АККРА. (СЭТА). Ында парлап үндүрген медеглелди ёзугаар алырга, Гананың конституция ассамблеязы бодунуң баштайгы хуралын 1969 чылдың январь 9-та чыылдырар. Ассамблеяның сорулгазы болза, чаа конституцияны чугаалажып көөр болгаш бадылаар. Ол конституцияны ёзугаар чурт хамааты эргелеп башкарылгаже 1969 чылдың сентябрь 30-де шилчиир ужурлуг.

ИЗРАИЛЬДИҢ ЧАА ЧӨҢГЭЭЗИ

АММАН. (СЭТА). Чоокта чаа Израильдиң шүүргедекчи самолёттары Иорданияның агаар делгемин Амманның соңгу талазында Мафрика районга шургуп кирген. Иордан зенит артиллериязы самолёттарның халдаашкынын өйтүр шапкан. Ол дугайын иордан армияның төлээлекчизи дыңнаткан.

Дайынчы чорудулгалар

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары үлетпүрге, транспортка болгаш кодээ ажыл-агыйга патриотчу чарышты «Бүгү чүвени төрээн чурт дээш!» деп лозуннуң адаа-биле күштелдирип турар.

Ол чарыштың түңнелинде хөй бүдүрүлгелер 1968 чылдың күрүне планын хуусаа бетинде күүседип турар.

Куангнинь бассейниниң хөмүр-даш шахталарынга декабрь төнчүзүнге чедир 360 муң тонна антрацитти бүдүрген. Шахтёрлар ол чедиишкинин Мурнуу Вьетнамда боттарының ада-чуртчуларынга бараан болдурган.

Кодээ ажыл-агыйда ажылдың тулук үези.

Бөгүн Вьетнам Демократтыг Республикада кол онза ылгалып турар чүүл болза, оон улузунуң патриотчу кедүрүүшкүнү болур. Вьетнам улус социалистиг чурттарның акы-дуңма дузаламчызын ажыглавышаан, бодунуң күш-ажылы-биле чуртунуң экономиказын быжыглап турар.

☆**БЕРЛИН.** Барыын Берлинде Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының баштаар чери 1969 чылдың февраль 15-те партияның онза съездизин чыылдырар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

АДН агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, съездиниң чугаалажыр айтырыглары — Барыын Берлинде ГСЧП-ниң даргазы Герхард Данелиустуң «Амгы үе болгаш чоокку сорулгалар дугайы» деп илеткели, партияның уставынга өскерилгелер киирер дугайы.

КЛИФФОРДТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Парлалга конференциязынга АКШ-тың камгалал министри Кларк Клиффордтуң медеглээни болза, бо үеде Каттышкан Штаттар Мурнуу Вьетнамда бодунуң чепсектиг күштерин кызырарын планнавазан.

Министрниң сөзү-биле алырга, ам Мурнуу Вьетнамда 545 муң хире америк шериглер санаттынып турар.

ФАКТЫЛАР СОЙГАЛАП ТУР

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк империалистерниң болгаш оларның чалчаларының Мурнуу Вьетнамда үүлгедип турар шериг кем-херектерин сойгалаар талазы-биле комитет дыңнадыгны парлап үндүрүп, мурнуу-вьетнам тайбың чонга удур өлүрүкчү чоруктуң кампаниязын буруушапкан.

Ноябрьда америк болгаш чалча шериглер тайбың чурттакчыларга удур «оожургадыр хемчеглерни» 300 хире удаа чорутканы дээрзин дыңнадыгда демдеглээн. Ноябрь 15-те Тхыатхиен болгаш Куангчи можуларның эрик кыдыы дөрт районнарынга чоруткан чүгле чаңгыс ындыг «хемчегниң» түңнелинде 13.000 ажыг кижини албадал лагерьлеринче кирип сывырган. Ноябрь 20-де «таажылал хемчеглерин» Куангнам можуга чорутукан. Оон түңнелинде чүс-чүс тайбың чурттакчыларны өлүрген болгаш балыглаан. 2.500 кижини албадал лагерьлеринче сүрүп киирген.

Америк империалистерниң болгаш оларның чалчаларының бо кемниг үүлгедиишкиннери тайбынче чүткүл дугайында Каттышкан Штаттарның бүзүредиглерин сойгалап турар [illegible] дыңнадыгда демдеглээн.

ЧАЗАКТЫҢ ШИИТПИРИ

РАНГУН. (СЭТА). Бирманың революстуг чазаа Рангуннуң алды кино театрларын национализастаан. Ол хемчеглерниң түңнелинде найысылалдың кино прокат бүдүрүлгелериниң хөй нуруузу күрүнениң өнчүзү болган. Национализацияны социалистиг экономиканы тургузар дугайында 1965 чылда хоойлуну ёзугаар чоруткан.

КЕЛИР ҮЕНИҢ БАШКЫЛАРЫ

Төрээн школазын доозуп тургаш, школачы бүрүзүнүң мурнунга «Ным болурул?» деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп иззэр. Аныяктарның бир чамдыызы черниң хамызында байлактарны дилеп тывар геологтуң берге болгаш солун мергежилин, аскелери октаргайның кижи эртип көрбээн делгеминерин шинчилээр алдар-хүндулуг, харыысалгалыг космонавтың нарын мергежилин, үшкүлерн тудугжунуң, инженернин, эмчинин, агрономнуң тускай эртемин шилип алыксаар. А башкы болукчазынары — эмчи-даа, инженер-даа, геолог-даа, космонавт-даа — бо бүгү хүндулуг профессиялар — башкының профессиязының будуруп үндүрген продукциязы-дыр деп бадыткаарлар.

... Кызылдың башкы училищези. Ол база-ла келир үениң башкыларын даргаанал үндуруп турар. Башкы болурунга боттарын белеткеп, ында өөренип турааларының дугайында допчузу-биле бижиирге мынды.

Училище бодунуң үндезизилеттинип тургустунган чылындан (1944 ч.) бээр бо үеге чедир Тываның эртем культуразын хөгжүдеринге, ылаңгыя башкы кадрларны белетиззиринге улуг рольду ойнап келген. Бо училищениң доозукчуларын республиканың булуң санай школа бүрүзүнден көрүп болур.

Амгы үеде училищеда беш чүс ажыг сургуулдар өөренип, уруглар ясилиринге болгаш садтарынга ажылдаар кижизидикчилер, пионер вожатыйлары, куш-культура болгаш эге класстарга ажылдаар башкылар болурунга белетинип турар.

Ленинчи йзу-биле өөренир, ажылдаар, чүрттаар. Ол училищеде өөренип турааларның күзел-соруу ыңдыг.

Ленинчи өрээл көрүштүг кылдыр дериттинген. Бо ажылга 3 «а» болуктуң сургуулдары идепкейлиг кирижип, ленинчи өрээлди баттарының күжүү-биле дерээн. Ында В. И. Ленинниң ажыл, амыдыралынга хөлбашнан стэндилер, Тываның төвүгүзүн, ооң орден хавыралыг кижилериниң дугайында делгелга, фото-монтажтар көскү черни эзлеп турар. (Чүрүк № 1) 3 «а» болуктуң сургуулдары Мария Седен биле Вера Суваң ленинчи өрээлде кичээлдеп орлар.

Коммунизим тургусчур, коммунизим үезинде ажылдап, чүрттаар аас-кемниттиг аныяк салгакчыларны кижизидиринге боттарын төлептиг белеткеп турар сургуулдар училищеде хөй. Оларга Екатерина Давазай, Екатерина Самбуу, Анна Амирова, Алдын-ыыс Чуруктан болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Педучилищениң бо чылгы доозукчуларының саны 120 кижи чедип турар. Эге класстарга ажылдаар сургуулдарның практиказы чоокта чаа эгелээн. (Чүрүк № 2) училищениң чоргаарыглыр сургуулдарының бирээзи Ольга Бурвинская Кызылдың № 4 школазының 4 «а» класста кичээл эрттирип тур.

Башкының профессиязынга сургуулдарны хандыкшыдар, быжыг билиглерни, чанчылдарны оларга чедирер ээзи училищениң башкылар коллективи улуг ажылдарны чорудуп турар. Макталга төлептиглер хөй. Тыва АССР-ниң, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкылары Полина Петровна Сирипальщикова, Вера Лукинична Ладанова, аныяк башкылар А. Доржу, С. Оюн, Лазо Седип болгаш өскелер-даа бышиян билиглиг аныяк башкы кадрларны белетиззирииниң харыысалгалыг хөрээнге төлептиг улуун кирип турар. Игорь Чагович Эргил-оол Тываның хөй саның башкыларының эң хөочунналарының бирээзи, өөредилге номнарының автору. Ооң солун, сетиүүлдерге бижээн ажылдарын, аргаметодтарын чүгле училищениң сургуулдары эвес, харын башкы бүрүзү бодунуң ажылынга хереглеп турар.

Педучилищеде хостуг хүреш бодунуң хөгжүлдезинн ап эгелээн. Ооң секциязында он-он оолдар киржип, спортчу мергежилин чыл буру бедидип келген. Чоокта чаа «Спартак» ниитилелиниң бирги чери дээш болуп эртиген маргылдаазынга ол училищениң хостуг хүреш талазы-биле мөгелериниң командазы ийиги черни бүзүреллиг чаалап алган.

Ол маргылдаага Владимир Ондар, Монгуш Алдын-оол, Александр Деспижек олар чедиишкинниг хүрешкен. Ондар Зкер-оол биле Юрий Норбу олар боттарының деңзилеринге «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң чемпионнары болганнар (чүрүк № 3), 52-57 килограмм чедир деңзиге «Спартактың» чемпиону Юрий Норбуга команданың капитаны Владимир Ондар болгаш ооң өөру байыр чедирип тур.

Д. САЛЧАК.

В. КОНДРАШОВТУҢ фотолары.

Келир үениң башкылары улуг гений В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур юбилейниң ужуражыр дээш өөредилгекижизидилгелиг ажылдарны улам сайгырадыр соруга-биле башкылары дег бир демниг ажылдап, өөренип турар.

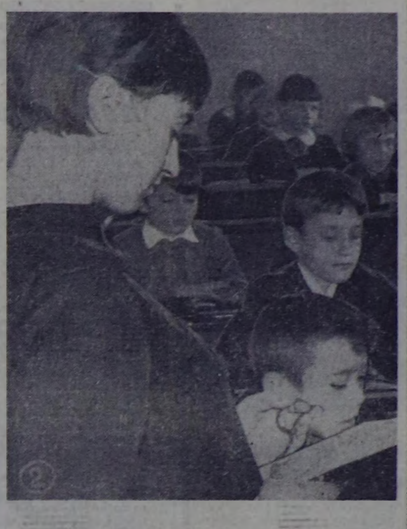

СПОРТ

ШЫЛЫРАА

Тес-хемчилерниң чүткүлү

Республиканың шыдыраа чемпионадынга чеди салыгның соонда беш саның болуру эки түнел. Тес-Хем районуун чемпиону Павел Артамонов биле ооң чаңгыс чер-чуртуу Иван Махоткин олар эң чүткүлдүг бүрүнгаардан чоруп орадаар. Чедиги салыгда Артамонов Н. Онуфриевти, Махоткин Кызыл-дың бир шыырак шыдыраачызы Х. Ондарны үткулаан, бир-бир саның алганнар (оларның кайызында-даа бир-бир соңгаарладып каан салыы база бар). Ынчангаш херек кырында алган саның барымдаалаарга тес-хемчилер киржикчилерниң мурнунда барган. Республика чемпиону Н. Шишигинниң беш саның бирээзи казыттынар апаргаи, чүге дээрге П. Берковнч аараат маргылдаадан үнген, чемпионуун ооң алган саны Кодекс ёзугаар тиилекчиге саннаттынмас, Х. Ондар-биле ойнавааи салыы кандыг түнелдиг болуру билдинмес, чедиги салыгда ол Б. Хомушкунуң камгалалын баштайгы кештерде бүзүп шыдаваан, ол салыг кончуг будуруун байдалга соңгаарлаттыынган.

Кончуг чүткүлдүг бүрүнгаарлап чоруп орган Ч. Оюн М. Тюлюштуң камгалалын бүзүп шыдаваан. Салыг хайыы болган. Бегзи биле Чыргал-оол Б. Сазын биле Т. Буду оларны тиилээннер, Монгуш биле Буулар чайбың «керээзин» чаргаанар.

Чедиги салыг чидиг демиселдиң, чемпион ат даазы берге спортчу оруктуң чер ортузу боот, киржикчилерни эртиген ортунче хая көрүүн боданырынче албадаар апаргаи.

С. ТАМБА.

Түңнелдер

Улуг-хемчилерниң кышкы сезонну ажылдарынга тураскаатканн, хаакка уруглариың 3, оолдарның 5 километрлерге эстафета маргылдаларынга команда айы-биле бирги, ийиги, үшкү черлерни ак-туругжулар, торгалыгжылар, чолуражылар дараалаштыр алган, а эң-хүү талазы-биле бирги, ийиги, үшкү черлерни Владимир биле Мадыр-оол Артаа алышкылар (Ак-Туруг), Владимир биле Сергей Сипилн (Торгалыг), Александра Оюн-оол (Торгалыг), Лиза Амаран, Тамара Дугар-оол (ийилээн Ак-Туруг-дан) олар алган.

М. БИЧЕ-ООЛ,
маргылдааның судьязы.

• • •

Бии-Хем районуун «Өөк» совхозка болган ыңдыг маргылдаага 150 кижи киришкен. Анда чүгле хаакка эвес, 6 волейбол, 5 хостуг хүреш командалары киришкен. Хаакка Тураннын № 2 ортумак школазының оолдар, ол хоорайның № 1 ортумак школазының уруглар командалары бирги черни, волейболга бирги черни Тураннын, хостуг хүрешке Тарлагның командазы алган.

Хаак маргылдаазынга эшхуу талазы-биле бирги черлерни Сергей Уйнук-оол (Тураннын № 2 ортумак школазы). Надя Ляховская (№ 1 ортумак школа) олар алган.

Г. ШЕРИН.

• • •

Кызылдың башкы институлунуң чамчыл болган спартакиадазы солун болган чидиг демиселге неделя ажыг үениң дургузунда үргүлчүлеп келгеш, чоокта чаа түнелин үзүргеи волейбол маргылдаазы-биле өгелээн. Анда оолдарның 12, уруглардың 8 командазы киришкен.

Бирги черлерни физика-математика факультединиң ийиги курузунуң (капитаны Х. Аднаар-оол) оолдар, биохимия факультединиң дөртку курузунуң (капитаны З. Сулуй) уруглар командалары алгылаан.

Спартакиала уламчылап турар.

А. ТЕВЕК.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМШИИ ТЕАТРЫ
ДЕКАБРЬ 13-ТЕ
РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи
КАРА-КЫС МУНЗУКТУҢ 50 ХАРЛААНЫНГА БАРААЛГАТКАН
КОНЦЕРТ
Программада ырлар, танцылар, шиилерден үзүндү көргүзүглер, интермедиялар.
ДЕКАБРЬ 14-ТЕ
В. КӨК-ООЛДУҢ «ХАЙЫРАН-БОТ» деп шиизи.
1935 чылдан бээр Караның ролюн ойнап келген РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи КАРА-КЫС МУНЗУК ол-ла рольду күүседир.
Шии кежээкинин 7.30-де эгелээр.
Касса эртенгинин 10 шактан ажылдаар.
Коллективтиг чагыларны хүлээп ап турар.
ДИРЕКЦИЯ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тевин! База тевин!» 9.30, 11.15, «19 харлыында» 2.45, 4.45, 6.45, «Алдын быыза» (1-ги, 2-ги серия-лары) 8.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чугаалажыышкын» 10, 1.40, «Телинкиден канчап чарлырыл» 11.50, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«ХАА-ХЕМ»: «Кыргап чередаланың капитаны» 3, «Ылаакпыл эмн» 4.40, 6.35, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Карл куштар» 3, 4.40, «Вязь үнүп адаанга ынакшыл» (делгем экраннын) 6.20, 8.20 шактарда.

Кыштаглаашкын чоруп тур

МАЛЧЫН, МАЛ, КЫШ

ШЫНЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

БО ХҮННЕРДЕ республиканың колхозтарының, совхозтарының малчыннары мал ажылында эң шинтпирлиг үе— кыштаглаашкыны организастыг эртиригн турар. Бо талазы-биле эки чижектя бистиң «Совет Тыва» колхозтуң малчыннарының ажыл, амыдыралынан көрүп болур. Эрткен чылдарга бодаарга ажыл-агый бо чылыг кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын чер болганга организастыг чоруткан, бо чугула кампанияже база организастыг киргеи.

Сула саваның мал чеминге сиген-биле демей ажылаттынар турда, эрткен чылын колхоз ол чугула мал чемин хайгаарал чокка арттырган, колхозтуң сула кадаттыг чылдыр дериттинген. Бо ажылга 3 «а» болуктуң сургуулдары идепкейлиг кирижип, ленинчи өрээлди баттарының күжүү-биле дерээн. Ында В. И. Ленинниң ажыл, амыдыралынга хөлбашнан стэндилер, Тываның төвүгүзүн, ооң орден хавыралыг кижилериниң дугайында делгелга, фото-монтажтар көскү черни эзлеп турар. (Чүрүк № 1) 3 «а» болуктуң сургуулдары Мария Седен биле Вера Суваң ленинчи өрээлде кичээлдеп орлар.

Коммунизим тургусчур, коммунизим үезинде ажылдап, чүрттаар аас-кемниттиг аныяк салгакчыларны кижизидиринге боттарын төлептиг белеткеп турар сургуулдар училищеде хөй. Оларга Екатерина Давазай, Екатерина Самбуу, Анна Амирова, Алдын-ыыс Чуруктан болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Педучилищениң бо чылгы доозукчуларының саны 120 кижи чедип турар. Эге класстарга ажылдаар сургуулдарның практиказы чоокта чаа эгелээн. (Чүрүк № 2) училищениң чоргаарыглыр сургуулдарының бирээзи Ольга Бурвинская Кызылдың № 4 школазының 4 «а» класста кичээл эрттирип тур.

Башкының профессиязынга сургуулдарны хандыкшыдар, быжыг билиглерни, чанчылдарны оларга чедирер ээзи училищениң башкылар коллективи улуг ажылдарны чорудуп турар. Макталга төлептиглер хөй. Тыва АССР-ниң, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкылары Полина Петровна Сирипальщикова, Вера Лукинична Ладанова, аныяк башкылар А. Доржу, С. Оюн, Лазо Седип болгаш өскелер-даа бышиян билиглиг аныяк башкы кадрларны белетиззирииниң харыысалгалыг хөрээнге төлептиг улуун кирип турар. Игорь Чагович Эргил-оол Тываның хөй саның башкыларының эң хөочунналарының бирээзи, өөредилге номнарының автору. Ооң солун, сетиүүлдерге бижээн ажылдарын, аргаметодтарын чүгле училищениң сургуулдары эвес, харын башкы бүрүзү бодунуң ажылынга хереглеп турар.

Педучилищеде хостуг хүреш бодунуң хөгжүлдезинн ап эгелээн. Ооң секциязында он-он оолдар киржип, спортчу мергежилин чыл буру бедидип келген. Чоокта чаа «Спартак» ниитилелиниң бирги чери дээш болуп эртиген маргылдаазынга ол училищениң хостуг хүреш талазы-биле мөгелериниң командазы ийиги черни бүзүреллиг чаалап алган.

Ол маргылдаага Владимир Ондар, Монгуш Алдын-оол, Александр Деспижек олар чедиишкинниг хүрешкен. Ондар Зкер-оол биле Юрий Норбу олар боттарының деңзилеринге «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң чемпионнары болганнар (чүрүк № 3), 52-57 килограмм чедир деңзиге «Спартактың» чемпиону Юрий Норбуга команданың капитаны Владимир Ондар болгаш ооң өөру байыр чедирип тур.

Д. САЛЧАК.

В. КОНДРАШОВТУҢ фотолары.

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ «Мурааксы» колхозунда нинтээн-биле 20 муң ажыг шээр мал бар. Олар бо кыжын 39 кышталарда кыштап турар. Өске районнарга болзарга, ол деп-вискээрге хамыг эрте дүжүп, хар кыштың үржүжу чамдык коданнарга бергедээшкинин болдуруп

УЛУГ-ХЕМДЕ «Х Улуг хураал» кодзо ажыл-агый артелинин бүгү шээр малы 42 коданда кыштаглап турар. Колхозта бар ийи хойжу бригаданың малчыннары араазында социалистиг чарыштыг ажылдап, кыштың бо тааржымчалыг үезин чоп ажылган турарлар. Соок дыңзыжанда суула одарладымышкынны чоруттушпаан, чайты чеде белектеп алган ситеннерин кыштаглармыче боттары соортуп ап турар. Ам кыштат бүрүзүнде 2 тоннадан эвээш эвес ситен болгаш суула чедиртинген.

Бо чылын немецкиен 7 муң баш хураганнарга чылыг кажаалары эш Датбалдайга удуртқан тудугжу звеноюн кежигүннери Кулузун деп черде үе чылыг турда-ла тудуп белеткээн. Оларның малчыннарга дузалажымын чүгле ол эвес, 2 кыштанда малчынар чурттаар чаа бажыңнарны эртиген чай дургузунда тудуп берген. Ол таа бажыңнарда малчынар барып олурупкан.

Ынчалза-даа чыдыы бо үезинде Улуг-Хемниң солагай талазында турар малчыннар-биле аргыжылга бакшырай бээр таварылга бо-ла болгу бээр. Бо байдаалды колхоз баштаар чери өөренип көрген турары күзенчиг.

Бо чылын немецкиен 7 муң баш хураганнарга чылыг кажаалары эш Датбалдайга чиир кызамдап турда, бо салбырда улустарның хуузунда малы аңгылаан үстүмээн.

Чүгле Бичө-Тей салбырга эвес, районуун өске-даа ажыл-агыйларынга шээр малдың массалыг солдаашкыны удавас эгелээр. Ол хиреде бо чугула кампанияга база черелеп турган. Чамдык коданнарда чаш мал кажаалары чок.

Нинтээн малын хүр кыш ажырарда, оңу ажаан, кадагалап турар кижилерни бедик будуруктуулуг ажылдаарыга бүгү таарымчалыг байдалларны тургузары чугула. Ындыг турбуже, чамдык малчыннарның ордар ыяштар төнүп турар. Хойжу бригадалар төптеринде чүнар-бажыңнар үр үеде ажылаттынмайн келген.

Совхозтуң партком у Бичө-Тей салбырының мал кыштаглаашкынында бар четпестерни улуг дуурааын-биле көрүп, оңу ак кыска хуусада чайладырыгга хамаарыжыкан тодаргай хемчелерни ажылдап кызган болгаш ону боттандырарын салбыр эргелекчини М. Дайыраазага база совхозтуң директорунуң хүлээгээин тур күүседнп турар П. Оржак оларга даасхан. Ажыл-агыйда мал кыштагладымышкынын чедишкинниг эрттиреринге холбашкан тускай доктаалды бюро хүлээп алган.

М. ХӨЮГ-ООЛ.

КУДУМЧУ ШИМЧЭЭШКИНИ

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1968 чылдың июнь 17-де үндүрген «Хоорайларның, чурттакчылыг суурларның кудумчуларынга болгаш орукгарынга шимчээшкин чурумун үрээнн, транспорт чепсек-херекселдерин ажылдаарының чурумун үрээнн дээш административтиг харыысалганы күштелирер дугайында» үндүрген Чарлыкны Тес-Хем районуун колхоз, совхоз база албан организацияларынга чолаачыларынга болгаш механиктеринин, инженерлеринн орлуузунга ол чарлык күштүг болуп үнгеннинден эгелээш лекцияларны, беседаларны үргүлчү кылып, районнуң милиция салбырының ажылдакчылары эвээш эвес ажылдарны чорутқулаан. Ындыг турбуже, чолаачылардың арказында суурларның болгаш оруктарның шимчээшкин чурумнарын каржызы-биле хамыдар, бодуунга быжыглаан автомашиназыны кам-хайыыр чокка эдилээр болгаш ооң техниктиг байдалының дүтээшкиз сагыш салбас, автомашинаны бодуунуң хууда ажыл-агыйын кылырда чөпшээрел чокка ажылгаар, ооң түрүкүн эзирип машинаны башкарар чоруктар бар болуп турар. Бо чүүлдербиле чергелештир чамдык чолаачылар автомашинаны башкарып чораан үезинде боттарынга эргежок чугула документтелерни (путёвка, шыпызыга) албайн чоргулаар таварылгалар эвээш эвес болгулаар. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң автомашина чолаачызы Бодряков Наичатович Сангат автомашина мунуп алган, арагалап, чурум үреп, ийи удаа автомашинаны аңдарып, совхозка акшы болган материал талазы-биле колгарал чедирген. Ынчангаш Бодряков Сангаттың машина башкарар эргежин казаан.

«Чодураа» колхозтан чолаачылар Чооду Маны-Хая, Чыргал-оол Даржай-оол, Күрү Дооп, Юма Мажаа, «Ак-Эрик» колхозтан С. Сандый, А. Сандык, С. Кыстан-оол болгаш өске-даа чолаачылар автомашина ажылгаарының чурумун үреп, хой-навтининн эдин боттарынга кам чок эдилеп, ол ыыкаш эзирип алган машина башкартан дээш, милиция органынга хемчелер онаадып сагындырганнар. Чамдык чолаачылар, маныстан аалы үнген эштер РСФСР-ниң июнь 17-де үндүрген Чарлыкының 1, 2, 3 чүүлдериниге хамаарыжыкан дүрүмнерни каржызы-биле хамыдып турарлар. Автомашинаны мунгапла арагалап алган аварня кылыр, ооң кедереге чолаачы бодуунуң амы-тынындан чарлыр, аар аймылга таварыжыр чүүлдер хөй. 1968 чылдың апреледен эгелээш август айга чедир районга болган үш авариянын кол-ла чылдагаанны—чолаачы эзирик машина башкарганы. Апрельде «Тес-Хем» совхозтуң чолаачызы Сергей Сипилн кадыр-берт черге «ГАЗ-51» автомашинаның кабиназынга бодуу-биле 4 кижи, кузовунга бир кижи олурупп алган, кадыр черден машиназын эдээрге долгаанывыы түүнелинде кузов кырынга чораан аныяк, от-бүзелиг хамаатыы аңдарылгаш, дүтүүга бастырып олген. Чолаачы Сипилн хойжу ёзугаар шимчээшкин чурумнарын каржызы-биле хамыдар, бодуунга быжыглаан автомашиназыны кам-хайыыр чокка эдилээр болгаш ооң техниктиг байдалының дүтээшкиз сагыш салбас, автомашинаны бодуунуң хууда ажыл-агыйын кылырда чөпшээрел чокка ажылгаар, ооң түрүкүн эзирик

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. декабрь 13 | ПЯТНИЦА | № 289 (7831) | Өртээ 2 көп.

Акы-дуңма ёзузунуң болгаш найыралдың керээзи

Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң ССРЭ биле Чехословакияның арасында найырал, бот-боттунга дузалажыр болгаш дайын соолунуңдеги кады ажылдажылга дугайында Керээниң 25 чылынга турас-каал болдурган хуралы декабрь 11-де Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга болган.

Хуралдың киржикчилери акы-дуңма чурттан келген аалчылары — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ЧКП-ниң Ортаакы-Чех обкомунуң бирги секретары **Ян Пиллерни** болгаш оон баштаан төлээлерни, ЧКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязының даргазы **Милош Якешти**, Словак Национал чөвүлелдиң даргазының оралакчызы, Эвилелдиң Словак ТК-ның президиумунуң даргазының оралакчызы **Йозеф Крим** баштаан Чехословак-совет найырал эвилелиниң төлээлерин, ЧССР-ниң Совет Эвилелинде элчини **Владимир Коуцкийни** болгаш өске-даа чехословак эштерни чылы-биле уткаан.

Президиумда аалчылар-биле кады эштер **А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, В. В. Гришин, В. В. Щербицкий, К. Ф. Катушев, М. С. Соломенцев**, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **М. А. Лесечко**, ССРЭ-ниң министрлери болгаш ССРЭ-ниң комитеттер даргалары, хөй-ниити организацияларының удуртукчулары олуруккан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары **В. В. Гришин** хуралды ажыткан. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы **К. Т. Мазуров** илеткел кылган.

Оон дараазында Словак Национал чөвүлелдиң даргазының оралакчызы, чехословак-совет найырал Эвилелиниң Словак ТК-зының даргазының оралакчызы **Йозеф Крим** чүве чугаалаан.

К. Т. Мазуровтуң илеткелин болгаш Йозеф Крижтиң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны-биле уткаан.

(СЭТА).

ИЗИГ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Эштер Л. И. Брежнев, Н. В. Подгорный, А. Н. Косыгин найырал, бот-бодунга дузалажыр болгаш дайын соолунуңдеги кады ажылдажылга дугайында совет-чехословак Керээниң 25 чыл болганынга хамаарыштыр телеграмманы эштер Л. Свобода, А. Дубчек, О. Черник оларга чорутткан.

Ийи чурттарның арасында харылзааларының төөгүзүнде кайгамчыктыг хүнге хамаарыштыр СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байыр чедирииишкинин, социалистиг ниитилелди тургузарынга болгаш быжыглаарынга чедиишкиннерни сеткил-сагыштың ханызындан күзээшкинни чехословак удуртукчуларга болгаш оларның мурну-биле ЧКП ТК-га, ЧССР-ниң чазаанга болгаш бүгү чехословак улуска дамчыдып тур деп, телеграммада чугаалаан.

Бистиң чурттарывыстың арасында эвилелчи кээрэ фашизм-биле кадыг-дошкун дайынның өөнүнгэ төрүттүнгеш, бодунуң торазн чуртунуң алдары, хосталгазы болгаш хамаарылгас чоруу дээш, фашистиг Германияны чылча шавар дээш, демиселге совет болгаш чехословак улустарының күженииш-киннерин каттыштырарынга чугула рольду ойнаан дээрзин телеграммада демдеглээн.

Дайын соолунуңдеги чылдарда керээге үндезилээш Совет Эвилели биле Чехословакияның арасында экономика талазы-биле кайы-кайызынга ажыктыг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг делгереңгей кады ажылдажылга тургустунган, дайынга хоозураттырган экономиканы дүрген катап тургузарынга, бистиң чурттарывыста социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң бүгү адырларынга чайгылыш чок депшилгеге ол кады ажылдажылга ажыктыы-биле дузалаан.

Бөгүн, кажан делегей империализминиң күштери социалистиг дем каттыштырылгазын кошкадыр, ооң киржикчилерин бот-боттарындан бүгү-ле күштер болгаш аргалар-биле тускайлаар, оларны социалистиг хөгжүлдениң оруундан чаңгыс-чаңгыс-биле тайзы идерин оралдажып турар үеде, кээрэ онза ужур-дузалыг болуп турар. Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында Варшава Керээзи-биле кады ук кээрэ социализмге өштээниг күштерниң чимзениишкиннеринге удур база бир чугула моондак болуп, марксизм-ленинизмниң улам тиилеп турар идеяларының чырыткан оруу-биле бистиң чурттарывыстың бурунгаар чедиишкиннинг шимчээшкининге дузалап турар.

Фашистиг аг-шериглер-биле демиселге совет болгаш чехословак улустарының эң эки оолдарының төккен ханы-биле быжыглаттынган эвилелчи кээрэниң чээрби беш чыл оюн демдеглевишаан, совет улус бо кээрэ пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге үндезилеттингенин, социализмниң, тайбыңның болгаш депшилгениң тиилелгези дээш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының демиселинге оларның дээди эрге-ажыктарынга дүгжүп турары бистиң чурттарывыстың арасында акы-дуңма найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың харылзааларын улам ындай хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга моон соңгаар-даа быжыг бааза болур дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлеп тур. (СЭТА).

* * *

Эштер Л. И. Брежнев, Н. В. Подгорный, А. Н. Косыгин оларга эштер Л. Свобода, А. Дубчек, Й. Смирковский, О. Черник телеграмма чорудуп, Чехословак Республика биле Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң арасында найырал, бот-бодунга дузалажыр болгаш дайын соолунуңдеги кады ажылдажылга дугайында Керээге ат салган хүнүнден бээр 25 чыл болганынга хамаарыштыр эш-хуузунуң байырын ЧКП Төп Комитединиң, ЧССР-ниң Национал хуралының болгаш чазааның өмүнээзинден, чехословак ажылчы чоннарның өмүнээзинден, боттарының мурнундан совет удуртукчуларга, СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш бүгү совет улуска чедирген.

Чехословак-совет кээрэ бистиң ийи чурттарывыстың ажылчы чоннарының чаңчыл болган найыралчы харылзааларының илередиишкинин болу берген деп, телеграммада чугаалаан. Кээрэ фашизмге удур кады демисел-биле быжыглаттынган болгаш социалистиг Чехословакияның делегейге быжыг байдалын база айыыл чок чоруун магадылааны бистиң чуртувустуң даштыкы политиктиг угланыышкынының үндезинин тургускан.

Эрткен 25 чыл дургузунда, ылаңгыя Совет Эвилели-биле кезээде хамаарылыг болуп арткан бистиң чуртувустуң хосталган соонда бистиң улустарывыстың арасында ёзулуг найыралчы харылзаалар тургустунган, политика, экономика болгаш культура амыдыралының бүгү талаларынга делгереңгей кады ажылдажылга көзүлбээн чергези-биле калбарган, ол кады ажылдажылга социалистиг бүгү системаны быжыглаарының херээнге кайгамчыктыг салыышкын болуп, Чехословакияның моон соңгаар-даа артары быжыг эвенсу болу берген.

Совлгу үениң бөлүүшкуннарының болдурганы түр бергелерни ашып эртеринге, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле эвилелчи чорук чех болгаш словак ажылчын аңгының база Чехословакияның бүгү ажылчы чоннарының амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп чүвени медереп билбишаан, совет улус-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы болгаш найыралчы харылзааларны хөгжүдериин үргүлчүлээринге бүрүн шиитпирлиг бис дээрзин телеграммада чугаалаан.

Телеграмманың түңнелинде чугаалааны: «Коммунизм тургузуушкунунга, бүгү делегейге социализмни болгаш тайбыңны быжыглаар дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга болгаш совет улуска сеткил-сагыштың ханызындан күзээшкиннерни хүлээп ап көрүңер, хүндүлүг эштер». (СЭТА).

Олимпиада маадырларынга алдар кылдыр

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет, ВЦСПС, ВЛКСМ ТК Мехикога XIX олимпийжи оюннарының тиилекчилери болгаш шаңналдыглары — совет спортчуларга алдар кылдыр Ленин дагларында хүлээп алыышкыннар бажыңынга хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга эштер А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары **И. Т. Новиков, Н. А. Тихонов**, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура, спорт комитединиң даргазы **С. П. Павлов**, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **Е. М. Тяжельников** болгаш оон-даа өскелер киришкен.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **П. Н. Демичев** хүлээп алыышкынга сөс алгаш, совет спортчуларның чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Совет күш-культура шимчээшкининче Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада ёзу-биле сагыш салып турарынга өөрүп четтиргенин олимпийжилерниң өмүнээзинден ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери **Леонид Жаботинский** илергейлээн. (СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДӨРТКҮ ЧЫЛЫНЧЕ КИРИП ТУРА

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерииниң Күрүне планының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң илеткелин, 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында ССРЭ-ниң сан министри депутат Б. Ф. Гарбузовтуң илеткелин чурттуң эрге-чагыргазының дээди органының депутаттары изиг сонуургал болгаш ханы харысалга-биле чугаалажып турар.

Националдар Совединде

Декабрь 11-де хүндүскүнүң 3 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга Националдар Совединиң хуралы эгелээн.

Депутаттар болгаш аалчылар эштер **А. Н. Косыгин, А. Н. Шелепин, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, Б. Н. Пономарев** оларны чылыы-биле уткаан.

Хуралды Националдар Совединиң Даргазының оралакчызы **В. Е. Лобанок** даргалаан.

Националдар Совединиң план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдеричиге илеткелин план-бюджет комиссиязының даргазы депутат **К. М. Герасимов** кылган.

Улуг Октябрьның бежен бирги чылын совет кижилер коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга улуг чедиишкиннер-биле демдеглээн дээрзин ол чугаалаан. Кан шуткулгазы, нефть болгаш хөмүр-даш тывыжы, электроэнергияны ажылдап үндүрери көвүдээн. Бо чылын кодээ ажыл-агыйының ниити продукциязы бистиң чуртувустуң бүгү төөгүзүнде эң-не бедик деңнелге четкен. 1968 чылда хөй ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин көвүдеткен, ажылчы чоннарның пенсия хандырылгазын экижиткен, совет кижилерниң чаагай амыдыралын улам ындай экижидер талазы-биле өске-даа әлээн хемчеглерни боттандырган.

Индустрияның түс-түс адырларының ажылын анализтевишаан, К. М. Герасимов күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидерииниң эң чугула курлавыры чаа техниканы, эң болбаазын технологияны нептередири, бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдарын болгаш механизастаарын боттандырары, специализацияны калбаа-биле нептередири болур дээрзин демдеглээн. Беш чылдың үш чылдарының дургузунда улуг хемчээлдиг эртем-шинчилел болгаш дуржулга-конструктор ажылдарны күүсеткен. Ол ажылдарның түңнелдерин улус ажыл-агыйынга херек кырында боттандырып турар. Ындыг болза-даа чаа техниканы нептередир талазы-биле даалгаларны чыл бүрүде чедир күүсетпейн келген. Чамдык министерстволар бо чугула херекче чогуур кичээнгейни салбайн турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Эртем болгаш техника талазы-биле Күрүне комитеди, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш төп албан черлери планда көрдүнген бүгү эртем-техниктиг ажылдарны беш чылдың арткан ийи чылдарында күүседир, оларны улус ажыл-агыйынга эң долу ажыглаарының хандырары-биле хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Эрткен чылда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга план-бюджет болгаш адырлар комиссиялары чыл дургузунда чаа бүдүрүлге күчүлерин ажыглаалга кииреринин бир деңгеки эвезин демдеглеп, кол фондуларны ажыглалга кииреринге эң-не бир деңгеки планнаар чорумну доктаадырын сүмелээн деп, оратор чугаалаан. Бо сүмени чогуур хире-чергези-биле ам-даа барымдаалаваан.

План-бюджет болгаш адырлар комиссиялары 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын хынап көргеш, чамдык эдилгелерни кийрер арганы илереткен деп, К. М. Герасимов чугаалаан. Эдилгелерни барымдаалааш, планны хүлээп алырын ол саналдаан. Комиссиялар 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң орулгаларын болгаш чарылгаларын 122,7 млн. рубльге көвүдедип болур арганы база илередип, ол немелделерни ёзугаар чурттуң бюджедин бадылаарын саналдаан.

Республикада 892 бүдүрүлгелерни ажыл-агыйны ээлеп башкарарының чаа системазынче шилчиткен, ол бүдүрүлгелер бүгү үлетпүр продукциязының 72 ажыг хуузун бүдүрүп үндүрүп турар деп, Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. Бейсебаев** дыңнаткан. Планнаашкынның болгаш экономика талазы-биле идиг бериишкинниң чаа системазы бүдүрүлгениң курлавырларын эң долу ажыглаарынга болгаш ажыктыын бедидеринге дузалап турар деп чүвени бо бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазы көргүскен. Республика күрүнеге тараа, эът болгаш кодээ ажыл-агыйының өске-даа продуктуларын садар талазы-биле беш чылдың үш чылдарының даалгаларын ажыр күүсеткен. Казахстанда улуг капитал тудуг чоруп, аңаа хүн бүрүде он млн. ажыг рубльди кирип турар.

Болуунуң саналының хөй кезиинге депутат кодээ ажыл-агыйының айтырыгларын чугаалаан. Кодээге ажылдарны чорударының индустрия методтарын калбаа-биле нептередири эргежок чугула дээрзин ол медеглээн. Бо талазы-биле дуганы республикага төп организациялар болгаш албан черлери көргүзер ужурлуг. Иргыш-Караганда каналының ийиги ээлчээниң тудуун 1970 чылда эгелээриниң эргежок чугулазын болгаш ажыктыын оратор айыткан. Каналдың ийиги ээлчээн ажыглалга кийрери Казахстанның херегелиин хандырар болгаш Төп Казахстанның он ийи миллион гектар хире одар черлерин суггужудар арганы бээр.

Украина найысылалдың амгы байдалын, ону хөгжүдериниң перспективаларын сессияның ниилириңден партияның Киев хооркомунуң бирги секретары депутат **А. П. Ботвин** чугаалаан. Тудуг организацияларының ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан айтырыгларны ол тайылбырлаан. Оон бодап турарын ёзугаар алырга, тудугга ам эргелеп башкарар ажылдың системаларын төлевилеп тургузары болгаш нептередири, информация-саналга төптерин тургузары онза ужур-дузалыг.

Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы депутат **М. А. Искендеров** Каспий далайның айтырыгларынче улуг кичээнгей салган. Бистиң чуртувустуң экономиказынга кончуг улуг рольдуг ол үнелиг суг дээскээрин ажыглаарының чурумун улам экижидери күзенчиг. Үлетпүрнүң бүдүрүлге черлеринден үнген суг Каспийни чылдын-на улам бокталдырып турар. Каспийниң дүрген сыытап, оон балык байлаанын эвээжеп турары ондактыг. Тускай эртемниглерниң бодап турарын ёзугаар алырга, аңаа балык өстүрер, мелиорация ажылдарын доп-дораан чорудары эргежок чугула деп оратор демдеглээн.

Бо чылын чурттуң демир-оруукчулары улус ажыл-агыйының 29 миллион ажыг тонна чүъгүн планнаттынганынга немей сайгарып дажыглаан. Ону сессияга ССРЭ-ниң оруk харылзаа министри, депутат **Б. П. Бещев** дыңнаткан. Министр демир-орук транспортун улам чогумчалыг болдурар, ону ажыглаарын экижидер дээш бистиң чуртувуста боттандырып турар, техниктиг, организастыг хемчеглерни чугаалаан.

Каракалпак автономнуг республиканың экономиказы болгаш культуразы бистиң чуртувустуң улустарының акы-дуңма ог-бүлезинде чайгылыш чок хөгжүп турар. Керээниң ажыл-ишчилери В. И. Лениниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуур дээш чарышче кирипкеш, беш чыл дургузунда пландан ажыр 270 муң тонна, бир чыл планындан хөй ховенни бүдүрерин, рис бүдүрерин келир чылын 50 муң тоннага чедирер, Төрээн чуртка хөй ногаа, чимистер, виноград бээрин хүлээнген.

Тарылга шөлдерин суггат-биле хандырары республиканың эң чугула айтырыы болуп турар деп, Үзбекистанның Компартиязының Каракалпак обкомунуң бирги секретары, депутат **К. Камалов** чугаалаан. Оратор ол айтырыгны шиитпирлээриниң хамаарыштыр боттаныр хемчеглерни тодаргайлап айыткан.

Чуваш АССР-ниң Вурнар районунуң «Янгорчино» колхозунуң даргазы депутат **В. И. Романов**, ССРЭ-ниң хөмүр-даш үлетпүрүнүң министри, депутат **Б. Ф. Братченко**, Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **К. Ф. Ильяшенко**, Литва ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы, депутат **К. К. Кайрис**, СЭКП-ниң Уфа хооркомунуң бирги секретары, депутат **М. З. Шакиров**, Соңгу чүк демир оруунуң Миркуль станциязының паровоз депозунуң машинизи **Е. М. Алексеев** олар база санал берген.

Националдар Совединиң хуралы ол хүн оон-биле доозулган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ажылын декабрь 12-де үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Дүүн Кремльдиң Улуг ордузунга

Националдар Совединде

МОСКВА, декабрь 12. (СЭТА). Кремльдиң Улуг ордузунга бөгүн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы ажылын үргүлчүлээн. Эртенгиниң 10 шакта **Националдар Совединиң** хуралы эгелээн.

Эштер **А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, А. Н. Шелепин, П. М. Машеров, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, Б. Н. Пономарёв** оларны депутаттар болгаш хөй санныг аалчылар чылыы-биле уткаан.

Хуралды Националдар Совединиң Даргазының оралакчызы, депутат **М. А. Абдуллаева** даргалаан.

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерииниң күрүне планының дугайында база 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерниң талазы-биле Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы, депутат **В. Е. Лобанок**, ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрижидилге министри, депутат **П. С. Непорожний**, ВЦСПС-тиң секретары, депутат **В. И. Прохоров**, Латви ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, депутат **В. П. Рубен**, Марий АССР-ниң Медведевск районунуң «Семеновский» совхозунуң директору, депутат **С. С. Жилин**, ССРЭ-ниң өңнүг металлургия министри, депутат **П. Ф. Ломако**, Татар АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Г. И. Усманов**, Эстонияның Компартиязының ТК-зының секретары, депутат **Л. Н. Лендман**, Дагестан АССР-ниң Ахтынск районунуң эмнелге каттыжыышкынының кол эмчизиниң оралакчызы, депутат **Г. Ю. Султанова**, Армян ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы, депутат **С. А. Мовсесян**, ССРЭ-ниң нефть сайзырады ажылдап кылыр болгаш нефть-химия үлетпүрүнүң министри, депутат **В. С. Фёдоров**, СЭКП-ниң Кабардин-Балкар обкомунуң бирги секретары, депутат **Т. К. Мальбахов** олар санал берген.

Чоннуң мурнундан соңгуттурганнар бо чылдың дургузунда кылдынган ажылды үнелеп көрүп, келир чылга перспективаларны төлевилеп турар. Чурттуң экономиказының мурнунда турар айтырыгларны депутаттар ажыл-херекти ханы билири-биле чугаалажып, четпестерни чайладырының аргаларын айтып турар.

Националдар Совединиң хуралы оон-биле доозулган.

Эвилелдиң Совединде

МОСКВА, декабрь 12. (СЭТА). Бөгүн Кремльдиң Улуг ордузунга хүндүскүнүң 3 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң хуралы эгелээн.

Эштер **Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, М. С. Соломенцев** оларны депутаттар болгаш аалчылар адыш часкап уткаан.

Хуралды Эвилелдиң Совединиң Даргазының оралакчызы, депутат **А. Шарипов** даргалаан.

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдерииниң планының, 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерниң талазы-биле санал бээри үргүлчүлээн.

Баштай Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы, депутат **А. Кахаров** сөс алган.

Бии-Хем районунуң «Өөк» совхозунуң тракторизи Василий Надин ам кодээ ажыл-агый машиналары септеп турар. 1963 чылдан бээр-ле ол мурнакчыларның санынга кирип келген. Септелгеге бодунуң мурнакчы дээн адын ол база-ла салбайн турар. Ооң ажылдап турар бригадазы 15 сеялка септээр турган, а ноябрьның төнчүзүнге чедир 13 сеялканы септеп үндүрген. Василийниң кады ажылдап турар өөрү аажок мактаар болгаш күндүлээр.

ЧУРУКТА: Василий Надин сеялка септелгезинде.

Ф. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

План күүсеттинген

ТАҢДЫ РАЙОННУҢ малчыннары он айлар дургузунда күрүнеге сүт болгаш эът садарының чыл планын күүседипкен.

Сүт бүдүрериниң талазы-биле кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының, «Межегей» совхозтуң ферма ажылдакчылары бескү чедиишкиннерлиг болган. Олар сүт бүдүрериниң эрткен чылдагы деңнелин дыка ажыр боттандырганнар. Оон түңнелинде кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы күрүнеге сүт садарының план-чагыын 115, «Межегей» совхоз 110 хуу күүсеткен.

Эът бүдүрериниң база күрүнеге садарының талазы-биле районда «Революцияның чалбыыжы» кодээ ажыл-агый артели, «Тиилелге», «Россия» совхозтар болгаш кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы мурнап чоруп, олар күрүнеге эът садарының планын хуусаазының бетинде ажыр боттандырганнар.

Таңдының кодээ ажыл-агыйының ишчилери СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чедиишкиннерни улам быжыглап, ажыглаттынмайн турар курлавырларны четче ажыглаарынче улуг кичээнгейни салып, шудургу ажылдап турарлар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Каа-Хемниң ишчилеринде

Районнуң ажыл-агыйларының чуртталга, ажыл-агый тудуглары чыл бүрүде-ле улам калбарып турар.

Аңаа хөй тудуг ыяжы херек. Ынчангаш түс-түс ажыл-агыйлар кышкы үеде ыяш белеткелинче массалыг кириптер. «Ленинчи орук» колхоз бо ажылче ийи-ирбелиг үш тракторлуг, 20 кижи составтыг бригаданы чорутткан. Ол бригада кыска үениң иштинде 800 кубометр тудуг ыяжын тайгада белеткээн. «Октябрь 30 чылы», «Октябрь 14 чылы» колхозтарның ыяш белеткекчилери база олардан чыдып калбайн, шалыпкын ажылдап турар.

«Октябрь 14 чылы» колхозтуң тракторизи Пётр Бахарев ДТ-75 деп трактору-биле 500 кубометр ыяшты машина оруунче үндүр сөөрткен.

* * *

Ленин аттыг колхозтуң саанчылар коллективи В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга эки белектерлиг ужуражыр дээш күш-ажылчы аалчетте туруп, күрүнеге сүт садар чыл планын сентябрьда-ла күүсеткеш, ам беш чыл планының дөрткү чылынга кирииштир ажылдап турар. Олар бир инекке оваштыр сүт саалдазын эрткен чылдыындан барык 300 кг көвүдеткен.

Чедиишкин чүгле сүт саалдаазында эвес. Семиртир инектер кадарчылары эътке дужаар бир инектиң-не бот-деңзизин 340 кг чедирип, республикада бедик көргүзүгну чедип алган. Бо дээрге, бир мыйыстыг бода малдың ортумак республика бот-деңзизинден 30 кг хөй-дүр.

* * *

Ыяштары чүгле кезер эвес, база ооң орнун немей өстүрер деп девиз-биле Каа-Хем ыяш ажыл-агый черинин коллективи ажылдап, ыяжын кезип каапкан 280 га черге үнелиг тудуг ыяштарын олурткан. Бо ажылга Сарыг-Сеп ыяш ажыл-агыйының эш Ф. Шадринге баштаткан бригадазы онза эки ажылдаан.

Кызылдың аъргa-ыяш камгалаар авиаотрядының Каа-Хем салбырының коллективи эки ажылдап, бо кандааашкынныг чылда оваашкан девискээриниң тайгаларынга өрттерниң хып үнерин болдурбаан.

А. ПРОХОРОВ.

ДАЙЫНЧЫ АРГАЛЫЫН ӨСТҮРЕР

Республикада партия эге организацияларының отчёт-соңгуулалыг хуралдары доостур чоокшулаан. Долу эвес медээлер ёзугаар алырга, болуп эрткилээн хуралдарга коммунистерниң 86 хуузу киришкен. Хуралдарга олурушкан коммунистерниң 36,3 хуузу саналберип, тус-тус организацияларның отчёттуг үеде ажыл-чорудулгазының тодаргай анализин кылган.

Санал берген коммунист бүрүзү кол кичээнгейни партийжи-организастыг, партийжи-политиктиг ажылда четпестерже угландырып, будурулгеге, хөй-ниитичи ажыл-херекке партийжи удуртулганы экижидер талазы-биле бодтуг арга, сумени чаа соңгуткан партбюроларга, оларның секретарьларынга берип турганнар. Олар боттарының саналдарынга В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинип турарын анализтээннер.

Отчёт-соңгуудалыг хуралдарның хөй кезии бедик организастыг байдалга ажыл-херекти ёзу-биле, шүгүмчүелдиң болгаш бот-шүгүмчүелдиң байдалынга эрткен. Оларга коммунистер партийжи ажылдың кол-кол айтырыгларының талазы-биле боттарының санал-оналын хостуу-биле солушкан.

Парторганизацияларның ажылы коммунистерниң шүгүмчүелдиг саналдарынга үндезилеп чоруттунуп келгенин, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга парторганизацияларның ролю мурнукузундан өскенин, парторганизациялар СЭКП хүрээленинге кижилер хүлээп алышкынын, аныяк коммунистерни кижизидерин дээре шинтпирлеп шыдаар апарганын амгы отчёт-соңгуулалыг хуралдар көргүскен. Ындыг болза-даа хүлээп алдынып тургулаан шинтпирлерниң күүселдези дээш контроль четпес боттанып келгени, чурттакчы чон, ылаңгыя аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының деннели амгы үениң бедик негелделеринге четпейн турарын, малчыннарның амыдырал-чурттал газынче кичээнгейниң кошкагы отчёттуг хуралдарга коммунистерниң саналдарынга илереэн. Ылаңгыя Бай-Тайганың «Кара-Хөл» колхозта, Өвүрүнүң «Торгалыг» совхозта, Эрзин, Бии-Хем районнарының ажыл-агыйларындз малчыннар дугайында сагыш салыышкын онза багай болуп турары демдеглеттинген.

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозта парткомнуң отчёттуг хуралынга коммунистер С. Комбу, Х. Ондар олар совхозтуң бүгү-ле будурулге участоктарында экономиктиг ажылдың четпеэин айтып, экономиктиг өөредилгениг системазындан, тускай органнарны тургузарындан эгелээш, тус-тус фермаларга, хойжу болгаш хөвү бригадаларынга будурулгени база күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле практиктиг саналдарны нептередириңге чедир хөй-хөй айтырыгларыны хаара туткан экономиктиг ажылы чорударын сүмелээннер.

Совхоз будурулгезинге специализацияны ханыладырын, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинни будурулгеге калбза-биле нептередирин, ажыл-агыйга баштайгы үёттү база отчёттуг эмгеэлээриниң чугулазын олар база демдеглээвш, тус-тус бригадаларның ажылының анализи кылдынмайн келгени-биле көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидерпнин, будурулге чарыгдалдарын эвээжедириниң курлавырлары илереттинмейн турарын тодаргай чижектерге көргүскеннер.

СЭКП Таңды райкомунуң агитация болгаш пропаганда килдизининң ажыдакчылары малчыннар ортузунга лекция, беседа чоруттайн келгени, тыва дылга лекциялар номчулгазын шуут организаставайн турары дээш «Межегей» совхозта парткомнуң отчёттуг хуралынга коммунистер О. Сырат, О. Белекмаа олар чөптүг шүгүмчүелди кылган. Кызылда амыдырал хандырылга комбинадының база лаборанылга фабриказының ажылдакчылары коммунистер Күраева, Поляков, Санников олар ол будурулгелерде социалистиг чарышты, ылаңгыя оон дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии багай организастап турары дээш дүвүрээн сеткилин партия эге организацияларының отчёттуг хуралдарынга илереткеннер.

Бо болгаш өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр коммунистерниң кылган шүгүмчүелдери парткомнарның, СЭКП райкомнарының, хоорком унуң талазындан кичээнгейлии-биле өөренип көрүнгеп, оларны боттандырарынга хамаарыштыр хемчеглер алдынган турар ужуруг. Ажылдап кылдынган хемчеглернің боттанылгазын доктаамал контрольга тургузуп, чамдык таварылгаларда харылаар ужуруг кижилерниң илеткелин бюроларга дыннап туразы чогуур.

Болуп эрткидээн отчёт-соңгуудалыг хуралдарга партия эге организацияларының удуртур составы — секретарьлар, партбюро кежигүннери элээн чаартынган. Мынчангаш СЭКП-ниң райкомнары, хоорком, тус-туе парткомнар оларны партийжи ажылдың арга-методунга өөредириниң планнарын ажылдап кылгаш, оларның өөредилгезин дарый эгелээр болза эки, Өөредилге планынга партия тургузуунун, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга партийжи удуртулга практиказының кол-кол айтырыглары кирген турар ужуруг.

Партия райкомнарының, хоорай комитединиң сорулгазы чүл дизе, партия эге организацияларынга отчёттуг хуралдар болуп эртери билек, масса ортузунга организастыг болгаш политиктиг ажылдың деннелин улам бедик көдүрериңге кичээнгейни күштелдирери, парторганизацияларның дайынчы арганын, чогаадыкчы идепкейин доктаамал өстүрери болур. Ам кол чүве болза, парторганизацияларның күзенииишкинин будурулгениң планныг онаалгаларын база В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алдынган хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседирин долганлыр мөөнээри болур.

Л. ЛАНТУХОВ.
СЭКП обкомунуң инструктору.

Чурумчу В. Ивановтуң «Ленин — бодалчы» деп планады. Ону В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга комитединде ажыттынган «Совет чурумчу», «парлалга чери» деп делгелгеде көргүскен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

В. И. Ленинниң чагаалары

Ленинниң Чогаалдарының долу чыылдазында баштынчының 4580 чагаалары, демдеглелдери, телеграммалары, даалгалары кирген. Владимир Ильичиктиң берген литературпа эртинелинде олар улуг черни эгелеп, оон ажылдарының түдүш кезии болуп турар. Ол документилер бистиң партилвыстың болгаш Совет күрүненің үндезилекчизиниң улуг организакчы, политиктиг болгаш теориячы ажыл-чорудулгазын көргүскен.

Политиктиг литератураның парлалга чери Г. Д. Обичкин биле М. Я. Панкратованың «Владимир Ильич Ленинниң чагаалары» деп номун парлап үндүрген. Ында Ленинниң чагааларының ужур-дузазын, оларның бижиттинген үевин, оларның кептереттингенин чугаалаан.

Ленинниң кайгамчыктыг өвүр-хевирин, пролетар страдалиниң чанында парлалга комитединде ажыттынган «Совет чурумчу», «парлалга чери» деп делгелгеде көргүскен.

Номну массалыг тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

(СЭТА-ның корр).

ЧАСКЫ ТАРЫЛГАГА

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери эртип турар чылда күрүне мурнунга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, чүгле тарааны безин 4,8 катап ажыр күүсеткен. Ниитининң малынга четчир санныг чем курлавырларны болгаш келир чылдың дүжүдүнге үрезин фондузун бүрүн уруп алган. Бо хүннерде үрезиннерниң ийиги арыглаашкынын чорутпушаан, арыглаттынган үрезиннерни лабораторияларже чорудуп турар. Кызыл-тас үрезинининң 98, арбайның 95, суланың 96 хуузу чажар шынарынга чедир арыглаттынган.

Дүжүт ажаап алышкыны доостурга дораан эгелээн бо чугула ажылды Хомушку Мандакка удуртқан 15 кижи составтыг звено организастыг чорудуп, чаңгыс ажыл хүнүнде 100 ажыг тонна үрезинни арыглап келген. Ылаңгыя Х. Күскелек, Х. Биштек, машинист С. Бапый-оол олар хүн үспейн доктаамал ажылдап, хүн нормазын 120—130 хуу күүседип турарлар.

Үрезин арыглаашкыны-биле катай ажыл-агыйда часкы кампанияга көдээ ажыл-агый машиналарының белеткели база кидин түлүк апарган. Коммунист эш Шагдыр-оолга удуртқан 10 кижи составтыг звено сөөлгү хүннерге чедир 6 андазынны, 5 сеялканы, 68 илинрни септеп дооскан. Кол кичээнгейни темпиже, шынарже угландырып тургаш, септелгеде ажылдап турар механизаторлар бүгү көдээ ажылагый машиналарының септелгезин декабрь 30-де доозар сорулгалыг ажылдап турарлар.

Чедиишкиннер-биле чергелештир бо чугула ажылда четпестерни ыыттавайн барып болбас. Колхоз бо хүннерге чедир чаңгыс-даа трактор септеп албаан. Районнуң «Сельхозтехника» салбырында керээ ёзугаар дугуйлуг 3, илчирбелиг 5 тракторну октябрьның эгезинде-ле аппарып каан хевээр. Кол чылдагаан артык кезектер чедиишпезинде болзажок, ону кандыг-бир арга-биле тыптыныр алырының хемчээн ажыл-агыйның техниктиг түскай әртемниглери албайн турар.

К. МОНГУШ.

• • •

Хөрээнниң чемишчидери бедик дүжүттүң үндезини дээрзин Каа-Хемде «Октябрь 14 чылы» колхозтуң тараажылары боттарының дуржулгазынан эки билир. Ынчангаш колхозтуң тараа шөлдеринче өдек төгүүшкүнү күзүн-не эгелээн. Мерген сүт-бараан фермазының чоогунда күкуруза болгаш тараа шөлдеринде ниитизи-биле 2000 тонна ириндн өдек төктүнген. Шөлдерже өдек дажырынга чолаачылар И. Майоров, И. Сукараслов олар эки ажылдааннар.

Шөлдер чемишчидилгезиниле деңге үрезин белеткели болгаш тракторлар септелгези база организастыг чоруп турар. Бо хүннерде 305 тонна кызыл-тас чажар шынарынга чедир арыглаттынган. Декабрь 1-ге чедир колхозтуң септелге мастерскаязынган 6 трактор септеттинип үнген. Ол болза тракторлар септелгезинің үшкү кварталда график-планы бүрүн күүсеттингени ол. Часкы ховү ажылдарынга белеткелде ажылдап турар механизаторлар тракторлар септелгезин келир чылдың февральда доозар сорулгалыг ажылдап турарлар.

О. ЧҮЛЬДҮМ-ООЛ.

Мурнакчы цех

Тес-Хем районнуң Самагалдайда амыдырал хандырылга комбинады чонның хүн бүрү өзүп орар амыдырал негелделерин хандырар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ылаңгыя дараныр цехтиң ажылы эки. Оон удуртукчузу, бижикчы Ранса Аяг-оол дараныкчыларның ажылын билдилиг удуртуп, чонга берип турар продукциянын шынары эки, хевири чараш болзун дээш доктаамал демисежип, ону чедип ап келгеннер. Кызымаккай күш-ажылдың түнелинде олар ай, квартал санында бердинген онаалганын даалгазын доктаамал ажыр күүседип, мактадып турар. Цехтиң ажылдакчылары эрткен үшкү кварталда продукция будурелиниң планын 111 хуу, саарылганын 117 хуу боттандырган. Дөртку кварталдың будурулге планын база күүседир чоокшулай берген.

Комбинаттың дараныр цегинде мурнакчылар хөй. Чарыштың мурнуку одуруунда Чооду Дыртый-Уруг, Полина Бадын чоруп орар.

Комбинат чүгле Самагалдай суурнуң чурттакчыларының эвес, совхоз, колхозтардан чагырларны хүлээп ап, тускай тургускан план-график ёзугаар кезип турар. Ол чорааш мурнунда кылган чагыларны чедирип бергеш, чаа чүүлдерни хүлээп алырын чаңчыл болдурган. Оларның эки ажылы дээш көдээнин ажыл-ишчилери өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

Политиктиг, ниити билинин болгаш ажылының талазы-биле мергежилин бедидеринче кол кичээнгейни комбинаттың ажылдакчылары угландырган. Чыл санында разрядтарын бедидип турар. Ол ышкаш коллективтиң кежигүннери политиктиг эге школаның дыннакчылары. Кичээлдерни дуржулгалыг пропагандист эш Д. Ондар солун утка-шынарлыг кылдыр эрттирип турар.

Т. ХЕРТЕК.

Ажылы доктаамал

Малчыннарже комплексилиг үнүүшкүн Таңды районда «Тиилелге» совхозта неделяның четверг бүрүзүнде доктаамал чоруп турар. Оон составында лектор, эмчи, библиотекарь, киномеханик, оларбиле кады концертчилер киржип, малчыннарга концерт, кинону көргүспүшаан, лекцияны номчуп; номнарны тарадып, эмчи дузазын чедирип турар.

Комплекстиг үнүүшкүннүң ажылы парткомнуң бадылаан планы ёзугаар чоруп, оон ажылын совхозта өөредилге комбинадының директору Пинов Хертек удуртуп турар. Үнүүшкүннүң киржикчилери совхозтуң бүгү-ле будурулге участоктарында экономиктиг ажылдың четпеэин айтып, экономиктиг өөредилгениг системазындан, тускай органнарны тургузарындан эгелээш, тус-тус фермаларга, хойжу болгаш хөвү бригадаларынга будурулгени база күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле практиктиг саналдарны нептередириңге чедир хөй-хөй айтырыгларыны хаара туткан экономиктиг ажылы чорударын сүмелээннер.

Совхоз будурулгезинге специализацияны ханыладырын, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинни будурулгеге калбза-биле нептередирин, ажыл-агыйга баштайгы үёттү база отчёттуг эмгеэлээриниң чугулазын олар база демдеглээвш, тус-тус бригадаларның ажылының анализи кылдынмайн келгени-биле көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидерпнин, будурулгеге чарыгдалдарын эвээжедириниң курлавырлары илереттинмейн турарын тодаргай чижектерге көргүскеннер.

СЭКП Таңды райкомунуң агитация болгаш пропаганда килдизининң ажыдакчылары малчыннар ортузунга лекция, беседа чоруттайн келгени, тыва дылга лекциялар номчулгазын шуут организаставайн турары дээш «Межегей» совхозта парткомнуң отчёттуг хуралынга коммунистер О. Сырат, О. Белекмаа олар чөптүг шүгүмчүелди кылган. Кызылда амыдырал хандырылга комбинадының база лаборанылга фабриказының ажылдакчылары коммунистер Күраева, Поляков, Санников олар ол будурулгелерде социалистиг чарышты, ылаңгыя оон дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинии багай организастап турары дээш дүвүрээн сеткилин партия эге организацияларының отчёттуг хуралдарынга илереткеннер.

Бо болгаш өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр коммунистерниң кылган шүгүмчүелдери парткомнарның, СЭКП райкомнарының, хоорком унуң талазындан кичээнгейлии-биле өөренип көрүнгеп, оларны боттандырарынга хамаарыштыр хемчеглер алдынган турар ужуруг. Ажылдап кылдынган хемчеглернің боттанылгазын доктаамал контрольга тургузуп, чамдык таварылгаларда харылаар ужуруг кижилерниң илеткелин бюроларга дыннап туразы чогуур.

Болуп эрткидээн отчёт-соңгуудалыг хуралдарга партия эге организацияларының удуртур составы — секретарьлар, партбюро кежигүннери элээн чаартынган. Мынчангаш СЭКП-ниң райкомнары, хоорком, тус-туе парткомнар оларны партийжи ажылдың арга-методунга өөредириниң планнарын ажылдап кылгаш, оларның өөредилгезин дарый эгелээр болза эки, Өөредилге планынга партия тургузуунун, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга партийжи удуртулга практиказының кол-кол айтырыглары кирген турар ужуруг.

Партия райкомнарының, хоорай комитединиң сорулгазы чүл дизе, партия эге организацияларынга отчёттуг хуралдар болуп эртери билек, масса ортузунга организастыг болгаш политиктиг ажылдың деннелин улам бедик көдүрериңге кичээнгейни күштелдирери, парторганизацияларның дайынчы арганын, чогаадыкчы идепкейин доктаамал өстүрери болур. Ам кол чүве болза, парторганизацияларның күзенииишкинин будурулгениң планныг онаалгаларын база В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алдынган хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседирин долганлыр мөөнээри болур.

Л. ЛАНТУХОВ.
СЭКП обкомунуң инструктору.

Тарып боозадылга

Республикада ишек биле шээр малдың тарып боозадылгазының планы канчаар күүсеттинип туразын районнар аайы-биле декабрь 11-ниң медээзин ёзугаар хуу-биле көргүзерге ыыдыг:

РАЙОННАР	ХӨЛ. ӨШКҮ	ИНЕК
Чөөн-Хемчик	100,0	85,8
Барыын-Хемчик	90,2	75,9
Бай-Тайга	80,6	32,6
Улуг-Хем	76,6	82,3
Тес-Хем	74,2	47,5
Таңды	63,4	81,4
Бии-Хем	55,4	83,4
Эрзин	52,8	43,4
Каа-Хем	37,0	64,2
Кызыл хоорай Советии	21,7	117,4
Республика	70,8	73,9
Эрткен чылдың бо үезинде турганы	74,0	75,0

Өвүр район 15100 баш хойну, Тожу район 1400 баш хойну тарыыр планныг тургаш, чаңгысты-даа тарываан.

Фермаларга чаа техника

Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының тудуушкунунуң министерствозунуң тускай конструктор амылының күрүне бюрозу фермаларның мал чеми белеткээр цехтеринге ажыглаар бир мөөң, бедик будурукчулуг ажылдаар дериглерни чогаадып тургускан. Ол комплекс бедик шынарлыг белен чемнерни бэзр болгаш белеткээр, механизастаттынган беш шууштурулга шугумундан тургустунган. Бүгү технология ажылдарын төп башкарылда чорилдөп башкарар. Шенелдеге кирер кылдыр будурген ындыг шугумнарның баштайгы хевирлери Киев областтың хөй колхозтарында ажылдап турар. Олар ажыл-иш чарыгдалдарын ийи-үш катап эвээжедип, мал ажылының продуктулуун оранчок бедидип турар.

Чаш мал азыраар сүт солуучузун белеткээр кылдыр база аңаа чогааттынган агрегат бөдүүн будуштуг болгаш ажыглалга идегелдиг. Фермаларга ону ажыглаарга, малчыннар чылда муң-муң тонна сүттү камнап аяар.

Киевчилериң мал фермаларынга ажыглаар кылдыр чогаадып тургускан 40 ажыг янзы машиналарын будурүп эгелээн. Оларның бир чамдыызы—ногаан масса хээкчилери, комбикорм дериглери, сүт соодар улуг сава болгаш оон-даа өскелер. Мал чемин белеткээри болгаш үлеп бээри, саалда, чүдүрер, чүүн дүмүрер ажылдар, камаалар иштин арыглаары болгаш оон-даа өскелер—кол-кол ажылдарны ол дериглерниң дузазы-биле механизастаар.

(СЭТА-ның корр).

СЕПТЕЛГЕДЕ

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). Самагалдай суурда сельхозтехника каттыжышкыны 1967 чылдың октябрьдан бо чылдың ол үезинге чедир 84 тракторну септээринин кереэзин чарган.

Тес-Хем районнуң ажылагыйларыныы 12, Эрзиннин 2 тракторну септээн. Оон иштинде «Тес-Хем» совхозтуу 7 трактор болуп турар. Каттыжышкынның эргелекчизи А. Обрегко септелгеже күштү таарыштыр организастап, ону кыска хуусаада эки шынарлыг кылырының хемчеглерин ап турар.

Септелгеде слесарьлар Оюн Кунчуй, Херел-оол Кийжик олар өскелерге үлегерлиг, эки ажылдап турарлар.

Мал фермазынга чораан.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей фермазын партия райкомунуң коллективи шефке алган. Ук коллективтиң кежигүннери чоокта чаа ол фермага чораан. Ферманың ажылдакчыларынга райком инструктору эш Чүлдүм «Хүн системазы болгаш бистиң черивис» деп лекцияны номчуп берген.

Райком коллективи ферма кызыл-булунунуң библиотеказынга чүүл бүрү номнарны белек кылдыр берген. Ында библиотека эргелекчизи Маадыр-оол Көкүүнүң кызымак ажылының түнелинде ук библиотека районда фермалар библиотекаларының хөзрези болуп турар.

Партия райкомунуң ажылдакчыларының күжү-биле тургускан солун концертти ферма коллективиниң бүгү кежигүннери сонуургап көрген.

ЧАГЫЛАР БОТТАНЫЛГАЗЫ

Советтер болгаш амыдырал

Галина Фёдоровна Баинова Чадазна хоорайның амыдырал хандырылга комбинадында даштыкы хептер даарап, он алды чыл ажыр амыдап келген. Оон кылган чагыларының шынары эки болгаш ей-шаанда кылдынган болур.

ЧУРУКТА: Г. Баинова.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Каа-Хем районнуң Ильинка көдээ Советиниң ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга тураскаатказ социалистиг чарыштың инициаторлары болган. Көдээ Советтиң күүскому, доктаамал комиссиялар, депутаттар, Советтиң бүгү активи кол кичээнгейни көдээ ажыл-агый бүрүдүлгезин көдүреринче, күрүне планын хуусаа бетинде күүседиринче, чурттакчы чоннуң материалдыг чаагай чоруун, амыдырал хандырылгазын улам экижидеринче угландырган. Мен бо удаада чугаазы көлдуунда чагыглар күүселдезиниче угланар бодадым.

Соңгукчулар Советтерже боттарының төлээлерин депшидип тура, бистиң культура амыдыралывыс улам экижип, хоорай, суурларывыс чаагаймып турзун дээш ажыктыг санал-оналдарны, дилеглерни, чагыларны киирген. Соңгукчуларның чагылары—социалистиг демократияның база бир илерели, эрге-чагырга өөренирнің практиктиг ажыл-херээнге чөнүүн дөрт салдарының чугула хевири ол. Чагырларның канчаар күүсеттинип турарындан Советтиң болгаш оон бүгү депутаттарының ажыл-чорудулгазын көрүп болур.

Чер-чер Советтерниң сөөлгү болуп эрткен соңгулдаларда көдээ Советке соңгуттурган депутаттар-биле ужураажылышкынар үезинде соңгукчулар амыдыралчы чагыларны киирген. Оларның хөй кезии суур чаагаймыдылгазының, культура-амыдырал хандырылгазының айтырыглары. Көдээ Советтиң күүскому, депутаттар ажылчы чоннарның санал-оналын сайгарып көрде бодамчалыг болуп, чогаадыкчы чоруун көргүскенин айтып демдеглээри чугула. Чагыг бүрүзүн хынамчалыг өөренип көрген. Чагыглар күүселдезиниге ажыглап болуур бүгү аргаларны ылавылап, тодаратказ, бөттанып, боттанмас чүүлдерни тус-туста сайгарган. Советтиң баштайгы организастыг сессиязынга чагыгларны хүлээп алган. Көдээ Советтиң күүскому чамдык ажыл-агый, албан организация черлериниң киржилгези-биле чагыглар күүселдезиниң талазы-биле тодаргай планны чогаадып тургускан. Ун планга хөй-ниитиниң күжүбиле, бюджет хөреңгизи-биле азы бот-үндүрүг төлевирин ажыглап тургаш, күүседип болуур чагыгларны база тодаратказ. Кажан, кандыг хемчеглерни боттандырып чорударының хуусаазын дугурушказ, депутаттарга кым, кайы айтырыгны харыылаарын тус-туста быжыглап каан.

Ильинка биле Бүрен-Бай-Хаак аразының оруун улгаттырып, эде кылыр дугайында айтырыг үр-ле шиитпирлеттинмейн келген. Соңгукчуларның чагыларының бирээзи ол. Бо чагыгны күүседири-биле организастыг хемчеглерни ап чорударын депутат эш Е. Поздеринге даасказ бис. Ол чаагаймыдылга болгаш орук, харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиянның даргазы. Депутат Поздеринниң инициативазы-биле 2 удаа хөй-ниитиниң воскреснигин организастаан. Аңаа 30 ажыг кижи киришкен. Хөй-ниитиниң күжү-биле организастаан шефтерге кайы-даа колхозтарның баштаар черлери транспорт талазы-биле үргүлчү дузалажып келгенин демдеглээр хөрек. «Тиилелге» колхозтуң трактористи Алексей Санаров орунка сай төгеринге идепкейлиг дузалашкан. Ол-ла колхозтуң чолаачылары А. Кудрявцев, Аир-Санаа, А. Бахарев олар боттарының эки туразы-биле дыштанып хүннерде довурак, сай сөөртүүнге киржип турган. Ол ышкаш орук тудуунга депутаттар А. Беленков, В. Кустов эки ажылданнар. Ниитиниң күжү халас барбаан. 20 км орукту чаартып кылган. Мир болгаш Степная кудумчуларында ийи кудукту соңгукчуларның негелдезин ёзугаар тутқан. Демурный магазинни база ажыглалга киирген. Ам оон кандыг-даа үеде хлебты, өсөө-даа аъш-чем бараннарын садып ап болур. Суурнуң бүгү чурттакчы чону магазинни амыткынынга сеткили ханып, таварымчалыг болганынга өөрүп четтиргенин илередип турар. Балгазын седьпозу магазинге хлебти үзүктелдирбейн эккеп турар.

Депутаттарның соңгукчулар мурнунга отчёттарының үезинде Ильинка—Сарыг-Сеп—Кызыл аразынга самолёт шимчээшкинин амыдар. Бүрен-Бай-Хаак суурга харылзаа черин тургузар дугайында база бир чугула немелде чагыглар киргеп. Бо айтырыгларны баштай күүскомга, оон соонда республиканың харылзаа эргелелиигге, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге тургускан. Айтырыг чоннуң эрге-амыныга дүүштүр шиитпирлеттингеп. Бо чылдың ноябрь 7-ден эгелеп самолёт шимчээшкини амыттынган. А Бүрен-Бай-Хаак суурда чаа харылзаа саябыры болгаш радиоузел ажылдап эгелээн. Ленин аттыг колхозтуң баштаар черн харылзаа саябыры турар ийи квартиралыг бамыңны хостап бергенин улуг дузаны чедирген деп санап турар бис. Ол ышкаш ол-ла колхоз эмнелге пунктузунга тускай бамыңны база аңгылап берген. Эмнелге эргежок чугула дериг-хереисел-биле хандырынган. Эмнелге пунктузунуң эргелекчизи, көдээ Советтиң депутады З. А. Дедюхина ажылынга кызымак, хөй-ниити хүлээлгезинге ак сеткилдиг чоруун көргүзүп турар. Бүрен-Бай-Хаак суурда бо чылын колхоз столоваяны база ажыктан. Ында өөреникчилерге чылыг чемнерни белеткеп берип турар. Бот-үндүрүг төлевирин, бюджет хөреңгизин дамчыштыр база хөй-ниитиниң күжү-биле көдээ Советке киирген 5 чагыг амгы үеде шупту күүсеттинген.

Көдээ Советтиң бүгү депутаттары соңгукчулар мурнунга боттарының ылып чорутқан ажылының дугайында отчёттарын берген. Депутаттар Е. Поздерин, В. Евтушков, Б. Аракчаа, В. Колмачёв, У. Ензак, З. Дедюхина олар будурулгениң мурнакчылары болуп, соңгукчуларның негелде-хереглелиниге дыңнангыр, сагыш човангыр чоруу-биле авторитетти чаглап алганнар. Олар чагыглар күүселдезиниң талазы-биле организастыг ажылдарны чорудуп келген.

Ажылчы чоннардан киирген чагыг бүрүзүн боттандырар сорулга-биле бүгү-ле курлавырларны, бар-ла арга-хемчегларни ажыглаар бис.

И. С. ЧЕПКАСОВ,
Ильинка көдээ Советиниң даргазы.

Бөдүүн мергежилдиң кижизи

Эрзин суурда амыдырал хандырылга комбинадында С. Серендук 14 чыл иштинде печка кылып ажылдап келген. Ол бодунуң мергежилиниң талазы-биле чүгле район төвүнде сураглыг эвес, харын колхозтарда, фермаларда болгаш кыштагларда бажыңнарның печкаларын база кылгылаан.

Ленин аттыг колхозтуң хойжуларының кыштаглары Кара-Хаага, Нам-Хөндейге ийиги, ийиги фермазының кыштаа Сайыр-Аксыга, Өртең-Өдекке ийи-ийи печкаларны эки шынарлыг кылып берген.

*Мурнуку чылдарда Кара-Хаага, Нам-Хөндейде кыштагга малчыннар печка чокпуулелиниң чанында парлалга комитединде ажыттынган «Совет чурумчу», «парлалга чери» деп делгелгеде көргүскен

Тыва АССР-ниң Министрлер чөвүлелинде

Советтиң район звенозунуң ажылын сайзыраңгайжыдар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга ажылчы чоннар депутаттарының Каа-Хем район Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында райкүүском даргазы К. С. Очур-оолдуң илеткелин чугаалашкаш, районнуң иштинге ажыл-агый, культура тургузуушкунун удуртурун күүсекчи комитет элээн эки ажиткенин демдеглээн. Ол чорук сөөлгү чылдарда районнуң экономиказы болгаш культуразын хөгжүдеринге эки түңнелдерлиг болурунга чедирген. Күрүнениң эът, дүк талазы-биле чагыг-планын район ажыр күүсеткен. Инек бүрүзүнден саап алыр сүттүң хемчээли чыл бүрүде өзүп орар. Беш чылдың эрткен чылдарында инек мал 1146 башка, шээр мал 12 муң башка өскен. Чер, мал ажылының культуразы бедээн. Ооң түңнелинде районнуң чамдык ажыл-агыйлары сөөлгү үш чылдарда тараа культураларының бедик дүжүдүн доктаамал ап турар апарган.

Колхозтар болгаш совхозтар чурттаалга тудугларынга, культура-чырыдыышкын албан черлериниң материалдыг баазазын тургузарынга улуг кичээнгейни салып турар. Сөөлгү беш чылдарның дургузунда районга 6 көдээ клубтарны тудуп дооскан. «Октябрь 30 чылы» колхозта 300 олуттуг клубтуң тудуу доостур четкен. «Коммунизмче орук» колхоз (даргазы А. А. Моргун) Культура бажыңының тудуунга, ону дериириинге улуг кичээнгейни салган. Чамдык көдээ клубтарның культура-массалыг ажылы янзы-бүрү болгаш солун уткалыг апарган. Бо талазы-биле Ильинка көдээ клуву (көдээ Совет даргазы эш Чепкасов, клуб эргелекчизи эш Иродова) тематиктиг кежээлерни, чаа ёзулал байырлалдарын эрттирип турар. Клубтуң, библиотеканың планын күүскомнуң хуралынга хынамчалыг-биле көрүп турар. 1968 чылдың 9 айларында ол клубка 39 янзы-бүрү массалыг хемчеглер чоруттунган. Ындыг болза-даа районнуң Бурен-Хем, Сизим, Бояровка, Кундустуг клубтарында бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнери ажылдавайн, чон ортузунга өске-даа массалыг ажылдар чоруттунмайн турар, ол клубтарның чөвүлелдери, активтери ажылдавастаан. Чоннуң амыдырал хандырылгазында экижиишкиннер бар. Чонга чедирип турар ачы-дуза эрткен чылдың 10 айларынга бодаарга 35 хуу өскен. Орук тудуунуң болгаш колхозтар аразының тудуг ажылдарының талазы-биле эки көргүзүглер районда бар.

Советтиң, ооң килдистериниң организас-массалыг ажылын сайзыраңгайжыдып чорудары райкүүскомнуң чугула сорулгазы. Бо талазы-биле район Совединиң күүскому бодунуң организас-массалыг ажылының стилин, методун сайзыраңгайжыдар хемчеглерни ап турар. Сессияларны болур хуусааларында эрттирип, аңаа чугула айтырыгларны чугаалажып, оларны эрттиреринге болгаш белетээринге доктаамал комиссияларны, депутаттарны, советтиң өске-даа активтерин киириштирип турар.

Ынчалза-даа районнуң ажыл-агый болгаш культура амыдыралында чамдык четпестер Советтерниң организачы ажылының куду деңнелдиг болуп турары-биле тайылбырлаттынар. Райкүүском болгаш ооң килдистери үстүкү органнарның болгаш боттарының хүлээп алган шиитпирлериниң амыдыралга боттандырарын чогууру-биле контрольдавайн турар.

Бүгү-ниитиниң ыяап-ла сес чыл өөредилгезиниң дугайында хоойлу районда күүсеттинмейн турар. I—VIII класстарга 2790 өөренир чогуур уругларның 2667-зи школаларда хаара туттунган. 1968 чылдың сентябрь 5-те 22 школа назылыг уруглар өөренмейн барганнар. Башкы кадрларның амыдырал-чурттаалгазынга кичээнгей кошкак. Чамдык школаларның башкылары оттулар чүгү-биле ам-даа четче хандыртынмаан. Ыраккы одарларда малчыннарга медицина хандырылгазы ховар чедип турар, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары эмнелге ажылдакчыларын транспорт-биле чогуур үезинде хандырбайн турар. «Совет Тыва» совхозта эмнелге пунктузунуң ажылынга хомудалдар хөй.

СЭКП ТК-ның «Көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» доктаалы үнгенден бээр элээн үе эрткен. Бо чугула доктаалдың күүселдезин райкүүском четпес боттандырып турар. 1968 чылда чаңгыс-ла көдээ Советтиң ажыл-чорудулгазын хапызы-биле көрген. Райсоветтиң күүскомунуң үнүүшкүннүг хуралынга Кундустуг көдээ Совединиң ажылының дугайында дыңнаан. Ол Советтиң күүскому (даргазы М. Белевский) хүлээп алган шиитпирлериниң хыналдазын чорутпайн турар. Ол хамаан чок бо чылын эрттирген 5 сессияларының чүгле ужунуң протоколу бар. Соңгукчуларның мурнунга депутаттарның отчёдун ховар кылып, оларның округтарынга чорудуп турар ажылының учёдун кызбаан. Советтиң чорудуп турар ажылының дугайын соңгукчуларның кичээнгейинге чедирбейн турар болгаш хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларының ажылынче хапылап кирбээн. Чүгле районда эвес, а республикада эки ажылдыг деп саналып турар Ильинка көдээ Совединиң ажылын районнуң өске көдээ Советтеринге нептередир хемчеглерни райкүүском чорутпаан.

Бо чылдың февральда эрткен район Совединиң сессиязынга 1968 чылдың улус ажыл-агый планнарын ажыр күүседир болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр талазы-биле районнуң ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган. Ооң күүселдезин район Совединиң күүскому база четпес контрольдаан. Ооң чылдагааныңдан кадык камгалалы, харылзаа, садыг хандырылга талазы-биле көрдүнген хүлээлгелер четче күүсеттинмээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели улус ажыл-агыйының планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш, Советтерниң организас-массалыг ажылын сайзыраңгайжыдарын райкүүскомга дааскан. Малды хүр кыштагладырынга, малчыннарның, эмнелге, садыг болгаш культурлуг хандырылгазынче онза кичээнгейни салган турарын райкүүскомга сүмелээн.

Чагаа, билдириишкин бүрүзүнче кичээнгейни салыр

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму хамаатыларның саналдарын, билдириишкиннерин болгаш хомудалдарын көөрүнүң чурумунуң дугайында Чарлыкты үндүрген. Ол Чарлыкты ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому болгаш ооң килдистери канчаар күүседип турарының дугайында күүскомнуң даргазы С. Х. Краснийның илеткелин республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга база чугаалажып көрген.

Хоорүүском, ооң килдистери хамаатыларның саналдарын, билдириишкиннерин болгаш хомудалдарын көөрүп, оларны хүлээп алырын ам-даа чогуур деңнелге тургуспааның демдеглээн. Хоорүүскомга кээп турар чагааларның, билдириишкиннерниң хүлээп алыышкынга тургузуп турар айтырыгларның хөй кезии квартира, уругларны ясли-садтарга, школа-интернаттарга тургузар база садыг, коммунал, пенсия хандырылгазында четпестер дугайында айтырыглар болуп турар. Хамаатыларның ол көдүрүп турар айтырыгларының ужур-утказын болгаш хээирин анализтевейн, чоннуң киирген хомудалдарынга хамаарышкан четпестерни чайладыр база таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле дээштиг хемчеглерни албайн, ону чогуур үезинде хандырып, харылап бээр дугайында кошкак сагыш салып турар. Күүскомга хамаатыларны хүлээп алырының графиги чамдыкта үстүп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хамаатыларның саналдары, билдириишкиннерин болгаш хомудалдарын чогуур өйүнде көөрү дээш доктаамал контрольду боттандырар, ажылчы чоннарның чагааларын кайы хамаан чок, шын эвес көөр кижилерге шыңгыы хемчегни көргүзер, ол ажылдың байдалын экижидери дээш, килдистерге негелдени күштелдирерин болгаш ол дугайында ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң сессияларынга, ажылчы чоннарның хуралдарынга үе-үеде отчёттап турарын практикалаарын дааскан. Чагаалар, хомудалдар-биле ажылды уламдыктырар, бюрократсыг болуп, харын-даа хоойлуну хажыдып турар ажылдакчыларга шыңгыы негелдени тургузуп, чагаа, хомудалдар-биле ажылдың ленинчи принциптерин шыңгыы сагыырын чедип алырын ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң күүсекчи комитединге саналдаан.

Делегей бо хүннерде

БУДАПЕШТ. Совет маадырларга Уймештиниң ажылчыннар районунда турасказа.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы даштыкы парлалганың кичээнгейинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк информас агентилелдер ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязы ажыттынганының дугайында тодаргай дыңнадыгларны дамчыткан. Агентилел ССРЭ-ниң Курлананың даргазы Н. К. Байбаковтуң болгаш ССРЭ-ниң саң министри В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдерин тайылбырлаан.

1969 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң төлевилели болгаш улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чаа күрүне планы ажыл төлевирин көвүдедирин, совет херглекчилерге соодукчуларны, телевизорларны, идиктерни болгаш автомобильдерни бүдүрүп үндүрерин көвүдедирин көрген деп, ЮПИ агентилел Москвадан дыңнаткан. В. Ф. Гарбузовтуң илеткелинде Совет Эвилели делегейниң нарын байдалын барымдаалааш, бодунуң камгаланыр аргазын улам ыңай быжыглаары-биле бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни алыр деп айтканын агентилел тускайлап айыткан.

ЛОНДОН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажыттынганын дыңнатпышаан, лондон солуннар В. Ф. Гарбузовтуң болгаш Н. К. Байбаковтуң илеткелдерин тодаргай тайылбырлап турар.

Бо чылын Совет Эвилелиниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл төлевири ортумаа-биле 7.6 хуу, а колхозчуларының күш-ажыл төлевири ортумаа-биле 6.5 хуу көвүдээнин «Таймс» солун айыткан.

Солуннар чоннуң херглел барааннарын бүдүреринге капитал салыышкыннарын көвүдеткенинге кичээнгейни көрүндүрген.

ТОКИО. (СЭТА). Япон солуннар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажылынга улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. 1969 чылда күрүне бюджедин болгаш улус ажыл-агый планын тайылбырлавышаан, солуннар улустуң чаагай амыдыралын экижидеринге улуг кичээнгейни Совет Эвилелиниң көрүндүрүп турарын демдеглээн. «Токио симбун» солун Совет Эвилелиниң «камгалал чарыгдалгаларының хуу талазы-биле аажок эвээжээнин» демдеглээн.

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың парлалгазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязының ажылын калбаа-биле чырыдып турар.

«Нойес дойчланд» солун Совет Эвилелиниң экономиказында бүдүрүлгениң бедик темпилерин демдеглээн.

Совет Эвилелиниң экономиказы «1968 чылды эки түңнелдер-биле доозуп турар» деп, «Бауэрн эхо» солун бижээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажылының дугайында дыңнадыынга «Нойе пайт» солун совет улус «1968 чылда чедип алган түңнелдеринге чоргаарланыр эргелиг» деп демдеглээн.

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар солуннар Н. К. Байбаковтуң болгаш В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдериниң кол чүүлдерин тайылбырлавышаан.

Совет экономика чайгылыш чокка көдүрлүп, чаа экономика системазы байлак үре-түңнелдерин берип, совет улустуң чаагай амыдыралы бедип, эртем болгаш техника шапкын хөгжүп турарын солуннар демдеглээн.

ПАРИЖ. (СЭТА). Бүгү француз солуннар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажылынга улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. Солуннар ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол саннарын парлап, В. Ф. Гарбузовтуң илеткелин тайылбырлап турар.

1969 чылда бюджетке оруңганың 90 хуузу социалистиг ажыл-агыйдан кирерин «Юманите» солун онзалап демдеглээн.

«Совет бюджет 1969 чылда кол угланыышкынны херглел продуктуларын бүдүреринче салган» деп, «Орор» солун медеглээн.

БУДАПЕШТ. (СЭТА). «Непсабадшаг» солунуң бирги арынының кол черин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажылының дугайында дыңнадыг ээлээн. Дыңнадыгда улуг эге-биле 1969 чылда ССРЭ-ниң үлетпүр бүдүрүлгези 7,3 хуу өзерин демдеглээн. Келир чылда хөй капитал салыышкыннарын автомобиль болгаш химия үлетпүрүнге кииреринчурттаалга тудуунуң программазын калбартыр деп турарын база демдеглээн.

Солуннар бо чылын Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйының чедип алган чедиишкиннерин база демдеглээн. 1968 чылда национал орулга планнаан деңнелден 7,2 хуу ажар, а көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары туралзажок, Совет Эвилелиниң бүгү төөгүзүндегизинден эң хөй болганын онзалап демдеглээн.

ВЕНА. (СЭТА). Австри солуннар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Москвада ажыттынган сессиязынга улуг кичээнгейни көрүндүрген. Бүгү солуннар 1969 чылда күрүне бюджединиң кол көргүзүглерин бирги арыннарынга парлаан.

«Фольксштимме» солун бодунуң дыңнадыының улуг эгезин «Экономика өзүлдезиниң бюджеди» деп бижээн. Н. К. Байбаковтуң илеткелин тодаргай тайылбырлавышаан, ук солун ээлчегдиг чылда Совет чазак чиик үлетпүрнүң хөгжүдеринге улам улуг кичээнгейни көрүндүрер деп демдеглээн.

«Винер цайтунг» солун сессияның дугайында дыңнадыгны «ССРЭ-де экономика реформазы бодун бадыткаан» деп эге-биле парлаан.

Кайгамчыктыг хүнге алдар болдурган

ПРАГА. (СЭТА). Совет Эвилели биле Чехословакияның аразынга найырал, бот-бодунга дузалажыр болгаш дайын сөөлүндеги кады ажылдажылга дугайында Керээниң 25 чыл болган өөнга холбаштыр Словакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның, Словак национал фронтунуң ТК-ның, Словак национал чөвүлелдиң болгаш чехословак-совет найырал Эвилелиниң Словак комитединиң организастааны байырлыг кежээ Братиславага болган.

ЧТК агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, СКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Словак национал чөвүлелдиң даргазы О. Клокоч кежээге илеткел кылган.

Керээ болгаш ооң-биле холбашкан дугуржулгалар ийи чурттарның кады ажылдажылгазынга, Европага болгаш бүгү делегейге социализмниң база тайбыңның быжыглаарынга эки үндезинни тургузуп турар деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң Братиславада чиңгине консулу И. С. Кузнецов совет улустуң байырын болгаш чедиишкиннерни күзээн күзээшкиннерин чехословак улуска дамчыткан.

Байырлыг кежээге ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, СКП ТК-ның бирги секретары Г. Гусак, Словак национал фронтунуң ТК-ның даргазы С. Фалтян. Словакияның политиктиг болгаш хөй-ниити амыдыралының өске-даа төлээлекчилери, а ол ышкаш социалистиг чурттарның Братиславада консул черлериниң төлээлекчилери байыр чедирген.

КОЛ АССАМБЛЕЯДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының бирги комитеди чепсеглениишкинни дужүрер талазы-биле 18 күрүнениң комитединиң илеткелиниң талазы-биле үш доктаал төлевилелин бадылаашкыннарның хөй кезии-биле чүүлдүг деп санаан.

Чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрериниң дугайында дугуржулга чарарын чедип алырының эргежок чугулаазын демдеглээш болгаш ол талазы-биле бодунуң ажылын идепкейжидеринче 18 күрүнениң комитедин кыйгырган доктаал төлевилелин Комитет чүс тос бадылаашкын-биле хүлээп алган. Аңаа холбаштыр ол доктаалда эндере чепсегленирин соксадыр болгаш чепсеглениишкинни дужүрер талазы-биле соңгаарлаттынмас чамдык хемчеглерниң дугайында ССРЭ-ниң чазааның сагындырыг бижиинче 18 күрүнениң комитединиң онза кичээнгейин угландырган.

Тос күрүнениң (Бирма, Бразилия, Индия, Мексика, Нигерия, КАР, Швеция, Эфиопия, Финляндия) төлээлекчилери бирги комитетке көөр кылдыр ядролуг болгаш термоядролуг шенелделерин соксадырының черле эргежок чугулазының дугайында айтырыгның талазы-биле доктаал төлевилелин киирген. Ол төлевилел дээш 108 төлээ бөлүктери бадылаан. Ядролуг чепсектиң таратпазының дугайында керээге ат салбаан бүгү күрүнелерни ук керээге саададыышкын чокка каттыжарынче, а ядролуг чепсектиг күрүнелерни — ооң шенелделерин соксадырынче ол доктаал кыйгырган.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин чер иштинге кылырын хоруур дугайында делегей керээзин 18 күрүнениң комитединиң төлевилеп эгелээрин болгаш Кол Ассамблеяга ол айтырыгның талазы-биле илеткелин ооң чээрби дөртку сессиязының үезинде киирерин күзээн бодал ол доктаалда илергейлеттинген.

Химия болгаш бактериология чепсээн ажыглаар болза, ооң уржуктарлыг болурунуң дугайында илеткелди болук эксперттерниң дузазы-биле белеткээрин КНО-нуң чиңгине секретарынга дааскан доктаал төлевилелин Комитет база чүүлдүг деп санаан.

Чепсеглениишкинни дужүрер дугайында айтырыгны Кол Ассамблеяның бирги комитединге чугаалажырын түр чапсарлаткан. Комитет бодунуң келир хуралынга Корей дугайында айтырыгны чугаалажып эгелээр.

Социализм чурттарының чедиишкиннери

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АМЫДЫРАЛГА

ВАРШАВА. Улусчу Польшаның бүдүрүлге коллективтери ПКАП-ның V съездизинге алдар болдурган хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен дугайын рапорттап турар. Бүгү чуртту кайгамчык күш-ажылчы энтузиазм хаара туткан. «Хуусаа бетинде», «үезинден эрте», «ажыр күүсеткен» деп чүүлдерни бо хүннерде польша солуннарның арыннарындан үргүлчү номчуп болур.

Лодзь хоорайда «Домбурова» дээр база бир улуг тудуг организациязы алган бүгү хүлээлгелерин күүсеткен дугайын рапорттаан. Ооң түңнелинде ол организацияның тудуп турары 32 улуг объектилерниң тудуу дыка дүргедээн.

Шахтёрларның ажылының ындыг бедик темпилериниң ачызында хөмүр-даштыг чаа черни хуусаазындан дыка эрте ажыглалга киирген.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕЛЕР

СОФИЯ. Болгарияның ажылчы чоннары бо чылды эки түңнелдер-биле доозуп турар. Чаа күш-ажылчы тиилелгелерниң дугайында дыңнадыглар чурттуң бүгү черлеринден хүн бүрүде кээп турар.

11 айларның дургузунда Михайловград округта даг байлаан болбаазырадып ажылдаар «Христо Михайлов» комбинаттың коллективи планда көрдүнген 506.600 тоннага удур 513.856 тонна демир руданы бүдүрген. Дагжылар бо чылын пландан ажыр 2.200 тонна концентратты алырын хүлээнген.

Варнада мелиорацияның улуг объектилериниң тудуун чорудуп турар тудуг-монтаж эргелелиниң коллективи БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң Төп чөвүлелиниң шилчиир кызыл тугун 12 удаа чаалап алган. Бо чылдың үшкү кварталында коллектив планын 135 хуу күүсеткен болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин элээн чиигеткен.

ЧССР-ДЕ КАПИТАЛ ТУДУГ

ПРАГА. Чехословакияда база бир кол үлетпүр району Соңгу-Чех областа капитал тудугну калбаа-биле чорудуп турар. Бора хөмүр-даш бассейнинде бүдүрүлге чорудулгаларын механизастаарын болгаш автоматчыларын боттандырып турар. Чуртта эң улуг болгаш механизастаан Максим Горький аттыг хөмүр-даш бассейнин ажыглалга киирер. Залужиде чехословак-совет найыралдың химия комбинадын чаартып турар. Хомутовта металлургия заводун алгыдып турар. Аңаа чоокку үеде амгы үениң дерии-биле дерээн хоорза бүдүрер цехти бүрүн күчүзү-биле ажыглалга киирер.

ГДР-НИҢ КАДЫК КАМГАЛАЛЫ

БЕРЛИН. Декабрь 10-да ГДР-ге кадык камгалал хүнүн демдеглээн. Республикада 350 муң хире кижи кижилерниң кадыын камгалаар ажылда ажылдап турар. ГДР чоннуң медицина хандырылгазының талазы-биле Европада бешки черни ээлээн. Кадык камгалалының албан черлери кадр, материал болгаш эртем-техниктиг бааза-биле байлак хандыртынган. Ам эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң четкизинде 12 муң эмнелгелер, поликлиникалар, амбулаториялар, санаторийлар санаттынып турар. ГДР-де он муң хамаатыларга-ла 121 эмнелге орунналары онаажып турар, ол болза АКШ-тыңдан азы Барыын Германияныңдан дыка хөй дээни ол. Сөөлгү беш чылдарның дургузунда эмчилерниң саны дыка көвүдээн.

(СЭТА).

ВЬЕТНАМ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Электри дамчыдылгаларының шугумнары чурттуң көдээ амыл-агыйлыг районнарынче улам-на ханылап кирип турар. Кооперативтерниң фермалары электрижип, тараачыннарның бажыңнарында электри чырыы чайынналып турар.

ЧУРУКТА: Ле Хонг Фонг кооперативинде электри дамчыдылгазының шугумун эттеп турары.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Патриоттарның согуушкуну

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары америк шериглерге болгаш сайгон ёзу-чурумунуң шериглеринге хары согуушкуннарны таварыштырарын үргүлчүлеп турар.

Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, ВИА агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, декабрь 5-те № 4 стратегтиг оруктуң районунда (Митхо можу) дайзынның туружунче мурнуу-вьетнам патриоттарның халдааныңың түңнелинде дайзынның 40 солдаттарын болгаш офицерлерин өлүрген, 4 казарманы өрттеткен. Кунгчи можунуң элээн районнарында дайзынче база халдаан. Ол можунуң соңгу талазынга декабрь 5 болгаш 6-да чорутккан тулчуушкуннарның түңнелинде 30 ажыг америк шериг албанныгларны болгаш шеригниң 8 чүъл машиназын узуткаан. Декабрь 7 болгаш 8-те 333 база 425 бедиктерниң районунга Мурнуу Вьетнамның хостаарының Улусчу чепсектиг күштерниң кезектери дидим хемчеглерни боттандырган. Ооң түңнелинде америк армияның чүс чедир солдаттарын болгаш офицерлерин узуткаан.

КҮШ-АЖЫЛ КАМГАЛАЛЫ

Кандыг-даа бүдүрүлге организациязы техниканың озал-ондак чок ажылдаарынче, күш-ажыл камгалалын хүн бүрүде экижидеринче, бүдүрүлге санитариязынче доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиг.

Бистиң республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының системазында бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылының бо талазы-биле байдалын чугаалаар дизе, чамдык саннарны айтыры артык эвес.

Бо чылдың тос айларында бистиң бүдүрүлгелеривиске: септелге мастерскаяларынга, садыг баазаларынга, автотранспорт черлеринге техниканың айыыл чок чорууну болгаш ажылчыннарның күш-ажыл камгалалының талазы-биле элээн ажылдарны чорудкан.

Чылдың баштайгы чартыында бүдүрүлгелерге озал-ондак чок ажылдаар чорук эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга 51.62 хуу-та, а күш-ажыл кылыр чорууну чидирген дээш кижи-хүнү 56 хууга кызырылган. Бо талазы-биле эки түңнелдерни «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкыны, Бии-Хем салбыры чедип алган. Ол бүдүрүлгелер механизаторларның күш-ажыл байдалын экижидер, бүдүрүлгениң ниити культуразын болгаш санитариязын көдүрер талазы-биле кеску ажылдарны чорудкан.

Республиканың көдээ ажыл-агый министерствозу болгаш «Сельхозтехника» каттыжыышкыны «Бүдүрүлге культуразы болгаш озал-ондак чок ажыл дээш» деп көрүлде-конкурсту чарлаан, ол ажыл-херекти экижидеринге улуг идигни берген.

Көрүлде-конкурс чорудуп турар үеде бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга озал-ондак чок ажылдаарынга хамаарышкан 182, өртке удур хемчеглерге хамаарышкан 83 плакатты аскан болгаш 106 лекция, беседаны чорудкан. Ажылдаар черлерин агаарладыр 12 черни, ажылчыннар чунар 5 черни кылган.

Күш-ажылды болгаш өртке удур херекти экижидер талазы-биле чогаадыкчы 11 санал кирген, оларның хөй нуруузун шиңгээткен. Бүдүрүлге бүрүзүнге өртке удур командыларны (эки-тураның) тургузуп, озал-ондак чок ажылдаар чорукка болгаш өртке удур хемчеглерге 300 ажыг кижини өөреткен. Көрүлде-конкурстуң бирги черин «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкынынга тывыскан.

Ынчалза-даа бо фактылар бисти оожургатпас ужурлуг. Бүдүрүлге культуразын бедидери дээш демиселди, технологтуг чорудуушкуннарны чаартыры чижектиг ажылдарны хүн бүрүде бүдүрүлге мурнунга тургускан программа-биле дөмей көөр херек. Бо ажыл чер болганда бир дески болбайн турар. Күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың озал-ондак чок ажылдаарының талазы-биле ажылдыг «Сельхозтехниканың» Улуг-Хем салбыры (эргелекчизи эш Лихненко) багай чорудуп турар. Бо организация техниканың озал-ондак чок ажылдаар чоруун багай хандыргаш, 78 кижи-хүнү чидирген. Мындыг янзылыг чөргүүшкүннер колдуунда-ла бүдүрүлгениң сагылга-чурумунуң кошкааның, ажылга айыыл чок ажылдаар талазы-биле дүрүмнерни сагывайн турарының, күш-ажыл аргаларынга ажылчыннарны болгаш тускай эртемниглерни өөредиринин багай организастап турарындан болуп турарын хыналда көргүскен.

«Сельхозтехниканың» септелге-тудуг эргелелинге эш Таскараковту бызаачы кылдыр хүлээп алгаш, ажыл аргаларының талазы-биле саавырны таныштырбааныңып түңнелинде ол, ондакка таварышкан болгаш 60 хүн иштинде ажылга үнмээн. Албан чери ол-ла үениң дургузунда бюллетень ёзугаар аңаа 176 рубльди төлээр ужурга таварышкан.

Бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының удуртукчулары техниканың озал-ондак чок ажылдаарының дүрүмнерин ажылчыннарга доктаамал таныштырбайн турар болгаш кеску агитацияны шуут ажыглавайн турарлар. Бранннар, авточүдүрукчүлер, электриниг механизмнер чижектиг техниканы чогуур үезинде тынавас, чамдык чондурулга станоктарында камгалал экраннар чок таварылгалар кайы хөй. Ол хамаан чок ажылдаар черлерин аштап албас, дериг-херекселдерниң ажыглалы дээш харыысалганы контрольдан үндүрген турар таварылгалар илерттинген болгай. Тес-Хемде каттыжыышкынының болгаш Кызыл-Мажалыкта салбырның удуртукчулары пехтерге хеп сугар болгаш хол чунар черлерни кылдыртып шыдаваан.

Четпестерни көре тура-ла ону эдерниң практиктиг хемчеглерин албас болза, догум болбас. Күш-ажыл камгалалының байдалын экижидер айтырыгны бо чылын каттыжыышкын коллегиязынга ийи катап чугаалашкан. Техниканың озал-ондак чок ажылдаарынче, күш-ажыл камгалалынче, үлетпүр санитариязынче, бүдүрүлге удуртукчуларындан ажылчыннарга чедир бүгү кижилер сагыш салыр ужурлуг. Күш-ажыл камгалалының айтырыы партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының ажылының төвүнге турар. Бүдүрүлге болгаш профэвилел комитединиң хуралдарынга бо айтырыгларны харылап турар удуртукчуларның отчёттарын алыр херек.

Күш-ажыл камгалалын экижидер, техниканың озал-ондак чок ажылдаарын хандырар талазы-биле бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда ажылдап кылган хемчеглерниң боттанышкынын чедип алыр дээш негелдени күштелдирери чугула. Бичии-даа хажыдыышкынны аңаа эрттирбес херек, чүгле ындыг таварылгада ажыл экижиир.

И. ОЛДЫРЕВ.

Октябрьның 50 чылы аттыг

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзу-гаар Бии-Хемниң Туран № 1, Кызылдың № 7, Чөөн-Хемчиктиң Хайыраканга база Өвүрнүң Саглы сес чыл школаларынга «Октябрьның 50 чылы аттыг школа» деп атты тывыскан.

ӨЛҮК БЕЛЕТКЕЛИН ДҮРГЕДЕДИР

Республикада өлүк белеткелиниң планы декабрь 1-ге чедир мындыг янзылыг күүсеттинген:

Районнар	План (муң рубль)	Күүселдези	хуу-биле
Өвүр	7	0,5	7,1
Улуг-Хем	18	8,6	47,8
Таңды	19	6,8	35,8
Тожу	165,5	51,2	30,9
Каа-Хем	77	29,0	37,7
Тес-Хем	8	3,7	46,2
Эрзин	11	4,6	41,8
Кызыл хоорай Соведи	39	20,0	51,3
Кызылдың аң фермазы	123	70	56,9
Кооперация чери ниитизи-биле	487,5	206,8	44,2
Куранныыр тывыш черлери:			
«Хемчик»	57	12,5	21,9
Туран	34,9	24,3	69,6
Сыстыг-Хем	30,6	19,8	64,7
Куранныыр тывыш черлери ниитизи-биле	122,5	56,6	46,2
Республика ниитизи-биле	590	263,4	44,6
Эрткен чылдың ол үезинде	540	403	74,6

Үстүнде медээден алгаш көөрге, республикада өлүк белеткелиниң планы оожум күүсеттинип турар. Бо чылын республикада аң, өлүктүң, ылангыя диниңниң байдалы ховар болганы билдингир. Ынчалзажок бо харысалгалыг кампанияны баш удур кичээнгейге ап, аңчыларны ыраккы тайга, сыннарже хөйү-биле аъткарган болза, байдал ындыг эвес турар ужурлуг. Амгы үеде чыл дооступ турар. Декабрь 1-ге чедир республиканың аңчылары өлүк белеткелиниң планын ниитизи-биле чүгле 44,6 хуута күүсеткен болуп турарлар. Эрткен чылдың ол үезинде план күүселдези 74,6 хуу турган.

Аңныыр сезонунуң хуусаазы база-ла доостур чоокшулаан. Бир эвес арткан үениң дургузунда тывыш ажылын дүргедедир дээш тодаргай хемчеглерни албас болза, өлүк белеткелиниң күрүне планы күүсеттинмейн барып болур. Күзүн аңнап үнген аңчыларның хөй кезии шагда-ла чанып келген. Олар «аң ховар-дыр» дээш катап үнмээннер. Келген аңчыларны база катап организастыы-биле чорудар айтырыгны кайы-даа районда чедимчелиг шиитпирлевээн. Сыстыг-Хемниң куранныыр тывыш черин ап көрээли. Бо тывыш чери өлүк белеткелиниң талазы-биле ноябрь айда республикага бирги черге турган болза, ам хожудап эгелээн. Оон чылдааны чүдел? Баштайгы үнүүшкүнден келген аңчыларны чогуур хуусаазында катап аъткарбааны да. Аңчыларның мунар ивилерин, аъттарын эккелбээнинден олар организастыг үнүп шыдаваан.

Ол ышкаш Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарда тывыш ажылы база-ла оожум чорупту турар. Өлүк планын ноябрьдан декабрьга чедир бо районнар чүгле он-он хуута өстүргеннер.

Өлүк белеткели тараа, сиген ажаап алыышкыны, часкы тарылга-биле бир дөмей харысалгалыг болгаш сезоннуг кампания. Тус-тус партия райкомнары, райкүүскомнар бо ажылды холга ап, өлүк белеткелиниң күрүне планын күүседир дээш тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуглар.

Чечен-Ингуш АССР. Грозный хоорайда маадырлыг Вьетнамның дыка хөй бөлүк оолдар, кыстары келген. Үш чыл дургузунда олар № 5 профессионал-техниктиг эң эки училищеге өөренирлер. Вьетнам Демократтыг Республиканың аныяктарынга ында эң таарымчалыг байдалдар тургузуңган. Өөредилгениң үези биддиртпейн эрте бээр, тайбыңга ынак чурт бедик мергежилдиг монтажчыларның болгаш каннакчыларның улуг отрядын алыр.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже) Буй Ван Дык, Динь Ван Луан болгаш Нгуэн Виет Дао хана солун үндүрүп турлар.

Р. ДИКТИН фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МААДЫР ИЕЛЕРГЕ БАЙЫР

Он уруглары төрээн болгаш кижизиткен иелерге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1968 чылдың декабрь 9-та Чаплыы-биле хүндүлүг «Маадыр-ие» деп атты «Маадыр-ие» орден-биле болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Бижии-биле катай тывыскан. Оон иштинде Тыва АССР-ден:

1. **Билдиңмаа** Күнзүп Опановна — Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

2. **Дынзын** Хандыкмаа Чүлдүмовна — Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа суурда өг-бүле ээзи.

3. **Манзый-оол** Зоя Сувүр-Караевна — Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа суурда өг-бүле ээзи.

4. **Моңгуш** Ойу Дондуковна — Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр суурда өг-бүле ээзи.

5. **Моңгуш** Өлзеймаа Димбий-ооловна — Чөөн-Хемчик районда ажылчын.

6. **Ондар** Белек Баяновна — Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Тала суурда өг-бүле ээзи.

7. **Саячак** Чылбыш Самдановна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда өг-бүле ээзи.

8. **Чадармаа** Моңгуш Мартан-ооловна — Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Аалдап чораан

Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан суурунга Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозунуң бот-тывынгыр үран чүүлүнүң артистери аалдап келгеш, С. Токаның «Доңгур-оол» деп шиизин көргүскеннер. Өвүржүлер ырак черден аъттангаш, Хайыраканга орай чедип келзе-даа, ийи удаа ойнааннар. СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтуң клувунче чон ийи удаа сыңышпааже кирип турган.

Шии соонда совхозтуң партком секретары эш Чамыян бот-тывынгыр артистерге байыр чедирбишаан, база катап аалдап кээрин дилээн. Бот-тывынгыр артистерниң бо шиини тургузуп алганын болгаш боттары бистиң республиканың барыын талакы районнарынче ойнап чорупкан.

Шиниде ойнап турар бот-тывынгыр артистерден Н. Иргит (Доңгур-оол), Т. Балыргы (Такпалдай), Л. Моңгуш (Ойнаар-оол), А. Доңгак (Тевек-оол) оларның ойнааның көрүкчүлер сонуургап көргеннер. Ынчалза-даа шиниң ниити чугаазы болгаш темпизи оожум болуп турар. Чамдык рольдарның чедир ажылдаттынмазы-биле шиниде ойнап турар артистер шиниң чамдык уран-чечен утказын көрүкчүлерге чедир ойнавайн турар.

Бо аныяк бот-тывынгыр артистерниң коллективинге чедишкиннерни күзевишаан, моон соңгаар уран чүүлге, шиниге улам сонуургалдыг болурун идегеп база катап аалдап чедип келирин күзеп турар бис.

К. АНЧЫМАА,
Культура бажыңында улусчу театрның режиссёру.

Солун ужуражыышкын

Школаның клазын өөреникчилер шыгырт долдур олурупкан. Арыг-шевергин кеттинген аныяк салгакчыларның арын-шырайында өөрүшкүнүң, чоргааралдың хүлүмзүрүглери чайнап турган. Ужуражылга кежээзин эрттирериниң дугайын баш удур дыңнааныындан, ооң кажан эгелээрин четтикпейн манап турган.

Чалаткан хүндүлүг аалчыларывыс, бистиң чаңгыс чер чуртчувус Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оол болгаш «Барлык» совхозтуң мурнакчы хойжузу Күжүгет Очур олар кирип келирге өөреникчилер диңмиттиг адыш часкап уткуп алганнар.

Ада-чурттуң дайынынга Киевтен эгелээш Мурнуу-Буг хемге немец фашистиг агрессорлар-биле маадырлыг демисешкен экипажының эртип келген эрес-дидим дайылдашкан тыва өөрүнүң болгаш бодунуң хууда кылган эрес-маадырлыг чорууктарын, ниити дайзынгитлерлиг немец шериглерге удур хөй националдыг совет шериглерниң акы-дуңма амгы социалистиг чурттарының шериглери-биле интернационалчы демисели эш Чүргүй-оол чугаалаарга кежээниң киржикчилери кончуг сонуургап дыңнааннар.

1968 чылда 100 баш төрүүр хойдан 108 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден 1,9 кг дүкү кыргып алгаш, «Барлык» совхозтуң хойжуларының бирги черин алган эш Очур Күжүгет чоокта чаа Кызыл—Москва — Ленинград деп найырал поездизи-биле ол черлерге чоруумун өөреникчилерге чугаалап берген. Ол ышкаш эш К. Очурнуң уруглары адазы күш-ажылга шылгарап турда, адазын дөзеп чүгле 4—5 демдектиг өөренип турарлар. Ооң оглу Борис 6 «а» класста, а уруу Ирина 7 класста, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турарлар.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга чедишкиннииг ужуражыр дээш школаның башкылары, өөреникчилерни шудургу ажылдап турарын ылангыя 1-ги класс (удуртукчузу К. Каң-оол) база 3 класс (удуртукчузу З. Арбай), 7 класс (удуртукчузу Ю. Колмакова) өөредилгеге болгаш сагылга-чурумга бедик көргүзүглерлиг болганын школада өөредилге эргелекчизи К. Опай чугаалааш, моон соңгаар улам кызып ажылдаарын хүндүлүг аалчыларга бадыткап чугаалаан.

«Дайынчы эрес-маадырлыг болгаш күш-ажылдың алдарлыг кижилери-биле бо ужуражылга бистерни улам-на сорук киирип тур, моон соңгаар-даа адаларның эрес-маадырлыг оруу-биле дидим базарын» школада комсомолчуларның мурнундан 8 «а» класстың өөреникчизи Света Кошкар-оол даңгыраглаан.

Эрес-маадырлыг чоруктуң болгаш күш-ажылдың алдарлыг кижилери-биле ужуражылга өөреникчилерниң амыдыралынга кезээде уттундурбас, олардан өөренип, оларның ажыл-херээн, маадырлыг чоруун уламчылаары бистиң аныяк салгакчыларывыстың хүндүлүг хүлээлгези болур.

Д. ЧЫМБА.

БИСТЕ ЧАА МАРКАЛАР

Чурукчу Виктор Пименов «Чаа чылбиле!» деп марканы парлап үндүрери-биле белеткээн. Маркада шиви будуун болгаш Кремльдиң Спасск суургазын, Ленин дагларында Москва күрүне университединиң болгаш ССР Эвилелиниң В. И. Ленин аттыг Күрүне библиотеказының бажыңнарын чураан.

* * *

Марканың өртээ 4 копеек. Хемчээли 37×37 миллиметр. Ооң өңү аязы-бүрү — ногаан, кызыл, көк. Бижимелин эстон болгаш орус дылдарга кылган.

* * *

Кызыл түк түгкан эстон ажылчын кызыл-гвардейжини чураан марканы Эстонияга Советтерниң эрге-чагыргазын чарлаан Эстлянд күш-ажылчы Коммуназының 50 чылынга бараан болдурган. Тукта «Эстлянд күш-ажылчы Коммуназы чарлаан хүнүндем бээр 50 чылы» деп бижээн.

Марканың автору эстон чурукчу Хеппо Карлович Аррак. Марканың өртээ 4 копеек. Хемчээли 30×42 миллиметр, өңү кара болгаш кызыл. Бижимели эстон болгаш орус дылдарда.

* * *

«Орбита» системаның почта блогу үш янзы маркалардан тургустунган. Бирги маркада — «Молния-1» харылзаа спутниги. Ийиги маркада — чер кырында хүлээп алыр станцияларның турар черлериниң болгаш «Молния-1» спутниктиң ужудуушкунунуң схема-картазы. Үшкү маркада — «Орбита» станция. Ында Ыраккы Чөөн чүктүң чурумалы болгаш Кремль сылдызы тыва телевизор экраны бар.

Блоктуң автору—чурукчу Юрий Левиновский. Маркаларның өртээ 48 копеек (үш маркаларның бирээзи-ле 16 копеек өртектиг).

* * *

Совет кошку физик, В. И. Ленинниң айтышкынын ёзугаар тургузукан Нижегород радиолабораториязы организастаарынга болгаш ажылынга идепкейлиг киришкен Владимир Константинович Лебединскийниң төрүттүнгенинден бээр 100 чүс чылынга (1868—1937) турасказ болдурган марканы үндүрген.

Чурукчу Роман Житков марканы парлап үндүрери-биле белеткээн.

А. МАРКУС.

БААЛЫК АШКАНДА

ШЫДЫРАА

«Баалыкты ашкаш, доңгуттен бадыптывыс» деп республиканың шыдыраа чемпионадының киржикчилериниң аразында чугаалажып турары анаа эвес. Ол беш салыгның сези эрте бээрге баалык ашкан кылдыр санаттынары чугаажок. Бир эвес чидириг чогуп барымдаалаар болза киржикчилерниң мурнунда Н. Шишигин чорул турар. Ооң саны 5, бир соңгаарладып каан база эрте берген салыы бар. Чемпионнуң кол адаанакчызы Тес-Хем шыдыраачызы П. Махоткин болу берген. Ол сес салыгдан алды санны алган, аки байдалда соңгаарладып каан салыы база бар.

Сеске салыг П. Артамоновка аар болган. Кодээ шыдыраачызы Н. Шишигинниң туружунче белеткел чок ылап халдааш, ур-даа божбаанда уттурган. Х. Ондар, Ч. Оюн, М. Тюлюш, Моңгуш, Буду, Ооржак оларны тиилээш, маргылдааның тергиидекчилерин ызыртыр сүрүп орарлар.

Дүүн салдыкмайн эрте берген база тоңдур ойнаттынмаан салыгларны катап ылыр. Ооң түңнелинде шыдыраачы бүрүзүнүң баалык ашканда чедип алган түңнелин ылап көстүр.

С. ТАМБА.

Республиканың кодээ ажыл-агый министерствозунуң бажыңының баарында «Хоорайның дээре комсомолчулары» деп эге бижээш, кошку, чараш кылдыр кылган стендиниң найысылалга келген кижи бүрүзү көрүп эртер.

Оларның аттары бо-дур: республиканың кинофикация эргелелиниң ажылдакчызы Таня Щербакова, № 10 школаның өөреникчизи Зина Шестакова, № 1 школаның өөреникчизи Таня Бархатова, № 2 школаның комсомол организациязының секретары Марта Сиянбиль, № 14 школаның өөреникчизи Таня Шубина, кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Моңгуш Оолак, № 7 школаның өөреникчизи Галя Цыганкова, № 2 АТБ-ниң комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири В. Заправдин, пассажирлер АТБ-ниң чолаачызы В. Григорьев, башкы училищезиниң сургуулу Анна Амирова.

Найысылалдың дээре комсомолчузу... Ол дээрге хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, ажылынга азы өөредилгезинге кызымак, эш-өөрүнге ээлдек-эвилең аныяк кижи-дир. Ындыг бедик атка чедери бедик алдар болгаш хүндүлелдиг. Кызылдың аныяктарының төлептиглериниң чүгле ийизинниң, МАРТА СИЯНБИЛЬ биле чолаачы В. ЗАПРАВДИННИҢ чуруктарын номчукчуларга таныштырдывыс.

А. ДАРЖАА.

Саян далайга балык

КЫЗЫЛ. Тываның Чагытай хөлүнге 1966 чылда пелядь деп балыктың ийи миллион ажыг үүргенезин эккеп салган турган. Чоокта чаа ол балыктарның канчаар өзүп турарын тодарадыры-биле контроль тудуушкунну кылырга эки түңнелдерни көргүскен. Туттунган балыктарның ортумак деңзизи ийи килограмм болган. Ол балык эрткен чылын болунуң салгалын берип эгелээн.

Оон аңгыда өске хемнер, хөлдерден эккеп салган карп, лещ, карась балыктар Чагытайда хөйү-биле нептерээн.

Амгы үеде Чагытай хөлге балык өстүрер тускай черни организастаар деп турар. Анаа өстүрген балык үүргенезин Тываның өске хөлдер, хемнеринге, ылангыя келир үеде тургустунар Саян далайынга салып өстүрерин тускай эртемниглер планнап турар. Ынчан Тывага балык тудуушкунуң үш катап өзер ийикпе, азы 10—12 муң центнер чедер.

(СЭТА).

Аңчыларның олчазы

ЧИТА. Бо хүннерде Забайкальениң тайгаларындан аңчылар кээп эгелээн. Оларның аал ораны ырак болганындан белеткел органнарының төлээлери аңчылар-биле болчашкан черлеринде чеде бергеннер. Ол черлерни азы болчаг кылган черлерин эвенги аңчылар бальжорлар дижир.

Аңныыр тывыштыг ажыл-агыйлар бо хүннерде 350 муң ажыг рубльдиң өлүүн күрүнеге дужааганнар. Оон аңгыда дилги фермаларындан 12 муң рубльдиң өлүү кирген.

(СЭТА).

КӨДЭЭ СПОРТТУҢ ӨЙҮ КЕЛГЕН АЙТЫРЫГЛАРЫ

(„Урожай“ эки-тура спорт ниитилелиниң Улуг-Хем район конференциязындан)

Улуг-хемчилерниң ийи муң ажыг күш-культуржуларының төлээлери спорт ниитилелиниң ээлчеглиг V район конференциязынга чыглып келгеш, кодээ спорттуң шиитпирлээри чугула апарган өйү келген айтырыгларының дугайын чугаалажып көрген.

Амгы үеде районда ийи муң ажыг күш-культуржу бар, оларның 4-ү бирги, 42-и ийиги, 160-ы үшкү разрядтың спортчулары, 210 аныяктар оолдар болгаш уругларның спортчу разрядчылары болуп турар.

Районнуң шилиндек командалары юбилейлиг чылдың республика спартакиадазынга киришкеш, ниитизи-биле ийиги черни, футболга «Хем бөмбүү» деп маргылдааларга үшкү черни чаалап ап, республиканың эң шилиндек 9 командазы-биле план ёзугаар 14 оюннарны эрттиргеш, аңаа ниитизи-биле бешки черни алган.

Спорт чөвүлели отчёттуг ийи чылдың иштинде шериг назылыг 100 ажыг оолду Төрээн чуртту камгалаарынга белен деп программага белеткээн.

Районда спорттуң он аңгы хевирлери чедишкиннииг сайзырап турар. Спортчу ат-сураа чүгле республикада эвес, база оон девискээринден дашкаар сурагжаан Василий Базыр-Тараа, Моңгул-оол Бичеоол, Ондар Сүүр-оол, Галина Топоева, Геннадий Константинов, Лариса Комбуй-оол, Галина Ангалова ышкаш мергежилдиг спортчулар районда бар.

Бистиң чуртувуста күш-культура болгаш спорт — ажылчы чоннарның кадыкшылының херээ болуп, калбак-делгем совет чурттуң бүлүң бүрүзүнде ёзулуг массалыг апарган.

Каш-ла чыл мурнунда бистиң республикага каш-ла оң эш хаактар, каш-ла борбак мячиклер саттынып тарап турган болза, сөөлгү ийи чылдарда республиканың хоорай болгаш кодээ күш-культуржулары 15 муң ажыг хаакты, 25 муң кижи кедер спорт хептерин, 100 мячиңи болгаш өске-даа хөй спорт эт-херекселдерин садып алган, эдилеп турар.

Ынчалза-даа хөй чурттакчылыг Улуг-Хем районга күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурар дээш чорудуп турар ажылда шыңгыы четпестер, дарый шиитпирлээри чугула апарган өйү келген айтырыглар бар.

Амгы үениң негелдезинге дүгжүп турар спорт баазалыг ажыл-агый, азы школа районда чок. Тренерлер, спортчу судьялар эвээш.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларының, бүдүрүлгелериниң, организацияларының удуртукчулары күш-культураның болгаш спорттуң ажылчы чоннарның кадыкшылын камгалаар херекке чугула ролюн чедир үнелеп көрбейн турарын айтыры чугула.

Кожуун чоруур механизастаан № 486 колоннаның начальниги эш Козлов, Шагаан-Арыгның АТБ начальниги эш Мыщанский, «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарның директорлары эштер Трощев, Куркутов спортчуларын районнуң болгаш республиканың түңнел маргылдааларынче баарын хоруп, оларны транспорт-биле хандырбайн турар. Оон туржук, ук районнуң прокурору эш Шведов райкүүскомнуң удуртукчулары чамдык ажыл-агыйларының удуртукчуларынга спортчу түңнел маргылдааларже чорудуп, оларның ажыл төлевирин хевээр арттырар айтыышкын бээрге, аңаа удурланып турар. Ол удурланыышкында үндезин чок, чүге дээрге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдагы №32 Доктаалы ындыг янзылыг маргылдааларга киржир спортчуларны ажылындан хостаарын болгаш ол үеде ажыл төлевирин хевээр арттырарын көрүп турар.

Районнуң спорт чөвүлелинге эрткен чылдың эгезинде 220 рубль түңге спорт эт-херексели турган болза, амгы үеде 2000 рубль өртектиг спорт эт-херекселдери бар. Спорт организацияларын акшаландырар херекти райкүүскомнуң удуртукчулары чугулалап көрүп, спорт чөвүлелинге спортчу эт-херексел садып алырынга 2600 рубльди бо чылын үндүрүп берген.

Конференцияның чамдык төлээлериниң саналдарын көрээлиңер.

ДАРДАН-ООЛ, Ак-Туруг школазының башкызы:

— Районнуң школаларынга күш-культура кичээлдерин чавыс өөредилге-методиктиг деңнелге эрттирип келген, ылангыя уругларның физиологтуг онзагай байдалдарын барымдаалаар айтырыг шуут уттундурган. Район эмнелгезиниң дуржулгалыг эмчилери күш-культуржу школачыларның кадыын сөөлгү ийи чыл иштинде хынаваан.

Спортчу **Т. МАҢНАЙ-ООЛ** («Улуг-Хая» совхоз):

— Республика маргылдааларынче баар спортчуларны 1—2 хонук артканда ам кээп буу-хаа чыып, белеткел чок чорудуп турар. Ындыг маргылдааларга эрги спортчулар барып турар, а аныяк, перспективтиг спортчуларны деткивейн келген, ынчангаш маргылдаага барган спортчуларның көргүзүглери куду.

Чодураа школазының башкызы эш **С. ЭРЕС-ООЛ**:

— Район улуг, ынчангаш хүреш, футбол, баскетбол, волейбол, шыдыраа командаларының маргылдааларын зона аайы-биле, бирги зонага—чижээ: «УТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтарның, а ийиги зонага — «Улуг-Хая» совхозтуң, Жданов аттыг, «Х Улуг-Хурал» колхозтарның суур командаларының маргылдааларын эрттиргеш, район төвү Шагаан-Арыг хоорайга ук ийи зонаның болгаш хоорайның шилиндек командаларының түңнел маргылдаазын эрттирип болур. Ол чорук ажылчы чоннуң спортка сонуургалын чугаа чок кодурер.

Шагаан-Арыгның № 1 ортумак школазының күш-культура башкызы **В. БАХТИН**:

— Районда спортчу идик-хеп, эт-херексел чок. Райпо удуртукчулары спортчу бараалнар садыгларда чок болуп турбуже, ол бараалнар саартынмас, ур чыдып турар дыр деп үндезин чок чылдагааннар дилеп олурбушаан. Райкүүском спорт чөвүлелинге спортчу идик-хеп, эт-херексел садарынга 2600 рубльди үндүрүп бээрге, спорт бараалнары чогундан ооң 600-ү ажыглаттынмаан. Спортчу маргылдааларны болгаш спорт разрядтары тыпсырын байырлалдыг байдалга эрттирбейн келген.

Көдээ күш-культуржуларның төлээлери конференцияга үнелиг саналдарны берген.

Амгы үеде ажылчы чоннар ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчээни-биле оларның культурлуг дыштанылгазын организастаарынга күш-культураның болгаш спорттуң ролю дыка улгаткан. Бо ажылды кодээге улам массалыг болдурарынче угланган хемчеглерни көрген доктаалды конференция хүлээп алган. Ону амыдыралга бүрүн боттандырары районнуң ажыл-агый болгаш хөй-ниити организацияларының боттуг, ажыл-агыйжы деткимчезинден улуу-биле хамааржыр.

Д. АНАЙ-ООЛ,
«Шын» солуннуң тускай корр.

ДЫҢНАДЫГ

1968 чылдың декабрь 19-та хүндүскүнүң 4 шакта СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң суралдаар залынга хоорай Совединиң ээлчеглиг XII сессиязын чыылдырар.

Хүннүң айтырыы: «1968 чылда хоорай Совединиң чорудкан ажылының дугайында отчёт».

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

ТЫВАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА БӨГҮН

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи

КАРА-КЫС МУНЗУКТУҢ 50 ХАРЛААНЫНГА БАРААЛГАТКАН

КОНЦЕРТ

Программада ырлар, танцылар, шиилерден үзүндү көргүзүглер, интермедиялар.

ДААРТА В. КӨК-ООЛДУҢ

«ХАЙЫРАН-БОТ»

деп шиизи.

1935 чылдан бээр Караның ролюн ойнап келген РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи КАРА-КЫС МУНЗУК ол-ла рольду күүседир.

Шии кежээкиниң 7.30-де эгелээр.

Касса эртенгиниң 10 шактан ажылдаар.

Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ону Роберт дээр» 9.15, «Алдын бызаа» (1-ги, 2-ги сериялары) 11, 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Чыындылар кино-чурумтар 10, «Таварылга болган ужуражылга» 11.15, 1.15, «Мөңге ипичээшкиннер» 3.15, «Бажың болгаш ээ» (делгем экранныг) 5.10, 7, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трембита» 3, 4.45, 6.30, 8.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пушкин Прагаже бар чор» 3, «Ынаныышкы эми» 4.40, «Оскар» (делгем экранныг) 6.35, 8.30 шактарда.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклуву бирги болгаш ийиги класстың чолаачыларын белеткээри-биле заочно өөредилгени организастаарын чарлап тур.

Өөредилге 1968 чылдың декабрь 20-де эгелээр.

Ол дугайында справка алырда Кызыл хоорайның Интернациональная кудумчузунда 49 дугаар бажыңга кээр. Телефон 22—44.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарының 23-25, партийжи амыдырал килдизиниң 23-64, культура килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаш 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01505.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 14 СУББОТА № 290 (7832).

Өртээ 2 көп.

ЧЕДИИШКИННЕР ӨӨРТҮП, ПЛАННАР ХҮЛЭЭДИП ТУР

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы

Декабрь 12-де Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы ажылын үргүлчүлээн. 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дугайында, 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерни чугаалажып көрбүшаан, улустуң соңгуттурганнары эрткен чыл дургузунда кылган ажылдарны үнелеп көрүп, келир чылда перспективаларны айтып турар. Депутаттар чурттуң экономиказының мурнунга тургустунган айтырыгларны ажыл-ишчи өзү-биле болгаш ажыл-херекти хандыр билири-биле чугаалажып, чедиишкиннерни бөттүу-биле тодарадып, четпестерни чайладырының аргаларын айтып турар.

* * *

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

Эртенгиниң 10 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуралдаар залынга Националдар Совединиң депутаттары чыылган.

Депутаттар болгаш хөй санныг аалчылар эштер **А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, А. Н. Шелепин, П. М. Машеров, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, Б. Н. Пономарев** оларны чылыы-биле уткаан.

Хуралга даргалакчы Националдар Совединиң Даргазының оралакчызы **М. А. Абдуллаева** Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **В. Е. Лобановка** сөс берген.

1968 чыл белорус улуска юбилейлиг чыл болур дээрзин ол чугаалаан. Бо чыл республиканың болгаш Белоруссияның Коммунистиг партиязының алдарлыг беежен чылын йөрээп турар. Ол орукка БССР-ниң ажылчы чоннары улуг чедиишкиннерни чедип алган. Бо беш чылдың үш чылдарының дургузунда национал орулганың немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпилери 10 хуу хире—планда айыткандан ажыг болур.

Чугаалажып турар пландарның төлевилелдери Белоруссияның улус ажыл-агыйының чаа көдүрлүушкунун хандырар деп, депутат медеглээн. Республикада мелиорация ажылдарын чорудуп турар. Бургаткан шөлдерде суг шыгжамырын, оруктарны, гидротехниктиг объектилерни тудуп турар.

Чугай, чемишчилгелер бүдүрер бүдүрүлгелерни Белоруссияга улам ынай хөгжүдериниң баш бурунгаар көөрү эргежок чугула дээрзин оратор медеглээн. Республикада алды чартык миллион гектар ажыг черни чаагайжылары негеттинип турар. Ол дугайында чылда беш миллион тонна ажыг чемишчилгелер херек.

ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрижиилге министри депутат **П. С. Непорожний** Коммунистиг партия болгаш Совет чазак энергетиканы хөгжүдеринге онза кичээнгейни кезээде салып келген дээрзин демдеглээн. Ол чорук 10 миллион киловатт чаа энергетиктиг күчүлерни чыл бүрүде ажыглалга киирер арганы берген. Бо чылдың төнчүзүнде чуртка электроэнергияны ажылдап үндүрери 640 миллиард киловатт-шак болур. Кодээ хереглекчилер оон иштинден бараык 30 миллиардты алыр. Ол хире санныг энергияны чурттуң бүгү электростанциялары 1935 чылда ажылдап үндүрген турган.

Чоокку чылдарда энергетиканы хөгжүдериниң темпилери ийи катап улгадыр ужурлуг. Электроэнергияны ажылдап үндүрериниң чыл бүрүде немелде өзүлдези 100 миллиард киловатт-шакка чедер.

Чурттуң төвүнүң чамдык электростанцияларының төлевилээн көргүзүглерин ам-даа чедип албааның министр демдеглээн.

ВЦСПС-тиң секретары депутат **В. И. Прохоров** бодунуң саналынга ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын хөгжүдеринге профэвилелдериниң ролюнуң дугайын чугаалаан. Профэвилелдериниң XIV съездизи Коммунистиг партияның айтышкыннарын удуртулга болдурбушаан, эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедиринге болгаш күш-ажылды эртем өзүзү-биле организастаарынга үндезилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның инициативазының кол угланыышкыны кылдыр тодараткан. Бо беш чылдың эрткен чүгле ийи чылының болгаш 9 айларының дургузунда безин рационализаторларның болгаш чогаадыкчыларның саналдарын нептереткени, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сан-медээлерин өзүгаар алырга, 6 миллиард ажыг рубльдиң камналгазын улус ажыл-агыйынга берген.

Латви ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. П. Рубенниң** демдеглээни болза, республиканың үлетпүрүнзе болгаш кодээ ажыл-агыйында бедик көргүзүглер экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге ажылчы чоннарның доктаамал өзүп турар киржилгези-биле хандыртынган.

Капитал тудугну планнаарында болгаш организастаарында четпестерни ам-даа өожум чайладып турарын депутат медеглээн. Капитал тудугнуң планнарын чогаадыр үезинде улус ажыл-агыйының түс-түс адырларын хөгжүдеринде эргежок чугула пропорцияларны үргүлчү сагывайн турар.

«Семеновский» совхозтуң директору депутат **С. С. Жилин** шөлдериниң дүжүткүрүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидер дээш Марий АССР-ниң кодээ ажыл-ишчилериниң демиселиниң дугайын чугаалаан. Бодээни чаа техника-биле хандырарының айтырыгларынга ол доктааган.

ССРЭ-ниң өңнүг металлургия министри депутат **П. Ф. Ломако** аар үлетпүрнүң ол чугула адырының шиитпирлеп турар айтырыгларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга таныштырган. Чурт чыл планындан ажыр 50 муң тонна ажыг өңнүг металлдарны болгаш прокатты алыр.

П. Ф. Ломако өңнүг металлургияны хөгжүдеринге ам-даа шаптыктап турар чүүлдерге доктааган. Аар машина тудуушкунуң заводтары элээн таварылгаларда эргижиреэн деригни ам-даа бүдүрүп үндүрүп турар. Чурттуң соңгу болгаш соңгу-чөөн районнарында бүдүрүлгелер улуг чидиригге таваржып турар. Оон чылдагааны болза соок үеде соксаал чок ажылдаарынга таарыштынмаан дериг-биле хандырып турарында болур. Министриниң бодалы-биле болза, өңнүг металлургияны машиналарның комплексиин-биле хандырары дээш харысаалгалыг доктаамал заводтарны тускайлаар.

Татария чурттуң улуг индустрия-аграр, хөй нефтилиг болгаш химиялыг, сайзыраңгай машина тудуушкунуг болгаш энергетикалыг районy болу берген деп, Татар АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Г. И. Усманов** чугаалаан. Республиканың нефтилиг черлерин ажылдап кылырын экижидеринге СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың көргүзүп турар аажок улуг дузаламчызының дугайын ол дыңнаткан. Эртем-техниктиг болгаш ажыл-агый-экономика хемчеглерин күүседири 1970 чылда 100 миллион тонна кара алдынны алыр болгаш В. И. Лениниң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 100 чылын ол чедиишкин-биле демдеглээр арганы республиканың нефтичилеринге бээр.

Эстонияның КП ТК-ның секретары депутат **Л. Н. Лентсман**, дагестан АССР-ниң Ахтын район эмнелге каттыжыышкынының кол эмчизиниң оралакчызы депутат **Г. Ю. Султанова**, Армян ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **С. А. Мовсесян**, ССРЭ-ниң нефть ажылдап кылыр болгаш нефть-химия үлетпүр министри депутат **В. С. Федоров**, СЭКП-ниң Кабардин-Балкар обкомунуң бирги секретары депутат **Т. К. Мальбахов** олар база санал берген.

Оон-биле Националдар Совединиң хуралы доозулган.

* * *

ЭВИЛЕЛДИҢ СОВЕДИНДЕ

Кремльдиң Улуг ордузунга хүндүскүнүн 3 шакта Эвилелдиң Совединиң хуралы эгелээн.

Эштер **Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, М. С. Соломенцев** оларны депутаттар болгаш аалчылар адыш часкап уткаан.

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының база 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерниң талазы-биле санал бээри үргүлчүлээн.

Хуралды даргалаан Эвилелдиң Совединиң Даргазының оралакчызы депутат **А. Шарипов** баштай Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы депутат **А. Кахаровка** сөс берген.

А. Кахаров беш чылдың эрткен чылдарының дургузунде республиканың улус ажыл-агыйының чедиишкиннерин тайылбырлап чугаалаан. Дагдевискээрлиг ол черде улуг капитал тудугну чорудуп, улуг суггат системаларны тургустунуп турар. Оларны ажыглалга киирери чиг хөвенниң болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязын бүдүрерин көвүдедир арганы бээр деп, ол демдеглээн. Таджикистанның улус ажыл-агыйынга оттулар чүүл херегледтиниң турар деп, депутат медеглээн. Аңаа холбаштыр Келиф—Душанбе аразының газ дамчыдылгазының шугумун 1970 чылда ажыглалга киирер кылдыр ону дүрген тудуп эгелээрин ССРЭ-ниң Күрпланындан болгаш Газ үлетпүрүнүң министерствозундан дилеп, сессияның киириилден ол чугаалаан.

Грузияның Компартиязының Тбилиси хоорокомунуң бирги секретары депутат **О. И. Лолашвили** бодунуң чугаазының хөй кезиинге капитал тудугнуң айтырыгларын киирген.

Грузияда чуртталга черлериниң, школа тудуунуң айтырыы шиитпирлезе чогуур айтырыглар болбушаан деп, О. И. Лолашвили чугаалаан. Чуртталга бажыңнарының чаңгыс аай төлевилелдери иштики планнаашкын болгаш архитектура шимелдезиниң талазы-биле кижилерниң улам улгаткан кузел-сонуургалдарын хандырбайн, республиканың агаарбойлус байдалын барымдаалавайн турар деп, депутат шугумчулаан.

Карелияның улус ажыл-агыйының кол адырларының бирээзи ыяш үлетпүрүнүң хөгжүлдезин Олонецтиң трактор заводунуң фрезерлиг депутат **П. М. Чехонин** чугаалаан. Ол талазы-биле чугула хөй айтырыгларның шиитпирлеттиниип турары өожум деп чүвени миниип чугаалаар херек. Ыяш соортур машиналар четпес, орук-тудуг техниказы эвээш. Бүдүрүлге черлерин хөгжүдеринге дээвилеп берип турар херецгилер хоомай, чуртталга болгаш культура-амыдырал черлериниң тудуунуң бүдүп турары өожум. Бүдүрүлге черлериниң өзүлдезин, ыяш белеткекчилериниң ажылдаар, амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидерин хандырар дээш, ССРЭ-ниң Күрпланы, Ыяш болбаазырадыр болгаш ыяш үлетпүрүнүң министерствозу чогуур хемчеглерни алыр ужурлуг деп, ол чугаалаан.

Туркменистанның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары, депутат **В. Н. Рыков** Туркменияның барыын талазында нефть тывыжының болгаш химия үлетпүрүнүң улуг девискээрин улам ыңай шиитпирлээдип алырының дугайын чугаалаан. Республиканың бойлус байлактарын казар ажылдарны чорудуп турар эвилел-республика министерстволарының ажыл-чорудулгазының ведомстволар аайы-биле сандаргайы ол сорулганы күүседиринге шаптык болуп турар. Аңаа холбаштыр Чаржоуның нефть сайгарып ажылдаар заводун болгаш Туркменистанның барыын талазы биле Бекдаш — Мангышлак аразының газ дамчыдылгазының шугумун тудуп эгелээрин дүргеледири эргежок чугула.

Улус ажыл-агыйының планын болгаш бюджеттиң чедиишкинниг күүседир хемчеглер системазында кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнениң садып ап, организастыг хүлээп алыры, кадагалаары, сайгарары болгаш сайгарып ажылдаары чугула черни ээлеп турар деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң белеткелдер талазы-биле күрүне комитединиң даргазы депутат **Л. Р. Корниец** чугаалаан. Соолгу чылдарның дургузунда белеткел организациялары кодээ ажыл-агый продукциязын хүлээп алырының болгаш сайгарып ажылдаарының материал-техниктиг баазазын хөгжүдер, быжыглаар талазы-биле хөй хемчеглерни бөттандырган. Ынчалзажок ол баазаның өзүлдези улам улгадып турар хереглелдерден ам-даа хожудап турар деп, оратор дыңнаткан.

Автоматизацияның болгаш башкарылда системаларының, прибор тудуушкунунуң министри, депутат **К. Н. Руднев** бүдүрүлгени хөгжүдеринге ажыл-агый реформазының чаагай салдарлыын чугаалаан. Депутаттың удуртуп турар министерствозу бүдүрүлге черлерин планнаашкынның, экономика талазы-биле кииг бээриниң чаа системазынче шилчидерин бүрүңү-биле бөттандырган. Планның бүгү кол көргүзүглерин чедиишкинниг күүседип турар. Бо чылдың эгезинден бээр бөт-орулгачарылгалыг болурунче министерствонуң кол-кол бүгү бүдүрүлге эргелелдери шилчиттинген. Ажыл-агый талазы-биле бөт-тускайлан амыдыралдыг болур, үндүрер шиитпирлерге харысалгалыг болуруң бедидер, бүдүрүлге черлерин удуртурунга экономика методтарының салдарын күштелдирер арганы ол берген.

Техниктиг депшилге айтырыгларынга хамаарыштыр башкарылданың автоматтыг системаларын ажыглаарының чугулазын министр демдеглээн. Азербайджанның нефть тывыжының бүдүрүлге черлерин ол чижек кылдыр чугаалаан. Ында саналга-болалга кылыр дериглерни ажыглаар комплекстиг автоматизация болгаш телебашкарылда системаларын ажыглалда нептереттинген.

СЭКП-ниң Калинин обкомунуң бирги секретары депутат **Н. Г. Корытков**, Краснодар крайның Усть-Лабинск районунуң «Кубань» колхозунуң комплекстиг бригадазының бригадири депутат **М. И. Клепиков**, Кыргыс ССР-ниң эртемнер академиязының президентизи депутат **И. Г. Караков**, СЭКП-ниң Киров обкомунуң бирги секретары депутат **Б. Ф. Петухов**, чиик, аъш-чем үлетпүрүнүң машиналарының, амыдырал хандырылгазының приборларының тудуушкунунуң министри депутат **В. Н. Доенин**, Тула областың машиналар бүдүрер Узловск заводунуң директору депутат **И. И. Федунец** олар база санал берген.

Эвилелдиң Совединиң хуралы оон-биле доозулган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы декабрь 13-те ажылын үргүлчүлээн.

* * *

Декабрь 13-те, эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязынга Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң саттыжкан хуралы болган. Чыылганнар президиумга эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев** олар кеступ келирге чылыы-биле уткаан.

Хуралдар залының балконунда— хөй санныг аалчылар, ложаларда— совет болгаш даштыкы корреспондентилер.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы **Ю. И. Палецкис** даргалаан.

ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында илеткелди Эвилелдиң Совединиң кодээ ажыл-агый комиссиязының даргазы депутат **П. А. Сурганов** кылган. (СЭТА).

СЕПТЕЛГЕ БОЛГАШ ӨӨРЕДИЛГЕ

Республиканың кодээ ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин улуг сеткил ханыышкыны-биле хүлээп ап, таныжып турар. Пленумнуң шиитпирлеринде тараа бүдүрериниң бүгү хемчег-биле хөгжүдери чугула черде болуп хевээр арткан. Партияның Тыва область комитединиң чаа эрткен пленуму кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга перспективтиг тодаргай сорулгаларны салган. Мал ажылының продуктулуун болгаш кодээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидер сорулганы чедиишкиннииг шиитпирлээр дээш, республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери хөй чүүлдерни кылыр.

Бо айтырыг талазы-биле чорудар хемчеглерде часкы тарылгага кодээ ажыл-агый техниказын болгаш механизатор кадрларны белеткээри чугула черни ээлээр ужурлуг. Республиканың механизаторларының кол сагыш салыр чүүлү тракторларның болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый машиналарының септелгези болур.

Бо чылдың дөрткү кварталында кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин «Сүт-Хөл», «Өөк», «Межегей» совхозтарның, Каа-Хем районнуң «Тиилелге», Ленин аттыг колхозтарының механизаторлары организастыг чорудуп, кварталдың септелге планын доозуп турар. Оон-биле кады дыка хөй черлерде техника септелгези организастыг эвес чоруп турарын мацаа айтыр херек. Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында, «Шекпээр», «Элегес», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Россия» совхозтарда септелгени багай организастаан. Бо ажыл-агыйларның удуртукчулары эрткен чылдың чазыгларын катаптап турар. Техниканы далаш-биле шынарлыг эвес септээнинин түңнелинде часкы, күскү хову ажылдарының үезинде агрегаттарның анаа турар чоруу хөй болган. «ҮТНА 25 чылы», «Тээли», «Найырал», «Чыраа-Бажы» совхозтарга, Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг, Бии-Хемниң «Искра,» «Тиилелге» колхозтарынга мастерскаяларны аажок озалдаашкын-биле белеткээниниң чылдагаанындан дөрткү кварталда техника септелгези үстүрүнге чедип турар.

Декабрь 1-ге чедир республикада тракторлар септелгезиниң планы 43,1 хуу, сеялкаларның— 64,6 хуу, андазыннарның —54,7 хуу, культиваторларның — 51,2 хуу күүсеттинген. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары амгы үеге чедир техника септелгезин дүргедедириниң бөттүг хемчеглерин албайн, тракторларны болгаш өске-даа машиналарны «Сельхозтехника» салбырларынга өй-шаанда чедирип бербейн турарлар. Чижээ, «Сельхозтехника» салбырларының Шагаан-Арыгда, Сарыг-Септе, Самагалдайда мастерскаялары амга чедир долу күш-биле ажылдавайн турарлар.

Республиканың ажыл-агыйларының тракторларының 40 хуу хирезин «Сельхозтехниканың» мастерскаяларынга септээр ужурлуг турбуже, чамдык салбырларда мастерскаялар септелге херекселдери-биле четче хандыртынмаан, септелгениң шынары куду болуп артпышаан, тракторлар септелгезиниң темпизи бар аргалардан хожудап турар.

Районнарның кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш «Сельхозтехника» органнарының инженер-техниктиг ажылдакчылары септелгениң чорудулгазын кошкак контрольдап турарлар. Септелгениң техниктиг негелделерин үреп турар механизаторлардан өөң ушурун айтырар болгаш ажылдың чоруп турарын шыңгыы контрольга алыр херек. Ажыл-агый бүрүзүнге мергежилдиг механизаторлардан контролёрларны тургузар болгаш септеттинген кодээ ажыл-агый машиналарын хүлээп алыр комиссияларны организастаар.

Септелгени дүргедедир таварда, өөң доктааттынган программазының хемчээлиинге дүүштүр артык кезектер-биле өй-шаанда хандырары, мастерскаяларны мергежилдиг септекчилер-биле четчелээр хемчегни алыры чугула. Септекчи бүрүзүнге тодаргай онаалдаларны бээр, оларны чедиишкиннииг күүседири дээш социалистиг чарышты организастап, чарыштың түңнелдерин өй-өйде үндүрүп, мурнакчыларның дуржулгазын өскелерге нептередир херек. Социалистиг чарышты удуртуру, өөң эки үре-түңнелдиг болурун чедип алыры партия, профэвилел, комсомол организацияларының дорт хүлээлгези болур. Берген онаалдаларын ажыр күүседип турар механизаторларны мораль болгаш материал талазы-биле деткиир, оларга культура-амыдыралдың чогуур байдалдарын тургузар херек.

Ам механизатор кадрларны белеткээриниң болгаш оларның мергежилин бедидериниң үези келген. Бо чугула ажылды «Тээли» совхоз, Каа-Хем районнуң Ленин аттыг, «Тиилелге» колхозтары организастыг эгелээннер. Олар өөредилге бөлүктерин четчелеп тургускаш, дузалаар чүүлдер-биле хандырган.

Хөй санныг механизаторлар четпейн турар хирезинде-ле Таңды районнуң чамдык ажыл-агыйларында механизатор кадрларның белеткелин чорутпайн турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бо айтырыгны чүгле чугаалажып турар боордан аңгыда, а тодаргай ажыл-херекче ам-даа кирбээннер. Ылаңгыя «Межегей», «Россия», «Тиилелге» совхозтарда болгаш дуржулга станциязында хөй механизатор четпес, а кадрлар белеткелин чүгле «Тиилелге» совхозта организастаан. Механизаторларны өөредирин, ылаңгыя механизаторларны белеткээрин соңгаар чылыспайн, ам чер болганга организастаар херек. Өөредилгеже чолаачыларны, хову бригадаларының ажылдакчыларын хаара тудар болгаш кичээлдер чорударынга таарымчалыг байдалдарны тургузар.

Септекчилерниң күш-ажылын организастаарынче онза кичээнгейни салыр. Ажыл-агыйларнының эгелээш «Сельхозтехника» органнарының мастерскаяларынга чедир техника септелгезинде бүгү звенолар машиналарның кезектери-биле, бүдүрүлгеге ажылдаарының болгаш дыштанырының байдалдары-биле хандыртынган турарын чедип алыр. Ажыл-агыйларның партия организациялары, оларның коммунистери, кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның, совхозтарның, «Сельхозтехника» бүдүрүлгелериниң тускай эртемниглери бо ажылга улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Республиканың механизаторларының чүгле организастыг, бедик бүдүрүмчүлүг күш-ажылы техника септелгезиниң планын бедик шынарлыг күүседир болгаш өөң-биле В. И. Лениниң чүс чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелер-

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга

ТОДАРГАЙ СОРУЛГА АЙЫТТЫНГАН

Кызыл хоорай комитединиң VI пленумунга «СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлери болгаш хоорайның партия организацияларының сорулгалары» илеткелди партия хоорконунуң бирги секретары эш **П. Т. Киселев** кылган. Илеткелчи хоорайның партия организациязы үлетпүр бүдүрүлге черлериниң ажылын удуртуп турарындан аңгыда, кодээ ажыл-агый коллективтерин удуртуп турарын онзалап демдеглээн. «Тере-Хөл» колхоз, «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтар беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле экп ажылдааны демдеглеттинген.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин мергежилдиг удуртурунге угланган бөттүг хемчеглерниң эргежок чугулазын хоорккуусном даргазы эш **С. Красный**, «Тере-Хөл» колхозтуң даргазы эш **Б. Кошкар-оол**, «Бара-Хаак» совхозта партия организациязының секретары эш **А. Клименко**, «Көк-Тей» совхозтуң кол инженери эш **А. Полянский** олар аң чидии-биле көдүрүп, үнелиг саналдарны бергеннер.

Пленумга ол ышкаш хоорай банкызының эргелекчизи эш **К. Снегирева**, сайгарылга баазазының директору эш **А. Зыков**, хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы эш **И. Ильин**, профтехучилище директору эш **К. Шишигин**, олар база санал берген.

Пленумга СЭКП обкомунуң секретары эш **К. С. Шойгу** киржип, санал берген.

Хүлээп алдынган доктаалда В. И. Лениниң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр чүс чыл оюн бодурунга чедиишкинниг ужуражыр талазы-биле бөттүг хемчеглерни айыткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының доктаамал комиссияларында

Декабрь 12-де Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң болгаш Эвилелдиң Совединиң аныяктар херектериниң талазы-биле чаа соңгутукан доктаамал комиссияларының баштайгы тус-тус хуралдары болган. Комиссияның даргалары — Белоруссияның КП Витебск обкомунуң бирги секретары депутат А. Н. Аксенов, СЭКП Томск обкомунуң бирги секретары депутат Е. К. Лигачев хуралдарны эрттирген.

Националдар Совединиң Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызынга Азербайджан ССР-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри депутат З. И. Гусейновту, секретарынга Узбекистанның КП Наманган обкомунуң бирги секретары депутат А. А. Ходжаевти соңгаан.

Эвилелдиң Совединиң Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының даргазының оралакчызынга СЭКП Москва обкомунуң секретары депутат В. С. Папутинни, секретарынга Караганданың политехниктиг институдунуң ректору депутат А. Сагиновту соңгаан.

Комиссияларның хуралдарынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе киришкен. (СЭТА).

ТИИЛЕКЧИЛЕР

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчилери В. И. Лениниң төрүттүнгениниден бээр чүс чылын эки уткуур дээш республика чарыжының эгелекчилери болган.

Ак-довуракчыларның сөглээн сөзү ажыл-херээ-биле карышпайн турар. Ай санында бүдүрүлге планы доктаамал ажыр күүсеттинип келген. Даг-дүгү арыглаар фабрикада 4 ээлчег аразында чарыштыг аалдап турар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунист М. С. Сундуй-оолдуң удурткан ээлчээ чорбушаан. Ол ээлчег октябрь айда 413 тонна арыг даг-дүгүн чуртка бээр турган, ол хүлээлгезин 509 тонна кылдыр күүсеткен. Ноябрь айның база-ла ажыр күүсеттинген.

Коллективтиң ажылында чедиишкиннерниң үндезини чүдел? Бир чүүлүнде, ында кижилерниң найыралы быжыккан, чаңгыс эп-сеткилдиг ажылдап турар. Ол ышкаш ажыл шагы үзер, норма күүсетпейн баар ажылчыннар чок. Оон ыңай кижилерниң тускай мергежили бедээн. Кандыг бир кижи чылдагаан чокка ажыл шагы үзүпкен болза, ажыл шагының мурнунда беш минутазынга шыңгыы чугаалажыр чаңчылдыг.

Моңгуш Үйнукпаа алды чыл мурнунда Свердловск областың Асбест хоорайынга машинистер курузунга өөренип алгаш келгеш, үргүлчү эки ажылдап, коллективте ат-сураглыг кижилерниң бирээзи апарган.

Ол арыглал фабриказында дериглге машиназының башкарыкчызы. Оон эки ажылы чонунга улуг үнелелдиг болу берген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 51 чыл оюнун байырлалын таварыштыр ону республиканың хүндүлел самбыразында киирген.

Белен продукцияны савалаар цехтиң мастери Люба Слепынина баштай фабрикага бодуун ажылчын турган. Ажылга төлептиг болгаш мергежилдиин көргүскеш, ол ам мастер чедир депшээн. Оон удурткан цегинин ажылчыннары берген даалганы хүн бүрү ажыр болгаш долдур күүседиринге чаңчыкканнар.

ЧУРУКТА: Л. Слепынина ажыл үезинде.

К. ХЕРТЕК.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

ЧАРЫШТЫҢ БЕРИМЧЕЗИ

Чыл эгезинде партия райкому болгаш оон чер-черде эге организациялары колхозтарга болгаш совхозтарга база бүдүрүлге болгаш албан черлеринге ажылчы чоннуң хуралдарын эрттиргиляэш, аңаа беш чылдың үшкү чылының болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл болурунга турасхаатган социалистиг чарыштың хүлээлгелерин алган.

Бо чылдың социалистиг чарыжының онза ылгалыр чүүлү болза колхозтар, совхозтар, бүдүрүлге черлери шупту аразында чаржып турарындан аңгыда, ында фермалар, бригадалар болгаш тус-тус кижилер база аразында чаржып турары болур.

Партия организациялары болгаш партия бөлүктери социалистиг чарыштың нептерей бээрунче улуг кичээнгейни салып, алдынган хүлээлгелерниң күүселдезин агитаторларны, хана солунун, чевүлел хуралдарны, ук черниң радио дамчыдылгазын дамчыштыр калбаа-биле чарлап турар. Чарыштың тиилекчизи болган коллективке тукчугашты тыпсып, ажыл-агый болгаш бүдүрүлге чериниң төвүнге күш-ажылчы алдарның тугун көдүрүп үндүрүп турарын чурумчуткан. СЭКП райкому болгаш райкүүском колхозтар, совхозтар болгаш бүдүрүлге черлериниң аразынга шиячип чоруур Кызыл тукту тургускан болгаш квартал санында-ла ону чарыштың тиилекчилеринге тыпсып турарын доктааткан. Ооң-биле кады чарыштың тиилекчилеринге алдар кылдыр күш-ажылчы алдарның тугун район төвүнге көдүрүп үндүрүп турарын дүрүм болдурган.

Бо чылдың июль айда районга «Күш-ажылга алдар» деп байырлалды эрттиргеш, чарыштың тиилекчилерин болгаш мурнакчыларын СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң Хүндүлел бижиктери-биле демдеглеп, эртектиг белектерни тывыскылаан. Ооң-биле кады моральдыг деткимчеден аңгыда материалдыг сонуургал база идиглиг болурун барымдаалааш, бо талазы-биле хемчеглерни база кичээнгейге ап келген.

Он айларның бүдүрүлге программазын районнуң хандырылга комбинадының, ыяш белеткээр участоктуң, № 213 орук-ажыглал участогунуң, № 1467 оруктуң бүдүрүлге участогунуң коллективтери болгаш өске-даа черлер чедиишкинниг күүсеткилээн.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш күрүнеге садары чедиишкинниг күүсеттинип турар. Бо чылдың ноябрь 16-да байдал-биле алырга, эът садарының чыл планы 108,9 хуу, сүттүң — 123,7 хуу, дүктүң—142,5 хуу күүсеттинген. Чаржып турар коллективтерниң мурнунда «Өөк» совхоз (директору эш Новиков, партия организациязының секретары эш Смирнов) чоруп турар. Оон ыңай «Искра», «Кызыл тараачын» колхозтарда социалистиг хүлээлге база чедиишкинниг күүсеттинип турар.

«Искра» колхозтуң Өөк сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Шубин), «Кызыл тараачын» артельдиң Туран сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Доронин) алган хүлээлгезин эки күүседип, чылдың он айларында адаан аайы-биле 1945 болгаш 1755 кг сүттү ферманың бир саар инээнден алган.

Хойжу бригадаларның аразындан «Өөк» совхозта Владимир Сундуйнуң удуртуп турар бригадазы дээре түңнелдиг болган. Бригада төрүүр чүс хойдан 91 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден 3,8 кг дүкту кырган.

Ажыл-ишчилерниң ортузунга чарыш чоруп турар үеде мурнакчыларның саны өскен. Чылдың тос айларында 33 саанчылар 1600—2300 кг сүттү саар инек бүрүзүнден алган. Саанчылардан Тамара Матина («Искра» колхоз), Антонина Балагашева биле Ян-Хуурак («Кызыл тараачын» колхоз), Мария Матвеева («Өөк» совхоз) база өскелер-даа бедик түңнелдиг ажылдааннар. «Кызыл тараачын» биле «Искра» колхозтарның инек кадарчылары Байыр-оол Кыргыс, Байкара оларның база «Өөк» совхозта Чамзырың, бызаа азраакчызы Н. Толстикова, М. Гончарова («Искра» колхоз), Партизан Ооржак («Кызыл тараачын» колхоз) оларның күш-ажылы бедик-биле үнелеттинген.

Ынчалза-даа районнуң партия организациязы социалистиг чарыштыг хүлээлгезин күүседиринче ажылчы чонну ам-даа четпес организастап турарын миннир херек. Малдың чаш төлүн камгалап алырының планы чылдың-на күүсеттинмейн турар. Бо чылдың он айларында бүгү чүзүн малдарның өлүп хораамы эрткен чылгызындан 50 хуу хөй болган. Малдың өлүр чоруу чемгериишкиниң болгаш азаалданың четпезинден болуп турар. Ажыл-агыйлар бо чылын база-ла мал чемин четпес белеткээн. Ооң хараазы-биле Красноярск крайның Ермаковск райондан саваң сөөртүрү негеттинип турар. Мал чеми четпес хиреде-ле «Хадың» биле «Тиилелге» колхозтарда ону төтчеглеп турар чорук онга таарышпас. Ында партия организацияларының ооң-биле эптежип турар чоруун буруу шавар херек.

Районнуң партия организациязының амгы сорулгазы болза СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче бүгү чонну организастаары, мал кыштагладышкынын чедиишкинниг эрттирери, четпес үрээиннерни тывары болгаш арыглаары, ооң-биле келир чылдың дүжүдүнүң магадылалын тургузары болур.

М. ХАРЧЕНКО,
СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары.

Пленумнуң шиитпирлерин таныжар, боттандырар

Ажыл-иш түңнелдиг, амыдырал өөрүшкүлүг

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозтуң коммунист Александр Лаандык эргелекчилээн салбырының малчыннары 1968 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. **Салбыр төрүүр 100 хойга онаашт ыр 100 хураганны, бир хойдан-на 2480 грамм дүктү, саар бир инектен-не 1600 кг сүттү алган.**

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген салбырның малчыннары малдың кыштаглаашкынының үлегерлиг организастаан. Ында шээр мал 9, эът болгаш сүт углапышкынныг ийи фермадан аңгыда, аныяк бода мал 3 кодан-да кыштаглаан. Малдың кышкы турлагларында кажаалар малга таарымчалыг. Малчыннар чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңнары-биле хандыртынган. Кыштагларже мал чемнери чедирери үргүлчүлеп турар. Шээр мал кыштагларынга пемештир бир чаа кыштагны (300 баш хойга кажааны) улусчу арга-биле туткан. Аңаа чуртталга бажыңның база тудар.

Малды кыштап хүр ажырар дээш салбырның малчыннары одарладышкынны организастыг чорутпушаан, күжү кошкак малдарны тургузу азыралче шилчиткен. Дөргүн сүт-бараан фермазында болгаш Хайыраканда эъткир угланыышкынныг фермада сиген, силос, саваң болгаш өске-даа мал чемнери четчир кылдыр белеткеттинген. Сүт-бараан фермазында инектерни баглап саар аргаже шилчиткеле ам үш чыл болуп турар. Инектерни баглааш, силос-биле чемгербишаан саап, саалданы кышкы үеде бээин кудулатпайн турар. Ында инектер, бызаалар чылыг сүт болгаш ылбыраткан саваң-биле хандыртынып турар.

— Бисте малдың кышкы туруш байдалы багай эвес. СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң доктаалып амыдыралга боттандырарда мал ажылының талазы-биле ам кол чүүл малды кыштап хүр ажырары, оон продуктулуун кудулатпазы болур. Бистиң ферманың коллективи Пленумнуң доктаалып изии-биле хүлээп албышаан, ону боттандырарынга күш-ажылчы демиселивисти улам күштелдирерин шиитпирлээн бис. Мал чеминиң курлавыры бисте арбын болзажок, инектерни чер одарладырып чеп организастап турар бис — деп, кадарчы коммунист Ондар Хола Пленумнуң материалдарын таныжкан хуралга чугаалаан.

Салбырда бо чылын алган хүлээлгелерин эрес күүсеткен хойжулар хөй. Оларның иштинде Сат Майдарый чүс хойга онаашт ыр 110 хураганны, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүктү, Монгуш Лопсаң-Доржу — 107 хураганны, 2,7 кг дүктү, Сат Сүте — 103 хураганны, 2 кг ажыг дүктү, Ооржак Омчаа — 105 хураганны алган. Саанчылар коммунистер Ооржак Севен, Монгуш Алдынкыс, Мария Саңгы-Бадыраа, Сарыглар Калбак-Кара олар 1400—1900 кг сүттү инек бүрүзүнден сагганнар. Мал ажылының оон-даа өске мурнакчылары ында бар.

Кулузунда кыштаглаан Чүдүймаа, Мандарый Саттарның өг-бүлези малын үлегерлиг кыштадып турарындан ында хойларның кужу чайгы хевээр. Мал оолдаашкынынга белеткели эки. Кыштаг турлаан эш С. Чүдүймаа электрижиткен. Кежээ радиоприёмниин ажылдаткаш, Москваның, Кызылдың болгаш чурттуң өске-даа радиостанцияларының дамчыдылгаларын дыңнап турар.

Эш Лаандык бүгү кышкы турлагларны доктаамал эргип, малчыннарның ажылын, амыдырал-чуртталгазын сонуургап көрүп, бар четпестерни чайладырының, малчыннарның негелделерин хандырарының хемчээн ап турар. Удуртулга ажылып ол оон биле кызыгаарлавайн, лектор даалгазын база күүседип, лекцияларны номчуп, ленинчи беседаларны кылып турар. Дөргүн, Хайыракан фермаларында В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга тураскааткан фото-монтажтарны организастаан.

Беш чылдыг хуусаа бетинде күүседиринге, алдарлыг юбилейни — В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылын төлептиг ажыл-иш-биле уткууурунга, СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынга хей-аът кирген салбырның малчыннары ажыл-херээ-биле соруккур, амыдырал-чуртталгаа-биле өөрүшкүлүг ажылдап турарлар.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корреспондентизи.

АЖЫЛЧЫН КИЖИ АМ МАСТЕР

Кызылдың хлеб заводунуң хоочун ажылчыны Мария Алексеевна Зименина чүгле заводтуң алдар сураглыг ажылчыны эвес, а республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи.

М. Зименина хлеб заводунуң техниктиг аштакчы ажылчынындан эгелээш янзы-бүрү сорттуг далганнардан амданныг хлебтерни, булочкаларны болгаш өске-даа нарын чемнерни быжырарының арга-мергежилдиг мастеринге чедир дешпии, улуг күш-ажылчы оруктуу эрткен. Бөдүүн ак сеткилдиг ажылчын.

Аъш-чем үлетпүрүнге үр чылдарда кызымаккай эки ажылдап келгенин барымдаалааш бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс Ленин ордени-биле Мария Алексеевнаны шаңнаандан бээр ийи чыл болуп турар. Мария Алексеевна бедик шаңналга улам сорук кирип, беш чыл планын хуусаа бетинде доллур күүседириниң херээнге бодунуң төлептиг үлүүн киирер дээш бедиткен хүлээлгени алгаш, ай, кварталдар болгаш чылдар планнарын доктаамал ажыр күүседип келген.

М. Зименина орден хавыяага чедир ажылдаанынга бодунуң сеткилинде улуг өөрүшкүлүг болуп чоруур чүве эвес, мен ышкаш бөдүүн ажылчыннарның ажыл-ижин бедии-биле үнелеп турары дээрге ленинчи шынның улуг ачызын улуу-биле медереп чоруур мен—деп өөрүшкү хайныккан сеткилин илередип, чугаалап олурар.

Ынчангаш ленинчи 100 чылга төлептиг ужуражыр дээш бодумнуң хлеб быжырар бөдүүн мастер үлүүмнү киириштирип, бистиң коллективтиң бүдүрүлге программазын доллур күүседиринге байгы күжүм-биле ажылдап, бүдүрүлгеге чаа ажылдап келген аныяктарга бодумнуң үр чылдарда ажылдап келген байлак дуржулгамга өөредип, оларның мергежилдиг ажылчыннар болурунга дузалажыры хоочун ажылчын мээң хүлээлгем деп чугаалап олурар.

Хоочун мастер ажылдаар, өөренир болгаш дыштаныр деӊ эргени тыпсып берген совет Конституцияның хүнүнге белек болдуруп, ноябрьның үлүүн 120 хууга күүсеткеш, чедиишкинниг ужурашкан.

С. ТАМЧАЙ.

Бирги черде бригада

Кызылдың дааранылга комбинадында коммунист эш Васильевага удурткан бригада В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болур оюнга алган бедиткен хүлээлгезин эки күүседип турар. Ол бригада он бир айларның бүдүрүлге планын ажыр күүсеткеш, бирги черни алган. Бригадир Елена Павловна Васильева ленинчи черлерге баар путёвка-биле шаннаткан.

ЧУРУКТА: Е. П. Васильеванын ажылдап турары.

Кондрашовтуң фотозу.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

«Барлык» совхозта партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга санал берген коммунистер партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдың деңнелин бедидеринче угланган чамдык хемчеглер отчёттуг үениң дургузунда алдынып турганын демдеглээн.

СЭКП-ның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл болурунга алдар болдурган хүлээлгелерин күүседири дээш организакчы ажылды чорутканының түңнелинде совхоз бүдүрүлгезиниң ажыл-чорудулгазы экижип, коммунистерниң мурнакчы ролю улгаткан. Совхоз күрүнеге сүт садарының чыл планын күүсеткен, эъттиң — 91 хуу чедирген, дүктүң 102,6 хуу болган, тараа садарының 102 хуу күүсеттинген.

Малдың уксаазын экижидер ажыл чоруп турар. Бо талазы-биле Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазында элээн чүүлдер кылдынган. Ында саар инек бүрүзүнден чылдың он айында 1464 кг сүттү сагганы уксаажыдылга ажылының көскү түңнели болган. Саанчылар Чодураа Монгуш, Сара Саая, Лиза Күжүгет, Зоя Сарыглар инек бүрүзүнден 1661—1940 кг сүттү сагганнар.

Ооң-биле кады хой кадарчылары Очур Күжүгет, Уургаи Хомушку, Борис Хомушку, Белек Сарыглар, Монгуш-оол Монгуш, Мумбал-оол Күжүгет төрүүр 100 хойга онаашт ыр 100—108 хураганны камгалап ап, мурнакчылар болуп шылгарап келгенин демдеглээн. Инек кадарчылары С. Ажыкай биле Х. Дамба төрүүр 100 инектен 85—94 бызааны камгалап ап, эки түңнелдиг болганнар.

Совхоз бүдүрүлгезинде малчыннардан аңгыда тараажылар болгаш механизаторлар база мурнакчы болуп турарлар. Гектар бүрүзүнден 13—15 центнер дүжүттү өстүрген сугатчылар М. Сүмбер-оол биле О. Дүдүй-оол, комбайнерлер Доржат Сарыглар, Маадыр Сарыглар, Окпан-оол Күжүгет кижи бүрүзү сезонда 402—422 гектар черниң тараазын ажаагаш, мурнакчылар болган. Механизаторлар Намчал Мергендей, Саая Ашакай, Дүлүш Мунмар-оол, Хомушку Биче-оол, чолаачылар Монгуш Хөвең-оол, Ундуң Кара-оол, Хомушку Кара-оол үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, мурнакчы ажылдап турарлар.

Коммунистерниң сезен ийи хуузу совхоз бүдүрүлгезинде — материалдыг чаагай кежиинге шуут бүдүрер черде ажылдап турар. Бүдүрүлгениң мурнакчыларын партияның хүрээлеңинге киирип алыры кичээнгейге алдынып келген. Отчёттуг үениң дургузунда совхоз бүдүрүлгезиниң 18 мурнакчылары партийжи хүрээлеңге кирген.

Ооң-биле кады совхозта партия организациязының ажыл-чорудулгазында четпестер ам-даа хөй дээрзин коммунистер саналдарынга чугаалап турган. Хууда харысалганы чиик көөр, хүлээнген ажылын күүсетпес, ажылга ээ-харысалга чокталыр, күрүнениң болгаш партияның сагылга-чурумун үрээр чоруктар коммунистерниң аразында безин бар.

Тускай эртемниглерниң ролюн бедидеринче партком кошкак кичээнгей салып келген. Мал эмчизи Сат Кара-оол малчыннарга ховар баар аалчы, зоотехник Порожцевскийниң ажылдап турары четпес, тарып боозадылга станциязының эргелекчизи эш Глушкин сула ажылдыг.

Партия комитеди, ооң бюрозу экономиктиг айтырыгларже чогуур кичээнгей салбайн келгенин база демдеглеттинген. Чижээ, 1 центнер сүттү бүдүрериниге 16 рубль 82 копеек чарыгдаар турда, ол 18 рубль 27 копеек четкен, а центнер эъттиң бот-үнези 135 рубль болур турган, 194 рубль чедир аартаап.

Районнуң көдээ ажыл-агый эргелели Барлыктың суггарылга четкизин бүрүн ажыглалга киирерин шиитпирлевейн турарын коммунистер саналдарынга четпес чүүл деп санап турганнар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдан делгереңгей доктаал хүлээп алдынган.

• • •

Отчёт-соңгулдалыг хуралдан соңгуткан партбюроның бирги организастыг хуралынга эш Ч. Б. Чылбак-оол партком секретарынга база катап соңгуткан.

Х. КЕСТИКЕЙ.

КҮЗЕНЧИГ-ДАА, КҮЗЕНЧИГ ЭВЕС-ДАА

Амгы беш чыл планының үшкү чылының планныг онаалдаларын күүседири дээш, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыры дээш социалистиг чарышты чон ортузунга калбаа-биле организастааның түңнелинде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле чамдых чедиишкиннер бар болган дээрзин Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозта партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга болган отчёттуг илеткелге база коммунистерниң саналдарынга демдеглеттинген.

Колхоз ноябрь 1-де байдал-биле алырга бээин күрүнеге эът садарының чыл планын 100,6 хуу, сүттүң — 93,7 хуу, дүктүң — 122 хуу күүсеткен.

Ооң-биле кады ажылда четпестерни илеткелчи, коммунистер демдеглээн. Малдың баш санын өстүрериниң планы күүсеттинмээн. Малдың чаш төлүн камгалап ап турарының хуузу куду, мал ажылының продуктулуу чавыс. Чамдык коммунистерниң ажылында тус-тус эки түңнелдер бар-даа болза, ол делгереңгей эвес болган.

Чер ажылының культуразы база чавыс. Ылаңгыя суггаттыг черлерни ажыглаары, ону аштап-арыглаары агротехниктиг ёзу-биле ажылдап кылыры кончуг куду деңнелде турар.

Партияның идеологтуг ажылы база куду деңнелде. Күрүнениң, партияның, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чорук хөй. Оон туржук, аар кем-херек үүлгедир чорук коммунистерниң аразында безин бар болган.

Малчыннарның культурлуг хандырылгазы куду деңнелде турарын коммунист эш Долума шыңгыы шүгүмчүлээн. Ыраккы одарларда малчыннар үрде кино көрбээн, агиткультбригада база чорбастаан, почта чедирилгези үзүктелип турар. Аныяк коммунист эш О. Ховалыг садыгның база эмнелге участогунуң ажылының четпезин партия организациязы ону экижидер хемчег албайн турарын саналынга чугаалаан.

Коммунистер комсомол болгаш хөй-ниити организацияларының ажылында четпестерни илередип шүгүмчүлевишаан, ону чайладырының аргаларын айытканнар.

Хуралдан ажыл-херекти экижидеринче угланган доктаал хүлээп алдынган. Партком секретарынга Д. Самдан катап соңгуттурган.

О. АРАКЧАА.

Дагыр-Шеминиң хойжузу

Ооржак Баян Шыырапович сес чылдар мурнунда «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы хойжузу Сат Сагбалдайга дузалакчы кадарчы болуп ажылдап эгелээн. Ону дуржулгалыг кадарчы болурунун арга-мергежилинге кызымак өөредип турган. Ооржак Баянның мергежилдиг малчын болурунга ол чорук дузалаан.

Малды кадарып өстүрери берге ажыл дээрзи бүгүдеге билдингир. Ол ажылды шын чорудуп билбес, ылангыя чалгаа кижилер үр үе эртпээнде-ле кадарган малындан хорамчаны болдуруп, ажылдан үнүртүр таварылгалар кайы хой. Ооржак Шыырапович дузалакчы кадарчы болуп киргениниң баштайгы хүнүнден эгелээш-ле мал ажылынга кызымак, шудургузун көргүзе берген.

— Сен мергежилдиг хойжу боор болур-дур сен—деп, бир-ле катап аңаа Сат Сагбалдай чугаалаан.

— Харын кандыг чүве ирги але—деп, Ооржак Баян арай-ла бүзүрел чок хевирлиг харыылаан.— Берге-ле ажылдыр мон.

— Бергези шын харын. Хамык ужур кижиниң кежээ, кызымааңда-ла болгай. Оон ыңай, арга-дуржулга херек. Ол бодула чедип келбес. Ону чоорту чедип алыр.

— Дүне безин үйгу удувайн баар чүве ышкажыл—деп, Баян уламчылаан. —Чалгаа кижи маңаа шыдашпазы чугаа чок-тур. Кызып-ла тур мен, сээң арганы-ла өөренип алсымза, ужур бар боор.

... Чимыштыг ажылга чылдар билдиртпейн эртип-ле турган. Ам Ооржак Шыырапович дуржулгалыг хойжу апарган. Улуг башкы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын төлептиг уткуур дээш, малчыннарның социалистиг чарыжынга киргеш, Ооржак Шыырапович бо ажыл-агый чылында бедик көргүзүглерни чедип алган. Төрүүр 100 хойга онаашт ыр 102 хураганны менди доруктуруп өстүрген. Ол чедиишкини дээш малчынны совхозтуң директоры эртектиг чүүл-биле шаңнаан. СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң доктаалын номчуп танышкаш, Ооржак Шыырапович келир чылын база-ла бедик көргүзүглерни чедип алырын хүлээнген. Төрүүр чүс хойдан-на 103 хураган, ук чер уксаалыг бир хойдан 2 килограмм дүк—1969 чылда оон хүлээлгези ындыг.

— Ол хүлээлгемни күүседириниң аргазы менде бар — деп, Баян чугаалап турар.

Баян хойларын эки оъттуг черлерге чайлатканы-биле ам оларның күш-деңгели шыырак. Ооң-биле чергелештир малчын кыштаар кыштаан чазын-на белеткеп алган. Чаш хураганнар киирер кажааны аңгылап кылган. Ооржак Шыырапович бодунуң кужу-биле 20 тонна сигенни кезип белеткээш, кыштаанда сөөртүп чедирип алган. Сигенден аңгыда сула, ногаан бүрү шыктыг чемнер база бар.

Малчын хойларының тарып боозадылгазын сентябрь айда чорутган. Ооң кодаңынга хойнуң оолдаашкыны январь, февраль айларда колдуунда доозулган турар. Чаш хураганнарны хүлээп алырынга бүгү чүве малчында белен.

Күзүн хойлар семис, шыырак турда, оларның төрүүрүнүң мурнунда, а ол ышкаш төрээн соонда кадарар черлерин Ооржак Шыырапович тус-тус планнап алган, кадатты ону ёзугаар чорудуп турар.

Хойжу Баян зооветеринарлыг билиглерниң минимумун өөренип алган, мал аарый бээрге, ону чогуур эмнер-биле эмнеп, баштайгы дузаны чедирип турар. Малдың турарынга таарымчалыг байдалды тургускан: кажаазы чылыг, чырык, арыг агаар четчири-биле кирип турар, коданның девискээри арыг-силиг, суггарылгазы доктаамал чорудуп турар.

Малчынның бодунун чуртталга байдалы-даа эки. Олурар бажыңының септелгези чогуур өйүнде кылдынган, штукатуралааш, чугайлап каан, чылыг. Автолавка доктаамал кээп, херектиг бараан нарны садыглап турар.

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң доктаалын малчынның өг-бүлези изии-биле деткивишаан, ону амыдыралга боттандырар, малдың баш саның өстүрер, продуктулуун бедидер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, чаа курлавырны болгаш болдунар арганы дилеп турар.

Ш. КАНДАН.

Чурукта: Ооржак Баян хүндүскү калат үезинде.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

Байдалды кажан эдерил?

КЫШТАГЛААШКЫН КАЖАН-ДАА МЫНДЫГ ТУРБАС УЖУРЛУГ

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг, Арыскан, Иштии-Хем салбырларының үш кодан молдургалары, бир кодан сувай инектери Оорүгда кыштаглап турар. Ында байдал дыка берге.

Мындыг чижектерни көрүптээли. Кадарчы Дакыт-оол 108 молдурга ажаап турар. Дузалакчы кадарчы чокта, ынча молдурганы ажаары чаңгыс кижиге берге.

Инек кадарчызы Бегзил-оолдун чурттаар бажыңы шуут септеттинмээн. Оон өг-бүлези Дакыт-оолдуң бажыңында сыңмарлажып олурар. Оон инектериниң кажаазы чедир кылдынмаан. Молдургалар кажаазында өдек төктүнмээн, ишти доң. Ол кажаа чылыглаттынмаан. Оон өске-даа кадарчыларның чамдызы соок өглерде чурттап турар.

Кадарчыларда сиген, саваң эвээш дүжүрттүнген. Өл шет болгаш маңза-биле кылган чадагай кажааже молдургалар чаза базып киргеш, ында саванны буданнап турар.

Малчыннарның культурлуг амыдыралынче сагыш салышкын кайдал? Малчын бүрүзү чагыглалыг-даа болза, солун, сеткүүл келбейн турар. Чунар-бажыңны септевээн. Ол ам чунар-бажың эвес, сиген кажаазы апарган. Автолавка келбестээн.

Быш эгезинде байдал мындыг турда, моон соңгаар хар улам улгадып, соок дыңзып келир болза, доң кажааларга, соок бажыңнарга болгаш өглерге бергедээр. Совхозтуң удуртукчулары бистерже чылыг холун кажан сунар ирги деп, малчыннар чугаалажып турар.

К. КОМБУ.

Парлаттынмаан чагааларның изи-биле

Шыңгыы сагындырыг

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурда магазин эргелекчизи Байыр-оол Шиевттиң ажылынга харысаалга чокталып, хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп, арагалап, өг-бүлезин хүндүлеп корбес, кадайын дорамчылап эттээр дергээ үүлгедиглерин илереткен чагааны редакция алган. Ону хынап, хемчег алыры-биле чагааны Улуг-Хем райпо баштаар черинче шилчиткен.

Райпо баштаар черниң редакцияга дыңнатканы: Арыг-Бажы суурнуң хуучуларының хуралынга Шиевттиң чурумунуң дугайын чугаалашкаш, аңаа шыңгыы сагындырыгны берген.

ПЕДАГОГИКА БУЛУҢУ

БОТ-БОТТАРЫНДАН ӨӨРЕНИР

Башкы ажылы харысалгалыг, берге ажыл. Бир эвес башкы кижи бодун билиг-биле хүн бүрү чепсегленип чорбас болза, ол башкы болуп шыдавас деп сураглыг педагог Ушинский чугаалаан. Улуг педагогтуң ол чагыг сөстерин башкылар кезээде сактып чоруур. Школа бүрүзүнде методиктиг каттыжыышкыннар эртемнер аайы-биле ажылдап турар. Методиктиг каттыжыышкынның ажылының эки түңнелдиг болуру ооң удуртулгазындан кол хамааржыр. Маңаа дуржулгалыг эштерин ажылдадып турарының ужуру-даа ында.

Бистиң Кара-Хөл ортумак школазы районнуң төвүнден ыракта, орук харылзаа берге черде турар болгаш школа иштиниң методиктиг каттыжыышкыны улуг ужур-дузалыг. Бисте үш каттыжыышкын бар. Эге класстарның методиктиг каттыжыышкынының дугайын маңаа чугаалап көрейн. Ук секцияны дуржулгалыг башкы Чимис Шожунчаповна Иргит үш чыл улай удуртуп келген. 9 башкы мыда хаара туттунган.

Секция-биле ажылдаарын башкы боду шагда-ла ыяк билир болгаш ажыл планын өөредилге чылы эгелээри-биле тургускан. Өөредилгениң баштайгы хүнүнден эгелеп, план ёзугаар ажылдап кирипкен. Эге класстарга кыдырааштар хыналдазы, уругларның озалдаар болгаш кичээл шагы үзер чоруун болдурбазы деп темаларга секция ажылдары болгаш элээн каш ажык кичээлдер планнаттынган болгаш күүсеттинген.

Баштайгы ийи темага секция ажылдарын эрттирериниң мурнунда Чимис Шожунчаповна өске ийи башкының киржилгези-биле эге класстарда башкы бүрүзүнүң тыва, орус дылдар болгаш сан кыдырааштарын хынап турарын тапыжып корген. Кайы класста уруглар хөй озалдап, кичээл шагы үзүп турарын шуут түңнеп үндүрген. Хыналда соонда түңнел үндүрүп чугаалашкан, дуржулга солушкан.

3 «а», 3 «б» класстарга орус дылдарның ажык кичээлдерин эрттирген. Ол класстарда орус дылдарны Лариса Күжүгет болгаш Сесеңмаа Лепова олар башкылап турар. Методиктиг каттыжыышкынның киржикчилери башкыларның кичээлдерин сайгарган, ийи башкының арга-дуржулгазын илередип, дециев сайгарган. Бирги башкының кичээл эрттиргени солун, арга-дуржулгазы байлак болганын демдеглээн, а Леповаңың ажылында эки талалар-биле чергелештир, чамдык четпестерин база илереткен.

Эге класс башкылары ам болур секцияга бирги улдунда программа күүселдезиниң дугайын, программага озалдаашкыннарны болдурбазының болгаш озалдап калган таварылгада ону чедип алырының аргаларын сүмележип чугаалажырлар. Иргит Чимис бодунуң ажылында бар эки чүүлдерин өске өөрүнге дамчыдарынга сонуургалдыг. Ол бодунуң башкылап турар клазынга тыва дылдың номчулгазынга ажык кичээлди эрттирген. Кичээл баш удур бодап тургускан план ёзугаар солун, өөредиглиг эрткен. Башкылар оон хойну билип алганнар. Методистиң клазы эки өөредилгелиг, чурумнуг класстарның бирээзи. Эге класс башкылары чаа программаны өөренип турарлар.

Методиктиг каттыжыышкын ийиги улдунда база тодаргай план ёзугаар ажылдап турар. Ук планны тургузарда методист башкы школа дирекциязы-биле дугуржуп ап турар. Өске школаларда методиктиг каттыжыышкыннар канчаар ажылдап турарын дыңнаары күзенчиг.

В. БАРБА.

Бай-Тайга району.

АДА-ИЕЛЕР, БАШКЫЛАРНЫ ДЫҢНАҢАР

Башкы кижи ада-иелер-биле бо-ла ужуражып чугаалажыр. Уругларының өөредилгезин, кижизидилгезин дээш кезээде сагыш аарып чоруур эштер ада-иелериниң аразында база бар. Олар школага башкыларның хүн бүрү ажылынга улуг дузаны чедирип турарлар. 5—7 класстың ада-иелер хуралының мындыг чугааны ада-иелерден бо-ла дыңнап болур: «Оглумну канчап-даа чадаштым, холдан боштунган-дыр. Ам канчаар шилчирр элээди назын үезиндир, эптежип эртер болган-дыр ийин». Бо дээрге шын эвес бодал-дыр. Ажы-төлдү өг-бүле-биле кады кижизидипес болза ам канчаарыл? Кайы бир черден дузалаар чүве дег манагзынып олура чүну-даа чедип албас бис.

Элээди назын үезиниң уругларын кижизидери белен эвес айтырыг. Элээди уругларның аажы-чаңы, бүгү-ле чүүлдерге хамаарылгазы онзагай болур. Ынчангаш ада-иелер ону башкылар-биле сүмележип тургаш, канчалза эки дээрзин билип алыр ужурлуг.

Бир мындыг чижек. Кара-Хөл ортумак школазының өөреникчизи К. Хүлер-оол өөредилгезя багай, хүн чуруму сагывас, эш-өөрүнге каржы, авазынга бичии-даа дуза катпас турган. Ол эштериниң сөзүн-даа дыңнавас, хостуг үезин чүгле кудумчуга эрттирип турарын башкы эскерип каан.

Башкы оолдуң авазы-биле сүмележип, дуза кадар бодаан. Оолдуң байдалын чугаалай бээрге авазы үзе киргеш:

— Өскеш чоорту угаан кире бээр ыйнаан. Шылап-ла «берге» кижи, черле сос дыңнавас болду—деп чугаалаар болган.

«Кижиниң аажы-чаңы чүгле муңнуң бир кезиинде онзагай төрүттүнгениинден болгаш муңнуң 999-у даштыкы байдалдан, кижизидилгеден хамааржыр» дээрзин улуг эртемден И. М. Сеченов катап-тап чораан. Бо байдалды шынзыдып турар хөй чижектерни кижизидилгениң дуржулгазы бадыткап турар.

Кижизидилгениң салдары Хүлер-оолду канчаар өскерткенил? Класстың удуртукчу башкызы иезиниң талазындан дуза, идегел чогун билгеш, оолдуң адазын школаже келдирткен. Ада-ие кижиниң кижизидилгеге ужур-дузазын айтып, ол ышкаш иениң чазып турарын база чугаалавышаан, оолга үргүлчүнүң неголдезин салырын сүмелээн.

Адазы оглуун доктаамал хайгаарап, опаалга кылып турарын база хыпап эгелээн. Оолдуң авазы-биле чугаалашкаш, ийилээ таңгыс аай негелдени салып эгелээннер. Ада-ие-биле кады башкылар, пионер вожатыйы, эш-өөрүнүң негелдези. салдары улуг ужур-дузалыг болган. Ол чоорту эттинип эгелээн.

Уругларның дыңнангыр чоруу өг-бүлеге кара бичезинден-не кижизиттинген болур ужурлуг. Кедизинде барып ол кижизидилгеге улуг ужур-дузалыг. Сөс-домак дыңнавас чоруктуң чылдагааны ада-иениң шын эвес кижизидилгезинде. Ындыг частырыгларны аргалыг-ла болза дүрген эдери чугула. Уруу азы оглу класста кымнар-биле найыралдыг, кезээде кады чоруурул, олар хостуг үезин канчаар эрттирип турарыл, сонуургалы чүл деп айтырыгларга ада-ие харыыны тыпкан турар ужурлуг. Уругларны орайга чедир бижыңынга келбеске безин сагыш човап көрбес чамдык ада-иелер ам-даа бар дээрзи чажыт эвес. Ажы-төл кижизидилгезинге хайгаараачал, сагыш салыңгыр чорук кончуг ужур-дузалыг. Ада-ие бүрүзү башкылар-биле кады уругларын кижизидер, оларның өөредилгезин дээш харысалгалыг. Ылаңгыя кижизидилгеге шын эвес чүүлдерни болдурбас дээш класс башкылары-биле, школаның, класстың ада-ие комитеттери-биле сырый харылзааны тудуп, арга-сүмени алыры чугула.

Х. ЛЕНОВ.

Бай-Тайга району.

Лидия Владимировна Новикова орус дыл башкылап он беш чыл ажылдап келген. Бодунуң башкылаан үезиниң иштинде үргүлчү кончуг эки ажылдап турары дээш ону «Улус өөредилгезиниң тергиини» деп хөрек демдээ-биле шаңнаан. Ол ам Чөөн-Хемчик районнуң Хайыраканда Октябрьның 50 чылы аттыг школада орус дыл башкылап турар.

ЧУРУКТА: Лидия Владимировна Новиковаңың кичээли.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Прагага байырлыг кежээ

ПРАГА. (СЭТА). Праганың Сметана аттыг улуг концерт залынга Чехословакия биле Совет Эвилелиниң аразынга найырал, бот-бодунга дужалажыр болгаш дайын соолундеги кады ажылдажылга дугайында Керээниң 25 чыл болганынга тураскааткан байырлыг кежээ болган. ЧКП ТК, Чехословакияның Национал фронтузунуң ТК, чехословак-совет найырал Эвилелиниң ТК. ЧКП-ның прага хоорай болгаш область комитеттери база өске-даа организациялар кежээни организастаан.

Кежээге ЧССР-ниң Президентизи Л. Свобода, ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Дубчек, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүну, Национал фронтунуң ТК-пын даргазы Э. Эрвав, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүну, ЧССР-ниң Национал хуралының Даргазы П. Смрковский, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүну, чазактың Даргазы О. Черник, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттары, ЧКП ТК-ның секретарьлары, чазак кежигүннери, партия, политиктиг, күрүне болгаш хөй-нииты өске-даа удуртукчулар олурушкан.

ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң национал туктары-биле шимээн залга ийи найыралчы чурттарның национал гимннериниң аялгазы чаңгыланып турган.

ЧССР-ниң чазааның Даргазының оралакчызы Ф. Гамоуз керээниң 25 чылынга бараан болдурган илеткелди кылган.

ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини С. В. Червоненко чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан.

Илеткелди болгаш чугааны Совет Эвилелинге болгаш чехословак-совет найыралга алдар болдурган йөрээлдер салыышкыны болгаш адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган. Кежээниң киржикчилери бүт кырынга тура «Интернационалды» ырлаан.

Байырлалдың улуг концерти-биле кежээ доозулган.

Чылдагаан эвес, сылдаг-дыр

Бүдүрүлге-даа черинге, албан организацияларга-даа, а элээн хөй таварылгаларда өг-бүлеге-даа, арагалаашкын дугайында күзенчиг эвес чугаалажыышкыннар, хурал-суглаалар бо-ла болгулай бээр. Оларны тывылдырып келир кол буруулуг кижилер, хөй нуруузунда-ла, салдыкпас арагачылар ийикпе, азы арагалаашкынга сундулуг кижилер болгулаар. Арагалаашкынга удур демиселге күш-ажылга хандыкшылдыг, ак сеткилдиг кижилер идепкейлиг киржип, оларга хамааржыыштыр боттарының килеңнээшкиннерин илередип, хөй-ниитиниң черлеринден чайладып, ниитиниң корум-чурумун камгалаап албан черлеринге чедирип-даа турар. Бо таварылгаларның кайызында-даа арагачылар ажылдап турар коллективинден азы администрация органнарындан чогуур хемчег-кезеэмчени алыр.

Ол чөптүг. Арагачыларны эң шыңгыы кезедир херек. Оларның уржуундан бүдүрүлге чери качыгдаар, хөй-нииты дүвүрээр, кижилерниң шөлээн, культурлуг дыштаныр аргалары кызырлыр, өг-бүлеге аас-дыл үнер, уруглар кижизидилгезинге аар уржуктар таваржыр-дыр. Ону бадыткаар төлээде, маңаа чаңгыс-ла коллективтиң чижээн көрүптээлиңер. «Тыва тудуг» трест бистиң республикада улуг тудуг организацияларының бирээзи. Ынчаарга ында кижизидилгелиг ажылдың копкаандан бо чылын 69 кижи арагалап, чурум үрээш, милицияга кирген. 1968 чылдың тос-ла айларының дургузунда безин 432 кижи-хүну прогул болган. Ооң эң хөй нуруузу арагачыларның үлүүнге онаажып турар-дыр. Бир эвес араганың уржуу-биле прогулдаар, милицияга кирер чоруктар турбаан болза, ынча күш чүну бүдүрүп кагбазыл! Ол эвес болза, трест тудуг-монтаж ажылдарының планын чүгле кезиин эвес, харын шуут ажыр күүсеткен турар ийик.

Чамдык транспорт болгаш өске-даа бүдүрүлге, албан организацияларның ажыл-херээнден мындыг барымдааларны хойну көргүзүп болур. Чижээ, Октябрь байырлалының соолунде Кызылдың чамдык улуг автовжыл-агый бүдүрүлгелериниң чолаачыларындан он шаа кижи ажылга үнгүлээн. Артканнарын сураглап, тодарадып келирге, колдуу эзирик болган. Ооң чылдагаанын тодарадып айтырарга, «дөкей-оолап» алганнар, оларның эдилээн машиналары үреляк, «кемдээн», ынчангаш «хостуг хүнде дыштаныл» тур бис деп тайылбырлаан. Техниктиг хыналдаларны ёзугаар алырга, херек кырында машиналар үрелген эвес, а чамдык чолаачылар боттары «кыланкара» чооглапканындан, «кемдээн», ажылга үнмээн болгулаан.

Кижиниң мораль-политиктиг мөзү-шынарынга арагалаашкынның бак уржуктары кайы хире улугул дээрзин хөй фактылар-биле бадыткап болур. «Шынның» хөй номчукчулары «Комсомольская правдага» парлаттынган «Туранга болган төөгү» деп, чугаалажыышкынныг, хөй откликтиг чүүлдү номчаан боор. Бистиң республиканы бүгү Совет Эвилелинге бакка сураглыткан ол таварылга ёзулуг коргунчуг болгаш халаптыг. Ооң-биле кады, ол фактының болу бергенинге чылдагааннар база турган, ынчангаш ол апаа таварылга эвес, а факт болуп турар.

МОРАЛЬ ТЕМАЗЫНГА

Үстүнде адааныывыс дег улуг-даа, үүрмек-даа кемниг үүлгедиглер, хулиганнаашкын, өг-бүле сандараашкыннары колдуу арагалаашкынның уржуктары болуп турар. Бо бүгүнү барымдаалааш, «Шын» солун арагалаашкынга удур демиселге хамаарышкан айтырыгларны бодунуң арыннарынга көдүрер дээш бо чүүлдү парлаан. Моон мурнунда чылдарда «Сөңнүг келирп албан эвес», «Гостиница арагалаар чер эвес» дээн чергелиг материалдарны бо солун парлагылаан болгаш бистиң бижикчилеривис, ниити ажылчы чон ол айтырыгларны ланн-биле деткип, чугаалажып кооруңге идепкейлиг киришкен, боттарының хөй чагааларынга арагалаашкын-биле демиселдиң чидиг айтырыгларын көдүргүлээн. Ол бүгү чогуур түңнелди берген маргыш чок. Редакция бөгүн үстүнде айыттынган чүүлдериниң уланчызы хевирлиг бо чүүлдү чугаалажып көөр кылдыр парлааш, бистиң хөй саннаг номчукчуларывыс, бижикчилеривис аңаа идепкейлиг киржип, чер-черде боттуг байдалдарга даянгаш, тодаргай фактыларлыг чагааларны бижип, үнелиг сапал-опалдарын бээр дээрзинге идегеп турар.

«Чылдагаан эвес, сылдаг-дыр» деп, арагачының «чөптүг чылдагаан» тырткан сөзүнге килеңнээн харыыны чондан каш-даа удаа дыңнаан бис. Ол шын чемелээшкин. Шынап-ла чүү чүве, чүге чылдагаан эвес апарганыл? Бүдүрүлге удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары, ниитиниң корум-чурумун камгалаан органнар, кандыг-бир коллективтиң кежигүннери арагачыларны сургаар, эде кижизидер дээш хөй күштү үндүрүп, үе-шакты чарыгдап, хурал-суглааларны, чугаалажыышкыннарны кылып турар. Ол үеде арага ишкеш, прогулдаан азы чурум үрээн кижилерниң чылдагаан тыртып, агартынар оралдажыышкыннарының бирээзи — таныжынга азы төрелинге ужуражканы болур.

— Чүге арагалай берген сен, ажыл хүнү турган-дыр, азы даарта ажылдаар турган-дыр сен?—деп оон айтырарга:

— Таныш эжим келген, ооң-биле хөөрешкеш, хөлүн эртирипкен-дир мен—дээр. Азы —Кижи үдээш, оон улаштырыптым—деп, чамдыктары бадыткаттынар. Оон туржук, чамдык кижилер эжи, төрели келгенде азы олар чанарда «меңээ шөлээ бериңер» дигилээр.

Өңнүктерин, төрелдерин уткуп алыры, олар-биле чугаалажып хөөрежири бистиң совет кижилериниң чаагай сеткилдиг эки чаңчылы. Олар арыг сеткилдиг күш-ажылчы кижилерниң найыралын бижыглаар, эш-өөрү дээш сагыш човангыр болуруун чаңчыктырар, кижиниң найыралчы, өөрүшкүлүг соруун көдүрер, күш-ажыл дээш, өөрү, төрелдери дээнде дег, сагыш салынгыр болурунга кижизидер. Кижиниң утаап бодалын байыдып, хей-аъдын көдүрүп, өөртүп турар ындыг чаагай ужуражылгаларга, үдежилгелерге кым-даа удурланмас, харын олар улам чаагай, элбек болзун деп күзээр.

Бо эки чаңчылдың арагачыларга хамааржыр уткашыңары шуут өске, сыр дедир апаар. Олар ужуражылгаларны, үдежилгелерни чүгле арагалап алырының «чөптүг чылдагааны» кылдыр көрүп, ужуражылганы азы үделгени «чууруунга» хамыкты мурнай, харын-даа амыр-менди, ажыл-херек дугайын четче чугаалашпайн чыткаш-ла, белеткеп бээрлер. Ындыг кижилер амыр-мендизин айтыржып чорүй-ла кармаанындан шилин ушта тыртып келгеш, наршээр чонка кудуп, боттары-даа чооглап, медээ-хаая чок хөөрээн турар. Бир эвес белен чүве чок болза, чоокта магазин кайы сен дээш, дүвү-далаш салыпта-ла бээр. Мындыг байдал турда кылып турар ажылым-даа, аал-ораны-даа уттундурар. «Ам бичииден, база бичииден» дижип тургаш-ла, хөлү хөлберип каар. А чамдыкта аалчы болгаш ээ-даа, үдеттирген болгаш үдекчи-даа аалчуртунга, баар дээн черинге четпейн, эзириктер сергедир черде чеде берген тургулаар.

Мындыг ийи чижек. Кижилерниң адын адаваалы. Чүге дээрге олар буруузун билинген деп чогуур черлер бээүреткен чүве. Ынчалза-даа бо кижилер бис боор бис деп олар черле эндевес боор. Бай-Тайга чурттуг бир аныяк өр Кызылга кээп, бичии чорук бүдүрүп алыр, ында өөренип турар кудээзинге ужуражыр дээш чедип келген. Болчаашкан хүнүнде автовокзалга келирге, кудээзи бир эштиг бо уткуп турган. Ужуражылга-даа хөглүг-ле эгелээн, шилдер кыңгырт дээш черде «өөэдиплө» турган. Элээн үе эрткенде оларның бирээзи «өөэдип» калган. Оозун бир-ле черге «төрепчилеп» чедирген ышкаш болган. Муң-не чүве мендичаагай. Даартазында «уткуулгазын» база уламчылаан. Баштар изиг, чалбилениишкин киткенчиг-ле турган. Соңгузу хүнүнде «ужуражылга» «үдежилгеже» шилчээн. Автобус чоруур мурнунда вокзалга келгеш, база-ла шилде барганнар. Чежени чооглапканың эжербээннер, а аалчы-биле күдээ хөлүн алдааш, ужуп калган. Эдеричи эжи, өөрүн тургузуп чадааш, чемоданын алгаш, бир бажыңче чорупкан. Каты биле күдээзи эртен оттуп кээрге, бирээзи аалында-даа четпээн, өскези общежитиеде-даа эвес — ийилээ хоорай милициязында чыткан. Үш кижиниң ийи ажыл хүнү, кижизиг мөзүзү ынчаар оскундурган.

Бир ырак районнадан келген колхоз даргазы эш Кызылга үш хондур, хөй чүүлдерни бүдүрүп алыр ужурлуг турган. Маңаа база-ла ужуражылгалар «чаржалажы» берген. Келгени хүн уткаан өөрү-биле орук доврааан «чуп» каапкан. Даартазында «баш эмнеп», арага дакпыры чаазп алыр деп чимзеип чорда, таныштар улай-улай ужуражып-ла турган. Чаа ужурашкан таныш саңында-ла бир шил божуттунуп турган. Хонук көвүдээн тудум таныштар, ужуражылгалар улам көвүдээн, божуттунган савапың сан-түңү-даа уттундурган. Бүдүн неделя иштинде ынчаар «ужуражылга кылып» келген. Ооң түңнели даргага ыглачыг-ла болган: ол аразында бо «маадыр» эзириктер сергедир черге үш удаа хонган-дыр. Ол эш оон чогуур түңнел кылганна боор.

Ужуражылга болгаш үдежилге арагалаарынга канчап-даа чылдагаан болбас, а арагачылар аңаа сылдап алгаш, үүлгедиг кылып турары ол. Ынчангаш «Чылдагаан эвес, сылдаг-дыр» деп, кижилерниң килеңниг чугаазы шын. Эш-өөрүн, төрелдерин уткуп алыр, үдээр, оларга ужуражыр дээн чергелиг эки чаңчылдарны арагалаашкындан чарары чугула. Арагачыларның хөй хуузу оларның арага ижипкенинң чылдагааны ында деп бадыткакса турар. А кижилерге арага ижиртип, эзиртип каапкаш баар чамдык «таныштар» боттары мырыңай арыг үнүп турар. Ооң дугайын хамаарышкан черинге дыңнатпайн турары шын эвес. Бир кижиниң буруузун кириш каан ол кижи актыг болуп шыдавас.

Төрелдерин, эш-өөрүн уткуп алырын, үдээрин арага-биле «чууру» албан эвес болгаш совет улустуң чаагай чаңчылдарынга каржызы-биле удур. Ужурашкан ийи өңнүк чүге аңаа хөөрежип, чугаалажып болбазыл? Бир эвес дашка көдүрери чугула болза, ооң өй-хемчээн, үе-шагын болгаш кылыр черин сарыылдыг бодап алза таарымчалыг болур ужурлуг. Ынчаарга ужуражылгага сылдап арагалаар чорук кандыг багай уржуктарлыын үстүнде чугааладывыс.

Арагалаашкынга удур демиселдиң бо болгаш өске-даа айтырыгларының талазы-биле делгереңгей чугаалажыышкынны «Шынның» арнынга кылып, үнелиг сапал-оналдаларыңарны киирген, чер-черде байдалды бижээн чагааларыңарны алыр боор бис деп редакция номчукчуларга идегеп турар.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

КНО-нуң Кол Ассамблеязы

Бешки комитетте

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының бешки комитеди орус дылды КНО-нуң кол органнарының ажылдаар дылдарының санынга киирер дугайында совет төлээлерниң киирген айтырыын чугаалажып турар. Каттышкан Нациялар Организациязы элээн хөй дылдарның албан-ажыл дылдары кылдыр деңэргелиг болуруп хүлээп көөр чурумну барымдаалап тургустунган деп чүве ооң Уставында илергейлеттинген деп, ССРЭ-ниң төлээлекчизи Я. А. Малик ук комитеттиң хуралынга медеглээн. Албан-ажыл дылы кылдыр орус дыл база хүлээп көрдүнген деп, Малик чугаалаан.

Каттышкан Нациялар Организациязының тургустунарынга таарымчалыг байдалды хандырарынга шиитпирлиг үлүг-хууну киирген чурттуң дылы — орус дыл болгай деп, ССРЭ-ниң төлээлекчизи демдеглээн. ССРЭ-ниң төлээлекчизи орус дылды өөреныринге делегейниң хөй чурттарында улуг сонуургалдың нептерээнин база КНО-нуң кежигүннери, 300 миллион хире кижи чоннуг хөй чурттарның орус дылды ажыл-албан дылы кылдыр ажыглап турарын барымдаа кылдыр демдеглээн.

Дөрткү комитетте

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Португалия биле Мурнуу-Африка Республиканың чазактары расалар ылгаар дорамчылал кылыр, неоколониализм политиказын чорударындан ойталаваже, оларга экономика, саңхөө болгаш өске-даа тала-биле дуза чедирерин соксадырынга эргежок чугула хемчеглерни делегейниң бүгү организациялары, тускайжыттынган албан черлери алыр ужурлуг деп, КНО-нуң дөрткү комитединге чугаалажып көөр кылдыр Азия биле Африканың хөгжүп эгелеп турар бөлүк чурттарының база Югославияның киирген Кол Ассамблеяның доктаал төлевилелинде чугаалаан. Комитет ам колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында декларацияны КНО-биле холбаалыг, тускайжыттынган албан черлериниң, делегей организацияларының күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалажып турар.

Төлевилелде колония дарлалыындан хосталыры дээш чөптүг демисел чорудуп турар улустарга болдунар-ла бүгү дузаны чедиреринче делегейниң албан черлерин болгаш организацияларын кыйгырган.

Тускай комитетте

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Палестинадан дескеннерге дузалаар болгаш ажылдар организастаар Чоокку чөөн чүк агентилелиниң чиңгине комиссарының илеткелин чугаалажыры КНО-нуң политиктиг тускай комитединге доозулган. Ол айтырыгны чугаалажыры хурал чурумунга хамаарышкан хоозун сөс маргылдааларынга алаактырып каaптып болур кандыг-даа чылдактап халбактаныр деп оралдажыр кажарлаашкын кылып турар Израиль удурлапза-даа, дайын чорудулгалары эгелээн соонда боттарының чурттап турган черлерин каггаш дезип чоруткан чурттакчыларны дораан чандыраарынга чогумчалыг базымнарны шалыпкып кылырынче Израильдиң чазаан кыйгырган доктаал төлевилелин 92 төлээ хүлээп алган. Аңаа удур чаңгыс-ла израиль төлээ бадылаан.

ЧКП ТК—ның пленуму

Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму ажыттынган. Пленумнуң чугаалажыр айтырыглары—ЧССР-ниң федеративтиг тургузуунуң дугайында хоойлуну хүлээп алганынга холбаштыр күрүне системазын быжыглаарынга болгаш чазак органнарын организастаарынга холбашкан сорулгалар, бо үеде экономика политиказының кол айтырыглары болгаш сорулгалары.

Чугаалажыр айтырыгларның талазы-биле илеткелди ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүну О. Черник кылган.

Чугаалажыышкыннарга төлээ составы

ПАРИЖ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның Президиуму ХНФ ТК-ның Президиум кежигүнү болгаш ХНФ ТК-ның даштыкы күрүнелер-биле харылзаалар талазы-биле комиссиязының эргелекчизи Чан Быу Киемни Парижте дөрт талаларның чугаалажыышкыннарынга Мурнуу Вьетнамның хостаарының Национал фронтузунуң төлээлериниң баштыңынга томуйлаан.

ХНФ-ниң ТК-ның кежигүну Нгуен Тхи Биньни (ол ноябрь 4-тен эгелээш Парижте турар), ХНФ ТК-ның кежигүнү Чан Хоай Намны (ХНФ-ниң Алжирде төлээлекчи черинин баштыңы) төлээлер баштыңының оралакчыларынга томуйлаан.

Р. Никсоннуң чазааның составы

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи А. Мелиняның дамчытканы болза:

АКШ-тың президентизинге соңгуткан Ричард Никсон республиканчы чазак кабинединиң составын чарлаан. Чазак кабинединиң составы хүлээлгелерин президент-биле кады 1969 чылдың январь 20-ден эгелеп күүседир.

Президент Эйзенхауэрниң чазаанга юстиция министри чораан Уильям П. Роджерс чаа чазакта күрүне секретарының албанынга олурар.

Төлээлекчилер палатазының кежигүну Мелвин Лэйрд камгалал министри болур, ол конгресстиң төлээлекчилер палатазының акша дозевилел талазы-биле комиссиязының салдарлыг кежигүну болуп турар.

1968 чылда Р. Никсоннуң соңгулда мурнунуң кампаниязын удурткан Джон Митчелл юстиция министри болур.

Почта болгаш телеграф министри—Уинтон Блаунт — бо үеде АКШ-тың садыг палатазының президентизи.

Иштики херектер министерствозун Уолтер Хикел баштаар, бо үеде ол Аляска штаттың губернатору.

Чикагонуң «Континенталь иллинойс нэшнл бэнк энд траст компани» дээр компаниязының директорлар чөвүлелиниң даргазы банк ээзи Дэвид Кеннеди саң министри болур.

Небрас университединиң президентизи Клиффорд Хардин чер ажылының министри дужаал алган.

Эйзенхауэрниң чазаанга бюджет бюрозунуң директору турган, банк ээзи Морис Стэнс садыг министри болур.

Чикаго университединиң профессору Джордж Шульц күш-ажыл министри болган. Ооң-биле кады ол дыка хөй компанияларның директору.

Р. Никсоннуң политиктиг чөвүлекчизи, Калифорния штаттың оралакчы губернатору Роберт Финч кадык камгалалының, өөредилгениң болгаш социал хандырылганың министри болур.

Мичиган штаттың губернатору Джордж Ромни чуртталга тудуунуң болгаш хоорай хөгжүлдезиниң министерствозун баштаар.

Массачусетс штаттың губернатору, шаанда херектен чораан Джон Волпе транспорт министри болур. Президент Эйзенхауэрниң үезинде Джон Волпе АКШ-та чазаглыг оруктарның тудуун удуртуп турган.

Чазак кабинединиң бүгү кежигүннери республиканчылар болуп турар.

Кения Республиканың хамаарышпас чорукту чедип алганының беш чыл оюн декабрь 12 де демдеглээн.

ЧУРУКТА: Кенияның найысылалы—Найроби хоорайның шөлдериниң бирээзи.

С. КУЛИКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАДАРЧЫНЫҢ ЫРЫ

ЧУРУМАЛ

ЭРТЕНГИ соок хат ак-ак бөрттерин кедипкеп шетчигештер баштарын бурууладыр силгивишаан. Кара-Сугнуң унун куду хар-дүвүнү үрүп, бедик даглар баштарында кооладыр улуп тур. Оруктуң ыжык ийлеринде хар хөртүктели бергилээн.

Хат чоорту оожумнап, эртенги хүннүң херели даглар баштарынга шонуп келген. Ынчалзажок соогу ам-даа хевээр. Дээрде булуттар бот-боттарын сүрүпкен дег, бурунгаар бир аай көшпүшаап.

Хатка, соокка шыжыгып, хейде-ле мунган аъдымны дүргедедири-биле деспешип, чагымны дуй тыртынмышаан, шошкудуп олур мен. Кара-Сугдан ырак эвесте Чадаана—Өвүр аразының чазаглыг оруу эрткен. Ында ыңай-бээр маңнашкан машиналарның даашшимээни эртенги ыржымны үреп тур. Мээң чорупуп олурар оруумнуң бир талазында тараа шөлдери ак хар-биле шыптынмышкан, удаан чүве дег, ээнзиргей чаттылып чоруткан. А өске талазында дивап каан борбаандылар ышкаш бичии, моңгуреш тейлер чергележип өскээн. Мурнумда элээн ыракта, одар-белчиирлиг Кургаадырның сүвүр бажының бараан көстүп келди.

Кургаадырның мээс талазынче ажып келгеш, хар чугалай бээрге, ам-на шуудай бердим. Хенертен-не, дээрде-даа чүве дег, мырыңай кырымда бир-ле кижиниң чиңгежээк үнү дыңналып келди. Ырының сөстери орта дыңналбаза-даа, аялгазы мендэ билдингир болду. Аъдым аксын тыртып доктааткаш, көре бээримге, дагның шыпшык бажында, шораан хаялар баары-биле кара аъттыг кижи ырлавышаан, чортуп бар чор. Удаваанда ооң бараан көвүлбейн барды.

«Бо хире хатта, соокта ырлап чоруур эрес-ле эр-дир эвеспе бо» кылдыр бодап, даг дооу баалыктан ажып келиримге, даң бир аай назылыг шарыжыктар кудургайны куду, чаржып ойнаан чүве дег, дешкилежип бадып турлар. Оларның ээзи, демги аъттыг кадарчы мени көрүп кааш, ырызын соксадып, сырыналдыр сыгырбышаан, уткуштур чортупту.

Чоокшулап кээрге, үжен хар иштинде назылыг, делгем эгиннерлиг, хүнге додунган хүрен арынныг аныяк эрни «Тыва» совхозтуң малчыны Куулар Мартылай деп таныш кагдым. Амыр-менди солушканывыс соонда:

— Шарыжыктар-даа семис шыырак-ла-дыр, аа!—дидим.

— Шырак шарыжыктар бо—деп, кадарчы бадыткады.— Күзүн маңаа келирде таарыы чүвелер. Мында сула хоорзунунга күзээш, дыка-ла семирдилер ийин.

— Ам база аңгысче аппаарыңар ол бе?

— Чок, суггарарым ол-дур ийин. Малды эртен, кежээ суггарарга, шоолуг суг ишпес, а дүшке чедир кадаргаш, хүн карва чылып кээрге суггарарга эки чүве.

Барык-ла он чыл хире мал кадарып келген ол кижи биче эвес дуржулгалыг болбайн аан. Малдан хой немелде деңзини алырда, канчаар азырап, ажаары аңаа беш салаазы дег билдингир. Малдан алыр немелде деңзиниң дугайын чугаалажы бээривиске, кижим улам серген, мынча диди:

— Баштайгы чылда арыг немелде деңзи он чеди тонна болган. Ол багай эвес, аа? Черле ынчаш, чыл бүрүде улуг немелде деңзини ап келдим. Семиртир мал кадарарынга сес чыл болуп тур мен.

Куулар Докпакович — «Тыва» совхозтуң хоочун, мурнакчы малчыны. Малды семиртир кадарарының талазы-биле болуунуң чыылдырган арга-дуржулгазын ол өске малчыннарга дамчыдып берип турар. «Арган-даа малды аппарып бээрге, Куулар Докпакович семирти кадарып каар-ла болгай» деп, ооң дугайында өске малчыннар чугаалажып турар.

Мурнакчы малчынның ажылының арга-дуржулгазын чугаа кадында айтыра бээримге, ол хеглүг хүлүмзүревишаан, тайылбырлады:

— Бистиң «Тыва» совхозувус мал семиртир ужурлуг совхоз чүве. Алыс ужурунда малды ылаптыг семиртир, ооң эң улуг немелде деңзини алыр дээр болза, мал чеминиң четчир курлавыры эргежок чугула. Четчир чемниг болза, малды бойдустуң «мөгаттыныындан»-даа хамаарылга чокка, чылдың кайызы-даа үезинде эки семирти азырап болур. А ам бисте каныгыл? Мал чеминиң белеткели чыл бүрүде нүүеттинмес болур-дур. Ынчап кээрде, мал семиртиринге хамык чүве кадарчы кижиниң кажарындан хамааржыр апаар-дыр. Чер одарынга семиртири черле чугула. Мал чеми чарыгдаттынмаан болганда, алдынган немелде деңзиниң бот-үнези чиик болуру билдингир. Ынчангаш мен малды чер одарынга семиртиринге улуг кужениишкинни үндүрүп турар кижи мен. Мооң ужурунда мээң кадарган шарыларымның немелде деңзизи улуг болур.

КЫЗЫМАК, шудургу ол малчынның төлептиг күш-ажылын Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. Ооң хөрээн «Хүндүлелдиң демдээ» орден каастап турар.

...Элээн каш хүннер эрткенде Куулар Докпакович-биле совхоз суурунга ужуражы бердивис. Ооң арын-шырайы база-ла өөрүшкүлүг хевээр. Ынчалза-даа ооң сеткили элээн дүвүрээн хевирлиин эндевдим.

— Аныяк малчыннар хуралы болур, аңаа келдим—деп, ол чугаалады.— Оларга арга-дуржулгам дугайын чугаалап бээр кижи эвес мен бе.

— Силерде чугаалаар чүве эндерик-ле ыйнаан, Куулар Докпакович — деп, ону деткидим.

— Ынчанмайн канчаар. Чугаалаар чүве-ле бар...

Суурнуң кырынга кежээки имир дүжүп келген. Малчыннар хуралы дем-не доосту берген. Ооң киржикчилери аалдарынче тарап чанып турган. Суур кыдыында бир-ле черде дыңнааным ырының аялгазы чаңгыланы-дыр. Ол ырны дыңнааш, Куулар Докпакович-дир деп билип турдум.

О. ХЕВЕК-ООЛ.

«Тожунуң аңчызы» В. ВОЛЧЕНКОНУҢ линогравюразы.

АНЫЯК ИСЧИЛЕР

Школачыларның коммунистиг кижизидилгезинге аныяк туристерниң республика станциязы улуг киирип турар. «Комсомол, сеңээ алдар!» деп чарышка элээн хөй школалар идепкейлиг киришкен. Ниитизи-биле ол походка 22629 школачы киришкен. Ылангыя Кызылдың, Ак-Довурактың, Копту-Аксының, Дүргениниң, Сарыг-Септтиң, Тээлиниң, Чадаананың, Хорум-Дагның, Чаатының школачылары көскү чедиишкиннинг болган. Эң дээре болган школачы 10 тээлээ январь эгезинде Москвага болур түңнел слётка киржир. В. И. Ленинниң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болурунга өлдар кылдыр чарлаттынар «Ленинниң кузел-бодалдарының оруктары-биле» деп чаа походтуң стартын Ульяновск хоорайдан бистиң Тывага чедирип келирлер.

Төрээн черин шинчилээри, маадырларның изин истээри аныяк салгакчыларның чаагай хереэ апарган. Москва, Ленинград ышкаш хоорайлардан эгелээш, улуг Ленинниң шөлүлге үезинде чурттап турганы Шушенское суур, Тываның үлетпүр төптери — Ак-Довурак, Хову-Аксы ынчаар хөй өөреникчилер экскурсиялап чораан. Районнарның чайгы слёттарынга 1800 өөреникчи киришкен.

Школа музейлерин көвүдедир, экижидер сорулга-биле 3 конкурстарны чарлап, түңнел үндүрген. Ооң түңнелинде 38 музейлер тыптып келген. Ол ышкаш 56 музей булуңнары, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның 65 булуңнары бар апарган. 20 ленинчи класстар, өрээлдер эки кылдыр дериттинген.

Аныяк туристер станциязының база бир чугула ажылы хереб демдектиглерин эң хөйнү белеткээри болур. Туризм спорт болур төлээде ол тускай разрядтар аайы-биле негелделерлиг. Эрткен чылын 2984 значкистерин, разрядниктерин белеткээн. Оларның хөй кезии «Аныяк турист» болгаш «ССРЭ-ниң туризи» деп херек демдектерин алгылаан. Чамдык школалар боттары значкистерни, разрядниктерни белеткеп турарлар.

Школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылын экижидеринге туризм болгаш чурт-шинчилелинче уругларны хандыкшылдары ийиги черге эвес чугула айтырыг. Төрээн чуртка, партияга шынчы бердинген патриоттарны, чалбыыштыг интернационалистерни кижизидеринге, ол ышкаш быжыг чурумга, эрес-дидим, аваангыр кашпагай болгаш каң-кадык болуруунга аныяк салгалды канвап өстүрерингэ ол улуг ужур-дузалыг. Ындыг сорулганы бистиң станциявыс бодунуң мурнунда салып турар.

Е. МЫНДРИМА.

«Төрээн чурттуң камгалалында» деп П. ГОЛБИРОВТУҢ фотоэтюду.

СПОРТ

ТҮҢНЕЛДИ ҮНДҮРҮП ТУРА...

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-культура база спорт ажылын экижидер талазы-биле 1966 чылда үндүрген Чарлыын амыдыралга боттандырар дээш Бай-Тайга районнуң спорт чөвүлели эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ооң уламындан спортка хандыкшылдыгларның саны хүн бүрүде өзүп турар. Каш чыл бурунгаар районга разрядтыг спортчулар барык чок турган болза, ам 341 четкен. Ооң иштинде бирги разрядтың спортчулары 20, ийиги разрядчылар 60.

Бай-Тайгада сураглыг спортчулар бар. Районнуң спорт чөвүлелиниң даргазы Хомушку Киров бүрят болгаш тыва национал хүрештерде бодунуң деңнээнге республикага хөй удаа чемпионнаан, районга он ажыг чыл дургузунда доктаамал шүүлген. Культура килдизиниң эргелекчизи Кара-Кат Ооржак Тывада билдингир аныяк мөгелерниң бирээзи. Олар ийилээ эрткен чайын Якут АССР-ниң найысылалы Якутск хоорайга Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк улустарының спорттуң национал хевирлериниң талазы-биле спартакиадазынга бирги черни ап, РСФСР-ниң чемпионнары болганнар.

Аныяк кыс Кара-кыс Хомушку шыдыраага республика чемпиону атты эдилеп чоруур. Милиция салбырының ажылдакчызы Дарый-оол Ужар-оол, эмчи Валентина Самдан, «Тээли» совхозтуң ажылчыны Ким-оол Чарыкдак спортка боттарының мергежээн хевирлеринге каш удаа шаңнал четкеннер.

Байырлалдарда болгаш дыштаныр хүннерде школаларга, суурларга, район төвүнге маргылдаалар чорудары чаңчыл апарган. Бо чылдың эгезинден бээр үжен ажыг биче хемчээлдиг, 14 район хемчээлдиг спортчу маргылдаалар болган. Аңаа ниитизи-биле 3.500 хире кижи киришкен. Спорттуң чайгы сезонунуң ажыдыышкынынга, хагдыныышкынынга, ВЛКСМ-ниң 50 чыл оюнга тураскааткан комсомол-профэвилел кроззунга күш-культуржу оолдар, кыстар массалыы-биле киришкен. Барыын-Хемчик районнуң спортчулары-биле хоккейге, тыва хүрешке, хол бөмбүүнге, баскетболга болгаш оон-даа өске хевирлерге эш-хуунуң маргылдааларын чорудуп турган.

Школачылардан өзүп орар шилиндек спортчуларның тыптып кээп турары өөрүнчүг. Тээли ортумак школада разрядтыг өөреникчилерниң саны 71, «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң кежигүннери 240 четкен. Онгу класчы Зоя Сарыглар республика кроззунга 1000 метр хемчээлге ийи чылын улаштыр чемпионнаан. Зоя эки өөредилгези, үлегерлиг сагылга-чуруму-биле база өөрүнден ылгалып турар. Хол бөмбүү, баскетбол ойнаарынга мергежилдиг. Ол-ла школада Света Чимит-оол, Гена Араддии, Лора Намчыл республика маргылдааларынга улуг улус аразынга бээин чедишкиннерлиг болуп келген. Школаның спортка хандыкшылдыглары «Олимп» деп политбөлүүмде киржип турар.

«Тээли» совхозтуң аныяктары стадионну тудуп алган. Ында хол бөмбүүнүң, баскетболдуң, чадаг чарыштың дериглиг шөлдери бар. Келир чазын ол стадионну ногаанчыдары-биле ыяштарны тарып олуртур. «Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтарда таарымчалыг спорт шөлдери кылдынган. Комсомолдуң 50 чыл оюнда оларга маргылдааларны эрттирген. Район төвүнде эрткен чылын тудуп эгелээн стадион мынчага чедир кылдынмаан. Чылдагааны — үндүрзе чогуур акша-хөреңгиниң өскээр чарыттына бергенинде. Ооң уламындан үк стадионну тудар дээн черде элээн хөй адагаштар турбушаан.

Спорт ажылын экижидер, спортчуларга таарымчалыг байдалды тургузаар талазы-биле сагыш салып турар кижилер хөй. «Мурнакчы» колхозтуң даргазы Х. Кудурупай спорт херекселдери садар хөреңгини чылдың үндүрүп, саттынган чүүлдерниң эдилел-камналгазын доктаамал хайгаарап келген. Шуй ортумак школаның башкылары Ким-оол Сарыг-Доңгак, Мөрзек Кудурукпай, комсомол райкомунуң секретары Кой-оол Ооржак, Тээли ортумак школада күш-культура башкызы Алексей Ампилогов олар спорттуң организакчылары, идепкейлиг пропагандистери болуп турар. Хөй-ниитичи судьяларның саны база өскен.

Тээли ортумак школада, «Мурнакчы» колхозта спорт коллективтери маргылдааларны хөй удаа эрттирип, талантылыг спортчуларны белеткеп, район хемчээлдиг маргылдааларга шуғлүп турар.

Ындыг турбуже чамдык улуг хемчээлдиг организация черлеринде күш-культура болгаш спортче сагыш салбайн турар. Ооң чижээнге райпо, район эмнелгези, Тээлиниң тудуг участогу хамааржыр. Ында аныяктар-ла хөй. Олар боттарының бот-идепкейин көдүрбейн, хостуг шактарда спортчу оюннар, маргылдаалар эрттирбейн келген. Спорт — күш-ажыл болгаш угаан ажылы-биле сырый холбаалыг. Ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, культурлуг дыштанылгага ажыктыг деп чүвени ол организацияларда билбес кижи чок. Ындыг болганда чүге организаставайн турарыл?

Бай-Тайга ам хоккейни ойнап эгелээн. Кожа суурларда болгаш класстар аразында эш-хуунуң ужуражылгалары болуп эгелээн. Эрткен дыштаныр хүнде Барыын-Хемчик районда Аксы-Барлык суурнуң хоккейжилери Тээлиге аалдап чораан.

Хоккей — кышкы үеде эңне массалыг спорт хевири. Хоккей коньктерин, майыктааштарын, клюшкаларын садыгларда сатпайн турарындан күзээдиг кижилер тыппайн турар. Бир эвес ол бүгү бар болза, хоккей ойнавас аныяк кижи районда барык чок. Бо талазы-биле райпо, республиканың хереглекчилер ниитилели дарый өөренип көрээ чогуур.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Мергелдейге чагаалардан

Колхозта партия организациязы көрзүн

Культура чырыдыышкын албан черлериниң ажылында холун эрткен четпестер дугайында дүвүренчиг чагааларны Мерген Мергенович Мергелдей мендэ бижикчилер хаая чорудар турган чүве. Чамдык үүрмек четпестериниң дугайын бистиң «Шын» прейниң дөртүү арнынга чемелеп каарга, хамааржыр албан организация черлери, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларны номчуп көргеш, боттуг хемчеглерни ап, четпестерни чайлатканының дугайын редакцияга дораан-на дончу болгаш тода харыыларны берип турарын номчукчулар көрген.

Элдеп чүве, бо удаада черле туттунуп шыдаар аргам чок болду. Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтан ийи чагаа улаштыр келген дивес силер бе! Ынчангаш мен чиңиг чепсээм — демир-ужуумну холга туткаш, силер бүгүдениң мурнунарже, четпестерни сойгалап илередир, чайладыр дээш, базым үнүшкеним бо. Мооң-биле кады, Мергелдей мээн сеткилимни бо хире дүвүредип турар ындыг фактыларны «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң баштаар чери, ында партия, комсомол организациялары канчап сетких тайбын көрүп олурар чүве ийик, бо база элдеп айтырыг. «Ол-даа билдингир болгай аан, ындыг чүвелерни көрүп чаңчыкан, пат-ла шоожкан черлер, удуртукчулар болгай аан ол» деп-даа болагылаар-дыр мен.

Че харын, ону мынча шөөр чүү боор, менче чагаа бижээн кижилер чүү деп, чүнүң дугайын хомудап турар эвес, мооң адаанга чагааларын парлааш, көрүнтээлиңер, эргим чонум.

ЭЭН КЫЗЫЛ-БУЛУҢ

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Кожай сүт-бараан фермазы тургустунуп келге-ле үр болган. Маңаа чоннуң культурлуг дыштанылгазын чөп организастап, солун оюннарны, номчулганы кылып, кажык адар, хөл-шыдыраа, шашки маргылдааларын чорудуп, лекция, беседаны эрттирип болур бүгү-ле аргалар бар. Бо талазы-биле ажыглап болур кызыл-булуң бар, ону чүге ажыглап болбазыл?

Кызыл-булуңнуң ажылын сегидип алыр талазы-биле айтырыг амдыгаа чедир шиитпирлеттинип чадаан. Ооң эжиинде кара шооча ааттына бертеп, хөөн каранчыг, хөлүгүр кара апарган турар. Ооң иштинде саанчыларның ай санында сагган сүдүнүң хемчээлин, социалистиг чарыштың түңнелдерин бижээн, ажыл-агый планын көргүскен көргүзүглери болгаш хана парлалгазы, номнар ында аңаа-ла чыдып турар. Ону кым-даа номчувас. Кызыл-булунче кирер эжик чадазында башкы хар кылыннааш, дөрбелчин ак эриктиг апарган чыдар.

Кызыл-булуң талазы-биле колхозтуң баштаар черинге-даа, партия активиниң хуралынга-даа колхозчу коммунистериниң негелделиг саналдары хөй удаа тургустунуп келген. Кедээ Совет бисте смета чок, колхоз айтырыыдыр деп харымлаар, колхоз баштаар чер «Силерде хөй чурттакчы бар эвес, боттарының эки туранар-биле ол ажылды сегидип алынар, кайы хамаан чок чарыгдаар акша-хөреңги чок-тур» деп харыы-биле кызыгаарлаттынып турар.

Ферма-биле школа аразы 4 километр ырак. Эге класстар өөреникчилери берт алаактыг, хат-чыварлыг хем уну-биле кылаштажып, доңганындан думчуун аштаар чай чок, ыглаар чыгы чорупу турар. Мурнуку чылдарда кызыл-булуң эргелекчилиг, уруглар аът шанаа транспорттуг турган болза, бо өөредилге чылында колхозтуң улуг бухгалтери турган Н. Нарылыков оларны артык ажылдардыр дээш, ажыл төлевирин казып каапкан.

Кижилерниң политбилиин бедидип алырынга колхоз удуртулгазы сонуургалдыг болур, марксисч-ленинчи теорияны шиңгээдип алыры хамааты бүрүзүнүң күзели болгай. Бисте партийжи өөредилге кичээлдери чорупп турар. Кичээл хүнү келирге-ле, кымның бажыңынга баар бис деп айтырыг шуут чаңчыл болган. Ол ышкаш бичии чаштарның өөредилгезинче кошкак кичээнгей салдынган. Орай, соок үеде бичии кижилер чадаг чорааш доңарга, коргарга оларның өөренириинге болгаш кадыынга хоралыг дээрзин ада-ие хуралынга чидиш-биле шүгүмчүлээн. Ындыг болза-даа ол саналдар саазын кырында хевээр арткан.

Бистиң республиканың колхоз, совхозтарында, фермалар, бригадаларда кызыл-булуңнар ажылының дугайында материалдар кайы-даа солуннарда үнүп турар. Ынчаарга бистиң Кожай кызыл-булуңу ышкаш куду деңнелдиг ажылдап турар черлер турбас боор.

А. ЧҮЛДҮМ-ООЛ.

ЧҮГЕ САГЫШ САЛБАЗЫЛ?

Республиканың кандыг-даа солуннарын номчуурга, Тываның хөй-хөй хоорай, суурларында ажыл-ишчилерниң хостуг шагын, дыштанып хүннерин эрттирип турары магадаңчыг болгаш өөрүнчүг-даа. Ажыл-ишчи кижи хостуг шагын эки эрттирерге, ооң кадыкшылынга-даа ажыктыг, ажылынче үнүптерге чиик, холдар туттунгур боору илдең болгай.

Бистиң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Хөлчүк (Хендергеде) суурнуң ажыл-ишчилери дыштаныр хүнүн база хостуг шактарын барык-ла чалгаарап, аңаа олуруп эрттирип турарлар. Суурда кино болбайн турар. Чурттакчы чонга айда ооңа ийи-үш катап кинодан көргүссе. Суурнуң клуву ээн, ында чүү-даа болбайн турар.

Суурда библиотека чогу база хомуданчыг. Чурттакчы чон номну уттупкан деп санап болур. Номга ынак кижилер хомудап, «библиотека чокта караңгы чүве-биле дэмей» деп чугаалажып турарлар. Суурда эге школа тургустунган. Ында өөренип турар чаштар чүгле өөредилге ному номчуп турар. Эге класстыларга класстан дашкаар номчулга дыка ажыктыг болгай. Библиотека чок болганындан олар чүгле өөредилге номундан өске ном номчувайн турар.

Бо хире улуг суурда клуб ээн, библиотека чок, кино болбас элдеп чүве. Колхоз баштаар чери, партия организациязы чүге сагыш салбазыл, азы ырак, хайыы чер дээш тоовазы ындыг бе?

В. СЕРГЕЙ.

«Күш-амылдың хостуу» колхозтуң Кожай сүт-бараан фермазында, Хөлчүк суурда ажылдап, чурттап турар колхозчуларның негелде хомудалдарын илереткен кодээ бижикчилерниң Мергелдейге келген ийи чагаалары бо-дур. Мында илереттинген четпестерни чайладыр дээш колхоз баштаар чери, ында партия организациязы дарый хемчег алгаш, ол черлерде культура өдагларының ажылын дүрген сегидери негеттинип келген-дир.

Демисел чидиглеңген

ШЫДЫРАА

Республиканың хол-шыдыраа чемпионадының сески салыы эртип, төндүр ойнаваан ужуражылгаларны катап былган сөөлүнде киржикчилерниң турнир таблицазында байдалы тода көстүп келген.

Республика чемпиону Н. Шишигин П. Берковичиден (маргылдаазан үнген киржикчиден) алган санын казытсадаа чеди санны ап, маргылдааның тергиини болу берген. Ол алдыгы салыгда Х. Ондар-биле ойнаттынмайн барган салыынга тиилекчи боол үнгени оон байдалдың дыка экижиткен.

Тес-Хемниң шыдыраачызы И. Махоткин О. Куулар-биле сонгаарладып каан салынга уттурза-даа, алды санны ап, тергиидекчиниң соонда чыпшыр сүрүп чоруп орар. Кызылдың үш шыдыраачылары Ч. Оюн, М. Тюлюш, Х. Ондар олар 5.5—5.5 санарны ап, тергиидеп турарларга чедер дээш кызымак бүрүнгээрлеп чоруп турарлар.

Тес-Хем чемпиону П. Артамонов тергиидеп турарларның бирээзи тургаш, К. Саян-биле ден байдалдыг сонгаарлаткан салыынга уттургаш, беш санныг апарган. Чөөн-Хемчиктиң шыдыраачызы О. Бегзи 4.5 санныг, Н. Чыргал-оолда 4 сан бар. Кызыл шыдыраачызы К. Саян 3.5 санныг боол, маргылдаада байдалын чүгаар житкен. Б. Хомушку, Н. Онуфриев, Куулар олар 2.5—2.5, а Моңгуш 2, Бүдүз 1 сан бар.

С. ТАМБА.

Редактор К. К. БУДАЖЫ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Согур хөгжүмчү» 9.15. «Алдын былаа» (1-ги, 2-ги сериялары) 11. 2.10. 5.20. 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ракеталар ужугуп үнмес ужурлуг» 10. 1.40, «Бажың болгаш ээ» (делгем экранныг) 11.50. 1.30. 3.15. 5.10. 7. 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трембита» 3. 4.45. 6.30. 8.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мухтар, менче кел!» 3. «Оскар» (делгем экранныг) 4.40. 6.35. 8.30 шактарда.

Парлалга болгаш НОМЧУКЧУ

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында партия, комсомол организациялары, хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчылары 1969 чылдың солун, сеткүүл чагыдылгазын организастыг чоруткан. Ниитизи-биле 600 кезек чагыдылга кылыр тургаш, херек кырында 695 кезекти бижиткен, оон иштинде «Шын»—215, «Тываның аныяктары»—120.

Кижи бүрүзү чагыдылгалыг турар кылдыр парлалганың ужур-дузазын пропагандылаар, организастыг хемчеглер чорударлар талазы-биле хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчыларының эки ажылын демдеглээри артык эвес. Ындыг организаторлар Моңгуш Шээлей чаа чылдың чагыдылгазын 200 ажыг кезекти тараткан. О. Дадар-оол «Шынны»—116-ны, «Тываның аныяктарын» — 38-ти, янзы-бүрү журналдарны 38 кезекти тараткан.

Солуннар болгаш журналдарны доктаамал номчуп, чагыдып ап, боттарының политбилиин бедидип, мурнакчы арга-дуржулганы ажылынга ажыглап, чер-черде болуушкуннарны билип ап турарлар хөй. Оларга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты О. Дажы-Намчал, малчыннар О. Коңгар, О. Моңгуш, М. Ак-кыс, О. Доржу, О. Калдар-оол, О. Эрес-оол, О. Маска болгаш өскелер-даа хамааржыр. Алдан-Маадыр сек чыл школазының башкылары О. Дүмен-Байыр, А. Данчыт, А. Ондар, С. Серен олар тус-тузунда 6—8 чедир чагыдылгалыг.

М. СУНДУНАЙ.

Лотереяда 720 автомобиль

Акша-бараан лотереязының чаа чылга тураскааткан үндүрүлгезиниң тиражы 1968 чылдың декабрь 25-те Куйбышев хоорайга болур. «Волга»—180, «Москвич-412» — 180, «Запорожец»—360, мотоцикл «М-63» болгаш «Урал-2»—540, «Иж-Юпитер-2»—720 болгаш өске-даа улуг өртектиг чүүлдер ойнаашкынга таваржыр.

Ол ышкаш 1-ден 300 рубль чедир акшаны ойнап ап болур.

Төрелдеринерге, таныштарынарга чаа, 1969 чыл-биле байыр чедирбишаан, белекке лотерея биледин садып бээрин утпанар.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, ниитиниң чемненилге черлеринден, харылзаа салбырларындан, кинотеатрлардан, «Союзпечатьтан», аэропорт, автовокзал кассаларындан садып ап болур.

Лотерея билеттерин садып алырынче далажыңар!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

редакцияның адрези

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың, № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-25, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01507.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1968 ч. ДЕКАБРЬ 15 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 291 (7833).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы. Өртээ 2 көп.

Беш чылды хуусаа бетинде

ЧЫЛДЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

☆ «НАРИМАНОНЕФТЬ» дээр далай ус-тывыш ажылында ажылдап турар мастер Вагиф Керимовтуң коллективи чыл планындан ажыр чээрби беш муң тонна нефтини тыпкан.

Ол дээрге бо чылын Азербайджанда эң-не дээре көргүзүг.

Ажык далайда ус-тывыш ажылын чорудуп турар «Азморнефтьразведка» трестиң ажыл-ишчилери нефть тывыжының талазы-биле чыл онаалгазын ажырып, улам-на күженишкинниг ажылдап кирипкен. Олар бо чылын Бахарның девискээринде нефть база газ-биле байлактыг чаа черни тыпканнар.

★ ЧЕРЕПОВЕЦ заводунуң металлургтары чыл онаалгазындан ажыр бүдүрген элээн каш эшелон прокатты чүдүргеш чорутан. Олар боттарының социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер. Коршуновскиниң даг-байлакшыдылга комбинатының коллективи үш чылдың онаалгазын доскан. Барыын Сибирьниң металлургтарынга тос миллион тоннадан ажыг концентратты чүдүрүп чорутан.

☆ КУЗНЕЦК бассейниниң болгаш мурнуу Киргизияның хевең арыглаар үлетпүрүнүң ажылдакчылары беш чылдың үш чылының планныг онаалгаларын күүседипкен. В. И. Ленин аттыг хендир комбинады чылды база-ла чедиишкинниг доозуп турар. Маңаа пландан ажыр ийи чүс муң метр пөсту белеткээн. Онаалгага немештир 240 миллион тонна аргыгны белеткээн.

★ БЕШ ЧЫЛДЫҢ үшкү чылы балык үлетпүрүнүң Гурьевск эргелелиниң ус-тывышчыларынга байлак болган. Олар чыл эгезинден тура пландан ажыр бежен муң центнерден хөй балыкты тутканнар. (СЭТА).

ЧЕР—ЧОННУҢ КОЛ БАЙЛАА

ССРЭ-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ БЕШКИ СЕССИЯЗЫ ДООЗУЛГАН

Чурттуң экономиказын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдерениң талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төлевилээн сорулгаларын совет улус чедиишкинниг шиитпирлеп турар. 1969 чыл коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының оруунга чугула үе-чада болур. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязынга киирген план ёзугаар беш чылдың дөрткү чылында социалистиг индустрия биле көдээ ажыл-агыйы чаа улуг базымны кылыр, эртем биле культура улам чаа бедик чадаже көдүрлүр, ажылчы чоннуң чаагай байдалы бедиир.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелин көөрүнче сессия шилчип кирген. Ол документ чоннуң кол байлаа — черниң эң эки ажыглаарынче угланган.

Декабрь ай үште эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы болган. Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев оларны чыылганнар чылыг-биле уткаан.

Хуралдар залының балконунда — хөй санныг аалчылар, ложаларда — совет болгаш даштыкы корреспондентилер.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы Ю. И. Палецкис даргалаан.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында Эвилелдиң Совединиң Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязының даргазы депутат Ф. А. Сурганов илеткел кылган.

Ол илеткелдиң соонда ол талазы-биле санал бериишкиннери эгелээн.

Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелинде совет ниитилелдиң эң улуг байлаа — черни камныг көөрүнүң дугайында сагыш салыышкыны сиңнииккен-дир, ынчангаш ол Хоойлуну хүлээп алырын саналдап тур мен деп, Украин ССР-ниң көдээ ажыл-агый министри депутат П. Е. Дорошенко медеглээн.

Алма-Ата областың Мичурин аттыг колхозунуң ажылчыннары ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелин иштиг-биле чүүлдүгзүнүп турар деп, Илий районнуң Мичурин аттыг колхозунуң даргазы депутат К. Абдуллаев медеглээн. Чер ажыглаалынга туруштуг болур чорук черни боттуг ажыглаарының чугула негелделериниң бирээзи-дир.

Гродно райсоветтиң күүскомунуң даргазы депутат А. П. Белякова хөрзүнү баксырадып болгу дег ындыг чүүлдерни чер ажыглаалынга болдуруп болбазын Үндезиннериниң төлевилели бүгү-ле чер ажыглакчыларынга хүлээдип турар-дыр деп демдеглээн. Көдээ ажыл-агыйның эвес сорулгаларга чер участоктарын бээриниң үезинде шыңгыы чурумну чорударын төлевилел көрүп турары кончуг чугула-дыр деп ол медеглээн.

Чер ажыглакчыларының болгаш бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктарынга таарыштыр черни утаангыр, ажыл-агыйжы ажыглаар, ооң үнүш-дүжүткүрүн бедидер, черге ажыл-агыйның экономика талазы-биле ажыктыг кылдыр чорудар деп кол сорулгага бүгү-ле чүве Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелинде айыттынган-дыр деп, Көдээ ажыл-агый эртемнерниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының президентизи депутат П. П. Лобанов медеглээн. Черни бедик продуктулуг ажыглаар дээш эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннери көдээ ажыл-агыйга калбаа-биле нептередири улуг ужур-дузалыг деп ол чугаалаан.

Илеткелди чугаалажырынга Ростов областың «Рассвет» колхозунуң даргазы депутат Б. П. Кучма, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының секретары депутат Н. М. Матчанов, Шайның болгаш субтропиктиг культураларның Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң агрохөрзүн шинчилелиниң килдизиниң удуртукчузу депутат М. К. Дараселия олар база киришкен. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелиниң дугайында илеткелди чугаалажыры ооң-биле доозулган.

Чапсар соонда хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле дорчу харыы бээри-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковка сөс берген. 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келген Күрүне планын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Соведи болгаш Националдар Соведи бүгү талалыг чугаалашты деп ол чугаалаан. План-бюджет болгаш адырлар комиссияларынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга чугаалажылганың түңнелинде ол планны депутаттар чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнген.

План-бюджет болгаш адырлар комиссиялары, депутаттар планның төлевилелин ыяк чугаалашты. Улус ажыл-агыйының чугула сорулгаларын боттандырарынче, бүдүрүлге аргаларын улам долу ажыглаарынче, улус ажыл-агыйының планнаашкынын болгаш материал-техниктиг хандырылгазын экижидеринче угланган элээн хөй саналдар-даа кирди. Эвилелдиң Соведи биле Националдар Соведи 1969 чылда чонга садыглаары-биле чоннуң херегле барааннарын үүрмектеп садыглаар өртектерге 108.4 миллион рубльге немей бүдүрүп үндүрер, культураны, кадык камгалалын хөгжүдеринге, хоорайларны болгаш ажылчын суурларны чаагайжыды тударынга бюджеттиң орулгаларын 122.7 миллион рубльге немей көвүдедир дугайында саналдарны киирген. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ол саналдарны көрген болгаш оларны хүлээп алыры эргежок чугула деп санаан. Чурттуң бойдус байлактарының камгалалында четпестерни чамдык депутаттар шүгүмчүлээн. Суг курлавырларын ажыглаарын чурумчудар болгаш суг база агаар бассейннерин боктаалыышкындан камгалаар дугайында доктаал төлевилелин чазак даасканын ёзугаар ССРЭ-ниң Күрпланы ам белеткеп доозуп турарын оратор дыңнаткан.

Ийи палаталарның план-бюджет комиссияларының болгаш депутаттарның бүгү-ле саналдарын, ол ышкаш кирген айтырыгларны ыяк көрген турар болгаш хүлээп алдынган шиитпирлерниң дугайын депутаттарга дыңнаткан турар деп илеткээрин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели меңээ даскаан деп, Н. К. Байбаков медеглээн.

1969 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну палаталарга ийи аңгы бадылаашкын-биле ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

ССРЭ-ниң саң министри депутат В. Ф. Гарбузов харыы сөс чугаалаан. Социалистиг экономиканы улам ыңай хөгжүдер, совет улустуң амыдырал деңнелин бедидер болгаш чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар талазы-биле партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринден хамаарыштыр 1969 чылдың планы-биле төлевилеттинген бүгү хемчеглерни эргежок чугула акша курлавырлары-биле бюджет бүрүн хандырып турарын чугаалажылга көргүскен деп ол демдеглээн.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң план-бюджет база адырлар комиссиялары бюджеттиң орулгаларын 122.7 миллион рубль ниитиг түңге көвүдедирин саналдаан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ол саналдар-биле чөпшээрешкен болгаш оларны хүлээп алырын чогумчалыг кылдыр көрген деп, В. Ф. Гарбузов дыңнаткан. 1969 чылда совет улустуң мурнунда турар кол сорулгаларны чедиишкинниг күүседири совет кижилерниң амыдырал деңнелин моон соңгаар-даа чайгылыш чок бедидер, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улам быжыглаар арганы бээр деп, В. Ф. Гарбузов түңнелинде медеглээн.

1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң план-бюджет комиссияларының хүлээп алганы өскерилделер-биле кады палаталарга ийи аңгы бадылаашкын-биле депутаттар бадылаан. Күрүне бюджединиң орулгалар талазы-биле 134.097.736 муң рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле 133.898.408 муң рубль түңге, орулгалар чарыгдалдарны 199.328 муң рубль түңге ажып турар кылдыр бадылаан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи 1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту орулгалар талазы-биле 117.160.501 муң рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле 115.241.919 муң рубль түңге, орулгалар чарыгдалдарны 1.918.582 муң рубль түңге ажып турар кылдыр бадылаан.

Хүн чурумунуң үшкү айтырыының талазы-биле депутат Ф. А. Сурганов харыы сөс чугаалаан. Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелинге чамдык ылавылаашкыннарны киирер дугайында депутаттарның саналдарын Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң комиссиялары көрген деп ол дыңнаткан. Хоойлуга көргүскен турар ужурлуг саналдарны [illegible] чугаалаан.

Сессияга ук айтырыгны чугаалажып турарының үезинде депутаттарның киирген немелделерин барымдаалап тургаш, «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң төлевилелдерин бадылаар дугайында» Хоойлуну Дээди Совет хүлээп алган.

Хүн чурумунуң дөрткү айтырыының талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат М. П. Георгадзе илеткел кылган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бо чылдың июньда болган сессиязының соондагы үеде ССРЭ-ниң Дээди Соведи бадылаар апаар чамдык чарлыктарны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган деп ол дыңнаткан. Ол чарлыктарны бадылаарының эргежок чугулазын илеткелчи тодаргай үндезилеп чугаалаан.

Чарлыктарны бадылаар дугайында чогуур доктаалдарның төлевилелдерин Дээди Совет бадылаар кылдыр, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң мурнундан М. П. Георгадзе киирген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктарын ССРЭ-ниң Дээди Соведи бадылап, чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

Хүн айтырыглары доозулган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бешки сессиязы ажылын доскан.

(СЭТА).

ЧЕР ХООЙЛУЗУНУҢ ҮНДЕЗИННЕРИНИҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Эвилелдиң Совединиң Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязының даргазы Ф. А. СУРГАНОВТУҢ илеткели

Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң Хоойлу, дүрүм саналдап киирер комиссиялары-биле, үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа комиссиялары-биле, тудуг болгаш тудуг материалдар үлетпүр комиссиялары-биле кады Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиялар ССРЭ-ниң Дээди Совединге көрдүрери-биле киирген ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелиниң дугайын илеткээрин меңээ даасткан дээрзин Ф. А. Сурганов дыңнаткан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бо сессиязынга Чер хоойлузунуң үндезиннерин чугаалажып көөрү кайгамчык хүнүнүң, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чылының мурнуу чарыында болуп турар деп, илеткелчи чугаалаан. Совет эрге-чагырганың баштайгы Чер хоойлузу — Чер дугайында декретке Владимир Ильич Ленин ат салган. Ол декреттиң ёзугаар Россияда черге хуунуң өнчүзүн кезээде узуткаан, бүгү чер бүгү улустуң эдилели болу берген болгаш ажылчы чоннарга ажыглаары-биле халас шилчидип берген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы черни ажыглаарының социал-экономиктиг болгаш эрге үндезиннерин алыс утказындан тура өскерткен.

Чер дугайында ленинчи декрет совет чер хоойлузунуң хөгжүлдезинге эгени салган. Чер дугайында хоойлу биле чугаалажып көрүп турары Чер хоойлузунуң үндезиннериниң төлевилелиниң аразында тоогулуг улуг үе эрткен. Бистиң күрүневис хожудангай аграрлыг чурттан индустриялыг күчүлүг күрүне болу берген. Ынчаарга Чер дугайында декрет биле Чер хоойлузунуң Үндезиннериниң аразында алызындан тура тудуш харылзаалыг болуп турар. Декрет-биле доктааткан черге күрүне өнчүзү бо үеде-даа совет чер тургузуунуң деңдиш дивес үндезини болур.

Чер дугайында декретти үндүрген соонда хүлээп алганы Чер хоойлузунуң ролюн бедик-биле үнелеп көрбүшаан, ооң чамдык кол чүүлдериниң эргижирээнин хүлээп көрбейн барып болбас деп, илеткелчи уламчылаан. СЭКП-ниң XXIII съездизинге болгаш партияның ТК-ның Пленумнарынга черни ажыглаарының, ылангыя көдээ ажыл-агыйжы эвес херегледерге черни тускайлап бээриниң айтырыгларын эң ылым шиитпирлээрин, черни ажыглаарының негелделерин болгаш чурумун үрээни дээш харысалганы доктаадырының эргежок чугулазын каш удаа айтып келген.

Бо чылдың октябрьда СЭКП ТК-ның Пленумунга кылган илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаалааны болза: «Черни чүгле үрелиишкинден эвес, харын база ону шын эвес, ажыл-агыйжы эвес ажыглаар чоруктан база камгалаар херек. Ол дугайын сагындырар ужурга таваржыр боор-дур, чүге дээрге черни төтчеглээриниң болгаш шуут-ла чашканнаарының фактылары ам-даа бар. Чамдык министерстволар болгаш төп албан черлери мырынай эргежок чугула эвес турда-ла көдээ ажыл-агыйның үнелиг, ажыктыг черлерин, харын-даа тарылга болгаш суггарылгалыг черлерни безин үлетпүр болгаш өске-даа объектилерни тударынга ажыглаарын үргүлчүлеп турар. Колхозтар болгаш совхозтар боттары база-ла черни чамдыкта хайыралавайн турар.

Бо херекке шыңгыы корум-чурумну тургузар ужурлуг. Маңаа чугула рольду чер дугайында хоойлу ойнаар ужурлуг».

Чурттуң чер курлавырларын ажыглаарын чурумчударынче партияның угландырган шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле Чер хоойлузун улам ыңай сайзыраңгайжыдары эргежок чугула. Чогум-на харын ооң ужурунда ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннерин — чаа Чер хоойлузун хүлээп алыры эргежок чугула апарган.

Совет хоойлуларны сайзыраңгайжылар талазы-биле ажылдарны чорудар үезинде бистиң хоойлу органнарывыс демократтыг централизмниң ленинчи принциптерин, бүгү чуртка хоойлунуң чаңгыс аай болурунуң принцибин болгаш чер-черниң байдалдарын база онзагай чүүлдерин барымдаалап турар.

Чер-даа база ол ышкаш ниити эвилел болгаш республика бүгү совет хоойлуларда коммунистиг тургузуушкунның сорулгаларынга дүүшкен чаңгыс аай принципти ёзугаар тургускан хоойлуларның чаңгыс аай системазы болуп турар.

Ооң төлевилелин бистиң чугаалажып турарывыс Чер хоойлузунуң үндезиннери эвилел-даа, республика-даа чер хоойлузун дүрүмчүдериниң аргазы-биле ону чурумчударынга болгаш улам ыңай хөгжүдеринге быжыг баазаны тургузуп турар.

Чер хоойлузунуң бүгү эвилелдешкен республикаларга ылап-ла албан болур чүгле ниити принципиалдыг чүүлдерин үндезиннерде доктаадып турар. Чер хоойлузунуң үндезиннеринде айыткан эрге нормаларының системазы чер кодекстеринге кирер, ынчаарга республика бүрүзүнүң онзагай байдалдарын барымдаалаар апаар.

Ф. А. Сурганов үндезиннерниң төлевилелиниң талазы-биле кылган ажылдың дугайын, ону төп болгаш чер-черниң солуннарының база парлалганың өске-даа органнарының арыннарынга совет хөй-ниитиниң калбаа-биле чугаалашкан дугайын чугаалаан. Хоойлу төлевилелин чугаалажып көөрүнге холбашкан үш муң хире саналдарны болгаш сүмелерни киирген хөй чагаалар ССРЭ-ниң Дээди Совединге келген дээрзин илеткелчи дыңнаткан.

Хоойлу төлевилелин чугаалажып көөрүнге киришкен болгаш ону ажылдап кылырынга дузаны чедирген бүгү организацияларга болгаш кижилерге Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң доктаамал комиссияларының өмүнээзинден улуг өөрүп четтиришкинни бо бедик индириден илергейлээри меңээ кузенчиг-дир деп, Ф. А. Сурганов чугаалаан. Бүгү чагааларны, а ол ышкаш парлалгага чугаалажылганың материалдарын доктаамал комиссияларга түңнеп байыткан болгаш болур-чогуурун-биле өөренип көрген. Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары төлевилелдиң кол чүүлдерин чүүлдүгзүнүп турарын келген сүмелерниң болгаш саналдарның анализи көргүскен. Келген сүмелерни болгаш саналдарны хынап көрген түңнелинде доктаамал комиссиялар Чер хоойлузунуң төлевилелинге киирген принципиалдыг чүүлдерниң утказын эң долу болгаш ылаптыг илередири-биле чамдык өскерилгелерни болгаш немелделерни төлевилелге киирген.

Сессияга көрдүрери-биле киирген хоойлу төлевилели бодунуң тургузуунуң талазы-биле киирилде чүүлдеп болгаш 50 чүүлдерлиг 11 бөлүктен тургустунганын илеткелчи дыңнаткан.

Бирги бөлүкте совет Чер хоойлузунуң ниити чүүлдерин тайылбырлаан. ССРЭ-де черге чүгле күрүне өнчүзүнүң эргезин 3 чүүлде быжыглаан, ССРЭ-де бүгү чер күрүнениң чаңгыс аай чер фондузу болурун 4 чүүлде айыткан. Бистиң күрүневистиң федеративтиг характерин барымдаалааш, үндезиннерниң төлевилели чер харылзааларын таарыштырар талазы-биле ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның күүседир хүлээлгелерин тодарадып турар. Партияның болгаш чазактың эвилелдешкен республикаларның эргелерин калбартыр талазы-биле чайгылыш чокка чорудуп турар шугуму төлевилелде тодараттынган.

Төлевилел ажыглалга черлер тыпсып бээриниң болгаш күрүнениң ийикпе хөй-ниитиниң херегледеринге черлерни чер ажыглакчыларындан ап алырының айтырыгларынче чогуур кичээнгейни салган. Чаа чер хоойлузу чер ажыглаарынга ажыл-агыйжы эвес чорукту хорууп, чер ажыглаарының быжыг туруштуг эрге магадылалдарын тургузуп, бистиң чуртувустуң бүгү кур чер байлактарын улам чогумчалыг ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаарының чурумун тодаргайлап айыткан. Төлевилелде черлерни камгалаарын болгаш хөрзүннерни улам үнүш-дүжүттүг болдурарын улуг ужур-дузалыг деп үнелээн. Хоойлу төлевилели чер ажыглакчыларының эргелерин болгаш хүлээлгелерин быжыглаан.

Төлевилел улус ажыл-агыйының көдээ ажыл-агый-биле холбашпаан чүүл-бүрү херегледеринге ажыглаар кылдыр чер хавырып алырда, ааа үлетпүр бүдүрүлгелерин, тудуг организацияларын улам камныг болдурар, элээн хөй экономика хемчеглерин доктааткан.

Черни улус ажыл-агыйынга ажыглаары-биле холбашкан, организастыг болгаш экономиканың хөй хемчеглерин боттандырарынга чер кадастры улуг ужур-дузалыг болур. Ону тургузарын Үндезиннер төлевилелинде айыткан деп илеткелчи демдеглээн. Чер кадастры бүдүрүлгени болгаш көдээ ажыл-агый продукталарын белеткээрин улам шын планнаарынга, экономика, хөрзүн, агаар-бойдус байдалдарын барымдаалап тургаш, ооң специализастаарынга дуза болур. Бистиң чуртувустуң колхоз, совхозтарынга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң эң эки организастаарының өске-даа хөй айтырыгларын шиитпирлээр арганы база ол бээр.

Үндезиннер төлевилелиниң 20 дугаар чүүлүнүң шиитпирлеп турар чугула айтырыы черлерни ажыглаарынга күрүне контролюнуң дугайында айтырыг.

Төлевилелдиң бөлүктериниң хөй кезии черлерниң чүүл-бүрү категорилларынче — көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан черлерни, чурттакчы чоннуг черлерни, үлетпүрге, транспортка көдээ ажыл-агыйжы эвес өске-даа черлерни ажыглаарының эрге чурумун доктаадырынга хамаарышкан.

Үндезиннер төлевилели чүгле хоорайларга эвес, харын чурттакчыларлыг өске-даа черлерге чер ажыглаарын чурумчударының эргежок чугулазын барымдаалаан. Чижээлээрге, чурттакчыларлыг көдээ пункттуларының черлери өске черлерден кызыгаарлаттынган турар деп айыткан. Улам ыңай хөгжүдеринге перспективтиг деп көрдүнген, чурттакчыларлыг көдээ пункттуларга чурттакчыларлыг пунктуның планнаашкын болгаш тудуг төлевилели ёзугаар ооң кызыгаарын тургускан турар. Чурттакчыларлыг көдээ пунктуларның девискээрлеринге ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Соведи ажыглалга бүгү чер участоктарын тыпсып бээрин контрольдаарын боттандырар болгаш колхоз, совхозтарның база күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажыглаар черлериниң составынга кирбес черлерден ажыглалга чер участоктарын тыпсып бээр дугайында шиитпирлер үндүрер.

Чурттакчыларлыг көдээ пунктуларының турумчаан черлеринге чер ажыглаарының чаа чурумун тургузары көдээ ажыл-агый талазы-биле партияның болгаш чазактың төлевилээн хемчеглерин чедиишкинниг күүседиринге дуза болур.

Үндезиннер төлевилелиниң тускай бир бөлүү үлетпүрнүң, транспорттуң, курорттарның, камгалалдыг девискээрлериниң черлеринге болгаш көдээ ажыл-агыйга ажыглавас өске-даа черлерге хамаарышкан.

Үлетпүрге, транспортка болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле холбашпаан өске-даа херегледерге черлер үндүрүп бээринге артыкташыышкыннар болдурбас сорулганы барымдаалааш, Үндезиннер төлевилелинде көдээ ажыл-агыйга хамаарышпас сорулгаларга ажыглаар кылдыр чер участоктарын тыпсып бээриниң хемчээ доктааттынган чурумну барымдаалаан турган бадылаттынган нормаларны ёзугаар ийикпе төлевилел-техниктиг документилерни ёзугаар тодаргайлаттынар, а участоктарны үндүрүп бээрин оларны шиңгээдип алырының ээлчеглиин барымдаалап боттандырар деп айыткан.

Үндезиннер төлевилели күрүнениң ыяш тарыыр чер фондузунуң совет чер хоойлужудулгазынга билдингир апарган черлери-биле болгаш күрүнениң чер курлавырының черлери-биле чергелештир черлерниң чаа база бир категориязын — күрүнениң суг фондузунуң черлерин тургускан.

Черлерни улам четче болгаш чогумчалыг ажыглаарын организастаарынга, чер ажылының культуразын бедидеринге, хөрзүннер камгалаарынга, чаа кур чер хөреңгилерин илередиринге чер сайгарылгазының ажылдары чугула ужур-дузалыг. Үндезиннер төлевилели чер сайгарылгазын күрүнеге ужур-дузалыг хемчеглер-биле дөмей деп үнелээн.

Капиталистиг хөй-хөй чурттарда келир үениң салгалдарының эрге-ажыктарын барымдаалавас, черни кам чок ажыглааш, ону хоозурадыр болгаш үнүш-дүжүт чок кылдыр буурадып алыр чорук бистиң коммунистиг ниитилелди тургузуп турар улузувуска таарышпас деп, Ф. А. Сурганов демдеглээн.

Чер хоойлулары боттарының доктааткан чурумун черчүп үрээр чоруктуң ужурунда кандыг-бир харысалга онаарын айытпас ужурлуг дээни база ол эвес. Чер хоойлужудулгазын бистиң ниитилеливистиң бежигүннериниң шоолуг эвес-даа кезии черчүп үрээр болза, бүгү ниитилелге улуг хораны ниитизи-биле чедирип болур.

Ону барымдаалааш, Үндезиннер төлевилелинде чер хоойлужудулгазын черчүп үрээн кижилерге ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазының доктааткан чурумун ёзугаар материалдыг, административтиг база кеземче харысалгазын онаар деп айыткан. Оон аңгыда, чер хоойлужудулгазын черчүп үрээн чер ажыглакчыларының чер участоктарын ажыглаар эргезин тодаргай чамдык таварылгаларда казаан турур болур.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның чер хоойлужудулгазының үндезиннерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алыры бистиң ниитилеливистиң бүдүрүкчү күштерин улам хөгжүдер болгаш коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар сорулганы барымдаалап, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга кур чер хөреңгилерин улам чогумчалыг ажыглаар дугайында Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң сагыш салыышкынының илерели кылдыр хүлээп алдынгаан турар деп, илеткелчи түңнел кылдыр чугаалаан.

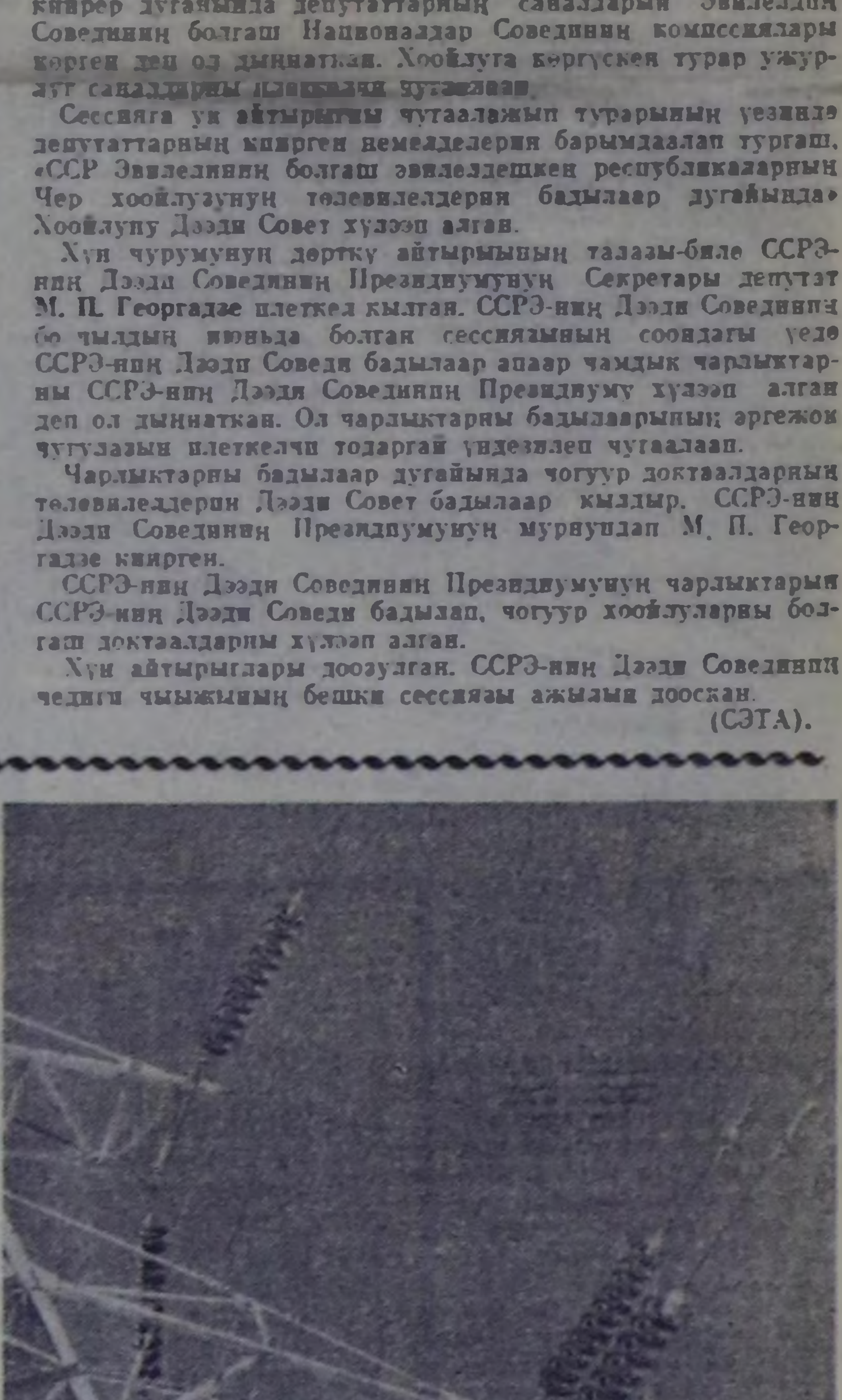

КЫРГЫС ССР. Улуг күштүг электри шугумнары чыл келген тудум-на Төп Тянь-Шаньче улам-на кагылап бар чорууру. Кочкарка, Тянь-Шань, Та-Баш районнарының колхозтары болгаш совхозтары электроэнергияны ажыглай берген. Кочкарка Чаек 120 километр узун дурттуг электри шугуму удавас ажыглалга кирер.

ЧУРУКТА: электри дамчыдылгазының шугумунда монтажниктер.

СЭТА-ның фотохроникази.

ӨӨРҮНЧҮГ МЕДЭЭЛЕР

Шахтёрларның чедиишкини

Чадааның хөмүр-даш разрезиниң шахтёрлары хөмүр-даш тывыжының темпизин чыл бүрүде-ле өстүрүп турар. Олар бо чылдың планын база-ла ай санында ажыр күүседип келген. 11 айлар иштинде разрез коллективи 150 муң чыгыы тонна хөмүрнү касиан болгаш пландан ажыр 23 муң тоннаны Төрээн чуртка берген.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН МЕДЭЭЛЕР

Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының баш таарар черинин мастерлери орулга киирип алырының ай планын ажыр күүседип турарлар. Олар эрткен ноябрь айда 400 рубльдиң орулгазын киирип алыр тургаш, 468 рубль кылдыр ажыр күүсеткен. Мастерлер Бойко биле Корейникова олар бүдүрүлгениң мурнакчылары болуп турарлар.

Районнуң Жданов аттыг колхозунуң тудуг бригадазының Василий Хууракка баштаткан звенозу бо хүннерде тудуг ыяжын белеткеп турар. Ук звено келир чылдың чаа тудугларынга 1500 кубометр ыяшты белеткээр ужурлуг. Ам 150 кубометр ыяшты кесиеш, машина оруунче үндүр сөөртүп алган.

Амгы сорулгалар

Тожунуң партия организациязы СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар. В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш районнуң мурнунда салдынган ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринче ажылчы чоннуң чогаадыкчы идепкейин, күжениишкинин улгаттырып келген. Ооң түңнелинде беш чылдың үшкү чылы 1968 чылда районнуң ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезинде чамдык түңнелдер чедип алдынган. Ол дугайын районнуң көдээ ажыл-агый, аңныыр-тывыш, мыш ажыл-агый бүдүрүлгелериниң социалистиг хүлээлгелериниң эрткен он айларда күүселдезиниң түңнелдери көргүзүп турар.

Районнуң колхозтары бо чылын көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң, оларны күрүнеге садарының чыл планнарын: сүттүүн — 134,4 хуу, дүктүүн — 126,2 хуу күүседип, эъттиин чоокку хүннерде күүседир чоокшулаан. Колхозтарда ниитиниң малының баш санын өстүрериниң бердинген планы 105,2 хуу күүсеттинген.

Эрткен чылын колхозтар мал чеми белеткээриниң планын күүсетпээнинден 1967 — 68 чылдың кыжынында ниитиниң малы улуг бергедээшкинге таварышканындан парторганизациялар шын түңнелдерни үндүргеш, сиген белеткээриниң планын 139 хуу күүсеткен. Ол ышкаш агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок турзажок, колхозтар ортумаа-биле бир гадан 6 центнер дужуттуг ажаап ап, келир чылдың тарылгазынга четчир тараа болгаш картофель үрезиннери-биле хандыртынган, мал чеминге херегээр тараалыг.

Ырбанның мыш белеткээр пунктузу районда улуг ажыл-агый чери. Ооң үлүүнде Улуг-Хем мыш ажыл-агый чериниң чылда белеткээр мыжының барык 70 хуузу онаажып турар. Коллектив 1968 чылда алган социалистиг хүлээлгезин бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүседип шыдаан — мыш белеткээрин 106,8 хуу, салдазырын 102,8 хуу күүседкен, азы 70 муң кубометрниң орнунга 72 муң кубометрни Кызылга салдадып чедирген. Ол хире хөй мыш моон мурнунда кажан-даа белеттеттинмээн. Бо бедик көргүзүгнү чедип алыр дээш мында партия организациязы (секретары эш А. С. Тарасова) мыш белеткелчилериниң ортузунга улуг ажылды чорутканын демдеглээр херек.

Бистиң район республиканың арга-мыш девискээриниң 40 хуузун ээлеп турар. Арга-мыштың эгээртинмес байлаан камгалаар, ону чөп ажыглаар талазы-биле районнуң мыш ажыл-агый чериниң мурнунга биче эвес сорулгалар салдынып келген. Ол сорулгаларны күүседир дээш демисешпишаан, коллектив (удуртукчузу эш В. П. Новиков), мында партия эге организациязы (секретары эш И. Д. Стрельцов) 1968 чылда планныг ажылдарын шуптузун чедиишкиннииг күүсеткеннер.

Аңныыр-тывыш ажыл-агый черлери өлүк белеткээриниң болгаш балык тударының планнарын күүседир дээш чамдык организастыг хемчеглерни алган. Промхозтар балык тударының чыл планын 127,6 хуу күүсеткен. Сыстыг-Хемде күрүнениң аңныыр-тывыш ажыл-агый чери өлүк белеткээриниң чыл планын бо хүннерде чүгле 56 хуу күүсеткен. Ынчангаш өлүк планының күүселдезин хандырары-биле штаттыг аңчыларны тайгаларже катап аъткарган.

Аңчыларның хөй кезии баштайгы үнүүшкүнден биче эвес олчалыг ээп келгилээн. Чижээ, «Совет Тыва» колхозтуң аңчылары Кол Агыма 33 кишти, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Даржаа Эрестол 31 киш, 110 дииңни, Тоора-Хемниң аңчызы Николай Казанцев 300 дииңни өлүргеш дужааганнар.

Районда бо чылын диин хоорап-даа болза киш болгаш өске-даа өлүк аймаа элбек. Ынчангаш өлүк белеткээриниң 201 муң рубль түңнүг планын күүседип болур арга бисте бар. СЭКП-ниң райкому, партия эге организациялары немелде хемчеглерни ап, бүгү күштү мөөңнеп турар.

Ол ышкаш Тоора-Хемде тудуг участогунуң, районнуң коммунал болгаш амыдырал хандырылга комбинаттарының ажылынга бо чылын чамдык экижилгелер чедип алдынган. Маңаа ол черлерде парторганизациялар биче эвес рольду ойнаан.

Районнуң культура албан черлериниң ажылында чамдык экижилгелер база бар. Бо чылын Сыстыг-Хемде 160 орунну чаа школа, Ийде кадыкшылга школазының ийиги корпузу, башкыларга элээн каш чурттаалга бажыңнары туттунуп ажыглалда кирген.

Бистиң районнуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, мурнакчы кижилерниң саны чыл бүрүде өзүп турар. Чижээ, «Совет Тыва» колхозта саанчы Кол Ажыма он айларның иштинде бодунга быжыглаан инек бүрүзүнге онаалтыр 1214 кг сүттү саган, аныяк хой кадарчызы Кол Чамый ортумаа-биле бир хойдан 2,2 кг дүктү кыргып алган. Ол дээрге Тожу районнуң байдалынга биче эвес көргүзүг-дүр.

Иви — колхозтарның мал ажылында эң-не бедик орулгалыг мал. Ол малды ажаап турар бистиң маадырлыг ивижилеривис бо чылын бедик көргүзүглерни чедип алган. Колхозтар 100 мыыдыга онаалтыр ортумаа-биле 79 анайны камгалап алганнар. Ылангыя «Совет Тыва» колхозтуң Өдүгенде иви фермазы бедик көргүзүглерни чедип алган. Ферма төрүүр 100 ивиге онаалтыр 91 анайны менди доруктурган. Эң дээре түңнелдерни «Совет Тыва» колхозтуң ивижилери Елизавета Кенден, Бараан Хуваанова — 94-94 анайны, Бараан Куку 86 анайны, «Май 1» колхозта Күзенек Дарыймаа 87 анайны, Ак Дамдак 83 анайны менди албышаан, күш-ажылдың эки үлегерин көргүскеннер.

Ырбанның мыш белеткээр комплекстиг бригадазының бригадири коммунист Дмитрий Грахов, мыш кезикчизи Анисим Польшин, катеристер Быков алышкылар, Тоора-Хемде тудуг участогунуң бызанчылары И. Малышев, Т. Шожуу, Н. Филатов, А. Секгин, амыдырал хандырылга комбинадының дааранкычызы Мария Шприн, коопанныыр черниң аңчызы А. Чепкасов дээн ышкаш мурнакчы кижилерге районнуң партия организациязы чоргаарланыр.

Коммунистиг тургузуушкунуң чедиишкиннери черчерде партия организацияларының партийжи-организастыг болгаш политиктиг-кижизидикчи ажылдарының деңнелинден хамааржыр деп партияның XXIII съездизиниң шиитпиринде айыткан. Районнуң партия организациязы СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринге, ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының база областың болгаш районнуң партия конференцияларының шиитпирлеринге дүүштүр парторганизацияларның ажылын улам сайзырангайжыдар, ооң стилин болгаш методтарын үениң чаа негелделеринге дүүштүр тургузар талазы-биле биче эвес ажылдарны чорудуп турар. Партияның XXIII съездизиниң соонда районнуң партия организациязы чүгле сан талазы-биле өскен эвес, шынар талазы-биле өскерилген, бодунуң ажылынга чамдык экижилгелерни чедип алган. Ол дугайын чоокта чаа болуп эрткен партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары херечилээн.

Районда парторганизацияларның хүрээлени мурнакчы кижилер-биле чыл санында өзүп турар. Чүгле бо чылдың он айларының иштинде безин олар партияның хүрээлеңинге 33 мурнакчы кижилерни хүлээп алган. Оларның хөй нуруузу колхозтарның, бүдүрүлге черлериниң мурнакчылары болгаш улус ажыл-агыйының специалистери болуп турар.

СЭКП райкому улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларын мораль талазы-биле туруштуг, организакчы арга-мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаар дээш элээн ажылдын чорудуп. Парторганизациялар секретарьларының 73 хуузу дээди, доостаан дээди болгаш тускай ортумак эртемниг кижилер болуп турар. Колхозтар даргаларында, парткомнар секретарьларында көдээ ажыл-агый талазы-биле тускай эртемниг аныяк кадрлар ажылдап турар. Удуртур кадрларның иштинде онаашкан ажылынга харыысалгалыг, организакчы арга-мергежили өзүп орар аныяк кадрлар бисте хөй. Оларның аразында «Совет Тыва» колхозтуң даргазы аныяк коммунист эш М. Ч. Монгуш, Ырбанда мыш белеткээр пунктузунуң начальниги эш В. Т. Цупикин, Сыстыг-Хемде күрүнениң аңныыр-тывыш ажыл-агый черниң директору С. Х. Уртунай, Тожунуң мыш ажыл-агый черниң директору эш В. П. Новиков, Тоора-Хемде кооперация аңныыр ажыл-агый черниң директору эш И. А. Дорофеева, Тоора-Хем кедээ Советтиң даргазы эш И. Д. Седип, район эмнелгезиниң улуг эмчизи эш М. В. Алишевский дээн ышкаш өске-даа эки кадрларны районнуң партия организациязы өстүрүп кижизиткен.

Партия болгаш ажыл-агый кадрларының идей-политиктиг билиин бедидеринче сөөлгү үеде бисте кичээнгейни улгаткан. Эрткен чылын СЭКП райкомунуң чанынга чыл хуусаалыг партия активиниң школазын организастаан. Ук школа программазын чедиишкиннииг дооскан, ам өөредилгезин чаа программа-биле уламчылап турар.

Бо чылын партия өөредилгезиниң системазында 446 кижи хаара туттунган, ооң иштинде 190 коммунистер бар, ол болза бүгү коммунистерниң 70 хуузу-дур.

Районнуң ажыл-агый, культура тургузуушкунунга партийжи удуртулгада чамдык экижилгелер-биле кады, ажыл-агыйның чамдык адырларында беш чылдың үшкү чылында салдынган сорулгаларны ам-даа четпес шиитпирлеп турарывысты миннир ужурлуг бис.

Колхозтарның ажылында улуг четпестер бар. Мал ажылы колхозтарның экономиказының кол адыры болур турбуже, мал ажылынче колхозтар баштаар черлери, колхозтарда парткомнар база районнуң партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары четпес сагыш салып, удуртулганы билдилиг эвес чорудуп турарының ужурундан чыл бүрүде хөй мал өлүп турар. Чүгле бо чылдың он айларының иштинде колхозтардан 1425 баш мал өлген, азы эрткен чылдан 2,5 катап көвүдээн. Малдың өлүп хораар чоруу «Май 1» колхозта эң-не хөй болуп турар. Районда төрүүр 100 баш малга онаалтыр коңчуг эвээш чаш төл камгалап алдынган.

Колхозтарда малдың продуктулуг чоруу ам-даа чавыс боор артпышаан. Он айларның иштинде саар инекке онаалтыр чүгле 681 кг сүт сагдынган. Эрткен чылдаазынга деңнээрге инек бүрүзүнге онаалтыр 246 кг сүт кудулаан. Моон алгаш көөрге сүт-бараан фермаларының ажылынче кичээнгейни кошкатканывыс тодаргай-дыр.

Беш чылдың үшкү чылының төнчүзүнге чедир ийи чеди хонук арткан. Бо чылдың планныг даалгаларындан тус-тус ажыл-агыйларның айыбиле кызаа чогуур ажылдар ам-даа хөй. Районнуң партия организациязы бодунуң ажылын шүгүмчүлекчи өзү-биле көрбүшаан, ажылда бар четпестерни чайладыры-биле арга оруктарын дилеп, СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партияның организакчы болгаш политиктиг ажылын улам күштелдирер. Районга ниитиниң малын организастыг хүр кыш ажырарын хандырары, өлүк болгаш кышкы мыш белеткээриниң планнарын доллур күүседири, чурттакчы чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирери — парторганизацияларның амгы ээлчеглиг сорулгалары ол кылдыр санап турар бис.

Н. БОЛДУ.
СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары.

Кызыл туктуг цех

Республика типографиязында дептерлээр цехтиң Л. Чадамбага удурткан комсомолчу-аныяктарның 8 кижилиг бригадазы беш чылдың үшкүзүнүң бүдүрүлге программазын хуусаа бетинде күүсеткен. В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур юбилей байырлалынга күш-ажылчы белектиг ужуражыр талазы-биле калбарган социалистиг чарышка киржип, айлар, кварталдар бүрүзүнде бедик түңнелдерни чедип ап турар. Бригада чүгле дептерлээр цехтиң бирги черинде эвес, а бүгү коллективте комсомолчу-аныяктар бригадаларының мурнуку олуруун быжыы-биле тудуп турар.

Комсомолчу - аныяктарның мурнакчы бригадазының хамааржып турары дептерлээр цех ийиги болгаш үшкү кварталдарны улаштыр типографияда социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, бүдүрүлге онаалдаларын бедик көргүзүглерлиг күүседип, тергиин эки шынарлыг продукцияны берип, күш-ажылдың сагылга-чурумун, бүдүрүлгениң культуразын бедик тудуп келген. Цехтер аразынга шилчиир Кызыл тук болгаш хып турар беш адыр сылдысты чаалап алгаш, ам бо чылдың сөөлгү кварталында база-ла мурнуку олурукта хевээр артар дээш бүгү күжүн салып турар.

Бүдүрүлгениң мурнакчы цегиниң начальниги Ф. Федорованың болгаш бо цехке 32 чыл ажыр ажылдап турар хоочун дептерлекчи мастер А. Коробованың дептерлекчилерниң ажылын билдилиг организастап, боттарының цехке удуртукчу ажыл-чорудулгазынга кызымаккайындан көскү чедиишкинни ээлеп турарын демдеглээри чугула.

Дептерлекчилерниң хөй кезии аныяктар. Оларның номнар, блокноттар болгаш өске-даа полиграфия продукциязын арыг-силиг, номчукчуларга чараш эки шынарлыг кылдыр эки хырбалаарынга болгаш картон, кадыг саазыннардан кылырын эң эки шынарлыг кылырынга аныяктарны эки өөредип турары демдеглекченчиг. Ажыл бүрүзүн эки хынап, чедир кылдынмаан ажылдарны дораан эде кылдырып, аныяк дептерлекчилерниң ажыл, амыдыралынче улуг кичээнгейни салып, цехке найыралдыг коллективти тургусканының ачызында дептерлекчилер цеги үргүлчү чедиишкиннииг болуп келген.

Комсомолчу - аныяктарның дептерлекчилер бригадазы Совет Конституцияның хүнүнге алдаржыткан социалистиг чарыштың бот-хүлээлгезин бедик көргүзүглүг күүсеткен. Тодаргайлаарга, эрткен ноябрьның үлүүн 148 хуу күүсеткен, цехте чарыштыг үш бригаданың тиилекчизи болган.

Мурнакчы бригаданың дептерлекчилериниң ноябрьның бүдүрүлге онаалдазын күүсеткени мындыг: Л. Осенюк — 139 хуу, К. Могильникова — 140, бригадир Л. Чадамба — 143, Л. Зудова — 145, Н. Мурыгина — 149 хуу. Олар күш-ажылдың шалыпчылары болгулаан.

Цехте комсомолчу-аныяктар бригадазының инициативазы-биле дептерлекчилерниң найыралдыг цегиниң ажылчылары ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чедиги чыыжының бешки сессиязының материалдарын, анаа 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дугайында депутат Н. К. Байбаковтуң илеткелин таныжып, ыытқыр номчулганы дүштеки чапсар үезинде организастаан.

Ол ышкаш 1969 чылда күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1967 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында депутат В. Ф. Гарбузовтуң илеткелин цехтиң дептерлекчилери улуг сонуургал-биле болгаш сорук кириишкиннииг бир эп-сеткилдиг деткип, анаа хей-аъды көдүрлүп, харыы кылдыр дөрткү кварталдың үлүүн эрткен кварталдан бедик көргүзүглүг күүседирин хүлээнген.

С. ТАМЧАЙ.

МАЛЧЫНЫҢ КЫШТААНДА

Ширээн биче Бичии-Үрүг Ооржак Чөөн-Хемчик районунуң «Искра» колхозунуң сураглыг хойжузу. Ооржак Ширээни — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

Ооржак хой ажылынга 19 чыл дыр ажылдап турар. Ол үениң иштинде [illegible] муң ажыг хураганы колхозунга өстүрүп берген. [illegible]

[illegible]

ЧУРУКТА: Б-К Ооржак кыштаанда турар.

К. ХЕРТЕК.
А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

Дуржулгазын солушкан

Партияның Улуг-Хем райкомунуң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар декабрь 10-да Шагаан-Арыг хоорайга пропагандистер семинары болуп эрткен. Аңаа марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаларның болгаш политшколаларның пропагандистерин келдирген.

«Партийжи пропаганданың ленинчи принциптери» деп лекцияны партия райкомунуң секретары эш Болотов семинарга кылган. Райкомнуң килдис эргелекчизи эш Маады районнуң партия, комсомол чырыдыышкынында өөредилгениң байдалын пропагандистерге чугаалап берген. Аңаа делегей байдалының дугайында лекция база болган. Пропагандистер дуржулга солушкан.

«Ленгипросельхоз» институтунуң Кочетова [illegible] планнарын ажылдап кызып турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) инженерлер Екатерина Бурдинская, Таисия Кучма, улуг инженер-электрик Владимир Лукьянов болгаш [illegible] Юрий Хлыпов [illegible] лажып турлар.

Н. ЧМЕЛЕВСКИЙНИҢ ФОТОЗУ.
СЭТА-НЫҢ ФОТОХРОНИКАЗЫ.

Агрохимиктерде

Республиканың агрохимия лабораториязының адын телефон дептеринден, азы өске кандыг-бир номдан тывары оралдашпанар-даа: ооң ады ында чок. Ооң эрткен үези чок, а келир үези бар деп чугаалап болур. Лаборатория ниң-ле чыл мурнунда тургустунган.

— Бистиң кылып турар ажылывыстың ажыын ажыл-агыйлар ам биле берген. Эрткен чылдарда бисти кым-даа эскербейн турган болза, ам хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары бистиң дузавысты дилеп, боттары-ла кээп турар апарган-дыр — деп, ооң эргелекчизи Донна Серякова өөрүп чугаалады.

Карталар, шил колбалар, аңгы-аңгы черлерниң хөрзүнүн урган хааржактар болгаш өске-даа янзы-бүрү херекселдер даккыш өрээлдерде долу чыткылаар. Ынчалза-даа бо чылдың төнчүзүнде ажыглалче кирген чаа бажыңче лабораторияны көжүрүп кирер. Ооң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунар болгаш ооң ажылдакчыларын четчелээр.

Лабораторияның ажылының кол угланыышкыны — хөрзүннү агрохимиктиг арга-биле шинчилээри, агрохимика карталары тургузар болгаш оларны ажыл-агыйларга берип, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни шын ажыглаарының негелделерин аңаа ажылдап кылыр.

Ооң ажылы чүгле бо чүүлдер-биле кызыгаарлаттынмас. Чоокку келир үеде лаборатория мал чемнериниң анализин кылып, агрохимиктиг билиглерни чурттакчы чон ортузунга калбак нептередирин хоорга алыр.

Сөөлгү ийи чылда лабораторияның коллективи 370 муң га тараа шөлүнүң агрохимиктиг шинчилелин кылып, оларның картограммазын тургускаш, республиканың 16 ажыл-агыйларынга ол шөлдерни ажыглаарының талазы-биле агрохимиктиг сүмелерни берген.

Коллективте аныяктар колдаан. Он кижи составтыг агрономнар бөлүүн Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң доозукчузу Виктор Гузик удуртуп. Кызылдың башкы институтунуң биохимия факультединиң үшкү курузунда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Дээди өөредилгеже черзеринде өөренмейн турар специалист лабораторияда чок: үениң негелдези ындыг.

Комсорг Наташа Зуева кедээже үргүлчү-ле командировкалап чоруп турар хирезинде, коллективинге комсомол ажылын удуртуп четтигип турарын кижи кайгаар.

Агрохимиктер Галина Киселова биле Алма Межараг олар база лабораторияга ховар келир аалчылар, оларның кол ажылдаар чери — тараа шөлдери. Оларның кижи бүрүзү сезонда 4—5 шенеделди кылыр планныг. Бир дуржулга дээрге-ле — 32 делиндек шөлчүгештер-дир. Делиндек бүрүзү 300 дөрбелчин метр. Ынча шөлге четчир хемчээлдиг чемишчидилгени төп, ол хөрзүнге чеже чемишчидилгени төгерге, чеже дужуттуг берип болурун тодарадырын бодап көрүңерден: эвээш эвес ажыл негеттинер.

Анализ килдизиниң ажылдакчылары почвовед Валентина Поморцеваның удуртулгазы-биле ажылдап турар. Бо ажылга көскү карак болгаш ак сеткил херек. Ындыг ак сеткилдиг, онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыг кижи улуг агрохимик Анна Саскинова болур. Ол, 76 муң хөрзүн шенелдезиниң анализтерин кылган. Кылыр анализтер ам-даа хөй.

Ажыл-ла хөй. Бүгү хөрзүн анализин кылыр болза, даарта мал чемнериниң, органиктиг чемишчидилгелерниң анализин кылыр. Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем районнарының девискээриниң хөрзүнүнүң агрохимиктиг анализин кылган болгаш картограммазын тургускан. Ам Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларының хову-шөлдериниң ындыг анализин кылып, картограммазын тургузуп турар.

В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс чылынга белек кылдыр республиканың бүгү тарылга шөлдериниң агрохимиктиг анализин кылырын лабораторияның коллективи хүлээнген. Ол ажылды келир чылын база калбартыр.

Республиканың агрохимия лабораториязы баштайгы базымнарны бүзүрелдиг кылып турар. Ооң ажылының түңнелдери чер ажылдакчыларынга коңчуг чугула.

А. ПРОХОРОВ.

Маадыр ие—алдарлыг башкы

КҮШ-АЖЫЛ [illegible]

...1914 чыл. Бай-Дагта минчан чүгле эге школа турган. [illegible]

[illegible] Натальяга Дондаловна Лойгу хамаар-дыр.

Оон бээр 24 чыл эрткен. Хүн бүрүнүн хөлзээзинниг, чымыштыг ажыл-ижин бодап көөрге, узун-на хуусаа. Ол Кызылдың башкы училищезин доозуп алган. Аныяк салгалды кижизидериниге төлептиг ажыл-ижи дээш РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты аңаа тывыскан. Чоннуң ажы-төлүн эртем-билигге өөренип чоруурундан аңгыда ол Маадыр-ие деп чаагай аттың база эдилекчизи. Башкы 13 уругларны төрээн болгаш кижизиткен. Алдар хүндүлүг, буянныг-ла кижи!

Оон хөй-хөй өөреникчилери чырыткылыг келир үе — коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары — партия, совет ажылдакчылары, эмчилер, инженерлер, саанчылар дээш кандыг-даа мергежилдиң кижилери бар. Кижизиттиргеннериниң чамдыктары башкызының изин истеп база башкы болгулаан. Башкының өөреникчизи Валентина Арaптан Кызылда күрүнениң башкы институдун дооскаш, ам башкызының баштайгы күш-ажылчы базымнарын эгелээн школазында эге класстар башкылап ажылдап турар. Ол-ла школада Нордаа Дандаа, көдээ Совет даргазы Маакай Чүмбуртай болгаш өске-даа башкызының адын сыкпайн ажылдап чоруурлар.

Башкының өөредип кижизиткеннери ооң буянныг херээн кажан-даа утпастар. Өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстерлиг чагаалары Бай-Дагже оон-моон ужуккун кээп турар. Оларның бирээзи бо: «Экии, Наталья Дондаловна! Төрүттүнген хүнүңер таварыштыр силерге изиг байыр туттум. Ажыл-ижиңерге улуг чедиишкиннерни күзедим. Силерниң амыр-дыжыңарны камгалап турарывыска кезээде чоргаарланыр бис. Силерниң болгаш улус чоннуң биске көргүскен бүзүрелин ыдыктыы-биле шыңгыдарын хүлээнип тур бис. Силерниң өөреникчиңер Володя Иргит. Н шериг кезээ».

КИЖИ БОДУНУҢ АЖЫЛ-ИЖИ-БИЛЕ КААС

Наталья Дондаловнаның амгы өөреникчилери дүрген-не өзүп доругуп, улуг акылары, угбалары дег улуг кижилер боол, черинге, чонунга бараан болукседарлар. Ам оларда быжыг чурум, эки өөренири негеттинип турар.

РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп бедик атты тывысканынга хамаарыштыр башкы мынчаар чугаалап олурар:

— Хүндүлүг атты тывысканы дээрге чүгле мээң бодуум ажыл-ижимниң бедик үнелели эвес, а харын ам-даа бурунгаарлап, чедиишкиннерге доктаавазын даандырып турар-дыр.

Чырыткылыг келир үе коммунизм үезинде чурттаар, ажылдаар аныяк салгалга билигже орук ажыдар дег бедик харыысалгалыг, чаагай херек кайдал. Наталья Лойгу бодунуң ажылынга ханы бердинген кижи. Ол боду 13 уругларны өстүрүп кижизиткен маадыр ие. Бодунуң уругларын азырап өстүрери ооң ынак ажылынга бичии-даа шаптык катпаан. Ол бодунуң-даа, чоннуң-даа ажы-төлүн кижизидерин бодунуң хүлээлгези кылдыр санап чоруур. Ынчангаш ол сагыш човангыр ие — башкы.

Ооң ады хөйге билдингир. Ол кезээде чон-биле кады, оларның аразында чоруур. Башкының хөй-нииити даалгалары-ла хөй: школада парт-бюро кежигүнү, агитатор, пропагандист, методиктиг каттыжылганың даргазы, ада-ие комитединиң кежигүнү. Бо бүгүге хоочун башкының үе-шагы четчип турар.

Эге класс башкызының ажылы тергиин харыысалгалыг. Чүге дээрге четчип олурар салгакчылар амыдырал-чурттаалганың бүгү-ле эки чүүлдеринге башкызындан үлегер ап өөренир. Бистиң чуртувустуң келир үези хөй миллион бичии чаштарның салым-хуузунуң дүлгүүрү чүс-чүс Наталья Дондаловна ышкаштарның холунда. А олар кижи болуру чажындан дээрзин ханызы-биле медереп билип чоруурлар.

С. МОНГАЛ.

ЧАА САЛГАЛДЫҢ ААС-КЕЖИИ

Совет эрге-чагыргазының баштайгы хүннеринден эгелээш, уругларның кадыкшылы, эртем-билиг, кижизидилгезин курүне ужур-дузалыг айтырыгларының бирээзи апарган. Амгы үеде бисте уругларның кадык-шыырак өзүлдезин, келир үеде аас-кежиин хандырар эмнелге-профилактиктиг албан черлеринин калбак четкизи тургустунган. Эмнелгелер, поликлиникалар, санаторийлер, курорттар, уруглар башкыңнары, ясли-садтар, янзы-бүрү хевирниң школа-интернаттары уруглар кижизидилгезиниң, оларның кадыкшыл байдалын быжыглаарының төвү болу берген. Уругнуң өзүлдези, күш-шыдал талазы-биле сайзыралы, шын кижизидилгээн хөй-ниитинин кичээнгейинде турар.

1946 чылдан эгелеп Тывага уруглар эмнээрининң тускай палаталары болгаш салбырлары ажылдап эгелээн. Ынчан Кызылга, Чадаанага база Туранга уруглар палаталары ажыттынган. Дараазында чылдарда уругларның тускай эмнелге албан черлеринин четкизи дүрген темп-биле хөгжүп эгелээн. Амгы үеде бүгү районнар төптеринде уруглар консультацияларлары, а Кызылда ийи уруглар поликлиниказы ажылдап турар.

Уруглар поликлиникалары чыл келген тудум-на эмнелге-профилактиктиг дузазының арга-хевирин чаартып, шынарын бедидип турар. Ооң түңнелинде уругларның янзы-бүрү аарыглардан аарыыр чоруу эвээжээн, а сөөлгү үеде эң-не аар аарыгларның бирээзи полиемелит шуут узуткаттынган. Чамдык эмнелге-профилактиктиг уруглар албан черлериниң ажылы-биле таныжып көрээл. Чижекке Кызылдың уруглар поликлиникаларын ап болур.

Кайы-даа поликлиника кадыкшылга-профилактиктиг хемчеглерни доктаамал чорутпушаан, ук хемчеглерни чон ортузунга калбак санитар-чырыдыышкын ажылдары-биле холбаштырып турар. Хоорайның девискээрин ийи кезекке үскен. Поликлиникалар тус-тус хуваагылыг девискээрлерин участоктарга чарган. Участок бүрүзүнде бир эмчини, сестраны быжыглаан. Уруглар эмчилери чаа төрүттүнген уругларның кадыкшылын, өзүлдезин, кижизидилгезин 14 харлыынга чедир хайгаараар. Олар хар чедир назылыг уругларның шинчилгезин ай санында доктаамал чорудуп турар. Чаа төрүттүнген уругну аарыглардан камгалаар сорулга-биле үш ай четкижеге дээр участок эмчизи он хонгаш-ла уругнуң бажыңынга барып, кадыкшыл байдалын шинчип көөр. Ооң аңгыда, ылаңгыя аныяк ададарга уругну канчаар ажаарын, чемгерерин, агаарладырын, уругнуң өзүлдезинге ажыктыг витаминнерни канчаар бээрин сүмелээр. Янзы-бүрү аарыгларга удур тарылгаларны уругнуң назы-харының аайы-биле чорудуп турар. Тарылганы өй-шаанда чорудар сорулга-биле бичии уругларны ада-иелери-биле кады поликлиникаже чалаар. Аараан уругларны талаашкын ёзугаар бажыңнарынга барып шинчээш, аарыгны тодараткаш, чогуур эмнээшкинин чорудар. Участок эмчизи уругну бажыңга эмнээр апарган таварылгада ол сегижеге дээр доктаамал хайгааралга алыр хүлээлгелиг. Бо-ла бүгү не, чаштың кадыкшылы дээш партия болгаш чазактың хүн бүрү сагыш човаашкынының херечизи-дир.

Бистиң хоорай, суурларывыста бичии чаштарның кадыкшылы кадык камгалал органнарының кичээнгейиниң төвүнде турар. Уруглар ортузунга эмнелге-профилактиктиг хемчеглерни калбартып, практиктиг ажылга эмнээшкинниң чаа аргаларын ажыглап келгениниң түңнелинде сөөлгү 20 чылдарда уругларның өлүп хораар чоруу 4 катап кудулаан. Дифтерия, коклюштан аарыыр чорук эвээжээн.

Бичии чаштарның кадыкшыл камгалалының дугайын чугаалап тура, ол буяныг херекке бүгү күжүн, билиг-мергежилин харам чокка бараалгадып, могаг шылаг чок ажылдап турар педиатрия албанының кайгамчыктыг кадрларының дугайын чугаалавайн барып болбас. Республикада 64 уруглар эмчилери чаштарның кадыкшылынга бараан болуп турар. Оларның 16-зы үндезин кадрлар. Кызылдың № 1 уруглар поликлиниказында Надежда Семеновна Петрова ийи дугаар участоктуң эмчизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы. Ол бодунуң участогунда өг-бүлелерниң чурттап олурар байдалын, урут бүрүзүн, оларның кадыкшылын, аажы-чаның, өзүлдезин эки билир. Бажыңнарында эмнедип турар уруглар дүрген сегип, каң-кадык болзун дээш сагыш човап көөр, ада-иелерден эмнээшкинин эмчиниң айтыышкынын ёзугаар чорударын шыңгыы негээр чаңчылдыг.

Поликлиникаларның эмчилери чон ортузунга медицина темаларынга лекцияларны номчаан. Эмчилер боттарының участоктарында албан организация, үлетпүр бүдүрүлге черлеринге «Тарылгаларның профилактиказы база ооң ужур-дузазы», «Чаш уругну дадыктырары», «Школачының режими», «Шык чемгерилге» дээш оон-даа өске темаларга лекцияларны номчаан.

№ 2 поликлиникада педиатр Клара Байровна Өлзей-оол ажылдаа-ла үр болбаан. Ынчалзажок ол ажылынга кызымак, уругларга ээлдек. Хүлээп алыышкынга келген урут бүрүзүнге кичээнгейлиг чорууну-биле ада-иелерниң хүндүткелин чаалап алган. Аныяк эмчи бо чылын тус-тус организацияларга 12 лекцияны номчаан.

Келир үениң салгалы эртем-билиглиг, кадык-шыырак, бүгү тала-биле сайзыраңгай кижилер болзун дээш оларга эң-не эки чүвени бараалгаткан.

Г. МОНГУШ.

Чурукта: Педиатр Надежда Семеновна Петрова ажыл үезинде.

С. Феоктистовтуң фотозу.

Аныяктар өөредилгези

Бисте байдал кандыгыл?

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң чугула чепсээ — комсомолдуң политиктиг өөредилгези, кежээки, бот-өөредилге школалары Тес-Хем районга октябрь айда ажылдап эгелээн. Бо өөредилге чылында районга комсомол чырыдыышкынының 11 бөлгүмнери, 5 клубтар тургустунган. Дыңнакчыларның четчелдээшкинин аныяктарның сонуургалын, билииниң деңнелин барымдаалап кылдынган. А партия чырыдыышкынында 109 аныяктар хаара туттунган.

Комсомол чырыдыышкынының бөлгүмнерининң, клубтарының бирги кичээлдеринге В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 100 чыл оюнга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын таныжып, амыдыралга ону боттандырарының чугула сорулгаларын чугаалашкан.

Районда, «Бүдүрүлге коллективиниң дугайында беседалар», «Ак-Эрик» колхозта «Партия дугайында беседалар», Кызыл-Чыраа школазында «Бистиң ленинчи комсомолувус» деп политбөлгүмнер, «Чодураа» колхозта «Төрээн черим» деп политклуб боттарының баштайгы кичээлдерин эки эгелээн, амгы үеде ажылын чедиишкинниг уламчылап турар. Ол бөлгүмнерниң пропагандистери, ында комсомол организацияларының секретарьлары СЭКП Төп Комитединиң ВЛКСМ-ниң 50 чылынга болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгаларынга холбаштырган доктаалын амыдыралга боттандырарының эргежок чугулазын угаап, боттандырып эгелээни ескү.

«Ак-Эрик» колхозка эрткен чылын «Кругозор» деп политбөлгүм өөредилге программазын чедиишкинниг доозкаш, бо чылын «Партия дугайында беседаларже» шилчип, аныяктар боттарының политиктиг билиин бедидер күзелин илереткеш, кызымак өөренип турарлар. Бо политбөлгүмнүң пропагандизи хоочун коммунист Лахов Доичун он ажыг чыл иштинде аныяктарның политиктиг чырыдыышкынынга ак сеткилдиг ажылдап келген, аныяктар ортузунда улуг идегелди чаалап алган, ооң кичээлдер эрттирери солун, хандыкшылдыг. Кичээлдерге ол чүгле лекциялар-биле кызыгаарлаттынмайн, кинону, уран чүүл-даа дугайында беседаны ажыглап турар.

«Тес-Хем» совхозта, район эмнелгезинде «Партия дугайында беседалар» деп политбөлгүмнерге чаңгыс-даа кичээл эрттирбээн. Бо черлерде партия, комсомол организацияларының секретарьларының, пропагандистериниң бо хүнге чедир шолээн олуруп турары четпес болгаш чоокку үеде шиитпирлиг ажылдап тургаш, политбөлгүмнерниң ажылын көдүрерин негелдеп туруп келген.

Ол-ла совхозка эрткен чылын «Кругозор» деп политбөлгүмге чаңгыс-даа кичээл эртпээн. Бо чылын ол-ла ышкаш политбөлгүмнүң 25 дыңнакчыларындан кичээл санынга 18—20 кижи кээп турар. Ынчаарга «Партия дугайында беседалар» деп политбөлгүмге ортумак эртемниг 24 аныяктар өөренир күзелин илереткен, даңзылаткан турда, ында комсомол комитединиң секретары эш Биче-оол Севен аныяктарның кичээл кылымрын чедир чарлап шыдаваан-биле чаңгыс-даа кичээл болбаан. Ол политбөлгүмнүң пропагандизи хоочун пропагандист, совхозта профэвилел комитединиң даргазы эш Н. Биче-оол «Комитет секретары улузун чыып бербес-тир» деп чыдаргаашнан олурар.

1968 чылдың дургузунда комсомол райкомунуң бюрозунга аныяктарның политиктиг өөредилгезиниң дугайында айтырыгны 2 катап чугаалажып көрген, ынчалза-даа шиитпирлерниң күүселдезин чогуур үеде хынавайн турганы амгы үеде ол четпестерниң үнүп турарының кол чылдагааннарының бирээзи олдур. Ынчангаш комсомол райкомунуң четпес ажылдааның демдеглээри чугула.

Районнуң аныяк башкылары коммунистиг кижизидилге талазы-биле теоретиктиг семинарларда хаара туттунган, оларның ажылы бо хүннерде ниитизи-биле эки чорупт турар.

Кедээ аныяктарның кежээки болгаш бот-өөредилге школаларында 110 аныяктар хаара туттунган. Чыргаланды 8 чыл школазының чанында тургустунган консультпунктуда 19 аныяктар кичээлдерге улуг сонуургалдыг өөренип турарлар.

Берт-Даг ортумак школазының чанында консультпунктуда 49 аныяктар өөренип, ооң иштинде доозукчу 11-ги класста 15 аныяктар өөредилге программазын чедиишкинниг шиңгээдип ап турар.

Кызыл-Чыраа 8 чыл школазының чанында консультпунктуның эргелекчизи эш Марчынның харыысалга чогу-биле ажылы эреңгей болуп, кичээлдер үстүп турар.

Комсомол чырыдыышкынының өөредилгези эгелээнинден бээр үр үе эрткен. Бо аразында коступ келген четпестерни долузу-биле узуткаар дээш ажылдаары бүгү комсомол организацияларының чугула сорулгаларының бирээзи. А ВЛКСМ райкому бо талазы-биле байдалды элер дээш бүгү хемчеглерни алыр.

Л. НҮРЗАТ.

Хөндергейниң чалыылары

Чөөн-Хемчиктиң Хөндергейде аныяктарның заочно өөредилгелиг консультация пунктузу ажыттынганындан бээр ам 3 чыл чедип турар. Хөндергей сес чыл школазының чанынга 5—8 класстарны амыдарын аныяктар дилээрге, үш чыл мурнунда ук пунктуну тургускан. Ам ында 40 ажыг аныяк малчыннар, ажылчыннар өөренип турар.

Ырак одарларда малчыннар, тайгада ыяш кезип ажылдап турар ажылчын аныяктар 8 хире кижи заочно өөренип, тус-тус эртемнер башкыларындан онаалга ап, бот-тускайлаң өөренип турарлар. Олар өй-өйде башкылардан консультация ап кээр. Программада башкыларының айтып берген темаларын өөренип четче өөренип алган болза хостуг үезинде зачётту кээп дужаар.

Кежээки школада комсомол организациязы план ёзугаар ажылдап турар. Бо школада өөредилгезинге кызымак, хөй-ниитичи комсомолчулар хөй. Сат Чечек, Саая Ангыр, Зинаида Сат, Зоя Ооржак, Александр Түлүш дээш өске-даа комсомолчулар өөрүнге үлегерлиг. Олар чечен чогаалга улуг сонуургалдыг. Даштыкы болгаш совет чогаалчыларының чаа номнарын олар номчуп таныжып турарлар.

Кедээ аныяктарның өөредилгези дээш кызымак ажылдап турар башкылар бистиң аравыста база бар. Оларга Владимир Монгуш, Куулар Ойдан-оол, Сат Очур-оол хамааржыр. Методика талазы-биле бедик деңнелдиг кичээлдерни олар эрттирип турар.

Бистиң консультация пунктувуска боттуг дуза көргүзерин «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында хөй-ниити организациялары херекке албайн турары таарымча чок. База бир чедимче чок чүүл өөредилге номнарының чедишпейн турары. Ук номнарны кайыын бээр дилээш, тыппайн турар бис. Ылаңгыя 8—11 класстарның өөредилге программазынга дүүштүр үндүрген номнар бисте чок. Ук номнарны Чадаананың төп ном садыынче чорударының аргазын чогуур организациялар өөренип көрзе чогуур.

К. ТАБУРАК.

СЭТА-1968
МЕДЭЭЛЕР
БОЛУУШКУННАР
ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧЕХОСЛОВАКИЯДА КАДЫК КАМГАЛАЛЫ

Чыл бүрүде Чехословакияга элээн хөй чаа эмнелгелер черлери болгаш поликлиникаларны ажыглалга кирип турар. Шаанда Словакияның эң ядыы болгаш хожудаңгай районнарының бирээзи Кисуц чораан. Аңаа баштайгы эмчи 1901 чылда көстүп келген. 1945 чылда аңаа алды эмчи ажылдап турган, ам 130 эмчилер бар. ЧССР-ниң кадык камгалалының болгаш медицина-санитар хандырылгазының деңнели делегей чурттарының бирги одуруунда.

Социалистиг Чехословакия чыл бүрүде кадык камгалалынга хөй хөреңгини үндүрүп берип турар. Бо чылын ол хөреңги төс миллиард крондан ашкан. Бүгү ажылчы чоннар медицина хандырылгазын халас ажыглап турар.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ 10 ЧЫЛЫНГА АЛДАР КЫЛДЫР

ГАВАНА. Революцияның 10 чылынга алдар кылдыр куба ажылчы чоннарының чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында рапорттар чурттуң бүгү можуларындан кээп турар. Ниитизи-биле 152 санныг чигир заводтарының 73-ү чаа дүжүттүң чигир үнүжүн сайгарар ажылын кылып эгелей берген. Чигир тростниги кезер «мачетеростарның» хөй бригадалары 250 муң арроба бүдүрер баштайгы сорулганы күүседирин болдунар-ла шалыпкыны-биле чедип алырынче чүткүлүн салып турар. Чигир тростниктиниң дүжүдүн ажаап алырынга боттарының шыдаар үлүг-хуузун киирер дээш, ховуларже хоорайжылар бир неделя хуусаалыг чоруп турар.

Гавана можунуң цемент бүдүрер «Рене аркой» заводу Кубаның ажылчы чоннарының профэвилел төвүнүң тургускан «Он чыл оюу» деп хүндүлел бижиин чурттуң бүдүрүлге черлериниң аразындан мурнап чаалап алган. Чаңгыс-ла Гавана можуда безин 3157 бүдүрүлге черлери ол бижикти алыры дээш чаржып турар.

ШИКТИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Парлалга агентилелиниң дыңнадып турары ёзугаар алырга, ЧКП-ниң Контроль комиссиязы болгаш ооң ТК-зының Президиуму менээ удур сагылга-чуруму хамаарыштыр херек көдүрген деп Бернде Чехословак элчин черин менээ дыңнаткан деп Базельге болган парлалга конференциязынга Шик медеглел кылып чугаалаан. Прагага барташ, ЧКП ТК-ның пленумунуң ажылынга киржир деп турган мен деп, Шик чугаалаан. «Кандыг-даа кем-херек үүлгетпээн мен», ынчангаш сагылга-чурум үрээн дээш кандыг-даа хемчеглерге онаажырын хүлээп шыдавас мен деп, Шик чугаалаан. Шик бодунуң «Чехословакияны күчүлээлге әжелеткен» дээр авыяастыг бадыткалын катаптаан.

Финляндияның Компартиязынга хамаарыштыр

«Финляндияның Коммунистиг партиязының Туркуда округ организациязында ажык чарылдырыышкынының мурнунда байдалды чидиглендирген организастыг оппозисчи бөлүглелдиң дугайын» «Касан Утисет» солун дыңнаткан. Партияга чаңгыс эпти катап тургузар дээш Төп Комитеттиң кылган бүгү оралдажыышкыннарын Турку округ удуртулгазы хүлээвээн. 900 хире кежигүннер санаттынып турар 24 эге организациялар тургустунуп келген чөрүлдээлерниң түңнелинде округ организациязындан үнген. ФКП-ның Турку округ организациязының составындан үнген эге организациялар ФКП-ның удуртулгазы-биле харылзааны быжыглаарынга болгаш партияга кежигүн бөлүп хевээр артарынга боттарының чүткүлдүүн дыңнаткан.

ФКП-ның Хельсинки округ организациязының «партияда оппозицияны» буруу шапкан медеглелин «Касан Утисет» солун парлап үндүрген. Декабрь 9-та Хельсинкиге ФКП-ның округ организациязының болган хуралы ФКП-ның удуртулгазының угланыышкынын бодунуң бүрүн деткип турар дугайын медеглээн дээрзин медеглелде айыткан.

Мали чазактың баштыңының медеглели

Француз телевидениезинге берген интервьюзунга Малиниң түр чазаның баштыңы Диакитениң медеглээни: «армияның өмүнээзинден күрүне эргилдезин боттандырган бөлүк дашказртан сүмелер болгаш айтыышкыннар чокка бот-тускайлаң ходелген чүве». Эргилдени боттандырарын негеп келген чамдык чылдагааннар болза, чуртта бүгү эрге-чагырганы чаңгыс кижиниң холунга мөөңнээни, чурттуң ажыл-херектерин чорударынга улуг хажыдыышкыннар, даштыкы политиканың күзенчиг эвес чамдык айтырыглары, дүрүм ёзугаар эвес албан черлерин тургусканы болган деп, ол демдеглээн.

Чурттуң мурнундагы удуртукчуларының амыдыралга боттандырып турган социалистиг теорияның чаа ёзу-чурумун буруу шаап турар бе деп айтырыгга харыы кылдыр Диакитениң медеглээни: «улустуң эрге-ажыктары үглап башкарган болгаш хамаатыларның менди-чаагайын хандырарынга ажыктыг национал экономиканың талалакчызы мен». «Малиниң хамаарышпас чоруун болгаш тускай догуннаашкынын хүндүлеп көрүп турар бүгү чурттар-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы ол быжыглаар апаар» дээрзин Диаките демдеглээн.

Хуу садыгны узуткааны

ЗАНЗИБАР. СЭТА-ның корреспондентизи И. Джиркаеловтуң дамчытканы болза:

Занзибарда аъш-чем садыглаар эң сөөлгү хуу улуг магазин хагдынган. Мынчангаш ында бо үеде ногаа садар бичии лаңгылылардан аңгыда, аъш-чем бараанныр садыглаарын чүгле күрүне магазиннери чаңгыс аай доктааткан өртектерин ёзугаар боттандырып турар. Чурт иштинче киирер болгаш дашкаар үндүрер үлетпүр, аъш-чем бараанныр садып алырын болгаш садыглаарын күрүне организацияларынга шилчидер дугайында Занзибар чазаан эрткен чылдың июльда хүлээп алган шиитпири, а ол ышкаш даштыкы фирмалар-биле садыг чорударынга чөпшээрелди хуу секторга тыпсырын хораан чорук чуртта хуу садыгның үндезиннерин чок болдурган болгаш ону херек кырынга узуткаан.

Бо үеде арткан үүрмек хуу магазиннер болгаш лаңгылылар сайгарылга чок чыдар бараанларын садыпкан соонда чоокку үеде боттарының ажыл-чорудулгазын соксадыр. Баштайгы үеде кадрлар болгаш бараанныр чедишпес болган ужурунда элээн бергелерге таваржып турган садыгның күрүне сектору ам бодунун туруштарын улам бөзүрелдиг-биле чаалап ап турар. Магазиннерде үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныр ассортиментизи дыка калбарып эгелээн. Электрик, фото, радио бараанныр садар магазиннер ажыттынган. Күрүнениң аъш-чем бараанныр чаа улуг магазиннериниң ажыдарынга белеткээн. Ажылчы чоннарны мөлчүүрүнге база бир хевири хуу садыг секторун узуткаар тала-биле Занзибарның мурнунга тургустунган сорулга чедиишкинниг боттанып турар.

Дайынчы чорудулга чедиишкинниг

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының органы «Куан дой нян зан» солуну Куангнам можуга болгаш Дананга Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштерниң кезектерниң чедиишкинниг дайынчы чорудулгаларынга бараан болдурган чүүлдү парлап үндүрген.

Вьетнам информас агентилелдиң дамчытканы ол чүүлде демдеглээни болза, ноябрь 20-ден декабрь 9-ка чедир Куангнам — Дананг районга дайзынны чорутпан хемчеглерин мурнуу-вьетнам патриоттарның дайынчы чорудулгаларының түңнелинде үзе шапкан. Дайзынның ол хемчеглеринге 7.000 ажыг америк солдаттар болгаш офицерлер, а ол ышкаш вьетнам улуска удур АКШ-тың бужар-чүдек дайынынга киржип турар Пак Чжон Хинин чалча бөлүүнүң шериг кезектери киришкен турган.

Дидим шаап халдаашкын чорут турда, патриоттар дайзынның 80 ажыг пунктуларда турушарынче халдаан, 6 аэродромче, стратегтиг ужур-дузалыг 2 портче, а ол ышкаш далай чадаг шеригниң бирги дивизиязының болгаш «Амэрикэл» дивизиязының штавынче база халдаан. Дайынчы чорудулгаларының үезинде патриоттар дайзынның 1000 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин садан үндүрген.

Америк шериглерниң улуг күштерин ажыглап турар әжелеп алган районнарын безин АКШ-тың армиязының тудуп шыдаар арга-шинээниң чогун Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштерниң кезектериниң шаап халдаашкынныг дайынчы чорудулгалары көргүскен деп, чүүлде айыткан.

Парлалга конференциязы

ПАРИЖ. (СЭТА). Дөрт талаларның Вьетнам талазы-биле чөвүлел хуралы Парижке бодунуң ажылын мынчага чедир эгелеп шыдаваан дээш бүрүн харыысалганы Каттышкан Штаттар болгаш Сайгонның чалча администрациязы хүлээр ужурлуг деп, ВДР-ниң төлээлериниң төлээлекчизи Нгуен Тхань Ле парлалга конференциязынга медеглээн.

Парлалга конференциязынга чүве чугаалап турган, Нгуен Тхань Ле сөс кырынга тайбың дугайын чүлчуруп, херек кырынга Вьетнамда агрессчи дайынын үргүлчүлеп турар АКШ-тың чазаан шыңгыы буруу шапкан. Декабрь 2-ден 9-ка чедир үениң дургузунда америк самолёттар ВДР-ниң девискээрининң агаарынга 600 разведка ужудуушкуннарын чоруткан. Ооң аңгыда декабрь 1-ден 9-ка чедир үеде АКШ-тың самолёттары ВДР-ниң янзы-бүрү районнарынче 17 удаа халдаан, түңнелинде 46 кижи өлүрткен болгаш 53 кижи балыглаткан.

АКШ-тың талазындан бо үүлгедиишкиннер болза, ВДР-ниң тускай догуннаашкынынче болгаш хамаарышпас чоруунче халдааны болур деп, Нгуен Тхань Ле медеглээн. Ол үүлгедиишкиннер делегей эргезинге, 1954 чылда Вьетнам талазы-биле Женева дугуржулгаларынга болгаш ВДР-ниң бомбалаарын соксадыр дугайында АКШ-тың президентизиниң медеглелинге чөрүшкек.

Дөрт талаларның чөвүлел хуралынга сайгон администрациязының киржиринге ВДР-ниң болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң чөпшээрешкен факт ол чалча администрацияны хүлээп көргени дээни канчап-даа ол эвес дээрзин ВДР-ниң төлээлериниң төлээлекчизи демдеглээн. Сайгон администрациязы Мурнуу Вьетнамга неоколониалисчи политиканы Каттышкан Штаттарның чорударынга чепсээ болуп турар.

Ам болур чөвүлел хуралы-биле холбаштыр чугаалажыр айтырыгларының дугайында ВДР-ниң болгаш АКШ-тың төлээлериниң аразында санал-оналдарының солчулгазы үргүлчүлеп турар деп, төлээлекчи дыңнаткан.

Агрессорларның үүлгедиглери

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк империалистер Лаостуң улузунга удур агрессчи үүлгедиишкиннерин үргүлчүлевишаан. Кассан Патет-Лао агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, Вьетнам информас агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, ноябрь 3-тен 30-те чедир үениң дургузунда америк ужар чүүл Луанг-Прабанг можунуң районнарынче халдаашкынын күштедирген. Америк самолёттар хүн бүрүде 20-ден 30 чедир халдаашкыннарны кылып, өрттендирер шарик бомбалар болгаш напалм-биле чурттакчылыг элээн суурларны бомбалаан. Бомбалаашкынның түңнелинде 70 ажыг тайбың чурттакчылар өлүртүп, балыглаттырган, хөй чурттаалга бажыңнары өрттенген, он-он гектар рис шолу узуткаттынган.

Италияның чаа чазаа

РИМ. (СЭТА). Италияда чазактың үш неделяда үргүлчүлээн кризизиниң сөөлүнде чаа чазакты тургускан. Христиан-демократтыг партияның политиктиг секретары М. Руморга чаа чазакты тургузарын дааскан турган. М. Румор республиканың президентизи Дж. Сарагатка барып чораан болгаш министрлерниң ат даңзызын аңаа тудускан. Президент Дж. Сарагат Министрлер чөвүлелиниң даргазынга М. Руморну болгаш чазактың чаа кежигүннерин томуйлаар дугайында декреттерге ат салган.

Чаа итали чазак «чөөн төптүг» дээр мурнундагы чазак коалициязын (христиан демократтар, социалистер болгаш республиканчылар) катаптаар боор деп бодап турганы-биле болган.

Чаа чазактың 27 министрлериниден 17-зи христиан демократтар, 9-зу социалистер болгаш бирээзи республиканчы болган. Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызынга Франческо де Мартинону, даштыкы херектер министринге Пьетро Неннини, камгалал министринге Луиджи Гуиин, иштики херектер министринге Франко Рестивону, үлетпүр болгаш садыг министринге Марио Танассини, сан министринге Фаусто Реалени, сан-хөө кижизинге Эмилио Коломбону, даштыкы садыг министринге Витторино Коломбону томуйлаан.

Италияга чазак кризизи бо чылдың ноябрь 19-та, кажан христиан-демократ Дж. Леоне баштаан чазак дүшкен соонда, эгелээн. Амгы чазакта хөй нуруулу алган партияларның аразынга үр үеде үргүлчүлээн хээлилээр чоруктуң түңнелинде чаа чазак тургустунган.

КҮШТҮГ СОГУУШКУН

ХАНОЙ. (СЭТА). Декабрьның сөөлгү хүннеринде Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштери Тхузаумот можуга америк болгаш чалча шериглерниң 300 ажыг солдаттар, офицерлерин өлүрүп, балыглаан. Мурнуу-вьетнам патриоттар 28 танкыны болгаш бронетранспортёрну, дорт вертолётту узуткаан деп ВИА агентилел дамчыткан.

АНГЛИЯ. Великобританияның кодээ ажыл-агыйында киржилерниң аар-берге ажылының байдалынга удурланыышкын илер-ейлээриниң күчүлүг чыскаалы мындаа чаа Лондонга эрткен. Аңаа Англия биле Уэльстиң эң ырак булуңнарындан тускай автобустар-биле келген муң-муң кижи киришкен.

Удурланыышкын илергейлээннер ажыл төлевирин улгаттырарын болгаш ажылдаарының байдалын экижидерин негээн.

ЧУРУКТА: чыскаал киржикчилери найысылал кудумчуларының бирээзинде.

«Морнинг стар» солундан алган чурук. СЭТА-ның фотохроникаазы.

Алдарлыг артист 50 ХАРЛААН

ЧОЛДУҢ ЫРЫН АЯН ТУДУП, ЧОННУ, ХӨЙНҮ УЛАМ ХӨГЛЕТ

ИЕ КӨРБЭЭНИН КЫЗЫ КӨӨР

БО КУС дургузунда воскресеньени ол өг-бүлези-биле кады чаңгыс катап-ла арттырган. Театрның артистери Тываның ырак-узак хоорай, суурларын үргүлчү-ле эргиткеш чоруп турар. Кара-кыс Мунзук төрээн Тываазының делгемнеринин оруктары-биле үжен чыл дың иүүрүнде чоруп турар. Артистерни чер болгандан-на хойжулар, аңчылар, саанчылар, тудугжулар чалап, оларның келирин четтикпейн манап турар. Кара-кыстың үнү радио чалгыгларын дамчыштыр бо-ла чаңгыланып, кижилерниң кичээнгейин хаара тудуптар.

Тыва улустуң «Ие көрбээнин кызы көөр» деп үлегер чугаазы бар. Кара-кыс биче турда-ла ашы Натпит өлүп калган, беш уруг өскүс арткан. Удаваанда улуг уруу өлген. Лама хүрүм кылгаш, аңчы Намзатка: «Сээң кырыңда берге-ле халап диргелип келген-дир, биче урууну улуска бербес болзуңза хоржок-тур, оон башка өлүм-чидим үргүлчүлеп туруп бээр» дээн. Өгге чүгле оолдар арткан. Бичии уругнуң амыдыралынга кандыг бергелер таварлашпас дээр. Бичии кадарчы черге чораш муңгаралдың ырларын ыңгыландыр ырлап чораан. Кандыг-ла бир аалга, ыр дыңнаанда Кара-кыс дораан-на доктаадып аптар турган.

Ол он ийи харлыг турда тыва бижик тургустунган, өскүс кыс ону улуг хандыкшыл, сонуургал-биле өөренип кирипкен. Үжүк-бижикти шору билир кылдыр өөренип апкан соонда, шулук чогаадыр сонуургалы улгаткан. 1934 чылда аныяк кыс республика найысылалынга бир дугаарында-ла кээп—Кызылдың катышкан школазынга өөренип кирипкен. Башкызы Лопсаң-Кенден уругнуң талантылыын дораан-на эскерип каан. Кара-кыс ботунуң тывынгыр урөн чүүл белгүмүнге идепкейлиг киржип, школага болган кежээлерге ырлап, танцылай берген турар. Кызылга келгеш, ынчан хуулгаазын кылдыр санап турган чуве киноны — «дириг-чурукту» көрген, ону магадааны Кара-кыстың сеткил-сагыжындан үр-ле читпээн. Ол «дириг-чурукта» кайгамчык херээжен кижиниң ролюн херээжен артистиң ойнап турарын Лопсаң-Кенден анаа чугаалаан: «Сен черле баштайгы тыва херээжен артист болуп болур сен, Кара» дээн.

1936 чылда тыва театрстудия тургустунган. В. Көк-оол, М. Мунзук, А. Лаптан, В. Монгалбии, Кара-кыс, Н. Өльзей-оол оон баштайгы артистери болу берген. Артисчи арга-мергежилдиң кол чүүлдерин, техниканы, чугаа культуразын, театр төөгүзүн өөренип турганнар. Кара-кыс ынчангы ыраажылар Хөкпештиң, Маадыр-оолдуң, сыгытчы Комбунуң каргыраалаар Соруктунуң уран мергежилин, ырны улусчу аян-биле канчаар күүседирин өөренип, билип ап турган. Баштайгы драматург В. Көк-оол илереп, ооң бижээн шиилерни ойнап эгелээннер.

ООҢ «ХАЙЫРАН-БОТ» деп шиизинге ёзулуг-ла кол рольду — Караны Кара-кыс бир дугаарында-ла ойнап көргүскен. Феодалдыг Тыва үезиндеги херээжен кижиниң эрге-шөлээ чок чоруун, ооң шыдажыр аргажок бергелерге таварлажып, амы-тынындан чарлырынга чедер чоруун көргүскен бо рольду Кара-кыс ойнай бээрге, сагыш-сеткилдиң канчаар хайныгып келирин көрүкчүлер билир болгай. Кырганнар безин бо шиини көрүп олура эрткен үени сактып, оларның карактарындан чаштар дамдылай бээр ышкажыгай.

Очерк

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-кыс Мунзук Караның ролюн барык-ла муң чыгам катап ойнап турар. Херээжен кижиниң бастып дорамчылаар чорукка удур килеңнээшкинниң ол сагыш-сеткилдиң ханызындан илередип ойнап, көрүкчүге ёзулуг-ла шын кылдыр дамчыткан.

Ынчалза-даа эрес уруг
Ырың-шоорун оскунмадың,
Өштүглерге өжээнниккен
Өкпе-чүрээң аргалаан дег.
Ындыннанып, сырыннанып
Ыглай-ыглай ырлап чордуң.
Човуланы ырлап чораан.
Човуур мышкаш, күштүг ырың
Арга-сынны ажып чорааш.
Адаан-өжээн хөгжүмү боор,
Хыктыгларны кыргый шавар
Хылыш бистиг чыда болган.

Чогаалчы Степан Сарыг-оол «Хайыран-бот» деп шиизинге Кара-кыстың ойнап турарының дугайын «Кыстың үнү» деп шүлүүнде ынчаар бижээн.

«Хайыран-бот» шынап-ла мөңге шии. Режиссёр И. Я. Исполнев Адачурттуң Улуг дайынының чылдарында ол шиини чаартып кылып, аңаа ийиги тынышкынны берген. Артистер аңаа солчуп, чүгле Седиптиң ролюнга безин алды кижи солчуп ойнаан, чүгле Кара-кыс солуппайн. Кара хевээр болуп артып, көрүкчүлерниң сеткил-сагыжын улам-на хайныктырып турар. Тывада алдар-сураглыг бо артист чеден ажыг рольга ойнаан. «Аныяк гвардияла» чоргаар кыс Ульяна Громованы, Г. Мусреповтуң шиизинде дидим, дужун бербес Баян-Слуну, К. Треневтиң шиизинде угааныг Любовь Яроваяның, «Кара-сагыш болгаш ханы ынакшылда» чечек ышкаш чараш-чаагай, арыг Луизаны болгаш оон-даа өске рольдарны кайгамчык кылдыр ойнааны көрүкчүлер кажан-даа утпас, ол маадырларга ынак.

КАРА-КЫС Островскийниң болгаш Гогольдуң шиилерингге хөй катап ойнаан. «Ревизорда» Городничийнин уруу Марья Антоновна, соолзуредир «Кээдайланышкында» Агафья Тихоновна, «Дунай ындынадан келген запорожчуда» Одарка артистиң чедиишкинниг ойнаан ынак маадырлары апарган. Шак ындыг янзы-бүрү овур-хевирлер Кара-кыстың уран талантызының каш янзылыының дугайын чугаалап турар. Уруглардың овур-хевирин ойнааны база-ла чедиишкинниг болган. С. Михалковтуң шиилеринде пионер оолдар Саша Бутузов биле Валера Вишняковту, ылангыя Губаревтуң чогаалын ёзугаар кылган шиинң кол маадыры-биле атташ, корткуш чок, эрес-дидим, чоннуң дайзыннарын көөр хөөн чок, маадыр чорукту кылган Павлик Морозовтуң ролюн кайгамчык-ла ойнаан.

В. Көк-оолдуң, О. Саган-оолдуң, С. Пюрбюнуң, С. Токаның шиилеринде тыва херээженнерниң овур-хевири аңаа эң-не чоок, эргим болгулаан. Бо адааныпыс авторларының шиилеринде маадырлар — сумулар активчилери Дарыя, Маны-Кара, Севилбаа, Хандываа, Белек, Кускелдей, Достакмаа болгаш өскелерни-даа дамчыштыр, базымчаның берге оруундан эрге-шөлээни алганынга чедир улуг оруктуу эрткен, тыва херээженнерниң овур-хевирлерин кончуг-ла тодаргай, ылаптыг кылдыр ойнап шыдаан.

БАШТАЙГЫ уран-чечен тыва кино — «Ак-көк хемниң кижилеринге» Кара-кыс ойнаан. Артисчи уран мергежил болу-ла чедип келбес, ону чедип алырынга хөй чылдар дургузундагы күженишкинниг ажыл, хөй-ле боданышкыннар негеттинер, нервини чарыгдап үндүрер, оон-биле кады хөй-ниитиниң даалгалыг ажылдарын база кылыр. Ол, партия организациязын секретарьлап, ТАР-ның Биче хуралының депутаты болуп, хоорай Соведиинге депутаттап, СЭКП обкомунуң ревизия комиссиязының кежигүнү дээш оон-даа хөй санныг хөй-ниитичи даалгаларны күүседип келген, даалгалар ёзугаар ам-даа ажылдавышаан.

Кара-кыс шии артизи болурундан аңгыда, талантылыг ыраажы. Ооң репертуарында чүс ажыг ырлар кирген. «Бай-ла Хемчиимни» ырлай бээрге кыңгырткайнып турар өткүт, чараш үн дээрже чаңгыланып үнүп, дыңнакчы кижи театр залында олурган эвес, харын хову-шөлдүң делгемнеринде ужугун чаңгыланган ырны дыңнап чораан дег апаар.

КОМПОЗИТОР А. Н. Аксенов тываларның музыкалыг аас чогаалын шинчилеп, тыва ырларны чыып тургаш, Кара-кыс улустуң ырларын кончуг эки ырлап күүседир болгаш оларны хөйнү, эки билир дээр дугайын мактаашкынның чылыг-чымчак сөстерин бижээн. Ооң ырлап турар ырларының дыка хөйү Тываның янзы-бүрү районнарының аңгы-аңгы черлеринден чыып бижип алган ырлары болур. Талантылыг ыраажы Тываның ховуларын, дагларын, ак-көк аас дээрин, кайгамчык чараш бойдус чурумалын, чонунуң чаа амыдыралын, ажыл-ижин ырлап турар. Ооң ырлаарын магадавас, катап-катап дыңнаксавас кижилер Тывада кончуг ховар. Кижи бүрүзү-ле ооң ырларын улуг таалал-биле дыңнаар.

Районнарга чоруп турар үезинде, шии тоне бээрге Кара-кыстың ырлаарын дилей бээри ховар эвес. Ынчангаш ол ойталаар аргажок болуп — «Бай-ла Хемчиимни», «Шеми бажын», «Агитаторну», «Дембилдейни», «Кожай биле Торгалыгны», «Чымчак салгынны», «Декей-оону» дээш өске-даа ырларны бо-ла ырлай берген турар. Орус ырларны база-ла таалаңчыг, сонуурганчыг кылдыр күүседир. Урут-дарының адааы, шынчы эжи Максим Мунзук биле кады ырлааш туруптарга, дыңнакчыларның, көрүкчүлерниң кайы хире сонуургаарын билир-ле болгай бис. Тываның уран чүүлүнүң Москвага болган көргүзүүнге «Декей-оону» ырлааны эки үнелелди чаалап алган. Ооң уран талантылыы Моолга, Хакасияга, Бурятияга билдингир.

КАРА-КЫСТЫҢ уран талантылыынга хамаарыштыр база бир чүүлдү адап болур. Ооң шүлүк бижииринге сонуургалы база-ла улуг. Ындыг сонуургал аңаа 1934 чылдала, революсчу аныяктарның кежигүнү турар чылдарында эгелээн. Үжүк-бижикти өөренип, бижик билбес чорукту узуткаарынче чонну кыйгырган шүлүктерин бижип турган. «Аныяктар» деп ырны билбес кижи Тывада ховар, ооң сөзүнүң автору Кара-кыс Намзатовна. Ол ышкаш «Уран-чогаал», «Чогаалчылар», «Агитатор», «Дамчыт салгын» деп бүгүдеге билдингир ырларның сөзүнүң автору.

50 хар харлап турар сургаглыг артистиң шүлүктеринин чыындызы «Мээң ырларым» деп ат-биле чоокта чаа республиканың ном садыгларында кеступ келген.

Ленин бажыңының адын адаан кудумчуда үш каът бажың бар. Ооң ийиги кадында Мунзуктарның найыралдыг өг-бүлези чурттап турар. Кара-кыс Намзатовна беш уругнуң иези. Ийилээн районнарже концерт, шии көргүзүп чоруп каарга-ла, оларны бажыңынга арттып каарлар. Уруглары адазын, иезин чоктатпайн бажыңнын эки ээлеп, өөредилгезин дээш кызыдып, үлегерлиг чоруун көргүзүп өзүп келгеннер. Оларны ай чыгам-даа чорун бээрге адазының, иезиниң сеткилин черле хомудатпас көрбээн. Улуг оглу Мерген—ужудукчу, оон биче оглу Орлан Омскиниң автооруқ институдунуң доозуп турар. Эрези театрның чурукчузу, чүгле Света биле Галязы школачылар, ынчалза-даа удавас олар база-ла торуттунган, өскен уязындан ужуп үнүптерлер.

Кара-кыс Мунзук тыва театрның кыска төөгүзүн бижиир күзел-сагыштыг, келир чайын Тываның уран чүүлүнүң төлээлекчилери-биле кады Якутия баарынга белеткелин амдыгаашкан эгелей берген.

Алдарлыг артиске тураскааткан шүлүктерни шүлүкчүлер бижип, чурукчулар оон бодун чураш аңаа белекке берип-даа турар, бодунуң уран талантызы-биле чонунуң хүндүткелин, макталын чаалап алган.

М. ХАДАХАЙЭ.

Чүс-даа чылда кырывазын!

Айлаң-куштуң үнүн дыңнап
Аргаа өскен аңчылар дег,
Кара-кыстың үнүн дыңнап
Ханып, таалап чаңчыккан бис.
Үнү ийинпе, шырай нүүрү
Үргүлчү-ле сагыжымда.
Ыраажыга иштим сөглээр
Ындыг сөзүм: «Эргим ынаам!»
Шаи ол үнну төрүп каан дээш
Шагда мөчээн Натпит аваа,
Шапкын сугнуг Элегеске
Чавыс ээгип мөгеер бис.

Ээп өскен сүдүнге-даа,
Элегестиң суунга-даа
«Четтирдим!» деп сывыраныр
Чеме кижи иштин сөглээн!
Кара-кыстың үнүн дыңнааш,
Надыр Таңды, чалбак Саян
Улам уран чечектелип,
Ушар хемнер чаштып ойнаар.
Ары, Өвүр шынаалары
Арбай-тараа, азыраан мал
Эриин ажып—байлаа дендеп,
Эзремнелдир чалгып ойнаар!

Таалалым сүксүну боор
Дамырак суум үнер дөзү —
Чүүлдеш чок арыг үнүң
Чүс-даа чылда кырывазын!
• • •
«Сактып ханмас өөрүшкүнү
Санап, түңнеп сөглеп келир
Сээң үнүң — өткүр үнүң
Сеткил чүрээм таалатсын —
Хайырлап мөр, дилеп тур мен,
Харам чокка ырла, ырла!

Степан САРЫГ-ООЛ.

Утпаан боор сен

(Өг-бүлениң 25 чыл оюнга)

Шериг хептиг солдат чораан үеңде-ле,
Сеткилимден сеңээ ынаам дендии турган.
Ээлдек, хөглүг аажыңга таарджыр мен,
Ээдим-чүрээм ханызындан хандыккан мен.
Чалыы кыстың ынакшылы кыптыш чорда,
Шак-ла ынчан оруум уткуй чедип келдиң.
Чүректерниң чажыттарын сээң-биле
Чүгле ынчан хөөрештивис, утпаан боор сен.
Мэй айның ойдун дээри чырып турза,
Байырлалдың ийи чаазы ышкажыгай.
Чаңывыста ногаан садка хөгжүм, музык
Чайтыгайндыр «вальс» ойнап турбажык бе.
Чодурааның саабакталган аккыр чечээн
Чоок кара кежеге баглап ора.
Ынакшылдың уттундурбас чылыг сөзүн
Ынчан аңаа сөглеп бердиң, хүлээп алдым.
Четтиничипкеш, базып эрткен үзүн орук
Чээрби беш чыл найырынга чедип келди.
Амыдырал чечектелген хеределен
Ажы-төлдүг, алдар-аттыг чурттап чор бис.

Кара-кыс МУНЗУК.

Хуулгаазыннар

Көрүкчүлер шупту билир,
Хөөреткеш-даа канчаар ону.
Хуумда-ла бодап келгеш
Хуулгаазынның хейлер дээр
мен.

Үжен чылдар дургузунда
Үзүк чок-ла көрүп келдим.
«Хайыран-ботка» каргыс
шагның
Бара дээр кыс бестүп келир,
Бирде көөрге Морозов дээр
Пионер оол боop хуула-даа
бээр —
Кара-кыс-даа, шыны херек,
Кайгамчыктыг хуулгаазын.

Оон эжи Максим Мунзук
Оон база тудак-даа чок:
Орус оглу Сафоновту,
Оон ынай Деңгүр-оолду
Ойнай бээрге көрүп оргаш
Оон бодум уттуптар мен.

Ырлашкаштың туруптарга
Ындыг хөглүг аныяктар
чок.

Ылангыя кожамыкка
Ындыныг-ла амытаннар.

Ынчангаштың каш-ла
сөстү
Ындыгларга бараалгаттым.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

САТИРА БОЛГАШ ЮМОР

МООРАП КЭЭП ДҮШКЕН

БИР КЫРГАН облигациязын ойнадыр дээш ажаалга кассазынга келген. «Касса» дээн бижиктиг сонгажыгаш чанында ээлчег манаан улус-ла хөй. Сөөлгү кижиниң чанынга ол туруп ап-тыр. Безек болганда, өске бир кижи келгеш, облигация ойнаашкының кайда болуп турарын айтыргаш, кырганның чанынга холдарын кармактангаш туруптан. Олча чок болган кижилер чүгле улуг тыныгылааш, үнүп чоруп-ла турганнар.

«Чүвени канчап билир, шүүп көрем, уруум» дааш, 20 рубльдиң чаңгыс облигациязын кассир кысче кырган сунган. Элээн болганда урут сонгажыгаштан бажын ушкуп келгеш, кырганче алгырган. «Ой, ирем, ойт, силерниң облигацияңар 1 муң рубльге таваржы берди, көрүнердаан» дээш, хөй саннар бижээн саазын-биле кады облигацияны ээзинче сунган.

Кырган бүзүревээн шинчилиг алгаш, ханада чөленип тургускан төгерик стол кырынга олчалыг облигациязын таблица-биле кады салып алган. Барааа четпес бужур кырган карманындан көстүүн ушту бээр аразында, оон соонга турган демги кажар кижи кырганның олчалыг болган облигациязын болунуң холунда туюп турган облигациязы-биле солупкан. Хөөкүй кырган билбейн калган. Көстүүн кеткеш, таблицаны көөрге, орта чүве көзүлбес болган. «Соора көрүүне берген боор чадавыс-тыр, уруум, ам база дагын ылавылап көрүнерем» дээш, чүнүдаа эскербээн кырган облигацияны таблица-биле кады кассирже ледир сунган. Урут эгенген хевирлиг ап алгаш, база дагын шүүштүрүп көрген. Элдеп чүве, кырганның облигациязы 1 муң эвес, а 10 муң рубльге таваржы берген боор-тур.

Кассир: «Шынап-ла, бүрүлүт болган-дыр мен, ирем, облигацияңар 1 муң эвес, а 10 муңга таваржыкан-дыр» деп өөрүшкү-биле тайылбырлаан.

Кыраан назыда аас-кежиктиг болган ол кырган урутже көргеш, чүгле «дивежик мен бе» деп каан. Ол аразында кырганның артынга бир-ле аар чүве дырт дээн. Ирей хаа көрнүп кээрге, оон чанынга турган демги кажар кижи шала кырынга моорап кээп дүшкен чыткан боор-тур ийин моңар.

Ажаалга кассазының ажылдакчылары чүгле каттырыжып каапнар.

В. МОЛЬБИ.

Бойдуста элдептиг чүүлдер

АНАА-ЛА ЭВЕС РОЛЬДА

Эштир-кулик деп бичии суг куштары бар. Олар кончуг найыралдыг: ырак черже ужуп чорааш, дүне хонарда чаңгыс черге мөөнерлежип алыр. Ынчаар чыдып алырга, хаттаа, чалгыг-даа коргунчуг эвес. Ол кушчугаштарның чаңы элдептиг. Эри чараш эвес болгаш оожум. А кызы кончуг каас болгаш эрес шинчилиг. Ынчалза-даа дөрт бөрбак чуургаларын төрүп каан соонда, төлүнүң дугайында көңгүс сагыш салбастап каар. А эр кулик чааскаан «херээжен» кулээлтелер күүседиринче, кириптер: чуургаларны чазылдыр базар, оларны өзүп келгижеге азырап, чемгерер.

• • •

БУЗУП АЛЫР ТООРУК

Бо кедергей улуг тоорук — «коко де мер» («далай кокозу») деп пальма ыяштың чимизи-дир. Тоорүктүң деңзизи 13 килограмм. Ол чимистиң «төрүттүнген» пальмазы 80 метр узун болгаш муң чыл чедир чурттап турар. Ук пальма чүгле Индий океанда Преслин ортулуктa үнүп турар. Чер бөмбүрзээнде чаңгыс-ла черде үнүп турар ол ховар ыяшты кала-даа эккеп тарып каарга чүге үнмейн турарын эртемденнер ам-даа тодаргайлап шыдаваан.

БАЛЫКЧЫНЫҢ БАЛЫЫ

Маркинг дээр кижи бир-ле катап далайдан балыктап туруп тур эвеспе. Ол канчангаш-ла көөрге, сугга дүшкен кижиге херек кур суг дүвүнче казылген. Долганыр топтап көрген, кижи-даа чок. Демги курну куржанып алган кижи-даа билдирбес болган. Оон ам Маркинг курнуң ужунда хенлирин ылдыртып алгаш, байгы кужу-биле тырткаш, үндүр соп эккелген. Оозу суг аъзаңга балыктап чораан кижи боор тур. Демгизи холчок-ла ажынган.

Бежээ Маркинг өөрүнге келгеш, балыктаанын чугаалааш, олчазының дугайында тоомча чогу-биле мынча дээн-дир: «Ол бичии болгаш арган балык болду, ынчангаш ону далайже ледир октаптым».

Лотереяда 720 автомобиль

Акша-бараан лотереязының чаа чылга тураскааткан үндүрүлгезиниң тиражы 1968 чылдың декабрь 25-те Куйбышев хоорайга болур.

«Волга»—180, «Москвич-412» — 180, «Запорожец»—360, мотоцикл «М-63» болгаш «Урал-2»—540, «Иж-Юпитер-2»—720 болгаш өске-даа улуг өртектиг чүүлдер ойнаашкынга таваржыр.

Ол ышкаш 1-ден 300 рубль чедир акшаны ойнап ап болур.

Төрелдеринерге, таныштарынарга чаа, 1969 чыл-биле байыр чедирбишаан, белекке лотерея билединин садып бээрин утпанар.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, ниитиниң чемненилге черлеринден, харылзаа салбырларындан, кинотеатрлардан, «Союзпечатьтан», аэропорт, автовокзал кассаларындан садып ап болур.

Лотерея билеттерин садып алырынче далажынар!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Спорт

ШЫДЫРАА

Ч. Оюннуң бурунгаарлаашкыны

Декабрь 13-те болган республиканың шыдыраа чемпионадының тоску салыында Н. Шашигин чаңгыс чер чуртуу К. Саянны чиик тиилээш, чеди санныг маргылдааның тергиидекчизи хевээр болза-даа, Кызылдың база бир шыырак шыдыраачызы Ч. Оюн Н. Шишигинни чыпшыр сүрүп чедип келген. Ол тоску салыгда О. Куулары уткаш, чүгле бүдүн чартык сан чидирнгииг дыка сорукту бурунгаарлап турар. Тес-Хемниң шыдыраачызы Н. Махоткин кады келген эжи П. Артамоновтан район чемпионадынга уттурганын негеп ап, бир санны немээн. Н. Махоткинниң Берковичиден алган саны казырга-даа ол алды санныг кедээ шыдыраачыларның мурнунда чоруп турар.

Тоску салыг Х. Ондарга аар болган. Хову-Аксы суурнуң шыдыраачызы Н. Чыргал-оол ону уткан. Мурнунда республика чемпиону чораан Х. Ондар ам М. Тюлюш, О. Беган сутлар-биле кады 5,5 санныг. Оларның удаазында Н. Чыргал-оол биле П. Артамонов оларда 5—5 сан бар.

Маргылдаага байдалы элээн нарын турган Таңды шыдыраачызы Б. Хомушку тоску салыгда Д. Моңгушту уткаш, 3,5 санныг боор, Кызылдың бир шыырак шыдыраачызы К. Саян-биле деңнежи берген. Ол хүн Эрзин шыдыраачызы Буду Д. Ооржакты тиилээн.

Өвүрнүң шыдыраачызы Д. Ооржак бо маргылдаага чеди удаа «дүжүп бердим» деп чугаалаар ужурга таварышкан, а эрткен чылын ол-ла районнан келген шыдыраачы Саая база хамык шыдыраачыларның соонга барган. Моон алгаш көөрге Өвүр районнуң спорт чөвүлели республика маргылдаазынче шыырак шыдыраачыларны чоругпайн турары илдеп-дир. Ол районда бедик мергежилдиг шыдыраачылар хөй болгай.

Оңгу салыгда Бегзи — Тюлюш, Куулар — Ооржак, Ондар — Оюн, Хомушку — Чыргал-оол, Артамонов — Моңгуш, Онуфриев—Шишигин ужуражканнар.

С. ТАМБА.

Спортчу Ийме

Ийме суурнуң чурттакчылары шыдыраа ойнаарынга ынак. Ол суурда шыдыраага 8 бирги разрядчы бар. Оларның иштинден М. Дамбаа, М. Хамат-оол, О. Өнер-оол, О. Алдын-оол, О. Сарыг-оол, М. Самбуу олар мергежилин идепкейлиг бедидип, шыдыраа маргылдааларын удаа-дараа организастап турар.

Спортчу боодалгага М. Шожал, Т. Опан, А. Ондар олар база эки мергежип келген.

Бедик мергежилдиг, хөй-нииити ажылынга идепкейлиг спортчуларны чүгле спорт чөвүлелиниң хүндүлүг бижиктери-биле эвес, база ында Ленин аттыг колхозтуң баштаар чери өртектиг шаңналдарны тыпсып келген.

Ийме школазын ортумак школа кылгаш, аңаа спорт залын ажытканы аңаа чүгле школачылар эвес, база ол ышкаш кедээ спортсменнер мергежилин бедидеринге ажыктыг болган.

Колхозтуң баштаар чериниң хуралынга күш-культураны болгаш спортту ажылчы чоннарның ортузунга улам массалыг болдурар боттуг хемчеглерниң дугайын чугаалажып көргеш, колхозтуң спорт чөвүлелинге спорт эт-херекселдери садарынга 1000 рубль-биле дузалаар деп шиитпирлээн.

Иимежилер чоокта чаа каток кылыр шефти организастааш, суг сөөртүр доскаарларлыг ийи «Беларусь», үш автомашина-биле суг сөөртүп тургаш катокту кылган. Ол ажылга чолаачылар М. Чаш-оол, М. Өлештей, трактористер С. Эрес-оол, Т. Эртине олар эң идепкейлиг киришкен.

О. АРАКЧАА,
«Шын» солуннуң штаттан дашкаар корр.

КАДЫР ДАГДАН БАДЫПКАНДА, КАШПАГАЙЫ ХАРТЫГА-ЛА

Б. НУХОВТУҢ чуруу.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

кино

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хөглүг оолдар» 9.15, «Алдын бызаа» (1-ги, 2-ги сериялары) 11, 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: Чыынды кино-чуруктар 10, «Шуптузун билип сеп тур мен» деп киноклуб 11.15, «Малиновкага болган куда» 1.15, «Бажың болгаш ээ» (делгем экранныг) 3.15, 5.10, 7, 9.20 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Трембита» 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.
«ВОСТОК»: Чыынды кино-чуруктар 10, «Осетин легендазы» 11.30, 1.15, «Оскар» 3, 4.45, 6.40, 8.35 шактарда.

ДЕКАБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Хүндүскү сеанска ийи билет» 10, 2, «Дева сылдыстың алааңда» (делгем экранныг, өңнүг) 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: Чыынды кино-чуруктар 10, «Малиновкага болган куда» 1.40, «19 харлыымда» 11.50, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Ак-көк мугулдурнуң капитаннары» 3, «Геленкиден канчап чарлып алыры» 4.40, 6.30, 8 шактарда.
«ВОСТОК»: «Трембита» 3, 4.45, 6.30, 8.20 шактарда.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклубу бирги болгаш ийиги класстың чолаачыларын белеткээри-биле заочно өөредилгени организастаарын чарлап тур.

Өөредилге 1968 чылдың декабрь 20-де эгелээр.

Ол дугайында справка алырда Кызыл хоорайның Интернационал кудумчузунда 49 дугаар бажыңга кээр. Телефон 22—44.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-51, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлегерлиг килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуу килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтериязының 31-75, корректорларның 27-41. Солун кезбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС01509

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1968 ч. ДЕКАБРЬ 17 ВТОРНИК № 292 (7834).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында

Совет Социалистиг Республикаларнын Эвилелиниң

ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларнын Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1-ги чүүл. Эвилелдиң Соведи биле Националдар Совединиң план-бюджет болгаш адырлар комиссияларының этиглелерин барымдаалап, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кирргени 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын чүүлдүг деп санаар.

2-ги чүүл. 1969 чылда ССРЭ-ниң улус агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының кол көргүзүглерин мынчалдыр бадылаар:

	(1968 чылдаазынга бодаарга, өзүлде хуузу)
херегленге болгаш чылдага ажыглаар национал орулга	6,5 хуу
үлетпүр продукциязы, оон иштинде:	7,3 хуу
бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери	7,2 хуу
херегл барааннарын бүдүрери	7,5 хуу
күрүнениң төпчүткен капитал салышкыннары	8,4 хуу
транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък саарылгазы	5,6 хуу
улус ажыл-агыйының талазы-биле ажыл төлевириниң фондузу	6,6 хуу
үлетпүрнүң ажыл-чорудулгазындан арыг орулга	14,1 хуу

3-кү чүүл. Улгаттырышкынны 1968 чылдаазынга деңнээрге, мынчалдыр хандырар:

чонниң кижи санынга онааштыр боттуг орулгалар	5,5 хуу
күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы	7,5 хуу
чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузалары	21 хуу
күрүнениң капитал салышкыннарының кжселибиле чуртталга бажыңнарының ниити шөлүн ажыглалга кирери	9.4 хуу
күрүне бюджединде турар, школа назыны четпээн уругларның албан чөрлеринге уруглар саны	6.4 хуу
школаларга болгаш узаткан хүннүг бөлүктерге өөреникчилер саны	14,3 хуу
дээди өөредилге чөрлеринге өөреникчилер хүлээп алыры	0.8 хуу
ортумак тускай өөредилге чөрлеринге өөреникчилер хүлээп алыры	5 хуу
эмнелге чөрлериниң оруннар саны	3,5 хуу

4-кү чүүл. 1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының талазы-биле, Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң доктаамал комиссияларының: план-бюджет комиссияларының, үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле, тудуг материалдарының үлетпүрүнүң болгаш тудуг талазы-биле, кодээ ажыл-агый талазы-биле, кадык камгалалының болгаш социал хандырылга талазы-биле, улус өөредилгезиниң, эртем, культура талазы-биле, садыг талазы-биле болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссияларының кылган түңнелдеринде тайылбырлаттынган санал, сүмелерин база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга депутаттарның чугаалаан санал, сүмелерин чугаалажырын, оларнын талазы-биле чогуур шиитпирлерни үндүрерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1968 чылдың декабрь 13.

1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында

Совет Социалистиг Республикаларнын Эвилелиниң

ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларнын Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кирргени, Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң план-бюджет база адырлар комиссияларының хүлээп алганы-биле 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин бүгү орулгалар талазы-биле 134.097.736 муң рубль түңге, чарыгдалдар талазы-биле 133.898.408 муң рубль түңге, орулгалары чарыгдалдарындан 199.328 муң рубль түңге ажып турар кылдыр бадылаар.

2 чүүл. 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелеринден база организацияларындан орулгаларны — саарылга үндүрүүн, бүдүрүлге фондуларын дээш төлевирни, шуут доктааткан төлевирлерни, арыг орулганың хостуг артыын, арыг орулгадан шилчилгелерни, олча-ажык үндүрүүн болгаш социалистиг ажыл-агыйдан өске-даа орулгаларны — 121.644.170 муң рубль ниити түңге доктаадыр.

3 чүүл. 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге улус ажыл-агыйын акшаландырарынга чарыгдалдарны—аар үлетпүрнү, тудуг индустриязын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн, кодээ ажыл-агыйны, транспортту, чуртталга-коммунал ажыл-агыйын болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын улам ыңай хөгжүдеринге — 58.318.367 муң рубль ниити түңге доктаадыр.

4 чүүл. 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге социал-культура хемчеглеринге дөзевилелдерни — бүгү-ниити өөредилге школаларынга, техникумнарга, дээди өөредилге чөрлеринге, эртем-шинчилел албан чөрлеринге, профессионал-техниктиг өөредилге чөрлеринге, библиотекаларга, клубтарга, театрларга, парлалгага, радио дамчыдылгазынга база чырыдыышкын болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге; эмнелгелерге, уруглар яслилеринге, санаторийларга база кадык камгалал болгаш күш-дамыр культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге; пенсияларга болгаш пособиелерге —51.117.126 муң рубль ниити түңге, оон иштинден күрүнениң социал страхованиезиниң бюджединиң талазы-биле 14.843.805 муң рубль түңге доктаадыр.

5 чүүл. 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге чурттуң камгалалынга дөзевилелдерни 17.702.000 муң рубль түңге доктаадыр.

6 чүүл. 1969 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге күрүне эрге-чагырга органнарының, күрүне эргелел, суд болгаш прокуратура органнарының ажаалда-дежээлинге дөзевилелдерни 1.640.868 муң рубль түңге доктаадыр.

7 чүүл. 1969 чылда эвилел бюджедин орулгалар талазы-биле 73.510.169 муң рубль түңге, чарыгдалдар талазы-биле 73.310.841 муң рубль түңге, орулгалары чарыгдалдарындан 199.328 муң рубль түңге ажып турар кылдыр бадылаар.

8 чүүл. 1969 чылда эвилелдешкен республикаларның Күрүне бюджеттерин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 60.587.567 муң рубль түңге доктаадыр, оон иштинден эвилелдешкен республикаларнын аайы-биле:

	(Муң рубль-биле)
Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республика	32.193.433
Украин Совет Социалистиг Республика	10.446.476
Белорус Совет Социалистиг Республика	2.499.616
Узбек Совет Социалистиг Республика	2.616.109
Казах Совет Социалистиг Республика	4.561.378
Грузин Совет Социалистиг Республика	1.153.625
Азербайджан Совет Социалистиг Республика	1.227.587
Литва Совет Социалистиг Республика	1.112.380
Молдав Совет Социалистиг Республика	680.623
Латви Совет Социалистиг Республика	770.645
Кыргыс Совет Социалистиг Республика	709.405
Таджик Совет Социалистиг Республика	661.203
Армян Совет Социалистиг Республика	823.691
Туркмен Совет Социалистиг Республика	599.931
Эстон Совет Социалистиг Республика	531.465

9 чүүл. Ниити-эвилел күрүне үндүрүглеринден болгаш орулгаларындан эвилелдешкен республикаларның күрүне бюджеттеринге шилчилгелерни дараазында хемчээлдерге бадылаар:

А) Саарылга үндүрүүнүң талазы-биле кирилгелерден: РСФСР—30,4 хуу, Украин ССР—30,2 хуу, Белорус ССР—70,4 хуу, Узбек ССР—100 хуу, Казах ССР—100 хуу, Грузин ССР—85,9 хуу, Азербайджан ССР—71,3 хуу, Литва ССР—81,8 хуу, Молдав ССР—36,8 хуу, Латви ССР—29,9 хуу, Кыргыс ССР—87,7 хуу, Таджик ССР—100 хуу, Армян ССР—100 хуу, Туркмен ССР—100 хуу, Эстон ССР—47,3 хуу;

Б) 1969 чылда күрүнениң хостуу-биле хостуг ижтикп ойнаашкынның чээшкиннерин тарадырының түңнеринден — 50 хуу.

1969 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планында көрдүнген хемчеглерни акшаландырарын хандырары-биле 1969 чылда эвилел бюджединиң хереглелеринден Узбек ССР-ниң Күрүне бюджединге 307.650 муң рубльди, Казах ССР-ниң Күрүне бюджединге 819.595 муң рубльди, Таджик ССР-ниң Күрүне бюджединге 64.092 муң рубльди, Армян ССР-ниң Күрүне бюджединге 125.909 муң рубльди болгаш Туркмен ССР-ниң Күрүне бюджединге 36.423 муң рубльди үндүрүп бээр.

10 чүүл. Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң план-бюджет, үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле, тудуг болгаш тудуг материалдар үлетпүр талазы-биле, кодээ ажыл-агый талазы-биле, кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле, улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле, садыг болгаш амыдырал хандырылга талазы-биле Доктаамал комиссияларының 1969 чылда Күрүне бюджединиң талазы-биле түңнелдеринде тайылбырлааны саналдарын болгаш сүмелерин, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга депутаттарның айыткан саналдарын болгаш сүмелерин хынап көрүп, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1968 чылдың декабрь 13.

1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалы

Совет Социалистиг Республикаларнын Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1967 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту орулгалар талазы-биле 117.160.501 муң рубль түңге, чарыгдалдар талазы-биле 115.241.919 муң рубль түңге, орулгалары чарыгдалдарындан 1.918.582 муң рубль түңге ажып турар кылдыр бадылаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1968 чылдың декабрь 13.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннерин бадылаар дугайында

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң

ХООЙЛУЗУ

Совет Социалистиг Республикаларнын Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1-ги чүүл. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннерин бадылааш, оларны 1969 чылдың июль 1-ден эгелеп күштүг болдурар.

2-ги чүүл. ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннерин күштүг болдурарының чурумун доктаадырын болгаш ССР Эвилелиниң хоойлужудулга Үндезиннери-биле дүүштүрерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга дагзыр.

3-кү чүүл. Эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазын ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Чер хоойлузунуң үндезиннери-биле дүүштүрерин эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге дагзыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1968 чылдың декабрь 13.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

Чыл планы күүсеттинген

„Тыва даг-дүгү" комбинаттан

Беш чылдың үшкү чылының эрткен 11 айларында «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи сорттуг даг-дүгү бүдүрер талазы-биле чыл онаалгазын ажыр күүседип, ону амга чедир 2588 тоннага пландан ажыр берген. Эрткен айлар дургузунда бердинген даг-дүгү ниитизи-биле 22878 тонна болган. Моон алгаш көөрге, алдынган социалистиг хүлээлгениң ажыр күүсеттинери база илден болуп келген, а хүлээлге — чылда 23600 тонна сорттуг даг-дүгүн бээр ужурлуг.

Комбинаттың цехтериниң болгаш участоктарының талазы-биле он бир айлар дургузунда план күүселдези мындыг болган: рудниктиң коллективи чыл планын күүседипкен, он бир айлар дургузунда электри станциязының ажылчыннары база инженер-техниктиг ажылдакчылары электроэнергия бээр планын 109,6, а чылыг энергиязын бээрин — 122,3 хуу күүсеткен, септелге мастерскаязы биле кислород станциязының коллективтери чыл планын ажыр күүсеткилээн, ам пландан ажыр продукция бээрин онаалгаларын күүседип кирипкен. Капитал септелгениң планы эрткен айларда элээн ажыр күүсеттингенин база айтыр херек.

Сорттуг даг-дүгүн бээр талазы-биле күрүне планын хуусаа бетинде күүсеткени болгаш улуг-улуг цехтериң 11 айлар планын ажыр күүсеткилээни комбинаттың бараанның продукция бүдүрерин, ону саарар талазы-биле планын күүседиринге улуг идиглиг болган. Чылдың эгезинден бээр бараанның продукция бүдүрер талазы-биле планын ажыр күүселдези 331 муң рубль болгаш ону саарарының ажыр күүседиишкини — 510 муң рубль болган.

Амгы үеде «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюн төлептиг уткуур дээш алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүседир дээш бүгү күштерин салып, беш чылдың үшкү чылын бүдүрүлгениң бүгү-ле көргүзүглериниң талазы-биле ажыр күүселделиг кылдыр доозар сорулганы салгаш ажылдап турар.

Бо херекке социалистиг чарышты улам боттуг, чогаадыкчы организастаары улуг рольду ойнаар.

АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Чадаанадан медээлээни, болза, «Искра» колхозтуң баштаар чери кодээ ажыл-агый машиналарын септээриниң 7 звеноларын тургускан. Ук звенолар боттарының аразында социалистиг чарышты ажылдап турар.

Олар декабрьның 5-ке чедир септезе чогуур 24 тракторларының 8-зин септеп алган.

Звенолар аразында социалистиг чарыштың бир дугаар одуруунда коммунист-механизатор Сат Шоочанып звенозу чоруп турар. Ол звено септезе чогуур 4 тракторнуң 2-зин септээн болгаш ында кижи бүрүзү ээлчег нормазын 140—150 хуу күүседип келген.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы Совет Конституциязы хүнүн таварыштыр ол звенону шилчип чорууру вымпел-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнаан.

Оон ыңай Ондар Маадыр-оол, Ховалыг Кертик-оол оларның звеноларының ажылын база-ла эки деп санаан.

Механизаторлар Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга тураскааткан чарышты күштелдирбишаан, часкы тарылгага кирер тракторлар септелгезин февраль 25-ке чедир доозар деп хүлээнген.

Колхозтуң машина-трактор мастерскаязында кызыл булуң эки ажылдап турар. Ында хүндүлел болгаш көргүзүг самбылары бар. Агитхуудус үнүп турар. Агитаторлар септекчилер ортузунга политинформацияларны, беседаларны доктаамал чорудуп келген.

ЧАА БАЙДАЛЧЕ ШИЛЧЭЭН

ИЛЬИНКА. (**Телефон-биле**). Ында «Тиилелге» колхозтуң даргазы Василий Иванович Евтушковтуң бисже дыңнатканы болза:

— Колхозтуң ажыл-ишчилери беш ажыл хүннүг неделяже шилчээн. Баштайгы үеде аңаа чамдык бергелер тургустунуп келири билдиңгир. Амгы үеде хүннүң чугула айтырыы сүт саалдазын кудулатпазы, ниитиниң малын хүр кыш ажырары болуп турар. Ынчангаш кыштагларда малчыннарже мал чемнери, оттулар ыяш сөөртүрүнге 15 тракторну, фермаларже силос сөөртүрүнге 8 автомашинаны быжыглаан.

Төрүүр хойлар кадарчылары Салчак Баадыр-оол, Николай Чимбии олар кодааннарын хүр кыштадып турарлар. Саанчылар Анна Аксёнкина, Доржу Чимбии олар бо хүнге чедир инек бүрүзүнден 1600 килограммдан хөй сүттү саап алган.

Баа-Хем район.

Барыын-Хемчиктен кыска медээлер

Сөөлгү хүннерде Барыын-Хемчик районда хар улуг чаган. Ынчангаш районда малды хүр мыштагладырынче кичээнгей салыышкынны күштелип турар. «Барлык» совхозтуң дирекциязы болгаш партия комитеди мал чемнериниң мурнавырларын, одар-белчиирлерни чөп ажыглаар хемчеглерни чорудуп турар. Хөндөлең салбырның малчыннары үш немелде мыштагларны кылган.

• • •

Ак кодээ Советтиң ээлчеглиг сессиязы болуп эрткен. «Дөң-Терезин» совхозта машина-техниканың ажыглалының дугайында кол инженер эш Онгай-оолдуң илеткелин сессия чугаалашкан.

Сессия ол талазы-биле четпестерни илереткеш, техника ажыглалының байдалын экижидер хемчеглер талазы-биле шиитпирни хүлээп алган.

Съезд ажыттынган

МОСКВА, 16. (СЭТА). Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залында композиторларның IV съездизи дүүн ажылын эгелээн.

Президиумга Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары кестүп келирге дициттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Оларбиле кады сураглыг совет музыкантылар, съездиниң аалчылары.

Композитор Д. Д. Шостакович эге сөзү-биле съездини ажыткан.

Дээди шаңнал

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының идеязы сагыыккен совет музыка уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге ачы-хавыязы дээш база коммунистиг тургузуушкунга совет композиторларның идейкейлиг киржилгезин демдеглевишаан, ССРЭ-ниң **Композиторлар эвилели** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму **Ленин** ордени-биле шаңнаан.

Артистиң бежен харлааны-биле

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи **Кара-кыс Намзатовна МУНЗУКТУҢ** 50 харлаанынга холбаштыр ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаан.

ЖИТОМИР ОБЛАСТЬ. Новоград-Волынскийниң мал азыраар антибиотиктер заводунуң коллективи СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин боттуг ажыл-херектер-биле харылап турар. Бүдүрүлге чери бо чылын пландан ажыр мал азыраар чүс-чүс килограмм биомицинни бүдүрүп үндүрген. Килограмм продукцияның боттуг өртээниң чиигээн хемчээ бир рубль. Ол бүдүрүлге чериниң мал азыраар биомицини—Совет Эвилелинде эң чиик өртектиг.

Үшкү кварталдың түңнелдерин ёзугаар заводка ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаңында микробиология үлетпүрүнүң Кол эргелелиниң бүдүрүлге черлериниң социалистиг чарыжының ийиги черин тывыскан. Заводтуң коллективи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткууру дээш чарыштывышаан, 1968 чылдың декабрь 15-те чыл планын күүседирин хүлээнген.

ЧУРУКТА: лаборатория эргелекчизи коммунист С. К. Полужная биле лаборант Т. С. Дыпяк. Продукцияны херетлекчилерге чорудуп бээриниң бетинде ону ыяк хынаар.

П. Бойконуң фотозу, СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-нын октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга

МЕЛИОРАЦИЯНЫ — ДЕЛГЕМ ОРУКЧЕ

Каа-Хем район ол-шыгы четчир зонага хамааржып турар. Чылда дүжер ол-шыктың ортумак деңнели 350—450 мм, а кышкы хар шывыы 20—50 см чедип турар. Часкы үеде хөрзүнге ол-шык четчир, чаштырылышкынны кыска хуусаада чорудуп турар. Соңгу чүктен хадып келир хаттар «Бурунгаар» совхозта болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозта хөрзүннү кургадыр шаап турар. Ынчангаш районга дужут, ажыл-агыйларга дыка ылгалдыг болуп турар. «Тиилелге» колхозка тарааларның дүжүдү галан 11 центнер, а «Бурунгаар» совхозка — 3 центнер болуп турар. Ындыг болган төлээде, ажыл-агыйларга чаагай дүжүттү өстүрерде СЭКП ТК-нын октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган агро-мелиорация хемчеглериниң бүдүн комплекизин чорудары эргежок чугула.

Районда суггаттыг черлерни мал чеми культуралар тарыырынга ажыглап турар болгаш ол культуралар суггаттыг черлерниң 75 хуузун ээлеп турар. Ынчалза-даа ону тускай эртемниглер чугулалап көрбейн турарын дорту-биле чугаалаар херек. Чижээ, «Октябрь 30 чылы» колхоз 1106 гектар суггаттыг черлерлиг, а оон чүгле 280 гектарын бо чылын суггарган. «Октябрь 14 чылы» колхозка суггаттыг 626 гектарның 147-зин, «Ленинчи орук» колхозка 960 гектарның 200-үн суггарган. Суггаттыг шөлдерниң чүгле 38 хуузун суггарган.

Шак ындыг эвээш черлерни суггарып турар чорук дүжүттү көвүдедип шыдавас болбайн аан. Херек кырында куруг черге тараан тарааларның дүжүдү суггаттыг участоктарнындан бедик болуп турары ынчангаш таварылга эвес-тир. Моон чылдагааны чүдел? Суггаттыг гектар чүге күзенчиг түңнелди бербейн турарыл?

Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери суггаттыг черлерже ам-даа шынгыы кичээнгей салбайн турар. Ынчангаш тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүдү куду болуп турар-дыр. Суггаттыг черниң санда кирип турар шөлдерни суггаттыг кылдыр тарып каар, а херек кырында хенениг кезээн суггарып турар. Ажыл-агыйларда суггат бугалары дугдалып калгылаан, оларны аштап казарының хемчеглерин албайн турар. Чер суггарарынче кижилер тура чок чорүп турар. Чер суггарарының планнаттынган 0,75 га нормазының күүсеттинери берге, алыр төлевири куду. Ажыл-агыйларның удуртукчулары суггарыкчыларның материалдыг сонуургалын көдүрбейн турар, оон ужурунда суггарыкчылар доктаамал чедишпейн турар. Суггарылганы эрги арга-биле, буганың эриин чире баскаш чорудуп турар. Мелиорация техниказының чок болуп турарының ужурунда суггарылга участоктары таарыштыр кылдынмаан, ол чорук планнаттынган дүжүттү алырынга шаптыктап турар.

Каа-Хем районга 5380 гектар шөлдерге мелиорация ажылдарын чорудары эргежок чугула. Ол бүгү черлерни ажыглаалга киирген, суггарылганы чорудуп, бедик дүжүттүг мал чеми культураларны тарыыр болза, районнуң ажыл-агыйлары бөдүүн болгаш шыктыг чемнер-биле колдуунда хандыртынган туруп болур.

Кызылдың машина-мелиорация станциязындан мелиорация чорудар отряды «Сельхозтехниканың» Каа-Хем районда салбырының баазазынга тургузар дугайында чугаа 1966 чылда-ла эгелээн. Кылыр ажыл хөй, а мелиорация чорудар отряд ам-даа организастаттынмаан. СЭКП ТК-нын май (1966 ч.) Пленумундан бээр ийи чыл эрткен. Ол үениң дургузунда бистиң районнуң ажыл-агыйлары чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Ам төлевилел чок тудугну кылбас болгаш анаа акша-хөреңгини бербейн турар. Ынчангаш чамдык ажыл-агыйлар мелиорация ажылдарын чорударының төлевилел-смета документацияларын чагаан болгаш алган. «Октябрь 14 чылы» колхоз 745 гектар шөлге суггарылга четкизин чаарты тургузарының документациязын 1966 чылда алган, «Октябрь 30 чылы» колхоз 604 га шөлге (ол колхозка төлевилел чокка 1100 га черни суггарып болур) суггарылга дериишкиннерин кылырының, «Коммунизмче орук» колхоз 500 га черге суг чаштырар насос станциязын тургузарының, Ленин аттыг колхоз Улуг-Ажык деп черде 500 га уулаалыг черни кургадырының болгаш 350 га шөлге суггарылга четкизин чаарты кылырының документациязын 1962 чылда алганнар. Кызылдың ММС-и «Тиилелге» колхозта төлевилел-смета документациязын ёзугаар 477 га черге культура-техниктиг ажылдарны чоруткан, оон иштинде: 160 гектарның чадаң үнүштерин турган, 317 ганы андарган. Ол чорук ажыглаттынмайн турган черлерни кедээ ажыл-агый эргилдезинге немей киирериниң аргазын үстүнде ажыл-агыйларга берген.

«Кызыл тук», «Ленинчи орук» колхозтарның, «Бурунгаар» совхозтуң удуртукчулары ам чогуур документацияларны алыр дугайында сагыш салыры эргежок чугула.

Бөлүүнүң хууда хөреңгилериниң күсели-биле мелиорация ажылдарын чорудуп турар колхозтарның болгаш совхозтарның эгелекчи чоруун кандыг-даа янзы деткиир деп, СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга демдеглээн. «Октябрь 30 чылы» колхоз 1966 чылда Каа-Хемниң мелиорация-тудуг отряды-биле суггарылга чалдаашкыны тударының керээзин чарган. «Ам-на 1000 га черни суггарар-дыр бис!» деп, колхозчулар өөрүп турган. А оон чүү болганыл? Мелиорация-тудуг отряды тудуушкунну бүрүн-биле доостаан, 23 муң рубльди алгаш, тудугну оон ынай кылырындан ойталаан. Суггарылга колхозка чүнү бээрил дээрзин мынныг чижектен көрүп болур. 1967 чылда ол колхозка Саратовская-29 деп кызыл-тасты 55 га суггаттыг участокка тараан, ийи катап эки суггарарга, гадан дүжүдү 28,6 центнер болган, а бо чылын суггарбаан болгаш чүгле 5 центнер алган-дыр.

Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң 1969 чылда тудуг планынга Бай-Сооттуң суггарылга системазы кирген турган. Ынчалза-даа ону тударын кандыг-ла-бир чылдагаан-биле база катап билдинмес хуусаалже соңгаарлаткан. «Октябрь 14 чылы» колхозта суггарылга системазын чаарты кылырының байдалы база-ла ындыг болуп турар. Кызылдың ММС-иниң 1968 чылда планынга Ленин аттыг колхозта тулаа черлерни кургадырын киирген болгаш хөреңгини үндүрүп берген турган, ынчалза-даа экскаваторлар чогундан ажылдар чоруттунмаан. Ынчаарга ол тудугну 1969 чылда чүге планнавайн турарыл?

Минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери чыл бүрүде көвүдээр апаар деп, Пленум айыткан. А ол дээрге оларны шын болгаш чогумчалыг, үреттүнмелдиг ажыглаар дээни олдур. Ол херек бисте кандыгыл? Районда бир гектар суггаттыг черге ортумаа-биле 17 центнер органиктиг болгаш 6 кг минералдыг чемишчидилгелер онаашып турар. Тарылга мурнунуң база өзүүшкүн үезиниң суггарылгазын чорудуп, чемишчидилгелерни төп тургаш, чамдык ажыл-агыйлар тарааларының, хөй чылдыг сигеннерниң, ногааларның багай эвес дүжүдүн ап турарлар. «Октябрь 14 чылы» колхозтуң хөй чылдыг сигеннериниң дүжүдүнге бо чылдың агаар-бойдузунуң таарымча чок байдалы салдар чедирбээн, 147 га шөлдүң га бүрүзүнден-не чаңгыс кезиишкинде 25,8 центнерни алган. 1967 чылда ол черлерни суггарбаан болгаш гектарлардан ийи кезиишкинде чүгле 20 центнерни алган. «Тиилелге» колхозка 374 га болу бүткен суггаттыг сиген шөлдериниң дүжүдү гадан 15,5 центнер болган. «Ленинчи орук» колхозка суггаттыг участоктарга кызыл-тас дүжүдү гадан 11 центнер, а суггат чок черге — 6 центнер, суггаттыг черге арбайның — 9 центнер, а кургаг черге — 3,2 центнер болган. Суггаттыг черниң гектары багай эвес дүжүттү берип турар болгаш черлерниң мелиорациязы ажыл-агыйларга ажыктыг, чугула херек дээрзи оон тодаргай көстүп турар-дыр.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйлары бүдүрүлге-сан-хөө планнарын мелиорация ажылдарын чорударының үеди-биле кылып тургузуп турарлар. Суггарылга бугаларын аштап арыглаарынга, бүгү дестериниң дериишкиннерин септээринге, четкилерниң тудуушкунун кылырынга 18723 рубльди тускайлаан. 1320 га черниң даштарын аштап арыглаан турар. Суггаттыг участоктарны суггарыкчыларга болгаш звеноларга быжыглаарынып, анаа тарыыр культураларның планын кылып тургузуп турар.

Районнуң чер ажылдыгларының мурнунда салдынган сорулгалар улуг, ынчалза-даа олар күүсеттинип болур. Агромелиорация хемчеглериниң комплекизи суггаттыг черниң гектар бүрүзүнден чогуур дүжүттү алырының аргазын бээр. Мелиорация шынап-ла черниң күжүн көвүдедип турар. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң хүлээлгези — СЭКП ТК-нын май болгаш октябрь Пленумнарының салган сорулгаларын күүседир дээш бүгү күжү-биле ажылдаары болур.

В. НЕЛЮБИН,
Каа-Хем районнуң кедээ тудуг эргелелиниң улуг инженер-гидротехниги.

КЫШТАГЛААШКЫН ЧОРУП ТУР

Бо чылын бистиң колхозта кыштың байдалы элээн нарыыдап турар: хар мурнуку чылдардаазындан улуг дүшкен болгаш күштүг хат хадаанындан одар-белчиир черлерни хөртүктеп каапкан. Моон уламындан «Мурнакчы» колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы мал кыштаглаашкынын кичээнгейиниң төвүнге алган. Коданнарны сайгара көжүрер, кыштагларны чылыглаар болгаш чааларын тудар ажылды организастыг чоруткан.

Чаңгыс-Теректиң шаттарга, Шуй сынынга турган коданнарны ол черлерниң хары хөртүктелип каарга, хары чуга, кадыр мээстерлиг Доңгулче, Дүстүг-Хемче көжүрүп чоруткан. Ында чеди кодан мал барган. Базырак-Адаанда, Арыг-Үзүүнде ийи кодан малды тургускан.

Кыштың байдалы хенертен өскерли берген чорук малчыннардан болгаш түлүгжүлардан улуг күженишкиннерни негеп келген. Соок удур чаа черлерже көжер, чаа кажааларны, харын-даа чаа кыштагларны кончуг кыска хуусаада тудар ужур таварышкан. Ынчалзажок күженишкиннинг ажылдың түңнелинде ол бергелерден ажып эртинген. Ам ниитиниң малы бүрүну-биле сайгара көжүртүнген болгаш чогуур одарларда турумчуп турупкан.

Хову болгаш тудуг бригадаларындан тургустунган ийи звено Узун-Кара-Суғда бир

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ

чаа кажааны, Арыг-Үзүүнде чаа кыштагның ийи кажаазын шалыпкын туткан. Бо ажылга коммунистер Хертек Балдаң, Көк Серенот, Саая Бүрбүштей идепкейлиг ажылдап, улуг нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Суурдан үш километр черде бүдүрүкчү мал семирти азыраары-биле кылган үлегерлиг кажааның чанынга ийи чаа кажааны ноябрьда немей тудуп доозкан. Ында 700 баш хенче хураганнарны ийи кодан кылдыр үскеш, азыралда тургускан. Ол хураганнарны семирти азыраары-биле 20 тонна сигенни, 5 тонна суланы база арбай, сула, кызылтас чарбазын четчири-биле сөөртүп чедирген. Мал чемин хоратпайн, камныг ажыглаары-биле малга чем урар бээр 15 оңгачаларны, оон ынай сула болгаш чарба урар тускай аңмаарларны ол кыштагга байдалдарын экижидериниң хемчеглерин база-ла ап, чуртталга бажыңнарын суурнуң бажыңнары-биле бир домей кылдыр септеп-селээн. Электри чырыткызын киирери-биле чагыларны тургузуп турар.

«Мурнакчы» колхозтуң малдары ниитизи-биле 60 коданда кыштаглап турар, оон иштинде бода мал 5 коданда. Колхозчуларның хуузунда шээр малын 7 коданда, бода малын 3 коданда ужуп тургускан.

Колхозчулар СЭКП ТК-нын октябрь Пленумунуң доктаалы-биле таныжып көргеш, ону амыдыралга боттандырар, бо чылдың кыжындан улуг малдан-даа, оон чаш төлүнден-даа чаңгыс башты безин оскунмас деп шиитпирлеп алгаш ажылдап турарлар. Кыш берге болур деп чүвени билгеш, ам-даа баш удур хемчеглерни ап турар. Хар, хөртүк улгатда кылган. Ол чүүлдерни колхоз активчилериниң кужу-биле ийи дыштаныылга хүнүнде шефтеп кылган.

Ол хураганнарны ажаап турар Доңгак Борарган, Хертек Сендең-Кара оларның чурттаакан черлерде тракторлар сөөртүр ийи далбыйларны чедирген. Коданнарда малды суггарары-биле Чаңгыс-Теректе 2 кудукту, Базырак-Адаанда 1 кудукту белеткээн болгаш чогумчалыг ажылдап турар. Ырак турар коданнарның хойларынче суг сөөртүп чедирери-биле тускай дерзэн ийи автомашиналарны тургускан.

Малга чем каап бээр алдан ажыг тускай херекселдерни кылгаш, коданнарда чедирген. Ону кылыр звено ажылын ам-даа үргүлчүлевишаан.

Малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорударынга колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы улуг кичээнгейни салып турар. Ак-Хемниң № 2 хойжу бригадазынга декабрьның эгезинде колхоз даргазы эш Кудурукпайга баштаткан тускай культура бригадазы чеде берген. Оон составында кижи, мал эмчилери, баш таарыкчызы, мал ажылының тускай эртемниглери кирип турар. Бараан сөөрткен автолавка база ында. Аңаа чыылган малчыннар делегей байдалының болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң иштики амыдыралының дугайында тодаргай, солун беседаларны дыңнаан.

О. ШОЖУТ-ООЛ.

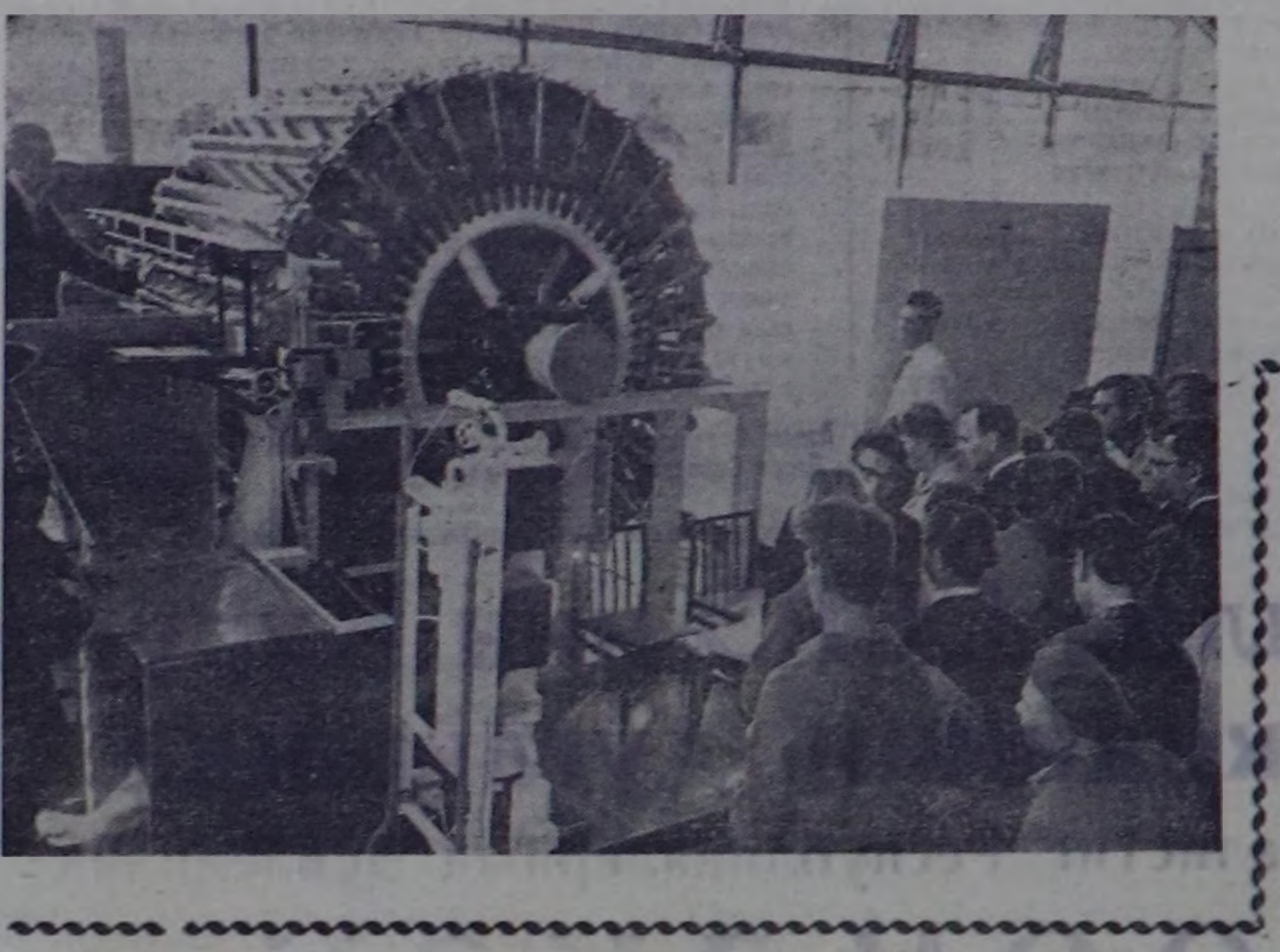

ЛЕНИНГРАД. Делегейниң «Инрыбпром-68» дээр делгелгези. Чурукта: совет павильонда. Блоктарга аъш-чем продуктуларын доңурарынга ажыглаар үзүктел чок ажылдаар роторнуң доңурулга аргегады-биле келген кижилерниң таныжып турары.

П. БАРАНОВТУҢ телефотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Найыралдыг коллектив

«Сүт-Хөл» совхозта харылзаа салбыры районда база бир улуг салбыр болур. Бо коллектив комсомолчулардан тургустунган. Салбырның эргелекчизи комсомолчу Зоя Ондар коллективти эки удуртуп, парлалга чагыдылгазының үезинде хөй-ниитиниң парлалга тарадыкчылары-биле база өске-даа хөй-ниитиниң организациялары-биле харылзааны быжыг тудуп, чагыдылга кампаниязын организастыг эрттирген.

Монтёрлар М. Дугаар-оол, С. Ондар, С. Өргелээр, электромеханик О. Каадыр-оол болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар.

Бо коллектив кожазында «Чыраа-Бажы» совхозта харылзаачылар-биле чарыштыг, чаңгызы — хөйү дээш, хөйү — чаңгызы дээш найыралдыг ажылдап турар.

О. ЧАШ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

СҮТ ХЕМНИҢ ЭЭЗИ КЫС

РЕПОРТАЖ

— Бөгүн шынап-ла хөй болган-дыр. Сүт саалдазын ам-на көвүдедирим олдур—деп, Надежда саггап сүдүн бидонунче куда каапкаш, өөрүп чугаалады.

Саанчылар кежээки саалданы доозупкаш, фартуктарын уштуп, холдарын чуй берди. Инек кажаазының узун коридорунуң ужундан лампалар караңгыладыр өжүп эгелей берди.

Надежда Клепикова, холдарын чотпушаан, кылаштап келди. Инектерин сөөлгү катап эргий көргеш, бир-ле инээ аарышкының эткенин эскерип кагды: чү болган чоор? Надежда инектеринче далажып маңнапты. «Үскүлежир инектерни башка баглап каг деп эжимге чеже-даа чугаалаан кижи-дир мен ийин»—деп, ол хомудады. Инектиң мойнундан хан төктүп турду, карын-даа, бо удаада кыдыра шыймак болган.

Надежда ол инээн солуй баглап кааш, ону чемелеп, эргеледип чугаалаңган тур:

— Ол-дур, кайгалым. Ам чааскаан чалгаарап тур. Кылган буруунуну билип.

Надежда, ол инээ ам кавчаар эвес дээниг, кезек көрүп тургаш, инектерим шупту анаа турлар бе? деп бодап, инектерин эргий кылаштап, оларның мончарларын эде туткулады. Саанчылап ажылдап келген чылдарында Надя инектери-биле таптыг «байырлажып» албаан шаанда, черле далашпас. Шилип алган ажылынга ооң ынаа ындыг изиг.

Ол саанчылаа-ла ам чаа-ла беш чыл чедип чоруур, ынчалза-даа баштайгы хүннерден эгелээш, ажылынга кызымаа-биле өөрүнүң идегелин чедип алган. Ажылга могаг-шылаг чок кыстың ишчи соруу чыл келген тудум кошкаар туржук, а харын улам быжыгып орар.

Комсомолчу кыстың чуртталгазының девизи чаа, ажыктыг чүүлдү ажылга, амыдыралга нептередири, ынчангаш Надяның номчуур чүүлдери солун-сеткүүлдерден, ооветеринария номнарындан эгелээш эртем-фантастиктиг номнарга чедир кончуг хөй. Мал ажылының тускай эртемниглери-биле ол-бо чаа чүүлдер дугайын ооң хөөрежи берген турарын үргүлчү-ле көрүп болур.

Аныяк кижиниң тыпкан чаа чүүлдери, эгелээшкиннери чоорту, бодамчалыг нептереп, калбак деткимчени ап турар.

Ам ооң саалдазында 18 инек бар. Надежда бо үеге чедир оларның бирээзинден 2000 ырак ажыг кг сүттү саап алган.

Ооң ажылының дуржулгазында чажыт чүү-даа чок: кандыг-бир чаа чүүлдү тып алганда, ажык сеткилдиг, чугаакыр кыс эш-өөрүнге ону хөөреп, тайылбырлап каап тар. Ооң кол-ла, сөс-биле илереттинмес чажыды: саап турар инектериниң баш бүрүзүнүң аажы-чаңын эки билири болгаш инектерин кылыктандырбазы.

Хунажын инектерни саап өөредиринге, азы сүдү соглуп бар чоруур инектерни саарынга ооң дуржулгазында өөредиглиг чүүлдер кончуг хөй.

«Россия» совхозтуң малчыннары Н. Клепикованың дугайында бистиң шолбаныыс деп чугаалааш, депутадывыс деп немеп каар. Надежда Клепикова — Таңды район Советиниң депутады.

Мал ажылының бөдүүн ишчизи, сүт хемниң ээзи Надежда Никоновна Клепикова ынчаар ажылдап турар.

А. ПРОХОРОВ.

Ада-иелерге

Бара-Хаак суурга ада-иелер кежээзинге «Уруглар кижизидилгезинге ада-иелерниң үлегер-чижээ» деп темалыг лекцияны школа башкызы Чапай Сотпа кылган.

Лектор совет педагог Макаренконуң уруглар кижизидилгезинге ада-иелерниң ролюн илереткен чугаазын онзалап айыткан.

Лекция соонда ада-иелер комитединиң ажылының дугайында ооң даргазы эш Егорова илеткел кылган. Төрелдер боттарының санал-оналын берип, школага өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны улам ынай экижидер хемчеглерни тодарадып чугаалашкан.

СОВЕТ КӨДЭЭНИҢ КИЖИЛЕРИ

КЫШ—АМГЫ ҮЕНИҢ ЧУГУЛА ФРОНТУЗУ

АНЫЯК МАЛЧЫН ӨГ-БҮЛЕ

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕ Ленин аттыг колхозта аныяк малчын өг-бүле Байыр-оол Айыжыевич биле Дуктуг Саспын-ооловна Саттар 1966 чылда төрээн колхозунга өшкү кадарып эгелээн. Колхозтуң партбюрозунуң даалганың ёзугаар олар чаа үстүнген. 368 баш кыс анайларны хүлээп алган. Баштайгы чылында дүк талазы-биле багай эвес түңнелдиг болуп, колхоз баштаар чериниң идегелин шынзыктырган.

1967 чыл. Юбилейлиг ол чылда кызып ажылдааш, олар төрүүр 100 өшкүге онаалтыр 104 анайны менди камгалап өстүргеннер. Аныяк өг-бүле малчыннар 1968 чылды багай эвес түңнелдерлиг доозуп турар. Эрткен 11 айларда чүс башка онаалтыр 110 анайны, бир өшкүден-не 600 грамм дүкту кыргып алганнар. Саттарның өг-бүлези В. И. Лениниң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болурунга уткуштур бүгү улустуң күш-ажылчы чарыжынга кирипшишаан, чаа 1969 чылды бедиткен социалистиг хүлээлгелер-биле уткуп турарлар.

О. АРАКЧАА.

ӨСКЕН ТӨРЭЭН ЧЕРИНГЕ

Доңгак Иванның ада-иези бичиизинден тура-ла малга ынак, кайгамчык төл деп шыныын-на чугаалаарлар. Шынап-ла ол ортумак школаны доосткаш, чаңгыс класссчызы турган Чаш Хертекей биле өг-бүле туткаш, өскен төрээн чери—Чозага малчыннап ажылдаар күзелин амгы «Торгалыг» совхозтуң дирекциязынга илереткен. Аныяк өг-бүлениң изиг күзели боттанган. Баштайгы чылында дуржулгалыг малчыннарга дузалакчыладып каарын дилээн, оларның күзелин совхозтуң дирекциязы чери хандырган.

1967 чылда Чозаның хойжу бригадазының бежигүнү Түлүш Седен-оолга дузалакчылап кыштааннар. Ол болза аныяк өг-бүлениң дузалакчылаанының ийиги чылы. Үшкү 1968 чылда 300 баш хураган хүлээп алгаш, оларны менди кыш ажырып, 1969 чылда баштайгы оолдаашкынның алыры-биле ам Мойнаарак деп черде хойларын кыштаглады турарлар. «Торгалыг» совхозтуң бүгү шээр малының хөй нуруузу орта кыштаар, одарлыг чер. Өг-бүлениң ажаалдазында хойларының деңгилдези эки.

Оларны кожа чурттап орар малчын өөрү мактап чугаалажыр. Чүге дээрге, олар ажыл-агыйга-даа, делегей байдалынга-даа холбашкан солун болуушкуннарны радиодан, солуннардан билип алгаш кожаларынга барып таныштырып турар.

Д. САНЧЫ.

ЫРАККЫ ТОЖУДА «Совет Тыва» колхозтуң аныяк малчыннары Чамый биле Чигжит Болдар комсомолчу, аныяк өг-бүле. Артельдиң мал ажылынга 1962 чылдан бээр доктаамал ажылдап келген.

Сөөлгү үш чылдарда олар төрүүр хой кадарган. Ол өг-бүле чыл бүрү багай эвес күш-ажылчы түңнелдерни чедип ап, чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин, идегелин чаалап алганнар. Чайын олар сиген кезилдезинге ээлчежип ажылдап тургаш, 10 тонна сигенни белеткээн. Эрткен он бир айларның түңнели-биле алырга, бир хойдан-на 2,3 кг дүк, төрүүр 100 хойдан-на 90 хураган алыр дээн социалистиг хүлээлгезин олар ажыр күүсеткен.

Амгы үеде оларның коданында төрүүр 480 баш хой бар. Хой бүрүзүнүң деңгели ортумактан өрү дээрзин чоокта чаа болган хынал да көргүскен. Комсомолчу малчыннар 1969 чылда чаш төл талазы-биле эртип турар чылдың деңнелин мышкынмас дээш, хойларының массалыг оолдаашкынынга шынгыы белеткенип турарлар.

С. ХОЯДЫР.

Чадаанның амыдырал хандырылга комбинадының даараныл цехинде ажыл-ын кеззэде хайныккан. Ай санында бүдүрүлге планын ол цех ажыр күүседип, эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп турар. Цех мурнакчыларының мурнуку одуруунда коммунистер чорун, олар ажылдап кылымышкынын нормазын ажыр күүседип турар. Оларның ортузунда платье даараакчызы коммунист Тамара Сембиевна Авынак ай санында-ла ажыл нормазын 120 хуу чедир күүседип келген. Ооң ажыл-ишчи эки бүдүжү болгаш эвилең ааажы-чаңы өскелерге үлегер-чижек апарган.

ЧУРУКТА: Т. С. Авынак. С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Республиканың Садыг министерствозунда

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунда күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының лабораториязы ажылдап эгелээн. Министерствонуң эргезинде турар садыг организацияларынга баштайгы практиктиг ажылдарны чоруткан. Лаборатория күрүне садыының баазаларының, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайларының садыг четкилериниң удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң семинарын организастаан.

Магазиннерниң, ниитиниң чемненилге черлериниң болгаш садыгның өске-даа ажылдакчыларының ажылдаар черинге эптиг база таарымчалыг бүгү байдалды тургузар, мурнакчы арга-дуржулганы нептередир, хол-биле кылыр ажылдарны болдунар арга-биле механизастаар сорулга салдынып турар.

Ажылды эртемге үндезилеп организастаар талазы-биле садыг организацияларынга практиктиг дуза чедирери-биле Кызылдың күрүне садыында 15, столоваялар, ресторааннар трезинде 17, министерствонуң садыг конторазында 10 кижи составтыг эвилелди тургускан. Ол ышкаш чамдык магазиннерде ажылды эртемге үндезилеп организастаарының бөлүктерин база тургускан. Ук бөлүктерни удуртуру-биле үстүнде эвилелдерниң кежигүннерин быжыглаан.

Лаборатория чамдык магазиннерге садып алыкчыларының келирин база олардан кирер орулга шак санында, неделяның хүннер бүрүзүнде кандыг боор турарын өөренип көөрү-биле тускай хыналдаларны кылып чоруткан. Ол ажыктыг түңнелди көргүскен. Кызылда № 2 аъш-чем магазининиң ажылдаар үезин 9 шактан 19 шакка чедир эвес, а 10 шактан 20 шакка чедир ажылдаар кылдыр доктаадырга садып алыкчыларга дыка эптиг болур деп чүвени көргүскен. № 40 аъш-чем магазининиң хлеб болгаш далган кылыгларын садар салбырын бараанны садып алыкчылар боттары шилип алгаш, улаштыр касса дамчыштыр санажып алыр кылдыр тургускан. Салбырның ажылын ынчаар организастааны садып алыкчыларның үезин камнап алырынга-даа ажыктыг, магазинниң ажылдакчыларынга-даа чиик апарган.

Н. САТ.

Экономистер семинары

Чоокта чаа респотребсоюзка районнарның садыг организацияларының экономистериниң чаа хевирниң планнаашкынынче кирериниң дугайында семинары болуп эрткен. Аңаа шупту 20 кижи келген.

Респотребсоюзтуң план-экономиктиг килдизиниң начальниги С. Макарюк амгы үеде ажыл-агыйга экономистерниң улуг рольдуг болурун чугаалавышаан, бараанны болуу-биле садарының кварталдар планын тургузарын болгаш оон орулганы болгаш арыг орулганы алырын тайылбырлап берген. Ооң соонда саң-хөө килдизиниң начальниги Г. Утее саарылгалар чарыгдалдарын статья аайы-биле планнаарын тайылбырлаан. Сөөлгү хүнде экономистер боттарының садыг организациязының бөлүү-биле садар планын, чарыгдалын тургузуп, оон арыг орулганы алырын херек кырында санап көрганнар.

А. ОЮН.

Чолаачы Иван Кондратьевич Чирковтуң бүдүрүлге стажы улуг. Дуржулгалыг чолаачыны коммунал ажыл-агыйның АТК-зының удуртулгазы автомашиналарның электродериглелер септээр цехтиң начальниинге томуйлаан. Автотранспорт конторазының коммунистери журнакчы ажылчынны чоокта чаа партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы эш Чирковтуң генератор роторун хынап турары.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

Аныяк чылгычы

Бистиң республиканың байдалынга чылгы малды өстүрери таарымчалыг, ылаңгыя бе хымызын бүдүрерин чылгы малды арбын ажыл-агыйларга боттандырар дээн чамдык эштерниң саналын деткивишаан, бодумнуң үем, чаңгыс чер чурттуг эжимниң ол ажылда канчаар ажылдап турарының дугайын чугаалаксадым.

1958 чыл. Ынчан Долаан Тараачын-оол чаа-ла сес класс дооскаш, Арыг-Бажы суурга чайгы дыштанылгазын эрттирип турганы ол. Ооң кады дооскан чамдык өөрү улаштыр өөренир, а чамдыктары төрээн совхозунга ажылдавышаан өөренир деп шиитпирлеп алганнар. Тараачын-оол база-ла ажылдаар деп күзелдиг турбадаа, чогум ону колхоз баштаар чери ажылга хүлээп алыр бе дээрзинге чигзинип турган. Ынчангаш баштаар черниң адрезинге билдиришкин бижип алгаш, сөөлүнге: «мени эргелыг болза чылгычыга дузалакчыладып каарын күзээр-дир мен» деп, каан. Шаандан тура мал ажылынга ажылдап келген Маспыл-оолдарның оглун баштаар черниң чамдык кежигүннери, түс черниң чурттакчылары эки билир болгаш, ооң изиг күзелин хандырып, шынап-ла чылгычы турган Хертек Чүлдүмге дузалакчыладып каан.

«Күзел күштүг» дижири ышкаш, аныяк оол үк ажылга дораан хандыкшып, ооң чажыдын тыва берген. Кандыг-даа дүмбей дүне ол чылгызын ышкынмас, хүнезинненип алгаш, ийи-үш дүн-хүн дургузунда черниң черинге кадарып чоруур. Ынчаар-ла үш чыл эрткен. Комсомолчу Долаан Тараачын-оолду Совет Армияның шериг албанынче кедирти берген. Ол шериг албанын кончуг эки эрттиргеш, 1964 чылда төрээн совхозунга кээп, «Улуг-Хаяның» Хендерге салбырынга чылгычылай берген. Ол чылын шупту 46 баш чылгы мал хүлээп алгаш, бар-ла турган төрүүр 14 бениң кулунун бүрүнү-биле камгалап алган. Ооң дараазында чылын аныяк белер-биле катай 34 бениң кулуннарын база менди доруктурган. Аныяк чылгычы юбилейлиг 1967 чылды багай эвес күш-ажылчы түңнелдерлиг үдээн. Төрүүр 100 бе онааштыр 90 кулунну менди камгалап алыр социалистиг хүлээлге алгаш, ооңун 91 кылдыр күүсеткен. Комсомолчу чылгычының кызымаккай күш-ажылын бедик-биле үнелеп көргеш, районнуң комсомол комитеди ону Хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

Амгы үеде ооң кадарган чылгызының деңгилгези эки. Бо төнүп турар чылда ол төрүүр 150 безинден 150 кулунну менди камгалап алыр сорулгалыг ажылдап турар. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинге 100 чыл болурунга уткуштур бүгү улустуң чарыжынга ооң күш-ажылчы салыышкыны ол болур.

К. АРТИЛЕР.

Күзенчиг аалчы

Саглы-Бажы, Онача, Дүжерлик—бо черлерниң аразы каш он километр ырак. Ында «Кызыл тук» колхозтуң Чыраа-Бажы бригадазының малчыннары бар. Бо девискээрге кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа ишкир барба дергилээн, назыны улгады берген кижини бо-ла көөр бис. Ол болза «Кызыл тук» колхозтуң почтачызы Ооржак Чамыянович Сарыг-дыр. Ооң хары ам 60 ашкан. Ынчалза-даа аныяктардан дудак чок, эрес, шалыпкын.

1959 чылдан бээр почтачылап келген. Чайгы үеде чаъс-чайык, а кыжын хүн дургузу кыскалап, хат, шуурган-даа болу бээр. Мындыг үеде бергелер-даа болур, ынчалза-даа О. Сарыг малчыннарның чагыдылгазын чогуур үезинде чедирер, бергелерге торулбас кижи.

Малчыннарның талазындан чагыдылга, чагаа-бижик хожудаан деп хомудал туруп көрбээн, харын аңаа өөрүп, четтиргенин илередип, ооң ажылынга улам чедиишкиннерни күзээрлер.

О. ДАДАР-ООЛ.
Өвүр район.

Делегей бо хүннерде

Вьетнамга тайбың дээш

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Делегейниң янзы-бүрү чурттарындан 150 ажыг төлээлер, а ол ышкаш 14 делегей организацияларының төлээлекчилери тайбыңга ынакшылдыг күштерниң Вьетнам талазы-биле консультативтиг бүгү-делегей чөвүлел хуралынга кирижири-биле Стокгольмда чыылган. Чөвүлел хурал «Вьетнам-69. Делегей мобилизациязы» деп лозуңнуң адаа-биле эртип турар.

Хүндүлүг аалчыларның аразында Вьетнам Демократтыг Республиканың төлээлери болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң төлээлери бар. Скандинав чурттарының төлээлериниң составында — «Улустар аразынга тайбың дээш» делегейниң Ленинчи шаңналының лауреаттары Мирьяш Вире-Туоминен (Финляндия) биле Андреа Андеен (Швеция).

«Тайбыңга ынакшылдыг күштерниң Вьетнам талазы-биле стокгольм конференция» организациязының делегей таарыштырылга комитединиң даргазы Бертель Сванстрем чөвүлел хуралды ажыткан. Вьетнамны деткээн делегей шимчээшкининиң аажок улуг күштүүнүң дугайын ол чугаалап, хөй-ниитиниң ыйыышкыны-биле Каттышкан Штаттар ВДР-ни бомбалаарын соксатпан дугайын сагындырган. Ам Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузун Парижте чугаалажыышкыннарга бот тускайлаң киржикчи кылдыр хүлээп көөрүнче АКШ-ты албадаар ужурлуг бис деп, Сванстрем чугаалаан.

ВДР-ге дузалаарының янзы-бүрү хевирлеринге хамаарышкан айтырыгларны бо чөвүлел хуралга чугаалажыры эргежок чугула дээрзин оратор демдеглээн.

ВДР-ниң төлээлериниң удуртукчузу Хоанг Минь Зиамның чедирген байырын чыылганнар изиг-биле утпаан. Мурнуу Вьетнам тиилээр!» деп, ВДР-ниң төлээлекчизи демдеглээн.

Ооң дараазында Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң төлээлериниң удуртукчузу Нгуен Дук Ванга сөс берген. Стокгольм ужуражыышкыны Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң күштери тиилелгелерни удаа-дараа чедип ап турар үезинде эртип турар дээрзин ол чугаалаан. Национал фронтунуң күштери бүгү-нити шаап халдаашкынын чорудуп, америк шериглерге күштүг согуушкуннарны таварыштырып турар. Ындыг болза-даа бо бүгү чедиишкиннер кезиир үеде туюлунга чедер ужурлуг тиилелгениң чүгле эгези-дир.

Ооң соонда америк төлээлерниң кежигүннери чүве чугаалаан. Вьетнамда дайынга удурланыкчыларның шимчээшкининиң АКШ-та калбарган дугайын, агрессчи дайынга АКШ-тың аажок хөй чарыгдалдарының дугайын, амгы Америкада милитаризмниң кедерээн дугайын болгаш демократтыг хосталгаларны базып турар дугайын олар чугаалаан.

Совет төлээлерниң баштыңы, Вьетнамны деткииириниң Совет комитединиң даргазының ораланчызы профессор Л. Н. Смирнов чүве чугаалаан. Америк агрессорларны ажар тиилелгеге бүгү-ле эргежок чугула дузаламчыны вьетнам улуска көргүзеринге совет кижилерниң шиитпирлиин ол илергейлээн.

Совет төлээ Вьетнамга тайбыңны чедип алыры-биле бүгү-ле чүвени кылыр, вьетнам черге ажыл-агыйны катап тургузарынга каттышкан күжениишкиннер-биле дузалаар деп чөвүлел хуралдың киржикчилерин кыйгырган.

ВДР биле АКШ-тың төлээлери ужурашкан

ПАРИЖ. декабрь 14. (СЭТА). ВДР-ниң төлээлериниң удуртукчузунуң ораланчызы Ха Ван Лау биле АКШ-тың төлээлериниң удуртукчузунуң ораланчызы С. Вэнстиң дүүн болган ужуражыышкынынга вьетнам талазы-биле дөрт талалыг конференция эрттирериниң чурумун чугаалашкан. Үш шак дургузунда болган беседага талалар чугаалажыышкыннар залынга төлээлерниң ээлээр олуттары-биле база хуралдар үезинде төлээлерниң чүве чугаалаар ээлчээн тодаргайлаары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан.

АКШ-тың төлээлекчизи С. Вэнс чугаалажыышкыннарга бот-тускайлаң дөрт төлээ бөлүктериниң эвес, харын «ийи таланың» барын төлээлерниң ээлээр олуттары-биле демдеглээринче углаптан саналын база-ла моон мурнундаазы ышкаш киирген. ВДР-ниң төлээлекчизи Ха Ван Лау ол принципти буруу шапкаш, төлээлерни төгерик столга олуртур дугайында санал киирген.

Төлээлерниң чүве чугаалаарының ээлчеглиниң дугайында айтырыгны алгаш көөрге, «ийи таланың» аразынга онаар тыртары эргежок чугула деп негелде салып турар АКШ-тың хедерлээшкининиң уламындан аңаа база кандыг-даа дештилге чедип алдынмаан. Ха Ван Лау төлээлерниң чүве чугаалаарының чурумун дөрт төлээ бөлүктериниң аразынга онаар алдынарын ёзуваар тодаргайлаан турар ужурлуг деп, катап демдеглээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязында

КНО-нуң Кол Ассамблеязының, ооң комитеттериниң ажылы сөөлгү хүннерде опза үре-түңнелдиг болган.

Чепсегленишкинниң дүжүрер дугайында айтырыгны чугаалажып турар бирги (политиктиг) комитеттиң ажылы опза сонуурганчыг. Чугаалажыышкыннар болуп турда, төлээ бөлүктерниң хөй кезии тайбыннның салым-чолунга хамаарышкалыг ол чугула айтырыгны шиитпирлээринге боттарының чурттарының сонуургалдыын демдеглээн. Чугаалажыышкын ол комитеттиң ажылының улуг чедиишкиниг болганы кылдыр үнелезе чогуур документилерниң хүлээп алдынганы түңнелдиг болган. Чугаалажыышкын болуп турда чепсегленишкинниң дүжүрериниң талазы-биле Совет Эвилелиниң саналы бедии-биле үнелеткен. Эндере чепсегленирин соксадыр талазы-биле соңгаарлаттынмас чамдык хемчеглерниң дугайында Совет чазактың сагындырыг бижиинде ол саналды түңнеп көргүскен.

Чепсегленишкинни бүгү-нити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулга чарарын чедип алырының эргежок чугулазын демдеглээн; бодунуң чепсегленишкинни дүжүрериниче угланган ажыл-чорудулгазын идепкейжидерин, Чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле 18 күрүнениң комитединге саналдаан доктаал төлевилелин үк комитет декабрь 11-де болган хуралга хүлээп алган.

Оон өске база бир төлевилелде ядролуг болгаш термоядролуг чепсек шенелделерин соксадырының черле эргежок чугулазы демдеглеттинген. Төлевилеттинген ол доктаалда ядролуг чепсекти таратпазының дугайында керээге ат салгалак турар бүгү күрүнелерни ол керээге каттыжарынче кыйгырган. Чер иштинге ядролуг чепсектиң шенелделериниң дугайында айтырыг комитеди чогум чугула бир шиитпирни хүлээп алган. Амгы үеде техниканың деңнелин ёзугаар алырга, чер иштинге ядролуг чепсек шенелделериниң чазылдырыышкыннарын кылырын илередип черле болур, ындыг болганда, оларны хоруур дугайында политиктиг шиитпир үндүрери-ле эргежок чугула деп чүвени барымдаалааш, ол доктаал үк айтырыгның талазы-биле Кол Ассамблеяның келир сессиязынга илеткел киирерин 18 күрүнениң комитединге саналдаан.

Ол айтырыгны чугаалажып турда хөй төлээ бөлүктери ядролуг чепсекти таратпазының дугайында айтырыгны шиитпирлээринден Комитетти өскээр алаактырар деп оралдашкан. Ол оралдажыышкыннар бүтпээн-даа. Комитет химия болгаш бактериология чепсээниң дугайында айтырыгның талазы-биле доктаал төлевилелин ам-на чүүлдүг деп санаан. Ол документиде 1925 чылдың Женева протоколунуң принциптерин болгаш сорулгаларын шыңгыы сагыырынче бүгү күрүнелерни кыйгырган. Химия болгаш бактериология чепсээн ажыглаар болза, ооң уржуктарының дугайында илеткел киирерин Комитет КНО-нуң чиңгине секретарынга сүмелээн.

Каттышкан Нациялар Организациязы араб улустарның чөптүг демиселин деткээн чугула шиитпирни үндүрген. Каттышкан Араб Республиказа, Сирияга болгаш Иорданияга удур Израильдиң сөөлгү халдаашкынының түңнелинде чурттап турган черлерин каггаш чоруткан кижилерни «саададыышкын чок чандырарынга чогумчалыг, шалыңкын хемчеглерни алырынче» Израильдиң чазаан Политиктиг комитет тускай доктаалында кыйгырган. Ол доктаалды 92 күрүне деткээн болгаш аңаа чаңгыс-ла төлээ бөлүү — Израиль удурланып бадылаан. Ол чугула документини амыдыралга боттандырары Чоокку Чөөн чүкке политика талазы-биле чогумчалыг шиитпирни таарыштыр үндүрерин таарымчалыг байдалды тургузуп бээр деп чүве билдингир.

Мурнуу-Африка Республиканың чазааның апартеид политиказын чорудуп турарын шыңгыы буруу шапкан доктаалды ниити хуралга хүлээп алганы Кол Ассамблеяның амгы сессиязының ажылының чигзиниг чок чедиишкини болган. Кол Ассамблея апартеидке удур делегей кампаниязын күштелдирерин эргежок чугула деп санаан болгаш ол талазы-биле алыр боттуг хемчеглерни саналдаан. Кол Ассамблеяның пленумунга хүлээп алдынган база бир доктаалда КНО-нуң шиитпиринге удур Португалияның чазааның Ангола, Мозамбик колонияларны болгаш өске-даа девискээрлерни эжелеп, аңаа колониалдыг дерзиилелдер үүлгедип турарын буруу шапкан.

Кол Ассамблеяның ажылы үргүлчүлевишаан. Амгы сессияның түңнел болур үе-чагазы ооң чапсарлаарының бетинде бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга дузалыг чугула шиитпирлерни үндүрери-биле демдеглеттинер деп идегелдиин делегейниң хөй-ниитизи илергейлеп турар.

(СЭТА).

АКШ-ТА АЖЫЛ ЧОКТАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ноябрьда АКШ-ка 2,6 миллион ажыл чоктар санаттынып турган, ол болза чуртта бүгү ажылчын күжүнүң 3,3 хуузу болур. Ол дугайын Күш-ажыл министерствозу дыңнаткан.

Венгрияның өңнүг телевидениези

БУДАПЕШТ. Венгрияга өңнүг баштайгы теледамчыдылганың шенелдези Венгр Совет Республиканың чарлаттынып тургустунганының 50 чыл оюнга таварыштыр — 1969 чылдың мартта болур. Радиодамчыдылганың болгаш телевиденинниң Венгр комитединиң даргазы Иштван Темпе ынчалдыр дыңнаткан.

Ам Венгрияның 2,5 миллион кижилери ийикпе ооң дөрт чурттакчызының-на бирээзи радио дыңнакчызы. Телевизорлуглар саны 1,4 миллион.

(СЭТА).

КУДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Корейге хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып турары-биле холбаштыр КУДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң 1968 чылдың декабрь бирде медеглелин Кол Ассамблеяның Бирги комитединиң тускай документизи кылдыр КНО-га тараткан.

Кол Ассамблеяның Политиктиг комитединиң ноябрь 27-де болган хуралынга америк империалистер «корей айтырыын» чугаалажып көөрүнге киржирин КУДР-ниң төлээлекчизинге шаптыктаар дээш «тускай негелделиг чалалга» дээр «резолюцияны» ыяк чогу-биле база катап киирген деп, медеглелде айыткан. Корей Улус-Демократтыг Республиканың чазаа америк империалистерниң ол кажарлаашкынын КНО-нуң принциптерин шуут үрээни, корей улустуң тускай догуннаашкынынче каржы халдаашкын кылдыр көрүп, шиитпирлиг буруу шаап база хүлээвейн турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының бо сессиязынга Корей дугайында айтырыгны чугаалажырынга холбаштыр социалистиг чурттарның база Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының төлээлери Корей Улус-Демократтыг Республиканың төлээлекчизин чугаа чокка чалап келдирерин шиитпирлиг негээн дээрзин медеглелде оон ынай чугаалаан. Ындыг турбуже бо удаада база-ла америк империалистер Корей Улус-Демократтыг Республиканы тооп көрбезин, корей улустуң ёзулуг үнүн дыңнаарын янзы-бүрү чурттарның төлээлеринге шаптыктаарын оралдашпышаан, КУДР-ниң төлээлекчизиниң киржиринге бар-ла шаа-биле удурланып турар. Ооң-биле америк империалистер Корейниң бот тускайлаң тайбың каттыжарынга моондактап турар кемниг үүлгедикчилер болур боттарының ёзулуг нүүрүн чажырып чаарын. Каттышкан Нациялар Организациязының тугунга шыптынып алгаш, Мурнуу Корейге чаа шериг чөнгээзин кылдыр сорулгага кажарлаашкынын болгаш агрессиязын мөңгежидерин оралдажып турар-дыр.

Корей Улус-Демократтыг Республиканың чазаа Корейниң төлээлекчизиниң киржилгези чокка, ооң чөпшээрели чокка, корей улустуң эргежыктарынга чөрүштүр Каттышкан Нациялар Организациязынга чогааткан кандыг-даа «резолюцияны» шаандагызы ышкаш база-ла күш чок деп чарлаар болгаш кажан-даа хүлээвес деп, медеглелдиң түңнелинде демдеглээн.

Патриоттарның чедиишкини

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Анголаны хостаар дээш Улусчу дайынчы отрядтарның командылалы Кабиндада португали шериглерге удур бо чылдың июльда эгелээн дайынчы хемчеглерин үргүлчүлевишаан. МПЛА-ның Браззавильде төлээлекчи чери Кабиндада ангола патриоттарның сөөлгү үеде чорутк ан дайынчы хемчеглериниң түңнелдериниң дугайында дыңнадыгны парлап үндүрген. Ол дайынчы хемчеглерниң үезинде дайзынның ийи чүък машиназын үзүткаан, 32 португали шаажылакчыларны өлүрген болгаш 27-зин баштыглаан.

МПЛА-ның Кабиндада дайынчы отрядтарының чоннуң деткимчези-биле калбарган дайынчы ажыл-чорудулгазы областың экономика болгаш административтиг төптеринге ам безин айыылды таварыштыра берген деп, дыңнадыгда демдеглээн.

Экваадор Гвинеязының найысылалы — Санта-Исабельге чоокта чаа ол чурттуң национал тугун көдүрериниң байырлалдыг ёзулалы болган. Ол дээрге Африка диптиң хамаарышпас 41-ги күрүнези-дир.

Экваадор Гвинеязы элээн каш улуг, биче ортулуктардан тургустунган. Чурттуң ниити шөлү — 23 муң дөрбелчин километр, чону — 265 муң кижи, олар колдуунда-ла буби, фанг дээр улустар. Чаа күрүнениң найысылалы — Санта-Исабель хоорай Фернандо-По ортулукта турар.

Испан колонизаторларның барык ийи чүс чыл дургузунда тергиидеп келгени Экваадор Гвинеязының экономиказы кошкап хоржээн. Ында үлетпүр чок.

Экваадор Гвинеязынга хамаарышпас чорукту тывыскан-даа болза, Испанияның чазаа ол чуртка бодунуң шериг кезектерин турзузар эргени бодунга арттырып турарын чугаалаан болуп турар.

ЧУРУКТА: республиканың национал тугун көдүрүп турарының үезинде. Ортузунда — Экваадор Гвинеязының баштайгы президентизи Франсиско Масиас.

В. КОРОЧАЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИСТИГ ӨНЧҮНҮ КАМГАЛААР

Тываның «Сельхозтехника» каттыжыышкынының коллегиязы бодунуң шугумунда бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында социалистиг өнчүнүң кадагалалының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Сөөлгү чылдарның дургузунда элээн хемчеглер алдынган болза-даа, күрүнениң эт-хөреңгизиниң кадагалалы болгаш чоннуң өнчүзүн самчыгдаар чоруктар-биле демисел «Сельхозтехника» системазында ам-даа четпес болуп артып турар деп, коллегия демдеглээн. Социалистиг өнчүнү самчыгдаар бүгү-ле чоруктарны бүрүнү-биле чайладыр деп партияның салган сорулгазын оожум шиитпирлеп турар.

Республика каттыжыышкынының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчулары самчыгдал болгаш дудагдал кылыр чоруктарга удур демиселди чидиглендирбейн, ону таварылга кылдыр чорудуп, чоннуң байлаан самчыгдаарынга идиглиг болуп турар чылдагааннарны болгаш байдалдарны чайлатпайн, социалистиг өнчүнү хумагалыг көөрүнүң ёзузунга ажылдакчыларны кижизидеринге чогуур кичээнгейни салбайн турарлар.

«Сельхозтехниканың» хөй-хөй бүдүрүлгелеринде болгаш садыг организацияларында материалдыг үнелиг чүүлдерниң учёдунга болгаш кадагалаашкынынга чогуур корум-чурумну амга чедир-ле тургуспаан. Чижээлээрге, «Сельхозтехниканың» Бии-Хем салбырында бараанарның кадагалалын багай организастаан. Бараан кылдыр санаттынмайн турар кезектер садыг баазазының девискээринде эндерик чыдып турар. Кызыл-Мажалык салбырда кедээ ажыл-агый машиналарын өшкен дугуйу-биле хевээр кадагалап турар. Бараанны, ооң бөлүүн, прейскурантыда дугаарын, өртээн айыткан бижиктер чамдык бараанна рда чок болуп турар. Кээп турар бараанарның өртээн контрольдаарын боттандырбайн турар.

Чадаана каттыжыышкынында даштың кудумчуда чыдып турар хөй-хөй кезектер дадарып, савалаттынмаан чемишчидилгелер ол-чаашкынга таварышкаш үрелип турар. Шенелде кылып хынап көөрге, өртектерниң улуг каржыышкыны илерээн. Чадаана каттыжыышкынынга 20 кезек аттыг артык кезектерниң артканын алгаш хынап көөрге, 17 рубль 68 кеп. артык болган, а чүгле 6 кезек артык кезектер талазы-биле дудагдал 66 рубль 55 кеп. болган.

Республиканың хүлээп алыр баазазының № 2 складында автоудурукчуларның шенектерин, сеялкаларны, ЛД-5 деп үндүредикчилерниң белдирлерин дужурууушкун үезинде сывырындан демирлер-биле дуй базырып каапкан. Шак ынчаар басылаштыр дужуруп, кыры-биле машина эртип турарының түңнелинде, ол материалдарның элээн хөйү үрелип чыдар.

Кызыл-Мажалык каттыжыышкынында херек чок дээш октаттынган чүүлдер аразындан «Беларусь» деп тракторнуң дамчыдылга хааржааның көңгүс аңаа шестерняалары, ол-ла тракторнуң хеделдирер редукторунуң бүрүн халывы, «ДТ-54» деп тракторнуң редукторунуң шестерняалыг халывы тывылган. Ол ажыглаттынмаан кезектерни бок аразынче аңаа-ла октапкан болган.

Кызыл автобаазазынга кол бухгалтер Пузамеева контроль чок чорукту ажыглап алгаш, өске кижиниң адынга 169 рубльди боду үндүрүп алгаш самчыгдааны илерээн. Бии-Хем салбыр ажыл-агый эргелекчизи кылдыр, мурнунда арагалааш өске организациялардан ажылдан үндүрткен В. Бурковту хүлээп алган. Ооң ыңай арагалаар төлеп чок чоруу дээш райпо системазындан үндүрткен Сухорословану склад эргелекчизинге хүлээп алган турган. Ындыг чоруктар хевар эвес болуп турар. Ажылга таарышпас болганы-биле, азы бузурел осундурганы-биле өске организациялардан мурнунда үндүрткен кижилерни материалдыг харыысалгалыг ажылга хүлээп ап турар чорук канчап-даа шын эвес.

Материалдыг харыысалгалыг албан-хүлээлгеге кижилерни шилип алырын тооцча чок көөр шак ындыг чоруктарның түңнелинде, «Сельхозтехниканың» Чадаанада септелге-тудуг участогунуң ажыл башкарыкчызынга муң ажыг рубльдиң материалдыг үнелиг чүүлдери дудагдаан. Социалистиг өнчүнү самчыгдааны дээш, «Сельхозтехниканың» септелге-тудуг участогунуң ажыл башкарыкчызы Племянниковту болгаш мастер Зуевти чоокта чаа буруудаткан. Садыг-хүлээп алыышкын баазазының склад эргелекчизи Терехова 1967 чылда 251 рубльди самчыгдаан, ынчалза-даа ол түңну амга чедир-ле төлеттирбээн болуп турар.

«Сельхозтехниканың» Тес-Хем салбырынга мурнунда кол бухгалтер турган Каймонова 579 рубль түңнүг күрүнениң эт-хөреңгизин оорлап самчыгдааш, ажылдан үндүрткен, ынчалза-даа район каттыжыышкынының удуртур чери ук акшаны төлеттиреринин чогуур хемчеглерин албайн турар. Чоннуң байлаан самчыгдаар чоруктарның, дудагдалдарның болгаш үрелиишкиннерниң фактыларының бар болуп турары болза, социалистиг өнчүнүң кадагалалы дээш контрольдуң кошкаазының, хөй-хөй бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда склад ажыл-агыйының багай байдалдыг болуп турарының, учётту болгаш отчёттуг чорукту кылбайн турарының, материалдыг харыысалгалыг ажылга кадрлар шилип алыр ажылды багай тургусканының, буруулуг кижилерни кеземче харыысалгазынга киирери-биле материалдарны чогуур өйүнде кылбайн турарының түңнели-дир. Ол херекке хөй-ниитини кошкак хаара тудуп турар. Социалистиг өнчүнү кадагалаарынга чогуур корум-чурумну хандырарының хемчеглерин коллегия төлевилээн.

И. ОЛДЫРЕВ.

ДЭЭРДЕ—«ТУ-154»

Совет хамааты ужар-чүүл — амгы шагның техниказы-биле чепсегдеттинген хөй талалыг болгаш нарын ажыл-агый. Аэрофлоттуң ак-кок оруктарының узун дурту ам 500 муң километр апкан. Газ-турбина шимчедикчилерлиг, дүрген чорукнуг, хөй олуттуг корабльдер кол оруктарда ужудуп турар.

Аэрофлот — планетаның улуг агаар-транспорт бүдүрүлгезиниң чери-дир. Бүгү делегейниң ужар-чүүл сөөртүлгелериниң барык дөрттүң бир кезин аңаа онаажыр.

Аэрофлот деп ылгавыр демдектиг агаар лайнерлери Европаның, Азияның, Африканың болгаш Американың 46 чурттарынче үргүлчү ужудуп турар. Чүгле сөөлгү ийи чартык чылдың дургузунда безин Аэрофлоттуң ажык-дузазын 130 миллион кижи ажыглаан. Хамааты ужар-чүүлдүң күчүлүг самолёттары 2500 ажыг агаар оруктарын, 3500 ажыг хоорайларны болгаш чурттакчылыг улуг черлерни чаңгыс аай четки кылдыр харылзаштырып турар. Беш чылдың ийи чылының дургузунда ужар-чүүл сөөртүлгелериниң нивти хемчээли 102.6 хуу улгаткан. Пассажирлер сөөртүрү 105.3 хуу өскен.

Хамааты ужар-чүүлдүң ажыын 250 ажыг эртем организациялары ажыглап, 198 санитар-ужар-чүүл станцияларының чонга медицина дузаламчызы көргүзери-биле чыл-ла чүс муң ажыг ужудулга онаалгаларын күүседип турар. Аэрофлоттуң оруктарында бирги чергениң эң идегелдиг пассажир самолёттары ужудуп турар. Оларның аразында ийиги салгалдың реактивтиг машиналары — «ИЛ-62» биле «ТУ-134» бар. Үнден дүрген ужугар «ТУ-144» дээр пассажир самолёдун удавас шенеп кирилтер.

Кижилерге эки билдингир «ИЛ-18», «ТУ-104», «АН-10» дээн чергелиг ындыг машиналарның орнунга «ТУ-154» дээр чаа магистральдыг пассажир самолёду ажылдап кирилтер. Академик А. Н. Туполевтиң конструктор бюрозу ону чогаадып тургускан.

«ТУ-154» деп чаа самолёттуң баштайгы хевири физеляжтың ужунда ийи контурлуг турбореактивтиг үш шимчедикчилиг. Ол самолётка 160 кижи орар. Бо самолёттуң чаартыкан хевиринге кедизинде баргаш пассажирлер саны 220 кижи чедирерин бодап турар. Ол машина агаар-бойдустуң эң нарын байдалдарында безин ужудар. Бо самолёт дүрген ужугар болгаш ажыглалы кавнагалыг болур. Шимчедикчилерни самолёттуң кудуруунда кылган чорук пассажирлер орар черге шимээнни болгаш силгинишкинни эвээжедир арганы берген. Шакта 850—920 километр дүргеи ужутпушаан, 11 муң метр чедир бедикке чорул болур. Хонудурулганы автоматтыг чорудар болгаш 30—40 метр чедир бедикче чавызай бээр арганы хандырар аппаратура-биле бо самолётту чепсеглээн.

ЧУРУКТА: «ТУ-154» ээзчеглиг шенелде ужудуушкун үезинде.

Е. КАССИН биле М. РЕДЬКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

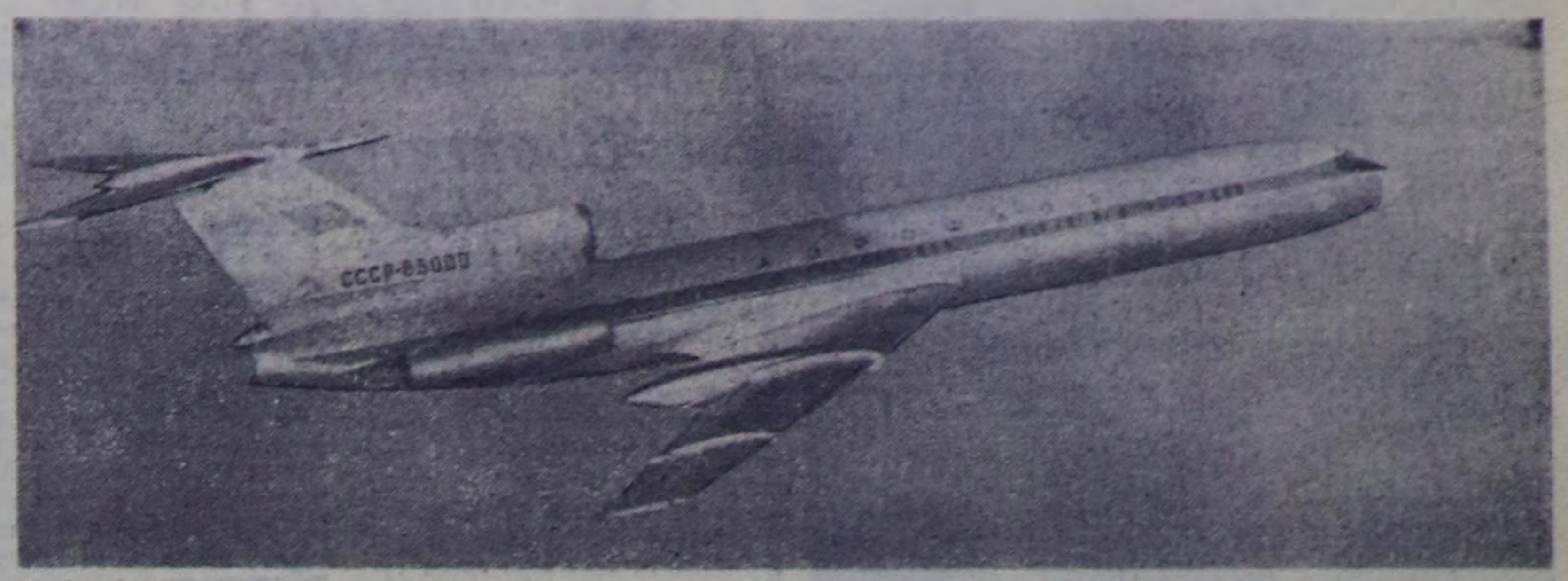

— Бо чүү аалчы апарды?— деп, Мария Финогеновнадан оон бажыңынга эртениң-не чедип кээр кожазы айтырган.

— Дүүн ранетка оорлап турган оолдарның бирээзи-дир ийин.

— А маңаа канчап чедип келгени ол боор?

— Мындыг ийин моң, салдыкпастай-ла бээр—деп, Мария Финогеновна аңчыгзынмышаан, ранетка оорлап турган оолдуң төөгүзүн чугаалаар, чугаалавас аайын тыппайн олурган.

Мария Финогеновна Русенконуң өг-бүлези дайын үржүүнда улуг ажыг-шүжүгге таварышкан. Оон ашаа дайынның баштайгы чылында өлген, а Тиилелге хүнүнүң бичии-ле мурнунда оглу өлген. Чааскаан арткан.

— Кымның төлү боор ынчаш?— деп, кожазы кадай адырылбастаан.

— Ой та, кым билир ону. Өскүс төл диведиве...

* * *

Дүрген-оол ийи харлыг турда, оон авазы чок апарган. Ынчаар орта ону кырган-ачазы Балчан-Сагаан ашак азырап алган. Кылаштап өөренип ал-ла, Дүрген-оол анай-хураган соондан маңнап туруп бээр апарган. Кырган ону көргеш, өөрүп, «кончуг-ла эр өзүп олурар-дыр» деп болангылаар.

Ынчап турда школага өөренир үе келген. Ашак оглун чассыдып, эргеледип тураатурза, Дүрген-оол чажыттарындан барык ийи чыл хире озалдаан. Сөөгү биче болгаш, школага озалдадып кирерге ажырбаан.

Дыштаныылга үезинде Балчан-Сагаан чоржан аъдын мунуп алган бо-ла кээр. Кыштаалга аппаргаш, ашак оглунга солун-сеткүүл номчуттуруп алыр. Дүрген-оол деп чырынынга номчуп олурда, оон эриннери авазының эмиин сорганы-биле домей, бирде герикетелип, бирде оргу диштери көстүп каап олурар. Ашак оглунуң баарынга маспактаныпкан, ужук-бижик билир апарган оглунга чоргаарланыры хөлчок олурар. Ол хиризинде оглу айтырыглар салырга, чамдыкта тула бээр, ынчалза-даа чаңдыр-соора база харыы бериптер.

— Тайга кырында ыш-бус кайын тыптып келир чүвел, кырган-ачай?— деп, Дүрген-оол айтырар.

Кырган-ачазы ирей кезек боданып ора:

— Ында адыглар шай хайындырып турар чүве-дир ийин, оглум — деп каар. Оглу кырган-ачазының чугаалаан сестериниң утказынга чедер дааш, ханы боданы бээр, а ирей таптыг-дыр бе? дээнзиг, сегелинде каш борбак ходугур салын сүйбай туттуп каап олурар.

Бо дээрге шагда-ла болган таварылга-дыр. Кырган-ачазы өлүп каарга, чымчак сеткилдиг кижилер Дүрген-оолду уруглар бажыңынга аппарып каан. Чеди класска чедир өөренгеш, Дүрген-оол оон каш-даа катап дүргүннаан. Барыпкы дег чери чок хиризинде, ол бо-ла дезиптер, чер албайн чорда, сүрүп четкеш, дедир эккээр. Уруглар бажыңының эргелекчизи сөөлзүреди ону шуут сүрбестээн: чеже хинчектенир боор...

Ээлчеглиг дезиишкинниң соонда Дүрген-оол төрээн суурнуң магазинниниң чанынга турган. Кежээ апарган. Бир кадарчы оол суурнуң инектерин киирип кел чораан.

Агаарда диргелген доозунну ажып бар чыдар хүннүң кызыл херелдери өң киирипкен. Кадарчы Дүрген-оолдуң эжи Доржу болган.

— Бичии мана!— дигеш, Доржу инектерни суурнуң өрү сүрүп чорупкан. Удатпаанда ийи эжишки Доржунуң бажыңынче аътка ушкажыпкаш бар чораан.

— Араазай Миша дугайында дыңнадыышкын келген, дыңнаан сен бе?— деп, Доржу эжинден айтырган.

— Кандыг дыңнадыышкын? Чүү Миша?

— Русенко Миша аан. Бисти, бичии оолдарны баштап алгаш, арбуз-даа оорлап турар ышкажыгай. Арбуз таңныылы ашак Мишаны дус-биле боолап-даа турду чоп!

— Аа, ол Миша дедаан! Кайгал-ла эр ийин. Бис ынчан шынап-ла бичии турдувус.

— Маадырлыы-биле өлген деп каан чорду. Берман чуртунга.

...Ол күзүн колхоз садында ранеткалар эрте бышкан. Бежээликтей херим өттүр оларны көөрге, талда азып каан чиг эът-ле!

Дүрген-оол бир катап суурнуң оолдарын баштап алгаш, ынаар шургуп кирген. Бармактар долбайн чорда-ла, оолдарның бирээзи:

— Русенко кел чыдыр!— дипкеш, бир дугаарында-ла дезипкен. Арткан оолдар оон соо-биле маңнапкан.

— Хиба так можна, хлопци?— деп, украин аян-биле Мария Финогеновна чугаалаңып кел чораан.— Оода будуктарын сыкпаан болзуңарза... А сен чүге дескени тур сен?

Мария Финогеновна Дүрген-оолдуң мырыңай чанында келген. Дезер дээн болза, Дүрген-оол карак чивеш аразында чиде берип болур: өскүс чораан чылдары ону кашпагай кылдыр өөреткен. Ынчалза-даа ооң буттары черде чыпшына берген чүве дег апарган.

Ыятканын ажып эртпишаан, Дүрген-оол дидим эвес айтырган:

— Силер Мишаның авазы силер бе?

Бо-ла маңнап турар оолдарның кайызы-даа Мария Финогеновнаның оглунуң дугайын ыттавайн чораан, а бо оолдуң экирбээн балыгга дегген херээ чүл?..

...— Кайы хире удуп алдың, бичии дүргүн?— деп, Мария Финогеновна Дүрген-оол шимчеп эгелээрге айтырган.

Дүрген-оол чүгле хүлүмзүрүп каан.

— Тур че, чемненир болгай. Адың кымыл?

— Дүрген-оол — деп сөөртүнчек үн-биле ол харыылаан.

Дүрген-оол кеттинип турда, Мария Финогеновна ханы боданы берген. Шынап-ла өскүс амытан ышкажыл бо, соок дүжүп, кыш кел чыдар-дыр, кайнаар баарыл бо.

Чем соонда Мария Финогеновна аптара иштинден оглунуң шаандагы эрги тонун уштуп эккелгеш:

— Мону кедип алгаш, эмнелгеже барып көрем, соокка алзыпкан ышкаш-тыр сен — диген.

Дүрген-оол эмнелгеже-даа барбаан. Изиг, соокка дадыккан эр ажырбаан. Дүъш ажып чорда, ол Мария Финогеновнаның бажыңынга дедир чедип келген.

Оглун чидирген ие болгаш ада-иезин чидирген оол шак ынчаар чаңгыс черге чурттап эгелээн. Дөрт хире чыл эрткен. Дүрген-оол кежээки школага өөренип тургаш, сес классты доозуп апкаш, ажылдап эгелээн. Бир черже өөренип кирип алырын Мария Финогеновна Дүрген-оолга сүмелеп турган.

— Сенден кайнаар-даа чорбас мен — дээш, Дүрген-оол ынавас болган. Дүрген-оол бир черге орайга чедир саадай бээрге, Мария Финогеновна човап-ла эгелээр. «Чер кезип чорупкан ирги бе?» деп-даа ол бодагылаар.

Бир катап, октябрь айның сөөлгү хүннеринин бирээзинде, Мария Финогеновнаның бажыңының чанынга почтальон уруг чедип келген. Шаанда оглунуң өлгенинин дугайында чагааны база-ла бо уруг эккелген болгай.

— Калчан-Сагаан оглу Дүрген-оол мында чурттап турар бе?

— Ийе, а чүү болган чоор?—деп, Мария Финогеновна дүвүреп айтырган.

— Шериг албанынче келдирилгени дамчыдып бериңер— дигеш, уруг чорупкан.

Каш хонук эрткенде Мария Финогеновна военкомат чанында турган. Хөөкүйнүң кырааны-даа кончуг, күлүйгенизаа хөлчок. Автобус чедип келген. Шериг чоруур оолдар болгаш оларны үдээн кижилер шимээргеп-ле үнген.

— Авай.— деп, Дүрген-оол ол сесту бир дугаарында чугаалаан. А иениң карактарындан шагда-ла када берген чораан чаштар дамдылап бадып турган.—Мээн дугайымда сагыш човава, албаным эрттиргеш, бажыңывыска чанып кээр мен, чагаалаар мен, авай...

Оюн КОДУР-ООЛ.

ШАГААДА ЧИИРТИМ ЧЕМ

Чоокта чаа «Комсомольская правда» солунга кыдат журналист Цзинь Чжиниң бир чүүлүн парлаан. Ол чүүлдүң ады —«Байырлалга ажыг амданныг чем». Чүүлдү мынча деп эгелээн: «Соңгу Кыдатта нептерээн хоочун чаңчылды ёзугаар кижилер боттарының төрелдери-биле болгаш өңнүктери-биле бууз бурулаан маңчылар делгээн столду долгандыр олуруп алгаш, чаа чылдың бирги хүнүн демдеглээр».

Ынчалза-даа эрткен чылын Чаа чылды Пекинге канчаар демдеглээнинин дугайында Ван Энь-хуаның чугаазын кыдат журналист бодунуң чүүлүнде көргүзүп турар. Ван Энь-хуа мынчаар чугаалап эгелээн:

— Ол дээрге бистиң албан черивистиң столовайазынга болган чүве. Бо хүнүң кижилер колдуунда бодунуң өг-бүлезинге азы төрелдеринге чыглып алгаш эрттирер. Бот кижилер болгаш өске черлерден келгеннер чаа чылда өңнүктеринге азы таныштарынга аалдап баарынче далажыр.

Ынчаарга бо удаада бистиң албан черивистиң бүгү албанхаакчылары столоваяга чыылган. Чем үлеп бээр көзенектерде ийи дакпыр узун ээлчег чыскаалыпкан тур. Бо дээрге бистерге байырлал таварыштыр нормадан ажыр чартык килограмм маңчы бээр дээни ол эвес. Бистиң албан черинин чанында «Культура революциязының» херээниң талазы-биле бөлүк «онза» чемпенилге организастаар деп шиитпирлээн. Столоваяның кирер эжиинде хунвэйбиннерниң аскан плакадында мынча деп бижээн:

«Чаа чылда маңчы чиири дээрге феодализм үезиниң бак чаңчылы-дыр, ол чаңчылды каар херек. Ооң орнунга бис чаа чылда «байырлал чеми» деп адаар тускай чем-биле кижи бүрүзүн чемгерерин саналдап тур бис, ол чем болза эрткен үениң түреңги байдалының дугайын ам сактырынга дузалаар».

Ол чем дээрге анаа эвес, ынчалза-даа ол ындыг-ла эки эвес чем дээрин билдингир. Чүге дээрге ол чем чаагай амданныг эвес, ёзулуг революсчу кижи бүрүзүнүң чүрээнге чүгле чаагай болур. Ол чем эреңгей революсчуларга ындыг-ла таарымчалыг эвес боор боор.

Бодан! Кым сен: ёзулуг революсчу сен бе азы эреңгей революсчу сен бе?

Ындыг медеглелдиң соонда кым-даа чана берип шыдавас дээрзи билдингир. Кижи бүрүзүнге ол чемни бир-бир аякты салыпкан. Мен база бодумнуң үлүүмнү алдым.

Ол дээрге элдептиг-ле чем. Кандыг-ла бир ыяштың шылбазындан, репа сывындан, хирээндиден болгаш янзы-бүрү оъттарның дазылдарындан хайындырган бир-ле чиндиң кара чүве.

«Культура революциязының» талазы-биле бөлүктүң төлээлекчизиниң чугаазы чемненилгени эгелээриниң медээзи болган. Сандай кырынга туруп келгеш, ооң чугаалааны болза:

— Дыңнаңар, дыңнаңар! Мао дарганың шын удуртулгазы-биле улуг походтуң киржикчилери, солдаттары харлыг дагларны ажып, суг чок ховуларны эртип чоруп турган чылдарда олар чүгле ыяштар шылбазын болгаш оъттар дазылдарын чип турганнар.

Хосталганың соонда Мао дарганың мерген удуртулгазы-биле бис аас-кежиктиг чурттап турар бис деп оратор үргүлчүлээн. Хүн келир түдум-на чурттаалгавыс экижип турар. Ада-иелеривистиң ыяш шылбазы, черлик оът-сиген дазылы чип турган үезинче дедир ээлбес бис. Ынчалза-даа зар-берге эрткен чылдарның дугайын билип алырынга дузалаар чемни бис силерге бараалгадып тур бис. Бистиң мерген угаанныг баштыкчывыстың биске берген чаагай аас-кежиин эштер утпазын дээш бо чемни белеткээн бис. Мооң чаңгыс сорулгазы-ла бо чүве.

Частың байырлалын таварыштыр дарга Маонуң 10 муң чылда, база катап 10 муң чылда, оон-даа ынай 10 муң, база катап 10 муң чылда чурттаарын күзээлиңер!

Олурушканнар ол чугааны дыңнаан соонда «Ура!»—деп, алгырышкаш, чемни чип эгелээн.

Мен бо элдептиг чемни дайнап чиирин оралдаштым. Ооң ажыы дээрге аас иштин куруулдура-ла берген. Ооң кырындан соок суг ижиптейн дээримге, доскаарда суг база чок болган.

Аксымда улуг борбак чем бар ышкаш кылдыр бар-ла шаам-биле дайнапмышаан, чанымда олурганнарны бүдүү хайгаарап көрдүм. «Хунвэйбин» деп бижиктиг постү өштүнге баглап алган аныяк кижи мээң дужумда олур. Ол кижиниң арай боорда хүлүмзүрбүшаан, ол чемни чип олурарын көөрге, чиртим-не чүве. Мээң чанымда олурган кыс доңгайып алгаш, ол чемни арай боорда-ла дайнап олурда, чемниң ажыындан караанын чажы төктүп олурду. Менден ырак эвесте эргелел начальниги олурган. Ооң ады Цянь. Революстуг улуг поход үезинин ол кижизин улус шуптү хүндүлээр. Улуг походтуң бергелериниң дугайын ол чугаалап, биске бир катап плеткел-даа кылган кижи. «Рис болгаш хлеб орнунга хээндектеп каан янзы-бүрү чаңда, дазылдарны чиир ужурга таваржып турган бис» деп, ол чугаалаан.

— Ындыг чорукка боду таваржып, революция дээш бергелерни шыдажып эрткен бо кижиниң ам ындыг чемни чиир ужуру чүл?—деп айтырыг чайгаар-ла салдынар.

Ол чемни дайнап, чүдексингенниг кижилерниң арынныарын көргеш, мен пат-ла кайгап олурдум. Чүгле орта эвес угааныг кижилер мындыг чем кылып, кижилер шенээрин шиитпирлеп болур.

Мээң дужумда олурган хунвэйбин бодунуң үлүүн чип каапкаш, мээң чаданып олурарымны эскерип кааш айтырды:

— Лао Ван, бо чемни чип шыдавайн олурар: аарып тур силер бе азы ревизионисти бодалдыг силер бе? Мында олуржуп турарлардан хөй кижилер бо чемни эки чааш, ёзулуг революцияларга хамааржып турарын алдарлыбиле көргүстүлер. А силер чүге чивейн олур силер?

— Шыгалданы тудуп шыдавас хире-дир мен. Мээң иштим аарыг кижи мен. Мону чиир болаумза меңээ өлүмдүр. Ынчангаш ам мону чиирим-даа, чивезим-даа меңээ домей-ле — деп харыылаан мен.

Мээң үлүүм барык хевээр артып калган. Аңаа олурганнар Мао Цзэ-дунның улуг портредиңче сөгүрээш, үнүп турдулар.

Каш хонган соонда мени «ылап ревизионистерниң данзызынга киирип, арыг эвес кижи» деп ажынып, каргап турганнар. Мээң аарыымның дугайында шынзылга бээриндеи эмчи корткан.

— Чаа чылды эрттирериңге канчаар киришкениңниң төөгүзү бо-дур—деп, Ван Энь-хуа улуг тынып, чугаазын төндүрдү.

Ынчалза-даа Кыдатка өг-бүле бүрүзү частың байырлалы—Чаа чылды өөрүшкүлүг демдеглээр үе келир—деп, бодунуң чүүлүнүң түңнелинде журналист Цзинь Чжи бижээн турар.

ЧҮС БЕШ ШАҢНАЛ

— ВЛКСМ-ге бараан болдурган баштайгы маркаларны кажан үндүргенил? Ол маркаларда чүнү чурааныл?

— Бирги беш чылдың чылдарында комсомолду алдаржыткан тудугларның эң улуургa турасказл болдурган маркаларны айтыңар.

— Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлары комсомолчулардан кымнарга совет почта маркаларын тураскаал болдурганыл? Ол кижилерниң дугайында болгаш оларның эрес-маадырлыг чоруктарының дугайында чүнү билир силер?

Филателистерниң Бүгү-эвилел ниитилелиниң баштаар чери, «Пионерская правда» солуннуң болгаш «Филателия СССР» журналдың редакциялары ындыг айтырыгларны аныяк филателистерниң ВЛКСМ-ниң 50 чылынга тураскаал болдурган 2-ги Бүгү-эвилел конкурузунуң киржикчилеринге салган.

Сурагжыг полярник Совет Эвилелиниң Маадыры Эрнст Теодорович Кренкель даргалаан жюри ол конкурстуң түңнелдерин чоокта чаа үндүрген.

Конкурска 3500 аныяк филателистер киришкен, оларның иштинде даштыкыдан (ГДР биле Индия) 50 кижи бар болган. Совет кадээ суурларда аныяк филателистерден 600 харыы келген.

Конкурска келген харыыларны болур-чогуур-биле хынап көргеп соонда жюри 105 шаңналды тывсырын доктааткан. Коллективтиг харыыны чоруткан 17 клубтарны, аныяк филателистерниң 12 тус-тус бөлүктерин, конкурска тускай киришкен 76 филателистерни шаңнаан.

Даштыкы аныяк филателистерден Р. К. Саркар (Индия Республика), Хаан Герхард, Блюм Рейнер, Штроер Гизела, Платцер Рудольф, Леннги Дитер, В. Солянников (ГДР) шаңналдарны алган.

Харылзаа министерствозу конкурска бараан болдурган маркалыг тускай чагаа хавын парлап үндүрген.

Михаил ЛЕВШИН,
филателистерниң Бүгү-эвилел ниитилелиниң баштаар черниң кежигүну.

(ПМА).

ШЫДЫРАА

ШИШИГИН МУРНАВЫШААН

Он бирги салгыда Н. Шишигин шыырак бирги разрядчы О. Бегзини уткаш, арыг он саны ап, чемпион болурунче шиитпирлиг базымны кылган. Ч. Оюн биле И. Махоткин тоску салгыга чедир чемпионну чипшыр сүрүп кел чораанлар. Ынчалза-даа И. Махоткин онгу салгыда К. Саянга уттургаш, байдалы нарыздаан, а Оюнунун сөөлгү ийи салгы доозулбаан. М. Тюлюш, Будуу бүрүнгаардан кед чорза-чорза, 6,5 саны ап, шаңналдыг чер дээш демисежип турарларның аразынче кире берген.

Он бирги салгыда Махоткин биле Онуфриевтиң салгы кончуг солун болган. Салгы төнмезе-даа кончуг чидиг демиседиг терге төнчүзүнде соңгаарлаттынган. Ол-ла салгыда Артамонов Н. Тыргал-оолду мырыңай үдарының кырында келгеш, атаканы күштелдирип шыдавайн, боду уттурган.

Район шыдыраачылары Ооржак, Куулар, Монгуш маргылдааны кончуг кошкак эгелээн. Олар ам шыырак шыдыраачылардан «кортпастаан». Он бирги салгыда Х. Ооржак Ондарны чаа тиилээн.

С. ТАМБА.

Львовтуң мотозаводунуң кылып үндүргени чаа «МП-046» дээр мопед дүрген чоруктуг, башкартынмычал болгаш камналгалыг машина. Хүн бүрүнүң чоруктарынга, селгүүстээниннерге болгаш үр үениң аяп-чоруктарынга ону ажыглап болур. Бо мопед шакта 50 километр чедир дүрген чоруур. Мопедтиң дугуйларын солуптуруп ап болур болгаш оларны кончуг дүрген адырып ап-даа болур. Ооң электри деңниниң системазы кайгамчык сайзырангай. Кывар чүүл саваазынга 6.5 литр кирер.

Б. ТРЕПЕТОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникази.

ТЕХНИКУМНУҢ СПОРТЧУЛАРЫНДА

Кедээ ажыл-агый техникуму Тываның кедээ ажыл-агыйынга дыка хөй ортумак тускай эртемниг кадрларны белеткеп үндүрген. Оларның хөй кезии боттарының тускай эртеминиң аайы-биле, а чамдыктары партия, совет, комсомол болгаш өске-даа хөй-нити организацияларының шугумунда ажылдап турар.

Ооң-биле кады чыл бүрүде техникумну эрес-кашпагай, бедик спортчу мергежилдиг спортчулар база доозуп үнүп турар. Ындыгларга Куулар Даржаа, Валентин Куулар (Чөөн-Хемчикте), Александр Бакулин (ВЛКСМ обкомунда), Кол Арайбан (Тожуда), Март-оол (СЭКП обкомунда), Нелля Мачалина (Каа-Хемде) болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Ленинчи комсомолдуң юбилейлиг 50 чыл чылында техникум 100 ажыг массалыг разрядчыларны белеткээн. Чаңгыс бо чылын безин спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге 4 кубокту тиилеп алган.

Ооң спортчулары чээрби чылдың дургузунда 25 кубокту чаалап алган, оон 15-и техникумта мөңгезн-биле арткан.

Спортчуларны эки спортчу хеп база аян киирер. Ынчангаш техникумнуң чаңчыл болган XV спартакиадазы эгелээриниң мурнунда быжыг, чараш спортчу хеп дээш курстар аразынга конкурс база чарлаан. Аңаа оолдардан механизация салбырының үшкү курузунуң спортчулары, уруглардан агрономия салбырының үшкү курсчулары тиилээн.

Техникумнуң XV спартакиадазы баскетбол маргылдаазы-биле ноябрь 24-те эгелээн. Ам 57 оюн эрткен, а ооң түңнелинде уруглардан бухгалтерия салбырының үшкү курсчулары, оолдардан механизация салбырының үшкү курсчулары аштырылышкын чок ойнап турар. Ында оолдарның 19, уругларның 17 командалары техникумнуң бирги чери дээш ойнап, ында шупту 288 сургуулдар киржип турар. Спартакиаданың программазында спорттуң 8 хевири кирип турар. Ынчангаш ооң ниити түңнелин бо өөредилге чылының төнчүзүнде үндүрер. Аңаа тиилээн курстарның командаларын шилчиир чоруур кубоктар-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнаар.

Чаа өөредилге чылы эгелээри билек, техникумда 18 секциялар ажылдап эгелээн. Ону техникумнуң күш-культура башкылары Иван Смажевский, Валентина Овцына болгаш бирги, ийиги разрядтыг сургуулдары удуртуп турар.

Ол секцияларда киржип турар кижилерни хар-назы аайы-биле база ийи бөлүкке чарган. Секцияларда чүгле сургуулдар эвес, харын башкылар база киржип турар. Техникумнуң күш-культура залынга спортчулар үзүлбес. Ында неделяның кандыг-даа хүннеринде 15 шактан эгелээш орай кежээге чедир спортчу маргылдаалар болгап, секциялар ажылдаан турар.

Техникумда күш-культураның улуг башкызы Иван Кузьмич Смажевский аңаа 20 чыл ажылдаан. Бо үениң иштинде ол чеже аныяк специалистерни спортчу мергежилдерге өөретпээн дээрил! Үр чылдарда кызымак күш-ажылы дээш ону «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медаль-биле болгаш «Күш-культураның тергиини» деп херек демдээ-биле шаңнаан.

А өске күш-культура башкызы Валентина Овцына ийи ажыг чыл ажылдап турар. Ол республиканың хаак спортунуң чемпиону. Ооң удурткаңы чиик атлетика болгаш хаак спортунуң секцияларының киржикчилери бо күзүн болган республиканың комсомол-профэвилел кроззунуң тиилекчилери болуп, шилчип чоруур кубокту чаалап алганнар.

Республиканың дээди болгаш ортумак өөредилге черлери бо техникумнуң спортчу арга-дуржулгазын ап, оларга деңнежири күзенчиг.

А. КУМАЯК.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

«ПАЙЫРАЛ»: «Хуулгаазын тон» 10, 2, «Дева сыдыстың аалында» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Ынакшыл болгаш имманды» 10, «19 харлыымда» 11.50, 1.40, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Мөңге шимчээшкиннер» 3, «Бажың болгаш ээ» 4.45, 6.30, 8.15 шактарда.
«ВОСТОК»: «Трембита» 10.30, 3, 4.45, 6.30, 8.20 шактарда.

ХАМААТЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Хамаатыларның ажыл-агыйларынга ынап-ла чорулар страхованиениң телевирниң хуусаазы сентябрь 5-те доозулганын күрүне страхованиезиниң эргелели сагындырып тур. Хуусаазында киирбээн телевирлерге немелдени киирер апаар.

Телевирлерни кедээ черлерге — кедээ Советтерге, хоорайларга—күрбанкыта, ажаалда кассаларынга, күрүне страхованиезиниң инспекторларынга, агентилеринге киирер.

Күрүне страхованиезиниң эргелели.

Редакцияның адрези

Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-25, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01021.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1968 ч. ДЕКАБРЬ 18 СРЕДА № 293 (7835).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы Өртээ 2 көп.

ССРЭ-НИҢ КОМПОЗИТОРЛАРЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЪЕЗДИЗИНГЕ

Эргим эштер!

Композиторларның дөрткү Бүгү-эвилел съездизиниң ажыттынган хүнүнде СЭКП Төп Комитеди съездиниң делегаттарынга, совет хөгжүм уран чүүлүнүң бүгү ажылдакчыларынга изиг байыр чедирип тур!

Композиторларның чогаадыкчы ажылы улустуң амыдыралы-биле, коммунизм дээш демисел-биле чарылбас холбаалыг. Хамаатылар дайынның баштайгы маадырлыг ырларындан эгелээш, Совет күрүнениң бежен чыл оюнуң хүннеринде чаңгыланган улуг хөгжүм чогаалдарынга—опералар, симфонияларга, ораторияларга чедир бистиң музыкавыс Октябрьның социалистиг Улуг революциязының идеяларының боттанып турарын чайынналчак илергейлеп, чаа ниитилел тургузукчуларының угаан-бодал талазы-биле өзеринге идепкейлиг дуза чедирип, совет кижини — ажыл-ишчини болгаш дайынчыны, бодунуң чуртунуң ээзин, идея талазы-биле улуг бүзүрелдиг, арыг чаагай аажы-чаңныг кижини алдаржыдып турар.

Ам хөгжүм уран чүүлү бодунуң хөгжүлдезинге чаа үе-чадаазы чедип алган. Композиторлар амгы болгаш революстуг эрткен үениң улуг темаларының чогаалдарын үргүлчү тургузуп турар. Шылгараңгай хөгжүм чогаалының реалистиг чаагай чаңчылдарын совет композиторлар салгалының эң эки төлээлекчилери үре-түңнелдиг хөгжүдүп турар. Хөгжүмнуң чогаадылга ажылының хөй янзы хевирлери, стильдери болгаш жанрлары байыттынып турар. Хөгжүм культуразының чүүл-бүрү талаларында идепкейлиг ажылдап турар композитор аныяктарның талантылыг хүрээлели өскен. Бистиң композиторларывыстың чогаалдары күүседикчилерниң, концерт болгаш театр коллективтериниң репертуарында төлептиг черни ээлээн. Театр биле кинону хөгжүдеринге, радио биле телевидениениң ажылынга композиторларның ролю улгаткан.

Совет хөгжүм чогаалы бистиң улузувустуң күзел-бодалдарын илергейлеп турар, аңаа бараалгаттынган, ооң ынакшылын чаалап алган. Социализмниң баштайгы чуртунуң хөгжүм уран чүүлү бүгү делегейге калбаа-биле үнелеткен. Делегейге ооң алдар-хүндүзүн бистиң күүседикчилеривистиң шылгараңгай чедиишкиннери улам улгаттырып турар.

Совет хөгжүм культуразының хөй националдыг мөзүзү ооң чугула онза шынары болуп турар. Эвилелдешкен республикаларның композиторларының эң эки чогаалдары концерттерде, радио, телевидение дамчыштыр, улустарның найырал фестивальдарында чаңгыланып турар, чуртта болгаш даштыкыда калбаа-биле сураглыг. Акы-дуңма культураларның чедиишкиннерин солчурунуң чүүл-бүрү хевирлери оларның бот-бодун байытчырынга, хөгжүүрүнге дуза чедирип, бүгү республикаларда хөгжүм уран чүүлүнүң өзүлдезин, бистиң Төрээн чуртувустуң уран чүүл культуразының улам быжыгып турар интернационалчы чаңгыс ээн илергейлеп турар.

Социалистиг реализмниң хөгжүм уран чүүлү партийжы болгаш улусчу ёзунуң принциптерин ёзугаар хөгжүп турар. Амгы үениң капиталистиг делегейниң ирик культуразынга социалистиг реализмниң совет хөгжүм уран чүүлү бодунуң идея утканышкыны-биле, бодунуң бижиниг мөзүзү-биле удур туржуп турар.

Бөгүн, социализм биле капитализмниң аразында аңгы демисели күштүг-биле чидигленген үеде совет музыканың ажылдакчылары буржуазтыг идеологияга удур улам идепкейлиг демисежир, социалистиг гуманизмниң, совет патриотизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң идеяларын боттарының чогаадылга ажылынга улам чайгылыш чок иштередир сорулгалыг.

Кижини улам алдаржыдып, күш-ажылче болгаш шылгаралдарже ону сорук кирип, ооң амыдыралын улам кайгамчык чараш болдуруп шыдаар, чайынналчак чаа чогаалдарны композиторларның тургузарын совет улус манап турар. Бистиң херек кырында амыдыралывыстың байы болгаш хөй янзы хевирлиг хөгжүм уран чүүлүнүң бүгү хевирлеринге, жанрларынга талантылыг илергейлеттинген турарынга төлептиг.

ССРЭ-ниң композитолар эвилели хөгжүмнүң чогаадылга ажылының чугула айтырыгларын шудургу шиитпирлээр, уран чүүл хөгжүлдезинге чогумчалыг салдарлыг болур, совет кижилерни коммунистиг бүзүрелдиг, бедик мөзүлүг аажы-чаңныг, эстетика талазы-биле эки билиглиг болдурарынга идепкейлиг дуза чедирер чогаалдарны тургузарынга дузалаар сорулгалыг. Симфония, опера чогаалдарын тургузарынга композиторларның чогаадыкчы күженишкиннерин улам идепкейжидери, ыр уран чүүлүнүң улам көдүрлүүшкүннүг болурун хандырары, театрга, кино-биле эстрадага ажыглаар хөгжүм чогаалдарының идейлиг уран деңнелин бедидерин чедип алыры эргежок чугула.

Композиторлар шүлүкчүлер-биле демин каттыштырып ажылдап тургаш, чоннуң тургузукчу чаагай үүле бүдүрүп, амыдырап-чурттаарынга дузалаар, күш-ажыл биле эртемге, Төрээн чуртту камгалаарынга болгаш космосту чагырып алырынга шылгарал кылырынче, чаа-чаа чаагай үүле бүдүрериниче улустуң күштерин көдүрүп, сорук киирер, коммунизмге уткуштур, улам бурунгаарлаарынче кыйгырар чаа ырларны чоокку үеде тургускан турар деп идегеп болур.

Совет хөгжүм чогаалының кайгамчыктыг чаңчылдарын ССРЭ-ниң композиторлар эвилели хумагалап хөгжүдер. Эвилелдиң кежигүннериниң профессионалдыг мергежилин улам сайзыраңгайжыдар, коммунизм тургузуушкунунга төрүттүнүп турар чаа чүүлдерин ханы илередириниче оларның чогаадыкчы шинчилел ажылын угландырар, чогаадыкчы амыдыралдың болуушкуннарын принципиалдыг үнелээр, ак сеткилдиг, деңнелгелиг чүткүлдерни, композитор аныяктар-биле доктаамал харылзаа тударын деткиир болза чогуур. Четпестерин эш хуузунда ёзу-биле шүгүмчүлээрин хөгжүдери, хөгжүм чогаалында формалистиг чүүл-бүрү хажыдышкыннарга удур улам идепкейлиг демисежири, композиторларны болгаш хөгжүм чогаалының шинчилекчилерин социалистиг реализмниң туруштарынга улам сырый каттыштырарын чедип алыры, оларны марксизм-ленинизмниң өндүр улуг идеяларының ёзузунга кижизидери чугула.

Бистиң хүннеривисте амгы үениң информация чепсек-херекселдериниң хөгжээниниң ачызында хөгжүм уран чүүлү кестүп көрбээн, хөй миллион дыңнакчыларлыг апарган. Концерт организацияларында, радио биле телевидениеде ажылдап турар композиторларга, хөгжүм чогаадылгазының пропагандистеринге-даа онза харысалганы ол хүлээдирип турар. Миллион-миллион кижилерни музыка-биле кижизидеринге чүгле идейлиг уран-чечен деңнели бедик чогаалдар-биле чедиишкинниг дуза чедирип болур.

ССРЭ-ниң композиторлар эвилели бүдүрүлге черлери-биле болгаш тудуглар, колхозтар, шериг кезектери-биле улам калбак харылзааларны тургузар, бот-тывынгыр уран чүүл ажылынга шефтээрин быжыглаар болза чогуур. Чуртта хөгжүм өөредилгезиниң ажылынга улам идепкейлиг салдарлыг болуру, ол ажылды школаларга, дээди өөредилге черлеринге хөй-ниитиниң өске-даа организациялары-биле, хамыкты мурнай комсомол-биле кады улам калбартыры, уран чүүл культуразынче ажылчын, кодээ аныяктарны улам идепкейлиг хаара тудары эргежок чугула.

Эргим эштер!

Совет эрге-чагырганың ийиги чүс чылының эгелээн чылы СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге бистиң чуртувустуң улустарының чаа-чаа чедиишкиннери-биле демдеглеттинген.

Совет кижилер улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планын чедиишкинниг күүсетпишаан, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга чугула улуг-хуузун оон-биле киирип турар.

Совет улустуң бүгү амыдыралы болгаш демисели, Коммунистиг партияның бүгү ажыл-чорудулгазы Владимир Ильич Ленинниң ады-биле, өөредии-биле чарылбас холбаалыг. Бистиң чуртувус Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тугун улуг Ленинниң удуртулгазы-биле көдүрген. Совет улус ленинчи партияның удуртулгазы-биле социализмниң чаалап алышкыннарын камгалап, социализмниң тиилелгезин чедип алган. Советтер чуртунуң оруун ам чер бөмбүрзээниң миллион-миллион кижилери эдерип турар. Социализм делегей системазы болу берген. Бөгүн, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунуң бүдүүзүнде ленинизмниң өндүр улуг мөзүлүү кижи төрелгетенге онза чайынналчак болгаш тодаргай көстүп турар.

Совет композиторлар социализм биле коммунизмниң тиилелгелиг базымынга ленинчи идеяларның тиилелгезин илередип көргүзер кайгамчыктыг чаа чогаалдарны тургузар дээрзинге чигзениг чок.

ССРЭ-ниң композиторлар эвилелиниң Ленин ордени-биле шаңнатканынга таварыштыр СЭКП Төп Комитеди силерге изиг байыр чедирип, совет хөгжүм уран чүүлү улустуң коммунистиг кижизидилгезинге моон соңгаар-даа база улам улгаткан рольдуг болур деп бүзүрелдиин илергейлеп тур, эргим эштер.

Чогаадыкчы улуг чедиишкиннерлиг болурунарны күзедивис.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

ЭСТЕТИКТИГ КИЖИЗИДИЛГЕ

В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле бистиң партиявыс болгаш күрүневис ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң улуг программазын ажылдап кылган. Ооң кол сорулгазы—аажы-чаңның бедик шынарларын, угаан-бодалдың дээди билиглерин, бедик культураны, күш-дамыр талазы-биле сайзыраңгай чорукту бодунга дүүштүр шиңгээдип алган коммунизмниң идепкейлиг тургузукчуларын белеткээри болур. Бүгү талазы-биле шак ындыг сайзыраңгай кижи кайгамчык кижи болур. Коммунистиг кижизидилгениң системазы кончуг байлак болгаш янзы-бүрү: аңаа күш-дамыр, угаан-бодал сайзыралы сагыш-сеткилдиң чаагай мозузу, күш-ажыл болгаш эстетиктиг кижизидилге хамааржыр. Ол системаның иштинден эң-не кол черни эстетиктиг кижизидилге ээлеп турар. Ооң эргежок херектиин, чугулаазын амыдырал боду-ла бадыткап турар.

Эстетиктиг кижизидилге дугайны Тывада ам ог-бүлениң амыдыралындан эгелээш, албан организация, бүдүрүлге черлеринге чедир хүн бүрү дыңналып, эстетиктиг культураның айтырыгларын өөрениринче школаларда, тускай ортумак өөредилге черлеринде база школа назызы четпээннерниң албан черлеринде, ог-бүледе улуг кичээнгейни салган. Тываның ажылчы чоннарының эстетиктиг кижизидилгези каш чыл бурунгаар турган деңнелден ыракта бедээн.

Маңаа культура чырыдылгазының албан черлери улуг рольдуг болу берген. Тываның хөй санныг клуб албан черлери, библиотекалары, театрлар база чогаадыкчы организациялар чоннуң культурлуг негелдезинге дүүштүр, эстетиктиг кижизидилгеге улуг салдарны чедирер сорулга-биле ажылдап турар. Чонну уран чүүлге ынак болдурар херекке, эстетиктиг кижизидилгеге улуг рольдуг болуп турар культура одагларын хөйү-биле адап болур. Сөөлгү үеде Эрзин районнуң Культура бажыңы бодунуң эки ажылы-биле макталды чаалап алган. Ында бот-тывынгыр уран чүүлдүң доктаамал 100 кижи киржикчилиг коллективи бар, улусчу театр (режиссёру Клара Шожуң) «Хайыран-ботту» чедиишкинниг тургузуп белеткээш, он ийи кезек черге көргүзүп, чоннуң сонуургалын хайныктырган. Амгы үеде ол улусчу театр Маляревскийниң «Кайгамчык эртине» деп хөй кожеге шиизин белеткеп турар, ол театрның чурукчузу Борис Шаравиниң удурткап уран чурулга бөлгүмүнде Эрзин суурнуң чурулгага хандыкшылдыг кижилери хаара туттунган. Туранның улусчу театры ажылын база-ла экижиткен. «Куда аян-чоруу», «Январьның кежээзи» деп шиилерни көрүкчүлерге хөй удаа сонуургаткан. Туранчылар амгы үеде Константин Симоновтуң «Орус кижилер» деп сураглыг шиизин белеткеп турар.

Чылдың-на бистиң республикага болуп турар янзы-бүрү фестивальдар, бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлделери, делгелгелер эстетиктиг кижизидилгеге салдарны чедирип турары өөрүнчүг. Чараш чүүлдү билип алырынга, уран чүүлге болгаш чечен чогаалга чоннуң кайгамчык сонуургалдыын бо чылын Улуг-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарынга болуп эрткилээн декадалардан тодаргай көзүлген.

Ажылчы чоннуң эстетиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле Тывада ам-даа кончуг эвээш ажылдар кылдынып турар. Бо ажылды чорударынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар, ону чорудар мергежилдиг кижилер четчир. Эң-не четпес чүве эстетика темазынга лекцияларның номчуттунмайн турары болур. Бисте чүгле Эрзин биле Мөңгүн-Тайга районнардан өскезинде музыка школалары бүрүн бар, чамдык районнарда оларның саны үш четкен. Музыка школаларының башкыларының кодээ чоннуң ортузунга эстетиктиг кижизидилге талазы-биле чорудуп турар ажылдары кончуг эвээш. Чамдык культура албан черлери чон ортузунга эстетиктиг кижизидилге ажылдарын чорударының төптери болур туржук, харын боттары эстетиктиг негелделерге дүүштүр дериттинип шиметтинмээн, ниити, дашты арыг-шевер эвес болгулаар. Республика найысылалы Кызылдың Гастелло аттыг парыгын мынчага дээр көрүштүг кылдыр шимеп чадаан.

Бистиң республиканың бүгү-ле суурлары клубтуг, библиотекалыг. Оларның хөй кезииниң ажылдакчылары тускай эртем чогундан чон ортузунга эстетиктиг кижизидилге ажылдарын чорударын билбес болгулаар. Чорудуп турар фестивальдар, көрүлделер үргүлчү-ле чаңгыс аай хевирлиг. Ынчангаш оларны бот-боттарынга дөмейлешпес, хөй янзы солун хевирлиг болдуруп, эстетиктиг кижизидилгеге улуг салдарны чедирериниче угландырарын моон соңгаар өөренип көөр херек. Үстүнде адааныывыс Эрзинниң Культура бажыңындан аңгыда республиканың өске культура одагларында чаңгыс-даа уран чурулга бөлгүмү чок. Моон мурнунда чылдарда Улустуң чогаадылга бажыңының чанынга уран чурулга студиязы турган, амгы үеде ооң ажылы шуут соксаан. Чоннуң бот-тывынгыр чогаадылгазынга, эстетиказынга улуг салдарны чедирер бөлгүмнерни, студияларны хоорайларга, суурларга тургузуп болурунуң бүгү аргалары бар.

Кожуп чоруур делгелгелер эстетиктиг кижизидилгеге аажок салдарлыг. Республиканың Алдан-Маадырлар аттыг музейи машина транспорту-биле эки хандыртынган турган-ла, кожер делгелгелерни кончуг эвээш организастап турар.

Эстетиктиг культураның кол үндезиннерин кижи школадан алыр болганда ол талазы-биле кижизидилге ажылын школаларга күштелдирерин партия негеп турар болгай. Эстетиктиг кижизидилгеге культура университеттериниң ролю улуг. СЭКП Төп Комитеди «Улусчу университеттерниң ажылын экижидериниң дугайында» деп доктаалды чоокта чаа хүлээп алган болгай. Ол доктаалды удуртулга болдургаш, улусчу университеттерниң ажылын экижидип, ону дамчыштыр чоннуң эстетиктиг культуразын бедидериниче кичээнгейни күштелдирер херек.

Тываның ном үндүрер чери чоннуң эстетиктиг кижизидилгезиниң айтырыгларынга хамаарышкан литератураларны тыва дылга үндүрери эргежок чугула болуп турар. Эстетика темазынга хамаарышкан лекция номчулгазын күштелдирерин «Билиг» ниитилели болгаш ооң эге организациялары холга алыр ужурлуг. Маңаа уран чүүлдүң ажылдакчыларының, литераторларның, кодээ интеллигентилерниң киржилгезин улгаттырар.

Чоннуң, ылаңгыя кодээниң ажыл-ишчилерниң ортузунга эстетиктиг кижизидилге ажылын доктаамал чорудар херекке чер-черде партия организацияларының улуг удуртукчу күш болган турар ужурлуг.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Декабрь 16-да РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болган.

Президиум Россия Федерациязының Дээди Совединиң IV сессиязының айтырыгларын чугаалашкан. Сессия 1968 чылдың декабрь 18-те Москвага ажыттынар.

1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1969 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң талазы-биле болгаш 1967 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет, адырлар комиссияларының дыңнадыын база чугаалашкан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Ашак-кадай болчурунуң болгаш ог-бүле дугайында РСФСР-ниң Кодексизиниң төлевилелин белеткээр комиссияны тургускан.

(СЭТА).

УЖУДУУШКУНДА — «КОСМОС-259»

СЭТА-ның дыңнадыы

1968 чылдың декабрь 14-те Совет Эвилелинге Черниң кылымал «Космос-259» спутнигин ээлчег ёзугаар салып үндүрген.

Спутникте 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программаны ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээр эртем аппаратуразын тургускан.

Спутникти орбитаже салып үндүрген параметрлери:

долганып эгелээр үези — 100,3 минута;

Чер кырындан эң ыраары (апогеязынга) — 1353 км;

Чер кырын эң чоок долганыры (перигеязынга) — 219 км бедиир;

орбитазының ийленчээ — 48,5 градус.

Спутникте эртем аппаратуразындан аңгыда, орбита байдалын ылап хемчээр радиосистема, приборларның болгаш эртем аппаратуразының ажылдап чоруурунуң дугайында Черже медээ дамчыдар радиотелеметрия системазы бар.

Спутникте тургускан аппаратура өй-тавында ажылдап чоруур. Башкарылда-саналга төвү келген медээлерни сайгарып ажылдап турар.

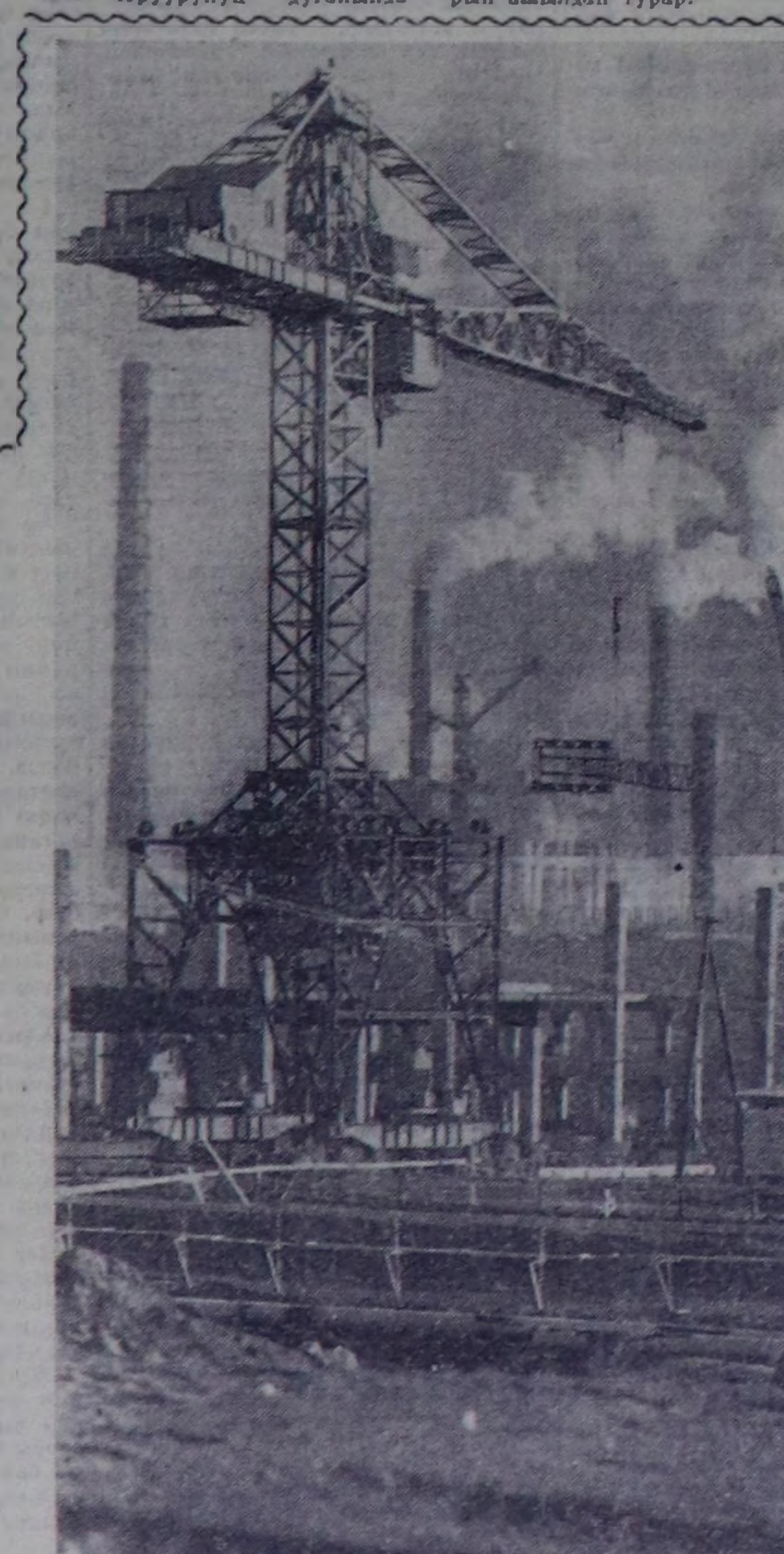

БРАТСК ДАЛАЙНЫҢ эриинде тудуп турар ыяш үлетпүрүнүң делегейде эң улуг комплекизиниң баштайгы ээлчээ Төрээн чуртка целлюлозаны, картонну, саазынны берип эгелей берген. Амгы үеде оон чүгле элээн каш фабрикаларын доктаамал ажыглалга киирген. Бөгүнгү комплекс — чаа тудуг шөлүдүр, ооң хемчээлин көөрге муң-муң гектарга чаптылган. Ында сульфат-целлюлоза заводтарының блоктарын, канифоль-экстракция заводун, ыяш ажылдап кылыр болгаш кургадыр заводту, гидролиз-дрожж заводун, фанель фабриказын, чылыг-биле ажылдаар электростанцияны тудуп турар. Братскиниң ыяш-үлетпүр комплекизи долузу-биле ажыглалга кирген соонда чылдала 6 миллион кубометр ыяшты ажылдап кылыр.

Чурукта: комплекстиң ийиги ээлчээниң тудуг шөлүнде.

Э. Брюханенконуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

САЛЫМ-ЧАЯАННЫ, СОРУК-КИРИИШКИННИ—ЧОНГА!

Композиторларның дөрткү Бүгү-эвилел съездизи

МОСКВА. Декабрь 16. (СЭТА). Бөгүн Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга совет композиторларның IV съездизи ажыттынган.

Эртенгиниң 10 шак. Съездиниң президиумунда олуттарны эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, М. А. Суслов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, К. Ф. Катушев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев** олар ээлепкен. Оларның-биле кады сураглыг совет хөгжүмчүлер, чурттуң бүгү-ле эвилелдешкен республикаларының төлээлери, съездиниң аалчылары, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

Допчу эге сөс-биле съездини композитор Д. Д. Шостакович ажыткан. Бедик шаңнал дээш— ССРЭ-ниң Композиторлар Эвилелиниң шаңнатканы Ленин ордени дээш партияга болгаш чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин бүгү совет хөгжүмчүлерниң омунээзинден ол илереткен.

Бистиң уран чүүлүвүстүң бүгү-ле эң эки чаңчылдары, хамаатылы болгаш сагыш-сеткил хүлээлгези амыдыралдың ханы ортузунга, бистиң улуг үевистиң болуушкуннарының төвүнге турарын совет чурукчу бүрүзүнге дагзып турар. Бистиң музыкавыс болза ийи делегейниң — социализмниң болгаш капитализмниң идеологияларының эптеш чок тулчуушкунунга чепсек болуп турар. Чыл биче-ле ажыг үе эртерге бистиң улузувус, бүгү дээшилгелиг кижи төрелгетен өндүр чаагай кижи болгаш баштыңчы — Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылын демдеглээр. Ол кайгамчык хүнүң төлептиг уткуушу—бүгү совет композиторларның хүлээлгези.

Залга дииминтиг адыш часкап турда съезд хүндүлүг президиумну СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг кылдыр соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичев композиторларның IV съездизинге Коммунистиг партияның Төп Комитединиң байырлыг чагаазын номчаан.

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары байырлыг чагааның сөстерин үр үеде үргүлчүлээн адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эвилелдиң баштаар чериниң бирги секретары **Т. Н. Хренников** ССРЭ-ниң Композиторлар Эвилелиниң баштаар чериниң отчёт илеткелин кылган.

Композиторларның үшкү съездизиниң соонда эрткен алды чылдарның дургузунда бистиң улузувус улуг болгаш алдарлыг оруукту эрткен дээрзин Т. Н. Хренников чугаалаан. СЭКП-ниң XXIII съездизи онза чугула шиитпирлерни хүлээп алган болгаш чурттуң удуртулга болдурар ужурлуг угланышкынын айыткан. Съездиниң айыткан улуг ажылдарының программазы чедиишкинниг күүсеттинип турар. Бистиң чуртувуста эртемниң болгаш культураның бүгү адырлары шапкын темпилер-биле хөгжүп турар.

Чонувус-биле кады бис Октябрьның алдарлыг 50 чылын байырлап эрттирген бис. Совет композиторлар ол төөгүлүг хүнге тураскаал болдурган хөй чогаалдарны тургускан. Төрээн чурт дугайында, партия дугайында, бистиң чурттуң кижилериниң дугайында чаа опералар, канталар, симфониялар, ырлар Совет Эвилелиниң бүгү республикаларында төрүттүнген. Оларның эң эккилери совет музыканың байлакшылын көвүдеткен.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чылы — кайгамчык хүнге чедир чылдан биче-ле ажыг үе арткан. Чогаадылгазы улустуң амыдыралы-биле тудуш харылзаалыг, совет композиторларны Ленинниң идеялары сорук кирип турар. Бистиң эстетикавыстың үндезининде — литератураның болгаш уран чүүлдүң партийжы болурунуң ленинчи принциви.

Ленинчи тема бүгү совет музыкада сиңниккен. Ол те-

(Уланчызы 3-кү арынында).

ЧЕР — БИСТИҢ КОЛ БАЙЛААВЫС

Камныг, продуктулуг ажыглаар

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа эрткен сессиязынга чер хоойлузунуң үндезиннерин бадылаан. Бо дээрге чоннуң байлаа болур черни шын ажыглаар, сайзырадып эникжидер талазы-биле ханы ужур-дузалыг. Чер хоойлузунуң үндезиннерин номчуп таныштырыш, бистиң дуржулга станциязының механизаторлары, эртем ажылдакчылары аажок өөрүп хүлээп ап, ында айыткан негелделерни ёзугаар черни ажыглаарының хемчеглерин алыр деп турар бис. Ооң-биле кады бо чугула документини станцияның бүгү тараажыларынга, малчыннарынга таныштырары чугула.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев илеткелинге мынча деп чугаалаан: «Черни чүгле үрелиишкинден эвес, харын база ону шын эвес, ажыл-агыйжы эвес ажыглаар чоруктан база камгалаар херек». Бистиң Таңды районнуң девисээрин алыр болза, черни ажыл-агыйжы эвес, тотчеглегчи ёзу-биле ажыглап турарының чижектери хөй. Тарыга шөлдерин ап көрээлиңер. Оруктар чаны, ыйгыл, дөң черлерде тарыттынмайн артып калган черлер кайы-даа ажыл-агыйның шөлдеринде хөй. Оргу-даа шөлдерде, ылаңгыя аңдарган шөлдерниң уштарында ажыглаттынмайн барган черлер хөй. Ол бүгү черлерни бүрүн ажыглаар чүве болза, чүс-чүс гектар кур черлер немежир ужурлуг.

Төрээн черинге чурттап, амыдыраарда, коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседирде, ону камныг, эки продуктулуг кылдыр ажыглаар херек. Ынчангаш Коммунистиг партияга, Совет чазакка чер дугайында улуг сагыш салыышкыны дээш кызыгаар чок өөрүп четтиргенимни илередип тур мен.

М. АМЫР-ООЛ,
Дуржулга станциязының механизация килдизиниң улуг техниги.

Кызылдың алгы заводу беш чылдың үшкү чылының бүдүрүлге программазын хуусаа бетинде—октябрьның 26-да күүсеткенин рапорттааннар. Бүдүрүлгениң эки ажылдаарынга мурнакчылар, ооң иштинде өөр цехте чадыкчы Санчай Доржуевна Сержи мурнакчы ажылдаан.

Чурукта: чадыкчы С. Д. Сержи.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

Айда ийи удаа

Партияның Улуг-Хем райкому агитбригадаларны малчыннарже ай санында ийи удаа үндүрүп турар. Шак ындыг агитбригадаларны чүкчүнче үндүрер деп барганда, бүгү коллективтериниң автомашиналары партия райкомунуң эргезинге кээр.

Чоокта чаа «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда малчыннарга агитбригада чораан. Ооң составынга кижи эмчизи, садыгжы, лектор киржип чораан.

Районнуң кижи эмчизи эмнелге темазынга солун беседаларны малчыннарга кылып берген болгаш эмнелге дузаламчызын көргүскен. Ук бригада малчыннарга массалыг херегселдиң бараанныг садыглаан.

СЭКП Төп Комитединиң Октябрь Пленумунуң болгаш партия обкомунуң дөрткү пленумунуң шиитпирлериниң дугайында беседаларны малчыннарга кылып берген.

Шак ындыг бригадалар Эжимде, Демир-Суглуг, Кара-Булунда болгаш Чаа Хөлде малчыннарга база чораан.

ССРЭ-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИН БЕШКИ СЕССИЯЗЫ ХООЙЛУЖУДУП ХҮЛЭЭП АЛГАН

ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЧЕР ХООЙЛУЗУНУҢ ҮНДЕЗИННЕРИ

Тараачын чонну ылапла-түрегделге таварыштырып, чуртуң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезин саададып турган, хаанныг Россияның чартык крепостниктиг чер тургузуун Октябрьның социалистиг Улуг революциязы чок кылган. 1917 чылдың октябрь 26-да (ноябрь 8-те) Советтерниң ийиги Бүгү-эвилел съездизиниң «Чер дугайында» декреди черге хуу өнчүнү кажан-даа турбас кылдыр чок кылган, бүгү черни бүгү улустуң ажыглаар байлаа болдурган, ажылчы чоннарның ажыглалдынга халас шилчидип берген.

Күрүнениң национализация түңнелинде тыптып келген чер өнчүзү ССРЭ-де чер харылзааларының үндезини болуп турар. Хуу өнчүнүң үезинде кижини кижи мөлчүүрүнүң чепсээ боор турган чер ССРЭ-де чурттуң бүдүрүкчү күштерин бүгү улустуң эрге-ажыктарынга дүүштүр хөгжүдеринге ажыглаттынып турар.

Черге күрүнениң өнчүзү ССРЭ-ге социализмниң тиилелгезин хандырарынга канчаар-даа аажок улуг рольдуг болган. Ол өнчү улус ажыл-агыйының бүгү адырларын эң чогумчалыг сайгара тургузуп болур арганы берген болгаш чер ажыглаарының социалистиг хевирлеринче шилчииринин эң чугула үндезиннериниң бирээзи болган.

Социалистиг тургузуушкунуң үезинде бызаргай хуу ажыл-агыйларны массалыг коллективизастап болур байдалдарын тургустунганы-биле черге чергелештир тараачын чон Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, ажылчын ангының бүгү хемчеглиг деткимче, дузаламчызы-биле социализмниң оруунче кирген. Ленинчи кооператив планын амыдыралга боттандырганының болгаш колхоз тургузуунуң тиилелгезиниң түңнелинде тараачын айтырыг ёзулуг шиитпирлеттинген.

Черге күрүнениң өнчүзү бистиң чуртувуска коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, коммунистиг ниитилел харылзааларынче чоорту шилчииринге болгаш хоорай биле көдээниң аразында ылгалды узуткаарынга дузалап турар.

Чер—совет ниитилелдиң эң чугула байлаа—көдээ ажыл-агыйга бүдүрүлгениң кол чепсээ болгаш улус ажыл-агыйының бүгү адырларын сайгара тургузарының, хөгжүдериниң девискээр базазы болуп турар. Бүгү черлерни үндезилеттинген, чогумчалыг ажыглаары, оларны камгалаары болгаш хөрзүннериниң үнүш-дүжүдүн бүгү хемчег-биле бедидери бүгү улустуң сорулгазы болуп турар.

I бөлүк

НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

1 чүүл. Совет чер хоойлу-дүрүмүнүң сорулгалары

Совет чер хоойлузунуң сорулгалары черлерни чогумчалыг ажыглаарын хандырар, оларның ажыктыын бедидер байдалдарны тургузарын, социалистиг организацияларның болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаарын, чер харылзааларының талазынга хоойлу-дүрүмнү быжыглаарын барымдаалаан, чер харылзааларын таарыштырары болур.

2 чүүл. ССР Эвилелиниң болгаш Эвилелдешкен республикаларның чер хоойлузу

ССРЭ-ге чер харылзааларын бо үндезиннер болгаш оларны ёзугаар ССР Эвилелиниң чер хоойлузунуң үндүрер өске-даа актылары таарыштырар.

Даг, ыяш, суг харылзааларын ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның тускай хоойлузу таарыштырар.

3 чүүл. ССРЭ-де күрүнениң чер өнчүзү

ССРЭ-ниң Конституциязын ёзугаар Совет Социалистиг республикаларның Эвилелинде чер күрүнениң өнчүзү, тодаргайлаарга, бүгү улустуң ажыглаар байлаа болуп турар.

ССРЭ-де чер шуут-ла күрүнениң өнчүзү болгаш ону чүгле ажыглаарга тыпсып бээр. Черге күрүнениң өнчү эргезин шуут ийикпе чажыт хевир-биле чөрчүп үрээр чоруктар хоругдуг.

4 чүүл. Күрүнениң чаңгыс аай чер фондузу

ССРЭ-де бүгү чер күрүнениң чаңгыс аай чер фондузу болур, ук фонд онаашкан кол сорулгаларының аайы-биле мындыг чүүлдерден тургустунар:

1) көдээ ажыл-агый сорулгаларынга ажыглаар кылдыр колхоз, совхозтарның болгаш өске-даа чер ажыглакчыларының ажыглалынга тыпсып берген, көдээ ажыл-агыйга ажыглаар черлер;

2) чурттакчылыг черлерниң (хоорайларның, хоорай байдалдыг суурларның, көдээниң чурттакчылыг черлериниң) черлери;

3) үлетпүрүң, транспорттуң, курорттарның, камгалалдыг девискээрлерниң черлери болгаш көдээ ажыл-агыйга ажыглавас өске-даа черлер;

4) күрүнениң ыяш фондузунуң черлери;

5) күрүнениң суг фондузунуң черлери;

6) күрүне курлавырының черлери.

Мында айыткан категорияларга черлерни хамааржытырарының болгаш бир категориядан өскезинче черлерни шилчидеринин чуруму ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүн ёзугаар доктааттынар.

5 чүүл. Чер харылзааларын таарыштырарының талазынга ССР Эвилелиниң эргелери

Чер харылзааларын таарыштырарының талазынга ССР Эвилелиниң эргезинге хамааржыр чүүлдер бо-ла:

1) ССРЭ-ниң Конституциязын ёзугаар ССР Эвилелиниң арга-хүлээлгелерин боттандырарынга эргежок чугула хемчээлдиг-биле күрүнениң чаңгыс аай чер фондузун эргелеп башкарары;

2) чер ажыглаарының болгаш чер сайгарарының кол хүрээнерин доктаадыры;

3) көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының херегледерин хандырар чурттуң курлавыр чер хөреңгилерин чогумчалыг ажыглаарының перспективтиг планнарын тургузары;

4) чер мелиорастаар талазы-биле ниити-эвилел хемчеглерин болгаш хөрзүннериниң үнүш-дүжүттүүн бедидер талазы-биле өске-даа хемчеглерни доктаадыры бээр база хөрзүннерни үрелишкинден, кушурлалырындан болгаш хөрзүн байлаалын баксырадыр өске-даа болуушкуннардан камгалаарының хемчеглерин доктаадыры;

5) черлерни ажыглаарының күрүне контролюн тургузары;

6) күрүнениң чер учёдунуң, чер ажыглаачыларының күрүне бүрүткелиниң болгаш чер кадастрын кылыр чуруму ССР Эвилелинге чаңгыс аай системазын тургузары;

7) ССРЭ-ниң чыл бүрүде кылыр чер балансызын тургузарының чуруму доктаадыры болур.

6 чүүл. Чер харылзааларын таарыштырарының талазынга эвилелдешкен республикаларның эргелери

Республиканың девискээринге күрүнениң чаңгыс аай чер фондузун эргелеп башкарары болгаш ону ажыглаарының перспективтиг планнарын доктаадыры, чер ажыглаарының чуруму доктаадыры болгаш чер сайгарарын организастаары, чер мелиорастаарының, хөрзүн үрелиринге удур демиседжириниң, хөрзүннериниң үнүш-дүжүттүүн бедидериниң планнарын доктаадыры база оон өске айтырыглар ССР Эвилелиниң эргезинге хамаарышпас болза, оларның талазы-биле чер харылзааларын таарыштырары эвилелдешкен республиканың чер харылзааларын таарыштырар эргезинге хамааржыр.

7 чүүл. Чер ажыглакчылары

ССРЭ-де ажыглалга тыпсыр черни алырлар:

колхоз, совхозтар, күрүнениң, кооперативтиң, хөй-ниитиниң көдээ ажыл-агыйлыг бүдүрүлге черлери, организациялар болгаш албан черлери;

күрүнениң көдээ ажыл-агыйга хамаарышпас үлетпүр, транспорт бүдүрүлгелери, өске-даа кооператив, хөй-ниити бүдүрүлгелери, организациялар болгаш албан черлери;

ССРЭ-ниң хамаатылары.

ССР Эвилелиниң хоойлу-дүрүмүнде көрдүнген таварылгалар болганда, черни оон өске организацияларның болгаш кижилерниң ажыглалынга база тыпсып берген туруп болур.

8 чүүл. Черни халас ажыглаары

Колхозтарга, совхозтарга, өске-даа күрүне, кооператив, хөй-ниитиниң бүдүрүлгелеринге, организацияларынга, албан черлеринге болгаш ССРЭ-ниң хамаатыларынга черни халас ажыглаар кылдыр тыпсыр.

9 чүүл. Черни ажыглаарының хуусаалары

Черни хуусаа чокка азы түр ажыглаары-биле тыпсыр.

Баш удур доктааткан хуусаа чок чер ажыглалын хуусаа чок (доктаамал) деп санаар.

Колхозтарның ажыглап турар черни оларга хуусаа чокка ажыглаары-биле азы мөңгези-биле быжыглаар.

Черни түр ажыглаары кыска хуусаалыг—үш чыл чедир болгаш узун хуусаалыг — үш чылдан он чыл чедир боор болур. Бүдүрүлгеге эргежок чугула апарган таварылгада ол хуусааларны кыска болгаш узун хуусааларлыг түр ажыглаарынга дүүшкен хуусааларда ашпас үеге узаткан туруп болур.

Эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмнери чер ажыглалының чамдык хевирлериниң талазы-биле үр хуусаалыг ажыглалдың оон узун хуусаазын, ынчалза-даа 25 чылдан ашпас хуусааны доктааткан туруп болур.

10 чүүл. Черни ажыглалга тыпсырының чуруму

Чер участоктарын ажыглалга тыпсырын тускайлап бээриниң чуруму ёзугаар боттандырар.

Чер участоктарын тускайлап бээрин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң азы автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдарынга, бир болза ажылчы чоннар депутаттарының чогуур Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирлеринге үндезилээш, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнүң доктааткан чурумун ёзугаар чорудар. Чер участоктарын тыпсыр дугайында доктаалдарга азы шиитпирлерге оларны тускайлап бээриниң сорулгаларын база черни ажыглаарының кол негелделерин айтыр.

Өске чер эдилекчизиниң ажыглалында турар чер участогун тыпсырын ол участокту бо Үндезиннерниң 16 чүүлүнде көрдүнген чурум ёзугаар хавырып алган соолунде чорудар.

Доктааттынган чурум ёзугаар көдээ ажыл-агыйның херегледиинге таарыжыр деп көрдүнген черни хамыктың мурнунда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге, организацияларынга болгаш албан черлеринге берген турар ужурлуг.

Үлетпүр бүдүрүлгелерин, чурттаалга объектилерин, демир-орук болгаш автомобиль оруктарын, электри дамчыдылгага шугумнарын, магистральдыг хоорза дамчыдылгаларын тударынга, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйжы эвес өске-даа херегледдерге көдээ ажыл-агый сорулгаларынга ажыглавас ийикпе көдээ ажыл-агыйга таарышпас черни, азы кудуу шынарлыг көдээ ажыл-агый черлерни тыпсыр. Айыттынган сорулгаларга чер участоктарын күрүнениң арга-ыяш фондузунуң черинден тыпсырда колдуунда ыяш-биле шыптынмаан азы чадаң үнүштерлиг болгаш чавыс үнелиг ыяштарлыг черлерниң күзелинден чорудар. Ажыктыг казар байлактар чыдар шөлдерге тудуг кылырынга чер участогун күрүнениң даг байлааның хайгааралы органнары-биле чөпшээрежилге ёзугаар тыпсыр. Электри дамчыдылга, харылзаа шугумнарын болгаш өске-даа коммуникацияларны колдуунда оруктарның, туруп турар трассаларның болгаш өскелерниң-даа унун дургаар чорудар.

Тыпсып берген чер участогун ол участоктуң бодунга (кыдыынга) чер тургузуунуң чогуур органнары кызыгаар тургускуже база черни эдилээр эргени шынзыдып турар документини бергиже чедир ажыглап кирерин хоруур.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа чер ажыглакчыларының чер ажыглаар эргезин күрүнениң чер ажыглаар эрге тыпсыр актылары-биле шынзыдар. Актыларның майыктарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаадыр.

Черни түр ажыглаарының чуруму кызырын эвилел республикаларның хоойлузары доктаадыр.

11 чүүл. Чер ажыглакчыларының эргелери болгаш хүлээлгелери

Чер ажыглакчылары чер участоктарын оларга тывыскан сорулгаларынга ажыглаар эргелиг болгаш эки эдилээр хүлээлгелиг.

Ажыглаалга берген чер участогу бүрүзүнүң сорулгага таарымчалыг байдалынга хамаарыштыр чер ажыглакчылары доктааттынган чурум ёзугаар дараазында чүүлдерге эргелиг:

чурттаалга, бүдүрүлге, культура-амыдырал болгаш өске-даа тудуглары база дериглелерни кылыр;

көдээ ажыл-агый культураларының тарылгазын, ыяш, кат-чимис, каасталга болгаш өске-даа тарылгаларны олуртуруп чорудар;

сиген шөлдерин, мал одарларын болгаш өске-даа хадылаңнарны ажыглаар;

ажыл-агыйның херегледиинге чер участогунда бар ниити нептереңгей ажыктыг казар байлактарны, торфту болгаш суг объектилерин ажыглаар, а ол ышкаш черниң өске-даа ажыктыг шынарларын ажыглаалга кирер.

Чер ажыглакчыларының чедирген когаралы эгиттинген турар.

Чер ажыглакчыларының хажыттырган эргелери ССР Эвилелиниң болгаш эвилел республикаларның хоойлу-дүрүмүнде көрдүнген чурум ёзугаар катап тургустунган турар.

Чер ажыглакчыларының эргелери күрүнениң эрге-ажыктарынга, а ол ышкаш өске чер ажыглакчыларының эрге-ажыктарынга дүүштүр хоойлу ёзугаар кызыгаарлаттынган туруп болур.

Черни күш-ажылчы эвес орлага ажык тып алырынга ажыглаарын хоруур.

Чер ажыглакчылары оларга тывыскан чер участоктарын чогумчалыг ажыглаар, бодунуң участогунга кожазы чер ажыглакчыларының эрге-ажыктарын хажыдып турар хөделиишкиннерни кылбас хүлээлгелиг.

Ажыктыг казар байлактар чыдар черлерни ажык азы казар арга-биле ажылдап кылып турар, геологразведка, тудуг азы өске-даа ажылдарны оларга түр ажыглаары-биле тывыскан көдээ ажыл-агый черлеринге азы арга-ыяш черлеринге чорудуп турган бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери боттарының күзели-биле ол чер участоктарын көдээ, ыяш азы балык ажыл-агыйынга таарымчалыг байдалга кирер, а үстүнде айыттынган ажылдарны өске черлерге чорудуп турда — ол черлерни ажыглаар таарымчалыг байдалга эдер хүлээлгелиг. Чер участоктарын ажыглалдыг байдалче кирерин ажыл чоруп турда-ла, а ол болдунмас болза — ажылдарны дооскан соолунде чыл дургузундан орай эвесте чорудар.

Үлетпүр болгаш өске-даа тудугларны боттандырып турар, ажыктыг казар байлактарның чыдар черлерин ажык арга-биле ажылдап кылып турар, а ол ышкаш хөрзүн тывын үрээри-биле холбашкан өске-даа ажылдарны чорудуп турар бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери хөрзүннүң үнүш-дүжүткүр кадыын черни чаарты культуржударынга база эвээш продуктулуг ажыглаал черлериниң үнүш-дүжүткүрүн бедидер сорулгага ажыглаары-биле ангылаар болгаш камгалаар хүлээлгелиг.

12 чүүл. Черни дагын ажыглаары

Колхозтар, совхозтар, өске-даа бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери хоойлуда доктааттынган таварылгада оларга быжыглаан черден чер участоктарын дагын ажыглаалга тыпсып болур.

Черни дагын ажыглаарының чуруму болгаш негелделери бо Үндезиннерниң 25, 27, 28, 41, 42 болгаш 43 чүүлдерин, а ол ышкаш ССР Эвилелиниң база эвилелдешкен республикаларның өске-даа хоойлу-дүрүмүн ёзугаар тодараттынар.

13 чүүл. Черниң камгалалы болгаш хөрзүннүң үнүш-дүжүттүүн бедидери

Чер ажыглакчылары хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидер талазы-биле эң ажыктыг хемчеглерни чорудар, хөрзүннүң хатка болгаш сугга үредир чоруун чайладыр талазы-биле органнзас-ажыл-агыйжы, агротехниктиг, арга-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг комплекстиг хемчеглерни боттандырар, черниң кужурланырын, тулаазанырын, бокталырын, оларга бок үнүштерниң өзерин, а ол ышкаш хөрзүннүң байдалын баксырадып турар өске-даа чорудулгаларны болдурбас хүлээлгелиг.

Черни үндезин-биле экижидериниче угланган мелиорация болгаш чер камгалалының, хову камгалаар ыяш өстүрүлгезиниң талазы-биле хемчеглер, хөрзүннүң хатка, сугга үредири-биле демисел болгаш өске-даа хемчеглер улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планнарынга көрдүнген турар болгаш чогуур министерстволар, ведомстволар болгаш чер ажыглакчылары боттандырар.

Көдээ ажыл-агыйга таарымчалыг, ылаңгыя суггаттыг болгаш кургаткан черлер тускай камгалалга турар. Көдээ ажыл-агыйга угланыышкынныг черлерни ажыглап турар колхозтар, совхозтар, өске-даа бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери черни камгалаар, катап тургузар болгаш хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидер хүлээлгелиг.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнге чер камгалалының, хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидериниң болгаш ажыглаттынмайн турар черлерни көдээ ажыл-агыйның сайгарылгазынга кирер талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга идиг берип турар чер ажыглакчыларын материал талазы-биле деткиириниң хемчеглерин доктааткан туруп болур.

14 чүүл. Бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң чер ажыглаар эргезин соксадыр барымдаалары

Бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң ажыглаары-биле оларга тывыскан черлерни ажыглаар эргезин мындыг таварылгаларга дүүштүр долузу-биле азы кезик-чамдызын соксадыр:

1) чер участогун херегзевес апарганда;

2) чер участогун тывыскан хуусаазы эрткенде;

3) бүдүрүлге, организация азы албан чери дүшкенде;

4) күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң өске херегледдеринге чер участогун алыры эргежок чугула боол келгенде;

5) тывыскан чер участогун ийи чыл дургузунда улаштыр шиңгээдип албаанда.

Черни ажыглаары ону тывыскан сорулгага дүүшпээн таварылгада чер ажыглаар эргени база соксадып болур.

Эвилелдешкен республикаларның чер дүрүмнери бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң чер ажыглаар эргезин соксадырының өске-даа барымдааларын көрген туруп болур.

15 чүүл. Хамаатыларның чер ажыглаар эргезин соксадырының барымдаалары

Тывыскан чер участогун ажыглаарынга хамаатыларның эргезин чугуру-биле дараазында таварылгаларда бүрүн азы чамдык кезиктеп соксаткан турар ужурлуг:

1) чер участогун ажыглаарындан эки тура-биле ойталааланда;

2) чер участогун тывыскан хуусаазы доозулганда;

3) өрегениң азы өг-бүлениң бүгү кежигүннери доктаамал чурттаары-биле өске черже көшкенде;

4) ажыглал үлегни холбаштырып тывыскан күш-ажылчы харылзаалар соксаанда, бир эвес ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнде оон өскээр көрбээн болза;

5) өрегениң азы өг-бүлениң бүгү кежигүннери өлгенде;

6) күрүне болгаш хөй-ниити херегледеринге чер участогун алырының эргежок чугулазы тургустунуп келгенде.

Чер участогун ажыглаар эргени бо Үндезиннерниң 50 чүүлүнде көрдүнген үүлгедишкиннерни хамаатының үүлгеткен таварылгазында, а ол ышкаш чер участогун ийи чыл дургузунда ажыглаваан азы ону тывыскан сорулгага дүүштүр ажыглавас болза соксадып болур.

16 чүүл. Күрүне азы хөй-ниити херегледеринге черни хавырып алырының чуруму

Күрүне азы хөй-ниити херегледеринге чер участогун азы оон кезиин хавырып алырын эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга, азы ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнде доктааткан чурумну ёзугаар ажылчы чоннар депутаттарының чогуур Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирлеринге үндезилээш чорудар.

Колхозтарның, совхозтарның, өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң ажыглалында турар черлерден, культура азы эртем ужур-дузалыг черлерден чер участоктарын хавырып алырын чүгле онза эргежок чугула апарган таварылгада чөпшээрээр.

Суггаттыг болгаш кургаткан черлерни, тарылга черлерин, хөй чылдыг чимис олуртулгаларлыг болгаш виноградтыг чер участоктарын көдээ ажыл-агыйжы эвес херегледдерге хавырып алырын, а ол ышкаш бирги бөлүктүң суг камгалаан болгаш арга-ыяштыг черлерни ыяш ажыл-агыйын чорударынга хамаарышпаан сорулгаларга ажыглаары-биле хавырып алырын чүгле таварылгаларда болгаш эвилелдешкен республиканың чүгле Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле чорудар.

Көдээ ажыл-агыйжы эвес херегледдерге чер участоктарын хавырып алырынга сонуургалдыг бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери объектилерниң турар болгаш алыр деп турар шөлдүң чижек хемчээлдерин тодаргайлаар ажылдарын эгелээриниң мурнунда чер ажыглакчылары-биле болгаш черниң ажыглалы дээш күрүне контролюн боттандырып турар органнар-биле баштай дугуржур хүлээлгелиг.

Колхозтарның ажыглалында турар черлерден участоктарны алырын чүгле колхозтар кежигүннериниң ниити хуралдарының азы төлээлекчилер хуралдарының чөпшээрээни-биле чорудуп болур, а эвилел азы республика чагыргазында турар совхозтарның, өске-даа күрүне, кооператив, хөй-ниити бүдүрүлгелериниң, организацияларның, албан черлериниң ажыглалында турар черлерден чер участоктарын хавырып алырын чер ажыглакчылары-биле, дугурушканың болгаш ССР Эвилелиниң азы эвилелдешкен республикаларның чогуур министерстволары болгаш төп албан черлери-биле дугурушканың ёзугаар чорудар.

17 чүүл. Дилеп тывар ажылдарга чер участоктарын ажыглаарының чуруму

Геология-чурук, дилеп тывар, геодезия болгаш өске-даа дилеп тывар ажылдарны боттандырып турар бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери чер ажыглакчыларындан чер участоктарын албайн, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнде доктааткан чурумну ёзугаар ол ажылдарны бүгү черлерге чорудуп болур. Айыткан ажылдарны эгелээр хуусааларын болгаш чорудар черин чер ажыглакчылары-биле дугуржуп алыр, а дугуржулга чедип алдынмаанда ажылчы чоннар депутаттарының район азы хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттери доктаадыр.

Бо чүүлдүң бирги кезээнде айыткан ажылдарны чорудуп турар бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери ээлээн чер участоктарын оларны херектиг чүүлдерге ажыглаарынга таарымчалыг кылдыр боттарының күзели-биле эмгелээр хүлээлгелиг. Чер участоктарын ажыглаарынга таарымчалыг кылдыр эмгелээрин ажылдар чоруп турда боттандырар, а ону кылыры болдунмас болза, ажылдарны дооскан соонда ай хуусаадан орай эвес үеде күүседир. Хөрзүннүң доңар үези аңаа хамаарыштырбас.

18 чүүл. Чер участоктарын хавырып алганы-биле азы түр ажыглааны-биле болган каражаларның орнун чер ажыглакчыларынга эгидери

Күрүне азы хөй-ниити херегледерге чер участоктарын хавырып алганы-биле азы чер участоктарын түр ажыглааны-биле холбаштыр чер ажыглакчыларынга чедирген когаралдарның орнун эгидер ужурлуг.

Когаралдарның орнун эгидерин чер участоктарын тускайладып алган бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бадылаан дүрүмүн ёзугаар чорудар.

19 чүүл. Көдээ ажыл-агыйжы эвес херегледдерге черлерни хавырып алганы-биле холбаштыр көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чидириишкинниң орнун эгидери

Көдээ ажыл-агыйның ажыктыг чер участоктарын тудугга азы көдээ ажыл-агыйжы эвес херегледдерге тускайладып алган бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлери чер участоктарын алганы-биле холбаштыр көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чидириишкиниң орнун (бо Үндезиннерниң 18 чүүлүн ёзугаар чер ажыглакчыларынга когаралдарның орнун эгидеринден аңгыда) эгидер.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чидириишкиниң эгидер ужурлуг орнунуң хемчээлдерин болгаш доктаалын тодарадыр чурумун, а ол ышкаш чогуур хөреңгилерни ажыглаарының чурумун ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаадыр.

20 чүүл. Черлерни ажыглаарынга күрүне контролю

Бүгү черлерни ажыглаарынга күрүне контролюнуң сорулгазы болза чер хоойлу-дүрүмүн, черлерни ажыглаарының чурумун, черлерни чөп ажыглаар болгаш камгалаар сорулга-биле чер кадастрын болгаш чер сайгарылгазын шын чорударын министерстволарның, төп албан черлериниң, күрүне, кооператив, хөй-ниити бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң, а ол ышкаш хамаатыларның сагыырын хандырары болур.

Бүгү черлерни ажыглаарынга күрүне контролюн ажылчы чоннар депутаттарының Советтери, оларның күүсекчи болгаш башкарыкчы органнары, а ол ышкаш ол дугайында тускай төлээлеткен күрүне органнары ССР Эвилелиниң хоойлу-дүрүмүнде доктааткан чурумну ёзугаар боттандырар.

II бөлүк

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙГА АЖЫГЛААР ЧЕРЛЕР

21 чүүл. Көдээ ажыл-агыйга ажыглаар черлер

Көдээ ажыл-агыйның херегледиинге тывыскан азы ол сорулгаларга көрдүнген бүгү-ле черлерни көдээ ажыл-агыйга ажыглаар черлер деп санаар.

Көдээ ажыл-агыйга ажыглаар черлерни социалистиг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, организациялары болгаш албан черлери көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң планнарынга дүүштүр, көдээ ажыл-агый продуктуларынга улус ажыл-агыйының өзүп турар херегледерин хандырар сорулгалар-биле ажыглап турар.

Эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү-биле көрдүнген онза эргежок чугула таварылгалардан аңгыда, суггаттыг болгаш суун кургаткан черлерниң, тараа шөлдерниң, хөй чылдарга үнер үнелиг катчимистиг ыяштар болгаш виноградниктер олурткан черлерниң, а ол ышкаш бедик продуктулуг өске-даа черлерниң шөлдерин эвээжедирин, оон ниитизинде оларны шоолуг эвес продуктулуг черлер кылырын болдуруп болбас.

22 чүүл. Көдээ ажыл-агыйга херектиг черлерни ажыглалга тыпсыры

Көдээ ажыл-агыйга херегзээр черлерни хуусаа чокка ажыглаары-биле тыпсыр черлер болза:

колхозтарга, совхозтарга, күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый, кооператив, хөй-ниити бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга — көдээ ажыл-агыйны чорудары-биле;

эртем-шинчилел, өөредилге болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый албан черлеринге — шөлдерге шинчилелдерни чорудары-биле, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин көдээ ажыл-агый практиказынга херегээри-биле болгаш нептередири-биле, а ол ышкаш бүдүрүлге сорулгаларынга;

көдээ ажыл-агыйжы эвес бүдүрүлгелерге, организацияларга болгаш албан черлеринге — дузалал көдээ ажыл-агыйны чорудары-биле;

хамаатыларга — хөлезиленикчи күш-ажыл херегзевейн, боттуң ажыл-агыйын чорудары-биле.

Эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнде доктааттынган чурумнар болгаш негелделер ёзугаар коллективтиг сад ажылын болгаш огород ажылын чорудары-биле чер участоктарын бүдүрүлгелерге, организацияларга болгаш албан черлеринге берген туруп болур.

Бо чүүлде айыттынган, хуусаа чок ажыглаары-биле тывыскан черлерден аңгыда, чер ажыглакчыларынга черни түр ажыглаары-биле-даа тывыскан туруп болур.

Ажыл-агыйларны улгаттыр катыштырганда болгаш бичеледир үелерде, чер ажыглакчыларының аразынга черни чаарты хуваганда колхозтарның, совхозтарның, күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, а ол ышкаш эртем-шинчилел, өөредилге-дуржулга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый албан черлериниң ажыглап турар черлериниң кызыгаарын болгаш хемчээлдерин өскертирин чер сайгарылгазының чогуур чурум ёзугаар бадылаттынган, эртемге үндезилеттинген төлевилелдеринге үндезилеп чорудуп болур.

23 чүүл. Көдээ ажыл-агыйга херектиг черлерни ажыглаарының талазы-биле чер ажыглакчыларының хүлээлгелери

Көдээ ажыл-агыйга херектиг черлерни ажыглап турар колхозтар, совхозтар, өске-даа бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери эртемниң база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннеринге үндезилээш, ук черниң байдалдарын барымдаалааш, мындыг чүүлдерни кылыр хүлээлгелиг:

1) хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидериниң болгаш черлерни чогумчалыг ажыглаарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни организас-ажыл-агый планнарынга болгаш бүдүрүлге-саң планнарынга баш удур көөр;

2) зонаның байдалдарынга болгаш ажыл-агыйның специализациязынга дүүштүр чер ажылының эңне үре-түңнелдиг системазын, ажыл-агыйның адырларының экономика талазы-биле ажыктыг холбаштырылгазын шиңгээдип алыр, тарылга ээлчештирилгезин кирер болгаш шиңгээдип алыр, ажыглаттынмайн турар черлерни көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге ажыглаар;

3) суггарылганы, тулааларны кургадырын болгаш черлерни суглаадырарын хөгжүдер, сиген шөлдерин болгаш мал одарларын экижидер, хөрзүнге чугай болгаш гипс төгерин чорудар;

4) хөрзүнү хат, суг үрээр, черниң тулааланыр болгаш кужурланыр чоруунга удур хемчеглерни алыр, хову камгалалының ыяштыг куржагларын олуртурун, алезиннерге, чоогаларга болгаш кадыр ийлерге ыяш тарырын чорудар, хөрзүннүң бокталыр чоруун болдурбас;

5) көдээ ажыл-агыйның ажыглаалдыг черлеринден даштарны, чадаң үнүштерни аштаар, бок үнүштер-биле, көдээ ажыл-агый үнүштериниң үрегдекчилери-биле болгаш аарыглары-биле демиседир чорудар.

24 чүүл. Колхозтарның ниити ажыглаал черлери болгаш кодан кавызының черлери

Күрүне актызын ёзугаар хуусаа чок (мөңгези-биле) ажыглаар кылдыр колхозка берип каан черлер ниити ажыглалдың болгаш кодан кавызының черлеринден тургустунар. Кодан кавызының черлери ниити ажыглалдың черлеринден аңгылаттынган болур.

Колхозтар Уставында көрдүнген нормалар ёзугаар колхозчу өрегелерге чер участоктары тыпсырынга кодан кавызының черлери чедишпес болза, колхозтуң кежигүннериниң ниити хуралының азы төлээлекчилерниң хуралының шиитпири-биле ниити ажыглалдың черлериниң күзели-биле кодан кавызының черлериниң шөлүн улгаттырып болур, ук шиитпирни ажылчы чоннар депутаттарының область (край) Советиниң күүсекчи комитеди, автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлели, а область хуваалдазы чок республикаларга — эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлели бадылаар.

Колхозтарда быжыглап каан черлерни ажыл-агыйның иштинге ажыглаары бо Үндезиннерге, а ол ышкаш ССР Эвилелиниң база эвилелдешкен республикаларның өске-даа хоойлу-дүрүмүнге дүүштүр, колхозтуң Уставынга үндезилеп боттандырар.

25 чүүл. Кодан кавызының чер участогунга колхозчу өрегениң эргези

Колхозтуң Уставында көрдүнген чурумну болгаш нормаларны ёзугаар тыпсыр кодан кавызының чер участогун колхозчу өреге бүрүзү алыр эргелиг.

Өрегениң күш-ажыл кылып шыдаар кара чаңгыс кежигүнү ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринде чогуур хуусаалыг шериг албаны эрттирип турар, азы соңгулдалыг албан-ажылда турар, өөренип турар, колхозтуң дугуржулгазы-биле азы организастыг чыылда чуруму-биле түр үеде өске ажылче шилчээн, а ол ышкаш колхозчу өрегениң составында чүгле назы четпээннер арткан болза, колхозчу өрегелерниң кодан кавызының участогун алыр эргези хевээр артар.

Назылап кырааныньың азы инвалид болганының уламындан бүгү кежигүннери күш-ажыл кылып шыдавас апарган колхозчу өрегелерниң кодан кавызының участогун алыр эргези хевээр артар.

Колхозтуң Уставынга дүүштүр колхозчу өрегелерге оларның малың одарладыр черни тускайлап берип турар.

26 чүүл. Совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң кодан кавызының черлери

Көдээ ажыл-агый херегледдеринге ажыглаары-биле совхозка азы күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге, организациязынга болгаш албан черинге берген черлерден ажыл-агыйның иштики чер сайгарылгазының бадылаттынган төлевилелинге дүүштүр, эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнде доктааттынган хемчээлдерге ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга бээр кодан кавызының чер участоктарын тускай аңгылааш, кызыгаарын айтыр.

Кодан кавызының участоктары-биле ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны хандырарынга кодан кавызының черлери чедишпес болза, ажыл-агыйларның удуртукчуларының дилээн ёзугаар, ажылчы чоннар депутаттарының область (край) Советиниң күүсекчи комитединиң, автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, а область хуваалдазы чок республикаларга — эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чөпшээрели-биле ол черлерниң шөлүн улгаттырган туруп болур.

27 чүүл. Совхозтарның ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга база көдээ черде чурттап турар өске-даа хамаатыларга кодан кавызының чер участоктарын тыпсыры

Совхозтар болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, организациялары болгаш албан черлери кодан кавызының участоктарын азы ногаа тарыыр черлерни ол сорулгаларга көрдүнген черлерден доктаамал ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга, а ол ышкаш көдээ черде ажылдап, чурттап турар башкыларга, эмчилерге болгаш өске-даа тускай эртемниглерге тыпсыр.

Колхозтуң кежигүннериниң ниити хуралының азы төлээлеттиргеннериниң хуралының шиитпири-биле колхоз көдээ черде чурттап база ажылдап турар башкыларга, эмчилерге болгаш өске-даа тускай эртемниглерге кодан кавызының чер участогун тыпсыр.

Колхозтарда, совхозтарда, күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде, организацияларында болгаш албан черлеринде кодан кавызының хостуг чер участоктары бар болза, колхозтуң кежигүннериниң ниити хуралының азы төлээлеттиргеннериниң хуралының азы совхозтуң, бүдүрүлгениң, организацияның болгаш албан черниң администрациязының шиитпири ёзугаар кодан кавызының участоктарын көдээ черде чурттап турар ажылчыннарга, албан-хаакчыларга, пенсионерлерге болгаш инвалидтерге тывыскан туруп болур, ол шиитпирни ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Советиниң күүсекчи комитеди бадылаар.

Бо чүүлде айыттынган ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар назылап кырааны-биле азы инвалид болганы-биле пенсияже шилчээнде, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелинге чогуур хуусаалыг шериг албаны эрттирери-биле барган азы өөренип турар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның өг-бүлелеринге кодан кавызының участоктары мурнуку хемчээлдери-биле хевээр артар.

Бо чүүлде санаттынган, боттарының өнчүзүнде малдыг хамаатыларның категорияларынга мал кадарар чер участоктарын күрүне курлавырының, күрүнениң ыяш фондузунуң, хоорайларның, хоорай хевириниң суурларының черлеринден, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйга ажыглаары көрдүнмээн черлерден тыпсып бээр. Ындыг черлер чок болза, мал одарладыр черлерни колхозтарның, совхозтарның, өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң черлеринден доктааттынган чурум ёзугаар тускайлап бээр, ол участоктарны ажаап турганының база экижиткениниң талазы-биле чарыгдалдарны чер ажыглакчыларынга малдың ээлери төлеп бээр.

Хамаатыларның айыттынган категорияларынга сиген кезер чер участоктарын күрүне курлавырының, күрүнениң ыяш фондузунуң черлеринден, демир-орук болгаш чазаглыг оруктар чанында черлерден болгаш көдээ ажыл-агыйга ажыглаары көрдүнмээн өске-даа черлерден тыпсып бээр.

Чер участоктарын бээрин эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнде доктааттынган чурумну болгаш нормаларны ёзугаар кылыр.

28 чүүл. Көдээ ажыл-агый черлериниң чер ажыглакчыларының өске чер ажыглакчыларынга түр ажыглаары-биле тыпсып бээриниң чуруму болгаш негелделери

Боттарында быжыглаан көдээ ажыл-агый черлериниң чамдыызын

(Төнчүзү 3-кү арынында).

ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЧЕР ХООЙЛУЗУНУҢ ҮНДЕЗИННЕРИ

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

түр үеде ажыглавайн турар колхозтар, совхозтар, күрүнениң өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери болгаш организацияларды ол черлерни ажыглап турар колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа ажыл-агыйларга ажылчы чоннар депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитединиң шиитпири-биле түр ажыглаар кылдыр берип болур. Чер участогун тодаргай хуусаада алган ажыл-агый черни ажыглаан үезинге дүүштүр ажыглаттынмаан чарыгдалдарны чер ажыглакчызынга эгидип бээр.

Бир ажыл-агыйның ажыглалдыг черниң чамдыызын өске ажыл-агыйга доктаамал ажыглаары-биле дамчыдып бээрин бо Үндезиннерниң 10 чүүлүнде көрдүнген чурум-биле чорудар.

29 чүүл. Хуу тараачын ажыл-агыйларының чер ажыглаары

Чамдык районнарда бар болуп турар хуу тараачын ажыл-агыйлар эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү-биле доктааткан чурумну болгаш нормаларны ёзугаар кодээ ажыл-агыйының чорудары-биле оларга берген шөл участоктарын болгаш кодан кавызының черлерин ажыглап турар.

III бөлүк

ЧУРТТАКЧЫЛЫГ ЧЕРЛЕРНИҢ (ХООРАЙЛАРНЫҢ, ХООРАЙ ХЕВИРЛИГ СУУРЛАРНЫҢ БОЛГАШ КӨДЭЭНИҢ ЧУРТТАКЧЫЛЫГ ЧЕРЛЕРИНИҢ) ЧЕРЛЕРИ

30 чүүл. Хоорайлар черлериниң составы

Хоорайлар черлеринге хоорайның кызыгаарының иштинде турар бүгү черлер хамааржыр.

Ол черлерниң составынга кирерлер болза:

1) хоорайның тудуг кылып турар черлери;
2) ниити ажыглалдыг черлер;
3) кодээ ажыл-агыйга ажыглаар болгаш өске-даа ажыглалдыг черлер;
4) хоорайның ыяш ээлээн черлери;
5) демир-оруктуң, суг, агаар, хоолай-дамчыдылга, транспорттуң даг үлетпүрүнүң черлери болгаш өске-даа.

31 чүүл. Хоорайлар черлерин ажыглаарының чуруму

Хоорайның кызыгаарының иштинде бүгү черлер ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Советтериниң эргезинге турар.

Хоорай кызыгаарын, хоорайларның девискээриниң ажыл-агыйжы чер сайгарылгазын доктаадырының болгаш өскертириниң, чер участоктарын тывсырының болгаш дедир алырының база оларны ажыглаар негелделерниң чурумун эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү, а бо Үндезиннерниң 30 чүүлүнүң 3—5 пунктуларында айыткан чер ажыглалының чурумун — ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү тодарадыр.

32 чүүл. Хоорай кызыгаарының иштинде колхозтарның болгаш совхозтарның чер ажыглалы

Колхозтарның ниитиге ажыглаар черлерин, совхозтарның болгаш өске-даа күрүнениң кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң хоорайның кызыгаарының иштинде болгаш тудуг азы хоорайның планнаашкынын база тудуунуң төлевилелин ёзугаар чаагайжыдылга кызбас черлерин оларга хуусаа чокка ажыглаар кылдыр бижиглээр.

Ол черлерге чуртталга, культура-амыдырал, бүдүрүлге тудугларын болгаш дерилгелер тударын ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чөпшээрели-биле чорудар.

33 чүүл. Хоорайларда тудуг өнчү эргезинче шилчээнде чер участогун ажыглаар эргениң шилчири

Хоорайларның черлеринге тудугнуң өнчү эргезинче шилчээн үезинде чер участогун азы ооң чамдык кезиин ажыглаарының эргези база ла эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнде доктааттынган чурум ёзугаар шилчиир.

34 чүүл. Хоорай чанының черлери болгаш ногаан зоналар

Хоорайның девискээрин калбартырынга курлавыр болур база чаагайжыдылга-биле болгаш хоорай ажыл-агыйын таарымчалыг тургузары-биле холбашкан эргежок чүгүла дерилгелерин таарыштыр тургузарының болгаш тударының чери болур хоорай кызыгаарының даштында черлерни, а ол ышкаш камгалал болгаш санитар арыг-шевер хүлээлгелерин күүседип турар ыяш, парктар болгаш өске-даа олурткан ногаан үнүштер ээлээн болгаш хоорай чонунуң дыштанылгазының чери болур черлерни хоорай чанынга база хоорайның ногаан зоназынга дүүштүр тускайлап үзер.

Хоорай чанының болгаш ногаан зоналарны тускайлап үзериниң, а ол ышкаш оларда черни ажыглаарының чурумун ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү-биле доктаадыр.

35 чүүл. Хоорай хевирлиг суурларның черлери

Эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүн ёзугаар хоорай хевирлиг суурларның категориязынче киирген чурттакчылыг черлерниң (черлеринге) бо Үндезиннерниң 30, 31, 32, 33 болгаш 37 чүүлдериниң негелделери база хамааржыр.

Суур кызыгаарының иштинде бүгү черлер ажылчы чоннар депутаттарының суур Советтериниң эргезинде турар.

36 чүүл. Кодээниң чурттакчылыг черлериниң черлери

Кодээниң чурттакчылыг черлериниң черлеринге кызыгаар иштинде турар болгаш ол черлерге доктааткан бүгү черлер хамааржыр. Кодээниң чурттакчылыг черлеринге оларның моон соңгаар хөгжүүрүнге перспективазын барымдаалап тускайлаан черлерни чурттакчылыг черлерниң девискээр кызыгаарларын оларның планнаашкынынга база тудуг сайгарылгазынга дүүштүр тургузуп тургаш өске черлерден кызыгаарлап аңгылаар. Перспективаже хамааржыштырбаан кодээниң чурттакчылыг черлериниң черлерин иштики ажыл-агый чер сайгарылгазының чурумун ёзугаар өске черлерден кызыгаарлап аңгылаар.

Кодээниң чурттакчылыг черлериниң иштинге ажылчы чоннар депутаттарының кодээ Соведи болза бүгү чер участоктарын тывсып турарынга контрольду боттандырар база колхозтарның, совхозтарның, өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлге черлериниң чер ажыглалының составынга кирбейн турар черлерден чер участоктарын тывсыр дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр.

Колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге бижиглээн кодээниң чурттакчылыг черлериниң иштинде чер участоктарын олар чуртталга, культура-амыдырал, бүдүрүлге тудугларын болгаш дерилгелер тударынга, ол ышкаш бо Үндезиннерниң 24, 25, 26 болгаш 27 чүүлдери-биле, ССР Эвилелиниң база эвилелдешкен республикаларның өске-даа хоойлу-дүрүмү-биле дүүштүр кодан кавызының чер ажыглалынга ажыглаарлар. Чуртталга, культура-амыдырал, бүдүрүлге тудугларын болгаш дерилгелерин ол черлерге таарыштыр тударын ажылчы чоннар депутаттарының кодээ Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чөпшээрелин ёзугаар чорудар.

Кодээниң чурттакчылыг черлериниң улам ыңай хөгжүүрүнге перспективазын барымдаалап тускайлаан черлерниң девискээр кызыгаарларын доктаадырының база өскертириниң чурумун, а ол ышкаш кодээниң чурттакчылыг черлериниң черлерин ажыглаарының чурумун эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү тодарадып доктаадыр.

37 чүүл. Чуртталга тудуу болгаш чайлаг тудуу кылыр кооперативтерге, а ол ышкаш хуузунда чуртталга тудуу кылыр хамаатыларга ажыглаары-биле чер участоктарын тывсыры

Чуртталга тудуу болгаш чайлаг тудуу кылыр кооперативтерге, а ол ышкаш хуузунда чуртталга тудуу кылыр хамаатыларга чер участоктарын чурттакчылыг черлерниң черинден, күрүне курлавырындан болгаш хоорайларның ногаан зоназының даштында турар күрүне фондузунуң черлеринден ССР Эвилелиниң база эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү-биле доктааткан чурум болгаш негелделер ёзугаар тывсыр.

IV бөлүк

ҮЛЕТПҮРНҮҢ, ТРАНСПОРТТУҢ, КУРОРТТАРНЫҢ, КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕРЛЕРНИҢ ЧЕРЛЕРИ БОЛГАШ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙЫГА ХАМААРЫШПАС ӨСКЕ-ДАА ЧЕРЛЕР

38 чүүл. Үлетпүрнүң, транспорттуң, курорттарның, камгалалдыг черлерниң черлери болгаш кодээ ажыл-агыйга хамаарышпас өске-даа черлер

Бүдүрүлгелерге, организацияларга болгаш албан черлеринге ажыглаары-биле оларга тускай онаашкан сорулгаларны (үлетпүр бүдүрүлге, транспорт, курорттар организастаар, камгалалдыг черлер болгаш оон өске-даа) боттандырарынга тывсыр черлерни үлетпүрнүң, транспорттуң, курорттарның, камгалалдыг черлерниң болгаш кодээ ажыл-агыйга хамаарышпас өске-даа черлер деп санаар.

Айыткан сорулгаларга тывсыр чер участоктарының хемчээлин доктааттынган чурумда бадылаттынган нормалар-биле азы төлевилел-техниктиг документациялар-биле дүүштүр тодарадыр, а участоктарны үзүп бээрин оларны шиңгээдип ап турарының ээлчээн барымдаалап боттандырар.

Үлетпүрнүң, транспорттуң, курорттарның, камгалалдыг черлерниң болгаш кодээ ажыл-агыйга хамаарышпас черлерни ажыглаарының, онза негелделер-биле чер ажылының зоназын (санитар камгалалының округу болгаш өске-даа) тургузарының чурумун ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң бадылааны ол черлер дугайында саавыр тодарадыр.

39 чүүл. Курорттарның черлери

Эмнээр ужур-дузалыг база эмнелге-курорт албан черлериниң ажыглалынга доктааткан чурум ёзугаар тывыскан кадыкшыдылга хемчеглериниң организастаарынга таарымчалыг байдалдарлыг чер участоктары курорттарның черлеринге хамааржыр.

Чоннуң эмнээринге болгаш дыштанырынга эргежок чүгүла байдалдарны хандырарының эрге-ажыктарынга, ол ышкаш бүгү курорттарда бойдустуң эмнээр чүүлдерин камгалаар сорулга-биле санитар-камгалалының округтарын тургузар. Бойдустуң эм шыварлыг чүүлдерин болгаш чоннуң дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны камгалаарынга ажыл-чорудулгазы дүүшпес бүдүрүлгелерге, организацияларга болгаш албан черлеринге ол округтарның девискээринден ажыглаары-биле чер участоктары тывсырын хоруур.

40 чүүл. Камгалалдыг черлер

Девискээриниң иштинде эртем азы культура талазы-биле онза үнелиг (кырының байдалы чаңгыс аай азы ховар, үнүш болгаш дириг организмнерниң таарыштынганы, геология талазы-биле ховар бүткени, үнүштерниң база дириг амытаннарның хевирлери болгаш оон-даа өске) бойдус черлерлиг, доктааткан чурум ёзугаар тускайлаан чер участоктарын камгалалдыг черлер деп санаар.

Камгалалдыг черлерниң бойдус комплекстерин үреп, чок болза эртем азы культура талазы-биле онза үнелиг чүүлдерлиг бойдус черлерин камгалаарынга хоралыг болуп турар кандыг-даа ажыл-чорудулганы камгалалдыг черлерниң девискээринге-даа, камгалалдыг черлерни долгандыр доктаадып тургускан камгалал зоналарының иштинге-даа хоруур.

41 чүүл. Үлетпүр, транспорт, өске-даа кодээ ажыл-агыйжы эвес бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң черлерин кодээ ажыл-агый сорулгазынга тывсыры

Үлетпүр, транспорт, өске-даа кодээ ажыл-агыйжы эвес бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлери боттарының ажыглавайн турар черлерин ажылчы чоннар депутаттарының район азы хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирин ёзугаар колхозтарга, совхозтарга, өске-даа бүдүрүлгелерге, организацияларга, албан черлеринге болгаш хамаатыларга түр үеде ажыглаары-биле тывсыр, ону ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү-биле доктааткан чурумга база негелделерге дүүштүр ажыл-агый сорулгазынга ажыглаары-биле кылыр.

42 чүүл. Албан черлеринге хамаарышкан черлерни үлээри

Албан черлеринге хамаарышкан черлерни транспорттуң, ыяш ажыл-агыйының, ыяш үлетпүрүнүң, харылзааның, суг, балык, аңныыр ажыл-агыйының, а ол ышкаш улус ажыл-агыйының чамдык өске-даа адырларының ажылдакчыларының чамдык категорияларынга тывсыр.

Чогуур министерстволарның болгаш ведомстволарның бүдүрүлгелериниң, организацияларының база албан черлериниң ажыглалында турар черлерден, а ындыг черлер четчишпес апарза, күрүне курлавырының черинден болгаш күрүнениң ыяш фондузунуң черлеринден аңгылап үзүп бээр.

Албан черлеринге хамаарышкан черлерден чер алыр эргелиг ажылдакчыларның категорияларының даңзызын, үлээр черлерниң хемчээлин, черни тывсырының негелделерин болгаш оларны ажыглаарының чурумун эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмү-биле тодарадып доктаадыр.

V бөлүк

КҮРҮНЕНИҢ АРГА-ЫЯШ ФОНДУЗУНУҢ ЧЕРЛЕРИ

43 чүүл. Күрүнениң арга-ыяш фондузунуң черлери

Арга-ыяш шыпкан, а ол ышкаш арга-ыяш шыппаан, ынчалза-даа ыяш ажыл-агыйының херегледеринге тускайлаттынган черлерни күрүнениң арга-ыяш фондузунуң черлери кылдыр санаар.

Күрүнениң ыяш ажыл-агый бүдүрүлгелери, организациялары болгаш албан черлери ажылчы чоннар депутаттарының район азы хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирин ёзугаар боттарының ажыглалында күрүнениң арга-ыяш фондузунуң черлеринден ыяш ажыл-агыйының болгаш ыяш белеткээр үлетпүрнүң херегледеринге ажыглаттынмайн турар кодээ ажыл-агыйга ажыктыг черлерни колхозтарга, совхозтарга, өске бүдүрүлгелерге, организацияларга, албан черлеринге болгаш хамаатыларга түр ажыглаары, бир эвес ыяш ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга дүгжүр болза, кодээ ажыл-агый сорулгаларынга түр ажыглаар кылдыр оларга тывсып бээр.

Күрүнениң арга-ыяш фондузунуң черлерин ажыглаарының чурумун ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүн ёзугаар тодарадыр.

VI бөлүк

КҮРҮНЕНИҢ СУГ ФОНДУЗУНУҢ ЧЕРЛЕРИ

44 чүүл. Күрүнениң суг фондузунуң черлери

Суг хөөлбектери (хемнер, хөлдер, суг шыгжамырлары, каналдар, иштики далайлар, девискээр суглары болгаш оон-даа өске), меңги доштар, гидротехниктиг болгаш суг ажыл-агыйының өске-даа дерилгелери ээлээн черлерни, а ол ышкаш суг хөөлбектериниң эрик кавызында камгалал зоналары кылдыр тускайлаан өске-даа черлерни күрүнениң суг фондузунуң черлери кылдыр санаар.

Күрүнениң суг фондузунуң черлерин ажыглаарының чурумун ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүн ёзугаар тодарадыр.

VII бөлүк

КҮРҮНЕ КУРЛАВЫРЫНЫҢ ЧЕРЛЕРИ

45 чүүл. Күрүне курлавырының черлери

Чер ажыглакчыларынга хуусаа чок азы үр хуусаалыг ажыглаар кылдыр тывсып бердинмээн бүгү черлер болза күрүне курлавырының черлери болур.

Күрүне курлавырының черлерин колхозтарга, совхозтарга, өске-даа күрүне, кооператив, хөй-нийти бүдүрүлгелеринге, организацияларга болгаш албан черлеринге, а ол ышкаш хамаатыларга доктаамал азы түр ажыглаар кылдыр бо Үндезиннерниң 10 чүүлүнде көрдүнгениниң ёзугаар тывсыр.

VIII бөлүк

КҮРҮНЕНИҢ ЧЕР КАДАСТРЫ

46 чүүл. Күрүнениң чер кадастры, ооң тургустунар кезектери болгаш уг-шии

Черниң курлавырларын ажыктыг ажыглаарын хандырар төлээде, күрүнениң чер кадастрын чорудар, ол болза черлерниң бойдус, ажыл-агый болгаш эрге байдалының дугайында ылап шынныг, эргежок чүгүла сан-медээлерни каттыштыр киирип турар.

Күрүнениң чер кадастры чер ажыглалдарын регистрастааныының, черлерниң сан болгаш шынар учётун, хөрзүннерни бонитировкалааныының болгаш черлерни экономика талазы-биле үнелеп көргениниң сан-медээлерин бодунда киирип турар.

Күрүнениң чер кадастрының сан-медээлери черлерни ажыктыг ажыглаарын болгаш оларны камгалаарын организастаарының, улус ажыл-агыйын планнаарының, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин таарыштыр сайгарарының болгаш специализастаарының, черлерни мелиорастаарының болгаш кодээ ажыл-агыйны химижидериниң, а ол ышкаш улус ажыл-агыйының черлерни ажыглаары-биле холбашкан өске-даа хемчеглерин боттандырарының сорулгаларынга бараан боор турар.

Чер кадастрын ССР Эвилелинге чаңгыс аай система ёзугаар күрүнениң күсели-биле чорудар. Күрүнениң чер кадастрын чорударының чурумун, кадастр документацияның майык-формаларын, кадастрның сан-медээлерин ылавылаарының болгаш чаартырының үе-хуусаазын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаадыр.

IX бөлүк

КҮРҮНЕНИҢ ЧЕР САЙГАРЫЛГАЗЫ

47 чүүл. Чер сайгарылгазы болгаш чер сайгарылгазының ажылдары

Чер сайгарылгазы чер ажыглаарының талазынга күрүне органнарының шиитпирлерин боттандырарынче угланган күрүне хемчеглериниң системазындан тургустунган.

Күрүнениң чер сайгарылгазы черни эң четче, ажыктыг болгаш чогумчалыг ажыглаарын организастаар, чер ажылының культуразын бедидер болгаш черлерни камгалаар сорулгалыг.

Чер сайгарылгазы чер сайгарылгазының мындыг ажылдарындан тургустунар:

1) черниң оюк-деликтелерин болгаш черлер туружунда өске-даа таарымча чок байдалдарны чайладыры-биле чер ажыглалдарының чаа чурумнарын тургузар база бар турар чер ажыглалдарын чурумчудар; девискээр планнаашкынының схемаларын ёзугаар чер ажыглаарының кызыгаарларын тодаргайлаар болгаш өскертир;

2) экономика талазы-биле үндезилеттинген тарылга ээлчештирилгелерин тургузуп бээри-биле болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүгү ажыглал черлерин (сиген кезер шөлдерни, садтарны, одарларны, оон-даа өскелерни) таарыштыр тургузуп бээри-биле чергелештир колхоз, совхозтарның, өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, организацияларының, албан черлериниң девискээрлерин ажыл-агый иштинге организастаар база хөрзүн үрелиринге удур демиселдиң хемчеглерин ажылдап кылыр;

3) кодээ ажыл-агыйга болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа шиңгээдилгезинче киирер чаа черлерни илередир;

4) чер участоктарын үндүрүп бээр болгаш хавырып алыр;

5) хоорай девискээриниң, суур девискээриниң болгаш чурттакчылыглар кодээ черлериниң девискээрлериниң кызыгаарларын тургузар болгаш өскертир;

6) топография-геодезия, хөрзүн, геоботаника шинчилелдерин болгаш өске-даа шинчилел, тывыышкын ажылдарын чорудар.

Төлевилел-шинчилел, чер картазыпып чурулгаларын тургузар, шинчилел ажылдары-биле катай чер сайгарылгазының ажылын күрүне күсели-биле чорудар. Чер сайгарарын күрүнениң чер сайгарылгазын тургузуп бээр органнары боттандырар.

48 чүүл. Чер сайгарылгазының документилерин кылыры

Чер сайгарылгазынга чер сайгарылгазының төлевилелдерин база бо Үндезиннерниң 10 чүүлүнде көрдүнген чер ажыглаар эрге тывсырының документилерин тургузар.

Чер сайгарылгазының төлевилелдерин кылырда, аңаа сонуургалдыг чер ажыглакчыларының киржирин барымдаалаар болгаш доктааттынган хевирлиг кызыгаарлаашкын демдектерин чер ажыглалдарының кызыгаарларынга тургузары-биле чергелештир ук төлевилелдерин натураже (боттандырар черинче) бадылаан соонда шилчидер.

Чер сайгарылгазының чурумун ёзугаар колхозтар, совхозтар болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери девискээрин ажыл-агый иштинге ыяап-ла организастаар.

X бөлүк

ЧЕР ДУГАЙЫНДА МАРГЫЛДААЛАРНЫ ШИИТПИРЛЭЭРИ

49 чүүл. Чер дугайында маргылдааларны шиитпирлээриниң чуруму

Колхоз, совхозтарның, өске-даа күрүне, кооператив, хөй-нийти бүдүрүлгелериниң, организацияларының, албан черлериниң болгаш хамаатыларның аразында чер дугайында маргылдааларны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ажылчы чоннар депутаттарының край, область, округ, район, хоорай, кодээ, суур Советтериниң күүсекчи комитеттери эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнүң доктааткан чурумун ёзугаар шиитпирлээр.

Эвилелдешкен өске республиканың девискээринде чер ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле эвилелдешкен база бир республиканың колхоз, совхозтарының, өске-даа күрүне, кооператив, хөй-нийти бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң маргылдааларын эвилелдешкен, сонуургалдыг республикаларның дең эргелиг төлээлекчилеринден тургустунган комиссия көөр. Комиссия дугуржуглуг шиитпир үндүрбейн барган таварылга болганда, айыттынган айтырыгларның талазы-биле маргылдааларны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели көөр.

Хоорайларның, хоорай байдалдыг суурларның черлеринде, ажылчы чоннар депутаттарының кодээ Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чурттакчылыг кодээ черлерден тывсып берип турар чер участоктарында амы-хуу тудугларны деңге ажыглап турарларының аразында ниити чер участогун ажыглаар чурум дугайында маргылдааларын суглар көөр.

Чер харылзаалары-биле холбашкан эт-хереңги маргылдааларын ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнүң доктааткан чурумун ёзугаар көөр.

XI бөлүк

ЧЕР ХООЙЛУЗУН ЧӨРЧҮП ҮРЭЭНИНИҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

50 чүүл. Чер хоойлузун чөрчүп үрээниниң харыысалгазы

Күрүнениң чер хөреңгилиг турар эргезин шуут ийикпе чажыды-биле чөрчүп үрээри, чер участоктарын саткан, садып алган, өре-ширеге тудуп берген, салгап алыр өнчү болдурган, белекке берген, хөлээлээн, туразында орнашкан болгаш өске-даа кажарлаашкыннар дүгүржүп кылган турар чоруктар — күш чок.

Мында айыткан кажарлаашкыннарны кылганынга база:

чер участоктарын туразында ээлеп алганынга;

черлерни ажыл-агыйжы эвес ажыглаанынга болгаш оларны күш-ажылчы эвес олча-ажык тывар сорулгалыг ажыглаанынга;

кодээ ажыл-агыйжы болгаш өске-даа черлерни үрээнинге, оларны бүдүрүлгеден үнер болгаш өске-даа артыкталыышкыннар-биле, боктуг суг агымнары-биле бокталдырганынга;

хат, суг үрегдээринден болгаш хөрзүннерниң байдалын баксырадыр өске-даа болуушкуннардан хөрзүннерни камгалаар база черлерни экижидер талазы-биле ыяап-ла күүседир хемчеглерни күүсетпээнинге;

түр ажыглаан черлерни өй-шаанда эгитпээнинге ийикпе оларны чогууру-биле ажыглаарынга таарымчалыг байдалдыг болдурар хүлээлгелерни күүсетпээнинге;

чер ажыглалдарының кызыгаар демдектерин чок кылганынга буруулуглар ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүнүң доктааткан чурумун ёзугаар кеземче ийикпе административтиг харыысалгага онаажыр.

Чер хоойлузун чөрчүп үрээн чоруктарның өске-даа хевирлериниң ужурунда харыысалганы ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүн ёзугаар база доктааткан туруп болур.

Кара туразында холгаарлал-биле ажыглаттынып турган чер участоктарын хамаарышкан ээлеринге эгидерде, дүрүм чок ажыглал үезинде үндүрген чарыгдалдарны төлевес.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлу-дүрүмүн ёзугаар доктааттынган таварылгаларда, чер ажыглаарының чурумун үргүлчү үрээн чер ажыглакчыларының шын эвес ажыглап турган чер участоктарын хавырып алган туруп болур.

Чер хоойлузун чөрчүп үрээниниң түңнелинде таварыштырган когаралын бүдүрүлге, черлери, организациялар, албан черлери болгаш хамаатылар төлээр хүлээлгелиг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль, 1968 чылдың декабрь 14.

САЛЫМ-ЧАЯАННЫ, СОРУК-КИРИИШКИННИ—ЧОНГА!

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ма хөй янзы болгаш эгээртинмес. Ильичиге улустуң ынакшылын илергейлээн, ленинчи ажыл-херектиң өндүр чаагайын, ленинчи партияны йөрээген ыр, хор, кантата, симфония бисте эвээш эвес бар. Владимир Ильич Ленинниң идеяларын болгаш чагыгларын амыдыралга боттандырбышаан, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле бистиң улузувустуң кылып турар аажок улуг ажылын боттарывыстың чогаалдарывыска хандыр болгаш бүгү талазы-биле көргүзер ужурлуг бис деп, илеткелчи демдеглээн.

Аңгы демисели, ниити делегейниң демисели чүгле намдавайн турар эвес, харын база улам-на чидигленип турар ындыг үеде чурттап турар бис дээрзин Т. Н. Хренников демдеглээн.

Империализм «шериг-политика талазы-биле авантюралары-биле чертелештир социалистиг чурттарга, коммунистиг болгаш бүгү демократтыг шимчээшкинге удур политиктиг болгаш идеологтуг хоралаачы демиселче улам улуг күженишкиннерин угландырып турар» деп, СЭКП ТК-ның апрель Пленуму демдеглээн. ТК-ның Пленумунуң кылган түңнелдерин сөөлгү айларның болуушкуннары бүрүн бадыткаан.

Буржуаз идеологияга удур шаап халдаашкынныг демиселди чорударынче бисти партия кыйгырган. Мынчангаш ол кыйгырыгга харыы кылдыр бистер, совет композиторлар, музыка эртемденнери, бүгү делегейге мынчаар чугаалаар бис: Шып оруктан бисти кым-даа тайзып шыдавас. Бис партия-биле, чон-биле бис!

Совет музыка чогаадылгазының хамааты, социал талазы-биле ужур-дузазының дугайын чугаалап тургаш, Т. Н. Хренников Төрээн чуртка чогаадылга талазы-биле бараан болурунуң үлегер-чижээн көргүзүп келген хоочун эштериниң аттарын сагындырган. Урал чүүлге Прокофьев, Маяковкий, Глиэр, Шапорин, Дунаевский, национал школаларның үндезилекчилери—Палиашвили, Спендиаров, Гаджибеков оларның амыдыралы ындыг үлегер-чижек болган.

Бистиң үениң кижизи, баштайгы композитор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атка төлептиг болган Дмитрий Шостаковичиниң амыдыралы болгаш чогаадылгазы ындыг үлегер-чижек болуп турар.

Т. Н. Хренников сөөлгү чылдарның чогаалдарының эң-не характерлиг шынарларын илереткен. Совет композиторларның чогаадылгазында шагдан бээр оон үндезини болган тематиканың хөгжүүрү үргүлчүлевишаан. Ол болза революция, Ленин, партия, тайбың дээш демиселдиң темалары-дыр. Мооң-биле кады совет музыкада чаа овурлар, сюжеттер тургустунган.

Национал музыка культураларның төөгүзүнде чаа арыннар ажыттынып турар.

Ооң дараазында илеткелчи жанрларның, оларның эволюциязының, бот-боттарынга хамааржылгазының чогаадыкчы айтырыгларынга кичээнгейни мооңнээн.

Совет күрүнениң композиторлары социалистиг уран чүүлдүң тугун бедии-биле тудуп чоруур деп, илеткелчи демдеглээн. Бистиң музыкавыс делегей музыка культуразының ёзулуг авангарды болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Т. Н. Хренников музыка эртемниң болгаш критиканың ойнаар ужурлуг ниитилел ролюнуң дугайын чугаалаан.

Илеткелчи ооң дараазында совет композиторлар-ыраажыларның сорулгаларынга доктааган. Янзы-бүрү салгалдарның болгаш националдарның хөй бөлүк композиторлары чаа ырларны чогаадыры-биле идепкейлиг ажылдап турар. Ол идейлиг кижизидилгениң чүгүла чепсээ болур.

Илеткелчиниң түңнелинде Т. Н. Хренников Ленинниң төрүттүнгеп хүнүнден бээр чүс чылынга белеткел — композиторларның чүгүла кол сорулгазы болур дээрзин демдеглээн. Оларның хүн бүрүдеги бүгү ажыл-чорудулгазы ол белеткелге чагырткан турар ужурлуг. Бис дайынчы походта бис деп, илеткелчи чугаалаан. Ынчангаш бүгү-ле күштеривисти коммунизмниң музыка культуразын тургузар деп, буянныг болгаш хүндүлүг херекке бээр бис дээрзин Ленинниң улуг партиязынга даңгыраглап тур бис.

Массалыг музыка кижизидилгезиниң дугайында илеткелди кылыры-биле композитор Д. Б. Кабалевскийге сөс берген.

Уругларның болгаш аныяктарның эстетиктиг кижизидилгезиниң — бүгү улустуң эстетиктиг культуразының үндезининиң дугайын чугаалаан. Чуртта уругларның хүндүс болгаш кежээ өөредир дөрт муң сес чүс ажыг музыка школалары бар. Олардан аңгыда ниити эртем школаларының чанында хөй санныг музыка класстары болгаш бөлүктери, бөлгүмнер болгаш студиялар бар. Бистиң уругларывыстың хор болгаш аныяктарывыстың хөгжүм оркестрлери даштыкы чурттарга совет уран чүүлдүң бедик репетициязын улуг кижилерниң профессионал коллективтеринден дора эвес камгалап турар.

Бистиң чуртувуста музыка кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң системазының амыдыралчызын болгаш ханы уткаазылалдыын бо бүгү база бадыткап турар. Ынчалза-даа ленинчи улуг чагыгларны амыдыралга бүрүн боттандырар төлээде ам-даа дыка хөй чүвени кылыр ужурлуг.

Илеткелчиниң бодалы-биле алырга, школачыларның эстетиктиг кижизидилгезин тургусканында улуг четпестер ам-даа бар.

Бо бүгү айтырыгларны эртемниң, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларының чүгле кады күженишкиннери-биле шиитпирлеп болур. Бо талазы-биле музыкантыларга хандыкшылдыг, улуг болгаш харыысалгалыг ажыл-чорудулганың аажок улуг делгеми ажыттынып турар.

Илеткелчиниң түңнелинде Д. Б. Кабалевскийниң чугаалааны болза, чогаадылганы болгаш музыка эртемин хөгжүтпүшаан, практиктиг музыка кижизидилгезин, музыка-пропаганда ажыл-чорудулганы калбартып база сайзырангайжыдары-биле бүгү күженишкиннеривисти салыр бис. Ол дээрге бистиң хамааты хүлээлгевис, ынчангаш ону алдарлыы-биле күүседиринче чүткүүр бис!

Съезд бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

Чойганмаанын булуну

ИЕНИҢ ЧОРГААРАЛЫ

...Зойка үш харагы. Андрейка беш харлыг, дөрт кижи школада, нийи оол шеригде, үш кижи өглүг. Шуптуу он бир кижи.

Бие шайлап орар аравыста, Маадыр ие салаа базып санавышаан, ажы-төлүүнүң мыйдыг ончалаын кылган, «четче ададым бе?» дээнзиг, оңнуң эр зоон Монгуш Комбужапче көрду.

— Доозазы ол-ла-дыр харын — дээш, ашак, кадарчы кижи болган, шериг эзери-биле үредилеп берди.

— Аъдың суттардың бе, ачай?— деп, аадыгы классчы Борис айтырган, «мени-ле суттар, оглум, дээр ыйнаан бо» дээнзиг, улуг ала караан басты.

— Сигения чап алган болза, кара сүтүн барып суттарып эккел харын, оглум — деп, адазы биллегизиг айбылады. Ам муныскаан Борис, ижин олурган шайын бичии Андрейже суна каапкаш, эжикче хирт-ле дүүн.

Мында чогум кымнарга хамаарыштыр чугаа чорун турарыл? Оларның дугайын номчукчуга таныштырар бодадым.

Бо болза Барын-Хемчиктиң «Дөң-Терезин» совхозта инек кадарчызы Монгуш Комбужап, оңң өөвүң эзэн — Маадыр ие, мактадыг ажылчын Монгуш. Иҥнең оларның өг-бүлезиниң дугайы-дыр. Маңаа ол улуг өг-бүлениң кол кижизап — Маадыр ие Иҥнең Седип-оолованың дугайын түскайлап көрээл.

Хамыктың мурнунда бичее сеткилдиг, кара чажындан тура ажылга дадыкканы-биле бо бодуун ие өскелерден черле ялзын ылгалдыг. Оөң кылбаан ажыды барык чок: кадарчылап, кадыг алгы эттеп, улдуң сырып, ойбак чамап, паштаным, хамык иштиң чымыжын ол эртиген. Көдээге коллективтиг амыдырал эгелээнде, харын ол чаңгыс углуг ажылче шилчээн. Хову бригадаларынга, тудуг участоктарынга шагиың кайы-даа үезинде шай хайындырып, быдаа кылып, даларап быжырып, чамдыкта харын-даа тараа соктап турганы, иҥнүиниң чемненилгезинге бараан болуп келген.

От сыңмас ажы-төлүүнүң башкылыы школа назы чедери билек, олар Ак, Алаш уннарын катпаш, суурже көжүп киргеннер. Иҥнең Седип-оолованы суурга келгеш-даа кылыр иш муңзаваан: чаш салгалды өөредип кижизидериниң дарганы — школага аштакчылап киргеш, ам 5 чыл улаштыр ажылдап турар. Кежээ кижи каяа-даа макталдыг деп чугаалажыры ыяшаш. Иҥнең Седип-оолована Доң-Терезин сес чыл школазының коллективинге үргүлчү-ле мактадып, үдүлгаларын-даа, бичиилерниң-даа хүндүткелдиг кижизин апарган. Школада дежурный башкының демдеглел дептеринден мындыг одуругларны хөйнү номчуп болур:

...Школаның техниктиг ажылчыны Иҥнең үгбай терглиин эки ажылдаам: школа иштиң арыг-силиг, класстар чылыг, эт-херекселден үредлеп, читкен чүве-даа чок... Магалыг-дыр!

Коңганы кыңгырады этсиптер. Хамык өөреникчилер классташке шуужуп кире бээр. Коридор ам шолээн. Ынчан ол пөстүт шыбра тутканы Иҥнең үгбай шаланы далашбиле чүлүп, печкаларның хөрээлиг көзүн шургүүлий каап, соңгалар шилип чода туткулаан, графиниерде ижер сугну солуй кудуп — чай алынмайн-на ажылдап чорүүр.

Кичээлдер доозулган. Иҥнең үгбайның ажылдаары улам кедерээр: хувааллалыг печкаларынга одаар ыяш, хөмүрүү кызыт-чай-даа чок дажыглаан турар. оөң соонда кежээки чүүлдә орайга дээр уламчылаар. Ол хире шолээн чок ажылдаар хиреэнде Иҥнең Седип-оолованың «могап туруптуму» деп хомудап турганың кажан-даа дыңнаваан бис — ажылга шыдаамы ооңна илдең.

Ажыл доозулаа-даа ооң сеткилин ооржургавас: «демги кижи инекте болгай, оолдар дунмаларынга от-кое салбаан боор ийне, өрт-халаа ыңсыытар ийне!» деп дүвүрээнин-биле бажыңынче ол далаштыы сүргей маңнап олурар.

Бурят АССР-ден, Дондам чагаалар оларга бо-ла келир. Оларны Боризи азы Виктору авазынга номчуп-ла эгелээр, а иҥнең сеткилин хайнып, өөрүшкүүр дыңнап олурар.

«...Эргим ынак авам, ачам база дунмаларым! Силерге солдатчы шиг байырымны чедирип олур мен! Мендиг-чагай тур силер бе?.. Мен ыдыктыг хүзөлгемни эки күүседип, мактадып-даа тур мен...»

«...Экии, авай, ачай, дунмаларым! Чер чуртувуста оңза солуң чүү-дүр?.. Виктор, кежээки школада сеп бе, оол? Кызып өөренир херек!... Авадарга эки дузалаашкын туруп көрүңер, мен удавас чеде бээр мен. Ужурашкыже мендиг-чагай!» Бо дээрге солдаттап турар ийи алышкының (Монгуш Арбай-оол биле Монгуш Темир-ооллуң) чагаларындан үзүндүлер-дир. Ынчалыг чылыг сөстүг чагаалар Ак-Довуракпан. Абаза орук тудуундан авага база бо-ла келир.

Мындыг өөрүнчүг чагаалар алгаш, иҥнең чоргааралы хайнып, ажы-төлүүнүң аас-кежиин, Төрзон чуртунуң чечелиишкинин дээш, ам-даа эки ажылдаарын ол үр болгаш хандыр боданып келир.

Монгуштарының бичежек, шевергин бажыңында эртеп, аяк-сава түс-түе туружунда, корум-чүрүмүүр. Мындыг байдал киргеп кижиниң сеткилин чайгаар-ла өөртүп келир. Уругларының барык хөй кезии оолдар болза-даа, оларның аажылы кыстарзыг, авазы дег ажылгыр. Олар шуптуу шала, хеп, сава түп билир, иҥи-хевин шевергин, сиилт кеттиниң шыдаар эки чаңчылдыглар. Уруглар кижизидилгезинге иҥнең роль аажок улуг болуп келгенин ол чижектер безин тодаргай херечилеп турар-дыр.

Маадыр ие, мактадыг ажылчын Монгуш Иҥнең танывас кижи көргеш, ону оң бир уруглариың иези деп санаары берге, чүге дээ ол ам-даа аажок анаакпас, адакбышкаа кончуг чиик.

Амгы аас-кежиктиг амыдыралды Коммунистиг партияның, Совет күрүнеңиң ленинчи национал политиказынын ачызында чедип алганы Монгуштарның наймыралдыг улуг өг-бүлезиниң кежигүүлери эки билирлер. Мынчангаш одар башкы Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун база төрээн Тывазының 25 чыл оюн ажыл-ишке, өөредилгее эки чедишкинер-биле демдеглеп шыдаар дээрзинге бүвүрээр бис.

А. ДОПЧАА,
Барын-Хемчикте Доң-Терезин сес чыл школазының башкызы.

Өөреникчиниң хүн демдеглели

Иҥнең билигниң 8 чыл болгаш оргүмак школаларының 5—8 класстарының өөреникчилериниг ыяал-ла оолдурар хүн демдеглелиниң дептерин (дневнигин) чанчыктырып киргеринден бээр үр ие эртмеи. Ынчалза-даа хүн демдеглелин школаларда чаңгыс аан, албан чүүл кылдыр ам-даа негелеийн турар дугайын улуг аныяк-улуускун-биле маргыл-даа өөредилге чылдарында бистиң районда өөреникчилериниң дневниктерин четчелээр, долдурар, хынаар ажылдар талазы-биле чугула ажыл ийнги чергелиг хөрээ болуп, ала-чайгаарлаашкынче шилчий берген. Бистиң Чаа-Сүүр 8 чыл школазының башкылар коллективи өөреникчилериниң хүн демдеглелин четчелээр болгаш чугуур үезинде оны долдурарынче түс-түс эртемнериниң башкыларындан болгаш класс удуртукчуузу башкылардан негелдениң күштелдирген бис. Ол чүл дээрге башкы бүрүзү бодупуң эрттирген кичээлинге өөреникчи бүрүзүнүң алган демдээн ыяал-ла салырын чаңгыктырган. Класс удуртукчуларының неделя тоңчуүзүнде класстың бүтүн өөреникчилериниң дневниктерин чыып алгаш, класс журналы-биле дүүштүрүп хынаар. Ол ышкаш үскен шактарны, озалдаашкыннарны демдеглээш, башкы бодунуң холбунуң үзүүн сазын турар. Оөң-биле кады дневниктиң шын, шевергин, чалыг чок, чогуур үезинде долдурунган турарынче кичээнгейни дектаамал салып турар бис. Бо чорук өөреникчилерни бодунга шынгыы негелдениг болурунга кижизидип турар.

Үе-шактың шын хувааш ажылгаларынга, онаалгаларын, бот-ажылдарны чогуур үезинде күүседиринге дневник өөреникчилерге эң-не ажыктыг дузалакчы болуп турар. Дневник чүгле өөреникчиден негелдени күштелдирер эвес, бодунуң оглунуң, уруунуң өөредилгезин дектаамал хынаап, хайгаараап талазы-биле ада-иениң харысалгазын база улгаттырар. Ынчангаш ада-иелер болгаш өске-да өөреникчиге хамаарышкан кижилер дневникти хүн бүрү көрүп, хынаап турар үзүрлүг.

Интернатта чүрттеп турар, күрүне хандырылгазында өөреникчилериниң дневниктерин төрелдериниң оргунга кижизидикчи башкылар дектаамал хынаар үзүрлүг. Мынчангаш өөреникчиниң дневники оөң быжыг билиглерин шингээнин ам-даа өөренириниң база бир чугула кезээ болур-дур. Дневник дээрге өөреникчиниң билиниң деңнелии, чүрүмүн көрүүлүп турар көрүнчүк-түр.

Мону барымдаалаваш, бистиң школаның башкылар коллективи өөреникчилерге бижыг болгаш ханы билиглерин бээрде, оске бүтүү педагогиктиг болгаш методиктиг аргалар-биле чергелештир, өөреникчилериниң хүн демдеглелиниң дептерин бистиң ажылывыстың чарыызбас кезээ» кылдыр санап турар бис. Ынчалза-даа бо талазы-биле бисте ам-даа улуг четпестер бар. Чамдык өөреникчилериниң ада-иелери, төрелдери үргүлүн, оглунуң, дүмдээлиниң дневниктерин ай-айы-биле көрбес, хынавас үүлдер хөй. Оөң уламыдан чамдык өөреникчилер ада-иелериниң холбунуң үзүүн боттары тулуп бижип адыр таварылгалар бар. Мындыг четпестерни эдилеп алырда ада-иелер болгаш башкыларның бир деңниг, чаңгыс аан негелделиг болуру эргежок чугула.

Бистиң школага кожавыс Тергалыг оргүмак школазындан шилчий келген өөреникчилериниң дневниктери чок болгулаар-дыр. Чоокта чаа Солчур 8 чыл школазынга семинар болгаш. Ол школада база-ла дневниктер барык-ла чок болуп турар болду. Мен анаа база бодумуң бодалымны чугаалаадым. 1968—69 өөредилге чылының эгезинде район башкыларының августа чөвүдел хуралынга бо талазы-биле сананымны берген мен. Ынчалза-даа байдал эрги хевээр. Республиканың оске школаларында өөреникчилериң хүн демдеглелдериниң талазы-биле байдал кандыгыл, ону дыңнаары база бүзенчиг.

В. ШАРЫЙ-ООЛ,
өөредилге эргелекчизи.

делегей бо хүннерде

ПБФ Кол чөвүлелиниң сессиязы ажыттынган

БЕРЛИН. (СЭТА). Декабрь 16-да Берлинге Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының Кол чөвүлелиниң 18-ки сессиязы ажыттынган.

Сессияның хүн чурумунга дараазында айтырыглары киргеп:

— Ажылчын ангының социал-экономиктиг негелделериниң, тайбыңның болгаш национал хамаарышпас чоруктуң тиилелгези дээш база эмерик империализминиң Вьетнамда агрессиязын шуут соксадыр дээш делегей профэвилелиниң чаңгыс ээнн хөгжүдериниң херээнге амгы байдалдарда ПБФ-ниң ажыл-чорудулгазы:

— Профэвилел кадрларын белетказыринең херээнге ПБФ-ниң ажыл-чорудулгазы:

— Профэвилелдериниң 7-ги бүгү-делегей конгрезин чымалырары болгаш аңаа белеткел;

Ревизия комиссиязының илеткели.

ПБФ-ниң даргазы Р. Битосси сессияны ажыттан.

Хостут немец профэвилелдер каттыжыышкынының Төп баштаар черииң даргазы Г. Варне ГДР-ниң ажылчы чоннарының болгаш профэвилелдериниң өмүүзээниден сессияның киржикчилериниг байыр чедиргеп.

ПБФ-ниң чингине секретарының оралакчызы П. Жансус бир дугаар айтырыгның талазы-биле илеткелди кылган.

ВЦСПС-тиң даргазы, ПБФ-ниң оралакчы даргазы А. Н. Шелепин сессияның ажылында киржип турар.

Тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хөй мөзүларында Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чөлеэктиг күштери биле америк шеригниң болгаш оларның санга чалчаларының шеригниң кезектериниң арамында кадыг-дошкун тулчуушкуннар үргүлчүдеп турар.

Тхузаумот мөзүнүң Доң чоп районунга мурнуу-вьетнам патриоттар кыска үеле болган кадыг-дошкун тулчуушкунга 60 америк солдаттарны болгаш офицерлерни сандан үндүрген.

Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалаш ВИА агентилелдиң дамчыткаы-биле алырга, ол-ла хүн патриоттар Сайгонуң сөңгү-барыын талазынче 34 километр ырак № 6 стратегтиг орукта америк шериг автопаркче чедишкинниг халдаашкынны кылган болгаш 25 шериг машинаны сандан үндүрген.

Билдингени-биле алырга, Тайвань мөзүда дайындажып чоруп турар патриоттар ноябрь 26 дүнеинде Чанбаан районга америк шаажылакчы батальон-биле 30 минутада болган тулчуушкунга 180 чыгам солдаттарны болгаш офицерлерни алдырган.

ШЫДЫРАЛ

В. Корчной тиилээн

Испаниянның Мальорка деп ортуулуунга хөл-шыдыраа талазы-биле делегейниң дөртку маргылдаазы болуп эрткен. Анаа совет шыдыраа культуразының база чайынаачак тиилелгези болган. Ленинград гроссмейстер Виктор Корчной 17 саидан 14-ту ап. тиилекчи болуп, бирги шаналды алган. Б. Спасский (ССРЭ) биле Б. Ларсен (Дания)—13-13 саинныг болуп ийнги, үшкү черлерни хөлээп пер. Делегейниң бо күштүг ийи шыдыраачызын Корчной база уткан. Делегей чемпионну Т. Петросян 11,5 саинныг болуп, дөртку черде.

Оске шыдыраачыларның түңнели мындыг: С. Глигорич — 10,5, Б. Ивков (кайызы-даа Югославия) — 10, П. Бенко (АКШ) —9,5, Б. Помар (Испания)— 9, Ф. Георгиу (Румыния) — 8,5, А. Матанович (Югославия) — 8, Г. Леман (ГФР) — 7, А. Медина (Испания) — 6,5, Д. Бири (АКШ), Р. Торан (Испания) — 6-6, Хуан-Диас, Ф. Визи (кайызы-даа Испания)—5,5—5,5, Х. Бестерзиен (Финляндия)—5, Р. Казово (Испания) — 4,5.

Редактор К. К. КУДАЖП.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУУШКУНУ

Чоокта Чөөн-Хемчик болгаш Барын-Хемчик районнарның херээженнер ортуузунга ажыл чорудар органнарының төлээлери Чадаанага дуржулга солужарының хуралын эрттирген. Анаа Барын-Хемчик биле Чөөн-Хемчик районнарда партия райкомнарының херээженнер ортуузунга ажыл чорудар кылдыстерниң эргелекчилери О. М. Орус-оол болгаш С. С. Куулар олар түс-түс районнарда херээженнериниң кылган ажылын түңнеп чугаалаанар.

Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта херээженнер нинтилелге ажыктыг будурулгеде шуптуу киржип, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга көскү чедишкиннерни чедип алганы социалистиг чарыштың негелделерин күүседип турары солун. Социалистиг чарыштың күүселдезин херээженнер чөвүлели үргүлүү контрольдап, оөң дээштиниң бедидер хемчегларын ап турар.

Эрги-Барлык суурга чаш уруг төрүттүнгенин, аныяк өг-бүле тывылганын олардың алдарынга суурга ыяш тарып олуртуруу-биле демдеглеп турар. Ол база-ла херээженнериниң саналындан төрүттүнген эгелээшкин.

Суурда ясли-садтың девискээри көрүштүг дериттингеп. Участокта уруглар ойназын дээш азырал малдарның хевирлерин, бичии еглерни кылып тургуекан.

Барын-Хемчиктен келгеп аалчылар эштер Сединмаа. Мөлчын, Бойду, Чыртак олар «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда, Ак-Довуракта херээжен чонның ажылының оларның күш-ажылчы идепкейниниң дутайында солуп чүүлдерин чугаалаан. Ол бүгү бистиң Чөөн-Хемчик районга-даа, тус-тус черлериниң дуржулгазы Барын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарынга ажыктыг болуру билдингир.

Бистиң районда база үлегерлиг ажылдап турар черлер бар. Чижээ, «Искра» колхозта херээженнериниң ажыл кылып шыдаар, кижилери шуптуу колхоз будурулгезинде хаара туттунган. Кышкы үеде херээженнер политөөредилге шугумунда идепкейлиг өөренип, В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алган социалистиг хүзөлгелерни бүрүн күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турарын колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы Вера Борбак чугаалап берген.

Дуржулга солчуру-биле келген эштер районнуң Ленин аттыг колхозка, «Чыраа-Бажы» совхозка чорааннар. Ленин аттыг колхозка келген аалчылар үш кезек черде херээженнериниң агитквартиразары-биле сүт-бараан фермазында саанчыларның, быдаа ажаакчыларының ажылы-биле танышкан. Агитквартираларда херээженнер булуну чөвүлелдиң ажыл планы, хана солун бар.

«Чыраа-Бажы» совхозта херээженнер В. И. Ленининиң кызык чечектерин тарып өстүрерин шинтпирлээн. Анаа тааржыр тускай черни белеткеп кылган. Ол дээрге пролетариаттың улуг баштынчызының юбилейниге белектериниң бирээзин-дир. База бир сонуургапчыг чүүл — совхозта № 7 агитквартира. Оөң даргазы Маадыр ие Куулар Шончалай совхозта эң идепкейлиг ажылчыннарының бирээзин. 7-ги агитквартира шилчиир Кызыл түктү быжыг тудуп эки ажылдап турар. Уруглар кижизидер талазы-биле бодунуң дуржулгазын Маадыр ие аалчыларга чугаалаан.

М. БАРЫНДАЙ.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазы колхоз төвүнден чеди километр черде турар. Ында 238 инек бар. Ферманың дээре саанчылары саалла сезонунда инек бүрүзүнден чүс литр сүттү пландан артыкка саап алырын хүзөлгеген. Монгуш Серен, Валентина Куулар, Чызбак Куулар болгаш оскелер-даа мурнакчылар боот турар. Фермаиың коллективи алган хүзөлгезиниг чедишкиннииг күүседир дээш шудургу демисежин турар.

ЧУРУКТА: Монгуш Серен.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ ДААРАНЫКЧЫЛАР

Өвүрүн «Кызыл түк» колхозта ааранылга мастерскаазында кыстар Саая Каллар, Лиза Ооржак чоннуң хүндүткелин чаалап ап, мурнакчы комсомолчуларның өдуруунда киргеннер. Ус-шеверлерин дугайында Саглының чурттакчы чону мактап турары таварылга эвес. Аныяк кыстар канныг-даа мозаның хептерин быжып ааранарынга ёзулуг мастерлер апарганнар. Кылган ажылынга кызымак улус ыяап-ла эки түңнелин чедип алыр дээраи шын.

Комсомолчу кыстарның күзели каш чыллар бурунгаар боттанган. Саая Каллар ааранынкчының ижин сонуургап чораан. Оон күзели чоорлуп, ажыл-агыйга, культура-биле ужуражып, ырлажып, ойнажып, ыяш-ла ажылдажып

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 19 ЧЕТВЕРГ № 294 (7836).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-ГА НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Декабрь 16-да СЭКП ТК-га Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң Парижте чугаалажыышкыннарга албан ёзузунуң төлээлери-биле ужуражыышкын болган. Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның Президиум кежигүнү, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның чанында даштыкы күрүнелер-биле харылзаа комитединиң даргазы Чан Быу Кием, төлээлер баштыңының оралакчызы, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның кежигүнү Чан Хоай Нам, төлээлерниң кежигүнү. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның кежигүнү Нгуен Ван Тьен болгаш төлээлерниң кежигүнү, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң Сайгон-Залинь район комитединиң кежигүнү Тхи Зуй Лиен киришкен.

Чүректиң ханызындан, эш-хуузунуң байдалынга эрткен беседа уезинде мурнуу-вьетнам улустуң төлээлери америк империализмниң агрессиязынга удур дайын фронтузунга Мурнуу Вьетнамның патриоттарының эрес-маадырлыг демиселиниң дугайын, Парижке дөрт талаларның чугаалажыышкыннары-биле холбаштыр демиселдиң чаа үе-чадазының дугайын чугаалаан.

Төлээлерниң баштыңы Чан Быу Киемниң демдеглээни: Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузу мурнуу-вьетнам улустуң ёзулуг төлээлекчизи болур болгаш төрээн чуртун камгалаар дээш, АКШ-тың агрессиязынга удур демиселче улам идепкейлиг киржип турары хоорайларның чонун киириштирбишаан, Мурнуу Вьетнамның чонунуң бүгү бөлүктерниң хөй нуруузунуң бүрүн деткимчезин болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын ап турар.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң төлээлери Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның, а ол ышкаш делегейниң демшилгелиг күштерниң деткимчези-биле вьетнам улус Мурнуу Вьетнамны хостаарының херээн бүрүн тиилелгеге чедирер дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлээн.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң болгаш Мурнуу Вьетнамның улузунуң өмүнээзинден төлээлер мурнуу-вьетнам улустуң чөптүг демиселинге көргүзүп турар бүгү талалыг болгаш ажыктыг деткимчези дээш СЭКП ТК-га, Совет чазакка болгаш совет улуска ханы өөрүп четтиришкинниң илергейлээн.

М. А. Суслов, Б. Н. Пономарев вьетнам улустуң улуг тиилелгези — ВДР-ни бомбалаарын бүрүн болгаш чугаа чок соксатканы-биле Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң төлээлекчилериниң киржир чугаалажыышкыннарның Парижке эгелээри-биле холбаштыр төлээлерге байыр чедирип, боттарының төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш чөптүг демиселинге мурнуу-вьетнам акы-дуңмаларга бүгү хемчегниң дузаламчызын Совет Эвилели моон соңгаар-даа көргүзер дээрзин демдеглээн. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң политиктиг программазын база мурнуу-вьетнам айтырыын политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээр дугайында Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның 1968 чылдың ноябрь 3-те медеглелин совет улус бүрүн деткип турар. Ол программада болгаш медеглелде АКШ-тың болгаш оон чалчаларының бүгү шериглерин Мурнуу Вьетнамдан үндүрерин, Мурнуу Вьетнамда бүгү америк шериг баазаларын узуткаарын негээн. национал-демократтыг коалиции чазакты тургузарын, хамаарышпас, демократтыг, тайбын, нейтралдыг болгаш чечектелген Мурнуу Вьетнамны тургузарын, чурттуң тайбын каттыжарынче бурунгаарлаарын көрген.

Беседага вьетнам таладан Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң Москвада Доктаамал төлээлекчи черинин баштыңы Данг Куанг Минь; совет таладан СЭКП ТК-ның Делегей килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Р. А. Ульяновский, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. П. Фирюбин киришкен.

(СЭТА).

РСФСР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫ

Совет Россия беш чылдың дөртку чылынче эгелеп кирериң күш-ажылдың хере балымы-биле, ажыл-херектериниң октябрьжы калбарыышкыны-биле демдеглеп турар. Совет эвилелдешкен республикаларның күчүлүг ог-бүлезинде ден эргелиглериниң баштайгызы—РСФСР бо дооступ турар чылда магалыг чаагай ажыл-херектерни бүдүрген. Ам РСФСР-ниң үлетпүрү революция мурнундагы Россияның бүгү чыл дургузунда берип турганындан хөй продукцияны неделя иштинде бүдүрүп үндүрүп турар. Улусту улам-на соруг киирип турар ленинчи идеяларның амыдыралды чаартыр күжүнүң чайынналчак илерели ында. Лениниң ады-биле, оон тургусканы партияның удуртулгазы-биле күш-ажылчы Россия бүгү чурттазы ышкаш, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң программалыг шиитпирлерин чедиишкинниг күүседип турар, ленинчи кайгамчык хүнге—бистиң баштыңывыс болгаш башкывыстың төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чылынга аллар бөдүрген социалистиг чарыш улам калбарып турар.

Бүдүрген үүле-иштерниң түңнелдерин үндүрүп, даартагы оруктарны айтып алыры-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары — Россия Федерациязының 100 ажыг националдарының болгаш улустарының төлээлекчилери Москвада чыылган.

..Декабрь 18. Эртенгиниң 10 шак. Депутаттар Кремльдиң Улуг ордузунуң хуралдаар залында боттарының олуттарын ээлепкен. Балконнарда болгаш ложаларда — хөй санныг аалчылар — Москваның болгаш Москва областың ажылчы чоннарының төлээлекчилери, журналистер.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, К. Ф. Катушев, М. С. Соломенцев оларны ССРЭ-ниң, Россия Федерациязының Дээди Советтериниң Президиумнарының кежигүннери, РСФСР-ниң чазааның кежигүннери чыылганнар чылыы-биле уткаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат М. И. Миянонщиков сессияны ажыткан.

Олурушканнар РСФСР-ниң Дээди Совединиң мочаан депутаты Н. М. Ивановтуң тураскаалын бут кырынга туруп ёзулаан.

Оон дараазында сессияның хүн чурумун чаңгыс үн-биле бадылааны болза:

1. 1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайы.
2. 1969 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1967 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.
3. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Аныяктар херектериниң талазы-биле доктаамал комиссиязын тургузар дугайы.
4. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктарын бадылаар дугайы.

Чаа соңгуткан депутаттар А. В. Гоголевтиң болгаш Н. Г. Слаутиниң бүрүн эргелерин хынаашының түңнелдериниң дугайында илеткелди кылыры-биле Мандат комиссиязының даргазының оралакчызы депутат А. И. Качанова сөс берген.

Москва областың Подольский сельский соңгулда округундан депутат А. В. Гоголевтиң болгаш Киров областың Юрьянский соңгулда округундан депутат Н. Г. Слаутиниң бүрүн эргелерин хүлээп көрген дугайында Мандат комиссиязының доктаалын чаңгыс үн-биле бадылаан.

Хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле илеткелди кылыры-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрпланының даргазы депутат Н. М. Герасимовка сөс берген.

(СЭТА).

ССРЭ биле БУР-нуң удуртукчуларының ужурашканы

Ийи таланың дугурушканы ёзугаар бо чылдың декабрь 17-де СЭКП Төп Комитединге Болгария Улус Республиканың төлээлери—БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Ж. Живков болгаш БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү С. Тодоров олар-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный оларның ужуражыышкыны болган.

Ужуражыышкын чүректиң ханызындан найыралдыг байдалга эрткен. Аңаа ССРЭ биле БУР-нуң аразында экономика харылзааларын улам хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының айтырыглары чугаалашкан.

Ужуражыышкынның киржикчилери ийи чуртта коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкунунуң чоруп турарын бот-боттарынга дыңнаткан.

Ужуражыышкынга талалар делегей байдалының чамдык айтырыгларын база чугаалашкан.

ААЛДААШКЫН ДООЗУЛГАН

Болгар Коммунистиг партияның Төп Комитединиң Бирги секретары, Болгария Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живков, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Живко Живков, БКП ТК-ның секретары, Политбюро кежигүнү Станко Тодоров олар Москвага найыралдыг аалдаашкын кылып чораш, декабрь 18-те төрээн чуртунче чанып кан.

Внуково аэродромунга болгар партия болгаш күрүне ажылдакчыларын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев болгаш оон-даа өскелер үдээн.

ТЫВА АССР-НИҢ ХӨЙ-НИИТИНИҢ КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛ МИНИСТЕРСТВОЗУН ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУ КЫЛДЫР ЭДЕ АДААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Автономнуг республикаларның хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министерстволарын автономнуг республикаларның иштики херектер министерствозу кылдыр база ажылчы чоннар депутаттарының край, область күүскомнарының хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал эргелелдерин ажылчы чоннар депутаттарының край, область күүскомнарының иштики херектер эргелелдери кылдыр эде адаар дугайында» 1968 чылдың ноябрь 26-те РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыынга үндезилээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министерствозун Тыва АССР-ниң иштики херектер министерствозу кылдыр эде адаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИНГА.

Кызыл хоорай, 1968 чылдың декабрь 17.

КОРУМ-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛААР

Бистиң чуртувуста коммунизм тургузуушкунунуң улуг программазын амыдыралга боттандырарының тургузукчу ажылдары чоруп турар. Коммунистиг партия коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары-биле, коммунистиг ниитилел хамаарылгаларының хөгжүлдези-биле черлелештир совет кижилерниң кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып турар.

Ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң медерелдиг сагылга-чурумга кижизидерин бирги черге ужур-дузалыг сорулгазы деп партия кезээде санап келген. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, социалистиг ниитилелде хүлээп алган хоойлуларны болгаш дүрүмнерни чугаа чокка күүседириниң негелдези совет тургузугнуң демократтыг үндезиннеринге дүгжүп турарындан аңгыда, социалистиг демократизмниң хөгжүлдезин, калбарыышкынының хандырып турар. Партияның болгаш күрүнениң бүгү-ле звеноларынга бедик сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту доктаамал быжыглаары партия, совет, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нити организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Совет кижилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ролю дыка улуг. Коммунизм тургузарының талазы-биле бисте шаптыктап, кижилерниң чаагай чурттаалгазынга хора чедирип, социалистиг ниитилелдиң хоойлуларын болгаш моральдыг принциптерин хажыдып турар чамдык кижилер-биле өөр хайыра чок демисежир, хөй-ниитиниң корум-чурумун бүгү тала-биле быжыглаар хүлээлгелиг. Бистиң социалистиг ниитилеливисте кем-херек үүлгедириниң социалдыг чылдагааннары узуткаттынган. Корум-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чорукта кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкыны. Оон бир хевири арагалаар чорук болур. Хулиган болгаш кем-херек үүлгедиглери арагалаар чоруктуң уржуундан хөй кезиинде болуп турар.

Хулиганнааны дээш харысалганы өнаарын күштелдирер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылда Чарлыы болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаар чорук-биле демиселди күштелдирер дугайында база арага кылыгларын садыгларын чурумчузар дугайында доктаалы арагалаар, хулиганнаар чоруктар-биле демиселди күштелдиреринге улуг рольдуг болуп, ол хоралыг чорук-биле демисел чорудар талазы-биле улус эргелерни партия, совет болгаш административтиг органнарга берген.

Партия, совет органнары, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нити организациялары корум-чурумну быжыглаар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап турар коллективтерде ындыг бужар чоруктар читкен. Ындыг болза-даа чамдык коллективтериң удуртукчулары, ында хөй-нити организациялары хамаатыларның талазындан корум-чурум үреп турар чоруктарны төөвайн эрттирип турары оңу катаптаарынга болгаш үүлгедиглерниң көземче чок арттырарынга чедирип турар.

Корум-чурумну быжыглаар талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының Хаа-Хем районнуң Совединиң күүскому, кезээ болгаш суур Советтери ээзи ажылдарны кылган. Район төвүнде, колхозтар, совхозтарның суурларында улусчу дружинниктер хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалажып турар. Эш-хуузунуң судтары болгаш административтиг комиссия бодунуң ажылын эки иштиткен. Корум-чурум быжыглаарының ажылдарын чорудуп, оон үреникчилерин харыысалгаже киирип турар. Ынчалза-даа чамдык чер-чер Советтери корум-чуруму үрээр, арагалаар чоруктар-биле демисежириниң бүгү аргаларын болгаш эргелерин долузу-биле ажыглавайн турар. Чамдык албан организация болгаш тудуг черлериниң, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар-биле чогуур хемчеглерни албайн турар. Мындыг чоруктар «Тыва тудуг» трезинде, Кызылдың бирги, ийиги автотранспорт бүдүрүлгелеринде болгаш оон-даа өске черлерде бар. Арагалаарының уржуундан милиция органнарынга туттурган хамаатыларның саны ам-даа хөй.

Хоорккуснумнар административтиг комиссияларның ажылын чогуур деңнелге тургузар ужурлуг. Олар арагачыларның, корум-чурум үреичилериниң херектерин дүрген сайгарып көрүп, шиитпир бүрүзүнүң күүселдезин чедип алыры чугула. Советтериң социалистиг хоойлужудулга болгаш хөй-нитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияларының бо херекке ролю улуг. Олар улусчу дружиналарның, административтиг комиссияларының, эш-хуузунуң судтарының ажылынче кичээнгейни салып, корум-чурум үрээр чоруктар-биле шиитпирлиг демиселди чорудар хүлээлгелиг.

Чер-чер Советтери албан организация, бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларындан арагалаар, бүдүрүлгеге шаптык кадар чоруктар-биле демиселди күштелдирип, олар-биле эптешпес байдалды тургузар дугайында негелдени күштелдирер ужурлуг. Ажылчыннарның, колхозчуларның, албан хаакчыларның, сургуулдарның ортузунга масса-политиктиг кижизидилге ажылын күштелдирип турган, кижи бүрүзүнүң ниитилелдиң болгаш коллективтиң мурнунга бедик харыысалгалыг болурун чедип ап, ажылчы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин улам көдүрүп, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл өөн төлептиг уткууру.

ЧЕР — БИСТИҢ БАЙЛААВЫС

Ажык чугааже чалап тур бис

«Бойдустан өршээл манап олуруп шыдавас бис, ону чагырып алыры бистиң сорулгавыс»—деп, улуг орус эртемден Иван Владимирович Мичурин бижээн.

Кодээ ажыл-агыйның ажылчыннары черни билдилиг ажыглап, хөй тараа, кожааны, мал чемнери культураларны, а мал ажылындан хөй тонна эътти, сүттү, дүкту Төрээн чуртка берип турар.

Ол-да бүгүнү биске чер берип турар. Ынчалза-даа бис төрээн черивисти угаазыдалдыг, бедик беримчелиг ажыглаарының дугайын чамдыкта уттуп, чер ажылының агротехниказын каржызы-биле үреп турар бис. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязы бо кончуг чугула айтырыгны чугаалажып көргеш, Черни камгалаар дугайында Хоойлуну хүлээп алганы кончуг-ла шын. Ону амыдыралга бүрүн боттандырары черниң кижилерге бээр чүүлдериниң ээлбедир болгаш төрээн не-черни камналгалыг ажыглаарын шыңгыы чурумчудар болгай.

Тывада 452 муң га тараа шөлдери, 2 миллион 935 муң га одар-белчиирлер амгы үеде ажыглаттынып турар.

Черни бедик беримчелиг, камналгалыг ажыглаарының талазы-биле байлак дуржулга Тандының районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң чер ажылдакчыларында бар.

Олар черни чайын болгаш күзүн ажылдап кылырын дыка чугулалап көрүп турар. Майда андарган черни август айда база катап андарар. Ол чорук ол-шыкты хөрзүнге арттырарынга база бок үнүштерниң чок кылырынга улуг дузалыг. Ол черлерни андарарда 15—20 см ханы кылдыр андарар. Күзүн андарган болгаш чазын удур андарып үрезин чашкан черлерниң дүжүткүрү дыка ылгалдыг болур. Оон бо артыкшылдыының дугайын дараазында саннар тода көргүзүп турар. Күзүн андарган черниң бир гадан-на дүжүткүрү чазын удур андарган черниңден 10 центнер ажа бээр болур. Бо даарге, дүжүтке дыка улуг немере-дир. Ынчангаш тараа шөлдерни чазын удур эвес, а күзүн андарарының ужуру-даа ында.

Балгазынчыларның чыл бүрүде эки дүжүттүг өстүрүп ап турарының база бир чылдагааны— оларның үрезиннериниң шынарынче онза кичээнгейни салып турары болур. Ол колхозтуң тараажылары элезинниг болгаш кызыл довурактыг хөрзүннүг шөлдерге кандыг сорттарның үрезиннериниң чажып тарыырын каш чыл улаштыр шенеп, ажыктыг сорттарның үрезиннерин чүткүлдүг дилеп келгеннер. Сөөлгү ындыг шенелделерин ёзугаар алырга, «Харьковская-46» деп кызыл-тас сорту ындыг хөрзүнүг черлерге таарзыр болуп турар. Ынчангаш бо сорттуң үрезиннерин балгазынчылар тараа шөлдеринге колдады чажып тарып келген.

Бистиң чамдык ажыл-агыйларывыс бо чугула айтырыгже кичээнгей салбазы кымгадаа чажыт эвес болгай.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң чер ажылдакчыларының бир эки эгелээшкини—олар келир чылдың үрезиннинге чүгле август айда ажаатынган, дорту-биле чугаалаарга, чажар чемгиринге чедир өскен болгаш бүрүн быжыынга четкен тараалары үрезинге уруп ап келген. Ындыг үрезиннер өзүүчел болгаш эрте кавысканнарга шыдамыккай болур.

Ол ышкаш, балгазынчылар үрезиннериниң ажаалдазынче, оларны чогуур чажар шынарынга чедир арыглап кылырынче шыңгыы кичээнгейни салып турар.

Чайгы үеде бок үнүштер-биле демиселге ужар чүүлдүг калбак ажыглап келген. Баштайгы үеде ол колхозтуң чамдык колхозчулары артельдиң хереглээзин агаардан чаптырып каапты, хөй артык чарыгдалдар үндүрдү деп чугаалажып, бо ажылдың ажыктыын билбейн турган болза, ам ындыг чаңгыс-даа колхозчу ук артельде чок деп чугаалап болур. Бок үнүштерге болгаш хээчилерге удур хоран химикаттарның ажыктыы улуг.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң чер ажылдакчыларының черни бүдүрүкчүлүг ажыглаар дээш чорудуп турар боттуг хемчеглериниң чүгле чамдык кезиин мааңа чугаалаштывыс. Ниитизи-биле алырга, бо чугула ажылдың талазы-биле чедип кылдыннаан ажылдар ук артельде ам-даа хөй болуру билдингир.

Черни дозу беримчелиг, бүдүрүкчүлүг ажыглаарынга дуржулга солчулгазы кончуг-ла чугула. Бо херекке парлалга органнары, радио, телевидение улуг дузаны чедирип турар. Ие-черни камналгалыг ажыглаар дугайында айтырыг ам бүгү чиди-биле тургузуп келгенде, бо дугайында санал-оналынарны, дуржулгаларны солужарда солун, сеткүүлдерни, радио, телевидениени калбак ажыглаарынче чалап тур бис, эргим чер ажылдакчылары.

В. НАЗЫН-ООЛ,
республиканың кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының директорунуң эртем ажылының талазы-биле оралакчызы.

Туранның амыдырал-хандырылга комбинадының дааранылга салбыры бо чылдың апрель айда тургустунган. Бүдүрүлге участогу тургустунган хүнүнден эгелээш чонның чагыгларын дүрген күүседип, эки шынарлыг продукцияны хөйү-биле бүдүрүп келген. Дааранкчылар социалистиг чарышка бирги черни алгаш, приёмник-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: мастерскаяның бригадири Н. Пичугина (солагай талазында) бодунуң өөрү-биле.

А. МЕЛЬНИКОВТУН фотозу.

ССРЭ-НИҢ КОМПОЗИТОРЛАРЫНЫҢ IV СЪЕЗДИЗИ

Хөй националдыг совет музыка культуразының төлээлекчилери декабрь 17-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга эртен катап чыылган. Аңаа композиторларның IV бүгү-эвилел съездизи ажылын үргүлчүлээн. Съездиниң делегаттары илеткелдерни чугаалажып эгелээн.

Эртенги хуралга РСФСР-ниң композиторлар эвилелиниң Москва салбырының баштаар черниң даргазы В. Мурадели баштай сөс алгаш, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга ажыл-ишчи белеткелди чугаалаан.

Украинаның композиторлар эвилелиниң баштаар черниң даргазы А. Штогаренко республиканың композиторларының мында чаа болуп эрткен V съездизиниң дугайын, казах композиторларының төлээлекчизи Е. Рахмадиев республикада бодунуң эштериниң ажыл-ижиниң амгы үе темаларынче, чаа опералар, балеттер, ырлар тургузарынче тооканын чугаалаан.

Ажыл-иш ааны-биле бодунуң акы-дуңмаларынга ССРЭ-ниң чогаалчылар эвилелиниң баштаар черниң бирги секретары К. Федин байыр чедирген.

Болгар композиторлар болгаш акы-дуңма чурттуң хөгжүмчү бүгү хөй-ниитизиниң өмүнээзинден съездиниң киржикчилеринге композитор Любомир Пипков байыр чедирген.

Россия Федерациязының композиторларының чогаадыкчы ажылының чүүл-бүрү адырларынга сөөлгү чылдарда хөй чаа чогаалдар тургустунган деп, РСФСР-ниң композиторлар эвилелиниң баштаар черниң бирги секретары Г. Свиридов демдеглээн.

Акы-дуңма вьетнам улустуң төлээзи — ВДР-ниң композиторлар эвилелиниң даргазы Нгуен Суан Кхоатты чыылганнар диңмиттиг алгыш-касканы-биле уткаан. Н. Кхоат совет композиторларга оларның вьетнам эштериниң изиг байырын чедирген. Вьетнам композиторларга совет музыкантылар чаагай сеткилдиг болгаш улуг дузаламчыны үргүлчү көргүзүп турар деп, ол демдеглээн. Нгуен Суан Кхоат «Вьетнам болгаш совет композиторларның аразында дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазы быжыгып турзун» деп бижээн йорээлдиг тукчугажын совет композиторлар эвилелинге дамчыдып берген.

Белоруссияның композиторлар эвилелиниң баштаар черниң даргазы Г. Ширма, ССРЭ-ниң чурукчулар эвилелиниң баштаар черниң даргазы Е. Белашова, ГДР-ниң композиторларының төлээзи Вольфганг Лессер, моол композиторлар эвилелиниң даргазы Сомбын Гончиксумла съездиге чүве чугаалаан.

Съездиниң төлээлери мандат комиссиязының илеткелин дыңнааш бадылаан.

Дараазында Польшаның композиторлар эвилелиниң даргазы Стефан Следзинский, Молдавияның композиторлар эвилелиниң баштаар черниң даргазы В. Загорский, Югославияның композиторлар эвилелиниң чиңгине секретары Воислав Костич чүве чугаалаан.

Композиторларның IV бүгү-эвилел съездизиниң ийиги хүнүнүң хуралдары оон-биле доозулган.

(СЭТА).

Мурнакчы дуржулганы бүгүдеге

ҮЛЕТПҮРЛҮГ ҮНДЕЗИНГЕ

КАА-ХЕМ районда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мергенде СБФ-зинге элээн каш чылдарда туйбудан кылган ийи инек кажаалары, бызаа кажаазы, чем белеткээр черии тудуп тургускан. Продукциялы үлетпүрлүг үндезинге бүдүрер дээш, ында бүгү-ле чүвени баш удур көргеп.

Колхозтуң малчынары кандыг бүдүрүлге баазазын алганын, оларның күш-ажылынып байдалы кайы хире экижээнин билип алыр дизе, ында болган чаартылгаларны карак-биле көөр херек. А ол чаартылгалар базым бүрүзүнге-ле таваржып турар. Чижээ, механизастаттынган инек кажаазы дижик. Ындыг кажаны саанчылар болгаш кадарчылар шагда-ла күзеп турганнар. Күзел ам боттанганы бо-дур. Шынап-ла бедик деңнелдиг кылдыр механизастаттынган. Дөрт одуругларыг кажаада автосуттарылга, механиктиг саалда, чем үлеп бээр болгаш өдек аштаар транспортерлар, агаар чылыдар херексел тургустунган. Бетоннап каан шалада трактор-биле сөөртүр тергеин кылгаш, өдек сивирип алыр транспортөрнүң лентазын ада чыпшыр тургускан. Эртен слесарь келгеш, аштаашкын системазын хиделдириптерге, өдек дораан-на тергеге дола бээр, а трактор ону ховуга төгөрп-биле сөөртүп алгаш чорупкан. Ам фермаңың чаныпга өдек оваалады берген чыгыпас, чеминчидилеп ховуга аппарып төп турар.

А малчыпарның күш-ажылының байдалы магалыг-ла экижээп. Ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалдарны инек кажаазында тургускан: ооң ишти чылыг, арыг агаар кирер херексел идегелдиг ажылдап турар, ында саанчылар өрээлп, сүт хүлээп алыр пункт, саалда аппараттарын чуур болгаш кадагалаар өрээл, минералдыг чемнер белеткээр чер бар. Кыаңы-булуңну эки дерип шимээп, мурнакчы дуржулга талазы-биле помнарны чыпл салган, саанчыларның болгаш кадарчыларның аразында чаңгыс черге мөөнөөр деп шинтпирээп. Ону кылырда, четчир кажаа-хораа херек апарган. Ынчан колхоз күчүдүг будүрүлге баазазын дерип тургузары-биле банкыдан узун хуусавалыг чээлиин алган. Каш-ла чылдар эрткеп, чаа кажаалар белен болган. Ол чорук колхозка чүнү бергенил?

Малды чаңгыс черге мөөнөөрипиң айтырыы шинтпирлеттинген. Бир эвес мурнында пиитпиның малы үш коданга турган, а ындыг болганда үш кезек черге чүрттелга черлерин, кажааларны тудар ужур таваржып турган болза, ынчаарга ол айтырыг ам хары үтүа шинтпирлеттинге бергеп. Чогум-на малдарны чаңгыс черге мөөнөөн чорук будүрүлгечи эвес чарыгдалдарның элээн кезээп кыырарының ужурлуг.

Эки механизастаан комплексини тургускан чорук мал ажылының чүгула айтырыларының бирээзи — чемнерни белеткээрин-даа артемниг болгаш үлетпүрлүг үндезинге шинтпирлээрипиң аргазын берген. Бо чылын ажыглалга кирген чем белеткээр чер чылыг сутта, буска ажыл-агыйның хереглелин бүрүнү-биле хандырып шыдаар аргалыг. Чем кухнязы одалга черинде туруп турар. Ында бетоннап каан ийи үзүктээшкин бар. Ишкиңи ийи кубометр биргн үзүктээшкинге кылымал сүттү бызаа кажаазынга эккээр. Ийиги үзүктээшкинниң ишкири 12 кубометр. Инектерге болгаш кыс казыраларга ижиртир чуданны аңаа белеткеп турар. Хээндектээр машинага хээндектеп каап саваңны, сигенни олче ургаш, бус-биле хаңыпдырыптар болгаш концентрат-биле холуптар, ону насос-биле шоргаже аксып турар. Ол пех хүн бүрүде 50 литр чедир чуданны белеткеп үндүрер аргалыг.

Мал ажылының механизастаттынган комплекстизи техника талазы-биле кайы хиредаа болбаазырапгай болза, бодунуң херээн билир, аңаа ынак кижилер чокта ажык бербес. Кижилер нарын технологияны шиңгээдип, билип алзын дээш, хөй ажылдаар ужурга таварышкан.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарындан, доктаттынган чүрүмну чүгаа чок күүседиринден, рационнарны сагырындан, кадрларны таварыштыр тургузарындан эгелээп. Механизацияның бедик деңнели эвээш ажылчыпнарлыг турар болгаш чарыгдалдарны ындыг янзы кызырар арганы берген. Ам фермада 300 ажыг саар инектер бар. Мурнунда ынча инекке 17 саанчыны болгаш дөрт кадарчыны быжыглаан турган. Ам саанчылар 14, кадарчылар 3. Саанчы бүрүзүнде 40 чедир инектерни быжыглаан, ол болза, хол-биле саап турганыпдан барык-ла ийи катап хөй. Ынчаарга саанчы кижиге берге апарган бе, мынаш? Чок. Саанчы кижи инектерге чем дажыглавас, хол-биле инек сагбас апарган, ооң хостуг үези хөй.

Фермаңың дээре саанчызы, арткен чылын «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальбиле шаңнаткан Ирина Салчактың эзчүзээнин капчаар эртерин хайгаарап көрээлиңер. Ирина эртен ажылга 6-шакта келир. Саалда мурнунда радиопн саутаар инек бүрүзүнге чартык килограмм концентратты каап бээр. Ооң бодунуң саалда аппарадының сүт дамчыдылгазын ажылдадыпкаш, саавланы өгелээр. Баштайгы инек сагдынып турда, Ирина дараазында инектиң эмнин чүп кааптар. Ооң инектер саварынга будун чартык — ийи шак негеттинер, аппаратты чуурунга 10—15 минута үнер. 8 шакта саанчы хосталы бээр. Ооң соонда Ирина хүндүскүнүң 12 шакта чедип келир. Бир эвес агаарның байдалы эки болза, инектерни дашкаар үндүрүп агаарладыр, турар черин асттаар, чаа төрээн инектерни саар. Ол ажыл 3 шакта дооступ калыр. 5-тен 7 шакка чедир кежээки саалда. Ынчангаш саанчының ажыл хүпү чедп шактан аштайн турар.

Доктаамал хүн чуруму, шын чемгерлиге болгаш ажаалда, рационнарны сагыры эки түңнелдерни берип турар. Инектерни кышкы тургузу азыралче шилчиткенинң соонда, бир инектен немелде сүт барык-ла будун чартык литр чедир өскен. Артель кежигүннериниң ниити хуралынга бадылаан күш-ажыл төлевирииң системазы-даа пиитпиның малының продуктулуунуң өзүлдезинге идиглиг болуп турар. Ол системаны ажыглаан чорук дораан-на чогумчалыг түңнелдерни берген.

Ол системаның алыс утказы чүдел? Фермага плаидан ажыр продукпия алганы дээш, мурнакчы саанчыларга болгаш кадарчыларга плаидан ажыр алган немелде деңзиниң база сүттүң өртээнің 30 хуузу чедир немелде төлевирии берип турар. Чижээ, аңаа эрткен чылын мурнакчыларны шаңпап мактаары-биле он муң ажыт рубльди үндүрген. Кадарчылар Павел Сергеев, Илларион Плишкин олар кайызы-даа 680 рубльди, эң бедик көргүзүглүг саанчылар: Анастасия Лопсан, Ирина Салчак. Тываның алдарлыг малчыны Екатерина Долукай болгаш тарып боозадылга технпгпи Зоя Шагду олар 300—300 рубльдя немелде төлевирге алган. Зоя Карасаловна Шагду кызымак ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

«Социалистиг чарыштың аргазын болгаш хевирлерии бүгү хемчег-биле сайзырапгайжыдары, күш-ажылдың бүдүрүкчүүнүң бедидери дээш, камналганың чүрүмү, бүгү курлавырларны бүрүнү-биле ажыглаары, күрүпе болгаш колхоз-кооператив бижыглаары дээш, күш-ажылдың бедик социалистиг сагылга-чуруму дээш демисселди калбартыры эргежок чугула» деп, СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң доктаалында бижээн.

Бо болза бистиң улам ынайгы хөгжүлдевистиң оруу, бистин келир уедеги программавыс-тыр. Мерген фермазының перспективалары шынап-ла магалыг. 1975 чылга чедир ында бир инектен саап алыр сүттү ийи муң килограмм чедирер, 800 баш саар инектиг турар, чыл бүрүде будун чартык муң тонна сүттү бүдүрген турар. Ол соруланы пиитпирлээри-биле ам-даа механизастаттынган ийи инек кажаазын, бызаа кажаазын тудар ужурлуг.

Ынчалза-даа ферманың колективиниң кол сагыш салыр чүүлү болза, сүттүң ботунезин чинигдирипиң аргаларын дилээр тывары болур. Чем-суурну будүрүлгеже чоок-шуладыр соруга-биле фермаңың чоогунда 374 гектар шолде хөй чылдыг сигтепнерни тараан. Ол черлерден ферма ортумак дүжүттү безин алыр болза, мал чеминиң эргежок чугула фондузу тургустунар болгаш ырак черлерге саваң белеткээриндеп ойталап болур.

Колхоз уксаажыдылга ажылын чорудары, күш-ажылдың сагылга-чурумун безидерп, бар курлавырларны бүрүнү-биле ажыглаары эргежок чугула.

А. ПРОХОРОВ.

Кошкаш дивес чүткүл-биле

Бо хөглүг бичө сетнилдиг, хүндүлээчел, аныяк эш-биле Үрбүн сес чыл школазының директорунуң кабинединге ужураамы берген мен. Бо дээрге ол школада орус болгаш тыва дыл башкызы Менге Дөртүмович Төмүр-оол-дур. Ол чүгле школада башкылап турарындан аңгыда, салбырда аныяктарның кежээки школазының консультация пунктузунуң эргелекчизи болгаш комсомолдуң «Глобус» деп болгүмүнде пропагандист. Ол аныяк башкы ол хүлээлгени барын дөрт чыл ажыр күүседип турар. Менге 1964 чылда шериг албанын эрттиргеш, кээрге ВЛКСМ райкому ону Үрбүн школазынга башкылап ажылдаарын сүмелээн.

Аныяк башкыга баштайгы үелерде бергелер тургулаан. Менге Дөртүмович бодунуң ажылдап келген үезинде, сес чыл школазынга болгаш кежээки школага дыка хөй эвреникчилерни доостурган. Чүгле 1967—1968 өөредилге чылында безин аныяктарның кежээки школазының 7 классын 18 кижи, 8 классын 12, 9-ту 9 кижи доозуп үнген. Оларның чамдыктары кежээки школаны доосиан соонда, ортумак өөредилге черлеринче өөренип чорупканнар, а өскелери өөредилгезин уламчылап өөренмишаан совхозунда ажылдап, чурттап турарлар. Чижээ, школаның чамдык класстарын кончуг эки дооснаш, эм-даа өөренип, ажылдап турар эштерни адап болур. Маады Уйнуң, Таня Наваштай олар мурнакчы саанчылар, Донгаи Биче-оол — тудугжу, Борис Конгаа — сакманщик, Николай Таныш — учётчик-бригадир.

Ам бо чылын шупту 38 аныяктар болгаш комсомолчулар өөредилгеде хаара туттунган. Оларның хөй нуруузу комсомолчулар болуп турар. Менге Дөртүмович бодунуң пропагандист болгаш башкы ажылын билдиглиг удуртуп турар. Кичээлдер эгелээриниң мурнунда янзы-бүрү темаларга лекция беседаларны дыңнанчыларга номчуп берип турар. Ыракта чурттап турар малчын дыңнакчыларга өнаалгаларны берип, ону канчаар күүсеткенин дараазында кичээлдерге хынап турар. Мал өөлдээшкынының үезинде малчыннар чай чок апарганда, малчыннарга пропагандист бөду чедип, өнаалгаларны берип, ону хынап, консультациялы кылып турар.

Менге Дөртүмович Төмүр-оолдуң эки ажылын үнелеп көргеш, Ленинчи комсомолдуң алдарлыг 50 чыл оюн таварыштыр, ВЛКСМ Тыва обкому болгаш Улуг-Хем райкому хүндүлеп бижиктер-биле база өртектиг барааннар-биле шаңнаан. Ол, чүгле башкы—пропагандист эвес, а идепейлиг хөй-ниитичи, школаның болгаш салбырның бот-тывынгыр уран чүүл белгүмүнүң кирижикчизи, бодунуң ниити болгаш полит-билиин хүн-бүрү бедидип, Кызылдың башкы институдунуң литература факультединиң 4-кү курузунда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Пропагандист республиканың солуннарындан аңгыда, теп солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алган номчуп турар.

Аныяктарга билигниң берикчизи, идеологтуг фронтунуң дайынчызы Менге Төмүр-оолга бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери чоргаарланып турарлар.

У. КАРА-ООЛ.

Медицинаның дүрген дуза чедирериниң болгаш санитария албанының ужар-чүүл станциязының коллективи В. И. Ленинниң төрүттүмегининден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш чопуң медицина хаңдырылгазын ажыжидер талазы-биле бедиткеп хүлээлгелерни алган. Дүрген дуза чедирериниң станциязы ортумак

ДҮРГЕН ДУЗА

тускай болгаш дээди эртемниг медицина база бир, ийи класстың мергежилдиг чолаачызы, ужудукчу кадрлары-биле хаңдыртынган. Кижи хенертеп аараан ийикпе, азы кемдеп-кергээн таварылгаларда олар ооң амы-тынын эгидер, күш-ажылчы амыдыралын катап тургузар хүлээлгезин дүн-хүн дивейп алдарлыы-биле күүседип турар.

Бистиң чазаавыс ажылчы чоннарга совет медицинаның ачы-дузазын чедирерии улам экижээр хемчегларии удаадараа ап, хөй түңнүг акша-хореңгини үндүрүп турар. Республикада чүгле агаар оруу-биле аргыжар чамдык черлер бар болгай. Ындыг черлерге медицинаның дүрген дузазын чедирер апарган таварылгада «Ан-2» самолёт-биле шакта 90 рубльди, вертолёт-биле шакта 110 рубльди чарыгдаар, а чер аразының ырак-чоогун, баар-кээрии база ужудукчуларның, эмчилериниң, техниктиг ажылдакчыларның ажыл төлевирии катай түңнеп коор болза, дыка хөй чарыгдал үнери илден.

Коллективте чоннуң кадыктылын камгалаар херекке бердинген, хөй чылдарда ажылдап келген мергежилдиг кадрлар эвээш эвес. Фельдшер Виктор Алексеевич Бушин он бир чыл мурнунда Кызылдың медицина училищезин дооскаш, бо коллективке күш-ажылчы базымын эгелээн. Бир чыл ажылдаш, шериг албанын эрттирип чорупкан. Ол бодунуң чедип алган мергежилиниң аайы-биле шериг фельдшери болуп ажылдаан. Шериг кезээниң командылал черинден тывысканы мактал бижиктерлиг чайын келген. База катап коллективиниге ажылдап кирипкен. Хоорай иштинден эгелээш, ырак-узак районнарга чедир чалаалгаларга баарындан ол кажан-даа ойталавас, кандыгда уеде аарыг кижиге дуза чедирериниге кезээде белеп.

Дүрген дуза чедирериниң станциязында 20 ажыг чылда санитаркалап ажылдап келген Марфуза Гарифулина коллективте хүндүлүг кижилериң бирээзи. Ооң ажыл хүлээлгези бодүүн. ынчалзажок ажылынга дыка мергежээн. Ол чалаалгага баар эмчилерге эм херекселдерии белеткээр. Шприцтерни, иглелерни база кезиниикинге ажыглаар янзы-бүрү херекселдерни хайындырар, дезинфекцилээр, үргүлчү белеп байдалга тургузар хүлээлгелиг. Санитарка М. Гарифулина районнарже чалаагага чораан эмчилер келирии билек, эм херекселдерии хүлээп алгаш, дораан арыглап белеткеп каар.

Бистиң кожа-хелбээ чурттап турарывыс ака-дүүма Моол Арат республиканың чоок-кавы аймактарының ажылчы чонунга дүрген дуза чедирер станциязы ачы-дузазын бараалгадып турар. Эрээп районуң кожазы Завхан аймактан бир саатгыг хераажеп кижиге дарый кезип эмнээшкин эргежок чугула апарган. Ону Тес-Хем район эмнелгезинге эккелген. Удаваанда дүрген дуза чедирер станцияга телеграмма келген. Мергежилдиг гинекологтар О. Л. Махагаров, Н. И. Пахомова, сестра М. А. Тубоевская оларны самолёт-биле чорутпан. Кезиниикин белеп эвес болган. Донорлуң ханы чугула апарган. Иениң ачы-тынын камгалап алыр дээш бар-ла эргаларны ажыглаан. Моол ие: «меңээ уттундурбас дузаны коргускен совет эмчилерге, донорларга кызыгаар чок өөрүп четтиргенимни илерттиме» деп чугаалаар аас-кежиктиг болган.

С. ТАМЧАЙ.

ЧУРУКТА: В. А. Бушин чалааганы хүлээп ап олур.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

ХҮЛЭЭЛГЕ

Депутат болгаш амыдырал

Екатерина Долукай саанчылап ажылдаар дээш кээрде чап-чаа-ла он алдылаан, орлан-шовааны, окпан-чиикени оолдар дег уруг турган. Фермаңың бригадири Николай Афанасьевич Малышев Катяны топтап көргеш, хүлээп алган.

— Амдыыламда сээң хирешаң-биле чүгле алды-ла инек быжыглап бээр мен. Ооң соонда чоорту чүвениң байдалы билдиие бээр, инектериниң өң-чүзүнүң ылавылаар билии ал, даарта саап эгелээр сен — дээш алды инекти айтып берген.

Саанчы кижи эртен эрте турар, а кежээ орайга дээр ажылдаар деп чүвени Долукай эки билир. Ол хирезинде-ле бригадир ону ажылдың ниити байдалы-биле танышгырган, чагыг сөзүн берген.

— Сен ышкаш, күш-ажылды чаа-ла эгелеп чоруур кижиге баштайгы удаала берге болуру чугаажок. Чоорту бистиң ажылывыстың чүрүмүнге чаңчыл бээр сен. Улуг-биче бергелер удаадараа урдунуп-ла келир эвеспе. Ынчалза-даа салдывыл, ундараш болбас. Харын улам тура-соруктуг ажылдаар херек—дээш «бичии саанчының» чагып-чагыш чорудупкан.

Катя бажыңынга чанып келген. Даарта ажылдап эгелээрин сактып келирге сеткилинде өөрүнчүү холчок. Шала сүрээдексээр-даа аймныг. Дүпе ол үр-ле удуп чадаан. Ооң бажыңга бир-ле дугаарында эртен арттыр удувас деп бодап каш катап кирип кээр турган. Ынчап чыткаш удуй бергенин эскербээп. Дүжүлде хууннар тутка саанчылар, быжыглыг инектер аячып-селчип эртип-ле турар. Демги бригадири бир-ле чүвени угаадып, суртап турган-даа шыкаш. Хеп-хенертен отту хонуп келген. Уйгу-даа чаштай берген. Туп-тура халаап, далашбиле кеттинге каапкаш, инек саар черже маңнаптаткан. Саанчылар чаа-ла кээп турар мындыг болган.

— Бистиң-биле кады инек саар дээш келдиң бе?—деп саанчылардың бирээзи өөлдек айтырган. Оларның чазыкчагай хүлүмүүрээп арыя-шырайын көргеш, Катяның бижиргээн байдалы чаагыы келген. Кижи бүрүзүү тус-тус инектериниң хонган черин аштап арыглаап, саалдага белеткеиин эгелей берген. Катя долгандыр көрүп туруп-туруп база-ла ынчаар ажылдап киргикеп.

Ынчан, 1952 чылда инекти хол-биле саар турган Мергежил чок, холдар чаңчыкпаан. Канчаар-даа кызып-кызып саарга эмиглерден сүт шоолуг үнмес, ооң кадында салаалар ыстап, шылаар, а өске саанчыларның инекти саап олурарын көөрге хөөн кирип каан хөгжүм херексел-биле ойнап турганзыг. Баштайгы хүннер Катяга ыглаксанчыг-ла берге болгаш. Ынчалза-даа ол дугайын кымга-даа ыыттавааи. Улуг саанчылар Мария Бычкова, Стюра Лопсан, Долукайның башкылары апарган. Эртенин-не саалда эгелээри билек Мария Бычкова аныяк саанчының чанынга кээп туруптар, канчаар саарын айтып эгелээр.

— Инек саарда дидим болур херек, эмиглериин допшуларын хандыр тудуп алгаш саарга сүт келингир болур чүве, Катя. Улуг дыка далашпайн, бодамчалыг саап өөреп.

Чоорту Катяның холдарыдаа шылавастаан, күш-ажылдың чаңгыс аай чурумунга даа чаңчыга берген. Онаалгыг инектерии өскелерден дудакчок саап ап эгелээн. Удаваанда ооң саалда талазы-биле көргүзүглери мурнакчылардан дуда калбас апарган. Саанчының хүлээнген ажылынга кызымаан, негелдеге дыңнангырын бригадир эскерип каан. Ооң саар инектерии чылдын-на немеп берип эгелээн. Кылган ажылы бүдүштүт, ажылгыр, кежээ кыстың саанчылар хүндүлээр, мактап чугаалажыр апарган.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мерген фермазының саанчылары аразында ап-найыраядыг. Олар аныяк саанчыларны өөредир, деткиир, оларга дузалажырын боттарынын хүлээлгеэ кылдыр билирлер. Оларның бирээзи Стюра Лопсан ам ол фермада хоочун саанчылардың бирээзи. Ол бодунуң байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турар. Мурнакчы саанчылар Ирина Салчак, Екатерина Долукай болгаш оскелер-даа Стюра Лопсанның өөренимкчилери. Долукай фермада 16 чыл улаштыр ажылдап келген. Ам ында биеэги ишкаш инектерии холбиле сагбастаан, саалда механизастаттынган. Фермаңың саанчыларының бо чылдың он айларында сүт саалдазының түңнелин алырга бирги черде Стюра Лопсан, а Екатерина Долукай база-ла мурнуку одургда. Ол он айлар дургузунда быжыглаан 24 инектериниң бирээзиниден-не 1361 литр сүттү сагган.

Бисте хөй-хөй саанчылар хөй-ниитии ажылдарынга идепкейлиг киржип, эрге-чагырга органнарынче депшиттирип, күрүнеии эргелеп башкарарынга чоннуң төлөөлекчилерии болуп турарлар. Бистиң чуртувуста эрге-чагырга органнарынче чоннуң төлөөлекчилерии депшиидерде, чүгле ооң ажылга хамаарылгазын бүдүрүлге көргүзүглериң барымдаалаар эвес, харын ооң өске талалары депутаттың бедик адын шынзыдып болур бе деп чүвени өөренип көрүп турганы, эң-не төлептигларии чоннуң айбылчызынга депшидер. Ынчангаш соңгукчулар боттарының бадылаашкынын бир-ле дугаарында хүндүткелдиг, авторитеттиг, төлептиг кижилер дээш бээрип күзээрлер. А авторитет, хүндүлел шынчы, кыымак күш-ажылбиле, төлептиг чорук-биле чаалап алдынар.

Мерген фермазының коллективии Екатерина Шомбаевна Долукайны чер-чер Советтериниң соолгу болуп эртекеп соңгулдаларында район Советиниң депутадынга депшиткен. Бо удаада бөдүүн саанчы депутаттың мандадын ийи удаа холга алыр аас-кежиктиг болган. Соңгукчулар аңаа база катап бедик бүзүрелди көргускен. Ол биеэги ышкаш эгенипчел-даа эвес, ам соңгукчулар-биле ажылдаарының, оларга дузалажырының эвии биле берген, ол-бо айтырыгны чогуур чердерге дидимп-биле тургузар апарган.

Ужуражылга хуралы. Соңгукчулар депутадынга янзыбүрү чагыларны киирген.

— Бистиң фермавыста ясли, кызыл-булуң-даа ажылдап турар. Ынчалза-даа фермада чурттап турар чоннуң культурлуг негелдезии оскен деп чүве илден-дир. Биске иппо чүгле душ боон айда бир катап үпаз-ле дээрези ол. А ажылдап турар кижилер кежээ дыштанырын күзээр болгай. Ынчангаш бүгү соңгукчуларның мурнуидан кино көрүлдезин чурумчудар хемчегни алырын депутаттан дилээрдир мен—деп бир соңгукчу элээп шыгыы саналдаап барган. Ол-даа чөптүг чагыг-дыр деп чөпшээрешкеш, Екатерина Шомбаевна демдеглеп шаап алган. Соңгукчулар үүрмекдаа болаа амыдыралчы айтырыгларны саналында киирип-лээп. Чоннуң кандыг-даа негелделеринге дыңнангыр болуру депутаттың хүлээлгези болгай. Екатерина Долукай фермага кино хандырылазының дугайында айтырыгны күүскомга тургускан, райкүүскомпуң культура килдиишиниң эргелекчиии ап Рябцева-биле дугуржуп чугаалашкан. Айтырыгны соңгукчуларның негелдезиниге дүүлтүр шиитпирлээрии пегээп. Хемчег алдынган—айтырыг шиитпирлеттинген. Фермаңың ажыл-ишчилери неделяда ийи катап солуп киноларны көрүп турар апарган.

— Чамдык ада-иелер уругларын школа-интернатка, ясли-садтарга тургузарынга дузалажырын дилээр таварылталар кайы хөй болгулаар-дыр. Соңгукчуларның дилеглерин хамаарышкан албан организация черлериниң удуртукчуларыла-биле чугаалашкаш, болдунар-ла хемчегии алыр-дыр бис. А чамдык боттанмас чүүлдериң ужур-чөвүн тайылбырлап чугаалаар-даа апаар боор-дур—деп депутат чугаалады.

Екатерина Шомбаевна хөй-ниитии хүлээлгезинге ак сеткиидиг. Ол район Советиниң сессияларының шиитпирлерии соңгукчуларга доктаамал таныштырып турар.

Г. МОНГУШ.

ОЛАРНЫҢ УЛУУ

Чоон-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында херээженнер чөвүлели республикада безин атсураа үнүп турар дээре ажылдыг чөвүлел болуп турар. Оон ажылын Алдан-Маадыр 8 чыл школазының эге класстар башкызы Александра Шүжеңовна Ондар удуртуп турар.

Чоокта чаа салбырның көдээ клубунга бүгү херээженнер чыгып келгеш, будүн чыл иштинде чөвүлелдиң кылып чоруткан ажылының дугайын боттарының отчёт-соңгулдалыг хуралынга түңнээп болгаш моон соңгаар чөвүлел чүвү кылза экил деп санал-оналды чугаалашкан. Ол хуралга салбырда ажылдап турар мурнакчы херээженнериниң дугайында аргадуржулганы солчуп, мурнакчыларны илередип, мактап, шаңнаан.

Илеткелди херээженнер чөвүлелиниң даргазы Александра Ондар ажыл-херекгериниц түңнели-биле бадыткап турган, кылып берген. Салбырда 349 херээженнер бар. 9 кижи составтыг чөвүлел ажылдап турар. Совхоз будүрүлгезинде мурнакчы, кыымакчай ажылдап турар херээженнерни илеткелчи чоргаарал-биле адаан.

Херээженнер чөвүлели 1967 чылда 16 хуралдарны, 1968 чылда 13 хуралдарны кылган. Ол хуралдарга көдээ ажылагый, уруглар кижизидилгези, культурлуг амыдырал-чуртталга, хөй-ниитии ажылынга херээженнериниң киржилгези, суур чаагайжыдылгазы, погода тарын өстүрери, хөй эът, дук, сүттү канчап тургаш чедип алыры дээш өске-даа айтырыгларны чугаалашкылаан. Херээженнер чөвүлелиниң ажыл-херээн план үзүгаар кылып келген. Салбырда 71 херээженнер мал ажылында, 23 херээженнер фермада саанчылап ажылдап турар. Салбырда херээженнер боттарының күжү-биле 1967 чылда 5 тонна сиген кезер тургаш, 9.500 кг кылдыр ажыр күүседкен. 1968 чылда шеф-биле 16 тонна мал чеми кок-сулаиы кезип саралттап берген. Клубка 2 катап, Алдан-Маадыр 8 чыл школазынга 2 удаа шефтер организастаан. Херээженнер чөвүлелиниде 4 секциялар ажылдап турар. Уруглар кижизидилгези, политмассалыг, культура-амыдыралдың, будүрүлгениң секциялары доктаамал ажылдап турар. Ажыл дугайында боттуг хемчегларни планнаап, чөвүлелдиң хуралынга бадылап ап, оон түңнелдерин отчёттуг үениң иштинде «Ава» деп хана солунга, «Билип ал» деп агитхуудуска 9 катап чырыткан. Оларга мурнакчы херээженнерии мактап, четпестерии шүүмчүлеп, эки утка-шыпарлыг кылдыр үндүрүп келген. Мурнакчыларының саны чыл бүрүде өөүп орар. Оларга О. Эртине. М. Камбы. М. Ортан дээш өскелерии-даа хамаарыштырып болур.

Аргыыр, даараар болгум базыдыр-не деп бедик аттың эдилекчизи Монгуш Чанчып, Ооржак Бичии-Уруг, Ооржак Кыамыт, Монгуш Бышкак-Кара суглар уругларын эки кижизидип оларның школада уруглары чүгле 4—5 демдектерге эки өөренип турар деп илеткелчи улуг хүндүткел-биле адап чугаалаан. Малчын херээженнер М. Ходур, О. Хуна, О. Элчии, О. Халбый бо чылын 3—6 чедир солуп, журналдарны чагыдып алган болгаш солуп-сеткүүдү помчуп, боттарының билиин бедидип турар. Хойжу херээженнер О. Хуна, М. Ходур, О. Лама-Сүрүн, Сенденмаа 100 хойга онааштыр 120 чедир хураганнарны менди доруктуруп, торээп совхозуига камгалап берген. Лекция, беседа, ыыткыр номчулганы, делегей байдалының дугайында неделя санында беседаны үргүлчү кылып турар. Херээженнериниң инициативазы-биле Алдан-Маадыр 8 чыл школазында Тыва улустуң эдилеп чораап эт-херекселя болгаш бичии огну даараи кылгаш, төөгү музейии база организастаан.

Хуралга чамдык хөй-ниитии ажылынга кирипгейн, уругдарының кижизидилгезинче багай сагыш салып, арага-дарыга хандыгып турарларын барын сапал бергеннер шынгы шүүмчүлээп. Оларга О. Калдар, С. Чүдекпен болгаш өскелер-даа хамаарыштыр.

Алдан-Маадырның херээженнери пролетарнаттың улуг баштыңчызы болгаш башкызы, совет эрге-чагырганың үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнгенининден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш кажангызындан-даа артык ажылдап, күш-ажылчы чаа-чаа улуг чедишкиннерлиг болур дээш карак кызыл, шудургу демиселжирип хүлээнгеннер.

С. СҮЗДУКАЛ.

Чоон-Хемчик район.

РЕСПУБЛИКАВЫС ЧУРУУНЧЕ КӨРҮҢЕРЕМ

Белорус ССР-ниң болгаш Белоруссияның Компартиязының 50 чыл оюнга уткуштур

..Республикам дүмбей эзим
Иштп-дир оң дивенер-даа!
Заводтар оду ында
Чайнап чыраан — көрүңер-даа.
Республикам ыржым-шыпшын
Тулаа-дыр оң дивенер-даа!
Турбиналар үнү ында
Игиддээнзиг — дыңнаңар-даа.

Шүлүкчү Кастусь Киреенконуң ол одуруглары Белоруссияның амгы хүнүнүң байдалын тодаргай көргүскен. Бистиң республикавыстың чуруунче көрүңерден! Чүс-чүс чылдарда дүмбей эзимнерлиг болгаш чылан өтпес шыргай арыг, тулаалыг чораан чер-ле болгай. Тулаалыг черлер оон девискээриниң үштүң бирн кезии — Бельгия биле Голландияның девискээрин катай алганы хире шөлдүг турган. Тулааларның эгээртинмес байлактыын чоп билир, ынчангаш оларны кургадып алыксап чораан. Революция мурнунда түреңги кедээ чериниң ындыг үүле бүдүре алыр шаа бар эвес.

Совет эрге-чагырга чылдарының дургузунда Белоруссия таныттынмас кылдыр чаартынган. Трактор-биле болгаш чер казар машиналар-биле чепсегленген кижиниң күчүлүг тура-сорүу чиндиктиг тулааларны үнүштүг шөлдер, чечектелген шынаалар, одарлар болдуруп турар. Кедээ ажыл-агыйның ажыглал черлери кылдыр кургаттынган тулаа шөлдери бир миллион чүс муң гектар болу берген. Чылды өттүр экскаваторлар «ажылдап», буга казар машиналар суггат четкизин тудуп, хереган, төш сөгер машиналар ажыглал черлерин аштап арыглап турар. А беш чылды сөөлзүредир кедээ ажыл-агыйның ажыглаал шөлдериниң калбарары оларның амгы хемчээлиниң база үштүң бири кезии болур. Чижеглей санаанын ёзугаар алырга, оон немей бээр байлаа миллион тонна хире тараа, ийи миллион ажыг тонна картофель, мал азыраар эмге-хаяажок чем болур.

Кургаттынган тулааларны чоннуң алдын-тол дижип турарында ужур-ла бар. Любанск районнуң беш муң гектар торф шөлдерин ажыглаага киирип алган «Кызыл салгал» колхозу чыл дургузунда ийи миллион ажыг рубльдиң оруулгазын ап турар. Ындыг чижектер кайы хөй.

Республиканың чер чуруунда тулаалар көргүскен ак-көк өңнер улам эвээжеп турар. Оон черинде шуушкан бугалар куржаангылаңы берген. Чаа «далайлар» тыптып турар. Полесьениң тулаалар кургадыр төлевилелинде улуг кылымал хөремнер тудары, дөрт миллиард кубометр суглуг турар балык ажыл-агыйларын, хөөлбектерни тудары көрдүнген.

Белоруссияның чер ишти база байлактыг. Хөмүр-даш, сланец, демир-даш болгаш өске-даа ажыктыг казымал байлактар көргүзер демдектерни геологтар чер чуруунга немеп киирген. Белоруссия чавызаажының дал ортузунда, Речица хоорайның чоогу чериниң аяншыгчызын нефть казар суургалар каастап турар апарган болгаш ам оон тып турар «кара алдын» үш миллион тонна чеде берген. Оон соңгу талаже биче-ле ыракта шахта суургалары бедий берген, белорус шахтёрлар хоорайы — Солигорск тургустунган. Оон комбинаттары чуртта бүдүрүп турар бүгү калий чемишчидилгелериниң үштүң биринден ажыг кезиин берип турар.

Республиканың кара чаңгыс аныяк хоорайы база ол эвес. Тургустунга-ла сес — он-он чыл болгулаан Новополоцк, Светлогорск, Жодино, Белоозерск химия, энергетиканың, машиналар бүдүрериниң төптери болуп шагда-ла сураглыг берген. Эң аныяк хоорай сууру—Новолукомльде ГРЭС тургустунуп турар. Оон күчүтүлдалы республиканың ажылдап турар электростанцияларының күчүзүн катай алганындан ажыг. А чартык чүс чыл дургузунда республиканың чер чуруунга шупту 40 ажыг чаа хоорайлар демдеглеттинген.

Эрги хоорайларның аянгычызы база таныттынмас апарган. Мырыңай чоокта чаа-ла сайзырыңгай үлетпүр чок турган Бресте, Барановичиде, Гродиода ам тергиин чергелиг бүдүрүлге черлери ажылдап турар. Могилёвта республиканың үшкү автомобиль заводу ажыглалда кирген, удазыннар синтезтеп бүдүрер эң улуг комбинаттарның бирээзин тудуп турар. Белоруссияның дайынчы болгаш күш-ажылчы шылгараалдары дээш Ленин ордени-биле шаңнаткан найысылалы — Минск улам хөгжүп калбарып сайзырап турар.

Аар үлетпүрнүң базымнары чылдык черни айлык кылдыр чыыра тыртып турганзыг! Ийи дакпыр орденниг Белоруссия беш совет трактор, мотоциклдиң-не бирээзин, демир чонар сес станоктуң-на бирээзин, автоматтыг 11 шууштурулга шугумунуң-на бирээзин, он дөрт радиоприёмниң, телевизорнуң-на бирээзин бүдүрүп турар. Белорус бүдүрүлге черлериниң продукциязын 80 чурттар садып ап турар.

Ам беш-даа хүн четпес үениң дургузунда бүдүрүп турар продукция революция мурнунда Белоруссияның чыл дургузунда бүдүрүп турган продукциязы хире. А эрткен 50 чылдарның чэрбизи биске халдап келген дайыннарга, улус ажыл-агыйын катап тургузарынга эрткен болгаш хамык чүвени херек кырында ийи удаа катап тургузуп эгелээр ужур таварышкан-на болгай.

Делегейниң ийиги дайыны кедергей дерзии дайын болган. Оон үезинде республиканың дөрт чурттакчызының-на бирээзи өлүрткен болгаш национал байлактың чартыктан хөй кезии оскундурган. Ынчалзажок белорус улус Төрээн чурт дээш 440 муң ажыг партизаннарлыг, чажыт ажылдакчыларлыг демисешкен. Партизан каттыжыышкынның командири чораан мен, ынчангаш дайын үезинде дайынчы тулчуушкуннарның чер чуруун сактыр-дыр мен. Улустуң өжээн негекчилери 1943 чылды сөөлзүредир республиканың девискээриниң барык үштүң ийи кезин хирезин контрольдап турган.

Дайын үгер-бооларының дааштаары соксаалак турдаза, хоорай, суурларывысты катап тургузуп эгелей берген бис. Машиналар, тудуг материалдары, продуктулар, үрезиннер сөөрткен эшелоннар маңаа чурттуң бүгү булуңнарындан кээп турду. Белоруссия Совет Эвилелиниң улустарының акы-дуңма дузаламчызының ачызында улус ажыл-агыйын шалыпкыны-биле катап тургузуп ап, кестүп көрбээн темпилерлиг хөгжүдүп шыдаан.

Бистиң төрээн республикавыс совет улустарының чаңгыс ай өг-бүлезинде чечектелип турар.

В. Е. ЛОБАНОК,
Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры.
(СЭТА).

Кыштаглаашкындан

ЗООВЕТЕРИНАРЛЫГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ ШЫҢГЫЫ САГЫП ТУРГАШ...

Малчыннар, ылангыя хойжулар, шуут чугаалаарга, маадырлыг ажылдап турарларының өөрү. Чайның изиинде-даа, кыштың соогунда-даа кызымаа-биле ажып эртер ужурлуг бергелер оларга таваржы бээр. Ынчаарга Барыын-Хемчик районнуң «Дөн-Терезин» совхозунуң хойжуларынга бо кыш чиик эвес болур деп турар. Чүге? Бирээде, мал чемнери эрткен чылдан эвээш белеткеттинген, ийиде, хар ам безин улгадып келген. Оон ынай, одар-белчиир хирезинде болган.

Ынчангаш боданыр чүүлдер-ле хөй. Чогум-на ол дугайында чугаалажып алыр дээш, совхозтуң бирги хойжу бригадазының хойжулары районда алдарлыг хойжу О. Ангыр-оолдуң турар коданынга чоокта чаа чыглып келгеннер. Малчыннарның кызымаан кижи кайгаар, оларны улуг хүндүлел-биле көөр. Чамдыктары алдарлыг, өскелери шуут дорттаар дээш, дагларның кадырларын, чүм харны тоо бодавайн хоме базып четкилеп кээп турду. А совхоз төвүнден зооветажылдакчылар-даа четкилей берген. Баштай зооветөөредилге болган соонда, хурал болду. Чугаалажыр айтырыг—беш чылдың дөрткү чылының социалистиг хүлээлгелериниң алыры.

Хуралдың удуртукчузу чугаалай берди:

— Бистиң бо кавыда бирги болгаш ийиги хойжу бригадалар бар болгай. Ийиги бригадада бөгүн база-ла ындыг хемчеглер болуп турар чүве. Бо бригадада ниитизи-биле 5 муң ажыг хой бар, оон иштинде төрүүрү—3 муң 700 ажыг баш. А ийиги бригадада ниити 3 муң 800 баш ажыг хойдан төрүүрү—2 муң ажыг.

— Тодаргай хүлээлгелер кандыгыл?

—Бригадаларның кайызы-даа төрүүр чүс хойга онаалтыр 95 хураганны алырын планнап турар чүве-дир. А дүк талазы-биле бригадаларның дугаарларының аайыбиле хойдан-на 1.7 болгаш 1.8 кг.

Оон-моон саналдар үндүрүп келди. Хойжулар боттарының аразында чарышка кыйгыржып тур.

— Алдарлыг малчыныывыс О. Ангыр-оол беш чылдың дөрткү чылында чүс хойдан-на 105 хураганны камгалап алырын хүлээнип турар-дыр, а К. Кажан-оол — чүстү—деп, хуралдың удуртукчузу дыңнаткан. Дүктү хойдан-на 1.9 кг алыр дээннер.

Ийиги бригадада ындыгзаар база бар: чүс хойдан-на О. Чимит-Доржу 105, а О. Балгакпан—чүс хураганны алырын шиитпирлээн.

Социалистиг чарышка алдынган хүлээлгелерин күүседир талазы, ам кыштаглаашкынның үлегерлиг организастап эрттирери—хүнүн кол айтырыы бо-дур дээрзин санал берген кижи бүрүзү чугаалап турду.

— Байдал берге, хар улуг, бүгү күштү, аргаларны хереглээр апаар бис—деп, хойжу С. Чимит-оол чугаалады. — Малчын бүрүзүнүң одарларының кызыгаарын чуруучулар. Чижээ, хойлар төрүп эгелей бээрге, оларны одарладыр дээн кур черивиске кадарчыларывыс амдан-на эгелеп мал кадарып эгелей бергилээр таварылгалар бар-дыр. Ону болдурбас. Бо чоокку хүннерде малды бөлүп кадарар херек, шууштуруп болбас, кастырып өткарар. Ындыг негелделер-биле база зооветеринарлыг чурумнарны шыңгыы сагып тургаш, чүгле бо аргалар-биле хойларны мендн кыш ажырып болур. Өске одарже солуштур көжер арга чок, байдал ынчап барган.

Одарны планнап алыр, мал чемнерин чеп чарыгдаар, анаа бичии-даа чидириг болдурбас. Чижээ, суланы деспилерге урүп бээр. Сигенни малга бастырбас, өдек-биле булгаштырбас, ону малга канчаар каап бээриниң чурумун шыңгыы сагыыр. Кажаа иштиң өйүнде кылдыр тургузар, анаа өл-шык болдурбайн, үргүлчү аштаар. Хойларны кадарып үндүрериниң үезин эки көөр—эртенги чывар сут дээн чергелиг чүүлдерни бодаар. Суг-биле ханлырылганы онза бодаар. Бо бүгүнү санал бергеннер тодаргай чугаалап турган.

Удавас эң харысалгалыг үе эгелээр, ол болза мал оолдаашкыны болур деп, хойжулар демдеглеп турдулар. Маңаа зооветеринарлыг негелделерни бүрүн сагыыр. Төрүүр четкен хойларны үзүп, чоок черлерге кадарар. Аргалыг-ла болза, хойларны кажаага төрүүр кылдыр таарыштырар. Хураганны хүлээп алыры, оларны баштай эмзирери, иезинге өөредири, оларны иези-биле кады каш хонукта тургузары, кажан ангылай үзери дээн чергелиг айтырыгларны мал эмчизиниң киржилгези-биле хойжулар тодаргай чугаалажып ап турдулар.

—Чаа төрээн хойнуң эмиин аштап, баштайгы сүдүн сы туттайн, ол дорали-на хураганын эмзире бээр азы эмин эрттир эмзириптер. соокка алзыптар, оон уламындан хурагаңнарның иштн аарыыр таварылгалар эрткен чылдарда тургулаан—деп, мал эмчизи эш Сат тодаргай чугаалап турду.—Азы хураганнарны пелеринге салып эмзирерде, кажааны ажыткаш, даштын чадагай кажаага ону кылыр, оон уламындан хураганнар соок агаар тынып болгаш доңуп, өөртэн өкпези аарыыр чүүлдер болур. өөртэн чайлаар ужурлуг. Мынчангаш мал эмчизиниң айыткан хемчеглерин шыңгыы сагыыр.

Бо бүгүнү чугаалашкан соонда, малчыннарның амыдырал хандырылгазынга холбашкан чүүлдерни база чугаалажып көрген. Кыштаглаашкын эгелээнде автолавка бригадага чаңгыс удаа чораан, ол хирезинде шупту малчыннарга четпээн, ол дугайында райпо чүнү көрүп турарыл?

— Садыгларга шаажан аяк шуут келбестээн, бичии уругларга дептер чок, бролни идиктер, дандага тырттар таакпызаз үстү бээр чүве-дир — деп, хойжулар негелдезин салып турдулар. Солуннар, журналдар чамдыкта он-он хонукта келбейн бээр, яслиге уругларны долузу-биле хаара тудар дээш хемчеглер четпес алдынып турар, малчыннарның медицина хандырылгазының талазы-биле байдалы ам-даа экижидер херек — деп, чүве чугаалаан малчын бүрүзү онзалап демдеглеп турганнар.

Хуралдың түңнелинде СЭКП райкомунуң ийиги секретары эш Ак-кыс делегей байдалының дугайында дончулап чугаалап бээрге, хойжулар ону улуу-биле сонуургаан. Ынчангаш маңаа холбаштыр агитаторларның, политинформаторларның ажылынче улуг кичээнгейни салырын ол хуралга болуп турган саналдар херечилеп турар. Бо чүүлдерни СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи эш Чалаңмөө бозу анаа тодаргай дыңнаан. Ынчангаш анаа дүүштүр хемчеглерниң алдынары чугаажок.

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга уткуштур алдынган социалистиг хүлээлгелерин күүседир, мал бажы өстүрериниң планын чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир дугайында бүгү күштерин үндүрүп ажылдаарын хойжулар дугуржуп алдылар.

С. САМБА-ЛЮНДУП.
«Шынның» тускай корр.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Карлова-Лабада Двурда пос-таавы бүдүрүлгезинде хөй оолдар, кыстар бүдүрүлге практиказын эрттирип турар. Дуржулгалыг ажылчыннар боттарының билиин аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып турар.

ЧУРУКТА: Күш-ажылдың мирнакчызы Богуслав Иосифко пөстү каастаарының чаа арга-методтарының дугайын чугаалап тур.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

КОМПАРТИЯНЫҢ КАНДИДАТТАРЫНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ЛЮКСЕМБУРГ. (СЭТА). Декабрь 15-те парламентиге болган соңгулдага Люксембургтуң Коммунистиг партиязы улуг чедиишкинни чедип алган. ЛКП-ның кандидаттары дээш эрткен соңгулдаларнындан дыка хөй соңгукчулар бадылаан. Ам Коммунистиг партия парламентиге бештиң оруунга алды депутаттарлыг болур болгаш тускай парламент фракциязын тургузар арганы алган.

Христиан-социал улусчу партия бир олутту ышкынган болгаш ам парламентиде 21 депутаттарлыг болган.

Антикоммунизмниң тугувуң адаа-биле соңгулдага киришкен люксембург социалистиг ажылчын партия үш олутту ышкынган болгаш 18 депутат мандаттарны алган. Демократтыг партия парламентиде 11 олуттуг болган. Люксембург парламентизинде ниитизи-биле 56 депутат олуттар бар.

БРАЗИЛИЯДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Рио-де-Жанейродан дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Бразилияда тудуп хоругдаашкын үргүлчүлевишаан. Бети-ле дээрге, 200 хире кижини, оон иштинде кескү политиктиг ажылдакчыларны болгаш журналистерни тудуп хоругдаан деп, Ассошиэйтед Пресс агентилел дамчыткан. Тудуп хоругдаттырганнарның ат даңзызында президентилер чораан Жуселино Кубичек, Жанио Кадрос, Гуанабара штаттың губернатору чораан Карлос Ласерда, Парана штаттың губернатору Пауло Пиментел, Рио-де-Жанейро штаттың губернатору Жеремиас Фонтес, Мато-Гроссо штаттың губернатору Педро Педросян, кескү адвокат Собрал Пинто, маршал Кордейра де Фарис болгаш өске-даа хөй кижилерниң аттары бар.

Бүгү солуннарда, радио болгаш телевидение станцияларында, а ол ышкаш даштыкы информас агентилелдериниң салбырында чазактың хынакчы кижилерин олурткан. Моон-биле холбаштыр «Коррейо да маньян» дээр удурланыкчы кескү солун иштики политиктиг темаларга дыңнадыглар чок парлаттынып үнген. Рио-де-Жанейронуң эң улуг «Жорнал до Бразил» солуну үнмээн.

Рио-де-Жанейро, Сан-Пауло, Бразилия хоорайларның шериг объектилерин, бүгү штаттарның найысылалдарын танкылар болгаш бронемашиналар мурнуку хевээр таңныылдап турар.

Бразилияның президентизи маршал Коста э Силва онза байдал дугайында хоойлуга үндезилээш, чуртту башкарар арганы анаа берип турар чаа декретти чарлаар дээн.

КЕРЭЭНИҢ 25 ЧЫЛЫНГА ТУРАСКААТКАН КЕЖЭЭ

ПРАГА. (СЭТА). Найырал, бот-боттунга дузалажыр болгаш дайын сөөлүндеги кады ажылдажылга дугайында чехословак-совет Керээниң 25 чыл болганынга тураскааткан байырлыг кежээ Пльзень хоорайга болган дээрзин ЧТК агентилел дыңнаткан. Пльзень хоорай национал комитеттиң даргазы Я. Ветрубый кежээге илеткел кылган. Кежээниң киржикчилери «Аяс дээр» деп совет уран чечен кинону көрген.

ДАШТЫКЫДА

Намибия талазы-биле резолюция

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНОнуң Кол Ассамблеязының декабрь 16-да болган пленарлыг хуралга тозан алды чурттарның төлээлери «бот шиитпирлеттинеринге болгаш хамаарышпас чорукка Намибияның улузунуң чардынмас эргезин» бадыткап турар резолюция дээш бадылаан.

Чартык миллион ажыг кижи чурттакчылыг бо чурт 1884 чылдан 1915 чылга чедир Германияның колониязы турган. Делегейниң бирги дайыны доозулган соонда Нацилар лигазының шиитпирин ёзугаар Намибияны Мурнуу Африканың эргелеп башкарарынга шилчидип берген. 1966 чылда-ла Кол Ассамблея ол девискээрни эргелеп башкарарынга Мурнуу-Африка Республиканың чазааның эргезин казыыр, ук девискээрни КНОнуң хайгааралынга шилчидип бээр деп доктааткан. Империалистиг күрүнелерниң өөзээржилгезин ажыглавышаан, Мурнуу-Африка Республиканың чазаа ол шиитпирни күүсетпээн болгаш аңаа расисчи кадыг-дошкун өлүрүкчү чорукту ёзу-чурумун тургускаш, чуртту эжелээрин үргүлчүлеп турар.

Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында дүрүм ёзугаар негелдени социалистиг күрүнелерниң төлээлери идепкейлиг деткээн.

Бадылаарының мурнунда санал берген Совет Эвилелиниң төлээлекчизи В. Л. Исраэлянның ылаңгыя демдеглээни болза, «Намибияга хамаарыштыр Мурнуу-Африка Республиканың политиказы болгаш хөделиишкиннери, КНОнуң шиитпирин өөң ажыы-биле тооп көрбес чоруу барын талазы кол күрүнелерниң талазындан Мурнуу-Африка Республиканың расисчи ёзу-чурумунга бүгү талалыг дузаламчының болгаш деткимчениң шуут уржуу болур». Намибияга хамаарышпас чорукту тыпсыр дээш совет төлээлер туржуп турар дээрзин медеглээш. В. Л. Исраэлянның база катап демдеглээни: Мурнуу-Африка Республиканың чазааның эжелекчи политиказын чорударынга өөзээржип турар күрүнелерниң аттарын резолюцияга тодаргай айтып, шыңгыы буруу шавар болза, ол резолюция элээн ажыктыг болур ийик.

Совет төлээлекчиниң медеглээни-биле алырга, Намибия дугайында айтырыг ол чурттуң үндезин чонунуң эргеажыктарынга дүүштүр шиитпирлеттинмээни дээш мораль, политика болгаш материал бүгү харысалганы Мурнуу-Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргалары-биле кады Американың Каттышкан Штаттары, Англия, Барыын Германия, Португалия болгаш империалистиг өске-даа күрүнелер хүлээр ужурлуг. Чогумна харын ол күрүнелерниң буруузу-биле Каттышкан Нациялар Организациязының Намибия талазы-биле чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазынга моондак херек кырында тургустунган деп, совет төлээ чугаалаан.

Мурнуу-Африка Республиканың чазаан буруу шаап турар резолюцияга чүгле Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Португалияның төлээлери удур бадылаан.

АКШ-тың, Англияның, Канаданың, Италияның болгаш Австралияның төлээлери бадылаарындан дадагалзаан. Кол Ассамблеяның төлээлери ол дадагалзаашкынны Преториянын расисчи ёзу-чурумун херек кырында деткээни, Намибияны дүрүм чок эжелээрин үргүлчүлээр дээн өралдажыышкын кылдыр көрген.

ФКП-ниң кандидады тиилээн

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Р. Серебренниковтуң дамчытканы болза:

Францияның Коммунистиг партиязының кандидады Ги Дюколоне үстүү Сена департаментиниң 11-ги соңгулда округундан Национал хуралга соңгулданың ийиги түннел эдилээнде бүзүрелдиг тиилелгени чедип алган. Ги Дюколоне дээш 22.939 соңгукчулар азы соңгукчуларның 56.78 хуузу бадылаан. Ынчаарга республиканы камгалаар башкарыкчы эвилел партияның депшиткени Р. Барберога аштырыышкынны таварыштырган.

СИФО социалистиг партия, Каттышкан социалистиг партия, а ол ышкаш республика албан черлериниң конвентизи Ги Дюколонени деткээн.

Бо чылдың июньда ол округтан база-ла Ги Дюколонени парламентиге соңгуур соңгулда түңнелдерин конституция чөвүлели «күш чок» деп санаан турган. Оон ужурунда бадылаашкынны ийи удаа чорутканы ол.

Чаңгыс эпче кыйгырыг

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Макс Рейман монополияларның эрге-чагыргазынга удур ажылчын аңгының болгаш профэвилелдериниң күжүн тургузар деп кыйгырган.

АДН агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, Эссенге социал-демократтар болгаш коммунистер киришкен чугаалажылга чорүп турда «улуг коалицияның» политиказының, профэвилелдеринге болгаш бүдүрүлгелерге ажылчын аңгының рөлюн күштелдирер дээш демиселдиң айтырыгларын чугаалашкан.

Бүдүрүлгелерге ажылчын аңгының эргелерин калбартыр дээш демисел концерннерниң экономиктиг болгаш политиктиг эрге-чагыргазын кошкадырынга эргежок чугула дээрзин Макс Рейман демдеглээн.

Макс Рейманның медеглээни: Барыын Германияда айыылдыг хөгжүлдениң калбарганын барымдаалааш, социал-демократтыг партияның кежигүннери, коммунистер болгаш бүгү демократтар чөннүң демократтыг эргелерин камгалаар болгаш чаа политиканы чорудары дээш каттыжар ужурлуг.

Национализация дугайында шиитпир

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Рангундан дамчытканы-биле алырга, 168 үлетпүр болгаш садыг бүдүрүлгелерни Бирма чазааның национализастаан дугайын ында албан ёзузу-биле чарлаан. Оларның аразында пөс-таавы бүдүрүлгелери, а ол ышкаш аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарының улуг магазиннери бар.

Төтчеглекчини кезеткен

ГУАЯКИЛЬ. (СЭТА). Эквадорнуң эрге-чагыргалары балыктаар «Дей айленд» дээр американ судноннуң капитаның 65 муң долларга штрафтаан. Каш хонуктуң мурнунда Эквадорнуң шериг-далай флодунуң корабльдери Эквадорнуң девискээр сугларынга дүрүм чок ёзу-биле балыктап чораан ол судноңу тудкан.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

Иштики Моолдуң административтиг төвү—Хух-Хотодан хуудустар Пекинде көстүп келгилээн. Кыдаттың ол национал улуг районунда дүшкүүрлүг байдалдың дугайын ол хуудустарда чугаалаан. Хуудустарның «Мао штавының талалакчылары» дээр авторлары «даланштыг дузаны көргүзери-биле» шериглерни немей чорударын дилээн. Олар ук районнуң удуртукчузу чораан — ККП ТК-ның Политбюро кежигүнү Уланьфуну «Лю Шао-циниң чажыт агентизи» дээрлер. Даштыкы агентилелдерниң дыңнатканы-биле алырга, Уланьфуну тудуп хоораан болгаш кара бажында олурткан.

Маочуларның чер-черде тургузуп турары «ревкомнарынга» удурланыышкын өске-даа можуларда база үргүлчүлевишаан. Маонуң удурланыкчыларының халдаашкыннарын айтырынга тускай терминни бээн кыдат парлалгада бодап алган. Ам оларны «регресстиг үзлгеннерниң» киржикчилери дижирлер. Чжэцзян можунуң хоорайларында болгаш кедээ суурларында «бо чылдың чазында эгелээн регрессиг агымга удур демисел ам-даа үргүлчүлевишаан» деп. «Жэньминь жибао» солун чоокта чаа бижээн. «Лю Шао-циниң агентилери» дээн бүгү кижилерни хостаарын болгаш агартырын маочуларның удурланыкчылары негээн дээрзин ол чүүлде айыткан.

• • •

Эвлечегиг 135-ки ужуражыышкынны 1969 чылдың февраль 20-де Варшавага элчиннерниң деңнелинге чорудар дугайында Пекинниң Вашингтонга чоокта чаа чорутукан саналы мурнундагы бүгү ужуражыышкыннарны катай алырга, оларнындан артык хөй тайылбырларны Каттышкан Штаттарга болдурган. Америк парлалганың айытканыбиле алырга, Кыдаттың херектериниң талазы-биле тускай эртемниглер-даа база АКШ-тың башкарыкчы бөлүктери-даа Пекинниң бо саналын иледе чүгула санал кылдыр үнелеп көрген. Ындыг үнелээшкинниң бадыткаары-биле хөй чыдактарны айыткан. Чижээ, «Вашингтон пост» солуннуң бижээни: «Совет Эвилели-биле бодунун харылзааларын чидигзендирбишаан, кыдат АКШ-биле дүшкүүрлүг чорукту кошкадырын чедип ап турар».

Солуннар кыдат саналдың анаа эвес шынарын база айыткан. Пекин удуртукчулар тайбың дугуннаашкынның принциптеринге дугуржулга дугайында чугаалажыышкынны чорудар деп саналды Каттышкан Штаттарга эң-не баштай ажыы-биле киирген ол. АКШ-биле харылзааларны хөгжүдеринче угландырган кандыг-даа базым, ылангыя Совет Эвилелиниң кылган базымы «америк империализм-биле сүлчээлешти» дээр Пекинниң буруудадыышкынын амдыгаа чедир болдуруп келгенн билдингир болгай. Маочу пропаганда тайбың дугуннаашкынны ындыг «сүлчээ» болгаш «империализмниң мурнунга дүжүп бергени» ол деп чүлчүрүүр турган.

Америк башкарыкчы бөлүктер империалистерниң адынга Пекинниң сөс кырынга каргаашкынын кажан-даа шыңгыы чүве кылдыр көрбейн келген болгаш ындыг каргаашкыннар иштики хереглээшкинге сорулгадаан деп санап турар. Ынчалзажок америк башкарыкчы бөлүктер Мао Цзэ-дунуң совет ёзуга удур, делегейниң коммунистиг шимчээшкинин чарылдырары-биле оон чорудуп турар политиказын бедип-биле үнелээн.

Пекинниң кедергей революсчу болгаш антиимпериалисчи шуугаазыннарынга бүзүрээр кижилер делегейде база ховар. Мао Цзэ-дун болгаш өске-даа кыдат удуртукчулар «Каттышкан Штаттар-биле доңнажы бергенин бодунуң улузундан чажырып чаары-биле антиамериканчы пропаганданы чорудуп турар» деп чүүлдерни Кыдат-биле кожа Брунейде ышкаш, ындыг чурттуң солуннарындан («Дейли стар») номчуп болур ийик.

Ындыг болза-даа Кыдаттың бодунда маочуларның атиимпериалистиг авыяастыг шуугаазыннарынга бүзүрээн кижилер Каттышкан Штаттар-биле тайбың дугуннаашкын дугайында саналды «улуг уран тулукчунуң эң-не эрлик аза-биле эвилели» кылдыр хүлээп алыр ужурлуг. Пекин удуртукчулар ындыг базымны кылып, саналдың парлап үндүргенин америк парлалга, Пекинниң политиктиг угланыышкынында кандыг-бир чаа чүүл кылдыр үнелеп көргени факт-тыр.

Америк парлалга пекин саналдың оон өске онзагай чүүлүн база демдеглээн. Амдыгаа чедир-ле кыдат удуртулга Тайваньны эгидерин АКШ-тан өскерилге чокка негеп келген. Америк тайылбырлакчыларның сөзү-биле алырга, ол негелде, оон мурнунда кыдат-америк харылзаалар «иледе ажыктыг» болуп келзе-даа, дугуржулгага доктаамал моондак болуп турган. Бо удаада КУР-нуң Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинге чугаа болза, Тайваньны эгидер дугайында эвес, а чүгле америк шериглерни үндүрер дугайында болган. Каттышкан Штаттар чанкайшичилерге шериг дузаламчызын соксадыр дугайында негелдени медеглелге база биживээн болган. «Уолл-стрит джорнэл» солуннуң демдеглээни-биле алырга, бир-таа АКШ Тайваньда бодунуң улуг баазалары чок болганда чаа хевир «келир үеде чугаалажыышкыннарга үндезин» боор болур.

«Культура революциязынга хоозураттырган экономиказын катап тургузары-биле Кыдат садыгны калбартырын негээр болгаш Каттышкан Штаттар Варшавага ам болур чугаалажыышкыннарга бодунга политика талазы-биле улуг ажыктыг чүүл кылдыр ол экономиктиг идиг бериишкинниң ажыглап болур» деп бодалды америк парлалгада база айтып турар.

(СЭТА).

„УЛУГ-ХЕМНИҢ" ЭЭЛЧЕГЛИГ ДУГААРЫ

Критика болгаш библиография

«Улуг-Хем» альманахтың ээлчеглиг 26 дугаарын сонуургап номчудум. Бо дугаарда база-ла янзы-бүрү тематиктиг, аңгы-аңгы жанрларының чогаалдары кирип-тир.

Бо альманахты ажыдып, сонуургап олурарывыска, ында аныяк болгаш чаа үнернин хөйү — аас часкы чылыг өйде алаак-шатта чаштып үнген айыран-шокар чечек сагыышка кирер-дир. Алдын-оол Даржайның Ленин дугайында үш кезектен тургустунган «Ленинниң чораан черлери» деп шүлүү-биле эгелээн. Чогаал, мен бодаарымга, харын утказыг, философчу эки идеяларны илередип, бажыттынып кел чыткан (ылангыя баштайгы ийи кезээнде):

...Ильичиниң сагыжынга
Уран деннел төрүттүнүп,
Ишчи чоннуң шуурган дег
Улуг күжүн бодаан-даа боор.
Капитализм «буңук-дожун»
Чаза булгап кодурлуп кээр
Барачыылар хувискаалын
Санап бодап турган-даа боор...

Шүлүктүң ушку кезээ, мээң бодап турарым-биле алырга, уран чечениниң болгаш сеткилзаанның талазы-биле чедимче чок бижиттинип, чамдык утка талазы-биле тода эвес чүвелер бар апарганы хараадынчыг:

Эрик кыры кезээ суурга
Эрги ыяш бажыннарга
Бөдүүн чонну чаңы-биле
Мөңге кижи чурттап турган.

«Мөңге шын» деп ушку кезээ ынчаар эгелээн. Борта чогаалчы: Ленин — мөңге дириг. Ленинниң херээ, идеялары оон адын мөңге дириг деп эки утканы илередиксээн. Ынчалза-даа ол бодалды анаа-ла алап эвес, а чогаалдың утказы-биле илередип келген болза эки турган боор. Бо шүлүкте өске-даа эпчок домактар бар деп бодаар мен.

Өштүглерден артык мерген
Эрес чүрек — мөңге шын ол
— деп эрегей олуруглаарга көөрде. Дараазында чаңгыс куплет ук шүлүктүң темазын болгаш идейлиг утказын шын илередип турар:

Түрегделдиң делегейин
Дувү-биле тура соккаш
Эки чолче чонну баштап
Эдертип каан — мөңге шын ол.

Дараазында, колхозчу чылгычы эштактың болгаш алтай сөөктүг агроном оолдуң аразында эп-найыралын, эки эъдинге хамаарылгазын көргүскен маадырларның портрет характеристикаларын уран-чечени-биле болгаш психологтуг шыны-биле чуруп бижээн хоочун чогаалчывыс Степан Агбанович Сарыг-оолдуң «Өнүктер» деп шүлүүнде ужур-утказы билдинмес:

Аар — улуг ортээ-биле
Артель шимээн азыралга
Улуг яла онаалтырган
Угаан чогун миниип чораан
— деп куплет кире бергени хараадынчыг (арын 13).

Хоочун чогаалчыларывыс Степан Сарыг-оол, Сергей Пюрбю, Юрий Кюнзегеш, Монгуш Кенин-Лопсан альманахта патриотчу утка-шынарлыг, күш-ажыл болгаш күш-ажылчы кижилерниң дугайында, лириктиг болгаш өске-даа тематикаларлыг шүлүктерин киргилээн-дир. Оларның мында кирген шүлүктерин номчукчуларның магадап, сонуургап номчуурунга, оларны бот-тывынгыр уран чүүл концерттеринге ажыглаар деп, композиторлар аялгалар бижиир, аныяк эгелеп чоруур авторлар олардан шүлүк бижииринге өөренип алырлар деп бүзүрээр мен. Олар шуптузу эки, бедик утка-шынарлыг шүлүктер-дир деп билдим.

Хоочун чогаалчы Олег Саган-оолдуң «Үениң келгени» деп дээр көргүзүглүг шиизин сонуургап номчудум. Чогаал түс-түс киржикчилеринге — овур-хевиринге хамаарыштыр дыл-домаа кончуг эки, тодаргай, бөдүүн бижиттинген. Чогаалдың кол маадырлары: чүвениң ужур-чөвүн билбейн чыткаш, бодунуң халымак чоруу-биле бодунга кезенче көргүзүп ап чораан арат Дынзаар-оолдуң, оон кадайының, уруунуң болгаш кудазының, революсчу арат Тонгуг-оолдуң база өске аңгыларның төлээлекчилериниң овур-хевирлерин чедишкинниг шиитпирлээн-дир.

Чогаалдың бөлүүшкүнү база-ла революция үезинде чылдарны көргүзүп турар. Амгы үени көргүскен шиилерни бистиң чогаалчыларывыс эвээш бижип турарын манаа демдеглексеедим.

Альманахтың эләэн каш арыннарын акы-дунма, кожа-хелбээ улустарының чогаалдарындан очулгалар ээлеп турарын сонуургап көрдүм.

«Улуг-Хемниң» хөй арыннарын ортумак салгалдың болгаш аныяк, эгелеп чоруур чогаалчыларның чогаалдары ээлеп турар. Ол чогаалдар проза-даа, а колдуунда-ла поэзия жанрында бижиттингилээн. Ол чогаалдардан кончуг хөйүн эки утка-шынарлыг деп чыскаай адап болур. Ынчалза-даа оларның аштындан Алексей Хуурактың «Брафик» деп шүлүглелин онзалап демдеглексеп тур мен. Бо болза кижиниң сагыш-сеткилин хөлзедип, долдуруп кээр кылдыр бижээн бедик идеялыг, уран-чечен, шын, чараш дыл-домак-биле бижиттинген чогаалдарның бирээзи-дир. Чогаалдың сюжедин, хөгжүлдезин шын, эки шиитпирлээни-биле номчукчунуң сагыш-сеткилин ол хаара тудуп кээр. Шүлүглелдиң идейлиг утказы грек оолдуң азыралып чурттап өскени ийи дугаар төрээн чурту, социализм чурту — ССРЭ-ге оон күрүне тургузуунга болгаш ажыл-ишчи бөлүүн чонунга ынакшылын илередири, кижиниң чаагай сагыш-сеткилин, кижизидилгезин хевирлээринге социализмниң капитализмден артык ужур-дузазын илереткен чогаал деп билдим. Чогаалда бөлүүшкүннүң, демиселдиң драмалыг дүшкүүрлүү-даа, грек оолдуң капиталист ада-иезин каггаш, делир ынак чурту Совет Эвилелинче чаныштары-биле төнери-даа — ол шупту номчукчунуң кичээнгейин хаара тудуп кээр.

Виктор Саган-оолдуң, Салчак Молдурганың, Владимир Серен-оолдуң, Екатерина Тановаңың болгаш өске-даа эштерниң мында кирген шүлүк чогаалдарын номчукчулар улуг сонуургал-биле номчуурлар. Композитор Саая Бюрбэа чүгле музыкага эвес, поэзияга база хандыкшылдыг кижи-дир деп номчукчулар билип аарлар.

Проза чогаалдарындан Донгак Бегзиниң, Тюлюш Кызыл-оолдуң, Ойн Болур-оолдуң, Ондар Биче-оолдуң, Монгуш Өлчей-оолдуң, Светлана Мындрияның болгаш өске-даа эштерниң очерктерин, рассказтарын сонуургал-биле номчуп таныштым. Монгуш Өлчей-оол «Хээрзээрниң чугаалары» деп ниити эгеге «Мюнхаузенниң ужуралдары» хевирлиг юмор-шоодуглуг бичии рассказтарны тывынгыр, солун бижип турарын онзалап демдеглексеп тур мен.

Альманахта уруглар база тускай бөлүк кылып турар апарганын база бир чедиишкин [illegible]

Адак соолунде киирген литература, критика талазы-биле [illegible]

Чыргал-оол СЕРЕН-ООЛ.

Кызылдың алгы заводу республикада мурнакчы бурургулелгениң бирээзи. Ында мурнакчылар хой. Анастасия Кузьмична Верзакова тапочкалар даараарынга мергежээн мурнакчы. Ол хүннүң улуг нормазын ургулу ажыр күүседип турар, оон адын заводтуң Хүндүлел самбыразынга чаа чылды таварыштыр киирген.

ЧУРУКТА: А. К. Верзакова.

В. Ранковскийниң фотозу.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

ЧАА НОМНАР

Тываның ном үндүрер чери Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин органы болур «Улуг-Хем» альманахтың ээлчеглиг 27 дугаарын чырыкче парлап үндүрген.

Чечен чогаалдың альманахы 400 экземпляр тиражтыг. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур юбилейинге [illegible] Салим Сүрүң-оолдуң «Ленин — мур[illegible]

[illegible]

Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң өөредилге методиктиг чөвүлелиниң бадыткааны-биле [illegible]

Үк өөредилге номунуң чуруктарын [illegible] 5000 экземпляр тиражтыг парлаан.

С. ТАМЧАЯ.

„Дөңгүр-оолду" ойнап турда

[illegible]

Ол бот-тывынгыр артистер декабрь 6-да Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтуң төвүнге келгеш, колхозчу чонга боттарының белеткеп алган шиизин көргүскеннер. «Коммунизмче оруук» колхозтуң бот-тывынгыр артистериниң ук шиини ойнап көргүскениниң талазы-биле чедер-четпестерин бодум хуудаа солун дамчыштыр илередирин оралдаштым.

«Дөңгүр-оолду» бот-тывынгыр артистерниң чон мурнуга ойнап чоруурy улуг үүле. Черле [illegible]

Ол бижиш кезээ ажыглатынган [illegible] биле С. Ч. Номаадыр ооар шииде Севилбаа биле Калбак-Кадайның рольдарын чедимишкиннг ойнап күүсеткеннер. Бухгалтер А. Н. Иргит биле тудугжу Д. К. Тюлюш Сандактың уруу Сержинмааның база Севис-Ламаның рольдарын, чамдык үүрмек четпестер бар-даа бол, чонга чедирип шыдааннар.

Шииде эки көргүскен рольдардан аңгыда, чедимче чок күүсеттинген рольдарны айтырга мындыг. Шииниң кол маадыры Дөңгүр-оол (рольунда колхозтуң мал эмчизи Б. Н. Иргит) чедимче чок көргүстүнген деп бодалдыг мен. Б. Н. Иргит Дөңгүр-оолду өөжүм, шимченир эвес кижи кылдыр ойнаан. Дөңгүр-оол феодал-теократтар-биле база революцияга удур өске-даа идегеттер-биле эвээш эвес «сегиржип» келген, оон амылы уйгу-чыдын [illegible]

Нам кежигүнү Чөнүктүң ролюн Х. Т. Сандамы күүседип турар. Ол Чөнүк бисте хөглүг, сергек кылдыр кестур ужурлуг. А ойнаачы ол рольду чедир билбээнинден, биске анаа-ла бир эзегер ашак кылдыр кеступ турар-дыр.

Шииниң хөгжүм кааствлгазын Т. Опар-оол, шииниң чурук кааствлгазын А. Шугдур-оол түс-түсте бар-ла аргаларын ажыглап тургаш, эки кылганнар.

Үүрмек четпестер бар-даа бол, шиини бот-тывынгыр артистер чедимчелиг ойнаан. Оларга моон соңгаар-даа чогаадыкчы ажыл-ишке чедиишкиннерни күзеп каалы.

К. СУТТУГ-ООЛ.

Хаактыг походтаары

[illegible]

рыглары белен төөвес кылдыр быжыга бээр, оларның чемге хереглээ, удуву кезээде эки болур.

Ол ышкаш элээн каш хонуктарда улаштыр хаактыг поход кылыры организмни дадыктырарынга онза улуг ужур-дузалыг. Походка 5—10 хире кижилер бөлүглежип алгаш чоруур болза эки. Походче үнүптер мурнунда, анаа баш бурунгаар белеткенир, эмчиниң шинчилгезин эртер херек. Орукка ап чоруур чугула чүүлдерни мурнай-ла ыяк дегертинип алыр. Ол чүүлдер мындыг: поход аптечказы карак чымчырлыктатпас [illegible]

[illegible] дыштанмас, ынчангаш удаттаанда-ла катап шаа төнүп келир, дөңүүчээ болгаш аарыычал.

Походка чоруур кижи орукка чемни эки таарыштыр ап алыры чугула. Чемнер үс, белок углеводтар-биле бай болур херек. Кыжын хүн дурту кыска болганда, изиг чемнерни эртен, кежээ белетээр, а дүъштеки чемде термоска куткан шай азы кофе-биле кызыгаарлаттынар апаар.

[illegible] эрттир ангыг азы тар болза таарымча чок. Иштинге кидис өът салып алыр. Эмин эрттир улуг идиктер хөзээлдээш. Хаактап чорда буттарны өйүп каалтар, а кызар идиктер буттарны дөңүрар. Идиктерни хөнгөн черинге-ле өй-тывында кургадып ап чоруур чугула. Ботинкаларны изиг суугуга (печкага) үр кургадырга када бээр, оон уламындан бутту өр, а ишти шык идиктер салааларны үшүдүп болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Хамаатылар! Чаа чылдың ёлкаларын тургузарда өртке удур чурумнарны шыңгыы сагыңар!

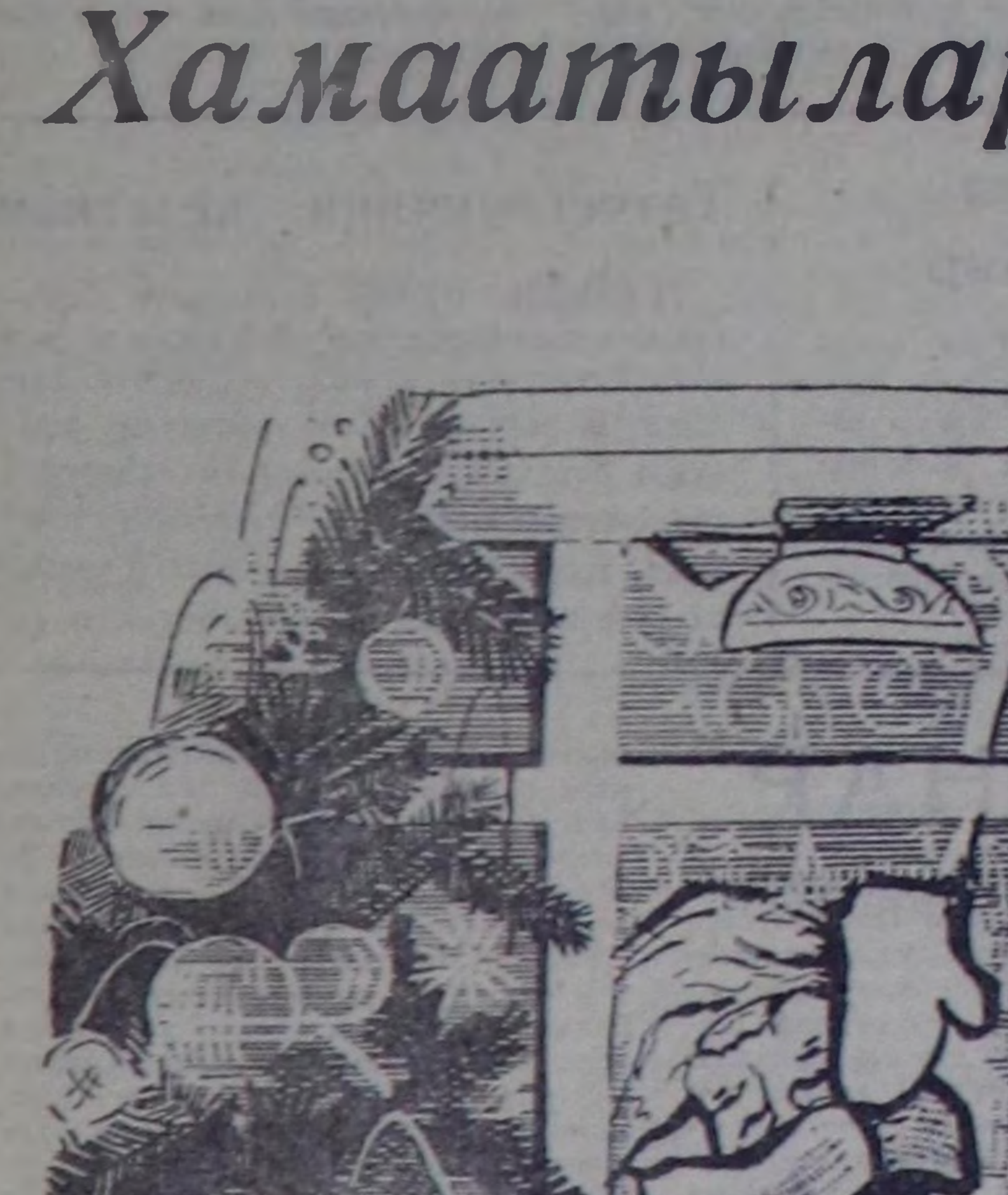

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң өртке удур килдизи чаа чыл ёлкаларын тургузарда өрт айыылын болдурбас сорулгабиле клубтарның, культура бажыңнарының, школаларның, уруглар албан черлериниң болгаш бүгү организацияларның удуртукчуларынга база бүгү хамаатыларга дараазында негелделерни сагыырын сүмелеп тур.

Ёлканы өрээлдиң ортузунга элезинниг савага ийикпе, азы солушкак ыяштарга быжыглааш тургузар. Ёлканы долгандыр турар хемчээлин кижи хостуг эртип болур кылдыр 1 метр хире, а оон бажын бажын ээзинириниге 70 см четпес кылдыр тургузар. Каът бажыңнарга ийиги каъттан өрү черге ёлка тургузуп болбас. Ёлка тургузар өрээлдер ийи[illegible] эвээш эвес артык эжиктерлиг болур, анаа хевис чадып болбас, ол эжиктерни ажык тургузар херек. Ёлка шимеп каан бажыңга азы өрээлге кижилерниң кирер санын доктаат-тынган дүрүм ёзугаар бир кижиге-ле 75 см дөрбелчин метр оназар ужурлуг.

Ёлканы чырыдарда 12 вольттудан ашпас электри күштүг лампаларны ажыглаар. Ону электри талазы-биле тускай мергежилдиг кижилерге кылдыртыр херек. Ёлка тургускан өрээлдиң электри шугумун үрелик ийикпе, азы оон камгалалы багай болза, анаа янзы-бүрү оюннарны, танцыны чүгле хүнүс организастаар херек.

Саазыннарны база кывыычал ойнаарактарны ёлка шимээринге ажыглап болбас, шимииниң будуктарынга, дөзүнге хөвең болгаш саазыннар салып болбас. Ёлка чанынга хлопушка чазылдырары, лаа, керосин лампаларын тургузары фейерверктер, бенгаль оттары кыпсыры база тааклылаары хоругдуг. Ёлка чанынга уругларның-даа, улуг-даа кижилерниң хөвеңден, марлядан, саазындан кылган хептер кедери хоругдуг. Хөвең, марля болгаш өске-даа кывыычал материалдарга өрттенмес состав сиирер херек. Ону кылырда өртке удур эки-тура ниитилелдиң дузазын ажыглаары чугула. Ол организация Кызыл хоорайның Правобережная кудумчузунуң № 7 саң бажыңында, телефону 20-34.

Улуг улус чок черге ёлка чанынга уруглар арттырып болбас. Кандыг-даа таварылгада өрт айыылы болу берзе ону өжүрер 2—3 кочал суугну, өрт өжүрер херекселди, хаарлакта элезинни, 2 кииргүрекни болгаш дүктен кылган чорганы белеткеп алыры чугула. Хөй-ниитиниң, культураның, чырыдыышкынның болгаш уруглар албан черлеринге ёлкалар тургузарда база оларны кандыг бажыңнарга азы өрээлдерге тургузарын өртке удур камгалал органнары-биле дугуржуп алыр ужурлуг. Ёлка тургузар бажыңны өрт ажыдакчыларынга хынадып көргүзер, чагыгны чогуур өйүнде күрүнениң өрт хайгаарал инспекциязынга азы өртке удур команда черлеринге киирген турар ужурлуг. Чаа чыл ёлкаларын организастап эрттирерде өрттү болдурбазының дугайында дүрүмнү сагыыры — ону чорудар албан черлериниң удуртукчуларының, ёлкага киржип турарларның шупту хүлээлгези болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ ТЫВА АССР-НИҢ ӨРТКЕ УДУР КИЛДИЗИ. ӨРТКЕ УДУР ЭКИ-ТУРА НИИТИЛЕЛИ.

Соокка алыспас дизе...

Сооктан чөлбинери аарыгның чылдагааны болбас. Аарыг тускай микробтардан тыптыр. Мага-боду соокка чаңчыкпаан кижи доңганда оон организминиң микробтарга удур демисежир аргазы кудулай бээр. Ынчангаш организмни дадыктырары эргежок чугула.

Эртенги гимнастиканы арыг агаарга ийикпе, азы форточказын ажыдып каан өрээлге кылыр. Хүннүң-не ол пос-биле чоттунар болгаш чылыг сугбиле шаптаныр. Форточказы ажык өрээлге удуур.

Буттарны дадыктырары кончуг ажыктыг. Удуурунуң мурнунда чылыг сугну белетээш, ооорту температуразын кудуладып алгаш, буттарны чуур. Чугдунган буттарны кадыг арыыл-биле чодар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ДЕКАБРЬ 21, 22, 26, 27, 28, 29 хүннеринде

Алексей ХУУРАКТЫҢ

„ЫНАКШЫЛ болгаш ӨЖЭЭН"

деп III көжегелиг XI көргүзүглүг шиизи болур.

Шииниң эгелээри кежээкиниң 7.30 шакта.

Касса 10 шактан ажылдап эгелээр.

КИНО

ДЕКАБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Хомудал дептерин берип көрүнер» 10, 2 «Эртенги коңгалар» 12, 4, 5.55, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алёшкинниң аңнаашкыны» 10, 12. «Алдын бызаа» (1-ги, 2-ги серияларлы) 2.20, 5.30, 8.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Павел Корчагин» 2.30, «19 харлыымдаа» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чаа Орлеанның толу» 3, 4.50, «Шынчы холпидиймжилерниң оюну» 6.45, 8.50 шактарда.

ДОСААФ-тың Кызылда автомотоклубу бирги болгаш ийиги класстың чолаачыларын белетээри биле заочно өөредилгени организастаарын чарлап тур.

Өөредилге 1968 чылдың декабрь 20-де эгелээр.

Ол дугайында справка алырда Кызыл хоорайның Интернациональная кудумчузунда 49 дугаар бажыңга кээр. Телефон 22—44.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 21-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-21, харыысалгалыг секретарьның 23-25, партийжи амыдырал килдизиниң 23-51, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тудуг килдизиниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-11. Солун кезээнге бараалгаар 32-75 телефоннаар чалгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чырыдыышкын [illegible] (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01021.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 20 ПЯТНИЦА № 295 (7837). Өртээ 2 көп.

ТУРАСКААЛДЫГ ХҮНГЕ УТКУШТУР

☆ Казахстанның Компартиязының ТК-зының чанында партияның дээди школазынга «СЭКП-ниң XXIII съездиниң коммунистиг тургузуушкунга партияның удуртукчу рольунуң улам улгаткаанының дугайында» эртем-теория конференциязы эрткен. Аңаа ленинчи юбилей бетинде эрттирген турар база бир эртем конференциязы ол.

☆ Ереванга пропагандистерниң республика семинары эрткен. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Г. Арутюнян аңаа «Армян ССР-ниң экономиказын хөгжүдериниң чедиишкиннери болгаш перспективалары — ленинчи национал политиканың үре-түңнели» деп лекция номчуп берген. Эртемденнер, партия болгаш совет удуртукчулары, дээди өөредилге черлериниң башкылары өйү келген өске-даа темаларга лекция номчуп, илеткелдер кылган.

☆ Ульяновскиге «В. И. Ленинниң чогаалдары болгаш ленинчи литератураны пропагандалаары» деп темалыг библиотека ажылдакчыларының эртем-практика конференциязы болган. Ооң ажылынга чурттуң хөй хоорайларының библиотекарьлары киришкен.

☆ Ташкенттиң демир-орук белдириниң вагон-клувунуң агитбригадазының программазы «Делегей ленинчи орбита-биле шимчеп турар» деп аттыг. Бригаданың кежигүннери транспортчуларның, колхоз, совхоз ишчилериниң ортузунга ленинчи идея эртемзиниң, ленинизмниң делегейге ужурлуг дугайында беседалар эрттирип турар. Ортаа Азия демир-оруу он ындыг вагон-клубтуг.

★ СЭКП-ниң Калинин обкому болгаш «Политиктиг өөредилге» журналдың редакциязы «Партияның болгаш комсомолдуң өөредилге системазынга ленинчи теория эртемзин өөренириниң арга, дуржулгазы» деп пропагандистер конференциязын эрттирген.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

1969 ЧЫЛДА РСФСР-ниң УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы депутат К. М. ГЕРАСИМОВТУҢ илеткели

1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелин СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлеринге болгаш 1969 чылда чурттуң улус ажыл-агыйының ССРЭ-ниң Дээди Совединге чаа бадылаан планынга дүүштүр ажылдап кылган деп, илеткелчи чугаалаан. Бистиң партиявыстың ТК-зының октябрь Пленумунуң кедээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле шиитпирлериниң күүселдезин хандырарының эргежок чугула хемчеглери төлевилелде айыттынган.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларын амыдыралга боттандырарынга бүрүнгаар улуг базымны бистиң бүгү чуртувуска кылган, 1968 чылда Россия Федерациязынга база кылган. Республиканың национал орулгазы барык 7 хуу өзер. 1968 чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 8 хуу улгадыр. 1967 чылдыынга деңнээрге 1968 чылда РСФСР-ге электроэнергия бүдүрери 8,7 хуу, нефть тывыжы — 7 хуу, кан эзилдирери — 5 хуу, минералдыг чемишчигиштелер болгаш химиктиг волокнолар бүдүрери — 7,5 хуу көвүдээр. Чоннуң хереглел бараанныарын бүдүрери дыка көвүдээн. 1967 чылдыынга деңнээрге чиик үлетпүрнүң продукциязын бүдүрүп үндүрери 8 хуу, аъш-чемниң — 6,9 хуу, эът болгаш сүттүү — 6,8 хуу немей өзер.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкиннин чаа системазынче бүдүрүлгелерни шилчидер талазы-биле 1968 чылда улуг ажыл чорутттунган. Амгы үеде РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге чагырткан 11 муң үлетпүр бүдүрүлгелери чаа ёзу-биле ажылдап, үлетпүр продукциязының 73 хуузун оларда бүдүрүп турар. Планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкиннин чаа методтарынче үлетпүрнү шилчиткени үлетпүрнүң ажылының нити көргүзүглеринге, ылангыя экономиктиг көргүзүглерге чаагай салдарын чедирген.

Элээн хөй районнарга агаар-бойдустуң байдалдары нарын болган түрбүже, Россия Федерациязының колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери бо чылын кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерни чедип алган. 1968 чылда тарааның нити чыылдазы 108 миллион тонна, а күрүнениң садып алганы — 46,7 миллион тонна ажыг болган. Мынча хөй тарааны республикага бир-ле дугаарында бүдүрген болгаш белеткээн. Бир эвес мурнундагы чылдардан эң-не дүжүткүр болган 1966 чылда республикага гектардан-на ортумаа-биле 13,1 центнер тарааны бастырып алган болза, бо чылын дүжүт гектардан-на 14,7 центнер чедир бедээн. Мал ажылының продукциязын бүдүрери база өскен.

Республиканың тудугжулары 1968 чылда 30 миллиард чыгам рубль өртек-үнелиг кол фондуларны ажыглалга киирер. 1968 чылда Красноярск ГЭС-ке үшкү болгаш дөрткү турбиналарны, Челябинскиниң металлургия заводунда «250» дээр биче сорттуг станны болгаш өске-даа хөй-хөй объектилерни ажылдадып киирген.

СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң доктаалынга дүүштүр чоннуң амыдырал деңнелин улам ыңай бедидер талазы-биле улуг хемчеглерни республикада боттандырып чорутткан. 1967 чылдыынга деңнээрге РСФСР-ге ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 7,6 хуу бедээн. Ол үениң дургузунда колхозчуларның күш-ажыл төлевири 7 хуу өскен. Беш чылдың үш чылының дургузунда РСФСР-ниң девискээринге 170 миллион ажыг дөрбелчин метр шөлдүг чурттаар бажыңнарын туткан. Ол чылдарның дургузунда 19 миллион чыгам кижи боттарының чурттаар байдалдарын экижиткен.

1969 чылда Күрүне планының кол сорулгаларын тодаргайлап көргүспушаан, планның төлевилели үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай өстүрерин, улустуң чаагай байдалын улам бедидерин, Федерацияның чөөн талакы районнарын мурнады хөгжүдерин көрүп турар деп, илеткелчи демдеглээн. СЭКП ТК-ның октябрь (1968 чыл) Пленумунуң доктаалынга дүүштүр кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң темпилерин улам ыңай дүргедедир дээш кедээ ажыл-агыйның хереглелдерин улам долу хандырарынга эргежок чугула херекселдерни болгаш материал-техниктиг курлавырларын көрген.

1968 чылдыынга деңнээрге РСФСР-ниң девискээринге үлетпүр хөгжүлдезиниң темпилери 7,2 хуу өзер ужурлуг. Келир чылын республикага 441 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген турар ужурлуг, ол дээрге 1968 чылда ажылдап үндүрериниңден барык 7 хуу ажары ол. Европада эң улугларының бирээзи — Конаковск ГРЭС-тиң тудуу доостур (оон күчүзү 2,4 миллион киловатт чедер). Костроманың, Кармановскиниң, Новочеркасскының болгаш одалга-биле ажылдаар өске-даа электростанцияларның түс бүрүзүнге-ле 300-300 муң киловатт күчүлүг чаа чеди блоктарны ажылдадып киирер. Красноярскиниң болгаш Саропинниң электростанцияларынга чаа агрегаттарны база ажыглалга киирер апаар.

Нефть тывыжын 264 миллион тонна чедирерин, газты —

(Төнчүзү 2-ги арында).

КЕЛИР ҮЕЖЕ БУРУНГААР-ЛА, РОССИЯ!

1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы депутат К. М. Герасимовтуң илеткелиниң соонда 1969 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1967 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң саң министри депутат **И. И. ФАДЕЕВ** илеткел кылган.

1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш адырлар комиссияларының эдеринчи илеткелин План-бюджет комиссиязының даргазы депутат **И. Е. Клименко** кылган.

Оон дараазында 1969 чылда Россия Федерациязының улус ажыл-агый планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көөрүн эгелээн.

Москва Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы депутат **Н. Е. Пашенко** санал берген.

1969 чылда Москваның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң план төлевилелин сессияга ол дыңнаткан. Найысылалдың тудуунга болгаш чаартылгазынга улуг кичээнгейни угландырар. Чурттаар бажыңнарының 80 чыгам хуузун ам үлетпүрге белеткээн бүрүн чыып эптээр конструкциялар-биле тудуп турар дээрзин оратор чугаалаан. 9, 12, 16 болгаш оон хөй каът бажыңнарны чыып эптеп тудар завод бүдүрүлгезин шиңгээдип алган.

Магадан областың ажыл-ишчилери коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга боттарының улуун киирип турар деп, СЭКП-ниң Магадан обкомунуң бирги секретары депутат **С. А. Майдуров** чугаалаан. Бо область — республиканың аныяк областарының бирээзи. Областың тургустунган хүнүнден бээр 15 чылы чоокта чаа болган. Соолгу чылдарның дургузунда магадан дагжылар алдын, олово, вольфрам тывыын элээн көвүдеткен.

Ажылчы чоннар депутаттарының Ленинград хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы депутат **Г. В. Кочкин**, СЭКП-ниң Пенза обкомунуң ийиги секретары депутат **Г. В. Мясников**, Кемерово областың «Кировоуголь» трезиниң № 3 шахтазының бригадири депутат **Н. Г. Кочетков**, ажылчы чоннар депутаттарының Псков область Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **Е. А. Осипчук**, Иваново областың «Красная талка» аргыг фабриказының аргыкчызы депутат **З. Н. Башманова**, РСФСР-ниң балык камгалал министри депутат **В. В. Трофимов**, РСФСР-ниң кедээ ажыл-агый министри депутат **Л. Я. Флорентьев** олар илеткелдер талазы-биле база санал берген.

Депутаттар курлавырларны ажыктыг кылдыр ажыглаарынче угландырган саналдарны киирип, 1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин бадылаарын саналдаан.

Дүүн сессия ажылын ургулчулаан.

Шынныг херек тиилээр

Совет кижилер Мурнуу Вьетнамның хостаарының национал фронтузунуң тургустунганының сес чыл оон дептилгелиг бүгү кижи төрелгетен-биле кады декабрь 19-та демдеглээн.

«Правда» солуннуң парлалга черинин культура бажыңынга Москваның хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң тураскаалдыг ол хүнү уткаан хуралы болган.

Хуралдың президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв, Москваның партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары база Мурнуу Вьетнамның хостаарының национал фронтузунуң Совет Эвилелинде доктаамал төлээ черинин удуртукчузу Данг Куанг Минь, ВДР-ниң Совет Эвилелинде херектеринге түр бүзүреттирген төлээ Ле Чанг, өске-даа вьетнам аалчылар келген.

Хуралды СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары Р. Ф. Дементьев ажыткан. (СЭТА).

ЧЕР — БИСТИҢ КОЛ БАЙЛААВЫС

ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязынга хоойлужудуп бадылаан «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның чер хоойлузунуң үндезиннеринге» хамаарыштыр Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозта партком секретары эш Ч. С. Чылбак-оол-биле бистиң корреспондентивис беседа кылган.

— Чер хоойлузунуң үндезиннерин силерниң совхозтуң ажыл-ишчилери канчаар көрүп турарыл, Чимит Серенович?

— Ук материалды парлаан солуннар келген дораан-на биске чугаа көвүдеп эгелээн. Тараажылар-даа, малчыннар-даа бот-боттарының аразында бодалдарын солчуп, «өйү келген айтырыгны чазак кончуг-ла шын шиитпирлээн-дир, чер ажыглалынга четпестерни, будулгаазынны эткени шын-дыр» дижип турдулар.

Чер хоойлузунуң үндезиннери-биле холбаштыр бистиң ажыл-агыйда чер ажыглалының байдалын парткомга база сайгарып көрдүвүс. Бис черни шыңап-ла тергиин багай ажыглап келген бис. Барлык шөлүнүң суггарылга-биле хандыртынза чогуур девискээрниң 60 хуузу бистиң болган. Ынчаарга суггарылганы шын эвес чорудуп, агротехниктиг чурумнарны каржызы-биле хажыдып келгенивистен суггаттыг-даа, суггат чок-даа шөлдерден ап турар дүжүдүвүсте мырыңай ылгал чок — гектардан чүгле 4,3—4,4 центнер болур турду. Оон ыңай хөрзүннуң хаткы, сугга үрелир чоруунга удур демисел бисте кончуг кошкак.

— Чер ажыглалын экижидер талазы-биле силерниң чоокку сорулгаларыңар кандыгыл, эш секретарь?

— Чаа хоойлуга хамаарыштыр кол байлак — черни ажыглаарын экижидер талазы-биле мындыг үш угланыышкынныг хемчеглерни боттандырар бодап турар бис: 150 га черниң харагаызын сөгер, 400 га черниң дажын арыглаар, суггарылганы эртемге үндезилеп чорудар.

Бо ажылдарны бүрүнү-биле харылзаа чогуур бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган тускай звенону тургузаар бис, ону совхозтуң гидротехниги Монгуш Шомукай удуртур.

Бистиң республикада

Эки шынарлыг үрезин дээш

Кыш бодунуң ээлчээнде туруптан. Декабрь ажыңааш соогу-биле, туман-хыраазы-биле эгелээн. Борбак-Арыг суурнуң ийи ужунда, улуг херим иштинде, шөйлүп чоруткан узун бажыңнар бөстүп турар. «Большевик» колхозтуң төп шаңы ол. Ында кышкы соокта безин моторлар даажы, кижилерниң ыыт-шимээни хүндүс уаүктелбээ.

Келир чылдың часкы тарылгазынга чедиишкинниг белеткелдиң бир чугула чүүлү эки шынарлыг үрезинни үрүп шыгжаары болур. Төп шаңда чоруп турар үрезин арыглаашкынының талазы-биле ажыл-херекти сонуурган көөр дээш, аңаа чеде бердим.

Үрезин тарааларны мында-мында овааландыр төккүлеп каан. Оларның чанында тараа арыглаар машиналар уаүктел чок дирнейнип турлар. Ында ажылдап турар кижилер-ле хөй болду. Чамдыктары тарааны арыглаар машиналарже беле эшкен, өскелери арыглаттынган үрезинни складче урган, үшкүлерп богун аңгылаан турлар.

Дензиздээр өрээлде Иван Кокей дептерин ажып алган, санбың хап олур. Хүн дургузунда чеже тонна үрезин арыглаттынганын, ам чежени арыглаарын учётка ап турар.

— Чеже тонна үрезин арыгладыңар?—деп, склад эргелекчизи Кокейден сонуургадым.

— Колхоз 180 тонна кызыл-тасты үрезинге белеткеп арыглаар турган чүве—деп, ол харыылады.— Ам 236 тонналы арыглаан, азы херек кырында 56 тонна ажа берген. Ол ышкаш 16 тонна чиңге-тарааны арыглаар турган, бөгүнге чедир 30 тонналы арыглап урган. Мынчангаш кызыл-тас болгаш чиңге-тараа үрезинни чажарынга белен. Чүгле хоранналары арткан.

Ол аразында аңаа ийи кудер эр кирип келди. Склад эргелекчизи оларже айыткаш, чугаалады он

— Кончуг начыңнарың бо-ла болтай. Тараа арыглаар хамык техниканың бажын билип турар эрлер бо-дур. Оларның-биле чугаалажып көрем, харын.

* * *

«МУРНАКЧЫНЫҢ» тарааажылары бо чылдың агаар-бойдузунуң таарымча чок байдалдары тураа-даа, багай эвес дүжүттү өстүрүп, тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 8,9 центнерни ап, күрүнеге 30 тонна тараа дужаар планын 300 тонна кылдыр, 10 катап ажыр күүсеткен. Бо болза, эрткен чылын часка белеткел ажылдарын эки чорутканының түңнели-дир.

Колхозтуң механизаторларының часка баш удур белеткенири чаңчыл болу берген. Күскү ажылдар доостуру билек-ле үе эрттирбейн, билаэн сывырыңгаш, ажылдап кирип терлер. Бо чылын база-ла ындыг болган. Ол дугайын мындыг саннар тодаргай херечилеп турар.

Келир чылга херегээр 70 тонна кызыл-тас, 50 тонна арбай, 1400 тонна сула үрезинни бүрүн арыглаттынган болгаш шыгжаттынган. Бо ажылга Иргит Саны-Маадыр, Хомушку Тараачын, Маадыр-оол олар идепкейлиг киришкен.

Шөлдерге 500 тонна өдек төгер турган, 650 тонна кылдыр күүсеткен. Өдек сөөртүлгезинге трактористер Х. Бады-Байыр, К. Оолак олар хүн нормазын 120 хуу чедир күүседип келгеннер.

Механизаторларның болгаш ховужуларның нити хуралынга СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң доктаалын таныжып көргеш, техника септелгезин январь 1-де доозар деп шиитпирлээн. Механизаторлар чаа бедиткен хулээлгелерин алган.

С. ХИРЛИГ-ООЛ.

Бай-Тайга район.

ЧАСКЫ БЕЛЕТКЕЛДЕР

Олары Ховалыг Еназ биле Монгуш Александр болду. Кайызы-даа мотористеп турар. Тараа арыглаар техниканың уаүктелишкин чок, эки шынарлыг ажылдаарын олар хандырып турар.

— Шаңда тараа арыглаар кандыг машиналар барыл?— деп, мотористерден айтырдым.

— Мында «ОС-4,5» деп 3, «ОВ-20» деп 2 машиналар бар— деп, Ховалыг Еназ харыылады.— Олар-биле үрезин тарааны арыгладып турар бис. Машиналарның үрелишкини, аңаа туруптар чоруу болбайн турар. Бис ийилээ үргүлчү хайгаарап, эдип таарыштырып турар улус бис.

— Тараа арыглаашкынында чеже колхозчулар ажылдап турарыл? — деп, оон айтырдым.

— Шаңга тараа арыглаарынга хүнүң-не 15—20 кижи доктаамал кээп турар. Кижи күжү четчир. Уаүстуң ажылдап турары-даа кызымак. Кижи бүрүзү-ле үрезинниң эң эки шынарлыг кылдыр арыглаарын оралдажыр. Ынчанмас аргажок. Чүге дээрге келир чылдың дүжүдүнүң салым-хуузу үрезинниң кайы хире эки шынарлыг кылдыр арыглаттынганындан хамааржыр болгай...

Үрезин арыглаашкынында турар колхозчулардан комсомолчу Куулар Валя, колхозчулар Монгуш Борбаанай, Монгуш Чигден олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчылар болуп турар.

Үрезин арыглакчылары декабрьның арткан хүннеринде 14 тонна суланы, 22 тонна арбайны арыглап, үрезин арыглаарын чаа чыл бетинде доозар деп шиитпирлеп алганнар.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Ийи катап ажырган

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң механизаторлары беш чылдың дөрткү чылының часкы тарылгазын чедиишкинниг чорударлы-биле септелгеде 4 звенону бижиглээн.

Септекчилер аразынга калбарган социалистиг чарышка коммунист Монгуш Доос-Караның звенозу шылгарап, тиилекчилер болуп турар.

Кедээ механизаторлар дөрткү кварталда 8 тракторну септээр турган, 18-ти септеп, боттарының алган хулээлгелерин 2 ажыг катап ажыр күүсеткен. Септекчилер 18 сеялканы, 19 андазынны эки шынарлыг септеп, 120 плугиниң 95-ин холдан үндүр септээн.

М. БАРЫМДАЙ.

Чыл планын күүседипкен

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир, В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң 100 чыл болганынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка киришкеш, бүдүрүлгениң кол көргүзүглеринге чыл планын декабрь 12-де күүсеткен.

Мында чолаачылар чүък сөөртүлгезиниң планын 115,3 хуу, тонна-километр талазы-биле 101,2 хуу күүсеткен.

Эрткен 11 айлар иштинде пландан ажыр 45 муң 300 рубльдиң орулгазын киирип алган. Чээрби муң литр бензинни чылда камнап алырын хулээнген турган, 26 муң 500 литрни камнап алган. Он автодугуйларны камнаар дээнин 14 кылдыр күүсеткен.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгези беш чыл планын 4 бүдүн чартык чыл иштинде күүседир дээн хулээлгезинге ээ болур дээш улам күженишкинниг ажылдап турар.

* * *

Аңчыларның чедиишкини

Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозунуң аңчылары аңнып-тывыш талазы-биле чыл планын күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Колхозка бо чылын 300 киш кежин белеткел черинге дужаар деп оналга турган. Аңчылар чогуур өйүнде аъттанып үнүп, кызымак ажылдаанының түңнелинде ол план күүсеттинген болгаш оон кырынга 150 киштиң кежин дужаар кылдыр планны немеп бээрин дилээн, ол база күүсеттинген. Ынчангаш совхозтуң аңчылары белеткел черинге 450 киш кежин дужааган азы план 150 хуу күүсеттинген.

Колхозтуң мурнакчы аңчылары бар, олар бо-дур: С. Даваа 16 киш, 210 диин дужааган, Ш. Серен, Д. Доржу оларның көргүзүү база бедик. Хераажен аңчы Ч. Кол 6 киштиң белеткел черинге киирген.

Аңнаары-биле 128 кижиниң 28 звено кылдыр үскен турган болгаш агитаторлар звено санында бар. Тергиин чуртка өлүктү улам-на хөйү-биле берип турганы, беш чылдың үшкү чылында алдынган социалистиг хулээлгелерни чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир сорулгалыг колхозчулар ажылдап турар.

ЛЕНИНГРАД. Вера Слуцкая аттыг ситец аргымыр фабриканың коллективиниң бо чылын пландан ажыр бүдүрген позуундан 800 муң хире платье даарап ап болур. Бүдүрүлге чериниң ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга алдар кылдыр чедиишкиннинг чаржып турар. Бо чылын продукция сайгарарының планы 437 муң рубль ажыр күүсеттинген. Бүдүрүлге чери постуң шынарын бедидип, ассортиментизин көвүдедип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазын оң талаже): бүдүрүлге мурнакчылары, белен продукция контролёрлары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары Галина Кузнецова, Нина Копейкина болгаш Евдокия Иванова.

П. ФЕДОТОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Тудуун доосқан

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыраан салбырында 50 уруглар турар ясли-сад бажыңының тудуун доозулган. Аңаа коллуунда-за малчыннарның уруглары чай, кыш чокка тургузар деп турар. Ам ук ясли-садтың ажылдакчыларын четчелеп турар.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЕДИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

Депутат К. М. ГЕРАСИМОВТУҢ илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

86 миллиард кубометр чедирерин, хомур-даштың — 327 миллион тонна чедирерин корүп турар. Барыын Сибирьге нефть тывызы бо чылдың деннелинге бодаарга 1.6 катап өзер. 1969 чылда РСФСР-ниң девискээринге шой заводтарының 40,7 миллион тонна, кан — 60,7 миллион тонна чедер. Минералдыг чемиштидилгелер дүрер будүрүлгелер оларны будүрерин 23,3 миллион тонна чедир ковудеидир.

1969 чылдың планының төлевилелинде улустуң хереглел бараанларын будүрерин өстүрериниң бедик темпилери төлевилеттинген. 1969 чылда чиик үлетпүрүнүн продукциязын будүрүп үндүрери 1968 чылдыынга деннээрге 7.9 хүү, а 1965 чылдыынга деннээрге — 38 хүү немей өзер. Мынчангаш чиик үлетпүрүнүн продукциязын будүрүп үндүрерин ковудеидир дугайында СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының онаалгазын РСФСР-ге хүүсаа бетинде күүсеткен турар.

Чаа күүлерни ажыглалга киирерин болгаш ажылдап турарларны шингээдип алырын дүргедиринче онаа кичээнгейни салаа чогүүр деп, илеткелде демдеглээн. СЭКП ТК-ниң октябрь (1968 чыл) Пленумунун шиитпирлеринге дүүштүр кодээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-одиг хүлээп алыр, ажылдап кылыр болгаш кадагалавар талазы-биле чаа күүлерни ажыглалга киирерин дүргедедири әртежок чүгүлә. РСФСР-ниң будүрүлгелеринге тракторлар кожугларын будүрерин база-ла организастаар. Биче күүлүг электри шиичедикчилериниң, чавыс вольтулуг аппараттарның, автомобиль кожугларының, кодээ ажыл-агый машиналарының болгаш дериг-херекселдерин будүрүп үндүрери ковудээр.

1969 чылдың планының төлевилелинде әртем-техниканың чедиишкиннерин нептередиринин, үлетпүрге болгаш ажыл-агыйның оске-даа алыр-дарынга будүрүлгенин экономиктиг ажыктыг чорүүн болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң талазы-биле хемчеглер көрдүнген деп, илеткелчи чүгүлээн. 210 будүрүлге черлериниң, 367 цехтериниң болгаш участоктарның комплекстиг механизастаашкынын боттандырар, 670 автоматчыттынган, шуудулга-механизастыг шугумнарын пептередир апаар.

Республикага үлетпүр продукциязының өзүлдезинин 80 хүүдан-даа хөйү күш-ажылдың бүрүкчүлүүн бедиткенинин күсели-биле хандыртынган турар ужуралуг. Ажылдап турар будүрүлгелерге будүрүлгенин хемчээлиниң бүгү өзүлдезин ажыччынарның болгаш албан-хаакчыларның санын ковудетпейн тургаш чедип алыры көрдүнүп турар.

Илеткелдиң кодээ ажыл-агыйга турускаакган неззэнде чүгүлээп турары болза, дүүтүү дүрген бедидерииге, мал ажылын бүгү талалыг хөгжүдеринге болгаш оон продуктулуг чорүүн бедидерииге үндезилээш, тараа болгаш оскеда кодээ ажыл-агый культураларын будүрерин дыка улуг хемчээлге ковудедири, мурнукузу дег кичээнгейнин төвүнге турар ужуралуг.

Черни мелиорастаарының талазы-биле хемчеглер калбарар. Россия Федерациязында мелиорация ажылдарын чорүүп турар 700 машина-мелиоративтиг станциялар ажылдап турар. Амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир 130—150 шиңгыс станцияларны тургузар.

СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунун шиитпирлеринге дүүштүр 1969 чылдың планында онаа кичээнгейни кодээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазын быжыглаарынче салып турар. Колхозтар аразының түүлүг организацияларының Бүгү-россия каттыжышкыны түүлүг базаларын калбартырының талазы-биле улуг хемчеглерни алыр. Оон организациялары 1969 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга чарган кераа ёзугаар 950 миллион рубль түүнүг янзы-бүрү ажылдарны күүседир ужуралуг. Оны 1968 чылдыы-биле деннээрге оон 18 хүү хөй.

Кодээ ажыл-агый будүрүлгезиниң ажыктыын бедидер сорулга-биле бо чылын республикага 296 совхозтарны долу бот-орулга-чарылгаже шилчиткен. Ол совхозтарда чер болгаш мал ажылының продуктуларын будүрери ковудээн, чылында планы ажыр күүсеттинген. Келир чылын совхозтарны оон ынай долу бот-орулга-чарылгаже шилчидерин боттандырар апаар.

1969 чылда кодээ ажыл-агыйның продукциязын будүрериниң хемчээлиниң өзүлдезин кодээ ажыл-агый будүрүлгезинде ажылдап турар ажылдакчыларның санын ковудетпейн хандырары көрдүнүп турар.

Оон ынай Б. М. Герасимов транспорт, орук ажыл-агыйы болгаш харылзаа алырларының хөгжүлдезинин сорулгаларын чугаалаан.

1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга түүлүг ажылдарының талазы-биле улуг программаны боттандырар апаар. Планның төлевилеели ёзугаар күрүненин төпчүткен капитал салыышкыннарының хемчээли 9,86 миллиард рубль кылдыр көрдүнүп турар. Ол 1968 чылда манап турар күүселдеден 9,3 хүү ажып турар. Күрүненин төпчүткен капитал салыышкыны-биле чергелештир үлетпүрге, кодээ ажыл-агыйга болгаш культура-амыдырал түүлүшкүнүнга төпчүтүүнүмээн акшаландырыышкынын. колхозтарның болгаш чурталга-түүлүг кооперацияның күсели-биле капитал ажылдар күүсеттинвер. Будүрүлге түүлүшкүпүнүн хереглелдеринге көрдүнүп турар капитал салыышкыннарының шиити хемчээлиниң 70-деп хөй хүүзүн ажыглалга киирер түүлүлгаже болгаш объектилерже моонаарни көрдүнген. Тулугжуларның болгаш түүлүг материалдарының үлетпүрүнүн ажылдакчыларының ажыл төлевирин чүрүмчүзүрының болгаш бедидериниң талазы-биле хемчеглер көрдүнген. Ол кадрларны быжыглаарынга идигни бээр.

Түүлүг материалдарының үлетпүрүнүн үлам ынайгы хөгжүлдезинче илеткелде шынгыы кичээнгейни үгландырган.

Будүрүкчү күштерни таарыштыр тургузарын экижидер талазы-биле хемчеглер планның төлевилелинде база көрдүнген. Республиканың чөөн районнары дүрген темп-биле хөгжүүр апаар. 1969 чылда Россия Федерациязының хөгжүлдезинге үндүрер бүгү капитал салыышкыннарының дөрттүн бир хире кезиин ол районнарже чорудар. Оон ынай мында электроэнергетиканың, кара болгаш оннут металлургияның, одалга, химия, ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрлерни үлам ынай хөгжүзүрин көрдүнген. Ыракы чөөн чүктүн экономиктиг районунуң хөгжүлдезиниң айтырыгларынче улуг кичээнгей салдынып турар.

Улустуң материалдыг чаагай чорууның болгаш культурлуг амыдыралының деннелин бедидериниң талазы-биле улус программа көрдүнүп турар. Келир чылын ажылчыннарның ажыл-агыйында көрдүнген 1970 чылдың деннелинге чедер, а колхозчуларның күш-ажыл төлевири ол деннелден ажар. 1965 чылдыы-биле деннээрге ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ажыл төлевири 1969 чылда ортумбиле 21 хүү өзер ийикпе азы 119 рубль болур. А колхозчуларның ниитинин ажыл-агыйындан алыр акша болгаш натура орулгалары 50,6 хүү улгадыр.

Келир чылын күш-ажыл төлевириниң улгадыры-биле кады хереглелдиң ниитилел фондуларындан чурттакчы чонның алыр орулгалары боттуг өзер.

Келир чылын күш-ажыл төлевириниң улгадыры-биле кады хереглелдиң ниитилел фондуларындан чурттакчы чонның алыр орулгалары боттуг өзер. Ол фондуларның бүсели-биле чурттакчы чонның алыр акша төлевири, материалдыг чаагай чоруктуң болгаш өске-даа дузалаамчыларның ниити түүнү 35 миллиард рубль болур. Күрүненин болгаш кооперациянын үүрмектеп садар бараан саарылгазы 7,1 хүү, а немелде онаалгаларның үчёдүбиле алырга 1968 чылдыы-биле деннээрге 8,1 хүү өзер. Чурттакчы чонның чигирге, малдан болгаш үнүштен алыр үстерге, макарон болгаш конфитер кылыларынга негелдези долузу-биле ландыртынар.

Садыг болгаш ниитиниң чеменнигезиниң материал-техниктиг базазын улам ынай быжыглаарының талазы-биле хемчеглер планда көрдүнген. 11,3 мун магазин, ниитиниң чеменнигезиниң 10,6 мун будүрүлгелери ажыглалга киирген турар ужуралуг. Амыдырал хандырылгазы улам ынай хөгжүүр.

Акшаландырыышкынының бүгү-де үнер дестерин ажыглап турган, 1969 чылда РСФСР-ниң девискээринге ниити шөнү 62 миллион дорбелчин метр чурттанга бажыннарын тудары болгаш ажыглалга киирерн көрдүнүп турар, азы 1968 чылда манап турарындан 7 хүү хөй болур.

Шанғыы Ыраккы Чөөн чүктүн экономиктиг районунуң болгаш Чита областың, Ульяновск, Мурманск, Архангельск хоорайларның, Кыдыы Сонгу чүктүн чурттакчылыг пунктуларының девискээрлеринге чурттанга түүлүүнүң хемчээли калбарар.

Улус өредилгезиниң талазы-биле 1969 чылдың планының көргүзүглеринге бүгү уругларның болгаш элээдилерниң бүгү-ниити ыяап-да 8 чыл өредилгезин боттандырарын болгаш коллүүнда 1970 чылда бүгү-ниитиниң ортумак өредилгезинче шилчилгени 10 класстаа чедирер.

Оон ынай Россия Федерациязының улус ажыл-агыйының хөгжүдезиниң планының төлевилеели СЭКП-ниң XXIII съездизиниң идип үндүргени социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрин көрүп турар болгаш улус ажыл-агыйының бүгү адырларының улам ынай көдүрлүүшкүнүнче база республиканың ажылчы чоннарының чаагай байдалын экижидерииче угланган деп, К. М. Герасимов түнелинде чугаалаан. Ол планны күүседир дээш демисешпишаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары Владимир Ильич Ленининиң төрүттүгенинден бээр чүс чыл болурунга Коммунистиг партияның үдуртулгазы-биле коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражырлар.

1969 ЧЫЛДА РСФСР-ниң КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ БОЛГАШ 1967 ЧЫЛДА РСФСР-ниң КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң сан министри депутат И. И. ФАДЕЕВТИҢ илеткели

1969 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилели бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң экономиказын болгаш культураазын улам ынай хөгжүдер, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалдарже шилчидерииге белеткеп турар. Экономика реформазы планнаашкынныың болгаш экономика таарымчалыг салдарны чедирип, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыл-чорудулгазынга таарымчалыг салдарны чедирип, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылын экижидерииге дузалаан, ол чорук нацибнал орулганың, будүрүлгелериниң орулгазының болгаш арыг орулгазының өзүлдезинде тодаргай илереп турар. Баштайгы медээлер-биле алырга, бо чылда арыг орулганың планы 370 миллион рубльге ажыр күүсеттинер. 1969 чылда арыг орулганы 14.882 миллион рубль түүнү көрген азы 12,2 хүү өзер.

Чонның хереглелдерин хандырарынга амыдырал хандырылга чедирер чүгүлә ужурдуулыг дээрзин И. И. Фадеев үргүлүүлеп чугаалаан. Чонга амыдырал хандырылга талазы-биле чедирер ачы-дузалың хемчээли чыл бүрүде өзүп, оон хевирлери калбарып турар.

Келир чылда амыдырал хандырыкта будүрүлгелери 311 миллион рубль чыыдларны алыр болгаш оон иштинден 205 миллион рубль оларның эргезинге артар ужурлуг. Ол хөренгилерниң болгаш бюджетен дозевилелдерниң күселн-биле амыдырал хандырылгазының 474 комбинадың, хөй санныг мастерскээларны, ателъелерни, хеп чуур болгаш хүлээп алыр пунктуларны, химиктиг аштапганың болгаш амыдырал хандырылга техниказын септээр будүрүлгезерни түүлүп, ажыглалга киирер.

Совет күрүне салыг организацияларының ажылын экижидерииге, үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээлин калбартырынга хөй кичээнгейни үгландырып турар. Чонның хереглелиниң соксаал чок өскени садыг организацияларынга бедидеп негелдеп салып турар. Ынлыг болгаш-даа чамдык садыг организацияларда бар курлавырларны ам-даа долу хемчээли-биле өвес ажыглап турар. Чижээ, складтарда болгаш базаларда бар барааннар магазиннерге чамдыкта чок болгулаар-дыр.

РСФСР-ниң Садыг министерствозу болгаш Роспотребсоюз садыгны организастаарын экижидер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап, ажылагийны ээлеп башкарарының чаа принциптерин садыгта нептередириниң айтырыгларынче кичээнгейни күштелдирер ужурлуг.

1969 чылда күрүне бюджединиң чарыгдалдарын Россия Федерациязының улус ажылагый планынга дүүштүр 22951,2 миллион рубль түүнге көрген деп, И. И. Фадеев оон ынай чугаалаан. Бюджеттиң бүгү курлавырларының 96,3 хүүзүн улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура хемчеглерин акшаландырарынга киирип турар.

1969 чылда улус ажылагийын акшаландырарынга чарыгдалларның ниити түнү 22951,2 миллион рубль болур, азы бо чылдыы-биле деннээрге 9,7 хүү өзер. Үлетпүрнү хөгжүдериниге ажыл-агыйның бодунуң хөренгилериниң болгаш бюджеттин күсели-биле 3774 миллион рубльди чарыгдаарын, төргөн чонга садыг-сатык, эът-сүт үлетпүрүнге хөй хөренгилерни үндүрүп бээр.

СЭКП ТК-ниң октябрь (1968 чыл) Пленуму кодээ ажыл-агыйны химижидер, черни мелиорастаар болгаш комплексизиг механизацииге үндезилээш ону улам ынай, эң дүрген хөгжүзериниң тодаргай оруктарын айыткан. Келир чылда республиканың кодээ ажыл-агыйын акшаландырарынга 7553 миллион рубльди чарыгдаарын айыткан, оон иштинде бюджеттиң күсели-биле 3361.1 миллион рубльди киирер. Бюджеттен дозевилелдер бо чылга удур 8,5 хүү өзер. Чарыгдалдарның кол кезин совхозтарны улам ынай хөгжүдерииге, оларның материал-техниктиг базазын калбартырынга ажыглаар апаар. Келир чылда совхозтарның арыг орулгазын 966 миллион рубль түүнге планнаан, оон иштинден 178 миллион рубльди бүрүн бот-орулга-чарылгажже шилчиткен 292 совхозтар алыр. Планнаашкынның болгаш экономика талазы-биле идиг бериишкинин чаа системазы совхозтарның будүрүлге-сан-хөө ажыл-чорудулгазын экижидерииге таарымчалыг салдарны чедирип турар деп санаарынга барымдаанын ол совхозтарның ажылының дүржүлгазы берип турар.

РСФСР-ниң колхозтарында акша орулгалар соксаал чокка ковудеп турар. Эрткен чылдың чогүүр үези-биле деннээрге, 1968 чылдың 9 айларының дүргүзүнде акша орулгалар 1,1 миллиард рубльге азы 14 хүү көрүзээн. Россия Федерациязының барык бүгү колхозтары совхозтарда күштүг турар расценкаларны ажыглавышаан, күш-ажылдың магадылалдыг төлевирииче шилчээн. Күрүне банк чээлилерин тывыспылаан, колхозтарга сан-хөөнүң улуг дузаламчызын көргүзүп турар. 1969 чылда колхозтарга капитал салыышкыннарны болгаш өске-даа сорулгаларны боттандырары-биле 1.265 миллион рубльдиң үзүн хүүсаалыг чээлизиин тыпсыр.

Ам капитал салыышкыннары улус ажыл-агыйынга үндүрер бүгү чарыгдалдарның 40 хире хүүзү болуп турар деп, капитал салыышкыннарының дугайын оон ынай чугаалаан. Илеткелчи демдеглээн. Беш чылдың дөрткү чылында РСФСР-ниң улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннарының ниити хемчээли 9,9 миллиард рубль болур.

Партия болгаш чазак совет кижилерниң амыдырал байдалын экижидериче хүн бүрүде сагыш салып турар. Келир чылын чурттага тудуун улам хөгжүдери, кодээге тудугну чүрүмчүдары болгаш улам сайзыраңгайжыдары дозевилеттинген. Орук тудуу болгаш автомобиль оруктарын эки байдалдыг тургузары чугула деп үнелеткен. Ол сорулгаларга үндүрер чарыгдалдарның ниити түнү 1969 чылда барык бүдүн чартык катап ковудээр болгаш 1091,1 миллион рубль болур. Кадыг шывыглыг оруктарның узаар хемчээ алды мун километр болур. Улус ажыл-агыйының оон өске-даа ажылдарынга дузалашкан.

Шеф ажылынга Ондар Хемер-ооллуң улуртканы комсомолчу аныяктар звеногу үлегерлиг ажылдап, малчыннарже үнүүшкүннерни үргүлүү кылып турар. Колхозчу активчилер малчыннарга солун номчулгаларны, бесеаларны дыыл берип турар. Партия организациязының агитаторлары Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Төп Комитединиң Октябрь Пленумунуң материалдарын хойчуларга таныштырган.

Чурттакчы чонның чигирге, малдан болгаш үнүштен алыр үстерге, макарон болгаш конфитер кылыларынга негелдези долузу-биле ландыртынар.

Садыг болгаш ниитиниң чеменнигезиниң материал-техниктиг базазын улам ынай быжыглаарының талазы-биле хемчеглер планда көрдүнген. 11,3 мун магазин, ниитиниң чеменнигезиниң 10,6 мун будүрүлгелери ажыглалга киирген турар ужуралуг. Амыдырал хандырылгазы улам ынай хөгжүүр.

Акшаландырыышкынының бүгү-де үнер дестерин ажыглап турган, 1969 чылда РСФСР-ниң девискээринге ниити шөнү 62 миллион дорбелчин метр чурттанга бажыннарын тудары болгаш ажыглалга киирерн көрдүнүп турар, азы 1968 чылда манап турарындан 7 хүү хөй болур.

Шанғыы Ыраккы Чөөн чүктүн экономиктиг районунуң болгаш Чита областың, Ульяновск, Мурманск, Архангельск хоорайларның, Кыдыы Сонгу чүктүн чурттакчылыг пунктуларының девискээрлеринге чурттанга түүлүүнүң хемчээли калбарар.

Улус өредилгезиниң талазы-биле 1969 чылдың планының көргүзүглеринге бүгү уругларның болгаш элээдилерниң бүгү-ниити ыяап-да 8 чыл өредилгезин боттандырарын болгаш коллүүнда 1970 чылда бүгү-ниитиниң ортумак өредилгезинче шилчилгени 10 класстаа чедирер.

Оон ынай Россия Федерациязының улус ажыл-агыйының хөгжүдезиниң планының төлевилеели СЭКП-ниң XXIII съездизиниң идип үндүргени социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрин көрүп турар болгаш улус ажыл-агыйының бүгү адырларының улам ынай көдүрлүүшкүнүнче база республиканың ажылчы чоннарының чаагай байдалын экижидериниче угланган деп, К. М. Герасимов түнелинде чугаалаан. Ол планны күүседир дээш демисешпишаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары Владимир Ильич Ленининиң төрүттүгенинден бээр чүс чыл болурунга Коммунистиг партияның үдуртулгазы-биле коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражырлар.

Оон аңгыда, колхозчуларга тыпсыр пенсиялар болгаш пособиелер төлевирииче 883,4 миллион рубльди чарыгдаан турар. Ол сорулгаларга үндүрер чарыгдалдарның ниити түнү 6,8 хүү үлгадыр болгаш 7575,8 миллион рубль болур.

Илеткелчи оон ынай Россия Федерациязының автономнуг республикаларынга, крайларынга, областларынга болур бюджет өзүлдезин чугаалаан.

РСФСР-ниң чер-чер бюджеттериниң ниити түнү 1969 чылда 14417,5 миллион рубль болур. Чер-черниң ажыл-агыйын хөгжүдерииге чер-черниң бюджеттеринден болгаш будүрүлге черлериниң боттарының хөренгилериниң күселн-биле 6182,5 миллион рубльди дозевилеп бээр. Чурталга-коммунал ажыл-агыйын акшаландырарынга хөй хөренгини үндүрүп бээр. 1969 чылын бюджединде хоорайларны, ажылчын суурларны болгаш кодээ район төптерин чаагайжыдарынга 459,2 миллион рубльди дозевилеп берген. Ажылчы чоннар депутатларының чер-чер Советтериниң хөй күүскомнары чаагайжыдылгага үндүрер чарыгдаларны улгаттырып болурунуң аргазын күрүне бюджединиң ажыр күүсеттинериинии күселн-биле тывар.

И. И. Фадеев оон ынай 1967 чылдың дүргүзүнде РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезинин дугайында отчёттуг РСФСР-ниң Дээди Совединге бадыладыры-биле киирген.

СЭТА-ныҢ дыҢнадыглары

Үүректиң ханызындан байыр чедириишкиннери

Тайбың кампалалыының совет комитеди Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуунуң Төп Комитединиң президиумунга телеграмма чоруткаш, Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуунуң тургустунганының 8 чыл оюнга таварыштыр вьетнам патриоттарга үүректиң ханызындан шиг байыр чедирген.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуунуң 1968 чылдың ноябрь 3-те неделелиниде тайызбыраттынган политиктиг негелделерни база Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуунуң, Вьетнамның национал демократтыг, тайбыңга ынак күштериниң ноябрь 5-те үндүргеи, каттышкан дыңнадымын тайбың дээш совет демисеелчилер деңнилгелиг бүгү кижи төрелгетеи-биле кады бүрүү-биле деткип турар. Парижке дөрт талалыг чугаалажыышкынынарны чедиишкиннииг эрттиреринге. Мурнуу Вьетнамдан АКШ-тың, оон чалчаларының бүгү шериглерин үндүреринге, АКШ-тың Мурнуу Вьетнамда бүгү шериг базаларын үзүткаарынга Вьетнамны тайбыңчыдарынче чүткүл салып турар бүгүде-биле кады дуза чедирериче тайбыңның совет талалакчылары бүгү күжениишкиннерин салып турар.

Тайбың кампалалыының совет комитеди Мурнуу Вьетнамның тайбың комитединге база телеграмма чоруткаш. Беш чүүл негелдеги барымдаалаш, вьетнам айтырыгны политика талазы-биле чөгүмчалыг шиитпирлээр дээш демисеелге ук Комитеттиң улуг ачы-хавыралыг болганын ында демдеглээш.

(СЭТА).

Интернационалчы хүлээлгеге шынчы туруш

Азия, Африка чурттары-биле эң-сеткил каттыштырылгазының совет комитеди болгаш Вьетнамны деткиринииң совет комитеди Вьетнамны хостаарының национал фронтузуунуң Төп Комитединиң президиумунга телеграмма чоруткаш, Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуунуң тургустунганының 8 чыл оюнга таварыштыр маадыр вьетнам улуска шиг байыр чедирген.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузу мурнуу вьетнам улустуң тура-соруунуң болгаш күзел-бодалдарының ёзулуг илергейлекчизи. Фронтуунуң хүлээп алган политиктиг программазы Мурнуу Вьетнамның улузунуң үндезин национал эрге-ажыктарын илергейлеп, америк эжелекчилерге болгаш оларның дузалакчыларынга удур чуртуң чонун улам сырый каттыштырарынга дуза чедирип турар.

Ан, хостаага болгаш хамаарышпас чорук дээш вьетнам улустуң демисеелн-биле эң-сеткил каттыштырызгазының неделизи чуртта эртип турар уеде Вьетнамның патриоттарының чоптуг херээн детизээнин илергейлеп, Мурнуу Вьетнамда кемниг агрессиниы соксадырын, АКШ-тың, оон чалчаларының бүгү шериглерин үндүрерин, бодунуң салыы-чолун боду шиитпирлээр эргазы вьетнам улуска бээрин негеп турар совет улустуң үнү улам күштүг чаңгыланып турар. Совет кижилер боттарының интернационалчы хүлээлгезинге шынчыыын болгаш акы-дуңма Мурнуу Вьетнамның улузунга бүгү хемчеглиг дузалакчы деткимчезин көргүзер шиитпирлиниң база катаң медеглеп тур деп, телеграммада чугаалаан.

(СЭТА).

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

Коллективтиг шефтээшкин

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» кодээ ажыл-агый артелиниң бүгү малы 32 кезек черде кыштап турар. Малчыннарны колхоз суурундан чеди коллектив шефке ап турар. Олар малчыннарның аалдарынга барып, кажаалар одээ коптарарынга, мал чеми сөөртүрүнге дузалажыр болгаш политмассалыг ажылдарны чорудар сорулгалыг. Чоокта чаа колхозтуң баштаар черинин коллективи Кара-Сал Азыйның, кодээ совет ажылдакчылары Куулар Тас-ооллуң, аныяктар звеногу Донгак Чылбак-оол, Куулар Чүлдүм Чурттакчы чонның чигирге, малдан болгаш үнүштен алыр үстерге, макарон болгаш конфитер кылыларынга негелдези долузу-биле ландыртынар.

Садыг болгаш ниитиниң чеменнигезиниң материал-техниктиг базазын улам ынай быжыглаарының талазы-биле хемчеглер планда көрдүнген. 11,3 мун магазин, ниитиниң чеменнигезиниң 10,6 мун будүрүлгелери ажыглалга киирген турар ужуралуг. Амыдырал хандырылгазы улам ынай хөгжүүр.

Акшаландырыышкынының бүгү-де үнер дестерин ажыглап турган, 1969 чылда РСФСР-ниң девискээринге ниити шөнү 62 миллион дорбелчин метр чурттанга бажыннарын тудары болгаш ажыглалга киирерн көрдүнүп турар, азы 1968 чылда манап турарындан 7 хүү хөй болур.

Шанғыы Ыраккы Чөөн чүктүн экономиктиг районунуң болгаш Чита областың, Ульяновск, Мурманск, Архангельск хоорайларның, Кыдыы Сонгу чүктүн чурттакчылыг пунктуларының девискээрлеринге чурттанга түүлүүнүң хемчээли калбарар.

Улус өредилгезиниң талазы-биле 1969 чылдың планының көргүзүглеринге бүгү уругларның болгаш элээдилерниң бүгү-ниити ыяап-да 8 чыл өредилгезин боттандырарын болгаш коллүүнда 1970 чылда бүгү-ниитиниң ортумак өредилгезинче шилчилгени 10 класстаа чедирер.

Оон ынай Россия Федерациязының улус ажыл-агыйының хөгжүдезиниң планының төлевилеели СЭКП-ниң XXIII съездизиниң идип үндүргени социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрин көрүп турар болгаш улус ажыл-агыйының бүгү адырларының улам ынай көдүрлүүшкүнүнче база республиканың ажылчы чоннарының чаагай байдалын экижидериниче угланган деп, К. М. Герасимов түнелинде чугаалаан. Ол планны күүседир дээш демисешпишаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары Владимир Ильич Ленининиң төрүттүгенинден бээр чүс чыл болурунга Коммунистиг партияның үдуртулгазы-биле коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражырлар.

ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

★ **ТЕС-ХЕМ** районнуң «Чодураа» колхозунуң хойжу бригадаларынга, сүт-бараан фермазынга чоокта чаа бүдүрүлге хуралдары болуп эрткилээн. Колхозтуң малчыннары үк хуралдарга 1969 чылдың социалистиг хүлээлгелерин алган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутады Иван Данзырынның удуртканы бир дугаар хойжу бригадада 17 кодан хой хур кыштагдап турар. Бригаданың кежигүннери келир чылын бираазы-ле ортумаа-биле 45—50 килограмм демнилиг хойларны күрүнеге садарын, хой бүрүзүнге онаалтыр 2,9 килограмм дүктү кыргып алган, малдың чаш төлүн чидириг чокка ажаап ап тургаш,чүс баш хойга онаалтыр алыр хураганның санын өстүрерин хүлээнген. Хойжу бүрүзү бодунуң күжү-биле 10—15 тонна сигенни белеткеп алыр деп шиитпирлээн.

★ **ЧӨӨН-ХЕМЧИК** районда СЭКП-ниң XXII съезизиэ аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери келир чылын кылыр ажылдар дугайында социалистиг хүлээлгелерни ап турар. Чижээлзэрге, хойжу Сат Чүдүймаа бо чылын чүс хойга онаалтыр 110 хураганны алган турган болза, келир 1969 чылда 120 хураганны алыр деп сөзүн берген.

Чаа чылдың чарыжы сваичылар аразында база калбара берген. Монгуш Алдын-кыс, Ооржак Севен, Мария Сангы-Балырал оларның кайызы-даа бир инекке онаалтыр 2000 литр сүттүг саап алыр деп социалистиг хүлээлгени алгылаан.

СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң шиитпирлерин бригада, ферма бүрүзүнге өөренип эртикен. Совхозтуң партия организациязы агитаторларны, пропагандистерни бүгү участоктарга быжыглап, октябрь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаан.

КЫШТАГЛААШКЫН ЧОРУП ТУР

АДАЗЫНЫҢ СООН САЛГААР

Дөртен чеди чыл. Бии-Хемниң Оюн-Шиви, Сайлыг-Кара, Үш-Тей ол ынчаар чурттап, Хаак-Адоа, Оңгар-Хову, Каъ-Хөл ховуларынга аът-биле бүче тараа тарып, мал ажылы кылып чораан араттары баштай МЧАЭ-ге каттышкаш, оон «Кызыл сылдыс» кодээ ажыл-агый артелин тургузуп, коллективтиг ажыл-агыйны өгелээннер. Ынчан Шойлаа биле Барыдмаа Маадыларның каймы-даа 25 харлыг турганнар. Аныяк ог-бүле колхоз тургустунган соонда мал ажылынга биттарының үлүг-хуузун киириштирерин илередип, колхозтуң чылгы малын хүлээнип алганнар.

Оон бээр ам чоорби ажыг чыл эрткен. Бо үениң дургузунда Маады Чингиевич Шойлла чылгы-даа кадарып, колхозтуң мал ажылының бригадиринге-даа ажылдап, ак сеткилдиг ишчи диртип келген. «Кызыл сылдыс» колхоз «Искра» кодээ ажыл-агый артели биле каттыжа бергенден бээр алды чыл эрткен. А Шойлааның ог-бүлезин ам-даа төрээн колхозунуң мал ажылында ажылдавышаан. Коммунист хойжу бодунуң оруун эдерер салгалды белеткеп, үлүг оглу Валерийни хой малдаарының мергежилинге чаңчыктырып ооредип чоруур. А Валера адазының идегелин бүзүредип, дузалаачы кадарчының хүлээлгезин биледилиби-биле күүседип, малчын болурунга салымпыын коргускен. Ам ол адазындан калмыс чок, хойну кандыг үеде каяа, кайчаар кадарарын, кайы одарны кажан ажыглаарын билир апарган.

Тос уругпуң иезй, огнүң херээжен ээзи Барыңмаа Аптыысевна уругларын кижизиттиппилеп, хой хураганнаар үеде аңаа дузалажыр дээш келген аныяк сакманщиктерниң башкызы апаар. Хойжу адашкыларның күш-ажылчы чедиишкиннерине аваазының салыыпкыны база улуг.

Пайыралдыг, ажыл-ишчи ог-бүлениң уругларының улугларының тускай оглуг, ажы-төлдүг ажылдап чоруурлар, а ийиспейлер—Таня биле Тая Тураның ортумак школазының тоску класында ооренип, эки ооредилгелиг, сагылга-чурумнуг, хой-ниитичи диртип мактадып турарлар. «Демниг сласкан теве тудуп чиир» дижир болгай. Дыштанылгаларда чаңгыс черге чыглып келгенде, олар кым чүнү кылырын араздында хөваажып алган, ада-иезиниң ажылын чангедиря чаңчыл апаргап.

Беш чылдың эрткен үшкү чылында Шойлаалар төрүүр беш чүс баш хойларын кыштаглаашкыпдан хүр ажырып, бир баш хойдан-на 3,6 кг дүктү кыргып ап, чүс башка онааштыр 96 хураганны камгалап алган. Ам олар кадагалап турары төрүүр 500 баш хойларының ажаалда, одарладыышкының таларыштырып тургаш, дүк кыргылдазын эрткен чылдан көвүдедип, чүс башка онааштыр 100 хураганны менди камгалап алырын хүлээнгеннер.

Амгы салгалдың аныяктары адаларының оруун оруктап, олардың күш-ажылчы болгаш даймычы үлегерин эдерип турар. Хоочун малчын, коммунист Маады Чингиевичиниң оглу Валера адазының соон салган, келир үениң дуржулгалыг малчыны болурунга төлептиг. Малчын ог-бүле күш-ажылчы чедиишкиннерин В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болур оюнга, база Совет Тываның 25 чыл болурунга тураскаадыр.

З. БАЙ-КАРА.

ЧУРУКТА: адашкылар.

Фото В. ДАРТАКТЫЫ.

Малчыннарже үнүүшкүннер

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей сүтбараан фермазынга СЭКП болгаш ВЛКСМ райкомнарының коллективи солун концерттиг аалдап чорааннар. «Чаңгыс-Хадың», «Аъдым» деп ырларны хөйден ырлап күүседкени, «Чолдак-Ой» деп солун тоолчургу чугааны А. Дембирельдиң чугаалааны болгаш оон-даа оске солун номерлерни көргүскени эки болган. «Бистиң хүп системавыс болгаш черивис» деп лекцияны партия райкомунуң ажылдакчызы С. Чажы-оол номчуп, солун таймыбырны кылып бергенин ферманың коллективи улуг сонуургал-биле дыңнаннар.

СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи А. Ш. Шыырап «Херээженнерге булуң», «Иелерге сүме» деп булуңнарны кылып берген болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга тураскаатказын тыва болгаш орус дыл кырында помларны ферманың кызыл-булуңунда делгеп салган.

СЭКП райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң бо агитбригадазы ферма коллективинге солун концерт көргүзүп, лекцияны номчуп бергенинге өөрүп, ферманың партия бөлүүнүң удуртукчузу Ч. Баткар коллективтиг мурнуп-

дан байыр чедирип, четтиргенин илередип, моон соңгаар-даа кээп турарын аалчыларга күзеп, чүве чугаалаан.

Ол ышкаш колхозтуң 3 хойжу бригадаларында, бода мал фермазында зооветеринария өөредилгелерин СЭКП райкомунуң докгаалын ёзугаар ай санында бир удаа арттырып эгелээн. Бригадаларда, фермага кичээлдер октябрь 30-де эгелээн болгаш ноябрь 30-де болган кичээлдерге СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң материалдарын ооренип эрткилээн. Бо чугула өөредилгени парторганизациялының бюро кежигүннери, колхоз баштаар черивиң кежигүннери, тускай артемниглер партбюропуң хуваалдазын ёзугаар организастап, солуп, утка-шыпарлыг кылдыр арттырып турарлар. Ылаңгыя Чыргаланды көдээ Совет күүскомунуң даргазы М. Н. Епзак, пропагандистер Сергей Салчак, Иван Комбу олар кызымак ажылдап турарлар.

Колхозтуң малчыннарынче үнүүшкүннерни парторганизапия болгаш комсомол комитеди моон соңгаар-даа докгаамал организастаар. Ленинчи номчулгаларны, В. И. Ленин дугайында лекцияларны кылырын база организастаар. Мал ажылында колхозачыларның идей-политиктиг билиглерни бедидип, мал ажылынга тускай мергежилди чедип алырынче оларны организастаары партия, совет болгаш оске-даа хөй-ниитии организацияларның чугула соруулгазы болуп турар.

Ч. ДАЖЫВАА,
колхозта партия организациязының секретары.

Баштайгы хураганнар

★ УЛУГ-ХАЯ» совхозтуң Хайыракан салбырының чамдык коданнарында хойнуң кыпкы оолдаашкыны эгелээн. Сенекте хойжу бригаданың коданнарында хойлар бир дугаарыында оолдай берген. Бригаданың хойжулары чаш хураганнарны хүлээп алырынга эки белеткенген болгаш торүттүнген хураганнарны мевди ажаап турар. Ол ышкаш Эъжиниң хойжу бригадазында хойлар оолдаш турар. Кускү тарып боозадылганы чогуур ойүнде организастыг чоруткан болганда, хойларның оолдаашкыны үзүктелиишкин чок болуп, улажыр апаар. Хойжулар «дүжүдүн» ажаап ап эгелээнін ол. Олар чаңгыс баш хурган-даа оскүнмас деп шиитпирлеп алганнар.

О. ТАВАА.

———⊙———

★ ЧӨӨП-ХЕМЧИК районнуң «Искра» кодээ ажыл-агый артелиниң аныяк хойжузу Ондар Алдын-оолдуң коданында төрүүр хойлары оолдап эгелээн. Хойжу баштай төрээн 60 хоюндан 61 хураганны менди алгаш эки остүрүп турар.

Ондар Алдын-оол бо чылын бодунуң күсели-биле 12 тонна сигенни белеткеп алган, кыштаанда соортуп алган. Аныяк хойжу кышка удур кыштаан эки септеп, хойнуң массалыг оолдаашкынынга бүрүн белеткелдиг. Оон коданында чаш хураганнар турар тускай ороэлп блаа чыгыг.

Ынчангаш хойжу В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга уткуштур алган хүлээлгеэнін эрестиг күүседир дээрэп чиганнинг чок.

Б. МОҢГУШ.

✲ ✲ ✲

ХОЙЖУЛАР, МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ТУСКАЙ ЭРТЕМНИГЛЕРИ, МАЛДЫҢ ЧАШ ТӨЛҮН МЕНДИ АЛЫР ДЭЭШ АМДЫГААШТАН ШУДУРГУ ДЕМИСЕЖИНЕР!

✲ ✲ ✲

УЛААТАЙДА

«Коммунизмче орук» колхозтуң Улаатайда хойжу бригадазының шинти малы 19 коданда кыштаглап турар. Ол коданнарда 301 тонна сигенни, 12 тонна дусту, 16 тонна чарбаны соөртүп чедирген. Мал чемин каминалгалыг ажытлаар дээш, малга чем каап бээри-биле шинти үлүнү 320 метр оңгачаларны кылган. Чарбалаан тараа урар 12 ацмаарларны туткулаан. Ырак коданнарда малчыннарга оттулар ыяштыг база белеткеп берген.

Ноябрьниң тоңгуүзүнде болган бүгү малчыннарның хуралынга СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң докгаалын чугаалажып көргеш, бригаданың хойжулары мындыг хүлээлгелерни алган: төрүүр чүс хойдан-на 90 хураганны, бир хойдан 2,5 килограмм дүктү, 100 өпкүдөн 90 аңайны 1969 чылда алыр.

Бригаданың кежигүннери чайлыг үелериңде өске ажылдарны база кылып турар. Колхозта эмнелге черинге, бригаданың кыпыл-булуңунга болгаш тунар-ближыга оттулар 200 кубометр ыяштыг малчыннар тоокку үеде хаа белеткээр деп турар.

Б. КОҢГАР.

СЕС ЧЫЛДА УЛАШТЫР

Оюн Үйнуку бодунуң малчык ажыдырадык 1960 чылда эгелээн. Оон бээр эртип турар сес чылдарның дургузунда ол «Элегесс» совхозтуң хөюн малдап келген болгаш ам арга-дурумдалыг, ат-сураглыг хойжу апарган.

Ооң бо чылдагы көргүзүгелери онза воруңчуг болган. Оюн Үйнуку төрүүр чүс хойга онааштыр 102 хураганны менди азырап доруктурган. Хой бүрүзүнден 3,5 килограмм дүктү кыргып дужаагаи.

Ам малчыннның коданында 730 баш төрүүр хой бар. Олар удавас оолдап эгелээр. Аңаа Оюн Үйнуку баш удурла белеткенип алган.

А. ЯНДАЙ.

ЭЭР-ХАВАК ФЕРМАЗЫ

Ээр-Хавакта сүт-бараан фермазы—«Тээли» совхозтуң сүт будүрүп, ону күрүнеге дужаап турар чаңгыс-ла фермазы ол. Ында коддуунда-ла аныяктар ажылдап, коммунистик күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисежин турарлар.

Ферманың кыпка белеткели багай эвес. Кажаалар септеттинген, чанында четчир санныг кукуруза силозу бар. Оттулар ыяш болгаш сиген соортуру-биле бир трактор-ну, автомашинаны фермада быжыглаан.

Амгы үеде саар инектериниң чедиргизи экижээшиниден сүт саалдазы хүн бүрүде немежип турар апарган. Ферманың аныяктарының ВЛКСМ 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыжынга аныяк саанчылар Сагды Караш биле Бүүштей Донгак олар тиилекчи болуп үнгеш, ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнатканнар.

Ферманың коллективи бо чылдың он бир айларының дургузунда 324 тонна сүттү будүргеи болгаш 223 тонна сүттү күрүнеге дужааган. Ферманың мурнакчы саанчызы Сагды Караш бодунда быжыглаан 18 инектиң бирээзинден-не 1442 литр сүттү саап, бодунуң эрткен чылда коргүзүүнден дыка ашкан. Инек бүрүзүнден 1403—1418 литр сүттү саап алган Бавулаш Эртежи, Бүүштей Донгак, Ыыр Моңгуш олар база-ла мурнакчыларның одуруундa туруп турар.

Малчыннарның чуртталга-амыдыралыңга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Фермада уруглар яслизи бар, ында саанчыларның 19 уругларын кижизидип турар. Фермада кижи амчызын база быжыглаап. Кызылдың эмчи училищезин доосказ комсомолчу Сая Белек ында ажылдап турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Кыш — шыңгыы шылгалда

Кыш дээрге малчын кижиге эң шыңгыы шылгалда дээрзин кым билбес боор. Кышка бүгү-ле чүве белен болгаш турар ужурлуг. Маңаа чедиишкин түүден хамаарыкпыл? Мен, хойжу кижи болганымда, ону эки билир мен. Хамык ужур кышка одекыштагны эки белеткээринден, мал чемни чогуур ойүнде соортуп чедиреринден, малчынның чуртталга байдалын хандыраринда хамаарыкыр.

Чөөп-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң малчыннарында байдал кандыгыл? Кыш бодунуун иеген келген. Мал чемни кампалгалыг чарыгдаар турбуже, Ак-Хаяның хойжу бригадазында мал чемни улустун хуузунда малынга берип, тотчеглеп эгелээн. Амдыгааштан ынчаар тотчеглеп турда, мал чеми төнерге ниитининг малы бергедээшкинге таваржыры чугаажок. Ол дугайында колхоз баштаар черп чогуур хемчегни алыр ужурлуг.

Малчын кижиниң ажылы чай чок болгай. Эртен хүн үнерге чоруткаш, кежээ имир дүжүп турда ээп келир. Садыглап ыңай-бээр чоруур хостуг ие ында чок. Малчын кижиге аъш-чем продуктулары, хереглел барааннары херек. Автолавка келбес болза, ол ону кайыын садып алырыл? Бо айтырыг база-ла колхоз баштаар черинге билдингир болур ужурлуг. Ынчалза-даа бистиң хойжуларга автолавка келбейн турар. Кажан-на келир ирги деп маңап-ла турар, сураг. Элдептиг чүве, малчыннар херек чүүлдерни колхоз төвүнден боттары барып садып алзын деп, баштаар чер ынчлар бодап турар чүве иймекпе.

М. МАЖАА,
хойжу.

Папандреу медеглеп тур

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Афины хунта НАТО-нуң талазындан шериг, саң-хөө болгаш мораль дузаламчыны ап турар. Ол деткимче чок турган болза, каргыштыг полковниктериниң ёзу-чуруму ай-даа иштинде туруп шыдавас иийк деп, грек оппозициязының эмиграцияда кескү ажылдакчызы Андреас Папандреу медеглээн.

Монреальга канада болгаш даштыкы журналистерниң мурнунга чүве чугаалап турган, А. Папандреу «грек улустуң херектериниге шуут холгаарлаашкыны» дээш Каттышкан Штаттарны буруудаткан. А. Папандреу —«бүгүгрек хостаашкын пимчээшкин» организацияның удуртукчузу. АКШ хунтаны деткип турар деп, Папандреу медеглээн. Хунта ылангыя төп разведка эргелелиниден дузаламчыны ап турар.

Ындыг дузаламчыны албышаан, афины полковниктер боттарының туруштарын быжыглаарын оралдажып турар. Ындыг болза-даа хунта биле грек улустуң аразында демисел чайлаттынмас.

———⊙———

ПФБ-НИҢ БОЛГАШ ТРЭ-НИҢ УДУРТУЛГАЗЫ ХЕВЭЭР АРТАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Истелгенин федералдыг бюрозунуң (ИФБ-нин) болгаш Төп разведка эргелелиниң (ТРЭ-ниң) удуртулгазы президент Никсонпуң чазааига эрге-чагырга шилчээп соонда хевээр артар. ИФБ-ниң директору Гувер болгаш ТРЭ-ниң начальнигп Хелмс амгы республиканчы чазакка боттарының албан-дужаалдарынга хевээр артар дугайында Никсонпуң санавын хүлээп алган дээрзин ында чарлаан.

Гувер ИФБ-ни 1924 чылдан бээр баштап келген. 70 хар четкенде федералдыг албандужаалдардан дүжерип АКШ-тың хоойлу-дүрүмнеринде корген турзажок, ам 74 харлыг Гуверип президент Джонсонуң тускай шиитпирии ёзугаар бодунуң албандужаалынга арттырып каан турган.

Демиселдиң авангардында

ДАШТЫКЫДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Декабрь 20—тайбың болгаш хамаарыпнас чорук дээш, америк агрессияга удур мурнуу-вьетнам улустуң дээлелиниң организакчызы болгаш удуртукчузу — Мурнуу Вьетнамны хоставрының Национал фронтузунуң төрүттүнген хүнү. Сайгондан кап-кап он километр ырак, хосталган районнарның бирээзи Намбога Мурнуу Вьетнамның патриотчу организацияларының болгаш чонунуң янаы-бүрү болуктерпиң толээлекчилериниң конгрези чыылгаш, хостаашкыпның Национал фронтузуп тургускапын чарлаан хүнүнден бээр, сес чыл эрткен. Ол болуушкун Мурнуу Вьетнамда национал-хосталгалыг шимчээшкиниңиң хогжүлдезинге ёзулуг-ла тоогулуг үе-чадл болуп чемдеглеттинген. Хостаашкынның национал фронтузу мурнуу-вьетнам улустуң улам калбак болуктерин бодун долгандыр сырый каттыштырбыпаан, эрес-маадырлыг демиселге оскеп болгаш бижыккан.

Фронт түгле хосталган районнарда эвес, харын база ажелеткен девискээрде ажылдап турар 20 ажыг политиктиг партияларны болгаш массалыг организацияларны — аныяктар, херээженнер, профэвилелдер, шажычы болгаш оске-даа организацияларны бодунуң хүрээлеңинге каттыштырган. Хостаашкынның турум Улусчу чепсектиг күштериниң кезектерин сарыг сылдыстыг кызыл-көк туктуң адаа-биле тургускан болгаш ол кезектер хостаашкынның Национал фронтузунуң бо тугун дайынчы оппее алдар-биле бүргээп.

Агрессорлар Мурнуу Вьетнамның патриотчу күштерипге болгаш оларның авангарды—хостаашкынның Национал фронтузунга удур аажок улус дайынчы күчүпү — 550 муң кижилиг америк экспедиция корпузун, Сайгонпуң барык 700 муң шеригларин, а ол ышкаш АКШ-тың дээрбечи дайын талазы-биле оске-даа эвилелчилериниң полктарын болгаш дивизилларын чоруткан. Вьетнамда дайын чорудулгаларының шолдерипче эң-не болбаазырапгай америк шериг техпикалын чоруткан. Хоозурадыкчы күштүг ол шериг техпикалы мурнуу-вьетнам черге диргелген.

Ындыг болза-даа «ортенген мурнуу чүк» ол аар демиселге чүгле туржуп шыдаан эвес, Хостаашкынның национал фронтузу дайынчы инициативаны холга алган болгаш ону үр үепиң дургузунда бижыы-биле салбайп турар. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң 1967 чылдың августп ортан үезинде хүлээп алган политиктиг чаа программазы чедип алдынган чедиишкиннерни бижыглап, бүгү улусту каттыштырар, дайзынны чылча шавар, эң калбак национал үндезинге демократтыг, тайбың, нейтралдыг болгаш чечектелген Мурнуу Вьетнамны тургузаар сорулганы салган. Ол дээрезинде идепкейлиг демиселдиң хажыымпга турган болуктерни политиктиг программа хостаашкынның Национал фронтузу-биле кадыы ажылдажылгаже хандыткан. Ооң чижээ болза, Мурнуу Вьетнамның национал, демократтыг болгаш тайбыңга ынакпылдыг күштериниң эвилелин тургускапы болур.

Ылаңгыя бо чыл бүгү-ниитп шлап халдаашкынны организастаап хостаашкынның Национал фронтузунуң дайынчы болгаш политиктиг улуг чедиишкиннерип чайыннандыр көргүскен. Шлап халдаашкыпның чалбыыжы чүгле көдээ районнарны эвес, харып база хоорайларны, дайзынның тылын хаара туткан. Америк агрессорлар Каттыпкан Штаттарның кажан-даа билбейн целгеин шериг болгаш политика талазы-биле ындыг мунгаш байдалга таварышкан. Сайгон ёзу-чурумнуң туруштарының чаржычыы, ооң тускайладыры эң кыдыкы хемчээлге четкен.

Ам хостаашкынның Национал фронтузунуң контролюнда Мурнуу Вьетнамның девискээрининң бештиң дорт кезии турун турар. Мурнуу Вьетнамның 14 миллион чонунуң 10 миллион ажыы хосталган девискээрде чурттап турар. Ында социал-экономиктиг болгаш политиктиг улуг чаартылгаларны боттандырып турар, а хөй районнарда ам безин боттандырган. Черни ажылдап кылып турар кижилерге ону халае шилчидип берген. Эрге-чагыргаиың улусчу организары 40 ажыг мурнуувьетнам можуларда ажылдап турар. Чоокта чаа хостаашкынның комитеттерипге болган соңгулда Национал фронтузунуң администрация үндезинин улам быжыглаан.

Вьетнам улус ниитизи-биле, ылаңгыя Мурнуу Вьетнамның патриотчу күштери улуг тиилелгепп чедип алган, ВДР-ге удур америк бомбалаашкынны соксадыры болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң кижилгези-биле Парижке чугаалажышкынларны чорударынга чөпшээрежилп чедип алдынган. Мурнуу-вьетнам улустуң ёзулуг толээлекчизи болур Национал фронт бодунуң чурттунуң келир үезин тодарадыр эргени чаалап алган.

Тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилер Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң сес чыл оюн вьетнам улус-биле бүзүлбас эп-сеткил коттыштырылгазының байдалында демдеглеп турар. Чоокта чаа Стокгольмга тайбыңга ынакшылдыг күштериң Вьетнам талазы-биле бүгү-делегей консультативтиг човудел хуралы болуп эрткен. 1969 чылды Вьетнамда дайынны доозар дээш, вьетнам улуска хамаарышпас чорукту болгаш тайбыңны хандырар дээш делегей мобилизациязының чылы кылдыр чарлаар деп човудел хурал кыйгырган. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ол дээш демисежин турарын хостаашкынның херээ бүрүн тиилелге-биле туюлунга чедери чиганнинг чок.

В. ХАРЬКОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Кара турада аажылаашкын

ДАШТЫКЫДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

БУЭНОС, ПИРЕС. (СЭТА). Аргентинаның чазаа национал байлактарны хамгалаар пимчээшкин деп депшилгелиг организацияның (МОДЕПАНАның) аңаа болур ужурлуг бирги ниити-национал съездизин эрттирерин хораан.

Организацилның программазы национал байлактарны камгалаарын болгаш ол лозунгупуң адаа-биле аргентина ниитилелдиң янзы-бүрү болуктерин каттыштырарын корүп турар. МОДЕПАНА чурттуң политика, экономика болгаш социал амыдырал талазыбиле чазактың политиказын шыңгыы шүгүмчүлеп турар.

КЕЗЭЭДЕ СОВЕТ КҮРҮНЕНИҢ КАМГАЛАЛЫНДА

В. И. Ленин—Бүгү-Россияның Онза комиссиязының тургузукчузу

Контрреволюцпя-биле демиселди чорудар, октябрьның чаалап алышкыпын камгалаар сорулга-биле 1917 чылдың декабрь 20-де В. И. Ленинниң инициативазы-биле Бүгү-Россияның Онза комиссиязы (БОК) тургустунган.

В. И. Ленин 1917 чылдың октябрь революциязының эгезинде-ле контрреволюцияның талазындан чонпуң революстуг чаалап алышкыпга ийыылды таварыштырып келирип ам удур көрген болгаш ол дугайын мынчаар чугаалаап: «Контрреволюция чокка революция турбаан болгаш турбас ужурлуг». Ынчангаш ажылчы чонпуң бирги социалистиг күрүнези бодунуң туруп келгенинин баштайгы хүнниринден эгелээш-ле иштикиниң болгаш даштыкының контрреволюстуг күштери-биле дошкун сегиржип алышкыпны эгелээп. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чоруткан социалистиг чаартылгаларынга болгаш чуртка эрги күрүпе машиназын үрээр талазы-биле ап чоруткан хемчегиринге даштыкы империализминиң болгаш иштики контрреволюцияның калчаалыг удурлапышкыпы улам күштелген. Дайзынпар янзы-бүрү сүлчээлерни, чепсектиг халдаашкыпнарны, янзы-бүрү хоралакчы үүлгедиишкиннерни кылып, чаа амыдыралды тургузарынга чопга шаптык кадарын оралдажып турганнар. Ол ышкаш империалистиг күрүнелер, оларның разведказы бистиң чуртка удур боттарының хоралакчы ажылчорудулгазын эгелээп.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чонпуң күрүнезин даштыкы база иштики дайзыннардан камгалаар талазы-биле тускай программапы ажылдап кылган. Күрүнениң айыыл чок чоруун хандырарынга онза хемчегларнп ап турган, дарлакчы ацгыларның болгаш оларның контрреволюстуг күштерипиң халдаашкынын ойтур шавар сорулгалыг органны тургузарының эргежок чугулазын В. И. Ленин айыткан. Ындыг орган БОК болган.

Социалистиг күрүпенп айыыл чок чоруун камгалаар амыдыралчы ужур-дузалыг берге сорулганы күүседирип БОК-га даскан болганда оон ажыл-чорудулгазы В. И. Ленинге баштаткан большевиктер партиязының Төп Комптедпнин, Совет эрге-чагырганың удуртулгазының болгаш контролюнун адаанга чоруп келген. В. И. Ленин ол үеде партияның болгаш күрүпенің улуг айтырыгларын шиитпирлээри-биле чергелештир, чекист органнарның ажылчорудулгазынга онза кичээлгейин салып келген. БОК-ның даргазы Ф. Э. Дзержинскпй, коллегия кежигүннери-биле база чекисчи аппаратның оске-даа удуртукчулары-биле үргүлчү харылзажып, чекистерге чүве чугаалап, оларның берге болгаш нарын ажылынга кол угланыышкынны берип келген. Бо бүгү болза чекисчи ажылдың ёзулуг партийжи принцивин, стилин болгаш методун ажылдап кылырынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болган.

В. И. Ленинниң амыр-дыш чок ажыл-чорудулгазы, оон ондур улуг идеязы чекистерни хей-аът кипирип, контрреволюстулар-биле демиселге оларның эрес-маадырлыг чоруун хайныктырып тургаи. Бир тээ контрреволюцияны базаар болгаш дарлакчыларның чажыт демиселинге удур турлжур сорулганы күүседир болганда, аңгылар болгаш аңгы демиселиниң, пролетариаттың диктатуразының дугайында марксизм-ленинизмиин ооредиишнге дүүштүр ажылдаарынче чекистерниң кичээлгейин Коммунистиг партия углап-дырган.

БОК-ның ажылының методун, формазын, кол угланышкынын партияның ажылдап кылырынга Ленинниң «Күрүпе болгаш революция», «Большевиктер күрүпе эргечагыргазын тудуп шыдаарлар бе?», «Совет эрге-чагырганың эвилелгиг сорулгалары», «Пролетариат революциязы болгаш репегат Каутский», «Коммунизмде «чөөпшээшкиниңиң» уруглар аарыы» болгаш оон-даа оске ажылдары кол үндезин болуп, улуг ужур-дузалыг болган, чүге дээрге В. И. Ленин ол ажылдарында капитализмден социализмче шилчилге үезинде аңгы демиселиниң, пролетариат диктатуразының күрүпезиниң дугайында база социалистиг ада-чурттуң айыыл чок чоруун камгалаарының дугайында ооредиишп ажылдап кылган.

«Пролетарпат политиктиг эргечагырганы чаалап алгаш, аңгы демиселин соксатпас, аңгыны дазылыпдап тура улутказырынга чедир үргүлчүлээр — чүгле оске байдалда, оске форма оске чепсектер-биле ходелир» деп, Ленин чугаалаан.

«Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг сорулгалары» деп ажылынга үениң байдалының оскерилгенинге хамаарыштыр дайзынга удур дешселдиң методун ында оскертип биллр херек дээп В. И. Ленинниң айтыышкынын чекистер органнары удуртулга болдуруп келген-даа, моон соңгаар-даа удуртулга болдурар ужурлуг. Кажан бистиң чуртувуска дарлакчыларның аъы буржуазияның күжениишкинин сый шанар кол сорулга күүседтиигеп болза-да, олар дазылындап үзе үзуткаттынмаан турган үеде буржуаз болгаш биче буржуаз партияларның хоралакчы пропагандалын илередип сойгалавырының эргежок чугуллалының дугайында В. И. Ленинниң айтыышкыны БОК органнарынга онза ужурдузалыг болган.

Коммунистиг партия БОК-ның төп болгаш чер-черлерде органнарының аппараттарының ажыл-чорудулгазын демократтыг централизге үндезилеп, төпчүткеп удуртулганы, кудуку органнарның инициативазын хөгжүдерип, деткирип хандырар кылдыр тургузарынче кичээлгейин салып келген. Оон-биле чергелештир БОК-ның ажыл-чорудулгазы мырыңай эгезинден эгелээш партия органнарынга отчёттуг турарын чурумчуткан. Партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак ТК-ның кежигүнү Ф. Э. Дзержинскийни оон даргалынга томуйлаан. В. И. Ленинниң саналы-биле партияның ТК-зы БОК органынга ажылдаары-биле профессионалчы-революционе р л е р Дзержинскийни баштадыр БОК-ның удуртур ажылдарынга большевиктер — В. Р. Менжинский, И. С. Уншлихт, Д. А. Авапесов, Н. А. Жуков, В. В. Фомин, М. С. Кедров, С. Г. Уралов болгаш революциянын хереэпге бердинген оске-даа большевикчи ленинчилер томуйлаткан. 1920 чылда партияның IX съездиниге В. И. Ленин айыыл чок чоруктуң органнарынга ыяап-ла эки коммунистерни чорудар, чүге дээрге «Эки коммунист дээрге-ле эки чекист болур...» диген. Чекист деп сес болза оон соонда партияга болгаш чонга контрреволюция-биле демиселдиң коргуш чогупун. Коммунистиг партияның революциянын херээнге бердингенинин демдээ апарган.

В. И. Ленинпиң чекистерге чугаалары, оон БОК-че чоруткан хөй телеграммалары болгаш чагаалары болза дайзынның чажыт дайзынынче, иштики болгаш даштыкы реакциянын күжениишкиннинге, шпионүргедекчилерпиң агентилерин илередиргпе оон киржилгезин тодаргай хереченлеп турар. В. И. Ленин БОК органнарын дамчыштыр информациязын үргүлчү ап турганы-биле чурт пштинде, фронтуда байдалды болгаш империалистиг разведканың чажыт агентиналнпң айтырыгларын дыка эки билир турган.

Ф. Э. Дзержинский партияның ТК-зы-биле БОК-ның үргүлчү харылзаалыг турарын ол ышкаш чекист кадрларга негелделерни Ленинниң айтыышкынларынга дүүштүр тургузарын иеген, чекистерни ынчы чорукка, ажылынга аргамергежилдиг, шиитпирлиг чорукка кижизидип келген. Дзержинский чекист кадрларны кезээде-ле ак сеткилдиг, арыг болур чорукка болгаш чонпуң дайзыннарын кажандаа коор хөөп чок чорукка кижизидип чораан. Ынчангаш Дзержинскийнин киржилгези-биле бижиттинген бүгү-ле документилерге ле-

(Төпчүзү 4-чү арыпда).

ШЫН Дөртқу арын 1968 ч. декабрь 20

КЕЗЭЭДЕ СОВЕТ КҮРҮНЕНИҢ КАМГАЛАЛЫНДА

(Төнчүзүү. Эгези 3-ну арында).

ынчы партийжи негедге сиңиккен. БОК-ның органнары партийжи удуртуланыңның чугула принцибин коллективтиг удуртуланы боттандырып келген.

Күрүненің аймыл чок чоруунуң органнарының ажылдакчылары үргүлүү чон-биле бижыг харылзаалыг болган чер-черниң партия организацияларының ажыл-амыдыралындан хоорулчак эвес болуруп, контрреволюция-биле чидиг демиселге чекистерниң маадырлыг чоруун, эң ылаңгыя даштыкы интервенцияның база хамааты дайынын үезинде БОК бодунуң мурнунга салдынган сорулгаларны күүседип шыдаарын В. И. Ленин болган Коммунистиг партия үргүлүү айтып чораан.

Кажан бистиң чуртувус тайбың күш-ажылче кирип, иштики болган даштыкы контрреволюстуг идегелерия узуткаан соонда, күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары бодунуң күжүн, демиселин шпионажка, экономиктиг контрреволюцияга болган дээрбечи үүлгедилгиннерге удур тургускан. Чамдык хоралакчы организацияларның ажыл-чорудуулаашын БОК органнары масса чонның деткимчези-биле үезээнде сойгалап, «Меньшевиктерниң эвилелчи бюрозу», «Промпартия», «Ажылчыл, тараачын партия» деп адаттынган контрреволюстуг организацияларны илереткен. Америк разведканың үргедекчи ажыл-чорудулгазын илереткен болган чылча шапкан.

Ол ышкаш күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары улус ажылагыйының чамдык чидиг айтырыгларын шинтипрээринге үлүг-хуузун киирген. Демир-орук транспортун катап тургузарынга, халдавырлыг тиф аарыының калбаа-биле неперээринге удур ажылдарны чорударынга, аъш-чем продуктуларын болгаш оттулар чүүл аймаан тыварынга киржип, хайгаарал чок өскен чаштарны камгалаарынга олар шинтипрлиг-биле киришкен болгаш улуг ажылды чоруткап. А. М. Горький чекистериниң чаштарны кижилэдер айтырыгга киришкенин демдеглеп тура, мынчаар бижээн: «15 чыл дургузунда мурнунда өскүс, кем-херек үүлгедикчилерни турган чаштардан ам БОК-ның колонияларынга болган коммуналарыга кап-муң бедик мергежилдиг ажылчыннар болгаш чүс-чүс агрономнар, эмчилер, инженерлер, техниктер кижилэттингеп. Шаг ындыг факт буржуаа күрүнелерге туруп корбээн».

Фашистиг Германияның Совет Эвилелинге «бешки колонияны» тургузар дээн бүжар планын күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары үезе шапкан. Совет чуртче гитлержилерниң халдаар дээн турарының дугайында информацияны чекистер чогуур өйүнде киирген. немец-фашистиг шериглерниң кезектерининң совет кызыгаарга кэпчаар тургустуганын баш удур илереткеннер. Ада-чуртту Улуг дайының бирги хүннеринден эгелеп, күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары боттарының күжүн болгаш чепсээн гитлержи разведка-биле демиселче шуут угландырган болгаш немец-фашистиг шеригге удур дайынчы операцияларны чорударынга бистиң чепсектиг күштеривиске удуг дузаны чедиртен. Бистиң шериг контрразведкавыс ол үеде совет шериг күштерин шпионнар, диверсантылар, террористерден идепкейлиг камгалап, совет командылалдың оперативтиг планнарын карак огу дег камгалап турган. Камгалалдың онаа будурулге черлеринге, демир-орукка болган суг транспортунга, харылзаа бедидирлеринге фашистиг агентилерниң болгаш диверсантылардың үргедекчи оралдажыышкыннарын бистиң чекистер үзе шаап турган. Транспорт шугумнарынга чоруткан бүгү оперативтиг хемчеглериниң түнелинде, дайының 256 агентилерин болгаш 226 шпион-диверсант резидентураларын сойгалап, үзуткаан. Нииткизи-биле чүгле тыылга беленп 1854 агентилерни тутткан.

Дайынга баштайгы ойтур шаныышкынны бистиң кызыгааргылариыс таварыштырган. Берлиповодан Кара далай чедир чаңгыс-даа кызыгаар заставазы болунга бижыглаан туружуп дужаал чокка ээп кагбаан. Никита Каймянов, Александр Сивачев, Алексей Лопатин командылаан заставалар кайгамчык маадырлыг чоруун көргускеннер. Немец-фашистиг шеригниң тыылынга чекистер нарын болгаш күжелиишкинниг ажылды чорудуп турган. Дайын эгезинден-не күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары фронт ажылдыр операцияларны чорудуп, дайының шериг болгаш үлетпүр объектилерниге, транспортка диверсияны организастаан. Дайын чылдарында чекистерниң разведка албаны совет оперативтиг, од ышкаш стратегтиг планнарыны чогаадып, херек кырында боттандырарынга улуг идигин берип турган. Бо талазы-биле АКШ-тың Топ разведка эргелелиниң мурнунда начальниги чораан Аллен Даллес мынчаар мииниң чугаалаан: «Ййги делегей дайынының үезинде совет разведканың тыпканы информация материалдары, ынче бир чуруттуң разведказынга чүгле ыраакы күзел болур-дур».

Мынчангаш күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары дайының чылдарында кадыг-берге ышлалдапы ак сеткилдин-биле тудуп шыдаап Чекистер маадырлыг чоруктуп, патриотнамның, социалистиг Тевээн чуртунга бердингеннинин үлегер-чижээн көргускеннер. Совет улус Совет Эвилелиниң Маадырлары кайгамчык разведчиктер Н. М. Кузнецов, В. А. Молодцов, В. А. Лягин, И. Д. Кудрн, С. К. Солнцев, Ф. Ф. Озмитель болгаш өскелерниң-даа чырык тураскаалының мүрүнүнга иезээде мөгейип чорууп.

Дайын соолунде күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары боттарының күжүн АКШ, Англия болгаш өске-даа капиталистиг күрүнелерниң разведказы-биле демиселче үлаан. Ол күрүнелер Совет Эвилелиниң бодунуң агентилерни октап, Украинаның барынын талазынга база Прибалтикага турган буржуазнационалисчи элементилерни боттарының мыдыг ажыл-чорудулгазынга ажылдап турган.

Партияның XXIII съездизиниң шинтипрлеринде база СЭКП-ниң Программазында күрүненің аймыл чок чоруунуң органнарының ажыл-чорудулгазының кол угланышкының тодаратка. Тайбыңны үезээ дээш агрессия белүктериниң бүгү-ле оралдажыышкыннарынга удур бедик кичээнгейлиг болуруп, дайынзырак аванторының эгелекчилерин үе-тааида сойгалаарын, социалистиг күрүнелериниң аймыл чок чоруун көргускеннер. Немец-фашистиг шеригниң тыылынга чекистер нарын болгаш күжелиишкинниг ажылды чорудуп турган. Дайын эгезинден-не күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары фронт ажылдыр операцияларны чорудуп, дайының шериг болгаш үлетпүр объектилерниге, транспортка диверсияны организастаан. Дайын чылдарында чекистерниң разведка албаны совет оперативтиг, од ышкаш стратегтиг планнарыны чогаадып, херек кырында боттандырарынга улуг идигин берип турган. Бо талазы-биле АКШ-тың Топ разведка эргелелиниң мурнунда начальниги чораан Аллен Даллес мынчаар мииниң чугаалаан: «Ййги делегей дайының үезинде совет разведканың тыпканы информация материалдары, ынче бир чуруттуң разведказынга чүгле ыраакы күзел болур-дур».

Ам, социалиам биле капиталиамниң аразында экономиктиг, политиктиг болгаш идеологтуг демисел чидиглеген аңгы демиселиниң үезинде, эң ылаңгыя күрүненің аймыл чок чоруунуң органнарынын салдынган сорулгаларны тода болгаш частырыг чокка күүседирнегеттинер. Даштыкы империалистиг күрүнелериниң разведка органнары Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чуртгарының күүш-шыдазын кошкадыр сорулганы салып, ССРЭ-ниң шериг-экономиктиг күчүзүнүң, шериг кезектериниң, совет эртем болгаш техниказының чайынналчак чедиишкинниринің дугайында информацияларны тып алырын кыаын, бар күжүн, аргаларын үндүрүп турар. Амгы үеде империализм бодунуң политиказынга идеологтуг диверсияны чорударынче, совет улустуң идей-политиктиг чаңгыс эвин кошкадырынче угландырып, СЭКП-ниң база Совет чазактың политиказын йүгүлдээр, коммунизмниң алдын бакырадыр, совет улусту идей, мораль талазы-биле хоралаар сорулганы салып турар.

Күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары амгы үе-чадада империалистерниң агрессивти планнарын сойгалаарынче угланган шинтипрлиг хемчеглерни ап турар. Соолгу үеде империалистиг разведканың болгаш даштыкыда антисоветтиг организацияларының контрреволюстуг үүлгедилгиннерин илереткен. Даштыкы дипломатияның шпиончу, идеологтуг диверсияларны чорудуп келген чамдык разведчиктерни Совет Эвилелиниден үндүр сыырган. Совет улустуң бот-серемчилелдиг чоруунуң түнелиниде империалистиг разведканың эң-не кажар арга-методтуг чимэнишкиннери буступ дүшкен.

Совет күрүненің аймыл чок чоруунуң органнары чонның деткимчезинге даянып, чон-биле бижыг харылзааны тудуп, боттарының аздарлыг чекистиг чанчылдарын бижыглап турар. Чекистиг органнар янзы-бүрү хемчеглерни ажыглап, политика талазы-биле шын эвес чорукту кылган чамдык кижилерге хамаарыштыр кижизидилге ажылын чорудуп, оларны шын орукче киирип, коммунизм тургузукчуларының одурүүнче хазара тудуп турар.

Күрүненің аймыл чок чоруунуң органнарының ажылдакчылары боттарының хүндүлүг болгаш бедик харыысалгалыг херээн партияның болгаш чонның мурнунга төлептин-биле күүседип, коммунизмни тургузарының херээнге үлүг-хуузун киирерлер.

Т. СТАЛ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүненің аймыл чок чоруунуң комитединиң даргазының оралакчызы, полковник.

Мурнувуста улуг сорулгалар

БАРЫЫН-ХЕМЧИК районнуң культура ажылдакчыларының хуралы чоокта болуп эрткен. Хуралга В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр дээш районнуң культура албан чергелериниң белеткелиниң чоруп турары болгаш моон соңгаар сорулгаларның дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Районнуң культура, кинофикация ажылдакчылары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге төлептиг ужуражыр дээш алган социалистиг үлөөлегевинге ээ болур дээш ажылдап келген. Эрткен 10 айларның түнелинде районнуң культура бажыннарынга, көдээ клубтарынга 44 тематиктиг кежээлерни, 91 ажыг лекцияларны, 90 дыштанылга кежээлерни эрттирип, 200 ажыг концертерни чонга көргүзүп келген болгаш янзы-бүрү шивлерни республиканың болгаш районнуң артистери чонга көргүскен.

Ылаңгыя В. И. Ленинниң чогаалдарынга кежээлерни, номчулга конференцияларын лекцияны, беседа, ыыткыр номчулгаларны чорудуп турар. Районнуң библиотекалары 5000 ажыг номчукчуларны хаара тутткан. Ак-Довуракта музыка школазының Кызыл-Мажалыкта филиалын ажылдып, уругларны өөредип эгелээн. «Большевик» колхозта Культура бажыңының директору эш Хомушкунуң удуртуп турар бот-тывыгыр уран үүлү коллективи районда эки ажылдап турар. Олар В. Кокоолдуң «Хайыраң-бот», «Самбажык» деп шиилерин Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Өвүр, Чоол-Хемчик, Улуг-Хем районнарның денискээринге көргускеннер. Библиотекалардан Эрги-Барлык көдээ библиотека (эргелекчиин Сат Долума) фермаларда, хой-ыларда, агитқвартираларда 18 салбырларлыг. Аянгаты көдээ библиотека (эргелекчиин Анна Саая) 7 черде салбырларлыг. Олар кайыы-даа ай сайында план ёзугаар номчулга конференцияларын, кежээлерин, ол ышкаш В. И. Ленинге турааткаткан кежээлерни үргүлчү арттырып турар.

Кинофикация ажылдакчылары эрткен 10 айларның планын көрүкчүлер талазы-биле 113%, акша биле 103%, сеанс талазы-биле 112% күүсеткенер. Оларның иштинде Кызыл-Мажалыкта, Дон-Терезинде киноустановкалар (механиктер Б. Хомушку, М. Сайын) эки ажылдаан.

Районда культура албан черлери — клубтар болгаш библиотекаларның кышка белеткелиниң талазы-биле Эрги-Барлык культура бажыңы

Культура темазынга

болгаш мында библиотека, «Шекпээр» совхозтуң Бичетей клуву, «Барлык» совхозтуң Саадак-Терек клуву болгаш библиотекаазы, Аянгаты, Шекпээр библиотекалары эки болуп, чогуур үезинде эки септедип, ыяжын дүжүрүп алган.

Ынчалзажок районнуң культура ажылында улуг четпестер барын илеткелчи болгаш санаа бергеннер шынгыы шүгүмчүлээн. Культураның одагларының чамдыктарының чанында ырнын, таңдының, шиинин, хылдыг хөгжүмнүң бөлүүмнери чок, ол ышкаш районнуң Культура бажыңында (директору Матюшова) бөлүүмнер база чок. Кандыгбир байырлал хүнүнде азы аңаа херек апарганда чаа кижилерни өөредип турда-ла, үезин артер азы концерт көргүссе-даа шынар чок болгулаар. Ол ышкаш, Эрги-Барлыктың Культура бажыңындан өске черлерде, национал болгаш амгы үениң концерт костюмнери чедиишпес, музыка инструментилери, ылаңгыя национал музыка чок.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык, Хөнделең салбырларының эргелекчилери эштер Төгүс, Очур-оол, совхозта рабочком даргазы Бойду, «Дон-Терезин» совхозтуң салбыр эргелекчиин Монгуш оларның сагыш салбаныңдан хамаарышкан клубтарының септелгелери кыладыннаан, одаар ыяжын чедир белеткеп албаан, кышка белеп эвес деп, хуралга сайал бергеннер шүгүмчүлээн. Ылаңгыя Аксы-Барлык клубунуң эргелекчиин Мария Хертек салбырның болгаш совхозтуң удуртукчуларындан четпес чүүлдер дугайында негелде кылыры чылзын, негелээр чоруктар барын, совхозта партком клуб дугайында база сагыш салбайн келгенин шүгүмчүлээн. Ол ышкаш башкылар кандыгдаа концерт, оюнга киришпес, чалаарга-даа келбес деп, ол сайалдаан.

Районнуң библиотекаларының талазы-биле байдалдарны ылырга кончуг четпес. Ном фондуларының саны четче билдинмес, ынинарны чыскаап тургусканы багай, номчукчулар алган номнарын чогуур үезинде эгитпес, библиотекаларның иштн хирлиг, ай сайында чорудар ажылының планы чамдыктарында бардаа болаа, ол ёзу барымдаалаан, күүсеттинмейн турар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылыпга тураскаткан тематиктиг кежээлер, номчулга конференциялары, ооң чогаалдарының дугайында лекция, беседа ховар болуп турар. В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазының дутайында булуңнар библиотекаларда, клубтарда ам-даа четче кылдыпмаан.

Районнуң ажыл-агыларының чамдык удуртукчу ажылдакчылары библиотека, клуб ажылдарын сонуургавас, ол ажылче кичээнгей салбас чоруктар бар. Чижээ, Аксы-Барлык көдээ Советиниң даргазы Бопай Эрес-оол ол суурда көдээ библиотеканың турар черн чок боорга, ону чүгле шаанда улус чурттап турган крыша чок, бичии каанакта кирип каан, номчулга кылыр черн чок болгаш септелгеэин кылбаан, одаар ыяжы чок. Ол Советтиң Хөнделең библиотеказының септелгезин чедир кылбаан, одаар ыяжы база чок. Ак көдээ Советн (даргазы эш Слан Сюрюн) Дон-Терезин суурда библиотеканы көжүргеп, номнарын ялаң биле кижи эмчизининг хеп чуур бажыңына суп каап, ооң номчулга кылыр черн беэин чок. Ол көдээ Советтиң Акта библиотеказының бажыңы база чок, ол ийи библиотеканың кайызында даа одаар ыяш дужүртүнмээн. «Барлык», «Дон-Терезин» совхозтарда клуб, библиотекаларның байдалы мыдыг турда, ол совхозтарда партконнар бичии даа сагыш човаайн турар.

Районнуң культура ажылдакчыларының хуралындан бо четпестерни дарый чайладып, В. И. Ленинниң төрүттүгенинден бээр 100 чыл оюнга толептиг ужуражыр дээш чорудар ажылдарның хемчеглерни ажылдап кылган.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Спорт ниитилелдериниң район конференцияларындан

КҮШ-КУЛЬТУРЖУЛАР ХӨЙ БОЛЗУН

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң Тес-Хем район човулелиниң эрткен ийи чылдарда чоруткан ажылын аналзатеп чугаалашкан конференциязы болуп эрткен.

Районнуң спортчу амыдыралында эки талалар эвээш эвес. Күш-культуржуларның саны сөөлгү ийи чылда 252 кижиге көвүдээн. Янзы-бүрү хевирлерге, ылаңгыя хол бөмбүүнге, хаактыг маңнаарынга, баскетболга, тыва хүрешке маргылдаалар доктаамал болуп келген. Таңды, Эрзин районнарның спортчуларының командалары-биле ужуражышкынныр хөй удаа болуп арткилээн. Моол Арат Республиканың Тэс сумузунче үш удаа спортчу аалдаашкынарны кылган.

Отчёттуг үениң дургузунда 216 күш-культуржулар, ооң иштинде 5 кижи бирги, 68 кижи ийиги спортчу разряттарны чедип алган. Отчёттуг үеде тес-хемчилер «Урожай» ниитилелдиң талазы-биле алырга, хаакка бирги, хол шыдараага ийиги, техниске, национал спорт хевирлериниң талазы-биле үшкү черлерни алгаш, пинтизи-биле дөртку черже үнген.

Районнарның бирги черн дээш база хереглекчилер ниитилелиниң чемпионадындан хаакчылар ийи кубокту чаалап аккелген: хол бөмбүүнге районнуң командазы республиканың көдээ командаларының тергиинн боон шылгараан. Спорттуң национал хевирлериниң спартакиадазынга районнуң командазы ийиги шанналды база алган.

Күш-культуржу 9 коллективтерде 950 ажыг спортчулардан бедик көргүүтлерни чедип ап турарлар эвээш эвес: хаакчылар Валентина Сюрюнова, Оюн Седен-оол, Кирилл Радостев, Сергей Сайчай, хол бомбүкчүлери Болат-оол Оюн, Марыш Самбуу, Шаву Сам, мөгелер Кызыл-оол Лайдып, Түмен-Байыр Севилбаа, шыдыраакылар Павел Артамонов, Иван Махоткин, баскетболчу Амед Чимит, техниксчи Светлана Узум олар болгаш өскелерда бар.

Көргүстүнген эки чүүлдербиле чергелештир чамдык четпестер районнуң хүн бүрү спортчу амыдыралындан илереп турар. Кол сорулга — күш-культураны болгаш спортту ажылчы чонналрның амыдыралыныче ханыладыры. Школачыларның күш-дамыр кижиандилгезинде четпестер база бар. Кызыл-Чыраа, Шуурмак школаларында күш-культура кичээлдери организастаас болгаш методика талазы-биле куду деңнелдиг эртип турар. Класстан дашкаар массалыг спорт ажылы кошкак.

— Шеригже келдиртир аныяктар баштайгы белеткелди эрткен турар ужурлуг. Маңаа спорт код рольду ойнаар. А райондан бо чылын чоруткан шериг пазылыг оолдарның чүгле 44 хуузу разрядчылар болган. Бо дээрге республикада эң-не чавыс көргүзүг — деп, районда шериг комиссарнадының төлээзи Александр Булгаковтуң саналынга чугаалааны спорт чөвүлелин, ДОСААФ райкомун, күш-культура башкыларын дүвүредилер ужурлуг.

Эрттирип турар маргылдаайырның шынарын экижидер, оларны массалыг болгаш бедик деңнелге чорудары — спортчу дээштиг агитация болуп, аңаа хандыкшыыр талазы-биле кижилерге идиглиг болзур деп делегат Амед Чимиттиң бодап турары кончуг шын. Бо айтырыгже кичээнгейин угландырыр чогуур.

Материалдыг баазаа, спорт хереклелдери бо ажылды экижидериниге бирги чергенин ролюн ойнаар. Ынчыг турбуже, районда чаңгыс-даа спорт залы чок. Ындыг болганда спортчулар чай кээрги маңаа олурар апаар. А школачылар кайда кичээлдеп турарыл? Спортчу аал дугайында хой чугаалардан ажыл-херекче шилчээш, оода район товүнге ону тургузарын райкүүском холга алыр үе келген.

Самагалдайда стадионну чаартыры, чер-черде спортчу шелдерни экижидери, дериири чугула сорулга болур ужурлуг.

Каток кылып алыр дээш үш-дөрт чыл улаштыр чадажып келген чорукту чогенчиг деп санаавас аргажок. «Прокат пунктузу, хаак баазазы кылып аар-дыр» деп чугаалар турза-даа, бүткен ажыл чок. Ооң түрүжук, спорт чөвүлелиниң даргазы каш чыл улаштыр ажылдаар кабинезин беэнге чок, чер кезип чорун келген, а чайын аңаа үндүрүп берген бажыңны септеге-тудуг организациязы амдаа септевиппаан.

Спорт херексэдери, хеп чедиишпес. Маңаа кол-ла бурууну райпо баштаар черинге онзар апаар.

Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, спорт чөвүлели биле райпо дугуржуп турган, спортчу хепти садарын чурумчутса чогумчаяыг деп конференция санаан.

Конференция районга күш-культура болгаш спорт ажылын улам массалыг болдурарынче угланган боттуг хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

А. ДЕМБРЕЛЬ.
«Шынның» корр.

НЕГЕЛДЕ, БАЗА КАТАП НЕГЕЛДЕ

БАРЫЫН-ХЕМЧИК — экономика болгаш культура тургузуушкунуңун талазыбиле келир үеде республиканың база бир перспективтиг району. Мында ам беэнн Тывада аар индустриянын биргизи «Тыва даг-дүгү» комбинат, хөй санныг машина-техникабиле чепсеглеттингеп тудуг болгаш транспорт организациялары ажылдап турар.

Чоокта чаа болуп эрткен спорт ниитилелиниң район организациязының V. район конференциязына районнуң спорт човүлелиниң ажылының дугайында отчёт илеткедип дыңнап чугаалашкан.

Районда 3000 ажыг күш-культуржулары каттыштырып турар 14 күш-культура коллективтерин тургускан. Отчёттуг үениң иштинде 3500 ажыг спортчу маргылдааларны эрттирген.

Күш-культура коллективтери болгаш спорт човүлели бирги разрядтың 6, ийиги разрядтың 60, үшкү разрядтың 130 спортчуларын белеткээн. Оон ангыда 25 судьялары болгаш хөй-ниити пинструкторларны спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле белеткээн.

Көдээ чонның ортузунга күш-культура ажылын чүгле удуртуп турар эвес, харын спорт шелдерин хөй-ниитиниң күжү-биле тудуп алырының организакчылары болуп, ооң ажылынга боттары шуут киржип көлген. Ынчангаш янда спорттуң эки базазы тургустунганы таварылга эвес.

Кызыл-Мажалыкта ортумак школаның коллективи күш-культура ажылын элээп эки-

НЕГЕЛДЕ, БАЗА КАТАП НЕГЕЛДЕ

күш-культура ажылын хөгжүдер талазы-биле эки түнелди «Большевик» колхозтуң күш-культура коллективи чедип алган. Колхозта 600 күш-культуржулар бар.

Хөй-ниитиниң күжү-биле стадионну, школада спорт залын тутткан. Спорт маргылдаалары доктаамал болуп, ол колхозтуң күш-культуржулары районнуң спорт маргылдааларынга идепкейлиг киржип турар.

Колхоз даргазы эш Шавлы, партком секретары эш Очур-оол, көдээ Совет даргазы эш Севен, комсомол комитединиң секретары эш Иргит олар күш-культура ажылын чүгле удуртуп турар эвес, харын спорт шелдерин хөй-ниитиниң күжү-биле тудуп алырының организакчылары болуп, ооң ажылынга боттары шуут киржип көлген. Ынчангаш янда спорттуң эки базазы тургустунганы таварылга эвес.

Кызыл-Мажалыкта ортумак школаның коллективи күш-культура ажылын элээп эки-

Дыштаныр хүннерде каяа, чүү болурул?

★ **ӨӨРЕДИЛГЕ** чылының бирги чартыының контроль ажылдарын бижип, улдуң түнелиниң үнеринге чыгаралаан бо хүннерде республика вайысылалының школаларында өөредилге кижизидилгениң массалыг ажылдары түлүктеевишаан. Субботада кежээкиниң 5 шакта № 1 школага хөй кижи киржикчилиг активтиң өөредилгези болур. Оз-ла хүн № 14 школага хөглүглериниң, тывынгырларының клувунуң ажылы кежээки 6 шакта эгелээр.

★ **ВЛКСМ-НИҢ** хоорай комитединиң кубогу дээш хостуг хүрешке маргылдаа механизация училищезиниң спорт залынга воскресеньеде эртенги 10 шакта эгелээр.

★ **РЕСПУБЛИКАНЫҢ** хөгжүм-шии театрынга суббота, воскресенье хүннеринде Алексей Хууракты «Ынакшыл болгаш өжээн» деп шиизи кежээки 7.30 шакта үнер.

★ **ОЛ-ЛА ХҮННЕРДЕ** «Тайга» станциязынга кызыдчыларның хаактыг массалыг селгүүстээшкини, «Хүрөт» стадионунда катокка конькилээшкин болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ДЕКАБРЬ 21, 22, 26, 27, 28, 29 хүннеринде

Алексей ХУУРАКТЫҢ

„ЫНАКШЫЛ болгаш ӨЖЭЭН"

деп III көжегелиг XI көргүзүглүг шиизи болур.

Шииниң эгелээри кежээкиниң 7.30 шакта.

Касса 10 шактан ажылдап эгелээр.

Экижээн

Мурнундагы чылдарга деңнээрге «Сүт-Хөл» совхозтуң Культура бажыңының дерилге-септелгезин бо чылын эки чоруткан. Ында бус-биле ажылдаар батареяларны тургускулаан, кочегарлар эки одап турар. Культура бажыңында бо чылын совхозтуң мурнакчы шолбаннарының чуруктарын үлгаттыр чураап, делгеп кааны магаданчыг.

Культура бажыңының ажылынга совхозтуң парткому болгаш дирекция чери эки дузалаанын демдеглээри чугула. Дерилге кааслалгазынга, чугайлаашкынынга совхозтуң комсомол комитеди ядепкейлиг киришкен.

О. ЧАШ-ООЛ.

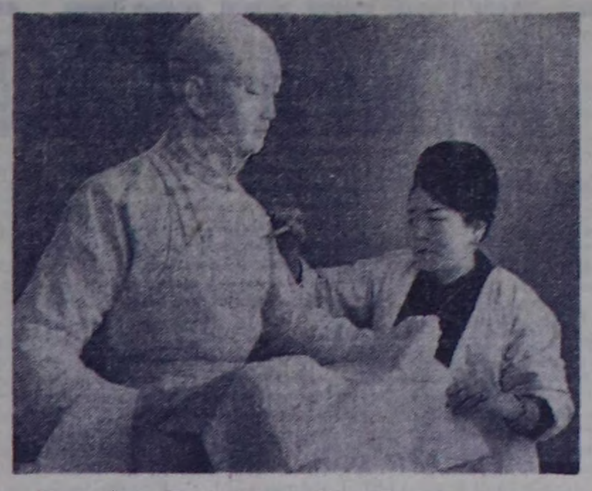

Моол Арат Республика. Улан-Батор. Сураглыг моол скульптор Д. Дамдима «Сухэ-Баторнуң аныяк чорааны» деп бодунуң чаа ажылын доозуп турар.

ЧУРУКТА: Д. Дамдима мастерскаяда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чаныс уруг» 10, 2, «Грек Зорба» 12, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Кипочуруп 10, «Чаа Орлеанның төлү» 11.15, 1.40, «Эртенги конгалар» 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кортик» 2.20, «Шантеклэрниң» кадыны» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Балеттиң сылдызы» 2.40, «19 харлыында» 4.20, 6.20, 8.20 шактарда.

редакциянын адрези:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бадын, № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллизининиң 35-24 харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизининиң 23-54, культура киллизининиң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизининиң 21-47, үлетпүр киллизининиң 22-64, чагаа база совет тургузуг киллистериниң 21-27, информация киллизининиң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун кедбейн бергеннэ 32-75 телефонче болгаш.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлагла эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01027.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЛЕРИ, КАТТЫЖЫНАР!

1925 чылда үнделип эгелээнзиг

ШЫН

1968 ч. ДЕКАБРЬ 21 СУББОТА № 296 (7836).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

Республиканың улусчу контроль органнары хөй-ниитичи улуг күш болуп, партияның болгаш чазаптың шиитпирлериниң күүселдези дээш демиселге идепкейлиг киржип, күрүне умур-дузалыг чаагай херектерни кылып турар. Улусчу контроль органнары, оларның контролёрлары улус ажыл-агыйын хөгжүдери, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, ажыл-агыйжы эвес чорукту илередири дээн ышкаш кол айтырыгларже кичээнгейни салып, контрольду боттандырып турар.

Улусчу контроль органнарының организастыг байдалы быжыккан, кадрлар-биле хандыртынган, бөлүктерде болгаш постуларда муң-муң контролёрлар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү-ле адырларынга хынаалдаларны чорудуп, депшилгелиг чүүлдерни, четпестерни илередип, черчериң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга боттуг дузаны көргүзүп турарлар. Контроль чорудулгазынга дуржулганы мөөнней алган, үлегерин эдерип болуп бөлүктер, постулар болгаш контролёрлар бисте хөй.

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези республика типографиязында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы коммунист И. Ненашкин ында партия организациязы-биле быжыг харылзааны тудуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидеринче, бүдүрүлгениң дең-десни ажылдаарын хандырарынче контролёрларның күжүн угландырган. Бөлүк бюролуг ажылдап турар, цех бүрүзүнде звено тургускан, оларның ажылын бюро кежигүннери удуртуп, контрольду боттандырып турар. Херек апарганда бүдүрүлгеге далаштыг рейдилерни чорудуп, түнелин партбюронуң, дирекцияның төлээлекчилериниң киржилгези-биле хуралга көрүп, четпестерни чайладырының хемчеглерин ажылдап кылгаш, күүселдезин хынап турар. Партбюро биле улусчу контроль бөлүүнүң бир демниг ажылдап келгени-биле бүдүрүлге кезээде дең-десни ажылдап келген. Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези 1968 чылдың бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседип апкан, беш чылдың дөртку чылының үлүүнче ажылдап киргенкен.

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда, «Тыва кобальт» комбинадында, Кызылдың электростанциязында, ажгы заводунда контроль бөлүктериниң эки ажылын демдеглээри чугула. Бөлүктериниң удуртучулары партия организациялары-биле доктаамал харылзааны тудуп, улусчу контроль органнарының ажылын сайзыраңгайжыдар, контрольду дээштиг болдурар дээш организастыг ажылды биидилиг чорудуп келгеннер. Бо бөлүктериниң контролёрларының хөй нуруузу коммунистер, олар партияның даалгазын ак сеткилдиг күүседип турарлар. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда контроль бөлүүнде 25 коммунист ажылдап турар, бөлүктүң даргазы коммунист Д. Монгуш алды чыл ажылдап, контроль ажылынга улуг дуржулганыг апарган. Кызыл хоорай Советиниң «Тере-Хөл» колхозунда коммунист Седип, «Кара-Хаак» совхозунда Хертек, Бии-Хем районда Сурников, Айыжы, Сайлаа, Чимбин ышкаш хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар контролёрларны хөйүү-биле адап бөлүур.

Контрольду боттандырарынга организастыг хемчеглериниң улуу-биле негеттинерин практика бадыткап турар. Ындыг низастыг ажылдарны доктаамал эвес чорудуп, контролёрларның суртаалдыг хуралдарын, семинарларын хаая эрттирип, оларның ажыл-чорудулгазын четпес удуртуп келген. Кызылдың туувбу заводунда, Таңдының «Сельхозтехника» каттыжышкынынында, Шагаан-Арыгның амыдырал хандырыгга комбинадында улусчу контроль бөлүктери бүдүрүлге чорудулгазынга контрольду доктаамал эвес чорудуп турарыбиле ук бүдүрүлгелер беш чылдың үшкү чылының планныг кол көргүзүглерин ыраакта-ла чедир күүсетпейн турар. Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр районнарның улусчу контроль комитеттери, партия организациялары контроль бөлүктериниң, постуларының болгаш контролёрларның ажылынга удуртулганы мынчага чедир экижидип шыдаваан. Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунда О. Чөөнүк-оол даргалаан улусчу контроль бөлүү ажылдавайн турда-ла, районнуң улусчу контроль комитеди, колхозта партия организациязы дээштиг, организастыг хемчеглер албайн келген. Артельдиң хойму бригадаларының кыштагларының хөй нуруузунда намаалар, чуртталга бажыңнары амга чедир чылыгларттынмаан, автолавкалар малчыннарга барбайн турар, мал чеминде камналга чок, бар эвээш, биче чеминдеги мал чага базып чип турар. Мынды чижектерни Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның «Тээли», «Тес-Хем», Кызыл хоорай Советиниң «Сукпак» совхозтарында улусчу контроль бөлүктериниң ажыл-чорудулгазындан көрүп болур. Ажыл-агыйларда партия организациялары бөлүктериниң ажылын четпес удуртуп, оларга чогуур дуза көргүспейн келген. Ооң түнелинде бүдүрүлге чорудулгазынга хынаалдаар чоруттурнмайн, четпестер үргүлчүлеп, планныг онаалдалар күүсеттинмейн турар. «Тес-Хем» совхоз беш чылдың үшкү чылында планныг сорулгаларының чаңгызын-даа боттандырбаан.

Республиканың колхоз, совхозтарында чугула кампаниялар—ниитиниң малының ныштаглаашкыны, часкы ховуажылынга белеткелдер амгы үеде чоруп турар Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем болгаш өске-даа районнарда улусчу контрольдуң немелде бөлүктери, постулары тургустунган, муң-муң контролёрлар ажылдап, ныштаглаашкынга, часкы ховуажылынга белеткелдерге хынаалдаларны чорудуп, четпестерни илередип, оларны чайладыр талазы-биле партия, совет, ажыл-агый органнарынга дузаны көргүзүп турарлар. Бии-Хем районнуң совхоз, колхозтарында улусчу контрольдуң 38 бөлүүнде болгаш постуларында 480 контролёрлар хаара туттунган, ажыл-агыйларның адыр бүрүзүнге контрольду боттандырып турарлар. Мал чеминиң чарыгдалынче, үчедунче, ниитиниң малындан хуунуун үзеринче контролёрлар амгы үеде кичээнгейни угландырган.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдырапда боттандырып, В. И. Ленининиң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болур оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле үтүүр, беш чыл планның хуусаа бетинде күүседир дээш республиканың бүгү ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинге улусчу контроль органнарының ролю улуг. Черчериң партия организацияларының, районнарның улусчу контроль комитеттериниң сорулгазы болза, контролёрларның ортузунга политиктиг ажылдың деңнелин бедидери, улусчу

ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗТАРДА

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң механизаторлары 22 кижи чаа чылды ыыжы-ашчы үткүүр дээш техника септелгезинде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап авадган. Чижээ, септезе чогуур 19 тракторунуң 13-үн септеп үндүрген. Ооң иштинде чылдың сөөгү кварталында 4-ту септээр дээш хүлээлгезин бүрүн боттандырган.

Кодээ ажыл-агыйның өске чепсек-херекселдериниң септелгезиниң байдалы база эки. Септээр 40 илиринден 35-ни, 16 сеялкадан 10-ну, 15 комбайнның 6-зын, 10 андазының 6-зын септеп белеткээн. Септелгеде коммунист М. Өлзей-оол, Т. Бирин, О. Шараевп олар хүн бүрүде нормазын ажырып, үлегерлиг ажылдап келгенинер.

Колхозтуң Кок-Теректе сугаттыг кызыл-тас, кукуруза төлдеринде 1200 тонна өдекти аппарып токкен. Механизаторлардан 38 кижи «Төрээн черивис» деп бөлгүмүнүң ийи-ги класзында кол агроном Байкара Комбу, инженер Чайбар Ламбый оларның удуртулгазында өөренип турар.

Чүгле механизаторларның авес, зооветеринариянның өөредилгези база бедик деңнелде тургустунган. Неделяның вторник, пятница хүннерин зооветболгумунуң өөредилге хүнүнге эрттирип, колхозчуларга малдың ышкынының байдалы бо хүннерде өгү.

Спорт, уран чүүл коллективтери партия, комсомол организацияларының удуртулгазы-биле боттуг ажылларыны кылгылаан. Бот-тывынгыр уран чүүл болгумүнде 22 кижи чоокта чаа келир чылга үтүштүр белеткээн концерти-биле кожаны «Октябрь 50 чылы» колхозка аалдап чораан. Артистер ам район төвүнде ойнап турар болгаш улаштыр «Сут-Хөл» совхозтуң Хор-Тайга салбырының чоңунга таланшыгын барып сонуургадырлар.

* * *

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери база-ла бедик кодурлуушкүнүүт ажылдап, чурттап турар. Малдан алыр продуктулардан чүгле аът планның бичче чедир күүсетпээн. Ынчалза-даа арткан хүннерде ону күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

Малга чылыг оран сава кылырының улуг ажылдары чоруттунган. 300 бызаа кирер чаа кажааны бо хүннерде ажыглалче киргеп. 200 пнек кирер чаа кажаапы чаа чыл бүдүүзүнде ажыглалта кирер. Ол ышкаш бо чылын 600 хой кирер чаа кажаа кылдынган.

Малчыннар чурттаар бажыңнарының септелгезин экы кылган. Кыштагларда мал чеми курлаттынган, малдың кышкы байдалы эки. Колхозтуң малчыннары малды кыштан хүр ажырар дээш аразында социалистиг чарышты калбарткан.

ЧЫЛДАН ЧЫЛЧЕ КҮЧҮ КИРГЕН РОССИЯ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы доозулган

Беш чылдың дөртку чылында Россияның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының болгаш Бюджединиң одуруг бүрүүзүле совет кижилериниң тайбың, тургузукчу ажыл-ишче чүткүүлүлергейлеттингеп. Төлевилеттинген программа республиканың экономиказын улам быжыглаарыпче, чоннуң чаагай амыдыралын бедидеринче оон ажылчы чоннарын сорук киирип турар. «1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, депутат К. М. Герасимовтуң илеткелии болгаш «1969 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында» Сөң министри, депутат И. И. Фадеевтиң илеткелии Россия Федерациязының парламентизиниң сессиязынга РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары мынчанган улуг харыысалгалыг, ажыл-агыйжы ёзу-биле тугаалашкан.

Декабрь 19-та Кремльдиң Улуг ордузунга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы, депутат М. Д. Миллионщиковтуң даргалааны-биле эртикен эртенги хуралга ол илеткелдериниң талазы-биле саналбээри үргүлчүлээн.

Санал бергеннер ажыл-агый, культура талазынга материалдыг, сан-хөө талазыбиле күр чүүлдерни эң чогумчалыг ажыглап болурунуң аргаларын чугаалаан, чаа курлаварларны плереткен, дезевилеттингеп хемчеглерни боттандырарының боттуг арталарын айыткан.

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгеп хүнүнден бээр 100 чыл болуру — төөгүлүг үнгге бедеткелге артер 1969 чылда ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң улуг программазын, күүседиринге совет кижи бүгүдезиниң бедик харыысалгазын депутаттар онаалап демдеглээн. Кижи бүгүдээн бистиң Төрээн чурттувустуң күүш-шыдалын улгаттырар, алдарлыг, чаагай үүле бүдүрери-биле тураскаадыг ол болуушкунну үткүүр сорулгалыг деп, депутаттар чугаалаан.

В. И. Ленининиң төрүттүнгеп хүнүнден бээр 100 чыл болурунга алдар болдурган социалистиг чарыштың күүлүг чалгызын (СЭКП-ниң Тула обкомунуң биргн секретары, депутат Н. А. Серёгин улуг ялыг дээн. Тула областың ажылчы чоннары бүгү улустуң социалистиг чарыжынче киришкеш, үлетпүрвү, кодээ ажыл-агыйны, культураны улам хөгжүдер, киижилериниң хөй ажылдарны 1968 чылда кылган. Планнаашкынның болгаш экономика талазыбиле пдиг бөөрининң чаа системазының областың чүүлдерниң хөй кезиниң шилчээнн анаа дыка улуг хемчээлдин-биле дүзээ чедипген. Ам Туланың 280 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери чаа ёзу-биле ажылдап турар. Россияның улус ажыл-агыйының планы болгаш бюджеди экономика реформазын улам хөгжүдериче угланган деп, депутат сеткил ханып демдеглээн.

Чедип алдынган чедиишкиннер биске өөрүнчүг, а чаа планнар оларны боттандырарының чогумчалыг аргаларын тыварын биске дагзып турардыр деп, Владимир областың Ленин аттыг, удаазын-аргында фабриказының директору, депутат А. И. Пронин чугаалаан. Владимир областың чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлге чердери продукция бүдүрүп үндүрериң беш чылдың үш чылының дургузуунда 1,3 катап, а белен пос бүдүрериң —ийи катап көвүдеткеп. Хамыкты мүрнай ажылчын аргының алдарлыг төлээлекчилериниң маадыр-шудургу ажылдаанының ачызында ол чедиишкин чедип алдынган. Ленин аттыг фабриканың бөлүк хөй мүрнакчылары бүдүрүлге талазы-биле чедиишкиннерлиг болган дээш орденнер, медальдар-биле шаңнаткан. Удаазынлар бүдүрер ишчи Галина Киселева болгаш аргыкчы Тамара Шахаева Ленин орденнери-биле шаңнаткан деп, ол дыңнаткан.

Чедип алдынган чедиишкиннерни чугаалаан, келир үе же кичээнгейни угландырбышаан, чаагай үүле бүдүрүүнүң бүгү-ле адырларынга хынаалдаарын күштүг чалгынын (СЭКП-ниң Тула обкомунуң бирги секретары, депутат Н. А. Серёгин улуг ялыг дээн. Тула областың ажылчы чоннары бүгү улустуң социалистиг чарыжынче киришкеш, үлетпүрвү, кодээ ажыл-агыйны, культураны улам хөгжүдер, киижилериниң хөй ажылдарны 1968 чылда кылган. Планнаашкынның болгаш экономика талазыбиле пдиг бөөрининң чаа системазының областың чүүлдерниң хөй кезиниң шилчээнн анаа дыка улуг хемчээлдин-биле дүзээ чедипген. Ам Туланың 280 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери чаа ёзу-биле ажылдап турар. Россияның улус ажыл-агыйының планы болгаш бюджеди экономика реформазын улам хөгжүдериче угланган деп, депутат сеткил ханып демдеглээн.

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгеп хүнүнден бээр 100 чыл болуру — төөгүлүг үнгге бедеткелге артер 1969 чылда ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң улуг программазын, күүседиринге совет кижи бүгүдезиниң бедик харыысалгазын депутаттар онаалап демдеглээн. Кижи бүгүдээн бистиң Төрээн чурттувустуң күүш-шыдалын улгаттырар, алдарлыг, чаагай үүле бүдүрери-биле тураскаадыг ол болуушкунну үткүүр сорулгалыг деп, депутаттар чугаалаан.

В. И. Ленининиң төрүттүнгеп хүнүнден бээр 100 чыл болурунга алдар болдурган социалистиг чарыштың күүлүг чалгызын (СЭКП-ниң Тула обкомунуң бирги секретары, депутат Н. А. Серёгин улуг ялыг дээн. Тула областың ажылчы чоннары бүгү улустуң социалистиг чарыжынче киришкеш, үлетпүрвү, кодээ ажыл-агыйны, культураны улам хөгжүдер, киижилериниң хөй ажылдарны 1968 чылда кылган. Планнаашкынның болгаш экономика талазыбиле пдиг бөөрининң чаа системазының областың чүүлдерниң хөй кезиниң шилчээнн анаа дыка улуг хемчээлдин-биле дүзээ чедипген. Ам Туланың 280 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери чаа ёзу-биле ажылдап турар. Россияның улус ажыл-агыйының планы болгаш бюджеди экономика реформазын улам хөгжүдериче угланган деп, депутат сеткил ханып демдеглээн.

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгеп хүнүнден бээр 100 чыл болуру — төөгүлүг үнгге бедеткелге артер 1969 чылда ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң улуг программазын, күүседиринге совет кижи бүгүдезиниң бедик харыысалгазын депутаттар онаалап демдеглээн. Кижи бүгүдээн бистиң Төрээн чурттувустуң күүш-шыдалын улгаттырар, алдарлыг, чаагай үүле бүдүрери-биле тураскаадыг ол болуушкунну үткүүр сорулгалыг деп, депутаттар чугаалаан.

В. И. Ленининиң төрүттүнгеп хүнүнден бээр 100 чыл болурунга алдар болдурган социалистиг чарыштың күүлүг чалгызын (СЭКП-ниң Тула обкомунуң бирги секретары, депутат Н. А. Серёгин улуг ялыг дээн. Тула областың ажылчы чоннары бүгү улустуң социалистиг чарыжынче киришкеш, үлетпүрвү, кодээ ажыл-агыйны, культураны улам хөгжүдер, киижилериниң хөй ажылдарны 1968 чылда кылган. Планнаашкынның болгаш экономика талазыбиле пдиг бөөрининң чаа системазының областың чүүлдерниң хөй кезиниң шилчээнн анаа дыка улуг хемчээлдин-биле дүзээ чедипген. Ам Туланың 280 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери чаа ёзу-биле ажылдап турар. Россияның улус ажыл-агыйының планы болгаш бюджеди экономика реформазын улам хөгжүдериче угланган деп, депутат сеткил ханып демдеглээн.

Чедип алдынган чедиишкиннер биске өөрүнчүг, а чаа планнар оларны боттандырарының чогумчалыг аргаларын тыварын биске дагзып турардыр деп, Владимир областың Ленин аттыг, удаазын-аргында фабриказының директору, депутат А. И. Пронин чугаалаан. Владимир областың чиик үлетпүрүнүң бүдүрүлге чердери продукция бүдүрүп үндүрериң беш чылдың үш чылының дургузуунда 1,3 катап, а белен пос бүдүрериң —ийи катап көвүдеткеп. Хамыкты мүрнай ажылчын аргының алдарлыг төлээлекчилериниң маадыр-шудургу ажылдаанының ачызында ол чедиишкин чедип алдынган. Ленин аттыг фабриканың бөлүк хөй мүрнакчылары бүдүрүлге талазы-биле чедиишкиннерлиг болган дээш орденнер, медальдар-биле шаңнаткан. Удаазынлар бүдүрер ишчи Галина Киселева болгаш аргыкчы Тамара Шахаева Ленин орденнери-биле шаңнаткан деп, ол дыңнаткан.

Чедип алдынган чедиишкиннерни чугаалаан, келир үе же кичээнгейни угландырбышаан, чаагай үүле бүдүрүүнүң бүгү-ле адырларынга хынаалдаарын күштүг чалгынын (СЭКП-ниң Тула обкомунуң бирги секретары, депутат Н. А. Серёгин улуг ялыг дээн. Тула областың ажылчы чоннары бүгү улустуң социалистиг чарыжынче киришкеш, үлетпүрвү, кодээ ажыл-агыйны, культураны улам хөгжүдер, киижилериниң хөй ажылдарны 1968 чылда кылган. Планнаашкынның болгаш экономика талазыбиле пдиг бөөрининң чаа системазының областың чүүлдерниң хөй кезиниң шилчээнн анаа дыка улуг хемчээлдин-биле дүзээ чедипген. Ам Туланың 280 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери чаа ёзу-биле ажылдап турар. Россияның улус ажыл-агыйының планы болгаш бюджеди экономика реформазын улам хөгжүдериче угланган деп, депутат сеткил ханып демдеглээн.

Чүс-чүс чылдарда хожудангай чорааныңдан социалистиче шуражашкын кылгап, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, Совет Эвилелиниң өске-даа улустарының бүгү талалыг, чаагай сетиилдиг дузаламчызы-биле бүрят улустуң Совет эргелерлиг чылдарының дургузунда чедип алган бүгү чедиишкиннери — бо бүгү улуг Ленининиң идеяларының боттанган дириг үре-түңнелдери болгай деп, СЭКП-ниң Усть-Орда Бүрят округжкомунуң бирги секретары, депутат С. П. Ениссеев чугаалаан. 1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйының планының бюджединиң төлевилелдери Россия Федерациязының бүгү крайларынга, областарынга, автономнуг республикаларынга, национал округтарынга экономика, культураны улам хөгжүдерингге эргежок чугула үүлдерни тургузуп бериң турар.

Амыдырал хандырылгазынга бараан болуру республикага 1969 чылда улам көгжүүр. Чоннуң амыдырал хандырылгазынга бараан болур ажылдарның хемчээ 24 хуудан ажар ооң иштинде кодээ чердерге барык 26 хуу улгалыр үжүрлүг деп, ол демдеглээн.

РСФСР-ниң амыдырал хандырылгазының министри, депутат А. Н. Гандурин мынчаланган ажыл-агый артелиниң механизаторлары күскү дүжүт ажаап алыышкыны доостур билек, бүгү техниканы бир аай корум-чурумга тургускан, оларның септелгезинче ноябрь 15-те организастыг кирген.

Чоокта чаа ол бүдүп аа

тургузунда үргүлчүлеп келген чугула ажылды септекчилерниң ниити хуралынга түңнеп көрген. Сөөлгү хүннерге чедир септезе чогуур 14 тракторнуң 8-ин ходдан үнүткүрген. Ооң-биле катай 10 андазы, 24 сеялка, 120 илиир бүрүн септеттингеп.

О. ТӨГҮС.

седиринниң шынарын акижадеринге амыдырал хандырылгазының бараан болукчу ажылдакчыларын материал талазы-биле сонуургалдыг болдурарының системазы тургустунуп турар. Ростов областың Шахты хоорайынга амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге черлериниң тускай артемнигдерин белеткээриниң технология институду ажыттынар деп, оратор демдеглээн.

Улус ажыл-агыйының планы республиканың чөөн чүк районнарын 1969 чылда дүрген темпидерлиг хөгжүдерин дээвилээн. Ажылчы чоннар депутаттарының Тюмень область Советиниң күүскомунуң даргазы, депутат К. П. Макуринниң чугаазын дыңнаары инчаангаш ажок сонуургапчыг болган. Ол черге 1968 чылда нефть тывыжы 1967 чылдаазындан ийи катаң көвүдээн болгаш 12 миллион тонна болган. 1969 чылда анаа 20 миллион тонна сууқ оттулар чүүл алдынган турар. Соңгу чүктүң байдалынга ажылдап шыдаар техниканы тургузары чугула соруглга болуп турар деп, оратор демдеглээн.

Бистиң бойдус талазы-биле кол байлаавыс—черинң эки байдалдыг турарының дугайында партияның, чазактың сагыш салыштыкының улуг илереи ССРЭ-ниң болгаш эвилелдепкен республикаларның Чер хөойлуунуң үндезинниринің төлевилеттингенин, хүлээп алдынганы болгаи. Россияның чердеринге мелиорацияның амыдыралга боттандырар планнарын РСФСР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри, депутат К. С. Корнеев дыңнаткан. Республиканың колхоз, совхозтары беш чылдың дөртку чылында суггаттыг 900 мун гектар болгаш кургаттыган 265 мун гектар черни алыр. Бир миллион гектар ажыглал чердеринге культура-техниктиг ажылдар комплексиин күүседин төлевилеттингеп. РСФСР-ге чердер мелиорастаар талаазы-биле бо үеге чедир чоруткан ажылдарның хемчээ ам-даа четпес. Келир чылын мелиорацияга ажылдарын улам улуг хемчээлдин-биле хөгжүдер деп, оратор демдеглээн.

Эртенги хуралга Мордва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы, депутат Е. Д. Яскина, Куйбышевтиң автотрактор электродериглери бүдүрер заводунуң бригадир-адакчызы депутат К. П. Иванова, ажылчы чоннар депутаттарының Москва область Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы, депутат Е. Ш. Сиденко, ажылчы чоннар депутаттарының Горький область Совединиң Президиумунуң даргазының бирги оралакчызы, депутат В. А. Тихомиров, Башкир АССР-ниң Кушнаренко районунуң Свердлов аттыг колхозунуң даргазы, депутат Ф. С. Ахмадуллин олар саналберген.

Кежээки хурал хүндүскунуң дөрт шакта эгелээн. Аңаа 1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының болгаш Бюджединиң төлевилелдерин чугаалажыры үргүлчүлээн.

Хуралга эштер Г. И. Воропов, М. А. Суслов, М. С. Соломенцев киришкен.

РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының болгаш республиканың бюджединиң дугайында илеткелдериниң талазы-биле саналонаал чугаалажырынга СЭКП-ниң Кострома обкомунуң секретары, депутат К. В. Доиков, ажылчы чоннар депутаттарының Тамбов область Совединиң күүскомунуң даргазы, депутат П. А. Забавников, Свердловск областың Каменск СЭКП райкомунуң бирги секретары, депутат А. С. Бурков, Татар АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, депутат Б. П. Мартынов олар сос алган.

Илеткелдерниң талазы-биле 25 кижи саналбергеи-дир — деп, хурал даргазы-депутат М. Д. Миллионщиков дыңнаткан. Саналбээрин сокдадыр деп шиитпир хүлээп алдынган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Федерациявың Күрпланының даргазы, депутат К. М. Герасимов түңнел сөөгүн чугаалаан. 1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында хоойлу чангыс үн-биле хүлээп алдынган.

Республиканың сан министри, депутат И. П. Фадеевтиң түңнел сөөгүнүң соонда 1969 чылда орулгалар болгаш чарыглалдар талазы-биле 32 миллиард 606 миллион 404 мун рубль түңнүг Күрүне бюджединиң дугайында хоойлу болгаш 1967 чылдың дургузунда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезинин дугайында отчёттуг бадылаар дугайында доктаал база чангыс үн-биле хүлээп алдынган.

Ооң соонда Аныяктар херектериниң талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиязын тургузар дугайында айтырыгны чугаалаавзан. Ол комиссияны тургузар дугайында доктаал хүлээп алдынган. Ооң составынга 29 депутат сонгуткан. Комиссиянның даргазынга СЭКП-ниң Москва обкомунуң секретары, депутат А. В. Гоголевти бадылаан.

Чугаалаашкыр дөртку айтырыг— РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар талазыбиле Федерациянның Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары, депутат Х. П. Нешков илеткел кылган. РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезин хоойлузунуң) чамдык чүүдерингге оскертилгелер, немелделер киирер дугайында. РСФСР-ниң Кезөөки кодексининге немелделер киирер болгаш өске-даа айтырыглар дугайында Чарлыктар бадылаттынган. Оларның талазыбиле хурал доктаалдар хүлээп алдынган.

ССРЭ-ниң эртемнер академиязының Дагестан салбырының Президиумунуң даргазы, депутат Х. И. Ашрихановту болгаш Марий АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы, депутат П. А. Алмакаевти сессия РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Күрүне планының болгаш Бюджединиң төлевилелдерин чугаалажыры үргүлчүлээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы оон-биле ажылын дооскап.

(СЭТА).

Организастыг кирген

Чөөн-Хемчикте «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң механизаторлары күскү дүжүт ажаап алыышкыны доостур билек, бүгү техниканы бир аай корум-чурумга тургускан, оларның септелгезинче ноябрь 15-те организастыг кирген.

Чоокта чаа ол бүдүп аа

тургузунда үргүлчүлеп келген чугула ажылды септекчилерниң ниити хуралынга түңнеп көрген. Сөөлгү хүннерге чедир септезе чогуур 14 тракторнуң 8-ин ходдан үнүткүрген. Ооң-биле катай 10 андазы, 24 сеялка, 120 илиир бүрүн септеттингеп.

О. ТӨГҮС.

Чаагай белеткелдер

Тракторлар септелгези

(IV кварталда септелге планы декабрь 15-ке чедир)

Районнар	Бүүседткен хуузу	
Каа-Хем	91,5	
Чөөн-Хемчик	80,4	
Тожу	75,0	
Таңды	73,9	
Тес-Хем	60,0	
Барыын-Хемчик	55,1	
Улуг-Хем	51,5	
Бай-Тайга	45,8	
Кызыл хоорай Соведи	45,2	
Бии-Хем	44,0	
Эрзин	33,3	
Өвүр	18,2	
Республика	62,9	

«Элегес», «Бурунгаар» совхозтар тракторлар септелгезинин квартал планын ажыр күүседип алганнар. Септелге талазы-биле эң хожудап турар черлер база бар. Чижээ, көдээ ажыл-агый дүржулга станциязы IV кварталза 15 трактор септээр тургаш, чүгле 1-ни септээн. «Найырал» совхоз 30 тракторнуң чүгле 2-зин, «Тээли»—20-дең 5-ти септээн. «Торгалыг» совхоз 6, «Шивилиг»—12 трактор септээр тургаш, чангыстыда септеп албааннар. Республиканың квартал планынга ам-даа 236 трактор септеттинмээн.

Ажыл хайныккан

ДЖАМБУЛ. («Правданың» корр.). Джамбулдуң ажыл-агыйларында бо хүннерде ажыл хайынган. Оруктарда автомашиналар карандыржып турар, даарде самолёттар дынмираан. Ында күзүн тараан тараага немелде чемгерилгени кылып эгелээни ол. «Чакпарский», Роза Люксембург аттыг совхозтарда, Ленин орденнег «Трудовик» колхозта бет мун ажыг гектар черде агаарлан чемгерилгени организастаан.

Дуржулганың көргүзүп турарындан алырга, кышкы немелде чемгерилгелер частыбиле домей түнелдерни берип турар. Бо чылын ол ыяыг хемчеглерни алганы чер ажылдакчыларынга немелде 800 мун центнер тараапы алыр арганы берген.

Кышкы айларда шөлдерниң ажыл-ишчилери болгаш ужудукчулар 360 мун гектар тараапы —арткен чылдан 150 мун гектарга хөй черни агаарлан немелде чемгерилге-биле хандырарын шиитпирлээннер.

Бо сорулга-биле областа 30 самолёттарны бедеткеп дерээн.

Бедик шаңнал

Совет болгаш ажыл-агый органнарынга үр чылда ак сеткилдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүнгениниден бээр 50 хар харлааны-биле холбаштыр ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы **Николай Николаевич Байкаловту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

* * *

Харылзаа органнарынга үр үеде төлептинг ажылдап келгени дээш база төрүттүнгениниден бээр 50 хар харлааны-биле холбаштыр Тываның будурулге харылзаа эргелелиниң Кызылда радио төвүнүң улуг бухгалтери **Варвара Николаевна Сазанаковаиы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА ДЫҢНАДЫГ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының бүрүткелии Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга эртенгиниң 8 шактан кежээкиниң 11 шакка чедир чорудаар. Ийи дугаар каът, 27 дугаар өрээл. Телефон 26—34.

Республика типографиязының будурулге участокгарының ээзазында калбарган социалистиг чарышка депгериээр цехтиң коллектививи эки көргүзүглерлиг болуп турар.

ЧУРУКТА: цех начальниги Фатима Васильевна Федеревадың аныяк ажыдчыннарның кылган продукциязын хынап турары.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

АЖЫЛЧЫН ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ЧАРЫЖЫ

Ажылчы херээженнерни хостаарының айтырыын В. И. Ленин социалистиг революциянның тиилелгези-биле дорт холбаштырган. Хостут, аскежиктиг совет херээженнерниң чурттап эрттирген 50 чылдыг тоогузу-даа, амгы ажыл, амыдыралы-даа ол ленинчи идеяларның шынчыын бүрүү-биле бадыткаан.

Хөй националдыг Совет Эвилелинде 126 миллион ажыг херээженнер бар. Олар чурттуң улус ажыл-агыйын, социалистиг культураны болгаш эртемин хөгжүдүрүнүң херээнге боттарының толептиг салыышкынын киирип, кижи төрелгетенниң келир үезин, аас-кежин, бүгү-ниити тайбыңны бижыглаары дээш демиселдиң мурнуку одуруунга туржуп келген болгаш туржуп-даа турарлар.

Оларның арасында 91 Совет Эвилелиниң Маадырлары, 3000 чыгыы Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, 53 муң хире Ленин орденниглер, 87 муң Күш-ажылчы Кызыл тук орденниглер бар. 255 муң эртем ажылдакчылары херээженнериң иштинде 1000 ажыг академиктер, 1400 ажыг эртем докторлары, 35 муң эртем кандидаттары санаттыынын турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутатгарынын арасында безин 245 херээженнер бар бооп турары бистиң чуртта күрүне башкарылгазынга херээжен чонуң кайы хире калбак киржилгелиин тодаргай хереченнел шыдаар. Үстүнде фактылардан алгаш көөрге, Коммунистиг партияга улуттуң, марксизм-ленинизмниң өөредин-биле чепеслеңген совет херээженвер кыска хуусаада кайы хире бедикте четкени шуут-ла илдең-дир.

Чүс-чүс чылдарда базындырып келген, орта ады безин тывылбаан тыва херээженнер Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының ачызында аас-кежиктиг чаагай амыдыралды көрүп, хөй националдыг Совет күрүнениң дең эргелиг хамаатылары болбушаан, коммунизм тургузуушкунувун херээнге идепкейлиг киржип турарлар. Республикада бүгү ажылчын, албан-хаакчыларның 47,1 хуузу херээженнер. Оларның иштинден төрээн черинин чечектелиишкинниге улуг ачы-хавыяалыг болганы дээш 700 чыгам херээженнер ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле шаңнаткан. Оларның 28-си Ленин орденниг, 152-си РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң улус ажыл-агый адырларының алдарлыг ажылдакчылары деп хүндүлүг аттың адилекчилери. Ол шыкаш республиканың улус өөредилгезинде, кадык каргалалында, культура-чырыдыышкын албан черлеринде дээди-даа, тускай ортумакдаа эртемнигленнің хөй кезии херээженнерге оналаашыр.

Республиканың улус ажылагыйының түс-түс адырларында күш-ажылдың эки үлегерин көргүзүп турар алдар-сураглыг, мурнакчы херээженнер бисте эвээш эвес. Оларның иштинден Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Маадыр не Уруле Канданы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, башкы Саая Дамдын-оолду, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутатыы, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Ак-кыс Ооюну, Ленин орденниг эдилекчилери — саанчы Хажыт Куулары, тудутчу Августа Ельшованы, агроном Ольга Чуеваны, анчы Серен Бараанны, эмчи Татьяна Звереваны болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адаар бис.

Улуг башкы Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыры-биле холбаштыр республикада херээженнер чөвүлелдериниң аразынга «Ленинчи ёзу-биле ажылдап, чурттаарынга өөренниилиңер!» деп кыйгылыг чарыш чарлаттынгаш, калбарып келген. Партия обкомунуң бадылаан негелдеерин ёзугаар херээженнер чөвүлелдериниң бо чарыжы ийи чыл дургузунда уламчылаар болгаш сөөлгү түңнелии Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнуң бүдүүзүнде үндүрери доктаатгынган.

Чарыштың негелдеерин хоорай, кодээниң херээженнер чөвүлелдериниң иштин хураларынга чугаалажып көргеп болгаш чөвүлел бүрүзү тодаргай, хүлээлгелерин алган турган. Оларның баштайгы түңнелин бо чылдың июльда Кызылга болган республиканың херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының хуралынга үндүргеш, бүгү коргузүглер талазы-биле бирги черни алган Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозта херээженнер чөвүлелиниге (даргазы А. Кара-сал) шилчип чоруур выпелдя, ийиги черни алган Өвүрүңүң «Кызыл тук» колхозта херээженнер чөвүлелиниге (даргазы Саая Көк) «Мурнакчы чөвүлел» деп шилчип чоруур кубокту тывыскан, а үшкү черни Улуг-Хемниң Арыг-Бажы суурда. Тандының «Тиилелге» совхозта херээженнер чөвүлелдери үдешкен. Бо херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының чуруктарын хуралдың иштирилээнии ёзугаар республиканың херээженнер чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринде киирген.

Ук хуралга мурнакчы ажылдыг херээженнер чөвүлелдериниң даргалары боттарының ажыл-дүржулгаашын солушкан болгаш херээженнериниң хол кылыгларының, хана солуннарының база түс чөвүлелдериниң альбомнарының тематиктиг делгелгелерин одганизастаан. Оларның аразындан улуг, бичө кижилериниң хевя, дүктен аргаан алгы-кештен үгүлээлээн даараан бичии уругларның хевя онзагай болуп, көргүүлерни магадаткан болгаш бо чылын эрттирген ол делгелгеге бүгү районнар киришкен.

Чөөн-Хемчиктиң, Таңдының, Эрзиниң, Бай-Тайганың херээженнери делгелгеге ээн идепкейлиг киржип, шынарлыг экспонаттарны делгеп көргүскенин, оларның уран мергежили өскенин делгелге комиссиязы онзалап демдеглээш, шаңналдарны тывыскан. Оон-биле кады Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем районнардан өскелген чүүдер эвээш болгаш солун авес болганын, Ак-Довурактың херээженнери маңаа шуут киришпээнин комиссия четпес деп демдеглээн.

Республиканың херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының хуралының соонда СЭКП райкомнарының түс-түс районнарга активчи херээженнериниң иштин семинар хуралдарын чылдырып. оларга ленинчи өөредилгени одганизастаан. Оларның аразындан улуг, бичө кижилериниң хевя, дүктен аргаан алгы-кештен үгүлээлээн даараан бичии уругларның хевя онзагай болуп, көргүүлерни магадаткан болгаш бо чылын эрттирген ол делгелгеге бүгү районнар киришкен.

Чөөн-Хемчиктиң, Таңдының, Эрзиниң, Бай-Тайганың херээженнери делгелгеге ээн идепкейлиг киржип, шынарлыг экспонаттарны делгеп көргүскенин, оларның уран мергежили өскенин делгелге комиссиязы онзалап демдеглээш, шаңналдарны тывыскан. Оон-биле кады Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем районнардан өскелген чүүдер эвээш болгаш солун авес болганын, Ак-Довурактың херээженнери маңаа шуут киришпээнин комиссия четпес деп демдеглээн.

Республиканың херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының хуралының соонда СЭКП райкомнарының түс-түс районнарга активчи херээженнериниң иштин семинар хуралдарын чылдырып. оларга ленинчи өөредилгени одганизастаан. Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренип школаларда, бот-өөредилгелиг дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде, ажылчын болгаш кодээ аныяктарның кежээки школаларында өөренип турар херээженнериниң саны мурнукузундан каш катап өскен. Оон аңгыда адаае университеттерни азы лекторийлерни, аныяк иелерниң база кадыкпылдың лекторийлерни чамдык черлерге органнизастаан, оларга лекциялар номчууру-биле эң дуржулгалыг башкыларны болгаш эмчилерни бижыглаан.

Таңды, Бии-Хем районнарны санаваска, республиканың оске артыын районнарының херээженнери бо чылын организастаан республика херээженнериниң бирги спартакиадазынга идепкейлиг киржип, эки түңнелдерни көргүскенер. Совет Тыванын 25 чыл оюн таварыштыр республика херээженнериниң ийиги спартакиадазын эрттирерин эки-тура спорт ниитилелдериниң республика чөвүлели 1969 чылдың планында киирген. Бир эвес хоорай, кодээниң херээженнер чөвүлелдери оон белеткелиң амдыгаашкан хынамчалыг чөрүдүр болза, ол спартакиада чедиишкинниг эртер дээрзинге бүүрөп болур.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпиринде херээжен чонну кодээ ажыл-агый техниказын башкарар мергежилге массалыы-биле өөредирин чугулалап шыйган. Мынчангаш кодээниң аныяк херээженнерни механизация школаларын, тускай өөредилге черлерин дамчыштыр техника башкарарынга өөредирин ам дораан эгелээри бистиң соңгаарлаттынмас сорулгавыс болур. Ол ышкаш 1969 чылда Тыванның бүгү херээженнериниң алдыгы улуг хуралы база Хельсинки хоорайга делегей херээженнериниң конгрези болур деп турар. Херээжен чоннуң бо ийи чугула чыыжы ам-даа хөй түүлдерни кылырын биске даандырып турар. В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алдынган бүгү хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүсеттинери үстүнде ийи чыышка бистиң белеткеливисти дыка чинге дир апаар.

Ш. ШЫЫРАП.

СЭКП обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи.

Бии-Хем районнуң Хадың суурда магазин эргелекчиэ Зинаида Васильевна Мананникова ында дорт чыл улаштыр ажылдап турар. Ол садыг алыкчыларының негелде-хереглеливе сагыш човаачал, бараанны шилип алырынга күзелдин-биле дузаалажыр чанчылдыг.

Суурнуң чурттакчы чону садыгжыын хүндүлээр. Магазин үргүлчү арыг-силиг, чылыг турар. Сөөлгү ийи чылдарда магазинниң ажылы дыка экижээн, мурнакчыларның одуруунда кирген. «Эң эки магазинге» деп вымпелди эдилеп турар.

ЧУРУКТА: З. В. Мананникова.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Өрелиг артпас

Республикада күрүнеге сүт, эът садып алырының чыл планы декабрь 15-ке чедир канчаар күүсеттингенин хуу-биле көргүзерге мындыг:

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ
Тожу	142,7	91,8
Бии-Хем	129,6	119,2
Таңды	104,4	109,7
Кызыл хоорай Соведи	103,1	109,2
Эрзин	100,2	100,0
Каа-Хем	98,2	103,6
Чөөн-Хемчик	97,8	101,8
Барыын-Хемчик	93,4	123,4
Улуг-Хем	84,0	98,4
Бай-Тайга	83,8	97,8
Тес-Хем	63,0	89,6
Өвүр	45,5	90,1
Республика	102,5	103,5

Ажыл-агый чыыы ам төнеринің кырында келген. Бо саннардан ап көөрге, республиканың күрүнеге сүт, эът садып алырының чыл планы мурнакчы районнарның күүсели-биле күүсеттинген-дир, а чамдык районнар, ылаңгыя Тес-Хем, Өвүр күрүне мурнунга өрелиг артары чайлаш чок апарганнар. Олар чыл эгезинден бээр бир дескн ажылдаан болза, чүге ындыг болур ийик. Чамдыктар мурнап, өскелер хожудап турар, ынчалгаш республиканың ниити планының күүселдезин хожудадыр, азы ниити түңнелди кудуладыр чорук оон үнер. Маңаа чөптүг чылдагаан турбас. Эрзин район сүт, эът садар планын күүседип алган, а оон кожазы Тес-Хем район күүсеттээн. Бар күрлавырларны, аргаларны чедир ажыглавас, чаа дешилгелиг чүүлдерже суунтуппас, ажылды четпес организастаар чоруктуң түңнели ол-дур.

БАШТАЙГЫ ИЙИ АЙЛАРДА

Кодээ ажыл-агыйны удам ынай көдүрер талазы-биле СЭКП ТК-ның октябрь Пленуму кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң, оон иштинде малчыннарының мурнунга улуг сорулгаларны салган. Ол сорулгаларны шиитпирээрэ мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг чорударындан дыка хамаарыжыр.

Амгы кыштаглаашкында варын айтырыгларның бирээзи мал чемнериниң эвээш белеткеттингени болур. Республикада ниитининң малы бодүүзү чемнер-биле 36, шыктыг чемнер-биле 17,2, концентраттар-биле 47,4 хуу хандыртыынган. Ынчангаш кол черни кышкы одарлар эдилеп турар. Чемнер-биле багай хандыртынган болза-даа, республиканың эвээш хөй ажыл-агыйлары малдың баш санын камгалап алыр дээш бүгү чемнерни, кыштыг одарларны камныг чарыгдаарын организастаан. «Барлык» совхозта саванны хээндектеп, ылбырадып турар. «Большевик» колхозта саар инектерге болгаш аныяк бода малга чыдыг суг ижиртирин организастаан. Бо ажыл-агыйларда бүгү малчыннар бажыңнарда чурттап турарлар.

Оон-биле чергелештир чамдык колхозтарда, совхозтарда мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг чорударынче чоруур кичээнгей салдынмайн турарын демдеглээр чогуур. Чамдык ажыл-агыйларда амгы үеде мал чемнерин харыысалгалыг кижилерге бижыглаваан, фермаларга, хой-жуларга хувааваан, чемнерни канчаар чарыгдаарын айыткан план чок, оон туржук чемнерни кыштагларга соорту-луп чедирбээн, кажаалаваа-ныңдан сараат-сараат сигненнерни кадат чок малдар төтчеглеп турар. Чижээ, «Шекпээр» совхозта чемнерни кадагалаар кижиге бижыглаан болза-да, чарыгдалды ай санында хувававаң чемгерилгенин үчёду чокка, оон бодунуң канчаар көргенин ёзугааң янча чем чарыгдаттынган деп үндүр бижип турар. Бо ажыл-агыйда белеткээн бөдүүн чемнер хереглелдиң түүле 36, шыктыг чемнер—21, концентраттар 26 хуузу болур турбуже, мындыг ажыл-агыйжы эвес чорукту көргүзүп турары шын эвес. Мында мал чемнерин оорлаар, малга төтчеглеп-дир чорук база бар. Фермаларда хүн чурумуи, чемнерни чарыгдарының нормазын тургуспаан, инектерни соок черге чемгерип турар. Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында чемнер белеткээн пех белеткеттинмээн, фермада малды, оон иштинде бызааларны ажыл-агыйларда бүгү малчыннар бажыңнарда чурттап турарлар.

Оон-биле чергелештир чамдык колхозтарда, совхозтарда мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг чорударынче чоруур негелдеге салдынмайн турарын демдеглээр чогуур. Чамдык ажыл-агыйларда аас-кежиктиг чаагай амыдыралды көрүп, хөй националдыг Совет Эвилелиниң Маадырлары, 3000 чыгыы Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, 53 муң хире Ленин орденниглер, 87 муң Күш-ажылчы Кызыл тук орденниглер бар. 255 муң эртем ажылдакчылары херээженнериниң иштинде 1000 ажыг академиктер, 1400 ажыг эртем докторлары, 35 муң эртем кандидаттары санаттыынын турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутатгарынын арасында безин 245 херээженнер бар бооп турары бистиң чуртта күрүне башкарылгазынга херээжен чонуң кайы хире калбак киржилгелиин тодаргай хереченнел шыдаар. Үстүнде фактылардан алгаш көөрге, Коммунистиг партияга улуттуң, марксизм-ленинизмниң өөредин-биле чепеслеңген совет херээженвер кыска хуусаада кайы хире бедикте четкени шуут-ла илдең-дир.

Улуг башкы Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыры-биле холбаштыр республикада херээженнер чөвүлелдериниң аразынга «Ленинчи ёзу-биле ажылдап, чурттаарынга өөренниилиңер!» деп кыйгылыг чарыш чарлаттынгаш, калбарып келген. Партия обкомунуң бадылаан негелдеерин ёзугаар херээженнер чөвүлелдериниң бо чарыжы ийи чыл дургузунда уламчылаар болгаш сөөлгү түңнелии Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнуң бүдүүзүнде үндүрери доктаатгынган.

Чарыштың негелдеерин хоорай, кодээниң херээженнер чөвүлелдериниң ниити хураларынга чугаалажып көргеп болгаш чөвүлел бүрүзү тодаргай, хүлээлгелерин алган турган. Оларның баштайгы түңнелин бо чылдың июльда Кызылга болган республиканың херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының хуралынга үндүргеш, бүгү коргузүглер талазы-биле бирги черни алган Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозта херээженнер чөвүлелиниге (даргазы А. Кара-сал) шилчип чоруур выпелдя, ийиги черни алган Өвүрүңүң «Кызыл тук» колхозта херээженнер чөвүлелиниге (даргазы Саая Көк) «Мурнакчы чөвүлел» деп шилчип чоруур кубокту тывыскан, а үшкү черни Улуг-Хемниң Арыг-Бажы суурда. Тандының «Тиилелге» совхозта херээженнер чөвүлелдери үдешкен. Бо херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының чуруктарын хуралдың иштирилээнии ёзугаар республиканың херээженнер чөвүлелиниң Хүндүлел дептеринде киирген.

Ук хуралга мурнакчы ажылдыг херээженнер чөвүлелдериниң даргалары боттарының ажыл-дүржулгаашын солушкан болгаш херээженнериниң хол кылыгларының, хана солуннарының база түс чөвүлелдериниң альбомнарының тематиктиг делгелгелерин одганизастаан. Оларның аразындан улуг, бичө кижилериниң хевя, дүктен аргаан алгы-кештен үгүлээлээн даараан бичии уругларның хевя онзагай болуп, көргүүлерни магадаткан болгаш бо чылын эрттирген ол делгелгеге бүгү районнар киришкен.

Чөөн-Хемчиктиң, Таңдының, Эрзиниң, Бай-Тайганың херээженнери делгелгеге ээн идепкейлиг киржип, шынарлыг экспонаттарны делгеп көргүскенин, оларның уран мергежили өскенин делгелге комиссиязы онзалап демдеглээш, шаңналдарны тывыскан. Оон-биле кады Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем районнардан өскелген чүүдер эвээш болгаш солун авес болганын, Ак-Довурактың херээженнери маңаа шуут киришпээнин комиссия четпес деп демдеглээн.

Республиканың херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының хуралының соонда СЭКП райкомнарының түс-түс районнарга активчи херээженнериниң иштин семинар хуралдарын чылдырып. оларга ленинчи өөредилгени одганизастаан. Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренип школаларда, бот-өөредилгелиг дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде, ажылчын болгаш кодээ аныяктарның кежээки школаларында өөренип турар херээженнериниң саны мурнукузундан каш катап өскен. Оон аңгыда адаае университеттерни азы лекторийлерни, аныяк иелерниң база кадыкпылдың лекторийлерни чамдык черлерге органнизастаан, оларга лекциялар номчууру-биле эң дуржулгалыг башкыларны болгаш эмчилерни бижыглаан.

Таңды, Бии-Хем районнарны санаваска, республиканың оске артыын районнарының херээженнери бо чылын организастаан республика херээженнериниң бирги спартакиадазынга идепкейлиг киржип, эки түңнелдерни көргүскенер. Совет Тыванын 25 чыл оюн таварыштыр республика херээженнериниң ийиги спартакиадазын эрттирерин эки-тура спорт ниитилелдериниң республика чөвүлели 1969 чылдың планында киирген. Бир эвес хоорай, кодээниң херээженнер чөвүлелдери оон белеткелиң амдыгаашкан хынамчалыг чөрүдүр болза, ол спартакиада чедиишкинниг эртер дээрзинге бүүрөп болур.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпиринде херээжен чонну кодээ ажыл-агый техниказын башкарар мергежилге массалыы-биле өөредирин чугулалап шыйган. Мынчангаш кодээниң аныяк херээженнерни механизация школаларын, тускай өөредилге черлерин дамчыштыр техника башкарарынга өөредирин ам дораан эгелээри бистиң соңгаарлаттынмас сорулгавыс болур. Ол ышкаш 1969 чылда Тыванның бүгү херээженнериниң алдыгы улуг хуралы база Хельсинки хоорайга делегей херээженнериниң конгрези болур деп турар. Херээжен чоннуң бо ийи чугула чыыжы ам-даа хөй түүлдерни кылырын биске даандырып турар. В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алдынган бүгү хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүсеттинери үстүнде ийи чыышка бистиң белеткеливисти дыка чинге дир апаар.

Ш. ШЫЫРАП.

СЭКП обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт.

га чедир мал чемнерин харыысалгалыг кижилерге бижыглаваан, фермаларга, хой-жуларга хувааваан, чемнерни канчаар чарыгдаарын айыткан план чок, оон туржук чемнерни кыштагларга соорту-луп чедирбээн, кажаалаваа-ныңдан сараат-сараат сигненнерни кадат чок малдар төтчеглеп турар. Чижээ, «Шекпээр» совхозта чемнерни кадагалаар кижиге бижыглаан болза-да, чарыгдалды ай санында хувававаң чемгерилгенин үчёду чокка, оон бодунуң канчаар көргенин ёзугааң янча чем чарыгдаттынган деп үндүр бижип турар. Бо ажыл-агыйда белеткээн бөдүүн чемнер хереглелдиң түүле 36, шыктыг чемнер—21, концентраттар 26 хуузу болур турбуже, мындыг ажыл-агыйжы эвес чорукту көргүзүп турары шын эвес. Мында мал чемнерин оорлаар, малга төтчеглеп-дир чорук база бар. Фермаларда хүн чурумуи, чемнерни чарыгдарының нормазын тургуспаан, инектерни соок черге чемгерип турар. Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында чемнер белеткээн пех белеткеттинмээн, фермада малды, оон иштинде бызааларны Улаханов хомудан турар. Кымга хомудаарыңар ол, сиңерге бүгү үүвеин кым кылып бээрин? деп эш Улахановтан айтырга чогуур. Совхозта амга чедир мал чемнерин фермаларга хувававаң, ай санында чарыгдалдың нормазы чок.

Өвүр районнуң чамдык черлеринде мал чемнериниң кыштагларже соорту-лгезин организаставаан, кажаалаттынмаан сарааттарны кадат чок малдар үрегден турар.

Республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары саванны ылбырадыр, хээндектээр, малды чылыг сүт-биле суггарар хемчеглерже ам-даа кирбээнин демдеглээр херек. Ажыл-агыйларда малга чем белеткээр 33 цех бар, ам оларның түүле дең кезии ажылдап турар.

Амгы кыштаглаашкын үезинде 423,5 муң баш хой, ошку, 3435 баш мыйыстыг бода мал, 7789 баш чылгы суг чок одарларга кыштаар. Ынчангаш суггарыга нарын айтырыг болуп артпышаан. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйларда бо айтырыг талазы-биле чогуур хемчегнер алдынмайн турар. Чижээ, Өвүр районнуң колхозтарында сүт соорту-луп 4 машинаны чазып өскерткеш, өскээр ажылаан турар апарган. Эрзин, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында сүт соорту-лгезин машиналарның чамдыызы ажылдавайн турар. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында төрүүр малдың учёт дептерин, чаш малды доруктуруп турарының журналын кызбайн турар, сүт-бараан фермаларында сүттүң үскүрүн тодаратпайн, контроль саалданы чорутпайн турар.

Малчыннарның культура-амыдырал байдалдарында чедир хындыкпаан түүлдер хөй. Чамдык ажыл-агыйларда чурттаага бажыңнары, кывыл-булуңнар, чунар-бажыңнар ам-даа четче септеттинмээн. Автолавкалар малчыннарга хереглелдиң чугула бараанналрын эккээр хүлээлгелиг турган-ла, хой таварылгаларда эзыртыр түүлдер соорту-луп эккелгилээр. «Шекпээр» совхозтуң Сут-Кажаа фермазынга ноябрь 26-да автолавка келген соонда эдээр кижи чок болган, саалдага түүле 2 саанчы үнген.

Ам республиканың малчыннарының мурнунда эң чугула сорулга болза кыштаглаашкынның берге байдалдарында бар бүгү малды болгаш немежир чаш толду бүрүн камгалап алыры болур. Ол дугайында хамыктың мурнунда түүнү кылырыл? Фермаларга, хойжу бригадаларга болгаш хойжуларга бар мал чемнерин шып хуваагаш, соорту-луп чедирер, мал турар бүгү черлерге чемнерни камналгалыг болгаш эки ажыктыг чарыгдаарын чедип алыр. Фермаларга, семиртилге коданнарынга саванны болгаш концентраттыг чемнерни ыяап-ла белеткеп бээрн чугула. Сентелге негеттинер кажаварга болгаш чурттаага бажыннарынга септелгени дурген чорудар. Мал турар бүгү участоктарга суг кудуп саваларны тургузар. Чангыс килограмм-даа чемни мал чемгерерде черге каап бээр чоруктуң соңсадыр, кормушкаларны четчири-биле белеткээр. Хар улуг черлерге даалыйлаашкынны дораан чорудар, а моон соңгаар хар кылынай берзе, далбыйлаашкынга массалыы-биле киреринн одарладаап, четчир санныг далбыйларны белеткээр херек.

В. И. Ленининиң төрүттүгенинден бээр 100 чылынга уткуштур кыштаглаашкынны чедиишкинниг чорудары-биле бүгү фермаларга, хойжу бригадаларга бүгү малчыннарниң социалистиг чарыжын организастаар.

Е. МАКАРОВА.

республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң зоотехниги.

Соңгукчуларында

Ажылчы чоннар депутатгарының Улуг-Хем район Соведининиң депутаттары районнуң улус шиитпекчизи эш Далаа биле райкүүскомнуң улус өөредилге кылдызынын эргелекчизи эш Марьева Баян-Колда соңгукчулары-биле ужурашканнар. Улус судунуң чорудуп турар ажылын, чон ортузунга хообйлу-дурум танышылгазын калбартып турарын депутат эш Далаа оларга таныштырган.

Район Соведининиң, оон күүскомунуң ажыл-чорудулгазының, соңгукчуларының чагыларының күүселдезинин дугайын депутат эш Марьева чугаалап берген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

.Бедик деңнелге.

Чөөн-Хемчиктиң партия райкому хана солуннар редакторларының семинар-чөвүлел хуралын организастап эрттирген. Анаа хана солуннар редакторлары киришкеп.

Эң дээре хана солуннарның делгелгези база болган. «Искра» колхозтуң «Дүжүт» деп хана солуну, «Крокодил» колхозта чоруп туре деп шоодулуг солун, «Чыраа-Бажы» совхозтуң «Коммунист» хана солуну, «Чаңчыл», «Крокодил» деп үндүрүлгелерн, «Сут-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында «Коммунист» деп хана солуну эң-не дээре, бедик идей-деңнелдиг, эки квастал-галыг үнүп турарын семинар-чөвүлел хурал демдеглээн.

Ташкентиниң төвунде В. И. Ленинниң музейин тудуп эгелей берген. Оон дорт кат бажыңы үзбек кайысылалдың база бир эң чараш бажыңы болур. Анаа келгеннер делгем мрамор чайлы ору чоктаап, кончуг улуг залга келир. Оон ортузунга баштыңчының турасказы турустунган турар. Музейниң делгеле залдары ийи кат болур. Оларның делгелгелери В. И. Ленинниң ажыдыралын болгаш революстуг ажыл-чорудулгазын, девиччи идеяларны ажыдырала бот-тандырары дээш Үзбекистанның Коммунистиг партызының, ажылчы чоннарының демиселин көргүзер.

Телевизелди чогатканнар — Москва архитекторлары Е. Розанов, В. Шестопалов, инженер-конструкторлар В. Кричевский биле Н. Лекточников. Бажыңның түвүн кастелгезинга үзбек үлустуң үзүлээлары, чуруктары болгаш улусчу чогаадылгазының өске-даа ал-шынчылери ажыглаттынар.

Музей В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга таварыштыр ажыттынар.

ЧУРУКТА: В. И. Ленинниң Ташкент музейиниң макети.

Р. ШАМСУТДИНОВТУҢ фотозу.

ЭТА-ның фотохрониказы

КЫШКЫ АЖЫЛ-ИШ

Хойжу Ооржак Халгакпан мынчаар хөөреп орган: «Кыштың аажызын малчыннарның арыннарындан-на билир апарган бис. Ынчангаш барык бүдүн ыны дургузунда бут тыртпас кыдыр курлавырны белеткеп алган бис. Ам биске кыштың кандыг-даа аагы коргунчуг эвээс.

Шынап-ла, оон коргүзүү бо чылын «Доң-Терезин» совхозта дээрелерниң бирээзи болган. Оз тыва уксаалыг төрүүр 100 хойга оналаштыр 105 хураганны, бир хойдан-на 1,6 кг дүктү кыргын алган. Ам хураганнаар 320 баш хоюндан түүке онаштыр 106 хураганны, бир баштан-на 1,7 кг дүктү кыргын алырын хүлээнген. Хойларынга чидиртир чем курлавырын бүрүн белеткээш, хойларын ам Кок-Даның мээстеринде одарладып турар.

№ 2 хойжу бригаданың бригадири, дуржулгалыг агитатор болгаш почтачы Ооржак Ыймандаевич Борбак-оолга оң бажыңынга солуннар түүлей каап орда ужурашкан бис. «Даарта план ёзугаар кол кыштагзар: Дулаан-Кара, Берт-Даг баар ужурлуг кижи мен, малчыннарга солуннар база чедирер, сөөлгү медээлер база сонуургадыр болгай дээш, элеп калган рюкзакче бөлүк-бөлүк солуннарны, ээзээн каш чагаалларны суп ап орган.

— Сиңерниң бригадаңарда каш кодан хой барыл, Ооржак Ыймандаевич?

— Бистең 11 кодан хой бар. Кыштагларда байдал эки. Социалистиг хүлээлгевисти бедиттивис. Малчын бүрүзү бир хойдан-на 300 грамм дүктү немей алыр сорулганы салган. Ол чаа чылда күүсеттинер дээрзинге идегелдиг бис.

Амгы үеде малчын бүрүзүнүң коданыында 12 тоннадан эвээш эвес сиген чедиртинген. Кыштаглаашкынның берге үези—оолдаашкынның түлүүнде мал чемнинге хереглел турбас кыдыр мал чемнерин ам-даа курлаар бис—деп, бригадир түңнеди.

Бригаданың малчыннары 1969 чылдың чагыдылгазынга идепкейлиг киржип, өреге бүрүзү «Шынны», «Тываның аныяктарын», «Тувинская правда» солуннарны чагыдып алгылаан. Солуннардан аңгыда 7 журналды малчыннар чаа чылда алырдар. Малчыннар ортузунга агитас-массалыг ажылды болгаш солуннар тарадылгазын бригадир бодунуң инициативазы-биле алган. Ынчангаш чагыттынган солун бүрүзүн чогуур үеде алыр дээрзинге бүгү малчыннар бүүрелдиг. Ам түүле эки ажылдаар, мал оолдаашкынын чедиишкинниг эртирер сорулганы озар ботгарыйын мурнунда салган.

А. ДОПЧАА.

* * *

Машинаның соңгу дугуюнда бертинигни эдип алган соонда малчыннарга чедип болурун чолаачы чөптээрешкен. Дуржулгалыг чолаачы бирги коданга эки келген, кузов кырынга олурган агиткульбригаданың кежигүннеринден чаңгыс-даа кижи чолаачыга хомудаваан. Район товунун албан организацияларының киржилгезибиле организастаттынган бир ээлчеглиг үнүшкүн ынчаар эгелээн оң. Улуг-Хемиң партия райкомунуң агитация болгаш пропаганда кылдызының план ёзугаар организастаап үнүүшкүнүнүң киржикчилери бо үезде Эйлиг-Хемниң Ыдык-Тей-де болгаш өске-даа черлеринде малчыннарынга чораан.

Кыштаглаашкынның эгезинде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң бо участогунга чамдык бергедээшкиннер бар турган болза, амгы үеде кодан бүрүзүнде мал чемнери бар, чаш хураганнар кажаалары белеткеттинген. Малчыннарга Эйлиг-Хем 8 чыл школазының өөренчикчилери болгаш башкылар коллективи көргөн хоорарынга дузаалашканын олар өөрүшкүүбиле чугаалажып турарлар.

Малчыннарның чурттаага байдалынче база чугула кичээнгей салдынган. Хойжу эш Хандмаанын кыштаанда чурттаага бажыңы малчын барып олуруптарынга белен эвес дээн шүүлтүчүдел «Шыпта» үнген соонда ук байдал эттингеп. Ооран-Оймакта хойжу Кыргыс Арының аалынга келдинис. Хойжуныл чурттап орар бажыңының иштп-дээ, дашты-даа арыг-силиг болгаш кодаи девискээри база өске малчыннарындан ылгалыг болду. Агиткульбригаданың кежигүннери ажылдамидыралы үлегерлиг малчыннарның үлегер-чижээн өскелерге чугаалап берип, оон-биле чергелештир аңгы-аңгы темаларга лекциялары, беседаларны кылып чораннар. Чижээлээрге, эмчи эш Б. Чубаров грипп болгаш өске-даа халдавырлыг аарыгларга удур камгалааның ужурдузазын чугаалап бербишаан, хүлээп алышкыннарны кылып чораан.

Эйлиг-Хемниң малчыннары бо чылдың мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг эрттирерине эртип турар чылдың дейлелии чаа чылда база ышкынмас дээш улуг күженишкин-биле ажылдап турарын оларның чаңгыс ажыл хүнүнден-не билип алган бис.

Д. АРАКЧАА.

* * *

Хайырлыгның Аргаликтарынга чоруур болза, инда хөй чүзүн маз чоруурун дораан-на көрүп болур. Оз болза «Ленинчи орук» колхозтуң малдары-дыр. Ол кавыда ажыл-агыйның дорт кодан шээр малы, ийи кодан чылгызы бо кыжын кыштап турар. Хайырлыгның хары чуга болгаш ам үеде маадың байдалы эки. малчыннар ол үени чоп ажыглаан, суда кадатты чорудуп турар. Бүгү мал чылыг кажаалардыг, кыштың берге үезинде ажыглаар чем курлавырлары бат бүрүнгаар белеткеттингеп.

Артель баштаар черн малды ажаан кадагалап турарларның амыдырал-чурттагазынче чугула кичээнгейни салган. Малчын бүрүзү чылыг бажыңнарда. Өреге бүрүзүнүң даштында одаар ыяш. хөмүрдаш дүжүрүлгеп. Ынчалзажок. Кав-Хемниң райпо баштаар черинге малчыннарыны хомудалы улуг. Малчыннар кыштаглаарже кожуп алгандан бээр ай ажыг үе эрткен. Мынчага чедир Хайырлыгның малчыннарынга чаңгыс-даа автолавка чорбаан.

П. ПАР-ООЛ.

Улуспу контроль боттанышкында

КОНТРОЛЬГА АЛГАН

Каа-Хем районда пииттиниң малып кыштагладырының мурнунда совхоз, колхозтарда байдалдарны СЭКП райкому биле улусчу контроль комитеди хынаап, түңнелип районнуң активчилериниң колхоз, совхозтарның удуртукчуларының, тускай артемничилерниң хуралдарынга болган контролёрларының район чөвүлел хуралынга чугаалажып көргеш, кыштагларашкыпга белеткелде дүвүрөзинниг байдалдар тургустуна бергенин айыткаш, четпестерни чайладырының хемчеглерин ажылдап кылган турган. Районнуң партия, совет органнары, совхоз, колхозтарның удуртулгазы чогуур хемчеглерни ап чоруткан болган пиитиниң малы кыштагларашкынче бүрүн кирген.

Улусчу контроль органнарының активчилери

Хендергези делгем боорга, Чурттаксаарым арга-ла чок

Тываның каас-чараш чурумалдыг черлериниң база бир будуңу болур Хендерге шагеден бээр сураглыг чораан. Ол түгле оргу-делгем шынаа шөлдери, каас-чараш хербистерлиг даглары-биле сураглыг чораан эвес, ол болза арыөвүрүү аргыштырып турар Сенектиң, Элегестиң, Өнгештиң, Кадыр-Арттың болгаш Өштектиң, Өөден-Шөлдүң арттарын дамчаан хөй санныг оруктарның белдирлешкен черн болуру-биле билдингир чораан.

Хендергениң ол делгемнеринге хөй-хөй төөгүлүг болуушкуннар база болгулаан. Кызыл партизаннар-биле тыва араттарның каттышкан чепсектиг күштери моол таварту кирип келген бараан Унгернiиң 3000 ажыг аг-шерини Хендергениң Ак-Талдан эгелеп чаза шапканын ам бээп Ак-Талды ийи талазындан харап алган турар Саңныг-Хаяның болгаш Хааржак даглариның баштарында хаялар аразында октар холдары хереченлеп турар.

Хендергениң Арыскан-Кежиг деп черге Тываның арат чонувуна кинчи-бекти әдилеп чораан ноян-дүжүметтериниң сөөлгү чыштарының бирээзи чымлаш, боттарының сорулгазын чедип ап шыдавайн, оон чонуун киленкиндеп кортказ ойлап-дезип үнгенин, оларның белеткеп алган кинчи-дөңгү ыяштары чуртка аңаа ирип чыдып калганын улуг назылыг кижилер ам-даа утпаан.

Чаа, революстуг эрте-чагырганың чылдарында Хендерге, оон төвү Ак-Тал суур Улуг-Хем кожуунунуң чөөн-мурнуу кезээнин күш-ажылчы араттарның холу-биле халаска туткан баштайгы тыва суурларының бирээзи апарган. Хендергениң Ак-Тал суурга баштайгы школа, интернат, кижи. мал эмнелгелери, магазин, хлеб бижырар чер, клуб, радио харылзаазы ажылдап эгелээнин түгле хендергежилерге чаа амыдыралды тургузарының үлегер-чижээ болган эвес, ол болза чайны үеде Хаймакан, Ийи-Тал, Чааты, Көк-Чыраа, Чалааты болгаш Дус-Даг сумуларының араттарының хендергежилер-биле каттынып алгаш, массалыг оюн-тоглаа, хүреш-чарыш, байыр-наадым кылыр чери кылдыр хуула берген турганын ол үениң кижилери билир.

Ол чылдарда чонуун Хендерге дугайында мындыг ырлары тургулаан:

Хендергези делгем боорга,
Чурттаксаарым арга-ла чок.
Хендирбеңин бодуң чуртта
Оңгаңаны бодуң хемдв.
Муныксаарым арга-ла чок.

Ашпын баткан Ак-ла-Талга
Арбай тараа тараан болза,
Анай кара уруг эштиң
Арбанынга кирген болза.

Сунуп баткан Сузугуга
Сула тараа тараан болза,
Сут-ла кара уруг эштиң
Сумузунга кирген болза...

Амыдыралга болганчок-ла болгулай бээр чамдык таарымча чок чоруктар ышкаш ындыг байдал Хендергеге, оон чонунга база таварышкан. Каш-чылдар бурунгаар Хендергени эрнаредир кагтыылаан, хендергежилер ынай-бээр көшкүдей бергилээн, оон төөгү Ак-Тал суурну каапкан, школа, эмнелге хагдынган турган. Ону ажыглап алгаш чамдык далаш, аксы дөспес кижилер ындыг ырларны бээп ырлажып тургулаан дээр:

Хендергенни бодуң чуртта,
Хендирбеңни бодуң хемдп.
Оңгаңаны бодуң чуртта
Оорганы бодуң хемдв.

Арбай тараа үнер эвес
Ак-Тал чурттаан бодуң шоруң
Сула тараа үнер эвес
Сулугуга чурттаан шоруң...

Ол түр үениң таарымча чок байдалы шагда-ла эрте берген. Хендергенiң делгемнери ам «Улуг-Хая», «Элегес» совхозтарның, Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Х Улуг хурал» колхозтарның кол мал турлаглары апарган. Ам Улуг-Шыкта, Узун-Ховуда. Могай, Сузугударда, Бестиг-Кара, Ажыг-Кара болгаш Кажк, Өөден-Шөлдүң чайлагларында, Аргалыктыгның, Күйлуг даглариның, Тарбаныг дагның, Эмиглериниң, Бош-Даглариның, Саңныг-Хаяның кыштагларында ниитиниң мүн-мүң баш малын салым-чаяанныг малчын кижилер өстүрүп турар.

Хендергенiң төвү Ак-Тал суур ам танытынмас кылдыр чаартынган. Ында школа, эмнелге, культура, салыт, харылзаа черлери ажылдап, ажылчы чонга бараан болуп турар. Шаанда өрген-даа чок Арыг-Аданда, Хөлчүкте Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарның бригада төптеринде улуг суурлар база өөүн үнгулээп.

Хендерге ам түгле мал ажылының улуг төвү эвес, ам мүн-мүң га тараалар чалгып турар апарган. Шаанда түгле соокка быжыг боорга, арбай, өске хоочун тараалаң ховулары беәнн үрезин-биле четчеленип турган дээрзин демдеглээри өөрүнчүг.

Ам Хендергеде база катап чаа ырлар бо үениң байдалынга таарыштыр чаартынып, ону чоргаарал-биле ырлашканын дыңнап болур:

Ашпын баткан Ак-ла-Талда
Арбай тараа чалгый берген.
Анай кара уруг эштиң
Артеливис чаңгыс болган.

Сунуп баткан Сузугуда
Сула тараа чалгый берген.
Сут-ла кара уруг-биле
Суурувус чаңгыс болган...

Хендерге түгле каас-чаражы-биле, төөгүлүг болуушкуннары-биле сурагжаан эвес, ол боттарының мурнакчы кижилери-биле база сураглыг. Ында күш-ажылдың мурнакчы кижилерэ Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Иван Ыймажык, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, сураглыг малчын, национал хүреш талазы-биле Тываның каш дакпыр чемпиону чораан Бегзи-Хуурак, Тыва АССР-Дээди Советиниң депутады, механизатор Долдут-Эник ышкаш он-он оолдар, кыстарының өзүп төрээн, чаагай ажыл үүлеин бүдүрүп турар черн.

А. М. Горькийниң 30 чылдар мурнунда адаргал-биле демдеглеп турганы тыва кыс, республикалың медицина ажылдакчыларының хоочунарының бирээзи Такый-Сюрюң (Торжу). Күрүне шаңналының лауреады Хойтпак-оол, төөгү эртемнериниң кавидады Толгар-оол болгаш өске-даа хөй-хөй оолдар, кыстарның хуу-салымы хендергежилери-биле чарылбас холбаалыг болгаш чаңгыс чурттуглары аңаа чоргаарланып турарлар.

Хендергениң келир үези ам-даа чаа-чаа бедиктерже бүдүрелдин-биле бурунгаарлап бар чыдар.

Ынчалза-даа ам-даа шинтирлеттинмээн айтырыглар база бар. Хендерге, Шагаан-Арыг, Хову-Аксы аразында доктаамал автобус харылзаазын тургузары ам бирги чергенин айтырыы болуп турар.

Хендергенiң эгаартынмес делгемнерин ажыттаарынга таарымчалыг кылдыр Хендергеге тускай совхозту тургузарын база чонуң амыдырал негелдеринге чогумчалыг шинтирлээрiнге таарымчалыг кылдыр Хендерге көдүр Советин катап тургузарын хендергежилерiниң күзел турарын деткип, шинтирлээрiнiн үези келген боор.

В. ТАМДЫН-ООЛ.
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады.

ДЫШТАНЫР ХҮНГЕ АРЫН

ЧУРУКТА: Хандагайтыда ургларының музыка школазының башкызы Чечен Чымбаның кичээл эрттирип олурары.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Сонуургактарга булун

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

Чогаалчы Л. Н. Толстой аныяңда аннаарынга кончуг хандыкшылдыг чораан. 1858 чылдың кыжынында адыг ажээлин аалдаарынга ол киришкен. Мажаалай үне халаап, мырыңай ооң кырында-ла келген. Лев Николаевич ону чаңдыр боозапкан. Ийиги дугаарында боозаптарга, ок ам-на дээшкен. Ынчалза-даа балыг адыг олче халып келгеш, ону харга чыттыр бээ-ла бараан. Толстой селбер бөргүн ушта тыртказ, адыгның аксынче дыгыпкан. Ол аразында етерь Архип Осташкинниң чалыг чок боолмашкыны адыгның амызын ускен. Ол адытта Толстойнуң арнын балыглаткан чери ийи сорбу болуп ол-ла хевээр артып калган: бирээзи хаваапда, өскези карааның адаанда.

ХЕНЕРТЕН КЕЛГЕН «ААЛЧЫ»

Аныяк буур Куйбышев хоорайның асфальтылыг кудумчузунга үүден-даа коргар-сестир дээр чүве билбейн, чоргаар базып кирип келген. Хоорайның чурттакчылары кел дивээн ол «аалчыны» көрүп кааш кайгап, улут, биче кижилер ону кеэр дээш кудумчуже сөктүп үнүп келген. Кижилер-даа, автомашиналар-даа, туруглар дег бажыңнар-даа буурга коргунчуг эвес болган. Хоорайның кыдыын таварып киргеш, мырынай хоорай төвүнге келген. Оон ол Самарск кудумчузу-биле кылаштап оргаш, доора эгтештин 90 дугаарлыг бажыңның херимиче киргеш, херим кыдыңга чыдып алган.

Буур аңаа үр чыдып дыштанган, херим иштинден үнер хире эвес болган. Ону көруксээн кижилер мырыңай эндерлип келген. Чурукка тырттырып ап-даа турган, буур оларны дүшке-даа какпас.

Келген «аалчыны» ам канчаарыл? Бичии хлеб берип тургаш, херим иштинден көгүдүп үндурериниң аргазы чок, шырбина тудуп алгаш коргудуп үндүрүп база шыдавас болгай.

— Цирк черинче дыңнадыр-дыр — деп шинтирлеп алганнар.

Цирктиң болук ажылдакчылары чедип келгеш, хөлестеп чыткан буурну тудуп шараап, машинага үндүр каап алганнар. «Аалчыны» хоорай даштыңче дөртен километр черге аппаргаш, арыгже салып киришкеннер.

КАЙГАМЧЫК УЛУГ БҮРҮЛЕР

Бразилияның кончуг ел-шык климатты черинде пальма ыяштарның бүрүлериниң сывының узуну 4—5 метр болуп турар, а бүрүүн бодуның узуну 22 метр, калбаа 12 метр. Чаңгыс бүрү-ле оң кижиниң кырынга чаашкын дүжүрбейн шуглаптар.

Элик эъдинден кылган чемнер

ШИШТЭЗН ЗЪТ

Элик эъдин 35—40 грамм хемчээлиг кылыр дорай кескилээш, шиш бүрүзүнге-ле бешаллы борбакты шиштей шашкылаштын, оларның кырынче дус, перец, уксус чажыпкаш, кызыл кеске 20-25 минута иштинде быжырыптар.

Гарниринге хөөй кескилеп каан согуна, помидор, огүреп азы мариновкалап каан виши. дыня өске-даа кат, ногаа аймаа кылгаштын столга салыр.

СОУСТУГ ТӨШ

Эликтиң сакпактыг төөгүнге хөөг дус чажып, ону духовканың тавазанга салгаш, кырынче үс дамдыладып үзээштиң духовкага 30—40 минута иштинде быжырар. Аңаа быжырып турар үеде үстү бичиледир чаай кудуп каап эттен үнген суук чүүл болур соок эвээш болза суук мүнү немей кудар.

Быжырып каан элик төөгүн бичиледир дорай шаап кескилээштиң сакпыңга кагташ, кырынче согуналыг, мөөгү холаан кызыл соусту шоолуг эвестн кудупкаш, сакпыңның аъсын дутлаштын 15—20 минута иштинде хайындыра кааптар. Оон эскеш, тавакчыштаттарга салгаш, бир талазынга хаарып каан картошканы, еске талазынга соусту биче кудар. Блюданың кырынче ногаан петрушканы хөөй кескеш, салыр.

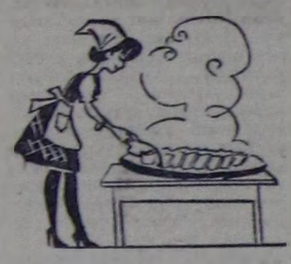

ЧАГЛАП БЫЖЫРАРЫ

Элик эъдин элээн улгаттыр, кезек-кезек кылдыр кескилээш, иштин бижек-биле биче хозагылаш, мнаар борбак чагларны суккаштын, демир шишке шиштээштин отка быжырар. оон аңгыда духовкага бээ быжырып болур.

Быжырган соонда чиирингe белеткей кескилээш, тавакка салыр. Гарниринге хаарып каан картошканы, киш-кулаан, фасольду ажыглаар, кырынга погаан согуланы азы петрушканы хөөй кескеш салыр.

ЧЫЖЫРГАНА ВАРЕНЬЕЗИ

Чыжырганаңы арыглап, чуггаш, хайның турган сүүже 5 минута хире урупкаш, оон шишкинин-биле шүүшпер. Хандыны (сиропту) бедеткээри: бир килограмм чыжырганага чартык кг ак чигир болгаш дөрт-беш стакан суг херек.

Изиг ханызже катты урупкаш, белен болгуже дээр хайындырар, хайындырып турар үеде ону оттан эскеш, 20-25 минута хире аңаа салып каап турар. Варенье белен болу баарге, ону оттан эскеш, кургаг, серинн черге 10-12 шак тургузунда каап каар, оон соонда шил банкыларга үзе кудар. Варенье кудар банкыларны изиг сугга эки хайындырар, оон кургадыр чодар.

Жуктыг сумелер

Борис НУХОВТУҢ «Хөгжүүчү болуру чаңындан» деп чуруу.

Мерген сөс

Чизе соглээн, мерген сөсте өргек турбас
Ону дилеп, хөй-ле дүннер удуваан мен.
Оттуң көзүн өжүрбезин кызып чораш,
Чигир, дустуг ыяган, билип өөренген мен.

Эртинени хөрек-чүрээ шыгжап чоруур,
Эндик малды сыдым чокка тудуп эккээр,
Өгбе дижир сеткилди бай кижилерни
Өрү чалап, мерген сөзүн дыңнап чоргар.

Ынакшыл

Аас-кежиин аңаа долдур күдүп бергеш,
«Чайлыдырбайн, чоруп ор» деп чарлык болдун.
Артап эртер, оңгуа-чыңгыл өруктарга
Чаңдыр базып, тендирбезин кызып чор мен.

Чавгай чолду, чурттагланы женээ шаңнаан,
Ынакшыл, сээң чаагай аажың ындыг болду.
Ышкындырып, бустуг черле бербезин дээш
Сагыш адыг хунагалап чоруур-дур мен.

Николай ООРЖАК.

Лириктиг одуруглар

Оскунмас мен

Хенаиг чүвээ муңчүдуп каар,
Кезек, доскут чаңчылым чок.
Ажыл кадыын бергезиннес,
Адазының оглу-дур мен.

Дагның хөрээн оора соккаш,
Ширээн кылып шыдавас мен.
Талыгырда сылдыстарны
Чинчин ол деп аазавас мен.

Чартык айны мөңгүннелдир
Экел диве —чажам дээр мен.
Сагышка-даа сыңып болбас,
Эннештеанм чүве-дир оп.

Чүү-даа хире салам болза,
Чүрээнни мээ идеген көр.
Алыдырал кыптып чорда,
Аартыктап, оскунмас мен.

Монгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Истер

Эштир дээштиң үргүлчү-ле
Эриктиве халып кээр сеи.
Элезинге баскан изиң
Чалгыг келгеш, балай
— шаапгар.
Чоиумну дээш, буян кылган
Човаг билбес эки херээң —
Ие-чуртка артып калыр
Изиң оз-дур, утпайн чору.

Борбак-оол СЕРЕН.

Оъжук

Хемниң унун туман дуглаан
Кезек арыг чашты берген.
Хүнүң чырыы чайнап келген
Хүргүл туман эстн берген.
Түлээн арыг дүгдегер ак
Дүктүг оъжук чагы кеткен.
Сценада артист кыс дег
Сергек, чырык кылаңнашты.
Чылбың салгын каржы
хаарып,
Сылдавайн чаакты шымчаан.
Кезек арыг шимчеш дивээн,
Кеткен хевин камнап тур
боор.

Хертек СЕРЭЭ.

Дыштанып хүннерде каяа, чүү болурул?

★ **ВЛКСМ-НИҢ** хоорай комитединиң кубогу дээш хостуг хүрешке маргылдаа механизация училишезинин спорт залынга воскресеньеде эртен 10 шакта эгелээр.

★ **РЕСПУБЛИКАНЫҢ** көгжүм-шии театрынга суббота, воскресенье хүнперинде Алексей Хуурактың «Ынакшыл болгаш өжээн» деп шинаи кежээ 7.30 шакта үнер.

★ **ОЛ-ЛА ХҮННЕРДЕ** «Тайга» станциязынга кыштакчыларының хаактыг массалыг селгүүстээшкини, «Хүреш» стадионунда катокка конькилээшкини болур.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

Шыдыраа

ШАҢНАЛДАР ЭЭЛЕРИНДЕ

Тыва АССР-ниң шыдыраа талазы-биле чемпиону ат дээш чартык ай үргүлчээн демиселл доозулгай. Кызыл хоорайның болгаш районнарның шүглүү үнген шыдыраачылары чидиг спортчу демиселдиң түннелин үндүрген. Аңаа Кызыл шыдыраачызы И. Шишигин он дөрттен ой үш санныг ап, мурнуда республика чемпиону турган адын камгалап алган. Чемпион бо маргылдаада Ч. Ооң биле И. Чыргал-оол олар-биле хайым кылдыр ойнаап, маргылдаанын кыңга-даа уттурбаан кара чаңгыс киржикчизи болгаан.

Кызылдың ийи шыырак шыдыраачылары М. Тюлюш биле Ч. Ооң 10,5—10,5 санныг ап, шаңналдыг черге четкенер. Чеөн-Хемчик чемпиону О. Бегзи—10 санныг ап, көдээ шыдыраачылардың тергиинин боор, «Урожай» ниитилелдин чемпиону атты база ап, улуг чедишкинниг ойнаав.

Маргылдаанын эгезинде чедишкинниг ойнап турган Х. Ондар 8,5 санныг бешки черге кирген.

Шыдыраачыларның хараазында черлерни эелээн мындыг: К. Саян 7,5 санныг алдыгы, П. Артомонов биле И. Мажоткин, Н. Чыргал-оол олар үжелээ дараазында черлерни үлешкенер.

Маргылдаа төнген соонда ооң байырлыг хаашкыны болгаан. Бирги үш черни алганнарга республиканың спорт чөвүзели шаңналдарны тывыскан. Ооң ангыда «Шын» биле «Тувинская правда» солуннарның тускай шаңналдарын база тывыскан. Эң чараш салыг дээш «Тувинская правда» солуннуң, сөөлгү бешсалыгга ак эки түннел дээш «Шын» солуннуң шаңналдарын Кызыл шыдыраачызын М. Тюлюш алган. Оон ындан «Шын» солуннуң редакциязы Тес-Хем чемпиону П. Артамоновка чогаадыкчы ойнаанын дээш, «Урожай» чемпиону О. Бегзиге улуг чедишкинниг болганы дээш тускай шаңналды тывыскан.

С. ТАМБА.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА
декабрь 21, 22, 26, 27, 28, 29 хүннерде
Алексей ХУУРАКТЫҢ
„ЫНАКШЫЛ болгаш ӨЖЭЭН"
деп 3 көжегелиг 11 көргүзүглүг шаңзы болур. Шинин эгелээри кежээкиниң 7.30 шакта. Билетти эртен 10 шактан эгелеп садар.

кино

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Константин Заславов» 10, 2, «Грек Зорба» 12, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Джура» 10, 1.40, «Дева сылдызының аъзаанда» 11.50, 3.30, 5.20, 7.10, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Алдын бызаа» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Моңге шимчээшкиннер» 3, «Баиын болгаш ээ» 4.40, 6.30, 8.20 шактарда.

редакциянын адрези

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын, № 3 ТЕЛЕФОННАР. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлаакчыларының болгаш пропаганда» кылдазының 35-24, харыысалгалыг секретазының 23-35, партийже ачылырга кылдазының 23-54, культура кылдазының 37-13, көзээ ажыл-агый кылдазының 21-47, улетпур кылдазының 22-64, чагаа база совет тургузуг кылдастериниң 21-27, информация кылдазының 20-60, бухгалтериязының 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында партизда эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01022.

Солун неделяда алды катап үнер

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч.
ДЕКАБРЬ
22
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 297 (7839).
Өртээ 2 көп.

Кады кылыр эртем шинчилелдери

СЭТА-ның дыңназыны

1968 чылдың декабрь 20-де Совет Эвилелиниг Черниң кылымал «Космос-261» деп спутнигни салып үндүрген.

Спутникте Черниң үстүкү агаар каъдыл болгаш соңгу чүк хаяларының бойдус чылдагаанларын шинчилээр эртем аппаратуразын тургузган.

Космос делгемин шинчилээриниң болгаш тайбың сорулгаларга ажыглаарының талазынга социалистиг чурттарның дем каттыштырып ажылдаарының программазын ёзугаар Черниң үстүкү агаар каъдын, соңгу чүк хаяларының бойдус чылдагаанларын шинчилээр эртем шенелдезин чорударынга Болгария Улус Республиказының, Венгр Улус Республиказының, Герман Демократтыг Республиказының, Польша Улус Республиказының, Румынин Социалистиг Республиказының, Совет Социалистиг Республиказының Эвилели биле Чехословак Социалистиг Республиказының эртем-шинчилел институттары, обсерваториялары киржип турар.

Шуут-даа спутникке хемчээшкиннер, чер кырынга шинчилелдер чорудары-биле катай кылыр, комплекстиг ол шенелде соңгу чүк хаяларының үезинде Черниң үстүкү агаар каъдының аин-шинчилерин база Соңгу чүктү хаялаңдырар, күштүг чер хереглерин — электроннар биле протоннарны, ажыктан күштүг чылыг энергизының электроннарын шинчилээр соруглалыг.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

Совет Эвилелиниң композиторлары болгаш музыковедтери бистиң чуртувустуң бүгү будуннарындан боттарының IV бүгү-эвилел съездизинге чыылгаш, төрээн Коммунистиг партиязынга, ооң ленинчи Төп Комитединге чүректиң ханызындан мзиг байырын чедирип тур!

Бистин ажылывысты партияның болгаш чазактың бедик-биле үнелээнин четтирдивис деп харыылаар улуг өөрүшкүвүстү чүректиң ханызындан илергейлеп тур бис. Композиторлар эвилелиниң Ленин ордени-биле шаңнатканы улам күженикшиниг болгаш үре-түңелдиг ажыллаарын биске дагзып турар. Социалистиг культураның ажылдакчыларының мурнунга партияның салып турар сорулгаларын күүседиринче тогаладыкчы бүгү күжүвүстү салыр бис.

«Бүрүненің хөгжүм уран чүүлүн тургузар дугайынга бистиң бүрүневистиң тургустунуп эгелээн үезинде-ле, Совет чазактың баштайгы декреттериниң бирээзинде чугаалаан, ол декретке Владимир Ильич Ленин ат салган. Хөгжүм уран чүүлү социалистиг амыдыралды тургузарынга бодунуң улуг улут-хуузун киирер сорулгалыг турган. Коммунистиг ниитилел тургузукчуларын бүгү талалыг сайыранга эртем-билиг кылыр кижизидериниң херээнге хөгжүм уран чүүлүнүң улуг ужур-дузалыын партия оон соңгаар-даа үргүлчү демдеглеп келген.

Ол сорулганы чедип алырын барымдаалаан, бистиң чуртувуска совет хөгжүм уран чүүлүнүң ажылдакчыларының тогаладыкчы ажыл-чорудулгазын чедиишкинниг болдурарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузуп берген. Капиталистиг чурттарда бистиң эштеривистиң канчаар чурттап, ажылдап турарын билир бис. Ынчангаш уран чүүлүн тогаладылга ажылынга бистиң социалистиг күрүневистээн дег, таарымчалыг байдалдар ол чурттарның чангызынга-даа чок деп, бүдүрелдиг чугаалап шыдаар бис.

Бистиң уран чүүлүвүстү идея талазы-биле арыг мөзүлүг, кижизиг чаагай утганыышкынныг болдурар дугайынга, ооң ёзулуг демократизминиң болгаш улус-биле сырый харылзаалыг болурунуң дугайында партияның могаг чок сагыш салышкыны совет уран чүүл интеллигенциязының эң эки төлээлекчилериниң чүткүлүн илергейлеп турар. Бистиң музыкавис уран чүүл эртемниглериниң кызыы хүрээлеңинге эвес, харын боттарының ёзулуг талантылыг уран чүүлге негелде, сонуургалдары хүнүн-не улам улгадып турар ажылчы чонларның ян калбак массаларынга бараан болур кыллыф чогаалтының келген болгаш чогаалтыныр-даа турар. Бистиң уран чүүлүвүс амгы үениң эң чугула темаларынче кезээде сонуургал салыр мөзүлүг; ол кезээде коммунистиг идеялыг, амыдырал бадыткаар сорук киришкинниг, кижизиг, чүректиң ханызындан шынчы илергейлекчи утка-шынарлыг.

Бүгү чер бөмбүрээнің миллион-миллион кижилери совет хөгжүм уран чүүлүнүң чогаалдарын ыынаажы, социалистиг реализм уран чүүлүнүң кызыгаар чок аргалардынга бүзүреп турар. Бистиң уран чүүлүвүстү чүүл-бүрү аргалар-биле бакташар деп ораалдажып турар буржуаз уран чүүл эртемниглериниң бадыткалары авыластыг болгаш үндезин чок. Партийжи болгаш улусчу принциптерге үндезилеттингеи, класстиг чаагай чаңчылдарга шынчы болуруи дидим чаартыкчы шинчилел ажыыы-биле дүүштүрер, амыдыралды ооң революстуг хөгжүлдези-биле, төөгүлүг перспектива-биле дүүштүрүп тургаш шын илередип көргүзер социалистиг реализмниң улуг күжүн совет хөгжүм уран чүүлүнүң чедиишкиннери боттуг чижектер-биле бүзүредип көргүзүп турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының композиторларының аразында харылзаа чылдын-на улам хөгжүп, бистиң чаңгыс эвивис быжыглып турар. Социалистиг лагерьнин улустарының найыралдыг хүрээлеңин дайзыннар кажан-даа чарып, оларның аразында эвин баксыралып шыдавас. Совет композиторлар бистиң чазаавыстың даштыкы политиктиг шугумун ийи-биле чүүлдүг деп санап, Чехословакизга хамаарыштыр империалистиг реакциянын кара сагыштыг планнарынга удур ооң ёй-шаанда хемчеглер алганынга байыр чедирип тур. Интернационалчы хүрээлгевиске шынчы бистер — демократтыг Вьетнамның дайынчыларының талазында, империализмниң күштеринге удур демисежип турар бүгүденин талазында бис. Үзаан-бодалның аар-берге кризизинге туттурган капиталистиг делегейнин идеологиязы биске ханызы-биле өжээннешкек. Совет уран чүүл интеллигенциязының, ылаңгыя аныяктарның чамдык кезиинге империалистиг пропаганданың идея талазы-биле салдар халладыр бүгү ораалажышкыннары бүүрап дүжер.

Совет композиторларның бодаллары болгаш чүректери — коммунизм тургузуп турар бистиң улузувустуң талазында!

Бистиң улузувуска чоок болгаш эргим үнелиг, ону идея, ажы-чан талазы-биле бедик шынарларлыг кылдыр кижизидип, ооң патриоттуг үзел-бодалларын быжыглап шыдаар чаа чогаалдарны тургузарынга бүгү күжүвүстү бээр бис деп, СЭКП Төп Комитединге бүзүрелдиг сөлүвүстү берип тур бис. Хөгжүм-эстетика кижизидилгезинин херээнге улуг харыы-салгалыывысты бүрүнү-биле медерел билбишаан, ылаңгыя уруглар биле аныяктарның ортузунга массалыг музыка чырыышкынын организастаалырынга хүн бүрүде киржир бис.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүзин бээр 100 чыл болурун биске кызыгаар чок энерелдиг революция баштыңчызынга тураскаатказ, бедик уран мергежилиг чаа чогаалдар-биле төлептиг үткуурунга белеткенип тур бис.

Ленинчи улуг идеяларны, бистиң чуртувустуң амыралыының дугайында улуг шынны бүгү делегейге нептередип турар совет хөгжүм уран чүүлү моон соңгаар-даа база улам быжыглып, сайзырангайжып турзун.

Социалистиг ниитилелдиң ёзулуг кижизиг мөзүзүн болгаш бедик үгаан-бодал культуразын керек кырынга илередип көргүзеринге совет хөгжүм уран чүүлү моон соңгаар-даа база баразын болдузун.

Дешилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң чырык чаагай идеалдарын амыдыралга тиилелгелиг боттандырып турар совет улус делгерезин!

Бистиң чуртувусту коммунизмниң тиилелгезинче аппар чоруур Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизазы делгерезин!

КОМПОЗИТОРЛАРНЫҢ IV БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИ.

Бедик шаңнал сорук киирип турар

Декабрь 20 — композиторларның IV бүгү-эвилел съездизинин ажылының сөөлгү хүнү.

Съездиниң президиумунда — эштер И. В. Подгорный, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, К. Ф. Катушев. Олар-биле кады — сураглыг совет музыкантылар, съездиниң аалчылары.

Эртенги хураа СССР-ниң Композиторлар эвилелиниг Ленин орденин тыпсырының байырлалдыг ёзулалы-биле эгелээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СССР-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйга сос берген СССР-ниң Композиторлар эвилелиниг Ленин орденин-биле шаңнаар дугайында Чарлыкты ол номчаан.

СЭКП Төп Комитединиң, СССР-ниң Дээди Соведиинин Президиумуунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден Н. В. Подгорный Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле холбаштыр съездиниң делегаттарынга, совет музыка уран чүүлүнүң бүгү ажылдакчыларынга чүректиң ханызындан байыр чедирип, чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерин оларга күзээн.

СССР-ниң Композиторлар эвилелин шаңнааны — ол дээрге, совет музыка уран чүүлүнүң улуг чедиишкиннерин, улустуң коммунистиг кижизидилгезинге ооң ёзуп турар ролүн, коммунизм тургузуушкунунга композиторларның идепкейлиг киржилгезин күзээн көргеннидир деп. Н. В. Подгорный демдеглээн.

Совет музыка бистиң улузувустуң амыдыралы болгаш деңмисели-биле тудуш холбашкан, Улуг Октябрьның идеяларынга шынчыы-биле күштүг. Ёзулуг улусчу үндезинге ёзуп, классиканың дешилгелиг чаңчылдарын шингээдип, социалистиг реализмниң принциптеринге үндезилээп чайгылыш чокка хөгжүп турар совет музыка бистиң Ада-чуртувустун мзадырлыг оруун хевирдеринин, стильдеринин болгаш жанрларының хөй овурларынга чайынандыр көргүскен. Революцияның штурмнаан хүнүнден болгаш хамааты дайынын тулчуушкуннары, беш чылдарның күш-ажылчы энтузиазмы болгаш фашизм-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарга тиилелгени чедип алган совет улустуң маасалыг маадырлыг чоруу совет композиторларның чогаалдарында синнеккен. Бөгүн музыкада келир чырыткылыг ye дээш демиселдин мөзүзүнге, бистиң ажылишчи улуг улузувуска, ооң коммунизмче Советтер чуртун бүзүредиг баштап бар чоруур ленинчи партиязынга алдар дыңналып турар.

Совет музыканың үзүрдүзаазы совет улустуң төөгүлүг үүле-иштериниң бир янзы музыка чыл демдеглелин тургусканы-биле кызыгаарлаттынары ол эвес деп, Н. В. Подгорный уламчылап чугаалаан. Бистиң музыкавис —ол үүле-иштериниң шуут киржакчизи, чаа кижиниң хевирлеттинеринге, коммунистиг ниитилелдин тургузукчуларының үгаан-бодал ёзулелинге ол идепкейлиг дузалап турар. Төрээн чурт дээш, коммунизмнин бедик идеалдарны дээш оларны күш-ажылче болгаш эрес-маадырлыг чорукче бодунуң эң эки чогаалдары-биле сорук киирип турар. Партия, күрүне, бүгү совет улус совет музыкаңын, бистиң композиторларывыстың бүгү отрядтарының болгаш сөлгалдарының ол улуг салыышкынын күзел ханыышкын болгаш хүлээп көрүүшкүн-биле демдеглеп турар.

Социалистиг уран чүүлдүң чаалап алыышкыннарын, ооң тургусканы революстуг чаартыкчы чаңчылдарын ам делегейде хүлээп көрүп турар. Совет музыка Төрээн чурттан дашкаар калбаа-биле сураглыг, ол, коммунизмнин баштайгы ажыдыкчызы — совет улустуң амыдыралын болгаш күш-ажылын алган йөрээл, улустар аразынга тайбың, хостадга болгаш найырал дээш демиселге бүгү чер бөмбүрээнин хөй миллион кижилерин сырый каттыштырып турар.

Бистиң уран чүүлүвүс ханы кижизиг, чайыннанчак болгаш утка-шынарлыг, демиселчи болгаш тургузукчу болуп, дешилгелиг делегейге шак шинчаар илерел турар. Совет музыканың чогаалдарының, бистиң чечен чогаал коллективтеринистиң болгаш күүседикчилериниң көргүзер оюнарының чедиишкинин, делегей конкурстарынга аныяк музыкантыларның тиилелгелери — бо бүгү болза совет уран чүүлдүң күштүүнүң, болгаш делегейге нептередип турар идеяларының салдарлыының дугайын, оон мөргежилиниң бедик деңнелинин дугайын хереглелеп турар.

Ам, кажан өйи социал системаларының, өйи идеологияларының чиигит болгаш эштеш ооң демиселинге кижилерниң үгаан-бодалы болгаш сеткил-сагыжы дээш кадыг-дошкун тулчуушкун чоруп турар үезинде совет музыка идеологтуг демиселдин мурнуку одургузунга моон соңгаар-даа турар ужурлуг. Совет музыка үндүрген буржуаз идеологияга удур улам идепкейлиг демисежир, коммунистиг идеалдарны, социалистиг гуманизмнин идеяларын.

(Эгези. Төнчүзү 3-ну арыында).

Ажыктыг семинар

Партия комитеттериниң ленинчи темалар-биле чүве чугаалап турар илеткелчилериниң болгаш штаттан дашкаар лекторларының үш хүнүң семинарын СЭКП обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң политчырыдыышкын бажыңы эрттирген. Семинарның бирги хүнүнде «Ленинчи национал политика болгаш Тыва» социалистиг чаартылгалар» деп лекцияны СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. Тока кылган.

Эш Емельяновтуң буржуаз идеологияга удур демисел дугайында, эш Дубровскийниң «Ленин болгаш Тыва» деп лекцияларын солун болган. Эш Соболевтиң делегей байдалының дугайында лекциязын дыннаакчылар эки үнелээн. С. Сонамның «В. И. Ленинниң чогаалдарының чыындызын канчаар ажыглаарыл», В. Очуриуң «Делегейниң коммунистиг шинчээшкининиң чангыс эви болгаш сырый каттыжыышкынны үзээн СЭКП-ниң демисели». М. Халаханның «Ленин бистиң амыдыралывыста». Доруң-соллуң «Ленин — демократия болгаш социалистиг хөөйлүнү сагыыр дугайында» деп лекцияларын база семинарның киржикчилеринге сонуургаткан.

Семинарга дуржулга солчулгазы болган. Ынчангаш өөредилгелерни чорудуп турары улут ажыктыг үзээнин семинарның киржикчилери күзел ханыышкыны-биле демдеглеп турганнар.

ДЫҢНАДЫГ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин ийиги чыылгының бөртку сессизязы 1968 чылдың декабрь 25-те эртенгиниң 10 шакта күрүненин хөгжүмши театрынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин депутатларының төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы декабрь 25-те эртенгиниң 9 шак 30 минутада күрүненин хөгжүм-шиин театрынга болур.

КӨДЭЭГЕ СПОРТ

Чон бүрүзү ыыштүгнүк күжүн, чүгүруктүң маңын, мергенниң угаанын хынаар болдунуң өөннарынга шагдан бээр ханы ынак чораан. Эрзин, Тес-Хем районнарның тыва хүрешке, шыдыраага, ча адарынга, аъттар чарыштырарынга, волейболга чыл бүрүде эрттирип турар чаңчыл болган каттышкан чайгы спартакиадазы чоннуң ындыг байырлалдарын сагындырып келир.

Шыдыраа, тыва хүреш чергелиг өөннар ам волейбол, футбол, мячилиг хоккей ышкаш спорт хевирлери-биле байып база улам массалыг апарган. Спорттуң хостуг хүреш, баскетбол, спортчу бөдөлга, аар болгаш чиик атлетика, гимнастика хевирлери республиканда база калбарып турар.

Хөй муң көдээ спортчуларның 90 коллективин каттыштырып турар республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилели чүгле бо чылдың дургузунда бирги разрядтың 17, ийиги разрядтың 290, үшүү разрядтың 754 спортчуларын, нүшажылга болгаш Төрээн чурттуң камгалаарынга белен деп программага ниитизи-биле 2155 кижини белеткээн. Чыл дургузунда республиканың хемчээлдиг 14 маргылдаанны эрттирген. Аңаа 25 муң кижи кирипшкен. Ол дээрге, СЭКП ТК-ның «Күш-культураны болгаш спортту улам ынай хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалының амыдыралга боттанып турары-дыр.

Күш-культура болгаш спорт бистиң республиканда массалыг бөөп кел чоруур. Ооң база бир тодаргай херечизи—Тыванын көдээ спортчуларының аразынган депшип үнген аныяк мөгелер Оюмаа Кара-Кат, Василий Базыр-Тараа, Хомушку Киреев, шыдыраачы Кара-кыс Хомушку, гимнаст Василий Бакпынов болгаш өске-даа хөй-хөй спортчулар-дыр.

Бистиң чуртувуста күш-культура болгаш спорт чүгле алдарның херээ эвес, база ол ышнаш амыдыраа чоннарның кадыкшылының херээ.

Көдээге күш-культураны болгаш спортту массалыг болдурарының бир үндезини иезээ аңаа материалдыг базаны тургузары, ооң тудугларын калбартыры болуур. Ындыг түрбүже, амыдыраа чоннар депутаттарының Өөвүр, Каа-Хем район Советтериниң күүсекчи комитеттери (даргалары эштер Сади, Очур-оол) бо чугула амыдыраа чонга ажыктыг көдээге салып келген. Ук районнарда бөдүүн комплекстиг чаңгыс-даа спорт шөлү ыыдынмаан. Бо тудугларны кылырын Эрзин, Тес-Хем районнарның удуртунчулары база тоомча чок көрүп келген.

Сөөлгү чылдарда ышны-даа, чайгы-даа үелерде спортчу секциялар ажылын организастаары-биле Культура башкыларында спортчу залдар бар бөөп турары көдээ спортчуларның мергежилии бедидеринге улуг дузалыг болуп турар. Ындыг Культура башкылары ам бистиң республиканың чамдык ажыл-агыйларында туттунган. Ол тудугларны чеп ажыглап турарының эки үлегер-чижээн «Элегес», «УТКА 25 чылы» совхозтардан, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозундан көрүп болур.

«Элегес» совхозта экономист, конькиге бирги, футболга ийиги разрядтыг спортчу, хөй-ниитичи — тренер эш Николай Суханов коньки, футбол, волейбол, баскетбол секцияларын организастап тургускаш, эки удуртуп турар. Боттуг ажылдың ындыг чаагай чижээн өске-даа черлерден көрүп болур.

Чамдык райполар удуртуучулары көдээ спортчуларның чагыгларын күүседирин кошкак кичээнгейге ап келген. Улуг-Хем райпозунуң даргазы эш Ярославцев көдээ спортчуларның чагыгларынга спортчу эт-хереңселдер магазиннерде саарылга чок баразын болуп чыдып турар-дыр деп харыылап турар, а херек ыырында ол райпонуң магазиннеринде-даа, районнуң спорт организацияларында-даа спортчу эт-хереңселдер, идик-хеп кончуг эвээш. Ындыг четпестер Өөвүр, Тес-Хем, Барыын-Хемчик райполарында база бар.

Спорт организацияларын акшаландырарын Улуг-Хем райкүүсному чугулаап көргеш, районнуң спорт чөвүлелинге спортчу эт-хереңселдер, идик-хеп садарынга 2600 рубльди үндүрүп берген. Ыракы Моңгун-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң баштаар чери ажыл-агыйның спортчу командаларынга идик-хеп, эт-хереңсел садарынга 300 рубльди берген. Ындыг сагыш салыышкын көдээ спортчуларның идепкейин көдүрер. «Малчын» колхозтуң спорт чөвүлели хөй-ниитичи ёзу-биле бөдүүн комплекстиг спорт шөлүн шынарлыг дерип алган, секцияларны организастап, мергежилиин бедидип турар.

Күш-культураны болгаш спортту көдээге массалыг болдурар талазы-биле хемчеглер кайда-ла хөй-ниитиниң боттуг детнимчезинге киргеп болдур, ында бо ажыыл эки түңнелдерни берип, баштайгы чедиишкиннерни улам быжыглап турар. Бо ажылды калбак хемчээлдиг боттандырар хемчеглерни көргеп СЭКП Төп Комитединиң «Күш-культураны болгаш спортту улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» двиттаалын ажыл-херекке тодаргай удуртуулга болдурары чугула.

Ол сорулганы амыдыралга бүгү талалыг боттандырары ниити ажыл-херектиң чугула иезээ болур. Ажылчы чоннар ийи дыштаныр хүнүнүг неделяже шилчээни-биле оларның культуралыг дыштанылгазын организастаарынга күш-культураның болгаш спорттуң ролю дыка улгатпан.

Бо айтырыгны партия, совет болгаш комсомол, профэвилел органнары хүн бүрүнүң кичээнгейинге ап, ылаңгыя көдээге спортту улам массалыг болдурар дээш күш-культура болгаш спорт организацияларыбиле кады эргемөк чугула бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг.

Бөгүн—энергетика хүнү

Энергетиканың мурнунда туруп турар улуг айтырыгларны шиитпирлээрининге чүгле эртем әлбан черлери эвес, харын дээди өөредилге черлери база киржип турар. Бо чурүкту Москваның энергетика институдунуң электри системаларының лабораториязынга кылган. Ол лабораторияны Ленинчи шаңналдың лауреады, техниктиг эртемнерниң доктору В. А. Веников удуртуп турар

Чурукта: лабораторияның ажылдакчылары (солагай таладан оң талаже) Ташкент чурттуг аспирант Диляра Аминова, инженер М. К. Печенкин болгаш техниктиг эртемнерниң кандидады Ю. П. Рыжов.

Техника кадагалалынче кичээнгей

РЕЙД

Көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаар, оны камнаар деп айтырыг ажыл-агыйларда харыысалгалыг хемчеглерниң бирээзин. Комбайннарны, тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа техниказын кадагалап тургузаарда, оларны ылавылалдыы-биле аштап арыглаан, техника талазыбиле ооң ажаалгазын эки кылган турар ужурлуг. Ынчангаш машиналарны тускай черге, кажаа иштинге чыскааган турар. Машиналарның влчирбелерин үштүр, хереңтиг черлерин үс-биле чаар, ремонынеринге талькаңы чажып каар. Машиналарның бүгү-ле ажылдаар кезектерин дадарып үредбезин дээш, битүм-биле чаар. Машиналардан үштүп алган ременьнерни, шлангыларны, влчирбелерни, электри деригелеринин чүүлдерин тускай өрээлге каларлаар, аккумуляторларны база тускай ажаап, оларны чогуур ойүнде октап каап турар.

Техниканы кадагалаар талазы-биле харыысалгалыг болур тускай кижини быжыглаан турар, ооң хүлээлгезин —машиналарны хардан аштаары, машиналар кезектерин шын кадагалап турарын көөрү, оларның чидерин, үреллерин болдурбазы-биле хайгаараары болур.

Ынчаарга бо талазы-биле байдал Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында кандыг болуп турарын?

«Барлык» совхозта техниканы шыны-биле кадагалаарынче чогуур кичээнгейин салбайн турар. Комбайннар, тракторлар, өске-даа машиналарны чүрүм чок тургускулаан. Од-ла марканың машиналары аңгы-аңгы черлерде тургулаар. Сеялкаларның кадагалалы эң багай, оларны хар шыва база берген, од чорук чавын хар эрип эгелээрде. дадарымышкынга чедирер болгай. Хыналда чоруп турар хүндө бир комбайнның аккумуляторун безин ужулбаан болгаш. Көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаар талазыбиле бо совхоз өске ажыл-агыйларның эң доразы болган. Техниканың эки кадагалалы чүс балл болур турда, «Барлык» совхозтуу чүгле 47 балл болган.

Совхозта ийи картофель комбайнын довуратан безин аштаваан, кускү хевээр октапкан. Ында бүгү техниканы кудумчуда чыдар хөп болур, оларның кырында харны аштавайн турар. Чаа дериглелерниң кадагалаашкыны күрүненің стандартыпта дүүшпес болуп турар. Бүгү комбайннарны кескен тараа богундан арыглап аштаваан.

«Дөн-Терезинэ» совхозта машиналардан ужулган ременьнерни, өске-даа үүлдерни кадагалаар тускай чер шуут чок. Бо совхозта техника кадагалалының байдалы чүгле 52 балл болган. Комбайннарны чүрүм ёзугаар чыскаап тургускаан.

«Шекпээр» совхозта байдал база-да ооң дээре эвес. Үндүр бижип каапкан ужулуг комбайннарны күрүне стандартының чөрүштүр кадагалап турар. Сеялкаларның хөй нуруузу даштын ажык черде чыткылаар. Көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү техникалын негелделиг чүрүм ёзугаар чыскаап кадагалавайн турар.

Бо бүгүден алгаш көөрге, ол ажыл-агыйларның удурткучулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары техника кадагалаар талазы-биле байдалдың кончуг багай болуп турары-биле шуут эштешкеш олурупкан, ол чугула айтырыгже чогуур кичээнгейни салбайн турарлар.

Механизаторларны, ажыл-агыйларның инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш тускай эртемниглерни бүдүрүлгө культуралың бедидер, көдээ ажыл-агый техниказының кадагалалын үлегерлиг болдурар талазы-биле Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкому болгаш эртем-техника ниитилели катай, республиканың колхозтарынга база совхозтарынга көдээ ажыл-агый техниказын эки кадагалаар дугайында бо чылдың март 1-ден декабрь төнчүзүнге чедир конкурс-көрүүде кылырын чарлаан.

Бо талазы-биле тиилекчи болганнарны, тодаргайлаарга көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаар талазы-биле 100 балл алган ажыл-агыйны «ГАЗ-69» автомашина-биле, 90 балл дыр болуп, ийиги черни эзлээннерни — чонуп өрүмзээр станок-биле, 80 балл дыр болуп, үшүү черни эзлээннерни — «ГОСНИТИ-2» дээр автомастерскаи-биле шаңнаар деп шиитпирлээр. Оон ынай, идик бээрининг ийи шаңналы база бар — «ГАЗ-336» деп автомашина.

Мынчангаш Барыын-Хемчик районнуң совхозтары болгаш «Большевик» колхозу бо конкурс-көрүүдевиң негелделеринге дүүштүр ажылдан тургаш, техника кадагалалын экижидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Бар медээлерден алырга, ниити ажылының талазы-биле эки кылдыр санатгырыы турар «Большевик» колхозта-даа техника кадагалалы үстүнде ажыл-агыйлардан дээредеес болуп турар.

«Шекпээр» совхозтуң коллинженери эш Чаламба, Дөн-Терезининг — эш Оңгай-оол болгаш «Барлыктың» — эш Дожулаа олар бо талазы-биле чоокку хүннерде шиитпирлиг хемчеглерни ап, көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаар талазы-биле байдалды үндезинин-биле экижидер дээш бүгү чүүлдерни кылыры негеттиниг келген.

А ол ажыл-агыйларның директорлары, оларда партия организацияларының чагыгларын күүседирин, оларга контрольдуг дыңыдар ужурлуг деп. «Шынның» рейд бригадазы санап тур.

Машиналар кадагалаар дээскээрни кажаалзар, сарайларны, серилерни тудар, машиналар чуур шөлдерни тазыыштырар, машиналарны үеби-ле чаар, харын аштаар, чогуурулу-биле чыскаалдыр тургузар, деригелерни тускай шыгжаар черлерни эки тазыыштырар, өөнүт болгаш кара металлды кадагалаарын чурумчудар, бүгү машиналарның кадагалалын күрүне стандартын шынгыы сагыш тургаш боттандырар — бо бүгү—ажыл-агый бүрүзүнге албан кылыр хемчеглер болур.

Ажыл-агыйларда партия, профэвилел организацияларындан аңгыда, тус черлерде улусчу контрольдуң бөлүктериниң база постуларының кежигүннери техника кадагалалының талазы-биле хынаалдыны дыңыдар апаар даярын чугаажок, а ажыл-агыйларның парткомнары маңаа контрольду холга шыңгыыбыбиле алыр ужурлуг.

Рейд бригадазының кежигүннери:
И. ОЛДЫРЕВ,
инженер,
А. СОТПА,
республиканың улусчу контроль комитединиң инструктору,
Х. МӨҢЖИТ-ДОРЖУ,
пенсионер,
С. САМБА-ЛЮПДУП,
«Шынның» корр.

ЛЕНИНЧИ АРЫН

АЗИЯНЫҢ ТӨВҮНДЕ СЫЛДЫСТАР

БАШТЫНЧЫНЫҢ БОДАЛЫ

1920 чылдың январь 30-де «Правда» солунга Г. М. Кржижановскийниң «Улетпүрну электрижидериниң сөвүягалары» деп эгелиг чүүлү үнген. Владимир Ильич ону номчаш, авторга дараазында чагааны бижээн:

Г. М. КРЖИЖАНОВСКИЙГЕ

• • •

Глеб Максимилианович!

Чүүлду алгаш, номчудум.

Магалыг-дыр.

Шак ындыг каш чүүлдер херек. Оларны брошюра кылдыр үндүрер бис. Ажылагыйжы, «тывызык» түскай эртемниглер бисте шынап-ла чедишпес болгай.

1) Эге чүүлү ам дээрезинде үштүп каапкан азы кызырар херек. Солунга ол эмин эрттир хөй-дүр. (редактор-биле даарта чугаалажыр мен).

2) Техниктиг эвес (бо дээрге, хөй киминиң далашпайн кылыр херээ-дир), а политиктиг азы күрүне ужур-дузалыг планны, тодаргайларга пролетариатка ажыглаашкы немелде кандыгыл?

Чижээлээрге, бүгү чүртү 400 (оон хөйну күш четпезивиссе 200-даа болгай-ла) верст радиустуг төптер-биле хандырар дээш торф, сүт, сланц, хомүр-даш, нефть кужу-биле ажылдаар (бүгү Россияны чижеглеп бодүүнчүдү санап көрүп тургаш) 20—30 (30—50?) станцияларны 10 (5?) чылдарда тудар бис. Чугула херек машиналарны болгаш модельдерни садып алырын ам эгелээли. 10(20?) чыл дургузунда Россияны «электрилиг» болдураалы.

Мен бодаарымга ындыг «планның», база катап чугаалап тур мен, техниктиг эвес, күрүне ужур-дузалыг планның — төлевилелиң кылыптар боор силер.

Массаларны тодаргай болгаш чырыткыланчак перепективa-биле (ёзулуг эртемге үндезилеттинген) хандыкшыдар дээш ол планны ам тодаргай болгаш делгеренгей кылдыр бээр херек, ажылды эгелээли. ынчангаш 10—20 чыл дургузунда, үлетпүрлүг-даа, чер ажылдыг-даа бүгү Россияны электрилиг болдурар бис. Хөй-ле күштүг (мун-мун азы миллион-миллион ат азы киловатт күштүг, ам дээрезинде ону кым билир) машина энергиязын болгаш ескелерни-даа ажылдадып эгелээр бис.

Энергия төптерин болгаш оон чедер черлерин айыткан Россияның **чижеглеп** картазын тургусса кандыгын? азы ам дээрезинде хоржок ирги бе?

10—20 чылдың улуг программазы-биле ажылчыннарның болгаш медередиг тараачыннарның массаларын хандыкшыдарының чугулазын база катап чугаалаалы, Телефон-биле чугаалажыр бис.

Силериң ЛЕНИН.

23. 1.

P. S. Демир-орукту электрижидери бисте болдунмас деп Красин чугаалады. Ындыг ирги бе? А ам дээрезинде ындыг болгаш ирги бе? А ам дээрезинде бүгү Россияны электрилиг бодурар бис. Хөй-ле күштүг (мун-мун азы миллион-миллион ат азы киловатт күштүг, ам дээрезинде ону кым билир) машина энергиязын болгаш ескелерни-даа ажылдадып эгелээр бис.

Энергия төптерин болгаш оон чедер черлерин айыткан Россияның **чижеглеп** картазын тургусса кандыгын? азы ам дээрезинде хоржок ирги бе?

10—20 чылдың улуг программазы-биле ажылчыннарның болгаш медередиг тараачыннарның массаларын хандыкшыдарының чугулазын база катап чугаалаалы, Телефон-биле чугаалажыр бис.

Силериң ЛЕНИН.

23. 1.

P. S. Демир-орукту электрижидери бисте болдунмас деп Красин чугаалады. Ындыг ирги бе? А ам дээрезинде ындыг болгаш ирги бе? А ам дээрезинде бүгү Россияны электрилиг болд

ҮШ ЯНЗЫ МЕРГЕЖИЛДИГ

Чоон-Хемчикте Ленин аттыг колхозтуң хоочун колхозчузу Тюлюш Кызанович Спирин комбайнер, тракторист, дарган деп үш янзы мергежилдиг. Оон сөөлгү үш чылдарда чедип алган чединишкиннерин айтырга мынды.

1966 чылдың чазынында ТД-54 трактор-биле чымчак черже шилчидерге 931 гектар черни аңдарбышаан, 1437 кг кывар-чаар материалды камнап алган, механизаторлар ортузунга калбарган социалистиг чарыштың бирги черии эзлээш, 200 рубльдиг шаңналын алган. Оң-ла күзүн СК-3 комбайн-биле 450 гектарның тараазын бастырган. 1967 чылда база-ла ең дээре түннелдерни чедип ап, юбилейлиг чылдың часкы күскү хову ажылдарынга бодунуң мурнакчы үлегер-дуржулгазын коргузуп, эдилзон техниказынга бүтүү сезон дургузунда чаңгыс-даа үрелиишкин болдурбаан.

Беш чылдың үшкү чылы—1968 чылдың күскү дүжүт ажаан алышкынында дөрт кестирилге-биле 530 гектарның тараазын бастырган. Ажаан алышкын доостуру биле, техника сентелгезинге идепкейлиг киржип, бодунуң комбайның хамыкты мурнай сеитеп дооскаш, ам дарганнаар ажылда киргеи. Эш Спирин үк ажылга комбайнер, тракторист ажылындан биче эвес дуржулгалыг. Колхозтуң ажыглалга кирбее дээш безин кодээ ажыл-агый машиналарын ол чаарты кылыптар. Тюлюш Кызановичиниң эгелээшкин-биле дарганнаар мастерскаяның бичии коллективи ынчарбе дугуйлуг трактурга көжар, хары угда 6 тонна сигенин сөөртүр демир шанакты чогаадып кылган. Ол ам колхозта ажыглаттынып турар.

Дуржулгалыг дарган эрткен айда малчыннарның чагыгларын күүседип, 128 аът дагаларын соп кылгаш, колхозтуң ажыл-агый эргелекчизинге хүлээткен.

— Дарган кижиниң кылыр ажылы-ла хой: тракторларның, кодээ ажыл-агый машиналарының артык кезектери, оон ынай улустарның хууда чагыглары дээш чок-ла чүве чок. Кол-ла чүве үрелген түүдерни олчаан онтавайн, чаа чүве суравайн, ону катап чаарты кылып алыры болур. Бир эвес дарган бүрүзү ынчвар ажылдаар болза, кандыг-даа кезекти мастерскаяга кылып алыр арга бар —деп, ол чугаалап турар.

Амгы үеде ол кады ажылдап турар өөрү-биле хар иттирер дазбай кылып турар. Оон-биле чергелештир 70 ажыг андазыннар, илиирлер бистерни белеткеп кылган. Ынчангаш олар бүгү кодээ ажыл-агый машиналарын чаа чылдың мартка чедир белеп болдурээр сорулгалыг ажылдап турар.

О. АРАКЧАА.

(Төнчүзү. Эгээн 1-гэ арыиза).

Бедик шаңнал сорук киирип турар

рын улам шудургу болгаш чайыннандыр бадыткаар совет патриотизминиң болгаш пролетаржы интернационализминиң ёзузунга биетиң кижилеривисти, шаңгыя аныякларны кижизидер. Октябрьның улуг чаалап алышкынларын камгалаарынга доктаамал белеп турар ужуражуг.

СЭКП Төп Комитединиң силерниң съездиңерге байырлыг чагаазынга совет Композиторлар эвилелиниң ажыл-чорудулгазын белии-биле үнелеп, оон буянныг болгаш харыысалгалыг сорулгаларын тодаратқан дээрии Н. В. Подгорный чугаалаан. Совет музыка уран чүүлүнүң бүгү ажылдакчылары ол сорулгаларны амыдыралга шудургу болгаш сорук киришкин-биле боттандырып, чаа-чаа чогаадыкчы чедишкиннерни чедип алыр, бистиң музыка культуравыстың алдарын көвүдедир дээринге бүзүрээр бис. Съездиниң үре-түңнелдиг ажылы бисти аңаа база бүзүредип турар-дыр.

Ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция, бистиң турүвустүң бүгү ажылчы чоннары чаа, 1969-чылды эки сеткил-сагыш, өөрүшкү болгаш бүзүрел-биле эгелээр. Улуг хүнүг—Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын экономиканың, артемнің, культураның болгаш уран чүүлүнүң бүгү адырларында чогаадыкчы чаа-чаа үзүе-иштер-биле төлептиг утмуур дээш чарыш улам калбарган. Бистиң музыка уран чүүлүвүстүң ажылдакчылары ышкаш совет интеллигенциянын ыдыг улуг отряды ол бүгү улусчу херекке төлептиг салыышкынын киирериңе чиганнг чок деп, Н. В. Подгорный түңнелинде чугаалаан. Чаа кайгамчык чогаалдар тургустунуп турзуп. Ада-чурт, Ленин, партия болгаш улус дугаймында темалар ол чоғаалдарга сорук киирикчи болгаш чаймынандыр дыңналып турзуп!

Олурушкаиннар диңмиттиг адыш часкап турда Н. В. Подгорный Ленин орденин ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң түгүнга кадаан.

Т. Н. Хренников харыы соспиле чүве чугаалаан. Бедик шаңнал дээш ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунга, Коммунистиг партияга болгаш чазакка чүректиң чаныындан өөрүп четтиришкинии съездиниң делегаттарының өмүнээзинден, бүгү совет композиторларның болгаш музыкаведтериниң өмүнээзинден ол илергейлээн.

Ленининиң ойур-хевири кезээде чүректеривисте деп, Т. Н. Хренников чугаалаан. Ленинчи идеяларга бистиң хамы бердингенивисти илергейлээн Ленин орденин ам бистин түгүвуста.

Совет музыканың чогаадыкчылары боттарының, партиявыбиле, боттарының улузубиле кезээде кады келген. Бистиң чүртувуска коммунистиг ниитилел тургузуушкунунга, коммунизминиң күчүлүг музыка культуразын түргузарынга бүгү күштеривисти, бүгү арганарывысты бээривисти бөгүн база катап байырлал-биле медегеп тур бис.

Съездиниң делегады В. П. Соловьев-Седой СЭКП Төп Комитединиң композиторларның IV бүгү-эвилел съездиниң ооң-биле Содунуң ажылын дооскан.

* * *

Композиторларның IV бүгү-эвилел съездиниң баштаар черииң составынга 103 кижини, ревизия комиссиязының составынга 37 кижини сонгаан.

Декабрь 20-де Композиторлар Эвилелиниң чаа баштаар черииң бирги пленуму болган. Баштаар черииң секретарнадың 33 кижи составтыг кылдыр сонгаан.

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черииң бирги секретарынга Т. Н. Хренников сонгуткан.

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң ревизия комиссиязының даргазынга Ю. М. Александровту сонгаан.

(СЭТА).

ДУРЖУЛГАНЫ КАНЧААР НЕПТЕРЕДИРИЛ?

Партияның XXIII съездизи аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзуга өөредип, кижизидеринче ханы кичээнгейни салган. Съездиниң шиитпирлеринге даянып алгаш, 1966 чылдың нозбрьда СЭКП ТК болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тускай доктаалды хүлээп алган. Аныяк өскенни бүгү-ниитя ортумак өөредилгеже хаара тударын ында шиитпирлеп турар.

Бо политиктиг чугула айтырыгны амыралга долузу-биле боттандырып чорударынга совет башкының ролю улуг. Башкыга хүндүткел улуг болгаш оон чонның негелдези база бедик. Ол хүндүткелди чаадап алырда башкы кижиге бүгү тала-биле ханы белеткел чугула. Башкының ажыл-ижинден улуг-ла ылгал чок апар чыдар. Оон ажылында хүн бүрү катаптап чоруур анза-ла ындыг элементилер чок болган. Башкылаашкын херээ өөреникчи бүрүзүнүң онзагай байдалдарын хандыр өөренип көөрүн башкыдан негеп турар. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылды чедишкиннииг чорударынга башкыга дузалаар ужурлуг төп черлер болза районнарның методика кабинеттери болгаш школаларда төп методика каттыжышкыннарды болур. Районда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың байдалын ыяк өөренип көрүп турган, ең чугула айтырыгларны баш удур шын тодарадып, оларны шиитпирлээрде ажыглап болур аргаларны дилеп тывары чугула.

Районнарның улус өөредилге кылдистери чаа өөредилге чылы эгелээриниң мурнунда-ла кандыг лекцияар, илеткелдерни башкылар дыңнакеап турарын методиктиг секцияар удуртукчуларын дамчыштыр билип алыры чугула.

Районнуң методика кабинеттеринде башкылар боттарының билиин, арга-мергежилин солчурунуң хөй янзы оруктары бар. Чижээ: девискээр аайы-биле чоок школаларның тускай эртемнер башкыларының каттыжышкыннарын тургузуп, башкыларның бот-тускайлап өөредилгезин база районда чангыс аай эртемнер башкылап турарларның түр семинар, курстарын организастаар болур. Оон төвү болур школаларны тургузары, район башкыларының теоретиктиг болгаш практиктиг конференцияларын, нончулга хүннерин, кежээлерии эрттирери чижектиг мындыг солун түүлер бар. Ол ышкаш дээре школаның, башкыларның мурнакчы дуржулгазын көргүзүп турар методиктиг бюллетеньнер болгаш педагогика болгаш методикага хамаарышкан чугула материалдарны район школаларын кезии чоруур кылдыр организастаар чорудары база солун болгаш ажыктыг.

Илеткел, лекцияларның темазы чыл бүрүде өскерилбес болгулаар, оларның идей-теоретиктиг шынары чавыс, ном, сеткүүлдерден уиитада бижип-дээ каан болур. Чамдыкта дуржулганы кандыг-даа түңнел кылбайн, чүгле кыры-биле чуруп бижип каар таварылгалар бар. Ук материалды белеткеп тура каттыжышкыннар хураларында оларны дыннап, сайгарбайн турары олдур.

Семинар эрттирериниң хевири бисте байлак эвес. Оон кол-да утказы ийи-бир илеткел дыннаш, ийи-үш ажык кичээлдерге олуржур болгаш оон сайгарылгазын кылыры-биле кызыгаарлаттынып турар. Олуржуп турары кичээлдерге өөренир темалары семинарның кол сорулгазынга дүүшпес-даа болгулаар.

Кайы-даа районда методика кабинеттери педагогика темазынга тематиктиг-даа, теоретиктиг-даа конференциялар, педагогиктиг нончулгаларны эвээш эрттирип турар. Мурнакчы дуржулга школалары деп адап турары школаларына районо болгаш методиктиг кабинеттер чогуур дузаны көргүспейн турар. Ук школаларга дузалаар болгаш оларның дуржулгазын чөп ажыглаары чугула.

Улус өөредилге кылдистери болгаш методика кабинеттери методиктиг ажылын чамдык талазынче эвээш кичээнгей салып турары кескү. Божа школалар башкыларының бөлүктер аайы-биле каттыжышкыннарының планнары чангыс-айга, бир улугна тургустунгулаан болур. Ындыг түр планның ажыы биче. Ынчангаш планны чартык азы бүлүн өөредилге чылының дургузузунда тургузуп, чаа немелдерни киирип, коллективтин-биле шиитпирлезе эки.

Бөлүктер аайы-биле каттыжышкыннарның планнары чангыс-айга, бир улугна тургустунгулаан болур. Ындыг түр планның ажыы биче. Ынчангаш планны чартык азы бүлүн өөредилге чылының дургузузунда тургузуп, чаа немелдерни киирип, коллективтин-биле шиитпирлезе эки.

Семинар эрттирериниң методиказын база таарыштыр көрзе эки. Семинар эртер ужурлуг школа болгаш оон дыннакчылары семинарның темазын, соруглазын бай улуг билген турары чугула. Сайгарар ужурлуг материалга киржикчи бүрүзү ыяк белеткенип, бодунуң дуржулгазындан темага хамаарышкан чүүлдерни семинарга ол белеткеп келир ужурлуг. Ук темаиың материалдарын сайгаргаш, чогуур рекомендацияны кылыр херек. Семинарларга кандыг-бир эртемни башкыларның тускай методиказын сайгарарындан аңгыда, эртем-техниканың улуг чедишкиннериниң дугайында солун илеткелдерни дыннап турары черле артык эвес.

Химия болгаш биология, география база төөгү дээш оске-даа эртемнер башкыларының семинарларын район төвүнге ой-ойде эрттирип турары чугула. Школа бүрүзүнде (эге школадан аңгыда) күш-культураның тускай башкылары бар болганда оларны организастап, ажылын сегидеринче сагыш салза чогуур.

Директорлар болгаш өөредилге эргелекчилериниң семинарларынга чаа план, программа-биле танышкыла, кичээл болгаш классган дашкаар чоруттунган ажылдарны сайгарар ажыыче оларның кичээнгейин угландырар херек. Чамдык директорлар, өөредилге эргелекчилери эге класстарже шоолуг сагыш салбас, оларның ажылынга, кичээлинге ховар дузалажып турар болгай. Харын-даа чамдыктары эге класстарга өөренип эртсе чогуур өөредилге программазы канчаар күүсеттинип турарыл, оон практиктиг кезээ кылынып турар бе, эге классчыларның билиинде кандыг-кандыг чылын калышкынныар барын безин билбее болгулаар. Ынчангаш эге класстар программаларын сайгарарынче кичээнгей салыр херек..

Удуртур ажылдакчылар семинарларына школаның, башкының, удуртур ажылдакчыларның ажылын эртем ёзузу-биле канчаар организастаза ажыктыгын деп, темаже сонуургалды улгаттырар болза эки.

Шиитпирлезе чогуур база бир улуг айтырыг бар. Келир өөредилге чылындан эгелеп 1—4 класстар чаа программаже шилчиир болгай. Чаа программаларже шилчириниң белеткелин баш удур бодамчалыг чорудар дугайында алыр хемчегдерни чиге айтып турар Тыва АССРниң чыдыышкын министерствозунуң 1968 чылдың июль 3-те үндүргени: «Эге класстарны чаа план болгаш программаларже шилчидер дугайында» деп дужаалын багай күүсединп турарын районнарда улус өөредилге кылдистериниң удуртукчуларынга база катап сагындырары чугула.

Шенелге 1-ги класстар болгаш белеткел класстары бар-даа, чоқ-даа районнарда улус өөредилгезиниң шугумунда ажыдап турар бүгү актив оларда өөредилге шынарын хынап, башкылашкынга чедер, четпес чүүлдерни өөренип көөрү чугула. 1969 чылдың январь, майда болур методиктиг конференцияларга, районнарга марттa, республиканга октябрьда болур нончулга конференцияларынга идепкейлиг киржири методика кабинеттеринің районнарның улус өөредилге кылдистериниң чоокку үеде кол сорулгазы ол болур.

Ш. КУУЛАР,
билиг бедидер институттуң методизи.

ЧӨВҮЛЕЛДЕР ОТЧЁТТАВЫШААН...

* * *

«Урожай» спорт ниитилелиниң Бай-Тайга район конференциязы болуп эрткен. Конференцияга спорт ниитилелиниң, район чөвүлелиниң ажылының дугайында илеткелди ооң даргазы Хомушку Киров кылган. Илеткелчи отчёттуг үе ишгинде чоруткан ажыл дугайын чугаалавышаан, Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгениниң 100 чыл оюнга төлептиг ужуражыр талазы-биле сорулгаларны айыткан.

Конференция спорттуң район организациязының чаа составын соңгаан.

Шак ындыг конференция Барыын-Хемчик районга база болуп эрткен. «Урожай» спорт ниитилелиниң район чөвүлелиниң даргазы Василий Монгуш аңаа отчёт илеткелди кылган.

Конференция районнуң спорт организациязының чаа составын соңгаан. Спорттуң район чөвүлелиниң даргазынга Василий Монгуш катап соңгуткан.

Чоокку хүннерде хаактыг агиткультбригаданы организастаарын конференция районнуң спорт чөвүлелинге даараскан.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУР

Республиканың кодээ черлериниң чурттакчылары демир печкаларны, плиталарны одээ турарлар. Кышкы үеде одалга үзүктел чок аналр, ынчангаш өрт айылын болдурбас дээш чогуур хемчеглерни алыр аналр. Кодээ черлерге өрттериң хөй нуруузу печкаларны шын эвес кылганындан, багай шынарлыг сеитээниңден болгаш чурттакчыларның өртке удур хемчеглерни сагывайн турарындан болгулаар. Ылаштыя печка аксының чоогунга өрттеии берги дег түүлерни салбазы, аиаа 50×70 см. хемчээлдиг чуга демирни салыры өртке удур демиселиің ең бөлүүн негелделери болур.

Бо негелделерни сагывазынындан Эрзин кодээ Советтиң хамаатызы эш Аргунның бажынына өрт болган. Печка аксынга чыткан пёстер өртгени бээрге, бажыига олурган бичии уруглар оны кылдовкаже үндүр октапкан, өрт оон уламчылаан. Бүлүн-Бажы суурга от салып каап, эзи каапкан бажыига база-ла изиг демирден өрт болган. Ындыг чоруктарны болдурбас ужурлуг.

М. ЗРЕНЧИН,
районда өрт инспектору.

КЕЗЕМЧЕ КОШКАК

Чоокта чаа Тоджу районуң бүдүүлге, ажыл-агый, албан организацияларының удуртукчулары партия-совет активтиң чөвүлел хуралына чыглып келгеннер. Чөвүлел хуралга СЭКП Тыва обкомунуң төлөөзи, күргенниң айыыл чок чорук черииң ажылчакчызы өш И. Берзин «Кем-херек үүлгедир чорук-биле зениседи күштелдирер» деп илеткелди кылган. Кемхерек үүлгедир чорук болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр чоруктар районда мурнундагы чылларга бодаарга элээн кызырылганын чамдык фактылар хереченлеп турар-даа, ниитизи-биле ол чорук ам-даа дүвүренчиг болуп артышаан.

Ылаигыя арагалаар, ажыл шагы үзер, харын-даа аар кем-херектер үүлгелиринге бегин чедип турар таварылгалар Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунда, «Совет Тыва» колхозта, Сыстыг-Хем суурда өске черлерден дүвүренчиг дээрзин илеткелчи болгаш чөвүлел хуралга санал берген эштер чугаалап турганнар.

Арагачыларны, чалгаалаарны болгаш мангысталчак амыралдыг кижилерни шаанда Ырбанче шииткеш чорудуп турган болза, ам ындыгларны Ырбан суурдан үндүрээ чоруур апарган. Мында хөй-ниити организациялары суд, прокуратура, милиция органнарынга кошкак дузалап келген.

Сыстыг-Хемден келген ажыхүүзүнүң сулуунун даргазы эш Соколов районнуң административтиг органнары Сыстыг-Хеминиң коруи-чурум тудукчуларынга чогуур дузаны чедирбейн турарындан болган кемхерек үүлгедиишкиннерин аналиэтээн. Районнуң культура, албан черлериниң ажылынга, олариың чорудуп турар хемчеглеринге партия, комсомол, хөй-ниити организацияларының киржилгези кошкак.

О. НАМЧЫЛАК.

делегей бо хүннерде

Ханойга митинг

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи С. Афонинниң дамчыткыны болза:

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң тургустунган хүнүнден бээр чыл сес болганынга тураскаал болдурган байырлыг митинг Ханойга болган.

Президиумга Хо Ши Мин, Тон Дык Тханг, Фан Ван Донг, Нгуен Зуй Чинь болгаш ВДР-ниң оске-даа удуртукчулары көстүп кээрге, оларны диңмиттиг адыш ласкаашкыны-биле уткаан.

Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң ТК-ның Президиумунуң даргазы Тон Дык Тханг митингии ажыктаан.

Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң ТК-ның кежигүнү Нгуен Суан Ием, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның кежигүнү Нгуен Фу Соай митингге чүве чугаалаан.

Мурнуу Вьетнам улустуң организакчызы болгаш удуртукчузу болур Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң тургустунганының төөгүлүг ужур-дузазын, АКШ агрессиязынга удур Соңгу болгаш Мурнуу Вьетнамның улузунуң тинелелгезин чүве чугаалааннар илергейлээн. Вьетнам айтырыын ниитиндиг-биле политиктиг шиитпирлээриниң үндезини болур ужуруг, мурнуу-вьетнам айтырыын политиктиг таарыштыр шиитпирлээр дугайында ВДР-ниң чазаанның дөрт үүлүнде болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң беш үүлдү киргеи программазында илергейлээн вьетнам улустуң быжыг туружун база катап дедиглээн.

Митингниң киржикчилери Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң сес чыл болганынга холбаштыр Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунга болгаш мурнуу-вьетнам ада-чурттуларга изиг байырлыг чедирип, чөптүг демиселге вьетнам улустуң шуут тинелээриниге быжыг бүзүрелии илергейлээн.

Мурнуу Вьетнам. Хосталганың Шериинче эки-турачыларны үдээнибиле холбаштыр Шокчанг можунуң бир суурунга болган митингини бо чурукта тырттырган. Төрээн чуртуиуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун октуг-боолуг камгалаар дээн кижилериниң саны хүн бүрүде көвүдеп турар.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Сессиязы доозулган

БЕРЛИН. Профэвиледдериниң Бүгү-делегей Федерациязының (ПБФ-ниң) 18-ки сессиязы бодунуң ажылын Берлинге дооскан.

Бодунуң хүрээлеңинде барык 140 миллион ажылчы чоннар санаттынып турар эң улуг профэвилел каттыжышкынының бо төлөөлекчи шуузганынга делегейниң янзы-бүрү чурттарының профэвилел организациязарының 50 хире удуртукчу ажылдакчылары, оон иштинде СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ВЦСПС-тин даргазы А. Н. Шелепин санаал берген.

ПБФ-ниң ажыл-чорудулгазын болгаш сорулгаларын чугаалажып көөрү чаңгыс аптин, бот-бодуи билчир чоруктуң болгаш санаал-онаддарның ак сеткилдиг солчулгазының байдалынга эрткен. Прозетарлы интернационализминиң принциптерин удуртузуга болдурбушаан, сессияның киржикчилери ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш, тайбың болгаш социал дешилге дээш, империалистиг реакцияга болгаш неоколониализмге удур демиселге делегейниң профэвилел шимчэшкиннииниң чаңгыс эвиниң эртежок чугулазын демделээн.

Сессия чугула документилерин чугаалажып көрген болгаш хүлээп алган, оон иштинде: ниити резолюция; Вьетнам талазы-биле резолюция; Күш-ажылдың делегей организациязының 50 чылының чоокшулап келгенинге холбаштыр медеглел болгаш өске-даа документилер бар.

Ниити резолюцияга америк империализминиң болгаш оон эвилелчилериниң, ылаигыя барыын-герман милитаристериниң болгаш аданазырактарның агрессчи политиказының айыылдыг байдалын айыткан. Ажылчы чоннарының эрге-ажыктарынга удур утпаан болгаш улустарның тайбыныига база айыыл чок чоруунга шыңгыы аймыыдыг ол политиканың үезинде Европаның улустары серемчилелдиг болур ужурлуг деп, резолюцияда чугаалаан.

Вьетнамга удур америк империалистериниң агрессчи үүлгедиишкиннерин болгаш араб чурттарга удур израиль агрессиязы резолюцияга шыңгыы буруу шапкан. Мандырлыг вьетнам улус болгаш араб күрүнелериниң улустарыбиле ПБФ-ниң эп-сеткил каттыштырылгазын Коз чөвүлел илергейлээн.

Коз чөвүлел профэвиледдериниң VII бүгү-делегей конгрезин 1969 чылдың октябрь 17-ден 31-ге чедир Будапештке эрттирер дугайында шиитпирли хүлээп алган.

(СЭТА).

Нацизмге болгаш сөөк-язы ылгаар чорукка удур

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Декабрь 19-та бодунуң пленарлыг хуралынга КНО-нуң Коз Ассамблеязы «Нацизмге болгаш сөөк-язы ылгап дорамчылаар чорукка удур алыр ужурлуг хемчеглер дугайында» резолюцияны 111 бадылаашкынбиле чүүлдүг деп санаан. Чүгле Мурнуу-Африка Республиканың расисчи ёзу-чурумунуң төлөөленчизин удур бадылаан резолюция расизмни, нацизмни болгаш апартеидтиң ол чергелиг идеологиязын база политиказын КНО-нуң Уставының сорулгаларынга, кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының, сөөк-язы ылгаар чоруктуң бүгү хевирлерин узуткаар дугайында КНО-нуң декларациязының болгаш делегейниң оске-даа документилериниң сорулгаларынга дүүшпес деп база катап бадыткаан.

Ындыг идеологияны болгаш политиканы буруу шаппышаан. Коз Ассамблея расисчи болгаш нацисчи пропагандаиы апартеидтиң политиказын болгаш сөөк-язы ылгап дорамчылаар чоруктуң оске-даа хевирлерин чорудуп турар бөлүктерни болгаш организацияларны дүрүмге удур деп чарлаары-биле, а ол ышкаш оларны суд чүрүмүн ёзугаар истелгелин чорудары-биле хоойлуу-дүрүм болгаш оске-даа, талазы-биле хемчеглерни алырынче бүгү күрүнелерни кыйгырган.

Резолюцияны бадылаар үезинде санаал бергеш, ССРЭ-ниң төлөөлекчизи Е. Н. Насиновскийниң демделээни: Каттыжышкан нацияларның гитлерлиг фашизм-биле демиселге аар когараздарга таварышкан улустары чер кырынга нацизм турбас ужурлуг мындыг корум-чурумну делегейге бадыткап тургузарынга быжыг шиитпирлиин КНО-ну тургузар үезинде илергейлээн. Чыл мурнундa-да Коз Ассамблея «чер болганга нацисчи характерлиг ажыл-чорудулганы соксадыры-биле хемчеглерни алырының» эргежок чугулазын демделээн.

Ындыг болза-даа Коз Ассамблеяның негээн хемчеглерни Барыын Германияга херек кырынга боттандырбаан деп чүвени болуушкуннарның сөөлгү хогжүзүдеи көргүскен дээрзин совет төлөө демделээн. ГФР нацизминиң катап төрүттүнүп келирин болдурбас дугайында шиитпирни күүсетпейн келген болгаш күүсетпейн-даа турар Национал-демократтыг деп бодун адаттынган нацисчи партия күжүн чымырын болгаш эрге-чагыргаже семээрин үргулчүлеп турар.

Ам КНО-нуң үндээлгези болза Германияның Федеративтиг Республиказында нацизминиң когун үзерии чедип алыры болур деп, Совет Эвилелиниң төлөөлекчизи медеглээн. Коз Ассамблеяның нацизмге удур улгандырган шиитпирлерии хүлээп алыры неонацизминиң болгаш адаапзырак чоруктуң катап төрүттүнериниге удур улустарның демиселлиин хереэниге чугула салышкыны болур дээрзинге совет төлөөзер бүзүреллии.

Хөй нуруузу-биле

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Декабрь 19-та КНО-нуң Коз Ассамблеязы Африканың мурнуу талазында кижиниң эргелерин үрен турар дугайында резолюцияның төлевилелгин Үшкү комитеттиң киргенин ёзугаар үүлдүгүнген. Ол резолюция дээш 83 чурттарның төлөөлери бадылаан болгаш беш чурттарның төлөөлери удурланган, 28 чурттарның төлөөлери бадылаарындан дадагалаан.

Африка чоннуң эргелерин үрээрин үргулчүлеп турары дээш португали колониазаторларны болгаш Мурнуу-Африка Республиканың расисти. чазаан, а ол ышкаш Мурнуу Родезияда ак кеитиг эвээш нуруунуң дүрүм чок ёзу-чурумуу-биле үзүткаары-биле ажыктыг хемчеглерни алырындан ойталаавы дээш англи чазакты революция шыңгыы буруу шапкан.

Резолюцияның чугула үүлү болза, «Мурнуу Африка-биле, Португалия-биле болгаш Мурнуу Родезияда эвээш нуруунуң дүрүм чок ёзу-чурумуу-биле бүгү харылзаалары соксадыр, ол ёзу-чурумнарга кандыг-даа шерит болгаш экономиктиг дузалажылчыны көргүзеринден хадагалаар» деп, бүгү күрүнелерни кыйгырганы болур.

Коз Ассамблеяның чөптүг шиитпириңге удур чугле Мурнуу-Африка Республиканың, Португалияның, Малавиниң, Бразилиянның болгаш Перуиуң төлөөлери удур бадылаан.

ПАРИЖНЕ УЖУРАЖЫЛГА

ПАРИЖ. (СЭТА). Декабрь 19-та Вьетнам Демократтыг Республиканың болгаш Америкаиың Каттышкан Штаттарының чазактарының төлөөлериниң баштылаар ораалакчылары Ха Ван Лау биле Сайрус Вэнстиң арагынга чаа ужуражылышкын болган.

Вьетнамның айтырыын таарыштыр шиитпирлээр талазыбиле ам Парижке болур чугаалажылышкыннарга холбаштыр коор айтырыгларын чугаалашкан.

КОММУНИСТЕРНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Тамилев хоорайның (Нор департамент) чагырга чөвүлелиниге ийи коммунистерни сонгаан.

Ол хооралў чагырганынга болган сонгуулдага ФКП-ниң кандидаттары социалистер-биле эвилелди тургускан.

Ам Тамилев хооралў чагырга чөвүлелиниде дөрт коммунист чөвүлекчилер бар.

ДЫШТАНЫР ХҮНГЕ АРЫН

ХҮЛБҮС АҢНААН ЧЕРИН ХҮННҮҢ АҢНААР

фельетон орнунга

— Дүрүм чок черге аңнап турганыңар үжүн силерниң бооларыңарны хавырар апаардыр—деп, Аким Очур аңчыларга шыңгыы чугаалаан.

— Ынчаарга кайын болур дарга — деп, демгилери сиригавы дилээнер. — Бис аңнап чорбаан, аная боо чүктеп алгап чораан улус-тур бис. Өршээл көрүнер, прокурор, аң өлүрбээн бис.

— Чок, эштер, мен чугаалаан соонда ол-ла—деп, прокурор Очур шиитпирлиг үзе шапкан.—Мен сес катаптаарынга ынак эвес кижи мен. Бооларыңар хавыртынганы ол. Боттарыңарны харын торгаар үжүрүлүг.

— А бистиң бо бооларывысты кайнаар чорудар ирги, дарга?—деп, М. Ондар сестиг аарак айтырган.

— Бо кандаай кижи сен, ашак! — деп, Очур чаңчаттынып адгырган. — Хавырган соонда кайнаар чорударын мен билир мен. Ол дугайын силерге чугаалап турауи дээш, харын-даа торгаатпаанывыс дээш, тейлеп болур силер...

М. Ондар биле М. Дас-Каранын араалыг аң бооларын шак ынчаар 1967 чылда Өвүр районунуң прокурору Аким Очур дээраниң холунга кире берген.

— Бо бооларны чогуур черинге дужаатар бис бе, дарга?—деп, райпрокуратураның бир ажыдакчызы Очурдан айтырган. Ук бооларны республиканың Иштики херектер министерствозунга экжеп дужаар ужурлуг турган. Ынчалза-даа «кажарлаар» бодаан прокурор ол дугайын хвайга-даа какпаан.

— Чок, ол бооларны харын мээң бажыңымга аппарып каанар — деп, Очур харыылаан.

— Министерство черинче чорутпас болза, хоржок эвес чүве бе?

— Ол дугайын мен харыылаай мен аан. Оон кортпанар. Мында прокурор кижи мен-дир мен.

Оон-на Аким Мокурашевичиниң сеткилин ханган: ам аная чаңгыс эвес, харын-даа ийи араалыг аң бооларын бар апарган. Ол халас эттиринң ажыын көөр дээш, дээжин хынаары-биле бир-ле хүн Очур суурдан ыладыр хап чорушкан. Элээн ырак черге кара салып алгаш, ийи карабиннерин шенеп көргеш. Кайызы-даа ажок дээр мындыг болган. «Ам-на херек бүткен эвеспе» деп Очур иштинде амырап бодаанган.—Бо дээр бооларбиле аңнардан кыра хөмелеп турар чүве. Бирээзин өңнүктерге берип каар. Өскезин бодум адылаай мен аан. Мындыг дээр бооларлар турда, эът-чаг дээрге саат-ла ыйнаан...»

Ам түгле «ажыл-херекчее» кирштери арткан. Хостуг үеним бодап турган, райкүүскомдаргазының оралакчызы, өңнүү К. Сарыгларже телефонун кыңгырт кыла каапкан.

— Эш Кенден-оол бе? Мен Очур-дур мен... Ийет. Чаа, чайың кандыгыл? Эът-чагдан эңдерип эккээр бис бе? Биеэги кончуг хуртуннар менде хевээр-ле болгай. Оларны ам ыыткан чыткан херээ түү боор. Тайгага барып, таштыг даяладып турбас чүве бе. Ийет, кежээ ажыл соонда ышкажыл, але? Мен-даа белен. Ындыг-дыр...

«Коммунизмче орук» колхоттуң чолаачызы Куулар Балыкай прокурор Очурнуң бажыңынга чедип келирге, албан хөлгеан болур үш дугуйлуг мотоциклге олурупкаш, олар Сарыгларның бажыңынга хап келгеннер. Оозу омак-хөлүүг ажок олурупкан. Мотоцикл-даа Хандагайтының арт кыры кайы сен дээш, куу доозун кудурукту соонга арттырып кагбышаан, каранналдың чорупкан. Кажарлаар дээй «аңчылар» ана аңчы шинчи кире бергеи чоруп олурганнар.

— Че, кайыыл барып чуук-тап дүжүрүттер бис, Аким? —деп, Сарыглар эжиндеп, хүлүмзүрбүшаан айтырган.

— Бүзүрелдиг чер Аныяк-Хөндергей бажында Отжан-на болгай—дээш, Очур дижин агартыр каттырымзаан каан.

— Черле куруг үндүрер эвес, хайырлаар таңды-ла болгай.

— Ындыг харын. Ам сыын чаназын чарыгыже семирип алган болдур эвес бе. Семис сыынның аңдарышкызын дайнаарга кандыг ийик, боду-ла боостааже чылбырап ажып турар ышкажыгай.

— Магалыг-ла—деп демгизи чараазын сыыртынган. — Ыяап-ла сыын адар чүве. Чиңге аңга дээп болбас. Элбек эът-чаглыг аң херек. Дузааш, хөмелеп, ыштап алырга аайлыг бе.

Огжөл тайгазы. Арга-ыяшбиле ыыштынган, аң-мең турлаа ол сын бодун төтчеглекчилерден чажыртынган, харын-даа нел дивээн аалчыларга ажыынын шуглдаан-даа чүве деп, туман-булут-биле дүй шуглаанып алган турган. Удавас ол-чаашкын болурун херечилеп, хараачыгайлар мырынай ыяштар баштарынга дээптер чазып, чавыс сыыладып чоруп турганнар. Тайга черниң эът-сигенин сүстүп чыдар өң-баазын чечектер карак шокараннаар чүве. Эзимарганың кежээки ыржымыя ээр-мыыр, малгаштыг оруккa күженип чүткээн моторлуң даргыраан даажы үреп чораан.

Адап-сурап чораан черинге четкеш, «аңчылар» ам-на дыжы ханыып, одагланган олурупканнар. Дыка-ла солуун, хөглүг чугааларны кылганнар. Аңнап чоруптарының түгэн планын-даа. «оваарымчалыг» болурун-даа дугурушкан.

Арга ээн, мында кым-даа чок хиреэнде-ле, демги үш кижи чай чок кадында-ла хая көрүп, оң-боже кулак салып дыңнаалап каап олурганнар. Одаг одун шоолуг салбайн түгле өжүрбестиң аргаазы-биле бичелеп чүшкүрүп каап олурганнар.

Хөөрешкен эрлер дуң арткенин билбейн калганнар. Бирле көөрге, чайгы даңның хаазы чаа-ла кыйгаймп келген мындыг болган.

— Мен-даа дугурушканывыс ёзугаар. Огжанның мурнуу колдуунче чоруптайн. А силер артыы, ишкин талазынче үнүптүнер—дээш, Очур баазып чоруткаш, чаш шеттер аразынче куураш дээп соонда, чиде берген.

...Долгандыр узун-узун мыштарга хүрээледип алган, адыш оюу дег бичии оймак. Балдыгганнар, узун чашпаннар курлак чедир узап үнген. Оймактың ортузунда аң сүт ижер бичии оялчык. Чернин аң одарынга тааржыр, аяннын аажок болурга, Очур чоон дыт доорзунда кургаг күдүрээ кырынга олурган, «чапкыыл» боозун дытка чөлээш, таакпылай берген. Мырынай удатпаанда-ла ырак аевесте будук дырс кылдыр сыныганы дыңналган. «Аңчы» дораан-на сезинирге берген. Оң дем чаа-ла көнгүс оожум соп турган чүрээнің хөлчок дүргедеп, диккинейнн бергени безин бодунга дыңналы берген. Оймакче көрүптерге, кедергей улуг, алажа мыйыстыг, хүрең сын оялчык суун пактап турган. Очурнуң холдары чайгаар-ла бооза барган. Чамыын тыртказ, шыгаап келирге, холдары сиригаор, боо үштә түтүп-даа турган шыкаш болган. «Бо хире шөлээн сут ижип турар аң белен чоруваа» кылдыр бодаап, Очур боозун дедир бадырып алган. Сүрээдей бергеин ол бе? Канчап ыыдыг боор! Очур сактыргa, боозун хавыртышкан кижи арга иштинде бир-ле ыяш артында, ону кедеп көрүп турар шыкаш болган. Эът соолаш дээп.. Боду сыбаш кыны берген. Чүрээнің согары улам-на дүргедээн. «Чиктиин але» кылдыр бодаап, боону база катап көдүргеш, хумчуун дыны-биле чылганып турган сыынны чык-ла кылган. Сыын өрү шурааш, ажык ыыдынче алчайты эттеп чоруй бартан. Элээн болганда аар даап черде чизирт дээп.

Олча-омактыг болган «аңчылар» эът-чагны пөккүже читкеш, дүнүң караңгыныга чажыртынып алгаш, аал-оранныга ээп келгеннер...

Үш ажишкинин чажыт аңнаашкыны шак ынчаар-ла улажып келген. Олар түгле сыын эвес, харын «чымчак аң» дээш, эликтн-даа адып аң турганнар.

Республиканың аңнымыр ажыл-агый эргелелиниң черинден ол «аңчыларны» сойгалап илереткеш, оларның кырынга бир сыынның, ийи эликтің актыын тургускан. Ол кижилериң илереттинмейн барган «олчазы» та чеже чүве! Оларның соолгу аңнаашкынынга районнуң охотоведи Куулар Кызыл-оолдуң база киржип турганы илерээн.

Төтчеглекчилерге чогуур кеземчеин көргускен: райохотоведти ажылынган дүжүрген. эрге-дужаалын шын эвес ажыглап, улустуң бооларын хавырып алгаш, хуузунда ажыглап, төтчеглекчи чорук кылып турган прокурор Очурну партияның эге организациязы кежигүнден үндүрер деп шиитпирни хүлээп алган. Өвүр райкүүскомнуң дартазының оралакчызы, төтчеглекчи Сарыглариың амдыында хөлегеде артып турары элдеп, ону база-ла шынгыы харыысалгага киирерин хөй-ниити негеп турар.

Чонның өнчүзүнүң төтчеглекчилеринге өршээл турбас.

О.ООЛАК.

Россияга картофельдиң тывылганы

Россияга картофель культураның шинчилеп турган төөгүүлериниң хөй иеруузунуң санап турарын алырга. Россияның губерниялариига чер яблогуи (картофельди ынчан ынчаар адап турган) тарадыр дугайында ол үеде чазак, боон турган сенаттың 1765 чылдың январь 10-да үдүрген чарлыы картофельди шептередиринге улуг рольду ойнаан. Ол чарлыкты өзугаар Медицина коллегиязы картофельди Москва, Симбирск, Иркутск болган өске-даа губерниязарже тарадып чорукан. Ынчангаш картофельдиг чүк эң баштай Москвага 1765 чылдың декабрь 29-та келген боон турар. Ону Россияга картофельдиң тывылганының 3ге үези деп санаан турар. Оон бээр 200 ажыг чылдар эрткен-дир.

Ол үеден эгелээш картофель Россияның өске булуңнарыига шептерел, харын-даа чамдык черлерге оон чаа сорттары тывылган. Сенаттың бир хуралының протоколунда мынчаар бижиттинген: «Ол яблоктар Санкт-Петербургтуң чамдык чурттакчыларының огородунда ажок өзүп үнүп турар. Ынчангаш мөөн сөңгаар ону ырак чорбайн тыптының ап болур».

Ол үениң төөгүүлериниң бирээзи, академик В. М. Севергин 1798 чылда мынчаар бижээн: «Бир хоолулуг чемниң Сибирьже болгаш харын-даа Камчатка чедир, он муң верста ажыг ырак черде шептерээн, кас чуургазы чедир узагдыл, өзүп турар-дыр».

Ынчан Россияның кайы-даа булуңунга картофельди сорттап шилип олурупгайн турган. Сибирьже картофельди Россияның Европа кезииниден көшкен улус база шөлүткенвер экжеп турган. Чижээлээрге, Ивановский дээрзиниң бижилгезинде база бир солун чүүл бар. Туруховск крайга картофель, ногаа ажылын шөлүткен декабристер эң хөй чорудуп турганнар.

Красноярск крайның музей ажылдакчызары 1936 чылда Емельянов суурнуң чурттакчызы колхозчу Ф. Ф. Терскайның чугаазындан мындыг чүүлдү тодаратказ. Париж коммунызының киржикчизи чораан Е. А. Дмитриева дээрзи ол суурнуң чурттакчыларынга картофельдиң чаа сорттун тарып өстүрериниг дузалаан. Псков губерниязындан картофельдиң чаа сорттарын экжелдирип алгаш, ону тус черниң чурттакчыларынга сүмелээн. Элээн каш чыдаар эрткенде ол сорт эң эки болуп, харын-даа тус черниң картофелиниден артык үнелелди алган.

Бойдуста элдептиг чүүлдер

КЫМЫСКАЯКТЫҢ КОМПАЗЫ

Кымыскаяк —карак чок амытан, ынчалзажок ол бодунуң өөнден кайы хире-даа ырап чоруй бараа. черле аспас, компастыг чүве дег, дедир чедип келир. Ону шынаалза компастыг деп болур. Кымыскактың ол компазы хүндүр. Ол карак чивеш дээр аразында-за хүннүң туружун билип ап, үени санап чоруур. Кымыскаяктар — магазыг сиоптиктер. Агаарның байдалы бакырай бээрге, командыланкан чүве дег, олар өөнче чоруп каарлар. Кымыскаяк өөнде кымыскаяк чок болза, агаар чүдерээриниң ылаптыг дегдээ ол. .

ЧАСКЫНЫҢ ЛОКАТОРУ

Часкы караңгы дүне безин тудуп чиир чүвезин чаазы чок сегирип алыр. Ол бодунаан демги чүвеге чедир хемчээлди кедергей нарын ультразвуктуг локаторунуң дуузы-биле тодарадып алыр. Амгы үеним локатор техниказының эң дээре дээн чедиишкиннери безин медерел биларинің болгаш хөделиишкининиң ынаныштыының талазы-биле часкының локаторунга канчап-даа деңнежип шыдавае. Оон аңгыда, бойдустуң ол ультразвук прибору кедергей бичии болгаш камналгазыт. Часкының ол органын хоолгалап алгаш, локаторларының үвези биилеп каарын барык-ла чээрби миллиард катаң бедидип болур деп, шинчээчилер санап тур-рар.

ДЕЛЬФИННЕР

Дельфиннер деп, улуг далай амытаннары бар. Олар аажок утаанныг. Ынчангаш оларны эртемденнер шинчилеп көрүп турар. Дельфиннер сут адаанга чораап, ыракта чүвени көөр аргаазы чок-даа болза, уг-шигни биилеп ап чоруурун бадыткап турар дуржулганы эртемденнер сылган. Дүне азы бораңгай сутга безин дельфиннер, өжегээр кылын баан шаптараазымдан үнер черни бүзүредиг тып алыр болган. Оон ужуру мындыг чүве-дир. Дельфиннер дыштанып турда, өйлеп-өйлеп-ле «бип... бип... бип...» деп эдип каап турар. Кажан оларны дүвүредиптерге, хөй янзы медээ-үнүнерин эде баар. Ынчаарга аймыл чоокшулаан туум-на, ол үнүер улам-на дүрген апаар.

Кижиниң дыңнап каарындан он-он катап ырак черде шимээнин дельфиннер ол медээ-үнүнериниң дузазы-биле биилеп каар. Ынчангаш сутга уг-шигни биилеп ап чоруурун. Олар дыка ырак черге балыктың хемчээлин тодарадып аптар болгаш бир эвес караан дүй шарып каар-даа болза, балык хевирдиг өске бир чүведеп балыкты илгап таныи шыдаар.

Үнүг чазыг чок дыңнаа алырындан аңгыда, дельфиннер сут иштинге болгаш сут даштынга-даа чүвени кончуг эки көрүп каар.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

ШӨЛЭЭН АЖЫЛ ТЫП АЛГАН

Мурнуу-Американың спорт сонуургакчыларының негелделиниң дугайын кым дыңнаваан боор! Уругвайның бүт бомбүүнүң командазының тренери Пачеко ону кымнан-даа артык билир турган. Ынчангаш, ынак командазы үтүрүпкан соонда спорт сонуургакчылары Пачекону «кезедир» дээш, оон бажының бүзээлеп келир орта, демгизи холун чүзээнин лужунга салгаш, «бүт бомбүүн шуут кагганым бе» деп, оларга аазаан.

Ам Пачеко шынап-ла циркте арзыланнар-биле оюн көргүзүп турар. «Бо дээрге, мээң мурнумдагы ажылымга бодаарга, аажок шөлээн болгаш айыыл чок ажыл-дыр» деп, ол медеглээн.

ЧЕДИИШКИННИҢ ЧАЖЫДЫ

Милан хоорайның бир магазининге бараан саарылгазы зажок оскен. Ол чедиишкининиң чажыды көнгүе аная чүве бооп-тур ийин: «Силерни улус америк кижи деп бодай бербезин дизинерзе, хепти түгле бистен садып алынар» деп чарлал азып каан чүведир. Ынчангаш улус түгле ол магазинден хеп садып ап турган ышкажыл.

КЫЛАЖЫНДАН БИЛИП АЛЫР

Кижиниң кылажы идиктен, хөрзүнден, кылаштын дүргенинден болгаш оске-даа түүлдерден хамаарыштыр бүдүн чартык муң хире янзы-бүрү ыаштыг үндүрүп болур аргалыг чүве-дир. Ону француз радионуң болгаш телевидениениң түскай эртемнигдери бадыткап турар. Олар амдыызында кылаштың янзы-бүрү даастарының дугайында 140 үн бижиишкиннерин бодунуң архивинде чыып алган.

ЧАРЛАЛДЫҢ ЧИЖИ БОЛГАН

АКШ-та Канзас-Ситиде чаа ажыттынган хеп чуур чер бодунче хөй улус ыаара тыртып алыр дээш, мындыг чарлал азып каап-тыр: «Хеп түгдураы-биле бир дугаарында келген кижиниң хевин бүгү мазынында халас чуп бээр». Башгайгы кижи шынап-ла чедип келген. Оозу 1228 школачылар чурттап турар интернаттың директору болган.

ООР КЫМЫЛ?

Бир америк банкыга 500 доллар чиде берген.

— Ийиги кассир-биле бар акшаны шуптузуп санап көрдүм. 500 доллар чок-тур — деп, бирги кассир директорга дүвүреп чугаалаан.

— Кеземче шагдаазын келдирер апаар-дыр — деп, директор доңчу харыылаан.

Шагдаа ийи кассирни бажынаап каан. Оларның ажылдап турган черинге докталмал кайгаарал тургускан. Дежурный шагдаа дүштеки чапсар үезинде шай аартап олурган. канчангаш-ла көөрге, попугай деп куш ажык сонгалан үжүн кирип келгеш, касса столунуң кырынга хонупкаш, саазын акшаны алгаш, үжүп чоруй барып-тыр.

Ол попугайны банк дужунда бажының ээзи өөредип каан. оозу банкыдан акшаны докталмал алгаш, ээзиниг экжеп берип турган түвө-дир. Ийилдирзин тутказ, «өөреткен» кижизин кара-бажыныаш «оорну» зоопаркче чорудупкан.

ДӨРТ ДАВАННАП

Финляндияда Раум хоорайның чурттакчызы Хяркянен ээзэни дөрт даваннап кылаштаарын спорттуң эң-не солун хевири деп санап турар. Ол бодунуң хостуг үезин түгле дөрт даваннап маннап өөрениринге үндүрүп турар. Оон берге ажылы шынап-ла чедиишкинниг болган: делегей рекордун тургускан. 23 километрни «спортсмен» 12 шак 5 минута дургузуунда дөрт даваннап маннап эрткен. Ындыг дургедээшкин-биле ол хире хемчээлди кым-даа ынчаар маннап эртпээн болгаш дөрт даваннап маннавас-даа деп идеген болур.

ЭҢ-НЕ УЛУГ...

Делегейде эң-не улуг идик «Бург Милоденштайн» деп музейде (ГДР) кадагалаттынып турар. Ук идиктин безии дөрт метр, улуунунуң узуну — барык-ла ийи метр. Ону он инектин кежинден белеткээн, алды мастерлер даараан. Чангыс улугну безин ийи килограмм деңзилиг.

Ол идикти 1925 чылда, идик кылыкчыларының цегинин 600 чыл болган оюнга тускаал кылдыр даараан.

Ону бутка кетпес болза-даа, улуу магалыг.

ПОЧТАЧЫ МООРТАЙ

Югослав тараачыл Рандел Евичиниң болгаш оон оглу Момириниң почтачызы... моортай болуп турар. Оглу бажынындан 8 километр черде, даглардa мал кадарып турар. Кажан ачазы оглунга кандыгбир чүве дыынадыр бодаза, чагааны бижээш, моортайының мойнунга баглаш, дагларже салып чорудуптар. Евич харынны база-ла мындыг янзы алыр.

АРЫЛАР ТУРУПКАН

Бразилияның чигир чыыр арылары хөлүн эртпер могаптурупкан деп, ында көдээ ажыл-агый министерствозунуң төлээлекчизи медеглээн.

Керектиң ужуру мындыг чүве-дир: ол арыларны Европадан Бразилияга экжелген, олар Европага турган, түгле үш ай дургузуунда чигир чыып ажылдаар турган. Бразилияда ол арылар дыштанмайн турар, чүге дээрге ында чечектер бүтүн чыл дургузуунда үнүп турар. Ам тускай эртемниглер бразилиа арыларының «ажылдаар үезин» таарыштырарының хемчеглерин ажылдап кылып турар.

Дыштаныр хүннерде каяа, чүү болурул?

★ ВЛКСМ-НИҢ хоорай комитединиң кубогу дээш хостуг хүрешке маргылдаа механизация училищезиниң спорт залынга воскресеньеде эртен 10 шакта эгелээр.

★ РЕСПУБЛИКАНЫҢ хөгжүм-шиин театрынга воскресеньe хүннеринде Алексей Хууракгын «Ынакшыл болгаш өжээн» деп шинаи бежээ 7.30 шакта үнер.

★ ОЛ-ЛА ХҮННЕРДЕ «Тайга» станциязынга кыыынчыларның хаактыг массалыг селгүүстээшкини. «Хүреш» стадионунда катокка конькилээшкин болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ДЕКАБРЬ 22, 26, 27, 28, 29 хүннеринде

Алексей ХУУРАКТЫН

„ЫНАКШЫЛ болгаш ӨЖЭЭН"

деп III көжегелиг XI көргүзүглүг шиизи болур.

Шии кежээкиниң 7.30 шакта эгелээр.

Касса 10 шактан ажылдап эгелээр.

КАДАГ БИЛЕ МАСКА

(БАСНЯ)

— Мээң кеткен жилапаным ушта шаалтар
Мерген кужун бар бе ынчаш сээң?—
деп Кадаг,
Ковей улус коруп турда — Маскадыва
Хорээн чайын бардамнаавытың турун
берген.
«Ындыг бе кай, кужур эрин Кадагны
аарга — деп
Ында-мында улус улам хөөреткилээн...
Кадаг чүү боор ойтайлыкпаа,
көөргеттинип,
Кажаа куру кургаг чудук көрүп алгаш,
Кезе шала каан кадыг будук кырын
орта
Хере теппеш, душ чок турун берген-дир
оң.

Маска ылап далаш чокка белеткенгеш,
Бардамнаавының чаңын орта чеде бергеш,
Хемергедиш турун-турун — хемертен-ме
Хердип-хердип чаңыс чиге түгсүпкерге,
Макталыкчы кадаг хейиң шаанзы
Бажы-биле катай оорлун чаштай
берген!

• • •

«Бартан бак» деп чонның сөөгү
турбүже-ле
Макталаштың бажын безин оскунгу
дев,
Кадаг ышкаш халымактар
Кайда-дээ бар, боданыыннар.

Виктор САГАН-ООЛ.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлаага аргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин — Бравченко кудумчузу, 1). ТС—01031

редакцияның адреези

Кызыл, Шетинкин — Бравченко кудумчузу, бажың, № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторлуң 24-63, редакторлуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллзининиң 35-21 харылсаалыг секретарының 23-25, партийн ажыырал киллзининиң 23-54, культура киллзининиң 37-13, көдээ ажыл-агый киллзининиң 21-47, үзетитр киллзининиң 22-64, чагаа баан совет тургузут киллдистериниң 21-27, информация киллзининиң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41 Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Г. СИРОТИННИҢ «Кышкы тайга» деп фотоэтюду.

Хаактаашкынче болгаш конькилээшкинче уруглар!

Черни хар шагда-ла агарты шыва алы берген, каток шөлүн доңурүп, аштап каан, кыланайнып чыдар.

Шулту хаактаашкынче болгаш конькилээшкинче, уруглар!

Спорт херээ кижиниң калыынга дыка ажыктыг. Ол организмни дадыатырып, шынган эттерни сайзыратып, өкпениң ажылдаарын экижидип турар.

Аныян хаакчылар болгаш конькичилер! Чылыг кыдыр болгаш чиигедир кеттиниңер. Ылангыя спортчу хеп кедер болза, таарымчалыг болур.

Дыка изиригтир кеттинмеңер. Ол силерниң калыынарга хоралыг болур.

Уругдуу спорт херээн кылынар. Спортту уругдуу кылыр чорук калыкшылды быжыглаар.

Спорт херээнге киржиригнерниң мурнунда ылап-ла эмчибиле сүмележиңер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыында 10, «Вера эмчи» 12, 2, «Грек Зорба» 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночыында 10, «Дева сылдызының адаанда» 11.50, 3.30, 5.20, 7.10, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эльбага ужуражмышкын» 9.15, «Алдын бызаа» (1-ги, 2-ги серилзары) 11, 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Петя» (киночыынды) 11, «Павел Корчагин» 12.30, 2.30, «Бажың болгаш зо» (делгем экранныг) 4.10, 6, 8 шактарда.

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Башкылал шулуглели» 10, 2, «Шуут хоруглуг баштайгы коргузуглер» (делгем экранныг) 12, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дарган кижиниң тугу» 10, 1.40, «Грек Зорба» 11.50, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кыйгыржыгга» 3, «Дева сылдызының адаанда» (делгем экранныг) 5, 6.45, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын бызаа» (1-ги, 2-ги серилзары) 3.40, 7 шактарда.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 24 ВТОРНИК № 298 (7840).

Өртээ 2 көп.

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

Уставтыг негелделерден үнген бо ийи сөстүң утказы ханы болгаш коммунист бүрүзүнге олар шуут-ла дөрт хамаарыжалыг. Партийни даалга, ол дээрге аңаа-ла ёзу барымдаалаан хүзээлге эвес, а күрүне, хей-ниитиниң ажыл-херектерин башкарарынга коммунистерни киириштирериниң, оларны амыдыга мергемидериниң, оларның бот-идепкейин остүрериниң болгаш хууда мозу-шынарын хынаарының чугула аргазы болур. Чогум-на хей-ниитичи чурум ёзугаар кижилер улуг-даа, биче-даа, доктаамал-даа, түр-даа даалгаларны күүседип тургаш, амыдыга мергемин дадыгар, боттарын чон мурнунга көргүзүп шыдаар дээрзи билдингир.

Бистиң республикавыстың хоорай, кодээзинде парторганизацияларның хей иезин коммунистерге партийни даалгаларны бээрииче, оларның боттуг күүселдезин хынаарынче кичээнгейни улгаттырып келген. Оон ачызында коммунист бүрүзү даалгаларны бодунуң амыдыралының хамыттынмас хөйлүзүү кылдыр биямп, оларны чогуур үезинде харыысалгалаачы-биле күүседиринге чанчыккан. Партийни даалгаларны коммунистерниң талазындан шевергин күүседип турарының тодаргай чижектерин хей-хей парторганизацияларның дурмулгазындан көрүп болур.

Таңдыда "«Межегей» совхоздуң парткомунуң болгаш оон тус-тус эге организацияларының учёдунда бүгү коммунистер доктаамал-даа, түр-даа партийни даалгаларлыг. Даалга бүрүзүнүң күүселдезин ой-ойде хынап, хуралдарга дыңнадып турары мында доктаамал чурум болган. Ол ышкаш Кызылдың № 3 АТБ-де, республика эмнелгезинде, Барлың-Хемчиктиң «Большевик» колхозта парторганизациялар партийни даалга херээн ёзулуг-ла холга ап, ону партийни массаны кижизидериниң болгаш өөредириниң чепсээ болдурбушаан, коммунистерге даалга бээрде, оларның билиниинг деңнелин, дурмулгазын шыңгыы барымдаалап турары шынап-ла маатанчыг.

Бо болгаш өске-даа чамдык парторганизацияларда коммунист бүрүзүнге даалга бээрии, оон күүселдезин хынаарын шак ынчаар чогумчалыг организастааны масса ортузунга партийни-организастыг, партийни-политиктиг амыдың ниити деңнелин бедидериҢге улуг салдарлыг болган.

Партийни даалгаларны чүректиң ханызындан хүлээп албышаан, оларны неезээде шевергин күүседип чоруур онза идепкейлиг коммунистерни республикада парторганизациялардан хөйнү адап болур. Зинаида Петровна Карташова чүге республикада сураглыг саанчы эвес, харын «Межегей» совхоздуң Алаак сүт-бараан фермазында парторганизацияның эң идепкейлиг хей-ниитичизи. Саанчының амылы чежемейниң-даа чыгыыттыг болза, коммунист Карташова парторганизацияның кандыг-даа даалгазындан кажан-даа ойталавас, даалга бүрүзүн ылап күүсетпээн шаанда, оон сеткилин-даа ооңургавас. Ол—фермада социалистиг чарыштың билдилиг организанчызы, күрүмчүлүг дурмулганың негаг чон нептерелдикчизи. Зинаида Петровна партийни даалганы күүсетпишаан, хей-хей аныяк кыстарны саанчының уран аргазынга өөретикен.

Кызылдың № 3 АТБ-зинде комсомол организациязының амыры моон мурнунда дыка сураваан турунда, ында парторганизация комсомол амыялын сегидерин аныяк коммунист Владимир Игнатьевич Осиповка дааскан. Ук даалганы коммунист Осипов харыысалгалыы-биле биямп, бүдүрүлгеде комсомол комитедин секретарылап эгелээнден бээр байдал иевизүүбиле эжимзин. Комсомолчуларның, аныяктарның хурал-суглаазы удаа-дараа болгулап, оларга амыдыралчы солуун айтырыгларны чугаалажып келген. Дээре оолдар, кыстарны комсомолга хүлээп алыры иевүдээн, аныяктар өртүзүмда социалистиг чарыш массалыг апарган.

Коммунист Хомушку Ак-оолович Отугаш Барыын-Хемчикте «Большевик» нанхезтуң кол бухгалтери. Оон ажылының хемчээли улуг болгаш чамдыкта харын-даа каш-каш хомуктарда баш кедүртүмеестей бээр. Ынчалза-даа Хомушку Ак-оолович парторганизацияның даалгазын күүседир үе-шактыг демей-ле тып шыдапкан болур. Ол — хана солунун-даа үндүрүү казпнан турар, кодээ клубтуң шимелдезин-даа чаартыпкан болур. Оон кол партийни даалгазы — пропагандист. Чогум-на ол даалганы үр үеде, ак сетиилдиг күүседип келгени дээш, эш Отугаш республикада мактадыг.

Партийни даалга бээри, оон күүселдезин хынаары — коммунистер-биле партийни ажылдың чугула хевири болур турбушө, маңаа ёзу барымдаалаашкынны болдурар чорук бистиң чамдык парторганизацияларывыста ам-даа узутиаттынмаан. Чижээ, Өвүрнүң «Торгалыг» совхозта партком, түс-түс салбырларда оон эге организацияларды мал кыштагладыышкынынга белеткелди удуртур талазы-биле эвээн хей коммунистерге даалгалар бергеш, оларның күүселдезин хынаарын барганы-биле чамдык коммунистер даалгазын күүсетпээн, оон ушуруундан эвээн хей малчыннар кыштагаашкынынга багай белеткел-биле эгелээн.

Ол ышкаш Каа-Хемниң «Совет Тыва», Кызылдың «Сүмпак», «Кара-Хаак» совхозтарында парторганизациялар коммунистерге даалгалар бээриниң, оларның күүселдезин хынаарының херээн үр үеде эжижидип шыдаваның база демдеглээр херек. Бо организацияларда чамдык коммунистер хей дагын даалгалар-биле чүдүртүнген, а чамдыктарында кандыг-даа даалга чок, дарган кежигүннер болуп артпышаан. Мындыг таарымча чок чижектер өске-даа парторганизацияларда бар.

Бактаап турар организациязының ийикпе партияның үеттүү органының даалгазын күүседири — коммунист кижиге тургузар Уставтыг негелделерниң бирээзи болганда, бо талазы-биле үндезин эжижиге чер болганынга чедип алдынган турар үшүлүг. Мынчангаш хоорай, кодээзиниң парторганизациялары коммунистерге партийни даалгалар бээриниң, оларның күүселдезин хынаарының айтырыынче доктаамал кичээнгей салып, даалга бүрүзү тодаргай бердинген, оон боттуг күүселдези чедип алдынган турарын хандырза чогуур. Чүгле ындыг таварылгада коммунистерге партийни даалга оларны кижизидериниң, амыл-херекке өөредириниң школазы болуп шыдаар.

Коммунистке бээр кандыг-даа даалга оон ниити болгаш политиктиг билиниинг деңнелинге, амыл-херекчи мозүзүнге ыяап-ла таарышкан турар болза эки. Ол ийи негелде шын өөренип көрдүнгенде, партийни даалга күзенчиг түңнелди бээр болгаш даалга алган коммунист амылга дүрген мергемиир-даа. Мынчангаш учётта бар коммунистерниң аразынга партийни даалгалар эң-не хынамчалыг хуваттынган болуур үшүлүг. Даалганың күүселдезин коммунистерден шыңгыы негээри шын, ынчалза-даа оларга практиктиг дуза база-ла хөрек.

1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының

ХООЙЛУЗУ

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Советиниң доктаадыры болза:

1 үүл. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени РСФСР-ниң 1969 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын РСФСР-ниң Дээди Советиниң План-бюджет болгаш адырлар аайы-биле комиссияларының эдиглерин барымдаалап көрүп тургаш, чүүдүт деп көөр.

2 үүл. РСФСР-ниң 1969 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дараазында кол көргүзүглерин бадылаар:

	(1968 чылга удур немелде өзүлде хуу-биле)
үлетпүр продукциязы	6,9 хуу
күрүнениң төпчүткен капитал салымшкыны	9,3 хуу
автомобиль транспортунуң чүк саарылгазы	7,0 хуу
хем транспортунуң чүк саарылгазы	3,7 хуу
улус ажыл-агый талазы-биле ажыл төдевириниң фондузу	4,7 хуу
үлетпүр ажыл-чорудулгазындан орулга	12,3 хуу

3 үүл. 1968 чыл-биле деңнээрге 1969 чылда мынчаар көвүдээрин хандырар:

күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар садыг саарылгазы	7,1 хуу
чоңга амыдырал хандырылгазы	21,1 хуу
күрүнениң капитал салымшкыныының күсели-биле чүрттелга бажыңнарының ниити шөлүн ажыгдалга киирери	5,5 хуу
күрүне бюджединиң хандырылгазында	
турар, школа назыны четпээн уруглар алдан черлериниге уругларның саны	4,5 хуу
школаларга болгаш хүнзеди ажылдаар школаларга өөреникчилериниң саны	14,5 хуу
дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниге сургуулдарны хүлээп алыры	4,2 хуу
эмнелге оруннарының саны	3,3 хуу

4 үүл. РСФСР-ниң Дээди Советиниң: План-бюджет талазы-биле үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле, тудугунуң болгаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң талазы-биле, кодээ ажыл-агый талазы-биле, коммунал аныл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле, кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле, улус чырыдышкынының, культураның болгаш спорттуң талазы-биле, садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле доктаамал комиссияларының түңнезиринде кииргизээн РСФСР-ниң 1969 чылда улус ажыл-агый хөгжүдезиниң Күрүне планының дугайында саналдарны болгаш сүмелерни база ол ышкаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң сессиязынга депутаттарның чугаалаан саналдарын болгаш сүмелерин чугаалажып көргеш, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге дагыр.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль, 1968 чылдың декабрь 19.

1967 ЧЫЛДА РСФСР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА ОТЧЁТТУ БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң доктаалы

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Советиниң доктаадыры болза:

РСФСР-ниң 1967 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту орулгалар талазы-биле 31.266.351 муң рубль түңге, чарыгдалдар талазы-биле 30.689.746 муң рубль түңге, орулгалар чарыгдалдардан 577.205 муң рубльге ажып турар ыыдыр бадылаар.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль, 1968 чылдың декабрь 19.

Россия Федерациязының 1969 чылда Күрүне БЮДЖЕДИ

Россий Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың Дээди Соведи 1969 чылда Республиканың күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну хүлээп алган.

Россия Федерациязының Дээди Соведи РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кииргени 1969 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджедин республиканың Дээди Советиниң План-бюджет болгаш адырлар комиссияларының илеткелдерин ёзугаар хүлээп алдынган өскертилгелер-биле катай орулгалар, чарыгдалдар талазы-биле 32 миллиард 606 миллион 404 муң рубль түңнүг кылдыр бадылаан.

Дээди Совет 1969 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединге күрүне, кооператив бүдүрүлгелериниден болгаш организацияларлан орулгаларны — саарылгадан үндүрүнү, бүдүрүлге фондуларын ажыглаанының төлевирлерин, доктааттынган төлевирлерни, арыг орулганың хостуг артымын, арыг орулгалардан санап киирер шилчидилгелерни, олча-ажык үндүрүүн болгаш социалистиг ажыл-агыйдан киирер өске-даа орулгаларны — 28 миллиард 286 миллион 903 муң рубль ниити түңнүг кылдыр доктааткан.

Федерацияның Дээди Соведи 1969 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединге улус ажыл-агыйын — үлетпүрүү, тудуг индустриязын, кодээ ажыл-агыйны, транспортту, чүрттелга-коммунал ажыл-агыйын болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын улам хөгжүдерин акшаланыпар чарыгдалдарны 12 миллиард 59 миллион 210 муң рубль — ниити түңнүг кылдыр доктааткан.

РСФСР-ниң 1969 чылда күрүне бюджединден социал-культура хемчеглеринге — бүгү-ниити өөредилге школаларынга, техникумнарга, дээди өөредилге, артем-шинчилел, профессионал-техниктиг өөредилге черлеринге, библиотекаларга, клубтарга, театрларга, парламлага база кадык камгалалының, күш-культураның өске-даа албан черлеринге; пенсияларга болгаш пособиелерге дөзевилеп бээр акша-херектиң Хоойлу 19 миллиард 357 миллион 224 муң рубль ниити түңнүг кылдыр доктааткан.

Дээди Совет күрүне эрге-чагыргазының органнарын, күрүнени эргелеп башкарарының органнарын болгаш султарны хандырарынга дөзевилеп бээр акша херектиңни 1969 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединге 629 миллион 547 муң рубль түңнүг кылдыр доктааткан.

Республиканың Дээди Соведи 1969 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединге орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 28 миллиард 585 миллион 571 муң рубль түңнүг кылдыр болгаш 1970 чылдың январь 1-де кассага саарылга херектиңиниң бар турарын 250 миллион рубль түңнүг кылдыр бадылаан.

Автономнуг республикаларның 1969 чылда күрүне бюджеттерин, крайларның, областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының бюджеттерин ук Хоойлу орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 14 миллиард 417 миллион 507 муң рубль ниити түңнүг кылдыр, саарылга херектиңиниң кассага бар турарын 1970 чылдың январь 1-де 508 миллион 900 муң рубль ниити түңнүг кылдыр бадылаан. Оон ниитинде Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың 1969 чылда күрүне бюджеди орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 50 миллион 152 муң рубль ниити түңнүг, а саарылга херектиңиниң кассага бар турары 1970 чылдың январь 1-де 2 миллион 200 муң рубль түңнүг болур кылдыр көрдүнген.

Федерацияның Дээди Соведи Тыва АССР-ниң колхоз, совхозтарының, чонунуң олча-ажык үндүрүүнден болгаш саарылга үндүрүүнден 1969 чылда күрүне бюджединге санап киирер түңнерни колхозтарның, чонунуң олча-ажык үндүрүүнден база саарылга үндүрүүнден доктааттынган түңнерниң 100 хуузу болур хемчээлдиг кылдыр доктаатканын.

1969 чылда РСФСР-ниң күрүне бюджединиң дугайында Хоойлу 1969 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планында көрүүнген хемчеглерни акшаланыпарынга 1969 чылда РСФСР-ниң республика бюджединден **ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНГЕ 23 МИЛЛИОН 55 МУҢ РУБЛЬДИ** дөзевилеп бээр деп доктаатканын.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

Келир чылга хүлээлгелер

Тес-Хем районнуң «Чөгураа» колхозунуң № 1 хойжу бригадазының хойжулары ниити хураалын арттырып, анаа бригадада бо чылдың мал кыштагладыышкынының байдалын чугаалажып көргеш, келир чылга социалистиг хүлээлгелерни алган.

Бригаданың 17 коданының амгы үеде кыштап турар байдалы эки.

Бригаданың ниити коллективи семинги кадарар хой бүрүзүнүң ортумак дириг деңзизиниң келир чылын 45—50 кг чедирип, төрүүр чүс хойга онааштыр 90-дан хөй хураганны, хой бүрүзүнден 3,2 кг дүктү алыр болгаш болуунуң өг-бүлезиниң деми-биле 15 тонна сигенни кежип белеткеп алыр хүлээлгени алган.

Бригаданың бүгү хойжулары хоочун хойжунуң эгелээшкинин деткип, келир чылын өг-бүле бүрүзү болуунуң күжү-биле 10-дан 15 чедир тонна сигенни белеткеп ап, кыштагларын кышка эки шыңарлыг белеткеп алырын хүлээнгеп.

Бистиң корр.

ЧАРЫГДАЛ ЭВЭЭЖЭЭН

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң септекчи механизаторлары бо чылдың дөртку кварталында илчирбелиг 7 тракторну септээр тургаш, бо үеге чедир 10 ыныыг тракторну септээн.

Эрткен чылларда колхоз тракторларын «Сельхозтехника» мастерскаязынга септедип, бир тракторнун капитал септелгезинге 700 ажыт рубльдя үндүрүп турган болза, сөөлгү чылдарда бодунуң чаа мастерскаязынга боттары септеп, ол чарыгдалды 500 рубль чедир кызырган.

Бистиң корр.

Чагыглар улам-на көвүдээн

Кызыл хоорайда херээженнерге хеп даараар ательеде бо хүннерде чагылар көвүдээн. Белен болганын чагыг эдери ап-даа турарлар. Удавас 1969 чаа чыл үнер. Бистин херээженнеривис чаа чылга үткүштүр платье, сарафанны чагыдып турар.

Платье даараар цехте ажылдап турар 15 кижиниң нургулайы бүдүрүлгеге 20 ажыг чылдарга ажылдап келген дуржулгалыг даараныкчылар. Ынчангаш оларның бригадазы коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чаалап алган. Ол бригада ноябрьның бүдүрүлге планын 119 хуу күүседип, мурнакчы ажылдаан. Даараныкчылар Х. Шевцова, Д. Сатаева олар хүн бүрү планын ажыр күүседип келгеннер.

Ательеде база бир чаа чүүл комсомолчу Римма Норбунуң савыядан хол хаптары, куртка-лар заарап эгелээни болур. Ол үш-ле айның иштинде бо чаа мергежилди шингээдип ап, хей чагыгларны ап эгелээн.

С. ТАС-ООЛ.

Адазының адын сыкпааннар

Тас Деспижек ашак мурнунда Тес-Хем районнуң Берт-Дагта Ленин аттыг колхозтуң кежигүнү турган. Ол, колхоз бүдүрүлгезинин мурнакчызынга санадын келген. Кажан колхозтуң баазазынга «Тес-Хем» совхоз организастаттынганда, Деспижек оон ажылчыны болу берген. Күш-ажылга ынакшылыг ол ижи болуунун хей ургларын база-ла болу ышкаш, күш-ажылга кызымак, шудургу, даанган херээнге тыныч, ак сеткилдиг кылыр чанчыктырып каан.

Деспижектин оолдары ам совхоз бүдүрүлгезинин янзы-бүрү алырларында мурнакчылар болуп турарлар. Чижээлээргe, улуг оглу Сергей Деспижек Туранда ийи чыл хуусаалыг тудугжулар школазын доозкаш, төрээн совхозунга кээп ажылдай берген. Ол улуг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, болунуп күш-ажылга ынакшылдыы-биле коллективтин макталын чаалап алган. Социалистиг чарышка тиилекчи болган аныяк тудугжуну совхозтуң дирекциязы 1967 чылда халас путёвка-биле Москвага Улус ажыл-агыйының чедишкиниериниң делгелгезин көөрү-биле чоруткан.

Оон бичези Ашак-оол совхозта чолаачы болуп эки ажыллап турар. Оон бедик көргүзүглерни чедип алганын барымдаалаш, совхоз ону бо чылын комсомолдуң 50 чыл оон таварыштыр Москва — Ленинград баар халас туристи путёвка-биле шаннаан. Ийи оглу — Арбын-оол биле Арбай-оол олар Совет Армияның хүрээлеринде албан эрттирип турарлар. Олар политиктиг болгаш хайынчы белеткелге баазала кызымаккай чоруун көргүзүп турар. Уруу Тамара Деспижек совхозтуң санажылга бухгалтери. Биче оглу Андрей — тракторист.

Хол изиң бут изиң чаңдыр баспас диҢнери ышкаш. Деспижектин оолдары шынап-ла аларының алын сыкпайн турарлар.

Ч. ЕНЗАК.

«Тыва кобальт» комбинатты ажыглалга киирер үе чоокшулаан. Ынчангаш Хову-Аксыда комбинаттың ажылчыннары турттлар бажыңнарның тудуу түлүктээн. Чурттелга тудуунда А. Глуховка удуртkан бригада эки ажылдап турар. Бригаледа аныяк тудугжу Василий Машпалдыр (үстүнде чурутта) эң эки түңнелдерни чедип алган.

Бүдүрүлге деңнээрээринде монтажчылар-ның ажыл-ижи хайныккан. «Сибирьтехмонтаж» трестиң участогу кол-кол цехтерде дериг-херекселлерни эптеп, быжыглап турар. Семён Чильчигашевне удуртkан бригада (адаанда чурукта) турнуктурулга салбырында ажылдап турар. Кижи бүрүзү хүн нормазын ажыр күүседип, эки түңнелдерни чедип ап, комбинатты чогуур хуусаазында ажыглалга киирер херекке үлүг-хуузун киириштирер күзелдиг.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Кызыл-Мажалыктың уругларынга

Бо чылдың ноябрьдан эгелеп Ак-Довурак хоорайда уругларның музыка школазының салбыры Кызыл-Мажалык суурда ажыттынган. Эрткен чылдарда уруглар кышкы үеде Ак-Довурак хоорайга барып өөренип, транспорт хандырылгазының талазы-биле эвээн бергедээшкиниерге таварышып турган болза, ам ол байдал чайлаттынган.

Школада хүндүскү болгаш кежээки кичээлдерде 70 ажыг уруглар өөренип эгелээн.

Класс кичээлдера-биле чергелештир музыка теориязының талазы-биле солуун лекциялар база болуп турар. Бо чаа школаның ажыттынганынга Кызыл-Мажалык суурнуң чурттакчы чону, ылангыя уруглар өөрүп турарлар.

Школа ам дээреинде одаар ыяш, столдар, стулдар болгаш өске-даа хер-херекселлер-биле хандыртынмаан. Школаның ажыллаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээринче райкусском, оон культура клубунуң ажыллакчылары чоокы хүннериниң иштинде чогуур хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Т. ТАЛГАНЧЫК, «Шынның» корр.

КЕЖЭЭЛЕР

СЭКП Каа-Хем райкому «Вьетнам бистиң хүннеривисте» деп кежээлерни эрттирип эгелээн. Чоокта районнуң культура бажыңында «Ленинчи оруу» колхозтуң төөвүнге болган кежээлерге чон кеалбаа-биле киришкен.

Ол кежээлерни эрттирериге СЭКП райкомунуң секретарылары эштер Танва, Попков, райкусском даргазының ораалакчызы эш Дмитриев, СЭКП райкомунуң пропагандага болгаш агитация киллизиниң эргелекчиэш Одонов киришкеннер.

СЭКП райкому ам удуртукчуларның чон-биле ужуражылга кежээлерин база эрттирип эгелээн. Партийжи, совет удуртукчулар, салыт, хандырылга, харылзаа, культура болгаш өске-даа алырының ажылдакчылары киришкен ужуражылга кежээлери Сарыг-Сепке, Кек-Хаакка боор эртилээн.

300 миллион тонна нефть

300 миллион тонна суун оттулар чүүлдү эң дургун тывары дээш Татарияның нефтичилериниң кыйгырыын өзугаар бо чылын эгелээн чарыш чедишкининиг двозуулган. Декабрь 23-түң хүнү эгелеп турда, ол тоогүлүг болуушкун боттанган. Чурттуң аңгы-аңгы тывыш черлериниң эң эки 33 бригадалары совет экономиканың чайынанчан тиилелгези болган түңнелдиг ажыл-ишчи эзнечегни эгелээр чаагай алдарлыг болган. Ам чуртта чер иштинден бир хонукта-ла казып үндүрүп турар суун оттулар чүүл 820 муң тонна болган.

(СЭТА).

Шиитпирни хүлээп алган соонда...

Советтер болгаш амыдырал

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң «Ажылчы чоннар депутаттарының кодээ болгаш суур Советтеринниң кол эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында» Чарлыында ажылчы чоннар депутаттарының кодээ, суур Советинге тывыскан эргелериниң хемчээли-биле оларның хүлээп алган шиитпирлерин болгаш айтыышкыннарын күүседири Советтиң девискээринде турар бүгү колхозтарга, совхозтарга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш оске-даа организацияларга, а ол ышкаш албан дужаалдыг кижилерге, хамаатыларга ынап-ла күүседилиг болурун айыткан.

Ол улуг эргелерни болгаш хүлээлгелерни амыдыралга боттандырар дээш, республиканың чер-чер Советтери боттарының ажылын коскүүг-биле эжиктеп. Оон чиэзинге Бин-Хем районнуң Аржаан кодээ Советиниң (даргазы М. Бичин-Уруг, секретары П. Ахмова) ап болур. Ол Советтиң ажыл-чорудулгаамында чедишкиннерниң үндезини—контроль болгаш ажыл-херекти чорук болур. Шынап-ла, Советтиң хүлээп алган шиитпирлериниң пункт бүрүзү эскет чок ийнкпе хынаттынмайн черле чыдып калбас. 1968 чылдың август 27-де эрткен кодээ Советтиң сессиязынга «Аржаан кодээ Советиниң ажылчы чоннарының медицина хандырылгазының болгаш кадык камгалалының байдалының дугайында» айтырыгны чугаалашкаш, онда чонның медицина хандырылгазын эжиктер дугайында тодаргай шиитпирни сессияга хүлээп алган турган. Кодээ Советтиң күүскому ол шиитпирни боттандырар дээш организакчы хемчегларни ап чоруткан. Түңнелинде Аржаан суурда участок эмнелгези, суурларда медпункгулар эмчи кадрлар-биле хандыртынган, медицина албан черлериниң, оон ажылдакчыларының бажыңнары шынарлыг септеттингеп, одаар чүүл четчири-биле белеткеттингеп болгаш оске-даа хемчегларни боттандырган. Дараазының сессиязынга депутаттар болгаш активтилер «Оок» совхозта болгаш «Хадың» колхозта мал кыштаглаашкынының байдалын чугаалашкаш, бо талазы-биле шиитпирни хүлээп алгаш, организастыг ажылдарны база-ла боттандырып чорутканнар.

Ажыл-агыйны, культура тургузуушкунун, күрүне херектерин эргелеп башкарыпга улус массаларны калбаа-биле киришпирер талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин күүседирде чугула роль ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге хамаарыжып турар. Бай-Тайга районнуң Шуй кодээ Советиниң партияның төөгүлүг шиитпирип амыдыралга боттандырар дээш бодунуң девискээринде турар ажыл-агыйга, албан организацияларынга удуртулганы кошкатпайн турар.

Бо чылдың кыштаглаашкынын организастыг эрттирери амгы үеде кол сорулгаларның бирээзи. Кодээ Совет, колхоз Районнуң кодээ Советтеринде хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин хынаар болгаш организас-массалыг ажылдарны эжиктеринниң талазы-биле Бин-Хем район Советиниң күүскому элээп ажылдарны кылган. Райкүүскомнарның секретарьларының Красноярск хоорайга болган семинарының соонда күүскомнуң секретары Н. Золотухин районнуң Советтеринниң ажылынга чаа чүүлдерни киирип, кылдыстер аайы-биле чыдып, кварталдың перспективтиг планын тургузуп турар. Күүскомнуң кылдызы, ажылдакчы бүргүү бодумуң ай планын тургускаш, бадыладып алыр. Советтеринге сессияларынга күүскомнарның чорудуп турар ажылының, депутаттарның саналдарын амыдырала боттандырып турарының дугайын дыңнадып турар апарган.

Каа-Хем районнуң Ильинка кодээ Советиниң ажылы солун, янзы-бүрү хевирлиг. Күүсекчи комитет (даргазы И. Чепкасов, секретары Б. Дактал), докгаамал комиссиялар, депутаттар болгаш активтер колхоз бүдүрүлгезин улам хогжүдериге, беш чыл планның хуусаа бетинде күүседириге Советтиң организас-массалыг ажылының кичээнгейин угландырган. Соңгукчуларның чагыгларын күүседириге түскай хемчегларни ажылдап кылган. Чагыглар ёзугаар нинтиниң чунар-бажыңын туткан, ийи суг колонказын үттеп тургускан болгаш Ильинка биле Бүрен-Бай-Хаак суурларының оруун экижиттеп. Сессияларны, күүскомнуң хураздарын ой-шаанда эрттиреринден ангыда, хамаатыларның нинти хуралын 5 удаа чыылдырган. Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң, чаагайжыдылгазының, амыдырал хандырылганың чугула айтырыгларын ол хуралдарга чугаалашкан. Үнүүшкүнүүр сессияны, күүскомну эрттирерин база практикалап турар. Кодээ Советтиң хүлээп алган шиитпирлери активтиг, депутаттарның калбак кирижилгези-биле күүсеттинип турар. Бай-Тайга районнуң Кара-Хөл, Чөөн-Хемчиктиң Чадаана, Өвүрүңү Солчур, Тес-Хемниң Чыргаланды кодээ Советтери хүлээп алган шиитпирлерни амыдырала боттандырарынга көскү ажылдарны чорудуп турар.

Республиканың чер-чер Советтериниң ажылының шиитпирлер күүселдезинде эжиждилгелерден ангыда, чамдык кодээ болгаш район Советтери СЭКП ТК-ниң «Кодээ болгаш суур Советтериниң ажылын эжиждер дугайында» докгаалынга дүүштүр боттарының ажылының стилин болгаш методун чогуур негелдеминге чедир ам-даа сайзырагайжыттаннар. Дыка хой кодээ Советтер ол чугула докгаалды күүседириниң хемчегларин ажыдап кылып албаан, ажыл планын чогумчалыг тургускаан, сессияларга, күүскомнарга чугаалажып турар айтырыгларны ханызы-биле белеткевээн болгулаар. Оон уламыдан хүлээп алган шиитпирлерде «эжиждер», «күштедирер» дээп шыкаш шинти состер көвүдеп, күүседиринге харыысалгалыгларны, хуусаазын айытпаан болур.

Каа-Хем районнуң Кундустуг кодээ Советиниң (даргазы М. Белевский) эрттирген 5 сессияларының түгле үжүнүң протоколдары бар, а июнь 24-те сессияны депутаттарның эргежок чугула саны четпээнде эрттирген. Кодээ Советтиң чанында 5 докгаамал комиссия бар-даа болза, оларның ажылының дугайын билип алыры берге. Күүсекчи комитетке хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин чугаалажырын планнаан турза-даа, ону боттандырбайн келген. Барыын-Хемчик районнуң Ак, Таңдының Балгазын, Тес-Хемниң Берт-Даг, Эрзинниң Бай-Даг, Тожунуң Ий, Чөөн-Хемчиктиң Ийме кодээ Советтеринде байдал оон дээредевес.

Чамдык райкүүскомнар болгаш Кызыл хооркүүскому, оларның кылдыстери боттарының-даа, үстүкү органнарның-даа үндүрген шиитпирлериниң күүселдезинге чогуур контрольду тургускаан. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың декабрьның 20-де хүлээп алганы «Республиканың чопуунуң амыдырал хандырылгазын улам эжиждер хемчегларни дугайында» чугула докгаалы Каа-Хем райкүүскомнуң херектеринде аваа-ла чыдар. Мында кээп турар шиитпирлерге, докгаалдарга райкүүскомнуң даргазы ийикпе оралакчызы резолюция салып каары-биле кызыгаарлаттынып турар. Чамдык тавармыгаларда күүском даргазының резолюция салганының соонда, оон оралакчызы бээнги танышпайн баргылаар.

Эрами районунда мал кыштаглаашкынын берге байдалда. Ындыг турда-ла мал кыштаглаашкынын организаетыг эрттирер дугайында республиканың Министрлер Чөвүлелиниң докгаалынга райкүүском даргазы А. Моңгуштуң ат салганының соонда, районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң канцеляриязындан үнмээн. Өвүр районнуң кодээ Советтериниң сессияларының, күүскомнарының хуралдарының материаддары райкүүском секретары М. Намнаның столунда чыдар, а райкүүскомнуң удуртукчулары С. Садың, К. Сарыглар кодээ Советтериниң ол шиитпирлери-биле танышжар чай тыппланнар.

Чамдык удуртукчулар чугула шиитпирлериниң күүселдезин хынаарда материалдыг дуза көргүзээр кезиин көргеш, ажылды эжиждер талазы-биле боттарының кылып чорудар ажылын контрольдавайн турар. Эрзин, Тес-Хем районнарда мал ажылының байдалының болгаш ону хөгжүдер хемчеглер дугайында ажыдап кылган хемчегларни оон райкүүскомнар күүсетпээн. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тожу районнуң экономиказын болгаш культуразының хөгжүдериниң чамдык айтырыгларының дугайында» докгаалын күүседир талазы-биле район Советиниң сессиязының хүлээп алган хемчеглерни Тожу райкүүскому четче күүсетпээн.

Күүскомнарның кылдыс эргелекчилериниң албан организация черлериниң удуртукчулары-биле кагтышкан хураашынга үстүкү органнарның болгаш боттарының хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин ай саныында докгаамал чугаалажып турарын практикалаар херек. Чер-чер Советтериниң родион партия болгаш чазактың негелдеринге ёзугаар улам бедидип, кодээ болгаш суур Советтериниң дугайында Хоойлуну амыдырала дидимнеп-биле боттандырар дээш бүгү-ле хемчегларны алыр ужурлуг бис.

Н. КҮНЧҮП.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң оргинструктор кылдазының эргелекчизи.

Боттанылгада

Парткомнуң удуртулгазы-биле

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчы чону өөредилгениң бүгү хевиринде хаара түттүнген. Ылаңгыя партия эге организацияларында политбелгүмнерниң кичээли үзүктелиишкин чок, бедик деннелде эрттип турар. Ак-Даш-сүт-бараан фермазында белгүмнүң дыңнакчылары кичээлдерге белеткединг, шупту олуржуп турар. Белгүмнүң башкызы Хеймер-оол Ондар кичээлдерни амыдырал-биле холбаалыг, солун кылдыр эрттирип турар.

Чамдык фермаларда кежээки школалар ажылдап турарыбиле чергелештир чаа классгар немежип турар. Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазында 6-гы класс ажыттынган.

Амгы үеде совхозтуң салбырларында агитквартиралар масалыы-биле тургустунган. Чижээ, Алдан-Маадыр салбырында 24, Бора-Тайгада 27, Ак-Дашта 8, ортумак школа девискээринде 7, Киров аттыг салбырда 11, Ишкинде 14 дээш оон-даа өске. Бо агитквартираларга неделя санында кандыг бир лекция, беседалажыышкынны эрттирип, түскай план ёзугаар ажылдап эгелээн. Оларның ажыл планында В. И. Ленинниң намдарын чоокку үеде өөренип эгелээри база көрдүнген.

Чер-черде партбюролар неделяда бир катап политинформация кылыр төптерни тургускулаан.

Совхозта партия комитеди агитквартиралардан эгелээш ангы-ангы лекторларга чедир оларның ниити ажылының планын тургусчуп, оон боттанышкынын хынап турар. Лекторларның, агитаторларның, политинформация кылырларын дыңзызы болгаш агиткультбригаданың ажыл планы көскү черлерде астынган.

Партком ферма, бригадалардан эгелээш малчын өрегелерге чедир көскү агитацияны пропагандаларын чугула кичээнгейге алган. Ылаңгыя малчыннарның өглериниде оларның социалистиг хүлээлгезин бижээш, ажылга чедип алган көргүзүглерин, чоокку үеде кылыр ажылын көргүзүп турар.

Чөөн-Хемчикте «Большевик» кодээ ажыл-агый артели шектеттинг саар үезинде бир шектен-не 1300 кг сүттүг саап алырын планнаан. Ынчаарга колхозтуң мурнакчы саанчыларының бирээзи Куулар Валентина алгаш ышкаш ийи шектен-не 1400 кг сүттүг саап алырын планнаан.

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчы КУУЛАР Валентина.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

«Большевикте» ажыл-иш

Алдарлыг юбилей — В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылын күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуур, беш чылды хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка Чөөн-Хемчикте «Большевик» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары демиселин кошкатпайн турарлар.

БАШТАЙГЫ ОН ХОНУКТА 200 АЖЫГ КУБОМЕТР

1969 чылдың күш-ажылчы ээлчээ удавас эгелээр. Ол чылдың үлүүнче большевикчилер кирген. Колхозчу тудугжулар беш чылдың дөртку чылында тудуг ажылының планын күүселдеп, ыяш материалдың четчир белеткелинден хамаарыжыр. СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң бешки сессиязының шиитпирлерин танышкаш, ыяш белеткээр хуусаалыстыг кызырарын шиитпирлеп турар бис. Бисте ол кижи кошкак, бо кижи эки ажылдап турар дээр ылгал чок. Шупту найыралдыг, демнег күжүвүстүг кадыш турар бис. Колхоз башгаар черн төлевирни бедиткен: кижи бүрүзүге бир кубометрге онаалтыр 3 рубльди төлээрин көрген. Ындыг төлээде иш будунгур, шынарлыг, а демиселге соруктар аргазында эгелээн. Тайганың кыштың ыржымын тудугжуларның күш-ажылчы демиселн үрээн. Куулар Кызыл-оолга удуртқан ыяшчылар 2500 кубометр тудуг материалдарын белеткээрин 1969 чылдың март 1-де доозар сорулгалыг ажылдап турарлар. Одарны техника, чепсек-херексел, тырттар күш-биле колхоз баштаар черн хандырган болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Ишчилер 300 ажыг кубометр чудуктарны ужуруп белеткээн болгаш ажык шөлче үндүр сөөртккен. «ДТ-75» тракторларның башкарыкчылары Куулар Чамыян биле Түлүш Апай-оол белеткеттингеп чудуктарны ажык черже улай-улай сөөртүп, шудургу ажылдап турар.

— Бисте ажыл организастыг, кижи бүрүзү ажылга соруктуг. Колхоз 1969 чылда хөй тудугну кыымын көрүп турар. Тудуг планының күүселдеэн ыяш материалдың четчир белеткелинден хамаарыжыр. СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң бешки сессиязының шиитпирлерин танышкаш, ыяш белеткээр хуусаалыстыг кызырарын шиитпирлеп турар бис. Бисте ол кижи кошкак, бо кижи эки ажылдап турар дээр ылгал чок. Шупту найыралдыг, демнег күжүвүстүг кадыш турар бис. Колхоз баштаар черн төлевирни бедиткен: кижи бүрүзүге бир кубометрге онаалтыр 3 рубльди төлээрин көрген. Ындыг төлээде иш будунгур, шынарлыг, а демиселге соруктар аргазында эгелээн. Тайганың кыштың ыржымын тудугжуларның күш-ажылчы демиселн үрээн. Куулар Кызыл-оолга удуртқан ыяшчылар 2500 кубометр тудуг материалдарын белеткээрин 1969 чылдың март 1-де доозар сорулгалыг ажылдап турарлар. Одарны техника, чепсек-херексел, тырттар күш-биле колхоз баштаар черн хандырган болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Ишчилер 300 ажыг кубометр чудуктарны ужуруп белеткээн болгаш ажык шөлче үндүр сөөртккен. «ДТ-75» тракторларның башкарыкчылары Куулар Чамыян биле Түлүш Апай-оол белеткеттингеп чудуктарны ажык черже улай-улай сөөртүп, шудургу ажылдап турар.

— Бисте ажыл организастыг, кижи бүрүзү ажылга соруктуг. Колхоз 1969 чылда хөй тудугну кыымын көрүп турар. Тудуг планының күүселдеэн ыяш материалдың четчир белеткелинден хамаарыжыр. СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң бешки сессиязының шиитпирлерин танышкаш, ыяш белеткээр хуусаалыстыг кызырарын шиитпирлеп турар бис. Бисте ол кижи кошкак, бо кижи эки ажылдап турар дээр ылгал чок. Шупту найыралдыг, демнег күжүвүстүг кадыш турар бис. Колхоз баштаар черн төлевирни бедиткен: кижи бүрүзүге бир кубометрге онаалтыр 3 рубльди төлээрин көрген. Ындыг төлээде иш будунгур, шынарлыг, а демиселге соруктар аргазында эгелээн. Тайганың кыштың ыржымын тудугжуларның күш-ажылчы демиселн үрээн. Куулар Кызыл-оолга удуртқан ыяшчылар 2500 кубометр тудуг материалдарын белеткээрин 1969 чылдың март 1-де доозар сорулгалыг ажылдап турарлар. Одарны техника, чепсек-херексел, тырттар күш-биле колхоз баштаар черн хандырган болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Ишчилер 300 ажыг кубометр чудуктарны ужуруп белеткээн болгаш ажык шөлче үндүр сөөртккен. «ДТ-75» тракторларның башкарыкчылары Куулар Чамыян биле Түлүш Апай-оол белеткеттингеп чудуктарны ажык черже улай-улай сөөртүп, шудургу ажылдап турар.

— Бисте ажыл организастыг, кижи бүрүзү ажылга соруктуг. Колхоз 1969 чылда хөй тудугну кыымын көрүп турар. Тудуг планының күүселдеэн ыяш материалдың четчир белеткелинден хамаарыжыр. СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң бешки сессиязының шиитпирлерин танышкаш, ыяш белеткээр хуусаалыстыг кызырарын шиитпирлеп турар бис. Бисте ол кижи кошкак, бо кижи эки ажылдап турар дээр ылгал чок. Шупту найыралдыг, демнег күжүвүстүг кадыш турар бис. Колхоз баштаар черн төлевирни бедиткен: кижи бүрүзүге бир кубометрге онаалтыр 3 рубльди төлээрин көрген. Ындыг төлээде иш будунгур, шынарлыг, а демиселге соруктар аргазында эгелээн. Тайганың кыштың ыржымын тудугжуларның күш-ажылчы демиселн үрээн. Куулар Кызыл-оолга удуртқан ыяшчылар 2500 кубометр тудуг материалдарын белеткээрин 1969 чылдың март 1-де доозар сорулгалыг ажылдап турарлар. Одарны техника, чепсек-херексел, тырттар күш-биле колхоз баштаар черн хандырган болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Ишчилер 300 ажыг кубометр чудуктарны ужуруп белеткээн болгаш ажык шөлче үндүр сөөртккен. «ДТ-75» тракторларның башкарыкчылары Куулар Чамыян биле Түлүш Апай-оол белеткеттингеп чудуктарны ажык черже улай-улай сөөртүп, шудургу ажылдап турар.

— Бисте ажыл организастыг, кижи бүрүзү ажылга соруктуг. Колхоз 1969 чылда хөй тудугну кыымын көрүп турар. Тудуг планының күүселдеэн ыяш материалдың четчир белеткелинден хамаарыжыр. СЭКП ТК-ниң октябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң бешки сессиязының шиитпирлерин танышкаш, ыяш белеткээр хуусаалыстыг кызырарын шиитпирлеп турар бис. Бисте ол кижи кошкак, бо кижи эки ажылдап турар дээр ылгал чок. Шупту найыралдыг, демнег күжүвүстүг кадыш турар бис. Колхоз баштаар черн төлевирни бедиткен: кижи бүрүзүге бир кубометрге онаалтыр 3 рубльди төлээрин көрген. Ындыг төлээде иш будунгур, шынарлыг, а демиселге со-

1969 ЧЫЛДЫҢ ЧАЗЫНЫНГА

Тракторлар болгаш кожуг машиналарының септелгези шынарлыг база дүрген темпилиг чоруп турар. Тракторлар ийи кезекте—колхоз МТМ-зинде болгаш Чадаананың «Сельхозтехника» салбырында септектилери колхозчу механизаторлар. «Сельхозтехника» салбырында 11 септекчилер 8 тракторяүң 4-үн дооскаш, үжүн чазып алган ыяшын турар. Колхоз МТМ-зинде 14 трактор дооступ, белеңниң шугумунда тургустунган. Кодээ ажыл-агый машиналарындан 80 илиирлер, 16 андазыннар, 18 сеялкалар, 7 кожуг, бир культиватор болгаш «ЛД-10» маркалыг лущильник септеттинип доозулган. Артхан 7 тракторну, 40 илиирни, бир андазынны, 3 сеялканы февраль 20-ге чедир септеп доозарын септекчилер шиитпирлээн.

Септелгени механик Куулар Валентин удуртуп, септекчилериң күш-ажылын эки организастап турар. Тракторлар база кожуг машиналарының септелгезинде ишчилериң чарыжынга М. Чылбак-оол, М. Намчал-оол, К. Бырыт-оол, М. Доос-Кара, К. Хензиг-оол, даргалнар М. Чозар-оол, М. Кашпык-оол олар мурнаа, кылган ажылын эки шынарлыг күүседип турарлар.

Ажыл-агыйның төп шаңында үрезин арыглаашкыны наиг түүк. Тараа культураларының үрезинин шынарлыг арыглап, чажар шынарынга чедирер дээш мында ажылдап турарларның сорук киришкини бедик. Ам инда 260 тонна кызыытас, 20 тонна чиңге-тараа үрезинин бүрүн арыглаттынган. Арбай, сула үрезинниң арыглаашкыны үргулчүлевишаан.

Даштыг-Тейниң болгаш Дөргүнүүң тарызга шолдеринде овааладыр төктүүген одектиң хемчээли хүнүн-не көвүдевишаан. Ол Ондар Хеймер-оолга удурткан аныяктар звенозунуң ажылы. Тележкалыг 4 трактороға одек сөөртүлгезин звено организастыг чорудуп, 3000 тонна чурт иштининг чемишчилигезин шолдерге төгерин хүлээнген. Ийи участокто 1800 тонна чемишчидилге сөөртүнген.

М. СЕВЕН.

Ленинградта СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг металл заводта 500 мың киловатт күчүлүг бүс турбиназын төлевилээрин эгелээн. Ону ГДР-же чорудар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): П. Гладкоуский, Е. Егоров, Р. Ковальский ГДР-же чорудар турбинаны төлевилээринин айтырыгларын чугаалажып тур.

СЭТА-ниң фотохрониказы.

Хаанның ёзуже баштайгы шаап

Ийи шак иштинде өөрскүр бо тема болза Россияның 1905—1907 чылдардагы бирги революциязының үезинде хаанныг эрге-ёзуга удур большевиктер партиязының демиселиниң маадырлыг үе-чадаазынга хамаарышкан. ЫНЧААРДА В. И. ЛЕНИН МЫНЧА ДЕП АЙЫТКАН: «ОЛ ҮЕНИҢ АЙ БҮРҮЗҮ. ПОЛИТИКТИГ ЭРТЕМНИҢ ҮНДЕЗИННЕРИН ӨӨРЕДИРИНИҢ УТКАЗЫ-БИЛЕ АЛЫРГА — МАССАЛАРГА-ДАА, БАШТЫҢЧЫЛАРГА-ДАА, АҢГЫЛАРГА-ДАА БОЛГАШ ПАРТИЯЛАРГА-ДАА —«ТАЙБЫҢ» «КОНСТИТУЦИЯЛЫГ» ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ЧЫЛЫШГА ДЕҢНЕЖИП ТУРГАН» (Чогаалдарның долу чыыпдызы, том 41, арын 9).

Пропагандистиң чугаазын болгаш кады айтыржып чугаалажырын чижээ-биле дараазында план-биле чорудуп болур:

1. Россияга баштайгы революцияның эгелээни болгаш оон чыдагаавнары.
2. РСДРП-ниң үшкү съездизи болгаш В. И. Ленинниң «Демократтыг революцияга социал демократтыңың ийи тактиказы» деп ному.
3. Партияниң IV (каттышкан) съездизинге меньшевиктерге удур В. И. Ленинниң демиселн. РСДРП-ниң V съездизи.

Россияга бирги революция 1905 чылдың январь 9-та болуушкуннар-биле эгелээни биидингир болгай. Чепсек чок ажылчыннарның ханын топ боолаанының соонда хаанны чонның канчаар көрүп турары: «Оо бурган, хаанны алгаш бар — оон биске херээ чок» деп чугаазы-биле илереп турган. Ынчаарда даштыкыга, Женевага турган Ленин январь 9-тун болуушкуннарының дугайында медээни алган дораан-на: «Революция эгелээн-дир» деп чугаалаан.

Революция эгелеп турар үеде большевиктериниң стратегтиг планын болгаш тактиктиг шугумун ажылдап кылыр партияның III съездизин чыыр дугайында аш-өөрүн Ленин далаштырып турган. «Съезд шериг ёзуу-биле бөдүүн, шериг ёзуу-биле кыска, шериг ёзуу-биле эвээш кижилиг болур ужурлуг. Ол — тулчуушкун организастаарының съездизи болур» деп лозуңну ол берген. (Ленинчи чыыпды, том V, арын 153).

РСДРП-ниң 1905 чылдың апрельде Лондонга болган III съездизин, Ленинчи кол чүүлдерге даянмышаан, империализм үезинде большевиктериниң буржуаз-демократтыг революцияга стратегиязын болгаш тактиказын, тодаргайлаарга, революцияның сорулгаларын, пролетариаттың болгаш тараачыннарның эргечагырга дээш демиселиниң аңгы талазы-биле күштерин болгаш чепсектерин таарыштыр тургузарын ажылдап кылган.

Стратегия болгаш тактика деп чүл? Стратегия болза ажылчын аңгының болгаш оон партиязының кол, улуг сорулгаларын шиитпирлээринче угланган. Ол болза революцияның кол сорулгаларын, кол күштерин, курлавырларын тодарадып турар. А тактика болза ол чоокку, дораан кылыр хеделишкиннерин, револючу демиселдиң хевирлерин болгаш аргаларын (чыскаал кылыр, ажыл соксадыр, чепсектиг тура халыышкын кылыр дээн ышкаш чүүлдерни) айтып турар. Тактика черле өткүт болур болгаш тодаргай социал-политиктиг байдалдың өскерлиишкинниге дүүштүр өскерлип турар (шаар халдаашкын, камгалал, аткаарлаашкын суг-суг дээш).

ЭГЕ ПОЛИТШКОЛАЛАРНЫҢ ПРОПАГАНДИСТЕРИНГЕ, ДЫҢНАКЧЫЛАРЫНГА ДУЗА

Россияга өөскүп келген революция үш кол айтырыгны шиитпирлээр ужурлуг деп III съезд тодаргайлаан: бирээде, хаанныг эрге-ёзуну дүжүрери болгаш республиканы тургузары, ийиде, помещиктерниң чер эдилелин узуткаары, үште, сес шактыг ажыл хүүн доктаадыры. Революцияның баштыңчызы чүгле пролетариат, а оон эвилелчизи — тараачыннар болур деп, съезд айыткан.

Тактиктиг кол сорулга болза чепсектиг тура халыышкынны организастаары, революстуг түр чазакты тургузары болур деп, партияның үшкү съездизи айыткан.

Үшкү съезд большевиктер партиязының шугумун меньшевиктер чоокка болгаш оларбиле демисежип тургаш ажылдап кылган. Меньшевиктер Женевага боттарының конференциязын чыгган, оон шиитпири партияның үшкү съездизиниң шиитпиринге шуут удур болган.

Үшкү съездиниң соонда удаппаавда Ленин «Демократтыг революцияга социал демократтыңың ийи тактиказы» деп ажылынга ол кол чорудээлерин тодаргай бижээн. Эгелээн революция болза пролетаржы эвес, а буржуаз революция, тодаргайлаарга ол болза шуут-ла капитализмниң үндезиннеринге удур угланмаан, харын хаанныг ёзуга, крепостниктиг ёзуга удур угланган деэрээн В. И. Ленин айтып турган. Народниктер ышкаш, Россия капитализмин оюп, каапкаш социализмче кирер деп, большевиктер ынчаар санавайн турар деэрээн Ленин чугаалап турган. Буржуаз революция чүгле буржуазнига ажыктыг, ындыг болганда, ону буржуазия баштаар ужурлуг деп меньшевиктер бодап турган болза, буржуаз революция пролетариатка база ажыктыг, буржуаз хосталганы: состүү, хуралдар кылырының хостуун, парламентиге киржирин ажыглап тургаш, пролетариат чоорту массаны социалистиг революцияның талазынче хаара тыртып болур ийик деп, Ленин санап турган.

Буржуаз революция тараачыннарга база ажыктыг турган, чүге дээрге бүгү тараачыннар помещиктиң чер эдилелип узуткаарынга сонуургалдыг турган. Ынчаарда он чартык миллион тараачыннар үжен муң помещиктерниң чери хире черни ээлеп турган. Бүгү тараачыннар боттарынга черни алыксап турган, оон ужурунда шуут тараачын тура халыышкын база буржуаз шинчилиг деп, Ленин чугаалап турган. Буржуаз революцияга тараачыннар политика талазы-биле база сонуургалдыг, чүге дээрге олар чонның хөй нуруузу болуп турган болгаш соңгулда эргезин деп турда, тараачыннарның төлэлекчилери соңгулдаалыг организарга хөй нуруузу болур ийик.

Орус либералдыг буржуазия буржуаз революциянын өөскүүрүн база күзеп турган, чүге дээрге оларга ол экономика болгаш политика талазы-биле тергиндээр арганы бээр турган, ынчаза даа буржуазия революция дээш чайгылыышкынныг, чүгле бодунуң эрге-ажыын харап, кортук байдал-биле туржуп турган. Хаанныг ёзу баштайгы аазаашкынны кылыптар болза-ла, либералдыг буржуазия контрреволюцияның, хаанныг ёзунуң талазынче шилчип, революцияга, чонга удурланы бээр ийик. Ынчангаш революцияга хамаарыштыр буржуазия туруш чок турган.

Чогум-на ону барымдаалаш, чүгле пролетариат революцияның баштыңчызы болуп болур деп түңнелди В. И. Ленин кылган.

Меньшевиктер чепсектиг тура халыышкынны хүлээп корбейп, «чоортуу» тактиканы саналдап: кудуурган «базыышкын-биле» баштай хаан төлээлелгелиг албан черни чыылдырар, а оон соонда ол албан черн чонның «базыышкыны-биле» тургузукчу хуралды организастаарын «шиитпирлээр», ол хурал конституциялыг ёзу-чурумну чарлаар деп турган болза, эң-не кол болгаш практике талазыбиле соңгаарладыышкын чок сорулгаларның бирээзи — чепсектиг тура халыышкынны организастаарының дугайында айтырыг болур деп, Ленин болгаш большевиктер айтырыгны ынчаар тургузуп турган. Ынчангаш хамааты дайынның уран аргазынга өөренирининче пролетариатты Ленин кыйгырып турган.

Ынчаарга чепсектиг тура халыышкын дээрге чогуур сорулгаларны чедип алырының чепсээ болгай. Кандыг-даа социал революциязының кол айтырыы арге-чагырга дугайы болур. Моон ужурунда хаанныг чазакты дүжүрерин болгаш ону революсчу түр чазакбиле солуурун революсчу демиселдиң кол лозуңу кылдыр Ленин санап турган, ол түр чазак болза бодунуң ажыы шынарының талазы-биле ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революсчу-демократтыг диктатуразы болур ужурлуг.

Ол болза социалистиг, пролетаржы эвес, харын демократтыг диктатура болур дээрзин пропагандаласт демдеглээр ужурлуг. Ол болза республиканчы тургузугну тургузаар.

Революстуг түр чазак дугайында меньшевиктер мырыңай удурланышкак турушту эглээн. Ол чазак буржуаз диктатуранын органы болур ужурлуг деп олар санап турган. Ындыг чазакка социалдемократтар киришпес ужурлуг, чүге дээрге ол чорук буржуаз демократтыга пролетариаттың эстн бээрине чедирер, революцияның бурунгаар шимчээрине ол идигни бербес деп меньшевиктер санап турган.

«Демократтыг революцияга социал-демократтарның ийи тактиказы» деп номунга буржуаз-демократтыг революцияның социалистиг революцияже шилчип киреринин теориязын Ленин ажылдап кылган. Рссссияга ийи революция болурунуң боттуг үндезиннери бар дээрзин ол бүзүреткен. Оон бирээзи — пролетариаттың болгаш бүгү тараачыннарның хаанга база помещиктерге удур, буржуаз-демократтыг революцияның тиилелгези дээш дайын. Өскези — пролетариаттың болгаш масса чартык пролетарийлернин буржуазияга удур, социалистиг революцияның тиилелгези дээш тулчуушкун болур. Демократтыг революцияны боттандырарының болгаш оон социалистиг революцияже шилчип киреринин төөгүлүг сорулгаларын пролетариат чүгле революсчу марксисчи партиянын удуртулгазы-биле күүседир болур деп, Ленин өөредип турган.

Большевиктер партияның Ленинниң ажылдап кылганы стратегиязының болгаш тактиказының шыпкыны революсчу болуушкуннарның оон

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

МЕДЭЭЛЕР ИНФОРМАЦИЯЛАР

Алдарлыг он чылдың бүдүүзүнде

ГАВАНА. (СЭТА). Революциянын тиилээн хүнүнден бээр 10 чыл оонга болган арткен үе иштинде куба улустуң чедиишкиннеринге холбаштырган парлалга конференциязын Кубанын КП ТК-зының секретариадының кежигүнү Карлос Рафаэль Родригес кылган.

1959 чылдың январь 1-де куба улустуң тиилелгези Кубага улуг ужур-дузалыг болуп, бүгү делегейге калбаабиле нептерээн деп, Рафаэль Родригес демдеглээн. Ол тиилелге болза, 1917 чылда оруе большевиктериниң бодунуң чуртунга кылганы ышкаш, куба иштилелдиң бүгү политиктиг болган социал-экономиктиг тургузуунуң хапызыбиле чаартынарынга чедирген.

Улуг Октябрьның болган ленинчи идеяларының куба революциязынга салдарының дугайында айтырыгга харымлавышаан, Рафаэль Родригестиң чугаалааны болза: ленининаниң эртинелери биске чогаадыкчы күш болуп келген болган болуп-даа турар. Делегейде бирги социалистиг күрүнени тургускан фактының боду, а оон соонда социалистиг системаны тургусканы куба революциязынга кайгамчык улуг салдарлыг болган деп, Родригес оон ыңай мелеглээн.

Куба революциязының хөгжүлдезиниң баштайгы чадада «шиитпирлиг чүүлдери» болза: ирар реформазы, даштыкы бүдүрүлгелерни национализастаавы база Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарының талазындан шиитпирлиг деткиишкин болган дээрзин Рафаэль Родригес демдеглээн.

Байырлыг митинг

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-зының президиумунуң Мурнуу Вьетнамны хостаарыйың Национал фронтузун организастаанының хүнүнден бээр 8 чыл оонга алдар болдурган байырлалдыг митингизи Мурнуу Вьетнамга болган деп, Хосталга агентилелдиң дыңнадыныга үндезилеп ВИА агентилел дыңнаткан.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-зының президиумунуң даргазы Нгуен Хыу Тхо митингини ажыткан.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң программазының төөгүлүг ужур-дузазын, чурттуң иштинде-даа, делегейде-даа оон алдарының болгаш салдарының өскенин, хамаарышпас чорук, демократия, тайбың, нейтралитет болгаш Мурнуу Вьетнамның чечектелиишкини дээш демиселге бүгү мурнуу-вьетнам улустуң сырый каттыжыышкынының улам ыңай быжыкканын митингиге чүве чугаалаан кижилер демдеглеп турган.

Социалистиг чурттарның улустарынга болгаш чазактарынга, мурнуу-вьетнам улустуң чөптүг демиселин деткип, тайбың болгаш чөптүг чорук дээш туржуп турар улустарга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин митингиниң киржикчилери илергейлээннер.

Бразилияда байдал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Информация агентилелдериниң Рио-де-Жанейродан дыңнадып турарын ёзугаар алырга, бразиль эрге-чагыргалар «акша-хөреңги камнаар соруга-биле» хөй санныг күрүне албан-хаакчыларын ажылындан үндүрген база дашкаартан киирер чүүлдерин кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчегларни алган. Национал телевидение дамчыштыр чаа чазак программазын тайылбырап чүве чугаалап тургаш, национал конгрессти чоокта чаа тараткары «чазактың бодунуң хүлээлгелерин күүседирингге чингелдени бээр» деп, планнаашкын министри Элио Пеина медеглээн.

ЮПИ агентилелтиң дыңнатканындан алырга, «хоралыг ажыл-чорудулгага» киришкени дээш боттарының албан дужаалындан үндүрткен болгаш мандатчаын казыттырган турар албан кижилериниң база парламент депутаттарының даңзызын айыыл чок чоруктуң национал төвүлелиниң декабрь 20-де болган хуралынга чугаалажып көргеш.

Декабрьның 20-де кежээ Бразилияның чазаа даштыкы информация агентилелдериниң дамчыдып турар корреспондентилеринге хоругдалды күш чок болдурбушаан, тус черинң парлалга органнарынга хоругдалдарны кошкаткан.

„Аполлон-8-тиң“ ужудуушкуну

НЬЮ-ЙОРК, декабрь 23. (СЭТА). Аэронавтика, космос делгемин шинчилээр талазыбиле национал эргелелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, «Чер—Ай» аразы» орукка «Аполлон-8» космос кораблиниң ужудуушкуну өй-тавында эртип турар. Ужудуушкуниүң траекториязы санаттынганынга чоок, ыпчангаш планнаттынган дөрт таарыштырылганың ийиин кылырындан ойталаар аргалыг болган. Дүүн, декабрь 22-де корабльдиң командири Фрэнк Борман болдуңуң аарыг байдалдыг апарганын билип каан, ол аарыг дүрген эртер ижин гриви деп, чүве сөөлүнде тодаргайлаттынган. Ловелл биле Андерс база арай шагжок-тыр бис дээн. Эмнер ишкеп соонда космонавтарның байдалы экижий берген. Телеобъективтиң үрелии болганының уламыдан Черни көргүзер арга чок болган. Космонавтарның кабиназындан дамчыткан дүрүлелдер чүгээр шынарлыг болган.

Бөгүн 7 шак 30 минутада корабль Черден 265 муң километр ыраая болгаш Айдан 106 муң километр ыракта ужудуушкун кылып чоруп турган.

Күш-ажыл биле капитал

НЬЮ-ЙОРК. Хоорайны электроэнергия-биле хандырар «Консолидейтед эдисон» компанияларның 20.000 ажылчыннарының ажыл соксадыышкыны Нью-Йоркка доозулгалак турда-ла, күш-ажыл талазы-биле чаа чөрүлдээ хоорайга тургустунуп келген. Нью-Йорктуң чурттакы болган албан бажыңнарынга одаар мазут сөөртүп турар автоцистерналарның 2.800 чолаачылары ажылга үнмээн. Ажыл төлевирин көвүдедир болган социал хандырылганың байдалдарын экижидер дугайында чүүлдерни чаа коллективтиг керээге киирериниң компанияның улуттуукчуларының ойталаапынга чолаачылар удурланып турар.

Ажыл соксадыышкыны бажыңнарының 40 хуузун мазут-биле одаар кылдыр Нью-Йоркка ондактыг апарган.

• • •

ЯПОНИЯ

ТОКИО. Токионуң хоорай транспортунуң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары, школалар башкылары, хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негевишаан, ажыл соксадып эгелээн.

Япон демир-орукчулар бүдүрүлгениң рационализациязы дээр чүвеге удур шудургу демиселди чорудуп турар. Ол «рационализацияның» түнпелинде күш-ажылды интенсификастаары күштелип, ажылчыннарның элээн хөй категорияларың чавыс төлевирлиг ажылче шилчидип турар.

Японнаның шахтёрлары олура эрттирер ажыл соксадыышкынын база эгелээн. Олар хөмүр-даш үлетпүрүн национализастаарын болгаш күш-ажылдың база амыдыралдың байдалларын экижидерин негеп турар.

Японнаның ажылчы чоннары чуртка ажылчын шимчээшкинин базар дээр чазактың оралдажышкынарын кыңчыктырбайн, боттарының эргелери дээш шиитпирлиг демисел-биле чаа 1969 чылы утткуур.

• • •

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. «Кельвинатор» бүдүрүлгениң 1.900 ажылчыннары ажыл төлевирин улгаттырарын негевишаан, ажыл соксадыышкынын каш неделяның дургузунда үргүлүлеп турар дээрзин ЮФИ агентилел дыңнаткан. Күш-ажылдың төлевирин негээн ажыл соксадыышкыннары «Шнайдер», «Аег» болгаш өске-даа фирмаларның бүдүрүлгелеринге эрткен.

«Грассет» фабриканың ажылчыннары төлевээн ажыл төлевирин тыпсырын чедип алган болгаш фабриканы хаар дээр бүдүрүлге ээлериниң бодалын моонтактаары-биле демисел чорудуп турар.

(СЭТА).

Р. Никсоннуң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Келир чылдың январь 20-де бодумнуң хүлээлгемни күүседип эгелээрим соонда өске күрүпелериниң удуртукчулары-биле болдунар-ла хөй ужуражышкынарны эрттирер сагыштыг мен деп, АКШ-тың президентизинге соңгуткан Р. Никсон дыңнаткан. КНО-га АКШ-тың чаа доктаамал төлээлекчизи кылдыр Чарльз Йосту тоиуйлаан дугайын чарлавышаан, Никсон ол медеглелди кылган. Никсоннуң чугаалаанын ёзугаар алырга, ол ужуражышкынар АКШ-тың өске чурттар-биле «ийи талалыг болгаш хөй талалыг харылзааларын» экижидип болур аргаларны тывар сорулгалыг.

АКШ-тың Францияда элчизи Шривер ам Францияның президентизи Шарль де Голль-биле ужуражышкын кылырынга белеткенип турар деп, парлалганың дыңнадыглар кылганын Никсон шын эвес деп, корреспондентилерниң айтырыгларынга харыылаан.

Я. ГОВОННУҢ ДУЖААЛЫ

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның шериг чазаанын удуртучузу генерал-майор Я. Говон чаа чыл байырлалының үезинде чөөннигерий сепаратистерниң шеригларынге удур дайын чорударын соксадыр деп, федералдыг чазактың шеригларынге дужаал берген. Нигерияның чазаанын Лагоска чарлаттынып үнген тускай айтыышкынында ынча дээн.

Империалистиг реакцияның чалчалары

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чехословакиянын барыын үзелдиг күштериниң ол чурттан дезип үнген чамдык төлээлекчилери Каттышкан Штаттарда хоргадай берген болгай. Буржуаз парлалга оларны «Чехословакияга социал чаартылгаларның чогаадыкчылары» деп, «кижизиг социализминиң талалакчылары» деп чарлап турар. Төп разведка эргелели-биле харылзаалы АКШ-тың бодунга, өске-даа чурттарга база сойгаатгырып келген «хөй-нинти» организациялары болгаш парлалга черлери оларны идепкейлиг деткип турар.

«Дескен философ» Иван Свитак Нью-Йоркта Колумбия университединиң «орус институдунуң» ажылдакчыларының санында киргеп. Ол институтта «оң чаа» антикоммунистиг теориялар чогаатгынып, социалистиг чурттарга болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининге удур үргедекчи идеология демиселиниң планнары белеткеттинип, «үндезилеттинип» турар. Антикоммунизминиң сураглыг талалакчыларының бирээзи Збигнев Бжезинский ол институтту удуртуп турар деп чүвени чугаалаарга-ла, оон ужуру биилдине бээр. «Чехословакияны социалистиг лагерьден үндүрери дээш демисежир» сагыштыг мен деп медеглээн Свитак ышкаптар биидиг албан черинге черле тааржыр.

Чехословакияның экономиказының күрүне органнарынга улуг эрге-дужаал эдилеп турган Эвжен Лебл база АКШ-та сынныр чер тыпкан «бирбакчы-чаартыкчыларның» бирээзи. «Социализминиң үлегермаймын сайзыраңгайжыдары» дээш демисежип турган И. Свитак биле Лебл аң капиталистиг «ёзу-чуруумнарны» туздур маптап турар.

Мында чаа Принстон университединге эрткен семинарга Свитак биле Лебл социалистиг чурттарны, Чехословакияның ажылчын аңгызын болгаш Коммунистиг партиязын нүгүлдээринге антикоммунистиг оон өске ораторлардан артыр чулчураан. Капиталистиг чурттарда ажылчын аңгызы молчүүр чоруктуң дугайында марксевчи бодалды бүрүү шавар болгаш нинтилел хөгжүлдезинге ажылчын аңгызының үнүдүктүү роль дээрин хүлээвес кижи-дир мен деп, Лебл ажыы-биле медеглээн. «Ажылчын аңгы деңнелге чок күш болгай» — деп, социализмниң ол «чаартыкчызы» нят чок медеглээн.

Чуртунга күрүненің удуг эрге-дужаалын адилээн, сураглыг кижи турган-даа болдунаа. Коммунистиг партиязының үлегерин шагда-ла хүлээвестей бергеш кижи мен ийин деп, Лебл ажыы-биле ийиниң чугаалаан. Чехословакия «Маршалл планынга» каттыжарыындан ойталаанда-ла, Леблар Чехословакияның Коммунистиг партиязынга болгаш чазаанга удурланып турган, оон бээр хөй чылдар эрткен деп, «Нью-Йорк таймс» солуун бижээн. АКШ Барыын Европаны экономика талазы-биле кинчилеп алырынга ол планны ажыглаан болгай.

Бодун «культуравый эрге-шелээзиниң делегей нинтилели бис» деп хоолуурган адап турар организациязын «культура эрге-шелээзин камгалаар чугайында» медеглелинге Лебл биле Свитак ыңдаа чаа база каттыштыр.

Ол антикоммунистиг медеглелди белеткээринге Бжезинский «боду» бедик идепкейлиг, киришкен дээрзин «Нью-Йорк таймс» солуун чажырбайн турар. Антикоммунистиг пропагандистериниң ажыглап турар «нинтилел» дээр ол чүвезин адаал коорге, оон төп разведка эргелели-биле хөй чылдар дургузунда харылзаалыг туруп келгенинің дугайында хөрлеттирер арга чок фактылар америк парлалгага 1967 чылдың эрезинде-ле парлаттынып үнген. Ынчан ол организация «культура эрге-шелээзиниң конгрези» деп адаттынып турган-ны харын. Сойгаатгырылавының соонда оон адын өскерткен. «Культура эрге-шелээзиниң делегей нинтилели» деп чаа ат тыптып келген. Оон чогум мозуу өскеривлбээн. Хамык ужур ол оскерткелерде-даа эвес. «Ам ол организацияда төп разведка эргелели-биле харылзаалыг болгу дег кижи-даа чок» деп, ук нинтилелдиң президентизи Шеперд Стоун авыдаштагылап турар-даа болза, аңаа кым-даа кайын бүдүрээр.

Чөңгээлер үргүлчүлевишаан

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк империалистиниң Вьетнамда кемниг херектер үүлгедип турарын төтөп хынаар комиссия медеглел кылган, бо чылын декабрьның башгайгы чартыында ВДР-ге удур Каттышкан Штаттарның чөңгээлиг дайын үүлгедиглерни бүрүү шапкан.

Америк империалистер Мурнуу Вьетнамда эжелекчи дайының күштелдиргеш, чаа-чаа кемниг херектерни оон-биле чергелештир үүлгетпишаан, Вьетнам Демократтыг Республиканың бүрүн эргезинге болгаш айыыл чок чоруунга халдаашкыннар кылырын» үргүлчүлеп турар. Куангбинь, Хатинь, Игеан можуларның болгаш Виньлинь районуң чурттакчыларыг чердерин бомбалаар, аңаа разведка кылыр сорулгалыг самолёттарны АКШ база-ла мооң мурнуундаазы ышкаш ытпышаан деп, медеглелде чугаалаан.

* * *

Мурнуу Вьетнамны хостаарының национал фронтузуу 14 миллион кижиниг мурнуу-вьетнам улустуң ёзугуг төлээлекчиин. Ол фронтунуң, улуска соңгуткан, деткидин, камгалаадың турар чазактың-даа ролю чурттуң хостагган бүгү районнарынга болган соолгу соңгулдага база катап бадыткаттынган.

ЧУРУКТА: Улусчу чепсектиг күштериниң кезектеринің бирээзиниң дайынчыларының Тайиинь можуга болган соңгулда үезинде боттарының бадыдаашкыннарын берип турары.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

халдаашкын

ыңайгы чорудуушкуну бадыткаан. Революстуг демисел Россияга улам күштүү-биле шиитпирлип, бүгү чуртту хаара үдуп турган.

Ол үеде Ульяновтарның Женевага улуг эвес бажыңы ынчаарда орус революциязының штабы дег болу берген. Ленининиң удуртканы большевиктер эң чүткүдүг ажылдап турган. ТК-ның болгаш черчерде партия организацияларының мурнуудан он-он кыйгырыглар үнүп турган. Партияның агитаторлары, организаторлары заводтарга, мастерскаяларга, демпр-орук деполарынга моғаг чокка ажылдап тургулаан. Партияның төлээлекчилери митингилерге шылаг чокка чүве чугаалап, большевиктерниң лозунун тайылбырлап, хаанныг ёзуга удур шиитпирлиг тулчуушкунаржо кыйгырып турган. Ажыл соксадыышкыны калбарган.

Хаанныг ёзу дүжүп бээр ужурга таварышкан. Күрүне думазын чыыр, аңаа чоннуң төлээлекчилери киирер дээр манифести хаан чарлаан. Хаан «хосталганы» ааздаан.

Революция баштайгы тиилелгени чедип алган. Бистиң партиявыс ажык байдал-биле ажылдаар болу берген. Партияның солуннарын, кыйгырыгларын чажыт эвес типографияларга парлап турган. Партия хуралдары барык ажык болгулаар апарган. Ынчалза-даа ажылчыннар хаанның ааздаашкыннарынга мегелетпээн. Ажылчын аңгы партияның удуртулгазы-биле хаанныг ёзуну бүрүн дүжүрерин ораалдашкан. Хаанныг ёзу база-ла күштерин чыырын ораалдажып, жандармнар болгаш полиция револючу ажылчыннарже халдап, револючу пролетарийлерни болгаш таваржышнарны боолап тургулаан.

Ленин Россияже ээп келир деп шиитпирлээн. 1905 чылдың ноябрьда Ленин Россияга ээп келген. Ынчан ол партияны болгаш револючу демиселди шуут удурту берген. Революцияның баштынчыазы револючу массавын ортузунга келген. Большевикчи өөредиг тулчуушкуннарга шылгаттынып турган.

Ол үеде ажылчыннарның револючу чогаадылгазының түңнелиниде Советтериниң капчаар тыптып келгенин пропагандист демдеглээр апаар.

Ажылчыннар депутаттарының Советтери ажыл соксадыр демиселдиң удуртукчу органнары болуп тыптып келгилээш, чаа, револючу эрге-чагырганың үндезинин болуп шилчий бергилээн. Советтерни Ленининиң канчаар үпелеп турганын пропагандистер оон «Бистин сорулгаларывыс болгаш ажылчыннар депутаттарының Советтери» деп номундан көрүп болур. (Чогаалдарның долу чыындызы, том 12, арын 10).

Бирги орус революциязының эң дээдизи — Декабрьның чепсектиг тура халыышкыны болган. Ол дугайында СЭКП төөгүзүнде тодаргай чугаалаан (102—105 арыннар). Ол тура халыышкынның аштыргазының чылдагаапнарын В. И. Ленининиң «Москва тура халыщкыныңың кичээндиргелери» деп үүлүнде тайылбырлаан. (Чогаалдарның долу чыындызы, том 13, дөртку үндүрүлгениң 11 тому). Бо үүлдү дыңнакчыларга боттары өөренир кылдыр сүмелеп болур.

Декабрьның тура халыышкыны пролетарпаттың демиселинге чаа базым болганын Ленин айыткаш, оон дуржулгазын өөренип көрүп, пролетарпаттың чаа улуг демиселинге шиитпирлин-биле болгаш улам организастыы-биле белеткенирин саналдап турган. Ынчаарга меньшевиктер «боо-чедисекти холга тутькан херээ чок турган» деп чулчуруп турганнар. Пролетариаттың маадырлыг демиселинче олар дүкпүрүп турган.

Москвага декабрь тура халыышкынының тиилеттирген революциязының тиилеттиргени ол эвес. Революция уламчылап турган. Ол байдалда медереддиг мурнакчы ажылчыннар револючу күштерин чангыс эптиг болурун, социал-демократтыг партияның каттыжарын негеп турган. Ужуру чүл дээрге, Россияның чер-черлериниге меньшевиктериниң аайынга кирип турган ажылчыннар хаанныг ёзуга удур большевикчи ажылчыннар-биле кады демисежип турган. Чүвениң ужуруң билбээн ол ажылчыннарны большевиктериниң талазынче киирип алыр, адаалап «чангыс фронтуну» тургузар ужурлуг турган.

1906 чылдың эгезинде партияның IV (каттышкан) съездизинин чыыр талазы-биле белеткел ажылын Ленин чоруда берген. Аграр айтырыының талазы-биле большевиктериниң болгаш меньшевиктериниң аңаа чөрүлдээлерин база съездиниң шиитпирлерин Ленининиң биографиязында болгаш СЭКП төөгүзүнде тодаргай бижээн. Съезд шиитпирлериниң хөй нуруузун меньшевикчи байдал-биле хүлээп алган болза-даа, ук съездиниң бир улуг ужурдузазы болза РСДРП-ниң национал соцпал-демократтыг партиялар-биле (Польшаның, Литваның, Латвияның болгаш өске-даа) каттышканы болур дээрзин Ленин санап турган. Револючу күштериниң ол сырый каттыжыышкыны хаанныг ёзу-чуруумну келир үеде тиилеэринге пдиг боон турган.

Хевир талазы-биле каттыжыышкын болган-даа бол, большевиктер биле меньшевиктериниң араазынга демисел улам күштели берген. Чер-черде хевир талазы-биле каттышкан «организацияларга съезд дутайында отчётка ийи илеткелчи— большевиктерден болгаш меньшевиктерден илеткел кылыр тургулаан. Революцияның эң чугула айтырыгларын чугаалажып турда, ынчаарда чер-черде организацияларның кежигүпериниң хөй нуруузу большевиктериң талазында болуп турган. Партия организацияларының сырый каттышкан турарын чедип алыр дээр оралдашпышаан, РСДРП-ниң V съездизинин чыылдырарын Ленин чугула сорулга кылдыр салган, ол съезд 1907 чылдың апрельде болган.

Пролетаржы хүрээленге большевизминиң кайы хире улуг чеднишкиннерни чедип алганын ол съезд көргүскен. Партия болза В. И. Ленининиң удуртулгазы-биле социализм дээш он-он муң быжыг туруштуг демиселчилерни чүгле өстүрүп алган эвес, харын хөй он-он муң ажылчын баштынчыларны база кижизиткен, олар соонда барып пролетар революциязының болгаш совет күрүнениң удуртукчу ажылдакчылары болу бергеннер. V съезд чугаалашкан айтырыгларның хөй нуруузуңуң талазы-биле большевикчи революцияларны хүлээп алган. Большевиктер V съездиге тиилекчилер болган.

Баштайгы орус революциязының төөгүлүг ужур-дузазының дугайында айтырыгны СЭКП-ниң төөгүзүнден пропагандист-даа, дыңнакчы-даа номчуп алыр ужурлуг.

Д. ХАДАХАНЭ,
Күрүнеммң Кызымда башкы институдунуң башкыазы.

«Кижилер хыдыырының чөпшээрел бижиктери база катап көстүп келген»

Милапда үнүп турар «Джорно» деп буржуаз солуун Джакартадан келген бир корреспонденциязы Англиянын «Экономист» журналы-биле деңге парлаан. Ол корреспонденциязының эгезин хевээр артыргаш, допчулап очулдургапывысты парладывыс.

• • •

турар. Яваның чөөн талакы районнарынга кижилер боолап өлүрер үүлгедиглерниң хөй кезии бо чылдың июнь биле сентябрь араазында үеде болган. Ынчан Блитар девискээринге (Яваның мурнуу эрезинге) «хостуг коммунистиг зона тыптып эгелээнин илереттингеп деп дыңнаткылаан. Политиктиг херек ужурунда хоругдатканнарны партизаннар хостадып деп ораалажып чаламас деп, хоругдал лагерининиң даргалары дамчыр чугаа нептередипкеш, боттарының хоругдалынга турган ан «аймылдыг» кижилерни ол туттурганнарының сэлым-чолунга сагышсырап эгелеп турар бармыдаалар бар. Олар хоругдатканнарның 10—15 муңун Моллук архипелагының өртүүктарының бирээзинче соөртүп үндүрер деп планнап турар. Ынчанмыже коммунистиг бүдүрелдиг деп сезиглеткен кижилерни боттарының дужүметтериниң түдүп хоругдаар эргезин чазактың кызыгаарлаар деп турарының ёндыг-даа бармыдаазы чок.

• • •

Президент шивээзи

Американың Каттышкан Штаттарының президентизиниң турар чери—Ак бажыңның гаражы чаа база бир автомобильдиг болган. «Форд» компаниязының заводтарынга кылган «Линкольн—Континенталь» маркалыг чиик машина ол. Оон мотору 340 ат күштүг. 9 кижи чоруур олуттарлыг болгаш 500 муң доллар ортектиг. Чогум элдепсинчиг чүве машинаның ол техниктиг шынарлары биле оон кедергей улуг ортээ-даа эвес. ЮПИ агентилелдиң чугаалап турарын ёзугаар алырга, ол «Линкольн» «президентиниң камгалаар эмгежок дериглерлиг, шыпан-ла чорумал шивээ» болган. Оон ийи топпа деңнелиг, куяктыг корпузу хөл гранатазының ийикле бичежек миналың частышкынын түдүп шыдаар. Машинаны ок отпес шил-биле дээвирлээн. Соңгу талакы халывын ажыда салыптарга, президентиниң хууда камгалакчылары — чажыт албанның агентилери турар шолчүгеш болу бээр.

Массалыг чүүл-бүрү митингилерге президент машина митингиден үнмейн чүве чугаалап болур. Аңаа ажыглаар кылдыр тургустунган радио дамчыдылгазының күчүлүг күштелдирикчиин ыыткыр чугаалаар комплекизи бар. Чүве чугаалаан кижи оон чугаазын чопнуң капчаар коруп турарын дыңнап алыр кылдыр аңаа дуза чедирер система база бар. Машинаның соңгаларын база ок өтпес шил-биле шиллээн. Плеткел кылыр үеде олар таалгыг турар.

Ол чорумал шивээ Ак бажыңга ажаатен ёзу-биле олуттаган Джон Кеннеди хамаанчок, Линдон Джонсонуң безин ажыглап турган машиназын солуур.

АКШ-та кем-херек үүлгедир чоруктар хүнүүн-не болур, а политиктиг чылдагаан-биле кижилер олүрер үүлгедиглер таан-даа ковүдээн. Мичангаш чурттуң президентиниң безин ок отпес шил-биле шиллээн соңгаларлыг, куяктыг машина чокка чонга костүрүнден коргар апарган.

А. ВОРОНИН.
(СЭТА).

Кара туразында үүлгеткен херек

АНКАРА. («Правданың» корр.). Измит хоорайның чоогунда НАТО-нуң шериг-агаар базазының америк бир майору автомашина-биле турк ажылчын кижиниң бастырып каарга, ол ажылчын дораан өлген. АКШ-тың ол шериг албанныы автомашиназын эзирик чолаачылап чораан деп чүве тодараан. Ындыг кем-херек үүлгеткеннерни Турциянын хөөлёу-дүрүмү шыңгыы кёзөмчеге онаар. Ындыг турбүже бо таварылгада хоржок. Аңаа ол хөөлёу-дүрүм күш чок.

Хөөлёуга удур ындыг үүлгедигни чылдагаапныг болдурган. Каттышкан Штаттар Турциялы деп эргелиг болдурбас, ийи талалыг дугуржулгаларны аңгы-еңгы үелерде оон биле чарган, бодунуң солдаттарының, офицерлериниң өскелерден артык улуг эргелерлиг болурун чедип алган.

Турциянын чаазаа соолгу чылдарда чурттуң калбак хөй-ниитининиң ол дугуржулгаларга удурланып турарын бармыдаазаашаш, оларның чамдык үүлдерин өскертирин негеп үнгеп. Ук айтырыгның талазы-биле чугаалажышкынар чорудуп эгелээнинден бээр кашла хонгаш шёп чыл болзур. Түңнелдери ам-даа чок.

П. УГОЛЬКОВ.

Парлалга тарадыр дугайында ленинчи декреттиң 50 чылы

Парлалга тарадыр дугайында ленинчи декреттиң хүлээп алдынган хүнүнден бээр 50 чыл болган.

Ол доктаалдың үмүр-дузазын, бүгү-эвилелдиң парлалга тарадыр «Союзпечать» каттыжылышкынының амгы үеде байдалын чугаалап бээрин ССРЭ-ниң харылаза министерствозунуң парлалга тарадыр кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы К. Н. ПОСТНОВТАН СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы миллион-миллион ажыл-ишчилерни хайныышкынныг сорук кииргеш, оларны парлалга сөзүнге кестүп кирбээн сонуургалгыг болдурган. Чаа ниитиледи тудуп тургузарынга парлалганы улуг үжүрдүзалыг деп, В. И. Ленин үнелеп чөрээн.

Төөгүлүг ол үеде солуннар, журналдар тарадыр ажылды база чазыртып тургускан. Ынчан ылангыя иевээ чөрлерге оларны алган туруп болур арга барын чок турган. Солуннар, журналдар, номнар чер ара станцияларга, складтарга, кайы-бир албан чөрлерингe саадап чыткаш, чиде бээр, ынчангаш номчукучуларга четпейн бээр.

Ленинчи декрет чаа ниитилел тургузуунуң негелделеринге дүүштүр парлалга тарадырының чогум-на чаа хевирии доктаадып тургускан. Коммунистиг партия, В. И. Ленин парлалга сөзүн ажылчы чонунарның калбак массаларынга чедингир болдурарынче чүткүлүп салган.

Ленинчи декрет Россияның ажыл-чын, тарачыннарын парлалганың доктаамал болган доктаамал эвес үндүрүлелери-биле хандырар. Коммунистиг партияның шынчы сөзүн массаларга иептередир — чугула сөрүлгаиы почта-телеграф агентилелиниң аппарадынга дааскан. Чүрттүң почта чөрлерингe Совет эрге-чагырганың болгаш коммунистиг организациянның үндүрүп турар солуннарын, журналдарын, номнарын садыл эгелээн.

1919 чыдың январь 1-ден эгелээш почта-телеграф чөрлерингe парлалганың доктаамал үндүрүлгезинiң чагыдыгазын хүлээп алыры организастаттыынган.

Парлалга тарадырының ленинчи принциптерин, оон парлалганы эң калбак массаларга — ажылчын, тарачын бүгүдезинге чедирер негелдезин партия хамаагы дайынның берге чыдарында, тайбың тургузуушкынның чыдарында, Ада-чүрттүң Улуг дайынының үезинде-даа амыдыралга база боттандырып келген.

Ам «Союзпечатьтың» чагыдыга ёзугаар болгаш садып тарадыр солуннарының, журналдарының бир үнериниң тиражы 256 миллион кезек четкен. Муң чүрттажыга-ла парлалганың 1087 иезек доктаамал үндүрүлелери онаажып турар. (Революция мурнунда Россияга бир муң чүрттажыга 20-ле солун иижкпе журнал онаажып турган).

Делегейниң 30 дылынга дашты чүрттарның парлап үндүрер үш муң янзы аттыг солуннарын, журналдарын база чагыдылга ёзугаар болгаш садып тарадып турар.

Чүртта «Союзпечатьтың» 3325 албан чөрлеринде 59 муң кижи ажылдап турар. Совет парлалганы тарадырының ёзулуг пропагандистери болгаш мергежилдиг организаторлары ол. Хөорайларда болгаш суурларда чагыдыга хүлээп алыр 360 муң ажыг чер тургустунган, 25 муң хире солун, журнал киосколери, магазиннери, солуннар садар барык 10 автоматтар, чартык автоматтар ажылдап турар. Ол чугула ажылга улуг дузаны почта ажылдакчылзары көргүзүп турар.

Парлалга болгаш харылзаа чөрлери солуннарны, журналдарны чонга чедирип бээрин дүргедедир болгаш оларны ырак чөрлерге дамгылазарын кызырар хей ажыыды сөөлгү чылдар дургузунда кылган. Ам үнер тиражы массалыг солуннарның хей иезинин найысылалдан самолёт-биле экизэр майыктардан ийикпе харылзаа шугумнарының дамчыдып бээр фотохоолгалаарындан Москва-биле чергелештир оон ёскe хөорайларда база парлап турар.

«Союзпечатьтың» ажылдакчылары ленинчи декреттиң 50 чыл оюн демдеглевишаан, парлалга үндүрүлгелерии бистиң улузувустуң улам улуг хемчээлдии-биле хереглеп турарын четче хандырар бүгү чүүлдерии кылырынче чүткүлүп салып турар деп, К. Н. Постнов түңнел кылдыр чугаалаан.

(СЭТА-ның корр.).

Культура темазы

Күзелдиң күжү

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң Кызылга болган хөорай көрүлдезинге «Тере-Хөл» колхозтуң бот-тывынгыр артистери ёрткен чайын бирги чернии алган. Ол коллективтиң талантызын 1967 чылда Улуг-Хем районунуң чүрттакчылзары база сонуургааннар. Чонуң сонуургалын болгаш идегелии чаалап алган ол коллективтиң чеднишкини чүдел?

Кунгуртуг суурда Культура бажыдының директору Сергей Чигжит-биле ёлээп чугаалаштым. «Күзел дээрге улуг күш-түр. Күзел турда, чүнү-даа чедип аа болур» деп, оон чугаалаанының шынныын кылдыгаан ажыл-херектерии бадыткап турар.

Колхозка чоокка чедир-де Культура бажыды чок турган. Аныктар ону колдуунда-ла шеф-биле тудуп алган болгаш бүсбиле чылдыр кылдыр дерээн, кластап шиверии дээш көрүлдеии ёрткен чылын чоруткан болгаш тиилекчилерге 30 акша чедир түңнүт шаңналдарны тывыскан. Чыл эгезинден бээр чонга көргүскен концерттериниң саны 45 четкен. Ол концерттерге үргулгу киржип келгеннериниң аразында ансчы Александр Чүрупкан, эмчи Оттук-оол Саая, башкы Халба Донгак, тудугжу Эрекеен Бораиак, ясли ажылдакчызы Лиза Ламажап болгаш өскелер-даа бар.

Культура бажыдының ажылын тос кижи составтыг човулел, колхозта партия болгаш комсомол комитеттериниң хайгаралыбиле үдүртүп турар. Мында улус күштүү үндүрүп турар Болат Сенгиии, Сергей Чигжитти, Александр Чүрупканны, Аракчаа Барымны чоргаарал-биле адап болур бис. Оларның ачызында темалыг кежээлер, лекциялар 20 катап болган. Бо дээрге чаа тургустунган Культура бажыдының ажылдакчылары болгаш бот-тывынгыр уран чүүл болгумунуң киржикчилери Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенииден бээр 100 чыл болур оюн чеднишкиннерии үткүрүрүнга белеткел-дир. Бо база-ла улустуң күзели-дир. «Күзээнин чедер, сураанын тывар» деп үлегер домактың шынынга олар бүзүрээрлер.

ЧУРУКТА: агитбүлбригаланың кежигүннериниң концертке белеткеии турары.

К. ЧООДУ.

Авторуиуң фотозу.

Тыва чогаалчыларның номнары орус дылда

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенииден бээр 100 чылының байырлалынга үткүштүр улуг генай башкыга алдаржыткан ырлар, шүлүктер болгаш чечен тоожулар база Ленинниң ажыл-амыдыралыиың дугайында чугааларны, сактышкынмнарны парлаан ёлээн хей аттарлыг номнарны республиканың ном үндүрер чери беш чылдың үшкү чылында парлап үндүргээш, номчукчуларга бараалгаткан.

Ылаңгыя декабрьның ийиги чартыында чогаалчы Юрий Кюшегештиң «Саяның чүрээ» деп номуи орус дыл кырында 5000 экземпляр тираждыг кылдыр парлап үндүргеи. Чогаалчы бо номунда Владимир Ильич Ленинниң дугайында шүлүктерии, балладаларны болгаш поэмаларны бижип кииргилээн. Номнуң эге арныи «Шүшь хемниң эриинде одаг» деп эгелиг шүлүүнде В. И. Ленинниң Шушенское шолуглезиниге турар үезинде ажыл-амыдыралын көргүскен.

Ном үндүрер чер үстүнде «Саяның чүрээ» деп ном биле кады чогаалчы Кызыл-Эник Кудажының «Ыржым булун» деп тоожу номун орус дыл кырынга 15000 экземпляр тираждыг кылдыр парлаан, чырыкче үндүргеи.

Чогаалчының «Ыржым булун» деп тоожузунда бистиң хүнненивисте аныяктарның амыдыралының, оларның кодээ ажыл-агыйны колдурер дээш демиселге киржилгеининд, хууда салым-чолунун, ынакшылының дугайын бижип турар.

Ынчангаш чогаалчылар Юрий Кюшегештиң «Саяның чүрээ», Кызыл-Эник Кудажының «Ыржым булун» деп номнарын орус дыл кырында үнүдүзиии номчукучулар республиканың ном садыгларындан, ном садар киосклеридеи болгаш хөй-иинтичи ном тарадыкчыларындан алгылаан, сонуургап номчуурлар.

С. ТАМЧАЙ.

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКА. Улан-Баторнуң В. И. Ленин музейиниң залдарында кажан-даа, ылангыя ам, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетеи В. И. Ленииниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болуруи демделээриниг белеткеиип турар үеде, хөй чон чыылгап турар.

Чурукта: музейиниң залдарының бирээзииде.

В. Мастюковтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кубок студентилерде

Декабрь 21—22-иии хүнненриие механизация үчилиштеининиң спорт залынга ВЛКСМ хөорай комитединиң шаңналы дээш хоштуг хүреш талазыбиле 7 командалар киришкеи. Ёрткеи чылгы бо маргылдааның тиилекчизи, пединституттуң төлээзи Оюржак Эмей-оол тукту кедүргеи. Маргылдаа эгелээриниң мурнуу чарыында кол судья, мастерге кандидат Александр Чүлдүк көрүкчүлерге мынчаар чугаалады:

— Хүндүлүг көрүкчүлер, хоштуг хүрештиң 1963 чыла юбилеии болур. Бо 10 чыл иштиие чеже хире шыырак мөгелерии белеткевээи дээр, оон тодаргай чижээ бө-лур, 7 кижи мастерге кандидат, а ол ышкаш бистиң Ондар Өргелээр спорт мастериниң нормазын күүсеткеи. А бо декабрь айның 14—18-те Краснодар хөорайга болуп ёрткеи улуг маргылдаага бистиң республиканың шыырак мөгелери киришкеи, эки чедиишкиниг ээп келгеи. Ол маргылдаага Таңды районуиуң «Тилелге» совхозтуң электриги Федор Онлар спорт мастериниң нормазын күүсеткеи. База бо чылдың алды айда соңгу Кавказтың Туапсе хөорайга болуп ёрткеи «Урожай» эки-тура спорт иитилелииниң маргылдаазынга Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумуиуң студентизи Юрий Монгуш ийиги чернии алган. Моон алгаш көөрге, бистиң республиканың мөгелери удавас, каш чыл болгаи ССРЭ-ниң чыыны командазынга кирии болурунуң аргазы бар-дыр.

Ийи хүнде үргүлүлээн изиг-түлүк бо маргылдаага 109 мөге киришкеи, оон иштииеи 65 хирези аныяк мөгелер болган. Бо маргылдаага деңии ажы-биле чемпионнарны тодаратқан. Бичии оолдарның (44 кг деңилиг) аразынан бирги чернии Токарев (№ 7 школа), а ийиги, үшкү черлерии Бапнов (№ 6 школа), Бита Оюн (школа-интернат), 48 кг деңилиглерден бирги чернии Дашталынов (школа-интернат), ийиги, үшкүзүн № 2 школаның өөреиикчилери Сергей Оюржак, Николай Ондар үлеңкеивер. Элээди оолдарның (52 кг деңилиг бирги чернии № 35 үчилищеиин сургуулу Василий Максыр, ийиги чернии школа интернаттан Борбояков алган.

56 кг деңилиг мөгелер техника талазы-биле ураи, чараш хүрешкеи. Мында № 2 школаның өөреиикчизи Александр Монгуш бирги чернии алган. Ол ышкаш 60 кг деңилиг мөгелериииң хүрежиие ол-ла школаның өөреиикчилери Геннадий Сотпа, Александр Маныпаздай, Николай Оюи олар бирги, ийиги, үшкү черлерии тус бүрү эдлегилеп, шылгараапнар.

Улуг улустан 52 кг деңилиглерден бирги чернии Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң Петр Бедек, ийиги-зии Балгазының механизация үчилищезиниң төлээзи Минчиир-оол Далай-оол алган. Чемпион Юрий Монгуш (көдээ ажыл-агый техникуму) 57 кг деңилиглерии хүрежиие база бирги чернии алган. А 62 кг деңилиглерден республиканың шыырак мөгези, пединституттуң студентизи Ондар Өргелээр шүлүүн үшкеи, чемпион атты алган. Ийиги чернии-ол-ла институттуң студентизи Лайын Кызыл-оол алган.

68-тиң мөгелериилеи Успуя Бадылаар-оол (Новосибирск) бирги чернии. № 35 үчилищеден Леонид Камза ийиги чернии эдлээииер. Оюржак Сенгаи 74 кг мөгелерден удурлажыкчызын арыг, чараш октааш, бирги чернии алган.

82 кг деңилииң мөгелериинден № 35 үчилищеден келген Будаев бирги, № 11 школадан келген Чүйков ийиги черлерии тус бүрү алганнар. Республиканың кан дакпыр чемпиону Оюржак Данчал аң аар деңилиглерден бирги чернии, Монгуш-оол Бяче-оол (Улуг-Хем район) ийиги чернии алгызаннар.

Маргылдааның түиилекчилерине ВЛКСМ Кызыл хөорай комитединиң мактал бижиктерии тывыскылаан.

Түнелиизе күргеиииң Кызылда педгогика институтуу маргылдаага эвилелдиг киржип, эки коргуулуглуг болганы-биле бирги чернии ап, комсомол хоорком-уиуи кубогун ийиги чыада болунда хевээр арттырган, ийиги чернии көдээ ажыл-агый техникуму, үшкүзүи механизация үчилищези алган.

М. ЭҢГИЛ-ООЛ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

База катап концерт-биле

Бистиң кожамыс Бай-Тайга районуиуң бот-тывынгыр артистери Тээлиниң Культура бажыдының директору болгаш бот-тывынгыр композитор Донгак Шактарның удуртулгазы-биле Барыын-Хемчик районга концерттиг заадап келгеи, солун программалыг концерти-биле суурларывыл чонуи магададыл, кыскы сезоида ойнап чорудузар.

Олар эртиеи чайын районуиуң шуулу суурларыи, фермаларын кезээии билир болдай бис. Ам база катап келгеии бо. Концерттиң программазы солуи. Ленин, партия, Төрээн чурт дугайында ырлар аннаыг, каш чүүл уи-биле, көжеге ажыттынарга-ла чаигылаиып үнер. «Ленин, партия», «Төрээн чурт дугайында ыр» деп ырларны хөйдеи үш үнге тертиии эки күүсетпеииер.

Бай-тайгажыларның башгайы концерти чаа совхоз «Дон-Терезииден» эгелээи. Чон-даа клубка сыныыпас кылдыр чыылган. Номер бүрүзү солуи. Онзагай чүүлү — сцена чурумуиуң артиссиг аазы, ырыларның үнериинң хөйүзүе, онзагай өткүдүзе болуи турар.

Олар хөй эвес, 10 кижи, а күүсеидези бежеи киржикчилеи солуи болур. Онзагай таланттылыглар Х. Бичс-оол, Роза Чүльдүм-Сюрюи, Оюи Сенденмаа, композитор Чүльдүм-Сюрюи, Алексей Дандар-оол, Валентина Доржу, Ульяна Сангаа, О. Тапов болгаш өскелерии-даа күүседии турар номерлери тергиии солуи. Коргүскеи чүүлдерге хылыгхогжум, кожамыктар, интермедиялар эп кол черии эзлеп турар. Болуг болдарыиың «Хоржок, хоржок» деп ырыны, «Дунайга чораан казактың» (дуэт), хогжумге орус, украин, татар, тыва ырыларны күүсеткеиии, Р. Чүльдүм-Сюрюиүң «Тополя» деп ырыны, Валентина Доржуиуң иилай танцының күүсеткеиии көрүкчүлер катап-катап дилеп турган. Аалчылыының база бир чаа чүүлү чүл дээрге, концерт сооида аныяктарга чаа танцы көредии чорууру болур.

Оюи-тогдаа Дон-Терезиите орай соксаан. Артистер Шекпээрже орууи углаишан. Эң сөөлүи Ак-Довурак хөорайга ойнаап, доозалар. Ойнакчыларда «Чечек» ансамбльдиң практикантылары 6 кижи бар.

Удуртукчууи дугайында каш сөс. Д. Шактар уран чүүл херээи эки билир билдиглиг удуртукчу. Оюи бажыиың сырый кара чораан дугу когерип, 50 харже догүй берзе-даа, оюи чаны чалыы хевээр. Бо чылын чайгы сезоида 76 концертиии 22612 хире кижилерге көргүзүттериин организастаан, Бай-Тайга биле Барыын-Хемчикте ол коллективтиң оюи көргүзүлээи чери чок болган деп болур.

— Чоига-даа, күүлеге-даа бүиниы херекти кылып чоруур артисте, кожаларывыска четтирдиие!—деп, Дон-Терезиите болган концерт сооида Ак көдээ Советтиң даргазы эш С. С. Сюрюи өрээл салып, улам чедиишкиииерии оларга күүзээи. Чоруучуар чогузуи, кожаларывыс!

А. ДОПЧАА.

Механик келир бе?

Таңды районда «Революциянын чазбышыы» колхозтуң Марачекеа суурга кино үнүшкүдеи бээр ай шагда ашкан. Бистe чаа болган 75 олуттуг клуб бар. Ол ам эзнзиреп турар деп чугаалап болур.

Фермада 60 ажыг ак-булс чурттан турар, оларның аразында 12 комсомолчу болган хөй аныяктар бар. Бистe ажылдап турган киномеханик Совет Армиязың хүрээлениие чорукан, а районнуң киночеги ажылдакчылары бистиң суурувуста кино үнмейн турар дээр дугайында сагыш-даа салбас-тыр.

Бистиң клубувуска киномеханик чорудуп бээр дугайында районнуң киночеги ажылдакчыларынга каш-даа удаа дээлет кылган бис. Олар механик-тың чорудуп бээр бис дижип аазап-ла турар, херек кырында түңнел чок артышпаан турар. Чүгле бистиң колхозтуң төөрүде бээни үш киномеханик бар, кижи бодап көөрге, оода оларның бирээзии-даа фермаже тур чорудуп болгу дег, чаңгыс колхозтуң девискээр-дир. Оон аңгыда районда кожуп чоруур кино база бар болгай. Неделяда оны бисче бир-ийи удаа чүге чорудуп болбас боор.

Марачекеа фермазының ажыл-ишчилериниң культурлуг негелделериие чогуур сагыш салып, бистиң дилеглериистн өөреиип көргеш, киномеханиктеп дарый чорудуп бээрин Таңды районнуң киночеги ажылдакчыларындан улуг күзел-биле манаап турар бис.

Н. ШУПЛЕЦОВА,
Марачекеа клубунуң эргелекчизи.

Янзы-бүрү ажыктыг чемнер

Продуктуларның чеминикир болуру ыиа белоктар, үстер, углеводтар, витаминнер, минералдыг дустар дээш ышкаш чемнигтиг будумелерии кайы хире барындан хамаарыжыр. Чамык продуктуларда үе хөй боор, а өскеизиие минералдыг дустар азы углеводтар. Мал продуктулары ыт, сүт болгаш сүт продуктулары белоктыг-биле бай болгаш эки шинээттиинер. Картофельде белоктар чок, ынчалзаа-даа углеводтыг-биле бай болгай: «С» дээи витамин ында бар.

Кат-чимистер болгаш иогалар минералдыг дустар, витаминнер, углеводтар-биле бай. Иогалар болгаи еске-даа катчимис продуктулары чаалында азы ажыыны кааи түрда чем хайынзырар соктарның ылгалыры дүргедедир болгаш чем сииирииие дузалаар. Далган кылыглары, крупалар үнелиг, минералдыг будумелер болгаш углевод, витаминнер-биле бай.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Садып алыкчыларга дыңнадыг

Чаа чыл байырлалының будуузунде Кызыл садыттың магазиннериинiң ажылдар шактарын узатқан. № 9 (гастроном), № 26 (рынокта), № 38 (Промышленная кудумчуузунда) магазиннер 22 шакка чедир ажылдаар. № 2 (Титов кудумчуузунда), № 3 (Ленин кудумчуузунда), № 13 («Восток» автобустар доктаар чер чанында), № 15 (Каа-Хем кудумчуузунда), № 18 (алгы заводу), № 22 (би талакы эриктеи), № 19 (жил. поселокта), № 37 (Оюи Курсели кудумчуузунда), № 40 (Кочетов кудумчуузунда) магазиннер 21 шакка чедир ажылдаар. № 31 (Интернациональная кудумчуузунда), № 33 (96 квартелда), № 43 магазиннер 20 шакка чедир ажылдаар.

КЫЗЫЛДЫҢ САДЫГ ЧЕРИ.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зи ажылдаарынче чолаачылар, автослесарьлар, радист, карбюраторшу болгаш кондукторлар чалап тур. Кондукторларны ажылдап келдер тускай хеп-биле халас хандырар. Кондукторлар болгаш планнаттынган септелге кылыр слесарьлар хүнде бир катап халас чемненнир.

Бот кижилерни чагаймыттынган ниити чүрттазлга чери-биле хандырар.

Чугаалажып алыр чери: КЫЗЫЛ, НАЙЫРАЛ КУДУМЧУЗУ, 55 ДУГААР БАЖЫҢ, КАДР КИЛДИЗИ.

РЕКЛАМАЛАР • ЧАРЛАЛДАР

КИНО

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Башкылдың шүлүглери» 10, 2, «Шуут хорулуг бөөттайгы коргузуглер» (делгем экранныг) 12, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ногаан оттуганаш» 10, 1.40, «Грек Зорба» 11.50, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Истелге үргулчулевишаан» 3, 6.40, «Дева сылдысының адаанда» 4.50, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын быяа» (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 5.10, «Шаиткелериың кадыны» 8.20 шактарда.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1968 чылның сентябрь 17-де хүлээп алган доктаалын ёзугаар 1969 чылның январь 1-деи июль 1-ге чедир хамаатыларда араалыг бооларны катап бүрүткээрии милиция органнары чорудар. Биче калибрлиг бооларны иштики херектериниң хоорай, район органнарыига, а карабиннерни Тыва АССР-ниң Иштики херектериниң хоорай, район органнарынга бүрүткедир хүлээп-гелиг.

ТЫВА АССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУ.

Кызыл. Шетинкин—Кравченко кудумчуу, бажың, № 3 ТЕЛЕФОННАР. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда кылдызының 35-24, харыслалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амы-ыраа кылдызының 23-54, культура кылдызының 37-13, көдээ ажыл-агый кылдызының 21-47, үлетпүр кылдызының 22-64, чагаа база совет тургузуг кылдыстериниң 21-27, информация кылдызының 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиинiң типографиязы (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчуу, 1).

ТС—01514.

Редакциянын адрези

Солун неделяда алды катап үнер

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва Соединиң болгаш Министрлер АССР-ниң Дээди Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 25 СРЕДА № 299 (7841).

Өртээ 2 көп.

ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ, НЕФТИЧИЛЕР!

ТӨРЭЭН ЧУРТКА 300 МИЛЛИОН ТОННА НЕФТЬ

Совет Эвилелинге 300 миллион тонна нефть алыр сорулга күүсеттинген! Ол сорулга декабрь 23-те күүсеттинген. Мынчангаш бо чылын Татарияның нефтичилериниң кыйгырыын әзугаар әгелээн социалистиг чарыш чедишкинниг боттанган. Ам хүнде 820 мун тонна одаар суук чүүлдү ап турар. Ол хире санныг кывар чүүлдү бистиң чуртувус кажан-даа албайн келген.

Бо чугула күш-ажылчы тиилелгени кандыг арга-биле чедип алганы? Оон улус ажыл-агыйынга үмүр-дузазы кандыгыл? СЭТА-ның корреспондентизи А. Петрухин ындыг айтырыгларны ССРЭ-ниң нефть тывыш үлетпүр министри В. Д. Шашинге салган. Оң чугаалааны бөлүзү:

— Нефть — бистин национал байлаавыс. Ону үлегерлеп чугаалаарга, «кара алтын» дээр болгай. Нефтизен автомобиль болгаш демир орук транспортунга, ужар чүүлге болгаш кодаа ажыл-агый машиналарынга одаар чүүлдү ап турар.

Химия болгаш нефти үлетпүрүнге «кара алтындан» улуг хереглелиниң хей санныг бараанарын, пластмассты, минералдыг чемишчидилгелерни, каучукту бүдүрүп турар. Оон ангыда нефтинии дашпыкы чуртгарга база садып турар бис.

300 миллион тонна нефтини алыр сорулганы чедип алган чорук бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг күүзүүн быжыглаар деп чүве билдингир-дир.

Совет Эвилелиниң нефть тывыш үлетпүрү бедик темпилербиле хөгжүп турар дээрзин министр оон ынай чугаалаан. Ол дугайын мынзыл санныг дерелиел турар. 1958 чылда 113 миллион тонна нефть алдынган. Ам одаар суук чүүлдү 2,6 катап хөйнү алган! Оны чүгле он чыл дургузунда чедип алган.

А оон өске чижек бо. Бир эвес бир миллиард тонна нефтини алырынга 90 чыл негеттинип турган болза, бо үеле чүгле ийи чартык чыл негеттинер апзар.

300 миллион тонна нефть алыр сорулганы чедип алырынга чиг-эт базазы дузалаан. Разведчиктер чыл бүрүде нефть болгаш газ чыдар түс хире черлерни ажыдып турар. Оларның үштүң ийизи нефтилиг черлер болуп турар. Мырынай чоокта чаа геологтар Тюмень областа нефтилиг ийи улуг черни — Мамантовское болгаш Самотлорское деп черлерни тыпкан. Белоруссияда, Коми АССР-зе, Пермь болгаш Оренбург областарда, Украинада болгаш Туркменияда нефтилиг черлер ажыттынган.

Нефть тывыжын ковүдедирингe артемнин болгаш техниканың чаа чедишкиннерин нептередири дузалап турар. Ам чер иштинден 40—50 хүү нефтини ап турары билдингир болгай. Суук одаар чүүлдү оон арткаш чер иштинде чыдар.

Декабрь 23-те 33 бригадалар хүндүлелдиг ээлчегге турган. Олар болза чурттуң нефтилиг районнарының эң эки төлээлекчилери-дир. 300 миллион тонна нефтинии сеелгү тонназын алырын оларга бүзүрээн. Олар ол бүзүрелдин алларлыы-биле күүсеҗип шыдаан. Декабрь 23-те чурттуң бүгү нефтичилерге тергиин эки ажылдаан. Ол чорук салган сорулганы чедип алыр арганы берген.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

МОСКВА.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ САНАЛ-ОНАЛЫНЫҢ ИНДИРИ

«Мурнанчы» хана селуннуң чаа үнген дугаар бүрүзү «Большевик» колхозта хөй-нимти организацияларының болгаш колхозчуларның амыдыралынга улуг болуушкун боол турар. Аңаа артель бүдүрүлгезинде чедишкиннери, мурнанчыларның дуршулгазын, партийни политиктиг ажылдың дугайын болгаш өске хөй айтырыгларны чырыткызаан, четтестерни база чаагаалары, хөй-нимтиниң норум-чурумунуң үрелчилерин кам-хайыра чөнкө сейгелеп илередип турар. Коммунист Хөнүшкү Оттугаш баштаан редколлегия аңаа үнер материалдарны шилип алгаш, номер бүрүзүн план өзугаар кылып, ону бо чылын 11 удаа үндүрген. Оң-биле кады ында хана парлалгазының «Крокодил», «Агитхуудус», «Совет харзаннеңнер» дээн ышкаш хевирлери база массалыы-биле үнүп турар.

Ол колхозта Саая Очур секретарылаан партия организациязы «Мурнанчы» болгаш өске-даа хана селуннарының редколлегияларынга шыырак билиглиг, бо ажылга ынак кижилерни шилип ап, оларның ажылын дептээмел удуртуп, аңаа хамаарышкан айтырыгларны партбюрога ой-йде чугаалажып турар. Ол ышкаш хана селунга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарны партбюрога, колхоз баштаар черинге, кодаа Советив болгаш өске-даа хөй-нимти организацияларынга сайгарып көрүп, оң дээштиин дыка бедиткен. Ынчангаш ол чүгле Барыын-Хемчикте эвес, республикада эң дээре хана селуннарның бирээзи апарган. Совет парлалганың эң массалыг хевири, коллектив бүрүзүнде хөй-нимтиниң саналл-оналының индири — хана парлалгазыны кайда-ла партерганизациязы тодаргай удуртуп, олче чогуур кичээнгейни салып турар болдур, боттарының мурнунга салдынган сорулгазын олар чедишкинниг күүседип турарын бо үстүнде чижек көргүзүп турар-дыр.

Чер-черде партерганизацияларының дайынчы дузалаачылары болбушаан, бодунуң коллективинде ажыл-херектиң болгаш амыдырал-чуртталганың дугайында ажыл-ишчилерниң саналл-оналының ёзулуг илередикчилери апарган үстүнде чугаалажыныыс дег хана селуннары бистө эвээш эвес. Оларның чиргизинге Кызылдың № 2, 3, 12 АТБ-де, электростанциязында, «Кызыл-Хаваа» шахтазында болгаш «Чыраа-Бажы», «Сут-Хөл», «Барлык» совхозтарда, Чөөн-Хемчиктиң «Исира» колхозта болгаш өске-даа черлерде хана селуннарын хамаарыштырып болуур. Ылаңгыя Кызылдың № 2 АТБ «Руль артында» деп хана селунунуң Н. Медведева баштаан 6 кижи составтыг редколлегиязы материалдарны бижиирингe коллективтиң кежигүннерин халбаа-биле киириштирип, «Медээ» дээр шоодуглуг капсырылганы айда 2 удаа, шүгүмчүлелдиг чүүлдерни шоодуглуг чуруктары-биле кады парлагылаар. А социалистиг чарыштың ай, квартал түңнелиин үндүрген азы коллективниң кандыг-бир онза болуушкун болган таварылгада «Чаңнык» деп хуудусту үндүре хаптар. Бо дээрге черле таварылгалыг чижектер-дир.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга тураскаадып, бүдүрүлгелерде болгаш албан организация, өредилге черлеринде, транспорт организацияларында хана селуннарының көрүлдезин чөрудуп турар. Ол болза олларның идейлиг утка-шынарының деңнелии болгаш дээштиг салдарын улам бедидерингe улуг ушур-дузалыг боол турар. Партияның Чөөн-Хемчик райкому чоокта чаа амыл-агыйларда, бүдүрүлгелерде хана селуннар редакторларының бир хүнүнүң семинарын эрттирип, олларның дуршулгазын сөвштурган. Аңаа 20 хире хана селуннарның делегелгезин кылып, эң эки-лерин шаңнаар-мактаар амылды организастаан. Ол хемчег болза олларның амыл-чөрудулгазын моон соңгаар улам эжиидип, идепкейжидерингe улуг идиглиг болган. Бо дег өске-даа чижектерни көргүзүп болур.

Ынчалзажок чамдык партия организацияларының боттарының дайынчы органы — хана селуннар амылынче кичээнгей салбас, олларның редколлегиязын удуртпас, ону сонуургавайн турар фактылар бар. Чижээзээрге, Барыын-Хемчик райгазунга бүдүн чылда чүгле чаңгыс хана селуну үнгени. Кызылдың амыдырал хандырылга комбинадында, автосептелге заводунда хана селуннар сеелгү уеде шуут үнмейн турганы маңаа тодаргай чижек боор-дур. Ол ышкаш Чөөн-Хемчиктиң «Тыва» совхозтуң төвүнде болгаш Хөндергей салбырында, «Октябрь 30 чылы» колхозта, Кызылдың сайгарылга базазында, Барыын-Хемчиктиң «Шекпээр», «Доң-Терезин» совхозтарда хана селуннар хевар үнер, коллективниң кижизидиичи салдары кошкан болгаш каасталга шимелдези шоолуг эвес боол турар.

Ам бүгү чурт төөгүлүг улуг байырлал — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга утказутур күжениишкинниг белеткенип турар. Ынчангаш аңаа утказутур бистиң парлалгавыстың эң массалыг хевири — хана парлалгазының амылын улам сайзырадгаймыдып, оң дээштиг кижизидиичи роолун бедидери чер-черде парторганизацияларының чүгүлә сорулгаларының бирээзи болуур. Ылаңгыя олларның редакторларының, редколлегия кежигүннериниң семинарларын чөрудары, бедик идейлиг утка-шынарлыг, каасталгалыг хана селуннары дээш көрүлделерни организастаарын практикалазары эргежок чүгүлә.

Тываның ажыл-ишчилери ленинчи юбилейге алдар ыыдыр бедик социалистиг чарышты алган. Боттарының коллективтеринде оон канчаар күүсеттинип турарының дугайын, ында бүгү ажыл-херектиң чедер, четпес талааларын халбаа-биле чырыдары хана парлалгазының чүгүлә сорулгазы болуур. Ынчангаш парторганизациялар олларның редколлегияларынга шыырак билиглиг, ол ажылга ынакшылыдыг кижилерни киириштирип, олларның ажылын идепкейжидип, хана селуннуң дугаар бүрүзүн план өзугаар үндүрген турарын болгаш аңаа коллектив кежигүннерин халбаа-биле киириштирерин чедип алыр хөрем. Оон-биле кады партия, совет болгаш хөй-нимти организацияларының олларга хүн бүрү дузалап, парлаттынган материалдарның дээштиин бедидер дээш тодаргай хемчеглерни алыр хүлээлгелиглер. Ындыг таварылгада олларның ажылы чедишкинниг болуур дээрзин утпас хөрем.

БӨГҮН НАЙЫСЫЛАЛ КЫЗЫЛГА

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң ийиги чыыжының дөртку сессиязы ажыттынар

Чурукта: Тыва АССР-ниң Дээди Соединиин сессиязының ажылынга киржири-биле келген Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болук депутаттары (солагай талазындан оң талазынче) СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Шулуу, Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг школазының башкызы Е. С. Күмүгет, Дүржүлге станциязының шевелде ажылагыйының директору И. С. Юртаев, Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда хойжу М. Д. Сувандии, Бии-Хем районда ыяш белеткээр участоктуң чазаныкчызы А. С. Наксыл, Өвүр районнуң «Кызыл-тук» колхозунуң колхозчузу С. Б. Монгуш олар.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Александр Пашков слесарь-таарыштырыкчы болуп ажылдап, ай бүрүзүнүң планныг даалгазын 130—140 хүү күүседип, оон кылган ажылдарын чүгле экн деп хүлээп ап турар.

Чурукта: «Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжыышкынының слесарь-таарыштырыкчызы А. Пашков.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Партия организациязынга үр чылда ак сеткилиг ажылдан келгени дээш база 50 харлааны-биле халбаштыр «Тиилелге» совхозта партком секретары **Михаил Сюрюнович Дамдыңны Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.**

* * *

Республиканың харылзаа органнарынга үр чылда үре-түңнелиг ажылдан келгени дээш база 60 харлааны-биле халбаштыр харылзааның Тыва бүдүрүлге эргелиинин ийиги кезээнин улуг инженери **Арсений Григорьевич Панченкону Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.**

БРИГАДАДА КЫШКЫ АЖЫЛ

«УТБА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырының № 4 хойжу бригадазының хойжулары 1968 чылды эки көргүзүглербиле үдевишаан, 1969 чылда бо чылдыындан артык челишкиннерлиг болур дээш ажылдап турарлар.

Бо хүннерде бригаданың хойжулары 13 черде кыштаглап турар. Хөй кажаалары болгаш чурттазга бажыннары септеттинген. Хойжулар 2900 баш хойнун хураганын хүлээп алыр. Ол эң харыысалгалыг, чымыштыг кампанияга олар хынамчалыг белеткенип, ийи черде хураган хүлээп азыр пунктуларны тургускан. Ам 6 кодан хойларга сугну сөөртүп чедирип турар. Мал чемнериниң сөөртүлгези үргүлчүлевишаан. Хойжулар олаар ыяш-биле доктаамал хандыртынып турар. Хат хадаан, хөрүктеп кавакан черлерде ДТ-75 тракторну далбыйлашкыны чорудары-биле хойжуларга быжыглаан.

Кыштаглаашкынга белеткел багай эвес, хандырылга бар болганы-биле хойжулар кыштаглаашкынга хойларны болгаш чаш хураганнарны менди камгалап алыр сорулга-биле тура-соруктуг ажылдап турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

БРИГАДАДА КЫШКЫ АЖЫЛ

«Тыва» совхозтуң төвүнде болгаш Хөндергей салбырында, «Октябрь 30 чылы» колхозта, Кызылдың сайгарылга базазында, Барыын-Хемчиктиң «Шекпээр», «Доң-Терезин» совхозтарда хана селуннар хевар үнер, коллективниң кижизидиичи салдары кошкан болгаш каасталга шимелдези шоолуг эвес боол турар.

ЫРАККЫ ФЕРМАЛАРГА

Чоокта чаа Бии-Хем районнуң Культура бажыңының агитбультбригадазы «Кызыл тараачын» колхозтуң болгаш «Өөк» совхозтуң ыраккы фермалары Хүтке. Севине чораан. Ону СЭКП райкомунуң ийиги секретары эш Н. Н. Опеш баштап, малчыннарга илеткелдерни, лекцияларны кылып берген. Оон-биле кады оларга ийи солун концертти көргүскеннер.

Концерт иниинзи-биле утка-шынарлыг, солун болган. Ылаңгыя Кызылдың уран чүүл училищезиниң практика эрттирип турар сургуулдары ол бригаданың киржикчилери болуп, солун номерлерни көргүскен.

Т. ПОПОВ.

Тес-Хемден медээлер

Чоокта чаа Самагалдайга херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының, агитквартираар болгаш ясли-сад эргелекчилериниң бир хүнүнүг семинары болуп эрткен. Райкомнуң херээженнер оргузунга ажыл чорудар киндигиниин инициативазы-биле эрттирген бо семинарга үжен ажыг кижи киришкен.

СЭБП ТБ-ның Октябрь болгаш Тыва область комитединиң декабрь Пленумнарының ажылының түңнелдериниң дугайында илеткелди партия райкомунуң киндис эргелекчизи Д. Одан-оол кылган.

Херээженнер оргузунга ажыл чорудар киндистиң эргелекчизи А. Шыырап херээженнерни социалистиг амыдыралдың янзы-бүрү аларзарынга киириштиреринге болгаш оларның активни чорууп кедүрелинге соцчарыштың родинуң дугайында чугаалаан. «Чодураа» колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы Ш. Базыр-ооддуң, ол-ла колхозта агитквартира эргелекчизи К. Иргиттиң ажылынын дуржулгазын чыылганнар сонуургап дыңнаан. Ол ышкаш Самагалдай ясливинга эргелекчизи М. Билчитпейниң чугаазын олар дыңнап, ол оруглар албан черинин ажылын барып көрүп, чаа, эки чүүлдерни билип алганнар.

Семинар болган залга бичии кижизиттирикчилерниң пластилининден кылган болгаш янзы-бүрү чураан чүүлдериниң делгелгеен база болган.

Хүнүгүн ийиги чартыында семинарның киржикчилери «Чодураа» колхозтуң төвү Белдир-Арыг суурга барып, ында херээженнер бүлүүн көрүп, эки ажылдыг агитквартираларга чораан. Сес чыл школазының музейинге, интернатынга олар база экскурсиялап четкеннер.

☆ Ол-ла амыдырал хандырылга комбинады (директору О. Доргүй-оол) 11 айларның дургузунда 1784 чагыларны хүлээп алган, күүседип берип, чурттакчы чонга эки дузаны чедирген. Даараныр, ыдык кыыр, чурук тыттырар, шак септээр цехтериниң ажылчыннарының деминг ажылының түңнелиниге баразынын продукциязының планы 117 хүү күүсеттинген. 16 мун 600 акшаның бараанын саарар план 19 мун 600 рубль чедир күүсеттинип, малчыннарны хандырарын комбинат экижиткен.

Даараныр цех (удуртукчузу быжыкчы М. Аягол) өскелерден дээре ажылдап, ай планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген. Даараныкчылар Т. Чооду, Н. Оюн, Ш. Дамдын, Х. Балсар оларның эки кылыглары көдээ ишчилерни өөртүп турар.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

ЧАА ЧЫЛГА БЕЛЕКТЕРИ

Ажыл-агыйлар, үлетпүр бүдүрүлгелер, албан организациялар, түс-түс коллективтер болгаш кижи бүрүзү өртүп турар 1968 чылда кылып чорутkан ажыл-херээн түңневвишаан, чаа беш чылдың дөрткү чылын күзелдин-биле уткуп алыр. Чанчыл болган чаа чылдың байырлалы чоокшулаан.

Бызыл хоорайның күрүне садының ажылдакчылары коллективтернин, өг-бүлелериниң шагаа столу әлбек чемнит болзун дээш аъш-чем магазиннеринге ясы-бүрү ассортиментилиг чемнерни садыл алыкчыларга бараалгадыр. Болгар, вентр яблоктарны, мандариннерни садыглаар. Кызылдың аът-балык базазында доңургаш, дузаан балык аймаан аъш-чем магазиннеринге хөйнү киирер. Министерстволуң садыг базазында дузаан капустаны, огурецти, помидорну хөйнү шыгжаан. Чаа чыл бүүдүүзүнде иогаа аймаа магазиннерге четчирип-биле киирер.

Хоорайның күрүне садының ажылдакчылары бичии уругларга тускай белектерни албан организацияларның чагының өзугаар белеткеп берип турар. Эрткен чылдың чаа чылында 25 мун хире белекти тараткан, а бо чылын, ылаңгыя чаа чыл байырлалында 36 мун белекти кылырын планнаан. Белек кылырының чагыглары чүгле хоорайдан эвес, а чоок кавының ажылагыйларындан база кирип турар. Чижээлээрге, Шагаан-Арыг хоорайдан, Бай-Хаактың чамдык албан организацияларындан, «Межегей», «Кара-Хаак» совхозтардан болгаш өске-даа черлерден чагыглар киргилээн. Белектерни кылырын дугаары 2, 3, 9, 40, 22 аъш-чем магазиннеринге кылыглаан. Олар киргеи чагыг бүрүзүн күүседип шыдаар.

К. САТ.

ЧАА НОМ

Политиктиг ном үндүрер чер «Ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле партияның болгаш чазаптың (1917—1967 чылдар) шиитпирлери» деп чыындымык алдыгы (немелде) төмүн парлап үндүрген. Мынчангаш Совет иеүрүненин бемсн чылынга хөлбаштыр эгелээн үндүрүлге доозуган.

Чыындымың эге чүүлүнде чугаалааны болза, алды төмну үндүрген чөрүк чартын чүс чыл дургузунда ССРЭ-ге ажылагый тургузуушкунунуң дугайын номчукчуларга таныштырар сорулганы салган. Коммунистиг партияның дээди органнарының шиитпирлерин, Совет иеүрүненин хөйлүү, иеүрүнерин киирген.

Чаа чыынды дээрге, бистиң чуртувуска социализм тиилелгезининң документалдыг төөгүзү. Коммунистиг иниитилелди тургузар дээш совет улустуң халбаган демисселин көргүскен.

К. У. Черненко биле М. С. Смиртюков чыындыны тургускан.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутаттарынга дыңнадыг

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң дөрткү сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутаттарының бүрүткелин Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунга эртенгиниң 8 шактан эгелеп чорудар. Ийи дугаар каът, 27 дугаар өрөөл, Телефон 26—34.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң ийиги чыыжының дөрткү сессиязы 1968 чылдың декабрь 25-те эртенгинин 10 шакта күрүненин хөгжүм-шин театрынга ажыттынар.

* * *

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутаттарының төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы декабрь 25-те эртенгинин 9 шак 30 минутада күрүненин хөгжүм-шин театрынга болур.

Иван Васильевич Цимбаленко коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезиниң сеттелге мастерскаязында ажылдап турар. Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы бапе эки шынарлыг сеттелгени чорудуп турары дээш аңаа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттыг тывыскан.

ЧУРУКТА: Н. Цимбаленко автомобиль шинчедикчизин сеттеп тур.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫ УЛАМ КҮШТЕЛДИРЕР

Партияның идеологтуг ажылының амгы үеде углаңышкынын СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниде болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында тодаргайлаан. «Бүгү идеологтуг ажыл амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле сырый холбаалыг болур үүрлүг, ол чокка ол болза политиктиг хей шугаазын болу бээр» деп В. И. Ленин демдеглеп чораан.

Партийжи өредилге болза марксизм-ленинизминиң принциптериниң арыг болуру дээш демисеглге коммунистерни ханы бүзүредиг, чайгылыын чок шиитпирлиг чоруккa, партияның политиказын амыдыралга боттандырар талазы-биле бедик харымсалгалыг болурунга кижизидер. Партия чыдыышкынының четкизинде бистиң эң дээре пропагандистеривисе чогуп-на бо углаңышкын-биле чедишкинниг ажыдап тураалар. Ындыгларга «Большевик» колхозта Х. Отугаш, Кызыл-Мажалык суурда С. Эртине, «Барлык» совхозта С. Кюрю, «Тыва даг-дүгү» комбинатта Г. Жуковская, «Шекпээр» совхозта Ч. Чаныы-оол болгаш өскелер-даа хамаарыжыр. Оларның кичээл эрттирери солуң, хаңы белеткелдиг, коргузуг материалдарыр. Ажылды эки организастаан турда, олар боттарының сорулгазын чедишкинниг күүседип шыдаарлар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде, «Шекпээр», «Барлык» совхозтарда, «Большевик» колхозта (парткомнар секретарьлары эштер В. Бакулин, М. Хертек, Ч. Чылбакоол, С. Очур) партийжи өредилгениң чаа чылынга белеткелди чогуур ойүнде чорутканын, ам кичээлдер оларда чедишкинниг чоруп турарын айтыр үүрлүг.

Партийжи өредилгени чүгле өредилге дээш, өөренир-ле чүве дээш, ёзу барындаалап чорутпас болгай, маңаа өредилге болза бүдүрүлгени хогжүдеринге, күрүненип мурнунга онаалгаларны күүседиринге кижилерниң идепкейин кодуреринниң бир кол быразы болур үүрлүг, чүге дээрге кижилерниң билиг мергежили, политиктиг медереји, марксизм-ленинчи дылыгышкыны бедээн түдүм, бүдүрүлгеге оларның бээр чүүлү удам улгадыр, ковудээр апаар, өредилгеге бистиң кол принципививистиң бирээзи олдур. Бо талазы-биле четпестер бисте ам-даа бар. Күш-ажылдың сагыага-чурумун быжыглаар айтырыгны ап көрээли. Бо талазы-биле байдал Тыва даг-дүгү» комбинатта база ындыг.

Райком секретары чугаалап тур

Чамдык партия организациялары ындыг чүүлдериниң чылдагааннарын ханызы-биле анализтевейн турар. Чижээ, көжүп чоруур механизастаттыынган № 1 колоннада эш Андрющенко үргүлүү арагалап, ажыл шагы үзүп турган, партия организациязы анаа хамаарыштыр хемчег албайн турган.

Ниитиниң ончу-хөрөнгизиин камныг көөрүнге кижизидери база-да күш-ажылчы кижизидиге-биле домей черни эдээр үүрлүг, бо болза партияның идеологтуг ажылынга шуут хамаарыжыр. Ынчаарга бистиң материалдыг үнелиг чүүлдерини ажыл-агыйжы эвес көөр, тоғчеглээр чүүлдер ам-даа бар. Чижээ, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң шугуму-биле тудуг материалдарын ажыр чарыгдаар чүүлдер бар, райпонуң болгаш ОРС-туң талазында самчыгдаалар хей.

Бо бүгү болза партийжи өредилгени аныдырал-биле четпес холбаштырып турарының херечилери-дир. Өөредилгеге бо талазыиче кичээнгейни улгаттырар апаары ам чүге тодаргай. Маңаа удуртукчу ажылдакчыларның чонуң мурнунга чүве чугаалап — лекция номчуп, беседа кылып турарынче улуг кичээнгейни салыр үүрлүг, олар теоретиктиг айтырыгларын ажыда, бүдүрүлгеде байдалдың кандызын база эки билирлер болгай. Ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенциянның мурнунга олар пропагандистер болур үүрлүг. Бо талазы-биле райпода эш Елисеев, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң дуаалал бүдүрүлгелер комбинадында эш Островский, № 12 АТБ-де эш Бактовин болгаш өскелерни-даа демдеглээр.

Партияның идеологтуг ажылынга өске-даа хевирлерни чөптүг ажыглаарынче улуг сагыштыл салыр. Чижээ, профессиональдыг өредилгелер, культура университеттери, лекторияларның, культура бажыннарының, клубтарның ажыддарын улам ажыглери, оларны долгандыр активти ажыглаары, бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң ажылын бедик деннеаге тургузары, кино көргүзүглериниң чоп организастаары, чонуң ыштанылгазын организастаары даэш, ажылдар-даа хей. Бо талазы-биле «Большевик» колхозта Культура бажыныының активи эки ажылдап турарын айтыр херек.

Бистең үжуражымшкыны хүнерин-даа чоруткулап турар, олар ыламгыя «Дон-Терекиин» совхозка, «Большевик» колхозка, Хөнделенге болгудаар. Аңаа удуртукчу ажылдакчылар боттарының ажыл адырларының аайы-биле лекцияларны кылгылаан, чижээ, шагдаа черинниң, социал хандырылга кылдыынын, судтуң, СЭКП райкомунуң удуртукчу ажылдакчылары чүве чугаалагылаап турган. Ындыг үжуражымшкының хүннерин баштай чарлаптар, айтырыглар хааржактарын аскылап каар. Ындыг хемчегларге чон хей чыглыр, сомуургал улуг болуруң практика коргускен.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга белеткел-биле холбаштыр ам бистиң идеологтуг ажылывыс калбарар болгай. Өөредилге, кичээл бүгүү политика талазы-биле чиляг, партия тоогузун, философиляны, политиктиг экономиляны өөренирин буржуаз идеологиляны сойгалап илередириниче чидим-биле угландырар апаар.

Ленинчи юбилей-биле холбаштыр баштынчының биографиязын, чогаалдарын өөрениринче, ленинчи субботниктерни, воскресниктерни кылырынче, ленинчи номчугалаарны чорударынче, тематиктиг кежээдер кылырынче. Ленинниң, СЭКП-ниң дугайында чогаалдарны, ырларны, шүлүктерни күүседир талазы-биле конкурстарны организастаарынче өйза кичээнгейни салыр бис.

Ынчангаш партияның идеологтуг ажылын улам бедик чадаже кодурер даэш, бүгү күжүвүстү, билинивисти берип ажылдаар бис.

К. АК-КЫС.
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ийиги секретары.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕР болгаш АНЫЯКТАР

Ак-Довурак хоорайның чурттакчылары-шупту чыгыы аныяктар болуп турарын ук черинге статистиказы бадыткап турар. Ийет, ол хоорай шынап-да аныяктар хоорайы. Чүгле «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде комсомолчу-аныяктары шын кижизидеринге, оларның энергиязын тудугунуң ниити сорулгазарын шиитпирзээринче угландырарынга, социалистиг чарыштыг калбартырынга чугула рольду участкаларда, подразделениялларда профвилел организациялары ойнап турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга төлептиг ужуражыр, бүдүрүлге, чурттаалга объектилерни хуусаа бетинде ажыглалга киирер талазы-биле бедиткен хүлээлгелерин тудугунуң бүгү коллективтери чыл эгезинде алган. Бо патриоттуг шинчээшкинниң эгелекчилерин аныяктар болган. Ам ол тудугда комсомолчу-аныяктарның 7 бригадазы ажылдап, бедик хүндүлелди чедип алган. Оларга Күжүгет Алдын-оолдуң, Валерий Постниковтуң, Павел Горвуң, Зинаида Салчактың болгаш өскелериниң-даа бригадазы хамаарыжыр.

Эш Алдын-оолдуң бригадазының дашчылары коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты эдилеп, ай бүргүнүң бүдүрүлге даалганын 120-130 хуу күүседип, ажылдарны эки шынарлыг дужаап турар.

Аныяктарның аразында кайгамчык кижилер хей. Валентина Дроздованың, Мира Монгуштуң, Любовь Ефимцеваның, Валентина Ревенің аттарын тудугжулар эки билирлер. А Павел Горвуң бригадазында Виктор Прибытков шалыпчы тудугларның аныяк ажылчыннарының Бүгү-эвилел чарыжының киржикчизи. Виктор ол чарышка эң эки дашчы деп безекке киришкеш, бешки черни эдилеп, дар тудуг министерствозунуң Хүндүлел бижиир, өртектиг бараан-биле шаңнаткан.

Зинаида Салчактың бригадазының кежигүннери коммунистиг күш-ажыл коллективи деп атты чедип алыры-биле демисежип турар. Олар бүдүрүлге даалгазын 120 хуурга күүседип келген. Аныяк кыстарның эмнелге комплектизинге, чурттаалга бажыңнарынга болгаш өске-даа объектилерге кылган шеверлел ажылдарын эки болгаш вончуг эки демдектер-биле хүлээп алган.

Аныяк тудугжулар ВЛКСМ-ниң 50 чылынга уттыштур чарышка, эки киришкен. № 48 тудуг эргелелиниң штукатуржуу Людмила Палкина болгаш № 1 тудуг участогунуң прорабы Владимир Курапов олар ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижин болгаш юбилейлиг хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Он-он комсомолчу-аныяктар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, ВЛКСМ Тыва өбкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткызаан.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның эрес-кежээ ажылдаарын чедип алыр дээш ындыг каттышкан профвилел комитеди эки-эш эвес ажылды чоруткан. Аныяктарны аимыдыралдың бүгү адырларынга: күш-ажылга, өөредилгеге, дыштанылгага деп-дески хаара тудар хемчегларни кылган. Ам үеде ажылчын аныяктарның кежээки школазында 96, политехникумунуң тудуг салбырында 110 оолдар, кыстар өөренип турар.

Профвилел комитеттери беш ажыл хүнүүр, ийи дыштанып хүнүүр неделяже шылчээни-биле холбаштыр аныяктарның дыштанылгазын шын организастаарынче кичээнгейни угландырган. Кижи бүргүнүң сагыш-сеткилинге таарыжыр ажылдарны организастап турган. Ыры болгаш таңцының «Хемчиктиң оттары» деп ансамблинде болгаш джаз оркестринде 18 аимын тудугжу киржип турар.

Күш-культурага хандыкшылдыгларының саны өскен. Оларның эргезинде эки түткан баскетбол болгаш волейбол шоолдери, залдар бар. Бокстуң, хостуг хүрештиң секциялары ажылдап турар, хоккей командазын тургускан. Ак-Довуракның волейболчу кыстары Тываның спортчу алдарын кангалаан, Владивостокка чораан.

Профвилел активчилери дыштанылга кежээлерин солуң кылдыр эрттирген. Аныяктуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражымшкыны кежээнинге хей аныяктар чыыткан. Аныяктар болгаш медицина темазынга кежээлер бедик утказынарлыг эрткен, аныяктарга ниитизи-биле 25 лекцияны (ижзы-бүгү темага) номчаан. Кино, концерттерни коллективтиг көрүп, чугаалажырынга аныяктар мында. Ындыг походтарның эгелекчилери —ниити чурттаалга башкыларының кижизидикчилери болуп турар.

Хей-хей комсомолчулар хоорайның хей-ниити аимыдыралынга идепкейлиг киржип, агитаторлап, көрүп-чуруп кангалалын чорудуп турар. № 48 болгаш № 3 тудуг эргеледерининг эки-түрә улусчу дружиналары эки ажылдап турар.

Бедик бүдүрүкчүлүг ажыл-ин, хей-ниитичи идепкей чурттаалга болгаш аимыдырал хандырылгазын кайчаар тургускынындан улуу-биле хамаарыжыр. Бо талазы-биле Ак-Довуракта чогумчалыг эвес үүрлүг база бар. Ону эдер хемчегларни ам турар. Түскай өг-бүле чок аныяк ажылчыннарны ниити чурттаалга өрээлдери-биле хандырган. Ындыг-ла үр эвесте 400 кижиниң ниити чурттаалга бажыңын ажыттаалга киирген, бөп кааът бүргүүдде чунар черлер, ол ышкаш кызыл-булун, өөредилге шиитпиргээ, хары угда 44 кижи чемненир буфет бар. Удаваа аңаа парикмахерская, а бажыңның адаанга спорт залы ажылдап эгелээр.

Ол-ла бажыңга аныяктар ортузунга масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылын чорудар. Ону чорудар кижилер база-за комсомолчулар. Ынчалза-даа оларга профсоюзтар комитеттериниң болгаш администрацияның талазындан дуза көргүзери негеттинип турар. Ол болза материал талазы-биле дуза болур. Ниити чурттаалга бажыңынга «ТУ-50» деп радио белдирин, «Украина» деп кинопапаратты, фортепианону, фотопапаратты, баянны, коску агитациянын хереглеедерин садып алыры негеттинип турар.

База бир четпес үүрлү болза уран чүүлге болгаш спортка аныяктарның киржилгезининг ам-даа массалыг болбайн турары. Аныяктарның дыштанылгазын хей янзы болдуруп, оларның ниити болгаш профессионал өредилгезининг деннелиниче кичээнгейни угландырар херек.

В. МЕДВЕДЕВ.

НОВОСИБИРСК. ССРЭ-ниң өртемнер академиязының Сибирь салбырының Сибирьде Төп ботаника садының өртемденнери көдээ ажыл-агыйның ишчилериниге улуг дуза чедирип турар. Геоботаника лабораториязында Енисейниң оң талакы эрик девискээринин чер чуруу тургустунган, ында Красноярск крайның 172 мун дөрбелчин километр шөлүнүң үнүш байлаан тодарадып бижээн. Колхоз, совхозтар мал оларларының бойдус байлактарының байдалының дугайында тодаргай тайылбырларны болгаш оларны чогумчалыг ажыглаар, экижидер талазы-биле сүмелерни өртемденнерден алган.

Чуруктa (солагай талададн оң талаже): Красноярск крайның Шушенское районунуң үнүш байдалын чуруккa демдеглээрин биче өртем ажылдакчызы Э. Ершов, лаборатория эргелекчизи, биология өртемнериниң кандизады А. Куминов болгаш улуг өртем ажылдакчызы, биология өртемнериниң кандидады Й. Красноборов оларның ылавылап турары.

В. ЛЕЩИНСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ниң фотохрониказы.

Немелде хүлээлге алдынган

«Улут-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының бүгү хөрээженнери ниити хуралга чыылгаш, суурда хөрээженнер човүлелиниң отчёдун дыңнап чугаалашкан. Партияның XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин база СЭКП ТК-ның оон дараазында болуп эрткилээн Пленумнарының доктаалдарын амыдыралга боттандырарынче, Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алган хүлээлгелерин болгаш беш чылдың дөрткү чылының планнинг онаалгаларын чедишкинниг күүседиринче ажылчы хөрээженнерниң бүгү күжүн мобилизастаар талазы-биле хөрээженнер човүлели чамдык ажылдарны кылганын хурал демдеглээн.

Суурда хөрээженнер човүлели бодунуң бүгү-ле ажылын планныг ёзу-биле чорудуп келген. Ай, квартал айы-биле чогаадып тургулаан планнарга хураа-суглаа болгаш тематиктиг кежээлерден, лекция, беседалар-дан аңгыда, суур чаагайжыдыгазының, амыдырал культуразын бедидериниң, урутлар кижизиддилгезининң айтырыглары база чугула черни эдлеп келген. Бүгү-ле организасмассалыг хемчеглер агитквартираларны дамчыштыр боттанып тургулаан.

Суурнуң ажылчы хөрээженнери 600 чыгам дөс ыяштарны тарып олурткан болгаш ажаан өстүрген. Олар суурда сес чыл школазын доктаамал шефке ап, капитал болгаш үүрмек сеттелгелер чорудар, чаш солгадын коммунистиг кижизидилгезин эжиидер талазы-биле башкылар коллективинге боттуг дузаны чедирип келген.

Салбырның ажыл-агый участоктарында база № 586 механизастаттынган тудуг колонназының тудугжу бригадазында 400 ажыг хөрээженнер ажылдап турар. Оларның хей кезии бүдүрүлгеге бедик көргүзүглерин чедип ап, амыдырал-чурттаалгага эки үлегерин көргүзүп турарын ниити хурал сеткил ханышкын-биле демдеглээн. Бүдүрүлгечи көргүзүглерге, хей-ниитичи чорууби-ле чонга макталдыг Бирлей Нортак, Анай Кувартаа Доспан-оол Долгар, Серекмаа Дөнмее-оол, Александра Сендир-оол даэш ышкаш мурнакчы хөрээженнер салбырда бар.

Хөрээженнерниң ниити хуралы човүлелдиң ажылынга бар четпестерни база илередип, ыламгыя ниитиге ажыыттыг ажыл кылырындан ойталаар, хуу ончуүүрек, арагалырынга сундулуг, бажың амыдыралының культуразын бедиткес ийи-чаңгыс хөрээженнерни шынгыы шүүмчүлевишаан, оларның таарышпас аажымын адырып, оларны бүдүрүлгеге хаара тударын човүлелге даскан.

Ниити хурал бо чылдың социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрери-биле кады, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга бава совет Тываның 25 чылынга уткуштур чедип алыры-биле немелде хүлээлгелерни алган. Ниити хурал хөрээженнер човүлелиниң чаа составын сонгаан болгаш човүлелдиң даргазында М. Дагбалдай катап сонгуткан.

О. ТАВАА.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Найыралдыг коллектив

Бистиң коллектививис улуг эвес, он ийи-ле кижи бис. Колдуу-ла аңгы-аңгы нацияның кижилери: орустар, тывалар, якуттар, буряттар, хакастар. Ынчалзажок шуптувустуң сорулгавыс чаңгыс —чурттачы чон ортузунга медицина болгаш санитар-гигиена билиглерин пропагандалаар. Кижи бүргүү харылзаар ажылын ыяк билир. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи, пенсионер Василий Николаевич Пудов республиканың санитар-чыыдышкын Бажыңының чанында санитар-гигиена музейиниң методизи. Ол музейиниң экспонаттарын дерип кылырынга дузалажыр, чаа материалдарны немеп турар. Чоокта чаа «чемненилгенин гигиеназы» деп чаа салбырны база ажыттаан. Хоочун эмчи албан организацияларга «Узуп назын дугайында», «Арага болгаш таакпының организмге хоразының дугайында» лекцияларны каш удаа номчаан.

Санитар-чыыдышкын Бажыңының очулдурукчузу З. Б. Тыртык-оол парлалгага үндүрер материалдарны белеткежип, тыва дылче очулдуруп турар. «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» солуннарга санитар-чыыдышкын темаларынга парлаттынып турар материалдарны доктаамал хайгаараар хүлээлгелиг. А аштакчы М. С. Свинина ажылдаар черге таарымчалыг байдалды тургузар даэш кыымак чоруун көргүзүп, хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Бистe кижи бүрүү бот-боттарынга дуалаажып чанчыккан. Коллективтиң бир кежигүнүнүң өөрүшкүзүн-даа, муңгаразын-даа шупту дедир үлежир бис. **Т. БЯКОВА.**

БРИГАДИР

Өөрүнүң «Кызыл түк» колхозунуң Көк-Тейде хөйжу бригадазының бригадири Карасал Даваанын халчыннар мактап турар. Даваа шынап-ла олуг-чыдын чөк. Оон чечүүс-даа үүн бажыңында одургаан кижи көрбес. Үргүлүү-ле малчыннар келгээн, олар-биле ажыл-херек дугайын чугаалаткан, мал-маганның байдалык хымап көрген турар. Карасал Даваа хойжуларның өдек-кыштаан септээринге, мал чемин чогуур өйүнде сөөртүн чедирерине, ылаңгыя халчыннарның аимыдырал-чурттаалга байдалдарын эниидерине доктаамал сагыш салып турар.

С. КАРТЫГ-ООЛ.

ПРОЛЕТАРИАТ ДИКТАТУРАЗЫНЫҢ АҢГЫ-АҢГЫ ХЕВИРЛЕРИНИҢ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээнден бээр пролетариат диктатуразының дугайында хей санныг номнар болгаш үүлдер бижиттингеи—ону капитализмдеи социализмче шилчилге үезинде ниитилелдиң политиктиг организациязы кылдыр саналтурган кижилер-даа, ук диктатуразының удурлашкычылары-даа бижээн. Пролетариат диктатуразынга удурланыш тургаи баштайгы теоретиктеринің бирээзи И. Интернационалдың баштынчызы Карл Каутский турган. 1918 чылда ол түскей брошюра бижээш, мынчаар шинээдарын ораладышкан: чүл дээш, пролетариат диктатуразының дугайын Маркс чүгле кажыы чугаалаан, ол чугаалаарда диктатура дээрге ниидиг-даа аңгы бараңдаалаваан, аңаа-ла демократия-дыр кылдыр билген.

Аңгы үеде буржуаз теоретиктер ол бадыткал-биле база катап чепсегленип апкынар. Элээн сүрээлиг антикоммунистиг эмеңги профессор Б. Д. Вольф «Марксизм. Чүс чылдыг аммадырадыш номналы» деер бодунуң номунга мынчаар бижээн: Маркс биле Энгельстиң өөредининде пролетариат диктатуразының дугайында билиишкин янзы-бүрү үжүр-дузаалыг, мынчаза-даа ол Ленининиң болгаш чөрле амгы үениң марксистериниң таймырлаан турары ышкаш ындыг уткалыг эвес.

Шынында Маркс биле Энгельстиң чогаалдарын ажыыл көөр болзувусса, ындыг янзылыг бадыткалдарның хоозунуу ол дораан-на биддинио келир. Ажылчын революциянын баштайгы базыны болза, пролетариатты тергиндекчи аңгы кыдыыр хуудурары, «...бүдүрүлгенин бүгү чепсек-херекселдерин күрүненип, ескээр чугаалаарга, тергиндекчи аңгы кыдыыр организастаттынган пролетариаттын, холунга мөөнүзөр болгаш бүдүрүкчү күштериниң ниити саныи улам дүрген көөрүдедир толээде, пролетариат политиктиг эргечагырганы чаалап алган турары болуур» деп, эртеиниг коммунизмниң баштайгы программныг документизи — «Коммунистиг партияның Манифестизинде» бижээн (Маркс, Энгельс, Чогаалдар, том 4, арын 446).

Каш чылдар эрткен соонда 1852 чылда Маркстың бижээни болза: «Меңээ хамаарыштыр кандыгыя дизе, амгы үениң ниитилелиниде аңгыларның бар турарын тодаратканым, оларның аразында демиселди илереткении ол дээрге мээң ачы-хавыяам эвес-тир. Аңгыларның ол демиселивин төөгүлүг хогжүдеэнин буржуаз төөгүүчүдер, а үк аңгыларның эковомиктиг анатомиязын — буржуаз экономистер мээң ырак мурнумда-ла таймызбырлап каапкан турганнар. Мээң кылганым чаа үүл чүл дизе: 1) аңгыларның бар турары чүгле будүрүлге хогжүдеэнинг «йиит үеде төөгүлүг чадавы-биле долбаавында; 2) аңгы демисели пролетариаттың диктатуразынга ыяо-ла чедирип келириниде; 3) үк диктатуранын боду кандыг-даа аңгыларның үзүткалырынче, аңгылар чок ниитилелче шилчилгени көргүзериниде дээрэнн шынзыдын шыдаанын болуур» (Маркс, Энгельс, Чогаалдар, том 28, арынвар 426—427).

Капиталистиг болгаш коммунистиг ниитилелдериниң арасында баштайгызын ийиги-зинче революсчу ёзу-биле хуудударының шилчилге үези турар деп айытпышаан, ийи чартык он чыл эрткенде — 1875 чылда, бодунуң «Гот программазының шүгүмчүлели» дээр сураглыг ажылында Маркс пролетариат диктатуразының дугайында бараан. Ажылды эки организастаан турда, олар боттарының сорулгазын чедишкинниг күүседип шыдаарлар.

Пропагандистерге дузаламчы

Маркс биле Энгельстиң хөрээнин шынчы уламчылакчызы В. И. Ленин пролетариат диктатуразының дугайында билиишкинии ооң аңгы талазы-биле ужүр-дузазын-даа, ооң шиитпирлеэе чогуур сорулгаларын-даа барымдаалаан, бүгү талазы-биле тодаратkан. Пролетариаттың диктатуразы дээрге, капиталдың тергиндеин дужүр октавы дээш демиселге-дээ, ук дужүр октайшкынының чорудулгазынга-дээ, чаа, социалистиг ниитилелдиң догуннадыры, ооң тиилелгезин быжыглаар камгалавры дээш демиселге-дээ ажылчы чонныың болгаш дарлаттырган улустарның бүгү массазын чүгле тускай аңгы— пролетариат удуртуп шыдаар аргалыг болур дээнн ол-дур— деп, Ленин тайылбырлаан. Ажылчын аңгы ону шиитпирлеп шыдаар-даа, чүге дээрге, капиталдың тергиндеин дүжүр октавы дээш демиселге-дээ, ук дүж

МААДЫРНЫН КОДАНЫНДА

РЕПОРТАЖ

ЭРТЕНГИ ХҮП Шанчыгның бизеи кырындан чаа-ла харап үнүп келген. Ынчалза-даа туман, булут өттүр оон хереле черге четпейн, хүн болу улуг-ла сарыг тырыкы болу берген турган. Совхоз сууру Чыраа-Бажы ажыл-ишче кирипкен: кижилер ажылдаар черлеринче далажып чоруп, машиналар ол-бо маннажып турлар.

— Машина чедип келди!—деп, совхозтуң мал эмчизи, аныяк оол чугаалай-дыр.— Маадырның аалынче хаптынар.

Кезек-кезек харагнынарлыг, судак талдарлыг алаак-биле хап олур бис. Орук ол-бо быядаан чүве дег, ээй тырткылаар. Дүт чара шаап каан онгарлар, бугалар-даа таваржып келгилээр.

— Малчынның аалынга чедир ырак бе?—деп, чанымда олурган чолаачыдан айтырдым.

— Улуг ырак эвес ийин — деп, ол харылады. Оон хөлү-биле бараалы кестүп турар шаттарже айыткаш, уламчылады: — Дөө ол кертик шат кестүп тур бе? Таптыг-ла оон бааргында оргуланта болгай. Монгуш Допурооловичиниң хойжу бригадазының төвү ында. Хавак кырынга үне бээривиске-ле бараалы кестү бээр.

Совхозтуң девискээринге бо чылын хар улуг дүшкен. Орук чанында харның кылыны 30 см ажып турар. Артындала хөртүктеп каапкан. Машинавые кадыр хавакка келгеш, арай «бурускап», дедирлеп берди. Ажок дең хөртүк бар болду.

— Ядараапы але!—дээш, чолаачы дүргедээшкин дүлазын конгуг дүрген бурунгаар ите каапты.—Дедирленип чоруткаш, хенертен үне халытпас болза хоржок-тур.

ЭЛЭЭН БОЛГАНДА Монгуш Допуроловичиниң коданы мыя бо кестүп келди. Хойжу бригаланың төвү ол. Элээн каш чуртталга бажыннары, кызыл-булун, чунар-бажын, хой кажааларын ында туткулаан. Хойжулар дем-не ажылдап эгелээн, кажаа чанында хой аразында турлар. Ында турган кижилер аразында бригадирниң болу көзүлбейн-дир.

— Бригадир бар бе?—деп, айтырдывыс.

— Бажаа иштинде-ле болгай. Чаш хураганнар ыдып тур. Делгем эжик ажыттына берген соонда, Монгуш Допуроолович бо кестүп келди. Бригадир баштактаны аарак, хөөреди.

— Кажаже моорлап көрүнер!

— Мал хүр-ле ыйнаан?—деп, оон айтырдым.

— Амдыызында хүр-ле тур. Арай-ла хар улгаткан мындыг ийин бо. Оон кадында, өштүг чүве дег, хөртүктепкен. Бо кыш-биле эки-ле тудушпас болза, берге ышкаш-тыр — дээш, хөлүг чаны-биле каттырып кагды.

Бригаданың ажыл-херээн сонуургап көрүүвүс. Кызымак, ажылчын ол кижи кышка шынап-ла эки белеткенген дээрзинге бүзүредивис. Бригаданың хойжулары болунуң күжүбиле 163 тонна сигенни кезип белеткеп алган. Мал чемин кыштагда сөөртүп эккеп алган. Бажаа-хораазы-даа чылыг, бүгү-ле чүве белен. Бригада ийи чаа кыштагны тудуп алган, а совхоз директизязы ийи кыштагны немей түттүрүп берген. Бригадада шупту 2000 ажыг төрүүр хой бар. Оларны сес коданда тургускан.

— Хойлар кидин-не тө каап эгеледи — деп, Монгуш Допуроолович чугаалады.— Ам чымыштыг уе эгелээни бо.

Түс-түс үзүктеп каан кажааларда чаш хурганнар чимледир эткен турлар.

— Бо сайгылганның чоп өжүп каары ол дээр силер — дээн, бир кижиниң үнү карангы булундан дыңналып келди.

— Канчап тур сен, Ооржак Ак-Кысович?—деп, бригадир кыйгырды.— Ында ийистепкен хойлар бар чорду. Оларның оолларын тыпкаш, ылап демдектевес болза, хоржок эвеспе!

— Монгуш Допуроолович, бо улуг хураганнарны келериңге салып эгелээр бис бе?—деп, сакманшик Дарый айтырадыр.

— Ажыдыр, ажылар, харын. Ойт, ойт! Ындыы өрээлдиң эжиин ажыттанар. Ындар өске хой дииге бербезин.

— Демги долгады берген хойларны анчы өрээлге киириптер бе?

— Оларны коданга үзүп арттырып каан. Че, силер ам айлап аптар боор силер. Мен хуралдаалап чоруур кижи болгай мен.

МОНГУШ Допуроолович 14 чыл дургузунда мал малдап келген. Бодунуң ажылынга ынакшылдыг ол кижи мал кадарып келген үеэнниң дургузунда «Чыраа-Бажы» совхозка 5000 ажыг хураганнарны өстүрүп берген. 15189 кг дүктү кыргын дужааган, киирген орулгазы 114563 рубль. Оон дужааган дүгүнден 3378 кижиге костюмнерни тааран болур. Ындыр малчынның ажыл-херээниң көргүзүглери ындыг-дыр.

Бригада төвүнде. Монгуш Допуроловичиниң коданында 1160 баш төрүүр хойлар бар. Оолдаашкын өске коданнарда база-ла эгелей берген.

— Мында төрээн 30 ажыг хойдан 17 хой ийистеди—деп, бригадир өөрүшкүлүг чугаалады.— Бо чылын «дүжүт» шыырак болур ышкаш-тыр...

Хар, хөртүктүг орук-биле машина оожум чоруп олур. Монгуш Допуроолович көрээн алгыткылаан, кыңгырадыр сыгырты берди. Ол шынап-ла хөглүг, омак эр.

— Че, кандыг ышкаш-тыр дупмам?—дээш, чолаачыже көргеш, караан кажарарты базып кагды.

— Эткен сыын-биле дөмей-дир!

— Хөлүн эртир мактай бербе даан.

Элээн болганда, үзүктели берген чугааны Чола база катап эгелей берди:

— Дүүн совхоз төвүнге көдээ Советтиң сессиязы болду. А бөгүн Чалаанага партия райкомунуң пленуму болур, ынаар чоруурум бо-дыр ийин.

Малчын-биле хөөрежир дээш, суурга чедип келгенивисти эскербейн барып-тыр бис. Машина хенертен доктаай дүштү.

— Чедип келдивис!

— Мен-даа оттүр Чалаанаже хаптар кижи мен—дээш, Монгуш Допуроолович байырлажып холун сунду.— Сөөлүнде ужуражы бээр бис. Амдыызында байырлыг!

К. АРАКЧАА.

КАЙЫ-ДАА ЧУРТКА АЖЫКТЫГ

МОСКВА. Найысызаадың Серго Орджоникидзе аттыг заводунуң станоктар кылыр ишчилери хоолайлар тудуштурар муфталарны массалыг бүдүрер автоматтыг ийи шугумнуң деригларын болгар металлурттарга чорудуп берген. Шугумнарның бирээзи-ле үш улуг станоктан тургууступ-ган. Түс-түс кезектер кылдыр хоолайларны одуруп алырындан оларның иштин хоюглаарынга болгаш эдривлдей дишташриңге чедир муфталар кылыр бүгү ажыл каш-ла секунда дургузунда бүдер.

• • •

ПИКОЛАЕВ. (Ровно область). Польшаның, Герман Демократтыг Республиканың, Чехословакиянның, Венгрия биле Югославиянның түскей артемингларининиң дем каттыштырып тургаш тургускан улуг чигир заводу ында бодунуң кышкы сезонун эгелээн. Чаа бүдүрүлге чери эң чаа технологияны ажыглаваш, улуг камнаглыг ажылдаар арганы тыпкан. Бүдүрүлге чери совет аъш-чем үлетпүрүнге эң баштай ажыглаттынып эгелээн хөй деригдер-биле хандыртынган.

• • •

ДОНДА-РОСТОВ. Семикаракорск заводу «Ногаан горошек» консервилер — чаа продукция бүдүрерин шиңгээдип алган. Оларны Венгр Улус Республикага бүдүрген, автоматтыг «Комплекс» шугум кылып турар. Консерви үлетпүрүнүң Ростов трези автоматтыг каш-даа ындыг шугумнарны ам база кылдырып алырының чагыын машиналар бүдүрер венгр ишчилерге бээр деп шиитпирлээн.

• • •

ГАШКЕНТ. Болгарияның «Сорттуг үрезиннер» деп индустриалдыг күрүне бүдүрүлгезинге ажок бедик бүдүрүчүдүг. хөвеэн арыглаар 12 машиналарны чорудуп берген. Ол деригларын БУР-нуң чиг хөвеэн арыглаар баштайгы пегинге ажыглаар. Совет техника-биле бүрүн дериттинген ол пехти узбек түскей артеминглер эптеп тургузар болгаш ажыглалга киирип бээр.

• • •

КРЕМЕНЧУГ. (Полтава область). Кременчуг марказыбиле демдектээн автомобильдерин барып дөртеп чурт садыл ап турар. Олар боттарын Европага, Азияга, Латин Америкага болгаш Австралияга бүзүредип көргускен. Ам Кременчуггаа даштыкы чурттарже фургон-автоклассар чоруп эгелээн. Автоклассар ажыктыг ол машиналарны ажыглаарыпның аргазынга чолаачылар чередир. Баштайгы чорумал автокласс Польшаның, ГДР-ниң, Болгарияның хоорайларынче чорупкан.

• • •

УГЛИЧ. (Ярослав область). Угличиниң шак заводунуң шуушпуруунда херээжелинер эдилээр «Чайка» деп бир миллион бичии шакты бүдүрген. Хөй шакты Братиславаже (ЧССР) чоруткан. Углич «Чайказын» оон өске социалистиг чурттар база Бельгия, АКШ, Франция, Канада, Колумбия, Голландия, Дания, Иран, Швеция садыл ап турар.

• • •

ЧЕРНОВИЦЫ. Машиналар бүдүрер заводтуң коллективи Измирде түдүп турар нефть болбазырадыр заводка бээр деригларын Турциягa берип эгелээн. Суугаткан газ кадагалаар баштайгы улуг савазларны чүдүрүп чоруткан. Бир моон чылыг солуштурукчударын чорудуп бээр кылдыр белеткеп турар.

Турция — Черновицыныш машиналар бүдүрер ишчилеринге чагыларын күүсеттирип ап турар үжеэ чурттарның бирээзи.

• • •

КИШИНЁВ. Чехословакия Молдавиянның хөй виноград арагазын садып ап турар деп, даштыкы садыгның «Кооспол» организациязының телээлекчизи Ян Чапка СЭТАның корреспондентизинге дыңнаткан. Молдав ССР-ниң продукциязы делегей конкурстарының болгаш делгелеринiң моңгүн 130 алдын медальдары-биле демдеглеткен. Чехословакиның шилип алган арагалары база аъш-чем аймаанын шаңналдыг черлерин алган.

• • •

СКОПИН. (Рязань область). Чурузга керамиказының Скопин мастерскаязының шевер ишчилериниң кылгылары даштыкы чурттарда сураглыг. Оларның кылган вазалары, квас савазары, кувшиннери болгаш өске-даа хоорайларның магазиннеринге бо-да көөгүлеп турар. Моон бараалар кылдырын алырының улуг чагыы бүткеш, япон Осака хоорайже чорупкан.

• • •

АШХАБАД. Румыния Социалистиг Республикажже Туркменнядан Марыйның машина заводунга бүдүрген бир моон нефть насостарын чорудуп берген. Оларны Румыниянның нефть болбазырадыр үлетпүрүнге ажыглаар.

РСР-ниң чагыын машиналар бүдүрер, Туркмен ССР-ниң 20 чылы аттыг Ашхабад заводунуң коллективи күүседип турар. Ам ында база бир болүк нефть насостарын чорудуп бээр кылдыр белеткээри дооступ турар.

• • •

АЛМА-АТА. Казахстанда бодунуң баштайгы бүдүрүлге гезонун эгелээн, чигир бүдүрер эң улуг Аксу заводу бүдүрер барааның хүнүнүң-не улам нөөдедип турар. Колдуунда Чехословак деригниг ол бүдүрүлге чеге бир хонукта-ла 30 муң тонна сиңиштиг сайгарар күүдүгүт.

Заводка ЧССР-деп инженерлер келгеш, совет түскей артеминглерниң аппаратар, насостар болгаш өске-даа дериглер эптээринге дузалашкан, оларны чогумчалыг ажыглаарының аргазынга өөретиген.

Чехословак техника Чүйскиниң чигир заводунда база калбаа-биле ажыглаттынып турар болгаш Алакөлька түдүп турар заводка тургустугнаан турар.

делегей бо хүннерде

Кижиниң эргелерин камгалаары дээш

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Үшкү комитеттиң сүмелээнин ёзугаар КНО-нуң Кол Ассамблеязы Африканың мурнуу талазынга кижиниң эргелерин болгаш кол хосталгаларны камгалаар дугайында ийи резолюцияны чүүлдүг деп санаан.

«Африканың мурнуу талазында сөөк-язы ылгаар чорукка, апартеидтиң болгаш сегрегацияның политиказынга удур демиселдиң хемчегларининиң дугайында» резолюцияны Кол Ассамблея 89 бадылаашкынбиле хүлээп алган. Мурнуу-Африка Республиканың, Португалияның, Малавиниң болгаш Бразилияның төлээлери удурланган, 25 чурттарның төлээлери бадылаарындан дагалгазаан. Мурнуу-Африка Республиканың, Намибияның болгаш Мурнуу Родезияның үндезин чонунга удур Претория-ның болгаш Солеберинин эрге-чагыргаларының үүлгедип турар кадыг-дошкун өлүрүкчү чоруунуң фактыларын резолюцияда дувурээзин-биле илергейлээн. Резолюция расистерниң үүлгедиглерин. Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Мурнуу Родезияның чазактары-биле дипломаттыг, экономика болгаш культура харылзааларын түдүп, оларга шериг дузаламчызын көргүспүшаан, ол үүлгедиглерни детки турар күрүнелерни бүрүү шапкан.

Мурнуу-Африка Республикада политиктиг хоругдатканнарны араатанзыг аажылап турарынга удурланыышкынны илергейлээн резолюция дээш 110 чурттарның төлээлери бадылаан. Ынчаарга чүгле Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Португалияның төлээлери удурланган (Чаан Соогу Эрик Республиканың төлээлери бадылаарындан дагалгазаан). Резолюция кижиниң эргелери болгаш кол хосталгалар дээш, апартеидтиң бужар-чүдек системазынга удур мурнуу-африка патриоттарның демиселиниң үрүм ёзугаарын база катап бадыткап, а ол ышкаш чүрттүң бүгү патриотчу күштеринге удур ханныг өлүрүкчү чорукту өөскүдеринге расисчи эрге-чагыргаларны барымдаа кылып алган хөйлу күрүнелерни күш чок болгурарынче Мурнуу-Африка Республиканың чавзан кыйгырган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бодунуң пленарлыг хуралынга КНО-нуң Кол Ассамблеязы Үшкү комитеттиң сүмелээнин ёзугаар делегейде социал байдал дугайында айтырыгның талазы-биле резолюцияны чүүлдүг деп санаан.

Элээн чурттарда аш, түренги чоруктуң, зарыгның болгаш бижик билбес чоруктуң ам-даа хевээр артканын резолюцияда демдеглеп, чоннуң социал байдалын экижидер дээш демиселди күштелдиреринче бүгү күрүнелерни кыйгырган.

Бодунуң шиитпиринге Кол Ассамблея бо демиселдиң тодаргай угланыышкыннарын чазактарга сүмелээни характерлиг Колониализмни, сөөк-язы ылгаар чорукту, мөлчүүрүнүң өске-даа хевирлерин узуткаары-биле хемчегларни алырының, а ол ышкаш чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге күжениишкиннерни ийи дакпыр улгаттырарының эргежок чугулазын айыткан.

109 чурттарның төлээлери ол резолюция дээш бадылаан. Аргентина биле Бразилияның төлээлери бадылаарындан дагалгазаан (чамдык чурттарның төлээлери хуралга олурушпаан).

Социал байдал дугайында резолюция

Ассамблея бо демиселдиң тодаргай угланыышкыннарын чазактарга сүмелээни характерлиг Колониализмни, сөөк-язы ылгаар чорукту, мөлчүүрүнүң өске-даа хевирлерин узуткаары-биле хемчегларни алырының, а ол ышкаш чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге күжениишкиннерни ийи дакпыр улгаттырарының эргежок чугулазын айыткан.

109 чурттарның төлээлери ол резолюция дээш бадылаан. Аргентина биле Бразилияның төлээлери бадылаарындан дагалгазаан (чамдык чурттарның төлээлери хуралга олурушпаан).

ЧССР-НИҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ ШИИТПИРИ

ПРАГА. (СЭТА). ЧТК агентилелдиң дамчытканы болза, чоонта чаа ЧССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң шиитпирин ёзугаар Великобританияның хамаатызы, «Ньюсуик» дээр америк журналдың корреспондентизи Аллан Тиляьерни Чехословакиядан шолуп үндүрген.

А. Тиляьер Чехословакияга турган үезинде бодунуң журналист эргезин ажыглавышаан, шериг болгаш политиктиг утка-шынарлыг медээлерни ап, күрүнениң айыыл чок чоруурунга могаралды чедирип турган.

Хөй-ниитиниң ыйыышкыны-биле

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман болгаш делегей хөй-ниитизиниң ыйыышкыны-биле ГФР-ниң чазаа Делегей олимпий комитединиң шиитпирин хүлээп көөр үжурга таварышкан. Ол шиитпирни ёзугаар Герман Демократтыг Республиканың спортчулары 1972 чылда болур олимпий оюннарынга ГДР-ниң туғу-биле киржир, а ол чурттуң төлээлээн тиилекчилерни йөрээп демдеглээр үезинде ГДР-ниң күрүне тугун көдүрер үжурлуг. Мынчангаш Мюнхенге болур чайгы олимпиадага ГДР-ниң командазы оюннарга өске бүгү чурттарның командалары-биле бир дең эрге-биле киржир.

Бонн ол шиитпирни эде корээн дээш Делегей олимпий комитединге ыйыышкынны кылырын мынчага чедир ораладажып келген.

«Популар» солунну хагган

МОНТЕВИДЕО. (СЭТА). Уругвайның президентизин Хорхе Пачеко, Ареко Коммунистиг партияның органы «Популар» солунну болгаш неделя санында үнер «Искъерда» солунну түр хаар дугайында декретке ат салган.

Парлалгага дыңнатканын ёзугаар алырга. Бо чылдың июньда чуртка болган «айыыл чок чоруктуң онза хемчегларининиң» дугайында дүрүмнү үрээни дээр чыддак-биле ол солуннарны хаар дугайында декретти үндүрген.

КОЛОНИАЛИЗМНИ УЗУТКААР!

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Э. Баскаковтуң дамчытканы:

Колониалисчи күрүнелерниң үдурлаышкыны түрээжок Кол Ассамблея колониализмге удур улам ыңайгы демиселче үгландырган элээн резолюцияларны хүлээп алган.

Колония болгаш хамаарылгалыг девискээрлерде кижи болгаш бойдус ыдыктарын даштыкы капиталдың молчүп турарын шиитпирлиг бүрүү шапкан резолюцияны Кол Ассамблея бадылааан. Ол резолюция дээш 87 чурттарның төлээлери бадылаан. Мурнуу Родезияда байдалдың болгаш Англияның чагыргазында турар өске-даа девискээрлерде байдалдың дугайында информацияны КНО-га киирериндеп ойталаны дээш Англияның чазаан бүрүү шапкан резолюция дээш 87 чурттарның төлээлери база бадылаан. Ассамблея Оманның девискээриндеп ангыы-черлерни үндурериң болгаш ында тургускан британ шериг базаларын узуткаарын көрген бодунуң мурнундагы шиитпирин бадыткаан, а ол ышкаш Оманның чонунга удур дерзин үүлгедиишкиннерни доп-дораан соксадырынче болгаш туе черинн бүгү политиктиг хоругдаттырганнарын хостаарынче Англияның чазаан база катап кыйгырган (ол резолюция дээш 86 чурттарның төлээлери бадылаан).

Кариб далайның, а ол ышкаш Оожум болгаш Индий океаннарның бассейннинде хамаарылгалыг үзэрби дөрт «бичии» девискээрлериниң дугайында айтырыгның талазы-биле 88 чурттарның төлээлериниң бадылаашкыны-биле хүлээп алган резолюцияында Кол Ассамблея ол девискээрлерни быдарадырынче болгаш оларга шериг базаларын тударынче үгландырган кавдыг-даа орааздажышкыннар КНО-нуң Уставының сорулгаларынга дүүшпес деп демдеглээн.

Колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында декларацияның боттанышкымының дугайында айтырыгны чугаалаажып көрген.

Африка дииле колониализмниң болгаш расизмниң одагларының турарын деткээн Мурнуу-Африка Республиканга болгаш Португалияга тывыскан бодунуң үзэшкиннерин болгаш үзэлилерин хавырып алырын чаартымга, хөгжүдүлүнүң делегей банкызынга сүмелээн резолюцияны Кол Ассамблея үүлдүг деп санаан (ол резолюция дээш 82 чурттарның төлээлери бадылаан).

72 чурттарның төлээлериниң бадылаан-биле хүлээп алган документизинге Кол Ассамблея Папуага болгаш хайгаарал-да турар Чаа Гвинея девискээрге хамаарышпас чорукту тыпсырының тодаргай хүнүн доктавдырынче база «КНО-нуң хайгаарал-биле бүгү-ниити бадылаашкынга үндезилээш, хостуг соңгуданы» оларга чорударынче Австралияның чазаан кыйгырган.

Кол Ассамблея Гибралтарга хамаарышпас чорукту 1969 чылның октябрь 1-деп орай явесте тыпсырынче Англияның чазаан кыйгырган резолюцияны база үүлдүтүнген.

Кол Ассамблея туснай төлээлерин испан Сахараның девискээрынче чорудары дээш саналдаан. Ук төлээлер ол девискээрниң хуу-салымының дугайында айтырыгның талазы-биле анаа чорудар дээш санал алышкынын белеткээринге КНО-нуң капчаар киржирин ол черге баргаш тодарадыр үжурлуг (ол резолюция дээш 14 чурттарның төлээлери бадылаан).

Фиджи болгаш француз Сомали дугайында айтырыгларны чугаалажып көөрүн Кол Ассамблеяның 24-кү сессиязынынче шилчиткен.

Мурнуу Вьетнам. Хостаганың улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары дыштанып хүннери таварышып келгенде ону өөредилгезинге эрттирип, чаа үүлдербиле танышып, дайынчы чаңчыл, мергенимин сайзыраңгайжыдып турарлар. Чурукта: Хостаага армиязының базаларының бирээзинде сан ничээлэр.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

БОЛГАШ ЧАҢГЫС ААЙ УТКАЛЫЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Чөөн Европаның чурттарынга ажылчын аңгыга баштаткап ажылчы чон эрге-чагыргага келгенинин сөөлүнде политиктиг эрге-чагырганың чаа хевири— пролетариат диктатуразының эрге-үүргезин күүседир улустуң демократия тывылган. Улустуң демократия болза империализмниң кошкап харыксыралыының база күштериниң деңзиүүрү социализмге ажыктыг кылдыр өскерлегенинин үезинде социалистиг революцияның онзагай мөзүлүүн илереткен деп, СЭКП-нин Программазында демдеглээн болгай. Түс-түс чурттарның төөгү болгаш напионал онзагай байдалдары улустуң демократияга илереп коллгеп. Онзагай чүве чүл дизе, дарлакчы идегеттерниң сонгуда эргезин казмыры ышкаш, шак ындыг хемчег ол чурттарга хереглеттинмейн барганы болур. Онзагай байдалдарның ужуру-биле, олар Советтер республиказынга болганы ышкаш, ындыг дошкун удурлашышкынны көргүзүп ыыдавайн барганнар.

Пролетариат диктатуразы дээрге чогум-на демократияны узуткаар дээнн ол-дур деп, бүржуаз идеологтар чер болганынга-ла алгыржып келгеннер болгаш ам-даа алгырбыштаап турарлар. Шынында ындыг демократия кажан-даа турбаан болгай. Кызыгаар чок феодалдыг эрге-чагырганың тургузуун солаан болгаш парламент ёзугунуң системазын тургускан бүржуаз демократия бар; Россияга болгаш осне-даа элээн каш чурттарга бүржуаз демократияны солаан пролетаржы, социалистиг демократия база бар.

Бүржуаатыг демократияны В. И. Ленин ортаакы үе чылдарывыла болдаарга ажыок улуг депшилге-дир деп адаан. Ындыг болза-даа бүржуаз демократия капиталзм үеэнниң үеперлеттинип кыызырылаа-кызырылаа байаттарга дывдажаң ораны болуп, а дарлаттырганнарга, ядыыларга мегелеттиреринин чепсээ болуп артып келген. Капиталзм үеэнниң күрүне эргелелиңге киржилгенин хемчээли чектер-биле (акша үндүрер дептержиштер-биле), капиталдың хемчээли-биле тодаргайлаттынар болгай. «Пролетаржы демократияның хевирлериниң бирээзи болур Совет эрге-чагырга делегейге демократияның көстүп көрбээн өзүлде, калбарыышкыпын чурттакчы чонпуп чогум-на кайгамчык улуг кезиинге берген деп. Ленининиң бижээн ужуру ында (Чогаалларның долу чыындызы, том 37, арын 256).

Пролетариат диктатуразы демократияны узуткаар хамаанчок, харын оон мурнунга деңпелге чок делгемнерни ажыдып турар.

Бүржуаз идеологтар болгаш политиктер пролетариат диктатуразынче үүге калчаалыышбиле халдап турарыл? Үүге дээрге, олар боттарының тергиидекчи аңгылы — бүржуазиянның эрге-ажыктарын камгалап турарлар болгай. Кажан Барыын Европа чурттарынга бүржуаз революциялар эгелеп турар үеде, феодалдыг аристократияның идеологтары бодунуң ангымынын эрге-чагыргазынче түткүп тургулаан бүржуаз революсчуларже база-ла калчаалыы-биле халдап турганнар ышкажыгай. Ынчалза-даа халдаашкыннар феодалдыг системаны өлүмдеп камгалап шыдаваан.

Пролетариат диктатуразының дайзыннары — ол болза чаңгыс-ла коммунистиг партияның диктатуразы болурундан өске чүү-даа эвес-тир, деп бадыткап турарлар. Ынчан олар Коммунистиг партия чогум ыыынның аңгы талазы-биле эрге-ажыктарын илергейлеп турарыл дээр дугайында айтырыгны ажегээр оюн каап турарлар болдур ийин. Кандыг-даа политиктиг партия бир-ле аңгының азы социалдыг бөлүктүң өмүнээзинден демисежип турар дээрзи бүгүдеге билдингир болгай. Эрге-чагыргазын кандыг-бир партия эжелевээн шак ындыг чаңгыс-даа күрүне амгы үеде делегейде чок дээрзи база билдингир. Коммунистиг партия болза ажылчын аңгының авангардызы-дыр. Ол аңгы эрге-чагырганы аңканда, пролетар диктатуразының системазынга удуртукчу рольду коммунистер ойнаар эгелээри чугаажок. Кажан Ленин пролетариат диктатуразы чүгле Коммунистиг партияны дамчыштыр боттанып болур дээрзин чугаалап тура, чурум-сагылгалыг, сеткил-сагыжының база хөделиишкининиң талазы-биле чаңгыс ай сырый каттышкан, коммунизм хөрээнге кызыгаар чок бердинген пролетариат авангардының удуртукчу ролюнун дугайын бодаан.

Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнүң үжур-дузазын болгаш күштүүн бүржуазтар Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла эки билген. Контрреволюцил Совет эрге-чагырганы чепсек күжү-биле дүжүрүп чадаанының соонда, «Коммунистер чок Совет эрге-чагырга дээш» деп лозуңну нептередип эгелээн. Советтерниң удуртулгазындан коммунистерни чайладыштар болза, ажылчын, тараачыннарның эрге-чагыргазы бууразшкинга чайлаш чок таваржыр ийик дээрзин дайзыннар эки билип турганнар.

Амгы үеде Чехословакияда социализмге удур күштер база шак ындыг негелдепи салып келген. Олар социализмни күзевейн турарын ажыылбиле чугаалаваннар. Өске арткан күүлдер соолүнде чайгаар бүде бээр кылдыр болдаш, олар чүгле коммунистиг партияны удуртулгадан чайладырын күзеп турганнар. Бир эвес улус массаны кайнаар, канчалдыр эдертп бээрни ыяк билир, чаңгыс ай, сырый каттышкан коммунистиг партия ажылчын аңгыяны баштаваан турар чүве болза, ынчан ниитилелдиң күрүнениң удуртулгазын социализмге удур идегеттер чайлаш чокка эжелеп аптар апаар.

Ол дээрге, ажылчын аңгының диктатуразының үезинде кажан-даа чүгле чаңгыс партия турар ужурлуг дээнн ол эвес болбайн аап. Бүгү-ле чүве төөгү талазы-биле боттуг байдалдардан, пролетариат гиилээн чуртта аңгылар күштеринин деңзиүүрүндеп хамааржыр апаар. Бир эвес ажылчы чоннарның өске-даа партиялары социализмниң эрге-ажыктарын камгалаксаар болза, олар Коммунистиг партия-биле черле кадыг ажылдажып болур дээрзин төөгүнүң дуржулгазы көргүзүп турар.

Ажылчын аңгының марксисчи-ленинчи авангардызының удуртулгазы чок турар чүве болза, социализмге тиилеп-даа шыдавас. Амгы үениң ниитилел хөгжүлдезиниң хажыттынмас хөөлүзу ындыг. Ынчаарга кажан ревизионистер пролетариат диктатуразы чокта-ла, марксисчи-ленинчи партияның удуртукчу ролю чокта-ла социализмге чедип болур деп медеглеп турар болганда, оларны буржуазияның дузалакчылары, социализминин дайзыннары кылдыр адаарындан өскээр канчаар-даа адап болбас. Пролетариат диктатуразын херекке албас кижи марксист эвес-тир. «Ангыларның демиселин пролетариат диктатуразын медерел билирнинге чедир билген кижи чүгле марксист болуп шыдаарө— деп, Ленин бижээн (Чогаалларның долу чыындызы, том 33, арын 34).

Бүржуазияның идеологтары пролетариат диктатуразының дугайында билиишкинин чүгле күүлээшкин-биле хозабаштыр көрүп турарлар. Ынчаарга пролетариат диктатуразының күүлээшкининг талазы (дарлакчыларны базарры) чүгле чагыртынган рольдуг болгай. Ков чүве чүл дизе — капиталзмге демейээрге ниитилел күш-ажылын организацияларының артык бедик темпизин хандырары, чаа, өңгы чок ниитилелди туруузаарм болур. Пролетар диктатуразының төөгүдүт сорулгазы шак ында.

Социалистиг ниитилел догүнап, быжыкпаның сөөнда, пролетариат диктатуразының күрүнези бүгү улустуң политиктиг организациязынче шилчип өзер болгаш ынчан ажылчын ангының удуртукчу рольдуу хевээр артыкан турар. Ынчан күрүне болза социализминин чаалап алышкынынарын камгалаарының, материал-техниктиг базазыны тургузарының болгаш коммунизмче шилчилге үеэнниң өске-даа белеткелдерин чорударының чепсээ болгаш турар. Совет Эвилелиниң дуржулгазы ол дугайын бадыткаан.

Коммунистиг ниитилелдиң дээдн чадазында, кажан «кижи бүрүзүнден шыдаар шаабиле, кижи бүрүзүнге — херегээн шаа-биле» деп принцип боттанганда, кажан кымның-даа талазындан дайын агрессиязының аймызы читкенде, күрүне дүже бээр, оон херээ чок апаар. Күрүне чагыргазы ниитиннин коммунистиг бот-башкарылгазынга орнун чайлап бээр.

Степан ТИТАРЕНКО,
Төөгү эртемнериниң докторү.

ӨГ-БҮЛЕГЕ УРУГЛАР КЕЖЭЭЗИ

Коммунизмни тургузуп турар совет кижилериниң эртип келген төөгүзүнде уттундурбас болуп артып калган, чыл бүрүде демдеглеп эрттирип турарывыс байырлалдардан аңгыда боттарывыстың ажылагый, эртемивистиң аайы-биле хөй-хөй байырлал хүннерни күш-ажылчы чедиишкиннербиле уткуп, баймырлап эрттирип турарывыс чаңчыл болган. Бо байырлалдардан аңгыда чаа чыл, төрүттүнген хүннериис дээш өске-даа кежээлерни өг-бүлевиске чамдыкта демдеглеп эрттире бээр болгай бис.

Мындыг байырлалдыг кежээлерге бистиң уругларывыстың киржилгези кандыгыл? Олар өг-бүлеге болуп турар кежээлерге киржип турар бе? Элээди уругларга хамаарыштыр кежээлерни өг-бүлеге канчаар эрттирге эки? Ону эрттирери ажыктыг бе азы хоралыг бе? Хөй-хөй мындыг айтырыгларны чамдык адаелер, аныяктар башкыдан айтыра-даа бээр, а чамдыктарывыс мындыг айтырыгларны кичээнгейге албайн чоруур бис.

Школага болгаш клубтарга эртип турар кежээлерден аңгыда элээди оолдар, уруглар боттары бөлүглежи бергилээр. Ындыг кежээлерни олар каяа, канчаар эрттирип турарыл? Өг-бүлезинге бе? Чок. Хөй кезиинде олар чажыт черлерге эрттирип турарлар. Аныяктарның мындыг «чажыт» кежээлерин бистиң чамдык ада-иелеривис, башкыларывыс эскерип, кичээнгейге албайн эрттирип турар. Элээди уруглар мындыг бөлүглежишкиниден эки чүве албайн турар, харындаа арагалап, чурум үрээр чоруктар оон тыптыр.

Ынчангаш өг-бүлеге уруглар кежээзин чамдыкта эрттирзе ынча багай чүве чок. Чүге дээрге уруглар «чажыт» чыгы бергилээр болгай. Мындыг «чажыт» болган кежээге бодум таварылга болуп душтум-даа. Чажыт болу бээриниң чылдагааны элээди уругларга улуг кижилерден, адаезинден чаштынгаш, бажыңкарынга кежээ организастаарындан корткаш, өске черге бөлүглежи бээр-дир дээрзин ынчан билдим. Бир суббота кежээзинде дежурныйлап тургаш, шала туткан бажыңда ыыт үнүп турарын билгеш, чеде бердим. Хөй-ле элээди оолдар, уруглар чыглган, хөглээп турлар. Чүү болуп турарын сонуургап айтырарымга, олар чажырбайн-даа чугаалааннар. Эжиниң 16 харлаанын демдеглеп турганы ол болду. Хевирин бодап турарымга, арага-даа бар хире болду. Ынчалза-даа меңээ көзүлдүрбейн бардылар. Ниитизинбиле оларның кежээзи мынчаар эрткен, ол дугайында оларның ада-иезин билгеш бе дээш эртенинде сонуургап айтырарымга билбээн болдулар.

Мындыг чажыт бөлүглежишкинин болдурбазы-биле өг-бүлеге уруглариың чыглыры ажыктыг. Өг-бүлеге былуп турар бүгү-ле кежээлерни кижиандилге хевирлиг чоруудар. Ылангыя улуг байырлалдар хүннерни демдеглеп эрттирип тургаш, өг-бүледе уруглариына ону база хөглеп, бэйырлап эрттирер артавы бээр. Ол байырлалдың дугайын уруглага тайылбырлап, чүге тыптып келгенин, чүге байырлап турар бис деп чүвени чүгле школа эвес, а ада-ие чугаалап бээри солун, ажыктыг.

Уруглага тускай кежээлерни оларның хар-назынын барымдаалап тургаш эрттирер. Уруглага кежээ эрттирериниң ажылдакчылариына база чугаалап берген. Сибирь пөжүн катап тургузарыга үнелеп четпес чаа түүлду кылганы дээш Балгазын школазының өөреникчилериниң ажылын боттандырып турарлар. Бойдустуң аныяк өөнүктери 6—7 харлыг хадыга пошту хайнакташтырган. Ол ажылды янзы-бүрү аргаларбиле күүсеткен. Уруглар күскү үеде хайнакташтырган ыяш эки түннелдерни берип турарын тодаратканнар.

Балгазынчылар ниитизин-биле 350 ыяшка мындыг дуржулганы кылган. Олар ону күүседирде дыка хөй номнар-биле танышкып, хөй түүлдерни билип алган. Москва хоорайда ыяш ажыл-агый институдунуң даалгазын ёзугаар олар 400 ыяштың назынын, оларның бедиин, чоонун болгаш будуунуң өөн шын тодаратканнар.

Школаның өөреникчилери чазын 10 мун ыяшты олуртуп, оларны ажаап келген. Ол чорук түгле биология эртеминге алган, практиктиг билиин бедидип турар эвес, харын дуржулга кылып турарының ужурунда олар ажылдап, чогаадыкчы, организакчы ёзубиле ажылдап өөренип турарлар.

Балгазын школазының өөреникчилериниң Шульгина, Шароборина, Маваев, Клепикова болгаш өскелерда чугула херекке эки киржип, үлегерлиг болган. А Галина Клепикова аныяк натуралистернин Бүгү-россия слёдунга киржип, Тожу чурттуг Юра Манзай-оол-биле кады өөреникчилериниң чыгыны хады болгаш дыт үрезиннерин слёттуң киржикчилерине белек кылдыр берген. Галина бодунуң дуржулгазын ыяш ажыл-агыйының күрүне ажыл-агыйының дуржулгалыг ажылдакчызы Павел Пухиревтиң болгаш школада биология башкызы Антонина Поделеваның удуртулгазы-биле кончут чугула дуржулга ажылын боттандырып турарлар. Бойдустуң аныяк өөнүктери 6—7 харлыг хадыга пошту хайнакташтырган. Ол ажылды янзы-бүрү аргаларбиле күүсеткен. Уруглар күскү үеде хайнакташтырган ыяш эки түннелдерни берип турарын тодаратканнар.

Балгазынчылар ниитизин-биле 350 ыяшка мындыг дуржулганы кылган. Олар ону күүседирде дыка хөй номнар-биле танышкып, хөй түүлдерни билип алган. Москва хоорайда ыяш ажыл-агый институдунуң даалгазын ёзугаар олар 400 ыяштың назынын, оларның бедиин, чоонун болгаш будуунуң өөн шын тодаратканнар.

Школаның өөреникчилери чазын 10 мун ыяшты олуртуп, оларны ажаап келген. Ол чорук түгле биология эртеминге алган, практиктиг билиин бедидип турар эвес, харын дуржулга кылып турарының ужурунда олар ажылдап, чогаадыкчы, организакчы ёзубиле ажылдап өөренип турарлар.

Балгазын школазының өөреникчилериниң Шульгина, Шароборина, Маваев, Клепикова болгаш өскелерда чугула херекке эки киржип, үлегерлиг болган. А Галина Клепикова аныяк натуралистернин Бүгү-россия слёдунга киржип, Тожу чурттуг Юра Манзай-оол-биле кады өөреникчилериниң чыгыны хады болгаш дыт үрезиннерин слёттуң киржикчилерине белек кылдыр берген. Галина бодунуң дуржулгазын ыяш ажыл-агыйының күрүне комитединиң ажылдакчыларына база чугаалап берген. Сибирь пөжүн катап тургузарыга үнелеп четпес чаа түүлду кылганы дээш Балгазын школазының өөреникчилериниң кызган ажылы бедии-биле үнелеткен.

Бии-Хем районда Өөк школазының уруглары чазын 9 гектар черге ыяштарны олуртакаш, чайгы үеде ону ажаап чайлаан. Ыяштарның довураан чымчадып, суттарып, оларның өзүлдезин хайгаарап, куштарга бичии «бажыңчыгаштарны» кылып турган. «Ховуларның болгаш аргарыгның чалгынныг өөнүүкуштарны камгалаңар!» деп беседаны олар чоруткан.

Улуг-Хем районда Торгалыг школазының өөреникчилеринге ында лесник Роман Железкин улуг дузаны чедирип, бодунуң ажылынга уругларны чаңчыктырып турар. Пионерлер болгаш комсомолчулар өртке удур плакаттарны чер болганга азып, «Аңныыр болгаш аңныыр ажылагыйы» деп журналды чоп оргулунга тарадырынга идепкейлиг киржип, боттары аңнаашкын хуусаларын эки шиңгээдип алган. Олар каттаар үелерде чоп оргузунга таймылбыр ажылын чорудуп турган, ук черде «Сибирь ананастарын» — чыжыргананы камгалап алырынга улуг дуза чедирген.

Республиканың аныяк натуралистери арга-арыгга ынактар. Олар бистиң черивистиң байлаа өзүп, азекке үрелип төнмезин дээш болдунар-ла дузаны моон соңгаар көргүзерлер.

Н. ТУЛИНА,
республиканың аныяк натуралистер станциязының методисп.

АДА-ИЕЛЕРГЕ

Хөглүг чугаа-соот үнүп, амданныг аъш-чемни ишкеш, аныяктар өске өрээлче тапчылап чоруптуу, а оларның олуттарын улуг улус эелеткен. Амданныг аъш-чемни ижип, аныяктар-биле тапчылап, хөглүг ыр-шоор, чугаа-соот-биле ол кежээ мынчаар эрткени уттундурбас.

Чүгле элээди уругларга эвес, а бичии уругларга база өг-бүленің кежээлерин эрттирери солун. Бичии уругларга кежээлерни оларның улуг уттаары, акызы организастап эрттирер кыдыр чаңчыктырар. Бичии кижилерниң эш-өөрүн чалап, оларны шайладып, кады ойнадып, хөгледир. Эжиниң төрүттүнген хүнүнде эки ыр ырлап, шүлүк чугаалап бээри эң солун. Уругларның төрүттүнген хүнүнде белек кылдыр чаа солун номдан, чараш чурук, музыка болгаш спорт херекселдериниден бээри ажыктыг.

Школага эрттирип турар кежээлерден аңгыда, өг-бүлеге уругларга кежээниң эрттирери уругларны хөй чүүлдерге өөредир, кижизидер. Мындыг кежээлер уругларны ыядымчал чоруктан чайладып, коллективке, ниитилелге бодун туттунуп билиринге өөредир. Ол ышкаш ада-иези-биле харылзаазы эки болуп, оларның аңы бөлүглежи бээр чоруудан чайладыр. Элээди уругларга кежээлерни өг-бүлеге эрттирбейн баарывыска олар аңгы бөлүглешкеш, арага ижип, багай чүүлдерге таваржы бээр чылдагаанны ол. Уругларга кежээлерни эрттирип тургаш, оларның аажы-чаңында эки, багай чүүлдерни эскерип, ону чайладыр ужурлуг бис.

Х. МОНГУШ,
башкы.
Барыын-Хемчик район.

«Өлүг сезон» — химиктиг чаа чепсекти тургузар дээш барыын талакы чурттарның бирээзинде чажыды-биле ажылдап турар немец дайын херектеннерин сойгалап шыдаан совет разведчик дугайында чугаа-дыр. «Өлүг сезон» деп кино-чурукту «Ленфильм» студиига тургускан. Сценарий авторлары — Владимир Владимиров биле Александр Шелапов, тургускан режиссёру — Савва Кулиш, кол операторлу — Александр Чечулин.

Бо дээрге кинодан тыртыргап чурук-тур. Совет разведчик Савушкинниң (артист Роман Бычов) байысаап турганыныңг үези.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СПОРТТУ МАССАЖЫДАР

Чоокта чаа спорттуң эки тура «Спартак» ниитилелиниң бешки конференциязы болуп эрткен. Аңаа ниитилелдиң даргазы Ю. Мыльников отчёттуг үеде чоруткан ажылдың дугайында илеткел кылган. Изетмелчи болгаш конференцияга санал бергеннер бистиң республикада күш-культура коллективтериниң спорттуг хөгжүдери дээш чамдык ажылдарны кылганын демдеглээн. Республика, хоорай масштабы-биле чоруткулаан маргылдааларга күш-культура коллективтери нургулайында идепкейлиг киржип келген. Оон чижээ бистиң спортчуларывыс болгаш командаларывыстың ында-ла багай эвес көргүзүглериг ээп кээп турары болур. Россия зоназывың болгаш теп чөвүлелдиң маргылдааалынга 4 кижи спорт мастерининг кандыладының нормазын күүсеткен, а Ондар Өргелээр ССРЭ-ниң спорт мастерининг нормазын дужааган болгаш Россия Федерациязының шилиндек командазы-биле Бүгү-эвилелдиң хостуг хүреш талазы-биле бирги чер дээш маргылдаага киришкен.

РСФСР-ниң бирги чери дээш Якут АССР-ниң спорттукүн национал хевиринге Тываның шилиндек командазы ийиги черни ап, тиилекчиге чаңгыс-ла сан четпейн баргам. Маңаа спартакчыларның үлүг улуг болган. Республиканың спорт ниитилелдериниң чыл санында организастап келгени маргылдааларында 1966 чылдан бээр спартакчылар спорттуң хевир бүрүзүнге нургулайында бирги черни ээлеп келген. Ол ышкаш республиканың спорт ниитилели спорттуң хевирлериниң талазы-биле спартакиада эрттирип келген. Спорт хевирлериниң аайы-биле секциялар ажылдап, хөй-ниитиг кадрларын белеткээр аайы-биле семинарларны эрттиргилээн.

1967 чылда спорттуң янзы-бүрү маргылдааларына киришкеннериниң саны 11836 болган. Бо чылым 40 кижи бирги разрядчы 930 кижи массалыг разрядтың нормазын күүсеткилээн. Оон иштинден эң-не хөй ааккылар, 217 кижи разряд чедип алган.

Хөл бембүү, футбол, хөл ыыдыраа, хаак, спорттуң национал хевири, хостуг хүреш ышкаш секцияларны эптер Кореньков, Мераляков, Оюн, Ахметов, Ооржак, Ондар олар бедик деңнелде билдилиг башкарып келгеннер. Олар чүгле секциялар удуртуру-биле кызыгаарлаттынмайн, маргылдаалар эрттиржиринче, спорт хевириниң талазы-биле судьялар болгаш хөй-ниитичи инструкторлар белеткежиринге дузалажыыл келгеннер — деп изетмелчи демдеглээн.

1968 чылда күш-культура бажыңын спортаалындан аңгыда № 10, 14 школаларда хөл бөмбүүнүң, баскетболдуң, (уруглар, оолдар)спортчу гимнастиканың, хаактаарының, аар атлетиканың, хостуг хүрештиң секциялары ажылдап турар.

Бүгү-де спортчу — өөредилге ажылы 5 ажыл хүнүнүт неделяже шилчээн-биле планнаттынган. Моон түңнелинде бүгү-де дыштанып хүннер, а ол ышкаш байырлал хүннери спортчу маргылдааларның, оюнарының эртерибиле көрдүнген. Бо чылын Кызыл хоорайның 32 күш-культура коллективтери спортчу маргылдааларга киришкен. Ынчалза-даа эът комбинады, күрүне банкызы, сүт заводу ышкаш 3 улуг коллективтериниң киришпейн келгенин конференция шынгыы шугумчулаан.

Башкы институду, педучилище, политехникум, № 35 училище, комплекснзиг экспедиция, аэропортта күш-культура коллективтери боттарының спартакиадазын, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны үргүлчү чорудуп, разрядчыларны, хөй-ниитиг инструкторларны, спортчу судьяларны белеткеп келгеп. Пединститут хоорай кыдыында хары үрээ 40 ажыг кижи дыштанып спортчу лагерин каш чыл буруңгаар тургусканы спорт ажылынга үре-түңнелдиг апарган. Өөредилге черлериниң арасындан пединститут 1967 чылда социалистиг чарыштың типилекчизи болуп, шаңнаткан.

Бо 1968 чылда хоорайга 4741 кижи киржикчилиг 17, республика масштабы-биле 603 кижи киржикчилиг 8 маргылдаалар болуп эрткен. «Спартактың» эң эки командалары спорттуң 14 хевириниң талазы-биле Тыва АССР-ниң чемпионнарын илередиринің маргылдааларынга киришкен. Ол ышкаш Сибирь, Урал, Ыракку Чөөн Чүк, Россия зоналарының маргылдааларынга 370 ажыг спартакчылар киришкен.

Хову-Аксыпда «Спартак» ниитилелиниң даргазы Ооржак Куулар кышкы спорт сезонунуң ажыттырганы-биле түгле чаа каток кылыр черде суг төккеш, доңуруп, хаак базазын хаак-биле четчелээр ажыл чорудуп турарын четпес деп билинген. Ол ышкаш Ак-Довуракта ниитилелдиң даргазы эш Харкавенко бо чылдың кежигүн дадывыры 400 ажыг акша хавырар тургаш, түгле 160 ажыгны хавырганын саналынга чугаалаан. Хөл бембүү, баскетбол талазы-биле хоорайның бирги чери дээш маргылдаалар чорун турарда ам-даа кошкак болуп турар. Күш-культуржулар аныяк өзүп олурар хоорайның аайы-биле хүн бүрү немекпи турар. Ынчангаш негелдеге дүүштүр ажылдарын оң конференцияга саналдаан.

Кызылда уругларның спорт школазының тренери Ооржак бодунуң саналынга школада бирээзин-де 15 ажыг кижилиг 6 бөлүкке спортчу арга мергежилди аныяктарга бээр дээш тренерлерниң чүткүдүт ажылдап турарынга доктаагаан. Чаңгыс менде беэин 60 хире оолдар бар, 4 тренерниң ажылдаарынга чаңгыс ээл чедиишпес, дыкпыш, таарымча чок дээрзин конференцияга чугаалаан. Кырынга хүрежир ковёр эргилеп, саидан үнген, санитария дурумнуге таарышпастап, хирден аът-кежике инфекция тарап болур. Күш-культура бажыңының директору эш Бражников дуң кылып бээри-биле үр үеде аазаап, боттавдырбайн келгенин ол шынгыы шүгүмчүлээн.

Конференцияга шупту 11 кижи саналберип, күш-культураны массажыдар, ол дээрге коллективтиң арыы, кижилерниң бүдүрүкчүзүг ажылынынге, кадыкшылынга онза чугула чүүл дээрзин катап-катап сагындырып турган.

Конференциядан 31 кижи составтыг ниитилелдиң Советиниң кежигүннерин, кежигүнге кандидаттар 5 кижини соңгаан. Республиканың «Спартак» эки тура ниитилелиниң даргазынга Ю. Козловту соңгаан.

С. ТАС-ООЛ.

ШКОЛАЧЫЛАР — АРГА-АРЫГ КАМГАЛАЛЫНДА

Арга-арыг — бистиң Төрээн чуртувустуң эртинези. Кижиниң амыдыралынга «ногаан өңнүктүң» ужур-дузазының үлүгүн үнелээри берге. Арга-арыг — кыштың чыккылама соогун чымчадып, чайгы изиңгин серидиндип, өөреникчилерге кыдыраактар болгаш өөредилге вомнары кылыр саазынларны берип, дилиг болгаш тудуг материалы болуп хуулган соонда дыштыкыдан арыг алдынга солуттунуп келир болгай.

Үстүнде саналшкыннарны ям-даа үргүлчүлеп болур. Ийет, арга-арыг — бистиң өңнүүвүс. Ынчангаш олче кичээнгейни болгаш сагыш салыышкынны доктаамал салыры негеттинип турар. Ону хайгаарап, ажаарынга бойдустуң аныяк өңнүктерни кээп турарлар. Чүс-чүс школачылар, бойдуска хандыкшылдыглар арга-арыгны каракөгу дег камгалап, аңаа корум-чурумну тургузуп турарлар.

Улуг-Хем районда Ийи-Тал школазының өөреникчилери Енисейниң унунда ортулуктарның кургай берген ыяштарын чыып, чаа ыяштарны олуртуп, 30 кг хады үрезинин чыгтаннар. В. Штактан-оол, Вася Сюрюн олар бо херекке идепкейлиг киришкеннер. Школачылар ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларыбиле кады «Бойдус бистиң байлаавыс» деп темага неижзин организастап эрттиргеннер.

Таңды районда Балгазын школазының өөреникчилери ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары-биле быжыг харылзаалыг. Олар пөштү хадыга хайнакташтырып тарыын чорудун, арга-арыг курлавырын өстүрүп турарлар. Үк школаның уруглары ыяш комитединиң ажылдакчыларына база чугаалап берген. Сибирь пөжүн катап тургузарыга үнелеп четпес чаа түүлду кылганы дээш Балгазын школазының өөреникчилериниң кызган ажылы бедии-биле үнелеткен.

Бии-Хем районда Өөк школазының уруглары чазын 9 гектар черге ыяштарны олуртакаш, чайгы үеде ону ажаап чайлаан. Ыяштарның довураан чымчадып, суттарып, оларның өзүлдезин хайгаарап, куштарга бичии «бажыңчыгаштарны» кылып турган. «Ховуларның болгаш аргарыгның чалгынныг өөнүүкуштарны камгалаңар!» деп беседаны олар чоруткан.

Улуг-Хем районда Торгалыг школазының өөреникчилеринге ында лесник Роман Железкин улуг дузаны чедирип, бодунуң ажылынга уругларны чаңчыктырып турар. Пионерлер болгаш комсомолчулар өртке удур плакаттарны чер болганга азып, «Аңныыр болгаш аңныыр ажылагыйы» деп журналды чоп оргулунга тарадырынга идепкейлиг киржип, боттары аңнаашкын хуусаларын эки шиңгээдип алган. Олар каттаар үелерде чоп оргузунга таймылбыр ажылын чорудуп турган, ук черде «Сибирь ананастарын» — чыжыргананы камгалап алырынга улуг дуза чедирген.

Республиканың аныяк натуралистери арга-арыгга ынактар. Олар бистиң черивистиң байлаа өзүп, азекке үрелип төнмезин дээш болдунар-ла дузаны моон соңгаар көргүзерлер.

Н. ТУЛИНА,
республиканың аныяк натуралистер станциязының методисп.

Кадык өзүңер

Эрим оргузунда шевергин чараш тутунган чаа бажыңнар. Оларның ийизи хөй өрээлдиг корпустар. Ында ак халаттыг кижилерниң ажылдап чоруп турарын бо-ла көөр бис. Бо дээрге эмнелге чери эвес, школа-дыр. Мында Ийиниң кадыкшылга школазы ажыттынгандан бээр 5 чыл болган.

Уруглар эмчиниң доктаамал хайгаарашында. Оларның хун чуруму анаа школадан онзагай. 8 башкы кижилидикчилер ажылдап турар. Амданныг чемни белеткеп турар повары Шинчаа Сундуйевна Агбаанга уруглар ынак болгаш хүндүлээр.

Д. БАЛЫР-ООЛ.

Чаа университет

* * *

Бо өөредилге чылында Эрим оргумак школазында ада-иелер университеди ажылдап эгелээн. Университетте ада-ие комитеттериниң кежигүннери, школага болгаш өг-бүлеге дузалаар чөвүлелдерниң даргалары, класс башкылары киргеп. Кичээлдер айда бир катап эртип турар.

М. П. Калинин, А. С. Макаренко, Н. К. Крупская болгаш өске-даа сураглыг, алдарлыг кижилерниң ажылдарын дыңнакчылар өөренип, ажыктыг теоретиктиг билиглерни чедип алыр. Университеттиң ажылынга башкы А. Хертек, ада-иелер Д. Даргын, С. Байыр-оол олар идепкейлиг киржип турар.

ДАМБА-ХУУРАК.

Арыг-бажыжылар тиилээн

Улуг-Хем районда Көк-Чыраа көдээ Советтиң девискээринде көдээ Советке дорт хамааржып турар культура албан черлериниң болгаш ажылдакчыларның беш чылдың үшкү чылының эгезинде алган социалистиг хүлээлгелериниң эрткен он бир айларда канчаар чоруп келгенинин түңнелин көдээ Советтиң күүскомунга үндүрген. В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр, беш чыл планның хуусаа бетинде күүседир дээш чарышка көдээ Советке хамаржып турар 6 клуб болгаш 4 библиотекадан бирги черни Арыг-Бажында Культура бажыңынга (эргелекчизи Кара-Кыс Доңгур-оол,) библиотекалар талазыбиле база Арыг-Бажында библиотекага (эргелекчизи Александра Саңмай-оол) тыпсыр дээш күүскөм шиитирлээн.

Бирги черни алган Арыг-Бажы Культура бажыңын чаа баян-биле шаңнаан. Бо дээрге таварылга эвес. Арыг-Бажы суурунда кудумчу болгаш өгбүле концерттери Улуг-Хем районнуң суурларында ээ-не баштай эгелээн черлерниң бирээзи. Кудумчу болгаш өг-бүле концертин саналаска беэин, түгле Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң күжү-биле бо эрткен 11 айларда 23 концерттерни ажылчы чоннарга, чоок-кавы малчыннарга бараалгаткан. Оон иштинде кожа-нелбээ суурлары Чодураага бир удаа, Көк-Чыраага ийи удаа, Ийи-Талга ийи удаа, Хайырканга, Ак-Талга бир-бир удаа концерттиг аалдап чораапнар.

Арыг-Бажында Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективи 50 ажыг бот-тывынгыр артистерлиг. Олариың 20-зи Арыг-Бажы сес чыл школазының башкылары дээрзин демдеглээе чогуур. Эстетиктиг кижизидилгениң бир кол кеэзэ уран чүүл болгай. Ынчангаш башкыларның идепкейлиг киржилгези черле мактанчыг. Бот-тывынгыр коллективтиң программазы байлак партия, В. И. Ленин, Төрөэн чурт дугайында ыры, шүлүктер хөй. Оон аңсыда арагачылар, чалгаалар дугайында шоодутлар, совхозтуң, салбырның-даа амыдыралында четпестерни шүгүмчүлээн, ону эдип алырын сүмелээн одурутлар-даа бар. Ынчангаш олар концерт саныында көрүкчүлериниң күштүг адыш часкаашкыны-биле удеттирип келгеннер. Бот-тывынгыр артистерден Алдынкыс Шойдук, Вера Има, Михаил Сюрюн-оол, Виктор Шөмбүл, Андрей Аныкай (башкылар), Балчыр Борбак, Хертек Серикей, Наталья Норжунмаа оларның талантылыын болгаш бот-тывынгыр уран чүүлге идепкейлиин чугаалаарын ооруунүүр.

Ынчангаш Арыг-Бажында Культура бажыңы совхозтуң ажыл-ишчилериниге культураның ёзулуг одаа, дыштанырга кежээлериниде хөй кижиниң хаара туда берген. Маңаа Культура бажыңының директору К. Доңгур-оол, библиотека эргелекчизи А. Саңмай-оол оларның аныяк уруглар хиреде, арга-мергежилдиин культура одаан кышка удур эки белеткеп алганын онзалап айытса чогуур.

О. ТАВАА.

СЦЕНАДА ЧАА ШИИ

Тываның хөгжүм-шин театры Алексей Хууракгын «Ынакшыл болгаш өжээн» деп шиизин көрүкчүлерге бараалгаткан, чон шиини улуг сонуургал-биле хүлээп, театрның чогаадыкчы коллективинге байыр чедирген.

Чуруита: Шиидеп көргүзүг. Чылгычы Шивит-оол (оон ролинда артист Сергей Монгуш) хуштуу Оюмаага (артист Екатерина Кенденбиль) чок бурганга хей чалбарып чордум, деп чугаалап турары.

Фото **С. ФЕОКТИСТОВТУУ.**

АШАК БОЛГАШ АЛЫГ

Рассказ

Аңныыр хайгааракчызы Камгымылбай ашак бодунуң даанган участогунга чоруптуур эвеспе. Ынчан таптыг-ла августың ай турган. Кат-чимистиң бышканы-даа хөлчок. Тайга бодунуң эгээртинмес дужүдүн берип эгелээн ой чүведир.

Камгымылбай хайгаарал кылып чоруурда боо-даа албас чаныыг кижи-дир. Ашак оза чораап, кара суг унунда ажок элбек янек-караа үнгеп черге кээп-тир. Бир-ле амытан кат сыптарын камхайыра чок сый базып, каттычып турганын Камгымылбай эскерип каан. Топтап көөрге, демги кат тотчетлекчизи Мажаалай боон-тур. Камгымылбай хорадай бергеш, «бо» кончуг үргедекчиин канчаар эвес мен адыр» дээш, истеп чоруп каан.

Катка хоптактанган Мажаалай кара суг унунда бо-ла кат үнгүп чыдып-тыр. Камгымылбай көрүп турарга, Мажаалай катты чимрде калбак даваны-биле сывын уу-чаза базып алыр мындыг боон-тур. Мажаалайны канчаар кезедирин Камгымылбай бодай шаап алган: холунда тудуп чораан чоон шет даңгыныжын алгаш, бир холунга бижээн туткаш, аңаа чылбырты кедеп чедип келген. Мажаалай көңгүс дүште-даа чок, кат үнгүп чыткан.

Камгымылбай аар даңгыныжын эгин ажыр көдүргеш, кулажылап кээп-кээп, Мажаалайның калбак оорганын орта чуда дужүргеш, «чүге кат үргедеп турарың ол!» деп кыжырган. Меңээн Мажаалай алгыра каапнаш, хая көрүнүп келгеш, ол-ла черинге чындырап калган. Мажаалай кезек киргирткейнин чыткаш, шимчевейн баргам.

Камгымылбай биээги Мажаалайны соонн көргеп. Коргунменнээнинден чүрээ чарлы берген болуп-тур иинп мон.

К. АРАКЧАА.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

кино

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Павел Корчагин» 10, 2, «Шуут хоруглуг баштайгы коргузуглер» (делгем экраныыг) 12, 7.30, «Артыызыста Москва» (делгем экраныыг) 4, 5.45, 7.30 шахтарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хүндүсүн сеанстыга ийи билет» 10.40, 3, 5.50, «Херек үүлгедикчизиниң изи арткан» 12.50, 6.40, «Тудор» (1-ги, 2-ги серияларының) 8.30 шахтарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чаңнымкка төрүттүнген» 3, «Грек Зорба» 4.50, 6.40, 8.30 шахтарда.

«ВОСТОК»: «Ужеи үш» 3, 4.45, «Кыңчыктырбас барымдаалар» 6.30, 8.20 шахтарда.

редакциянын адрези

Кызыл, Шетинкин — Бравченко кудумчузу, бажыы, № 3 ТЕЛЕФОННАР. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллизинин 35-24, харылсаалгалыг секретарының 23-35, партийжи амы-дыыл киллизинин 23-54, культура киллизинин 37-13, көгээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа база совет тургузуг киллистериниң 21-27, информацин киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлаага эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин — Бравченко кудумчузу, 1). ТС—01547

Солун неделяда алды катап үнер

БҮГҮ ЧҮРТТАРИҢЫН ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделип эдилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч.
ДЕКАБРЬ
26
ЧЕТВЕРГ
№ 300 (7842).
Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадыы

ХИМИЯ ҮЛЕТПҮРҮҮНҮҢ бүдүрүлге черлериниң коллективтери минералдыг чемнишчидилгелер бүдүрериниң чыл планын хуусаа мурнунда күүсеткен. Минералдыг чемнишчидилгелер бүдүрери 1967 чылдаазындан 3 миллион ажыг тонна көвүдээн.

Хүндүлүг атты тывыскан

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1968 чылдың декабрь 24-теги Чарлыы-биле кодээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң ачы-хавыязы дээш Кызылда ырунениң педагогика институдунуң улуг башкызы Илья Дөңүр-оолович КЫЗЫЛ-ООЛГА Тыва АССР-ниң алдарлыг ветеринар эмчизи деп хүндүлүг атты тывыскан.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ИЙИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

Дүүн Кызылга, күрүвеңиң хөгжүм-шиин театрынга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги чыыжынын IV сессиязы болуп арткан.

Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазы, депутат **К. С. Шойгу** ажыктаан. Сессиядан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазының орлакчызы депутат **Т. А. Сталь**ондуң оске ажылче шилчээни-биле холбаштыр ону ол хүзээлгезинден хостаан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазының орлакчызынга депутат **С. К. Буяндыны** сонгаан.

Сессинга чугаалажыр көөру-биле дараазында айтырыгларны киирген:

1. 1969 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дугайы.

2. 1969 чылда Тыва АССР-ниң күрүне бюджединиң дугайында болган 1967 чылда Тыва АССР-ниң күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

3. «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының суур болгаш кодээ Соведиттериниң дугайында» Хөөйлүүнү үзүп алыр дугайы.

4. «Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиялар ының дугайында» Саавырның төлевилелиниң дугайы.

5. Аныяктар херектериниң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиязын тургузар дугайы.

6. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң III болгаш IV сессияларының аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үлээп алган Чарлыктарын бадылаары.

Сессияның хүн айтырыгларын чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Сессияның хүн чурумунуң бирги айтырыын көөрүнче киришкен. Ол айтырыгның талазы-биле илеткел кылыры-биле республиканың Бүрпланының даргазы депутат **А. М. Арлаңмайга** сөс берген.

Оон соонда «1969 чылда Тыва АССР-ниң күрүне бюджединиң болгаш 1967 чылда Тыва АССР-ниң күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткел кылыры-биле Тыва АССР-ниң сан министри депутат **А. И. Каплуновка** сөс берген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Бюджет комиссиязының эдериичи илеткелин депутат **М. К. Шыырап** кылган.

Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри депутат **М. Б. Достак-оол**, «Тыва тудуг» трестиң эргедекчизи депутат **Ч.-Д. Б. Ондар**, республиканың хөгжүм-шиин театрының директору депутат **Р. О. Далай-оол**, Тес-Хем районнуң «Чолураа» колхозунуң хойжузу депутат **М. Д. Сувандии**, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри депутат **А. А. Любимов**, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары, депутат **С. К. Тока**, Улуг-Хем райүүскомунуң даргазы депутат **К. Д. Будун-оол**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары депутат **О. Б. Бичө**, чогаалчы депутат **С. А. Сарыг-оол**, Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң даргазы депутат **П. А. Демнёв**, «Тыва автоуруктранс» каттыжышкынының аргелекчизи **Г. Б. Николаев** болгаш өскелер-даа сессияга саналга берген.

Илеткелдерни болгаш эдериичи илеткелди чугаалажып киргенииң соонда, сессия 1969 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының дугайында Хөөйлүүнү база 1969 чылда республиканың күрүне бюджединиң дугайында Хөөйлүүнү чаңгыс үн-биле үлээп алган. Ол ышкаш «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының суур болгаш кодээ Соведиттериниң дугайында» Хөөйлүүнү, «Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының дугайында» Саавырны болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң III болгаш IV сессияларының аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үлээп алган Чарлыктарын бадылаан болгаш аныяктар херектериниң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиязын тургускан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң айтырыгларының талазы-биле IV сессиязы өөң-биле бодунуң ажылын доозган.

1969 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Күрпланының даргазы депутат А. М. АРЛАҢМАЙНЫҢ илеткели

Эштер депутаттар!

В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш бистиң чуртувуста бүгү улустуң социалистиг чарыжы казарган үеде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязы болуп турардыр.

Дооступ турар 1968 чыл—Советтер чуртунуң экономиказының болгаш культуразының хөгжүдезинге улуг чедиишкиннерлиг чыл болган. Чоокта чаа болуп эрткилээн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларына болган илеткелдерде бистиң чуртувустуң чыл дургузунда хөгжүдезиниң чурагай. фактылары көргүстүнген. Адаа үлээп алдынган хөөйлүүнү, шиитпирлер бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказын бедидер, совет кижилериниң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер дутайында Коммунистиг партияның база Совет чазактың ада сагыш салымышкының тодаргайы-биле хереченип турар.

Төөгүлүг беш чылдың үшкүү—1968 чылда бистиң республиказыстың улус ажыл-агый хөгжүдезиниң планының күүселдезиниң чамдык түңнелдерин маңаа чугаалаарын чөпшээреп көрүңер.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болуру оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштыг карбартканының түңнелинде республиканың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле, бир дөмей, эртип турар чылда улус ажыл-агыйының планныг онаалгаларын күүседир талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Эрткен 11 айларда үлетпүр бараанарын бүдүрериниң планы 103,6 хуу күүсеттинген, а саарылга планы 104,1 хуу күүсеттинген. Ол үезинде дургузунда 1 млн. 667 мун рубльдиң бараанын плавдан ажыр бүдүргеп, чыл төнчүүнге чедир бо үн 1 млн. 867 мун рубль чедер. Продукция бүдүрүлгеэнниң хемчээли эрткен чылдың ол үезинге бодаарга 7,3 хуу өскен.

Продукцияның коз-кол хевирлерин бүдүрериниң күрүне планы ажыр күүсеттинер. Беш чылдың эрткен үш чылдарында үлетпүр бараанарының өскүлели 20,3 хуу, а чылда ортумак өскүлези 6,5 хуу болур. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 102,3 хуу күүсеттингеп, оон күсели-биле 910 мун рубльдиң бараанарын пландан ажыр алган. Бот-үневи чиигедир талазы-биле планныг онаалга база-да күүсеттингеп болгаш оон күселп-биле 266 мун рубльдиң бараанарын плавдан ажыр алган.

1968 чылдың күрүне планын болгаш боттарынга алган бедиткен социалистиг хүзээлгелерин «Тыва даг-дүгү» комбинат, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, Кызыл-Хавак шахтазы, Чадаананың хөмүр-даш разрези, Кызылдың типографиязы, алгы заводу болгаш оов-даа өске бүдүрүлгелер эки күүседип келгеннер.

Планнаашкыныың болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче алаан хөй бүдүрүлгелерни шилчиткенин республиканың үлетпүрүн хөгжүдерииге эки-салдарлыг болганын онаалап айтыр херек.

Амгы үеде бистин республикада 7 бүдүрүлге: «Тыва даг-дүгү» комбинат, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүрүнүң ажыл-агыйы, аың-чем үлетпүрүнүң бүгү бүдүрүлгелери чаа система ёаттаар ажылдап турарлар. 11 айларның планы 108 хуу күүсеткен, саарылга планының көргүүзүн эрткен чылдың ол үезинге турганындан 20 хуута көвүдеткен. Чыл төнчүүнге чедир планнан ажыр 240 мун рубльдин яязы-бүрү продукциязын (оон иштинде 11 мун кубометр тудуг ыяжын, бир мун кубометр дилиг материалдарын) бүдүрер. Бүдүрүлгениң орулгалыг чорүү планда көрүнгенниинден 16 хуута өскен.

Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болза-даа, республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чамдык түңнелдерни чедип алганнар. Дүк садыл алырының күрүне планы сентябрьда, ээт болгаш суг белеткелиниң планнары ноябрьда ажыр күүсеттингеп болгаш ол продуктуларның белеткели ам-даа үргулчүлеп турар. Четче эвес санаашкыннардан алырга . колхоз. совхозтарда малдың баш саны эрткен чылдаа өске будүүрүлгелер чедиишкиниг ажылдааннар.

Чонның материалдыг чаагай чорүү болгаш культурлуг деңнели бо чылын алаан өскен. Ажылчы чоннарның акша орулгазы 7,5 хуу, ажылчыннарның болгаш албан-хаайчыларның шалыңы 11,5 хуу өзер.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планы 102 хуу, оон иштинде ниитинин чемненилге черлериниң планы 105,4 хуу күүсеттингеп. Чыл төнчүүнге чедир планнан ажыр ийи миллион рубльдиң бараанары саттынар ийикпе, азы бараан саарылгазының күүселдези 1967 чылда турганындан 7,8 хуу көвүдээр. Чонның амыдырал хандырыгазының талазы-биле план 11 айларда 102,4 хуу, оон иштинде кодээ черлерде 103,7 хуу күүсеттингеп.

Коммунал ажыл-агыйының бүдүрүлгелери эрткен айларның планын күүседилкеннер. Ол ышкаш культура болгаш кадык камгалалының, школаларның ажылында чамдык түңнелдер чедип алдынган. Беш чыл планын хуусаа бетинде чедиишкиннег күүседип болурунуң курлавырлары бисте бар дээрзин 1968 чылдың четче эвес түңнелдери көргүзүп турар. Ол курлавырларны бистер

Депутат А. М. АРЛАҢМАЙНЫҢ илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

253.7 муң рубльдиң продукциязын чедир бүдүрбээн. Кызылдың төө электростанциязы, сүт комбинады, Чадаананың хлеб заводу, Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың деңелиндең кудуластканнар. Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда 11 бүдүрүлге база-ла ыдыг көргүзүглүг ажылдаан. Үстүнде айыттынган фактылардан чогуур түңнелди кылып, иштики курлавырларны ажыглаар дээш тодаргай хемчегерни алыр хөрек.

1968 чылдың 9 айларында эрткен чылдың ол үеэш-биле деңнээргe, ажыл төлевириниң ортумак өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизинден 10 хуу ажыл турар болган. Ылаңгыя бо чурагай «Тыва кобальт» комбинатта 38 хуу, сүт заводунда 44 хуу, автосептелге заводунда 20 хуу, чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелериниде 20,7 хуу болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бөлдиер, продукцииниң бот-үнезин чиигедир дээш тодаргай хемчегерни алыр хөрек. Бир эвес күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чүгле чаңгыс хуу бедиер болза, 507 муң рубльдиң бараанарын немей бүдүрүн болурун санаашкыннар көргүскен.

Мал продуктуларын көвүдедир төлазы-биле чедир ажыглаттынмайн турар курлавырлар республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниде бар. Чыл бүрүде карыгалыг ажылдап турар ажыл-агыйлар бисте эвээш эвес. «Барлык», «Шекпээр» совхозтар сөөлгү ийи чылда карыгалыг ажылдаан. Бо чылын «Чыраа-Бажы», «Тээли» болгаш өске-даа совхозтар карыгалыг болуп турарлар. Барыын-Хемчик районунуң бүгү ажыл-агыйлары, «Сүт-Хөл», «Найырал» совхозтар суггаттыг чөрлерни чедир ажыглаваныдан га черден 4,2—7,1 центнер дүжүттү ап турар.

Бо чылдың эрткен 10 айларында ажаалга, чемгерилгениң багайындан республикага ниитиэн-биле 71 муң бап мал когараан ийикпе, азы оон 4 муң тонна эът чидиригиг болган. Малдың тарын боозадыгазын база эдерилгени четпес организастаанындан төрүүр 100 баш малга онаштыр 60—65 бызаны, 70—75 хураганны ап турар.

Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында малдың өлүп хораар чоруу көвей. 1965 чылда турганындан бода малдың баш саны 20—27 хуу, хой-ишкүнүү — 11,5—16 хуу кызырылган. Өвүр районда бода малдың, Бай-Тайгада саар инектериң баш саны кызырып турар. Бо бүгүнүң түңнелинде үстүүде айыткан районнар күрүне мурнуңга планныг онаалгаларын күүседип шыдавайн келгеннер. Бо четпестериң көл чылдагааны чүүн-даа мурнунда ажыл-агыйжы эвес чоруктa деп чалаар херек.

Мал кыштагладышкынын чедиишкиниг эрттиринiң хемчегери республикада алдынып турар. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели кинрип келген. Беш чылдың үш чылынын дургузунда улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түңнелдерин, иштики курлавырларны долу ажыглаарының аргазын барымдаалап турган, план төлевилединi ажылдап кылган деп, илеткелчи чугаалаан. Планның бо төлевиделин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу чугаалаткаш, чүүлдүг деп көрген чүве.

1969 чылда үлетпүр бүдүрүлдези 7,6 хуу өзер болгаш продукцияның хемчээли 57836 муң рубль, а сайгарар продукцияның хемчээли 56342 муң рубль болур. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери 8,9 хуу болгаш хереглелдиң түүлдерин бүдүрери 6,6 хуу өзер.

1969 чылда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлээнин тудуу үргүлчүлээр. «Тыва кобальт» комбинатты, Терлиг-Хаяның меңгүсүүнүн бүдүрүлгезинi, Ак-Довурак—Абаза аразының авто-оруун ажыглалга киирер. Ак-Довурак—Абаза аразының электря дамчыдылгазының шугумнарының. Каз-Хем хөмүр-даш разрезиниң тудуун уламчылаар. Электроэнергия ажылдап үндүрери 130 млн. киловатт-шак чедер, азы 16 хуу көвүдээр. 325 муң тонна хөмүр-дашты, 24 муң тонна даг-дүгүн казып тывар.

Чыын эштээр демир-бетон конструкцииларны болгаш кезекгерни бүдүрери— 22 хуу, тудуг түүйбузу — 10,6 хуу, чугай—6,6 хуу, дилген материалдар — 8 хуу, мебель — 19 хуу көвүдээр. Хөм идиктерни бүдүрери 7 хуу, кидис идиктер—5 хуу, эът—5,2 хуу, чалаң сүт продукция 11 хуу болгаш далган — 15 хуу көвүдээр.

Чүрт чагыргазының үлетпүрүүнүң үлетпүр продукцииязы 18 хуу көвүдээр. Аъш-чем үлетпүрүүнүң эргелелиниң талазы-биле сайгарар продукцияның хемчээли 21,2 хуу, Тудуг материалдарының үлетпүр эргелелиниң талазы-биле — 26,8 хуу, Чоннуң амыдырал хандырылгазының ийи чыл иштинде доозуп чадай бөөр фактылар бар.

«Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң участоктары үрей кылган ажыддарны эдериниге 102 муң рубльдиң материалдарын болгаш 44 муң рубльдиң ажыл төлевирин артыкка чарыгдаан.

Эрзин, Тес-Хем, Бай-Тайга болгаш Чөөн-Хемчик районнарның удурлуг органнары капитал тудугнуң айтырыгларынче чогуур кичээнгей салбайн, тудугжуларга боттуг дузаны көргүспейн турарлар. Бо чылын Эрзин болгаш Тес-Хем районнарга Культура бажыңнарын тударынга 40-40 муң рубльзи көрген турган. Бо хөрөңгилер ажыглаттынмаан, тудуглар ам-даа эгелевээн. Тээлиде, Самагалдайда, Чадаанада уруглар албан черлериниң тудуу үш чыл уламчылаан келзе-даа, мынчага чедир доозулбаан.

Улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында бар четпестерни дүрген уаткан, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле алган хүлээлгелерни боттандырар ужурлуг бис.

Эштер депутаттар, 1969 чылда республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелин Дээди Советке көөрү-биле республиканың Министрлер Чөвүлели кирип келген. Беш чылдың үш чылынын дургузунда улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түңнелдерин, иштики курлавырларны долу ажыглаарының аргазын барымдаалап турган, план төлевилединi ажылдап кылган деп, илеткелчи чугаалаан. Планның бо төлевиделин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу чугаалаткаш, чүүлдүг деп көрген чүве.

1969 чылда үлетпүр бүдүрүлдези 7,6 хуу өзер болгаш продукцияның хемчээли 57836 муң рубль, а сайгарар продукцияның хемчээли 56342 муң рубль болур. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери 8,9 хуу болгаш хереглелдиң түүлдерин бүдүрери 6,6 хуу өзер.

1969 чылда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлээнин тудуу үргүлчүлээр. «Тыва кобальт» комбинатты, Терлиг-Хаяның меңгүсүүнүн бүдүрүлгезинi, Ак-Довурак—Абаза аразының авто-оруун ажыглалга киирер. Ак-Довурак—Абаза аразының электря дамчыдылгазының шугумнарының. Каз-Хем хөмүр-даш разрезиниң тудуун уламчылаар. Электроэнергия ажылдап үндүрери 130 млн. киловатт-шак чедер, азы 16 хуу көвүдээр. 325 муң тонна хөмүр-дашты, 24 муң тонна даг-дүгүн казып тывар.

Чыын эштээр демир-бетон конструкцииларны болгаш кезекгерни бүдүрери— 22 хуу, тудуг түүйбузу — 10,6 хуу, чугай—6,6 хуу, дилген материалдар — 8 хуу, мебель — 19 хуу көвүдээр. Хөм идиктерни бүдүрери 7 хуу, кидис идиктер—5 хуу, эът—5,2 хуу, чалаң сүт продукция 11 хуу болгаш далган — 15 хуу көвүдээр.

Чүрт чагыргазының үлетпүрүүнүң үлетпүр продукцииязы 18 хуу көвүдээр. Аъш-чем үлетпүрүүнүң эргелелиниң талазы-биле сайгарар продукцияның хемчээли 21,2 хуу, Тудуг материалдарының үлетпүр эргелелиниң талазы-биле — 26,8 хуу, Чоннуң амыдырал хандырылгазының ийи чыл иштинде доозуп чадай бөөр фактылар бар.

«Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң участоктары үрей кылган ажыддарны эдериниге 102 муң рубльдиң материалдарын болгаш 44 муң рубльдиң ажыл төлевирин артыкка чарыгдаан.

Эрзин, Тес-Хем, Бай-Тайга болгаш Чөөн-Хемчик районнарның удурлуг органнары капитал тудугнуң айтырыгларынче чогуур кичээнгей салбайн, тудугжуларга боттуг дузаны көргүспейн турарлар. Бо чылын Эрзин болгаш Тес-Хем районнарга Культура бажыңнарын тударынга 40-40 муң рубльзи көрген турган. Бо хөрөңгилер ажыглаттынмаан, тудуглар ам-даа эгелевээн. Тээлиде, Самагалдайда, Чадаанада уруглар албан черлериниң тудуу үш чыл уламчылаан келзе-даа, мынчага чедир доозулбаан.

Улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында бар четпестерни дүрген уаткан, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле алган хүлээлгелерни боттандырар ужурлуг бис.

Эштер депутаттар, 1969 чылда республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының төлевилелин Дээди Советке көөрү-биле республиканың Министрлер Чөвүлели кирип келген. Беш чылдың үш чылынын дургузунда улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түңнелдерин, иштики курлавырларны долу ажыглаарының аргазын барымдаалап турган, план төлевилединi ажылдап кылган деп, илеткелчи чугаалаан. Планның бо төлевиделин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу чугаалаткаш, чүүлдүг деп көрген чүве.

1969 чылда тараа бүдүрери 250,7 муң тонна чедир, картофель болгаш ногаа — 15,7 муң тонна чедир көвүдээр, ынчаарга гектардан-на тараа культуралары 10,2 центнер чедир, картофельди—87 болгаш ногаа культуразарын — 125 центнер чедир алырын төлевиллээн. Бо чылдың ам үнер түңнелдеринге хамаарыштыр алырга, эът бүдүрери барык 5,9 хуу, сүт — 5,7 хуу, дүк — 12,7 хуу көвүдээр, ол чорук колхозтар болгаш совхозтар күрүне муруңга планнарын чүгле долдур күүседир эвес, харын күрүнеге планнан ажыр мал болгаш чер ажылынын дыка хөй продуктуларын садар арганы бээр.

1969 чылда күрүнеге бистиң республика 60 муң тонна тараазы, 24,2 муң тонна эътти (дириг деңзинге), 20 муң тонна сүттү болгаш зачётту деңзинге 2400 тонна дүктү садарын көрүп турар. Келир чылын күрүнеге эът болгаш дүк садарының планы дыка шыырак, ынчалзе-даа боттуг план. Курлавырларны болгаш районнарның чедип алган деңнелин барымдаалап турган, республиканың Министрлер Чөвүлели көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының квартал планын район бүрүзүнге чедирген.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының 1969 чылга докгаттынган планын күүседир чорукту хандырар дээш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажыларының продукцииязын бүдүрериниң планнарын ажылдап кылырын амгы үеде колхозтар, совхозтар, көдээ ажыл-агый болгаш план органнары чер-черде доозуп турар. Ниитиниң малының продуктулуун дыка бедидерин болгаш малдың баш санын өстүрерин планда көрүп турар.

Республикада көдээ ажыл-агыйның амгы байдалын болгаш оны улам ыңай хөгжүдерин СЭКП обкомунуң пленумунга чоокта чаа тодаргай чугаалажып, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле чогуур докгаалды хүлээп алган болгай. Ынчангаш сорулга чүл дээрге СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседирiнче совет, көдээ ажыл-агый органнарының болгаш бүгү хой-ниитиниң кичээнгейин мөөнүзээри болур.

Беш чылдың дөрткү чылында транспортуң бүгү хевирлери, орук ажыл-агыйы, харылзаанын чепсек-херекселдери улам калбарып хөгжүүр. Ниитиниң ажыглалдың автотранспортунуң чүүк сөөртүлгезиниң хемчээли бо чылдыынга деңнээрге 15,3 хуу үлгадыр азы 3344 муң тонна болур. Агаар транспортунуң чүүк сөөртүлгелери 17,6 хуу, пассажирлер дажыттаарары 26,6 хуу, сүг транспортунуң сөөртүлгелери 3,5 хуу өзер. Ниитиниң ажыглалдың автомобиль транспортунуң парыгы немежин, яныы-бүрү марканың 280 чыгам автомобильдерин алыр бис.

Келир чылын орук ажыл-агыйының талазы-биле кара шыырыглыг 25 км автооруктуг тудар. Кызыл — Тээли, Кызыл — Эрзин, Чадаана — Хандагайты аразының оруктар тудуу үргүлчүлээр. 1969 чылда районнар төптөринде телефон станцияларынга 100 болгаш Кызылга 120 номер немежир. «Орбита» станцияның тудуу эгелээр.

Эштер депутаттар, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң темпилери капитал тудугнуң программазын күүседиринден болгаш капитал салыышкыннарның ажыктыг болурун бедидериндеи дыка хамаарыжыр болгай. 1969 чылда республикага ниитиэн-биле күрүнениң капитал салыышкыннарының хемчээлин 48,2 миллион рубль түңге, оон иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга 35,5 миллион рубльди көрүп турар. Акшаландырыышкыннарның бүгүле үнер дестиринiң күселi-биле капитал салыышкыннарның ниити хемчээлин 62,8 миллион рубльге көрген.

Тудуг материалдарының үлетпүрүн, тудуг индустриязын, көдээ ажыл-агыйны, өңгүр металлургияны, энергетиканы болгаш чуртталга тудуун калбарыштырга капитал салыышкыннар аң-пе өзүлделиг болур. Келир чылын чуртталга тудугна 12,6 миллион рубльди бээр, ол түн ниити шөлү 69,4 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын тударынга четчир, оон иштинде күрүненiң капитал салыышкыннарының күселi-биле 52 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын тудар. 1969 чылда чер-чер Советтериниң талазы-биле күрүненiң капитал салыышкыннарының хемчээли 8344 муң рубль, оон иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга 6990 муң рубль болур.

Чөр-чер Советтериниң күрүне капитал салыышкыннарының күселi-биле 20 муң дөрбелчин метр дуңгуш чуртталга шөдүн, 2 км суг дамчыдылгазын, 4 км каналзациялыг, Туралга болгаш Самагалдайга чүнар-бажыңнарлыг, хеп чуур чөрлерлиг комбинаттарны, Хандагайтыга бөлгаш Эрзинге 25-25 орунлуг ааспыннар базыңнарын, 1920 өөреникчилер олуттуг школаларны, оон иштинде Бай-Хаакка 560, Тээлиге 320, Тоора-Хемге 320 олуттуг, «Шекпээр» болгаш «Тиилелге» совхозтарга 160-160 олуттуг школаларны тудар, 710 орунлуг уруглар садтарын, оон иштинде Кызылга 560 орунлуг, Тээлиге, Сарыг-Сепке, Самагалдайга 50-50 орунлуг уруглар садтарын ажыглалга киирер. Кызылга хүнде-ле 500 кижиниң хүлээп ап болзур поликлиниканы ажыглалга киирер. Кызылдың эмнелге комплексизиниң тудуу үргүлчүлээр болгаш Тээлиге эмнелеин тудуп эгелээр. Кызылга театр тудуу, Эрзинге, Самагалдайга, Чөрбиге Культура бажыңнарының болгаш клубтарның тудуу эгелээр.

Капитал тудугнуң планы улуг, ынчалза-даа күүсединиң черле бодур. Капитал салыышкыннарының улуг өзүлдези долу күжениишкинбиле ажылдаарын совет, тудуг организацияларындан болгаш бүгү хой-ниитиден иеген турар.

Керээлиг ажылдаар тудуг организацияларының тудуг баазазын бижыглаар, оларны бо черниң тудуг материалдары-биле, транспорт болгаш ажылчын күжү-биле хандырар хемчегерни республиканың Министрлер Чөвүлели алыр.

1969 чылда «Тыва тудуг» трезинге бодунуң баазазын калбарыш ары-биле 794 муң рубль капитал салыышкыннарны бээр, оон күселi-биле 120 квартираныг чуртталга бажыңын, профтехучилище бажыңын болгаш өөредилге корпузун тудуп алыр апаар. Кызыл хоорайга болгаш Бай-Хаак суурга бодунуң дээныр пунктуларын база ийи-ниин квартираныг сес бажыңнарны тудуп алзын дээш «Тыва көдээ-тудуг» трезинге 219 муң рубльди бээр. Министрлер Чөвүзелиниң капитал салыышкыннарының болгаш капитал септелге хөрөңгилериниң шилчидилгелериниң күселi-биле бодунуң тудуг баазазын тургузарына болгаш бодунуң чуртталга тудуун чоруларына ажыглаары-биле «Тыва септелге-тудуг» трезинге 560 муң рубльди бээр.

Кызылга тудуг баазазының кол корпузун, 12 квартираныг чуртталга бажыңын болгаш 60 орунлуг ниити чуртталга черни тудар. Туранга болгаш Самагалдайга чаңгыс аай хевириниң тудуг баазаларын тургузар. «Тыва септелге-тудуг» трезинiң ажылчыннары чурттаары-биле республиканың районнарынга ниити шөлү 1500 дөрбелчин метр ийи-ниин квартираныг 15 чуртталга бажыңнарын тудар.

Профтехучилищеден 209 аныяк ажылчыннарны болгаш ниити эртем школаларын дооскан 325 аныяктарны тудуг организацияларынче чорудуп бээр.

Тудуг ажылдарының хуусааларын кызырары, капитал салыышкыннарның үүрмектелир чоруун болдурбазы, тудуг ажылдарының болгаш төлевилел-смета документацияларының шыпарын эжиждери, материалдыг база акша курлавыраның үзаангыр ажыглаары чугула.

Мурнупдагы-даа чылдарда ышкаш, беш чылдың дөртүү чылында чоннуң акша орулгалары, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири база колхозтуларының орулгалары өзер. Чоннуң акша орулгаларының өзүлдезинге, иегелдениң улгадыр болгаш бараан курлавырларының көвүдеп турарынга дүүштүр күрүне болгаш кооператив садыының бараан саарылгазының хемчээли 1968 чылдынга деңнээрге 7,3 хуу улгадыр болгаш 121,3 миллион рубль болур. Садыг болгаш пилтиниң чемненилге черлериниң четкизин дыка калбарар. 64 кижи ажылдаар черлиг 8 магазинни болгаш 380 олуттуг столоваяларны ажыглалга киирер.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын дыка калбарыгыр төлевилеп турар. 1969 чылда чонга көргүзер ачы-дузаның ниити хемчээли 25,2 хуу улгадыр болгаш көдээ чоннуң амыдырал хандырылгазы эң бедип, 32,5 хуу өзер. Ынчангаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын күүседиринче хамаарышкан организацияларның талазындан онза кичээнгейни салып, оларның ажылдарына болгаш чурттаарына эң таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула.

1969 чылдың планында көрдүнген онаалгалар бистиң республиканың улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринче болгаш ажылчы чоннарның чагаай байдалын дыка бедидеринче үзаангыр. Ынчангаш беш чылдың дөртүү чылында планныг чедимчилиг планнарны долдурар черле чугула. Ынчангаш беш чылдың дөртүү чылында планныг чедимчилиг планнарны долдурар черле чугула.

Мурнупдагы-даа чылдарда ышкаш, беш чылдың дөртүү чылында чоннуң акша орулгалары, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири база колхозтуларының орулгалары өзер. Чоннуң акша орулгаларының өзүлдезинге, иегелдениң улгадыр болгаш бараан курлавырларының көвүдеп турарынга дүүштүр күрүне болгаш кооператив садыының бараан саарылгазының хемчээли 1968 чылдынга деңнээрге 7,3 хуу улгадыр болгаш 121,3 миллион рубль болур. Садыг болгаш пилтиниң чемненилге черлериниң четкизин дыка калбарар. 64 кижи ажылдаар черлиг 8 магазинни болгаш 380 олуттуг столоваяларны ажыглалга киирер.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын дыка калбарыгыр төлевилеп турар. 1969 чылда чонга көргүзер ачы-дузаның ниити хемчээли 25,2 хуу улгадыр болгаш көдээ чоннуң амыдырал хандырылгазы эң бедип, 32,5 хуу өзер. Ынчангаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын күүседиринче хамаарышкан организацияларның талазындан онза кичээнгейни салып, оларның ажылдарына болгаш чурттаарына эң таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула.

1969 чылдың планында көрдүнген онаалгалар бистиң республиканың улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринче болгаш ажылчы чоннарның чагаай байдалын дыка бедидеринче үзаангыр. Ынчангаш беш чылдың дөртүү чылында планныг чедимчилиг планнарны долдурар черле чугула.

Мурнупдагы-даа чылдарда ышкаш, беш чылдың дөртүү чылында чоннуң акша орулгалары, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири база колхозтуларының орулгалары өзер. Чоннуң акша орулгаларының өзүлдезинге, иегелдениң улгадыр болгаш бараан курлавырларының көвүдеп турарынга дүүштүр күрүне болгаш кооператив садыының бараан саарылгазының хемчээли 1968 чылдынга деңнээрге 7,3 хуу улгадыр болгаш 121,3 миллион рубль болур. Садыг болгаш пилтиниң чемненилге черлериниң четкизин дыка калбарар. 64 кижи ажылдаар черлиг 8 магазинни болгаш 380 олуттуг столоваяларны ажыглалга киирер.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын дыка калбарыгыр төлевилеп турар. 1969 чылда чонга көргүзер ачы-дузаның ниити хемчээли 25,2 хуу улгадыр болгаш көдээ чоннуң амыдырал хандырылгазы эң бедип, 32,5 хуу өзер. Ынчангаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын күүседиринче хамаарышкан организацияларның талазындан онза кичээнгейни салып, оларның ажылдарына болгаш чурттаарына эң таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула.

Мынчангаш аныяк специалистерже онза кичээнгейни салып, оларның ажылдарына болгаш чурттаарына эң таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула.

1969 чылдың планында көрдүнген онаалгалар бистиң республиканың улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринче болгаш ажылчы чоннарның чагаай байдалын дыка бедидеринче үзаангыр. Ынчангаш беш чылдың дөртүү чылында планныг чедимчилиг планнарны долдурар черле чугула.

Мурнупдагы-даа чылдарда ышкаш, беш чылдың дөртүү чылында чоннуң акша орулгалары, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири база колхозтуларының орулгалары өзер. Чоннуң акша орулгаларының өзүлдезинге, иегелдениң улгадыр болгаш бараан курлавырларының көвүдеп турарынга дүүштүр күрүне болгаш кооператив садыының бараан саарылгазының хемчээли 1968 чылдынга деңнээрге 7,3 хуу улгадыр болгаш 121,3 миллион рубль болур. Садыг болгаш пилтиниң чемненилге черлериниң четкизин дыка калбарар. 64 кижи ажылдаар черлиг 8 магазинни болгаш 380 олуттуг столоваяларны ажыглалга киирер.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын дыка калбарыгыр төлевилеп турар. 1969 чылда чонга көргүзер ачы-дузаның ниити хемчээли 25,2 хуу улгадыр болгаш көдээ чоннуң амыдырал хандырылгазы эң бедип, 32,5 хуу өзер. Ынчангаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын күүседиринче хамаарышкан организацияларның талазындан онза кичээнгейни салып, оларның ажылдарына болгаш чурттаарына эң таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула.

Мынчангаш аныяк специалистерже онза кичээнгейни салып, оларның ажылдарына болгаш чурттаарына эң таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула.

1969 чылдың планында көрдүнген онаалгалар бистиң республиканың улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринче болгаш ажылчы чоннарның чагаай байдалын дыка бедидеринче үзаангыр. Ынчангаш беш чылдың дөртүү чылында планныг чедимчилиг планнарны долдурар черле чугула.

1969 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ ДУГАЙЫНДА, 1967 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң сан министри депутат А. И. КАПЛУНОВТУҢ илеткели

1968 чыл, беш чылдың үшкү чылы, бистиң экономикавыстың, эртемивистиң болгаш культуравыстың улам ыңай хөгжүлдезиниң чылы болган Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары В. И. Ленининиң төрүттүнгенiнден бээр 100 чыл болур оюн төлептиг уткуур, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың калбартканнар. Оон түңнелинде республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери бо чылдың 11 айларында продукция саарылгазының планын 104,2 хуу күүсеткен, пландан ажыр 1867 муң рубль түңнүг бараанны саарган. Эрткен чылдың бо үеэш-биле деңнээрге электроэнергияны, хөмүр-дашты, даг-дүгүн, алгы болгаш кидис идиктерни, даараныгга барааннарын, эът болгаш колбаса кылыгларын алаэш хөйнүү бүдүрүн үндүрген.

Беш чылдың баштайгы үш чылдарының планнарын күүсеткен болгаш ажыл-агый чорудулгазының деңнелеи бедиткенiниң ачыызында 1969 чылда ажыл-агый культура тургузуушкуунга улам ыңай чедиишкиниглиг болуруның бүгү аргалары тургустунганы чоокта эрткен Советтер Союзунуң Дээди Советиниң сессияларының, СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлериниде илеретиинген.

1969 чылда Тыва АССР-ниң күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 50186,0 муң рубльге, чарыгдалдар талазы-биле 50152,0 муң рубль түңге бадыладыры-биле киирген. Орулгаларны чарыгдалдардың 34,0 муң рубль түңге хөйнү көрүп турар. 1969 чылдың бюджедин улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планының үндезининге болгаш аңаа түүштүр тургустунган база планда көрдүнген хемчегерни сан-хөө курлавыры-биле хандырар. Ниитилеп бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидерин чедип алыры, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерни, материалдыг болгаш күш-ажылчы чарыгдалдарның камнаглавын тургузары бистеи негеттиинер.

Бюджет орулгаларының көз киирер дестери болза социалистиг бүдүлгелериниң саарылгаларындан үлетпүтте алган чыыллалар, орулгадан киирилгелер болур. 1968 чылда республиканың чамдык бүдүрүлгелери планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг беришкинниин чаа системазынче шилчээн, 1969 чылда бүдүрүлге черлерни чаа системаже киирери үргүлчүлээр. Ол чорук бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазынга таарымчалыг салдарны чедирип, бүдүрүлгелериниң бюджединиң орулгазының өзүлдезин хандырар, онда ажылдап турар кижилерге материалдыг идиг беришкинни бээрiнге чедирер. Республикада пландан ажыр продукцияны эки шынарлыг бүдүрүп, ону саарып, пландан ажыр орулганы алырын хандырып, бюджет талазы-биле алган хүлээлгелерни күүседип турар бүдүрүлгелер бөрүн А. И. Каплунов чугаалаан. Ынчангаш бүдүрүлгелериниң чижээнге Кызылдың алгы заводун, даараныгга комбинадын, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черин адаан. Амыдырал хандырылга талазы-биле чонга чедирер ачы-дузаның хемчээли өзүп, оон хевирлери калбарып турар. Аңаа Тураның амыдырал хандырылга комбинадын, «Тыва коммунэнерго», Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезин киириштирип болур.

Баштайгы медээлер-биле алырга, 1968 чылда республиканың күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 47924,0 муң рубль түңге күүсеттинер, азы 101,9 хуу болур. Чарыгдалдар талазы-биле 45683,0 муң рубль түңге күүсеттинер, азы планның 90,9 хуузу болур. Эрткен чылдың бюджет күүселдезинде эки түңнелдерден аңгыда четпестер база бар. Респотребсоюз бо чылдың бараан саарылгазының 9 ай планын 32,0 муң рубльге чедир күүсетпээн. Ынчангаш турбуже магазиннер планнан ажыр 2518 түннерде ажылдаваан, оон уламынан 500,0 муң рубль түңнүг бараан саарылга чок арткан. Респотребсоюзта самчыгдалдар түңү бо чылдың октябрь 1-ге чедир 674,0 муң рубль четкен.

Бюджеттиң орулгазының күүселдезин киирилгелериниң чогуур үезинде долузу-биле киириш турарындан улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш турбуже чамдык бүрүдүлгелер бюджетке шилчилге кылырын озалдадып, көрдүнген хемчегерни акшаландырарын саадырып турар. «Сибирэлектромонтажстың» Кызылда монтаж участогу хуусаа эрткенде 87,0 муң рубльди киирген. азы ол төлелгеениң 100 хуузу болур. Ол ышкаш Каа-Хем разрез-тудуг эргелели хуусаа эрткенде төлелгениң 91 хуузун киирген. Кино көрүлдезинiден алыр орулга бо чылын квартaлдар аайы-биле күүсеттинмейн турда күрүне четкизиниң кинотургузуглары 9 айлар иштинде 712 хүнүү халас эртиргеи. азы 17,0 муң рубль ажыг түүге ниити чыылданы чедир албаан.

Республика бюджединiден хөй түүнү социал-культурлуг хемчегерни чорударынга көрген. азы бюджеттиң ниити хемчээлiниң 70,9 хуузу болур. 1968 чылдың деңнели-биле алырга 1445,0 муң рубльге өзер. Ажыл-агыйның адырларын акшаландырарынга 1969 чылда АССР-ниң бюджединiден 11898,0 муң рубльди төлевилеп көрген болгаш 2150,0 муң рубльди будүрүлгелерниң бодунуң хөрөңгизиинден киирер, ол чорук будүрүлгелериниң материал-техниктиг баазазын хөгжүдерин, ону бижыглаарын хандырар.

Одалга үлетпүрүн хөгжүдеринге бюджеттеи 280,0 муң рубльди чарыгдаары көрдүнген. Оон кырында будүрүлгелер бодунуң хөрөңгизиинден 317,0 муң рубльди чарыгдаар. Экономиктиг идиг бээрiнiң фондузунга орулгадан 158,0 муң рубльди бээр. Аъш-чем үлетпүрүнүң будүрүлгелериниң кажбартырынга АССР-ниң бюджединiден 175,0 муң рубльди чарыгдаарын көрүп турар болгаш будүрүлгениң орулгазындан 65,0 муң рубльди чарыгдаар. 1969 чылда аъш-чем будүрүлгелериниң кинрер орулгазындан экономиктиг идиг беришкинниин фондузунга 206,0 муң рубльди шилчидер, оон иштинде материалдыг шанналы фондузунга 97,0 муң рубльди, социал-культура хемчегерниге болгаш чуртталга тудуунга 44,0 муң рубльди шилчидер. 1968 чылдың июль 1-ден эгелеп аъш-чем үлетпүрүнүң будүрүлгелери планнаашкынның, экономиктиг идиг беришкинниин чаа системазынче шилчээн болза-даа, оларның ажылында четпестер амдаа барын илеткелчи демдеглээн. Кызылдың пиво заводу, Чадаананың хлеб заводу продукция будүрериниң, саарарының планнарын күүсеттээн. Саң-хөөнүң чурумун Кызылдың хлеб заводунда үреп турганының фактызы илерээн. Тудуг материалдарының будүрүлгезиниге 963,0 муң рубльди берген болгаш боттарының акша-хөрөңгизинден 283,0 муң рубльди үндүрери 1969 чылда көрдүнүп турар.

Чоннуң амыдырал хандырылгазынче улуг кичээнгейни салып, ону улам сайзырадырынга хөй түүнүг акша-хөрөңгини үндүрүп турар. Ынчангаш болза-даа чонга көргүзүп турар ачы-дузаларның хөй кезии кармалгалыг болуп артпышаан. Бо чылдың 9 айларында амыдырал хандырылга министерствозунуң будүрүлгелери 263,0 муң рубль түңге каржалыг болган. Амыдырал хандырылга министерствозу, райсоветтериниң күүскомнары чаа арга-дурзулганы шиңгээдиринге эвээш кичээнгейни салып, амыдырал хандырылга черлериниң орулгалыг ажылдаарын чедип албайн турар.

Коммунал ажыл-агыйларынга 1969 чылда 7068,0 муң рубльди үндүрүп турар, а будүрүлгелериниң орулгазындан 239,0 муң рубльди чарыгдаары көрдүнүп турар. Оон чуртталга тудуунга 3910,0 муң рубль, коммунал тудугга 1555,0 муң рубль, капитал болгаш агар септелгеге 681,0 муң рубль, ажылгалда бажыңнарга газ киирериниге 71,0 муң рубль чарыгдаттынар. Хоорайларны болгаш район төптөрiн чаагайжыдарынга 495,0 муң рубльди үндүрер, оон аңгыда коммунал албан черлериниң планныг чарыгдалын дугаараынга 794,0 муң рубль чарыгдаттынар. Коммунал черлериниң тудуг баазазын тургузарына ли-миттен дашкаар капитал салыгларына 300,0 муң рубль көрдүнген, ол коммунал объектилериниң тудугларын доозарын дүргедевир, чуртталга бажыңнарының септелгезин болгаш чаагайжыдырга ажылдарын чорударынга дыка идиглиг болур.

Коммунал хандырылга черлериниң чонга көргүзүп турар ачы-дузаының бот-үнезин чиигедир, оларның сан-хөө ажыл-чорудулгазын экижидер дээш ажылчы чоннар депутаттарының хоорай, район Советтериниң күүскомнары докгаамал кичээнгей салган турарын илеткелчи айыткан. Капитал септелге ийикпе, харын-даа одалга, сүт чогундап коммунал ажыл-агый черлерин ажылдавайн баргылаар таварылгалар хөй. Кызыл-Мажалыкта ажылчылар бажыңын 1967 чылда 4 ай септеи келген. 1968 чылдың февральдан майга чедир базала ажылдав

Чер—чоннун кол байлаа

Ч Ө П ажыглаар

ССРЭ-ниң болгаш өвилелдешкен республикаларның чер Хоойлузунуң үндезининерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга хүлээп алган. Ону тараажылар улуг өөрүшкү-биле уткаан. Чер шынап-ла чоннуң кол байлаа болбайн канчаар! Черни чөп, камналгалыг ажыглаары кончуг чугула айтырыг. Мен «Чыраа-Бажы» совхозка агроном болуп ажылдаа-ла бир чыл чедип тур мен. Бо совхозта чер ажыглалы дыка багай. Черни ажыглаарын экижидер мында ам хүннүң айтырыы болуп турар.

Совхозта тараа культураларын тарыырынга ажыглап болур чер 13650 га. Оон иштинде суггаттыг чер—1376 гектар. 1968 чылда тарылгага ажыглааны 7695 га. Суггаттыг черден херек кырында бо чылын 1177 ганы ажыглаан. Оларга колдуунда мал чеми культураларны тараан. Бисте тараа культураларының дүжүткүрү кандыг болуп турарыл? Бо чылдың чижээнден алырга-ла байдал тодаргай апаар. Тараа культураларындан ортумаа-биле бир гектардан 5 центнер дүжүт алган. Суггаттыг черлерден 9 центнерни алган болза, күргаг черлерден 3 хире-ле центнер болган.

Дүжүт чүге куду болуп турарыл? Чүге дээрге, черни ажыглаарын экижидер дугайында кым-даа сагыш салбайн турар-дыр. Минералдыг-даа, органиктиг-даа чемишчидилгелерни кончуг эвээшти ажыглап турар. Ынчангаш немелде дүжүт алынмайн турар.

Алды кезек суггат бугалары бар. Оларны чыл бүрүзе сентеп селивейн турар болганда, кезиик хирези ажыглатынмайн турар болгаш кагдынган. Совхозтуң Хорум-Даг салбырында 400 га тарылга шөлү кагдынган болгаш бок үнүш тудуп чаян. Чер ажыглалы багай дээрзи моон илден-дир.

Чер дугайында Хоойлуну хүлээп алганы-биле холбаштыр, бистиң совхоз чер ажыглалын экижидер талазы-биле боттуг хемчегелерни ап турар. Хамыктың мурнунда суггаттыг черлерни, биилиин бээр, аныглаарын сорулганы салган. Суггарылга системазының сентелгезин чорудар деп турар. Оон ангыда бедик дүжүттү алырының бир чугула чүүлү чурт иштинии чемишчидилгелерин ажыглаары болур. Даштыг болгаш хараганныг черлерни аштап арыглаарын совхоз планнап турар.

В. МОНГАЛБИИ,
агроном.

ПАРТКОМНУҢ ОТЧЁТТУГ ХУРАЛЫНДАН

Тараалаң совхозтуң башкарыкчы күжү

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш иилбарган бүгү улустуң социалистиг чарыкшыга киришишпээн, «Тывдегге» совхозтуң ажыл-ишчилери беш чылдың үшкү чылын экономика хөгжүдезиниң талазы-биле бичө эвес чедишкинчерлиг дооруп турарын, бүдүрүлгеге коммунистерниң ролю мурнукузундан ескенин ында парткомнуң отчёт-соңгудалыг хуралынга илеткелчи-даа, санал берген коммунистер-даа өөрүшкү-биле демдеглеп турганнар.

Тараалаң совхозта партияның беш эге организациялары болгаш үш бөлүктери бүдүрүлге участоктарының аайы-биле ажылдап турар. Отчёттуг үениң дургузунда чон ортузунга партийжи-организастыг, партийжи-политиктиг хемчегелерни партком канчаар боттандырып келгенин, партия эге организацияларының дайынчы аргалыының мурнукузундан бедээнин болгаш коммунистерниң бүдүрүлгеге, амыдыралга мурнакчы ролюнүң өскенин, бүдүрүлгениң мурнакчыларын партияның хүрөлеңинге киирер болгаш аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылдың дугайын, социалистиг чарыштың канчаар удуртуп келгенин болгаш өске-даа чугула-чугула айтырыгларны канчаар шиитпирлеп турарын база ам-даа чедир кылдынмаан түүлдерни илеткелчи-даа, санал берген коммунистер-даа чөптүү-биле айтып турганнар.

Партком отчёттуг үениң дургузунда партияның иштинги ажылын экижидер талазыбиле чамдык ажылдарны чоруткан. Партком бюрозунуң хуралдарында партия эге организацияларының секретарларының илеткелдерин план ёзугаар дыннап, чогуур шиитпирлерни хүлээп ап турган. Оон түңнелинде партия эге организацияларының хуралдары Устав ёзугаар эки белеткелдиг эртип келген. Эң ылаңгыя Шамбалыг салбырда болгаш ортумак школада партия эге организацияларының партия хуралдарынга хүн айтырымын шын шилип ап, хуралдарны бедик идейлиг, ажыл-ишчи байдалдарга эртирип, аңаа коммунистерниң идепкейлиг киришилгезин хамдырып турарлар. Ол ышкаш коммунистерниң иштин хуралдарынга оларның шүгүмчүлелдиг саналдарының күүселдезиниң дугайында, коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып, бо талазы-биле хүлээп алдынгылаан шиитпирлериниң күүселдезин доктаамал контролдап турган.

Совхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң организакчы рольдуу, мурнакчы үлегерлиг экижезиниң ачызында совхоз планның онаалдаларын ай, квартал санында чедишкиннит күүседин шыдаар апарган. Күрүпеге мал продукцияларын садарының чыл планын эътти 100,4 хуу, дуктү 114,1 хуу күүсеткен, а сүт садарыпкы планныг онаалгазы чаа чыл бетинде ыяап-ла боттаныр.

Кур черниң бо улуг ажылагыйында мурнакчыларының хүрөлеңи үргүлчү өзүп турар. Хой кадарчылары Оюржак Балдып-оол, Монгуш Акан-оол, Куулар Севек, Оюн Дажый-оол төрүүр 100 хойга онаалтыр 90—102 хураганны камгалап алганнар. Саанчылар Эктен Монгуш, Ондар Норжуңмаа, Ондар Караманов биле кол инженер Алексей Григорьевич Шаблеев ажылчыннарны өөредип, кызыг-чай чок ажылдап турарлар. Чажыргаш чоор, олар харысалганы үгаан билгеш, боттарының күзели-биле дүн-хүнде 16-16 шак дургузунда эолчежип ажылдап турарлар. Коллективтиң удуртукчуларының кызымак ажылдап турары ажылчын бүрүзүн хей-аът кирип, энергетика эртеминиң чажыттарын улам шудургу шиңгээдиринче кыйгырган.

Хову-Аксының электри станциязында ажылчыннарның хей кезии практиктер, мурнунда дизель станцияларга ажылдап, турган, соолуунда бо бүдүрүлгеге кээп чыгыг күжу-биле ажылдаар механизмнериниң, машиналарның тургузуун, ажылдаар чурумун өөренип алганнар. Ынчангаш ам үеде эң чугула айтырыгларның бирээзи — өөренири. Ол сорулга элээп чедимчелиг шиитпирлетинниң турарын турбина цехиниң начальныгы Николай Иннокентьевич Зверков демдегледи. Ынчаарга турбина цехи чаа эртеп

УРУГЛАР ХӨГЛҮГ ДЫШТАНЗЫН

1968—69 ооредиляг чылының баштайгы чартыы доступ турар. Эрги чылды үдеп, чаа чылды уткууру бистиң школачыларывыска онзагай эртери чаңчыл болган. Чартын чылдың ооредилгезин түкневишаан, уруглар хөглүг, солун дыштанылгазын ынчан эгелээрлер. Ооредиляг дээрге база күш-ажылдыр. Кончуг эки ооренири, быжыг чуруминуг, күш-ажылга ынак болуру совет школачы бүрүзүнүң коммунизм тургузуушкунунга киирер салыышкыны бөөп үнелеттинер.

Уруглар дугайында, оларның кадыкшылы, дадыгыышкыны болгаш нижизидилгези дээш партия болгаш Совет күрүне хүн бүрү сагыш салып келген. Школачыларның кышкы дыштанылгазы организастыг эртсин дээш улус ооредиляг ажылдакчылары, культура айбан черлери, комсомол, профсоюзтел организациялары болгаш партия, совет органнар чыл бүрү сагыш салып келген. Чаа чыл ёлказының оттары, хөорай, суур, школа, бажың бүрүзүнге чыгыыр. Клубтар, Культура башкыларының, театрлар, библиотекалар дыштанылга хүннеринде бистиң школачыларывыстың назы-харының айбы-биле солун хемчегелерин ап чорудары чугула. Чамдык клубтар болгаш библиотекалар уруглар үстүнде программа планнаар турлуун, оларга кино көргүспес, ном, солун алыр дээрге библиотека хаагыыт болгулаары хаая эвес. Көлхоз, совхоз төптеринде культура айбан черлери уругларның дыштанылгазын организастаарда школа-биле кады план тургузуп ажылдаар болза эки. Ынчан уругларның дыштанылгазы чүгле чаа чыл ёлказын эрттирери-биле кызыгаарланмайн, оске солун чүүлдер-биле байлак болуру чугаажок.

Хемнер кылаң дош-биле шыптынып, хөөу-шөл, арга-арыг моңгүнелчек ак хар-биле шугланыпкан кышкы үеде дыштаныры уругларга солуп. Найысылал Кызыл болгаш оске-даа чамдык хөорай, сууларның төп шөлдеринде каас-шимин ёлкаларны бо хүннерде тургузар. Оларның чанында чуңгулаар чер, аърганың улуг-биче «аңнары», теолдарның маадырлары уругларны сонуургадыр. Школачыларның күзенчиг аалчызы — Сеон-Ирей школа ёлкаларынга белээн чүктээн аалдап келир. Ким зң эки ооренген болгаш ооруңге үлегериг болдур Сеон-Ирейниң мактаныңга чедер.

Кызылдың школачыларының дыштанылгазын организастаарынга хөорайның улус ооредиляге киллизи, ВЛКСМ Кызыл хөорюмү, Пионерлер башкы, кинотеатрлар, хөгжүм-шин театры болгаш профэвилел обкомнары киржип турар. «Найырал» болгаш оске-даа кинотеатрларга тускай программа ёзугаар уруглар киноларды, школалар база ооредиляге черлериниң концерттери, беседалар, ужуражылгалар болуур. Январьның баштайгы 10 хонуунда хөгжүм-шин театры уругларның эргезинге кирер. Маңаа адыраар айбы-биле профэвилелдер обкомнары хөорайның бүгү школачыларының ёлкаларын эрттирер. Бичии уругларга болгаш үстүнү классчыларга солун ужуражылгалар, кежээлерни Пионерлер башкы, уруглар библиотеказы, ол ышнаш школалар эрттирерин планнаан.

Янзы-бүрү спортчу маргылдааларга киржири, конькилээри, хаактаары, дагдан чүңгуулаары уругларның кадыкшылын, организмзин дадыктырарынга кончуг чугула. Агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалдарын шилип ап тургаш, туристчи кысна походтар эрттирери амыктыг. Спорттуң оске-даа хевирлеринге маргылдаалар эрттирип болур. Коя-ла чүүл дыштанылганың хүн бүрүзү кадыкшылдың, дадыгыышкынның хүнү болган турары чугула.

Бичии, элээди база үстүнү классчы школачыларга дыштанылганы амыктыг, солун эрттиреринге башкылар, культура айбан черлериниң ажылдакчылары, уругларның шефтери, школаларда хөй-ниити организациялары шиитпиринг рельду ойнаар. Чаа чылды утнаан ёлка хемчеглери бөт-бөттарынга демейлешкек, чаңгыс аай болур болза чалгааранчыг. Зң эки костюмнер карнавалы, чечен чогаал, төөгү викторналары, оюн-баштак хөй болган тудум, кежээлер солун эртер. Шеригпатриоттуг нижизидилгеже угланган шеригзитпен база спорттчу оюннарны эрттирери база солун. Кызыл мечилерниң отрядтары, интернационалчы илүбтарның кежигүннери өөнүүтери-биле белектер солчуп, байыр чедиржирлер. Уругларның сонуургалынга таарышкан тывынгыр чүүлдерни школа бүрүзүнге чорудар болза кышкы дыштанылга организастыг эртер.

Ниити билиг школазының дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалында уруглар-биле бүгү-ле нижизидилге амыдыының төвү школа болган турарын айыткан. Уругларның хөстуг үезин чөп амыгладыр болгаш оларның нижизидилгези дээш башкыларның, нижизидиичилериниң харыысалгазы дыштанылга хүннеринде улам бедик болган турзун дээш, школа бүрүзү тускай планның амылдаар апаар. Эрткен күскү дыштанылгада чамдык школалар ооренниичилерин сандарадыпкаш, башкылары, нижизидиичилери база «дыштаны» бергени дег чүүлдү болдурбас херек. Ада-иениң нижизидилге талазы-биле рөлюн база уттуп болбас.

Школачыларның кышкы дыштанылгазын организастыг эртирери хөй-ниити үмүр-дузалыг чугула айтырыг. Маңаа партия, совет, профэвилел организациялары, школа коллективтери, ада-иелер комитеттери башкарынчы рельду ойнаар хүлээлгелиг.

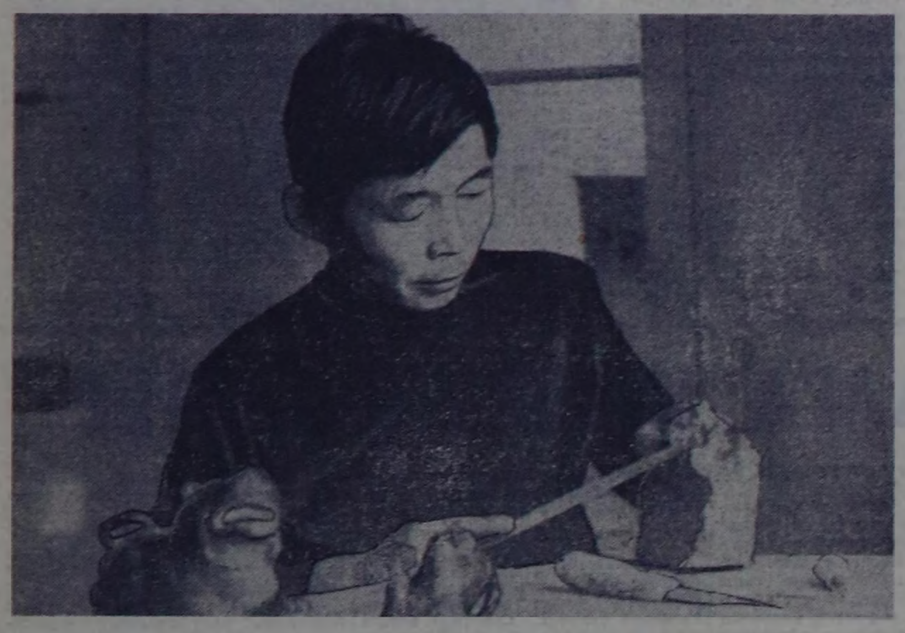

Дупчур Бригад Тес-Хем районнуң Самагалдайның Культура бажыңының баянизи. Ол, каш дапкыр уран талантылыг: мергежилдиг хөгжүмчү, бот-тывынгыр композитор, уран сиилбикчи, чурукчу.

Ооң чогаатткан аялгалары бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң репертуарында кирген, чон ырлажып турар. «Советская Россия» деп делгелгеге киржири-биле ыяштан болгаш чонар-даштан уран чогаадыглыг ажылдарны амгы үеде ол кылып турар. Ооң аңгыда чаа аялгалар, чуруктар чуруурру ооң чогаадыкчы планында кирген.

ЧУРУКТА: Дупчур Бригадтың чонар-даштан чазанып кириптеринге белеткенип олурары.

Э. ООРЖАКТЫҢ фотозу.

СЦЕНАДА — ЫНАКШЫЛ

Шүлүктүү Алексей Хуурактың «Ынакшыл болгаш өжээн» деп шинээниң башгайгы көргүзүү декабрь 22-де хөгжүм-шин театрынга болуп эрткен. Көрүкчүлер ук шинини четтикпейн манап турган болгай. Чүге дээрге «Ынакшыл болгаш өжээн» тыва шини чогаалында баштайгы шүлүктеп бижиттинген шин болур.

Мындыг шининиң бижиттингени болгаш ону бистиң хөгжүм-шин театрының артистериниң көргүзүп боттандыргыны — Тываның социалистиг утка-шынарлыг болгаш национал хевирлиг уран чүүлүнүң бүзүрелдиг бурунгаар базымы-дыр.

Шининиң болуп турар үезин — эрткен вектин сезен чылдарының эгези. Ядыы кадай Барыңмаанның (ооң ролюн Анна Лаптаң ойнап турар) уруу Оюнмаа (артист Монгуш Дадар) болгаш улуг бай Чынгин-Чочуның (РСФСР-ниң алдарлыг артизи база Тыва АССР-ниң улустуң артизи Виктор Көк-оол) чылгычыы өскүс-чаңгыс Шивит-оол (артист Монгуш Суртаал-оол) бот-боттарынга ханы ынак. Оюнмаага суму чагырыкчыы Демичивиң (Иван Комбу) бардам оглу Чамзы-Демчи (Дадар Намчыл) база-ла ханы ынакшыл бээр, ынчалза-даа ядыы кыс байның оглун көөр хөөнү чок.

Эргелиг, мал-магаанныг, эт-септиг кижи күштүг турган бардам оглу Чамзы-Демчи Оюнмааны кадай кылып алыр дээш бүгү күжүн салыр. Ооң адазы Демичи болгаш иези Шаңгырлаа (Самба-Сүрүң Байыр) бай улустуң чаңгыс оглу паштанчыпың самдар уруун чооруп дээш удурлашырга, Чамзы-Демчи өлүрдиририве чедип турган, бодунуун ап үнер: Оюнмаа ыяш-ла ооң кадайы болур ужурлуг.

Оюнмааның авазы Барынмаа багай ыяш өөнге паштаның олурда, Шивит-оолдуң даайы болур даргап ашак Сонам (Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Владимир Монгальбии) бо кирип келир. Шивит-оол биле Оюнмаа ботботтарын кончуг таныжар дишкеш, өглеп каарын дугуржуп алырлар.

Сонам чоруй барган соонда, ол-ла айтырыгны шиитпирлээри-биле Демичиниң төлээлери Калчан-Чезең (РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук) база ооң чалчазы паштанчы Саарлыр (Константин Ховалыг) чедип келир. Ядыы ие аай-бажын тыппайн олурда, уруунуу чөрбөн хонгаш, чедирип келир сен дигеш. Калчан-Чезең буурхаа чоруй баар.

Куда болган дүве Шивит-оол Барынмаанын дунмазы Эргепкен-биле (Александр Лаптаң) кады келгеш, Оюнмааны оорлап аппаар. Аваа улус хамаанчок, аңчылар безин четпес шыргай тайга иштинге Шивит-оол, Оюнмаа, ооң авазы Барыпмаа бир чыл иштинде чурттаар. Оюнмаа оол божуур.

КӨРҮКЧҮНҮҢ БОДАЛЫ

Ол-ла үениң дургузунда Чамзы-Демчи Оюнмааны дилээш, барбаан-чорбаан черидээ чок, айтырып-сургаваан кижиээ-даа чок. Шивит-оол ишкээр кирип чорда, байлар ону туткаш, кара-өгже кинр октаптар. Ооң эжи Эргепкенниң тайга үнүп бар чоруурун Саарлыр көрүп каапп, ону истеп-сүрүп чораапп, байларга чугаалаптар. Эргепкен делир ээп кел чорда, ону база туткаш. Шивит-оолдуң кырынче кинр октаптар.

Бир дүне, ол черге чаа көжүп келген ядыы ашактың ини оглу Шивит-оол сугларны хостап үндүрүптер. Олар тайгада чадырынга чедип келирге, Чамзы-Демчи биле Саарлыр ийи Оюнмааны өлүр эттеп каан болур. Саарлыр ам кээп мииниң, буруузунуң орнунга Чамзы-Демчини бижектеп өлүрер. Ынчалза-даа холу ханга борашкан Саарлыр Шивит-оолга эш болуп шыдавас. Та өлүп чыт, та дирлип чыт дигеш, Шивит-оол Саарлырны, алыс ядыы кижи бооргa, аһаа салып чорудуптар.

Шивит-оол эки хүн төрээн черинче ээп кээрин чаа төрүттүнген оглунга, кат-иезинге аазаап, даайының хөөреп турганы алдан-дургуннарның өг-бүлезинче каттыжарыбыле чоруптар. Ядамык чурттапганың аар-бергезин, ажыгшүжүн амзап чогел төткен аныяк арнын оон өскээр баар оруу-даа чок.

Шининиң киржикчилериндең үстүнде ады кирбээн ийи кижи бар. Ол болза шининиң утлап-баштап, хире-хире болгаш коступ кээр ужурлуг ярей (артист В. Монгальбии) база Калчан-Чезеннің кадайы Достекмаа (РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-Кыс Мунзук). Олардан сайгарылганы эгелээйн.

Шининиң башкарыкчылыг кылырын делегей драматургиязынга шаандан тура-ла боттандырып келген. Тыва шин чогаалынга ону ажылдаарының баштайгы шенелдезин «Ынакшыл болгаш өжээнде» киргеп. Ол ажыктыг болгаш чаа киниилдеин бо шиинде чөп ажылгаавайн, ирейниң көжеге соонда-ла дыңналып келир дончу чугаазын магнитофон дамчыштыр кылганы окта шын эвес. Кол чүве магнитофонда бижидип каан үнүүң дыңналбазында эвес. Төөгүүнүң аарберге арынарыы он-чээрбилеп ажа каап олурар көк баштыг, сегел салдыг ирей шининиң дүрген темпизин сожургадырынга, көргүскен эпизодтарны улам ханы билип алырынга улуг салдарлыг.

Бо шиинде Достекмаанын овур-хевирин киргени көнчүт шын. Байлар дөгере-де мелегей эвес, оларның арасында чүвени угаап-билип чоруур кижилер бар. Ындыг чырыксымаар угаанныг кижилерге Калчан-Чезеннің кадайы Достекмаа хамаарыжыр. Байларның чашпаа, каржы, мугулай чоруун хөй удаа көрүп келгеш, чүвенің каржыдеразын, чүдек-бужарынга шыдашпайн Достекмаа тенек аарый бээр. Ооң ынчап баары — кижилерниң ылап кижи болурунче кыйгы ышкаш хүлээп алдынар. Кара-Кыс Мунзуктуң бо рольду тергиин эки ойнаавы ооң артисчи репертуарын улам байыткан.

Кол рольдарны Монгуш Дадар биле Сергей Монгуш таарымчалыг ойнаан. Ол маадырларның арыг-шынчы болгаш быжыг ынакшылын кижи бодунуу-биле дениеп, чурттапганың доди шаңналы ынакшылга соруктуг болгаш камнык болурун ала-чайгаар бодап келир. Шининиң төнчүзүнде Оюнмааның өлүп калыры амыдыралдың болгаш ынакшылдың чайгылыш чок тилелгези кылдыр биллинер.

Анна Лаптаң, Дадар Намчыл, Владимир Монгальбии, Максим Мунзук, Иван Комбу, С-Б. Байыр олардың ойнаары барык илдик чок. РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Виктор Көк-оолдуң ойнаарын онзалап демдеглевес аргажок. Ол, Чынгин-Чочуның ролюн ойнап турда, Көк-оол деп ат уттундурар, ёзулуг-ла бай, байбаң кажар кижи — Чынгин-Чочу костур. Ооң овур-хевиринде бар-ла бүгү аажы-чанны Виктор Көк-оол көргүүге кончуг эки дамчыдып көргүскен. Ооң күүселдезинде чаңгыс-даа артык шимчээшкин, сес чок. Үн аянын Виктор Көк-оол база чөп ажыглаан, негеттине берген черинге сымыраны-даа бээр, а көрүкчү дыңнаваазында, чүүң дугайын чугаалай бергенин артистиң арын-шырайындан өттүр билип ап болур.

Артистерниң хөөн эки, чуруккчу Кашировтуң квастагазы чараш. Композитор Р. Кенденбиль хөгжүм квастагазын чедишкинниг чогаатткан. Шинде шиитпиинг ырын, чаңгыс үн-биле үдезегин ажыглааны чаа болгаш солун.

Шининиң ниити четпес түвеан — артистерниң шүлүк одуругларын бүрүү-биле чедир шингээдип ап четтикпээни. Ынчалза-даа ону чоорту эдип алыры берге эвес. Кол чүве — талантылыг күүселде чедип алдынган. Маңаа ук шининтургускан режиссёр Иван Комбунуң ролю улуг. Шүлүктеп бижээн баштайгы тыва шин аныяк режиссёрнуң баштайгы улуг чедишкини болган.

Удавас театрның артистери Алексей Хуурактың «Ынакшыл болгаш өжээн» деп шининя районнарже үндүре бээр. Ол дээрге чаа 1969 чылдың эгезинде Тываның артистериниң чонунга төлептиг белээдир.

Оюн КОДУР-ООЛ.

3—4 ЧАГЫДЫЛГАЛЫГ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырында партия организациязы (секретары эш Чалбаа) парлалганың ужур-дузазының дугайында тайгылбыр ажызын күштелдиргенинің түнелинде солуннар, журналдар чагыдылгазын организастыг чорууткан.

Салбыр иштии-биле 282 солуунуу болгаш журналды чагыткан, оон иштинде «Шын»—81, «Тываның аныяктары»—51 кезек оон арткаңнары төп солуннар болгаш журналдар болган.

Почтачы В. Чаш парлалга чагыдылгазынга организакчы чоруун көргүскен. Сүрүү, Сайын-Белек, Долзатмаа, Пархоменко олар тус-тузунда 3—4 чагылдалыг.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

СОРУКТУГ-ЛА ПОЧТАЧЫ

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Хөндергей сууруңда 400 ажыг өреге бар. Хүн бүрүде-ле 400 ажыг өретеп кээп, почта тарадыры ындыг-ла чиик эвес херек. Ынчалза-даа бо сууруңуң чурттакчылары кандыг-даа озалдаашкын чокка ой-шаанда чагыдылгаларын ап турарлар. Ол дээрге почтачы Анай-Доонуң кызымаккай ажылының түнели-дир.

Анай-Доо ам чеди чыл чедир почтачылап турар. Бо үениң дургузунда «Тыва» совхозтуң баштаар черинден каш удаа шаннаа, макталды ап келген. Хөндергей көдээ Советиниң депутады, хөй-ниитичи Ондар Анай-Доо парлалга тарадылгазының идепкейлиг организакчызы болбушаан, ажы-төлүн үлегерлиг кижизидип, өстүрүп турар.

Солун, сеткүүл, чагаа, телеграммаларны чогуур өйүнде чедирери почтачының хүндүлүг хүлээлгези болуру чугаа чок, ынчалза-даа чурттакчыларның талазындан боттарының чагыдылгазын озаал чок алыр дээш сагыш салыры чугула. Чүл дээш чамдык бажыңнар хүндүс шоочалыг тургулаар, ынчангаш почтачыйи катап баар ужурга таваржыр, а бир эвес өреге бүрүзү почта хааржактыг болза аһаа суп каар-ла болгай. Оон ынай кызырар иттар хөй, ыяап-ла сонганы соктаашт, ээлерининүнүп келирин маңаар ужурга таваржыр. Мындыг янзылыг улуг эвес шаптыктар хөй үешкты ээлеп турар.

К. ТАБУРАК.

ӨӨРҮШКҮВҮС

Чоокта чаа Ак-Туруг сууруңуң чурттакчы чонунга Эйлиг-Хемиңң бот-тывынгыр артистери аалдап чораан. Концерттиң программазы байлак, солун болганындан ак-туругжулар аалчыларының концертин улуг сонуургад-биле көргенер.

• • •

Ол-ла сууруда бус-биле нандер чүнар-бажың ажытталда киргеп. Эш Содунамга удуртқан тудугжулар бригадазы шалыпкын ажылдап, чүнарлары бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң репертуарында кирген, чон ырлажып турар. «Советская Россия» деп делгелгеге киржири-биле ыяштан болгаш чонар-даштан уран чогаадыглыг ажылдарны амгы үеде ол кылып турар. Ооң аңгыда бажыңның иштии ажылдарын эки кылганнар. Ылаңгыя Таспай-оол, Семис-оол, Сүрүн, Серекмаа олар кызымаккай ажылдааннар.

К. ДИТЧИТ.

ИМИСТЕЛЧЕК ДЕҢ

Мурнунда чылдарда Хадын суурга Ильичиниң лампазы чайыныандыр хып турган. Бо күзүн октябрь эгезинде суурга чырыктыг Кызылдан дорт келир кыдыр кылыр. Октябрьның 31 чыл оюнда болу бээр чүве дээш электри точкаларны үзе нескилээн мындыг.

Чурттакчылар дүн-хүн чок чырыткылыг болуур-дур бис диижип, өөрүп-даа турганнар. Ам ол өөрүшкү-даа өшкен. Магазинден үс садып, трактор солярказы кыпсып, имистелчек деңниг олурар апардывыс.

С. СЕДИП ООЛ.

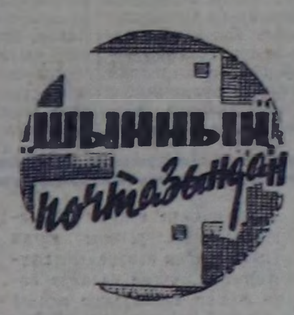

КОНФЕРЕНЦИЯ ЭРТКЕН

СПОРТ

Республиканың көдээ спортчуларының «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң республика конференциязы Кызыл хөорайга эрткен.

Сөөлгү үеде республиканың чамдык аңыл-агыйлары болгаш хөй будурүлгелери беш аңыл хүнүүг, ийи дыштанып хүннүг неделяже шилчип турары-биле аңылчы чонларның культурлуг дыштанылгазын организастаарынга күш-культураның болгаш спорттуң роюн улгатқан.

«Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң республика конференциязы күш-культураны болгаш спортту көдээге улам массалыг болдурарының талазы-биле чорудар хемчегелерни калбаа-биле чугаалашкан.

Республиканың «Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң даргазынга эш Б. СЫРАТ сонгуттурган.

Бистиң корр.

Далай дүвүнде ресторан

Сочи хоорайга «Далай белектерин деп адаптыр ресторан тудар дээн. Совет Эвилелиниң суз иштинге турар баштайгы ресторанты ол болур. Сочиниң эштиишкин черинің девискээрининге, ол онза ресторанбиле кожа чуул-бүрү далай байлактарындан бүдүрген аъш-чем садар магазин, селгүүстээшкин судноларын турар улуг өртээл база турар. Ресторанга хары үезе 300 кижи чемненнир. Ооң суз иштинге турар кезээзинге 50 ваалчы кирер. Балыктан, суг үнүштеринден, молюскалардан болгаш Кара-далайның оске-даа байлаандан кылган чемнер кол аъш-чем айлаа болур.

Ресторан-аквариумнуң соңгуларын онза быжыг шил-биле шилдээн.

Юрий ЗЕНЮК, ПМА-ның корр.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Артыыста Москва» 10, 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Элчиннериң сүлчээзи» 10, 1.40, «Шүүт хөруглуг баштайгы көргүзүүлер» 11.50, 3.05, 5.20, 7.10, 9.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыында 10, 3, «Зөтемги моңгалар» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чэс» 2.40, «Грей Зорба» 4.40, 6.35, 8.20 шактарда.

Садып алыкчыларга

Чаа чыл байырлалының будүүзүнде Кызыл садыгның магазиниринің ажылдаар шактарын узаткан. № 9 (гастроном), № 26 (рынокта), № 38 (Промышленная кудумчуда) магазиннер 22 шакка чедир ажылдаар. № 2 (Титов кудумчузунда), № 3 (Ленин кудумчузунда), № 13 («Восток» автобустар доктаар чер чанында), № 15 (Каа-Хем кудумчузунда), № 18 (алгы завотту), № 22 (оң талакы эриктө), № 19 (жил. поселокта), № 37 (Оюн-Күрееди кудумчузунда), № 40 (Кочетов кудумчузунда) магазиннер 21 шакка чедир ажылаар. № 31 (Интернациональная кудумчузунда), № 33 (96 квартээлда), № 43 магазиннер 20 шакка чедир ажылаар.

КЫЗЫЛДЫҢ САДЫГ ЧЕРИ.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зи ажылдарынче чолаачылар, автослесарьлар, радист, карбюраторжу болгаш кондукторлар чалап тур. Кондукторларны ажылдап кедер тускай хеп-биле халас хандырар. Кондукторлар болгаш планнаттынган септелге ыылыр слесарьлар хүнде бир катап халас чемнемир.

Бөт кижилерни чагаймыттынган ниити чурттаага черибиле хандырар.

Чугаалажып алыр чери: КЫЗЫЛ, НАЙЫРАЛ КУДУМЧУЗУ, 55 ДУГААР БАЖЫҢ, КАДР КИЛДИЗИ.

Өртеңге баштайгы дуза

Өрттеним бергенде өртең, от читтен черинің кырын арыттап, суглаангыларын дежип болбас.

«Кара эмиер»— үс, сүт болгаш оске-даа чүүлдер ажытпап черде болбас. Ооң-биле балыын бокталдырыптып болур. Дыка улут эвес өртеннерлиг болганда, кештиң өртең кырынче 15—20 минута дургузунда, аргалыг-ла болза дүрген сут сааарып чуурру эки түнелдя бээр.

Дыка өртеңгенде о-деколон пиикпе марганец ажылдылыг калий заңдырын-биле оттүргеп көвет салгаш шарыыр, ондакка таварышкан кижиниң арыг ак чоорган-биле орааган, чымыдыр шугпап каар. Аарыырын намдадыр эм бээрге, хөй сукеун, шай ажыртырге хамыктан эки болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Сарыг хайнырь

Чамдык иштики болгаш өөрөн аарыларының ужурунда сарыг хайнырь. Бир эвес гастриттиг болгаш курчузуның кислотазы хөй кижи болза, ооң сарыы бо-ла хайнын келгилээр. Ынчалза-даа улуг хырының суук үүлдериңге дустуг кислотаның чогуур хемчээлиниң үезинде сарыг хайнын болур.

Кандыг-даа таварылгада сарыг хайнырь дыка хөй аарыларынын—улуг хырым аазы он илиг шөйүдүг оюлганының, улуг хырым рагының, хоочураан гастриттиң, улуг хырының аарымның, бааp болгаш оске-даа органнарның аарааының демдектери болуур.

Бир эвес сарыг хайнырын сокадыр дизе, ону болдуруп турар кол аарыгны хамыктын мурнунда өмнээр херек. Чамдыкта элээн каш аъш-чемни, колдуунда хлебти, үстүг азы дустуг чемнерни чиирлерин сүмелээр арганы берип турар.

Чартын сахаридтерге хамаарыжыр онза будүмел тыкванын хөй. Ында пектина яблоннар свёкланыңнан ажыг. Пектина будүмелдер кижиниң организмине таарымчалыг салдарыны чедирип турар: организмде киргеп хоран будүмелдерни узуткап, холестеринни организмден үндурерин көвүдедип турар. Ооң ужурунда чоон шөйүдүде хоочураан аарыг болгаш атеросклерозтуг кижилерге тыква ажыктыг.

Тыквада белоктар дыка өөскөн, чүгле 0,5 хуу, С дээр витамин база ажыок хөвар — 100 граммда-ла 8 миллиграмм. Тыквада минералдыг дустардан хамыктың мурнунда калий дузу хөй (100 граммда-ла 222 миллиграмм), кабачкаларныңдан бичe-ле өөскөн (238 миллиграмм), ынчалза-даа напустаныңнан хөй. Натрия дузу өөскөн. Ооң ужурунда чүрек-судаа системазы аарыг кижилерге ажыктыг болгаш сиңик сыңыйының ажылын идепкейлиг.

Тыквадың калорийлии дыка чавыс. 100 граммда-ла улуг дизе-ле 27 калорий бар. Ынчаарга ол-ла хире санныг картофельде 94 хуу калорий, а 100 грамм кок-тараа хлебинде 200 грамм ажыг калорий бар болуп турар. Семиришп эгелээн болгаш семирөөн кижилерниң чеминге тыквану ынапза ажыглаар херек.

Тыквадан амданныг, хоолудуг болгаш диэттиг хөй чемнерни: олаадынын, суфисти белеткеп болур. Помидорлу болгаш картофельди холуп турган быжырган тыква, яблоня холаан пудинг, тыква пюреэзи болгаш оске-даа хөй чемнерни кылыр болгур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

ТЫКВА

Бистиң чеминеке тыкванын хаая ажыглап турарын харааданчыг. А тыква дээрге, ажыктыг болгаш хоолулуг продукт болуп турар.

Кижиниң чеминге столованыны дээр тыкванын ажыглаар херек. Ол тыквазының аң-не нептерээн сорттары: «Мозолеевская-15», «Мичидьная», «Медовая белая», «Перехватка» болуп турар.

Тыквада, ногаалларның хөй нуруузу-биле бир дөмей, сут хөй (92 хуузу чедир), ынчалза-даа клетчатказар эвээш — чүгле 7 хуу, органиктиг кислоталар база эвээш. Ынчангаш ол чорук улуг хырын шөйүдүзүү аараан кижилерниң чем рационунга тыкванын киирерин сүмелээр арганы берип турар.

Чартын сахаридтерге хамаарыжыр онза будүмел тыквада хөй. Ында пектина яблоннар свёкланыңнан ажыг. Пектина будүмелдер кижиниң организмине таарымчалыг салдарыны чедирип турар: организмде киргеп хоран будүмелдерни узуткап, холестеринни организмден үндурерин көвүдедип турар. Ооң ужурунда чоон шөйүдүде хоочураан аарыг болгаш атеросклерозтуг кижилерге тыква ажыктыг.

Тыквада белоктар дыка өөскөн, чүгле 0,5 хуу, С дээр витамин база ажок хөвар — 100 граммда-ла 8 миллиграмм. Тыквада минералдыг дустардан хамыктың мурнунда калий дузу хөй (100 граммда-ла 222 миллиграмм), кабачкаларныңдан бичe-ле өөскөн (238 миллиграмм), ынчалза-даа напустаныңнан хөй. Натрия дузу өөскөн. Ооң ужурунда чүрек-судаа системазы аарыг кижилерге ажыктыг болгаш сиңик сыңыйының ажылын идепкейлиг.

Тыквадың калорийлии дыка чавыс. 100 граммда-ла улуг дизе-ле 27 калорий бар. Ынчаарга ол-ла хире санныг картофельде 94 хуу калорий, а 100 грамм кок-тараа хлебинде 200 грамм ажыг калорий бар болуп турар. Семиришп эгелээн болгаш семирөөн кижилерниң чеминге тыквану ынапза ажыглаар херек.

Тыквадан амданныг, хоолудуг болгаш диэттиг хөй чемнерни: олаадынын, суфисти белеткеп болур. Помидорлу болгаш картофельди холуп турган быжырган тыква, яблоня холаан пудинг, тыква пюреэзи болгаш оске-даа хөй чемнерни кылыр болгур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

редакциянын адрези: Кызыл. Щетинкин—Бравченко кудумчузу, бажың, № 3 ТЕЛЕФОННАР. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллизинин 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амы-ырал киллизинин 23-54, культура киллизинин 37-13, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа база совет тургузуу киллистериниң 21-27, информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонже болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Бравченко кудумчузу). 1). ТС—01518.

Солун неделяда алды катап үнер

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫНАР!

1925 чылда үнделип эдилгеннең

ШЫН

1968 ч. ДЕКАБРЬ 27 ПЯТНИЦА № 301 (7843).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва Соединиң болгаш Министрлер Совединиң АССР-ниң Дээди Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

1969 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың

ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соединиң ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң План-бюджет база адырлар аайы-биле комиссияларының саналдааны ескерилгелер-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киргеши 1969 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планын чүүлдүг деп көөр.

2 чүүл. Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дараазында кол-кол көргүзүглерин бадылаар:

	1968 чылда болуп ужурлуг күүселдезиниге удур хуу-биле өзүлдези.
үлетпүр продукциязы	— 18 хуу
күрүнениң төпчүткен капитал салыышкыны	— 52 хуу
ниити ажыглалдың автомобиль транспортунуң чүк саарылгазы	— 4,0 хуу
хем транспортунуң чүк саарылгазы	— 10 хуу

3 чүүл. 1968 чылда болуп ужурлуг түнел-биле деңзээрге 1969 чылда:

күрүне болгаш кооперативтиг садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы (деңиелге өртектер-биле)	— 7,3 хуу
күрүнениң капитал салыышкыныың нүселиг-биле чурттарга шөлүн ажыглалга киирери	— 90 хуу
күрүне бюджединде турар школа назыны четпээн уруглар албан черлериниде уруглардың саны	— 18,4 хуу
үзеткен хүн чурумнуг школаларга болгаш бөлүктерге өөренекчилер саны	— 26,2 хуу
дээди өөредилге черлериниге студентилер саны	— 10,8 хуу
түскай ортумак өөредилге черлериниге сургуулдар саны	— 27,3 хуу
чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле ажылдарның хемчээли	— 25,2 хуу

4 чүүл. 1969 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң план-бюджет база адырлар аайы-биле комиссияларының санал-онаалдарын база Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң сессиязынга депутаттарның чугаалаан санаалдарын чугаалажып көргеш, ол талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге хүлээдир.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1968 чылдың декабрь 25.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг республиканың 1969 чылда Күрүне бюджединиң дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың

ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соединиң доктаадыры болза:

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киргени Тыва АССР-ниң 1969 чылда Күрүне бюджединиң орулга талазы-биле 50152 муң рубль түнге, орулгазын чарыгдалындан 34 муң рубль хөй кылдыр бадылаар.

2 чүүл. Тыва АССР-ниң 1969 чылда Күрүне бюджединге орулганы күрүнениң кооперативтиг бүдүрүлгелер болгаш организациялардан, эргилде үндүрүүнден, бүдүрүлгениң кол фондузу болгаш эргилде хөреңгилериниң төлевиринге, орулгадан шилчилгени, олча-ажык үндүрүү болгаш социалистиг ажыл-агыйлардан өске орулгаларны ниитизи-биле 16390 муң рубль түнге доктаадыр.

3 чүүл. Тыва АССР-ниң 1969 чылда Күрүне бюджединге үлетпүрүү, көдээ ажыл-агыйны, транспорт, чурттарга-коммунал ажыл-агыйларны болгаш улус ажыл-агыйының өскедээ адырларын хөгжүдеринге чарыгдалдарны 11898 муң рубль түнге доктаадыр.

4 чүүл. Тыва АССР-ниң 1969 чылда бюджединге социал-культуразыг хемчеглерге, бүгү-ниити өөредилгениң школаларынга, ортумак өөредилге черлериниге, библиотекалар, клуб, театрлар, парлалга болгаш өске-даа культура болгаш чырыдыышкын талазы-биле хемчеглерге; эмнелге, уруглар яслилери болгаш кадык камгалал, база күш-культураның өске-даа албан черлериниге; пенсия болгаш пособиелерге база инвалидтер бажыңнарынга акша-хөреңги төлевилелиниң ниити түнүн 35558 муң рубльге доктаадыр.

5 чүүл. Тыва АССР-ниң 1969 чылда күрүне бюджединге күрүне эрге-чагырга болгаш күрүне эргелелдериниң чарыгдалын 1880 муң рубль түнге доктаадыр.

6 чүүл. 1969 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин орулга талазы-биле 33810 муң рубль түнге, а чарыгдал талазы-биле 21540 муң рубль түнге бадылаар.

7 чүүл. 1969 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджедин орулга талазы-биле 16376 муң рубль түнге, чарыгдалдар талазы-биле 28611 муң рубль түнге бадылаар, оон иштинде:

(муң рубль биле)

Районнар	орулгалар	чарыгдалдар
Бай-Тайга	276,0	1425,65
Барыын-Хемчик	1628,0	2839,79
Чөөн-Хемчик	1240,15	3622,95
Каа-Хем	795,75	1515,59
Мөнгүн-Тайга	54,35	383,52
Өвүр	275,90	1087,35
Бии-Хем	944,16	1509,82
Таңды	1945,40	2458,03
Тес-Хем	398,30	1109,31
Тожу	255,10	924,14
Улуг-Хем	1079,15	3092,96
Эрзин	241,80	1010,60
Кызыл хоорай	7541,67	7541,67

1969 чылда Кызыл хоорайның болгаш районнарының бюджединге шилчилгелерни дараазында хемчээлдерге бадылаар:

а) кооперативтиг бүдүрүлге болгаш ажыл-агый, организациларындан кирер олча-ажык үндүрүүнден, көдээ ажыл-агый үндүрүүнден, мыш а/а орулгаларындан болгаш өске-даа күрүне үндүрүглериниден 100%, Кызыл хоорайның бюджединге эргилде үндүрүүнден шилчилгени 26 хуута;

б) Күрүне страхованиезиниң талазы-биле колхоз, кооператив болгаш хөй-ниити организастардан күрүне страхованиезиниң талазы-биле төлевирге кирер акша-хөреңгини 10% хемчээлге, кижилериниң узун хуусаалыг страхованиезинден аңгыда чурттакчы чондан кирер төлевирлерни 50% хемчээлге бадылаар.

1969 чылда чер-черниң ажыл-агыйын хөгжүдериниң планында көрдүнген хемчеглерни өкшаландырарынга Тыва АССР-ниң республика бюджединден районнар бюджединге акша-хөреңгиниң дараазында хемчээлге үлээр:

Бай-Тайгага	1149,55
Барыын-Хемчикке	1211,79
Чөөн-Хемчикке	2382,80
Каа-Хемге	719,84
Мөнгүн-Тайгага	329,17
Өвүрге	811,45
Бии-Хемге	655,66
Таңдыга	812,63
Тес-Хемге	711,01
Тожуга	669,04
Улуг-Хемге	2013,81
Эрзинге	768,80

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1968 чылдың декабрь 25.

1967 ЧЫЛДА ТЫВА АССР-НИҢ КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОТЧЕТТУ БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң доктаадыры болза:

1967 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуг орулгалар талазы-биле 66209 муң рубль түнге, а чарыгдалдар талазы-биле 62654 муң рубль түнге, орулгалар чарыгдалдарны 3555 муң рубль түнден ажып турар кылдыр бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1968 чылдың декабрь 25.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДҮРҮМНҮ БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ

ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соединиң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмну бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1968 чылдың декабрь 25.

«ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮРҮНЕ ТУРГУЗУУНУҢ ДУГАЙЫНДА» ТЫВА АССР-НИҢ ХООЙЛУЗУНУҢ 2 ЧҮҮЛҮНГЕ НЕМЕЛДЕЛЕР КИИРЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ

ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соединиң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Мөнгүн-Тайга районунуң тургустунганыбиле холбаштыр «Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың күрүне тургузуунуң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузуунуң 2 чүүлүнде «Каа-Хем» деп сөстүң сөөлүнге «Мөнгүн-Тайга» деп сөстү немей киирер.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1968 чылдың декабрь 25.

ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң ДЫҢНАДЫЫ

● **ПИБОРЛАР ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ** ажылдакчылары чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Чыл төнүүже пландан ажыр 100 миллион рубль хире түңнүг приборларны болгаш автоматизация дериглерин бүдүрүп үндүрген турар. Ынчыг продукцияны бүдүрери арткан чылдаазындан 15 хуу, оон иштинде прибор тудуушкунуның, автоматизацияның, башкарылга системаларының дериглерин бүдүрериниң министерствозунга 18 хуу ковуйлаар.

. . .

● **ХАМААТЫ УЖАР ЧҮҮЛДҮҢ** ажылдакчылары сөөртүлгениң болгаш пассажирлер дажыглаарының ниити хемчээнин чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Чүүк сөөртүрүнүң хемчээ 1967 чылдаазындан 14 хуу болгаш пассажирлер дажыглаарының хемчээ 16 хуу улгатkан. Улус ажыл-агыйынга ужар чүүлдүг ажыглаар ажылдарның хемчээ 12 хуу өскен.

Ажыл хайныышкынныг

Улуг-Хем районнуң механизаторлары декабрь 15-ке чедир 51 тракторну, 63 андазынны, 72 сеялканы септээн.

Ажыл-агыйлардан «Улуг-Хем» совхоз мурнап, 23 тракторну, 26 андазынны, 24 сеялканы белен болгаш техниказының шугумунда тургускан.

«Найырал» совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди септелгеде ажылчыннарның социалистиг чарыжының негелделерин чогаадып кылган.

Септекчилер аразында чарыш калбарган. Ажыл нормазын 150 хуудан куду авес күүседип турарларга беш-беш рубль шаннылы чартык ай болгаш-ла тыпсыр.

Совхозтуң механизаторлары тракторлар септелгезин келир чылдың март 20-ге, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин март 15-ке чедир доозар деп хүлээлгеге алган.

КРАСНОДАР КРАЙ. Усть-Лабинск районнуң тараажылары крайга тараа культураларының эң чаагай дүмүдүн өстүрүп алган. Барык 100 муң гектар шөлдүң бир гектарындан-на мүзүн тарыыр кызылтастың 45 центнер дүмүдү ажаап алдынган. Бүгү көдээ ажыл-агый культураларының дүмүдү чылдың-на улам бедип турар. Кубаньның үрезин хынаар эң улуг лабораторияларының бирээзи Усть-Лабинск лабораториязының коллективи аңаа база эвээш эвес ачы-хавыяалыг. Лабораторияның амыдакчылары чыл дургузунда 12 муң хире шенелдени, анализти районнуң колхоз, совхозтарынга кылып берип, үрезиннерниң байдалын, падагалаттынып турарын хынап турар.

ЧУРУКТА: өдуруглар аразын сайзырадып өстүрер культуралар үрезиннериниң үнүүчелин хынаар кылдыр лаборант Тамара Коценонуң шилип ап турары.

Е. Шулеповтуң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаагы белеткелдер

ТЕМП БЕДИК

СЭКП Төп комитединиң октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар соруулга-биле келир чылгы часкы тарылгага белеткел ажылдары Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунда хайныышкыныг чоруп турар.

Бо хүннерге чедир илчирбе дугуйлуг дөрт трактор, 8 сеялка, 4 андазын, 125 илчир бүрүн септеттинген. Оон аңгыда 2 тракторну чаа чыл бүдүүнде септен доозарын механизаторлар хүлээгеген. Техника септелгезинде 12 кижи шалыпкын ажылдап турар. Оларның иштинде МТМ аргелекчизи Х. Маадыр-оол, тракторист Ч. Алдын-оол, токарь И. Калдар-оол болгаш Х. Очур олар мурнакчыларның одуруунда. Кедээ ажыл-агый машиналарының септелгезин чорудуп турар.

Үрезин арыглаашкыны доозулган. Кызыл-тастың 60, суланың 40, арбайның 40 тонна үрезиниң эки шынарлыг ылдыр арыглааш үргеп. Бо ажылга агроном С. Хирлиг-оолдуң удуртулгазы-биле К. Саяы-Маадыр, Х. Дадар-оол, Х. Тараачын идепкейлиг киришкен. Колхозтуң механизаторлары арткен күскү чер андырылгазының үезинде 400 га черни андарар планын 420 га чедиргеп. Келир чылын 500 ажыг га суггаттыг черни ажылаарын коруп турар. Хоюларже өдек сөөртүр ажыл бо хүннерде калбарган. Суггат бугаашкын белдирлерин дутлаар калбак ыяштарыны амдыгаастан белеткеп эгелээн.

Мурнунда салдынган соруулгаларны күүседир дээш колхозтуң бүгү механизаторлары, ажыл-ишчилери чүткүдүг, бедик темп-биле ажылдап турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Чедиишкинниг уткуур

Чылдың сөөлгү хүннери чоокшулаан түкүм Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң септелге мастерскаязында ажыл улам түзүктеп турар. Сөөлгү квартала механизаторлар 8 трактор септээр деп соруулгазын күүсеткен. Септекчилерден Виктор Чалбаа, Маскыр Шулуу, Дажыыва Каң-оол олар ак сеткилдиг, шудургу ажылдап турар.

Колхозтуң механизаторлар чүгле тракторлар-биле кызыгаарлаттынмайн, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының септелгезин кады кылып келген. Бо хүннерде трактортуң 17 андазының, 14 сеялканы, 96 илчирни, 2 лущильникти чаа чылдың тарылгазынга бүрүн белеткээн. Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде Эртине Кара-оол, дартаннар: Торай Базыр-оол, Сиилиимаа Казак-оол, Донгак Дүүрге оларның идепкейлиг эки ажылын колхоз баштаар черни мактап турар.

КҮШТҮГНҮҢ КҮШТҮҮ, ЧАРАШТЫҢ ЧАРАЖЫ

Енисейниң электри күжүнүң улуг будүрүлгезин—Красноярск ГЭС-ни эң чараш тудуп турган будүрүлге черлериниң бирээзин болур. Красноярск ГЭС-ниң тудугчулары болгаш монтажчылары ам гидростанцияның тулуг төлевилелиниң чугаалажып турар. Төлевилелди С. Я. Жук аттыг «Гидротөлевилел» институттуң Ленинград салбыры чогаадыкан.

Тураскаалдыг зонаже архитекторлар онза сагыш салган. Ол зонаны В. И. Ленининиң болгаш оон эштериниң «Ыдыктыг Николай» пароход-биле пюлугеже бар чораан. 1897 чылдың май 1-де доктаагаан черинге тургузар. Оларның ол доктаагаан чери «Тук дуганы» хүрээден ырак эвээс. Оон бээр алдан чыл эрткен соонда аңаа бетондан бүткен гидростанцияның плотиназы бедий берген.

Ол хүрээден артып калган ийи каът ыяш бажыңны тураскаал зоназынга киирер деп шиитпир үндүрген. Катап тургустунган «Ыдыктыг Николай» пароходту Енисей эриниге моңге тургузар. В. И. Ленининиң Красноярск крайга турган үезин көргүскен делгелгеги тураскаал зоназының түскай делгизиринге тургузар.

Гидростанцияның демир-бетондан, шиладен болгаш алюминийден бүткен дөрт булуңнуг, улуг бажыңы кончуг чараш болур. Чурукчулар оон мурнуу талакы ханазынга В. И. Ленининиң тураскаалы болур композиция тургузар. Албан черлериниң корпузундан механизмнер залыынче кирер улуг өрээлдиң ханазынга чурукчулар «Енисейни чагырып алганы» деп улуг чурумалды чуруп тургузар. Бир өөр эмдиги аъттарны холга киирип ап турар күчүтен кижини көргүскен улуг чурумалды чаңнык кызаныыштары өде чүгүре бергеп турар. Ажыглалга киргеп Енисейниң кижилерге берип турар электри күжү ол болур. Чурумал-биле кожа ажылдаар турбина дүрүзү турар.

ГЭС бажыңынче кирер эжикке мынчалдыр бижээн эң мрамор самбыра турар: «Енисейде эң баштайгы — Красноярск ГЭС-и. В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга тураскаал кылдыр тургустунган».

(СЭТА-ның корр.).

Репортаж

ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

— Улуг башкывыс В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чылын төлептиг ужуражыры-биле келир чылын 100 хойдан-на 30 хураганны, хой бүрүзүнден 3,2 килограмм дүктү алыр мен. Сиген белеткелинге идепкейлиг киржип, кыштаамны октябрь 15-тен бээр белеткеп алыр мен. Мындыг хүлээлгелерни албыштаан, бистиң бригаданың шыырак хойжуларының бирээзи Иван Чамзын-оолду чарышка кыйгырдым.

«Чодураа» колхозтуң № 1 хойжу бригадазының будурүлге хураалынга Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутады Максым Сувандия ынчаар чугаалады. Дуржулгалыг хойжу 1968 чылда төрүүр 399 хоюндан 403 хураганны, бир хойдан-на 3,8 килограмм дүктү алгаш, районнуң хойжуларының тергиинни болган.

Малчыннар чүрүк-сүүрүктап сес ап, мурнунда алган хүлээлгелериниң күүселдезини 1969 чылда соруулгаларын чугаалап турдулар.

Төрүүр хой малдан турар Шимит Серен, Иван Допуй, Иван Чамзын-оол, Кызыл-оол Чыргал, Борис Сырат олар төрүүр чүс хойга онааштыр 85-тен эвээш эвес хураганны, хой бүрүзүнден 3-тен 3,2 кг чедир дүктү алырын хүлээгеннер.

Чамдык хойжуларның ап турар хүлээлгелерин өөренип көргеш, бригада 1969 чылда чүс хойга онааштыр 85-тен эвээш эвес хураганны, хой бүрүзүнден 2,9 кг-дан өрү дүктү алыр, садар хойнуң дириг дезинаи 45 килограммдан куду эвес болур, хойжу бүрүзү ниити дем-биле азы болу түскай кезиң тургаш, 10—15 тонна сигенни белеткээр, кыштаглаашкыны октябрь 15-ке чедир бүрүн доозар деп шиитпирлээп.

Ам байдалывыс кандыгыл деп кижи бүрүзү шүтүгнеп. Сиген белеткээриниң планы күүсеттинген. Кыштагларда 110 тонна сиген чедиртинген. 20 тонна холуксаалыг чемни коданнарга сөөртүп эккеп турар, хураганга чиртир сула база бар. Дусту баштайгы үеде четчири-биле эккелген. Өдек-кыштаг ыяк белеткеттинген. Хүлээлгелер күүсеттинер ужурлуг!

Алган социалистиг хүлээлгелери дээш малчыннар харыы салгазын билип, ону чедип алыр төлээде, эрткен чылдың чазыгларын катаптавас деп шүүрүкүп, бот-боттарын шүүмүждежип, колхоз баштаар черинге, түскай эртемниглерге негелделерин тургускан.

Чолдаксымаар боттуг, кижи ортузу хире назылыг хойжу саналын мынчаар доосту:

— Эштер зоотехниктер, мал эмчилери, ам черле болзуң... Бистер-даа эки ажылдаалы, силер-даа кызып ажылдап көрүнер!...

Түскай эртемнигларни хүлээлгеэни күүседирин малчыннар чүге дилеп турар апарганыл?

Бригадада мал эмчизи Иргит Бапый-оол коданнарга хөвар баар. Аарыг малды эмнээри эвээжеп, колдуунда өлген соонда актылаарынга четтигип турар деп, малчыннар чугаалаштылар.

— Бистиң зоотехниквис Мөнгүш Базыр-оол дуржулгалыг, үр чылдарда ажылдап келген кижи-дир. Ол хирезинде малдарга чораап, малдың байдалын хандыр өөренип көрбес, оон чемгерилгезин, одарны канчаар ажыглаарын хойжуларга эки айтып бербес. Шүүлту айтыыларыны айда чаңгыс удаа болур зооветөөредилгеге дораан шиитпирлеп шыдавас болгай, хүн бүрүнүн дуазы херек. Оода чадаарда бо үени көрүнер. Холуксаалыг чемни сөөртүп турар-дыр. Ону каяа кадагалаарыл? Хаваржактарны боттарывыс шагда-даа кылып аптар турдувус, мынчалза-даа маңза чок дээш бо ажыл бүтпээн. Үнелиг мал чемни хар, сиген-биле холужуп, төгчеглеттинер-дир. Сүт сөөртпейн турарындан хойлар чүгле хар чыгап турар.

Эш Базыр-оол ниити сестер-биле кызыгаарланып, малчыннарның чөптүг негелделерин кулак кылып дыннап эртирди.

Шынап-ла, эштер түскай эртемниглер, малчыннарның негелделеэн өөренип ажылдавр, а олардан негелделеэн боттарынар база салыр ужуралт силер.

Колхозтуң баштаар черинге, партбюрога хамаарыштыр хомудалдар эвээш эвес дыннадылы:

— Бригаданың он бажыңнарында кижи чурттавайн турар капитал септелге херек. Чамдык бажыңнарда печкалар чок.

— Чартык ай иштинде солун албадывыс, почтачы канчап барган?

Хурал орай доозулган. Авлтарында улуг ажыл-ишн дээш, хойжузар далаш-биле тарап чорупканнар.

А. ДЕМБРЕЛЬ.
«Шынның» корреспондентизи.
Тес-Хем район.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ИЙИГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДӨРТКҮ ЧЫЛЫНДА

Сессияга санал бээри-биле Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш сут ажыл-агыйының чиниструң депутат М. Б. Доспак-оол сес алган. Кодээ ажыл-агыйның, шылгыш чер ажылын улам ыцай сайзырадырының айтырыгларынга ол доктааган.

Эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дүржүлгаш тургаш кодээ ажыл-агыйны сайзырадыр үзүрлүг бис. Маңаа мелиорация ажылдары улуг рольду ойнаар үзүрлүг. Сөөлгү чылдарда, шылгыш СЭКП ТК-ниң май Пленумунуң соонда, мелиорация ажылдарын калбаабиле чорударынче онза кичээнгейни үгландырган болгаш аңаа хөй түңнүг акша-хөреңгини үндүрген. Ооң тодаргай чижээн бистиң республикавыстың ажыл-агыйындан көрүп болур. 1969 чылда республиканың мелиорация ажылдарынга 3,5 миллион рубльдә шиңгээдип алыры көрдүнген, ол дээрге 1968 чылда турганындан барык ийи катап хөй болур. Бо түңнү шиңгээдип алыры организаакчы болгаш ажыл-агыйның улуг күжениишкиннерин негээр.

Чер ажылын экижидеринге көрдүнген бо хөреңги-биле 1750 гектар тараа шөлүн сугтарар, кургаг одарларны сугтаачыдары-биле 87 кудукту кылыр. Ооң-биле чергелештир колхозтарга болгаш совхозтарга быжыглаан черлерни экижидип тургаш, 7 муң гектар черни тарылга шөлүнге ажыглаар кылдыр чаартыры көрдүнген. 1,5 муң гектар черни суттарар эрги системаны катап чаартыр.

Бо улуг ажылдарны боттандырар аргалар, курлавырлар бистә бар. 1969 чылда республиканың суг ажылдакчылары 80 хире тракторларны, чер казар механизмнерни алыр. Ооң аңгыда бир миллион 300 муң рубль үнелиг бүдүрүлге баазазы ажыглалга кирер, ам ооң тудуг-монтаж ажылдары дооступ турар. Бистиң ажылывыстың хожудан турарының база бир кол чылдагааны ажылчын күжүнүң чедиишпезинде. Чурт иштинден организастыг чылдаңы чоруткушаан, чайгы үеде дээди өөредилге черлериниден 100—150 сургуулдарны ажылдадыр апаар. Ажылга хүлээп алдынган ажылчынарны чурттаар бажыңнар-биле дүргеп хандырар дээш, чуртталга бажыңнарын тудуп эгелээн.

1968 чылда суг ажылдакчылары багай эвес көргүзүглерлиг ажылдаан: суттарылга системазы тударының планы 132 хуу, кургаг одарларны суттарарының планы 174 хуу күүсеттинген. Ынчалзажок черниң хөрээңүн экижидерининң, тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдаларын күүсеттинмээн.

Бүдүрүкчү күштериниң кол үндезини черни хумагалыг ажыглаар, чер ажылының культуразын бедидер дугайында партия болгаш чаазак улуг кичээнгейни салып турар. Чоокта чаа болуп эрткен ССРЭ-ниң Дээди Соведининг сессиязынга чер дугайында тускай Хоойлуну хүлээп алган. Бистиң республикавыста суттаттыг черлерни ажыглаарында четпестерни эвээш эвес. Чамдык чижектерден ап көрээли. Кыядынган суттарылга системаларын четче ажыглавас чорук кайы хөй. Чамдык таварылгада тараа шөлдеринче сугну аңаа-за аксын бадырыптар, ооң түңнелинде шөлдериң кара хөрүңүн суг аппаар, сай дажыңга чедир оңгарлай үргедеттинер фактылар бар. Тус-тус ажыл-агыйларның удуртукчуларының, шылгыш агрономнарның суггарыкчылар-биле ажыл чорутпайн, оларны өөретпейн турарындан мындыг фактылар тургустунуп, суттаттыг черлер эвээш дүжүт берип турар. Шын хөй дүшкен кайы бир чыл тараазында болзурга ооң дараазында чылда суттаттыг черлерни ажыглавас, «эрткен чылдың шыгы чедер боор» дээр шын эвес хөөннер ажыл-агыйларның чамдык удуртукчуларында бар. 1967 чылда «Барлык» совхозка дүжүт экп болган; а бо чылдың чазынында ол совхозтуң удуртукчулары чажыла мурнуңуң суттарылгазын чорутпаанындан күзүн чөгенчиг дүжүттү алганнар.

Суттарылганы шын эвес чорудуп келгенинден Тандыда «Коммунизмниң херели» колхозтуң Шанганда, «Х Улуг хурал» колхозтуң Баян-Колда болгаш өске-даа ажыл-агыйларның элээп хөй тараа шөлдери үреленген.

Суг чок одарларда каскан кудуктарның ажыглалын экижидерин, суттарылга-биле чемнишчидилгезин агрономнаның негелделерин ёзугаар чорударын эш Достак-оол саналының төнчүзүнге чугаалаан.

— Бистиң районнуң ажылшчылары В. И. Ленининң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштыг калбартпышаан, беш чылдың үшкү чылын экп көргүзүглериг доозуп турарлар — деп, Улуг-Хем райкүүскомнуң даргазы депутат К. Д. Будук-оол бодунуң саналын эгелээн.

Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг болгаш транспорт организацияларының 1968 чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеттинмээн. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери күрүнеге мал продуктулары дужаар планын бүтүү кергүзүүлер аайы-биле ажыр күүсеттинмээн, малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле база-да багай эвес ажылдаанар. Бо чылын бодa малдың баш саны 18 хуу, шээр малдың 36 хуу өскен.

Районнуң экономиказында чедиишкиннер-биле чергелештир, чедир кылдынмаан, шинтпирлеттинмээн айтырыларга ол доктааган. Ниитиниң малынга быжыг чем-суур ам-даа тургустунмаан, ооң уламыдан малдың продуктулут чоруу куду. Мал ажылының механизастаашкыны оожум, ажылдың хөй нуруузун хол-биле кылып турар. Бо хүнде районда мал ажылының түгле 10 хире хуузу механизастаттынган. Ооң чыдагааны ажыл-агыйларның экономика, саң-хөө талазы-биле кошкаанда эвес, бо ажылды чогуур органнардан кичээнгейге албайн турарында. Колхозтар, совхозтар үлегерлиг мал кажаалариның, чаагайжыды туттунган фермаларының төлевилелин кыдыртып, чагыдар чер тыпайн турар.

Чер ажылын экижидер дугайында чугаа каш чыл үргүлүлеп келзежок, ам-даа эки шинтпирлеттинмээн. Суггаттыг чердерни, эрги бугаларны четче ажыглавайн турарывыс шын, бо талазы-биле шүгүмчүлелди чөптүг деп хүлээп алыр апаар. Ынчалзажок Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозундан районнуң тараажыларынга боттуг дузаны көргүспейн турарып айтыр херек. Чер суттарарыга ооң культуразын экижидеринге, структуразын катап тургузарынга херектиг дериг-херекселдер районда чедиишпейн турар. Районнуң суг ажылдакчыларында «С-100» маркалыг чиңгыс трактор бар. Ооңбиле мелиорация айтырыгларын чедимчелиг шинтпирлээри берге дээрзи бнадингир.

Бо чылдың июнь айда район Соведининиң сессиязынга чер ажылының культуразын бедидер дугайында айтырыгны чугаалашкаш, Улуг-Хем районга машина-мелиорация станциязын тургузар дугайында айтырыгны Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге тургускан бис. Ол ам-даа шинтпирлеттинмээн.

Хүлээп алдынган доктаал, шинтпирлериниң күүседзери дээш негелдениң кошкаан сессияга чугаалаар апаар. 1968 чылдың февраль айда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Улуг-Хем районуң Чаа-Хөл, Арыг-Узуу, Булуң-Терек суурларынга школдар тудар дугайында шинтпирни хүлээп алган. Ук школдарның хөөннеринде автошколага чоладчылар белеткээринче кичээнгей салбайн турар. Бо АТК-ларның ажылынга контрольдуң хынаалдапы күштелдирери негеттинип келген.

Чаа системаның негелдезин ёзугаар ажылдап эгелээп эвээш эвес оруланы ылганывыстың ачызында, транспорт ажылдакчыларының күш-ажылының байдалын экижидер талазы-биле тодаргай хемчегларни ап эгелээн. Чоладчыларга халас хептерни бээрин, септекчилерге болгаш кондуктораарга халас чемненилгенн организастаан. Дус-Хөлде дыштанылга бажыңын тутхан. Бистиң хүлээп хөй АТБ-лериве боттарының хөреңгизин каттыштыргаш Сочи, Пятигорск хоорайларда дыштанылга бажыңнарын тудуп эгелээнивер. Аңаа чайгы үеде Тывадан хөй чоладчылар болгаш транспорт ажылдакчылары дыштанып, кадыкшылганы алырлар. Бо бүгү хемчегларнин түңнелинде автотранспорттуң ажылынга чаартылга, экижидилге болур.

Индирде СЭКП обкомунуң бирги секретары, депутат С. К. Тока.

— СЭКП ТК-ниң октябрь Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининг чоокта чаа болуп эрткилээры совет кижилерниң мурнунга улуг соруглаарын салган. Шылгыш партия Төп Комитединиң октябрь Пленумунуң хүлээп алган документилери бистиң дайынчы программавыс болур—деп, С. К. Тока бодунуң саналын эгелээн.

Үлетпүр, тудуг, транспорт черлериниң ажылын аналамтевишаан, саналының хөй кезиин көдээ ажыл-агый айтырыгларынче угландырган. Республикада тараа бүдүрүлгезинин хожудан турарын түгле агаар-бойдустуң таварымча чок байдалдары-биле таймылырлап болбас. Тараа шөлдерни экижидер, суттарылганы организастаар, тарылга эдлечештирилгезин шинтээдир дугайында айтырыглар республиканың ажыл-агыйларында кошкак шинтпирлеттинин келген.

Суттарылгашын ажык-дузазының дугайын Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң чижээнден көрүп болур. Ол колхозтуң суттат чок черлериниң бир тектарындан 3,6 центнер, суттаттыг черлериниң 18—20 центнер дүжүт алдынган. Черниң, шылгыш тараа шөлдериниң хатган, суттан үрелир чоруубиле демисселзи күштелдирер, тудуг болгаш өске-даа объектилерни кылырда черни эң-не хумагалыг ажыглаар дээш тодаргай хемчегларни алыр херек. Чер дугайында Хоойлуну боттандырары биле район, ажыл-агый, алыр бүдүзүнге организас-техниктиг хемчегларын хүлээлгелеривисти хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү күштү мобилизастаар ужуглуг бис—деп, С. К. Тока саналын дооскан.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң хойжузу депутат М. Д. Сувандин бодунуң саналынга Тыванын экономиказын улам көгжүдери дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынынга республиканың ажылчы чоннарының капчаар-даа аажок өөрүп четтирип турарын илереткен.

— Тывага кааң чыл болганын барымдаалаш, үрезинге болгаш чемге хереглээр тараны, мал чемнерни, ооң ишпинде 25 муң тонна холукаалыг мал чемни биске дузаламчы кылдыр бергенни депутат эш Токаның саналындан сеткил ханып дыннадывыс. Бо дээрге улуг башкывыс Ильичиниң биске тывыскан аас-кежиктиг чаагай амыдыралы-дыр. Партия болгаш чазактың сагыш салышкынынга харыы кылдыр малдың продуктулут чоруун бөдидер дээш Тестиң малчынары бүтүү күжүн харамнанмастар.

1969 чылда республиканың улус ажыл-агыйын хогжүдеринің планын, бюджедин оске депутаттар-биле бир домей бадылаар деп сапалдыг мен —деп, эш М. Д. Сувандин чугаалаан.

Тыва хөгжүм-шин театрының директору депутат Р. О. Далай-оол 1969 чылда улус ажыл-агыйының планының болгаш республиканың бюджединиң төлевилелдеринде айтыкан хемчегларни боттандырары коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга бистиң чаа бедикче көдүрер дээрзин бодунуң чугаазының эгезинде демдеглээн. Хөгжүм-шин театрының чогаадыкчы коллективи совет кижилериниң овур-хевирин тургузарын бодунуң кол соруглазы деп санап турар.

ЧУРУКТА: Сессияның бөлүк киржикчилери: (солагай талазындан оң талазыныче) Улуг-Хем районнуң «ТТКА 25 чыл» совхозтуң хой кадарчызы М. С. Чап-оол, Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң хой кадарчызы Д. М. Бичеоол, чогаалчы С. А. Сарыг-оол, Совет Эвилелиниң Маадыры Ч. Н. Чүргүй-оол олар.

Кыштагларлашкынны организастыг арттырери-биле чергелештир, часмы тарылгага белеткел ажылдарын амдыгаштап эгелеп хайнышкынынг чорудар херек. Часкы тарылганы, дүжүт ажаан алмышкынын кыска хуусаада эрттирери-биле механизатор кадрларны ажыл-агый бүрүзү баш удур белеткээр ужуруглуг. Ылаңгыя трактористиң, комбайнериниң мергежилиглерге аныяктарны, хереэжен кижилерни өөредир херек. Чурттуң өске областары, крайлары аныяк уругларны механизаторнуң мергежилиглерге өөредирин шагда-ла практикалап эгелээн. Оларның ажылдап турары-даа эр улустан дудак чок. Ынчангаш партия обкому бо талазы-биле чамдык хемчегларни ап эгелээн.

— Чаа үнер чыл бистиң республикавыска онзагай байдалдыг. Совет улустуң найыралдыг өг-бүлезинге Тываның бактаан киргининден бээр 25 чыл болур оюн демдеглээр бис. Аңаа белеткелге хамаарыштыр чоонуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин иодүрбүшаан, В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болур оюнга холбаштыр алган социалистиг чарыштың үнелиг үүлгедин ажыглаар дээш бүгү күштү мобилизастаар ужуглуг бис—деп, С. К. Тока саналын дооскан.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң хойжузу депутат М. Д. Сувандин бодунуң саналынга Тываның экономиказын улам көгжүдери дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынынга республиканың ажылчы чоннарының капчаар-даа аажок өөрүп четтирип турарын илереткен.

— Тывага кааң чыл болганын барымдаалаш, үрезинге болгаш чемге хереглээр тараны, мал чемнерни, ооң ишпинде 25 муң тонна холукаалыг мал чемни биске дузаламчы кылдыр бергенни депутат эш Токаның саналындан сеткил ханып дыннадывыс. Бо дээрге улуг башкывыс Ильичиниң биске тывыскан аас-кежиктиг чаагай амыдыралы-дыр. Партия болгаш чазактың сагыш салышкынынга харыы кылдыр малдың продуктулут чоруун бөдидер дээш Тестиң малчынары бүтүү күжүн харамнанмастар.

1969 чылда республиканың улус ажыл-агыйын хогжүдеринің планын, бюджедин оске депутаттар-биле бир домей бадылаар деп сапалдыг мен —деп, эш М. Д. Сувандин чугаалаан.

Тыва хөгжүм-шин театрының директору депутат Р. О. Далай-оол 1969 чылда улус ажыл-агыйының планының болгаш республиканың бюджединиң төлевилелдеринде айтыкан хемчегларни боттандырары коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга бистиң чаа бедикче көдүрер дээрзин бодунуң чугаазының эгезинде демдеглээн. Хөгжүм-шин театрының чогаадыкчы коллективи совет кижилериниң овур-хевирин тургузарын бодунуң кол соруглазы деп санап турар.

Кызыл хоорайның болгаш областың партия конференциязарынга театрның ажылында улуг четпестерни шүгүмчүлээп ооң ажылының деңнелин бедидеринге улуг идиглиг болганын ол чугаалаан. Совет эре-чагырганың алдарлыг 50 чыл оюп таварыштыр, чаа шилерни, конперттерни тургузарынга коллектив улуг чедиишкиннерлиг болган. Дыка хөй артистер чамдык рольдарны күүсеткени дээш, шаңналмакталга четкеннер. Республиканың ажылчы чоннарының культурлуг негелдезин хандырарынга театрның коллективи база бодунуң улуг-хуузун киирип келген. Сөөлгү үеде 360 көргүзүглерни чоонга бараалгаткан. Ылаңгыя көдээнин ажыл-ишчилерин хандырарын көскүзүү-биле экижиткен. Ол үеде бистиң театрның шин, ураң-чүүл көргүзүглерни көдээнин 93 муң ажыг ажыл-ишчилериве көргүскен.

Эш Далай-оол театрның ажылында четпестерни база чугаалаан. Чамдык артистерниң мергежили ам-даа чавыс. Мергежилдиг кадрларбиле театрны четчелээринге чуртталга бажыңнарынга хандырылганың четпеэн шаптыктап турар. Көдээ черлерге шимелде дериг-херекселдерни чедирип дериирнге машина хереглеттинип турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү сагыш салышкынының ачызында республиканың кадык камгалал албан черлериниң четкизинин калбарып, медицина кадрлары-биле четче хандыртынып эмпелге черлери амгы үениң болбаазын херекселдери-биле дериттинип турарын Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри депутат А. А. Любимов чугаалаан. Кадык камгалалынга үндүрүп турар акша-хөреңги чыл бүрүде өзүп турар. Амгы үеде республикада муң кижи бүрүзүнге 134 эмнелге оруннары чоонга бараалгаткан. Ылаңгыя көдээнин ажыл-ишчилерин хандырарын көскүзүү-биле экижиткен. Ол үеде бистиң театрның шин, ураң-чүүл көргүзүглерни көдээнин 93 муң ажыг ажыл-ишчилериве көргүскен.

Эш Далай-оол театрның ажылында четпестерни база чугаалаан. Чамдык артистерниң мергежили ам-даа чавыс. Мергежилдиг кадрларбиле театрны четчелээринге чуртталга бажыңнарынга хандырылганың четпеэн шаптыктап турар. Көдээ черлерге шимелде дериг-херекселдерни чедирип дериирнге машина хереглеттинип турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү сагыш салышкынының ачызында республиканың кадык камгалал албан черлериниң четкизинин калбарып, медицина кадрлары-биле четче хандыртынып эмпелге черлери амгы үениң болбаазын херекселдери-биле дериттинип турарын Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри депутат А. А. Любимов чугаалаан. Кадык камгалалынга үндүрүп турар акша-хөреңги чыл бүрүде өзүп турар. Амгы үеде республикада муң кижи бүрүзүнге 134 эмнелге оруннары черлериниң системазында дээттиг чемненилгени организастаавайн турарын, сүттен кылган продуктуларның ассортиментизинин кызымазын, ол продуктулар-биле уруглар албан черлерин, школдарны четче хандырбайн турарын, чамдык фельдшер-акушер эмнелге пунктуларын кышка четпес белеткээнин, оларны транспорт-биле хандырбайн турарын А. А. Любимов шүгүмчүлээн.

СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң чоонуң амыдырал хандырылгазын улам ыцай экижидер хемчегларни дугайында доктаалып амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай ажылдарны республиканың амыдырал хандырылга албан черлери капчаар чорудуп турарын Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының министри Х. Л. Даржаа чугаалаан. Чамдык амыдырал хандырылга албан черлери боттарының чоңга көргүзер ачы-дузазын экижиткен. Ак-Довурак хоорайда амыдырал хандырылга албан черлери 1968 чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам 1969 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Хандырылганың экономиктиг көргүзүглери экижээн. Эрзин, Өвүр, Бай-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем, районнарда амыдырал хандырылганың черлери болгаш Кызылдың дааранылга фабриказы, амыдырал хандырылга комбинады бо чылдың 11 айларының, чамдыктары чылдың чоңга ачы-дуза көргүзериниң планнарын күүседипкеннер. Ынчалза-даа продукциянын ассортиментизи эвээш, шыпары куду деңнелдиг болуп турар. Амыдырал хандырылга черлериниң мурунда салдынган сорулганы эш Даржаа чугаалаан.

Бо чылын Кызылга идик септээр, даараар черлерни кылыр, шак септээр үүрмек мастерскаяларны төнчүдер. Бүдүрүп турар продукциянын шынарын бедидери ажылчынарның тускай мергежилинден улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш чурттуң янзы-бүрү өөредилге черлеринче курстар, семинарларже сөөлгү үеде 10 ажыг кижини түр өөредип чоруткан. Москвада тускай дээди өөредилге черинде 11 кижи бот-өөредилге-биле өөренип турар. Ынчалза-даа тускай эртемнигларин белеткеп турарында четпестер ам-даа бар. Ылаңгыя ырак районнарның амыдырал хандырылга албан черлериниң ажылдакчылары мергежил бедидериниң өөредилгезинче эвээш хаара туттунуп турар. Бо ажылды экижидер сорулга-биле республикага тускай өөредилге комбинадын ажыглалга киирери улуг ужур-дузалыг. Келир чылын дааранылга салбырларын ажыдарынга акша-хөреңгини дөзевилээн. Тоора-Хем, Сарыг-Сеп, Кызылга 15 кижи ажылдаар пехтерин ажыдар. Туулбу, чугай будүреринің шынарын экижидер. Чаа тургустунган Мөңгүн-Тайга районга амыдырал хандырылга черлерин тургузарынга акша-хөреңгини немей көөрү чугула.

Амыдырал хандырылга черлериниң ажылынче чамдык райкүүскомнар кошкак кичээнгей салып, оларның ажылынче ханылап кирбейн турар. Каа-Хем, Чоон-Хемчик районнарда амыдырал хандырылга черлери бигай ажылдап турар. Каа-Хем райондa аңаа көрдүнген акша-хөреңги шиңгээттинмээп. Чоонуң амыдырал хандырылгазынга бараан болурунуң культуразын болгаш шынарын бедидери дээш бүгү күштү салыр бис деп, Х. Л. Даржаа чугаалаан.

Тыва АССР-ниң чыридыышкынының министри Д. Б. Ондар Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Тываның улус чыридыышкынының хогжүдезинде чедиишкиннерни тодаргай саннар, чижектербиле илередип чугаалаан. Республиканың күрүне бюджединде көрдүнүп турар хөй акша-хөреңги школдарның материал-техниктиг баазазын экижидерин хандырар.

Школдарны, школ назыны четпээн уруглар албан черлерин тудуп, ажыглалга киирер талазы-биле ажылдар конгчуг четпес чоруп турар. Ол дугайын тудуг черлериниң удуртукчуларындан шиңгүзү негээр ужуглуг бис. Школдарда стол, студ, тумбочка болгаш өске-даа мебель кылыглары четпес. Чер-черде эрге-чагырга органнары бүтүнитпинің өөредилгезинн хандырарын организастаарынга, школдарның өөредилге-кижизидилгелиг ажылын экижидерининге эвээш кичээнгейни салып турар. Чамдык школдарда башкылаашкынның ыңнары куду деңнелде. Тес-Хем, Бай-Тайга райкүүскомнары школдарның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарынга хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаламаан. Тес-Хем, Эрзин, Бии-Хем районнарынга министерство черниң талазындан бо чылын чоруткан хынаалдаңың түңнелинден алгаш көөрге, чамдык школдарның өөредилге-кижизидилгелиг ажылында шынгы четпестер бары илерээн. Чамдык школдарда өөренирилерниң биилиниң деңнели өөредилге-программалыг негелделерден хожудап турар.

Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хогжүдериниң планының болгаш республиканың бюджединиң дугайында, илеткелдериниң талазы-биле санал-оналга Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң даргазы депутат П. А. Дежнёв, Кызылдың бус-турбиназыг электростанциязының машинизи депутат З. Е. Радыгина, ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Соведининиң күүсекчи комитединиң даргазы Б. Б. Чюдюк, ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң кежигүнү депутат С. А. Сарыг-оол, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары депутат О. Б. Бичe база киришкеннер.

1969 чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хогжүдериниң Күрүне планының дугайында Хоойлуну хүлээп алган. 1969 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну болгаш 1967 чылда Күрүне бюджединиң күүседдезинин дугайында отчёттуу бадылаар дугайында доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң аныяктар херектериниң талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазынга депутат Ю. Л. Аранчинин бадылаан.

РСФСР-ниң „Билиг“ ниитилелиниң баштаар черинің пленуму

Декабрь 25-те Москвага Россия Федерациязының «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинин пленуму ажылын дооскан. Ооң киржикчилери В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга белеткелдиң дугайында» СЭКП ТК-ниң докладчызын Ниитилелдиң организациязарының күүседип турарының дугайында айтырыгны ийи хүн дургузунда чугаалашкан. Сөс алганнар марксизм-ленининг өөредигин пропагандалаарының дуржулгазын чугаалаан.

Москваның улус ажыл-ағыйының Плеханов аттыг институдунуң профессорларының болгаш башкыларының эгелээшкини пленумга бедидибиле үнелеткеп. Олар будүрүлге, албан, өөредилге черлеринге ленинчи идеяларны идепкейлиг пропагандалаварын калбартырынче пайысылалдын бүгү эртемденнерин кыйгырган. Москвачыларның эгелээшкинин Ленинградтың, Новосибирскининиң, Курскининиң, Омскининиң, Казаньның, Ростовтуң болгаш өске-даа хоорайларның дээди өөредилге черлери деткээн.

Воронеж организациязының баштаар черинің даргазы физика-математика эртеменериниң доктору В. С. Постниковтуң чугаазып дыңнаары сонуургапчыг болган. «Улуг Октябрь» агитпоездының сонуургапчыг ажыл чорудуп турарын ол чугаалаан. Ооң лекторлары — Воронежтиң дээди өөредилге черлериниң эртемденнери, партияның хоочун кежигүннери, СЭКП обкомуның харыысалгалыг ажылдакчылары. Олар ажылчыларга, колхозчуларга, студентилерге илеткелдер кылып берип турар. Воронежте киполекторийлер сураглыг. Оларның саны ам беш чүс ашкан.

Пленум Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга белеткелдиң программазын бадылаан. Лекция пропагандаларының ленинчи принциптерининг дугайында республикаларга болгаш зоналарга лекторлар семинарларын, эртем-методика конференциязарын эрттирерни чер-черниң организациязарынга сүмелээн. СЭКП ТК-ниң чанында партияның дээди школазы-биле кады «Коммунистиг партиязарының стратегиязында болгаш тактиказында ленинчи принциптер» деп темалыг эртем конференциязын организастаан турар.

В. И. Ленининиң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында, ооң берген теория эртинезининиң, ленинизм идеяларының тиилелгезининиң, делегейниң коммунистиг, ажылчын, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң хогжүдезинге ленинизмининиң салдарының дугайында лекторларга дуза чедирер методика материалдарын 1969 чылда парлап үндүрери төлевилеттинген.

(СЭТА-ның корр.).

Чогаалчыларның хүндүлүг хүлээлгези

Декабрь 25-те РСФСР-ниң чогаалчылар Эвилелиниң баштаар черинің пленуму ажылын дооскан. Ооң киржикчилери В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга белеткел-биле холбашкан хөй айтырыгларны чугаалашкан. Литература талазы биле мергежилдиң айтырыгны чугаалажыр кол тема болган.

Россия Федерациязының чогаалчылары ленинизм идеяларының тиилелгезин, коммунистиг шинтилелди тургузарынга совет улустуң улуг чедиишкиннерин чаа помнарга көргүзерин боттарының хүндүлүг сорулгазы деп санап турар.

— Пленумга сонуургапчыг болган хөй хаңы бодалдарны чугаалаан саналдар болгулаан. Оны келир съездиге белеткел деп билип турар бис. Аңаа чугаалашкан чүүлдер бистиң литературавыстың хөгжүлдезининиң ең чугула айтырыгларын чугаалажырының эгези болган туруп болур — деп, Л. С. Соболев чугаалаан.

Пленум Россия Федерациязының чогаалчыларының ээлчеглиг — III съездиниң 1969 чылда чыылдырар дугайында шинтпир үндүрген.

(СЭТА-ның корр.).

ЧАА ЧЫЛДЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Чыл планы күүсеттинген

Кызылдың күрүне садыының ажылдакчылары 1968 чылда алган социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир дээш чыл эгезинден бээр шудургу ажылдаанар. Беш чыл планының үшкү чылының сорулгаларын декабрь 24-те хуусаа бетинде күүсеткен. Чыл төнчүзүнге чедир 800 муң рубльдиң үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарын даалгадан ажыр садарлар.

Магазиннер аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилеринге орулга-чарылгалыг № 2, 7 магазиннер тиилекчилер болуп, чыл планын декабрь 15-те күүсеткенер.

Хоорайның күрүне садыының ажылдакчылары түгле бараан саарылгазының планын күүседир дээш демиссежип турар эвес, харын садыгның культуразын бедидер сорулгалыг. Ол талазы-биле бичe эвес ажылды кылып чорутканнар. Хоорайның мурнакчы садыгжыларынга Н. Кузнецова, Л. Шнурова, У. Тихонова, Л. Абрамова болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Садыгжылар В. И. Ленининиң төрүттүнгеп хүнүндеп бээр 100 чыл болур оюнга алдар болдурган хүлээлгезин күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Орулга өскен

Кызыл хоорай Соведининя чагыргазында «Тере-Хөл» колхоз мурнуку чылдарда хожуланган ажыл-агыйларның бираазы турган. Беш чылдың бө үш дугаар чылында ук колхозтуң көргүзүглери эки болуп турар.

Артель мал ажылының продуктуларын күрүнеге дужаарының чыл планын хуусаа бетинде күүседип алган. Тодаргайларга, 230 тонна ытты, 14 тонна дүктүг дужаган. Тере-Хөлчүлер мал ажылындан 278 муң рубльдин орулгазын киирип алырын 316 муң рубль кылдыр ажыр күүсеткен. Колхозтуң ап ажылындан киирип ап турар орулгазы база-ла өскен.

Үргүлчүлевишаан

Кызыл аэропортунуң ужудукчулары бо чылын 150 муң хире пассажирлерни дажыглаан. Оон ыцай олар 5 муң хире тонна янзы-бүрү чүктү, 481 ажыг тонна почта чүгүн чогуур черлеринге чедиргеп. Он бир айлар иштинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн 105,3 хуу күүсеткен. Чүк төөрүүлгезинин чыл планы кол көргүзүглерге ажыр күүсеттинген. Чыл төнчүзүнге чедир авткап хонуктарда планнан ажыр чүк дажыыры үргүлчүлевишаан.

Н. К. КРУПСКАЯ Ленин дуғалында САКТЫЫШКЫННАР

(Уланчызы. Эгези № 246, 249, 259 «Шында»)

«Искра» дыка эки үнүп, ооң салдары улгадып турган. Съездиге партияның Программазын белеткеп эгелээн. Ону чугаалажып көору-биле Мюнхенге Плеханов биле Аксельрод чораап. Ленинниң кылганы Программаның төлевиледдинде чамдык чүүлдерге Плеханов халдагылаан. Вера Ивановна* чамдык чүүлдерге база Ленин-биле чөпшээрешээн. Хурал парын байдалга эрткен. Вера Ивановна Плеханов-биле маргыжар бодаан, ынчалза-даа оозу пйи холуи авый-шавый туткаш, түрлүг шинчи көргүзүп, олче тулдур көрүптерге. Вера Ивановна будулуп калган. Херек бадылаашкынга четкен. Бадылаашкын мурнуу чарында ол айтырыг талазы-биле Ленинни деткип турган Аксельродтуң бажы аарый берген, агаарлаар кижи мен дээш турупкан...

Владимир Ильич ынчан Плеханов-биле кандыг-даа чөрүдээни эң-не бергеи-биле хүлээп ап, дүнелерде удувайн, шугуллап турган. А Плеханов ажыпып, үрдүнүп турган.

«Заряның» дөрт дугаар номерииге Владимир Ильичиниң бижээн чүүлүн номчаш. Плеханов хос черлерииге демдеглелдер кылып, хамык харааладын аңаа илереткеш, Вера Ивановнага дөлир эгидип берген. Владимир Ильич ону көргеш, элдепсинип кайгап, аңгадай берген.

Ол-ла үеде «Искраны» Мюнхенге парлаары болдунмас, типографиянын ээзи корга берген деп илереп келген. Ооң уруур апарган. Кайнаар баарыл? Плеханов биле Аксельрод Швейцария баар диишкен, өске эштер Программаны чугаалажып турган хуралдын байдалын көргеш, Лондон дээш турупкан...

Мюнхенге ол үеии бистер соолуңде чырыткылыг үе кылдыр сактып турган бис. Даштыкыға турганыңың дараазында чылдары дыка берге болган. Владимир Ильичиниң, Мартовтуң, Потресовтуң болгаш Засуличиниң амы-хүү харылыжааларында ханы чарлыышкын Мюнхенге турган үеде онза илеревээн чүве. Никита орус солуниу тургузар чаңгыс соруулгага бүгү күштерни мөөнөзээн, «Искраны» долгандыр күштерии чыгган турган үе-ле болгай. Книжи бүрүзү организацияның өзүлдезиин медереп билип, партияны тургузарының оруу шыпныг болган деп бодап турган...

Лондонче бис Льеж тавартыг чоруткан бис...

Ол үе Льежке канчаар-даа ажок хөлзээшкиниин кидиилге үезии турган. Ооң мурнунда элээн каш хүннериң дургузунда шериглер тура халыышкын кылган ажылчыннарже боолаан. Ажылчын кварталдарының хөлзеп турары ажылчыннарның арын-шырайларындан, бөлүк-бөлүк тургулаан кижилериң хевириидеи илдеи болган.

Лондонга амыдырал

1902—1903 ЧЫЛДАР

Лондонга бис 1902 чылдың апрельде чеде берген бис.

Лондоннуң улуг деп чүвези кайгамчык болган. Бистиң барган хүнүвүсте агаарның байдалы багай-даа болза, Владимир Ильичиниң арын-шырайы өөрүшкүлүг болуп. Плехановту болгаш редакцияга болган үскүлежиишкиниң кезек када уттувуткаш, капитализмниң ол шивээзии сонуургал-биле кайгап турган...

Ильич хайныгып турар Лондонну шинчилеп турган. Ол хоорайны үр-ле кезигилээр кижи чүве. Садыгның ол аажок улуг хоорайының шимчээшкиниин Владимир Ильичиниң сеткилинге таарышкан... Бис чадаг кылаштажып турган, бай болгаш ядыы байдалдарның көстүп көрбээн ыялдарын хайгаразап турган бис. Владимир Ильич чамдыкта дижин ызырып алгаш: «Ийи нация!» дээр-даа чүве...

Владимир Ильич үргүлчү-ле бөлүк ажылчыннар чанынче барыксаар турган. Бөлүк кижилериң турганы чер бүрүзүнге барып, шагыраан ажылчыннарның хоорай даштынче үнүп алгаш, шак-шагыбиле шыктарга дыштанып чыткылаары чөрлерже, бәрже, номчулга чөрлериниче ол барып турган. Сандай дээр чүве-даа чок, а солун номчуур туруштар болгаш аскыларда аскан солуннар бар, ынаар шуут-ла дашкаартан кирип келир чаңгыс-чаңгыс өрээлдер—ындыг номчулга чөрлери Лондонда дыка хөй; кирип келген кижи солуну алгаш, номчаш, турган черинге азып каар. Ильич ындыг номчулга чөрлерин бистиң чуртувуска база тургузарын күзеп чораан. Ол бөдүүн улус баар ресторанга, хүрээге кирип көрүп турган. Англияның хүрээлериинге чүдүлге албанының соонда нургулайында-ла кандыг-бир кыска илеткел болур, ооң соонда маргылдаа эгелээр мындыг. Бөдүүн ажылчыннарның чүве чугаалап турганы ол маргылдааларга Ильич бәрыксаар, оларның чугаазын дыңнаксаар турган. Көөргеткен чүве чок, баштыңнар-даа чок, а амгы үеде чугаалап турары ышкаш, «шуут-ла станоктан келген» ажылчыннар чыглып турган эзнаиргей кварталдарга болур ажылчын хуралдар дугайында чөрлалдарны солуннардан ол дилеп тып турган. Ындыг хуралдарга колдуунда-ла кандыг бир айтырыгны, төлевилелди, чижээ—хоорай-сад айтырыын чугаалажып турган. Владимир Ильич оларны кичээнгейлиг дыңнап-дыңнап: «Олардан сопиализм шуут-ла аттыгып тур! Илеткелчи бужар чүүлдер чугаалаар, а санал берген ажылчын айтырыгны чиге сөглеп, капиталистиг тургузугнуң шуут утказып сойгалап турар-дыр» деп, ооң соонда өөрүшкүлүг чугаалап турган. Кандыг-даа байдалдар турбуже, ангының сеткилин кадагалаан бөдүүн англи ажылчынга Ильич үргүлчү идеген чораан...

Англи сопиалистериң бажыңында амыдыралың бис эвээш билир бис. Англичаннар—хаалчак чон. Орус эмиграцияны олар кенеп-биле элдепсинип көрүп турганнар. Бир-ле катап Тахтеревтерге ужурашканывыс англи социал-демократ менден мынча деп катап-катап айтырып турганын сактып тур мен: «Силер шынап-ла кара-бажыңга олуруп турган силер бе? Бир эвес мээң кадайымны карабажыңга суп каан болза, мен чүнү канчап каарымпы бодап четпес-тир мен. Мээң кадаймга ким чагдаарыл!». Бистиң квартиравыстың ээзиниң өөпге—ажылчын кижиниң бүлезинге—четпес чери чок мещан чоруктуң салдарын көрдүвүс. Англи мещан чоруктуң сактып четпес багын чурттап эртивис-даа...

Черле ындыг чаңывыс-биле хоорай кыдыынга база чоруп турган бис...

Чаштынар талазы-биле тергиин эки чурттап турдувус. Ол үеде Лондонга кандыг-даа документ айтырбайн турган. сагынганы-ла ат-биле бижидип алыр чүве.

Бистер Рихтерлер деп бижидип алдывыс. Англичаннар бүгү-ле даштыкы кижилериң арын-шырайын ылгап билбези база кончуг эптиг болган, ынчангаш бистиң квартиравыс ээзи бисти үргүлчү-ле немецтер деп бодап келген.

(Төнчүзү дөртку арында).

Харылзааларны быжыглаары— интернационалчы хүлээлге

БАРЫЫН БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи К. Саввинниң дамчытканы болза:

Барыын Берлинде Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының даргазы Герхард Данелиус дооступ турар 1968 чылды хоорайда демократтыг шимчээшкинниң күштелгенииң чылы дээн. СЭТАның корреспондентизи-биле беседазында Г. Данелиустуң медеглээни: «Бо чылын Барыын Берлинниң демократтыг болгаш социалистиг күштериниң демиселинде зң чугула чүүл болза, фашист-өлүрүкчү Резени судтан бумар чүдээ-биле агартып салганынга удурланыышкынның чай бирде чыскаалы болгаш декабрьда чыскаалы болган. Монополистиг-капиталистиг системага удур демиселге киржип турар ажылчыннарның, ылаңгыя аныяк ажылчыннарның санының нөөдеп турары онза кайгамчык факт болур».

Капитализм биле социализмниң аразында чөрүлдээлериниң чидигленгени барыын-германг адаанзырак чоруктуң болгаш империализм политиказының база бир кол чүүлү болу берген Барыын Берлинде онза тодазы-биле илергей деп, Г. Данелиус ооң ыңай чугаалаан. «ГФР-ниң башкарыкчы бөлүктери барыын-берлин сенатна деткидип алгаш, ГДР-ге болгаш Совет Эвилелинге удур соок дайынны чидиглендирип, бөин чазактың өнчүн-чөнгээлиг хемчеглериниң дузазы-биле Барыын Берлинге чаа кывар материалды мөөнөзээрин белеткээрин ораладжып турар» дээрзин Г. Данелиус айткан. Ындыг болза-даа, хоорайның амгы байдалында чаа чүүл болза, бистиң чонувустуң удурланыышкынынга ол айыылдыг байдалдың таваржып турары болур. ГФР-ниң болгаш Барыын Берлинниң башкарыкчы бөлүктери шаамдагызы ышкаш, барыын-берлин хамаатыларны боттарының агрессчи планнарын боттамыларынче киир тыртып шыдавас деп, Г. Данелиус медеглээн.

«Эгелээр чылда—В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга белеткелдиң чылында СЭКП-биле амы-дуңма харылзааларны улам ыңай быжыглаарын бистиң интернационалчы хүлээлгевис кылдыр көрүп турар бис. Социализм тиилелгезининң, империализмге бөлгаш милитаризмге удур чедишкинниг демиселдиң баштайгы белеткели болза, коммунистиг болгаш амылчын партияларның, а ол ышкаш антиимпериалисчи күштериң чаңгыс эви болгаш сырый иттыжыышкыны болур дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис» деп, Барыын Берлинде ГСЧП-ниң даргазы демдеглээн.

Чаа чылда бодунуң партиязының сорулгаларының дугайын чугаалап турган, Г. Данелиус амылчыннарның аңгы талазы-биле медерелин күштелдиреринии, антиимпериалисчи демиселге амылчын аңгының улам хөй иезиин киириштиреринии эргежок чугулазын айыткан.

БУЯННЫГ ШИИТПИР

ХАНОЙ. (СЭТА). Декабрь 19-та Чөөн Намбога Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң командылалы туттурган үш америк шериг албаныгларны хостаар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Хосталга агентилелдиң дыңнадының барымдаалаш, Вьетнам информас агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң 8 чыл ооңга холбаштыр Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-ның Болгаш Улусчу чепсектиг күштериниң командылалының дужаалын ёзугаар америк шериг албаныгларны хостаар дугайында ол шиитпирни хүлээп алган.

ДАШТЫКЫДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПОЛЬША

Чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен дугайында дыңнадыглар улусчу Польшаның бүгү черлериниң соксаал чокка кээп турар.

Химия үлетпүрү пландан ажыр 2,5 миллиард алотых түңнүг продукцияны будүрер. Бо чылын польша докерлер 30,5 миллион тонна чүктү чүдүргеш, улусчу Польшаның үш порттарының дайын сөөлүндеги төөгүзүнге эң тергиин дээн чединишкинни чедип алган. Тудуг материалдар үлетпүрү чыл даалгазын ажыр күүсеткен болгаш чыл төнчүзүнге чедир 650 миллион злотых түңнүг продукцияны немей бээр.

Гдань судно тудуушкун заводунуң тудугжудары чаа чылды күш-ажылчы чаа тиилелге-биле уткуур: садыг судноларын болгаш 14—19 мүң тонна чүк сөөртүр танкерлерни септээр ажындырип чоруур докту ажыглалга киирген. Ол болза чуртта эң улуг док болуп турар.

БОЛГАРИЯ

Болгарияның медицина үлетпүрү чаа чылды улуг чедишкиннер-биле уткуп турар. Сөөлгү беш чылдарның дургузунда чуртка эмнер будурери беш катап көвүдээп, 300 чаа хевирлериниң эмнерин будүргеп. Ол эмнериниң хөйү даштыкы чурттарга калбаа-биле сурагжаан. Болгар медицина үлетпүрүнүң продукциязының дөрттүң барык үш кезиин алдан чурттарже үндүрүп турар, ооң иштинде Совет Эвилели, Швейцария, Индия, Пакистан, Алжир, Каттыкан Араб Республика бар.

ЮГОСЛАВИЯ

Нови-сад хоорайда — Воеводина автономнуг областың пайысылалында минералдыг чемишчидилгелерниң чаа фабриказы ажыглалга киргеп болгаш Югославияның көдээ ажыл-агыйынга «черниң хлевин» будүрериң элээн ковудедир арганы бээр. Чаа будурүлгени барык бүрүнү-биле механизастаан, продукцияны будүрериге эң сайзыраңгай технологияны ажыглап турар. Делгем цехтиң технологтуг чорудуушкунуң башкарылганың төп пультызындан контрольдап турар.

МООЛ

Улусчу Моолдуң үлетпүр будүрүлгелериниң коллективтери чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткен дугайын рапорттап турар.

ГДР-ниң дузазы-биле Улан-Баторга туткан эът комбинадының ажылдакчылары чылда будүрүлге планып хуусаазындан 15 хонук эрте күүсеткеп. Чоокта чаа Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп, ажыглалга киирген хлеб заводунуң коллективи чыл планын база хуусаа бетинде күүсеткеп. Эрткеп чылдыы-биле деңнээрге, хлеб заводунуң будүргүчүлүү 27 хуу бедээн.

(СЭТА).

Техниканы кыжын АЖЫГЛААРЫ

ТРАКТОРИСТЕРГЕ СҮМЕ

Республиканың колхозтарында, совхозтарында тракторларны кышкы үеде мал чеми соөртүрүпге, тудуг ыяжы дажырыпга дээш, өске-даа транспорт хереглелдеринге ажыглап турар. Тракторларны кыжын ажыглазы оларның соодулга, чаашкын, чемгерилге системаларының ой-тап ажылдаарыпга чамдык бергелерни болдуруп турар. 5-тен 20 градус соокта тракторнуң моторун мурнай изидип албайн чаңгыс катап хөделдирерге безин шимчедикчи аңаа хүннерде 3 азы 7 шактыг ажылга бүрүп күүдүү-биле ажыглаттынганы дег элегдээр. Ынчангаш тракторну кышкы үеде ажыглаарда эң кичээнгейлиг болуру чугула.

Тракторну кышкы үеде ажыглаар кылдыр белеткеп турар өйде № 2 техниктиг эдилгени чорудары чугула. Соодулга системазының каргаан апптаар, суг термометриниң шын ажылдап турарын хынаар. Соодулга системазынче өске бүдүмелерден арыглаттынган сугну ййакпе, азы түгле хар суун 80 градус чедир изиткеш, шимчедикчини ажылдадыр мурнунда кудар.

Агаар температуразы 20 градус соок турда тракторну «ДЗ» а 30 градус турда «ДА» маркалыг кывар түүлдү ажыглаар. Бир эвес бо чүүлдер чок болза, аңаа солярказа трактор керосинии немээш, ону бакче кудар бетинде экп холушкыр былгаар. Ону кудуп турар өйде ыяап-ла шүүр херек. Хжил соонда бактан болгаш фильтрлерден ооң артыын арыглап тогер. Ынчап чемгерилге системазынга соок агаар артып каарын болдурбазы чугула. Багын долдур кывар түүл куттунмаан тракторну хондур артырып болбас.

Шимчедикчини кыжын чаарынга түгле «ДСП-8» азы «ДП-8» маркалыг үстерии ажыглаары чугула. Үс радиаторун садырар болгаш үстериинг кышкы сорттарын чем насозуиуң корпузунга база таарыштырыкчыларга, ходелдирикчиге албан куткап турар. Ол шыкаш дамчыдылга коробказынга, шимчээр озектерге «АК-15» деп маркалыг үстүң 75, дизель үзүнүң 25 хуузун кудар.

Кышкы үеде тракторда бар-ла кезектер ой-тап ажылдап шыдавас апаар. Ынчангаш тракторнуң бүгү кезектериниң чогумчалыг ажылдаарынга түгле кышкы үстер, кывар түүлдер негеттинер эвес, машинаны чылыглаар түүлдер база херек. Аңгы-аңгы маркаларның тракторларын чылыглаар херекселдерии кандыг-даа ажыл-агыйга кылып ап болур. Ол бирги ээлчегде трактористиң ажыл-агыйжы чоруудан хамаарыр.

Аккумуляторлар батареяларын түскай ыяш хааржактарга быжыглап тургускаш, хааржактарның иштинге кидисти ийакпе, ховеннинг материалды чыырыглай салыр. Ол ышкаш кабина иштии, эжиктерии база ол язылыг чылыглап ап болур. Борта хамаарыштыр орт айыылының негелдезиин сагыры чугула.

Тракторлар болгаш өске-даа техниканы кышкы үеде ажыглаарда үстүнде айыттынган негелделерии сагыыр болза, шимчедикчиниң эрте элеп үрелирии болдурбазын хандырар болгаш кывар-чаар материалдарны камнап алыр.

И. ОЛДЫРЕВ.

ПАРЛАТТЫНМААН ЧАГААЛАРНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

Хынаалда бадыткаан

Каа-Хем районда «Октябрь 30 чылы» колхоз өргеге удур ядохлимкатты шып эвес ажыглаанындан 74 хой, 21 бода малдан каражадаан. Бир эвес ол хорапны өргеге удур ажыглаарын агроном эш Бессонов кичээнгейлиг чоруткан болза, колхозка ындыг когарал болбас турган.

Көдээ бижикчиниң бо талазы-биле чагаазын редакция алгап, ону хынап хемчег алыры-биле Каа-Хемниң район Советиниң күүскомунче шилчиткен. Райкүүском даргазы эш К. Очур-оолдуң харыылааны болза:

— Салчак Бичиктиң чагаазында плереткен фактыларны хынапа бүрүп бадыткаан. Ол дугайын районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң төвүлелиинге чугаалашкан. Ук айтырыга хамаарышкан материалды истелге органынче шилчиткен.

Хемчээн алган

Ооржак Федораның чажыттары ам сееки класста, а ол бешки класска тургаш-ла өөредилгезин каггап. Оон ажылга ызырыпмас, оорлаар хулугапзыг байдалын плереткен чагаазы хынап хемчег алырынга Барыын-Хемчик районнуң күүсекчи комитединче редакция шилчиткен.

Райкүүскомнуң чанында назы четпээпнериниң комиссиязының секретары Владимир Монгуштуң дыңнатканын бөлүгээр алырга, Ооржак Федорага хамаарыштыр бижээн четпестер шупту шын болган. Ол дугайында беседага Федора болуу, оон ээзазы болгаш үгбазы база бадыткаан.

Назы четпээпнериин комиссиязы моон соңгаар ындыг четпестерии болдурбас дугайында Ооржак Федораны шыңгыы сагындырган, ону ажылга киирген болгаш кежээки школага өөредилгезин уламчылаарын шиитпирлээн.

ЧЕР—БИСТИҢ КОЛ БАЙЛААВЫС

Хемнер кайнаар аккан

Каа-Хемче ырлашпышаап агыш киргилээн үгбашкы хемнер: Дерзиг, Мерген, Шап, Коптуг, Бай-Сөөт, Бүреп-Хем, Баян-Кол, Теректиг-Хем олар чүс-чүс гектар тараалаң шөлдү суглрып болурлар. Ол хемнериин уннарындап тараа шөлүнче аксын үндүрген бугаларны чоп чылдың аштап, септеп, он-оп га черлерии тараап, оон чаагай дүжүттү ап чораан. Тыртар күжүнге аът, шары эннепнес трактор чок үеде безин озук андазын, демир-хүүрек-биле чепсегленгеп бидаргай хуу ажылдыг чон суглрылга бугаларын эң ажыктыг эдилеп чораан.

Бистиң бо хүннеривисте чон колхозтарга болгаш совхозтарга каттыжып киргеп, күчүлүг техника-биле чепсегленгеннеп үеде суглрылга бугаларының кагдыганы дыка-ла хомудапчыг.

Дерзигниң Сувураа бугазы дыка делгем черии суглрар турган. Ол буга ам шуут кагдынган, оон уну чеже-даа бүдө берзе, ынаар ам-даа суг агып чыдар. Ынчалза-даа чаңгыс гектар-даа чер суглртынмайн турар.

Мерген бугазы кончуг улуг девискээрии суглрарар турган. Оон суу Сарыг-Сеп кавызының алдыы-даа, үстүү-даа тараалаң шөлдериие чедип турган. Сарыг-Сеп суурнуң бүгү чурттакчыларының огородун база Мерген хем суглрып чыдар.

«Октябрь 14 чылы» колхоз Саргалдың күр черии пинггээдип эгелээн соонда, Мерген бугазы барык бүткен. Сарыг-Сеп кавызының делгем тараалаң ховуларынче суг агыспастаан, харын-даа оопак бугаларны үрей андарып каапкан. Аттыг-сураглыг тараалаң Коптуг хемниң суглрылга бугалары база-ла кагдынып барган. «Ленинчи орук» колхозтуң тараажылары суглрат бугаларын үрезе-үрезе, ам мурпунда каяа, кандыг буга турганын билирп безин бергедээн.

«Октябрь 30 чылы» колхозта мун га чыгыы суглрылга тараа шөлү бар. Ынчалза-даа чабы кандаашкынныг 1968 чылда Купдустуғнуң тараажылары түгле чүс ажыг гектар черии суглрарган, а Бай-Сөөттүң суу ол-бо черлерге хөлленип, чамдык үнүш-дүжүттүг черлерии хөрзүнүң үрей агып чайлаан.

«Бурупгаар» биле «Совет Тыва» совхозтар Хайыралыгның Чаңге-Дагның, Чедиг-Паштың күр черлерии пинггээдип киргеп соонда, Бүреп-Хемнин, Баян-Колдуң шагтооғуден бээр тарыттынып келген суглрылга шөлдери эрлиреп калган. Оон түржүк, мурнунда араттарның эң камныг эдилеп чораан бугаларын чидир андарып каапкан.

Партил, совет ажылдакчылар база чер ажылының түскай эртемнигнери суглрылга черлерии тарыырынче катап эглирии амдыызында бодаайн турар. Мындыг чугаалар бар: «Республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу суглрылга системазын тудуп бербес болза, бис канчаар бис, түскай техникавис чок болгай»...

«Суглрылга черлер делгем эвес, бир кезек чер 5—10 га суг болгулаар-дыр. Ынчангаш ону ажылдап кылыры шүүттүг. Он-оп га улуг тудуш тараа шөлү суглрат чок-даа болза ажылдап кылырда эптиг».

Тарылга шөлүн калбартып болбайн аан, ынчалза-даа гектар сүрбейн черииң үнүш-дүжүттүүн бедидер деп СЭКП ТК-ның май Плепуму (1966 ч.) тодаргай айыткан.

Бир эвес суглрылга черииң га бүрүзүнден 14—16 центнер, чамдыкта мырынай 30 ажыг центнер дүжүттү алыр дижик, суглрат чок черииң га бүрүзүнден 10 центнер дүжүттү чылдың ап шыдавас. Он-оп га хөй кургаг черии тарыыры ажыктыг бе азы бедик дүжүттүг эвээш-даа болза суглрылга черии тарыыры ажыктыг бе? Бодавыже, суглрылга черииң беримчези улуг. Ажыл-агыйлар суглрылга бугаларын түгле мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу кылып бээр дээш, боттары чүнү-даа кылбайн олурун бээр болза, окта шын эвес. Республиканың өске районнарында ышкаш, Каа-Хемде дуржулгалыг тараажылар-даа, механизаторлар-даа бар. Оларның аразында суглрылга бугаларын казып үндүржүп, боттары тараа суглрылгызы чораан-даа кижилер бар. Оон ыңай ажылагыйларның техника-биле чепсегленгении шырак. Оларның эргезинде ялзы-бүрү маркалың тракторлар, трактор аидаазыннары, автомашиналар болгаш өске-даа чепсек-херекселдер бар. Ол хиреде-ле эрги бугалар бүдүп бар чоруурү ужурга дүжүр бе?

Бугалар достериие, оонак бугаларже суг үндүрер черлерге тудуг материалдарын (маңыларны, чудуктарны) дүжүрери, мооидак кылырыига эргежок чугула херектиг даш, сай болгаш өске-даа материалдарны экке алыры амгы үеде чоруттунар ужурлуг. Ынчалза-даа Каа-Хемде суглрылга системазын тудар болгаш септээр талазы-биле сагыш салып турар ажылагый болгаш партия организациязы чок бооп турар.

Суглрылга системазын чон шагдан тура бедии-биле үнелээр. эң-не камныг эдилээр чораанының чижектерии билир бис. «Буга дөзү дагыыр» деп арай чалбараан, чүдээп уткалыг чугаа чораан. Ынчалза-даа ооң утказы күш-ажылчы байырлал. Бир-ле хемден үнген буганың унунга тараа тарыыр чон чазын тарылга эгелээр мурпунда чыглып алгаш, буганың унун аштаап, дөзүн быжыглаап, бир эвес ону суг үрей шаап апарган болза катап моондак тургускаш, сугну тараа шөлүнче аксын алгаш, буга дөзүнге байырлаар болгай. Аңаа мөге-даа хүрежир, аът-даа чарыштырар, аъп-чемни-даа делгээр.

Бистиң бо хүннеривисте суглрылга бугаларының дөзүнге байырлалдар эрттирип, ону «дагып» турбас-даа болза, суглрылга бугазын үргүлчү аштаары, камнаары албан, тараачыының ыдыктыг хүлээлгези болур.

Ажыктың, Саргалдың, Хайырлыгның, Чаңге-Дагның, Чедиг-Паштың кур черлерии шинггээдип эгелээш, тараа бүдүрерии көвүдеткени дээш, каа-хемчилерге изиг байыр чедирер ужуруг бис. Ынчалза-даа кур болгаш куруккан черлер херлип-шөйлүп чытпас кызыгаарлыг болгай. Ажыл-агыйлар коданнарының мырыпай чыпшыр чапында суглрылга шөлдерии ажыглавайн, каап турары черле шын эвес. Чер—бистиң кол байлаавыс. Ону чаагайжыдарын кажан-даа утпас ужуруг бис.

Ам кыш, чер дон, ынчалза-даа суглрылга системазын тударынга, септээрииге белеткел ажылдары хайныгар ужуруг.

С. ТАМБА,

«Шынның» түскай корр.

ЧЕРНИ—ТАРААЧЫННАРГА

АДЕН. Мурнуу Йемен Улус Республиканың президентиин Кахтан аш-Шааби чуртта аянчорук кылып чоруп турар. Кахтан аш-Шааби республиканың хоорайларында болгаш кодээ суурларында митингилерге чүве чугаалап, черни ээлээр эрге дугайында документилерни чер чок тараачынпарга тыпсып турар. Чер реформазының дугайында хоойлуну ёзугаар тараачыннарның 500 ажыг өг-бүлезин чер ээлээр эргени ам безин алган.

Хадрамауттың найысылалы Мукаллага болган митингиге чүве чугаалап тургаш, Кахтан аш-Шааби чонның революцшыл бедик угаан-бодалын болгаш медерелдиин демдеглээн. «Социализм чокта революцияны хапыладып шыдавас бис, бистиң келир үевис болдунмас» деп, Кахтан аш-Шааби айыткан.

(СЭТА).

ВАЛЬДЕК РОШЕНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

РПМ. (СЭТА). «Унита» солун Франциияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары В. Рошениң интервьюзун «Социалистиг Франция болдунар» деп эге-биле парлап үндүрген:

Социализмче орукту ажыдып шыдаар ёзулуг демократтыг тургузугну тургузар дээш демиселге чүрттүң бүгү демократтыг күштериниң сырый чаңгыс эви эргежок чугула деп, В. Роше айыткан.

Француз коммунистер моон соңгаар-даа «ажылчын болгаш демократтыг бүгү күштериниң чаңгыс эвии чедип алыр, чүгле чоон партияларның эвес, харын база мурнакчы программага үндезилээш бүгү кол профсоюзел каттыжыышкыларының чаңгыс эви дээш демисежир» дээрзин ол демдеглээн.

Пиитилелди социалистиг чаартырынга удурткучу күш болур болдуның төөгүлүг ролюн күүседиринге ажылчын аңгы революсчу авангардтыг болур ужурлуг. Ону бүгү делегей дуржулгазы бүзүредип турар деп, В. Роше демдеглээн.

«Бистиң чуртувуска Франциияның Коммунистиг партиязы авангардтың ол ролюн ойларынга бүгү шыпарлары бар, чүге дээрге болдуңу ажыл-чорудузгазынга партия марксизм-ленинизмниң принциптеринге даянып, ажыктыг болгаш дайынчы организациялыг, ук организацияга сопиализмниң тиилелгези дээш демисежир күзелдиг бүгү кижилерии — ажылчыннарны, тараачыннарны, инженерлерни, албан-хаакчыларны, интеллигенцияны каттыштырып турар» деп, ол медеглээн.

1,5 миллион америк солдаттар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың даштыкы чурттарда бүдүп чартык миллион ажыг шериг албаныглары бар. Ол дугайын дыңнатпышаан, «Ю. С. ньюс эпдр уорлд рипорт» журнал делегейиин ийиги дайынының үезиндеи бээр даштыкы чурттарда америк чепсектиг күштерии эң хөйү-биле мөөнөзээи ол дээрзии демдеглээн.

Пентагон бодунуң күштериниң кол нуруузун Мурнуу-Чөөп Азияның районунда мөөнөзээн. Ында 535 муң америк солдаттар Вьетнамда дайынга шуут киржип. 35 муң шериг далайжылар вьетнам эриктиң чоогунда корабльдерде турар болгаш 45 муң америк шериг албаныгларны Таиландында мөөнөзээи.

Окинавада, Японияда болгаш Филиппиннерде 115 муң американнар бар. «Вьетнам дайын зонаазының чоогунда турар күштерден аңгыда АКШ-тың 280 муң хире шериг албаныглары Азияда азы Оожум океанның ортулуктарында турар» деп, ол журнал айыткан.

Барыын Европада 320 муң солдаттар, далайжылар болгаш ужудукчулар бар. Оларның кол кезиин —220 муң кижини ГФР-де мөөнөзээн. Чер ортуузу далай флодунда 30 муң кижи бар.

Исфаган—Ираниың эң улуг хоорайларының бирээзи (эрткен үеде Персияның найысылазы), чурттуң пөс аргыыр үлетпүрүнүң төвү.

ЧУРУКТА: Исфаганның чурттагга кварталдарының бирээзи.

В. КАССИСТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

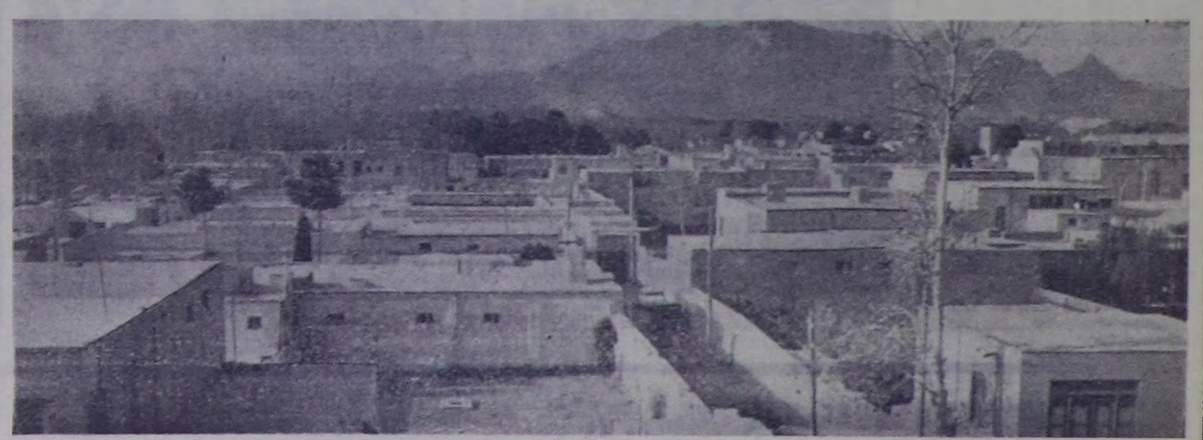

Н. К. КРУПСКАЯ ЛЕНИН дугаайында САКТЫЫШКЫННАР

(Төнчүүт. Эгези 3-кү арында).

Удаваанда Мартов биле Вера Ивановна чедип келгеш, Алексеев-биле кады коммуна болуп алгаш бистеи ырак аверте аң-не европейжи байдалдыг көстүр бажыңнарның бирээзинге чүртүй берген. Владимир Ильич ол-ла дораан Британ музейлинге ажылдап кирип алган.

Ол нүргулайында эртенинне ынаар чорүп каар, а мөөң эртенин-не Мартов кедип, бис келген чагаалларны номчуп, чугаалажып көрүп турган бис. Оон үжурунда Владимир Ильич оон шаан төндүрүп турган ажылдың улуг пурруузундан хосталган.

Плеханов-биле чөрүлдээ арткан. Владимир Ильич нези-биле база Анна Ильиничиа-биле ужуражып, далай эриннге дыштанып дээш, Бретаньче бир ай хире чорупкан. Үргүлүү-ле шимчеп, төнчү чокка чалгып чыдар далайны ол таалап көрүп, далай эриннге дыштанып турган.

Лондонга бистиннге улус дораан-на кээп эгелээн. Удаваада Россияже чорупкан Инна Смидович—Димка чедип келген. Оон акызы Петр Гермогенович база келген, Владимир Ильич ону Матрена деп чажырып адаан. Ол кара-бажыңга чыткаш, оон үнгеп, чүткүлдүг искрачы болу бергеп. Паспорт балаар талазы-биле мергежилдиг болуп, ону дер-биле балаар чүве дээш, кезек үеде коммунаның эт-севин тырый бастырар херексел хевирлиг өрү баштандыр аңдара салып турган кижи ол-ла болгай. Ынчаардагы чажыртынылгавыс-даа, ол арга-даа кончуг чевен турган. Россия-биле ол үедеги чагааларны ам номчаш, оларның кенеинн кижи кайгаар. Ол-ла бүгү дүмчүк аржыылдарының (паспорттар), хайыыл турар пивоиүң чылыг хептиң (хоруглуг литература) дугайында чагаалар, хоорайның адының эге үжүүнүң аайы-биле ойзу адаан аттар (Одесса — Осип, Тверь—Терентий, Полтава — Петя, Псков — Паша дээш ышкаш), эр болгаш хереежен аттарны солуштуруп турганы кончуг бөдүүн турган. Ол үеде бо чүүлдер ындыг-ла кончуг кенеп кылдыр көөрүлбейн, истерни чажырып турган. Баштайгы үеде сөөлгү чылдардаасы дег будулчак кижилер турбаан, шупту-ла идегелдиг эки билчир турган. Россияга «Искраның» агентилери бар чүве оларга даштыкыдан литератураны — «Искраны» болгаш «Заряны», дептерлерни чорудуп берип турган, олар искражы литератураны чажыт типографияларга чара парлап, комитеттерге тарадып, «Искрага» чүүлдер чедирер болгаш Россияда чажыт ажыл редакциияга билдингир турар дугайында сагыш салып, аңаа хереКтиг акша-хөреңгини чыып турган.

Бакуда типография «Искрага» дузалап турган. Ажылды аң чажыт байдалга чорудуп турган. Аңаа Енукидзе адыштыкылар ажылдап, Красин (Аът) удуртуп турган. Типографияны Нина деп чажырып адаан. Оон соонда соңгу талага Новгородка өске типографияны —Акуливаны тургузарын шенеп көрген. Ол дораан-на илерей берген.

Акимниң (Леон Гольдман) эргелеп турганы, Кишиневка чажыт типография бистиң Лондонга турган үевисте шагда-ла илерээн турган.

Харылзааны Вильно (Грузияны) дамчыштыр тургускан.

Питержилер шуудааның Стокгольм таварты чорударын шенеп көрген. Пиво деп адаан ол шуудан дугайында хөй-ле чагаалажып келген бис. Стокгольмче пуд-пуд литератураны чорудуп, пивоны алган дугайында дыңнадыгны ап турган бис. Ону Питер алган деп бүзүрээш, литератураны Стокгольмче чорудуп-ла турдувус. Сөөлүнде 1905 чылда Россияже Швеция дамчып чанып олургаш, ол литератураны Стокгольмның Улустуң бажыңының подвалын долдур шыгжап каанын көрген бис.

«Биче доскаарларны» Варде дамчыштыр чорудуп турган, бир катап ол чедимчелиг болган, оон соонда будулган. Матреняны Марсельче көжүрүпкен. Батумче эжиндирип чедип турган пароходтарның поварларын дамчыштыр шуудааларны чүгле ёау барымдаалап ховар эрттирип, спорт-чуларның мергежилии бедитпейн турар. Ылаңгыя көдээниң ниити өөредилге школаларында күш-культура спорт талазы-биле класстан дашкаар өөредилге ажылы четпес тургустунган. Районнарның спорт чөвүлелдери школаларның күш-культура коллективтеринче кичээнгейни кошкакдың турар.

Көдээ спортчуларның ортузунга чиик атлетика, хаак, баскетбол, спорттуң национал хевирлери ышкаш массалыг хевирлер кончуг оожум сайзырап турар. Ынчангаш спортчуларның мергежээли чавыс болганындан РСФСР-ниң Сибирь чемпионаттарынга бистиң көргүзүглеривис куду болуп келген.

Күш-культура болгаш спорт ажылын чүрттакчы чоннуң ортузунга, ылаңгыя аныяк өскенге пропагандалап агитациялаар талазы-биле ажылды районнарның спорт чөвүлелдери база «Урожай» спорт ниитилелиниң президиумуну кошкак чорудуп келген. Оон уламындан шыырак спортчуларның арга-дружулгаларын айыткан чүүлдер, корреспонденциялар республика солуннарының арыннарынга эвээш үнүп, радио болгаш телевидениига ховар дыңналгылаар.

Эки ажылдыг болгаш багай ажылдап турар көдээ күш-культура коллективтерин районнарның спорт чөвүлелдериниң болгаш «Урожайның» спорт ниитилелиниң президиумнарына чаңгыс-даа катап чугаалажып көрбээн. Ынчангаш эки-даа, багай-даа ажылдыг күш-культура коллективтеринче кичээнгей салбайн турда, олардан канчап спорттуң массалыг чорууп, бедик спортчу мергежилди маназырыл? Бо чөптүг шугүмчүлелден конференциянның чаа соңгуттурган составы боттуг түңнелдиг үндүрер херек.

Спортчу маргылдаа бүрүзү организастыг арткан тудумна, аныяктарны спортче хандыкшыдарынга улуг идиглиг. Аныяктарның калбак массазын, оруумак, улуг наазылыг кижилерни ылаңгыя херээженнерни күш-культураже хаара тудар ажыл черле дыка кошкак. Ылаңгыя Тожу, Эраин, Өвүр районнарның спорт чөвүлелдери, оон колхоз, совхозтарда күш-культура коллективтери организас талазы-биле кошкак, боттарынга маргылдааларны шынар чок артырып турар.

Көдээ школаларда школачы уругларның күш-культура кижизидилгезинде улуг четпестериниң барын делегаттар демдеглээн. Ажылдап турар башкыларның биилии бедидериниче угланган боттуг хемчегларны улус чырыдышкын министерствозу четпес организастап келген. Ынчангаш көдээ школаларда күш-культура болгаш спортчу кижизидилгелиг ажылдар ам-даа кёскү черлерни ээлевээн. Хөй-ниитичи эгелээшкин-биле спортчу школаларны тургуспайн келген.

Спортту массалыг болдуруп, аныяктарның база улуг-даа кижилерниң спортчу мергежилии бедидерин бирги чергенин сорулгазы кылдыр көргеш, күш-культураның болгаш спорттуң ажык-дузазын пропагандалаары, чоннү баштап алгаш маргылдааларны эрттирип, чаа-чаа хемчегларни организастаавы күш-культура организацияларының чүгүла сорулгазы болур.

Республикадан дашкаар маргылдааларга эки түңнелдерин чедип алырда эки дерилтинген спорт базазалыг болдуру чөп-ле. Ынчалза-даа үенин байдалдарынга таарыштыр спорттуң национал хевирлерин чүге сайзырадыр болбазыл? Ону часкы, чайгы, күскү чылыг үелерде кандыгдаа спорт шөлдеринге стадионнарга эрттирип болур. Ылаңгыя хүрешке чүгле содак-шудак негеттинер, ону мөге бүрүзү бодунга таарыштыр канчап даарадыл ап болбас деп. Чүгле хүрешке эвес, спорттуң кандыг-даа хевирлеринге спортчунуң болугга өйлешкен спортчу хептерлиг болуру чугула. Ол чорук бир талазында, чедишкинии-даа быжыглаар, ийи талазында, спортчуның арыг-шевер болурунга, чедишкиниг ойнаарынга ажыктыг.

Спортчуларның бүгү талалыг белеткелдинн чедип алырда, күш-культура коллективтеринден эгелээш, район, республика маргылдааларынга чедир оон организастыг чоруун экижидип, шынарынче оназа кичээнгейни салыры негеттинин келген.

Конференция сөөлүнде «Урожай» спорт ниитилелиниң организастыг пленуму болган. Аңаа ниитилелдиң даргазамга эш **Б. Сыратты** соңгаан.

А. КУМАЯК.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ «КЫШКЫ ОРУКТА» деп фотоэтюду.

САДЫГ БОЛГАШ ХАНДЫРЫЛГА

НОМЧУКЧУЛАР МАКТАП, ШҮГҮМЧҮЛЕП ТУР

Совет садыгның ажылдамчылары ажылчы чоннарны хандырып, оларның мантаалын-даа, чемезин-даа дыңнап чоруурлар. Садыг ажылында депшилгелиг чүүлдерни болгаш четпестерни илеретпкен чагаалар ажылчын болгаш модээ бижиичилерден редакцияга хөйү-биле изээп турар. Оларның мантадыг-даа, шүгүмчүлелдиг-даа чагаалары солунга чырыттымып келген. Мурнакчы дуржулганы неттерелиринге, четпестерни чайладырынга бижиичилерниң солунга парлаттынган чагаалары чер-черниң партия, совет, садыг органнарынга дузалы чедирип турар. Ажылчы чоннарның садыг хандырылгазынга садыгжылардың канчаар бараан болуп турарының дугайында редакцияга келген чагаалардан одуругларны моөң адаанда парладывас.

СЕРГЕЙ ОДУМАЧЫ школачы чорааш-ла чолаачы болурун күзеп чораан. Шериг албанын эрттиргеш, Баа-Хем районга чедип келгеш, ДОСААФ-тың район комитединиң чанында чолаачылар бедектээр курска өөренип кирген. Курсту четиишкинниг нооскаш, үшкү класстың чолаачы эргени алган. 1960 чылда райпога чолаачылай берген. Беш чыл иштинде Кызылдан бараан сөөртүп, район иштинде садыг четкилеринче бараан чедирип келген. Одумачы ажылга кызымаан, машинага камнының ажылдап келген үезинде коллективинге көргүсбеен.

Райпо баштаар чери 1966 чылда ону автолавкага садыгжы-чолаачыга киирген. Оон бээр-ле районнуң совхоз, колхозтарының малчыннарын кезип, хүн бүрүнүң эргежок чугула бараннары-биле малчыннарны хандырып, оларның макталын дыңнап келген. Сергей Александрович Одумачының ады райпонуң болгаш районнуң хүндүлел самбыразында ийи чыл улажып турар. Ол чүгле райпонуң үнүтүрүп берген барааннарын садыглап чоруур эвес, малчыннарның хереглелин айтырып, оларның чагыгларын алгаш, күүседип келген. Мурнакчы садыгжы СЭКП райкому партия кежигүнүнүң кандидатынга чоокта чаа хүлээп алган. Коллективинде коммунистерниң, партияның идегелин ажыл-херекпиле бадыткаар дээш Одумачы күжүн салып ажылдап турар.

Беш чылдың үшкү чылының эрткен айларында көргүзүү бедик болган. Он айларның дургузунда малчыннарга 50,5 муң рубльдиң үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарын садар планын 50,7 муң рубль кылдыр күүсеткен. Ноябрь айның планынган ажыр 6,3 муң рубльдиң барзанын саткан. Районнуң совхоз, колхозтарының малчыннарының ажылы улгаткан, ниитиниң малын кыштан онча-менди ажырар, малдың чаш төлүн чидириг чокка өстүрүп алыр дээш амыр-дыш дивейн ажылдап турардар. Харылзалгалыг ажылыг, улуг чымыштыг кижилерниң хандырылгазында ажылдап турар аныяк коммунистиң үре-түннелдиг, эки ажылдаарын күзеп каалынар.

Ч. ОЮН.

* * *

УЛУГ-ХЕМ районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының малчыннарын үлетпүр барааннары-биле болгаш аъш-чем-биле автолавка садыгжызы чолаачы Конгар-оол хандырып турар. Арыг-Үзүүнде ажылчын кооперацияның баштаар чериниң үндүрүп берген бараанын садыгжы алгаш, кыштагларны кезип, хүн бүрүнүң хереглел барааннарын, аъш-чемни сапыглап келген. Хүн бүрүнүң хереглелиинден өске барааннарга малчыннарның негелзези улгадып турар апарган. Ынчалза-даа ажылчын кооперациянын баштаар черинин

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫН ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 тыҥда үнелеп эдилгеттингеп

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ДЕКАБРЬ 28 СУББОТА № 302 (7844).

Өртээ 2 көп.

Эш Л. И. Брежнев Минскиде чеде берген

Белорус ССР-ниң болгаш Белоруссияның Компартиязының 50 чыл ойнуң байырлалынга киржир дээш СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев декабрь 26-да Москвадан Минскиде чеде берген. (СЭТА).

ЧОРГААР АТ

«Тулчуушкун медалын, ажыл-иш медалын чаңгыс металдан шуткуур». Социалистиг Бүш-ажылдың Маадырының алдын сылдысының дугайында чугаага ол шүлүглел сөстери эң эки тайылбыр болур. 1938 чылдың декабрь 27-де ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар ол хүндүлүг аттың тургустунганы ажыл-ишчи шылгаралды лайынчы шылгарал-биле демей үнелиг болдурган.

«Кадыр болгаш Маска» деп алдын медальдың бодунуң эге башгайы төөгүзү бар. Совет республикаларга чаа ажыдыралды түдүп тургузары 20 чылдарның эгезинде-ле кайгамчык күчүлүг сорук киришкиниг болган, ынчангаш шылгарааннарга тыпсыр шаңналдың дээди чергезин тургузары эргежок чүгүлээ апарган болгай. «Социалистиг Бүш-ажылдың Маадыры» деп сөстер «Совет Эвилелиниң Маадыры» сөстербиле кады күрүпениң болгаш улустуң мурнунга шылгаралгай ачы-хавыаалыг болганнарны илергейлээриниң база үлегери болу берген.

Улус ажыл-агыйының, әртем, культураның кодургүшкүнүнге, Октабрь чуртунуң күчү-шыдалының өзүлдезинге эң чогумчалыг дуза чедиргеннерни Төрээн чурт «Кадыр болгаш Маска» медаль-биле, ССРЭ-ниң Дээди шаңналы — Ленин ордени-биле шаңнаал. Бүш-ажыл кижилерниң өөрүшкүзү, сагыш-сеткилдиң хереглеп болу берген чуртка ажыл-ишчи кижи бүгү улустуң хүндүткелиин эң баштай-ла ынчан алган. Бүш-ажылдың баштайгы маадырларының база бирээзи конструкторлар В. Дегтарёв, Н. Поликарпов, Ф. Токарев болгаш оон-даа өскелер болган. Оларның ажыл-чорудулгазы Төрээн чуртка кончуг чугула.

Он-он ялы ажыл-иш кижилериниң — токарьлар биле хевеңчилериниң, күрүне болгаш хей-ниити ажылдакчыларының, металлургтар биле башкыларның, чогаалчылар биле эмчилериниң, хөйжулар биле артистериниң сорук киришкиниг күш-ажылының чалгай түнелиин ортузунда Кадыр биле Маскалыг алдын беш-адыр сылдыстар он-он чылдар дургузунда көргүзүп келген. Азербайджан колхозчулар Басти Багирова биле Шамама Гасанова — Социалистиг Бүш-ажылдың ийи дапкыр Маадырлары тыптып келген. Тудугжу А. Үлесов биле шахтёр И. Брицько, ужар күүл конструктору А. Туполев биле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. Келдыш ийи дапкыр маадыр болган.

Ракета техниказын хогжудериниң улус ачы-хавыаалыг болганы дээш база космос делгеминге совет кижиниң дедерегейге эң баштайгы ужудуушкунун чедишкиниг боттандырганы дээш бистиң хей эртемденнеривис, конструкторларывыс — Социалистиг Бүш-ажылдың Маадырлары 1961 чылда чазын «Кадыр болгаш Маска» деп ийиги алдын медальбиле шаңнаткан.

Ажыл-ишчи ян дээди шылгаралдың ол демдээниң чыл демдеглелинде академик И. Курчатовтуң, камгалал улептүрүнүң шылгарангай организакчызы Б. Ванниковтуң, әртемден-физик К. Щелкинниң аттары чайнап турар. — олар «Кадыр болгаш Маска» деп медальдар-биле үш катап шаңнаткан.

Бистиң ажыл-ишчи алдарлыг маадырларывыстың аразында чүс-чүс хереэженнер, комсомолчу назы-харлыг хей аныяк кижилер, чедеп ажыг башкылар, дертен ажыг эмчилер болган әртемден-медиктер бар.

Ол хүндүлүг ат-биле үжен чыл дургузунда 13445 кижи шаңнаткан. А кайгамчыктыг әртемден-физик академик В. А. Фок база Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган, оон бөөр каш-ла хонган.

(СЭТА-ның мөөр).

КЛУБ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГА

Совет ниитилелдиң улуг социал чаалап алымныпыын — беш ажылдаар, ийи дыштаныр хүнүүр неделяны боттандырганы ажылчы чоннарның амыдырал байдалын экижидеринге, идейлиг деңнелиш бедидеринге, культурлуг дыштанылгазын хандырарынга ажок улуг деллгемнерни ажыдып, хостуг хей үе-шактыг берип турар. СЭКП-ниң XXIII съездиниң шиитпирлеринге болгаш партияның Программазынга дүүштүр боттандырган бо чугула хемчег чүгле социал эвес, харын политиктиг чугула ужур-дузалыг.

Кижилерниң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазындан дашкаар хостуг үе-шагны хей болгаш эптиг болдурары-биле чергелештир, оларның өөренирине, культурлуг сайзыралынга, дыштанылгазынга бүгү таарымчалыг байдалдарны бистиң партияның болгаш чаазаның тургузуп турар. Оларга хамаарыжыр чугула үүлдерниң бирээзи клубтар. Культура бажыңнары, кызыл-буудуңнар болгаш библиотекалар болуур. Культура одагларының ыңдыг четкилери бистиң республикада чонуң хереглеринге четчири-биле бар болгаш оларның хей нуруузу ажылчы чоннарның хостуг үе-шактарын, дыштанып хүнерин ыыш организастаарынче угланган хемчегларни чорудуп турар.

Аңаа хүнниң ажыл шагының соолунде, дыштанып хүнүнде, байырлалдарда хостуг үени кижилер культура албан черлерине хей эртпирип турар. Олар аңаа барган, идей-политиктиг билиглербиле чепсегленип, эстетиктиг таалалын хандырып, ураң үүл болгаш кино-биле танышып, хоочуннарның, будүргүлге мурнакчыларының чугааларын дыңнап турар. Ол бүгү кижиниң коммунистиг кижиндилгезинге, угаан-бодалының сайзыраарынга, ажыл-чаңының культуржуурунга эки салдар чедирип турар.

Бай-Тайга районуң Тээлиде Культура бажыңының коллективи чүгле суурнуң чурттакчыларының эвес, харын ол районуң база кожазы Барыын-Хемчик районуң ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазынга болгаш эстетиктиг кижиндилгезинге чугула болгаш хей үүлдерни кылып турар дугайында сеткил ханган, өөрүшкү долган чагаалар редакцияларга хей келип турар. Культура бажыңының ажылдакчылары кежээлерде болгаш дыштаныр хүнүнде ажылчы чоннарга солуң үүлдерни барааладырын. кодээ чонче агиткульбригаданың үнүүшкүннерин план ёзугаар бодамчалыг чорудуп келген. Ында бот-тывынгыр ураң үүлдүң кижижилери, актинтер хей, оран-бажыңын кижилериң дыштанырынга таарымчалыг кылдыр шимеп дерээн.

Бир эвес оон кожазы Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык Культура бажыңын ам көөр болза, байдал сыр дедир. Оон бот-тывынгыр доктаамал коллективи чок, ынчангаш байырлалдарда чугула болуушкуннарда далаш-биле концерт белетекээр, а олары чамдыкта болбайн баар, азы шынары багай болур. А дыштаныр хүннер, кежээлер дугайын ында ховар болаар.

Улуг-Хем районуң Арыг-Бажы суурда клуб болгаш библиотека кижилериниң культурлуг дыштанылгазынга ажыктыг хей үүлдерни кылып турар. Ында культура ажылдакчыларының чоок дузалакчылары башкылар апарган. «Улуг-Хем» совхозта партия профсоюзтар организациялары, Көк-Чыраа кодээ Совет культура одагларынче чугула кичээнгейни салып турары маңаа база улуг салдарлыг. Боттарының чорудуп турар солуң ажылдарының ачызы-биле Арыг-Бажының клубунуң болгаш библиотеказының ажылдакчыларының чогуур мактадыг чедип ап. культура одагларын дыштанылганың төөгү болдурган.

Дыштаныр хүнүнде чонну боттарынче хаара туда бээр ыңдыг клубтар. Культура бажыңнары, библиотекалар, кызыл-буудуңнар бисте хей. Ынчалаа-да ажылчы чоннарның культурлуг негелделерин, организастыг дыштанылгазын хандырар албан черде болуур хүүгээлгезин чедир күүсеттейн турар ыңдыг культура одагларын бисте амда эвээш эвес. Тес-Хемниң Самагалдайда Культура бажыңының, Барыын-Хемчиктиң чамдык кодээ библиотекаларының, Улуг-Хем районда чамдык клубтарның багай ажылдап, харын-даа хей хүнүнде хаалгыг турарының дугайында шүүмүүлделдер каш удаа болгулаан. Ыңдыг культура албан черлерин чүгле чонуң дыштанылга хүнүнүнде культура-массалыг хемчеглер организаставайн турар эвес, харын боттарының иштинки ажылын безин эмге-сескелиг кылдыр тургузуп албаан болуп турар.

Ыңдыг байдал чүге тургустунуп келдирил? Бирги эдлегде культура одагларында ажылдап турар кижилериниң ажылынга ээ-харыысалга чогундан, бот-идепкейжи эвезинден, актинти, илаңгыя аныяктарны болгаш интеллигентилерни культура-чырыдыышкын хемчегларынче, боттывынгыр ураң үүлүче хаара тутпайн турарындан тыптып кээп турар. Чамдык партия, профэвилел организациялары болгаш Советтер культура албан черлериниң ажылын ханы сонуургап көрбее, оларның ажылдакчыларында негелде кылбас, хереглелдерин чугулалап хандырбае чоруктар бар. Дыштанылга хүнүнүң эрттирериниң иштин планнарын мооң мөгүнүдә баш удур тургузуп, массалыг хемчегларни хамаарышкан черлерге оваштыр ажылдап кылып турган эки чаңчыл ам чидип бар чыдары безин үстүнде аймыттынган үүлге барымдаа болур. Партия организациязының удуртулгазы-биле кылдынган план ынчан колдуунда күүсеттинип турган болгай, а ам түс-түс черлер, оон иштинде культура одаглары, боттары ону күзээнде кылыр, күзевээнде кылбас, алачайгаарлаашкынче кирип турар.

Кышкы үеде кижилер хостуг үезинин кол нуруузун клубтарга, библиотекаларга, кинотеатрларга эрттирер апаар. Мооң үжурунда хостуг шактар, дыштаныр хүннер кижилерге эң ажыктыг, хөглүг эртсин дээш культура албан черлериниң сагыш салышкыны улам улгадыр ужурлуг. Кандыг-даа культура албан чери ажыл хүнниниң кежээлеринде, субботта, воскресенье хүнниринде чоннуң дыштанылгазынга тускай планныг турары чугула. Ол план политиктиг чырыдышкынының, күш-культураның болгаш спорттуң хемчеглери-биле дүүшкен, бир углапышкынныг болуур. Олар кижилериниң назы-харынга хамаарыштыр түе-түе хевирлерлиг, бөлүктерлиг кылдыр тургустунган тураа эки.

Күш-ажылчы кижиниң дыштанылгазынга бараалгадып болур массалыг хемчегларниң хевирлери бисте кончуг хөй. Бир эвес олар солуң болгаш шынарлыг, бедик идей-теоретиктиг болза, культура албан черинге чоруткан помчулга, беседа, лекция, кежээ, концерт, шын бүрүзү кижилериниң угаан-бодалын байлакшыдып, билиип бедидер, моральдыг мөзү-шынарын чаагайжыдар. Ынчан арагалаар, хулиганнаар чоруктар эвээжээр. А культура албан черлери болгаш оон ажылдакчылары, хөй-ниити организациялары-биле кады, ыңдыг хемчеглерни боттандырар хүлээлгелиг.

Комсомол көдээ ажыл-агыйга

ВЛКСМ ТК-ның пленуму

Декабрь 26-да Москвага ВЛКСМ ТК-ның Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлээн. Хүн чурумунуң ийиги айтырыының талазы-биле «СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң (1968 чыл) шиитпирлеринге дүүштүр көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдүринге кижиниң талазы-биле комсомол организацияларының сорулгаларының шиитпирлээринге аныяк кижи бүүтүү бодунуң күжүн бээр дээринге идепкейлиг киржип турар. Бо чылын дүжүт дээш демиселче оолдар болгаш кыстарны организастаарынга Оренбурггун, Курганның, Челябинскиниң, Саратовтуң, Куйбышевтиң, Кустанайның, Урал областарының, Краснодар болгаш Красноярск крайларының, Башкир болгаш Татар автономнуг республикаларының комсомол организациялары улуг ажылды кылган.

Социалистиг күрүнениң хөгжүдезининиң үезинде ажыл-агыйга тургузуушкунуңун чугула сорулгаларын шиитпирлээринге партия комсомолга идегеп келген. Партия ам биске ажылдың харыысалгалыг участогун база катап хүлээдип турар деп, ВЛКСМ ТК-ның секретары демдеглээн. Бистиң чуртувуста черни мелиоризастаарының боттанып турар программазы делегей практиказында көстүп көрбээн улуг ажыл болуур. Бир эвес 1966 чылда мелиоризастаттынган черниң шөлү 15 миллион гектар турган болза, 1975 чылга чедир ол ниидеп хөй катап улгадыр. Суг ажыл-агыйының талазы-биле эң чугула тудугларның тудуушкунуңга бүгүнүнүң кыйгырымын чарлаарын, мелиорацияның бүгү тудугларын аныяк кадрлар-биле быжыглаарын ВЛКСМ ТК-ның бюрозу саналдап турар. Ам Каховканың сугтарылга системазын, Краснодарның суг шыгжамырын болгаш ол зонаның рис системаларын Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудугларының кылдыр чарлаан. Узбек ССР-ниң Каршин хөвүзунда кол магистраль канал болгаш сугтарылга системаларын, Саратов каналын, ол шыпкан чамдык областарда болгаш крайларда өске-даа тудугларын Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудугларын апаар.

Машиналарын болгаш механизмнерни ажыктыг ажылаары, көдээ ажыл-агыйын будүрүлгезин специализастаары, артемниң чедишкиниерин нептередири, көдээге культурапың көдүрүүшкүнүн дээш демиселге комсомол организацияларының ролюн илеткелчи демдеглээн.

1969—1970 чылдарда «Комсомол — көдээ школага» деп Бүгү-эвилел ийи чылын эрттирерин пленумга чугаалажыр саналды киирген.

Көдээ аныяктар ортузунга политиктиг ажылдың айтырыглярына илеткелчи тодаргай доктаага.

Көдээ ажыл-агый хөгжүдезининиң дугайында партияның сагыш салышкыны болза, улустуң чаагай байдалының дугайында сагыш салышкын болур деп, илеткелчи түңнелинде чугаалаваа. Бүгү улустуң ол улуг сорулгаларын шиитпирлээрине аныяк кижи бүүтүү бодунуң күжүн бээр дээринге бүүдүүр бис.

Илеткелдерни чугаалажыр көргенинин соонда пленум «ВЛКСМ-ниң 50 чылы болгаш аныяктарның коммунистиг кижиндилгезинин сорулгаларының дугайында», «СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң (1968 чыл) шиитпирлеринге дүүштүр көдээ ажыл-агыйның улам ыңайы хөгжүдезинге киржирининң талазы-биле комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында» доктаалының күүседир талазы-биле комсомол организацияларының ажылының дугайында» болгаш «СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң (1968 чыл) шиитпирлеринге дүүштүр көдээ ажыл-агыйның улам ыңайы хөгжүдезинге киржирининң талазы-биле комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында» доктаалдарны хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның «ВЛКСМ-ниң 50 чылы болгаш аныяктарның коммунистиг кижиндилгезинин дугайында» Доктаалының күүселдезининиң болгаш В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болурунга төлептиг ужуражырының талазы-биле кылып чорудар ажылдарны пленум бадылаан.

Пленумга организастыг айтырыглары база көргеп. ВЛКСМ-ниң Свердловск обкомунуң бирги секретары В. А. Житневту ВЛКСМ ТК-ның секретарынга болгаш ТК-ның бюро кежигүнүнге сонгаан.

Белоруссияның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары Г. Н. Жабицкий, Казахстанның ЛКСМ ТК-ының бирги секретары У. Джанибеков БЛКСМ ТК-ның бюро кежигүнүнерине сонгутканнар.

Партия ажылынче шилчээнии-биле холбаштыр В. П. Трушинин ВЛКСМ ТК-ның бюро кежигүнү хүлээлгезинден пленум хостаан.

ВЛКСМ-ниң 50 чыды-биле холбаштыр аныяктарның коммунистиг кижиндилгезинин талазы-биле ажыл-чорудулгага үре-түңнелдиг ажылдаан комсомолдуң бөлүк активчилерине ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел демдектерин база ол пленумга тывыскан.

Космоска үр үеде ужудуушкуннар үезинде кижиниң амыдыралын хандырарының айтырыглары-биле холбаскан шылгарангай әртем шенелдезин боттандырарынга киришкен аныяк әртемденнер амчы Г. Мановцевке, биозог А. Божкога, техник Б. Улышшевке пленумнуң киржикчилери плиг байыр чедиргеп. Әртем шенелдезин кылырынга эрес-шүдүргү чоруу дээш оларны ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел дептерине киир бижээн. ВЛКСМ ТК-ның хүндүлел бижиктерин болгаш «ВЛКСМ-ниң 50 чылы» деп хөрек демдээн озарта тывыскан.

Оон-биле пленум ажылын доозкан.

«Тыва кобальт» түдүл эрелелиниң ажылчыннары түдүемонтаж-биле чедип алган чедишкиннерин быжыглаар, чылдың артканы хонуктарында социалистиг чарыштың калбартып түрөрлер. Ол чарыштың бирги одурүүнда эң А. Глуховка удуртқан бригада чоруп турар.

ЧУРУКТА: ол бригаданың журнакчылары В. Цыбриков (солагай талазында) биле В. Трапкин.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Дыштанылга бүдүүзүнде

ХАНДАГАЙТЫ. (Телефон-биле). Өөвүр районуң төвү Хандагайтыда ортумак школаның дирекциязы болгаш ында комсомол, пионер организациялары школачыларның кышкы дыштанылгазында кылып чорудар ажылдарының планый тургускан. Дыштанылга декабрь 29—30 хүнинеринде классчар аразынга шыырал маргылдаазы-биле эгелээр. Салим Сюрюн-оолдуң «Озаалаш хем» деп чогаалынга номчулга конференциязын эрттирери планда киргеп.

Дыштанылганы ажыктыр, өөреникчилерге сонуургавчыг эрттирээри-биле аңгы-аңгы классчарның ажыл-чорудулгазынга чедир планнаан. Ылаңгыя 4-кү классчылар район төвүнүң уруглар садынга бичии чаптарга таварыштырган концертти көргүзээр. Сески классчылар «Коммунизмче орук» колхозтуң Кужурааут-Чыраа фермазының ажыл-ишчилеринге концерттиг аалдап баар. Улуг башкы болгаш баштыңчы В. И. Ленининиң 100 чылының байырлалынга тураскаадып. 9—10 классчарның өөреникчилери районуң Чаа-Суур, Торгалыг, Саглы суурларынга концерт көргүзээрлер. Оон ынай 1-ден 5 чедир классчарның өөреникчилеринге «Ленин — эш, өңнүк» деп темалыг беседалар болуур.

Школада чоокта чаа Ленинчи өрээлди дерип тургускан. Баштыңчының ажыл-амыдыралындан тускай монтажтарны кылгаш, өрээлде аскан. Комсомол, пионер организацияларының өөредилге-кижиндилгелиг ажыл-херектериниң тускай альбомуун ында делгээн.

МИНСКИГЕ БОЛУР БАЙЫРЛАЛГА

Белорус ССР-ниң болгаш Белоруссияның Компартиязының 50 чыл ойнуң байырлалынга киржир дээш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Вороновка баштаткан Россия Федерациязының төлээлери Москвадан Минскиге чеде берген.

Белорус ССР-ниң болгаш Белоруссияның Компартиязының 50 чыл ойнуң Минскиге болур байырлалынче СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат. СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришинге баштаткан Москваның төлээлери Минскиге чеде берген.

(СЭТА).

Шалыпкын

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң келир чылдың часкы тарылгазынга үүкүштүр техника септелгези эки чоруп турар. Бо чылдың дөртку кварталында 17 тракторну септээр тургаш, 19-ту септээн. Сеялканы 15-ти септээрин 33 кылдыр күүсеткен. 320 трактор илиирин септээн.

Кызылдың сельхозтехникумунуң механизация салбырының «Өөк» совхозта практикалап барган 22 сургуулу септелге ажылдарынга кончуг идепкейлиг киржип турар.

Мал хүр

«УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының Теректе семиртир инек фермазының коланнары хүр кыштап турар.

Ол кыштагже мал чемнери сөөртүрүнге быжыглаан ажылчыннар Суван Дырыскын-оол, Монгуш Чимисни олар ак сеткилдиг ажылдап келген.

Хойжулар Бүрбүжүк Май-оол биле Сүрүн-Нава Киров оларның коланнарында мал чемнериниң курлавыры ам четчир.

„Шын“ болгаш „Тувинская правда“ солуннарның каттышкан рейдизи

...А МАЛ АРЫП ТУРАР

Республика хемчээлдиг хуралдарга, «Шын», «Тувинская правда» солуннарга-даа Эрзин болгаш Тес-Хем районнар каш удаа шүүмүүледип келген. База-ла ажыл-херек ужурунда. Сөөлгү чылдарда бо районнарда мал ажылының байдалы көскүүү-биле баксыраан. Чүгле бо беш чылдың эгезинден тура Эрзин районнуң ажыл-агыйлары бүгү малдан 34790 баш чидириглиг болган. Хожудаашкынның кол чылдагаапы ажыл-агыйжы эвес чорукта дээрзин айтыр херек. Каш чылдар үргүлчүдеп келген ол чаржынчыг байдалды чайладыр, мал ажылын экижидер, оон удуртулгазын артемге үндезилеп чорудар, мурнакчы дуржулганы шинчээдип алыр талазы-биле амдыгаа чедир-ле тодаргай хемчеглер алдынмайн турары хомудавчыг.

Соок бо хире дыңзыг үеде бээнин малды кажаалавайн. ажык черге хар кырынга хондуруп, барык бүгү мал коданнарында сиген болгаш холуксаалыг чемнер бар турда-ла, ону чөп ажыглавайн. иштининг малын аргызып турарын ажыл-агыйжы эвес чорук дээрден өске үүү деп санаарыл?

Мыйыстыг бода мал семиртир Улуг-Күзеп фермазынга дүүп үезинде келдивис. Тес-Хемде «Ак-Эрик» колхозтуң мал семиртир, кара чаңгыс специализастаттынган фермазы ол. Девискээрде мал кажааларының даштыкы хевири бээнин чаржынчыг. Оон аргелекчиин Василий Сувак мал кажааларын кыш удур чылыглаарынче, ында бүгү чүвени эмге-сескелиг болдурарынче бичии-даа сагыш салбаанын ыңдыг фактылар хөречилеп турар: чарык эжиктерни күзүн-не шуут дүй шапкылаап, доңан инектер кажаа иштинче эжиктериниң чарыктарын дамчыштыр кирбеанын дээш эрги демир-оруннар-биле ол үттерни дуглай салгылаап, кайын чүве ийик, «Беларусь» тракторнуң дамчыдыла коробказы-биле так базырыл каан.

Эргелекчи Василий Сувак биле инектер кадарчызы Сырат Перей-оол олар соок үеде мал турзун дээш тутқан кажааларны чүге ынчаар «семремчилелдиг» камгалап турары билдинмес. Кажаалар иштп өдектели бээрге, аштаары берге дээш бе? Бир эвес эжиктер ажык-даа турган болза, инектер кажаа иштинге кире берзе, сооктан чаштынар чер тыпастар. Кажааның серизи чок, ханазының аразы хол хос өдүп турар шаараш.

80 баш инекке эвээш-даа болза, фермаңың девискээринде бар 17 тонна сигенни кыштың берге үезинде ажылгаарынга камнап, малды сула оларладып турары шын-на харын. Ынчалза-даа бар мал чеми соок үе эрттирип алырынга четпес. Ажык черде беле төп каан ол сигенни фермаңың чурттакчыларының хуузунда инектери, хавааннары саза базып турар. Ам безин сигенинең деп кезии хаван өдээ-биле ходдужуп калган. Ыңдыг сигенни инек чиир бе, ынчаш?

Кажаа чаңында бичежек бажың бар. Ол суг сордуруп үндүрер чер. Оон соңгалары ойбак, ажии ажык, иштинде кылдынган дерилгелери доңуп калган болгаш насостуң бүгү кезектерин адырып, тойбаглап каапкан. Иштининг хөй акша-хөреңгизин үндүргеш, кылыш алган ол хайыраан эт кымның-даа хайгаарал-дындан үнген. А инектер ферма чанында хемден соок суг ижип турар.

Чүл бо чамдык удуртукчуларның шамнаары дег, агаар-бойдустуң берге байдалы бе? Чок, бо болза мал ажылында ажыл-агыйжы эвес, культура чок чорук-тур. Маңаа буруулуглар чүгле инек кадарчылары, ферма эргелекчиин эвес, бо талазы-биле тускай билиглиг, харыысалгалыг — зоотехниктер болур.

«Ак-Эрик» колхозта мал ажылының байдалын кол зоотехник Юрий Болгар харыылап турар. СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң болгаш партияның область комитединиң IV пленумунуң көдээ ажыл-агыйның мурнунга салган сорулгаларынга дүүштүр, ол адырда ажыл херекти боттуг удуртуруп көдээ ажыл-агыйның Тес-Хем эргелели оон негээр эргелиг.

Эрзин районга рейд бригадазы хой ажылында кыштаглаашкының байдалын хынап көрген. Аңаа бодаарга, мында багай эвес хире: чер болганда сигенниң, концентраттыг чемнериниң курлавырлары тургустунган. Ынчалза-даа мал өлүп эгелээн. «Чаа орук» колхозтан ам безин 1800 баш мал өлүп эгелээн. Дыка хөй мал арып баксыраан. Район күрүнеден 400 тонна ажыг холуксаалыг чемнерни алган болгаш курлавыр кылдыр шыгжап чыдар. мал чеминге хереглээр 200 тонна хире тараа, 4810 тонна сиген бар турбуже. хойларны немей чемгерер айтышкынын кым-даа бербээн.

«Чаа орук» колхозтуң дээре хойжу бригадазының бригадири Сали Алдын-оол-биле чугаалаштывыс. Ол коллектив чаш хураган болгаш дүк талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алган. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тутуп ол бригадага тывыскан. Кыштаглаашкыны чеднишкиниг эрттирериниң бүгү аргалары бригадада бар. Ынчалзажок ында безин мал өлүп эгелээн, 135 хой чолдуээн болгаш өлүр чыгап турар. Чүге ындыгыл? Чүге дээрге, малга немедге чемни-даа сугну-даа бербейн турар. мал чүгле чер оттаары-биле өйлежип турар. Бир эвес кыш дургузунда бүгү мал кырлыг калыр чүве болза, ындыг «хумагалаа» кымга хереглил? Мал чемни часка чедир шыгжап чыткынының херээ чүл? Чогумна ам, хой оолдаарының мурнунда, төрүүр хойларны немей чемгерер херек, оон башка чаш төл алдынмас.

Иштининг малының баш саның өстүрер дугайында сагыш салбас, чалгаа, харыысалга чок кижилер хойжулар аразында ам-даа бар. Хойжулар Сидоо, Товариштай, Дүпчүр олар хой кажааларын ам-даа чылыглап албаан, кыры чадагай хевээр. Хойларны 11—13 шактарда одарже үндүрүп турар, немелде чем бербес. Ынчаарта оларның коданында хууда өшкүлери семис-шымырак. Сере Соянның коданында хой кажаазы септеттинмээн болгаш мал чемнинг курлавыры чок.

Хойжуларның боттарының күшажылын үре-түңнелдиг болдурарының дыка хөй үүлдери кылдынмаан. Чижээ, ол колхозтуң мурнакчы хойжузу комсомолчу Седип Шурун ынча деп чугаалап олурар:

— Хол салбайн ажылдап турарга-даа, кижи дугайында сагыш чамдыкта салбазы хомудавчыг-дыр. Автолавка чүгле шалын алыр хүнде келир, харын оон кедерезе келбеён баргылаар-дыр. Эки баралиларны шуптузуп суурга садыглап каапкан. Ийи чыл дургузунда ишпис ишик садып ап шыдавадым, бөрт, уруглар хевш, таакпы безин чок-тур. Бистер бүгү амыдыралывыста ховуга чурттап турар болзувусса-даа, хоорай чурттакчыларындан дудак чок кеттинерни күзээр-дир бис. Хоорай бизе көдээниң аразында ылгалды арыадырарының дугайын партияның Программазында бижээн болгай. Мурнунда хойжуларга кезээгей салып турган, чижээ, садыгга баарга, баравинны залчет чок берилтер чүве. А ам ыңдыг эвес-тир. кадайым аарып тур, аңаа эмчи дузаламчызы херек, ынчалза-даа эмчилер келбес-тир. Оон ыңай: мен— комсомолчу кижи мен, ынчалза-даа колхозта комсомол организациязының секретары-даа, ВЛКСМ райкомуның секретары эш Артаа-даа ол дугайын уттупкан мышкаш-тыр. ВЛКСМ ТК-ның мени шаңнаазыны «Алдын тараа» деп демдекти амга чедир-ле меңээ тыпсып бербеди.

Ол бесседенин соонда рейд бригадазының кежигүнүпери комсомол райкомунга база чораан. Районда кара чаңгыс ол шаңналды тыпсып баар үе ийи ай дургузунда кымда-даа чок болган мышкажыл. демдек хааржак иштинде чыгыышаан.

«Коммунизмче орук» колхозтуң мал кыштагладыышкынында болгаш хой коданнарында четпестер база-ла хей. Тускай эртемниглер болгаш бригадирлер суурда чылыг бажыңнарында олурар болгаш малчыннарга барбайн турар. Ынчаарга белеткеттинген 1440 тонна сигенлиг чүгле кезии кыштагларда чедиргеп аарыгдан болгаш арыг баксыраанындан малдың өлүп хораары үргүлчүлевишаан. Хойжу Ойдуп Шигистиң кыштаанда амга чедир-ле сиген-даа, концентраттар-даа чок, жажаану кышка багай белеткээн.

Мал кыштаглаашкының организастаарында четпестер Эрзиннии өске-даа колхозтарында бар. Оларның шуптузун санап турган хөрээ чок, чүге дээрге олар билдиңнир: чем курлавырлары ажыглаттынмайн чыдар, а мал арып, өлүп турар. Төрүүр хойларны сиген болгаш концентраттар-биле немей чемгерерни доп-дораан организастаары, доктаамал суггарылганы хандырары, кажааларны чылыглаары эргежок чүгула деп түңнелди рейд бригадазы кылган.

Партия райкому ол ажылды контрольга алыр херек.

Рейд бригадазынга улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү, «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири Сарыг-оол Баянчык, «Чаа орук» колхозтуң хойжузу Соян Хорлуу, «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарның тускай корр. А. Торичко биле А. Апр озар киришкен.

АЖЫЛДЫ УДУРТУРУНУҢ ЛЕНИНЧИ АРГАЗЫ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болуруп Кызылдың ажылчы чону, бүтүү совет улус ышкаш, чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демдеглээр дээш ажыл-ишчи ёзу-биле белеткенип турар. Оң кайгамчык хүн ажыдаржыктан социалистиг чарыш эки түнелеринден берип эгелээн. Бо чылдың 11 айлаярында ниити продукция будуреринден чыл пашкы хоорайның үзеҥүр ажылдакчылары 104,8 хуу, продукциязының сайгаргарының планын 106,5 хуу күүсеткен. Планныг онаалгага немештир 3,5 мүң күбометр дилиг материалдарын, 1,8 мүң күбометр бетонну, 4 мүң дваранылга кылыгларын, 10 мүң ажыг хем болгаш кидис идиктерни будуруп үндүрген.

Көдээ ажыл-агый будуруглегериниң ажылдакчылары күүрнеге эът, сүт, дүк садарымны чыл планын доктаатпышкан хуусадан бир ай эрте, декабрь 1-де күүседнп шыдаан. 1967 чылдыг-биле деңгээрге күүнге эът-тиҥ 226 тонна хойну, сүттүү 418 тонна хойну, дүктүү 7 тонна хойну алган. Кызылдың совхозтарының болгаш колхозу шээр малды остүүрениң планын 4,8 хуурга ажыр күүсеткен.

Автомобиль транспортунуң, сагыгның, коммунал ажыл-агый болгаш амыдырал хандырыгга будуруглегериниң ажылдакчыларының планныг опаалгаларын ажыр күүсеткээн. Шүлээн-даа ол дээрге келир үеде үлүг ажылдың чүге өгээн-дир. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болуруп га толептиг үжүражырыныҥ социалистиг чаржыкы чедиишкинниг үргүлүүлеп, үүн санында улам-ка кадарын бар чыдар. Хоорайның ажылчы чоннарының кичээнгейн ам СЭКП ТК-ныҥ октябрь Пленумунуҥ шиитпирлерин амыдыралга бистандыраарынче, беш чылдың дөртки чылы—1969 чылды организастыг эгелээринче үгланган.

В. И. Ленин бистен чарлып чоруткандан бээр 40 чыл эрткен, шүлээн-даа оон хөрээ чүрттан база хөгжүп турар. Совет улустуг, тайбың күштүүнүн, демократиянын болгаш социализмниҥ амгы бүтүү чедиишкиннери ленинизминиҥ амыдыралды бадыткан турар, чырыткылыг идеяларының боттанылгаашы-дыр. Ам-даа он-он, чүс-чүс чылдар эртер, Ленинниҥ ажыл-чорудулгазының сорук кинрикчи нүүк үлам-ны өзер. Кайгамчыктыг келир үе дугайында достүүмес күзелден коммунизм боттуг чүүл болган турзуп дээш канчаар чүрттан, ажылдаарыл дээрзин киижилериниҥ чаа-чаа салгалгадары Ленинден өөренип ап турарлар.

Ажылдың ленинчи аргазы бүгү-де удурткучу кадрларның практиктиг ажыл-чорудулгазынга чугула үжүр-дүзалыг айтырыг болур. Ленинчи арганы шиҥгээдип алыр дээш, В. И. Ленинниҥ ажылдарын киҥээнгейлиг өөрениря чугула. Мынчаган кадрларны Ленинниҥ олүм чок номналы-биле хүн бүрү чеҥгеглээр, оларны чалбышттыг революсчуунуң, улусчу оратөрүнүң, партия болгаш күрүне ажылдакчыларының, ёзулуг киижиниҥ кайгамчыктыг шыпларыгнга киижиндер херек.

Ажылга ленинчи арганың эң чугула хевири болза ажыл-ишчи чорук болур. «Совет эрге-чагырганың эдлчелиг соруглагларын» деп ажылының баштайгы төлевилелиниге В. И. Ленинниҥ айытканы болза: «Амгы кол болган эдлчелиг соруглга чогум-на мергежилдиҥ база ажыл-ишчи чоруктуҥ доозугу болур»... Ажыл-агайны үгаазылалдыг, ажыктыг башкарарының, каминалга чүрүмүн шиҥгээ сагыырының, акша-хөрөҥгинин эмтелиг санаарының, бедик организастыг болгаш чүүрүктүг болурунуң билиишкинин Ленин чогум-на маңаа хамаарыштыр чүгааланыы ол. Кажан үреливишкин, чеҥнимее чорук, аш-чүт-биле демдеглээн берге соруглзарры аныяк республикавыҥ мүнүнүҥ салдыгаган турган үеде, ол негелдеринин хажык чокка сагыырынге кыйгырыг оныа үжүр-дүзалыг турганы биилингир. Үстүнде аныткан негелдеринин үжүр-дүзалыы амдыгаа чедир бүрүнү-биле күштүүр.

Кадрларның ажыл-ишчи чорук дээрге-ле, ажылдакчы бүрүзү бодунуң тускай мергежилин ыяк шиҥгээткен турары, эрге-дужаалдыг киижилер оозун доозуу-биле харыылап шыдаан турары болур. Эң чугула эртем-билиг чокта мергежилдиг удурткуга туруп-даа шыдаваас. В. И. Ленинниҥ 1920 чылда-ла биижээн болза: «...Үдүртүп баштаар төлээде, канчаар удурткуун биилген, будуруглегенин байдалын бүрүн тодаазы-биле биилген, ол будуруглегенин техниказын амгы оон бедик чадазымга биилген, элээн эртемнир болган турары чугула. Канчап-даа тургаш, ынаап-ла чедип алган турзувусса чогуур нелездслер од-дур» (Чогаалдар, том 30, арын 401).

«Эртем-биилгиг болуру — киижиниҥ күштүүн улгаттырар, ол биилиг амыдыралдың бүтүү дүргүзүнда чедип алдынар. Ёзулуг-ла чырыткыг, аас-кежиктиг чурттаганы көөр дизе, хөйну биилир, хой боданыр херек, баш-биле-даа, холдар-биледа ажылдап шыдаарынга өөренир херек; тулчушкунга ланчыынын хереги ышкаш, амыдыралга биилиг херек»—деп, Н. К. Крупская кончугла шын чугаалаан.

Хоорайда удурткучу ажыылдакчыларның хой кезии чогум-на ыыдыг. Олар боттарының ниити база политиктиг биилин бедидер дээш үргүзүүн өөренип, ажыл мергежилин хүн бүрү сайгыарганғайыдын турарлар. Чижээ, көдээ ажыл-агый министрлиҥ оралакчызы ШЫ Лас-оол, ыяш ажыл-агый эргелелиниҥ начальнига эш Вороиков. № 1 АТБ-ниҥ кол инженери эш Стрельников болгаш оске-даа хой-хой удурткучу ажылдакчылзар боттарының политиктиг база экономиктиг биилин бедидер дээш кызымак өөренип турарлар.

Ленинчи ажыл-ишчи чорук партия биле чазактың шиитпирлерин күүседириҥге бедик организастыг, сагыырга-чурумнуг болуруп, бодуҥга болгаш чагыргазында кижилерге негеледнг болурун негээр апаар. Хүн бүрүге күш-ажылчы сагыырга-чурумнуҥ быжыг хевирлерин тургузары — «ол дээрге эң-не берге, ынчалза-даа чугула соруглга-дыр, чүгле ону шиитпирлээрн биске специалистиг корум-чурумнарны бээр» деп, Ленин чугаалаан.

Ынчаарга хоорайда чамдык будуруглегериниҥ удурткучулары ленинчи ол айтымышкыны күүсетпес чүүлдер ам-даа хөй. Оң чүге ындыгы? Мынза кол чүве — күш-ажылдың организастаашкынының куду шыныарлыында. Күш-ажылдың сагыыга-чуруму база кошкак.

Оон ынай, иштики курлавырзарны ылаап тып, ону ажыглазарында четпестер хөй. Чаа техниканы, мүрээкчы технологияны, члартылчы саналзарны пепгерегшрнин айтырын операгивтиг эвес шиитпирлеп турар. Экономика таныдан даг-дүгү улуг чидиргиг болуп турар, оон күрүлдышкыны — ажылда бир улуг четпес чүүл ол. Бо чорук моон мурнунда-ла тодаргай биилинип турган, ынчангаш руданы үүрмектеп сорттаар комплекстиг тудуун дүргедип, бо чылын ону шенелде шимчелиишкинче киирер дээш планны тулугжулар күүседнп шыпаавайн барган.

Бүгү сорттуң даг-дүгүн бүүрерининң күрүне планы күүсеттинин түрза-даа фабрикага ажыл шагы аназ эртер таварылгалар ам-даа хөй. Оон чыл-лагаанын: руда чедиишпейн базары, электроэнергия үүктеви бээрн, механизация талазы-биле таарымча чок чүүлдер-нин, технология талазы-биле үзүктелин түрл бээрнинң таварылгалары болгаш оске-даа чүүлдер болуп турар. Чижээ, руданы үүрмектеп сорттаарынга 922 шак чидиргинген. Ажыл үстү бээр оске-даа таварылгалар болбаан турган болза, бо ярашкына нечелде 1800 тонна даг-дүгүн Терөэн чүртка берип болур турганы санаттынган.

Экскаваторлар, өрүмнээр станоктар база хөйу-биле ажылзавайн аназ турул тургулаан, чүге дээрге бирде транспорт чок болу бээр, чок болза планда көрүнмээн септелгелер болур. Чүгле планда көрүнмээн септелгелер бөзин болбаан турган болза, немелзе шагы үзерлер комбинаттың чыл тоҥгузүнде ажылының түҥнели-биле шаңнал алыр эргезин казыдар деп негелде бар-даа болза, хамык үжүр масса-политиктиг ажылды бедик деңнелге организастаарында дээрзин четче бодавайн турар таварылгалар хөй.

Кадрлар белеткелинде четпестер ам-даа хөй, оларның өөредилгези массалыг эвес. Чижээ, эрткен 11 айлар дургузунда алдынган даг-дүгүнүң 30 хуузу руданы механизастыг казып алганындан алдынган, ынчангаш бир-ийи чыл болганда, рудникке хол-биле кылыр ажыл чок болу берген турар, оортан хөй ажылчын күжү хостаныр, ынчангаш оларны түскай эртемнерге өөредир талазы-биле ажылды бөзин чогуур негелдезинге чедир чорутпайн турар.

Бо бүгү айтырыгларны комбинатта профзавилел организациязының чоокта чаа болган отчёт-сонгуулдалыг конференциязынга илеткелчи болгаш санал бергеннер тодаргай чугаалап тергиннар.

Ажылдың чаа системазынче шилчээни-биле холбаштыр комбинатта план болгаш экономика киддистери продукцияны, металлды, инструменгнерни, электродтарны, түзүүг материалдарын болгаш оскеда чүүлдерни чырыгдарынга шыгғы контрольду, отчёгтуг болур чорукту ажылдап кылыр үжүрлүг дээрзин конференциязга айтып тургузаан.

Конференция комбинатта профзавилел организациялардың шүүт чорудар үжүрлүг ажылдарының дугайында тодаргай шиитпирни хүлээп ап, илаңгыя В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл ышкаш ажылдан турар. Токарь Алексей Анганзоров болдунуп болур бүгү-ле келектерни кылып турар. Ол ай бүрүзүнде нормазын 150—170 хуу күүседип келген.

ЧУРУКТА: Анганзоровтуң келекги белеткен турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Өөредилге чоруп тур

Барыын-Хемчик районуның «Шекпээр» совхозунуң Аянгы-лы салбырында партия организациязы (секретары эш Семис-оол) политиктиг чырыдымыкшыла марксизм-ленинчи философиялың, политэкономиялың семинарларын болгаш СЭКП-ниҥ тоогуузун өөренирикшиҥ бөлүүнериин организастаан. Бирээ ниитизи-биле 60 ажыг коммунистер, комсомолчулар хөөрээ туттуруп-ган. Пропагандистер школа башкылары, дээдн эртемнир эштер: Сат Опеш-оол, Монгуш Байлаң-оол, Куулар Чер-лик-оол олар иеделеда бир катап кичээлдеднп. Өөредилгенин шынарын бедидип турарлар. Программалыг материалдарны өөретпишаан, олар чурт ниитинде болгаш дашгыларында болуушкынарны дыңнаҥнарга таныштырып турарлар.

Пропагандистер дыңнакчыларның составын база өөренип көруп турар. Ында ажыл-бүрү билингирлер бары бнлдингир. Бо дугайын семинар кичээлдеринге тодаргаилан, ону кижи бүрүзүнге тарыштыр чорудуп турар. Шыырак билингирлерни хандыр тайыл-быраадырыгга ажыгган турарлар.

Партия райкомунуң пропаганда болган агитацня кылдизининң болук лекторларының үнүүшкүнүүр лекциялары дыңнакчылар үлүү-ле-зе солуурганнар. Оңу СЭКП-ниҥ Барыын-Хемчик райкомуның ийнги секретары Ак-Кыс удуртуп чораан.

Идей-политиктиг болгаш нити кижизидилге ажылдарының төөү клуб дилге школа болу берген. Политиктиг беседдлар, илеткеедер чорударындан аңчыда, шнн база концерт, кино көргүүлгелерин, ужуразыкгаларны база организастаан турар. Озер Сагаан-оолдуң «Үениҥ кезген», А. Антоколькийниҥ «Марс шолуу» деп шнилерни көргенн, чогаалчылар: Степан Сарыг-оол, Байкара Хөөнмей, критик Аптон Калзан, композитор Алексей Чыргал-оол олар-ла солуп темаларлыг ужуражыкшынар чонга үттуңдурбас болуп арткан.

Чаа чылга үткүттүр комсомолчу аныяк башкыларның солуп концертнн белеткеп турар. Культура-массалыг ажылдарны калбартып чорударынга аныяк башкылар: Сарыг-оол, Диваеннаа, Куулар Чер-лик-оол, Мария Дубинина, Монгуш Чечек, эмчи Галина Кара-Сал, салбыр эргелекчнзи Хомушку Моге, кнпомеханик Кан-оол, клуб эргелекчнзи Ондар Эрес-оол, интернат эргелекчнзи Сада Андый-оол идепкейлиг киржнп турар.

С. САНДЮ.

БАШКЫ — БАЛЕТМЕЙСТЕР

Татар, Дагестан АССР-лериниҥ, Сахалынның, Челябинскиниҥ, Ульяновск, Киров областарының болгаш чуртуҥ өске-даа үзүрлээлериниҥ бот-тыынгылыг 50 ажыг артистери Москва университединиҥ ийи чыл үүсседлыг курсунуна өөренген. Студентилерни дуржулдаар балетмейстер-хореографтар орус, совет болгаш дамгыкы чурттарның танцыларын кууседириниҥ, башкылаа мергежилиниге өөреткеп Москвага бел танцылариының баштайгы башкылары өөредилгезин доозуп үнген.

СЭТА-ның корр.

ЖИТОМИР ОБЛАСТЬ. Областың хереглекчилер кооперациязының «Терезовская» аң фермазы ак-көк пёсец, кара-хурең дилги болгаш чүзүн-баазын өөнүг норка кештерин чуртка берип турар. Аяыгагый алды чыл дургузунда 70 мүң ажыг дилги кежин сатқан.

Фермада зоотехник Светлана Рзянкнаның удуртулгазы-биле селекция ажылын чорудуп тур-рар.

Бо чылык продукция сайгарганындан ажыл-агый 200 рубль ажыг түҥнүг арыг орулгалыг болур.

ЧУРУКТА: зоотехник-селекцион е р Светлана Рзянина. П. Бойконуҥ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮНҮҮШКҮННҮГ СЕМИНАР

СЭКП Барыын-Хемчик райкомуның пропаганда болгаш агитация кылдизининң организастаны темалыг семинарны чоокта чаа Дон-Терезин сурулуҥ активинге, чүртактың чонуурга сонуургаткан. Ону эш Ф. Сегленьмейниҥ «Шаҥнына удур демиссел» деп лекциязы-биле эгелээн. Лектор атеист теманы солуп чижектер-биле бадыткан чүгаалаан. Лама, хамнарның, хүртүүнериниҥ, каран көрүүлериниҥ хоозуи төөредилгезиниҥ дугайында солуп тайыбыр болган.

Өлген кижиниҥ 7 болгаш 49 хонууп эртпнрер дээр чүүлдерни ол болза эргиниҥ артынчызы-дыр, бистән үеннҥ кижизинге оон кандый-даа ажыы, солуп чүүлү чок дээрзин эртемге үндезиязын солуп чижектер-биле лектор ӱгаалаан. Шажыл чүдүлге, аңаа бүүрел кижизидилгелиг ажылдың, амыдыралда ам бар боттуг чүүлдериниҥ күжү-биле чоорту чнде бээр деп чүвени тус черинҥ чижектери-биле лектор бадыткап турган.

Районда социал хандырылга кнлдизининҥ эргелекчнзи С. Сарыг-оолдуҥ «Пособиелер болгаш пенсиялар» деп темага лекциязын дыңнакчылар улуг сонуургаан. Маңаа чоп хой айтырыгларны салып турган. Чамдык айтырыглар даштыгаа машина чаңыпга кээп дооступ тургулаан. Районда 7 мүң ажыг кижилер күрүне пенсиязын, ненин пособиелерин ап турар.

Дараазында районда ялыция кнлдизининҥ начальнигн С. Очур-оол индирге үнүп келген. Районда корум-чурум сагыышкынының байдалын, кем-херек үүлгедир чорукка удур демнселди ол тодаргай чугаалаан. Бо талазы-биле партияның болгаш Совет чазактың ап турар хемчелзерлиниҥ чонга улуг кнлиизидилгелиг ролюн лектор бирдеи бирээ чоокта чыыларганнарга сонуургаткан. Садыг шүгүмүнда өре, самчыдалдарның ам-даа болгулап турарын, оон чылдагаанларын чон эки биляи алган. Бо талазы-биле кол чыдараан — кадрларны нижизандеринде, таарыштыр тургузарында үлгүлеп шилеп алынарында улуг четпестерниҥ бар болуп турарында дээп, оратор демделээн. Ол илаңгыя райпонуҥ, ОРС-туҥ шүгүмүнга шуут хамаарнып.

Районнуҥ улус судунуҥ шиитккекчизи чыылганнарга хооблуларда чаа чүүлдерниҥ дугайында тодаргай чугаалаан, аңаа холбаштыр районда байдалды чыыртаан. Ашак-кадай болчуруунуҥ хооблуузун чонга тодаргай таныштырганы-биле оон лекциязы доозулган.

Дыңнакчылар лекцияларның солуунуга улам ковудеп, соолдуде барып олуттар шуут сынмастаа берглээн. Ол ойде СЭКП райкомуның ийнги секретары К. Ак-Кыс делегей байдалының дүтүлгүнда делегеренгей лекциязы номчаан. Маңаа айтырыглар база хөй болган.

А. ДОПЧАА.

КОНФЕРЕНЦИЯ ЧҮНҮ ШИИТПИРЛЭЭНИЛ

Ак-Довуракган

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың улуг коллективи эрткен он бир айларда чедиишкинниг ажылдаанын билир бис. Беш чылдың үшкү чылының эрткен айларында соруттуг даг-дүгү бээрнинң чыл планы күүсеттинге берген турган: чылда 22140 тонна даг-дүгүн бээр турла, бердингени — 22878 тонна болган.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг изиг бериишкинниң чаа системазынга бо чылдың апрельден бээр шиҥгээн маңаа улуг идиглиг болган. Чижээ, ийнги, үшкү кварталдарның алды айларының дургузунда алдынган орулга 856 мүң рубль болуп, планзан ажыр 29 мүң рубль алдынган, ынчаарга эрткен чылдың ол-ла үезинде орулга ниитизи-биле 777 мүң рубль болган турган. Күш-ажылды эртемге үнлезилеп организастаарынның талазы-биле хемчегларни алганы бо талазы-биле улуг рольду ойнаан болгаш моон сонгаар ону боттуг организастаары бир шиитпирлиг ролдуг болур дээрзи ам биилине берген.

Тонна белен продукцияга онаашгыр продукцияның ботүнези чылда 9 рубльге чиигээн. Ынчангаш бот-үнени чиигедирнини, планзан ажыр продукция бээрнинң болгаш даг-дугунуң сортун бедидерини күсели-биле материалдыг изиг бериишкинниң хей мүң рубль түҥнүг фондузу тургустунган.

Күрүне мурнунга планны болгаш социалистиг хүзээлгелери чедиишкинниг күүседиринге мурнакчы эзлчелер, бригаалалар, экипажтар, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Бүдүрүлгенин мурнакчылары болгаш чаартыкчылары шиитпирлиг ролдуг ойнаан. Электростанциязда эш Освяниковтуң эзлчээ, эштер Козлов, Варламов олзрнын экскаватор экипажы. М. Сундуй-оолдуң № 1 болгаш Д. Дуктен-оолдуң № 5 эзлчелери оларга хамаарыжыр. Комсомолчу-аныяктар бригадазын, О. Шевер-оол удуртқан коммунистиг күш-ажыл бригадазын болгаш өскелерниидә база маңаа демделээр херек.

Комбинатта социалистиг чарыштың өскеҥ чедиишкиннер база бар. Комбинаттың бүгү цехтери чарышта киришкен, оон түнелнин ай санында кылыр. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин эрткен чылга бодаарга 282 кижиге көвүдеп, аңаа киржип турарларның саны бүгү цехтерге мүң 80 кижи ашкан, а коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары 349 кижи.

Бо чылның он айларының дургузунда күш-ажылдың будуруглегериниҥ удуртукчулары ленинчи ол айтымышкыны күүсетпнин, боттарының коллективтеригге күш-ажылдың сагыыга-чурумун бнжыглаарынга хамаарыштыр хемчелзер аябайн туруп хомудамчыг. Оон түрүжүк, оларның чамдыктары партийкин контролдуҥ кошкаткн ажыглаан алгаш, эрге-дужаалын соора ажылган, таарышпас чүүлдер үүлгедир чоруктарны болдурун турарлар.

Эң Бержбицкий нефтебаза директорлан турган, ол аябан черинҥ хөрөҥгинн-биле болдунга чайын чүрттаар бажың туттурун алган. «Сельхозтехниканың» Таңды каттыжмышкынының начальнига турган эш Борисов совет сан-хөө үүрүнүн хажыттыпаан, ол-ла органнзацияның хөрөҥгнзи-биле болдунга бажың садыл алган. Бо ийи фактыны коллективтерде патроттанналарының хурадлардына болгаш СЭКП хоорком-унуҥ бюрозунуҥ чүгаалажын көргеш, бүрүзүлүг кижилерни партия шүгүмү-биле шыңгыы хемчег аябышаан, ажылындан дужургеи.

Ажылга ажыл-ишчи болуру үүнел чокка чедип алдынмас. Херек бүрүзү туюлунга чедир кыдынган турар үжүрлүг. Маңаа бисти В. И. Ленин-даа. Коммунистиг партия-даа өөредип келген. Ажылдың түҥнези чокка кандыг-даа талантылыг үгаан хоозуи чүүл болуру артар апаар.

В. И. Ленин чажыдан тура-ла ажылга ынак болган сундулуг кижи чораан. Владимир Ильичниҥ ажылга онза ынакшылдыынын дугайын дараазында йаш чижектер хереченлеп турар.

Ильич кара-бажыңга чыткаш, шоалүгээ турган, «Россиядә капитализм хөгжүдези» деп сураглыг ажылды бижээн. Ук номну Ленин үш чыл иштинде чогаадып бижээн, ол үеним дургузунда 500 ажыг ылаы-бүрү чогаалдар-биле, статистиктиг отчёттар-биле болгаш чүүлдер-биле тапшыкан.

«Империализм капитализминиҥ дээди чадазы» деп номну В. И. Ленин чогаадып турган, четче эвес медээлерни алган көөрге безин, 603 номну, 97 журналдарны помчуп конспектилээн.

Күрүне баштыңы турган-даа, В. И. Ленин хой болгаш шыдамык ажылдан чораан. Владимир Ильичниҥ шак ынчаар могаг чок ажылдан бнлнр турганынын чылдагааны чүдеп?—деп айтырыг чайгаар тургутунун келир. Ильичниҥ ажылга бедик кудуттарлыы, илаптыыл, оон могаг биибее кайгамчык шынарлыынын үндезинн ден сананар херек. Ол бодуҥун үе-шагын, чаңгыс минута-да халас эртпес кылдыр, хуваан бнлнр уран аргалыг чораан.

«Планнаттынган бүгү чүүлдерни Ильич кажан-даа кылын четтнгер турган, ол дүрген, ынчалза-даа дүвүрээзнн чокка, шынжыккнйн ажылдаар турган. Хөгүүг ажылдан бнлнр турган, баштактагарынга ынак болган шаанга кнпр-де үүлгей чок каттырылаар турган. Ол болза хайнгыы чоруур энергиялыг, төттүүмес амыдыралчы күштүг кижиниҥ каттырары ындыг турган. Владимир Ильичниҥ сеткил хоонгу, оон амыдыралчы өөрүшкүүү оны долгандыр турар кижилерге салдар чедирнптер болганда, оон чаңыпга турган кижилер сергек чүрттан, өөрүшкүүг, байырланчыг байдалбиле соруқ кирнпшиннинг ажылдаар турганнар»— деп, Совнаркомнуң секретарынга ажылдап чораан Л. Фотиева сакгып биижээн. («Ажылга ленинчи арга дээш», чүүлдер чыылдазы, Киев, 1960, арын 14).

Ажылды ханы бодап ылгаи системаны бүгүдээр чорудары В. И. Ленинге онаа чүүлдешкен турган. Ильичниҥ ажылдаарын чоогунда хайтаарап көөр аргалыг болган Г. В. Чеченин од дугайгы мынчаар биижээн: «Од кнала-даа турган дижик, оон бүгү ажылы бүгү ажыы хүҥү кажнндада шыңгыы хуваатынган болур, Шак ындыг шыңгыы система оон нюмнарынга, оон документилгерине, черле оон бүгү-ле хүүда амыдыралынга база тергиндээр турду. Бистиң совет ажылмыыска ол база-ла шыңгыы чүрүмүүн башкызы чораан. Кандыг-даа документ херээ шевергни чүрүмга эмгелеттинген, дүгаарлаашкын шыңгыы барымдаалаттынган, дүрүм ёзулуҥун хевирлери сагыттынган турарны ол кезээде негээр чорду...» (В. И. Ленин дугайында сакгышкынвар. ийнги кезеи, 1957 чыл, арын 685).

СЭКП-ниҥ Топ Комитеди ажылдың ленинчи аргазынга удурткучу кадрларны чаныш чок кижизидип турар. Ол шынарларны шиҥгээткен удурткучу кижи партияның эргежыктарын кезээде быжыы-биле камгалаар болгаш аназ даандырган ажыл-херекти күүсе ёзузу-биле коруп шиитпирлээр-даа. Ындыг удурткучулар Кызылда база өөскеҥ өөес. Сайгарыгга базаавайн директору эш Бөкөв, «Кызыл-Хаваа» шахтазының директору эш Чащухин, ТЭС-тиҥ директору эш Чумаков олар ындыг удурткучуларга хамааржыр. Ол эштер үзүүг коллективтериҥ башкарбышпаан, планныг онаалгаларны болгаш В. И. Ленинниҥ төрүттүнген хүүнүден бээр 100 чыл болуруҥга алдарыжы алдынган хүзээлегелерни күүседириче ол коллективтерни кодуруп шыдаваннар.

Ажыл-херектиҥ чедиишкиннин кажан-даа кижилерниҥ кадрлар шиитпирлээр болгай. Кайда-ла коммунистер ажыл-агый, культура, күрүне болгаш партия тургузуушкынуҥ сорулгаларын биилдирн-биле шиитпирлеп турар болдур, кайда-ла херекти хамаанчок көөр чорук чок болгаш частыргаларны, четпестерни чажырбас болдур, ында ажылгаанларын чон эки биляи алган. Бо талазы-биле кол чыдараан — кадрларны нижизандеринде, таарыштыр тургузарында биилгии шилеп алынарында улуг четпестерниҥ бар болуп турарында дээп, оратор демделээн. Ол илаңгыя райпонуҥ, ОРС-туҥ шүгүмүнга шуут хамаарнып.

Районнуҥ улус судунуҥ шиитккекчизи чыылганнарга хооблуларда чаа чүүлдерниҥ дугайында тодаргай чугаалаан, аңаа холбаштыр районда байдалды чыыртаан. Ашак-кадай болчуруунуҥ хооблуузун чонга тодаргай таныштырганы-биле оон лекциязы доозулган.

Дыңнакчылар лекцияларның солуунуга улам ковудеп, соолдуде барып олуттар шуут сынмастаа берглээр. Ол ойде СЭКП райкомуның ийнги секретары К. Ак-Кыс делегей байдалының дүтүлгүнда делегеренгей лекциязы номчаан. Маңаа айтырыглар база хөй болган.

А. ДОПЧАА.

Аян-чоруктан

ээп келгеш...

Бии-Хем районнуҥ Тарлагда «Өөк» совхозтуҥ улуг фермазы турар. Ында чурттаачылар хөй. Сууда сес чыл школазы, эмнелге чери, клуб, библиотека база бар.

Бо чылдың ноябрь айда бистиҥ суурувустан элээн хөй кижи революциянын навайы Ленинградка чедир «Найырал» поездизи-биле аян-чорук кылып чораан.

Аңаа чоразннарның составынга суурда эки библиотекарь Е. Хөөвалыг, мал эмчизи Т. Дамчат-оол, школа башкылары С. Кара-кыс, Д. Диизенмаа, М. Байкара олар киржип турган. Малчыннар, ажылчыннар, өөренничилер, ада-иелер оларның ээп келирин четтирнпейн манап турган.

Оларның керген, билген чүүлдерин чурттакчылар аажок сонуургап эгелээн. Е. Хөөвалыг эртен библиотеказынга бирги хүн чеде бээрн билек-ле, суурнуң чурттакчылары аңаа чыглып, Хөөвалыгның беседазын улуг сонуургал-биле дыңнаан. Октябрь революциязының болуушкуннары-биле, В. И. Ленинниҥ ады-биле хөлбашкан чөрлерге чоразның, ында солуп чүүлдерни чонга библиотекарь тодаргай чугаалап берген.

Башкылар бөттарының чүүлгаларыңга хей солуп чүүлдерни тайылбырлап, Ленин ышкаш чурттаар, ажылдаар, өөренир үжүрлүг дээрзин эки чижектер-биле бадыткан, өөренничилерге, ада-иелерге бараалгадып туганнар.

Үстүнде айытнан эштер чонга ынаыг тайбылыр ажылдарын түр эвес, харын доктаамал чорудуп турар.

А. МААДЫР-ООЛ.

Тараажы часка уткуй Дарганның ажыл-ижи

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуҥ механизаторлары көдээ ажыл-агайының бүүү техникалыг септел доозар дээш күзелиишкинниг ажылдан турар. Токарь Алексей Анганзоров болдунуп болур бүгү-ле келектерни кылып турар. Ол ай бүрүзүнде нормазын 150—170 хуу күүседип келген.

ЧУРУКТА: А. Анганзоровтуң келекги белеткен турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

БИЛИГЛЕРНИ ЧОНГА

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге «Билиг» нинтилели чугула черни эзелеп турар. «Шекпээр» совхозтуң Бичe-Тей салбырында тургустунган «Билиг» нинтилелиниң эге организациязы ажылчы чоннуң ортузунга политиктиг-кижизидилге ажылдарын, ылаңгыя лекция пропагандазын калбартыр талазы-биле бо чылын чаңдык ажылдарны кылаган.

«Билиг» нинтилелиниң эге организациязының составында 31 кижи ажылдап турар. Олар болза ажыл-агыйның удуртукчулары, кодээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, башкылар, эмчилер, партия, совет ажылдакчыларыдыр. Нинтилел кежигүннери 1968 чылда 180 ажыг лекцияларны номчаан. Оон иштинде В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралының дугаймында 17, партияның болгаш чазактың чугула шинтпирлериниң эге талазы-биле 79, делегей байдалының темазынга 41, кодээ ажыл-агый экономиказынга холбаштыр 28 лекцияларны чон ортузунга номчаан. СЭКП ТК-ниң сөөлгү октябрь Пленумунуң материалдарын 13 кезек черге танылбырлап таныштырган.

Нинтилел кежигүннериниң номчаан лекцияларының хөй кезии совхозтуң мал фермаларынга, бригадаларга, малчыннарга болгулаан. Лекция пропагандазын калбартырыбыла чергелештир кижизидилгениң янзы-бүрү масселыг хемчеглерин база организастап турар.

Совхозтуң төп клубунга тематиктиг кежээлерни, айтырыглар, харылзар кежээлерин, номчулга конференцияларын организастап турар. Эге организациянның чорудар ажыл планын ай, кварталдап тургузуп, ону парткомга бадылаадып ап келген.

Чон ортузунга лекция пропагандазын, масселыг ажылды калбартканы совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунга салган сорулгазы күүседиргеге көскү идиглы берген. Совхоз күрүне планнарын эът талазы-биле 118, дүктүүн — 109 хуу, тараа белеткээрин 2 катап ажыр күүсеткен.

Нинтилелдиң кежигүннеринде хөй чылда ажылдап турар совхозта партком секретары Макар Хертен, ажылчын комитединиң даргазы Ооржак Кан-оол, комсомол комитединиң секретары Куулар Отук-оол, башкылар Монгуш Дүгүр-оол, Чимит-Доржу Тира, Хертек Хираш, Седен-Хуурак Бин-оол олар лекция пропагандазын калбартырыгга идепкейлиг киржип турарлар

ЧАА ЧЫЛДА

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң ажылчы чоннар депутаттарының Шагаан-Арыг хоорай Совединиң күүскому чаа чылды бир янзы уткуурун шинтирлээн. Хоорайның төп шөлүнге кончуг улуг шивини каастал тургузаар.

СЭКП райкому, райкүүскомбиле кады чаа чыл будуунунде районнуң малчыннарынга чаа чылдың байырын чедирип эргиирин планнаан. Бо талазы-биле бедеткел ажылын баш бурунгаар чорудуп, колхозтар башталар черлери, совхозтар дирекциилары эки ажылдыг малчыннарны илередип турар. Эки ажылдааннар мантал-шаннаага кирер.

—⊙—

ЧАА ЧЫЛ КЕЛДИ

Н. НУХОВТУҢ чуруктары.

Дыштанылга хүннеринде кайнаар баарыл?

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ

Найысылалдың Хербис даанда хаак баазазын ажыдарынга тураскаатқан кызылчыларның **массалыг хаактыг селгүүстээшкини** эртенгинин 10 шакта эгелээр. Эш-хууда **бирги чер дээш** херээженнернин 2, эр улустун 3 километрлерге массалыг **хаактыг маргылдаазы** аная болур.

Ол баазаже баар автобустар кинотеатр «Восток» деп автобус доктаар черден эртенгинин 10 шактан кежээкинин 4 шакка чедир чоруп турар.

Баазага изиг чемнерлиг буфет ажылдаар.

ДЕКАБРЬ 29-ТА

Эртенгинин 11 шакта «Тайга» деп хаак баазазынга республиканын эң шилиндек **24 хаакчызының бирги чер дээш маргылдаазы** эгелээр. Олардың аразында Иргашов, Цепелев (башкы институду), Ахметов (башкы училищези) ышкаш аныяк, шыырак хаакчылар болгаш Хову-Аксының, Тес-Хем, Бии-Хем районнарның эң шыырак хаакчылары бар.

Ол баазаже автобус 8.40, 11, 14 шактарда Кызылдың автовокзалындан чоруп турар.

Ол хүннерде найысылалдың бүгү хаак баазалары болгаш «Хүреш» стадионда каток ажылдаар. Арыг агаарга селгүүстээринче чалап тур бис, эргим кызылчылар!

Силернин Үругларынарга

Адыглар-биле ужуралдар

(Үругларга тоожудан эгелер)

Алдын-оол ДАРЖАА.

1

Бо тоожуну автор Переделкинода чогаалчыларның чогаадылга бажыңынга бижээн. Хоорайдан тайзага келген ийи бичии оолдуң солун ужуралдарын тоожун, маадырларның бодоодунга дээлей эвес ажы-чаңын көргүскен. Аксы Шолбан дүрген чаңыг, тенексимээр болза, дунмазы Херел оожум, топтуг. Ол ышкаш улуг кижилер база-ындыг: сезек харлыг кырган-аваазы шажыңнарак, мынчала-даа оозунуң үүлазы улусчу, бөрээл хевирлиг, а кырган-ачазы материалисти хевинүг, корбозуки чок дүржүлгелиг ашак.

Тоожуда улуг улустуң оюн-баштак чүүлдерүм, а бичиилерниң найыралын, берге өйде бот-бодунга дузалажып, келээде шынчы чорууруп көргүскен. Баштайгы элээн кыш эвенкиларга сонуургаттымыс.

Бирги эге

ШОЛБАН БИЛЕ ХЕРЕЛ

Шолбан биле Херел оттуп келирге, сезен харлыг кырган-аваазы сүт-биле хөм шыгыдып олурган. Оолдарының шимээргежи бергенин дыңнап каап, шываңчы алгыра-ла берген:

— Турунар, оолдарым, шайынар сооду-ла! Хоорай чурттуг улуг үйгүжулар, дүктүг сыртымнар-биле куспактанчып чыдырынарда, ийи шай хаймындырып иштивис.

Шолбан биле Херел тура халышкаш, адыг оолдары дег, ыйнакташтынаан, дашкаар үнүп, аал баарында шимээн-даштыг чинге кара хемге чүнүп алган. Оон богбалар дег, кире дешкилежип келгеш, бир-бир аяк бес чип, шайзап алгаш, иткилежип-иткилежип, кайгажы берген. Ол дээрге ийи кижи удур-дедир көрүшкеш олуруптар оюн-дур, кым-на караан баштай чивеш кылыптар болдур, ол эштырган болур.

— Шолбан, сен караан чивеш кылдың — деп, Херел алгырыпкан.

— Сен база чивеш кылдың.

— Сен мурнаадың, удук хавы!

— Демей-ле хаймым-хаймым! Катап кайгажыр бис.

Кырган-аваазы хөлүн дүргеш, кедээр салгаш, узун сөөскен даңза долу таакпызын тыртып алгыже, оолдар ыймактажып, маргыжып келген:

— Херел, ам сен чивеш кылдың.

— Дем сен мурнаан-на болгай сен. Чүм тудээның?

— Аштырганың ол.

— Чок, сан бирээ-бирээ.

— Адыр, ындыг эвес-тир — деп, Шолбан саналдаан. —Бо хемни өрү чокташ. тайга бажыңдан харап ойнаалы. Кырган-ачамның инек сүрер орүү-биле маннажып чоктай бээр бис. Че, Херел!

2

Оолдар үне халышкан. Аяс ак-көк дээрде хүн чайнап, ооң херелдеринге эрээн-шокар шыктың чечектери чингиртиленип турган. Кырган-аваазы оолдарының шимээн барганын эскерип каап, дашкаар үнгеш, шыргай араазынга бирээзиниң бөргү көстүп чорда алгырган:

— Херел, Шолбан, кайнаар баарыңар ол? Бээр келиңер.

— Тайга бажы үнээли — деп, Шолбан дүште чок харылаан.

— Ол чү дээриңер ол? Бээр келиңер — дээш, кырган-аваазы оолдарны сүрүп келген.— Аза бээр силер, коңчуг чоор. Элирик адыглар база бар, силерни эттей бээр.

— Кырган-авай!— деп, Херел кый дээн.— Элирик адыг кандыг боор чүвел?

— Коргунчуг болбайн канчаар — деп, оозу харылаан.— Элирик кижи канчап берге-дир, адыг элирээнде оон артык.

Ийги эге

БАШТАПГЫ ЧААШКЫН

— Өршээ, таңды хайырака-ан!

Доо-ла, булуттарны деже теп үне берген, тос чүкче дески шойлуп чоруткан, шил баштыг тайга кырында кезек булут диргелип чораан. Кырган шываңчының седүртүнчек үнү йөрээл салып турган:

— Өршээ, алдын тайга хайырака-ан!

Шываңчы тос саваде сүдүн кудуп алган, тос-карактан тос чүкче чашкылап, өгнү долгандыр чүгүрүп-ле эгелээн:

— Бо чылын үпер тараанын кулаа чоон болзуун, каң-халынга нактырбазын! Бо чылын бижар тараанның кудуруу бүче болзуун, дош-бажы арбын болзуун, ыыл кижиниң кулаа бүткүже тотсун, кулугур ыттың кудуруу чолдайгыже семирээн!

Аналда-ла үёлап-човуурлап чоруур шываңчының хей-аъды көдүрүлген, омак-маңнайы киткээн:

— Бо чылын оолдаан малдың хыл-быкты куспакка сыныштазын, сүт-сааны элбек болзуун, кылаштаар четпээн чаш уруг иртпекке боражып, кырып-назылаан кижи бүлгээр ажыр сыкырып олурар болзуун!

Кырган кадай эки чылды күзеп, эки чолду кыйгырып-ла турган:

— Өршээ, таңды хайырака-ан! Өршээ, алдын тайга хайырака-ан! Чиприминн чиген мен, алырымны алган мен, чаш ажы-төлүмге, чалбак чон-хөйүмге колдаа дилеп тур мен! Бо чылын кижи болган уруг-дарыг дуруна дег әжеш чоруун, торлаа дег өөрлеш чоруун, кады-кожа чонуңга ак шайын кудуп чоруун, адап-сурап келген аалчыларынга чаглыг ээдин дүлүп чоруун!

3

Шолбан биле Херел бок серинниң алаанга ылымчылым чыткылап алгаш, «Сен шимээргеве, сен шимээргеве» деп иткилежип, чайык-чаашкының албаан чыл чымчаан күзээн кырган-аваазын дыңнап чыткан.

— Чыл чымчак болзуун, кудукту кудай хайыракаав! Өршээ! Өршээ!—деп, ыываганчы чалбарып, чаашкының баштайгы дамдылары дыммыраже дээр сагжыжы ажидып келген. — Бо чылын чоруук кылыр чоннуң чоруу чогунгур-ла болзуун, чолу кылын-на турзуун! Өршээ, Таңды хайырака-ан! өршээ!

Кезек аътпың маңы мынкаш үүлүк чаашкын дилиреп-ле келген. Ындыг чаашкын көруп чораан эвес, Шолбан биле Херел кезек када аймап, дөженип алганы шары човаанче сыны бергилээн. Озар иймнин кырын орта кандыг-ла бир күчүлүг амытан туруп алгаш, ол-бо кыймыннан үрүп, бүлгүрүп, саваап бажын савадлыр хап, мяш будуун дыңмаңдыр сый долган турган ышкаш сагындырып келгилээр. Чаъс дамдызынга соктурган бойдустуң саа-саа үүрмек кезектери шуптуу-ла дагжап, янзы-бүрү үе-биле шимээргеп келген-даа ышкаш апаргылаар. Оолдар ынчан чыдырда чаашкын эртип, хүннүң алдын хереддери чайнап келген.

— Ча, чүнү канчаар бис, Херел?— дээш, Шолбан чыткан черинден тура халаап, серп баарында хөлдей берген сугну ажыр шуваап, тыным сал дээр ажы аът оттунуп, чаңгыс черде шуралыктап турган. Херел улут улус ышкаш топтуу-биле туруп келгеш, хевин силгиттингеш, дээримнү соонче көрүлээн:

— Күдай багы арыаган-дыр оо! Бистең чү боор, Шолбан, бир-ле солун чүведен тып алыр бис.

Ынча дээш, Шолбанның арта халаан хөлбээн кежир шуран чыткаш, ол чартынга тайгаш, ортузуун орта мет-ле дээш, Сооң сүт оолдуң кырынче бүлүрлүг берген, хепте-даа чүве чок, багайты туруп олурган:

— Шолбан, Шолбан, ат болдум-на!

— Чүү канчаар барды, дунмам?—дээш, Шолбан оолдуң холуундан сегирип алган.—Аарый бердиң бе?

— Хевим, хевим! — дээш Херел ыглай-ла берген.— Ий-ии!

Шолбан ол-бо шыырааннадыр көрүп, чүнү-даа канчаар аайын тыппайн турган. Хенертен оон бажынга бир бодал кирип келген:

— Ойт, Херел, сен ыглава. Харын экн боор-тур!

— Чүге?— дээш, Херел улам-улам ыглаан.—Ий-ии! Кижи шоотпа, ажым, экн-ле амыраң тур харын.

— Мен көңгүс амыравайн-дыр мен, Херел — деп, Шолбан уламчылаан.— Сен харын амырап болур сен...

— Кырган-аваамга аттындырар дээш де? Ий-ии!

— Чок аан, Херел — дээш, Шолбан хараган бажындан дүк чыып турган. — Сен таптыг дыңнадың. Кырган-аваавыс чү деп, «хамнаң» турзуук?

— Чү диижик?

— Бичии оолдар иртпекке борашсыя диди чоп.

— Бо иртпек-тир бе? Кара малгаш ышкажыл.

— Демей-ле ыглава.

— Амыр-дыр сен. Ий-ии!

4

үшкү эге

СОДААЛАЖЫГ

— Херел, Херел, бээр келдиң — деп, Шолбан дунмазын алаактырып, хараган бажындан дүк чыып, олбо доктаадыр чүгүргүлээн. — Мындыг дүктү хүнүүн-не чыып турар мен, оон сыртын хавы дола бээр.

— Мен база чыыр мен, Шолбан — деп, Херел малгаттыг хевин уттункаш, акызын өттүүнүп эгелээн. — Мен сендеп-даа артык хөйүү чыыр мен, матрап хавы дола бээр.

— А мен оон-даа хөйүү чыыр мен—деп, Шолбан маргыжкан.—Чыып-чыып, кырган-аваамның шилги шарызынга чүдүрүп алгаш, садыгга аппарып салдар мен. Оон өртээ-биле улуг доруг богбадан салып аар мен, аът кыздыр өстүрүп аар мен, ооң-оой!—дээш, Шолбан дөрт-даяктап туруп алгаш, мактанып-ла эгелээн:— Иезин үш долганып-куржаяып ээп өскен богбадан садып алыр мен. Үжен кулаш дүрт сыныыг, үш кулаш будуруктуг, даг дег улуг доруг аът кыздыр өстүрүп алыр мен, ооң-ооң, ээй-ээй!

— Мен баштай мунар мен, акым—деп, Херел алзаргап, караа кыланайнып турган.

— Күжүр доруг тайгаашынга үжудуп, ховузунга дүжүрүп, бедиивиге үжудуп, белиивге дүжүрүп чоруур, малгалыг ла, аа-шуу, декей-оо!—дээш, Шолбан аът оттунуп тыынып, сраныы, киштеп, оон мырыңай мырлапкан:

Чиргилчиннинг чинге хонаа, п-ха-ха, п-ха-ха,
Чинидиңнеңир чедер Доруг, аа-шуу, декей-оо!

— Мен баштай мунар мен, акым.

— Тоолуң чүгаалаваа—деп, Шолбан хедерлентен. — Сенин мурнай чырык көргеп, сенин мурнай чылбай сүт ишкеп акың турда, узун холуң сунган хөрээн-даа чок, билээн дозе шаактар мен.

— Кижи билээ сый шаактар харың кайдал.

— Шылавас чү боор, кедээр туруп тур.

— Ыядынчыын але, бо чүвениң, эштер! Аксы байбан чүве — дээш, Херел акызының быктынче чудуруктай хаанкан.

— Ай, ай, аарышкылыын, чоп коңчуг кулугур боор сен — дээш, Шолбан дунмазының кырынче халый берген.

Ийи алышкы төң черге ыймактажып ыйгыл черже чугдуп, ыйгыл черге салдынышкаш, төң черже үне чүгүрүп, оон сегиржип алгаш, ел малгашка дээрге боражып турган.

— Шолбан, Шолбан, адыр, мана!—деп, Херел алгыра берген.—А чогум чүге содаалажып турар улус бис?

— Сен халып келдиң ышкажыл?

— А сен мээң биләзәм орта кагар мен дидиң.

— А сеңи мээң аъдым мунар мен дидиң.

— А сээн аъдың кайыл, ынчаш?

Оолдар удур-дедир көрүшкеш, каттыржыпканнар.

СПОРТ ТӨӨГҮЗҮНДЕН

АМЫ-ТЫНЫ-БИЛЕ

1942 чылдың чайы. Немецтерге ажелеттирген Киевке чарлалдар кестүп келген. Киевтин «Динамо» болгаш «Локомотив» командаларының туттурган футболистери-биле гитлержи команда «Люфтваффе» ойнаарын чарлалдар дыңнаткан. Фашист ажелекчилер футбол шөлүнге боттарының артык күштүүн көргүскен, совет кижилерни бастып дорамчылаарын ораалдатканнар. Ынчалза-даа киевчилер дүжүп бербээн, ол-бо чүгүдээн пулемёттар шыгаап алган турза-даа, фашист футболистерни бедик мергежил-биле чылча шаап тиилээн. Бо маргылдаага Киев чурттуг хаалгачы Николай Трусевич кайгамчык эрес-маадырлыг ойнаан. Н. Трусевич чурттуң эң шыырак хаалгачыларының бирээзинге санаатын чораан.

Бистиң командавыстың тиилелгези фашист ажелекчилерни улам калчаратқан. 1943 чылдың февраль 24-те Николай Трусевичиниң болгаш оон өөрүн боолап каан.

ОТ АДААНГА

Балтикада Лавенсара деп бичии ортулук бар. Ол Кронштадтаң ырак эвес. Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннеринде бүзээлеткен Ленинградче баар суг оруун немец ажелекчилер доктаамал боолап турган. Ынчангаш бо ортулукче баары айлыдыг апарган болгаш оон-биле харылзаа үзүлген. Ынчалза-даа Фин мугулзурунда кезек черни гарнизон камгалап турган.

Ортулуктү үргүлчү боолап, бомбалап турганнар. Ортулуктуң камгалакчыларынга, ылангыя кыжын берге турган. Ортулукка артсан кижилерниң сагыш-сеткилин кедүрери-биле болук спортчулар хаак крозу эрттирер деп шиитпирлээн. Бо херектиң эгелекчилери мичээл Л. Коровин болгаш моторист К. Лычков бүзээлеттирген ортулуктуң чемпионалын доктаатынган чурум ёзугаар организастыг эрттирген. Хаактыг чаржырынга 100 ажыг кижи киришкен. Маргылдааны 1943 чылдың февраль 23-те Совет Армия хүнүнде эгелээн.

АНАА ЭВЕС МАРАФОН

Бо бүгү делегей рекордунуң таблицазынга кирбээн-даа болза ону кижи бүрүзү сонуургаар. Будапештен Москва чедир 2215 км аң узун хемчээлдиг марафонну (марафон — 42 км 195 метрге деңнежир) венгр спортчу Дьерь Ширилла маннап эрткен. Бодунуң ол чарыжын Октябрьның 50 чыл ойнга турасказадып, 1967 чылдың ноябрь 4-те В. И. Ленин аттыг Топ стадионга кээп төндүрүен. Узун орукту венгр спортчу 202 шак 6 минута 7,4 секундада маннап эрткен.

СТЕПА ДААЙ

Сергей Михалковтуң номунда бижээн Стёпа даайны ыыпдаа билир. Ынчалза-даа оон узуну кайы хирел дээрээн шулукчу тодаргай айытпаан. Стёпаның кедер иши 45 дугаарлыг дээрээн билир бис.

Ынчаларга дурт-сыны 194—195 сантиметрге деңнежир ер кижилер 45 дугаарлыг ишик кедер болгай. Бир эвес ССРЭ-ниң баскетбол талазы-биле чыынды командазының составының ортумак узунун алыр болза, Стёпа даай хажыызында калыр. Баскетболистериниң ортумак узуну 197 см. Оларның аразында 5 кижиниң дурт-сыны 200—216 см чедип турар. Оларның кедер ишиниң дугаары—47-деп 54 чедип турар.

ЧАЗАЛГА

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың 1969 чылда Күрүне бюджединиң дугайында Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың 60 чылдың декабрь 27-де үнген № 301 «Шынның» бирги арында Хөйлузунуң 1 түүлүн мынчаар номчуур: «1 түүл. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киргени Тыва АССР-ниң 1969 чылда Күрүне бюджединиң оруга талазы-биле 50186 мун рубль түнге, а чарыгалыннан талазы-биле 50152 мун рубль түнге, орулгазын чарыгалыннан 34 мун рубль хөй кылыр бадылаар».

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

МУЗЕЙНИҢ көрүкчүлериңе

Республиканың Алдан-маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейи **1969 чылдың январь 1-ден эгелеп музейни көрүн өртектиг кылдыр доктаатынын чарлап тур:**

өреникчилерге болгаш студентилерге —5 көпеек

ажылчыннарга, колхозчуларга болгаш албан-хаакчыларга —10 көпеек.

Экскурсия эрттиргени дээш (25 кижиден эвээш эвес бөлүкке):

1—10 класстың өөреникчилеринге —2 рубль

ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң студентилеринге —2 руб. 50 көпеек

оон өске болуктүн экскурсантыларынга —3 рубль.

ДИРЕКЦИЯ.

Уругларны кыжын канчаар хепкерерил?

Бажын иштиг 16—18 градуе чылыг турда, чаш уругга аная-да савазын-хөвең материалдардан кылган иштики хепти: хөйленни азы чолдак ченнинг хөйленчитештиг. чурттуг, а оон кырынга костюмну азы платьени, база буттарынга саазындан кылган материалдыг уктарны болгаш туфльдерни азы ботинкаларны кедирерге таарымчалыг.

Олурга азы чыда ойнаар апарган, шоолуг ходелбес бир хар чедир уругга иштики хөйленчитежинниң кырындан фланель кофточканы, а чуга уючугаштарның кырындан чылыг уючугаштарны кедирип болур.

Уругну агаарладырда, оон ийик-хевин агаарның байдалынга таарыштыр, мынчалзада изиргенип дериттейн, хүүрекчигеш тудуп ойнаар. чүгүрер. ийдик чокка ходелип чоруур кылдыр кедирер.

Агаарның температуразы 10 болгаш оон-даа күштүг кылдыр сооң бергенде, рейтузаны, свитерни, тонну, дүктен кылган уктарны болгаш чылыг галоштарлыг ботинкаларны кедирер херек. Моонга чуга, эптиг моюн ораарны саалгаш, конькилээр хевирлиг дүктен кылган чылыг, эптиг бөртүү хавааң, кулактарын дуглай кедирер. Тоннун моюндуруун ору тырткан херек чок.

Уругнуң моюнун, бажын чылыг моюн ораар биле дыка изиргендир ораарта оваа хоралыг. Моонда хан чүгүрер улуг-улуг дамырлар ойун эртир чыласында алгый бээрлер. Буттардан, колдардан, иштики органнардан чүгүрген ханнар моонга болгаш башка мооннежин эгелээр.

Чамдык иелер уругну агаарладырда, ону думчуу-биле тымар кылдыр албадаар деп бодап алгаш, аржыыл-биле акезын дуй шарый бээрлер. Ол улуг частырыг. Уругнуң думчуу ажык болза, ол боду-ла акезы-биле тымнас. Думчук-биле тымары бергедээде уруг аксы-биле тымар ужурга таваржыр. Азас шараан аржыыл кончуг дүргеп шыгыыр чүве болганда уруг кургаг агаарның орнунга ол агаар тынар апаар. Уругнуң шын тынарын хандырар төлээде, агаарладыр журнуунда ооң думчуун вазелин үзү чагган хөвең-биле эки арыглап аштаар херек, үлгады бергеп уругларны агаарладырда, думчук аржыылын ап алгаш, хереглеттинер апаргавда, ону ажыглаар кылдыр чаңчыктырары чугула.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

ЭЖИКТИ БОЛГАШ СОҢГА РАМАЛАРЫН, ШИЛДЕРИН ЧҮНҮҢ-БИЛЕ ЧУУРУЛ?

Ус-биле холуп каан ак, саргыл ийикпе еске-даа оңгур будуктар-биле дозулап каан эжиктерни болгаш соңга рамаларын чүгле нашатырлыг спирт холаап сут-биле саваң чокка чуур. Сода биле саваң будукту бүлүртүүнелдиривитпе. Нашатырлыг сут хир-чамны мырыңай арылдырыптар болгаш дозуну оң кипрер. Чүгаа соонда соңгазын ийикпе ажинн кургадыр чодуп алыр херек. Оон башка ачыг кылдыр кестүр саргыл борандыларлыг апаар.

Хоюдур сокпап каан ак чүгай эзилирин-биле соңганы база чаап ап болур. Чүгайны кургай бээрге, ону чымчак слагын-биле чолуп кааптар, оон соонда шил кылая бээр.

Хендир үзү-биле пес эттүрүп алгаш, соңга шилия оон-биле ыяк чодуп каап болур, оон шилдерге хевзиг-даа үс ная артпас кылдыр оларны дүктен бүткен арыг пес-биле ийикпе будук кургадыр базар саазын-биле арылдыр чодуп кааптар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

«Тыва автооруктранстын» Кызылда автошколазы III класстың чолаачыларын өөредир курсканың дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап тур. Өөредилге 1969 чылдың январь 16-да эгелээр.

Тайылбыр алырда Кызыл хоорайның Шевченко кудумчузунда 113 «а» бажыңга келир. Телефону 34—94.

ДИРЕКЦИЯ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Билдинмес монах» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Истелгелер үргүлчүлевишаан» 10, «Артымыста Москва» 11.50 1.40, 3.30, 5.20, 7.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шүүргедээр бомбардировщиктин ужуралдары» 3, «Шүүт хорулуг коргузуглер» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Константины Заслонов» 3, «Дева сылдызының адаанда» 4.40, 6.30, 8.20 шактарда.

Чаа чылдың баштайгы хүннеринде

СЛУЧАЙ из СЛЕДСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ

«Истелге ашыыдан таварыяга» деп уран-чечен кинокурук Кызылга үүлүп эгелээр.

редакциянын адрези

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллизинниң 35-24, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи ажы-ыяал киллизинниң 23-54, культура киллизинниң 37-12 көрээ ажыл-агый киллизинниң 21-47, үлетпүр киллизинниң 22-64, чагаа база совет тургузуг киллистериниң 21-27, информация киллизинниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун неделяда алдың 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиннин типографизы (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу 1). ТС—01522.

Солун неделяда алды катап үнер

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

1968 ч. ДЕКАБРЬ 29 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 303 (7845).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Белоруссияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

Белорус Совет Социалистиг Республиканың Дээди Советиниң Президиумунга

Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели кайгамчык юбилей — Белорусе Совет Социалистиг Республиканың болгаш Белоруссияның Коммунистиг партиязының тургуступ-гапланың бежен чыл ооң-биле хөлбаштыр Белоруссияның ажылчыннарынга, колхозчуларынга, интеллигенциязынга, бүгү ажылчы чоннарынга болгаш оларның авангарды — коммунистерниң дайынчы отрядынга азыг байырын чедирип тур.

Белорус улус төөгүлүг үүле-иштериниң алдарлыг оруун арткан. Ленинчи партиниң удуртулгазы-биле россий пролетариадының болгаш тараачыннарның революсчу массалары-биле чаңгыс одурукка туруп алгаш, Белоруссияның ажылчы чоннары Совет эрге-чагыргаңы тургузар дээш, социализминиң тиилелгези дээш, хаанныг ёзугга, помещиктерге, капиталистерге удур идепкейлиг демисешкен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы белорус улусту социал болгаш национал дарлалдан хостап, социалистиг күрүнеже, материал болгаш угаан-бодал амыдыралының чечектелишкинниге аңаа делгем орукту ажыдып берген. Республиканың партия организациязынга баштаткан Белоруссияның ажылчы чоннары Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузарының болгаш быжыглаарының төөгүзүнге, социалистиг индустрияны болгаш коллективтиг кодээ ажыл-агыйны тургузарынга, культура революциязын боттандырарынга чаймынанчак хөй арнынарны киирип бижээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында коммунизмниң идеалдарынга белорус улустуң шынчылы, чалбыыштыг патриотизми болгаш интернационализми, тинлелгеже сынып чок күзел-соруу аажок улуг күштүү-биле илерзон. Белоруссияның чүс-чүе муң оолдары болгаш кыстары Совет Арминиң хүрээлеңинге туруп алгаш, эрес-маадырлыы-биле дайылдашкан. Улустуң ёзээл негекчилери — партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар немец-фашистиг кулданыкчыларга удур чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг болгаш аваангыры-биле демисешкен.

Дайын Белоруссияга аар когараады чедирген. Гитлержи эжелекчилер үлетпүрүү, кодээ ажыл-агыйны хоозурадып, культураның үнелиг чүүлдерин үптеп дзорбедзон. Бүгү эвилелдешкен республикаларның, бүгү совет улустуң аскы-дунма дузаламчылыңга болгаш детикимчезинге даянымшаан, Белоруссияның ажылчы чоннары кыска хуусаада бузулулар болгаш хөл-ыйбә орнуглээр хоорайларны болгаш суурларны тургускан, чаа заводтарны болгаш фабрикаларны тутхан, колхозтарны болгаш совхозтарны катап сайзыраткан.

Шаанда Белоруссия ядарақгай болгаш түрецги чоруктуң, тараачыннарның чаржыныг дилиндектеринде, эртип шыдаттынмас тузааларының орапы чораан. Ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенциязының күзел-соруу болгаш күш-ажылы-биле Совет Белоруссия доктаамал ооруп турар экономиктиг, мурнакчы эртемнег, культуралыг республика болу берген болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң күүгүзү быжыглаарынга төлептиг салымшыкшын киирип турар. Республикада амгы үениң аар индустриязы тургустунган, үлетпүрүнүң чаа адырлары — автомобиль, трактор, радиоэлектроника, ылаптыг прибор тудуушкуну, химия, нефть тывып болгаш нефть ажылдап кылыр адырлар тыптып келген. Социалистиг бүдүрүлгениң бедик сайзырагай адыры болу берген кодээ ажыл-агыйда улуг чедишкиниер чедип алдынган. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай амыдыралы чыл келген тудум-на ооруп турар.

Акы-дунма Белоруссияның чедишкиниери бүгү совет кижилерин сеткил-сагыжының ханызындан өөртүп турар. Ол чедишкиниер республиканың Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазы-биле шуут холбаалыг. Марксизм-ленинизмге шынчы Белоруссияның Компартиязы ажылчы чоннарны революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга доктаамал кижизидип, совет патриотизминиң болгаш пролетаржы интернационализминиң, ССРЭ-ниң улустарының акы-дунмалышкы бузулбас найыралып хөгжүдүп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чазактың бедик шаңналы—Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаавынга холбаштыр белорус улуска чүректиң хамыыпдан байыр чедирип, Белоруссияның Компартиязының удуртулгазы-биле республиканың ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенциязы партияның Программазының болгаш СЭКП-ниң XXIII съездиниң айыткаңы коммунистиг тургузуушкунуңуң өндүр чаагай планнарын боттандырар дээш моон соцгаар-даа эрес-маадырлыы-биле ажылдаар. Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр түс чылып чаа-чаа чедишкиниер-биле демдеглээр дээрзинге бүзүрелиң илергейлеп тур.

Белорус Совет Социалистиг Республика болгаш ооң коммунизмниң тургузуп турар улузу делгерезиң!

СЭКП-ниң дайынчы отряды—Белоруссияның Коммунистиг партиязы делгерезиң!

Бистиң чуртувуска коммунизмниң тургузарының организаторчызы болгаш сорук киирикчиэн — Совет Эвилелиниң Ленинчи Коммунистиг партиязы делгерезиң!

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Белорус Совет Социалистиг Республиканы Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы

Революстуг шимчээшкинге, Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга, делегейде бирги социалистиг хөй националдыг күрүнеи — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузарынга болгаш быжыглаарынга Белорус ССР-ниң ажылчы чоннарының улуг ачы-хавыязы дээш, бистин Төрээн чуртувустуң дайынналарынга удур тулчуушкунларга киргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу база коммунистиг тургузуушкунга чедишкиннери дээш, **Белорус Совет Социалистиг Республиканы Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар.**

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1968 ч. декабрь 27.

Минскиде байырлыг хурал

Белорус черде улуг болгаш өөрүшкүлүг байырлал. Республиканың ажылчы чоннары, бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң улустары-биле кады. Белорус Совет Социалистиг республиканың болгаш Белоруссияның Коммунистиг партиязының тургустунганының 50 чыл ооңнуң демдеглээн турар.

Декабрь 28-те Минскиге ББП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң байырлыг хуралы партия, совет болгаш хөй-ниитп организацияларының, Минск хоорайның ажылчы чоннарының, Совет Армияның дайынчыларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле болган. Байырлыг хуралды Белорус ССР-ниң болгаш ооң Коммунистиг партиязының 50 чыл ооңга бараан болдурган.

Совет эрге-чагырганы чаалап алган кижилер, боттарының дайынчы ажыл-херектери-биле Ада-чурттуң алдарлыктан кижилер, күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктарны кылган кижилер спорт орудузунуң залынга долдур олурупкан. Хөй кижилерниң хөрээнде Совет Эвилелиниң Маадырларының болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының сылдыстары, орденнер болгаш медальдар, «Ада-чурт дайынының партизанынга» деп медальдар эвилээн кижилерни оваа хүндүткел-биле көрүп турган.

...Эртенгинин 10 шак. Диниттиг адыш часкап турда президиумда олуттарга эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, П. Е. Шелест, В. В. Гришин, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, В. В. Щербицкий,** Белоруссияның, Минскиниң болгаш областың партия, совет организацияларының удуртукчулары, республиканың сураглыг кижилери, эвилелдешкен республикалардан болгаш маадыр хоорайлардан байырлалга келген төлээлериниң баштынары, шериг начальниктери олурупкан.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның КП ТК-ниң бирги секретары **П. М. Машеров** байырлыг хуралды ажыткан.

Бөгүнгү байырлал Улуг Октябрь-биле шуут холбаалыг дээрзин ол чугаалаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң соонда 51 чыл эрткен. 51 чыл иштинде бистиң хөй националдыг Совет күрүневис өзүп база чечектелип келген.

Бистиң байырлалывыс В. И. Ленининиң торүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга бүгү улустуң белеткелиниң кайгамчык хүнгериинде эртип турар деп, П. М. Машеров чугаалаан. Улуг Ленининиң, гениалдыг баштынчының болгаш бодалчының ады бистиң улузувуска кызыгаар чок эртем үнелиг. Белорус улус бодунуң чедишкиниерин болгаш тиилелгелерин Владимир Ильич Ленининиң, ленинчи партиянның ачызында чедип алган.

Доктаамал кичээнгей салганы дээш, бүгү талалыг дузаламчызы болгаш деткимчези дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, ооң Төп Комитединге, Совет таваккa, бүгү акы-дунма эвилелдешкен республикаларның ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинниң сөзүн белорус улус илергейлеп турар.

Белорус Совет Социалистиг Республиканың болгаш Белоруссияның Коммунистиг партиязының 50 чыл ооңнуң байырлалынга киржирип-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш **Леонид Ильич Брежневтиң** мында келиэни биске өөрүнчүг-дүр.

Залга диниттиг адыш часкап турда П. М. Машеров Л. И. Брежневке, акы-дунма эвилелдешкен республикаларның, Маадыр хоорайлар — Москваның, Ленинградтың, Волгоградтың, Киевтиң, Севастопольдуң, Одессаның төлээлеринге чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Байырлыг хуралдың ажыттынганын чарлаан.

ССРЭ-ниң болгаш ССР-ниң күрүне гимнилери чаңгыланып үнген.

Байырлыг хуралдың киржикчилери хүндүлүг президиумну СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг кылдыр улуг көдүрүүшкүн-биле сонгаан.

Белорус ССР-ниң Дээди Советиниң Даргазы **Е. И. Скурко** (Максим Танк) «Белорус Совет Социалистиг Республиканың болгаш Белоруссияның Компартиязының 50 чылы» деп плеткелди кылыры-биле **П. М. Машеровка** сөс берген.

П. М. Машеровтуң плеткелип улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

Даргалакчы — БССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы **С. О. Притыцкий** СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш **Л. И. Брежневке** сөс берген. Байырлыг хуралдың киржикчилери ону чылыы-биле уткаан. Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлүүледдиг адыш часкаашкыны хөй удаа үзе кирип турган.

Белорус ССР-ниң Октябрь революциязы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын диниттиг адыш часкаашкыны болуп турда Л. И. Брежнев номчаан. Республиканың тугунга ол орденнин Л. И. Брежнев кадап берген.

Совет Белоруссияның найысылалының шаңнатканы Ленин орденин ооң соонда Минск хоорайның төлээлекчилерниге тыпсын берген.

Белоруссияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, Белорус ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын залга диниттиг адыш часкаашкыны болуп турда эш Л. И. Брежнев номчаан.

П. М. Машеров биле партияның Минск хоркомунуң бирги секретары В. И. Шарапов шаңналлар дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илергейлээн.

(СЭТА).

ЛЕНИННИҢ ИДЕЯЛАРЫНГА, КОММУНИЗМНИҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ ЧОРУК — БИСТИҢ БҮГҮ ТИИЛЕЛГЕЛЕРИВИСТИҢ ҮНДЕЗИНИ

Белоруссияның Компартиязының ТК-зының болгаш Белорус ССР-ниң Дээди Советиниң байырлыг хуралынга 1968 чылдың декабрь 28-те эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер, Белоруссияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң кежигүннери, Белорус Совет Социалистиг Республиканың Дээди Советиниң депутаттары!

Белорус Совет Социалистиг Республиканың тургустунганының болгаш Белоруссияның Коммунистиг партиязының тургустунганының 50 чыл ооңнуң улуг байырлалывыл-биле хөлбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш Совет таваккатың өөнүүзүнүден силерге болгаш силерниң нүүрүнер-биле республиканың бүгү ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Эргим өөңүктер! Белоруссияны Совет республика кылдыр январьның бирингү хүнүнде байырлыы-биле чарлаан болгаш. Мынчангаш белорус улус бодунуң социалистиг төөгүзүнүң чылын санап эгелээн улуг үеэн чайынналыр демдеглээр дугайын төөгү боду сагыш салган ышкаш кылдыр сагындырып келирдир.

Белорус улустуң бежен чыл дургузунда чедип алган чедишкиниериниң дугайын эш Машеров плеткелиниге бүзүрелдиг чугаалады. Белоруссия күүгүдүг индустриялыг, мурнакчы кодээ ажыл-агыйлыг, бедик сайзыраңгай эртемнег болгаш культуралыг чечектелип турар чүрт болу берген. Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү улустары акы-дунма белорустарның найгамчыктыг чедишкиннеринге чоргаарланып турар. Эрес-маадырлыг чоруу болгаш күш-ажылга ынакшылы дээш, революстуг идеалдарга шынчылы дээш, коммунизминиң херээнге бердингени дээш белорус улусту бистиң чуртувуста кайда-даа хүндүлээр болгаш ынак.

Совет эрге-чагырганың чылдарында силерниң республиканарның амыдыралынга аажок улуг чаартылгалар чайгаар-ла боттаны берлээн. Ол чаартылгалар белорус улустуң эрес-маадырлыг демиселивге чаалап алдынган, ооң угаан-бодалы, талантызы, күжегишкинниг күш-ажылы-биле чедип алдынган.

Совет эрге-чагырганың башгайы чылдарында Мозырь уезжиниң тараачыннар конференциязының киржикчилери боттарының резолюциязында «хоозуралды боттарының андазыннары-биле, хөварык холдары-биле черге хандыр хөөп каапгар» деп, бижээн турган болгай. Шынап-ла белорус тараачыннар, республиканың ажылчы чоннары хоозуралды черге хөөп, чүс-чүс чылдың элегдел-түргедилин кажаа-даа турбас кылдыр узуткаан болгаш социализминиң чырыткылыг делгемеринче бүзүрелдиг үнген. Үнүш-дүжүттүг авес Полесье, аш Могилевщина, ядарақгай Витебщина шагда-ла чок болган, белорустар аас-кежиктя дилеп тывар дээш төрээн черлериниден өскенин черлеринче чорбас болган. Тулаалыг турган черлерде күүгүлүг заводтарның, электростанцияларның корпустары бедип үнген, амгы үениң колхоз болгаш совхоз коданнары чаптылган, чаа хоорайлар тургустунган.

Ол чаа амыдыралдың чогаадыкчылары — Совет Белоруссияның ажылчы чоннарынга алдар болгаш хүндү!

Эштер! Орус болгаш белорус улустарның салым-чолу чүс-чүс чылдарда холбашкан. Белорус ажылчыннарының болгаш тараачыл ядыларының бот-медерели орус аштерининң ажгы талаы-биле салдарынга ладыккан болгаш бижикkан. Олар хол-холундан туттувчул алгаш, Улуг Октябрьның тиилелгезин чедип алган.

Белорус чер бистиң Ада-чурттувустуң садым-чолун шиитпирлеп турган хан төгүүшкүнүнүг тулчуушкуннар шөлү бооп турганы төөгүге кашпаа удаа болган. Ол берге үелерде-даа белорус улус бодунуң акы-дунмалары-биле, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустары-биле дайынчы чаңгыс одурукка туруп келген.

Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынында Белоруссияның оолдарының болгаш кыстарының өлүм чок эрес-маадырлыг чоруу кижи торелгетпиниң тураскаалында кедээде кадагалаттынмал артар. Бодунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун, бодунуң социалистиг чаалап алышкынынарын чамгалаан улустуң киленнээшкинниниң болгаш көөр хөөн чок чоруунуң күжү фашистиг ажелекчилерге шыңгыы кезедир болган.

Алдаржаан Брест шивээзининң камгалакчыларының эрес-маадырлыг чоруу, дайынының баштайгы согуушкунунга удур тулушкан кызыгаарчыларының бижыг турупшуу чүс-чүс чылда Төрээн чуртунга бердингенининң символу болуп артып каар.

Миллион ажыг белорус патриоттар партияның кыйгырыы-биле дайылдажып турар армияның хүрээлеңинге киргеп болгаш дайынның аарберге бүгү оруун тулчуушкуннар-биле эрткен. Белорустар-биле кады оларның чериң орустар болгаш украиннер, казахтар болгаш узбектер, грузиннер болгаш армяннар — бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улустары камгалакканнар, ол шыкаш олар шупту кады Москваның болгаш Ленинградтың камгалалынга амы-тыныш артынга каттаң тулушкан, дайынны Сталинград чоогунга болгаш Курск эттээнге чылча шапкан, шупту кады Берлинни алган.

Сураглыг белорус партизаннарның болгаш чажыт ажылдакчыларының денээр чүве чок маадырлыг чоруу, немец-фашистиг ажелекчилерниң чылча шаварынга оларның киирген улуг салымшыны кажан-даа уттундурбас. Бодунуң советтиг Төрээн чуртун камгалавышаан, дайынының тыылынга — белорус черге 440 муң партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар эрес-дидим демисешкеннер. Оларның карак кызыл демиселя совет улустуң бедик политиктиг болгаш моральдыг мөзү-шынарының чаймынапчак илергейлээшкини болган. Ол болза улустуң киленнээшкинниң ала-чайгаар частыышкыны эвес, а коммунистерниң партиязының дайынчы авангардынга баштаткан социалистиг чурттуң улузунуң шудурүү, чүткүлдүг, эки организастаттынган демисели болур. Түр ажелеттиргеп девискээрлерге партияның чажыт обкомнары, хооркомнары болгаш райкомпары дээш-тиг ажылдап турган. Ынчан совет кижилер Белоруссияны партизан республиказы деп ынакшыл болгаш хүндүткелбиле адап турганы таварылга эвес-ле болгай.

Совет Белоруссияның дайынчыларынга болгаш партизаннарынга моңге мегеңиишкин болгаш алдар!

Эштер! Дайын Белоруссияга эң-не коргунчуг, хоозураашкынныг үүлгедиглин таварыштырган. Республика бодунуң чурттакчы чоннуның дөрттүң бир кезиин чидиргеп. Фашистиг дерзинлер ооң хоорайларын, суурларын өрттедип хүмүткааннар.

Ынчалза-даа Белоруссия часкаанзыраваан, оларның талазынга совет улустуң бүгү өг-бүлезин турган. Белорус черге ок-боонуң даажы дынмирөп турда-ла, республиканың хостаттырган районнарынче чурттуң бүгү бүлүнналарындан аъш-чем, тудут материаллары, дериг-херекселдер чүдүрген эшелоннар кээп эгелей берген. Бүгү совет республикаларның акы-дунма дузаламчызынга даянган, Белоруссияның ажылчы чоннары Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде маадырлыг чоруктаваан биче эвес улуг күш-ажылчы маадырлыг чоруктарны кылганнар. Олар кыска хуусаада чүгле дайынның чедирген когаралдарын, үргедилерин ажыш эрткен эвес, бодунуң ажыл-агыйның бүзүндүдаа дирилээп көдүрүп үндүрген. ооң-биле кады республиканың экономиказының болгаш культуразының чаа чечектелишкинин чедип алган.

Эргим өөңүктер!

Бөгүн белорустарда ййи дакпыр байырлал. Бодунуң Совет республиказының 50 чылы-биле кады Белоруссияның ажылчы чоннарының авангардының — ооң алдарлыг Коммунистиг партиязының чартык чүс чыл ооң байырлап турар силер. Эштер, ол кайгамчыктыг юбилей-биле белорус коммунистерге болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарынга ынаг байыр чедирерин менээ чөптээреп көрүңцер!

Бистиң бүгү чүртувуста ышкаш, Белоруссияның бүгү алдарлыг ажыл-херектериниң бажынга коммунистер чорун келген болгаш моон соңгаардаа чоруурлар. Коммунизминиң идеалдарының тиилелгези дээш карак кызыл демиселе күш-ажылчы болгаш эрес-маадырлыг чоруктараже республиканың ажылчы чоннарын көдүрериниг болгаш башкарарынга шынаа-ла партия улуг күш болган. Белорус коммунистериниң удуурга онаашкан улуг бүгү шылгалдаларга олар удам бижикkан болгаш дадыкkан Белоруссияның Коммунистиг партизаны — СЭКП-ниң улуг болгаш дайынчы отрядтарының бирээзи, ооң ленинчи Төп Комитединиң идегелдиг чөлегинижи.

Коммунистер болза, бодунуң удузунуң шынчы ооллары болгаш кыстары, ооң эң эки моозу-шынарының диригбарымдаалары, оларның эртеажыктарының илергейлекчилери. Олар боттарынга кандыг-даа артык эргелерни негевейн турар, бистиң улус пияти хөрээнге дээш күш-ажылга болгаш демиселе улегер-чижек болуру оларның дээди хүлээлгези.

Коммунистерниң мурнакчы амыдыралдың эң берге, эргилделиг үезинде илереэр, мынчап кижиниң бүгү күштерин мобилизастаары негеттинер, мынчан кымның чүнү кылып шыдаарын чазыг чокка илередип болур. Социализминиң тургузарының төөгүлүг хөрээнге силерниң республиканың партия организациязының, ооң иштинде белорус коммунистерниң шылгарақгай ролюзанаа бүзүрелдиг бадыткал болур.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Совет Армияның хүрээлеңинге болгаш дайынының тыылынга советтиг Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга эрес-шудургу болгаш маадырлыг шылгаралдарының үлегер-чижээ шынаанза коммунистер болган. Гитлер эжелекчилер үлетпүрүү, кодээ ажыл-агыйны хоозурадып, культураның үнелиг чүүлдерин үптеп дзорбедзон. Бүгү эвилелдешкен республикаларның, бүгү совет улустуң акы-дунма дузаламчылыңга даянган, Белоруссияның ажылчы чоннары Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде маадырлыг чоруктаваан биче эвес улуг күш-ажылчы маадырлыг чоруктарны кылганнар. Олар кыска хуусаада чүгле дайынның чедирген когаралдарын, үргедилерин ажыш эрткен эвес, бодунуң ажыл-агыйның бүзүндүдаа дирилээп көдүрүп үндүрген. ооң-биле кады республиканың экономиказының болгаш культуразының чаа чечектелишкинин чедип алган.

Эргим өөңүктер!

Бөгүн белорустарда ййи дакпыр байырлал. Бодунуң Совет республиказының 50 чылы-биле кады Белоруссияның ажылчы чоннарының авангардының — ооң алдарлыг Коммунистиг партиязының чартык чүс чыл ооң байырлап турар силер. Эштер, ол кайгамчыктыг юбилей-биле белорус коммунистерге болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарынга ынаг байыр чедирерин менээ чөптээреп көрүңцер!

Бистиң бүгү чүртувуста ышкаш, Белоруссияның бүгү алдарлыг ажыл-херектериниң бажынга коммунистер чорун келген болгаш моон соңгаардаа чоруурлар. Коммунизминиң идеалдарының тиилелгези дээш карак кызыл демиселе күш-ажылчы болгаш эрес-маадырлыг чоруктараже республиканың ажылчы чоннарын көдүрериниг болгаш башкарарынга шынаа-ла партия улуг күш болган. Белорус коммунистериниң удуурга онаашкан улуг бүгү шылгалдаларга олар удам бижикkан болгаш дадыкkан Белоруссияның Коммунистиг партизаны — СЭКП-ниң улуг болгаш дайынчы отрядтарының бирээзи, ооң ленинчи Төп Комитединиң идегелдиг чөлегинижи.

Коммунистер болза, бодунуң удузунуң шынчы ооллары болгаш кыстары, ооң эң эки моозу-шынарының диригбарымдаалары, оларның эртеажыктарының илергейлекчилери. Олар боттарынга кандыг-даа артык эргелерни негевейн турар, бистиң улус пияти хөрээнге дээш күш-ажылга болгаш демиселе улегер-чижек болуру оларның дээди хүлээлгези.

Коммунистерниң мурнакчы амыдыралдың эң берге, эргилделиг үезинде илереэр, мынчап кижиниң бүгү күштерин мобилизастаары негеттинер, мынчан кымның чүнү кылып шыдаарын чазыг чокка илередип болур. Социализминиң тургузарының төөгүлүг хөрээнге силерниң республиканың партия организациязының, ооң иштинде белорус коммунистерниң шылгарақгай ролюзанаа бүзүрелдиг бадыткал болур.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Совет Армияның хүрээлеңинге болгаш дайынының тыылынга советтиг Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга эрес-шудургу болгаш маадырлыг шылгаралдарының үлегер-чижээ шынаанза коммунистер болган. Гитлер эжелекчилер үлетпүрүү, кодээ ажыл-агыйны хоозурадып, культураның үнелиг чүүлдерин үптеп дзорбедзон. Бүгү эвилелдешкен республикаларның, бүгү совет улустуң акы-дунма дузаламчылыңга даянган, Белоруссияның ажылчы чоннары Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде маадырлыг чоруктаваан биче эвес улуг күш-ажылчы маадырлыг чоруктарны кылганнар. Олар кыска хуусаада чүгле дайынның чедирген когаралдарын, үргедилерин ажыш эрткен эвес, бодунуң ажыл-агыйның бүзүндүдаа дирилээп көдүрүп үндүрген. ооң-биле кады республиканың экономиказының болгаш культуразының чаа чечектелишкинин чедип алган.

Эргим өөңүктер!

Бөгүн белорустарда ййи дакпыр байырлал. Бодунуң Совет республиказының 50 чылы-биле кады Белоруссияның ажылчы чоннарының авангардының — ооң алдарлыг Коммунистиг партиязының чартык чүс чыл ооң байырлап турар силер. Эштер, ол кайгамчыктыг юбилей-биле белорус коммунистерге болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарынга ынаг байыр чедирерин менээ чөптээреп көрүңцер!

Бистиң бүгү чүртувуста ышкаш, Белоруссияның бүгү алдарлыг ажыл-херектериниң бажынга коммунистер чорун келген болгаш моон соңгаардаа чоруурлар. Коммунизминиң идеалдарының тиилелгези дээш карак кызыл демиселе күш-ажылчы болгаш эрес-маадырлыг чоруктараже республиканың ажылчы чоннарын көдүрериниг болгаш башкарарынга шынаа-ла партия улуг күш болган. Белорус коммунистериниң удуурга онаашкан улуг бүгү шылгалдаларга олар удам бижикkан болгаш дадыкkан Белоруссияның Коммунистиг партизаны — СЭКП-ниң улуг болгаш дайынчы отрядтарының бирээзи, ооң ленинчи Төп Комитединиң идегелдиг чөлегинижи.

Партияның хүрээлеңиниң идейлиг болгаш организастыг чаңгыс эвин, марксизм-ленинизмниң принциптеринге ооң шынчызын доктаамал бижигларының— улустуң идегелинге коммунистерниң төлептиг болурунуң болгаш бодун коллеле бистиң социалистиг ниитилелиствстиң ёзугар удуртукчу, башкарыкчы күжүү кылдыр көргүзериниң дээре магадылалы ол. Эштер, ынчаарга коммунизм тургузуушкунуңуне совет улустуң чаа-чаа чедишкиннериниң ылап идегелдиг үлезиниверн шак-ла ында.

Бистиң партиявыстың ажыл-чорудулгазының эң чугула участоктарының бирээзи идеологтуг ажыл болур. Марксизм-ленинизминиң ооредин коммунизм тургузуушкунуну дээш демиселеге бистиң партиявыс, бистиң улустуң күүгүлүг тиилеттирбес чепсээ болур. Коммунистерниң хүлээлгези чүл дээр, ооң-биле аки чепсегленир, ону билдиглиг ажыглаары болур.

(Эгези. Тоңчүзу 2 гө арында).

Мыйыстыг бода малга эки чем болгаш адаанга чадыг болур хыргыштты Бии-Хемниң «Кызыл тараачын», «Искра», «Хадың» колхозтарында болгаш «Өөк» совхозта кестирип турар.

«Өөк» совхозтуң механизаторлары үш комбайн-биле 200 гектар хире черниң хыргызжын кестиргеш, ооң 3000 центнер кургаг массаны алган. Комбайнер Василий Токмань ese механизаторлардан дээре ажыл-дап, бодунуң эжи Владимир Евсютин-биле хүнүң-не дерт га чедир черниң хыргызжын кестирип турар.

Трактористер Доспан Анган биле Михаил Белоногов хыргыштты фермаларже болгаш коданнарже үзүлгекин чок соортуп чорудуп турар. Олар хүн бүрүде чедир хыргыштты соортуп турар.

ЧУРУКТА: трактористер М. Белоногов биле О. Анган.

ГАВРИЛОВТУҢ фотозу.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазының төнчүзү

(Төнчүү. Эгези 1-ги арыда).

Ам В. И. Ленининиң төрүттүнгенининден бээр чүс чылы чоокшулаан тудум-на делегей төөгүүнге, бистиң чуртувустуң салым-чаланынга, совет коммунист, совет кижи бүрүзүнүң үзел-бодалының хевирлеттинин тургустунарынга ленинчи идеяларының салдарын онза тодаргайы-биле шупту көрүп турар бис. Ажылчы чоннарның херээнге совет кижилер боттарының коммунистиг бүзүрелдиг, принципиалдыг, идейлиг быжыг, бердинген чорүүн Ленининиң-биле дүүштүүрүп хынап турарлар.

Социализмниң дайынынарынга, күш-ажылчы чоннуң дайынынарынга эптеш чок болур чорукка, биче буржуаз сандаргай чоруктуң кандыг-даа ылгаашкининге эптеш чок болурун Ленинден олар өөренип ап турарлар.

Чурттуң бүгү ажылчы чоннарын бедик идейлиг болгаш коммунизмге бердинген чоруктуң бүзүзунга кижизидерии, бүгү марксизчи-ленинчи үзел-бодалды шиңгээдирүүге совет кижилерге дузаларын бистиң партививис орайдажып турар. Бистиң пропагандистеривистиң болгаш башкыларывыстың күжениишкининиери, лекторларның болгаш публицистерииң ажылы, бистиң хүн бүрүгү парлалгавыстың, радионуң болгаш телевидениениң ажыл-чорудулгазы бо талазы-биле ажык улуг үжүрдүзалыг. Ынчалза-даа партияның идеологтуг ажылының утка-шынары пропаганда ажылы-биле кызыгаарлаттынмас.

Марксизм—догма эвес, харын ажыл-чорудулгага удуртулга болур деп, Ленин хөй катап демдеглеп чораан. Марксизчи-ленинчи эртемниң кол үүлдерииге даянып алгаш, чаа фактыларга болгаш болуушкуннарга угланышкынны тып, оларга принципиалдыг, аңгы талазы-биле үнелелди берип, төөгүүнүң чаа байдалын барымдаалап тургаш, демиселдиң болгаш тургузуушкунуң шын, ленинчи угланышкынын билип алыры коичүг чугула. Бистиң партививис кезээде ынчаар ажылдап келгеп. Ленинизм-биле чепсегленттинген ол партия төөгүүлүг кайгамчык улуг сорулгаиы делегейде бирги социалистиг ниитилелди тургузарын — шиитпирлээн. Ол партия коммунистиг ниитилелди тургузарының программазын айыткан болгаш ону практика кырынга боттандырарынче кирген. Коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазында бодунга сиңирип алыр деп сорулга туруп турар. Ону чедип алыры белеп эвес болбайнаан харын. Теоретиктиг белеткелден аңгыда, маңаа мөзү-шынарны кижизидер болгаш бот-кижизидилге талазы-биле улуг ажыл база херек. Ынчангаш бо талазы-биле бистиң чечен чогаалывыс, бистиң театрывыс, кино, уран чурулга, музыка — уран чүүлдүң бүгү хевирлери болгаш янзылары улуг дузалы чедирип болур болгаш чедирер-даа ужурлуг. Бистиң ниитиледдиң амыдыралынга уран чүүлдүң ролю, ыидыг болганда ниитилел мөрүнүнга уран чүүл ажылдакчыларының харысалгазы база бистиң бурунгаар, коммунизмге шиммээшкинивистиң хирези-биле доктаамал өөүп турар.

Совет уран чүүл интеллигенциязының интернационалчы хүлээлгези база улуг, хүндүлүг, ол болза уран чүүлдүң чепсээ-биле социализмниң идеяларын бүгү чурттарга неитередирп, социализмниң талазынче улам хөй эвилелчилерни книр тыртып алыры, культураның бүгү мурнакчы күштериниң чаңгыс аай антиимпериалистиг фронтуун хевирлеп тургузарынга болгаш бижүглаарынга бүгү хемчеглер-биле идиган бээри болур.

Идеологтуг ажыл талазының бүгү ажылдакчыларның ажыл-чорудулгазы коммунизмни чедиишкининг тургузарынга кончуг улуг үжүрдүзалыг. Ынчангаш бистиң партиябыс, ССРЭ-ниң Министрлер Совединиң Президиумунуң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ-ниң Төвүн комитеттериниң, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү ажыл-ижин, культураның, чогаалдың, уран чурулганың, совет кинонуң, совет музыканың эң дээре чогаалдарында амыдыралдың улуг шыны, бистиң улустуң өңдүр улуг ажыл-херээниң болгаш чүткүлдериниң маадырлыг үүлелери, бистиң ниитилел тургузуувустуң шынары болдур чаагай чорук болгаш гуманизм сиңиккен.

Бистиң чурттуң социалистиг культуразының хөгжүлдээнинге Совет Белоруссияның чону база эвээш эвес салымышкыны киирген. Белорус уран чүүлде болгаш чечен чогаалда эрес-дидим маадыр чүүлдер күчүлүг үндезининг —ол дээрге белорус улустуң маадырлыг чоруу, социалистиг ада-чуртка ооң чайгылыш чок бердингени, ханы патриотизми-дир.

Бистиң чурттуң аныяк салгакчыларының мурнунда — адаларының ажыл-херээниң төлептиг үламчылакчылары болур, хоочуннарның чидиг, кадыг-дошкун аңгы демиселинге мөзүлеттинге бергени шынары — туруштуун, эрес-маадырлыын, револючу идеалдарга кызыгаар чок бердинген болурун тайбың тургузуушкуннуң байдалында бодунга сиңирип алыр деп сорулга туруп турар. Ону чедип алыры белеп эвес болбайнаан харын. Теоретиктиг белеткелден аңгыда, маңаа мөзү-шынарны кижизидер болгаш бот-кижизидилге талазы-биле улуг ажыл база херек. Ынчангаш бо талазы-биле бистиң театрывыс, кино, уран чурулга, музыка — уран чүүлдүң бүгү хевирлери болгаш янзылары улуг дузалы чедирип болур болгаш чедирер-даа ужурлуг. Бистиң ниитиледдиң амыдыралынга уран чүүлдүң ролю, ыидыг болганда ниитилел мөрүнүнга уран чүүл ажылдакчыларының харысалгазы база бистиң бурунгаар, коммунизмге шиммээшкинивистиң хирези-биле доктаамал өөүп турар.

Совет уран чүүл интеллигенциязының интернационалчы хүлээлгези база улуг, хүндүлүг, ол болза уран чүүлдүң чепсээ-биле социализмниң идеяларын бүгү чурттарга неитередирп, социализмниң талазынче улам хөй эвилелчилерни книр тыртып алыры, культураның бүгү мурнакчы күштериниң чаңгыс аай антиимпериалистиг фронтуун хевирлеп тургузарынга болгаш бижүглаарынга бүгү хемчеглер-биле идиган бээри болур.

Идеологтуг ажыл талазының бедик идеалыы, принципиалдыы, ниитилел болуушкуннарын аңгының туружун барымдаалап көөрү, бүрүзаа идеологизига болгаш моральга эптеш чогу, тода билдингир болгаш бүзүрелдиг болуру, идеологтуг ажылдың бедик дээштиг болуру — чон ортузунга пропаганда ажылын чорударда бо принциптерии сагып, удуртулга болуруп турар черлерде ол дээштиг болгаш үре-түңнелдиг болуп турары билдингир.

Чамдык партия организациялары чон ортузунга пропаганда ажылын чорударда, ам-даа «чуду-караалар», ону хөлүп эртир болүүдүүдер, чаңгыс талалаар, чок болза улустуң эртем-биликии, ниити денелиң өөренип көрбейн, парыкалыр чүүлдер кайы хөй.

СЭКП-ниң XXIII съездизиң амгы үе-чадазында идеологтуг ажылдың кол угланышкынарын тодаргайлаан. Съезд болгаш СЭКП ТК-ниң октябрь (1964 ч.) база ооң дараазында болгулаан ооске-даа, ыланғыя апрель (1968 ч.) Пленумнары партиниң идеологтуг ажылын амгы үе-чадада улам күштедирериниң онза чугулазын айтып, чон ортузунга партийжи пропагандазы политмассалыг ажылды чорударынга эң-не газырымчалыг байдалды тургускан. Бүгү идеологтуг ажылды чаа бедик денелче көдүрүп, партийжи пропагандаиы эртемге үндезилеп, ооң ленинчи принциптерин хажык чокка чорударының эргежок чугулазын СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары Л. И. Брежнев Москва хоорайның XIV партия конференциязынга чугаазынга база катап демдеглээн.

Ниитилел хөгжүдезининг амгы үе-чадазында социализм биле капитализминиң аразында идеологтуг демиселдиң чидиглеигени, коммунизм тургузуушкунуның үезинде совет улустуң үгаан медерелиинң, идепкейлиг чоруунуң өскенп, оларның политиктиг айтырыгларга чоок апарганы, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорударының аргаларының кадбарганы, коммунистиг ниитилелди тургузарының хөй талалыг чугула сорулгалары — партийжи пропагандага, ооң хевирлеринге. аргаларынга болгаш шынарлыг дээштиг болур чоруунга чаа-чаа негелдерии тургузуп турар.

Ылап-ла ол херекте, эртемтехниктиг дешилгенинң талазында ийи системаның төөгүүлүг чарыжының кол фронтуларының бирээзи чидип турар деп хөөремче чок чугаалап болзур. Бистиң партиявыска ол чорук эртемни болгаш техниканы улам ыиай күштүү-биле хөгжүдерии база сөөлгү эртем-техниктиг чедиишкиннерии бүдүрүлгеге калбаа-биле иептередирии чүгле кол экономиктиг эвес, харын политиктиг чугула сорулга болдуруп турар. Амгы үеде эртем-техниктиң дешилгенинң айтырыглары шиитпирлиг ужур-дузалыг апар чыдар деп дорту-биле чугаалап болур.

Эштер! Бистиң партиявыстың политиктиг болгаш ажылагыйжы бүгү ажыл-чорудулгазының алыс кол сорулгазы, кол утказы совет кижилерииң чаагай амыдыралының чайгылыш чок озүлдезии хаидырары болзур. Ол дугайында сагыш салышкын партияның съездизиниң беш чыл планының талазы-биле Директиваларында база сиңиккен.

(Сценага республиканың удуртукчулары болгаш күш-ажылдың мурнакчылары үнгүлеп келген. Залга үр, үзүлбес диңмиттиг адыш часкаашкыннары болуп турда, эш Л. И. Брежнев Октябрь Революциязы орденнии Белорус ССР-ниң тугунга катап каан).

Бедик болгаш төлептиг шаңнал дээш бистиң партиявыстың Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өөмүзээзинден Белоруссияның ажылчын аңгызынга, колхозчу тараачыннарынга, интеллигенциязынга, бүгү ажылчы чоннарынга чүреткиң ханызыпдан байыр чедирип, коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга оларның чаа-чаа чедиишкиннерииг болгуун күзеп тур мен. Совет улустуң пайыралдыг өг-бүлезинге Белорус Совет Социалистиг Республика моон соңгаар-даа улам делгереп, чечектелип туразун!

Эштер! Богун менде база бир хүндүлүг даалга бар. Дайын чылдарында коргускен маадырлыг чоруу болгаш тайбың тургузуушкунда чедиишкиннери дээш силерииң республиканарның алдарлыг найысылалы Минск хоорайны Ленин орденш-биле шаңналаан силер шупшүүр билир болгай силер. Минск тос чүс чыл туруп келген. Ол үеиин дургузунда Минск белорус улустуң амыдыралының төөгүүзүнге эвээш эвес чаймынанчак, өжүп болбаан арыпнарны киир бижээн. Ынчалза-даа ооң төөгүзүнүң соөлгү 50 чылдары онза кайгамчык. Революсчу хоорай, ажыл-ишчи хоорай болур Минск чаа амыдыралче оруктү бүгү республикага айытпышаан, кеэзээде мурнакчы боон чоруп келген. Дайынчы хоорай хоозураттырып, өрттеиии хып тургаш-ла дайынны шылча шаварын үргүлүүлеп турган. Дайын соөлүнде Белоруссияның найысылалы бодунуң улузунуң күзел-соруу болгаш күш-ажылга янакшылдыы-биле чаа амыдыралче катап төрүттүүп, бистиң мурпувска чаа, кажангыындан-даа артык каас-чараш кылдыр көстүп келген болгаш коммунизм дээш эрес-маадырлыг ажылдап турар-дыр. Мынчангаш бо кайгамчык хоорайның эрес-маадырлыг чоруу төлептии-биле үпелеттирген. ССРЭ-ниң Дээди Соведининң Президиумунуң даасканын ёзугаар бо хүндүлүг шаңналы Минск хоорайның төлээлекчилериие тыпсырын чопшээреп көрүнер.

(Эш Л. И. Брежнев ССРЭниң Дээди Соведининң Президиумунуң Чарлыын номчаан болгаш Ленин орденш Минск хоорайның тугунга кадап каан).

Бедик шаңнал дээш эргим минскичилерге сеткил-сагыштың бүгү ханызыпдан байыр чедирип, оларның чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелериниң болгаш улуг аас-кежиктиг болуруи күзээримии чөпшээреп көрүнер, эштер.

Бистиң кайгамчык Минскивис улам өлүп, экижип турзун!

Эргим эштер!

Совет Белоруссия болгаш ооң алдарлыг Компартиязы бодунуң бежен чылының эргиинии долу күштерлиг болгаш энергиялыг арта базып турарлыр. Дараазында чылдар коммунизм тургузуушкунунга Белоруссияның ажылчы чоннарының алдарлыг чаа-чаа үүле-иштери болгаш тиилелгелери-биле демдеглеттинер дээраиинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Совет чазак бүзүрелдиг.

Белорус Совет Социалистиг Республика болгаш ооң дэйынчы авангарды — Белоруссияның Компартиязы делгерезиия!

Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиң делгерезиин!

Бистиң ленинчи орук-биле коммунизмниң тиилелгезиие бүзүрелдиг баштап бар чоруур Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы эргиинге!

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын диңмиттир, үр адыш часкаашкыннары-биле удаадарая үзе кирип турган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Россиянның шаңналдарының ЛАУРЕАТТАРЫ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында РСФСР-ниң Күрүне шаңналдарының талазы-биле комиссиязының саналдарын чугаалажып көргеш, РСФСР-ниң 1968 чылдың Күрүне шаңналдарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тыныскаиы болза:

Чечен чогаал талазы-биле— М. Горький аттыг шаңналды: А. П. Кешоковка — «Даг баштары удувас» деп романы дээш; Н. Н. Михайловка — «Мээң Россиям» деп ному дээш; В. Д. Федоровка—«Дан хамазында» деп шүлүктер ному болгаш «Чедиги дээр» деп шүлүглели дээш.

Музыка уран чүүлүнүң талазы-биле — М. Глинка аттыг шаңналды: композитор Г. Г. Галынинге — оркестр-биле фортепианого № 1 концерти, «Кыс болгаш өлүм» деп ораториязы, «Хылдыг хөгжүм сюитазы» дээш (боду мочээн); Р. Д. Дубинскийге, Я. П. Александровка, Д. В. Шебалинге, В. А. Берлинскийге — Бородин аттыг Күрүне квартелинге — 1965—1966 болгаш 1966—1967 чылдарда концерт программазы дээш; Күрүненнң соңгу чүктүн улустуң орус ниити ырнын уран чүүл удуртукчузу И. К. Мешковка—1966—1967 чылдарның концерт программазы дээш.

Чурулга уран чүүлүнүң талазы-биле — Н. Репин аттыг шаңналды: чурукчу В. Ф. Стожаровка — «Чаа соңгу чүк», «Ак түне» деп чуруктары, «Важгорт суур», «Суббота», «Улуг Пысса суур», «Исада», «Кежиишкин» деп аттарлыг, «Россиянын соңгу чүгүнде» деп бөлүк чуруктарындан бойдусту көргүскен чуруктары дээш; чурукчулар С. П. Ткачев биле А. П. Ткачевка — «Чер дээш, эрге-шөлээ дээш» база «Тулчуушкуннар аразында» деп чуруктары дээш; скульптор В. А. Ватагинге — диригамытиннар талазы-биле болүк скульптуралары дээш; Вологодада угуза-хаажы кылыр «Снежинка» каттыжышкынның чурукчулары В. Д. Веселова, В. Н. Ельчина, Э. Я. Хумала, К. В. Исакова, В. В. Сибирцева оларга — угуззалап хаажыларының бедик уран шынарлыг кылыгларын тургусканы дээш.

Театр уран чүүлүнүң талазы-биле — К. Станиславский аттыг шаңналды: режиссер Ю. П. Киселевка — Саратовка аныяк көрүкчүлериин Ленинчи комсомол аттыг театрынга «Ырак болгаш чоок че дугайында тоол» деп шиини тургусканы, артист В. В. Тхапсаевке — Сонгу-Осетинниң күрүненнң хөгжүм-шин театрынга «Отелло», «Сармат болгаш ооң оолдары», «Кара-кыс», «Хып турар чүрек» деп шиилерге рольларны ойнааны дээш; режиссер Б. Д. Воронинге, чурукчу В. Я. Герасименкога, артист Н. А. Левкоевке — Горький хоорайның Горький аттыг академиктиг шин театрынга «Дувунде» деп шиини тургусканы дээш.

Кино уран чүүлүнүң талазы-биле — Васильев ылышкылар аттыг шаңналдар-биле: режиссер И. А. Левицкийге — «Советтер күрүнезиниң бажында», «Россияның чоогунда», «Александр Ульянов», «Ханның улуг-хүн» деп, «Ленпаучфильм» студиянның кылганы эртем-тайылбырлыг болгаш төөгүү-револючу фильмнерни тургусканы дээш.

Архитектура талазы-биле — РСФСР-ниң Күрүне шаңналын: архитекторлар Б. Г. Бархин, Е. И. Киреев, Н. Г. Орлова, В. А. Строгий, К. Д. Фомин оларга—Калуга хоорайда космонавтика төөгүзүнүң К. Э. Циолковский аттыг күрүне музейиниң архитектуразын кылганы дээш.

(СЭТА).

СЭКП-ниң төлээлери Чехословакияда чеде берген

Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чалааның ёзугаар СЭКПнин төлээлери СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев баштадыр декабрь 27-де Москвадан Прагаже чорупкан.

Төлээлериин составында кирип турарлар: СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Даштыкы харектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Москва обкомунуң бирги секретары В. И. Конотоп, СЭКП Воронеж обкомунуң бирги секретары Н. М. Мирошниченко, Украинаның КП Закарпат обкомунуң бирги секретары Ю. В. Ильницкий, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның килдизиниң сектор эргелекчизи С. П. Колесников.

Ол-ла хүн төлээлер Прагага чеде берген.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ ПРОПАГАНДАНЫҢ ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАРЫ

Бүгү совет улус, бистиң Коммунистиг партиявыс, дешилгелиг кижи төрелгетен төөгүлүг улуг болуушкун — В. И. Ленининиң төрүттүнгенининден бээр 100 чыл болур оюн төлептиг үткүүр дээш белеткенип турарлар. Партия комитеттерии, эге организациялары болгаш совет кижилерии политика, идея болгаш теория талазы-биле чугула документ — «В. И. Ленининиң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 100 чылынга белеткел дугайында» докталазы-биле СЭКП ТК чепсеглээн.

Тывааның партия организациязы ТК-ның ол документизии үлүртүлга болдургаи, башкынчының алдарлыг юбилейиие үткүштүр ажыл-агыйның, культура тургузуушкунунуң салдынган сорулгаларын, совет кижилерии коммунистиг ёзуга кижизидериниң чедиишкининг күжениишкининге, чон ортузунга организастыг болгаш политмассалыг ажылдың чорударынга эң-не газырымчалыг байдалды тургускан. Бүгү идеологтуг ажылды чаа бедик денелче көдүрүп, партийжи пропагандаиы эртемге үндезилеп, ооң ленинчи принциптерии хажык чокка чорударының эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев Москва хоорайның XIV партия конференциязынга чугаазынга база катап демдеглээн.

Ниитилел хөгжүдезининг амгы үе-чадазында социализм биле капитализминиң аразында идеологтуг демиселдиң чидиглеигени, коммунизм тургузуушкунунуң үезинде совет улустуң үгаан медерелиинң, идепкейлиг чоруунуң өскенп, оларның политиктиг айтырыгларга чоок апарганы, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорударының аргаларының кадбарганы, коммунистиг ниитилелди тургузарының хөй талалыг чугула сорулгалары — партийжи пропагандага, ооң хевирлеринге. аргаларынга болгаш шынарлыг дээштиг болур чоруунга чаа-чаа негелдерии тургузуп турар.

Чижекке чон ортузунга тайылбыр ажылын чорударының чепсектери болур радиону, телевидениени, кинону, солуину, журналдарны алгаш көрээли. Чоннуң ажыглалында турар радиоприёмниктерни санаваска, бистиң республикавыста 30 мүң ажыг радио точкалар бар, оларны дамчыштыр чон бир хонукта 23 шак иштинде радио дамчыдылгаларын ыыпнап турар. Кызыл хоорайның чонунда, Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарның чамдык суурларының чурттакчыларында алды мун ажыг телевизор бар. Кызылдың телестудиязының дамчыдылгаларын ортумаа-биле 35—40 мүң кижи көрүп турар. Республикада үнүп турар үш солуниың бир хүнде үнер тиражы 38 мүң ажыг кезек, а чылда ниитизи-биле 20 мүң 200 ажыг номерлерии чон номчуп турар.

Тываның ном үндүрер чери чылда ортумаа-биле 80—90 янзы-бүрү аттарлыг номнарны 400 мүң тиражтыг кылыр парлап үндүрүп турар. Хөй-ниитиниң библиотекаларында номнарның саны 1 миллион 200 мүң четкен, республиканың бир чурттакчызынга 8 ном онаажып турары ол. Кинотеатрларга, Культура бажыңнарынга болгаш клубтар, кызыл-булуңнарга 220 ажыг янзы-бүрү уран-чечен, 500 ажыг документалдыг киноларны чонга көргүзүп турар.

Үстүнде көргүстүнген чамдык чижектер болза, мурнуку үеге бодаарга, кижилерниң угаан медерелин, эртем-биликии бедидерииче шуут угланган кижизидилге, тайылбыр ажылын чорударының аргаларының кайы хире өскенин көргүзүп турар. Ооң-биле чергелештир бо чижек болза, бир талазында, чоннуң бүгү делегейде болгаш чурт иштинде бооп турар болуушкуннарны, эртем-техника, экономика болгаш политиканга хамаарыштыр хөй санныг медээлерни хүн бүрүде алыр аргазының улгатканын херечилеп турар. Ийи талазында, янзы-бүрү айтырыгларга ой-шаанда шын, бүзүрелдиг харыларны оларның алыр сонуургалын улам идепкейжидип, идеология ажылын чорудуп турар кижилериң бүгү талабиле чепсегленген турарын, олардан партийжи пропагандаиың принциптерии ылап барымдаалап ажыл чорударын негеп турар.

Кижизидилге ажылының аргалары көвүдээп, чон оларны дамчыштыр сонуургаан айтырыгларынга чогуур харыларны ап турар деп санаап, тайылбыр ажылын кошкадып болбас. Харын тайылбыр ажылын кошкатканындан чон ортузунга чүвениң ужурун ылап билбейн баар, чамдыкта янзы-бүрү будулчак чугаа-соот үндүрер чорук тургулаар болгай.

Партия организациялары, идеологияның бүгү-ле албан черлери болгаш оларның ажылдакчылары чоннуң тургузуп, көдүрүп турар айтырыгларынга, сонуургап турар түүлдериие бүзүрелдиг харыларны илеткелдер, лекциялар, чон ортузунга чорудуп турар кижизидилгенин хөй янзы хевирлерин дамчыштыр ой-шаанда ылап, бүзүрелдиг кылдыр бээр ужурлуг.

Амгы үеде кол чүве — чаа кижини кижизидериичe угланган бүгү-ле бар аргаларны долузу-биле шын ажыглап тургаш, коммунистиг кижизидилгенин эң-не дээштиг, үре-түңнелдиг болурун чедип алыры болур. Пропаганда ажылының чугула сорулгазы — совет кижилерни марксизм-ленинизмге, Коммунистиг партияның херээнге шынчы, аңаа бергинген, коммунизм дээш быжыг туруштуг дайынчылар кылыр кижизидери болур. Партия ерганизациялары партийжи пропаганданы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг болур чоруу-биле улам сырый холбап, кижи бүрүзүнүң бүдүрүлгеге, хөй-ниитии ажыл-чорудулгазынга херек кырында киржилгези-биле холбаштырар ужурлуг.

Пропаганда ажылының дээштиг чоруунуң көскү херечизи — кижилерниң ниити оилиг-медерелиниң өскени, мораль талазы-биле быжыг туруштуу, ниитиниң херээ дээш идепкейлиг болгаш харысалга-

ЧЕЧЕКТЕЛГЕН СОВЕТ БЕЛОРУССИЯ

Белоруссияның Компартиязының ТК-зының болгаш Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары П. М. МАШЕРОВТУҢ илеткели

Аныяк чоннарның чүс-чүс чылдардагы күзел-чүткүлдерин амыдыралга боттандырган Улуг Октябрьның ачызында Совет Белоруссия төрүттүнүп, шылгараңгай чедишкиннерни чедип алган деп, илеткелчи чугаалаан.

Бистиң байырлалдарывыс — Ленинниң тургусканы болгаш өстүрүп дорукторганы, коммунистерниң улуг партиязының белорус улустуң хаяа хүндүткен, хүлээп коргенниң илерели-дир. Оң болза бүгү кижи төрелгетпеннің чыртыкпыр келир үеэн — коммунизмче Октябрьның оруубола совет улустуң бызыдылгын башкарып орар СЭКП-ге Белоруссияның аныяк чоннарының кызыгаар чок бүзүреливиниң дириг хереченил-дир!

РКП(б)-ниң 1918 чылдың декабрь 30—31 хүннеринде эрткен VI Соңгу-Барыын чүк конференциязы белорус улустуң төөгүзүнге кайгамчыктыг үе-чада болган. Үк конференция болуп Белоруссияның Компартиязының I съездизи кылдыр чарлаан, белорус улустуң түре-сорулун илереткенил, ол съезд Белорус Совет Социалистиг Республиканы тургузарының дугайында шиитпирин хүлээп алган. Белоруссияның Түр Ажылчын-Тараачын чазааның Манифезин 1919 чылдың январь 1-де бүгү улуска чарлап дыңнаткан. Ол Манифест БССР-ниң тургустунганының дугайын чарлаан. Бир ай эрткен соонда ажылчыннар, тараачыннар болгаш кызыл-армейжилер депутаттарының Советтериниң бирги бүгү-безорус съезжизи бот-эргелиг Белорус совет социалистиг күрүвенин тургустунганын хоойлуулуп быжыглаан. БССР-ниң башгайгы Конституциязын болгаш «Акы-дунма РСФСР-биле федеративтиг харылзаанның тургустунганының дугайында Декларациязын» хүлээп алган.

Бедорус күрүвени Владимир Ильич Ленин үндезилеп турганнан. Оон айтышкынарын ёзулаар, партияның Төп Комитединиң удуртулгазы-биле Белоруссияның большевиктери БССР-ни болгаш БКП-ни тургузары-биле холбаалыг бүгү практиктиг ажылды боттандырып чоруткан.

Республиканың төөгүзүнүң үе-чадаларын П. М. Машеров тодаргай чырыдып, бодунуң партиязының удуртулгазы-биле Белоруссияның ажылчы чону индустриязы канчаар боттандырып, ленинчи кооперативтиг планын амыдыралга канчаар чорутканын, улустуң угаан-бодал деңнелгезинге культура революциязы кандыг улуг рольдуг болганын чугаалаан.

Үргедилги ажыл эртип, баштайгы беш чылдарниң кадыр чадаларын өрү үнүшаан, белорус улус бодунуң маадырлыг, бердинген ажылчажи-биле төрээн черин чээрде беш чыл дургузунда-ла чечектелген социалистиг республика болдуруп, ССРЭ-ге социализмниң тиилээринин болгаш ону быжыглыының хемчээли болгаш техниканың хөгжүдези-биле кады хоорайның болгаш көдээниң ажылчылыының чаагай байдалы чайгылыш чок өзүп турар.

Республиканың өдээ ажыл-агыйында 75 муң ажыг тракторну, 50 муң чыгаа чүк автомобилини, 27 муң ажыг янзы-бүрү комбайнны болгаш өске-даа хөй янзы бедик бүдүүжүлгүт техниканы ажыглап турар. Республиканың бүгү колхозтарын болгаш совхозтарын, бүгү-ле көдээ чурттакчылыг черлерин электрижиттиг.

Республиканың барык үш миллион чурттакчылары өөренип турар. 127 түскай оруумак болгаш 28 дээди өөредилге черлери улус ажыл-агыйының болгаш культураның бүгү адырларынга бедик мергежилдиг кадрларны белетиеп үндүрүп турар.

Республикада 11 театр, йөн филармония, 30 муң чыгаа клуб, культура ордулары болгаш бажыңнары массалыг болгаш школа библиотекалары, кинотеатрлар ажылдап, 230 солунну болгаш журналды үндүрүп турар. Радио болгаш телевидение, бот-ажыл-чорудулгалыг массалыг уран чүүл белорус улустуң культурлуг амыдырал-чурталгазынче хамылап кирген. Белоруссияның Эртемнер академиязында, барык 170 эртем-шинчилел албан черлериниң болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтеринде 17 муң ажыг эртем ажылдакчызы бар. Бүгү чуртта ышкаш, Белорус ССР-де экономиканың болгаш культураның, эртеминиң болгаш техниканың хөгжүдези-биле кады хоорайның болгаш көдээниң ажылышчыларының чаагай байдалы чайгылыш чок өзүп турар.

Республиканың улус ажыл-агыйының болгаш культуразының бүгү адырларын чедишкиннинг хөгжүдерингө, ажылчы чонуң чаагай байдалын бедидерингө партияның XXIII съезжизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин онза улуг рольдуг болган. Республиканың болгаш оон партия организациязының юбилейи беш чылдың үшкү чылы доозулган үеде болуп турар-дыр. Беш чылдың онаалгалары чедиишкиннинг күүсеттинин турар. Беш чыл планында көрдүгенинге бодаарга, 1966—1968 чылдарда үлетпүр продукциязы барык 45 хуу өскен. Көдээ ажыл-агыйының нимти продукциязының немей өзүлдезиниң беш чыл планы-биле төлевилеттингеи чыда ортумак темпизин ажыр күүсеттинген.

Белорус улустуң, Белоруссияның Компартиязының демиселиниң болгаш тиилелгелериниң чартык чүс чыл оруумуң түңнелдерин үндүрүп турганы, бистиң чедишкиннеривистиң улуг чаагаймына шынаар талазы-биле чаа-чаа үндезини бедеткелдерни болгаш аргаларны партияның болгаш улустуң үре-түңелдиг күжениишкиннери тургускан. Ол талазы-биле бисте эргежок чүгүле материалдыг күштер, байлак бойдус курлавырлары, кандыг-даа сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар арга-мергежилдиг кайгамчыктыг кадрлар бар. Партияның программазы-биле, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң, партияның Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлеринбиле тодаргайлаттынган хөгжүдениң тодаргай, билдингир, эртем талазы-биле үндезилелдиг перспективазы бар. Нимтилел бүдүрүлгезинниң ажыктыын чайгылыш чок бедидерининң база оон бүгү-ле шынар талазы-биле характеристикаларын экижидерининг, нимтилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн күчүлүг көдүрериниң, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени эртем ёзулаар-биле эки организастаарының эргежок чугулазын илеткелчи онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның октябрь (1968 чыл) Пленуму партияның XXIII съездизиниң көдээ ажыл-агый талазы-биле шиитпирлериниң күүселдезиниң түңнелдерин үндүрүп, ол эң чугула адырның ажыктыг болуруи улам шнай остүрериниң оруктарын болгаш аргаларны тодаргайлаан. Эң чоокку үеделе бүгү колхозтарны болгаш совхозтарны көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң талазы-биле күчүлүг, хөй орулгалыг бүдүрүлгелер болдуруптарының эргежок чүгүле байдалдары бисте бар.

Совет улус бодунуң бүгү тиилелгелерин, бүгү делегейге төөгүлүг чаалап алышкынарын төрээн Коммунистиг партиязының ачызында чедип алган деп, П. М. Машеров демдеглээн. Улуг Ленинниң партиязына бакталп турарывыс. Октябрь революциязының тиилээринин, Совет эргечагырганы бижыглаарының, социализмниң бүгү делегейге төөгүлүг чаалап алышкынарын камгалаарының боспас кылдыр көөр, күүренинин болгаш хөй-ниитининиң этхөренгизин карак огу дег камгалаар болгаш бижыг коруумчурумнуг кылдыр кижизидери — партийжи пропагандаиың чугула сорулгалары. Бо сорулгаларны шиитпирлээринче утланган ажылдар элээн чоруттуп турар-даа болза, ында четпестер ам-даа хөй. Нимтилелге ажыктыг ажыл кылбас, а кылыр ээнде чүгле боттарының туразы-биле ажылаар. кылбас дээнде шөлээн олуруп. хуузунда ажыл-агыйын сайзыралырын болзаар шак ындыг ийи-чангыс кижилернин соолгу үеде тыптып кээп турарын эскербейн барып болбас. Ындыг кижилер шлангыя Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Эрзин, Тес-Хем, Өвүр районнарда кескүлеп алырган.

СЭКП-ниң райкомнары, эге организациялары, күрүне, хөй-ниитии албан черлери ындыг кижилерниң барын соолгу ийи чылдар иштинде чүгле демдеглеп, нимти чугаалажыышкынар-биле кызыгаарлаттынып турган боорлан башка, шиитпирлиг хемчеглерни албайн келген. Хөй-ниитининн эт-хөренгизин камнавас, корум-чуөум үрээ кижилер чонуң чамдык кезиинии ортузунда ам-даа бар. Бистиң нимтилелливистиң сонуургалынга, эргелей берген. Ынчалза-даа СЭКП райкомнары, партия эге организациялары партийжи пропагандаиың хөй таалал нарын аргаларын долу ажыглавайн, ийи-чангыс хевирлербиле кызыгаарлаттынып турар. Улустуң билиг медерели бедээн амгы үениин байдалынга, кижизидикчи ажыл чорударының чаа аргаларын үргүлчү дилеп тып, оларны практиктиг ажылга киирип-биле неттередири чүгула.

Бистиң улуг Төрээн чуртувус В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр үеэш белеткенип турар бо үеде Совет күрүвенин болгаш Коммунистиг партияның үндезилекчизининң улуг номналын, олум чок өөредиинин бүгү талабиле хандыр пропагандалап, оон-биле чонну чепсеглээр ажылды улам калбартып чорудары негеттиниң турар.

Баштынчының юбилейинге белеткел дугайында СЭКП ТК-ның докталлы хүлээп алынганындан бээр ам таптыг-да беш ай эрткен. Өвүр, Чоон-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның база Кызыл хоорайның чамдык

ТРАКТОРИСТ КЫС

Кижиниң амыдыралынга мандыг-даа таварылгалар тургулаар. Моңгуш Кувискаалчы чеди класска өөренип турда, эвазы ааражаа, чок апарган. Өгге дөрт уруг өскүс артикан. Дуңмаларын азырап карактаар дээш, Кувискаалчы өөредилгезин ара үскен. Чылдар эртипле турган. Моңгуш Кувискаалчы дуңмаларын Дөң-Терезин школазынга өөретпишаан,ында столоваяга боду поварлай берген.

Бир-ле катап аныяк кыс кадыбка чорааш, ында азып каан чарлалды көруп каан. Салбыр төвүнге трактористер курузу ажыттынар дээн мындыг болган. Кувискаалчы ажылдавышаан, аңаа өөренир деп бодап алган. Уругнуң күзелин детиксээш, совхоз дирекциязы оң өөренирин чөпшээрээн. Кувискаалчы поварлап ажылдавышаан, курсха өөренип кирипкен. Техниканы шиңгээдип алыр талазы-биле аныяк уруг өскелерни ажып, башкызынга мактадып-даа турган. Үш ай билдиртпейн эрте берген. Шылгалда эгелээн. Шыырак дээн кижилер безин шыдашпайн турган. Моңгуш Кара-Күскеевна Кувискаалчының харыылаар эзлчээ келген. Айтырыглар куттулуп-ла турган, уруг оларның чаңгызынга-даа тулбаан.

1961 чылдың чазы. Ховуларда хар эрип калган. Часкы тарылга эгелээриниң мурнуу чарында совхоздуң дирекциязы Кувискаалчыны хоочун трактурист Сарыглар Өтмен-оол-биле нады ажылдаар ыылдыр томуйлаан. Олар ийилээн «МТЗ-50» деп күчүлүг трактурга олурупкаш, Дөң-Терезинниң шөлдерин дадаазынай чарып, оон улаштыр тараа чажар үш машинаны кожуткаш чаштырып эгелээн. Аныяк уругну дуржулгалыг трактурист Өтнек-оол ажылга аксеткилдии-биле өөредип, ынчаар ажылдаарын, техниканга ынак болурун, ону камныг эдилээрин үргүлүг сүмелеп турган. Эрес-кежээ трактористерге чимеи-норма чиик болуп, хүн санында-ла ажыл нормазын 120—130 хуудан кудулаттайн турган. Часкы тарылганың изиг-түлүк үезинде оларның трактурунга кызыл тукчугаш киисний берген. Олар чарыштың мурнакчылары болган.

Моңгуш Кувискаалчымың техниканы зки билирии, ажылга кызымак шудургузун көргеш, 1962 чылда совхоз дирекциязы аңаа «МТЗ-50» деп мариалыг чаа трактурну хүлээдип берген. Чаа трактор алгаш, аныяк ыыс шынап-ла адын сыкпаан. Сезон бүрүзүнде-ле онаалганы үргүлүг ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунга кирип турган.

1965 чылда Кувискаалчы «Шекпээр» совхозче амыдыралын ажыы-биле шилчий берген. Аңаа келирге, «МТЗ-52» деп маркалыг чаа трактурну берген. Соруктуг кыс бо хүннерге чедир-ле кадың аттың тыныш тутпушаан.

Херээжен тракторист ам ышкы үеде малчыннарның ааларынга саваң, сигении сараат-сараады-биле соөртуп чедирип турар. Малчыннар Моңгуш Кара-Күскеевнаны шүленчиг аалчывыс дижирлер. Оон башкарган трактору чылдың кайы-даа үезинде тура дүшпес.

Моңгуш Кувискаалчы амылдап келген чеди чылдарының дургузунда райондан болгаш совхоздан сес удаа хүндүлел биживиктер-биле шаңнаткан. Норманы ажыр күүсетикен, техникажы камнат эдилээн, ыыр-чаар материалдарны камнап алган дээш, ол немелде төлевирни үргүлүг ап келген.

Трактурист кыстың амыдыралынга делгем оруктар, хере-базымнар чыл санында немежип келген. Ол боду ышкаш комсомолчу кыс Лилия Оюржакты трактор башкарарынга база өөредип каан.

1965 чыл Моңгуш Кувискаалчының амыдыралынга уттундурбас болуп арткан. Ону Коммунистиг партияның хүрээлеңинге хүлээп алган. Партия кежигүнүнүң бедик ады ону улам-на сорук киририп, чалгынналдырган. Ол ажылдавышаан, билиин бедидерибиле өөренип тургаш, бирги класстың трактуризининг, үшкү класстың чолаачызының эргезин база чедип алган. Кувискаалчы ам делгем мергежилдиг механизатору, оон ашаа Анатолий Анганович Биче-оол база-ла механизатор.

Тракторист Кувискаалчы ам чээрби сес харыыг. Бодунуң төрээн черииниң чечеителиишкини дээш, улам-на хөй чүүлдү кылырынче, аныяк кыстарны механизаторнуң хүндүлүг мергежилинге өөредириниче чүткүп турар.

— Херээжен кижи тракторист болуп ажылдаарга, чонунга чоргаар-даа, хүндүткелдиг-даа, оон ажылын деткиир-даа болур чүве-дир. Эргим кыстар, тракторист-комбайнер болуруңарны үзеп, механизация училищезинге өөренириниче ыйгырып тур мен —деп, Кувискаалчы чүгаалап турар.

Ш. КАНДАН.

ЧУРУКТА: М. Кувискаалчы.

А. ПОНОМАРЁВТУҢ фотозу.

СЕЙДАНА—«МАНАСТЫҢ» ТООЛЧУЗУ

Кыргыс улустуң аас чогаалының шылгарапгай тураскаалы «Манас» делегейге сураглыг тоол чогаалдарының бирээзи. «Манас», «Семетей» биле «Сейтек» деп үш улуг тоол чогаалындан тургустунган трилогия Барыын болгаш Чөөн таланың улусчу чогаалының ампы үеге чедир билдипип келген бүтүү тоол тураскаалдарындан улуг хемчээлдиг. Ол үзүг тоожунуң дөртеп хире янзылары билдинген болгаш олардың эң четчени — Саякбай Каралаевтиң тоолдар аяны шүлүктеп ыдар 553 муң одуруглуг тоожузу болур.

Ол тоожунуң баштайгы шинчилекчилериниң бирээзи, эрткен чүс чылдың ортаа үезиниң казах этнограви Чокан Валиханов бүтүү кыргыс тоолчургу чогаалдарны, тоолдарны, үе-дүптен бээр дамчыттынып келген чугааларны чаңгыс аай үеге хамаарыштыр энциклопедия чыылдырганы болгаш чаңгыс кижини — Манас маадырны долгандыр оларны болүүлээни «Манас» болган деп тайылбырлаан. «Хову чурттуг чонуңуң «Илиадазы» ол. Оон өске база бир улуг тоожу — «Семетей» — «Манастың» уламчылаттынганы болуп турар, кыргыс «Одиссея» деп чүве чогум-на ол — деп, Валиханов бижээн.

Чокан Валиханов ол тоожунуң үзүндүзүн бижип алгаш, орус дылга очулдурган. Эрткен чүс чылдың түүрүк дөстүг дылдар шинчилекчизи, Россия Академиязының эң улуг эртемдени В. Радлов «Манастың» орус дылга парладып үндүргеп, немец дылга база очулдурган. Оон бээр 85 чыл болган. Эрткен чүс чыл эргижиреп турда ол тоожуну венгр эртемден Алмаши үр үеде шинчилээн, ону венгр дылга очуладыгарын боттандырган. Ол кыргыс улуг тоожу оон бээр-ле эртемге делегейде сураглыг апарган.

Трилогияның шуптузун биживир шудургу ажыл Октябрь революциязының соонда, кыргыстарның үжүк-бижиктиг апарган үезинде эгелээн. Тоожунуң чүүл-бүрү янзыларын дөртеп чыл ажыг үе дургузунда чыып бижип, шүүптүрүп келген соонда ону Саякбай Каралаевтиң ыдар янзызы эң бүзүрелдиг болгаш соодугүениң эдиглерин кирбээн, арыг болган деп, эртемденнер түпкел кылган.

Ол тоожу чонда аажок сураглыг. Трилогияның тоолчулары — хойжулар оглериниң, колхоз клубтарының күзенчиг аалчылары. Олар тоолун радио, телевидение дамчыштыр үргүлүг ыдып турар. Чүс-чүс чылдар дургузунда эвээш-бичелеп чыгдынып келген ол чогаал эртинелиин аныяктарга чон хумагалап дамчыдып берип турар.

Ындыг болза-даа «Манас» тоолдаар херээженнер бар деп чүве кыргыстарга кажан-даа дыңналбайн чораан. Маадырлар дугайында улуг тоолчу бүгүдээн оол өөреникчилиг болур чаңчылдыг чораан хире, кажан-даа херээжен өөреникчилиг турбаан. Ол тоожуну ырлай аарак уранчыдып ылар тоолчуларны кыргыстар манасчылар дээр. Олар аал, турлаларны бо-ла кезип чоруур, өөреникчилерин олардан база чарылбас. Херээжен кижиниң ындыг тоолчу болур аргазы чок чораан.

Мурнуу Кыргыс чурттуг Сейдана Молдокоева манасчышинчээчилерге ынчангаш тыныыктыг тоолчу кылдыр сагындырар. Сейданаңың чурттап турар черлериниде ол тоожу Талас шыпаазында, Иваг-Холде ийикпе Төө Тянь-Шаньда нептерээнин дег калбаа-биле нептеревээн. Тоолчунуң сууруна манасчы-даа турбаан. Ындыг хире-ле, оон чурттаптарының чугаалап турарын өлүгаар алырга, Сейдана кыргыс маадыр Манасты, оон оглу Семетейни, оглунуң оглу Сейтекти каш-даа кежээ ырлап тоолдап келир, тоолдаарынга катаптаашкын база турбас.

Сейдана кайгамчык угааныг, ынчангаш тоожунуң чамдык эң соңуургачыг үзүндүлерин шээжилеп алган эвес бе? Ынчалдыр бодаарының барымдаазы-даа чок: тоожунуң четчелеттинген янзызының парлаттынып үнгенинден бээр бешле чыл болган, а тоолчунуң тоолдап бээрин шүлүтлеп соңуургакчыларының таалап дыңнап келгенинден бээр чээрби чылдан эвээш эвес үе эрткен. Оон тоолдаар янзызы тоожунуң чонга билдинген оон өске кандыг-даа янзызы-биле домейлешпес, онза шинчилиг деп чүве магнитофон бижилелериниден билдингеп.

Сейданаң чогаадылгазы шинчилел ажылынга соңуургайчыг апарган.

Манас дугайында шүлүглеп эгелээн Сейдана дыка үрде оон суругунга чуртташ турган бир энейден дыңнап алган. Оон бээрле «Манастың» боду ыдып чоруур мындыг болган.

Оон мурнунда кажан-даа манасты көрбээн Сейдана үүле аңаа чүгаа-биле ыткан тоожуну чаңгыс катап дыңнап алгаш, ону ёзугаар бодунуң шүлүглелин тургузуп алган деп чүве шинчилекчилерге магадайчыг болган. Тоожунуң шагда-ла уттундурган бир янзызын ол херээжен катап дыңгыскен, оон чогаадыкчызы эрткен үеде сураглыг манасчы Джакыбай Кожеков чораан деп дыңнаан, олар оон-даа артык магадаан. Ол херээжен тоолчунуң кайгамчыктыг чогаадыкчы талантылыын манасчыларның үнелеевес ужуру-даа чок. Тоожуну тоолдаарын уламчылаап ыткан демги эмей Джакыбайның уруу деп чүве оон соңгааргыла илерээн.

Шоолуг сураглываан бир манасчының тоолдаанының чартык шак хире дыңналып келир үзүндүзүн бир катап Сейданага дыңнаткан. Плёнкага бижиттинген тоолдуң дыңналыры доостуру билек. Сейдана ол манасчының үнүн-даа өттүнмейн, оон тоолдаар аянын барымдаалавышаан, Семетей маадырга чараш Ай-чүрек деп кыстың ынакшылын тоолдай берген. Тоолчу өскелерге көзүлбес кылдыр бодунуң мурнунда салып алган номнуг кылдыр дыңнакчыларга сагындырган.— оон тоолдаарының сестери чаңгыс аай бүткен моңгун ялчырбе-дег кылдыр ол хире ялдык чок болгаш чараш үлежир болган.

«Манасты» тоолчу Сейдананың тоолдаарын дыңнакчылар кайгамчык соңуургаар. Ажылдаап келген соонда кежээ оон кыргыс маадырларны, даштыкының эжелекчилерине удур оларның демисежип чорааның тоолдап эгелээнин дыңнаан, кижилер хөлчок амыраар.

Азат УСМАНОВ.
(ПМА).

„Аполло́н-8“ космос корабли ужудуушкунун дооскан

«Аполлон-8» америк космос корабли бодунуң ужудуушкунун менди-чаагай дооскан.

Декабрь 27-де Москваныбиле 18 шак 51 минута түрде космонавтар Оожум океанда Рождество ортудукта суга хонупкан.

Корабльдиң экипажын «Йорктаун» даар авианосецче үндүрүп алган. Корабльдин хонган черинден дыңнатканыбиле алырга, космонавтар атмосфераның дыгыш каттарынче киреринң үгээр эрттирген.

«Аполлон-8» корабльдиң ужудуушкуну алды ажыг хонукта үргүлчүлээн. Корабльди баштай Чернн долгандыр орбитажке үндүрген болгаш оон дараазында Черден Айның төлазынче ужуткан. Ужудуушкун үш хонганда «Аполлон-8» Айга чоокшулап чеде берген болгаш шимчелекчини ажылдатканы-биле Айның кылымал спутнигиниң орбитазынче киргген. Айның кылымал спутнигиниң орбитазынга чоруп турганының барык 20 шактарының дургузунда америк космонавтар Айга кижи хонар кылдыр моон мурнунда шилип алган черлерин «Аполлонның» программазын ёзугаар үнелеп көөр соруула-биле Ай кырының хайгаралын болгаш оон фото-чуруун тыртырарын боттандырган.

Айны долгандыр орбитазын Чер-биле телевидение харылзазының сеансызын ийи удаа чоруткан, ону АКШ-тың национал телевидение четкизинге дамчыдып турган.

Космонавтар Айны долгандыр ужудуушкун орбитазының параметрлерин өскертир талазы-биле шенелдени база боттандырган. Айны долгандыр 10 катап дескинген соонда корабльди Черже ээп чоруурунун траекториязынче киирген. Черже орукка космонавтар Айны болгаш бистиң планетаны тыттырарын үргүлчүлээн; ужудуушкунну хайгаараар болгаш башкарар черде станциялар-биле докталамал радио харылзаазын тудуп чораан; телевидение биле ийи сеансызын чоруткан; корабльдиң навигация болгаш өскедаа системаларының ажылдаарын хынаар талазы-биле шенелдени кылган. Ол ужудуушкунга космонавтар Франк Борман, Джеймс Ловелл болган Уильям Андерс улуг эрегдидим болгаш мергежилдиг чоруун көргүскен.

«Аполлон-8» космос кораблиниң челишкининг ужужуушкуну кижиниң космос телгемин шиңгээдип алырынга чаа чугула арынны киир бижээн.

Чылдың эң дээре спортчулары

СССР-ниң спортчу журналистериниң федерациязы чыл бүрүмүң төпчүзүнде ол эртип турар чылдың эң дээре он спортчуларын изередирин чаңчыл кылдыр чорудуп турар. Олимпий чемпионну болгаш черни үш баскын халыырыгта делегейниң рекордчузу болган Сухуми хоорайда агроном 23 харлыг Виктор Сапеев («Динамо») 1968 чылдың эң дээре совет спортчузу болган.

Оныңң иштинде арткан черлерни хөй саннарны алганын ёзугаар дараазында спортчулар эзлээн: конькё октакчызы Янпс Лусис (чепсектиг күштер, Рига), боксёр Борис Лагутин («Спартак», Москва), штангист Виктор Куренцов (чепсектиг күштер, Москва область), дошка фигура кылып конькилээриниң мастерлери Людмила Белоусова биле Олег Протопопов («Локомотив», Ленинград), мо Александр Медведь («Бур вестник», Минск), хаакка трамплин-биле халыыр Владимир Белоусов (чепсектиг күштер, Ленинград область), хоккейжи Анатолий Фирсов (чепсектиг күштер, Москва), шыдыраачы Борис Спасский («Локомотив», Москва область), Леонид Жаботинский (чепсектиг күштер, Киев).

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

БАК-ЛА ЧҮВЕ ЫНАЙ ТУРЗУН

1.

— Дең эргелиг бис чээ? Көңгүс соора билип чоруур агай-дыр сен. Бистиң эргевис эр улус-биле дең деп бодаар болзуңза, окта шын эвес. Бистер херээженнер артык эргелиг улус боор бис.

— Кайын артык эргелиг боор ийик бис аан, дең эргеливвс шын-на, харын.

— Чок, артык эргелиг бис— дээш, Доозанмаа бажын коя савааш, ийи быктын даянган, а Херелмаа мооң-биле маргышкаш чоор дээш хевирлиг өскээр көрүү берген.

Доозанмаа ону кожаазының дыңнаар хөңү чогун бодавайн-даа чугааланып-ла турган: «Бистиң эргевис эр улустан черле улуг. Кандыг-даа албан черинге чаргы кылып чеде бээрге, эр улусту тоош дыңнаар эвес. кадайлар чугаазы чаяр болдур эвеспе. Уруглар азыралын кадайлар эвес, багай ашактар төлеп чоруурун безин бода. Эт-сөптидаа көрдаан, уруг, база-ла херээженнерге кордунген, оларны дарган чурттаарынче утлай кылган боор ышкажыгай. Бажыңнарда от салбас болган, ону бус-биле чылыдар апаргай, шеверленир чер база ында, чем-аъштыг соодуп турар херексел база бар. Бажың иштин аштаарда шырбиил тудуп алгаш, оруннар, столдар араазында союп турбас, күжүр пылесос ол-бо халып тургаш, шаланы боду-ла аштап каар. Ам бодап көрдаан, эр улустуң кара ажылын ынчаар чиигдип турар бе?

Бир эвес, Доозанмаанаың ашаа Күдер дүштеп чедип келбээн болза, чугаа оон-даа шейлүр-ле турган боор.

Күдер бажың иштин эргилдир көргеш, дүштеки чем белен эвес дээрзин билип каавш, буруладыр ажылдап-ла эгелээн, а Доозанмаа диванга хевир чогу копчуг кылдыр олуруп алган, ашаапче ону куду көрген шинчилиг хүдүмзүрүп каап олурган, а Херелмаа үпүп чоруур дээрге ажик ырак апарган, ол араазында Күдер: «Олур дуңмам, өгге кирген кижи аяк арын ыыпрар» дээш, саидай салып берген. Доозанмаа ам бодап орарга кожазынга оода салдай салып бербээн болганып, ону билзе-даа, анаа-ла аянныкпаа, шевер-

БҮТҮ ЧҮРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезинделттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч.
ДЕКАБРЬ
31
ВТОРНИК
№ 304 (7846).
Өртээ 2 көп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ БОЛГАШ ВЦСПС-ТЕ

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС түдүгэ, сентелге-түдүг ажылдарында, түдүг материалдарының үлетпүрүнүн бүдүрүлге черлеринде ажыдап турар ажылакчыларның ортумак шалыңныг категорияларының ажыл төлевирин өстүрер дугайында айтырыгны чугаалашкан. Капитал түдүгүнүң мурнунга тургустунган улуг сорулгаларны чедиишкинниг шинтпирлээри түдүгэ болгаш түдүг материалдарының үлетпүрүнге бедик мергежилдиг ажылчын, инженер-техниктиг ажылакчы доктаамал кадрларның бар турарынган дыка хамаарыжыр деп, ол айтырыгның талазы-биле үндүрген доктаалдарда демдеглээн.

Түдүг хуусаалары кызырарынга болгаш түдүг ажылдарының шынарын экижирингге база түдүг материалдарының бүдүрүлгезин хөгжүдүрининг темпилерин дүргедирингге ажылдакчыларның материал талазы-биле сонуургалдыг болурун күштелдирининг эргежок чугулазын барымдаалаан. СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС түдүг ажылдакчыларының ажыл төлевириниң тариф хемчээн ортумаа-биле 25 хуу, а түдүг материалдарының үлетпүрүнүн бүдүрүлге черлеринге — 23 хуу өстүрер деп доктаатkан. Түдүгүнүң инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-дакчыларының ортумак шалыңныг категорияларының шалыңын ооң-биле катай база 12 хуу, а түдүг материалдарының үлетпүрүнге — 9 хуу улгаттырган.

Ол ажылакчыларның ажыл төлевириниң тариф хемчээн болгаш хүлээлгезининг айы-биле алыр шалыңын өстүрерин 1969 чылда боттандырар, анаа барымдаалаар хуусаалары мынчыл:

Түдүгэ:

Кыдыкы Сонгу чүктүн девискээрлеринге болгаш Кыдыкы Сонгу чүктүн девискээрлеринге чижеглей көргеи черлерге Ыраккы Чөөн чүкке, Чөөн Сибирьге база Архангельск областка, Карел АССР-ге, Коми АССР-ге — февраль 1-де, Урал, Барыын Сибирь, Казахстан районнарынга — апрель 1-де, Ортаа Азияның районнарынга — июль 1-де, чүртүн ооң өскө девискээрлеринге — октябрь 15-те;

Түдүг материалдарының үлетпүрүнге:

Кыдыкы Сонгу чүктүн районнарынга болгаш Кыдыкы Сонгу чүктүн девискээрлеринге чижеглей көргеи черлерге, Ыраккы Чөөн чүкке, Чөөн Сибирьге база Архангельск областка, Карел АССР-ге, Коми АССР-ге — февраль 1-де, Урал, Барыын Сибирь, Казахстан районнарынга — апрель 1-де, Ортаа Азия районнарынга — июль 1-де болгаш чүртүн ооң өскө девискээрлеринге — октябрь 1-де;

Бүтүн девискээрлеринде түдүг материалдарының үлетпүрүнүн болгаш өскө-дээ аныларның бүдүрүлге черлеринге — ноябрь 1-де эгелээр.

Ажыл төлевириниң чаа, өстүрген, тариф хемчээлдериниң тургустунары-биле чергелештир техниканың, бүдүрүлгезиг болгаш күш-ажылды организастаарының чедип алынган деңнелиң барымдаалаан, кылыр ажылдың, хандырылганың бар турар нормалдарын чаартkан турар.

Ажыл төлевириниң, шалыңның чаа хемчээлдериниң, кылыр ажылдың хандырылганың нормаларының тургустунары-биле чергелештир бүдүрүлгени организастаарын экижирининг, ажыл шагын үзер чорукту болдурбазының, хол-биле ажылды авазажедириниң, инженер, башкарыл ажылдарын механизастаарының чепсек-херекселдерин ажыглалга иентередириниң күселиг-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер хемчеглерни чогуур профэвилел организарының киржилгези-биле төлевилээш, боттандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң күскомнарынга, бүдүрүлге черлериниң, организацияларның удуртукчузарынга саналдаан. Бичe бүдүрүлге черлерин болгаш организацияларны каттыштырып, башкарылдавың артык тургустунган салбырларын, аралашкак звеноларын узуткап, артык штаттарны кызырып тургаш, бүдүрүлгени эргелеп башкарарының тургузууп белүүнчүлер хемчеглерни алырын база даасkан.

Шалыңын өстүрер ажылдакчыларның нинти саны 9 миллион хире кижи болур.

Түдүгжүларның болгаш түдүг материалдарының үлетпүрүнүн ажылдакчыларының ажыл төлевирин өстүрер хемчеглерни боттандырарынга күрүне 1,5 миллиард рубль хире хемчээлдиг акшаны немей дезевилеп берген.

Түдүгүнүң болгаш түдүг материалдарының үлетпүрүнүн ажылдакчыларының шалыңын улгаттырганы түдүгүнүң техниктиг деңнелиң белидер, түдүгжүларның ажылдаар, амыдырал-чурттарга байдалдарын экижирер дээш партияның, чазактың алган ооң өскө-дээ хемчеглери-биле чергелештир улус ажыл-агыйының ол ажылдарының мурнунга беш чыл планының тургускан сорулгаларын чедиишкининг шинтпирлээринге дүза болур деп бүзүрелдиин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС илергейлээн.

СЭКП ТК-га БОЛГАН ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Эвилелдешкен республикаларның Компартиязарының ТК-зарының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының секретарьларының чөвүлел хуралы СЭКП ТК-га декабрь 27—28-те болган. СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң кодзо ажыл-агыйны улам хөгжидер талазы-биле шинтпирлээрин күүседир хемчеглерни ажаа чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шинтпирлээриниң үнүштер кампаазарының химия хөрөнгилерин, минералдыг чемишчидилгеверни, химияның өскө-дээ продукциязын бүдүрер күчү-шыдалдарны улгаттырарын төлевилээнин хандырарда, чүгле химия үлетпүрүн үндезынын-биле эде чепсегээп, түдүг темпилерин шалыпкын бедидип, түдүгларга дериглерни, түдүг материалдарын бүдүрүп, чедирип бэзэриниң хуусааларын шлөгы сагып турган ону чедип ап болур деп, илеткелчи — ССРЭ-ниң химия үлетпүрүнүң министри Л. А. Костандов, түдүг министерстволарының илеткен ыланган удуртукчулары, чөвүлел хуралдың өскө-дээ киржинчилери демдеглээн.

Партияның болгаш чазактың кодзо ажыл-агыйны химиктер талазы-биле шинтпирлээрин күүседирин дээш демисселче бүгү партия, совет болгаш ажыл-агый органнары ноя ниичээнгейин салган турар ушуруг деп, чөвүлел хуралдан демдеглээн. Партия организациялары СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шинтпирлээрин амыдыралга боттандырарының тодаргай планнарын кылгаш, шудургу боттандырар болза чогуур.

Чөвүлел хуралдың ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары В. Э. Дымшиц, И. Т. Новиков, СЭКП ТК-ның болгаш ВЛКСМ ТК-ның харыысалганыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, Төп ведомстволарның, организацияларның удуртукчулары киришкен.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Д. Ф. Устинов чөвүлел хуралга сөс аарган.

(СЭТА).

Минскиге шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы

Боттарының республиказының, Коммунистиг партиязының чартык чүс чыл ооңнуң юбилейин Совет Белоруссиянның ажылчы чоннары улуг өөрүшкүлүг байырлалбиле демдеглээн. Декабрь 29-та Минскиге шериг парады болган ажылчы чоннарның чыскаалы байырлалдың нол болуушкунарының бирээзи болган.

...Хоорайның төп шалу. Эртенгинин 10 шак 30 минутада үнүрге эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, П. Е. Шелест, В. В. Гришин, П. М. Машеров, В. П. Мзаванадзе, Ш. Р. Рашидов, В. В. Щербицкий, БССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы С. О. Притыцкий, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Т. Я. Киселёв олар. Белоруссиянның Компартиязының ТК-зының секретарьлары, байырлалга келген төлээлерниң удуртукчулары үнүрже үнүп келирге, оларны чыылганнар адыш часкап уткаан. Байырлалга ССРЭ-ниң камгалал министриниң орлакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовский баштаан ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң төлээлери киришкен.

Парад эгелээн. Шеригнерниң чүүл-бүрү кезектеринге анаа киришкен солдаттары, офицерлери ковчуг эки дайынчы мергежилге өөренип алганын көргүскен.

Парад соонда ажылчы чоннарның чыскаалы болган. Хөгжүм, ырлар шолге үш шак дургузунда чаңгыланып, Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге байыр чедириишкиннери, Белоруссияның улузунга, коммунистерникге, ленинчи орук-биле чорүп олурар Советтер чүртүнүң улустарының ак-дүнмаа найыралынга алдар болдурган йөрээлер дыңналып келген.

Белорус ССР-ниң болгаш Белоруссиянның Компартиязының 50 чыл оюнга алдар болдурган шайлалга

МИНСК, декабрь 29. (СЭТА-ның түскэй корр) Белоруссиянның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, БССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлели Белорус ССР-ниң, Белоруссиянның Коммунистиг партиязының 50 чыл оюнга алдар болдурган хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкынга эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, П. Е. Шелест, В. В. Гришин, П. М. Машеров, В. В. Щербицкий, Белоруссияның Компартиязының болгаш чазанның удуртукчулары, эвилелдешкен республикаларның, маазыр хоорайларның төлээлериниң кежигүннери киришкен.

Эш Л. И. Брежнев Москваже чанып келген

Белорус ССР-ниң болгаш Белоруссияның Коммунистиг партиязының 50 чыл оюнга алдар болдурган хүлээп алыышкынга киржип турган. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев декабрь 30-да Минскиден Москваже чанып келген.

(СЭТА).

СЭТА-ның ЧАА ЧЫЛ ИНТЕРВЬЮЛАРЫ

Тараа биле чечек

Академик Н. В. ЦИЦИН,
Социалистиг Бүү-ажылдың Маадыры.

— Биологтар биле селекционерлерге — бистерге 1968 чыл сонуургалчыг-даа чыл болган. Бойдус чажыттарывыс үжүрүн тывар шинчилелдерниң чаа-чаа түңнелдерин биске ол берген. Шинчээчилериң шуургу ажылдан тургаш өстүрүп үндүрген, хөй чылда үнер кызыгаалының ажыы-чанының дугайында чаа демдеглелдер эртем шинчилелдериниң журналдарының хөстүүн каап турар апаар-даа болгай. Чаңгыс чылда безин тарылга кылбайн базырга, байы хире камналалыг болуп турар черле билиңгир. Чеже-чеже материалдыг хөрөнгө, кижиниң ажылдаар үе-шагы, акыа камнап алдынмас дээр! А камнап алынган хөрөнгүлер экономиканың ооң өскө эң чүүлүл сорулгаларының шинтпирделгининерге ажыглаттынган түрүп болгай.

Хайнактап өстүрген кызыл-тастың хөй чылда үнер культуразы колхоз, совхоздарның ховуларынга үнген турар маалыг үе удаас кедиргеи деп чаңгыланыр чем.

Ооң ышкаш, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының кол ботаниказы салының удуртукчузу кижи болгай мен. Шинчилеп чечектер кижилерниң амыдыралын каастаар, чазагайжыдар деп чүвени кончуг эки билир мен. Бистиң чүртүвүстүң ботаниктери чүс-чүс болгаш муң-муң янзы, сөөкка шыдамык, чечектерни өстүрген.

Б. Г. ШПИТАЛЬНЫЙ, техника эртемнериниң доктору, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

— Чөөкку келир үеде «ужар автомобиль» тыптып келири сонуургалчыг болуушкун болур. Делегейниң хөй чурттарында аэрогазодинамика малынын хөгжүп турар. Оң улуг чедиишкиннери «ужар автомобильдиң» черле тургузуп болуруп бадыткаан.

Амгы үениң улуг хоорайларының амыдыралынга элдептиг болуушкун таварышкан: автомобиль транспорту кончуг дүрген хөгжүүр орта, ооң-биле чорук кылырының үргени оранчок кызырлы берген. Ындыг болганда, угаазылап бинрге ийи муң чылда бистиң делегейивистиң асфальтылыг оруктарынга маңнажыр автомобильдер бир миллиард хире болу бээр. Хамык ужур шак ында.

Хоорайларның болгаш алардан даңказар девискээрлериниң оруктарынга чоруур машиналар ол хире ковдээр апарган ужурлуг «ужар автомашиналар» тургузарын эртемденнер, конструкторлар, чогаалыкчылар шудургу болдап турар.

Анаа бичин хемчээлдиг чаңгыс моторлу кончуг улуг күштүг болдурары, кывар үүл чарыгдалын улгаттырары черле негеттинер. Ындыг болза-даа «аэромобильдерниң» чоруурун кончуг дүрген, ынчангаш кывар үүл чарыгдаттынарының ковдээрин ол дуглаар.

Ындыг болганда, ужар үүл автотранспортун тургузары доозун болдап эвес, келир үеде черле боттанып үндезининг.

„Ужар автомобиль“ тургустунар

УГЛЕРОДТУҢ ЧАЖЫТТАРЫ

В. И. КАСАТОЧКИН,
химия эртемниринің доктору, профессор.

— Эң кайгамчык химия элементилериниң бирээзи — углеродту барык чылды өттүр шинчилеп келдивис. Ооң кайгамчыктыг онза шынарлары эртемденнерниң хөй салгакчыларынга магадангыр. Чүс-чүс муң органиктиг каттыжышкынныар ооң тургустунун турар-ла болгай. Ол чокка чер кырынга амыдырал-даа тыптып келир арга чок турган.

Соолгу үеде эртемденнер углеродтуң кайгамчыктыг чаа-чаа онза шынарларын билип алган. Углерод эң эки кан-биле безин ачыр-дачыр быжыг, элдептиг материал болган. Углеродтуң чаа-чаа онза шынарларын эртемденнер шинчилеп, ооң ажы-чанын, ооң молекулаларының тургузуун, тодаргайларга, оларның атомнар аайы-биле тургустунган онза бүдүүн илередип турар. Углеродту даштыкы чурттарның улуг эртемденнер коллективтери база шинчилеп турар.

Кывар казымал байлактар институтувуң шинчилеп турар теориязын ёзугаар алырга, углеродтуң хөй онза шынарлары биладингеи. Углеродтуң атомнары хайнак бүдүштүг, ынчангаш эмес, кокс, хомур-торф бүдүштүг материалдар чижектиг, эмге-хаяажок санныг, кристаллызымаар болгаш кристалл эвес шинчилиг каттыжышкынныар углеродтан бүдүп турар. Углеродтуң биладингир апарган хевирлери — алмаз, графит болгаш чоокта чаа билдинге берген карбин углеродтуң ол хевирлериниң бирээзининг бөдүүн каттыжышкыны болган.

Москва Чаа чылдың бүдүүзүнде (СЭТА-ның фотохрониказы).

МЕДЭЭЛЕР

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРДА

Барыын-Хемчик районда кодзо партия эге организацияларының коммунистери боттарының хуралдарынга «СЭКП Төп Комитединиң октябрь Пленумунуң түңнеелдери болгаш партия организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалажып турар.

Декабрь 25-те «Барлык» совхозтуң төвүнге коммунистер хуралы болган. Анаа партия райкомунуң секретары эш Орус-оол илеткеп кылган. Оза хүн «Шекпээр» совхозтуң Аингаты салбырынга партия хуралы болган. Ындыг хуралдар өскө-дээ партия организацияларында болуп эрткилеп турар.

Кодзо ажыл-агый бүдүрүлгезиниг чедиишкиннерни өстүрер талазы-биле бедиткеп хүлээлгелерни районуң ажыл-ишчилери ап турар.

* * *

Эрзин районуң «Коммунизмиче орук» колхозунуң тудугжулары В. П. Ленинниң төрүттүнгеининден бээр 100 чыл болуур оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты улам күштелдирген. Соолгу үеде тудуг ажылдарының темпизи дүргедеп турар. Бо чылын 15 орунчуг кижи эмнелгезининг, 60 уруглар турар чаа интернаттың тудугларын ажыглалга киргеп.

Кыш — тудуг материалдарын болгаш оттуулар, ыяштыр безетиккээринге таарымчалыг үе. Ынчангаш ам ийи звено тайгада ыяш белеткеп турар. Терелчиде бир звено мал кажааларын тударынга керек ыяштың белеткелин доозкан.

Кунаажан Седиптиң удуртукан звеногу оттуулар ыяш белеткелинде ажылдаа турар. Баштайгы хүнүнде ук звено 105 кубометр оттуулар ыяштыг чаа белеткээн.

* * *

ЧАА НОМНАР

Республикадың ном үндүрер чери беш чылдың үшкү чылында өөредилгенин, политиктиг литератураның болгаш чечен чогаалдың дээш дыка хөй номнарны үндүргеш республиканың школаларының өөренчилеринге, политболгумнериниң дыңнакчыларынга болгаш чечен чогаалдың номнарын улус-биче номчукчуларга барааалгадын, коллектив боттарының мурнунда салдыгаан соруулгаын ажыл-ишчи күүседип турар.

Ыаанган декабрьның соолгу хүнүнде ном үндүрер чер Корней Чуковскийнин «Ыылаан сээк» деп номун болгаш «Орденниг Тыва» деп номну орус-тыва дылдар кырында парлаан.

«Ыылаан сээк» деп, уруглар-га чечен чогаал номун 5000 экземпляр тиражтыг кылдыр, чурук-каастаалгазын өөнүг будуктар-биле каастап тургаш парлавышаан, номнуң картын быжыг, эптиг, чараш өөнүг кылган.

Ол ышкаш «Орденниг Тыва» деп мырлар чыылдызынга мырларның созуун, аялгазын нотазы-биле кады парлаазы ураң-чүүл ажылдакчыларынга болгаш мырларына ынакгаргга кончуг таарымчалыг болган.

Бо номнар республиканың ном садыгларынга удаасе киреп.

* * *

ТӨРЕЛДЕР ХҮНҮ

Улуг-Хем районнуң Хайыракан сес чыл школазының директинязы, төрелдер комитеди-биле кады неделя санында төрелдер хүнүн эрттиреринг шинтпирлээн. Ооң соруулгазы школаның өөредилге-кижиндилге ажылынга ада-иениң киржилгезин экижидер, педагогика билиглерин пропагандалаарды болдур.

Баштайгы төрелдер хүнүнде ада-иелер түс-түс ыяштарга барган уругларының өөредилге чурумунуң б[illegible]лы-биле танышкан. Оо[illegible]дүнде чаңгыс черге [illegible]кащ, школа директорузу[illegible]гыс Ким-оолдуң [illegible]ри берге уруглар[illegible]гаш оларның тыы[illegible]ри» деп лекциязы[illegible]нар.

Дараазында болга[illegible]дер хүнүнде түс-түс[illegible]да төрелдер ко[illegible]удуртукчуларының [illegible]рукан ажылдарыны[illegible]дун дыңнаан. Чет[illegible]чидир-биле шүгүмчүл[illegible]

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Аныяктар ажылының талазы-б[illegible] доктаамал комиссиязын тургузар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалы

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң ДОКТААДЫРЫ болза:

1. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң аныяктар ажылының талазы-биле доктаамал комиссиязын 9 кижи составтыг тургузар.

2. Аныяктар ажылының талазы-биле комиссияның составынга дараазында депутаттарны соңгуур:

Комиссияның даргазынга Юрий Лудужапович АРАНЧЫН—Кызыл хоорайның Чүльдүм соңгулда округундан депутат, улус өөредилгезиниң болгаш культура талазы-биле комиссияның кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Комиссияның кежигүннеринге:

Кыргыс Норбуевич Шулуунуу — Өвүр районнуң Дус Даг соңгулда округундан депутат, үлетүүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссияның кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Сүүр Артемьевич Дежинету — Өөктүң № 75 соңгулда округундан депутат, мандат комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Сандар Доржуевна Монгушту — Кызыл хоорайның Транспорт соңгулда округундан депутат, хоойлу дүрүм саналдаа киирер комиссияның кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Чылбак Күжүгетовна Моңге-Баймаа — Бай-Тайга районнуң Тээли соңгулда округундан депутат, мандат комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Өөрмаа Шомоновна Тановаа — Эрзин районнуң Мөрөн соңгулда округундан депутат, улус өөредилгезиниң болгаш культура талазы-биле комиссияның кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Севек-Доржу Кодур-оолович Сатты — Чөөн-Хемчик районнуң Балык-Алаак соңгулда округундан депутат, садыг, пиитиниң чемненилге, коммунал ажыл-агый болгаш чоонуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссияның кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Валентина Бадыргыевна Шавлыма — Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык соңгулда округундан депутат, мандат комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаар.

Шөртак Мускуйевна Ооржакты — Чөөн-Хемчик район Бора-Тайга соңгулда округундан депутат, үйетүү[illegible] спорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссияның [illegible]ну хүлээлгезинден ону хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЖ[illegible]
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секре[illegible]

Кызыл хоорай.
1968 чылдың декабрь 25.

ТОДАРГАЙ УДУРТУР

(СЭКП райкомунуң пленумундан)

СЭКП Каа-Хем райкомунуң чоокта болуп эрткен бешки пленумунга «СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң түннелдери болган районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» илеткелди партия райкомунуң бирги секретары эш Н. П. Федоров кылган.

Көдээ ажыл-агыйны боттуг удуртурунче угланган чамдык хемчеглерни районнуң партия организациязы ап чоруткануның түннелинде чер болган мал ажылының хөгжүлдезинде эки түннелдер бар болганын илеткелчи демдеглээн. Районнуң ажыл-агыйлары 1962—1964 чылдарда 31 муң тонна тараа бүдүрген турган болза, ол 1965—1967 чылдарда 35,5 муң тонна чедир өскен. Малдың баш саны өскен болган оон продуктулуу бедээн. Чижээ, мыйыстыг бода мал 1964 чылда 7490 баш турганындан 1968 чылда 9313 баш четкен. Хой биле ошкуның баш саны 1964 чылда 24 муң баш турганындан сөолгү дөрт чылда 36,6 муң баш чедир өзе берген. Бир инекке оналаштыр сүт саалдазы 1964 чылда 1032 кг турган, а бо чылдың декабрь 1-де 1388 кг четкен.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин партия организациялары эң боттуг удуртуруп СЭКП ТК-ның март Пленумунга (1965 ч), партияның XXIII съездизинге онзалап айыткан түрбүже, районнуң партия организациязы ам-даа четпес ажылдап турарын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа демдеглээн.

Бо чылдың чайы кандаашкынныг болганы эки дүжүт өстүрериңге шаптыктааны билдингир, ынчалза-даа районнуң ажыл-агыйлары черни ажылдап кылырының агротехниказын бедик деннелге чоруткан болза районга тараның бир гаэан нинти дүжүдү 5.6 центнер чедир кудулавас турган.

1966 чылда СЭКП ТК-ның май Пленумунга «Тараз база өске-даа көдээ ажылчагый культураларының бедик болгаш туруштуг дүжүттерин чедип алыр дээш черни мелиорастаарының дугайында» докталды хүлээп алган болгай. Ынчалза-даа районнуң партия организациязы суггаттыг черлерни ажыглаарынче угланган боттуг хемчеглерни албазан. Чамдык ажыл-агыйлар черни суггаргаш, бедик дүжүттүг алыр аргалыг тургаш-ла, ону кылбайн турар. Чижээ, «Октябрь 30 чылы» колхоз муң га хире черни суггарып тарыыр аргалыг тургаш, бо чылын түгле 113 га черни суггарган.

Оон ынай районнуң ажыл-агыйлары келир чылдың часкы тарылгазынга четпес белеткенип тураалар. Чазын чажын тарыры-биле 8163 тонна үреэнинни урар турган, ам урдунганы 7579 тонна, оон 20 хуузу чажар шынарынга чедир ажылдап кылдынмаан. Нинти тарылга шөлүнүң 79 хуузу белеткеттиинген, артканын чазын удур андырар бөлүп турар.

Мал ажылынга улуг четпестер база бар. Ажыл-агыйлар эът, дүк садарының чыл планын күүседип алза-да, сүт садарының — 93,8 хуу болган иинкпе ону эрткен чылгызынан 175 тонна эвээш бүдүрген. Малдың чаш төлүн камгалап ап турары дыка куду. Оон ынай малдың уксазын экижиерингче ажыл-агыйлар кичээнгей салбайн турар. Төрүүр малдың кыырар чоруу хөй болган тарын бооздылганы чорудуп турарының шынары куду, ынчангаш оон түннели чавыс.

Малдың чем-суурун четпес белеткеп турары ажыл-агыйларны улуг каражага чедирип турар. Районнуң колхозтары болган совхозтары бо чылдың он бир айларында мыйыстыг бода малды 569 башты, 2611 баш шээр малды өлүрүп караждазын.

Партияның район комитеди болган оон чер-черде организациялары экономиктиг айтырыгже көрүнмейн турар. Оон харазы-биле мал-даа, чер-даа ажылының продукциязының бот-үнези бедик. Эвээш чырыгдалды үндүрүп тургаш, өлбек продукцияны канчаар бүдүрүп болурул деп экономиктиг аналиэти кылган, ол айтырыгны тускай тургускан парторганизация амдыызында тодаргай көзүлбейн турар.

СЭКП райкомунуң кежигүннери болган пленумга олурушкан ажыл-агый удуртукчулары СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир хемчеглерни саналдарынга идип үндүрген болгаш тускай докталды хүлээп алган.

С. ТАМБА,
бистиң корр.

ЛЕНИНЧИ БҮЗҮРЕЛДИ — АНЫЯКТАРГА

Комсомолчу пропагандистер дуржулгазын солушкан

Сибирь зоназының зайы-биле комсомолчу пропагандистерниң ВЛКСМ ТК организастаан семинары чоокта чаа Томек хоорайга болуп эрткен. Аныяктар пропагандистери чыглып келгеш, боттарының пропагандиечи ажылының арга-дуржулгазын солчуп, ажыктыг лекция, бееседаларны дыңнаан, мурнунда турар сорулгаларын чугаалашкан.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга комсомол организацияларының чедиишкинниг ужуражырының сорулгаларының дугайында илеткелди ВЛКСМ Төп Комитединиң пропаганда болган агитация кылдызының сектор эргелекчизи В. Скорую кылган.

Семинарның киржикчилери Томск университединиң философия кафедразының эргелекчизи, профессор К. Ярошевскийниң «Амгы үе-чадада аныяктарны аңгы талазыбиле кижилерниң онзагай шынарлары» болгаш Томскиниң тудуг-инженер институдунуң философия кафедразының эргелекчизи, доцент Б. Лещинериниң «Антикоммунизминиң амгы угланышкынарын шүүмүлзээри» деп темаларга лекцияларын дыңнаан. Томскиниң күрүне университединиң ректору, экономика эртемнериниң доктору, профессор А. Бычковтуң «Экономиктиг реформа — ажылагыйны социалистиг ёзу-биле башкарарының ленинчи принциптеринде амыдыралда ботанышкыны» деп лекциязын дыңнаан. Семинарга делегей байдалының дугайында лекцияны СЭКП ТК-ның лектору Ю. Шишков номчаан.

Комсомолчу пропагандистерга-мергежилиниң дугаайында» лекцияны СЭКП Төп Комитединиң «Политиктиг бот-оорединиг» журналының методиктиг чөвүлелиниң даргазы Н. Генц номчаан. Аныяк пропагандистиң ажылынга методиктиг мергежил улуг ужуралдалыг. Ынчангаш семинарның киржикчилери ол лекцияны улуг сонуургал-биле дыңнаан. Новосибирскиниң медицина институдунда СЭКП төвүзүнүң кафедразының башкызы Р. Базаркинаның чугаазындан Барыын Сибирьниң комсомол организацияларының төөгүзүнүң дугайын билип алган бис.

Секциялар ажыл-биле ажылды эртемденнер, партияның болгаш комсомолдуң байлак дуржулгалыг хоочун ажылдакчылары удуртуп турган. Аныяк пропагандистерниң аразынга пропагандисчи ажылдың арга-хевирлериниң дугайында изиг-изиг маргылдаалар, санал-онал солчуушкуннары удаа-дараа болуп турган.

Комсомолчу пропагандистер Томскиниң үлетпур будүрүлгелери-биле, эртем, дээди өөредилге черлери-биле, хоорайның комсомол организацияларының ажылы-биле танышкан. Бистиң республиканың төлээлери хоорайның хоочун будүрүлгелериниң бирээзи — электролампалар заводунга чораан. Заводтуң аныяктары Тываның ооддар, кыстарын чыыры-биле уткаан. Завод директору будүрүлгениң эрткен болгаш бөгүнгү төөгүзүн, оон келир үезин чугаалап берген. Чыл санында-ла миллион ажыг санныг ядыы-бүрү маркаңың лампаларын түгле Совет Эвилелинге эвес, он-он даштыкы чурттарга база будүрүп үндүрүп турар үш муң бең чүс ажыг ажылчыннарныг ол заводтуң ажылының дугайында директорлуң чугаазы кончуг солун болган.

Москва журналистери-биле Сибирьниң пропагандист комсомолчуларының ужуражылгазы солун эрткен. Олар сибирьжилерге капиталистиг чурттарның аныяктарының канчаар чурттап турарын, оларның боттарының эргелерин, хосталгазы дээш чидиг демисселиниң дугайын чугаалап бергеннер.

Томскиниң офицерлер бажыңына Новосибирск, Томск, областарның чогаалчылары болгаш шүүлүкчүлери-биле чылыг ужуражышкын болган. Сибирьниң комсомол ажылдакчыларының болгаш аныяк пропагандистериниң мурнунга СЭКП-ниң Томск обкомунуң бирги секретары эш Е. Лигачев В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур областтың ажылчы чоннарынның алган хүлээлгелериниң күүселдезин, комсомолчу аныяктарның күш-ажылчы ажыл-херектериниң дугайын чугаалаан.

ВЛКСМ Төп Комитеди мындыг янзылыг семинарларны чүгле бо чылын бээш он дугаар чыылдырып турары бо. Бо семинарга он бир областарның болгаш крайларның 450 ажыг комсомолчу пропагандистери киришкен.

ВЛКСМ Төп Комитединиң организастааны Сибирьниң аныяк пропагандистериниң беш хүн иштинде үргүлчүлээн семинары бедик деңнелге эрткен.

Д. САЛЧАК,
семинарның киржикчизи.

Ийи районнуң көдээ Советтер даргаларының семинарындан

СОРУЛГА ЧАҢГЫС

Партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга хамаарышкан айтырыглар Каа-Хем болгаш Таңды районнарның ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Советтериниң даргаларының дуржулга солушкан, Каа-Хем районнуң Ильинка көдээ Совединге чоокта чаа эрттирген бир хүнүң семинарының кичээнгейинин төвүнге турган.

Ол көдээ Советтиң организас-массалыг ажылының дуржулгазында эки түүлдер бар. Оон девискээри улуг, «Тинделге» болгаш Ленин аттыг колхозтарны каттыштырып турар.

Чамдык көдээ болгаш суур Советтериниң болгаш ажылагыйларның удуртукчулары бот-боттарының аразында сырыласкалыг кошкак, оларның харылзаазы кошкак, оларның харылсалгазында ажылдарны эки баш саарбайн турар. А бо көдээ Советтиң даргазы Иван Степанович Чепкасов, ол көдээ Советтиң депутат активи болгаш «Тинделге» колхозтуң даргазы Василий Иванович Евтушков база колхоз баштаар черинин активи, ында хөй-нинти организациялары бот-боттарының аразында сырый харылзаалыг ажылдап келген. Олар улус ажылагыйының кайы-даа адырынга хамзарышкан айтырыгларны шиитпирлээрде, ол-бо черниң деп ылгашпайн, а нинти күшдем-биле шиитпирлеп турар. Ынчангаш сорулга нинти болгаш чангыс — бистиң чуртувуска коммунистиг нинтилелди тургузары болур деп-чүвени олар кончуг эки медереп билип турар. Ук көдээ Советтиң организас-массалыг ажылы ындыг шын үндезинге тургустунган.

Кайы-даа ажыл-агый мал болгаш чер ажылынга специлизастаттынган. Бо чылдың мал кыштагладышкынынга четчир чем-суурну тургускан болгаш ону организастыг эгелээн. Чер ажылының агротехниказын бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар.

«Тинделге» колхозта чаа сентелге мастерскаязы ажыглалда кирген. Сентелгениң шынары экижээн болгаш богүнези чингээн.

Бо ажылда дуржулгалыг 15 механизаторну хаара туткан. Будүрүлгеге арыг-шеверни тударынга болгаш нарын сентелге ажылдарының шынарын хынаарынга болгаш эде кылырынга тускай кижилерни тургусканы ажылды экижиткен. Ол ажылдарны хоочун механизатор, ам сантехник Илья Евдокимович Иродов болгаш инженер-таарыштырыкчы Михаил Петрович Хаймацкий эки кылып турар.

Сентелге мастерскаязы үлегерлиг, ынчангаш ында ажылдарны бүрүн механизастап, завод байдалы дег ажылдаарынга чоокшулаткан.

Ленин аттыг колхозка будүрүлге болгаш ажыл-агый тудугларын бо чылын база калбарткан. Төп хойжу бригаданы төпчүткен болгаш төп сүт-бараан фермазынга 300 бызаа турар улуг каждаяны, малчыннарның ажыглалынга моторлуг ийи кудукту болгаш оске-даа тудугларны ажыглалда киргеп.

Көдээ Советтиң күүскому ажыл-агый, культура албан черлериниң ажылынче ханылап кирип, түс-түс удуртукчуларның отчёттарын дыннап келген. Көдээ Советтиң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары Советтериниң болгаш ажыл-агый, будүрүлге черлериниң ажылын улам ынай экижидер хемчеглер дугайында партияның болгаш чазактың докталд, шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни кады шиитпирлеп, боттандырып турар.

Черни каналгалыг ажыглаар хемчеглерже сөолгү чылдарда онза кичээнгейни салып, колхозтарның удуртукчулары болгаш специлистерге будүрүлге, ажыл-агый, чурттагга тудуглары кылыр черлерни көдээ Советтиң күүскому-биле дугуржуп, чурттакчылыг черлерни калбартыр план ёзугаар чорудуп келген.

Көдээ Советтиң күүскомунуң кол ажылдаар чери Ильинка суур болганда, ол Ленин аттыг колхозтуң төвү Буренбай-Хаак суурже база үнүүшкүннүг сессияларны организастап, чурттакчыларның хүралдарын сонгулда участогу, округ, квартал аайы-биле эрттирип келген. Күүском бо чылдың эрткен айларында Ильинка суурга үш, Буренбай-Хаак суурга үш сессияны эрттирген.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуп, беш чыл планын хуусаа бетирип күүседир талазы-биле социалистиг хүдөлгени ильичиндер алган. Ленин аттыг колхозтуң ажыл-ишчилери ол кайгамчыктыг хүнге уткуштур чорудар хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырып турар.

Күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап, культурлуг чурттаганың үлегер-чижээн көргүзүп турар коллективке тыпсыр 250 рубль, а коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттап турар түс-түс кижилерге тыпсыр ийи 125-125 рубль үнелиг шаңналларны тургускаш, оларның негелделерин ажылдап кылган. Ажыл-агыйны, амыдыралчурттаганы экижидер талазы-биле чорудар ажылларын ук хемчеглерде көрген.

Ол хемчеглерниң түннелделерин В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнде баштынчының бүзүн тургускан болгаш оон ады-биле адаан сеспрликке суурнуң бүгү чурттакчыларының митингизинге үндүрер болгаш ук шаңналларны тыпсыр.

Ильинка көдээ Советке эртиргеп кожа, республиканың ийи улуг, тараалап районнарының көдээ Советтериниң дагаларының семинарының практиктиг ажылының дугайын семинарның киржикчилерге демдеглээн. Коммунистиг тургузуушкуунуң өндүр чаагай сорулгаларын шиитпирлээринче ажылчы чоннарның күжүн мөөнүзээринге ынаар кызылыг дуржулга солчулгалары боттуг ужур-дузалыг.

Д. АНАЙ-ООЛ,
«Шын» солуннуң тускай корр.

КАА-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

Район Советиниң күүскомунга «Октябрь 30 чылы» колхозта мал кыштагладымшкынының байдалын чугаалажып көрген. Аңаа ол колхозтуң даргазы эш Калик-кулин илеткел кылган.

Бо ажылдың талазы-биле колхозта чамдык ажылдар кылдынган-даа болза, ам-даа улуг четпестер барын күүсконом демдеглээн. Мал бажы өстүрериниң планы күүсетинмээн, саар инектерге чылыткан суг бербейн турар, одаарлар хуваалдазын четче эвес кылган. Малчыннарның ажыдырал хандырылгазы ажыдаа четпес.

* * *

Районнуң партия эге организацияларының секретарьларының бир хүнүнүг, дуржулга солчулгалыг семинары болган. Партияның иштики ажылының деңнелин бедидериниң айтырыгларын аңаа чугаалашкан.

Партия обкомунуң чанында парткоптроль комиссиязының даргазы эш М. Пахомов «Партияның иштики демократиязының болгаш сагыладчурумнуң дугайында» партия райкомунуң оргинлбизинин эргелекчизи эш Данченко «Партияга кежигүн хүлээп алырының талазы-биле партия организацияларының ажылының болгаш аныяк коммунистер-биле ажыл дугайында» болгаш оске-даа темаларга лекцияларны номчаан.

«Ленинчи оруке, «Тинделеев колхозтарның партия организацияларының секретарьлары эштер Наксыл-оол, Фунтиков олар ажылының дуржулгазының дугайын чугаалаан.

* * *

Ленин аттыг колхозтуң девискээринде кадыр-берт Бурганныг дээн артты ажыр машина орууп кылган. Ам ында чайлагларже орук ажыттынган. Бо ажылга бульдозеристер Г. Воскобоев, Г. Фунтиков болгаш оон-даа өскелер шалынып ажыдаан.

* * *

Бо хүннерде Бельбей, Сывын, Эржей суурларның кудумчуларынга «Артистер келди!» деп өөрүмчүг кыйгылар бо-ла дыңналы бээр апарган. Бурен-Аксы суурда көдээ клуб эргелекчизи Владимир Иванов, колхозтуң комсоргы Мария Михайлова оларның удуртканы көдээ артистер болуунуң концерт көргүзүп чоруп турары ол-дур.

Олар шупту 16 кижи. Иванов баанга кончуг эки ойнап билир, а оон кадайы уреттүң ырларын ыңдынныг күүседир ыраажы. Халыскан солдаттар Николай Якшиенко биле Валерий Белозёров олар уран чүүл болгулуунуң ажылынга идепкейлиг киржип, концерттиң программазынга хөй чаа, солун номерлерни киирген.

П. ПОПОВ.

Репортаж

Шыдаар эрлер-дир

Туйбудан кылган улуг ак бажыңның чанында янзы-бүрү көдээ ажыл-агый машиналары-ла эңдерик. Тракторлар, сеялкалар, илгирлер, андызыннар... Оларның чамдыктарының кезектерин адырып каапкан-даа, өскелери четче бүрүн. Уске карара берген көректээштерлиг эрлер оң машиналар чанында бир-ле чүвени кылып, мастерскаяже кирип-даа турар. Электрилиг дуңзаалакчының чидиг оду бо-ла чайнай бергилээр. Ында ажыл үзүктел чок.

Боду узун эвес, ындаазында мөге-шыырак хевирлиг аныяк эр-биле мастерская чанынга ужуражы бердим. Ол МТМ-ниң эргелекчизи Куулар Серенович Ойдуп-оол болду.

— Сентелге дугайын сонуурган чор силер ыйнаан але?—деп, ол мээң чүге келгенимни эңдевейн айтыладыр.

Йдет, ындыг—деп, кагдым.

— Кол-ла ажыл мастерскаяның иштинде чоруп турар чүве. Ынаар баар апаар-дыр. Улуг эвес өрээл. Аар-саар кезектерип ында чыскаалчурумнуг кылдыр салгылаан. Электрилиг көрүк, дөжү биле маска. Элээн каш кижи ажылдаан тур. Хорукке кызыдып каан демирни бир кижи кыскаш-биле туткаш, улуг дөжүнүң кырынга салып бээрге, өскези аажок улуг масканы бажын ажыр көдүргеш, кээп тутсур орта, кызыл демирниң сырылары тоо быдарап чаштап турар болду.

— Час хавак орта тудустуң аа!—деп көрүп турган эрлерниң бирээзи чугаалаарга, өскелери чир-шоң каттыржып кагды. Маскажы эрнин мөгешыыраа, кагары-даа кежээ, ынчангаш ону магадап турганнары ол.

— Мында кылдыныш болур аар-саар кезектерни кылып турар бис — деп, Куулар Серенович тайылбырлады. Оон делгем өрээлге бардывыс. Мастерскаяның кол цеги ол. Тракторларны мырыңай мыгырташтыр тургускулап каан. Трактор бүрүзү ол өрээлди таварып эртер. Үреликтракторларны аңаа киргеш, сентелкылыр, а аңаа тракторларны база-ла ол цехке часкап хынап, техниктиг ажаалдазын чорудар.

Хүреп трактор чанында элээн каш сентекчилер бөлдүнүп алган, чугаалашкан турлар. Аныяк оол бир кезекти тудуп алган, оозун өрү көдүрүп, сентекчилерге көргүспүшаан, тайылбырап тур. Совхозтуң кол инженери Николай Степанович Гамзин ол дээрзин аңаа билип кагдым. Ол аңаа ындыг-ла үр эвесте келген, Ынчалза-даа бодунуң билдилиг-биле, ажылга кызымаа-биле коллективтиң хүндүткелин чедип алган. Кол инженер сентекчилер-биле бир деңге ажыддап турар.

Сентелгениң чоруп турарын чугаалажы бердивис. Совхозтуң шупту 61 трактороундан 33-ти сентээр ужурлуг. Оон иштинден 18 трактору бүрүн белеп кылгаш, даштын чыскаан каан. Улуг сентелге кылыр 11 трактору «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык болгаш Чадаана салбырларында чедирип каан. Ханизаторларның мергежилиг бедидери-биле неделяда ийи катап техниктиг өөредилгени чорудуп турар.

— Сентелгени бөлүктээр арга-биле чорудуп турар—деп, Николай Степанович чугаалады.— Бир трактору ийи азы үш кижиге хүлээдип бээр. Олар ону дем-биле сентеп ужурдер. Сентелгениң шынарынга шыңгыы хыналарын турускан бис. Оон аңгыда, артык кезектер-биле хандырылга эки. Херек кезектерни чагырга «Сельхозтехника» саадал чок берип турар.

— Бир трактору кайы хире үе иштинде сентеп доозуп турарыл?—деп, кол инженерден сонуургадым.

— Бүдүн чартык неделяда колдуунда болгап турар.

— Ынчалза-даа сентекчилериң боттарындан кол хамааржыр-дыр—деп, МТМ-ниң эргелекчизи чугаага киржи берди.— Чамдык бөлүктер ортумак сентелгелиг трактору неделя четпейн доозуптардыр. Чижээ, Допгак Чылбак-оол, Ооржак Байыр-оол олар-ны ап корүүер даан. Неделя четпээде-ле бир трактору сентей шаптылар. Ооржак Алдын-оол, Ооржак Сыт-оол, Ооржак Экер-оол олардың бөлүү база ол ышкаш шалын ажылдап турар.

— Трактордан аңгыда, көдээ ажыл-агыйның кандыг машиналарын сентеп турарыл?—деп, Куулар Серенович-ден айтырдым.

— Сентээр техника-ла хөй—дээш, ол хүүмүзүүн кагды.— Часка бүгү-ле чүве белеп турар херек. Сентээр ужурлуг 32 сеялкавыс 25-ин белеп, 31 трактор ындазынындан 14-ту холдан үнген. 350 илгир бүрүү-биле сентеттинген.

— Бүгү сентезгени Совет Армиязын хүнү — февраль 23-те шуут доозарын хүлээген бис—деп, Николай Степанович түннеди.— Сентекчилер шыдаар эрлер болгай. Олардың сөзү ажыл-херектен чарылбас. Сентекчилер арагында социалистиг чарыштыг. Оон түннелин он хонгаш-ла үндүүн турар...

«Сентекчилер шыдаар эрлер» дээн кол инженериң сестерин бадыткаан-даа шыкаш, аар масканың дөжүге чыккылады дүшкен даажы мастерскаяның ханазында чангылаптын тур. Бир-ле кижиниң өөрүшкүзүт үнү ыңналып келди:

— База бир трактор белеп болган! Хүлээп ап көрүнер!

К. АРАКЧАА.
Чыраа-Бажы суур.

МЕТОДИКТИГ ТӨП

ажылдакчыларының
болган Бүгү-россий, а
Тываның республика
лдары культура албан
ажылын СЭКП-ниң
дининиң салганы улуг со-
дүүштүр улам экижидер
е чугула хемчеглерни
Республиканың культура
гежүдериниң үш чыл пла-
тула сорулганы шиитпир-
кол хемчеглериниң бирээ-

ерлерге клуб ажылын ме-
алазы-биле удуртурунуң со-
ы районнарның культура
арынга онаажып турар.
үеде, ылангыя Совет эрге-
аның 50 чылынга тураскаат-
от-тывыгыр уран чүүлдүң Бү-
россий көрүлдезин эрттиргени-
ле холбаштыр, районнарның куль-
тура бажыңнарының ажылдарын
экижидер болгаш көдээнин культура амыдыралынга оларның ролюн бедидер талазы-биле элээн ажылдар кылдынган.

Культура бажыңнарының коммунистиг кижизидилге талазы-биле ажылын экижедип, оларны культура-чырыдышкын ажылдарының үлегерлиг одаглары, районнарның культура амыдыралының, көдээде клуб ажылының даяныр черлери болдурар сорулга-биле Культура бажыңнарының көрүлдезин Россия Федерациязынга чарлаан.

Министрстиң республиканың Министрстөвүлелги аңаа үндезилээш, районнуң Культура бажыңнарының көрүлдезин чорудар дугайынга 1968 чылдың март ийиниң алган. Көрүлде ийи чыл уламчылаар, оон түннеделерин ийи удаа— 1969 чылдың январьда база 1970 чылдың апрельде В.И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнүң 100 чыл ооңында үндүрер.

Көрүлде кандыг чоруп турарыл, оон баштайгы түннеделери кандыгыл? Көрүлде үезинде Эрзинниң, Хандагайтывың болгаш Тээлиниң Культура бажыңнарының ажылында иле өскөрүлгелер болгулаан. Массалыг байырлалдарны, фестивальдарны болгаш көрүлдезиниң эрттирерин калбаа-биле практикалап турар Тураннуң (Бии-Хем район) Культура бажыңының дуржулгазын кичээнгейге база алза чогуур.

Эрзинниң Культура бажыңында бот-тывыгыр уран чүүлдүң 100 ажыг кижижикчилери бар. Ында дөрт улуг бот-тывыгыр коллективтер: нинти ырның, уран чурулганың болгаш танцының болгумнери ажылдап турар. Шин болгумүнүң (ам улусчу театр) киржикчилери «Хайыран-боттуг» белеткээш, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарга 15 удаа көргүскен. Улусчу театр тургустунарда бот-тывыгыр 12 артист турган болза, ам 20 кижи четкен. Бот-тывыгыр уран чүүл көрүлдезин эрттирген, көдээ клуб эргелекчилебинин үш семинарын организастаан. Культура бажыңының агитбригадазы докталдаан ажылдап келген. Ноябрь 15-тен эгелеп культура университединда ажыттынган.

Эрзинниң Культура бажыңы көдээ клубтарның ёзулуг методиктиг төвү апарган. Оон методистери болгаш инструкторлары көдээ клубтарга үргүлчү дүзалап турар, ында көдээ клубтарга методиктиг сүме булунуң дерип кылган. Культура бажыңының баянзын чок, бажыңы бичии, чүгле 100 ажыг олуттуг болгай. Ынчалзажок, культура ажылдакчыларының болгаш хөй-нинтиниң тывыгыр чоруунуң ачызында Культура бажыны чонның дыштанып ап корүүер даан. Неделя четпээде-ле бир трактору сентей шаптылар. Ооржак Алдын-оол, Ооржак Сыт-оол, Ооржак Экер-оол олардың бөлүү база ол ышкаш шалын ажылдап турар.

— Тракторлардан аңгыда, көдээ ажыл-агыйның кандыг машиналарын сентеп турарыл?—деп, Куулар Серенович-ден айтырдым.

— Сентээр техника-ла хөй—дээш, ол хүүмүзүүн кагды.— Часка бүгү-ле чүве белеп турар херек. Сентээр ужурлуг 32 сеялкавыс 25-ин белеп, 31 трактор ындазынындан 14-ту холдан үнген. 350 илгир бүрүү-биле сентеттинген.

— Бүгү сентезгени Совет Армиязын хүнү — февраль 23-те шуут доозарын хүлээген бис—деп, Николай Степанович түннеди.— Сентекчилер шыдаар эрлер болгай. Олардың сөзү ажыл-херектен чарылбас. Сентекчилер арагында социалистиг чарыштыг. Оон түннелин он хонгаш-ла үндүүн турар...

«Сентекчилер шыдаар эрлер» дээн кол инженериң сестерин бадыткаан-даа шыкаш, аар масканың дөжүге чыккылады дүшкен даажы мастерскаяның ханазында чангылаптын тур. Бир-ле кижиниң өөрүшкүзүт үнү ыңналып келди:

— База бир трактор белеп болган! Хүлээп ап көрүнер!

К. АРАКЧАА.
Чыраа-Бажы суур.

Культура бажыңнарының коммунистиг кижизидилге талазы-биле ажылын экижедип, оларны культура-чырыдышкын ажылдарының үлегерлиг одаглары, районнарның культура амыдыралының, көдээде клуб ажылының даяныр черлери болдурар сорулга-биле Культура бажыңнарының көрүлдезин Россия Федерациязынга чарлаан.

Министрстиң республиканың Министрстөвүлелги аңаа үндезилээш, районнуң Культура бажыңнарының көрүлдезин чорудар дугайынга 1968 чылдың март ийиниң алган. Көрүлде ийи чыл уламчылаар, оон түннеделерин ийи удаа— 1969 чылдың январьда база 1970 чылдың апрельде В.И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнүң 100 чыл ооңында үндүрер.

Көрүлде кандыг чоруп турарыл, оон баштайгы түннеделери кандыгыл? Көрүлде үезинде Эрзинниң, Хандагайтывың болгаш Тээлиниң Культура бажыңнарының ажылында иле өскөрүлгелер болгулаан. Массалыг байырлалдарны, фестивальдарны болгаш көрүлдезиниң эрттирерин калбаа-биле практикалап турар Тураннуң (Бии-Хем район) Культура бажыңының дуржулгазын кичээнгейге база алза чогуур.

Эрзинниң Культура бажыңында бот-тывыгыр уран чүүлдүң 100 ажыг кижижикчилери бар. Ында дөрт улуг бот-тывыгыр коллективтер: нинти ырның, уран чурулганың болгаш танцының болгумнери ажылдап турар. Шин болгумүнүң (ам улусчу театр) киржикчилери «Хайыран-боттуг» белеткээш, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарга 15 удаа көргүскен. Улусчу театр тургустунарда бот-тывыгыр 12 артист турган болза, ам 20 кижи четкен. Бот-тывыгыр уран чүүл көрүлдезин эрттирген, көдээ клуб эргелекчилебинин үш семинарын организастаан. Культура бажыңының агитбригадазы докталдаан ажылдап келген. Ноябрь 15-тен эгелеп культура университединда ажыттынган.

Районда беш агитбригадаларның көрүлдезин 1968 чылда эрттирген. Торгалыг клубунуң агитбригадазы эң эки деп үнеледген. Солчурда бот-тывыгыр театржы коллектив тургустунган. Ол коллективке С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шинзин бемаларның, Өвүрүнүң бүгү суурларынга, а оон соонда Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарының чамдык суурларынга көргүскен.

Тээлиниң Культура бажыңының бот-тывыгыр артистери 76 кижи. Ында нинти ыры, улустуң музыка хереклелдериниң оркестри районда сурагжаан. Бо Культура бажыңының ажылының экижээни чүгле чаа оран-бажында эвес, харын хөй-нинтиниң болгаш культура ажылдакчыларының ажыл-херекче эки сагыш салымшкынындан база болдунган. Район культура кадрлары-биле эки четчелеттингени аңаа база салдарлыг. Культура киздизин уран чүүл училищезиниң доозукчузу К. Ооржак эргелекчилеп, Культура бажыңын артист чораан Д. Шактар директорлап турар. Методист Чульдум-Сүрүң, бот-тывыгыр композитор.

Бо көрүлдеде бир онзагай чүүл болза, улусчу театрлар, ыры, танцы ансамбльдерин, бот-тывыгыр театржы бөлүктерин ышкаш улуг коллективтерин турузуп турары болур. Моон мурнунда хөй кожегелиг шиилерни көдээ черлерге тургузары берге турган. Ам Эрги-Барлыктың, Солчурдуң, Эрзинниң, Тураннын бот-тывыгыр артистери улуг шиилерни чедиишкинниг көргүзүп турар апарган. Ол дээрге театр уран чүүлүнге хандыкшылдыг болгаш мерге башкыларның эмчилериниң, агрономнарның болгаш өскелериниң-даа көдээ черлерде көвүдеп, бот-тывыгыр коллективтерни баштай бергенинин ачызы-дыр. Чижээ: Тожунуң Ий көдээ клубунда шин болүүн башкы Кара-оол эки удуртуп турар.

Районнарның Культура бажыңпарының ажылын оон-даа экижидер аргалар бар. Бо талаазы-биле Чадаанаңың, Кызыл-Мажалыктың, Шагаан-Арыгның Культура бажыңнары боттарында бар аргаларны чедир ажыглаваан турар. Ол черлерде методиктиг ажыл сулараан. Оон түннелинде оларның башкарар ужуралдуг турганы чамдык көдээ клубтары эргижирээн арга-биле ажылдап, бедик идейлиг, уран-чечен хевирлиг массалыг хемчеглерни боттандырбайн, чонның чогаадыкчы чоруун өстүрүп детквейн турар. Тематиктиг кежээлер, ааг журналдары, диспуттар ол культура бажыңнарының боттарында бөлүк чоруттуимайн турар. Уран чурулга бөлгүмү чүгле Эрзинниң Культура бажыңында бар.

Октябрьның 50 чылынга белеткелдер үезинде Чадаанаңың Культура бажыңы экилериниң бирээзинге санадып турган. Эки шыварлыг нинти ыры коллективи-даа, сыгытчыларның ансамбли-даа турган. Ам культураның бо олаа багай ажылдап турар. Элээн хөй концерт костюмнери читкен, музыка хереклелдери немей садып албаан, уран чүүлде чүгле 30 кижи санаттыпып турар. Бо дээрге районнуң культура килдизиниң (эргелекчизи эш Диспей турган) талазындан Культура бажыңының ажылын контрольдаваанының, ажылдакчыларының харысалга чогунуң түннеги болган.

Культура бажыңы 1968 чылдың августка чедир көрүлдеге кирипшээн, а ол дугайында шиитпирин райкүүсном дөрт ай болганда хүлээп алган. 1968 чылда район хемчээлдиг массалыг хемчеглерни чоруттуимаан. Культура университеди-даа чок, а улусчу театр чыл дургузунда чаңгыс-даа шин белеткевээн.

Самагалдайның болгаш Тоора-Хемниң Культура бажыңнары ажылын база кончуг ооңум эде тургузуп келген. Районнарның Культура бажыңнарын дыштанылганың төвү болдурарынга хөй-даа эвес чүве, инициатива болгаш тывыгыр чорук херек. Культура бажыңнарынга болгаш клубтарга сонуургал айны-биле каттыжылгаларны, техниктиг чогаадылга бөлгүмнерин, культура университеттерин болгаш школаларын, кинолекторийлерин дээш, клуб ажылының оске-даа солун хевирлерин хөгжүдүп болурунуң аргалары бистеп бар. Ол ышкаш, уруглардың бот-тывыгыр коллективтерин калбартырынче улуг кичээнгей салыры чугула.

Районнарның Культура бажыңнарынга организастап турар культура-чырыдышкын хемчеглерни идея болгаш теория талазы-биле бедик деңнелдиг болур ужурлуг. Ынчаарга клуб кежээлери чамдыкта ёзу барымдаалап, эрөңгей хевирлиг болурундан, чоннуң сонуургалын хандырып шыдавайн баргылаары чижыт эвес болгай. Моон ужурунда культура одагларының олуттары чүгле 50—60 хуу эдептиинген болгулаар.

Культура бажыңнарының ажылын аналиэтп көөрге, хөй четчестерниң үнүп келир чылдагааны ажылдакчыларның, хөй-нинтиниң болгаш активтиң күжүнге даянып билбеанинде боор турар. Бүгү-ле чүүлдерни чүгле штаттыг ажылдакчыларның күжү-биле шиитпирлеп алыр дээр орайдажышкын клуб ажылының утказынга бөлүп дүүшпес болгаш хөй-нинтиниң планскейнин көдүрериге дуза болбас. А бистиң Культура бажыңнарывыстың чүгле үштүң бир кезиниде хөй-нинтичи уран чүүл удуртукчузу бар.

Культура бажыңнарының амгы көрүлдеан В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл болур юонга тураскааткан. Культура ажылдакчылары 1968 чылдагы ажылдың түннелдерин шүүмүлчекчи ёзу-биле көрүп, 1969 чылың планын тода тургузаар ужурлуг. Конкурстар, фестивальдар, массалыг байырлалдар, селгүүстаашкинер, спорт маргылдаалары организастаарынче чугула кичээнгейни салза экн. Культура бажыңы бүрүзү бот-тывыгыр уран чүүлдүң жанр бүрүзүнге бөлгүмнүг турары чогумчалыг. Чогаадыкчы ажыл херектиң айтырыгларын шиитпирлээрге-биле чергелештир,

МЕДИЦИНА ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1968 чылдың августа «Кадык камгалалың моон соңгаар эжижидер болгаш медицина эртемин хөгжүдер хемчеглер дугайында» чугула доктаалды хүлээп алган. Чонның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг дең-елиниң бедээни-биле база кадык камгалалының, медицина эртеминиң хөгжээни-биле чергелештир совет кижилерниң кадыкшылы бижыкан. Бисте чүс-чүс эмнелге алдан черлери чонның кадыкшылынга бараан болуп турар. Ынчалзажок чамдык кадык камгалал алдан черлеринде ажылдың организациязы болгаш культуразы ам-даа чавыс болуп турарын база көдээниң чонунга медицина хандырылгазының хемчээли болгаш шынары хоорай черлерге бодаарга, ам-даа куду болуп турарын ол доктаалда онзалап айыткан.

Тываның кадык камгалал органнары партия болгаш чазактың шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш боттуг хемчегларни чорудуп келген. Чурттакчы чонга медицинаның бүтүн талалыг дузазын чедирип шыдаар, амгы үеник чаа дериг-херекселдери-биле хандыртынган, тускай илинитиг, биохимиктиг болгаш бактериологтуг лабораторияларлыг, рентген кабинеттерлиг эмнелгелер районнар төптеринде бар. Чыл келген тудум-на колхоз, совхозтарның суурларынга участок эмнелгелери немей ажыттынып, ферма, бригада төптеринге эмнелге пунктуларының саны немежип турар. Партия, совет болгаш кадык камгалал органнары көдээниң чурттакчы чонунга, ылаңгыя малчыннарга, кадарчыларга, саанчыларга медицина дузазын чедиреринче кол кичээнгейни угландырып турар. Бии-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик райкүүскомнар малчыннарның негелде-хереглелин хандырары-биле каттышкан бригаданы тургускан. Транспорт-биле хандыргаш, тускай график ёзугаар чорудуп турар. Район эмнелгелериниң эмчилери айда үштен эвээш катап малчыннарга барып, оларның кадыкшыл байдалын шинчип көрбүшаан, эргежок чугула эмнерни чедирип бээрин чаңчыл болдурган. Эмнедир ужурлуг кижилерни район эмнелгезинче чоруткаш, тодаргай диичилгени эрттиргеш, чогуур эмнээшкинни чорудуп турар. Ук эмнелгелерде малчыннардан келген чалаашкыннарны биргиң эдилчегде хүлээп алырын чурумчутиан. Бригаданың өске кежигүннери аъш-чем, үлетпүр барааннарын, солуннарны, журналдарны база чедире бээр, а амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары—бижыкчылар, парикмахерлер чагыгларны хүлээп алыр. Төп черлерден хайыы, ыраак-узак черлерде чурттап турар малчыннарның медицина болгаш амыдырал хандырылгазын комплексилиг арга-биле организастап турары дыка таарымчалыг.

Көдээниң чурттакчы чонунга медицина дузазының чедирилгези чамдык районнарда эки организастаттынза-даа, өске черлерде бо талазы-биле ам-даа таарымча чок четпестер барын демдеглээр херек. Өвүр, Тес-Хем, Эрзин, Бай-Тайга районнарның чамдык эрге-чагырга органнары эмчилерни транспорт-биле четче хандырбайн турарынган малчыннарның кадыкшылының шинчилгези база аарыгларга удур ёй-шаанда чорудар тарылгаларның хуусаазы үстү бээр таварылгалар кайы хөй. Үстүнде адаанывыс районнарның чамдык эмнелге пунктулары одаар ыяш база дериг-херексел-биле четче хандыртынмайн турар. Аарыг улустуң негелде-хомудалын тооп көрбес, кандыг-бир чылдагааннарга сылдап алгаш, оларга дуза чедирерин узамдыктырар чоруктар чер-черлерде ам-даа бар. Маңаа чаңгыс чижекти көрээл. Чоокта чаа Эрзинде Ленин аттыг колхоздуң бир малчыны хенертен ааразы, район эмнелгезинден чалалга кылып, дарый дуза дилээн. Эмчи келбээн. Бензин чок болганының ужурундан машина барып шыдавайн барган деп харыы келген. А ындыг таварылгада колхоз бензин-биле дузалап болур аргалыг турган.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң кадыкшылын хайгаараар, ыы-бүрүү аарыгларны баш удур болдурбас хемчеглерни чо-ар, чон ортузунга санитар билиглерин пропагандалаар гаш көдээ суурларның культуразын бедидер херекке эмге пунктуларының ажылдакчылары — фельдшерлер улуг г-хуузун киирип, практиктиг ажылдарны чорудуп турар. оның хөй кезии Кызылдың медицина училищезиниң доачулары. Каа-Хем районнуң Бүрен-Бай-Хаак суурда эмнел пунктузунуң эргелекчизи З. А. Дедюхина училищени 1965 чылда дооскаш, аңаа ажылдай берген. Суурнуң чурттакчы чонунуң ортузунга медицина темаларынга лекцияларны, санитар-чырыдыышкын ажылдарын ол эки организастап шыдаан. Аарыгларга удур профилактиктиг тарылгаларны чогуур хуусаазында чорудуп турар. Ол малчыннарның болгаш хүлээп алыышкынга кээп турар өске-даа кижилерниң кадыкшыл байдалын эки билир, аарыгларны ёй-шаанда тодарадып ап, эмнелгени кеэзээде арыг, таарымчалыг байдалга тургузуп келген. Бай-Тайга районнуң Шуй көдээ Соведи, колхоз баштаар чери, ында эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары чылдың-на кадык камгалал айтырыгларын эң чугулага көрүп, чонның кадыкшылынче кол кичээнгейни угландырып турарын демдеглээр херек. Чөөн-Хемчиктиң Хөр-Тайгада участок эмнелгезиниң эргелекчизи эш Маадыр-оол, ол-ла районнуң Кызыл-Тайгада эмнелге пунктузунуң фельдшери эш Дойлуг-оол, Улуг-Хемниң Кара-Талда К. Бегзи, Бии-Хемниң Хүтте Л. Пермякова, Тес-Хемниң район эмнелгезинде сестра Т. Дембрел, Тожунуң Азаста К. Хуурак-оол чонның медицина хандырылгазын шын организастап, суурларны ногаанчыдып, чаагайжыдар херектиң идепкейлиг киржикчилери болуп келген. Сөөлгү үеде эмнелге пунктуларының фельдшерлери медицина дузазын чедиреринің мурнакчы аргаларын улам нал-барткан.

Чамдык чер-чер Советтери, оларның кадык камгалал тала-ы-биле доктаамал комиссиялары медицина хандырылгазын ижидерининг боттуг хемчеглерин алыр хүлээлгелиг тургашсессияларга, күүскөм хуралдарынга ук айтырыгны ховар ргузуп, бо талазы-биле доктаамал комиссияларның эдеринилеткелдерин дыңнап чугаалашпайн турар. Оон уламынан эмнелгениң удуртур ажылдакчылары янзы-бүрү ажылгый айтырыгларын шиитпирлээринге хөй шанты үндүрер ужурга таваржып турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш көдээниң ажыл-ишчилериниң медицина хандырылгазының шынарын улам экижидер соиалга кадык камгалал органнарының мурнунда салдынган.

Улустуң ырлары чаңгыланзын-на!

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурда клубка тыва улустуң аас-чогаалынга тураскаатkан «Улустуң ырлары чаңгыланзын-на!» деп тематиктиг кежээни суурда сес чыл школазының башкылар коллективи организастап эрттирген.

Дыштанылга кежээлериниге суурнуң чонунуң чыгыры улам-на идепкейжип турары үлеп. Бо удаада, чүгле аныяктар эвес, харын-даа улуг назылыг кадайлар болгаш прейлер база келгилээнпер. Оларның кичээнгейнин тыва утулгалар-биле каастап бижиттилээн, оореди лиг ужур-утказылыг үлегер домактар-биле клубтуң ханаларын шимээн.

Кызылда күрүнелиг башкы институдунуң дорткы курузунуң Арыг-Бажы сес чыл школазында практика эрттирип турар сургуулу Александр Даржай улустуң ырларының дугайында плеткел кылган. Илеткел-биле кады тыва улустуң шаандагы болгаш амгы ырларын ырлап, чонга бараалгатканы опзагай.

Ылаңгыя ыраажылар: Балчыр Борбактың «Ала караан дешкен болза», «Эрге чокка чораанымны», Ховалыг Бүрүмаанның «Очаландан кедилерни» Тамара Мартык-оолдуң амгы кожамыктарны, Александр Даржайның «Тоорүктүг долгай таңдым» деп ырларыны күүседиклээнип чон бедик үнелээнин диңмиттиг адын часкаашкынпарыпдан плдең болган.

Илеткел соон дарый Арыг-Бажы суурда херээжениер чөвүлелиниң инициативазы-биле эгелээн «Уран түүлге бирги чер дээш» деп чарыштың баштайгы концерти болган. Ол суурнуң Айлыг-Кыйыг кудумчузунда № 2 агитквартираның кежигүннери (удуртукчулары Балчыр Борбак, Ховалыг Сержикей) боттарының уран мерген талантызын чонга бараалгатканнары ол. Дараазында субботада Арыг-Бажының чону № 3 агитквартираның (удуртукчузу Лилия Дадар-оол) концертин көөрлер.

А. СЕРЕН.

ДӨЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Хосталга агентилелиниң тайылбыры

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамда америк шериг-агаар күштери 10.000 фунт бомбаларны— Пентагоннуң эргезинде бар ан-не аар дезилиг ядролуг эвес бомбаларны ажыглап турар.

Хосталга агентилелдиң тайылбырында чугаалааны болза, америк дайынзырактарның ындыг янзылыг үүлгедии вьетнам улуска болгаш делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустарынга калчаалыг чөнгээ-дир. АКШ болгаш ооң сайгон чалчалары Парижке дөрт таланың чөвүлел хуралын эгелээрин сагыштыы-биле узамдыктырып турар үеде ындыг үүлгедиишкин болуп турар-дыр деп, Хосталга агентилелдиң тайылбырында чугаалаан. Мурнуу Вьетнамга хамаарыштыр агрессчи планнарындан америк империалистерниң ойталавас бодалын ол чорук база катап бүзүредип турар.

Болгарияның чазаанда өскерилгелер

СОФИЯ. (СЭТА). Улус хуралының сессиязы БҮР-луң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живковтуң саналын ёзугаар чазактың составынга чамдык өскерилгелерни киирген.

БТА агентилелдиң дамчыткаы-биле алырга, Министрлер Чөвүлелиниң чапынга Ажыл-агый таарыштырылга комитединиң тургузар болгаш ону Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Живко Живков баштаар.

Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Таню Цоловту Планнаашкынның күрүне комитединиң даргазынга томуйлаан.

Тудуг министерствозун, Архитектура болгаш чаагайжыдылга министерствозун Тудуг болгаш архитектура министерствозу кылдыр каттыштырган, ону Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Пенчо Кубадинскиң баштаар.

Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Лучезар Аврамов даштыкы садыг министри болган.

Иштики херектер министерствозун болгаш Күрүпениң айыыл чок чоруунуң комитедин Иштики херектериниң болгаш күрүпениң айыыл чок чоруунуң министерствозу кылдыр каттыштырган, ооң министрине Ангел Солаковту томуйлаан.

Чер ажылының министерствозун болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозун Чер ажылының болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу кылдыр каттыштырган болгаш министрге БКП-ниң Толбухин округ комитединиң бирги секретары Былкан Шоповту томуйлаан.

Хандырылганың болгаш күрүне курлавырларының министерствозун тургускан болгаш министрине Апостол Пашевти Планнаашкынның күрүне комитединиң даргазының хүлээлгезинден хостаан, томуйлаан.

Күш-ажылдың болгаш ажыл толевирининиң комитедин Күш-ажылдың болгаш социал хандырылганың министерствозу кылдыр эде организастаан, министрине Мишо Мишевти томуйлаан.

Улустуң кадык камгалалының болгаш социал хандырылга министерствозун Улустуң кадык камгалал министерствозу дээр. Кирил Игпатов министрине хевээр арткан.

Улус чырыдыышкынның министрине Стефан Василев томуйлаткан.

КУБА РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ 10 ЧЫЛ ОЮНГА

БАЙЫРЛАЛ БҮДҮҮЗҮНДЕ

ГАВАПА. СЭТА-ның корреспондентизи В. Мироновтуң дамчыткаы болза:

Кубаның ажылчы чоннары январь 1-де боттарының байырлалы — революстуг тура халыышкынның тиилээнининң он чыл оюн төлептиг демдеглеп эрттирери-биле белеткенип турар.

Ол кайгамчык юбилейге алдар кылдыр чедип алган чаа чедиишкиннер дугайында күш-ажылчы рапорттар чурттуң бүгү черлеринден кээп турар. Чүгле Гавана можунуң 902 бүдүрүлгелерин безин эки ажылдаан дээш Кубаның ажылчы чоннарының Профэвилел төвүнүң тургусканы «Он чыл ою» деп хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Бүгү чуртта хуралдар эртип, бүдүрүлге мурнакчыларын демдеглеп турар. Партияның болгаш чазактың удуртукчулары-биле кады бүдүрүлге мурнакчылары байырлал хүнүнде Революция шөлүнүң индиринге баар.

1969 чылдың январь бирде Куба Республиканың ажылчы чоннары революцияның 10 чыл оюн байырлаар.

Он чыл дургузунда куба улус Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның дузаламчызы-биле социализмни тургузуп келген. Чыл келген тудум-на Хосталга ортулуунуң үлетпүрү хөгжүп, көдээ ажыл-агыйы быжыгып турар.

ЧУРУКТА: Куба Республиканың найысылалы — Гавана.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Космонавтар Хьюстонда келген

НЬЮ-ЙОРК, декабрь 30. (СЭТА). Америк космонавтар Фрэнк Борман Джеймс Ловелл болгаш Уильям Андерс дүүн Техас штаттың Хьюстон хоорайында келген, аңаа оларны ог-бүлелери, ужудуушкуннуң удуртукчулары, тускай эртемниглер уткаан. Хьюстонга олар «Аполлон-8-тиң» ужуушкун кылып чораан үезинде алдынган эртем, техниктиг информацияларны анализтээринге киржир база медицинаның ылаавылалдыг хынаадазын эртер.

Эмчилерниң медеглелдерин барымдаа болдуреш, даштыкы чурттарның информация агентилелдериниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, космонавтарның кадыының байдалы чүгээр.

ТУРИСТ — ДЭЭРБЕЧИ

СТАМБУЛ, декабрь 30. (СЭТА). Америк турист Гарри Боулдинни ооң херээжен баларты ажибиле кады декабрь 28-те полиция тудуп алган. Ону хоруглуг барааннар бүдүү садыглап турар деп сезиглээш, полиция сураглап турган.

Дээрбечи деген үнгет, карааңга көзүлген-не кижилерниң шуптузун боолавышаан, Стамбулдуң бир кварталын үш шак дургузунда коргудуп келген. Ооң түңнелинде дөрт кижи, оларның ийизи полицейжилер өлүрткен болгаш 4 кижи балыглаткан. Боолажыышкынга Боулдин боду база өлүрткен. Ооң автомашиназындан садыглаары хоруглуг хөй бараан тывылган.

Совет чурттуң белээ

МОГАДИШО. (СЭТА). ССРЭ-ниң Сомалиде элчини С. П. Дюнарев уруглар бажыңнарында турар урулларга хуваап бээри-биле 4.800 метр янзы-бүрү пөстерни, бижик херекселин, уруглар хевин Совет херээженнер комитединиң даасканын ёзугаар Сомали херээженнер организацияларынга белеп кылдыр дамчыдып берген.

Сомалиниң херээженнер организацияларының удуртукчулары кичээнгей салганы болгаш ак сеткилдиг дузаламчызы дээш Совет херээженнер комитединге өөрүп чөттиришкинни илергейлээн.

КАРЖЫ ЧӨҢГЭӘ

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң президентизин соңгуурун март 5-те Барыын Берлинге чорудар дугайында барыыпгерман эрге-чагыргаларның шиитпирин Гамбургтуң «Блинкфор» солуну «Боннуң каржы чөңгээзи-дир» деп айытkан.

«Барыын Берлин ГФР-ге кажан-даа хамаарышпайн келген, ооң найысылалы болуп шыдавас болгаш болбас-даа ужурлуг. Барыын Берлин политика талазы-биле бот-тускайлаң чер-дир. Ынчаарга Барыын Берлин ГДР-ниң девискээринде турарын билип алыр үе шагда келген» деп, солун медеглээн.

«Блинкфор» солуннуң ооң ыцай бижээни: ГФР-ниң президентизиниң соңгулдазын Барыын Берлинге чорудар дээн чөңгээ болза «федералдыг чазактың адаанзырак болгаш агрессив дөштыкы политиказының» чаа илереи болур.

Чаңгыс аай бодал

КАРАЧИ. (СЭТА). «Хогжүлде дээш регионалдыг кадыажылга» организациязында бактаараан чурттарның удуртукчулар ужуражыышкыны Карачиде болуп турар. Турциянық премьер-министри Демирель, Иранның шаги Мохаммед Реза Пехлеви, Пакистанның президентизи Айюб Хан, ол чурттарның даштыкы херектер министрлери ужуражыышкында киржип турар.

Ужуражыышкынның эгелээнин чарлавышаан, президент Айюб Ханның чугаалааны: Пакистан, Турция, Иран, Чоокку Чөөн чүкте байдалга хамаарыштыр чаңгыс аай бодалдыг. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың ноябрь 22-де резолюциязын шиңгыы болгаш соңгаарладыышкын чокка күүседир ужурлуг дээрзин олар сананп турар. «Агрессияның түңнелдерин ажыглаар арганы чаңгыс-даа агрессорга бербес ужурлуг» деп, ол медеглээн.

Дайынзырактарның үүлгедии

ПАРИЖ. (СЭТА). «Рождество байырлалдарынга холбаштыр тайбыңчыдылганың мурнуу чарыында «В-52» бомбалакчы самолёттар Мурнуу Вьетнамның хосталган районнарынче 1.500 тонна бомбаны октаан». Бо дыннадыгны «Юманите» солун бирги арнынга улуг ужуктер-биле парлаан. Бомбаларны октаан үезинде «В-52» самолёттуң фото-чуруун солунга база үндүрген.

Мурнуу Вьетнамда байдалдың дугайын дыңнатпышаан, солуннуң демдеглээнин: хосталганың Национал фронтузуу тайбыңчыдылганы үш хонукта үргүлчүлээр кылдыр чарлаан үезинде, АКШ-тың командылалы дайын чорудуулгаларын чүгле 24 шакта соксадыр дугайын медеглээн. Ынчаарга Барыын Берлин ГДР-ниң девискээринде турарын билип алыр үе шагда келген» деп, солун медеглээн.

«Хосталганың Национал фронтузуунуң үш хонухта чарлаан тайбыңчыдылгазын сагыштыы-биле үревишаан, америк болгаш сайгон шериглер чүс-чүс араатанзыг халдаашкыннарны кылган» деп, Хосталга агентилели дыңнаткан деп, солун демдеглээн.

ХӨЙ ДИПТЕРДЕН КЕЛГЕН ЧАГААЛАР

Чагаалар. Чүс-чүс чагаалар. Японнядан, Англиядан, Чаа Зеландиядан, Чилиден, Тунистен, өске-даа чурттардан келгилээп. Талыгыр ырак — Мавриктий, Занзибар, Фоклепд, Канар, Елена Дарийги ортулуктардан келгеннери безип бар. Даштыкы чурттар-биле пайырал, культура харылзаларының узбек нинтилелиниң активчилери делегейниң чүс ажыг күрүнелери-биле чагаалажып турар.

Ташкентиниң даштыкы дыдар талазы-биле башкы институдунуң студентизи Евгений Перевертайлога кээп турар чагааларны көрө каапталаал. Ооң чагаалажып турарларының бирээзи Хосе Мартинез испан кижи бүгүдезиниң чүрээнге чоок, совет «Дон Кихот» кинопуң чонга кайгамчык сонуургапчыг болганын Барселонадан дыңнаткан.

Евгений биле Хосе магнитофонга бижиткеш чагаалаар чагааларын үргүлчү солчуп турар. Ооң испан оңдүү төрээн чуртунуң улузунуң ыр-шоорунуң дугайында концерт-беседазын чорудуп берген. Ол концертти узбек радпога дамчыткан. Евгений база белектиг: Хосеге узбек улустуң ыр-шоорун магнитофонга бижиттиреш чорудуп берген.

Перевертайлога даштыкыдан чагаа бижип турар база бир кижи — англиялы Джон Куторс. Ол канадакчы ажылчын. Великобританиянын Коммунистиг партиязының кежигүнү. «Узбекистаннан» өөрүмге үргүлчү чагаалаар бээр-дир мен. Сиилерниң кайгамчыктыг чурттуңарлыын дугайында оларга помээр тыпкылап берим. Үргүлчү лекцияларны ынчуп бээр апардым»—деп, Куторс бижээн.

Ташкентиниң телевиденне төвүнүң инженери Петр Олишукка база чагаалар кээп турар. «Немец чалгыг» радиостанция ССРЭ-ге удур үргүлчү кускунаашкынпарлыг дамчыдылгаларны кылып, буржуазтыг солуннар өжээнниг чүүлдерин бижип турза-даа, Совет Эвилелиниң дугайында шынны билпр мен деп, барыын-герман Уллерстрих хооралай чурттуг Фриц Энтш аңаа чагаа бижээн. Советтер чуртунуң херек кырында шынныг байдалын ооң билип алырына муң-муң километр ырак деягем-даа шаптык болбаан.

«Богунгу аас-кежиктиг чурталгаларны белеп эвес демисселге чедип алган силер. Совет кижилериниң чаа амыдыралды тудуп тургузарынга шаптык таварыштырар деп чеже-чеже дайынпар оралдашпаан ыяр. Аңаа удур туржуп шыдаан болгаш тиилеп үнген болгай силер. Бодүүн кижи бүгүдезиң кала-даа чурттап тура, Совет Эвилелиниң улуг чедиишкиннерин ажыг бүгүдези коммунизм идеяларының күштүүнге ынчангаш бүзүредингө— деп, Фриц Энтш бижээн.

Пенсионер И. Ф. Ковалевскийниң чагаалажыл турар девискээри — делегейниң беш дивизиниң 70 ажыг чурттары. Нидерланды чурттуг садыгжы Класс Лимбургтуң чагаазын ажок сонуургадывыс. К. Лимбург делегейниң пинги дайынының үезинде немец Бухвенвальд деп хоругдал лагерпиге үш чыл болган. «Аңаа Совет Эвилелиниң хөй кижилери-биле тапышкан мен. Эң эки болгаш эң шынчы өөнүктерим олар турган. Орус дылга мени олар өөреткен. Чурттуңун дугайында хөй үүнүн чугаалап берген. Оларны коор хоюу чок нацистерден кажап-даа өлүмге таваржып болур берге байдалга оларның маадыр туруштуун магадаап мен»— деп, Лимбург бижээн.

Конгодан, Индий океанда Рождество ортулуктан, Мексикадан келген чагаалар бар. Мексика чурттуг Раймундо Альварес бир кижи кедер паппонал хевин Ковалевскийге чорудуп берген. Мехиконуң кудумчуларын дургаар узбек довураактыг эртиксээр-дир мен деп дыңнаткан. Раймундоның күзели база күүсеттинер.

...Чагаалар делегейниң бүтү будунарындан келген. Оларда кижилериң чүүл-бүрү салым-чолдуун, күзел-бодаллыын, чүүл-бүрү идеялдарының бижээн болзаакчы, олар тайбыңче, найысылалы бүтүндүг, чаңгыс аай моралды будүүн кижилер.

Шахабутдин ЗАЙНАГ...

ЭРГИ ЧЫЛ ЗЭҢГИДЕ, ЧАА ЧЫЛ ЭРГИНДЕ

Ёлка, Соок-Ирей

Чаа чылдың ёлкалары Тываның школаларында, уруглар албан черлеринде декабрьның сөөлгү хүннеринден эгелээн. Кызылдың школаларында, уруглар албан черлеринде бо хүннерде уруглырның хөглүг байырлалдары чоруп турар. Янзы-бүрү өңнүг, хевир-үзүүлерлиг кылдыр кептиниптер бичиилер ёлкаларны долгандыр ырлажып, танцылап — магалыг-ла хөглеп турарлар. Соок-Ирей уруглырга солун белектерин сеннеп, аас-кежиктиг чаштарны хөгледип, магалалып турар.

Декабрь 29, 30-ниң хүннеринде, кежээлеринде Чаа чылдың ёлказының байырлалы Кызылдың бүгү-де школаларының эге класстарының өөреникчилеринге болгудаан.

МООРЛАП КЕЛЕМ...

Чаа Чылым, чамбы дипке мооpлап келем!
Чадаганнап ырлар сөңнээйн, самнап
берейн.

Ийи биилээң сыныртынып, элээң азып,
Пе-чуртка өндур үүле бүдүрээли.

Чаа чылды чалаан шагаа доюн орта
Чашты сеня Сагаан-Өгбе ирей-биле
Дашкавысты көдургештиң, чолушкаштың,
Талытырже үдеп каар бис, чоруун чогуур.

Хартыга дег кашпагайжың, ошкажып ап,
Хандыр утаап, сеткил доддур чөвүлежиивл.
Океанның ханызындан артык терең
Олча чолдуг Төрээн чуртту алгап йөрээл.

Октартайлап, айдың Айның ораныңга
Ок дег чедип, саадаптарың сүмележиивл.
Делегейде каргыстарның хорааныын көр,
Дээр дег делгем мерген сөзүң сөглеп
берем.

Хая-даш дег элбек этти арбыдадыр,
Харааган дег көвей малды азыраарда,
Сээң оналаң түү түвел, илеткеп бер,
Сергек чалыы утаанының ажыдып бер.

Ынчангаштың, Ильичиниң эчис помнаа—
Коммунизм балгадының тулуун мандыт!
Ынчангаштың, чалгыннарың
хериивткеш.
Хоомай болбайн, тиилээр, шүглүр эзир
болам!

С. САМБА-ЛЮНДУП.

Көдээде болгаш хоорайда. Чуруу П. Салчактың, фотозу Т. Кызыл-оолдуң.

Ёлка, Соок-Ирей

Чаа чылдың ёлкалары Тываның школаларында, уруглар албан черлеринде декабрьның сөөлгү хүннеринден эгелээн. Кызылдың школаларында, уруглар албан черлеринде бо хүннерде уруглырның хөглүг байырлалдары чоруп турар. Янзы-бүрү өңнүг, хевир-үзүүлерлиг кылдыр кептиниптер ёлкаларны долгандыр ырлажып, танцылап — магалыг-ла хөглеп турарлар. Соок-Ирей уруглырга солун белектерин сеннеп, аас-кежиктиг чаштарны хөгледип, магалалып турар.

Декабрь 29, 30-ниң хүннеринде, кежээлеринде Чаа чылдың ёлказының байырлалы Кызылдың бүгү-де школаларының эге класстарының өөреникчилеринге болгудаан.

„АЙХАЛ"

Иван ГОГОЛЕВ, якут шүлүкчү.

«Айхал!» диген байыр сөзүн
Кавайлыымдап дыннап өстүм.
Каптагайның бүгү чонун
«Айхал!»-биле йөрээп тур мен.
Кыыг-дүш чок октаргайда
Кыйбап чыраан сылыска-даа,
Ажылчының холунга-даа
«Айхал!» сунуп бараалгалым.
«Айхал!» сөстү тура утпуйн,
Далай суунуң чалгыы ышкаш.
«Айхал!» менди чүс-чүс чылда
Ак-көк хөртүүн богаалаңган
Тайга черге чаттып тараан.
«Айхал!» дигеш аалты чалаан.
Аштаң, аарыг бурун якут
Багай куу тос столунга
Барын-чогун делгеп келгеш;
«Айхал!» дигеш, чаш төл үнүн
Аалдарга дыннап келген;
«Айхал!» дигеш, диилги маның
Аъргазынга дозуп келген...

А сен база кожа тургаш,
Хомус үнүн, хымыс сөөнү
Кончуг таптыг хүлээп ап көр.
«Айхал!» дээрге сонгу чүктүн
Хереллеңген халазы-дыр.
«Айхал!» дээрге башкы
харыын
Хээлиг баас бүдүжү-дүр.
«Айхал!» дээрге анчы боонун
Эзим кешкен чаңгызы-дыр.
«Айхал!» дээрге шеверлериниң
Элдеп-хуулгаан ажылы-дыр.
«Айхал!» менди чүс-чүс
чылда
Ырак-чоокка чаңгыландың,
Ала-чуртка, бомбүрзекке
Ыры болуп хостуг ушсуң!

Ал. ДАРЖАА очулдурган.

Эштерим дугайында сөс

Бирги курстуң клуб салбырының тергиин эки өөредилгелиг сургууулу Чечек Дугур-Серен мынчаар чугаалап турар: «Школачы чылдарымда эш-өөрүм баянга ийикпе азы кандыг-ла бир хөгжүм хереселинге ойнай бээрге, сеткилсагыжым хей-аът кирип, шакла ынчаар ойнап өөренип алган болза диген бодал-күзел мени дөстүндурбестеп келир. Школаның болгаш суурнуң аныяктарының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринин ажылынга киржип, фермаларга болгаш малчыннарга база суурга солуп программалыг концерттерни көргүзүп чоруп турган бис. Бо чайын уран чүүл училищезинин экзаменнерин эки дужаагаш кирип алдым, күзелим боттанган. Баштайгы үеде мецээ алаан берге турган. Чүге дээрге кайы октавада кандыг нотаны өөренип алыры берге болган. Ынчалза-даа башкыларымның болгаш эш-өөрүмүнүң дуазыларын хамчып, ырлаарымга ыяк-ыяк чүүлдерни кылып көрүп, ынч